

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

سرایکی شاعری و ارتقاء

saraikibooks.acw-614.com

مقالہ برائے پی ایچ۔ ڈی

سیراسکی شاعری و ارتقاء

از

نصر الشخان ناصر

متعلم پی ایچ۔ ڈی

بہاؤ الدین ذکریا یونیورسٹی ملتان

نگرانی

ڈاکٹر مہر عبدالحق۔ ایم اے پی ایچ۔ ڈی

saralibooks.acw-614.com

ترتیب

- ۱، مہیاگ
 - ۲، پہلا باب - زبان تے اوند اویورا
 - ۳، بڑجھا باب - لوک ورثہ
 - ۴، تریکھا باب - شاعری دا جائزہ (موضوعات کے حوالے نال)
 - ۵، چوتھا باب - اصنافِ سخن دا جائزہ
 - ۶، پنجواں باب - سرائیکی مرثیہ
 - ۷، چھیواں باب - سرائیکی شاعری دا پہلا دور
 - ۸، ستواں باب - سرائیکی شاعری دا بڑجھا دور
 - ۹، اٹھواں باب - سرائیکی شاعری دا تریکھا دور
 - ۱۰، ناناواں باب - سرائیکی شاعری دا پاکستانی دور
 - ۱۱، ڈہواں باب - نتارا (محاکمہ)
- کتابیات

مندرجات

پہلا باب

صفحات

۵۲ تا ۱

زبان تے اوند اویورا

زبانیں کینوں میں بنیاں - مختلف نظریات - عظیم دادنی سندھ داتاریخی تے تہذیبی پس منظر - منڈا دور -
 درادڑی دور - آریائی دور - ایرانی دور - بدھ مت دادور - رائے خاندان دادور - برہمن دور
 اسلامی دور - ناٹھین معر - سکھاں دادور - انگریزی دور - پاکستانی دور
 زبانیں دکی ڈنڈ - جارج گریسن - ڈاکٹر محی الدین قادری زور - ڈاکٹر سنیتی کار چرچا -
 ڈاکٹر مسعود حسین خان - ڈاکٹر سدھیشور رادورما - ڈاکٹر شروت سبنداری - ڈاکٹر سہیل شجاری
 سرائیکی زبان دامنڈھ - منڈاریکاتے سرائیکی - سرائیکی تے درادڑی لسانی رشتے -
 سرائیکی تے اسوری - سرائیکی تے دراچڈھ اپ بھرنش -

سرائیکی زبان دا ڈوجھا دور

سرائیکی تے عربی - سرائیکی تے فارسی - سرائیکی تے اردو - سرائیکی زبان تے ہمایہ علاقائی
 زبانیں - سرائیکی تے پنجابی - سرائیکی تے سندھی - سرائیکی تے پشتو - سرائیکی تے بلوچی
 رسم الخط - قدیم مقامی رسم الخط - برہمنی رسم الخط - جوناگری رسم الخط - شاردہ رسم الخط
 منڈا - اچی - کرڑکی - عربی رسم الخط - فارسی رسم الخط

بدرجہ باب

لوک ورثہ

صفحات
۹۲ تا ۱۵۲

سرائیکی زبان دا تہذیبی زندگی نال تعلق - معاشرتی پس منظر - مذہبی پس منظر - سیاسی پس منظر -
 سرائیکی زبان دا ادبی ورثہ - الفاظ دا ذخیرہ - آکھاں بجاورے تے دعائیں - بجمعاتاں - کھیڈاں دے بول
 لوک قصے - لوک شاعری - لوبیاں - پرنے دے گیت - موسماں دے گیت - فعلال دے گیت -
 بکرواں دے گیت - ملاحوال دے گیت -

چھلا - مورن - ہیر - گانمنٹ - جھردے گیت - باگی - بگڑو - سستی -
 سادن ماکھو - بوڈی - پہا کے - پتہ - چہر نہ - ڈھولا - ماہیا - تورا - کلیاں
 ڈوہڑا - سندھی لولی - جھولٹو - رولو - موڈی - گچ -

تیرجہ باب

صفحات
۱۴۲ تا ۱۹۲

سرائیکی شاعری دا جائزہ موضوعات دے حوالے نال

سرائیکی شاعری دیا آسام - مذہبی شاعری - حمد شریف -
 داستاناں دے حمد - کافی دے حمد - ڈمہڑے دے حمد تے ڈوہیاں صنفاں دے حمد - شاعری - نعت شاعری
 نرنامے - مہراج نامے - تولد نامے - درد نامے - محلے مبارک - مولد شریف - نعت شریف - نعت
 گہڑیاں - نعت تورے - نعت سہ حرنیاں - نعت بھرگی نامے - نعت لوطی نامے - نعت ڈھوے -
 بارہ ماہ عسکری - نعت سہرے - دینی ساکی - صوفیانہ شاعری - اسمبلی بزرگاں دا کلام - حقانی
 قصے - صوفی شعرا - عاشقانہ شاعری - مزاحیہ شاعری - ملی شاعری -

چوتھا باب

اصنافِ سخن دا جائزہ

صفحات
۲۴۲ تا ۱۴۳

کافی - سرِ حرفی - چرخِ نامہ - دُھولا - جوگی نامہ - گھڑولی - بارہ ماسا -
 ست وار - ہشت پکس - ڈوہڑا - دُفنہ - پوڑی - گانمنٹ - طوطا نامہ - تورا
 جڈڑی - بیت - جگ نامہ - بحر - مثلث - نمس بتدس - غزلِ عشقہ ہستیاں -
 ہیرا پنجاہ سستی پوں - یوسف زینما - سیلی مجزیں - بیلاں چلیس - گاڈر نامہ - قصہ
 مہری بائی - بیسزنی مینترہ - سراپ - قصہ جلیسی - قصہ تہیم انھاری - باغ دیہار کمانی -
 سستی -

پنجواں باب

سرائیکی مرثیہ

صفحات
۲۴۳ تا ۳۱۵

مقامِ درجِ مرثیہ دا آغاز - عرب سیاط و نجومی ماتان درجِ آمد - قسطل و ادوار اقدار -
 حسینی ہستیاں دا کلام - اسماعیلی پیراں دا کلام - سولہویں صدی عیسوی درجِ مرثیہ قدیم دور سے شعرا
 کلام درجِ واقعات کربلا دا تذکرہ - یارہویں صدی عیسوی درجِ مرثیہ - بارہویں صدی عیسوی درجِ مرثیہ
 تیرہویں صدی عیسوی درجِ مرثیہ - منتخب مرثیہ گو شعرا دا تذکرہ - سندھ درجِ مرثیہ -
 سرائیکی مرثیہ دے خاص گٹن -

چھبواں باب

صفحات

۳۱۱ تا ۳۶۹

سرائیکی شاعری دا پہلا دور - دینی شاعری دا دور

یساکی ادوار دا خاکہ - ملتان تے اچھ علم و عرفان دے مراکز - تہذیبی وراثت - سرائیکی شاعری
دے ادوار دی ڈنڈ - سرائیکی شاعری دا پہلا دور - مذہبی شاعری دا دور - ایس دور دے سیاسی سماجی
حالات ابدی خصوصیات - قدیم نمونے - تریخہ صدی سہی و انمونه کلام - سرائیکی دے شعر -
پنن منارے و اچرنی - کرٹ مرٹ دی کہادت - اردن بن موسیٰ ملتانی - حضرت خواجہ فرید الدین
گنج شکر - حضرت بہا الدین ذکریا ملتانی و اڈو پڑھ - غزیری ملتانی دی تاریخ گوئی - حضرت
مذوم چانیال چانگت دے مہرے تاریخ فیروز شاہی و انقرہ - منظوم تاریخی کہادت - سب توں
پہلا منظوم جنگ نامہ - پہلا سلمان سرائیکی شاعر - سترھویں صدی عیسوی و اکہ ہندرت عر -
گرنتھ وچ سرائیکی شاعری - قصیدہ بردہ شریف و منظوم ترجمہ - حلیہ مبارک - قصیدہ شوقیہ و
منظوم ترجمہ - حضرت کلاں - اسلیلی پیرتے گنان - پیر فرید الدین - پیر شاہ شمس سبزواری - پیر
صدر الدین - پیر حسن کبیر الدین - محمد اعظم خان چانڈیہ - حضرت قبول فقیر - حضرت بابا فرید الدین
سعود گنج شکر - بابا فیروز کلام - خواجہ امیر خسرو - پیر اشہد - شیخ فرید الدین ابراہیم ثمانی -
دمودر داس و دمودر - مولوی عبدالشہ لاہوری - عبدالکریم جٹوکی - طیب شکر ہی - حضرت شاہ
دلایت ملتانی - شاہ حبیب تادری - حضرت سلطان باہو - شیخ عبدالشہ ملتانی
عظمت خان بڑانی - پارسے لال - چوہدری نعمت رام نعمتی - سکندر خان سکندر سید زمان شیرازی
حافظ محمد شاعر - مولوی محمد صادق - سلطان محمد انصاری - مہد اہادی انصاری -

سوال باب

صفحات

۳۲۳ تا ۳۴۰

سرایکی شاعری دا ڈر جھادور

صوفیانہ شاعری دا دور۔ ایس دور دا ادبی مکھ ہماذرا علی حیدر لٹمانی۔ چراغ اعراب۔ صدیق لالی
 مولوی لطف علی۔ احمد یار تونسوی۔ حاجی نور محمد شیر گڑھی۔ روحل فقیر۔ سعادت سپہی سرت۔ صوفی مراد فقیر۔
 قادیان بخش گوٹو۔ عبدالحکیم اچری۔ خواجہ حکیم الدین سیرانی۔ ذاب دلی محمد نزاری۔ حضرت پیر بکاڑ۔ پیر محمد اشد صدیق فقیر
 ۔ حضرت حافظ مہر جمال۔ خلیفہ نبی بخش نزاری۔ غلام محمد ساہو پوری۔ عثمان فقیر ساگی۔ فقیر محمد یار فقیر
 غلام حیدر شہر۔ منشی غلام حسن گانمن۔ خلیل نزاری۔ امیر حیدر میسر۔ گل فقیر نزاری۔ بیدل فقیر ندھی۔ نانک
 یوسف۔ امام بخش امام۔ مولانا مہدی انور مفتون۔ ہمایونی رحیم راجوری۔ حسین دیدر۔ بخش خیر محمد سبانی۔ سید
 ذوالفقار علی شیرازی۔ ملک نور محمد نور امامی۔ ذاب شاہ نواز خاں خادم۔ ذاب محمد اکبر خاں شائق۔ سید کبر شاہ

اکھوال باب

صفحات

۳۲۲ تا ۳۹۳

سرایکی شاعری دا تری جھادور

حضرت خواجہ غلام فیض دا دور۔ ایس دور دیال ادبی خرمیاں غلام علی فقیر۔ خد بخش فقیر۔ دریا خاں فقیر۔
 پیر علی گوڑ شاہ انوار اللہ واہ تونسوی۔ مخدوم شاہ محمود گل محمد پٹی۔ حاجی محمد سکیں اوروان خوشدل۔ مخدوم الملک سید
 نیر شاہ۔ بی بی جنت مائی۔ دائی پھاپھلی حنفی۔ حاجی تاپو۔ مہسن بکس۔ غلام ماسٹر شہ۔ جتو سبگی
 شاہ محمد دیدر۔ میر علی مراد خاں تاپو پور۔ فقیر دائی ڈنو۔ منگھو فقیر۔ پیر سردار شاہ۔ سید رشید الدین
 سید مہر شاہ۔ حضرت خواجہ غلام فرید۔ خواجہ منیر دیک شاعری کی خصوصیات۔ غلام سکندر غلام۔ مولوی فیروز
 مولوی نور الدین سکیں۔ صوفی رحیم شاہ۔ مولوی غلام محمد جامزی۔ شاہ فیض الدین نقشبندی۔ سید ماضی شاہ
 حسن بخش شہداد پوری۔ مولوی انبش مذوی۔ مولوی محمد مولائی۔ غلام سکندر سکیں۔ سربا فقیر۔ محمد کھیان
 عمر خان شاہد۔ مولانا برنوردار خوشدل۔ سید محمد فرشت۔ سردار کور سے خان جنونی۔ مولانا غلام خان غلام۔
 مشتاق رضا۔ حافظ اللہ بخش طالب۔ غلام فقیر بلوچ۔ حاجی دلی محمد عاجز۔ خوشی رام۔ ہمت علی شاہ
 رضوی۔ میر علی نواز خان ناز۔ تائم فقیر۔ حافظا مادی ڈنو۔ میر علی نواز علوی۔ حضرت احمد یار

سیر مہد الحسن سانگی - تاضی فقیر محمد قانع - غلام فقیر - کمال خان نگسی - خواجہ عاتق جوگی - محمد بخش نائقی -
 حافظ فتح محمد قادری - پھر پھر مل مست - بابا علی شاہ - مولوی اشد بخش جان باز - سید طلال کلیم سید خبان شاہ مجروح
 اشد بخش نائقی - مخدوم دیوان ولایت شاہ - مولوی احمد یار - خواجہ محمد یار نسیری - خواجہ نذکر کرم - جان محمد گلوز
 سید مبارک شاہ - تاضی محمد عارف - میاں محمد بخش نوروز - محمد ٹھا - نمشی تیغ علی قسمر - مولانا نور محمد - کمر - اشد ذوالابا
 پرورش - مظفر ملتانی - مولوی غلام حیدر نذا - گل محمد عاشق ملتانی - خادم مکھن بیلوی - جندل ملتانی - تاضی
 امام بخش نسیری -

نوال باب
 اشراٹکی شاعری داہوتھا دور
 صفحات
 ۵۳۸ تا ۳۹۳

پاکستانی دور - پاکستانی دور دیال خصوصیات - مخدوم محمد بخش پیر حضور الدین عاصی - مخدوم نوپا ساری
 سخا راضی فقیر - نمشی برات علی - خوشتر ججری - مولانا نصیر الدین خرم بہادر پوری - مولانا عزیز الرحمن عزیز -
 حابر مبارک پوری - بابا شیر محمد سینگ - یتیم جتوئی - نور محمد سائی - حافظ عبد اکرم دشاد - فیض محمد کھپ
 صالح محمد صالح اشد آبادی - سید عاصم ادچوی - مولانا عبد الملک صادقی - خواجہ محمود نی سینگ -
 غلام حسن حیدرانی - غلام حیدر مستانہ - بیگم نصرت عبدالرشید، محمد رمضان سیر نشاری - محمد امیر مجروح
 جان باز جتوئی -

پاکستانی دور دا ڈوجھا حصہ (جدید شاعری)

سید حسن رضا گرویزی - حبیب نائقی - رشید قیصرانی - ارشاد تونسوی - سید محسن نقوی - اسلم جاوید

انجمن شاری۔ احسن داگھا۔ ممتاز اظہر۔ مینرناظمی۔ ممتاز جید ڈاہر۔ سلیم احسن۔ ارشد عثمانی
 ریاض رحمانی۔ زبیر سرد سائردی۔ قیس فہیدی۔ ارشد مانتانی۔ دشتاد کلا پنچوی
 صدیق طاہر۔ نقوی احمد پوری۔ اقبال بانو۔ اقبال سوکڑی۔ سز نیر شاہد۔

saraikibooks.acw-614.com

بڑا ہواں باب نتارا (محاکمہ) صفحات ۲۹ تا ۵۶

کتابیات

- ۱، کتاباں
- ۲، غیر مطبوعہ
- ۳، انگریزی کتاباں
- ۴، رسالے تے اخبار
- ۵، زبانی روایات تے انٹرویوز
- ۶، ساؤنڈ لائبریری ریڈیو پاکستان

مہاگ

ادب انہاں دی سانجھی وراثت ہوندے۔ ادب ہک ایجھا شیشہ ہوندے جس وچ اوں عہد دی تاریخ۔ تہذیب ثقافت۔ دیکھی ورت ورتاوے۔ لوکاں دے ڈکھ سکھ۔ سوچ فکر سب نشا برتھندے۔ سرائیکی زبان دے شعری ادب دی کہانی صحت ڈول وڈے شاعراں مولوی لطف علی اور حضرت خواجہ غلام فرید دے چودھاروں گھدی ہئی۔ ایں توں علاوہ صدیاں تے کھڈیے بے شمار مل مہانگے شعری ادب دی سونہر روئہ نہ ہون دے برابر ہی۔ ایں موضوع دے انتخاب دا وڈا مقصد ایہو ہا کہ وادی سندھ دی ایں قدیم زبان دے عظیم شعری سرمائے کوں کٹھا کیتا ونجے۔ شعری ادب دی ہزار سالہ تاریخ دے باقاعدہ ادوار مقرر کیتے وچنن اور شعراء دے کلام دا تنقیدی جائزہ گھنڈیں ہوئیں انھاں دے مقام و تعیین کیتا ونجے۔ اے ہک اوکھاتے بظاہر دس کنوں باہر کم گھدا ہا۔ سرائیکی زبان وچ وافر کتاباں دی نایابی۔ وسائل دی کمی اور ایں سلسلے تے پہلے توں تحقیقی مواد دے نہ ہون پاروں اسڈی راہ وچ ڈھیر ساریاں مشکلاں پیدا تھیاں۔ مگر حضرت خواجہ غلام فرید دے ایں مصرع نے میکوں غزم تے حوصلے دا ہک نواں رستہ ڈکھایا۔

تخل مارو دا پینڈا سارا تقسیم ہک پہانگ !

میں ہوں ہوں سرائیکی زبان دیاں چھپیاں تے ان چھپیاں کتاباں تے شعری مواد کٹھا کرن شروع کیتا۔ ملتان تے بہاولپور توں علاوہ پاکستان دے جس جھے وچ دی کہیں سرائیکی کتاب دا ڈس پیا۔ انھاں بچ تے اونکو حاصل کیتا۔ ایں طرح صوبہ سندھ وچ جتھاں لوکاں دی بہوں وڈی آبادی سرائیکی زبان بولندی اے۔ انھاں کئی مہینے جا جاتے وچ تے گول پھول کرنی پئی۔ سندھ وچ چھپیاں ساریاں کتاباں سندھی رسم الخط وچ ہن۔ انھاں کوں پڑھن سمجھن اور سرائیکی دے موجودہ رسم الخط وچ منتقل کرن واسطہ اپنی جاتے ہک بہوں وڈا اوکھ پئی جیکوں نبھایا۔ صوبہ سرحد وچ ڈیرہ اسماعیل خان دے انھاں علاقیاں وچ سرائیکی ادب دی تلاش کیتی۔ جتھاں ایں توں پہلے کوئی تحقیق کرن کیتے کینا اپڑیا ہا۔ ایہودجہ ہے کہ میڈے کوں ہن تیں بے شمار کتاباں جڑھیاں ہک صدی پہلے آگرہ۔ بمبئی۔ ساڈھورا۔ میرٹھ اور امرتسر توں چھپیاں ہن کٹھیاں تھی گیاں۔ کئی نادر منخطے نصیب بنڑیے اور میں ایں قابل تقیم کہ ایں مقامے وچ پاکستان دے چارے صوبیاں دے ڈھیر سارے سرائیکی شاعراں دا ذکر کر سگیاں۔

سرائیکی زبان دے شعری ادب دی ہزار سالہ تاریخ کھنڈیاں ہوئیں میڈے اگول ڈومجاسب توں وڈا مسدہ ایندے ادوار و تعیین تے ایندے شعری ارتقاء دا جائزہ گھنن پئی۔ ادوار و تعیین کریندیں وقت انھاں سارے عوامل

تے تفصیلی بحث کیتی اے۔ جنہاں کول سانئسری رکھتے سرائیکی شاعری دے دور مقرر کیتے گن۔ دل ہر دور دے شروع وچ اول عہد دے سیاسی اور سماجی حالات دا دلور اکتا گے۔ اول دور دیاں ادبی خوبیاں کول بیان کیتا گے اور اول دور دے نمائندہ شعراء دی نشاندھی کیتی گئی اے۔

شعری ادب دے ارتقائی جائزے واسطے اسل ترے صورتاں اختیار کیتین۔ سب توں پہلے موضوعات اور معنوی اتمام دے حوالے نال پورے شعری ادب کول پنج عنواناں دے تحت جانچے۔ ایس طرح دینی شاعری، مہربانہ شاعری، عشقیہ شاعری، مزاحیہ شاعری تے ملی شاعری کول ہک پئے توں نکھیرتے پیش کیتے۔ ایس توں بعد اصنافِ سخن کول سانئسری رکھتے ہک ہک صنف دا عہد قدیم توں گھن کے اجوکے دور تیں ارتقائی جائزہ گدرھے۔ اہلار دے اول سانچے وچ جبرے جبرے عہد وچ جو جو تبدیلیاں آئیں او بیان کیتین اور اول صنف سخن دے اہلویں اور نمائندہ شعراء دا تفصیلی تذکرہ کیتے۔ اصنافِ وچ ڈھیر سارے شعراء ایچھے دی ہن جنہاں ہک توں زائد اصنافِ سخن وچ اپنے تخلیقی جوہر دکھائیں اور ہر پاسے اپنا ہوکا سکد چائے۔ ایس کیتے ضروری ہئی کہ موضوعات اور اصناف دے علاوہ ہر دور دے شعراء دا زمانی ترتیب نال جائزہ گدھا ونجے۔ ایندے واسطے چار ابواب وچ مجموعی طور تے تمام منتخب شعراء دا ذکر کیتا گے۔ اسے ترے راہیں اختیار کرن نال زبان دی پوری شعری تاریخ نترتے سانئسری آگئی اے اور ایس بھلا ندرے دی گنجائش باقی نہیں رہی۔

ایس مقالے دا پہلا باب زبان دے لسانی جائزے واسطے مخصوص اے۔ ایس باب وچ سرائیکی زبان دے وطنِ عظیم وادی سندھ دا تاریخی تے تہذیبی پس منظر بیان کرن دے بعد زبانوں دی ونڈ۔ سرائیکی زبان دے خاندان۔ اوندی ابتدائی حالت اور دراوڑی زبانوں نال اوندے رشتے اُتے بحث کیتی گئی اے۔ ایندے بعد سرائیکی زبان دے عربی، فارسی اور اروناں لسانی روابط دا دلور اکتا گے۔ اور دل تمام پاکستانی زبانوں سندھی، پشتو بلوچی، برہموی اور پنجابی نال اوندی سنگت ساتھ تے گال مہاڑ شامل اے۔ پھیکڑ وچ منڈھ قدیم توں انج تیں ایندے رسم الخط دی تاریخ بیان کیتی گئی اے۔

ڈر دجھے باب وچ سرائیکی زبان دے لوک ورثے کول پیش کیتا گے۔ ایندے وچ بھارتاں۔ کھڈیاں دے ہول۔ مرساں۔ فضلاں۔ ملاحواں دے گیت۔ ویب تے کلیپ دے گادوں۔ اور لوک گیتاں دیاں مقامی تمام اصناف بیان کیتیاں گن۔ پنجاب وچ رانج سرائیکی لوک گیتاں دے علاوہ سندھ دیاں مخصوص لوک اصناف کول وی شامل کیتا گے۔ تاکہ شاعری دا جائزہ گھنن توں پہلے ایس زبان دے لوک ادبی ورثے دا علم تمہی ونجے۔

سرائیکی شاعری دا گھیر بہول وسیع ہے۔ ادب دے تفصیلی مطالعہ واسطے ضروری ہئی کہ پورے سرائیکی شعری ادب کول موضوعات اور اصناف دے حوالے نال انج رانج پرکھا ونجے۔ تریچھے باب وچ اسل موضوعات

کوں سامنٹری رکھے تے چوتھے باب وٲج اضافہ سخن کول۔ ایں طرح پوری شاعری وٲنڈ ولھیج تے سامنٹے آگئی اے۔

سرائیکی شاعری ادب دا پہول وٲڑا حصہ مرثیہ نگاری تے مبنی اے۔ ملتان منڈھ قدیم تول مرثیہ نگاری دا گڑھ ریجے۔ پورے پاکستان اور ہندوستان وٲج سرائیکی مرثیہ نگاری کول ہک ممتاز مقام حاصل اے۔ ہیں کہتے اساں پنہواں باب نولکلا مرثیہ نگاری واسطے مخصوص کہتے اور ہر صدی وار علیحدہ علیحدہ مرثیے دی تول کول بڑھتے۔ مرثیہ نگاری دی روایت وٲج کیا کیا تبدیلیاں آندیاں رہ گن اور کہناں وٲڑے مرثیہ نگاراں نے اپنے علم فن نال ایں دا دامن بھرئیے۔ ایں باب وٲج شامل اے۔

سرائیکی شاعری دا منڈھ تول اٲج تیں مطالعہ کیتا وٲجے تاں چار وٲڑے دور سامنٹری آندن۔ پہلا دور مستقل تھانین دے لحاظ نال ۵۰۰ء تول شروع تھیندے اور ۱۱۰۰ء تیں تول بجدے۔ ایندے بعد ڈوجھا دور ۱۱۰۰ء تول شروع تھی تے ۱۲۴۳ء مطابقت ۱۸۵۴ء تیں ٹھیٹا اے۔ تریجھا دور ۱۸۵۴ء دی جنگ آزادی دے بعد دی سیاسی و سماجی صورت حال نال گٲڑھوڑا اے اور اے دور قیام پاکستان تیں چلدے۔ قیام پاکستان دے بعد سرائیکی شاعری وٲج نویں سوٲج اور نویں فکر دے ایرے بدرھے ویندن۔ ایں پاکستانی دور دے بڑول حصے ہن۔ پہلے حصے وٲج روایتی شاعری دا تسلسل قائم اے تے ڈوجھے حصے وٲج جدید شاعری دا آغاز تھیندے۔ لھذا ایں مقالے دے چھویں۔ ستویں۔ اٹھویں اور ناٹویں ابواب وٲج زبانی ترتیب نال ہر دور دا جائزہ گدھا گے۔ اول دور دیاں ادبی خصوصیات گٲڑھوڑا یاں گن تے ہر دور دے نمائندہ شعرا دے حالات زندگی اور فن تے گفتگو کیتی گئی تاکہ ہر پاسول سرائیکی شاعری دے ارتقاء تے دید بھڑائی وٲج سکے۔

مقالے دا چھکڑی باب ہن تیں دی ادبی تول دا سمجھوتارا اے تاکہ کھے ساہ وٲج سرائیکی

زبان دی شاعری دے ارتقاء کول جانٹرن وٲج آسانی تھیوے۔

میکول ہک بئی گال عرض کرنی اے کہ حواشی ہر حصے دے تولیں حصے وٲج دزج کرن دی بجائے

ہر باب دے چھکڑ وٲج ترتیب نال تحریر کیتے گن۔ چھپے ہوئے مواد تول علاوہ قلمی کتاباں۔ شخصیات دے انٹرویوز اور ریڈیو پاکستان دی ساؤنڈ لائبریری تول دی مدد حاصل کیتی گئی اے۔

میں اپنے مماناں وٲج ڈاکٹر غلام علی الانہ۔ پروفیسر دلشاد کلانچوی۔ سیٹھ محمد عبدالرحمن۔

ندائے اظہر اور الہی بخش سوداٹی دا شکر گزار ہاں جنھاں میڈی ہر طرح تے مدد کیتی اور اپنی لائبریریاں وٲج کتاباں عنایت فرمایاں۔ ایں مقالے دی کتابت کیتے وچید عباس بخاری تے رب نواز محمدی دا

شکریہ ادا کرنیوالاں۔ اپنے استاد مہر عبدالحق میٹھی دی رہنمائی۔ مدد و سرپرستی اور حوصلہ افزائی دے بغیر

اے مقالہ ہرگز ٹور نہ بچ سگدا ہا۔ میڈے کول اولفظ کینی جو شکرے دے طور تے انھاں دی خدمت و ترح پیش کراں۔ صرف دعا کرنیواں کہ اللہ سئیں انھاں کول بھاگ بخت لاوے تے انھاں دی عمر دراز کرے۔

نصر اللہ خان ناصر

۱۵ جون ۱۹۸۸ء

saraikibooks.acw-614.com

پہلا باب
 زبان تے اوند اویورا

زبان کیوں بٹری

زبانیں دا دیورا بک ایجا گزرنج ہے جیدی تند تک ہے نال آڑو پٹ ڈمدی ہے۔ ایس نکیرے دتج اسڈی پبلی پوزی او ویلا بڑوے جڈاں زبان واساج کینا بٹریا ہی۔ انان بانڑے ڈنڈا لگھ اندھارے غاراں دتج رندا ہا۔ لغتاں دے ذائقے اولہا جاں کینا چکھے ہن۔ حرفاں دیا سونہ اوکوں کینا پئی ہی۔ اڈ چھڑا چکاٹ پکاٹ نال ہی اپنا مدعا بیان کریندا ہی۔ دنیا دے سارے چرند پرند اپنے نرگھتوں توں قسم قسم دیاں پولیاں تے الا کڈھوتے بک ڈو مجھے کوں ڈور بھوتوں چتویندن یا آپس دتج کوئی خاص گال سمجھاوتی ہورے تاں خاص قسم دیاں آوازاں کڈھیندن۔ بالکل اینریں انان نے اپنی زبان دا آغاز کیا۔ اگلے وقتاں دے انان کوں سب توں وڈا مسلہ خوراک دا پیش رہندا ہی۔ شکار دیا گول پھول تے اوکوں حاصل کرن تے اوندی جیاتی دا دارومدار ہی۔ کیوں جو اجاں تیش اوکوں راہی دا ہی دیا جاتج کینا معنی ہی۔ ایندے علاوہ سمیت تے خراب مرساں دیا تکھاتی تے اڈھت اوکوں کستندیا رہندا ہی۔ بک بیا وڈا مسلہ اوندی اپنی حفاظت دا ہی۔ جنگلی جانورال۔ تدرتی آفات تے ان چھتے دشمنوں توں بچاؤ اوندیاں سب توں وڈیاں لوزاں ہن۔ ڈور۔ مونجو۔ خوشی یا کہیں خاص اطلاع کیتے پرانے زمانے دا انان خاص قسم دیاں آوازاں یا چیکاں کڈھوتے اپنے سنگیاں کو سمجھدا ہا۔ اینریں غراہٹ نال دیا ڈو مجھے تیش اپنا مطلب بجاوتن دیا کوشش کیتی گئی۔ کافی مد گزرن تے بعد تے دل دل اٹھاں مخصوص آوازاں کوں ڈہراون نال اول وسیب دے انان اے ہلارے سمجھن گ پے جو ڈو مجھے بندے کوں ایس ویلے کہیں دندے کنوں خطرہ ہے۔ اوکوں کہیں مدد دیا لوز ہے۔ اوندی خوراک مک گئی ہے۔ یا اوکوں کتھا ہنس شکار لھینے۔ او جوالی آوازاں تے چیناں نال اوکوں اوندی گال دا اولدا ڈنڈے ہن۔ اے خاص غراہٹاں ہلارے تے چیناں قدیم زمانے دیا سب توں پبلی زبان ہن۔ ہرے ہرے اٹھاں بے ہنگم آوازاں دتج موقع محل دیا نسبت نال تاثر دیا پیدا سمجھدا گیا۔

زبان دے کہو ماہراں دا خیال ہے جو سب توں پہلوں ہتھ۔ چہرے تے بت دے ڈو مجھے حیاں نال کتیاں گیاں شارتاں زبان دا منڈھو بٹریاں۔ جڈاں لفظ نہ چھیسے ہن تاں اول وقت دا گنگ دام انان اپنی گال سمجھاوتی کیتے کہو خاص قسم دے اشارے کریندا ہی۔ اول اپنییاں بنیادی لوزاں دے اظہار کیتے کہو شارتاں پکا گدھیاں ہن۔ اے شارتاں ہرے ہرے بک توں بے انسان تیش پھدیاں گیاں تے ایس طرح اے مخصوص اشارے پرے پرے تیش سمجھنڈے سکے۔

جی بات کے گانڈھے دیاں حاجتاں دودھ دیاں گیاں۔ قدیم زمانے دا انسان ویلے کے نال نال اگوہاں
تھیندا گیاں۔ آپس کے میل جول نال ڈھیر سارے لوکاں چیزاں کے مشترک نال مقرر کر گھدے۔ اندھیاں
تے آوازاں تے اتفاق کر گھداتے کافی لوگ انھاں کوں بوجھاں سمجھن بگ پے۔ ایس طرح نراں یا
لکھاں سال پلے زبان دا سماج وجود وچ آیا۔ انسان نے چنگی طراں بولن کڈن سکھا۔ ایندا اپکا بوس
اجاں تیں انانی تحقیق نی لاسگی۔

یورپ دے ڈھیر سارے سیاٹھے زبان بنن کے ایس تیاں تے یقین رکھن۔ انھاں وچ پگڈ۔ نائرتے
میکس نلر قابل ذکر بن۔ ایس توں ہٹ تے دیا کور نظر نیے پیش کیتے گن۔ جیڑھے اساڈی عقل نی لگدے
یہ سرن دا آکھن ہے کہ پلے پہل بولی وچ وڈے وڈے بول ہونڈے بن۔ جیوں قدیم زمانے دا انسان
گاتے پیش کریندا ہئی۔ اوخر شہی تے سرمستی وچ انسان دے گلے وچوں نکلن والی گنگنا ہٹ کوں بولی
دی بنیاد پٹرنیدے۔ اینویں ہک نئے ماہر ڈاکٹر الگزنڈر مرے۔ یورپی بولیاں دی تاریخ وچ آہدے
کہ ابتدا وچ نو بول بن جیڑھے پھڑکی ہک ٹک توں نکھتے بن۔ انسان کئی پیڑھیاں تیں انھاں کوں
جوڑ تیندا رہیا تے دل آبت آبت ایندے وچ دادھا تھیندا گیا۔

اساڈے ہک ملکی ماہر لسانیات ڈاکٹر سہیل بنجاری زبان کے آغاز بارے انھاں سارے نظریات کوں منن
توں انکار کیا بن۔ او اپنی کتاب "ارو کاروپ" وچ وڈی تعریف نال انھاں تیاں کوں رد کریندن
تے اپنا ہک نو لیکچر پریزیشن کریندن کہ جیوں سہیل جاپا ہال مختلف چیزاں کیتے شروع شروع وچ نو
لفظ گھڑنیدے۔ پانی کوں بو آہدے۔ کھیر کوں بھاپا تے وڈے دیا آسانی نال اونڈی گال سمجھن لگدن
اوجوں جوں وڈا تھیندا ویندے۔ اوندے لفظ درست تھیندن ویندے تے آخر کچی زبان توں او ہک کچی زبان
تیں پنج ویندے۔ اینویں زبانوں دا پہلا پڑ بدھا۔ او آہدن

"شارت۔ چیک تے بولی من دی سوچ بوسن کے انج انج ڈھنگ بن جیڑھے انانی سماج وچ
سدا توں نال نال گلے آدن۔ نہ کوئی ہک بوجھے کے بچوں آئے نہ کوئی ہک بے توں نکلے۔ چیک
تے بولی ڈوہیں ہی معنی دار ہوندن۔ پر انھاں وچ بناوٹ دا فرق ہونڈے۔ چیک کے بول ہک ڈال
تے اساڈی بولی کے بول ٹک جوڑ ہوندن۔ جیوں ہر آیانہ ہال پہلے پہل پورا بول بولیندے تے بول کوں
آوازاں وچ وڈن واکم پیوں بعد وچ شروع کریندے۔ اینویں ہی ہر انانی سماج نے دیا پہلوں
پہل ایجھی بولی نال کم چلایا جیندے بول ہک ڈال ہونڈے بن جیڑھے انج دی تھورے پیوں ہر بولی
وچ گولے وچ سگدن۔ ایندے بچوں اوں نے بولوں کوں آوازاں وچ وڈنڈ تے آوازاں
توں بول بنانے تے کچی تے ہک ڈال بولی توں کچی تے ٹک جوڑ بولی دی بنیاد رکھی تے ایہو بچی تے
ٹک جوڑ بولی اسوں سب آجکل بولیندے پے پے۔"

زبان سے آغاز ہارے انھیں سارے نظریات کے دیورے کے بعد اس کے اکھنڈ چندے میں کہ زبان اوج
 کو نثریں جو ہوں ترقی کر گئیں۔ ہک پئے کے میل جول نال۔ ہک پئے کوں ڈے گھن تے بہوں سارے خالی
 گھتے پور بیج گھن۔ اُنھاں گھنناں دیاں زبانوں نے آپت و بیچ مدتاں تو نثریں لفظاں کے دناڈے کیتے۔ رے
 کے نال نال نثریں نثریں لفظ گھڑ بیج تے زبانوں و بیچ شامل تھیندے رے۔ مگر لفظاں کے ایس اُن گھنٹ سمندر
 کے باوجود شائتاں تے بے لفظ آوازیں دیاں زبان تے اوڈا سماج انسانی وسیب و بیچ آوازیں لگا آندے۔ کے
 موتی۔ مضموی تے حرئی اشارے اسانڈی روزمرہ زندگی و بیچ بہوں وڈا حصہ رکھن۔ دنیاوی ہک پر دھری
 چند و بیچ کوشن والا بندہ جیڑے پئے کہیں ان سسرہیں خطے کے بندے نال ملدے تاں ایسے اشارے اونڈی
 زبان واکم ڈیندن۔ ایندے علاوہ بے شمار بے لفظ آوازاں ایجے سہڑپ نال وڈو جھ تین مقصد پھندن
 جیویں زبان واکوئی باتا عدہ لفظ یا جملہ۔ سرائیکی زبان کیوں جو ایک قدیم زبان ہے۔ ایندے واسیاں
 نے اظہار کے ایس قدیم انداز کوں اجاں تیں اپنے اندر سا سنبھیا ہویا ہے۔ سرائیکی وسیب و بیچ ورتیندے
 بے شمار موتی۔ مضموی تے حرئی اشاریاں توں اسے معلوم تھیندے جو ایس زبان بولن واسے لوکاں واکا بندھا
 اوج تیں عہد قدیم نال بہوں گھنا ہے۔ زبانوں کے ایس ترقی یافتہ دور و بیچ تیں بعض عجیب و غریب
 آوازاں تے اشارے اظہار واک ہک بہوں وڈا وسیلہ ہن۔ کہیں کوں انکار کرنا ہر کے تاں ہنیں یا نہ
 اکھنڈ دیاں بجائے سر ہلاتے نفی دا اظہار کیتا ویندے۔ ایس مضموی اشارے کے علاوہ ڈونکار کوں دیاں
 استعمال کیتا ویندے۔ اسے صرئی اشارہ دیاں ہنیں کے مضموم و بیچ استعمال تھیندے۔ کہیں کوں بھجاونا
 ہر کے تاں اوکوں ڈونا ڈوتا ویندے۔ اینہیں حرئی اشاریاں و بیچ کال کوں اڈاون کہتے ڈو ڈو یا کو کو
 اکھیا ویندے۔ مضموی اشاریاں و بیچ چھٹی وچا تے جلدی یا فٹا فٹ چتوایا ویندے۔ کہیں کوں لعنت ملاتے
 کرنی ہر کے تاں پنہے اظہار تریڑے تے بجا ڈوتا ویندے۔ اینہیں شکلے اڈنہے کہتے ہک اظہار
 کیتی ویندیا ہے۔ ایس توں علاوہ اکھ۔ چپ۔ سر۔ موندے۔ پیرے بت کے ڈو جھ حسیاں کو بلا جلا
 تے مضموم قسم کے اشاریاں نال اظہار تے مقصد حاصل کیتے ویندن۔ حرئی اشارے دیاں عام استعمال
 تھیندن۔ ہوں۔ ہاں یا اوں بہوں۔ انوس واسطے ادے۔ اُن۔ کتے کوں سڈن کہتے تو او۔ تو او۔
 چڑیاں یا جھار اڈاون کہتے ہو۔ ہو۔ ہا ہا۔ کتے کوں اُلی ڈیون کہتے جو او۔ جو کوں دینے
 "دھو دھو"۔ "اکھ کوں بلہاونا ہر کے تاں پٹش پٹش"۔ مینہ کوں پانی پلاون کہتے "چھی چھی"۔
 ایس طرح کے بے شمار اشارے اظہار رانج ہن۔ جس دیاں کال اسے ہے کہ بعض اوقات لفظ
 تے اشارے ڈو ہنیں کٹھے دیاں استعمال کیتے ویندن۔ اکھنڈ و مقصد اسے ہے کہ انسانی اظہار کے
 اسے پرانے سنگتی اجاں تیں انسانی وسیب و بیچ گورتیڈے پن تے لگدے ہمیشہ ورتیندے رہن۔ بھانویں
 زبانوں کتنی ترقی کیوں نہ کر وینن۔ جوں جوں دنیا ترقی کریندیا ویسے زبانیں کے دامن دیاں وسیب

تھنڈے دین۔ انھوں نے گھیر پھیلے دین سے انسان جیڑھا جو لغو و احمق ہے۔ بول کے دیکھو و ج
 و سزیدار ویسے ایٹکولونا سے کھڈیاں ہزاراں زبانوں سے بولیاں تنگ ڈسن بن میں تک اندازے موجب
 پورکا دنیا و ج ست ہزار باقاعدہ زبانوں موجود ہیں۔ عرب برانظم امریکہ و ج ڈو ہزار سے تیب مختلف زبانوں بولیاں
 دین۔ آسٹریلیا و ج پنج سو باقی ایشیا افریقہ برانظم یورپ کے لوگ پورینڈن کا ماہرین لسانیات انھوں
 زبانوں کی اٹھ و ڈسے لسانی گروہوں و ج وڈ کرینڈن۔ دنیا کی ہر زبان سے بولی دا اپنا تک علاقہ سے
 ویب ہے اوڈا مزاج اپنا ہے۔ بولی ہمیشہ اپنے کل و ج و سڈھا ہے جیکوں اوڈا کل ویب یا ویس ہڈیا
 وڈے۔ سرائیکی زبان جانپن توں پہلے اسکوں اوڈے ویس دی تاریخی تہذیبی سے ثقافتی پھول
 کرنی پوسی۔

عظیم وادی سندھ و تاریخی تہذیبی پس منظر۔

عظیم تہذیبوں ہمیشہ پہلے پہل دریاؤں کے
 گڈے سے آباد تھینڈن۔ قدیم زمانے کے انسان نے سب توں پہلے انھوں جاہیں کوں اپنا سکھن بنا لیا جتوں
 پانی، جنگل سے زرخیز مٹی، وادی سندھ و علاقہ بیوں زرخیز مٹی۔ انھوں ویس شے دی مقورہ مٹی
 عظیم تر وادی سندھ ڈوں عظیم دریاؤں دی جھولی و ج پروان چڑھدی مٹی مٹی۔ انھوں وچوں تک دریائے
 سندھ سے ڈوجھا ہائرہ یا گھاگھا ہے۔ اسے وادی سندھ دا ڈوجھا ڈوا دریا مٹی سڈھ مٹی ہے۔
 ڈوں عظیم دریاؤں ویسے ایس تہذیب دا سہاگ مٹی۔ اول ایس تھیا جو آسٹریلیا کے قدیم ترین وول
 وان جیڑھے کوں۔ سنھال۔ منڈا۔ کولاری سے گونڈ اتوم کے نال مشہور مٹی، آسام سے بنگل
 کے رستے ہندو و ج داخل تھئے سے کھڈو کھڈو وادی سندھ و ج پنج گئے۔ تقریباً ساڑھے چھ
 ہزار سال قبل مسیح و ج ول دراوڑ نامی ایک مٹی قوم وادی سندھ و ج ڈر آئی ہے۔ ایس قوم دا پتو
 ڈاڈکا وطن، حلب شام، دمشق بحر روم دا ساحلی علاقہ مٹی۔ سر جان مارشل مورہو ڈو دی کھڈی
 کے وقت اٹھوں وے ڈاڈکر مٹی آثار قدیمہ مٹی، اکھنڈن جو " اسے لوگ پرانے کوں، سنھال، منڈا
 سے گونڈ لوگاں کنوں زیادہ سیانے۔ تہذیب یافتہ سے طاقت و مٹی۔ قدیم باشندے بالکل بے فکر
 آرام طلب سے آسے تھئے مٹی۔ اٹھوں دی زرخیز مٹی نے انھوں لوگاں کوں سست سے کابل بنا ڈتا
 مٹی۔ باہرول آوٹن و اسے دراوڑاں نے وڈی آسانی نال انھوں کوں زیر کر گھیا ہے۔ ۶
 باہرول آوٹن و اسے انھوں دراوڑاں نے سندھ دی ایس وادی کوں اپنا وطن بنا گھیا ہے انھوں
 و سٹنگ ہے۔ اسے وڈی سیانے سے مٹی قوم مٹی۔ انھوں جاتی کے ہر شعبہ و ج شاندار ترقی کیتی
 سے اپنی تہذیب کوں آسمان تیں بچا ڈتا۔ عراق سے مصر دی تہذیب چندی کوئی تہذیب ملدی مٹی

امخاں دی بدولت وادکی سندھ وکی تہذیب وکی اوندے ہم پد تھی گئی۔ امخاں کے آپس ورج تجارتی تعلقات قائم تھی گئے۔ مشرقی ہند ویاں چیزاں گرم مسالے۔ خوشبودار مکڑیا سندھ وانبٹریا سوتلی کپڑا اقموں عراق ویندا ہئی تے مال و بدے مال و اصل تے خشکی تے دریا ڈوہیں رستیں نال اے تجارت تھیندی ہئی۔ جنوبی ایران۔ مشرقی عرب تے خلیج فارس بابل تے سمیریاتے و جہ فرات و وایاں نال امخاں تجارتی تے تہذیبی گاندھیاں نے وادکی سندھ و رستیاں کوں پیادوی آشناک کیں۔ ماہر آثار قدیمہ ڈاکٹر رفیق مغل آہن۔

عظیم تر وادکی سندھ تک ایجھے پوں وسیع مربوط حصے و لازمی جز ہئی جتھاں ابتدائی ہڑپائی دور ورج ہی بین الالعلاقاتی تعلقات قائم تھی چکے ہن۔ ایں زمانے ورج مواعلات و سب کوں وڈا تے اہم ذریعہ جو اند گاڈی ہئی جندے مٹی کے بنے ہونے نرنے مل چکین۔ ترکیبی ہزاروی قبل مسیح و ابتدائی زمانے وے تانبے وے مختلف تقانواں آتے پیاں شہیں کوں پتہ چلے جو وادکی سندھ و لوگ ابتدائی ہڑپائی دور ورج اے اہم دھات چیزاں کے بدے ورج بلوچستان تے راجھستان کوں حاصل کریندے ہن۔ حال ہی ورج رحمان ڈھیرکی وچوں ایجھاں مہراں تے تعمیر وکی ابتدائی کوشاں و سراغ ملے۔ تھی سگدے ایں کوں وادکی سندھ و او مخصوص تقویری رسم الخط ارتقا پذیر تھی ہر کے جیڑھا اجاں تیں پڑھیاںی ونبج سگیا۔ ہڑپے تے موہنودار و جیہ شہراں و انطور ذراصل ہیں مربوط سماجی۔ اقتصادکی مذہبی تے سیاسی عمل و منطقہ طور تے نقطہ عروج ہئی۔ تے عمل وادکی سندھ ورج شہر آباد ہون و بھر پور عمل کوں پنج سال کوں زیادہ پہلے شروع تھی چکیا ہئی۔ چناچہ اے گال پورے وثوق تے اعتقاد نال اکھی ونبج سگدے کہ وادکی سندھ وکی عروج یافتہ تہذیب وکی بنیاد وراصل ترکیبی ہزاروی قبل مسیح وے آغاز تیں رکھی ونبج چکیا ہئی۔ ڈاکٹر رفیق مغل وے ایں نظریے کوں پیونیا یونیورسٹی امریکہ وے لولا نیم۔ ڈولیز۔ شیفر مارشیا۔ میڈو اور میبرگ کارلوسکی جیہ متعین نے وکی تسلیم کیتے۔ ایں طرح ایں گال وکی مکمل تقدیق تھی گئی ہے۔ اقموں و قدیم واسیاں نے ہی سندھ وکی عظیم تہذیب کوں پردان چڑھایا۔ اقموں وکی تہذیب تے اقموں وے تمدن نے زندگی وے سرشے ورج وادے کیتے۔ جا جاتے وڈے وڈے شہر و سٹن لگ پئے۔ ہڑپے موہنودار و گنڈاپری والا چرتان۔ جلیل پور جہاں آبادیاں اہم تے اکھیں برمان گیاں۔ شہراں وکی تعمیر ورج سہڑپے تے ترتیب و خاص خیال رکھی گیا۔ امخاں ورج کھدیاں پکیاں سڑکال تے جگیاں امخاں وکی تعمیرکی ذوق واکہ پوں وڈا اثر ت ہن۔ شہراں ورج گندے پانی وے نکاس و اخراجی انتظام ہئی۔ ہر محلے ورج چھوٹیاں چھوٹیاں نالیاں بنراتے اوکوں تک وڈے نالے نال ملا ڈتا ویندا ہئی۔ صحت صفائی و انتظام

کوں اتنا بہتر بنزایا گیا کہ نالیاں اتوں کچ بڑتیاں ویندیاں ہن۔ وڈے شہراں وچ اناج کوں ماہجن کیتے خاص گودام بنزائے ویندے ہن۔ اکثر مکاناں وچ چھوٹے وڈے عمل خانے ایس گال دا ثبوت ہن کہ اے شہراں ویلے تہذیب دی آخری چوٹی تے قبضے ہرے ہن ۵ ہرپہ مونسو واڑو دیاں گھدائیاں توں ہن تیں بے شمار چیزاں نقلین جھاں توں اول وقت دیا تہذیبی تے تمدنی زندگی دا بخوبی اندازہ لایا وینج سگدے۔ اتھاں وسن والیاں زانیاں کوں زیور پاون واپوں شوق ہئی۔ اتھاں زیورات وچ نمک کے پاون دا نتھہ قابل ذکر ہے۔ اے زیورات اناج دی ایس علاقے وچ درتے ویندن۔ اینویں پتل تانے تے کانسٹی وے گول ہن دی ملیں۔ زانیاں جھاں پیراں وچ کڑے پنیدیاں ہن۔ ڈوں نفیس ہاتھی ڈندویاں بنزیاں ہریاں گھٹھاں دی برآمد کھتین۔ چراغ۔ مشعل تے موم بتیاں بناون دا وی رواج ہئی۔ ہرپہ تے مونسو واڑو وچوں کئی چرسے دی ملیں ۱ جھول اندازہ لایا وینج سگدے کہ اتھاں زانیاں سترکتزیاں ہن۔ انا پیس کیتے چکیاں دا استعمال تھیدا ہئی۔ تقریباً ہر گھر وچ ایس مقعد کیتے اپراہنی چکی ہوندا ہئی۔ مساکہ پیس وے کئی سدوٹے تے دوری دورے دی بھیجن۔ اتھاں لوگاں کوں بالوں کے کھڈوانے بناون دا وی کافی شوق ہئی۔ گھڈائیاں وچ بے شمار آدمیاں۔ جانوراں دیاں شکلاں دا بے کھڈنے۔ مچکڑنے۔ چھوٹیاں چھوٹیاں مٹی دیاں گلاڈیاں تے مہرے پائے دی ملیں۔ اتھاں مہراں تے پائیاں توں ماہرین نے تیاں کیتے کہ اتھوں کے لوگ شوق نال اے کھڈال کھڈ کے ہن۔

دادی سندھ وے اے لوگ مجھہ سازی تے ظروف سازی وچ اپنا شانہ نہ رکھدے ہن۔ کوزہ گرمی تے تانے۔ کانسٹی وے کئی بت ایس گال وے گواہ ہن۔ اے جڈ حوالے اسوں اے اندازہ لاون وچ مدد ڈیندن کہ دادی سندھ دی تہذیب اول ویلے کتنی ترقی یافتہ ہے۔ ہزاراں سال پہلے اتھاں وسن والا انسان کتنی معاشرتی سوجھ بوجھ رکھدا ہئی۔ اجاں بے شمار آثار قدیمہ اسادی تانگھ وچ ہن کہ اناج دا انسان اتھاں کوں پٹ تے اپنے عظیم ماضی کے دوسرے بھیلے رشتے تے نہ معلوم کڑیاں کوں جوڑے۔ عقل نی منیدی جو اتنا ترقی یافتہ لوگاں نے نہ صرف ہرپہ تے مونسو واڑو وے ڈوں شہر آباد کیتے ہن۔ اتھاں ڈوں تہذیبی مرزاں کے درمیان پاول پور دا قدیم 33 ہزار کلومیٹر تہذیبی اچوتان آندے جس وچ جا جاتے قدیم آثار۔ تے ٹھیر اسادی تانگھ لکھندے ہن۔ دادی ہاکڑہ کے مہفت صدیق ماہرین اثریات دی تحقیقات کوں سمجھا کرتے باولپور تے چولتان وچ عظیم معاشرت وے پتے لائے۔

ترجمہ ہے

سر مور ٹیمپر و ہیلر نے ہڑپہ سے موجود دارو کے مین وسط و برج بہاولپور کے علاقے کے ۱۱ ایچے مقامات دی کا نشاندہی کیتی ہے جن کا تعلق ہڑپائی تہذیب نال ہے۔ بعد وچ سر آرل سٹائن نے انتقال آزمائشی کھدائیاں کروائیاں تاں اقول ہڑپائی تہذیب دے پکے شواہد ملیے۔ بعد قدیم دے نولن تے ممتاز تاریخ دان سٹوارٹ پگٹ دی ایس درمیانی علاقے کول ہڑپائی تہذیب دا مرکز خیال کرنیدن۔ او آہدن جو خشک شدہ دریائے گھاگھرا دے کناریاں تے جو آثار موجود ہن او ہڑپہ سلطنت دا حصہ ہوسن۔ ۱۱

ڈاکٹر رینیق مغل نے چولستان وچ قدیم تہذیبی باقیات دے ۶۷ چار سو ست اہم مقامات دا کھوج لاتے دریائے ہاکڑے دے کنارے موجود انھن آبادیاں زمانہ چار ہزار قبل مسیح تول کب ہزار قبل مسیح دے درمیان ہے تے پھر دے زمانے دے مقامات ثقافتی گروہاں وچ ڈھلے دے نظر آندن۔ ڈاکٹر مغل نے وا دی ہاکڑہ دی انھن قدیم آبادیاں دے نشانات دی تفصیل ایس طرح ڈھالی ہے۔

باقاعدہ شناخت شدہ مقامات کی تعداد

ثقافتی تعلق

زمانہ

۳۲ مقامات

ہاکڑ تمدن
جلیل پور نال تعلق

[چار ہزار سال قبل مسیح
ترے ہزار سال قبل مسیح]

۴۱ مقامات

ابتدائی ہڑپائی دور
کوٹ ڈیجی نال تعلق

[ترے ہزار سال قبل مسیح
ڈھالی ہزار سال ق م]

۷۴ مقامات

متاخر ہڑپائی دور

[ڈیڑھ ہزار سال ق م
اور
مابعد]

مدفن "H" سے تعلق ۱۲

وا دی سندھ و دی ڈیجی قدیم قوم جیس اقول دی تہذیب تے معاشرت تے بہوں اثرات کیے او آریا قوم ہے۔ بڑوں ہزار قبل مسیح تول کب ہزار قبل مسیح دے درمیان دے قبائل۔ یورپ جنوب مغربی ایشیا دے ملکاں تے عند رستان دے روانہ کتے۔ وا دی سندھ وچ آریا قوم دے آون دا اندازہ ۱۵۰۰ قبل مسیح کیتا گے۔ آریا بہوں سوہنے بہوں ذہین تے بہوں طاقت ور ہن۔ وا دی سندھ و دی قدیم آبادی نال انھن دیاں کئی جنجال بھیاں۔ دراور چونکہ کب اسن پسند قوم ہی اوندنا زیادہ تر راجان تجارت تے صنعت و حرفت دے ہی۔ او اتنے لڑاکے بھڑاکے کینا ہن۔

ہیں ساگوں انھوں کوں شکست تھی۔ کچھ دراوڑ تان جبر جنٹلاں و بیج تک گئے یا اقمروں کے لڈ کے پہاڑاں
 تے چلے گئے۔ ہاتھی نے نویں جاگیاں دیا غلامی کوں قبول کر گدھا۔ دل دیا انھوں ڈوں توہاں دے درمیان
 کافی ناہلے تاہم ریہے۔ کیوں جو آریا اپنے آپ کوں برتر تے اچا سمجھدے ہن تے دراوڑاں کوں اپنے
 نیڑے نہ گن ڈنڈے ہن۔ دل ایس تھیآ جو آریا قبائل دیا ہک ہئی رومی کھیپ وادی سندھ و بیج داخل
 تھی تان پہلے آون و اسے آریا قبائل نے نویں حملہ آورال و بیج اقتدار دیا جنگ شروع تھی گئی۔ اسے
 ڈرہیں ہک بے نال آزدیٹ تھی گئے۔ پہلوں آتے رسن واسے آریا قبائل نے دراوڑاں نال صلحت
 تے اپنے تھے دیا خاطر صلح کر گئی تھی تے ایس طرح آریا تے دراوڑاں دا آپت و بیج میل جول
 ودھیا۔ انھوں نے رس مس تے ہک نویں معاشرت کوں جنم دتا۔ آپس و بیج ڈوہاں توہاں دے
 نا دیا پرٹے دیا تھیون گ گئے مگر ایندے باوجود آریا نے اپنی وڈالی کوں برقرار رکھیا۔ قدیم آبادی
 کوں نفرت نال میلو تے راکھس آکھیا! انھوں نے اپنی زبان علم تے ہن دے دروازے بند کر
 ڈتے مگر ایندے بعد دیا دراوڑی تہذیب اتنی زور دار ہئی کہ آریا سماج اوندے اثرات توں اپنا پلو
 نہ بچا سکی۔ آریا تہذیب آتے دراوڑی تہذیب و تمدن دیا چھاپ اتنی گھاٹی پئی جو اوندے اثرات آج
 دیا آسانی نال لہیے و بیج سکدن۔ سیاسی طور تے آریا قوم کوں وادی سندھ و بیج مکمل غلبہ حاصل تھی گیا
 تان انھوں اتھاہیں اپنے پکے دیرے لاڈتے۔ وادی سندھ دیا زرخیزی تے سہراپ تے اقمروں
 دے دریاواں دیا وڈالی نے انھوں دے دل مرہ گیسے۔ آریاواں نے اپنے ویداں و بیج انھوں دریاواں
 دے ڈاڈے سرہے قیدے پڑھین۔ ستلج، بیاس، راوی، چناب سب انھوں کتے بخت دے وسیلے ہن
 پر سرسوتی دیا تعریف کئی جاتے وڈی عقیدت نال کیتی گئی ہے تے اینکوں ہیوں مقدس خیال کیتا گئے
 رگ وید ماہک بھجن ہے۔

سرسوتی اندکا ہے۔ ششور و غل کرنیدی ہرئی

غذا گھن تے اسادے کتے حصن حصن ہے

تیل و اقلہ ہے۔ ہک سورما دیا مثل جیڑھا اپنے رتھ کوں بھجیا ہویا

او سندھو ندی تیزی نال آندکا ہے

ڈور جیاں ندیاں بھپوں رہ دیندن

سرسوتی ندی سب توں پاک ہے۔ او پہاڑاں توں آتے سمندر و بیج ڈھانڈکا ہے

ڈنیا کتے او دولت تے بھلائی گھن تے آندکا ہے

جیڑے لوگ ایندے کناریاں تے آباد ہن انھوں کتے پانی و بیج کھیر تے ماکھی ہے

ہک ہئی جاتے دریائے سرسوتی دیا تعریف و بیج ہک بھجن ہے کچھ شعر دیکھو۔

" پجمن والی درختوں - عالی شان نہ متعقیقوں والی - سب ندیاں تول زیادہ ایندے وچ پانی
 خولبروت ابلق گھوڑے دیا طرح کسوہٹی - ایندیا پانی گھاٹ کول دیا اُتے چڑھو دیندے "
 ملکی گال اے ہے کہ وادی سندھ دیا تہذیب تے جس ڈور بھی قوم نے اثرات سٹھے او آریا ہن۔
 جیرے آریا اٹھال متعل ابا و متعلی گے تاں اٹھال اپنے مذہبی - تہذیبی تے تاریخی سرانے کول
 رگ وید دیا شکل وچ محفوظ کیتا - ذات پات دے ملے کھڑے کیتے - انناں وچ اوج
 تک تے مقام بنرائے - برہمن، کھتر کا و سیتے شردر چار ذاتیں وچ آریا ونڈیج گے - آپس
 وچ ذات پات دیا وجہ کول آہت آہت نفرت ودھن لگی تے اے نفرت دیا بھاچار پاسے
 کھنڈ گئی - آخر پھیریں صدی قبل مسیح وچ مہاتما بدھ نے ایس انانی ونڈ دے خلاف آواز بلند
 کیتی - اول ریٹے میں وادی سندھ وچ برظن برہمن سماج دا نور ہئی -

۵۲۱ ق م وچ سلطنت ایران دے حاکم دارائے اول نے حکومت سبغالی تاں اول نے پرے
 پرے تین فوجی مہاں پھیاں - دارانے اپنے امیر الجبرسکالی یکس کول سمندر دے رستے دریائے سندھ
 دے دہانے تین بھیجا - ایندے بعد اول نے جہلم تک دے علاقے کول فتح کر گھرا - سارا سرائیکی
 علاقہ وارا دے قبضے وچ شامل ہئی - وارا دے بعد اوندا پتر کینور ایس وسیع سلطنت وادارث
 بنا ایس علاقے تے ڈول سو سال تین ایرانی قابض ریٹے تے جیدکا وجہ تول ایرانی اثرات ایس
 علاقے دیا تہذیب تے پوندے ریٹے -

۳۲۶ ق م وچ سکندر اعظم ایس علاقے وچ یلغار کریندا داخل تھیا -^{۱۶} تلہذہ محنگ تے ملتان وچ
 اول وقت ملی قوم دیا حکمرانی ہئی - اے قوم وڈی جنگوتے بہادر ہئی - ایس نے جا جاتے سکندر نال
 وڈی دیر کمال مقابلہ کیتا - اے لوگ موت قبول کر گھندے ہن پر ہتھیار نہ سٹھدے ہن - ماہرین
 آثار قدیمہ دا خیال ہے کہ تلہذہ وچوں سڑیاں ہویاں ۱۹ آبادیاں ایس گال واثبوت ہن کہ سکندر
 نے غصے تے انتقام وچ اٹھال آبادیاں کول سڑا ڈیا ہئی - سرائیکی زبان دیا ہک مشہور

کہاوت ہے -
 سنگھل جہاں دیا ڈاڈی - سڑھی جہاں دیا ماہ - ملی جنرے پنج پتر - ڈاہر نڈہ ، لنگاہ ، ناسیج شہرا
 انج دے سرائیکی علاقے وچ کس والیاں اے توہاں سکندر اعظم دے حملے دے وقت ملتان تول
 لاڑکانہ میں پھیلے ہوئیاں ہن - ملی قوم دے ہناں دیراں دے ہتھوں سکندر ملتان وچ زخمی تھیا
 تے واپسی واسطے اختیار کشیں - سکندر اعظم دے بعد پہلے یونانی مورخ ہیروڈوٹس دا ایس علاقے
 وچ سفر کرن - ایرین دیا تاریخ تے یونان دے جغرافیہ دان پٹالے دا سیاحت نامہ تے
 نقشہ سرائیکی علاقے ویاں اٹھال تاریخی حقیقتاں دیا تعدیق کرنیدن -

سید نور علی خامن حسینی معارف سرائیکی کے صفحہ نمبر ۱۴۵-۱۴۲ سے لکھدن۔

”یونانی مورخ ہیروڈوٹس دیکھا تاریخ“ انگریزین کلاسکس نمبر ۲۲ مطبوعہ لندن ۱۹۵۵ء کے صفحہ ۲۵۶ سے
 دادی سندھ دیکھا علی قزم کے ملتان دیکھی پیرس آکھتے ایرین دیکھا اول تاریخ کے صفحہ ۲۰۸ سے
 لاڑکانہ داندھی مانا آکھتے پہلی وار دیکھا آئے۔ اور حسن اتفاق اسے ہے کہ ایرین دیکھا تاریخ
 تے مشہور یونانی جغرافیہ دان پانٹے داندھی سیاحت نامہ مرتب کردہ دادی سندھ داندھی تقریباً
 یک ساتھ ۱۵۰ء دے ٹک بھگ شائع تھے۔ جگہ سکندر کے ۵۰ سال بعد آدن والدکشن حکمران
 راجہ کنشکا دادی سندھ داندھی برسر اقتدار تھی۔ اس طراں ایسے ترے یونانی دستاویز اسادی قریب از
 بعد تاریخ کے بنیادی ماخذین۔ سکندر اعظم نے ۳۲۵ ق م داندھی ہندوستان دے کوہ سیمان کوں
 عبور کیتا تے ہیروڈوٹس ۸۰ ق م داندھی پیدا تھیا۔ ہیروڈوٹس سیاحت ہی ملک ملک پھر داندھی
 لوگ رفا در غبت نال آدکوں اول وقت دے حالات ڈیندے تھن۔ ۱۸۰

سکندر اعظم دیکھا موت دے مقورے عرصہ بعد افعول دیاں مقامی طاقتاں سر پٹن لگ پیاں تے یونانی
 اقتدار تے آوندے اثرات میندے گے۔ سرائیکی علاقے داندھی بدھ مت داندھی سونج داندھی لگاتے
 اشوک کے زمانے داندھی ۲۴۳ ق م توں ۲۳۲ ق م توں لکھن تے کنٹک کے زمانے تیں کے علاقے بدھ مت
 داندھی تیں گے۔ اجاں تیں اس علاقے داندھی بدھ عبادت گاہیں کچھ آثار باقی تھن۔ پہلی بدھ
 عبادت گاہ بادل پور شہر توں جنوب دیکھا طرف ۱۶ میل تے ہے انیکوں سوئی دہار آکھا دیندے۔
 تھن تیں اٹھال ۲۰ فٹ اچائی دیکھا کچا مینار موجود ہے افعول تانبے دیکھا یک پتھر دیکھا جس
 داندھی باختری پالی داندھی تھری تھی۔ سوئی دہار توں گوتم بدھ دیکھا بہترین مجسمہ دیکھا ملے۔ ماہر
 آثار قدیمہ ڈاکٹر ایم ایچ دانی دے مطابق اس مجسمے اتے درج تھری براہمی رسم الخط داندھی پنجمی صدی
 عیسوی دے زمانے دیکھا ہے! دادی ہائرہ داندھی اسے زمانہ بدھ مت دے طرز داندھی زمانہ ہے۔ ایندے
 علاوہ دریائے ہائرہ دے پرانے لاکھے دے کندھے تے رحیم پارخان شہر توں ۶ میل دور
 جنوب داندھی پن منارہ داندھی تھری تے منارہ ۱۸ تیں موجود ہے سرائیل سٹائن نے تاں انیکوں
 برصغیر داندھی ڈو تھری صدی عیسوی دیکھا بہترین تعمیرات داندھی شمار کیتے۔^{۲۰} ایندے بعد سندھ تے باد پور
 کے علاقے ۵۰۰ داندھی رائے خاندان دیکھا حکومت قائم تھی گئی۔ اسے حکومت ۱۳۰ سال تیں قائم
 تھی۔ رائے سہسی دوم کے مرث کے بعد آوندے وزیر پنج نے اقتدار سنبھال لگھاتے ملتان
 کوں دیکھا اپنی حکومت داندھی ملا لگھیا۔ لوں نے تقریباً ۸۰ سال تیں حکمرانی کیتی۔ ایندے بعد
 پنج داندھی راجہ داندھی ۲۳ سال تیں سندھ دیکھا سلطنت تے شاہی ٹھکانا رہیا۔ اس طراں تھری
 طور تے اس علاقے تے برہمن خاندان نے ۸۱ سال تیں حکومت کیتی الا ایندے بعد اس علاقے

دی تاریخ نے ہک نویں کروٹ بدلی۔ عظیم نینگر سپہ سالار محمد بن تاسم لغوہ حق بلند کر نیا سرزمین سندھ
تے اتریا تے ۱۷۱۲ء وچ راجہ داسراؤندے پھول ماریا گیا ۱۲ محمد بن تاسم دیل تول لاتے اوتج تے
ملتان تیں کے علائے کول فتح کر گدھاتے ایں طراں اسلام دا نورانی سورج ایں علائے والقیب
بن گیا۔ عرباں دی آمد نال اسلامی اثرات چارے پاسے پھیلن گئے۔ اہمقوں دے تمدن۔ ثقافت
معاشرت تے زبان و ادب تے اسلامی اثرات وچ دس گئے۔ ڈاہویں صدی عیسوی کے شروع وچ
مصر کے ناظمین نے ملتان تے اوتج تے ایٹا اقتدار قائم کر گدھایا۔ قرامطہ دا اے قبضہ اٹھال
گیا عربوں صدی عیسوی کے شروع تیں ۱۳ میلانیٹین ایندے اثرات آج تیں سرائیکی علائے کے مذہب
ادب تے ثقافت تے موجود ہن۔

قرامطہ کے زوال کے بعد اٹھال کئی مسلمان حکمران آئے تے گئے۔ حاکم ملتان تے سکھال نے قبضہ کر
گدھاتے اہمقوں دی تہذیبی تمدنی تے مذہبی وراثت کول دیا پھیر کرن دی اپنے دہول پوریا منتر
لائی۔ ۱۸۴۹ء وچ انگریزاں نے ملتان تے قبضہ کیتا تے ایں طراں سرائیکی علائے وچ ہک نویں
فرنگی تہذیب وڑ آئی۔ جس وڈی تکھائی نال زندگی دے ہر شعبے وچ اپنا رنگ چڑھایا۔ ۱۹۴۷ء وچ
اللہ سرہنے دے نفل تے کرم نال پاکستان وایام وجود وچ آیا۔ ہندوستان تول بے شمار اروو
تے پنجابی بوسن دے مہاجرین مہجر اٹھال علاقیاں وچ آتے آباد تھی گئے۔ اٹھال آباد کاراں دی
اٹھی ہک فریگی زبان۔ تہذیب تے معاشرت ہئی۔ اہمقوں دی معاشرت نال اٹھال دی سونہ روئہ تھی نال
ایں ملاپ نال ہک نواں پاکتانی تہذیبی شخص وجود وچ آیا۔ جیڑھا آج اسال ساریاں دی سب تول
دی سبجان ہے تے جس تے اسال سب کول حقیقی مان ہے۔ ہن تیں کے دیورے تول اسال ایں حقیقت
تیں منجے ہیں کہ واری سندھ کے قدیم باشندے دراوڑ ہی اہمقوں دی عظیم تہذیب کے پیلے وارث
ہن۔ اٹھال دی تہذیبی تے لسانی وراثت آج تیں اسال دی زبان تے کلچر وچ ساہ گھڈی پٹی کے
ایندے بعد ایں علاقہ وچ بھول ساریاں تہذیبی تدرال نے دیرے لاتے۔ اپنے اپنے نقش چھوڑے
مٹھال وچ آریا۔ ایرانی۔ بدھ تے برہمن سماج کے اثرات قابل ذکر ہن۔ دل اٹھال اسلام
دا پیغام بجاتے اے علاقہ اسلام کے ازلی نور نال لک اٹھیا۔ اسلامی تہذیب تے معاشرت
اہمقوں دی سب تول وڈی سبجان بن گئی تے آج اے سرزمین اسلام تے پاکستان کے حقیقی
نظرے تے پیغام دیا امین ہے۔

زبانال دی ونڈ :- ماہرین لسانیات دنیا وچ بولیاں وخبن والیاں زبانال دیا ونڈ بولوں طراں اینڈ
پہلی قسم وچ زبانال کول اٹھال دی لفظی تے حرفی خصوصیات دیا بنیاد تے بولوں وڈیاں سماں وچ ونڈ

بڑا دیندے۔ بڑو جھی قسم دی وند نسلی تے تاریخی تعلقات دی بنیاد تے کیسی دیندی ہے۔ تاریخی تے نسلی تعلقات کے لحاظ نال دنیا دیاں زبانوں کوں اکٹھ وڈے لسانی خاندان وچ وھاؤتا گے۔ اور اکٹھ خاندان اسے من۔ ۱، سامی، ۲، ہند چینی، ۳، ڈراوڑی، ۴، مونڑا، ۵، افریقی، ۶، امریکی، ۷، ملایا، ۸، ہند یورپی۔ انھوں سارے شہراں وچوں ہند یورپی اسڈے نزدیک وڈی اہمیت ایس کیتے رکھدے جو پر مغیر پاک و ہند دیاں اکثر زبانوں میں دے نال تعلق رکھدن ایندے علاوہ یورپ دیاں دی اکٹھ وڈیاں زبانوں ہندے زمرے وچ شامل من۔ ڈائریسیڈی البرین تاور کی زور نے ہندوستانی لسانیات وچ ہند یورپی زبانوں دا ہک نقشہ ڈتے ایسا ڈے موضوع دا گانڈھا چرنکہ ہند یورپی گروہ دی ہک سنگلی ہند آریائی نال ہے۔ میں کیتے اسوں اپنی گال ہاڑدا رنج ہوں پاسے پھریندے میں۔ ہک مدت میں ماہرین لسانیات ایس گال تے متفق من جو پر مغیر دیاں زبانوں دا تعلق آریاویں دی زبان نال ہے تے اسڈیاں سبھ بولیاں آریائی من۔ سر جارج گریسین نے ایس بنیاد تے ہک نظریہ ڈتا کہ آریا ہی۔ انھوں کے نزدیک ہندوستان وچ ڈوں مختلف وقتوں وچ ڈوں اینج و اینج گروہاں وچ داخل تھے۔ جیڑھا گروہ پہلے آیا ہی او داوی گنگ و جن وچ وسدا پیا ہکا۔ جیڑھے ڈوہا جتھ انھوں آیا۔ اول پہلے کوں شمال جنوب تے جنوب مغرب دی طرف مار گٹ تے بھجا پھوڑیا تے خود اول جاتے تالہن تھی گیا۔ ایس طراح او اندرے آریا بن گے تے ہرے ہرے آریا جیڑھے نیم دائرے دی شکل وچ کھنڈ گے من۔ او ہارے آریا اکھرا ہے۔ ویداں تے برہمنوں دی تہذیب تے معاشرت اندرے دائرے وچ ودھی پئی تے سمجھی۔ ایس کیتے او ہارے دائرے کنوں بالکل اینج تے فو لیکھی ہے تے ایس طرح زبانوں کے ڈوں وڈے گروہ وجود وچ آئے۔ جارج گریسین دی تقسیم زبان و نقشہ ایس ہے۔

۱۔ بیرونی زبانوں۔

الف۔ شمال مغربی شاخ۔ ہندا (مغربی پنجابی) سندھی

ب۔ جنوبی شاخ۔ مرہٹی

ج۔ مشرقی شاخ۔ آسامی۔ بنگالی۔ اڑیا۔ بھاری

د۔ وسطی زبانوں۔ پوربی ہندی

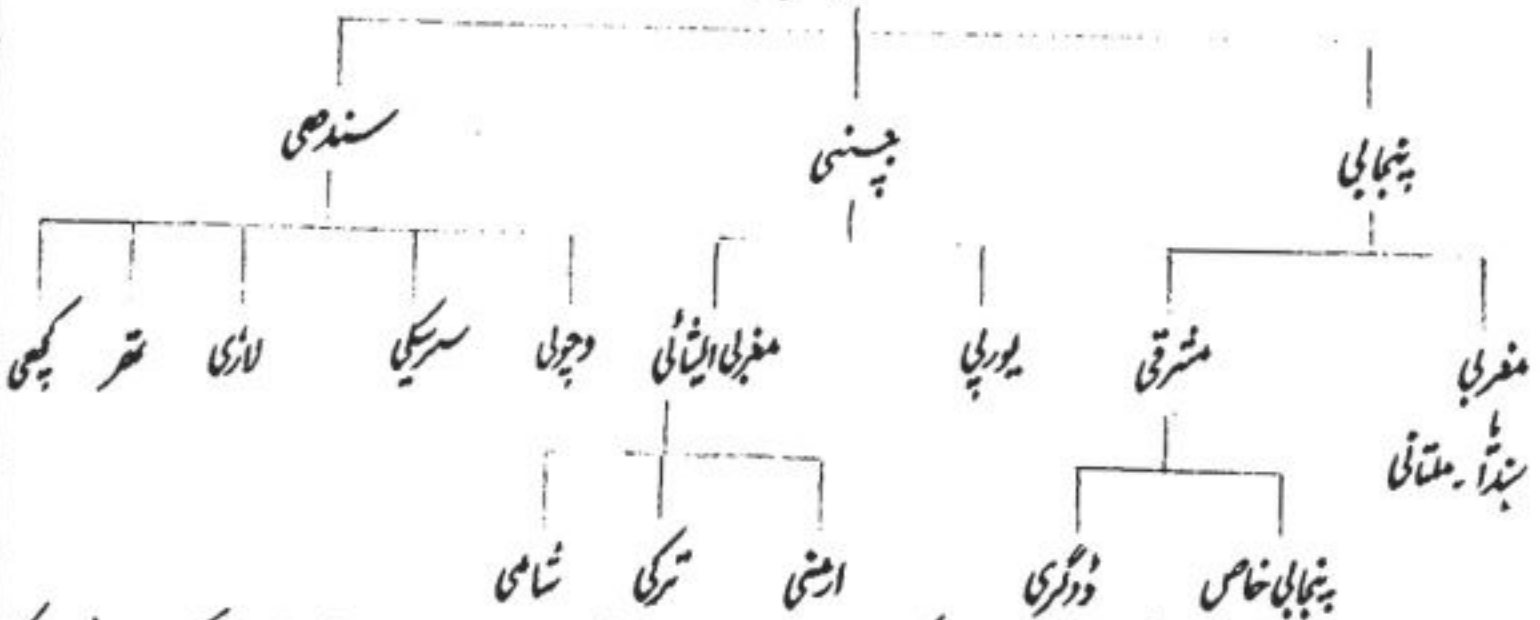
ہ۔ اندرونی زبانوں۔ مغربی ہندی۔ پنجابی (مشرقی) گجراتی۔ راجستھانی۔ بھیلی وغیرہ

و۔ پہاڑی زبانوں۔ وغیرہ ۲۵

تمام دہے دہے ماہرین لسانیات نے گریسن دیا میں وندھناں اختلافت کیتے۔ ڈاکٹر چٹرجی اناندراتھ
 بنگالہ وچ اہدن کہ اندرونی تے بیرونی زبانوں دیا اے تقسیم لسانی اعتبار نال اتنی ہی پہل ہے کہ جتنی کہ تاریخی
 استدلال نال۔ ڈاکٹر زور اپنی کتاب ہندوستانی لسانیات وچ اہدن۔ گریسن تے اونڈے متبعین
 دا اے نظریہ زیادہ دقیق معلوم نہیں تھیندا۔ انھوں نے جیس مواد توں کم گدے اوہ لبتا بعد و ا ہے۔
 اور ثابت نہیں کر سگدا کہ اندرونی تے بیرونی دائرہ دیاں زبانوں بڈوانج انج نلاں تے گردہاں دیا پیداوار
 گریسن نے ہندوستانی بولیاں دیا وندھ وچ پیرا سارا تیکہ تاریخ تے کیتے جینا ثابت کرن ممکن کینے۔ ایندے
 علاوہ کیا اتھوں دے پلے دسوں دان کوئی زبان نہ بولیندے ہن۔ آریادوں دے اون نال ہی انھوں
 دیا زبان اچن چیت او بولن لگ ہے۔ اگر انھوں توں پہلے کہو بولیاں ہن تاں انھوں دیا صورت کیا
 ہئی؟ گریسن نے اسا بولیاں بولیاں دے جیڑے دیرے بنان اور دیا پیراں عجیب ہن۔ ڈاکٹر مہاراج
 نے ملتانئی زبان تے اوندا اردو نال تعلق وچ گریسن دے نظریے دا بھر پور تفضیلی جائزہ لکھے۔ ایس
 موضوع دا چونکہ سرائیکی زبان دے وندھناں گھانا تعلق ہے۔ ایندے اتے اسال اگوں تے گال مہار
 کر لیں۔ پہلے بڈو جے ماہرین لسانیات دیا ہند آریائی زبانوں دے خاندان دیا وندھ تے بک نظر پا
 گھنوں تاکہ ساریاں گنڈھاں تے تھلاندے کھل تے اسا بڈے سامسری آہن۔ ڈاکٹر می اہدین
 موجودہ ہند آریائی زبانیں دیا تقسیم کرنیدیں دیے انھوں دیا لسانی تے ترکیبی حصریات کو سامنے
 رکھدن۔ ایس طراں انھوں نے انھوں زبانیں کوں پنج شاخاں وچ تقسیم کیتے۔

۱، شمال مغربی ۲، جنوب مغربی ۳، وسطی ۴، مشرقی ۵، جنوبی۔

شمال مغربی گروہ

ڈاکٹر زور نے شمال مغربی گروہ وچ سرائیکی زبان کوں ہند یا ملتانئی زبان دے نال شامل کیتے۔ اد اہدن کہ

کہ مغربی پنجابی دے نئے دی کئی ناں ہن مثلاً ہندکو - جٹکی - ملتانہ - پوٹھواری - اسے زبان کئی بولیاں واحد ہے جیکوں پنجاب دے مغربی حصہ دے تقریباً ۵۰ میلین بندے بولیندن - ڈاکٹر زور سندھی بولیاں ویاں شاخاں وچ پنج سرائیکی کول جاؤن دن - انہیں اوسندھی زبان دی کب خصریت ابھی دی ڈسیدن جیڑھی سرائیکی یا ملتانہ زبان دی خاص سببان ہے - او آبدن کہ ” ایں زبان وچ چار آوازوں ایجھا رائج ہن جیڑھییاں ہندوستان دی کس بنی بولی وچ کینی خواہ او آریائی ہورے یا دراوڑی یا کول - تبت تے چینی حروف گ - ج - ڈ - ب - اسے زبان بولن واسے ایں طراں کرنین کہ آکھیں وقت ساہ نرخرہ وچ رک دیندیا ہے ۲۴ ایں کال تے بخت دی لوڑ کینی کہ سرائیکی زبان وچ بالکل ایسے اضافی حروف رائج ہن جیڑھے ڈاکٹر زور دے علم توں اوڈر رہے - تے جھقوں اسے دی معلوم عقیدے جو او خود کیڈے دڈے لسانی مغالطے داشتکار ہن - ڈاکٹر مہر علی شاہ آبدن - ” ایں تقسیم وچ ہندوستان ملتانہ دے درمیان واسطے اے ظاہر کریندے کہ اے ڈول علیحدہ علیحدہ بولیاں ہن یعنی اے ڈول بولیاں (ہندوستان ملتانہ) دراصل پنجابی ویاں شاخاں ہن - ایں تقسیم دے سکتے کوئی دلائل پیش نہیں کیتے گئے تے اسکوں ایندے نال سمیت اختلاف ہے ۲۷

کب نئے ماہر لسانیات ڈاکٹر سنیتی کمار چٹرجی ہند آریائی زبانوں دے جتھے بندیا ایں کرنین -

- ۱. اتر پچھیم دا جتھا :- ہندکی یا ایندا یا پچھی پنجابی بولیاں - سندھی کچھی سمیت
- ۲. دکنی جتھا :- مرہٹی - کوکنی - اور ملہی
- ۳. پوربی جتھا :- اڑیا - بنگالی - آسامی - پارکی بولیاں
- ۴. بیچ پوربی جتھا :- پوربی ہندکی
- ۵. بیچ ویس کا جتھا :- پچھی ہندکی (کھڑی - بانگلوڑ - برنج باشا - تہوجی - پنجابی - راجھستانی - گجراتی - بھیلی بولیاں)

۶. اتری جتھا :- پارکی بولیاں - ۲۸

ڈاکٹر مسعود حسین خان دی زبانوں دا علم رکھن واسے ہک منہ ہونے سیانے ہن - او ڈاکٹر چٹرجی دے لسانی نقشہ وچ تقوڑی جہی ترمیم کرن دے بعد برصغیر پاک و ہند ویاں جدید زبانوں دی ایں تقسیم کرنین -

- ۱. الف، مدھ ویس دی زبان خاص :- مغربی ہندکی
- ۲. درمیانی زبانوں :- پنجابی - راجھستانی - گجراتی - پارکی بولیاں - پوربی ہندکی
- ۳. شمال مغربی ہندوستان ویاں زبانوں :- ہندا - مغربی پنجابی - سندھی
- ۴. مشرقی ہندوستان ویاں زبانوں :- پارکی - اڑیا - بنگالی - آسامی
- ۵. جنوبی ہندوستان دیاں زبانوں :- مرہٹی

ڈاکٹر مسعود حسین خان نے ایں تقسیم دی وضاحت کریندیں ہوں ہندا بولی بارے آکھ کہ اے مغربی پنجاب دی زبان اے

دیندیاں اتے مشرقی پنجابی دیاں حوالاں کجھ ایس طراں ملیاں جو یاہن کہ بعض سرحدی اضلاع وچ انھاں دا تکمیرہ مشکل تھی دیندے یلہذا اتے ڈر دیا پشاج زبانوں دا اثر پہوں زیادہ ہے۔ مغربی پنجاب وچ کیکنی دس دی شامل ہے جتھاں قدیم زمانے وچ پشاجی پرانرت براچڑہ اپ بھرتش ہولی دیندی ہئی۔ ہندا مغربی پنجابی۔ جاٹکی ہندکی یا ادچی دے نال نال وی مشہور ہے۔ ہندا دے معنی سمت مغربی ہے۔ اسے پھر اپنے گرام تے فرجگ سے اعتبار نال مشرقی پنجابی توں مختلف ہے۔ ایندا اپنا رسم الخط لندا ہے ۲۹ ڈاکٹر مسعود حسین خان نے ایس طرح وسیج تر سرائیکی زبان دی تعریف کیتی ہے۔ مختلف ادوار وچ سرائیکی زبان کیتے درتے گئے ناداں دا ذکر کرتے اینکوں پنجابی زبان توں بالکل جدا یک ٹولیکی زبان قرار دتے۔

ڈاکٹر سدھیشور راؤ درما ہندی کوں پنجابی توں انج کب ہولی دی جا دیندیں برہیں زبانوں دی دنڈا ایس کیتی ہے۔

۱، جنوب مغرب تے دوابہ گنگ وچن دیاں زبانوں :- ہندوی (کھڑی ہولی)، راجھستانی، گجراتی، مرہٹی۔
 ۲، مشرقی ہندوستان دیاں زبانوں :- بہاری، بنگالی، آسامی، اڑیا
 ۳، شمال مغربی ہندوستان دیاں زبانوں :- پنجابی، سندھی، ہندی، کشمیری، شینا کافرکی زبانیں
 ڈاکٹر شرکت سبزواری پرانرتاں دے حوالے نال ہندا آریائی زبانوں دے زمرے بنریندن۔ پنجابی کوں شوریہ زمرے وچ تے ہندا۔ سندھی کوں پشاجی زمرے وچ رکھنے۔

۱، پشاجی یا دروی زمرہ :- کشمیری، کوہستانی، پشتو، ہندا، سندھی
 ۲، شوریہ زمرہ :- مغربی ہندی، راجھستانی، پنجابی، گجراتی، پہاڑی۔
 ۳، ماگدھی زمرہ :- بنگالی، آسامی، بہاری اڑیا، مرہٹی۔ ۳۱

ڈاکٹر سہیل بھاری انھاں دنڈاں کوں تسلیم نہیں کرنی دے۔ او آہن کہ انھاں سب تے گریسن دی چھاپ ہے۔ ہرکس نے ہولوں دی ملن تے دنڈے بھر سہ کیتے جکہ ہولوں دی پہوں دوی گنتری ہر ہولی وچ بھی دنج سگدتی ہے۔ ایس کیتے ہولیاں کوں آوازاں دی بنیاد تے دنڈنٹراں چا پیدا ہے۔ کیونکہ آوازاں دا ہولوں توں رشتہ پہلے آندے۔ ایندے علاوہ جتھاں ہولیاں وچ کجھ جہاں آوازاں ہوں ادیکہ ڈو جے کوں قریب ہوندن۔ جتھاں وچ دل ہوکے ادیکہ ڈو جے کوں پرے۔ دل ایس طراں دی دنڈ وچ ہولیاں دے دس دا وی پتہ گک دیندے۔ کیونکہ سانجھے دیاں دیاں ہولیاں دی آوازاں۔ ہولوں تے اصولاں دا وڈا حصہ کجھ جیا ہوندے۔ ایس سانگوں ادا نیکوں کب کچی تے سائنٹفک دنڈ آہن۔ آوازاں کو بنیاد بنڑا تے ہولیاں دی آوازیں دنڈ کرنیندن۔

۱، پشاجی یا دروی :- کشمیری، شینا، خوار کلاشا وغیرہ
 ۲، ہکی آوازاں دیاں ہولیاں :- شامل تملو گنتری ملیام ہولیاں
 ۳، بھاری آوازاں دیاں ہولیاں :- مہارائوں دیاں ہولیاں

د، شورینی یا پچھی منھی نون دیاں بولیاں - ہریانی - پنجابی - راجستانی - پوٹھواری - ہندی
ملتان - سندھی - سرائیکی - گجراتی - پچھی مرہٹی - کونکنی

ب، ماگدھی یا پوربی شمالی دیاں بولیاں
ج، اردھ ماگدھی - ملی جلی بولیاں

د، مہاراشٹری وندانی نون سے سین دیاں بولیاں - ۳۲

ماہرین لسانیات دیاں آپوں اپنی ونڈ تے بک بے توں مختلف نظریات دا مطالعہ کرن کے بعد اسوں ایس نتیجے تے
پہنچے ہن کہ برکس نے ایس سلسلے وچ اپنا ایرا آپ بدھے۔ کجھ تے ضرور گریسن کے نظریے دیاں چھاپ
ہے۔ ہن تیں بیان کیتے گئے انھاں لسانی وندارے توں کئی سوال پیدا ایتھن، جنھاں دیاں چان پرکھ پوں
ضروری ہے۔ گریسن دیاں ونڈ مطابق پنجابی تے ہندا یا ملانی بولیاں انج و انج ٹبرنال تعلق رکھن یا انھاں
وچ کوئی سانجھو ہے۔ ہندا تے ملتان (سرائیکی) دا آپس وچ کیا رشتہ ہے۔ ڈاکٹر مہر مہدی ملتان
زبان دا اردو نال تعلق وچ ایس موضوع تے زج کے بحث کیتی ہے۔ انھاں دا تارا اے ہے کہ پنجابی دا
تعلق اپنی اصل کے لحاظ نال اندر کے دائرے دیاں زبانوں نال ہے۔ جیڑے جو ہندا شمال مغربی گروہ وچ
شامل ہے اے نہ پنجابی دیاں شاخ ہے۔ نہ قسم۔ بلکہ بک بالکل انج زبان ہے۔ ماہرین لسانیات ملتان، ہندا تے
سرائیکی کے تعلق بارے کافی حد تک مغالطے دا شکار تھین۔ کجھ توں سندھ وچ بولی وچ ہن والی سرائیکی
کوں ملتان توں بالکل انج بک بولی سمجھن۔ کجھ ہندا کوں مغربی پنجابی اکھو تے ملتان توں نکھر ڈیندن۔
کجھ نے ملتان - بہاولپوری - جھنگی سب کوں ہندا داناں ڈے ڈتے۔ اتے ایسہ بھلا ندرا ایس سارے وچ
دیاں جڑ بنڑھے۔ جارج گریسن نے "ہنگوٹنگ سرکے" وچ ہندا دی شمالی شاخ تے جنوبی شاخ یعنی
ملتان نال ایندا تقابلی مطالعہ کیتے۔ اتے بیشتر جیڑے بک جہد "ھک شخص کے ڈوں پتر بن انھاں
دچوں ننڈھے اپنے پیو کوں اکھیا۔ اے پیو میکوں ڈے جتی حصہ مال دا میکوں آندا ہے"
کوں معیار بنڑا مختلف بھیاں تے بولیاں کے حوالے ڈتن۔ گریسن آدے ہندا دیاں بولیاں دیاں
تعداد پوں زیادہ سے۔ سرکے وچ مختلف نالوں کے تحت ۲۲ بولیاں دیاں تفصیل ڈتی گئی ہے انھاں
کے ڈوں وڈے گروہ ہن۔ بک جنوبی بک شمالی تے ڈوں کوں تقسیم کرن والی لائن سلد کوہستان
نک دیاں جنوبی دیوار ہے۔ جارج گریسن ملتان تے ہندا ڈوں کوں ہندا ہی آدے۔ انھاں وچ
فرق نہیں کرنیدا ہن واسطے ملتان دیاں نسبت آدے۔ "اگر لسانی شہادت دیاں کوئی نیت ہے تاں
ایس وچ ذرا دی شبہ نہیں کیتا ونج سگدا کہ کہیں وقت بک زبان جو ایں ہندا نال بالکل قریبی رشتہ
رکھدی ہئی۔ ایس سارے علاقے وچ بولی وندی ہئی۔ ہندا دی بک قدیم شکل بک دفعہ یقیناً پھیل تے
دریاں سسوتی دے کنڈے تیں بچی اور اے ہن دی پنجابی دیاں بنیاد ہے" ۱۲۲ تے انھاں گے

انھال سارے سوالوں سے ڈاکٹر مہر عبد الحق نے اپنی کتاب "دیح تفصیلی جائزہ گھدے" انھال سندا سے پنجابی۔ سندا سے ملانی کے تقابلی مطالعے کے بعد ماہرین کے بھلا ذریعوں کا نشانہ ہی کہتی ہے۔ "ار ابدن"۔ "اساں سندا کے انوریاں کول سانئیں رکھو تے ڈٹھے۔ انھال داسر سڑکا مطالعہ دکا اسے ثابت کرنی دے کہ اسے بکے زبان دیاں مختلف بولیاں ہن انھال داسما دکا تعریف، ضما سڑکا ساخت، حرفن دا استقلال تے الفاظ دکا نشت سب بک طرح دکا ہے۔ فقوراً ہیوں جو اختلاف ہے، اد علاقائی اثرات دکا وجہ توں ہے اتے محض چند اسما دے طرز ادا تئیں محدود ہے جیندا اثر زبان دکا بییت تے نہیں پورنڈا۔ ^{۲۳} مکدکا گال اسے کہ اچ تیں سارے ماہرین تے تمقا میں سندا آگھو تے کہیں مغربی پنجابی۔ سندھی۔ جنگی تے ملانی آگھو تے سرائیکی زبان کول بک مکمل تے ڈو تھیاں زبانوں کے ہم پلہ بک وڈی زبان دکا حبت نال تسلیم کیتے۔

سرائیکی زبان دامنڈھ :- اساں سرائیکی زبان کول بک ایجا ڈر آگھو سگدوں جیندا منڈھ آسا ڈیاں آکھیں توں اڈور ہے۔ ہزاراں درھیاں دے کئی گل گارے اوندیاں پاراں کو کچی ہن۔ ایندیاں سادیاں سادیاں شنگھیاں ہر پاسے تھدیاں ڈسدن۔ انھال شنگھیاں کے سہارے ہی ایندے منڈھو تیں پجا ورنج سگنڈے۔ انسان تاریخ دے کھٹے ہرے عہد نشا بر کرن اچ رات ڈرینہ ڈرھیا ہویا ہے۔ نویں نویں انکشاف اوندے علم کول آگی تے ودھنڈے پن تے اربا بڑے دیندا ماضی کے اندھارے غاراں وچ آہت آہت آگوں تے ودھدا ویندے۔ کھلرے پلے تیں وادکا منڈھ دکا قدیم تاریخ آریا قوم توں شروع تھنڈکا ہئی۔ ہن کیتے زبانوں کے ماہرین ہن زبانوں دکا طرح سرائیکی زبان کول وکا بک آریائی زبان آگھدے تے سمجھدے ہن۔ بڑے ہون جردو۔ جیل پور تے وادکا ہارے کے آثار قدیمہ دیاں کھدائیاں توں اسے گال چکا طرح سانے آگھیا ہے کہ آریاواں توں پہوں پہوں وادکا منڈھ وچ درواڑی اقوام دارانج ہئی۔ تے انھال توں وکا پہوں اقلوں کے قدیم ویراں وائ منڈاکورا سنیقال جانگ۔ بھیل۔ ہر۔ ساورا۔ کور تے گرنڈ اقوام ہن۔ انھال قبائل دکا تہذیب تے زبان اجاں تیں چنگی طرح سر جھلے وچ نہیں آئی۔ اندازہ ہے انھال دا ابتدائی دور قبریا عہد نال تعلق رکھدے۔ ماہرین نے انیکوں بڑپائی تہذیب توں پہلے آمری نال تہذیب دانوں دکا بڑے۔ درواڑی زبانوں نے تاں آریا تے کافی اثرات پاتن تے منڈا قبائل دیاں زبانوں نے کوئی واضح اثرات نہیں چھوڑے۔ گریسن کے آکھان مطابق انھال کے حرفت کھ لفظ ہی قدیم سنکرت وچ ملن۔ جیوں پانی، کپاہ۔ کپاہ واکیرہ۔ بانس کے تیر۔ (سیر) یادل بعض جغرافیائی ناں کوشل۔ سلا۔ کالگاہ وغیرہ یا گنتری وچ ویہ 20، دکا اکالی۔ آ جان تے حیرت تھنڈکا ہے کہ منڈا رکا قبائل دکا طرح اچ دکا سرائیکی علاقے دکا ویدی آبادی گنتری کیتے 20 دکا اکالی استقلال کرنی دکا ہے۔ سو انھال ہر دے تاں جٹ پنج دیہاں آہے۔ ایں طرح دکا بک آکھان

دی موجود ہے۔ کہ ہٹ پتہ لگے جو کہنے وہاں سو تھندے۔ اے سب لوگ 20 کوں گستر کی دیکھا سب توں
 دڑی اکائی منڈن تے درتین۔ ڈاکٹر مہر عبد الحق دی سرائیکی زبان کوں یک غیر اریائی زبان تسلیم کرنین۔
 اور اہلن۔ ”وادھی سندھ دی زبانیں کے ذخیرہ الفاظ دا اکثر حصہ غیر اریائی اے۔ تے اس گال
 واقوی امکان ہے جو انہیں زبانیں دی بنیاد کہیں ایجھی زبان تے رکھی گئی اے جیندا سرچشمہ اٹھان مغربی
 مالک ورج ہا جیندا اتلاق مرہنہ وارڈ ملتان یا ہرپ دی پرائی تہذیب نال ہے۔ ۳۵
 ” اینویں جارج گریسن یک جاتے اشارہ دیندن کہ اوں عہد کے ہند آریائی لوکاں دی زبان وا ادین
 تھریں نمونہ جو اساکوں مل سکے اوہے جو ویداں ورج موجود ہے۔ اگرچہ اسان جانر دے ہیں کہ اے
 لوگ اجاں تیں ہناں دیوتاواں دی پوجا کرنیدے ہن، جہاں دے نال اٹھان کے ”منڈا“ ورج و سن
 واسے بزرگاں نے رکھے ہن ۱۳۹۴-۱۳۹۵ ج دیاں تاریخی شہادتیاں نے اے ثابت کر دتے کہ منڈا گروہ
 دیاں زبانوں ہی او پہلاں زبانوں ہن۔ جیڑھیاں وادی سندھ ورج بولیاں دیندیاں ہن تے اٹھان و سن
 واسے آسٹریائی نسل دے منڈا قبائل وادی سندھ دے قدیم ترین تہذیبی ڈاڈے ہن۔ ماہر لسانیات
 عین الحق فرید کوٹی نے اس موضوع تے یک مل مبالغہ واقعی کم کیتے۔ اٹھان رانجی تے جھوٹا مانا گبور ورج
 و اسے جانگی منڈا قبائل دی چون کیتی ہے۔ جیڑھے ارج دی نویں تہذیب توں بالکل اٹھ سوہنیں
 ہن۔ عین الحق فرید کوٹی کئی ایجھیاں ساٹھیاں رساں لہجن ارج کامیاب تھین جیڑھیاں ارج دی پنجاب
 دے مختلف علاقیاں ورج رانج ہن۔ چھی ہزار سال پرائی منڈا تہذیب ورج سرائیکی علاقے دی ارجی رسم
 گھڑی گھڑولی ”ڈا آد“ یعنی پائی آئن دے نال نال موجود ہن۔ ایندے علاوہ جہج دی رانجی دیے
 نیانڑیاں گھوٹ دی راہ مل تے اپنیاں شرطیاں منویدین۔ بالکل ایہو رسم منڈا قبیلیاں ورج ”منڈا وادیم
 ” دے نال نال موجود ہے۔ یک ہی رسم ہے ”لیہا“ ایندا مطلب ہے کپڑے وندا دن سرائیکی ورج
 اینکوں ڈیپ اہلن۔ کئی ذاتاں تے گوتال دی آپس ورج سانجھ وادیم تھے۔ منڈا قبائل ورج یک گوت
 بودراتے بنی برابر دے نال نال موجود ہے۔ سرائیکی علاقے ورج اے ذاتاں بودلہ تے برابر دے
 ساگیاں نال نال موجود ہن پیاں ۱۲ ہن اسان چھی ہزار سال پرائی وادی سندھ دی قدیم ترین زبان منڈاری
 توں ایجھاں لسانی شہادتیاں دی چون پیش کرنیدے ہیں جیڑھیاں سرائیکی زبان ورج ہو بہو موجود ہن۔
 عین الحق فرید کوٹی نے منڈاری تے وادی سندھ دی موجودہ زبانوں دے تقابلی جائزے ورج اردو
 دے علاوہ صرف پنجابی زبان دا بنیاد کی حوالہ دتے ۱۸ اور سرائیکی زبان دے الفاظ کوں دی پنجابی
 زبان دے کھاتے ورج پائی رکھے۔ اسان صرف اٹھان اپنی طرفوں منڈاری الفاظ دے سائنس میں چھڑے
 سرائیکی لفظ رکھیوں۔ اے مطابقت اتنی زیادہ ہے کہ اساکوں منڈاری الفاظ دے معنی لکھن دی
 لوڈ دیکھیں پوندی۔

رشته جات

منڈاری	سراییکی
نانا	نانا
نانی	نانی
سانڈھو	سانڈھو
ماما	ماما
مامی	مامی
سالا	سالا
موسی	ماسی
پیرھی	پیرھی
ابا	ابا
سالی	سالی
آپو	پیو

جسمانی الفاظ

منڈاری	سراییکی
کنڈ	کنڈ
کھری	کھری
جانگ	جانگ
جھانٹ	جھانٹ
موانرا	مہانرا

زویورات

منڈاری	سراییکی
نتھ	نتھ
گہنا	گہنا
منڈرا	منڈرا
لانگا	لانگا
دھوا	دھوا
چیرا	چیرا
تورزا	تورزا

منڈاری

منڈاری	سراییکی
لپ	لپ
لاگ	لاگ
مت	مت
رورزا	رورزا
اکا باکا	اکا باکا
اچاکا	اچاکا
اندھوکپ	اندھوکپ
اڑوس پڑوس	اڑوس پڑوس
آسے پاسے	آسے پاسے
کھٹ پٹ	کھٹ پٹ
دلکاد	دلکاد

سراییکی

منڈاری	سراییکی
متفرق	متفرق
آلار	آلار
نار	نار
بچا	بچا
بچی	بچی
آورا	آورا
تسلا	تسلا
چالی	چالی
چینگرا	چینگرا
دورا	دورا
ڈالا	ڈالا
ڈانگ	ڈانگ

متفرق

منڈاری	سراییکی
سونا	سونا
کھرجی	کھرجی
گھائی	گھائی
بھارہ	بھارہ
دھور	دھور
لڈ	لڈ
چیری	چیری
مهورا	مهورا

سراییکی

منڈاری	سراییکی
سونا	سونا
کھرجی	کھرجی
گھائی	گھائی
بھارہ	بھارہ
دھور	دھور
لڈ	لڈ
چیری	چیری
مهورا	مهورا

منڈاری

منڈاری	سراییکی
سونا	سونا
کھرجی	کھرجی
گھائی	گھائی
بھارہ	بھارہ
دھور	دھور
لڈ	لڈ
چیری	چیری
مهورا	مهورا

سراییکی

منڈاری	سراییکی
سونا	سونا
کھرجی	کھرجی
گھائی	گھائی
بھارہ	بھارہ
دھور	دھور
لڈ	لڈ
چیری	چیری
مهورا	مهورا

قدیم زمانے وچ پانی کے وسیلے کول پھول اہمیت حاصل ہئی۔ تمام وڈیاں تہذیبیاں پانیاں کے کنڈے دے آباد کھیاں۔ اس دے علاقیاں وچ آئروستیاں کے ناں پانی دے ذخیریاں دے ناں منسوب ہرندن۔ جیویں چاہ فتح خان۔ کھوہ آرائیں آلا۔ اینویں منڈا تے سنتھالی قبائل وچ ایجھے ناں رکھن دار وراج ہئی۔ اینویں ڈھیر ساریاں سانجھاں گاہیں اساکوں اسے یقین دیندن کہ بک وقت ہئی جیڑے واوادی سندھ وچ منڈا قبائل داراج ہئی تے سرائیکی زبان وچ اوندے الفاظ وا ذخیرہ ایں گال دا تار بجی تے لسانی ثبوت ہے کہ اسے زبان قدیم منڈاری زبان نال ہزاراں سالوں کے ان منڈا گانڈھے رکھدی ہے۔ ایندے منڈھ تے ایرے دیا پہلی سلھ چھ ہزار سال پرانی منڈاری زبان ہے۔

سرائیکی تے دراوڑی لسانی رشتے۔

لسانیات کے ماہرین واوادی سندھ وچ آریا دیا آمد توں پہلے ترے وڈے لسانی براں دا ذکر کریندن۔ پہلا پیازکی زبانوں جھاں کول تبتی تے برمی آکھیا دیندے۔ ڈونجا منڈاری زبانوں تے تریبھا دراوڑی زبانوں۔ جیویں تامل۔ تملو۔ ملیام۔ کناری تے گونڈی ایندیاں اہم شاخاں ہن۔ بلوچستان کے براہوی قبیلے دیا زبان دیا ایں سلسلے دیا بک اہم کڑی ہے۔ ایں زبان وچ ہن دیا تقریباً 50 ہزار پرانی دراوڑی زبان دے الفاظ وا ذخیرہ موجود ہے۔ سرائیکی زبان وا جائزہ گھنئے تاں ایں کے بے شمار الفاظ دراوڑی زبانوں نال گنڈھے ہرے دسدن۔ منڈاری زبانوں کے بعد ایندے ڈونجا دراوڑی زبانوں نال اول دے جڑیا جڑاں منڈا قبائل تے واوادی سندھ کے نویں آباد کاراں دراوڑاں دا آپس وچ میل جول۔ سماں ریتاں تے کس وسیب ودھیا۔ سرائیکی زبان دے کجھ اضافی حرف تامل ایجھے دیا ہن جیڑے حرف سندھی دے علاوہ ہئی کہیں زبان وچ نہیں ملدے۔ آکھیا دیندے کہ منڈاری اتے دراوڑی زبانوں دیاں گوجھیاں ہن جیکوں اسے زبان ہزاراں درھیں توں اپنی سببان ہنڈی آندی ہے۔ اتھاں حرفاں وچوں بک ہن ہے ایندے متعلق بھردل ہر چند اڈو دیا اپنی کتاب "سندھی بولی دیا تاریخ" وچ لکھے کہ اسے حرف دراوڑی حرفیں توں گدھا گئے۔ اسان ہن کجھ دراوڑی تے سرائیکی سانجھے لفظاں دا استنباب پیش کریندے ہن تاکہ اتھاں وڈیاں زبانوں کے لسانی رشتے دا پک لایا ونج سکے۔ اسے ساری چون اسان اردو زبان دیا قدیم تاریخ توں حاصل کیتی ہے۔ ۳۹

دراوڑی زبانوں	لفظ	سرائیکی	دراوڑی زبانوں	لفظ	سرائیکی
تامل۔ ملیام۔ کناری	کٹا	گٹا	تامل	کڑا	کڑا
تامل۔ ملیام	آن	آن	تامل	آسو	آسی

سرائیکی	لفظ	دراوڑی زبانوں	سرائیکی	لفظ	دراوڑی زبانوں
پوچا	پوچو / پوچاکا	میلیام - کناری	تونبا	تونبا	کناری
مکھ	مکھا	کناری	چوٹی	چوٹی	تامل
اماں	اماں	تامل - میلیام - کناری - مگھ	وات	وے	تامل
تشان	ٹانوں	تامل	مامی	مامی	تامل - میلیام - مگھ
سرائیکی	لفظ	دراوڑی زبانوں	سرائیکی	لفظ	مختلف دراوڑی زبانوں
کوٹ ارتدہ	کوٹ	" "	کونائی	کونائی	" "
سلھ	سل	" "	تند	تنو	" "
پگ	پگا	" "	ملھو	مل	" "
آری	آری	" "	گانئی	کانئی	" "
کچھ	کچ	" "	چٹا	چٹا	" "

سبھی ماہرین اس گال سے متفق ہیں کہ براہوی ایک خالص دراوڑی زبان ہے۔ براہویاں نے مختلف قوموں سے نسلوں سے نال رکن ملن سے باوجود اپنی حقیقی زبان کوں ہن میں اولویں سا نبھی رکھیے۔ اسان میں کیتے وادی سندھ دی اس قدیم زبان نال سرائیکی زبان دے لفظاں دا تقابلی خاکہ پیش کریدے پے ہیں۔ جتوں معلوم تھیے کہ سرائیکی دے ہک قدیم دراوڑی زبان نال کتنے گھائے گاندھے ہن۔ آکھیا دیندے کہ براہوی ہن وایاں نے قدیم اوستائی زبان کوں برقرار رکھیے۔ ڈاکٹر مہر عبدالحق آہن " اے ادواحد زبان ہے جس اجال میں اپنے اصل دراوڑی مزاج سے لسانی ڈھانچے کوں نہیں چھوڑیا۔ اسان براہوی زبان دی لغت داسر سری ام جائزہ گھڑے تال کوئی ۵۲۲ خالص الفاظ ایسویں سا فہرے میں جیڑے براہوی۔ سرائیکی بلوچی تے سندھی ترح مشرقی

سرائیکی	براہوی الفاظ	سرائیکی	براہوی الفاظ	سرائیکی	براہوی الفاظ
ڈرا	ڈرا	چٹ	چٹ	ادا	ادا
ڈرکا	ڈرکا	چنبر	چنبر	اگاری	اگاری
دگ	دگ	چنپی	چنپی	امب	امب
دروہی	دروہی	چکھو	چکھو	انگوری	انگوری
ڈواچی	ڈواچی	چونڈی	چونڈی	بھان	بھان
ہکھل	ہکھل	چر	چر	بوہاری	بوہاری
				پتھ	پتھ

الفاظ کے اس سانچے ذخیرے کے علاوہ سرائیکی زبان کے اسمائے ضمیر۔ سابقہ۔ لاحقہ۔ افعال۔ معنوی علاقہ تال کے حساب نال وکی اسے دراوڑی زبانوں کی بچی سکی گدی اسے۔ عین الحق فرید کوئی آبدن۔ دو اسمائے ضمیر تے جو مجھے اشتراک توں دراوڑی تے پاکستانی زبانوں خاص کر سندھی تے ملتان لوی کے نال مطابقت اور انھوں واسطے نال اختلاف بالکل واضح ہے۔ اردو پنجابی۔ بنگالی وچ 'را' تے سندھی وچ 'جرا' کے لاحقے دراوڑی تے ملتان لوی کے لاحقے را۔ داتے۔ ڈا کے مترادف من۔ اسے اس گال دا پکا ثبوت ہے کہ اسٹریاں زبانوں وکی مورث اعلیٰ براہ راست دراوڑی زبانوں من۔ ۴۴

سرائیکی تے اسوری۔ رگ وید وچ دراوڑاں کے نال نال کب ہی قوم اسوری داوی ذکر ملدے آریا جیڑے داوی سندھ وچ آئن تاں انھوں واسطے اسوریاں نال دی پئے۔ اسے قوم فرامنہ مہر کے زمانے وچ داوی سندھ تے حکمرانی کرنیدی پئی تے قدیم بابلی اشوریوں تے ایرانی اسپریاں کے ہم قوم من۔ پہلے پہل آریا تے اسوریاں کب بے نال مل تے وقت گزریدیے رہین۔ انھوں دیاں پوجا پاٹ دیاں رسماں دی سانجھیاں من تے دیوی دیوتا وی کجھ من۔ مگر دل بعد وچ اسے آپس وچ کھڑ گئے تے کجھ جے نال جنھوں دی لڑیاں انھوں اسوریاں کول اشور۔ اسپریاں ہوریاں کے نال نال وکی سندھ گئے۔ تاریخ کے حوالے ڈیندن کہ اسے قوم داوی سندھ وچ آریا دی مہری ہے۔ اکبر شاہ خاں نجیب آبادی مقدمہ تاریخ ہند قدیم وچ لکھدن۔ "اشوریاں اور خالدی لوگ ۳۰۰۰ ق م وچ لکھن کے من توں چنگی طرح واقف من۔ مورہو ڈرو سندھ توں ساگن یا سرخون پادشاہ بابل تے سینواریاں جیڑھیاں مہراں برآمد تھین اترے ہزار سال قبل مسیح دیاں ڈسایاں ویندن۔ انھوں وچ مینچی یا خط پیکانی وچ الفاظ کڈھئے ہرے من۔ جو سندھ کول سلطنت اسوریہ دا صوبہ ظاہر کرنین ۴۴؟ مشرق وسطیٰ وچ بونہاز کوئی کے مقام توں اسوریاں کے کب تیسے ستائیا (ملتان) کے کب شخص ککوئی دا لکھیاں ہویاں کجھ تختیاں برآمد تھین جیڑھیاں کول سکھائی کے فن بارے کجھ اصول درج من۔

ظاہری بیاں لپوریاں آبدن کہ انھوں تختیاں دی عبارت سرائیکی زبان نال ملدی جلدی ہے اور اس طرح بونہاز کوئی توں لکھن والیاں تختیاں دی زبان کول اسوری یعنی اسورکی۔ آسورکی یا سرائیکی لکھا وچ لکھے۔

تختیاں دی تقریر۔	ایکا درتال	کب چکر
	تیرا درتال	تسے چکر
	پنرہ درتال	پنج چکر
	ست درتال	ست چکر
	نواں درتال	نوں چکر

اسے گال زمین نشین رکھتی چاہیے ہے کہ درتن کول سرائیکی و بچ واریا۔ پھیرکا۔ یا چکر کے معنی و بچ
 دی استعمال کیتا ویندے۔ واریا سندھ دی تہذیب و بچ سمرین تہذیب دی پہوں و بڑی سا بھو ہے
 مر سنجو دارو توں نکلن والیاں چپ غیب گنگیاں مہراں جے میں کھل کے نیس بولنیدیاں تھقیق
 کرن والے گلکھال کے سہارے بھو بھو گزریے ریے کے سمندراں و بچ اینریں سارے کھاندے مہن

سرائیکی زبان تے وراچڈہ اپ بھرنش

سر جارج گریسن لنگوائٹک سر سے آف انڈیا و بچ ہندا۔ سندھی تے ملانی زبانوں کے ضمن و بچ اہدے
 وراچڈہ اپ بھرنش کے ماخذ تے سرچشمہ توں متعلق اساکوں پہوں کم علم ہے۔ سندھی (ملانی) توں
 پہلے تک اپ بھرنش پر اکر ت ہی چنداناں وراچڈہ ہا۔ اور چندے متعلق سندھستانی گرامیرین
 مرکنڈہ اساکوں کو اطلاع دیندے اور ابھی وراچڈہ پشاجی دا ذکر کرنیڈے جو بظاہر اس علاقے
 و بچ بولی ویندی ہئی اتے اس حال تے اصرار کرنیڈے کہ کینڈہ پشاجی اولوں پر اکر ت دی سب توں
 و بڑی قسم ہئی۔ پشاجی زبان موجودہ اقوام درد کے پیڑ ڈاڈے دی زبان ہئی۔ پس درد دی زبانوں
 دی بنیاد پشاجی زبان تے رکھی گئی ہے (جو اس علاقے و بچ کہیں وقت ضرور بولی ویندی ہئی) اس شکار تے
 کنوں مکمل تھی ویندے؟ ۵۰

گریسن کے دیں بیان توں بڑوں ترے گاہیں ساڈے سائنسریں آندن۔ پہلی
 اے کہ سندھی تے سرائیکی زبان تک وقت کے اپ بھرنش دیاں جڑواں دھیاں ہن۔ سرائیکی زبان
 و بچ درد دی زبانیں سنگ دی شامل ہے۔ ہن ضرور کا ہے کہ اساکوں پر اکر تاں دی تھوڑی جہی
 تاریخ تے مارکنڈے دی وڈتے تک نظر پانھنوں۔

ماہرین آریائی زبان کول ترے وڈے اودار و بچ تقسیم کرنیڈن۔ پہلا دور ۱۵۰۰ ق م توں
 ۵۰۰ ق م تیں ہے۔ آریا نے اپنی منڈھلی زبان توں پھلے تے سلجھ سہرے لفظاں دی چون شروع
 کیتی تاں انھاں دی زبان خصیاں و بچ وڈتی گئی۔ تک زبان خاص طبقے۔ اوب تے مذہب
 کیتے وقف تھی گئی تے بڑو جھی مورا میل چول نال و دھدی بھلہ کار مہی۔ پہلی ویدک سنکرت کول
 پانی تے بڑو جھی کول پر اکر ت داناں ڈتاگی۔ ایندے بعد آریائی زبان دا ادھلا دور ۵۰۰ ق م
 توں ۶۰۰ ق م تیں آندے۔ اس عہد و بچ ادلی پر اکر تاں دیاں پنج صورتاں سائنسریں آندن۔

” ہمارا شٹری، ششورینی، ماگدھی، اردھ ماگدھی تے
 پشاجی پر اکر ت۔“

اسے پرائرٹ پنجاب سے کشمیر کے علاقے و تاج پولی و نیدی ہی۔ پشایج کچا گوشت کھاؤں واسے
 وحشی کول اُپدن۔ کہیں ویسے اینکوں بھوت پریت وی زبان وی آکھیا ویندا ہی۔ عہد پرائرٹ کے قدیم
 قواعد نوہیس دروچی تقریباً (۱۰۰ ق م) نے جیزعیال چار پرائرٹاں گنڈاؤن اول و تاج پشایج کول وی
 جاؤتی گئی۔ اونڈی فہرست اسے ہے۔

۱۰. ہاراشٹری، پشایج، مالگھی تے ہر شوری ۶ م

آریا زبانوں دا تریجھا دور 6۵۰ ق م ۱۰۰۰ ع تیں وندیا ہر ہے۔ پرائرٹاں نے وی ادبی زبانوں
 مین شروع کیتاں ہرے ہرے افعال دا تعلق لوکاں نال گھٹ تھندا گیا۔ اوندے نال جیزعی
 عوامی پولیاں ورتیل وندیاں پیاں ہن اور انویں لوکاں و تاج و سدیاں و دھدیاں پھلداں رہیاں
 افعال عوامی پولیاں کول اول وقت کے قواعد نوہیاں نے اپ بھرنش یعنی وگڑی سرنی
 زبان واناں ڈتا۔ شروع شروع و تاج ساوے پڑھے کھئے لوگ افعال کول جا بلاں وی پولی اہے ہن
 آریا چونکہ اپنی سبکرت زبان کے معاملے و تاج ڈاڈھے متعہب ہن۔ ہن کیتے سنکرت و تاج پلیم
 دا لفظ وی اپ بھرنش کیتے استعمال تھے۔ اسے ہی گال اسے جو وقت گزرن کے نال نال ول پڑھے
 کھئے لوگ وی ایندے پاسے متوجہ تھی گئے۔ مارکنڈے نے اپ بھرنش ویاں ترے سماں ڈساؤن

۱۱. ناگراپ بھرنش :- گجراتی تے راجھستانی وی قدیم پولیاں تے مشتمل

۱۲. براچڈہ اپ بھرنش :- اسے سندھ و تاج رانج ہی تے موجودہ سندھی سرائیکی ہن کول نطین
 ۱۳. اپ ناگراپ بھرنش :- اسے ناگرتے براچڈہ کے میل توں بنی ہے ایندے اروانج مغربی راجھ پڑا
 تے مغربی پنجاب دا حصہ ہے۔ ۷ م

مکدی گال اسے ہے کہ اسڈیاں جدید زبانوں وی پیدائش پرائرٹاں وی بجائے اپ بھرنش توں تھی اسے
 اور براچڈہ اپ بھرنش نال سندھی۔ ہندا تے ملتان یعنی سرائیکی دا سانجھا رشتہ ہے۔ افعال زبانوں و تاج
 ہوں وڈی مماثلت وی وجہ وی ایہو ہے۔ اسان ہن آکھو سگدے ہن کہ وراچڈہ اپ بھرنش ہی او
 آخری زبان ہی جنیدی گنگھ وچوں سندھی تے سرائیکی زبانوں جیاں۔ سرائیکی زبان کے پھلے گھیر
 تے دید بھنڈاؤں تال معلوم تھندے کہ وادی سندھ وی قدیم زبان کہیں ویسے منڈاری زبان نال بھاکھال
 پاتی ڈسدی ہے تے کہیں ویسے وراؤری زبانوں ایندیاں سنگ رت ڈسدین۔ اس سنکرت نال وی
 پیر پادری رکھدی ہے تے اسوی زبان وی ایندی سبھن سبھی ہے۔ سندھی نال ایندا شریک بھائی
 سال پڑانا ہے۔ ۵۲۱ ق م و تاج وارائے اول نے سرائیکی علاقے کول اپنے قبضے و تاج گدھتاں
 ایرانی تہذیب تے زبان کے اثرات لیندا مقدر بنرئیے۔ ۳۲۶ ق م و تاج سکندر اعظم ملتان تے

اوج تیش مار دھاڑ کر نیندا بچاتاں ایں علائقے کول کجھ عرصہ تیش بونانی تہذیب نال واسطہ پراتے ایں طراں کئی الفاظ ایں علائقے دی زبان و پنج دی شامل تھی گئے۔ ایندے بعد گوتم بدھ دیاں تعلقات اہمقاں بنگال کنشک سے اشرف کے دور وچ اہمقاں کئی بدھ عبادت گاہاں بن گئیاں۔ ملتان تے بہاول پور سیکڑاں بدھ بھکشر آتے مک ہے۔ مشہور چینی سیاح ہیون سانگ اہمقاں آیا تاں اول ملتان وچ بدھ بھکشر اں دی مک ہیوں وڈی تعداد وڈھی بہاولپور وچ سسوی وبار۔ ملتان تے پیش منارے دیاں بدھ عبادت گاہاں نے پالی زبان کول اپنی تبلیغ وادریہ سزایا تاں پالی تے سرائیکی مک ہے دیاں سونیاں اہمقاں تے مک ہے تے اشرف تے۔ ایں طراں وادی سندھ اے قدیم زبان مختلف تہذیبیاں مختلف زبانوں توں اپنے بھل بھرنیدی حدیاں دے پیندے کر نیدی وادی سندھ وچ اپنی عمراں دا پہلا دور پورا کیتا۔

سرائیکی زبان دا ڈوجھا دور

سرائیکی زبان دا ڈوجھا دور سندھ وچ مسلماناں دی آمد نال شروع تھیندے۔ محمد بن قاسم دی فتح سندھ تے ایں علائقے دیاں زبانوں اتے عربی فارسی کے خزانے کھول ڈتے۔ عرباں کے اہمقاں مستقل و سن نال مقامی لوکاں تے عرباں دی آپس دی بول چار پاروں بے شمار لفظ اہمقاں دی زبان سرائیکی دا ملک بیڑیے۔ ایندے علاوہ اے اثر آنا گھانا تھیا کہ کئی خالص عربی حروف دی ایں زبان دا حد بن گئے۔ مثلاً ث۔ ص۔ ض۔ ط۔ ظ۔ ع۔ غ۔ ق وغیرہ۔ اہمقاں عربی رسم الخط نسخ کول دی رواج ملیا تے اوہک وڈے عرصے تیش ورتیندا رہیا۔ ہک وقت ہٹی جیڑھے سندھ اوج ملتان تے منگورہ وچ عربی تے فارسی زبانوں پولیاں ویندیاں ہن۔ ایں علائقے تے عرباں نے تقریباً سوا ترے سو سال حکومت کیتی ہے۔ محمد بن قاسم توں لاتے سلطان محمود غزنوی تیش اے علاقہ براہ راست عربی تہذیب تے معاشرت نال منگدھیا رہیا۔ ایں علائقے دا جغرافیائی مزاج دی عرب سرزمین نال ہیوں ملدے۔ ہن سانگول دی ایں سرزمین نے عربی تے اسلامی اثرات کول ہنیاں علاقیاں دی نسبت زیادہ قبول کیتا۔ تے متصل روہی دا اے دیس عربی تے اسلامی تہذیب و ثقافت کے دیس پاتے ڈوجھا عرب ڈسجن لگا۔ چونکہ حدی ہجری وچ ایں علائقے دے اول و اے عرب سیاح ملتان تے منگورہ دی زبان بارے اپنے سفر نامیاں وچ لکھدن۔

” منگورہ تے ملتان اور اوندے اطراف دی زبان عربی تے سندھی ہے ۴۹۰ ایہو کال سفر نامہ ابن حوقل وچ درج اے۔ “ منگورہ تے ملتان اور اوندے اطراف وچ عربی تے سندھی بولی ویندی ہے۔

چونکہ اوں ویلے میں سندھی تے سرائیکی یک بے قول انج نہ تھیاں ہن۔ ہن سانگول منفورہ ملتان تے اطراں
دی زبان کول سندھی آکھیا گے ۲۷/۷۰۵ مہجری تے قریب بشاری ملتان آیا اوں ویلے اتھاں نارسی
راج تھی چکی ہئی مگر منفورہ دی ریاست یعنی سندھ وچ اجاں میں عربی قائم ہئی۔ بشاری اپنے سفر نامے
وچ لکھن۔

” اتھاں زبان نارسی ہے۔ اسب سوداگر ہن۔ اور اتھاں دی زبان سندھی تے عربی ہے“ ۵۱
تاریخ سندھ وچ ایندے معنی ابو ظفر ندوی اوں وقت دی زبان پارے اپنے خیالات دا اظہار ایں کریندے
” سندھ تے ملتان دی اصلی زبان جس وچ عوام گال بات کریندے ہن۔ پنج میل قسم دی ہے کیونکہ
اے زبان مختلف زبانوں کول مل تے بنی ہئی۔ ہن زبان وچ اے لوگ خط و کتابت کریندے
ہن تے کتاباں دی لکھیاں ویندیاں ہن۔“ ۵۲

ابو ظفر ندوی دی ایں رائے قول ظاہر تھیندے کہ مقامی بولی یعنی سرائیکی عربی تے غلری
تے ملاپ تے یک بے تے اثرات نال اتھاں یک لوی مخلوط بولی رواج پا چکی ہئی یعنی مقامی بولی تے
عربی نارسی تے پہوں سارے اثرات رہ چکے ہن۔ عربی زبان نے سرائیکی زبان تے کئی طراں تے
اثرات سلین۔ یک ماں لفظیں دی یک پہوں سانجھ اتھاں بڑو ہاں زبانوں وچ موجود ہے۔ بڑو جھا
سرائیکی زبان وچ بے شمار عربی لفظ تھوڑی جیٹی تبدیلی نال پوسے ویندن۔ مثلاً بھصل۔ (رصل)
ماشا اللہ (شالا)۔ ابتر (اوتر) تے قند (کھنڈ) وغیرہ۔ جتھاں دی زبانوں یک بے نال ملسن۔ اتھاں ایں قسم
تے اثرات ضرور سانئیں آئدن۔ ہن اسل کجھ ایجھے سرائیکی تے عربی لفظاں ویاں پیش کریندے
ہن۔ جیڑے بالکل ہو بہو بڑو ہاں زبانوں وچ درتھے ویندن۔ ایجھے لفظ بے شمار ہن پر اے دیگ
وچوں یک چاول والی کار ہن۔

سرائیکی	عربی	سرائیکی	عربی	سرائیکی	عربی
اصل	اصل	اشران	اشران	اجل	اجل
اشر	اشر	ادا	ادا	استنجا	استنجا
ازلی	ازلی	اظلم	اظلم	انمبرا	انمبرا
ایذا	ایذا	اجبت	اجبت	ابتر	ابتر
برکت	برکت	خیس	خیس	جج	جج
بتان	بتان	بعض	بعض	امید	امید
املا	املا	امان	امان	اجابت	اجابت
دحوش	دحوش	امید	امید	آل	آل

فارسی سے سرائیکی :- اگرچہ وادی سندھ سے ایرانی اثرات دا آغاز ۵۲۱ ق م وچ دارائے اول واملتان تے سندھ کے علاقیاں کول اپنی سلطنت وچ شامل کرن توں تھا مگر اے اٹے وچ لوٹ کے برابر ہی۔ کونڑیاں جو سندھ دا علاقہ ایران نال لگدڑ علاقہ ہی آپس وچ آؤنچ دی دی رہ گے۔ مگر حقیقی اثرات مسلمان دی آمد کے بعد شروع تھین۔ ملتان وچ عربی دے نال نال فارسی دی پوٹی دیندیا ہی تے ول آمتہ آمتہ اتھال عربی دی جا فارسی گھنڈی گئی تے اے علاقہ فارسی دامرکز بن گیا۔ سرائیکی علاقے وچ صوفی بزرگاں دی آمد نے ایسا زبان دی ترویج تے ترقی وچ پیادیا دا دھا کیتا۔ تے پاکستان بن تیں پیادپور تے ملتان وچ اتنے وڈے مہرے تیں فارسی دفتر کی تے سرکاری زبان دی حیثیت نال رائج رہی۔ ایس علاقے دے ملکتاں وچ فارسی دی عام تعلیم ہوتی دیندی ہی۔ لوگ اثر خط و کتابت فارسی وچ کریدے ہن۔ فارسی بولن۔ لکھن تے جانن کول علمیت دی دلیل تے نفی ت سمجھی دیندی رہ گئی ہے۔

اے آکھیا دنج سگدے کہ فارسی ایس علاقے وچ ایس علاقے دی نہیں متعانی زبان دی طراں اتھال رائج کیتے۔ تے اچاں تیں فارسی زبان داوب داہک پہوں وڈا ذخیرہ سرائیکی علاقے وچ موجود ہے۔ سرائیکی زبان دے تمام وڈے وڈے شعراء نے فارسی وچ دی بے شمار اشعار آکھین۔ سرائیکی تے فارسی دا ہمیشہ چولی دامن دا ساتھ ریہے۔ ایہ وجہ ہے کہ سرائیکی زبان تے فارسی دے پہوں گھائے اثرات ہن۔

فارسی زبان نے صرف سرائیکی وچ دخیل الفاظ دا اضافہ نہیں کیتا بلکہ اوندے حروف تہجی وچ - ہج - گ - جس حرفاں دا وا دھا کیتے۔ اینویں اتھال دی گردان وچ سرائیکی کے فاعلی لایاں تے دی فارسی اثرات بالکل نشا بڑ ہن۔ ۵۲ اتھال ساریاں گاکھیں دے علاوہ سرائیکی دا موجود رسم الخط فارسی ہے۔ بیاتامانی زبانوں جیسے رسم الخط کے دن پونے دگ و دیاں بنڑنیدن۔ سرائیکی نے فارسی رسم الخط کول اپنا تے اول ہمیشگی رشتے کول بھاساں اسان ہن کجھ سرائیکی وچ درتیمین دے فارسی لفظاں دی فہرست بڑیدے ہن۔ عربی دی طرح فارسی کے الفاظ وچ بڑوں طراں تے سرائیکی وچ داخل تھین ہک تاں اپنی حقیقی حالت وچ بڑوجھا تھوڑی پہوں تبدیلی نال۔ ملاحظہ کرو۔

فارسی	سرائیکی	فارسی	سرائیکی	فارسی	سرائیکی
اختہ	اختہ	بجا	بجا	اختہ	اختہ
بادی	بادی	بازو	بازو	بادی	بادی
آسادی	آسادی	ایں	ایں	آسادی	آسادی

سرائیکی	فارسی	سرائیکی	فارسی	سرائیکی	فارسی
آمدن	آمدن	جا جگہ	جا جگہ	بانگ	بانگ
استر	استر	بخت	بخت	اکیس	اکیس
اہتہ	اہتہ	ابرہی	ابرہی	اہتری	اہتری
کودن	کودن	ازار	ازار	بار	بار
ارداس	فرخداشت	رق	ریق	نوار	نوار
کرہ	کرہ	بالا	شہ بالا	استادہ	آشتاہ

اردو سے سرائیکی :- اردو زبان دا سرائیکی زبان نال منڈھ قدیمی رشتہ ہے۔ پہوں سارے زبان کے ماہرین نے سرائیکی زبان کول اردو دی پہلی پڑھی نیہے۔ سندھ دی فتح ۱۷۴۷ء و دوح مکمل تھی تے بڑھک سارے مسلمان نامین سندھ تے سرائیکی علاقے دوح آتے آباد تھی گئے۔ مقامی آبادی تے مسلماناں کے آپس دوح تمدنی تے تہذیبی رابطے دویھے۔ اسے تہذیبی و نامذہ کے تقریباً پنج سو سال تیں جاری رہے۔ جینڈے نتیجے دوح ادوح منفورہ تے ملتان علوم و فنون کے پہوں وڈے مرکز بن گئے۔ آپس کے میل جول۔ سماں ریتاں تے کٹھے رہن سہن نال افعال یک نویں تہذیب تے یک نویں زبان وجود و دوح آئی۔ جینڈے اسے طرہی تے فارسی دی بڑا ڈھی گھائی مچاپ نیہے آجید زبان اون دیے دی ملتان تے اوج دی سرائیکی جی۔ جیڑھی سلطان محمود غزنوی دے دور اوج لاہور کے مرکز بنن نال لاہور پھی تے دل دہلی و پنج تے اردو زبان دیاں پاراں بدھیاں۔ لاہور کول مرزئی حیثیت غزنوی دور اوج حاصل تھی۔ اس توں پہلے تاں لاہور خود ملتان کے علاقے دوح شامل نیہے

شیخ محمد ابرام آب کوثر کے دوح کھدن۔ " فتح سندھ تے ملتان کے بعد مسلماناں دی رفتار ترقی نسبت پے گئی نیہے تے ملتان توں دہلی پنشن اوج افعال کول پونے پنج سو سال گئے۔ افعال معلوم بقیدے کہ اردو زبان کے اسلامی مزاج دا ایرا پورے پنج سو سال تیں سرائیکی علاقے دوح بدھیا رہیا۔ تمام ماہرین لسانیات اس کال تے متفق ہن کہ اردو زبان دا آغاز ہندو مسلم میل جول دا نتیجہ ہے۔ مگر اس میل جول کے مقام نوعیت تے نتیجہ کدھن اوج سب دی کارائے دکھو دکھو ہے۔ اس بارے اساوڈے کول پیلاں شہادتیاں تریکھی تے چوتھی صدی عیسوی دوح ملتان تے سندھ دوح آمدن دے عرب سیاح ہن۔ جنھاں اس علاقے دوح طرہی زبان کے مکمل طرہی

دیباخبر ڈالتی ہے۔ بچی وڈی سب توں مستذکال البیرونی دیبا ہے جس ۱۰۱۷ء توں ۱۰۲۹ء تین
 بلندستان دیبا سیاحت کیتی۔ او سنسکرت داوی عالم ہئی تے لسانیات اوندنا خاص موضوع ہئی۔ اول
 نے اپنییاں ڈوں کتاباں کتاب السنذتے کتاب الہیدنہ ورتج لسانیاتی تحقیق تے کافی مواد مچھوڑیے
 حیرت دیبا گال اسے ہے کہ لسانی مذاق رکھن تے سنسکرت توں واقف ہون کے باوجود اوندستان
 زبانوں کوں ہمیشہ سنذیہ اکھنڈے تے اوندی کتاباں ورتج ورتی گئی زبان قدیم سرائیکی ہے۔
 مثلاً کتاب السنذتوں مہیاں کے ناں!۔ چیر۔ سیاگ۔ جیرت۔ اشار۔ بادرو۔ اشوخ
 کار تک منگو۔ پوش۔ ماگو۔ پاگن وغیرہ۔ انہوں اعداد ملاحظہ کرو! برکتہ برکت بمعنی بک
 سرائیکی علائے ورتج اوج دیبا برکتہ اکھتے عنترتیا شروع کیتی دیندی ہے۔ بیہ۔ تریہہ چرت
 پنہی۔ چھوست۔ انیس۔ نوں۔ دھیس وغیرہ۔ ہن کتاب السنذ وچوں کجھ الفاظ ڈیکھو!۔
 رس۔ ناگ۔ بجا۔ کوڑہ۔ کرتکا۔ تارا۔ شر۔ گنڈ۔ چیر طون یعنی نک کثیر یعنی کھیر ۵۶
 ڈاکٹر مسعود حسین خان صدر شعبہ اردو عثمانیہ یونیورسٹی حیدرآباد دکن نے اپنی کتاب تاریخ
 زبان اردو ورتج کھنڈے۔ ” البیرونی دیبا تمیراں کے جیرے الفاظ آساں تیں بچن او سنسکرت
 کے کینی بلکہ لوں عام بول چال دیبا زبان کے ہن جواں ورت مغربی پنجاب توں گھن تے ملتان تے
 سندھ تیں رانج ہی۔ چونکہ دوران سیاحت اوندنا قیام کرے تیں ملتان ورتج رسیا ایں واسطے
 ڈھیر سارے الفاظ اکتوں دیبا بولی کے ہن۔ اعداد خالصاً مغربی پنجابی یعنی ملتان کے ہن۔ ۵۷
 سید سلیمان ندوی دیبا سرائیکی زبان کوں اردو دیبا پہلی بیڑیا منین۔ او ایں گال دیبا لغت
 کرنین کہ مسلماناں کے ایں علائے ورتج اڈن نال اکتوں دیاں بولیاں پہلے عربی فارسی توں متاثر
 تھیاں تے دل سرائیکی علائے دیبا بولی نے دہلی ورتج پنج تے اردو دیبا بنیاد رکھی۔
 ” مسلماناں دیبا عربی تے فارسی سب توں پہلے جس زبان نال مخلوط تھی او سندھ تے ملتان
 ہے۔ دل پنجابی تے اوندے بعد دھلی۔ سندھ پنجابی تے ملتان آپس ورتج ملدیاں جلدیاں ہن۔
 تریاں زبانوں اوج بول سارے لفظاں دا اشتراک ہے۔ تریاں زبانوں اوج عربی فارسی
 لفظاں دا میل ہے حرف صیغوں کے طریقے ورتج تھوڑا پہوں فرق ہے۔ اکتوں ایں تاریخی
 فطری دامنوں پہوں ضرور کا ہے جنہی دجناں عام طور تے اسے سمجھا دیندے جو اسے بولیاں
 موجودہ اردو دیبا دگری سہنی شکل ہن۔ بلکہ حقیقت اسے ہے کہ موجودہ اردو اکتوں بولیاں
 دیبا ترقی یافتہ تے اصلاح شدہ شکل ہے۔ یعنی جیکوں اسان اردو آدے ہن اوندنا آغاز اکتوں
 ہی بولیاں دجوں عربی تے فارسی کے میل بول نال تھیا تے اگوں تے جل تے دارالسلطنت دیبا
 بولی معیار کی زبان ہن تے تمام مریاں ورتج پھیل گئی۔ علاوہ البیرونی المتوفی ۴۲۰ھ ورتج جس

ہندوستان اہج شاید ملتان سے سندھ و تاج رہتے " کتاب الہند" دا سالہ تیار کیا ہے اوں نے
اپنی کتاب و تاج جہڑے پچھتے طرز ادا و تاج ہندی آوازاں لکھین اوں توں ماہرین ارب نے آ
نتیجہ کڈھیے کہ او ملتانہی تے شکل و تاج ہن ۵۸

سید سلیمان ندوی دا اسے تفسیلی بیان ساری گال کھولتے اس اڈے سائنسریں رکھو دیندے
انویں وی اگر اردو زبان دے قدیم ارب دا جائزہ گدھا دینے تاں اسے گال ثابت تھی ویندی ہے کہ
قدیم اردو و تاج بے شمار سرائیکی الفاظ اکھاڑاں تے محاورے موجود ہن بلکہ اسان ایں آکھوں کہ اہج
اردو بولن دا اسے حشرات تک افعال دا مطلب نہ سمجھ سگسن پیر سرائیکی ملاتے دا کوئی ان پڑھ
بڈھڑا فوراً افعال لفظاں دے معنی دس دسیں۔ اردو زبان دے اسے خواہیدہ الفاظ سرائیکی تے
اردو دے ان ترث رشتیاں دیاں پیوں وڈیاں شہدیاں ہن۔ اسان نمونے دے طور تے کجھ اردو
قدیم دے الفاظ افعال درج کریندے پے ہیں۔ اسے تفسیل " اردو دے خواہیدہ الفاظ" چوں گدھی گئی ہے

۵۹

موجودہ سرائیکی	قدیم اردو	موجودہ سرائیکی	قدیم اردو
بکھل	بکھل	اڈ	آڈ
بھاری	بھاری	اگا	آگا
بھارا	بھارا	اکس	اکس
پاسا	پاسا	اٹی	اٹی
پرلا	پرلا	اٹیرن	اٹیرن
پورا	پورا	اڈوان	اڈوان
شٹا	شٹا	اڑ	اڑ
تریز	تریز	اڑی	اڑی
ٹنڈا	ٹنڈا	اُسارن	اُسارن
چنڈی	چنڈی	اگاڑی	اگاڑی
چائی	چائی	بالن	بالن
موندھا	موندھا	مینڈی	مینڈی
نرلا	نرلا	چڈا	چڈا
سٹھن	سٹھن	چم	چم
بٹا	بٹا	چمپڑا	چمپڑا

موجودہ سرائیکی	قدیم اردو	موجودہ سرائیکی	قدیم اردو
سقاوہ سننتی	سقاوہ سننتی	چنگیر چھیک	چنگیر چھیک
سرول سیس	سرول سیس	چھلڑ چیر	چھلڑ چیر
کُتبا کتے خسی	کُتبا کتے خسی	خیر سلا دھی	خیر سلا دھی
کُٹ کرا	کُٹ کرا	ڈانگ کچھو	ڈانگ کچھو
وان کُندوری	وان کُندوری	واٹ ننگر	واٹ ننگر
کوگ کھڑی	کوگ کھڑی	کوکا کھڈی	کوکا کھڈی
گھان گھان	گھان گھان	کھلا گنگ	کھلا گنگ
وگ	وگ	لپ	لپ

اردو زبان کے قدیم شعراء نے جیسے ہی زبان استعمال کیتی ہے اُو وی سرائیکی آمیز ہے۔ انھوں نے وہی کلمے سرائیکی کے الفاظ موجود ہیں۔ امیر خسرو۔ بھگت کبیر۔ میر جعفر زلمی۔ عبداللہ شاہ قراب شاہ۔ مہر امین۔ قدیم دکنی شعراء و جہی لغتی کے کلام و ترجمہ آسانی نال ایسے لفظوں کی پھول کیتی و ترجمہ سگدی ہے۔ علامہ حائظ محمود شیرانی دالیقین دیا ایسے کہ ”مسلماں دے نال پنجاب توں ہجرت کرتے دہلی پہنچی۔ او فرمیدن۔“

” اردو اپنی حرف نحو و ترجمہ ملتان زبان دے پہوں قریب ہے۔ ڈوہاں و ترجمہ اسماء انھوں

کے آفر و ترجمہ الف آندے۔ ڈوہاں اتر جمع و طریقہ مشترک ہے انھوں تیں کہ ڈوہاں و ترجمہ جمع کے جلیاں و ترجمہ نہ حرف جملے کے اہم اجزاء بلکہ انھوں کے توابعات تے ملحقات تے وہی کورتا عدہ جاری ہے تے ڈوہاں زبانوں تذکیر و تانیث کے قواعد انھوں مرکب تے توابع و ترجمہ

ڈاکٹر محی الدین قادری کا زور نے اردو زبان کے آغاز و ترقی میں موضوعات سے کافی بحث کی تھی ہے۔ مختلف نظریات و تفصیلی جائزہ گدھے اور پرونیو شیرانی کے رائے بارے آمدن۔ (۷)

” پرونیو شیرانی نے جو مواد پیش کیے او نہایت ہی مفید اور اردو کی تخلیق سے آغاز کے متعلق نتیجے سے پہن سکتے کافی معاون ثابت تھے سگدے۔ اردو نہ تال پنجابی اچوں نعلی ہے تے نہ کھڑی لولی توں بلکہ اول زبان تولں جیڑھی انھال بڑوں دا مشترک سرچشمہ ہی۔“ (۸)

ڈاکٹر مہر عبد الحق نے ”ملتانى زبان دا اردو نال تعلق“ و ترقی بڑوں زبانوں کے اصول و قواعد سے تقابلی مطالعے سے پہوں سارا تحقیقی مواد پیش کیے اور اپنی کال دا گن اے کڈھیندا۔

” اے صاف ظاہر ہے کہ ملتانى (سرائیکى) زبان جدید زبانیں وچوں سب تولں قدیم زبان ہے اور یک مستقل حیثیت دی مانک ہے اور اردو نال اوذا تعلق اصول و قواعد کے لحاظ نال تقدیم سے تاخیر کے لحاظ نال پہوں گہرا ہے جیڑھا کہیں صورت و ترقی نظر انداز نہیں کیتا و ترقی سگدا۔“ (۹)

ماہرین دیاں انھال گالھیں کے بعد اسان میں نتیجے سے پچھدے ہیں کہ جڈوں مسلماناں نے سندھ سے ملتان کولں نتیجے کیتا تال انھال کے مقامی آبادی نال میل جول دی وجہ تولں انھوں دی سرائیکى زبان نے یک نویں صورت اختیار کیتی۔ اوڈے بعد انھوں سرتے اے زبان لاہور پنجا تے دل دہلی اپڑتے اردو زبان دی ابتداء سے آغاز دا سبب سنڑھا تے اردو زبان جیڑھی اسان دی قومی زبان ہے۔ جیکوں میں دیے دنیا دیاں و بڑیاں زبانوں وچوں یک ہاندری زبان ہون دا مان ہے۔ اوذا برصغیر دیاں سب زبانوں وچوں سب تولں و بڑا گانڈھا سرائیکى زبان نال ہی سنڑدے۔

سرائیکی زبان تے ہمایاں علاقائی زبانوں

وادی سندھ و پنج سرائیکی علاقہ دل دیا حیثیت رکھدا ہئی۔
 سرائیکی علاقے دے سبھے کھبے ہڑپہ تے موہنودرو دے منیم تہذیبی شہر دے بن تے انھن ڈوں مقامات دے درمیان
 چوکتان و انواں دریافت شدہ شہر کنیری والا اپنی بار ڈکھندا ہئی۔ وادی سندھ دیا ہڑپہ پانکی تہذیب
 داسینگھا ہاگرہ ۱۱۱۷ اے آئینہ دار ہزاراں درھیں پرانا شہر اول ریٹے ڈوسرا کیٹر رتھے تے آباد
 ہئی۔ ایندی ڈوانی دا اندازہ اٹھوں لایا ونب سگدے کہ اے ہڑپہ توں ۵۰۰ کیٹر وڈا تے موہنودرو
 توں صرف ۵ کیٹر چھوٹا ہئی۔ ماسر آثار قدیمہ ڈاسٹر رتیق مغل نے این شہر دیا دریافت کولی
 ارجھا انقلابی قرار دتے۔ جیوں شہر سال پہلے وادی سندھ دیا تہذیب دیا دریافت تھی ہئی ۶۲
 ایندے علاوہ ماہرین اثریات نے تحقیق کیرا لا و پنج عبدالمکیم دے نیڑے بک پیاسوا پنج ہزار سال
 پہلے دا شہر جلیل پور زمین دیاں ٹکیاں بتیں پھول تے کڈو گدے۔ جلیل پور دیاں کھنڈیاں
 وچوں تہل از ہڑپہ پانی دور ۳۰۰۰ ق م تا ۳۰۰۰ ق م دے کئی آثار تے شواہد ملین لگا اینویں ماہرین
 واقعین سے کہ عتقان اناج توں ساڈھے پنج ہزار سال پرانا کوٹ ڈیہی۔ موہنودرو۔ ہڑپہ
 تے رحمان ڈھیری داہم عمر شہر ہے۔ ایندے ڈو جھے سینگے شہر وقت دے حقوں اجڑ پھڑھے
 مگر اے شہر بن تیں دھرتی دے سینے تے ہزاراں درھیں دے راز سنجالی مہا دہندہ کھڑے
 انھن سارے حقائق توں این گال دا بک گدے کہ وادی سندھ و پنج ہزاراں درھیں
 پہلے سرائیکی علاقے کوں مرنزیا حیثیت حاصل ہئی۔ ایہو او تہذیبی گھر ہے جھقوں ماضی دیاں اتنیاں
 وڈیاں تہذیبیاں جم پل تے سیانڑیاں تھیاں۔ ظاہر ہے این علاقے و پنج بولی و بن دیاں زبان
 دے گھیرے دیا اتنے ہی وسیع ہوسن۔ اسان ہزاراں درھیں بعد اناج دے سرائیکی علاقے تے
 بک دید بھنواؤں تاں اے اناج دیا پاکستان دے دل دیا حیثیت رکھدے تے اٹھوں دیا
 زبان سرائیکی لسانی تے جغرافیائی لحاظ ناں پاکستان دے دل و پنج و سن دیا کھلی زبان ہے۔ اے
 واحد زبان ہے جیڑھی پاکستان دے بک وسیع علاقے و پنج بولی و نیدی ہے۔ اینکوں بولن دے
 لوگ چارے صوبیاں و پنج راجن اتے اے سمٹاؤں لڈتے انھن آباد نیں آتھے بلکہ ہوں صوبے
 تے علاقے دے قدیمی و سوں وان تے دھرتی جانے ہن۔ صوبہ پنجاب ایندا اپنا گھر ہے۔ صوبہ
 سندھ و پنج اے بک ثانوی زبان دیا حیثیت ناں رانج ہے۔ صوبہ سرحد و پنج ڈیرہ اسماعیل خان
 توں پشاور تیں ایندا ویب ہے تے صوبہ بلوچان و پنج بک وڈے علاقے تے جھٹ پٹ
 مستونگ، سبھی تیں ایندا چھتر ڈسدے۔ پاکستان دیاں ساریاں علاقائی زبانوں نال ایندے لسانی

رشتے قائم ہیں۔ ماضی دہائیوں میں اسی زبان ہمسائیہ علاقائی زبانوں نال رلی ملی سے گندھی آندی ہے۔ اس میں سرانیکسی زبان دا پاکستان دیاں ڈوجھیاں علاقائی زبانوں نال تعلق دا جائزہ گھنڈے ہیں

پنجابی سے سرانیکسی :- سرانیکسی سے پنجابی زبان صوبہ پنجاب دیاں ڈول ہانڈریاں زبانوں میں۔ انھوں دا منڈھو قدیم توں اپنا اپنا لسانی مزاج سے آپو اپنا ادبی ورثہ ہے۔ پنجابی زبان ڈول دوسے جیہاں وچ تقسیم تھی دیندی ہے۔ یک مشرقی پنجاب دی زبان جیکوں سکھ بولیندن سے گور مکھی رسم الخط وچ تحریر کیتی دیندی ہئی۔ ڈوجھی مغربی پنجابی جیڑھی پکتان دے صوبہ پنجاب وچ بولی دیندی ہے۔ سرانیکسی زبان دی اسے نزدیک ترین ہمسائیہ زبان ہے۔ یک وقت ہئی جیڑھے لاہور، ملتان دا علاقہ شمار تھیندا ہئی۔ اول دے یقیناً سرانیکسی زبان دے اثرات پنجابی زبان سے پے ہیں۔ اچکل چونکہ پنجابی سے سرانیکسی بولن والی آبادی یک بے وچ رس مس گئی ہے۔ میں کہتے اسے ڈول ہیں زبانوں بیا دی یک بے دے قریب آندیاں دیندن۔ انھوں ڈولہاں زبانوں دے لسانی تعلقات دا جائزہ گھنڈے تان انھوں ڈولہاں زبانوں وچ ڈھیر سارے بیا دی لسانی نکھیرے میں جیہاں کول ڈاکٹر مہر عبدالحق نے " سرانیکسی زبان اور اس کا ہمسائیہ علاقائی زبانیں " وچ پوری تفصیل سے وضاحت نال تیار کئیے۔ ۶۶

یک روسی محقق ایس یوسر فون دیا اس سلسلے وچ یک انتہائی قابل قدر کتاب "ہندو ایٹو لوج آسا دی ڈھیر ساری حدو کریندی ہے۔ ایس یوسر فون پنجابی سے سرانیکسی زبان دے لسانی رشتے کول پوری وضاحت نال بیان کریندن۔ انھوں نے کھل سے پنجابی محققین دے ایس دعویٰ دا تجزیہ کیتے کہ سرانیکسی پنجابی زبان دا یک بوجہ ہے۔ ایس یوسر فون ابدن کہ یا تان اسے جان بھرتے دعویٰ کتا دیندا ہے یا اگر لسانی اصولوں کول مدنظر رکھتے اسوں پر کھ پڑ چول کول تان اسوں سے کھل سے اسے کال نشا برتھیندی ہے کہ سرانیکسی پنجابی توں انج یک زبان ہے۔ ڈاکٹر یوسر فون نے اپنی ایس کتاب وچ سرانیکسی سے پنجابی زبان دا یک بے توں مختلف ہون دے ۱۵ لسانی قواعد دے تحت نکھیر کیتے ۶۶ ایس لکھن یونیورسٹی دے استاد دے مشرقی زبانوں دے ماہر ڈاکٹر کرسٹوفر شیکل دی سرانیکسی سے پنجابی کول ڈول بالکل انج دا پنجابی زبانوں قرار ڈیندن۔ سرانیکسی زبان دے خاص حروف ۵۸ ہیں۔ پ۔ ج۔ ڈ۔ گ۔ اسے چار اخانی حروف ہیں۔ جیڑھے نہ پنجابی وچ ہیں تے نہ پنجابی بولن والا انھوں کول ادا سکدے۔ ڈولہاں زبانوں دی صورتیاں دی جدا ہیں۔ لب و لہجہ دا فرق ہے۔ انھوں جدا ہیں۔ انھوں دی گردان تے حروف دا فرق ڈولہاں زبانوں کول یک بے توں انج ثابت کریندے۔ میں اسوں پنجابی سے سرانیکسی زبانوں وچ سانجے پہلوواں دی کال کریندوں۔ انھوں ڈولہاں زبانوں وچ غماڑ شغلی کجہیں میں۔ فعل مجہول بناون دا طریقہ کجہے پنجابی دی ماضی شاخ داخل نما لاقے سرانیکسی دی طراں بٹھیندی ہے۔ حرف چار دا ہے۔ وچ سانجہ ہے۔ ایندے علاوہ سب توں وڈا اشتراک لفظوں دا ہے۔ ڈولہاں زبانوں وچ ڈھیر سارا لفظی ذخیرہ ملدا جلد ہے۔

اساں ایجھے سانجھے لفظاں دا نمونہ طور کب خاکہ پیش کرئیدے ہیں۔

پنجابی	سرائیکی	پنجابی	سرائیکی
مینہ	ادپرا	ادپرا	لوڑ
دساہ	لوڑ	اکھ	اکھ
انس	آدرجھا	آدرجھا	آدرجھا
چلھ	ماڑی	ماڑی	اٹکل
بھرمچا	اٹکل	اٹکل	اٹکل
سرمانڈی	اچکا	اچکا	اچکا
سکھ	کھٹھ	کھٹھ	کھٹھ
کروا	اٹھ	اٹھ	اٹھ
کنچھ	وس	وس	وس
نوسہ	پچھ	پچھ	پچھ
پادا	کوجھا	کوجھا	کوجھا
کھرک	پنی	پنی	پنی
دٹ	تتاڑی	تتاڑی	تتاڑی
جذره	کوک	کوک	کوک
کوڑا	یک	یک	یک
۶۸	کھنڈ	کھنڈ	کھنڈ

سرائیکی تے سندھی۔

سندھی تے سرائیکی زبان دا ہمیشہ توں کب بڑوجھے نال چرلی دامن داسا تھو

لگا آندے۔ اے بڑوہیں غیر آریائی گروہ دیاں بڑوں معتبر زبانوں ہن۔ اٹھال دامنڈھو۔ مزاج تے ادبی ورثہ ہزاراں سالوں دی سانجھ رکھدے۔ مسلماناں دی سندھ وچ آمد توں پہلے سندھ ملتان تے بہاولپور دے علاقیاں وچ سندھی بولی دیندی ہئی۔ بعد وچ سندھی تے سرائیکی کب پئے توں انج تھیاں۔ ایں طرح اے زبانوں کجے ونڑ دیاں بڑوں شاخاں ہن۔ برصغیر پاک و ہند وچ سندھی اد پہلا علاقہ ہے جیندے اتے ۱۲۷۱ء و ۱۲۹۲ء وچ عرب مسلمان آتے پکا قبضہ کیتا تے اٹھال دھیر سارے

عرب قبیلے آتے مستقل طور سے آباد تھی گئے۔ عربوں نے سندھ و پنج کوئی چھوٹیاں چھوٹیاں دستیاں سے
 کوئی شہر دی آباد رکیتے۔ جنس پنج محفوظ سے بکھر دا منصورہ قابل ذکر من ۶۹ عربوں سے سندھ پنج
 آون توں پہلے این سارے علاقے پنج سندھی زبان رانج کھے سے ایندا اپنا یک انج رسم الخط
 دی موجود ہئی۔ پنج نامے توں معلوم تھیزے کہ دیبل دی فتح سے بعد راجہ داہرنے محمد بن قاسم کوں
 جیڑھا خط لکھیا ہئی او مقامی زبان پنج تحریر ہئی۔ محمد بن قاسم کوں آوندا ترجمہ کروانا پیا۔ سندھ
 پنج اسلام سے آون سے نال ہی سندھی زبان سے عربی تے فارسی اثرات دی چھاں تھی گئی۔ عربوں
 نے سندھ سے ساڈھے ترے سوسال حکومت کیتی۔ این مہد نے سندھی زبان کوں یک نوں روپ
 تے مزاج بخشیا۔ این سارے عرصہ پنج ملتان سندھ سے نال والبتہ ہئی۔ ڈاکٹر مہر عبدالحق
 دا خیال ہے کہ سیاسی طور سے ملتان دا سندھ توں جدا تھیون ہی سندھی سے سرائیکی زبان دی تقسیم
 دا سبب بنڑیے۔ ۱۱۱ھ پنج تیم بن زید کوں سندھ دا حاکم بنڑایا گیا مگر قورے عرصے بعد
 ہی آوندا اچانک موت واقع تھی گئی۔ پورے سندھ پنج شورش برپا تھی گئی۔ کوئی تعالیٰ طاقتاں نے خود
 مختاری دا اعلان کرڈتا تے میں موقع سے ملتان دا تعلق سندھ نال ختم تھی گیا۔

۱۱۱ھ کوں این واسطے اہمیت حاصل ہے کہ اول وقت نہ صرف ملتان دی
 ریاست زیریں سندھ توں انج تھی گئی۔ بلکہ ملتان دی زبان وی سندھی توں علیحدہ تھی تے آزادانہ طور سے
 ترقی پاون لگی۔ ۱۱

سرائیکی سے سندھی ڈوں رنگ زبانوں ہون سے باوجود وی اپوں ساری لسانی سانجھ
 رکھدن۔ انھوں زبانوں پنج اضافی حرف تہجی ج۔ پ۔ ج۔ ڈ۔ گ۔ دی یک ایجی
 نو لیکتی راہ ہے جیڑھی دنیا دی ہئی کہیں زبان پنج نیں پاتی ویندیا۔ ایندے علاوہ ن دیال
 پنج مخصوص آوازاں وی صرف سندھی سے سرائیکی پنج استعمال تھیزدن۔ فاعلی لاحقس پنج
 دی اسے ڈوں زبانوں اشتراک رکھدن۔ مصادر بکو جس بن۔ ایندے علاوہ لفظیں دا تقریباً
 ۹۰٪ ذخیرہ بکو جیاں ہے۔ سرائیکی زبان پورے سندھ پنج یک ثانوی زبان دی حیثیت
 نال صدیاں توں رانج ہے۔ بیشتر آبادی اسے ڈوں زبانوں روزمرہ دی زندگی پنج
 بولیندی ہے۔ بے شمار سندھ سے بروج قبائل دی اسے مادر دی زبان ہے۔ تمام ہانڈرے
 سندھی شعرا نے سرائیکی زبان پنج دی راج راج تے شاعری کیتی اسے۔ این طراں آکھو
 سگدے ہیں کہ ڈوں مختلف زبانوں ہون سے باوجود یک ڈوجھے سے انتہائی قریب تے یک
 بے سے ادبی ورثے دیاں بھئی وال من۔

”سندھی بولی دی تاریخ“ کے مصنف پیر مل مہر چند اڈوانی اپنی کتاب ”دعوت سندھی“ سے سرائیکی زبانوں کے حقیقی گانڈھے کا تذکرہ کریندیں ہوئیں آبدن کہ سندھی سرائیکی سے وادریک بولیں دی سندھ قدیم توں گنڈھے ہے اور سرائیکی سے سندھی عمومی بناوٹ و طرح دی ہک ڈوجھے کے حامل ہن۔

ڈاکٹر غلام علی الانہ نے سندھی سے سرائیکی زبان کے اتے ہک مل مہالکا تحقیقی کم کیتے اور اپنی کتاب ”سندھی بولی جی لسانی جائگرافی“ و طرح سندھی زبان سے سرائیکی زبان کے لسانی روابط سے پورا ہک باب رقم کیتے۔ اس تفصیلی مطالعے و طرح آپ نے جڑواں زبانوں کے لسانی۔ سیاسی۔ مذہبی۔ علمی و ادبی تعلق واپوری وضاحت نال واپور کیتے۔ ڈاکٹر الانا صاحب عرب سیاحین کے بیانات کے حوالے نال آبدن کہ عرب سیاح سرائیکی زبان کوں سندھی سڈنڈے رہ گئے۔ جنھاں و طرح اعلیٰ تہی سے ابن حوقل وغیرہ نال ہن۔ ایندے علاوہ ڈاکٹر صاحب اپنی اس کتاب و طرح غلامی ہا واپوری دے لسانی نظریات دا جائزہ گدھے۔

انھاں دیاں بڑھیر ساریاں گالھیں توں اختلاف کریندیں ہوئیں۔ لسانی۔ تاریخی۔ جغرافیائی استدلال نال ثابت کرن دی کوشش کیتی ہے کہ سندھ قدیم توں سرائیکی علاقیاں اور زبان سے سندھی اثرات مقدم ہن۔ کیونکہ ملتان دا علاقہ سولھویں سترھویں صدیاں میں زیادہ تر سندھ کے زیر تسلط رہیے۔ ڈاکٹر الانا سندھی سے سرائیکی زبانوں کے حقیقی گانڈھے دا ذکر کریندیں ہوئیں آبدن۔ کہ اوتج ملتان۔ سندھیاں واسطے روحانی نیوس کے مرکز ہن اوج دی سندھی قافلیاں دی صورت و طرح انھاں زیارت سے وٹائیں ہن واسطے آبدن۔ قدیم زمانے و طرح ملتان توں مراد سندھ سے ملتان توں مراد سندھی ورتیا ویندا ہئی۔ اسے ان تریٹ رشتے اوج دی قائم ہن۔ اگرچہ ملتان دا علاقہ سیاسی لحاظ نال سندھ توں باہر ہے۔ پر سماجی۔ ثقافتی۔ روحانی سے لسانی رشتیاں و طرح ملتان سے سندھ ہک ملک ہن۔ ۷۲

ڈاکٹر بنی بٹش بلوچ سندھی سے سرائیکی زبان دی قریبی لسانی مماثلت دا ذکر کریندیں ہوئیں فرمینڈن ”پنجابی“ سرائیکی سے سندھی ترسیے وادی سندھ دیاں ہماٹیاں زبانوں ہن۔ لھذا پنجابی سے سرائیکی۔ سرائیکی سے سندھی اور سندھی سے پنجابی و طرح ہک قریبی لسانی مماثلت ہائی ویندی ہے۔ ایہوجہ ہے کہ بعض علما نے سرائیکی کوں سندھی دا جز تسلیم کیتے۔ سرائیکی اپنے مختلف ماوریاں سے مشتمل پنجابی سے سندھی دی درمیانی کڑی ہے۔ اپنی انفرادی خصوصیات دی حامل ہے۔ لھذا سرائیکی کوں وادی سندھ دی ہک مستقل زبان تسلیم کرنا حقائق کے زیادہ قریب تر ہے۔ برصغیر ہند کے لسانی جائزہ و طرح گریسن نے دی ایہو ملک اختیار کیتا ہے۔ ۷۳

پکتویس - پکتو اور پکتوان دے ناں نال او ذکر کریدے - جیڑھی اپنے لباس - دفع قطع اسکو
 تے جگبونی دے لحاظ نال باختری یا باختریاں نال ملدی جلدی ہے - ایندے چار تیلے دی ستارو دے
 گندار پونے - واریکے تے اپارے ڈسائن جیڑھے ہک ہے دے لگدڑ علاتے وچ رنڈے ہن۔
 بہر حال جتنی قدیم پختون قوم دی تاریخ ہی اتنی قدیم انھن دیا زبان ہے - پشتو زبان وچ ادھ
 توں زیادہ الفاظ اولی بدلی شکل وچ لاطینی - ترکی تے یونانی دے ملدن - اے یقیناً ایں زبان
 وچ سنسکرت - یونانی تے فارسی دے ذریعے داخل ہتھے ہر سن - پشتو زبان دے حروف وچ ک حرف
 خالص ایندے اپنے ہن - جنھن داک خاص ادائن دا لہجہ ہے - سرائیکی زبان تے پشتو زبان
 دا آپس وچ کافی رابطہ ہے - ہک لمبے عرصے میں برصغیر پاک و ہند وچ پٹھانیں حکومت کیتی -
 اول دور وچ فارسی تے پشتو دے اثرات کافی حدتیں ایں علاتے دیاں - زبانوں تے ہے -
 ایندے علاوہ ملتان وچ وی ہک عرصے میں پٹھانیں دی حکومت قائم رہی ہے - ڈھیر ساریاں
 پشتون گوتوں - سرائیکی علاتے وچ حدیاں توں وسدیاں ہن - صوبہ سرحد دا پہلا سارا علاقہ
 سرائیکی بولیدے - کافی لوگ اپنے کال کاراں وچ ڈھری زبان یعنی پشتو تے سرائیکی بولیدے
 آندن - ایں میل جول نے ہک نئے دی زبان تے کافی اثرات پاتن - پشتو زبان دی قدیم ترین
 صنف شاعری ٹپہ ہے - خیال ہے کہ ایں صنف دا ڈیرے ڈوں ہزار قبل مسیح وچ آغاز تھے - بالکل
 اظہار دا ایہو سانچا ٹپہ دے ناں نال ڈیرے اسماعیل خان دے سرائیکی نوک ادب وچ ہک
 خاص مقام رکھدے - انھن ڈوہاں قدیم زبانوں دے الفاظ دا کافی ذخیرہ سامجھایے جیڑھا
 سرائیکی تے پشتو زبانوں دے تعلق داک وڈا ثبوت بنرے - ہن اسان ہک خاکہ پشتو تے
 سرائیکی زبان دے سانجھے لفظاں دا ڈیرے پٹھے ہیں - اے لفظ ہجویش تے ہر بہو ڈوہاں
 پاسے در تیدن -

پشتو	سرائیکی	پشتو	سرائیکی
اکھ	اکھ	بکل	بکل
انگل	انگل	اپوں	اپوں
ان جان	ان جان	اگوان	اگوان
بوٹھا	بوٹھا	اگیتی	اگیتی
ادلا	ادلا	الاسماں	الاسماں
بھو	بھو	آن (دانا)	آن
بوٹھا	بوٹھا	آن	آن

سرائیکی	پشتر	سرائیکی	پشتر	سرائیکی
بیلا	بیلا	آندر	آندر	آندر
بیلی	بیلی	بھلیکا	بھلیکا	بھلیکا
اتلا	اتلا	بھیڈ	بھیڈ	بھیڈ
اِحقول	اِحقول	اِحقول	اِحقول	اِحقول
اُتے	اُتے	اُکارن	اُکارن	اُکارن
اوڈول	اوڈول	اُباسی	اُباسی	اُباسی
اڈاری	اڈاری	اُرا	اُرا	اُرا

سرائیکی تے بلوچی زبان -

بلوچی دی پاکستان دی بک قدیم زبان ہے۔ انج صوفیات تے حرف نم

دے نوپکے قواعد۔ ہنوں زبانوں توں انیکوں بک دکھری زبان ثابت کریندن۔ ڈھیر سارے ماہرین دا اے خیال ہے کہ اے زبان قدیم فارسی یعنی پہلوی دی بک شاخ ہے۔ کجھ دا خیال اے ہے کہ اے اونڈی شاخ ہنوں بک سینگلی اچھی زبان ہے جیڑھی اوستا کنوں دی پہلے دی موجود ہئی۔ یونانی مورخ ہیرودوٹس نے اپنی تاریخ وچ بلوچی زبان کوں بکوں تے مکرانی بلوچی کوں میکس آکھئے! ۸۱ جارج گریسن اہلے۔

اے بک تے دا طرز گفتگو بے جیڑھا اپنے طور تے دھدا بھلا رہیا۔ اے زبان دور قدیم توں موجود ہے اور صحیح حرفن کے نظام دے اعتبار نال بلوچی زبان بلحاظ لسانی ارتقاء بک اچھے مرحلے دی نشاندہی کریندے جتھاں فارسی نے اوکوں کوئی ۱۵۰ سال گزرے تھوڑا ہئی۔ ۸۲

بلوچی زبان کوں اوندے بھجے کے اعتبار نال ڈول حصیاں وچ تقسیم کتہ وچ سگدے بک مشرقی بلوچی تے ڈوجھی مغربی بلوچی۔ مشرقی بلوچی کوئٹہ ڈویرن۔ ڈویرن ڈیرہ غازی خان تے ڈیرہ اسماعیل خان کے سرحدی علاقیاں وچ لہی ویندے ہے۔ مغربی بلوچی مکران۔ قلات جھلاواں۔ فاران۔ سید تے کوئٹہ ڈویرن کے چاغی ضلع وچ بولیندی ہے۔ پردھیر عبدالمجید ہن آہدن۔

مشرقی علاقے دی زبان تے فارسی دی جائے ہمایہ زبانوں سندھی تے سرائیکی دا اثر ہے۔

ایندے علاوہ مشرقی بلوچی و تاجک کھابیں گ دی جاتے سندھی سے سرائیکی صورتہ بگ استعمال تھیندے بلوچی و تاج " ن ط ا و ا صورتہ دی متصل ہے جو سندھی سرائیکی کے زیر اثر آندے ۸۳ سرائیکی زبان دا بلوچی نال ایس سانگوں دی گھانٹا رشتہ بنر دے کر ماضی و تاج بے شمار بلوچی قبائل نقل مکانی کرتے سرائیکی علاقے و تاج آن آباد تھے۔ بلوچستان کے قدیم باشندے انج سرائیکی پولینڈن انویس ای بیادل پور۔ ڈیرہ غازی خان۔ ڈیرہ اسماعیل خان۔ ملتان تے ساہیوال و تاج لکھاں دی تعداد و تاج بلوچی آباد مین۔ صوبہ بلوچستان دیاں سرحدال تے سن واسے لوگ سرائیکی تے بلوچی ڈوبیں زبانان پولینڈن جنیدی جب توں پنجواں زبانان دے خاندان دا ہون کے باوجود اھتھان ڈوں زبانان و تاج پہوں اشتراک پاتا دیندے۔

سرائیکی	بلوچی	سرائیکی	بلوچی	سرائیکی	بلوچی
اخیری	میر	میر	اخیری	ارمان	آسن
ارمان	سندت	سندت	آسن	شورو	شروع
کرہ	دس	دس	کرہ	امب	امب
پلو	بانگ	بانگ	پلو	پلہ	پلہ
ماڑی	مال متاع	مال متاع	پلہ	ماڑی	ماڑی
اٹکل	اشراف	اشراف	اٹکل	اٹکل	اٹکل
اجارہ	اصل	اصل	اڑنیگ	اڑنیگ	اڑنیگ
سڈی	گریبی	گریبی	سڈی	سڈی	سڈی
سبک	تروٹ	تروٹ	سبک	سبک	سبک
	پری	پری			

سرانیکی	بلوچی	سرانیکی	بلوچی	سرانیکی	بلوچی
جان	جارج	مٹ	مٹ	مٹ	مٹ
گڈ	گڈ	اگاری	اگاری	اگاری	اگاری
ارداس	ارداس	دردی	دردی	دردی	دردی
ملک	ملک	چلمھ	چلمھ	چلمھ	چلمھ
ڈاچی	ڈاچی	زال	زال	زال	زال
زل	زل	ادی	ادی	ادی	ادی
وار	وار	بورچی	بورچی	بورچی	بورچی
دگ	دگ	چی	چی	چی	چی
مقصوم	مقصوم	ونڈ	ونڈ	ونڈ	ونڈ
زال	زال	پیرھی	پیرھی	پیرھی	پیرھی

تقابلی مطالعے سے اس حصے کو اس ڈاکٹر کرسٹوفر شیکل کے ایک مضمون سے حوالے نال توڑ بچیدے ہیں۔ انھوں نے اپنے مضمون "تاریخی سطح اُتے زبانوں دا تقابلی مطالعہ اتے سرانیکی" دوج ایں موضوع تے بہوں اہم سوالات کے جواب دیوں دی کو پیش کیے گئے ہیں۔ مثلاً سرانیکی کتنی پرانوں زبان ہے؟ کیا سرانیکی پنجابی دی ماہے؟ کیا سرانیکی پاکستان دی سب توں پرانی زبان ہے؟ سرانیکی دی اصل نسل کیا ہے؟ تو اکثر ہر ایں اس حوالے نال کہوں نال اصرار جتھاں دی پھیرن "اردو پنجابی" سندھی تے سرانیکی کے نال ملے کوں دی بیان کیے۔ سرانیکی نال حقیقت دوج رکاوٹاں تے ا دکھائیاں دا ذکر دی کیے۔ تقابلی مطالعے دے سلسلے دوج کجھ شتر کہنھاں کوں وڈی محنت نال خاکے ہڑاتے پیش کیے۔ مگر اودی تعلیم کیندن کہ ایں کوشش دے رستے دوج اجاں کافی مشکلاں ہن۔

سرائیکی رسم الخط

زبان جیڑے اپنیاں پہلایاں پوڑیاں چڑھدیاں ددی ہوسے تہاں کہیں
 ہندے نے کوئی چیز ڈکھاتے ڈوجھاں کول اشارے نال اول پاسے متوجہ کیتا ہوسے یا ڈنگیاں
 پھنگیاں لیکاں لاتے۔ اول نھے دی شکل بنڑاتے۔ اپنا مطلب سمجھایا ہوسے۔ اپہو پہلیاں تصویراں
 نقش تے علامتاں اہتہ اہتہ نفوس چیزاں واسطے رواج پھندے گئے تے ہزاراں ساہاں تیں
 انان اکھاں کول جڑنڈا بنڑنڈا تے تھنڈا ریساتے دل کتھاہیں دنج تے رسم الخط تیں پٹکا۔۔۔
 سب توں پہلے انان نے تصویریا رسم الخط توں آغاز کیتا تے دل علامتاں اختیار کیتاں گیاں۔ دنیا
 واسطے توں پہلا تصویریا رسم الخط سومیر عراق کے قدیم شہر ارک موجودہ درقہ توں طینے اسے
 ساڈے پنج ہزار سال پرانا ہے۔ ماہرین دا خیال ہے کہ ۳۵۰۰ ق م کے لگ بھگ عراق دی
 سومیریا قوم نے تصویریا رسم الخط ابکا دیتا تے دل اسے خط عراق توں نکل تے دنیا کے
 مختلف ملکاں وچ پٹکا ۱۶۶۱ مصر کے تصویریا رسم الخط یعنی بیرو گلیفی دا وجود ۳۱۰۰ ق م دے لگ
 بھگ لگدے۔ سومیریاں نے بعد وچ اپنا تصویریا رسم الخط آسان بنا تے انیکوں مینہی صورت
 ڈے ڈتی ۱۶۶۱ معلوم تھیا کہ پہلے پہل اسے ڈنگے پھنگے نقش یا لیکے علامتاں بنڑیاں دل حروف
 بنڑیے۔ حرفاں نے مل تے لفظاں کے دیس پاتے اتے لفظاں دیا سانجھ نال جھے وجود
 وچ آئے اور اکھاں دیا تصویریا صورت کول سیاہیاں نے رسم الخط دا نال ڈتے۔ دنیا وچ
 ہن تیں بے شمار رسم الخط درتھے گئے تے درتندے پن۔ تقریباً ہر دو دی زبان دا اپنا
 لک رسم الخط ہے شاید ایس واسطے کہ ہر زبان دا اپنا لک مخصوص مزاج۔ طرز ادا
 دا دکھار بوجہ تے الفاظ دیا صورتیاں دا لک خاص نظام ہوندے۔ اسے ممکن کینہی کہ ہر
 زبان کول لکے رسم الخط وچ تحریر کر ڈتا ونجے۔ پس کتھے اسان آکھو سگدے ہیں جو رسم الخط
 زبان دیا سبجان تے اونڈی روح ہوندے، جیکوں زبان توں اصلوں نکھڑیا نہیں دنج سگدا۔

سرائیکی زبان کے ماخیا وچ ہزاراں درھیوں پہلے کیا رسم الخط ہی اجاں تیں
 سیاہے اینڈے گول بھروں وچ رھئے ہوئے ہن۔ کیوں جو وادی سندھ دا قدیم رسم الخط
 اجاں تیں پڑھیاں وچ سگیا۔ ماہرین دا خیال ہے کہ اسے رسم الخط دراوڑی تاجر اپنے
 نال عراق توں گھن آئے۔ عتیق نگر آبدن۔

” اسان ایس نتیجے تے بچدے ہیں کہ قدیم سندھی، ملتان دی حروف دیا اصل باہر توں
 آئی ہے اور انھوں دے لوگ اپنے طور تے حروف تہجی کے موجد کینہی اور جو کجھ انھوں دا

طرزِ تحریر ہے اور یقیناً سامی حروف و تہج ترمیم سے اضافہ کرتے رائج کرتا گئے اور آسب کچھ
 دراوڑی تاجراں کے واسطے نال تھے۔ ۸۸

ملتان کے قدیم قلعہ وچوں برآمد پھیرن والا رسم الخط کافی حد تک درواڑی رسم الخط نال بلدا جلد
 ہے۔ ملتان و رسم الخط مٹی دے تھاواں تے باللاں دے کھڈونٹریاں تے رقم ہئی۔ ایندے
 علاوہ مٹی کے تھاواں تے ملن والا اسے ملتان رسم الخط جنوبی ہند و تہج رائیگر دے مقام توں
 نکلن حروف نال دیا کافی بلدا ہے۔ اونڈیا وجہ عتیق نگر دیا اسے ڈسیدن کہ وادی سندھ توں
 اسے خط دراوڑی نال جنوبی ہند بجا کیرنکہ آریا قبائل نے اٹھال کوں آتے اول پاسے کڈھ
 پھیریا ہئی۔ ۸۹

موسنجو دروتے ملتان کے اس سانجھے قدیم رسم الخط کے بعد اس علاقے و تہج پیوں سارے
 رسم الخط روانج پیندے ریے جھاں و تہج برہمی - خورشیدی - دیوناگری - لنڈا - سسراوا
 اوچی - کڑکی - ہندی - باختری - پالی شاردا - عربی تے فارسی رسم الخط قابل ذکر ہن۔

براہمی رسم الخط۔

براہمی رسم الخط اسے ہرپہ، ملتان - ہائرہ تے موسنجو دارو کے رسم الخط دیا
 اولاد ہے۔ تحقیق ہے کہ اشوک دے کتبے ہن رسم الخط و تہج لکھے گن۔ بہاولپور کے نیڑے
 بڑو جھی صدی مسوری دیا تعمیر شدہ قدیم بدھ عبادت گاہ سوئی و ہارتوں ملن واسے گوتم بدھ کے
 مجھے تے تحریر براہمی رسم الخط و تہج ہے۔ ڈاکٹر ایم ایچ دانی نے اس براہمی تحریر کوں
 پنجویں صدی مسوی قرار دتے ۹۰ ایندے علاوہ اٹھوں تک پتری دیا ملی ہے جس تے باختری پالی
 و تہج عبادت درج ہے۔ ڈاکٹر تاسوری کوں دریائے ہائرہ دے کندھے توں ۵ و تہج
 اچانک انسانی سردا بوتامیلا ہی جیندے اتے براہمی خط و تہج عبادت درج ہئی۔ ۹۱

دیوناگری رسم الخط۔

براہمی رسم الخط کے بعد اٹھال دیوناگری رسم الخط کوں روانج ملیا۔ ایندے
 علاوہ شاردا تے لنڈا رسم الخط دیا اٹھال و تہج آندے ریے ۹۲ چوٹان کے قلعہ اسلام نگر
 کوں تک رتے رنگ واکتہ ملیے۔ جہن تے ڈوں بت ہن اتے تک فنڈ چوڑے ہائے و تہج
 تک عبادت درج ہے۔ شعبہ اٹھال ہندیمیشا و دیوناگری کے اساد ڈاکٹر پروفیسر عبدالرحمن
 دے بقول اسے تحریر شاردا رسم الخط و تہج ہے ۹۲ ایندے علاوہ قدیم قلعہ مردٹ کے وڑے

دروازے سے ہک پرانا ہندی کتبہ ملیے۔ اسے ہندی رسم الخط و تہج ۱۲۹۱ء و تہج تحریر کیا گیا۔ دیوناگری رسم الخط و تہج سرائیکی تحریر سے بول اسے ہن۔

” اس خط سے جام سومرہ واقبف ریہے سے جام سومرہ ۱۲۹۱ء و تہج ایندی مرمت کرائی لندا رسم الخط و تہج ماں ہن تیں اس علاقے و تہج روانج ریہے۔ اس کوں کڑکی سے سراوا دانال دی ڈتاگے۔ اسلم سرپوری دا تیاں ہے او سرائیکی زبان سے اوندا رسم الخط و تہج لکھن۔ لندا دی مشابہت لہندا نال دی تھندی ہے لہندا آبدن پچا دھو کوں۔ کچھ لوگ پچا دھو علاقے دی وجہ توں سرائیکی زبان کوں دی لہندا آبدن۔ بہر حال لندا رسم الخط اس پچا دھو علاقے و تہج روانج پذیر ہئی جتھاں سرائیکی بولی ویندی ہے۔ لندا رسم الخط کوں جیم بارہوی دے علاقے و تہج سراوا دانال ڈتاگیا۔ ایندی وجہ شاید اسے ہے کہ اس علاقے دی زبان کوں سرائیکی آکھیا ویندے۔ لہندا ایندی تحریر دانال سراوا پیا۔ اسے خط کچھ پاسے توں سچے پاسے ڈے کھیا ویندے۔ اس خط و تہج ہن تیں کچھ پڑھ تھندی رہ گئی ہے۔ ڈائٹر کرسٹوفر شیکل عہد نامہ جدید سے کچھ ملتان دی زبان دے ترجمے و احوال دی ڈتے۔ جیڑھا سیرام پور وچوں ۱۸۱۹ء و تہج اس کڑکی رسم الخط و تہج چھپائی۔^{۹۲} ہندت واحد بنش دے کوں ہک قدیم ۳ سو سالہ نعتیہ تلمی نسخہ موجود ہے۔ اس خط و تہج سرائیکی نظم ہندی رسم الخط و تہج تحریر کیتی گئی ہے۔^{۹۳} لندا رسم الخط نال ملدا جلد سرائیکی علاقے دا ہک بیا رسم الخط ادچی ہے۔ اسے او تہج دے قدیم شہر دی نسبت نال خط تحریر و تہج آنداریہ اسے خط گجراتی نال ملدا جلد ہے۔ خط پاک او تہج دے مصنف سید مسعود الحسن شہاب آبدن

” گجرات سے او تہج دے طرز تحریر و تہج اس مماثلت دا وڈا سبب اسے ہے کہ ملتان۔ او تہج گجرات اور سندھ دا علاقہ ازمنہ وسطی و تہج سیاسی سے جغرافیائی وحدت ہئی۔ تیاں ہے کہ پہلے زمانے و تہج سندھی زبان دا رسم الخط دی ایہو ہوسی۔ ادچی سے گجراتی اکھراں و تہج تقرؤا جیاں فرق ہے۔“^{۹۸}

عربی رسم الخط۔

سندھ و تہج مسلمان دی آمد نال سرائیکی علاقہ وڈی تیزی نال اسلام دی روشنی کنوں منور تھیا۔ انھوں دی دھرتی نے سب توں زیادہ اسلامی اثرات قبول کیتے۔ زندگی دے ڈوجیاں شعباں دی طرح خود بخود تحریراں و تہج عربی رسم الخط دا استعمال شروع تھی گیا۔ سرائیکی زبان دے شعری ادب دے پہلے دور دے اکثر مجموعے عربی رسم الخط

انج ملدن - اٹھال وچول نورنامہ - "خند رومی پر لیسلی" - "معراج نامے" - "تولد نامے" حاجی نور محمد
 شیر گڑھی دی "سائل کفن و دفن" - "بہیر چراغ اعوان" - عبدالمکریم جھنگوی دی "نجات المؤمنین" اسے
 ساریاں کتاباں جیڑھیاں .. ۵۰ صہری تول لاسے گیا رھویں صہری تیں دیاں تخلیقات ہن اشتر عربی
 رسم الخط وفتح ملدین -

فارسی رسم الخط -

سرائیکی علاقے وفتح عربی کے نال نال فارسی داوی چنفا کھلا اشتر رسوخ رہ
 گئے - فارسی نہ صرف این علاقے دی دفتری زبان رہ گئی اسے بلکہ تعلیم دی زیادہ تر فارسی وفتح
 ڈتی وندی ہئی - ڈیرہ اسماعیل خان بہاولپور تے ملتان فارسی علم وادب کے مرزبن تے فارسی
 زبان وادب دی تر وفتح وفتح حہ گھدے رہ گن - اٹھال فارسی دے اشتر اتنے ودیے
 جو سرائیکی زبان نے اپنے باقی سارے رسم الخط چھوڑتے انیکوں اپنے کتے چن گدھاتے انج
 سارا سرائیکی ادب فارسی رسم الخط وفتح تھری تھیندا ہے -

saraikibooks.acw-614.com

حواشی - باب پہلا

- ۱ - دی ہسٹری اینڈ اورینٹل آف ٹیکونجس مں ۲۵۹ بحوالہ اردو کاروب - ڈائریسٹریل بناری - آزاد بک ڈپو لاہور ۱۹۷۱ء مں ۲۵ تا ۲۸
- ۲ - اردو کاروب - ڈائریسٹریل بناری - آزاد بک ڈپو لاہور اسرگودھا ۱۹۷۱ء مں ۲۶
- ۳ - چھرکے - از محمد بشیر احمد غلامی بھادلوپور ۱۹۶۶ء مں ۱۲۹ تا ۱۵۰
- ۴ - تعلیمی نیچر سلسلہ نمبر ۱ مدیر سید تاسم محمود مکتبہ شاہکار لاہور مں ۴
- ۵ - سرائیکی زبان دا ارتقاؤ محمد بشیر احمد غلامی مرکز سرائیکی زبان تے ادب بھادلوپور مں ۱۲۹
- ۶ - مونسچورا ڈو پرنڈھو کی تہذیب سر جان مارشل بحوالہ ڈائریسٹریل مغل لیکچر چوتان کی اشری باقیات - اسلامیہ یونیورسٹی بھادلوپور
- ۷ - سات دریاؤں کی سرزمین - ابن حنیف - سنگ میل پبلیکیشنز ۱۹۸۷ء مں ۵۱ تا ۵۱
- ۸ - پاکستان میں تہذیب کا ارتقاؤ - سید حسن - مکتبہ دانیال کراچی ۱۹۸۱ء مں ۵۸ تا ۷۳
- ۹ - سات دریاؤں کی سرزمین - ابن حنیف - سنگ میل پبلیکیشنز لاہور ۱۹۸۷ء
- ۱۰ - نقش ملتان - علامہ عتیق نگر - نگر ایکیڈمی ملتان ۱۹۸۲ء جلد اول - مں ۶۱ تا ۶۷
- ۱۱ - وادی حاکڑہ اور اُس کے آثار - صدیق طاہر - اردو ایکیڈمی بھادلوپور ۱۹۸۲ء مں ۳۵ تا ۳۶
- ۱۲ - ایفا مں ۷۲
- ۱۳ - سرائیکی زبان دا ارتقاؤ - غلامی بھادلوپوری - مرکز سرائیکی زبان تے ادب بھادلوپور مں ۱۲۱
- ۱۴ - ویدک ہند - میڈم زید اسے راگورٹن - ترجمہ مولوی حمید احمد انھاری - دارالطبع جامعہ عثمانیہ دکن ۱۹۲۳ء
- ۱۵ - تاریخ و تعارف خلیج رحیم یارخان از پروفیسر سعید احمد سعید - رحیم یارخان ۱۹۸۱ء مں ۱۵ تا ۲۳
- ۱۶ - خطہ پاک اوتج از مسعود حسن شہاب - اردو ایکیڈمی بھادلوپوری ۱۹۸۲ء مں ۸۲ تا ۸۵
- ۱۷ - ملتان گزیٹیئر ۱۹۵۲ء مں ۱۳۸ بحوالہ معارف سرائیکی از سید نور علی خاں حسینی معلقہ شاہ ایکیڈمی احمد پور شرقیہ ۱۹۷۲ء مں ۱۷۳
- ۱۸ - معارف سرائیکی - از سید نور علی خاں حسینی - معلقہ شاہ ایکیڈمی احمد پور شرقیہ ۱۹۷۲ء مں ۱۷۲ تا ۱۷۵
- ۱۹ - وادی حاکڑہ اور اُس کے آثار - صدیق طاہر - اردو ایکیڈمی بھادلوپور ۱۹۸۲ء مں ۲۰۵، ۲۰۶، ۱۵۲، ۱۵۳
- ۲۰ - ایفا مں ۶۶
- ۲۱ - فتح نامہ سندھ عرف پنج نامہ - مرتبہ سندھی ادبی بورڈ حیدر آباد سندھ ۱۹۶۳ء مں ۳۱ تا ۳۷

- ۲۲ - فتح نامہ سندھ عرب پڑج نامہ سیندھی ادب بورڈ حیدرآباد ۱۹۶۳ء ص ۲۲۵ تا ۲۲۶
- ۲۳ - تاریخ سندھ از اعجاز الحق قدوسی - حصہ اول - مرکزی اردو بورڈ لاہور ۱۹۷۶ء ص ۲۵۲
- ۲۴ - ہندوستانی لسانیات - ڈاکٹر محی الدین قادری زور - لکھنؤ ۱۹۶۵ء ص ۵۲
- ۲۵ - لینگوئٹک سروے آف انڈیا کلکتہ ۱۹۱۹ء جلد اول پہلا حصہ ص ۱۵ تا ۱۱۸
- ۲۶ - ہندوستانی لسانیات - ڈاکٹر محی الدین قادری زور - ناشر نسیم بکڈپو - لکھنؤ ۱۹۶۵ء ص ۶۲
- ۲۷ - ملتان کی زبان اور اسکا اردو سے تعلق - از ڈاکٹر مہر عبد الحق - اردو اکیڈمی بہاولپور ۱۹۶۲ء ص ۲۲
- ۲۸ - لینگوئٹک اینڈ دی لینگوئٹک پرابلم ڈاکٹر سنیتی کار چٹرجی ص ۱۱ بحوالہ اردو کاروب ڈاکٹر سہیل بخاری آزاد بکڈپو لاہور سرگودھا ۱۹۷۱ء ص ۲۱
- ۲۹ - مقدمہ تاریخ زبان اردو - ڈاکٹر مسعود حسین خان - اردو مرکز لاہور ۱۹۶۶ء ص ۲۲، ۲۳، ۲۲
- ۳۰ - اردو کاروب - ڈاکٹر سہیل بخاری - آزاد بکڈپو لاہور سرگودھا ۱۹۷۱ء ص ۲۲
- ۳۱ - ایفا ص ۲۳
- ۳۲ - ایفا ص ۲۳ - ۲۲
- ۳۳ - لینگوئٹک سروے آف انڈیا جارج گریسن جلد ۱۸ حصہ اول ص ۶۱۲
- ۳۴ - ملتان کی زبان اور اس کا اردو سے تعلق - ڈاکٹر مہر عبد الحق - اردو اکیڈمی بہاولپور ۱۹۶۷ء ص ۵۹
- ۳۵ - سرائیکی زبان اور اس کی ہمسایہ علاقائی زبانیں - ڈاکٹر مہر عبد الحق - سرائیکی ادب بورڈ ملتان ۱۹۷۷ء ص ۲۵ تا ۲۲
- ۳۶ - لینگوئٹک سروے آف انڈیا - کلکتہ ۱۹۱۹ء پہلا حصہ جلد اول - ص ۱۱۵
- ۳۷ - اردو زبان کی قدیم تاریخ - عین الحق فرید کوٹی - اورینٹ ریسرچ سنٹر لاہور - دوسری مرتبہ ۱۹۷۹ء ص ۱۰۰-۱۰۱
- ۳۸ - ایفا ص ۱۵۹ تا ۱۲۱
- ۳۹ - ایفا ص ۱۲۲ تا ۱۷۵
- ۴۰ - تاریخ ادبیات مسلمانان پاکستان و ہند - پنجاب یونیورسٹی لاہور ۱۹۷۱ء - چودھویں جلد - جلد دوم ص ۲۵۸
- ۴۱ - مزید لسانی تحقیقات - ڈاکٹر مہر عبد الحق - سرائیکی ادب بورڈ ملتان ص ۲۱۸ تا ۲۲۷
- ۴۲ - اردو زبان کی قدیم تاریخ - عین الحق فرید کوٹی - اورینٹ ریسرچ سنٹر لاہور - ڈومبھی واری ۱۹۷۹ء
- ۴۳ - تاریخ ہند قدیم از اکبر شاہ خان نجیب - مکتبہ جامعہ علی گڑھ ۱۹۲۲ء جلد اول ص ۹۵
- ۴۴ - سرائیکی زبان را ارتقاء از غلامی بہاولپوری - مرکز سرائیکی زبان تہ ادب بہاولپور ص ۱۹۱ تا ۱۹۳
- ۴۵ - لینگوئٹک سروے آف انڈیا - ولیم I حصہ I ۱۹۱۹ء ص ۱۶۳

- ۲۶ - ہندی بھاشا اور اس کے ساتھ ساتھ میں ۷۷ بحوالہ مقدمہ تاریخ زبان اردو - ڈاکٹر مسعود حسین خان - اردو مرکز لاہور ۱۹۶۶ء ص ۲۵
- ۲۷ - مقدمہ تاریخ زبان اردو - ڈاکٹر مسعود حسین خان - اردو مرکز لاہور ۱۹۶۶ء ص ۳۵
- ۲۸ - وادی ہائرہ اور اس کے آثار - از صدیق طاہر - اردو اکیڈمی بہاولپور ص ۱۱ و ۱۲
- ۲۹ - سفرنامہ اصغر علی لائیڈن پریس ص ۷۷ بحوالہ ملتان زبان اور اس کا اردو سے تعلق - اردو اکیڈمی بہاولپور ص ۱۵۲
- ۵۰ - سفرنامہ ابن حوقل لائیڈن پریس ص ۲۲۲ - ایضاً " " " " " " ص ۱۵۲
- ۵۱ - احسن التفاسم فی معرفت الاتاسم سفرنامہ بشاری مقدسی ص ۱۸۱ بحوالہ تاریخ سندھ - ابو ظفر ندوی مطبع معارف اعظم گڑھ ۱۹۲۷ء ص ۲۲۲
- ۵۲ - تاریخ سندھ - ابو ظفر ندوی - مطبع معارف اعظم گڑھ ۱۹۲۷ء ص ۳۶۰
- ۵۳ - سرائیکی زبان اور اس کے انحطاط و آرازاں - محمد اسلم سرپوری - سرائیکی پبلیکیشنز سول پور ۱۹۸۰ء ص ۲۶
- ۵۴ - آب کوثر - شیخ محمد آرام - ادارہ ثقافت اسلامیہ - ساتریں بار ۱۹۷۵ء ص ۲۱۱
- ۵۵ - اورینٹل کالج میگزین مئی ۳۲ قدیم عربی تصانیف میں ہندوستانی الفاظ بحوالہ مقدمہ تاریخ زبان اردو - ڈاکٹر مسعود حسین خان - ص ۸۲
- ۵۶ - کتاب الہند - البیرونی جلد اول ترجمہ سید اصغر علی انجمن ترقی اردو ہند دہلی ۱۹۲۱ء ص ۱۹-۲۰
- ۵۷ - مقدمہ تاریخ زبان اردو - ڈاکٹر مسعود حسین خان اردو مرکز لاہور ۱۹۶۶ء ص ۸۳
- ۵۸ - نقوش سیمانی - سید سلیمان ندوی ص مطبوعہ باب السلام پرنٹنگ پریس کراچی - ایڈیشن ۲ ۱۹۶۷ء ص ۳۲ تا ۳۵
- ۵۹ - اردو کے خوابیدہ الفاظ - مرتبہ مرکزی اردو بورڈ لاہور ۱۹۷۲ء
- ۶۰ - پنجاب میں اردو - حافظ محمود شیرانی - آئینہ ادب لاہور بار چارم ۱۹۷۲ء مقدمہ ص ۱۷
- ۶۱ - ہندوستانی لسانیات - ڈاکٹر محمد امین قادری زور - ص ۹۰ تا ۹۱
- ۶۲ - ملتان زبان اور اس کا اردو سے تعلق - ڈاکٹر مہر عبدالحق - اردو اکیڈمی بہاولپور ص ۶۹۲
- ۶۳ - سات دریاؤں کی سرزمین - ابن حنیف - سنگ میل پبلیکیشنز لاہور ۱۹۸۷ء ص ۶۰
- ۶۴ - ایضاً ص ۱۹۷
- ۶۵ - المسقیق المسقیق - از عتیق ندوی - جلد اول - سرائیکی ادبی مجلس بہاولپور ص ۹

- ۶۶ - سرائیکی زبان اور اُس کی ہمایہ علاقائی زبانیں - ڈاکٹر مہر عبدالحق سرائیکی ادبی بورڈ ملتان ۱۹۷۷ء
ص ۵۲ تا ۶۹
- ۶۷ - ہندا لینگویج - ایس یوسرفون - فوٹو کاپی بلکیہ راقم
۶۸ - ہفت زبانی گفت - مرکزی اردو بورڈ لاہور ۱۹۷۲ء
- ۶۹ - آب کوثر - شیخ محمد اکرام - ادارہ ثقافت اسلامیہ ۱۹۵۲ء ص ۲۲ تا ۲۳
- ۷۰ - فتح نامہ سندھ عرف پنج نامہ محقق شارح ڈاکٹر نبی بخش بلوچ - سندھی ادبی بورڈ حیدرآباد ۱۹۶۲ء
ص ۱۵۰
- ۷۱ - سرائیکی زبان اور اُسکی ہمایہ علاقائی زبانیں - ڈاکٹر مہر عبدالحق - سرائیکی ادبی بورڈ ملتان ۱۹۷۷ء
ص ۵۱
- ۷۲ - سندھی بولی جی لسانی جاگرافی - ڈاکٹر غلام علی الانا - انسٹی ٹیوٹ آف سندھالاجی - سندھ یونیورسٹی
سندھ - ۱۹۷۹ء - ص ۱۵۷ تا ۲۲۲
- ۷۳ - اردو زبان کی قدیم تاریخ - عین الحق فرید کوٹی - اورینٹ ریسرچ سنٹر لاہور ۱۹۷۹ء ص ۱۷
- ۷۴ - ہفت زبانی گفت مرتبہ مرکزی اردو بورڈ لاہور
- ۷۵ - پشتو تاریخ از قاضی عطاء اللہ جلد اول ص ۱۵ تا ۱۸ بحوالہ تاریخ ادبیات مسلمانانِ پاکستان دہندہ
پنجاب یونیورسٹی لاہور - تیرھویں جلد - جلد اول ۱۹۷۱ء ص ۵۰۲
- ۷۶ - تاریخ ادبیات مسلمانانِ پاکستان دہندہ - پنجاب یونیورسٹی لاہور - تیرھویں جلد ۱۹۷۱ء ص ۸ تا ۸
- ۷۷ - دی پٹھانز سر اولف کیرو بحوالہ تاریخ ادبیات مسلمانانِ پاکستان دہندہ - پنجاب یونیورسٹی لاہور
تیرھویں جلد ۱۹۷۱ء - ص ۵۲
- ۷۸ - *Multan under The Afghans by DR A. M. K. Durrani*
Bazme Saqafat Multan. 1981
- ۷۹ - تاریخ ادبیات مسلمانانِ پاکستان دہندہ - تیرھویں جلد - پنجاب یونیورسٹی لاہور ۱۹۷۱ء ص ۳۲
- ۸۰ - ہفت زبانی گفت مرکزی اردو بورڈ لاہور
- ۸۱ - *Cambridge History of India vol I P 339* - بحوالہ تاریخ ادبیات مسلمانانِ پاکستان دہندہ
چودھویں جلد - پنجاب یونیورسٹی لاہور ۱۹۷۱ء ص ۳۶۰
- ۸۲ - لینگویسٹک سروے آف انڈیا گریسن ج ۱۰ ص ۳۲۳ بحوالہ تاریخ ادبیات مسلمانانِ
پاکستان دہندہ - چودھویں جلد - پنجاب یونیورسٹی لاہور ۱۹۷۱ء ص ۳۶۲

- ۸۳ - تاریخ ادبیات مسلمانان پاکستان و ہند - پنجاب یونیورسٹی لائبریری لاہور ۱۹۶۱ء چودھویں جلد ص ۳۶۲
- ۸۲ - ہفت زبانی لغت - سرسری اردو بورڈ لاہور ۱۹۶۲ء
- ۸۵ -
- ۸۶ - ماضی کے منرار - سبط حسن - مکتبہ دانیال عبداللہ ہارون روڈ کراچی - چھٹی بار ۱۹۸۲ء ص ۲۲ تا ۲۵
- ۸۷ - سات دریائوں کی سرزمین - ابن حنیف سنگ میل پبلی کیشنز ۱۹۸۴ء ص ۲۱۳
- ۸۸ - العتیق العتیق - جلد اول - علامہ عتیق فکری - سرانجی ادبی مجلس بہاولپور ۱۹۶۱ء ص ۶۲
- ۸۹ - ایفاً ص ۶۸
- ۹۰ - وادی ہاکڑہ اور اس کے آثار - صدیق طاہر - اردو اکیڈمی بہاولپور ۱۹۸۲ء ص ۱۵۳
- ۹۱ - ایفاً ص ۲۰۵
- ۹۲ - سرانجی زبان انداز رسم الخط سے آوازاں - محمد اسم سرسری - سرانجی پبلی کیشنز سرسری ص ۶۶
- ۹۳ - وادی ہاکڑہ اور اس کے آثار - صدیق طاہر - اردو اکیڈمی بہاولپور ۱۹۸۲ء ص ۲۰۷
- ۹۴ - ایفاً ص ۹۹
- ۹۵ - سرانجی زبان انداز رسم الخط سے آوازاں - محمد اسم سرسری - سرانجی پبلی کیشنز سرسری ص ۶۶
- ۹۶ - سرانجی مطالعے کے سوسال - کرسٹوفر شیگل - ترجمہ دلشاد کھلانجوی - سرانجی ادبی مجلس بہاولپور
- ۱۹۸۲ء ص ۳۳
- ۹۷ - سرماہی سرانجی بہاولپور مقالہ ازینڈت واحد نبش خان میڈیکل کالونی شمارہ اکتوبر ۱۹۷۵ء
- ۹۸ - خطہ پاک اروج - معود حسن شہاب - اردو اکیڈمی بہاولپور ۱۹۸۲ء ص ۲۷۳

saraikibooks.acw-614.com

دُوجھا باب
لوک ورثہ

سرائیکی زبان تے ادب دا تہذیبی زندگی نال تعلق

معاشرتی پس منظر

زبان تے اڈنا ادب آٹھے وسیب دا شیئر ہوندے۔ اسان سرائیکی وسیب تے ہک وید بھنواؤں تاں ہک پاسے اسانوں تھل چولستان دا ان کھٹ بیابان صحر اڈدے جتھاں میلاں تئیں آبادی ناں نشان کینی۔ سادوں سبزے کوں اکھیں سک ہنڈن۔ کتھائیں کتھائیں پانی دے ٹوبھے زندگی دی چل پل دی نشانی ڈنڈن۔ انھاں ٹوبھیاں دے نیرے تیرے لکھ کپال نال بنریاں جھگڑیاں جھوکاں ڈسیدین۔ اتھوں دے دسوں وان روہیے سا سال ایں تھی تھی دھرتی کیتے پوچاچا آسمانیں توں مینہ خیراتاں منگدے ڈسیدین۔ پانی انھاں دی زندگی دا محور ہے پانی دی گول پھول وچ اے روہیے اپنے اجڑاں سودھ ہک جاتوں پنی جاتے جھوکاں لڈائی گن کپور وچ زلدے پھلدے رانڈن۔ اجڑ مال مویشی انھاں دا سب توں وڈا دھنلا تے رزق اے۔ جیاتی دا کوئی سکھ انھاں دا نصیب کینی صدیاں توں اے کچھی واس روہی دی ریت پھیندے ودن۔ مڑساں دی اوکو تنگی تے سنتی نے انھاں کوں سخت جان تے ڈکھیں ٹولیں دا سونہاں بنرا ڈتے

ڈکھڑیں کارن جٹی ہم ۔ سولیں ساگ سٹی ہم

جادن لاوی پنڈ بلا دی چیم سرائیکیاں چینی ہم (فرید، ۱)

چولستان توں باہراں تاں سندھ دریا دے ڈوبیں پاسے بیٹ ڈنڈن۔ جتھاں نہ کوئی ونڈ ہے تے نہ کوئی دگ رستے ہن۔ اتھوں دے دسوں وان سندھ دریا دیاں سیرتھاں دے رحم تے کرم تے ہن۔ ہنارے وچ مچھل آتے انھاں دے لئی لانے دے گھر دہاگھن ویندی ہے تے اے ہر سال اپنے ڈھور ڈنگر روہ کچے تے نکل آندن۔ مچھل تھی تے اے "کچے دے گوب" واپس ولے۔ سرائیکی وسیب دی تریبھی پنڈ کورہ سلیمان دی نکل وچ دس دی پٹی اے۔ کالے روہ ہر پاسوں انھاں دے دگ ملی کھڑن۔ وڈے وڈے تھن وار تریڈھیاں کڈھ تے صدیاں توں اچیاں ماڑیاں وچ بیٹھ سٹے انھاں تے سرداریاں

چھلندے پن۔ غریبی، بیماری، جہالت، انہماں دیا سب توں وڈی سچان ہے۔ موسم اتہماں دیا مہربان کینی۔ روہ دے پنڈے اتہماں دیا تدمیاں دے سنگل بنڑیے پن۔ رجبے کجے بدلاں ڈے کھڑیاں چاچاتے اتہماں دے واسی ارداساں کریدے ڈسدن۔

گھوس دسدیں دل دل دسدیں منتر بھریے دریاواں تے

جیڑھے بنڑے سکدے رت آئیں کڈھیں ان تے پھیرا پانویں با درشد تیرانی،

سرائیکی وسیب دیا اے بک صورت ہے جتہماں تھل۔ روہی، پیٹ تے پہاڑاں ورتج حیاتی ڈاڈھی اوکھی تے موسماں دیا تمنج ہے۔ تنفظ۔ استکام تے بک جاتے لکائے واقصو کینی۔ سنت گرمی تے سنت سردی پونڈی ہے۔ 'بنالا پالا ڈوہیں پوری شدت نال آذن تے اتہماں دے لوگاں کوں اپنی وکیر ورتج گھن گھن۔ ایندے علاوہ انہماں کوں سماجی تنفقات دیا سسونیہ دیا اچاں چنگی طرح نیں تھی۔ انہماں جفرانیائی تے زمینی حالات نے مزاجاں تے ویا اثر سببن۔ مرنجہ، فراق۔ دوری دا احساس۔ رنج روون رنج خوش سخیوں طبعیاں دا خاصا بن گئے۔ موسماں دیا شدت نے روہی ورتج دیا شدت بھر ڈتی ہے۔ ان کڈھ ناصیاں نے بک ڈوجھے نال گنڈھے رہن دے جذبے ابھارین۔ حالات دیا سنمتی نے لوگاں کوں منمتی تے صاحب شاکر بنڑا تے انہماں دیا اکھیں ورتج امید دے سوچھے پالین۔

کی تھیاجرتی نہ منری

تھیسی اوھاجو رب گنری

من تھی فریداشادول - مونجھیں کوں نہ کریادول

مہرکاں تھین آبادول - اے نیں نہ واہی ہک منریں - فرید، ۲

سرائیکی وسیب دیا تقریر دا ڈوجھارخ دل مہو گھنن والا ہے۔ دستی دستی جھوک جھوک شام سریرے الذاکریاں بانگاں اتہماں دے لوگاں دیا دینی روح دا پیغام ڈسدن۔ روہی ورتج سادوں دے مینہ دس پودن تاں ہر پاسے باغ بہاری تھی ویندی ہے۔ کھپ لائے تے سادھی لئی دیاں خوشبوئیں روہی دے حسن کوں مہکا ڈیندن۔ مینہ دے کرم نال تھل روہی دا سنج بیابان علاقہ سادا پتج تھی ویندے۔ روہیاں دے ڈینہ پھر ویندن۔ کھیرمال دے تھڑاں ورتج نی ملدا۔ ہر پاسے ڈوہیاں دے وگ ہنیاں دے بک تے اجڑاں دیا چنڑکیاں دے چنڑکار روہی دے لوگاں دیا خوش خرم دسکی حیاتی وی سدھ ڈیندن۔ روہی دنجھلیاں۔ نر انفرزے دے سسراں تے سریلے گانڈراں نال مجھ اٹھدی ہے۔ چارے پاسے فطرت دا سینگار کھنڈیا ڈیکھتے دلاں ورتج رومان دے جذبے جاگ پوندن۔

کھنڈیاں کھنڈ زنگیڑیاں - رم جھم بارش باراں

سارے شگن سہاگرے - یار ملیم آ یاراں

روہی گنری ہے سانوئی - تورت ولاہرت مہاراں فرید، ۳

تھل روہی توں باہر آدینجے تاں سرائیکی وسیب ڈوں جھیاں ورتج وڈیا ڈسدے ہک تھاتی تے ڈوجھا دیہاتی۔ سرائیکی زبان دا دیہاتی وسیب زیادہ تر کاشت کاراں نال آباد ہے تے اے لوگ خالص تہذیبی رواں تاں دے مین ہن

ہر پاسے انب دے بافالتے کھیاں تے دید پونڈی اے۔ سسختی میرے رزق دتج فرامی تے سک دیاں سوکھراں بڑدن۔ کوئی سوہاں ہودے تے بھانڑی اڈپرا۔ ہر چاڑھے توں بک پانچ لینی بیج پنڈوں دا حقدار قرار ڈتا گئے۔ منجھیں گونیں سوکھیاں تال مارے نال بھریاں ہو یاں تھالیاں گھر گھر ڈنڈین۔ دھنرے کھیر مکھن لسی کرں دنڈوہا تے درتیا دندے۔ فھلاں کین دے بعد میلے ٹھیلے۔ دساکھیاں دتج دتج پنڈوں دڈی خوشی ہے۔ اوتج پیریاں پیر۔ بہاول حق پتھر سسختی سرد دتج لال عین۔ پیر پتھان پتھر پتھر تے پیر فرید دتج دتج عرساں میلے رنج رنج بھرنین۔ اے ایں علاقے دے سب توں وڈے ثقافتی کھٹھ ہونڈن۔ اکثر لوگ پیر پررت ہن۔ اے گھٹے منوتیاں سوٹ سوٹ تے اتھوں دیاں من مونیاں بہال ریتاں ڈیکھ تے ایں دیر دی اجرک رنگی دا احساس تھندے۔ نیگرتے نیگرتی گل دتج ہار ضرور پسین۔ شام تھئی تال گھراں دتج رکھسے پائی دے کورے گھریاں دے گل دتج دی ہار پاڈتے دینڈن۔ لوگ بک پتے کوں ملسن تال بھاکلاں پاپاتے چالھیں کر لسن تال مٹھیاں مھری ماکھی۔ عشق و محبت، فطرت دے نظاریاں نال پیار۔ ساڈی مٹھاس۔ جھک نوالی، اثار، ممت، مرستی تے شامی ایں وسیب دی سبھاں ڈنڈی اے۔ اتھوں جاتی دے سارے رنگ اپنی بک نولیکی بہار رکھن۔ تے ایہو تہذیبی تے ثقافتی سہڑپ سرائیکی زبان تے ثقافت دی اوج پچان ہے اے جھلا سرتی آف دی ملتانی لینگریج دتج اوبران آہے۔ ملتانی زبان فوجیاں دتج اٹھدے دھوں تے کڈرک دے اٹے دی سرتی خوشبو دتج لپٹی ہوئی ہے۔ اے زبان مشرقی ہندوستان دی معرعی تے جکر دی ہوئی زبانوں دی نسبت لا محدود۔ قدرتی تے دکش ہے۔ اے بک ایجھی زبان ہے جو اپنے کڈیلے رستیاں نال محبت کرنیدی اے۔ لیکن ایندیاں فضاں ہوں سکھناں بھریاں ہو یاں ہن۔ جیڑے کڈیاں اوج چھپے ہوئے مھرائی پھل پیش کرنین۔ ایجھے پھل جنھاں واسادہ تے کورا سن بناوٹی مگدستیاں دی شان شوکت توں زیادہ دل مہر گھنٹن والا ہے۔ ایں زبان اوج شکر تے نغہ، تھہ کانی، بھجاتاں تے مگدے دا ہوں وسیع ذخیرہ ہے جیکوں تھری دتج نیں گھن آیا گیا۔ ایں زبان دا ہوں وڈا ذخیرہ حرب الامثال دتج ہے۔ ۲۶

مذہبی پس منظر :- چونکہ ادب وسیب دے اندر لے سپج تے وسیب لوہاں دے سوجن سمجھن چاچن بھالن دی پت

دا سبھاں پونڈے۔ اوندے دتج زندگی دے سارے رنج ساہ گھنڈن۔ سرائیکی زبان جیڑے وسیب دتج پئی دھئی سبھی اوندے اٹے سب توں گھانا رنگ مذہب دا ہے۔ سرائیکی علاقہ بک تال عرب دی سرتی نال ملدا جھلا ہے۔ اتھوں دے لوہاں دے مزاج تے تہذیب ریش سہن عرب دانگے ہن۔ اسلام ایں علاقے دتج آیاتاں اتھوں اسلامی تہذیبی تھلاں نے ہوں جلدی اپنیاں بنیاداں قائم کر گھیاں ملتان اوج تے منصورہ علم دارب دے مرکز بن گئے۔ وڈے وڈے دینی ملازمت اتھوں قائم تھے۔ اے بک قسم دیاں اڈن دیلے دیاں یونیورسٹیاں ہن جنھوں علم دے طالب آتے علم پیندے ہن۔ ایں طراں اے سرائیکی علاقے اسلامی تہذیب تے تمدن دے گہوارے بن گئے۔ عربی عہد دے بعد غزنوی دور دتج دل ایں علاقے دتج اسلام کرں ہوں فروغ

حاصل تھیا۔ اس علاقے دیا زبان نے اس ماحول توں پہلوں اثرات قبول کیے۔ زبان و بچ عربی فدی دے الفاظ شامل تھے اسلامی طرز احساس دی چھاپ زبان اتے پئی تے ایذا ادب اسلامی قدراں دا نمونہ بن گیا۔ سرائیکی زبان تے ادب کوں قرآن حدیث تے فقہ دے طفیلوں صحیح اسلامی روح دی سنبھان ملی۔ قرآنی کما دے۔ حوالے سرائیکی زبان دا حصہ بن گئے۔ تے مذہبی موضوعات اتے شاعری تھیون بگ پئی۔ ایندے علاوہ اے علاقہ صوفیائے کرام دی خاص توجہ دا بیٹہ مرکز ریے حضرت بہاؤ الدین زکریا ملتانیؒ۔ حضرت بابا فرید گنج شکرؒ۔ حضرت سید جلال الدینؒ۔ حضرت رکن عالمؒ۔ حضرت خواجہ سلیمان تونسویؒ۔ حضرت سلطان سنی سرورؒ۔ حضرت مخدوم جہانیاں جہاں گزرت۔ حضرت محکم الدین تبریزیؒ اتے حضرت خواجہ غلام فریدؒ جیوں بزرگ صوفیائے کرام نے اپنی تعلیمات نال اس علاقے دے لوگاں دے دل ایمان دے جذبے نال بھر ڈتے۔ تصوف دیاں تعلیمات نے لوگاں دی زندگی دے رخ بدل ڈتے۔ انھوں بزرگاں دی دینی تربیت نے اہل حق دے لوگاں کوں علم معرفت تے تصوف توں روشناس کرایا۔ عشق حقیقی دی ان جان لوگاں پس چکھی تاں پھر دی۔ ستمارت۔ بھولیا۔ انکار کما مروت۔ دل جوئی انھوں دی بریت بنریا۔ مذہب اخلاق۔ محبت تے مہمت سماجی زندگی دیا روح بن گئے تے زبان نے دی اس ماحول توں رزق جمولیاں بھریاں۔ اس کیتے سارے سرائیکی ادب اتے تصوف دی چھاپ ڈس دی ہے۔

سیاسی پس منظر

سیاسی لحاظ نال مسلماناں دی سندھ و بچ آمد دے بعد کافی عرصہ تیس ملتان دا علاقہ سندھ نال گنڈھیا رہیا۔ تمیم بن زید دی اچانک موت دے بعد ہر طرف انرا فزوی بیج گئی۔ کئی قبیلے باغی تھی گئے۔ انھوں حالات و بچ ملتان دی سندھ توں اینج تھی گیا۔ مگر منصورہ اوتج تے ملتان نے اپنی انفرادی سیاسی علیی تے ادبی حیثیت اونویں برقرار رکھی۔ اے ترے شہر علمی حیثیت دی رکھ دے ہن تے سیاسی اہمیت دے حامل دی ہن۔ بارھویں صدی دے شروع و بچ ملتان تے قرامطہ فرقے دا قبضہ تھی گیا۔ اس فرقے نے مذہب اسلام و بچ کئی بنیادی تبدیلیاں کیتیاں تے مسلماناں کوں مرتد قرار ڈتا گیا۔ سلطان محمود غزنوی نے پہلی داری قرامطہ دا قلع قمع کرن دی خاطر ۱۰۰۵ء و بچ ملتان تے منصورہ تے حملہ کیتا تے آخر ۱۰۱۱ء و بچ دلا حملہ کرتے اے سارا علاقہ اپنے قبضے و بچ کر گدھا۔ سلطان محمود غزنوی نے قرامطہ فرقے نال تعلق رکھن والے سارے علمی ادبی سرمائے کوں دی پلوا ڈتا ہی مگر انھوں عقائد دے اثرات اجاں تیس سرائیکی مشیے اتے موجود ہن۔ غزنوی خاندان نے اس علاقے تے تقریباً ڈوسرے (۲۰۰) سال حکومت کیتی۔ ایندے بعد مغلیہ دور دا آغاز تختہ اے علاقہ بے شمار حکمراناں دی لڑائیاں دا مرکز رہیے۔ ملتان تے ناصر الدین تباچ نے ۱۳۱۰ء توں ۱۳۲۷ء تیس حکومت کیتی۔ ۱۳۲۷ء و بچ سلطان التمش نے اوتج تے ملتان کوں فتح کر گدھا۔ اس علاقے و بچ ایندے بعد جنگ جہاں دا بازار گرم رہیے۔ ۱۳۳۲ء و بچ ابن بطوطہ اوتج توں ملتان آیا او کھدے۔ اوتج توں میں ملتان گیا اے شہر صوبہ سندھ دا صدر مقام ہے۔ اتے اس صوبے دا امیر الامرا انھوں اہندے

۱۲۲۵ء وچ منگولاں نے دی کجھ وقت کیتے اوتج تے قبضہ کر گدھا دل ملتان تے لنگاہ 'پادوزئی' ترین، خاکوانی حکومت کرنیدے ریہیے۔ ایندا آخری نواب مظفر خاں بی جیڑھا میدان جنگ وچ سکھاں نال جنگ کرنیدا شہید تھی گیا ۱۵ ایدے بعد ۱۸۲۹ء وچ اتھاں انگریزی راج قائم تھی گیا۔ ایں سارے تاریخی تے سیاسی عمل وچ ڈیرو غازی خان تے ڈیرو پٹان ملتان دے کھٹے رہیے۔ البتہ ۱۸۲۶ء وچ بہاول پور تے عباسی خاندان دی حکومت قائم تھی گئی۔ ایدے بانی نواب صادق خان اول عباسی بن! عباسیاں دی اے اسلامی حکومت قیام پاکستان دے بعد پاکستان وچ ریاست دے ادغام تھیں قائم رہی۔ ایں دور وچ بہاول پور کون کانی ترقی ملی۔ اسلامی تدریس کون فروغ حاصل تھی تے زبان ادب کون ددھن چھن دا ترقی ملیا۔ سرائیکی علاتے دے ایں سیاسی تے تاریخی پس منظر دا جائزہ گھننے تاں زبان دے لسانی تے ادبی ارتقاء دیاں کئی تہیں اناڈے سامنڑی آندے۔ سندھ وچ اسلامی دور دے آغاز نال ہی زبان اتے عربی فارسی اثرات پے۔ یک طرفہ عرصہ تھیں سندھ ملتان دے کھٹے رہن نال آپس وچ لسانی رابطے ددھے۔ غزنوی دور وچ سرائیکی زبان اتج اسلامی تعلیمات تے منہی درس تے دینی رسائل وا دادھا تھیوا۔ سلطنت دہلی نال وچ ملتان دی وابستگی عملی ادبی وسعت واسبب بڑھی۔ ترامط دی حکومت ملتان اتے قائم تھیون دے سرائیکی مرثیے اتے بہوں اثرات پے۔ اول دور وچ سرائیکی مرثیہ عروض تھیں بچا۔ ۱۸۵۷ء دی جنگ آزادی دے بعد سرائیکی مرثیہ ملتان توں لاتے مکھڑ تھیں ماس دی زینت بن گ پیا۔ انگریزی راج نے سرائیکی زبان دے سرمائے کون نہ صرف منظور کیتا بلکہ فورٹ ولیم کالج دے قیام دے بعد چھاپہ خانہ لگن نال ایسوں سرائیکی کتاباں دی چھپن لگ پیاں۔

اساکوں معلوم تھیندے کہ سرائیکی لوہن والے علاتے کوک کڈا جی سکھ داساہ نصیب نہیں تھیوا۔ کئی داری جنگاں تھیواں کئی داری حکومتاں قائم تھیواں تے تریاں۔ جنگ وجدل دی ایں کیفیت نے ایسوں دے داسیاں تے کئی اثرات چھوڑیے زندگی دیا بے یقینی دے احساں نے یک طرفہ لوگاں دی تہذیبی زندگی کون نقصان بچایا تاں ڈومجی طرف ادب وچ ماہر سما، مرنجھو ملال تے بے پناہ اداکی ڈرائی۔ شخصی حکومتاں دے لغیل دانشوراں نے استعاری زبان دے استعمال کوک اختیار کیتا۔ تہیہ وار تے پلوار ادب تخلیق تھیون لگا۔ ایں طراں سرائیکی علاتے دے ایں جغرافیائی، معاشرتی، مذہبی تے سیاسی پس منظر نے سرائیکی زبان تے ادب تے بہوں گھاٹے نقش چھوڑیے تے بڑھا ونچے تاں سارا سرائیکی ادب اپنے ایں ریب دی منہ پور لینیڈی تصویر ہے۔

سرائیکی زبان دا ادبی ورثہ :- سرائیکی زبان یک بہوں دے ادبی ورثے دی مالک ہے۔ اے زبان توڑی وقت دے بہوں تہذیبی کارہ گئی مگر ایندا ادبی ورثہ کہیں دی دے زبان توں گھٹ کینی۔ انسان نے زبان اظہار دی سہولت کیتے بڑائی ہے۔ دے زبان دی یک نشانی دے دی ہونڈی ہے۔ کہ اوندے پورن دے کون کہیں قسم دے جذبات دے اظہار وچ

اور کھائی محسوس نہ تھی۔ اور جب کچھ محسوس کرے اور کول اور ہندی زبان لفظوں کے دوسریوں پر اڑیوے زبان کتھامیں
 اپنی بے وسی اور دونوں نہ رووے۔ اے سب توں وڑی خفہ صیت دنیاں دیاں گھٹ زبانوں ورتج پائی وندی
 ہے۔ سرائیکی بک ایجھی زبان ہے جیڑھی اپنے بولن واسے کول ہمیشہ اظہار دیاں بے شمار سہولتوں وندی
 ہے۔ یعنی بک رنگ وے مضمون کول سوزنگ وے بولاریاں واسوں نہاں کرندی ہے۔ بک گال آکھن سکتے کئی
 کئی لفظ ایس زبان ورتج موجود ہن۔ بولن والا جو چاہے سو رستہ۔ مثلاً سسیر واسطے ایس زبان ورتج بک
 دیا بجائے ڈھگ سارے لفظ ہن۔ پراپاکھ۔ پراپھٹی۔ پیسہ پرکھ۔ نور پھور۔ وڈا دیا۔ بانگ دیا
 نماز دیا۔ نمبر دیا۔ صاحبس۔ سمور دیا وغیرہ۔ اینویں جانوریں واناں ڈکھیو چاتاں عمر وے نال نال ناں دیا
 بدلے وندا۔ بکری بکرے واسطے اردو ورتج بکر لفظ ہے پر سرائیکی ورتج تازہ جنی کول سہل جانی۔ اوندے
 بعد سنگی پھوڑ۔ دل مسی بڑند نیش۔ جگرگی۔ جھیرٹ۔ لیلی۔ گیس پھٹ جھیرا پپارو۔ فیلوٹ
 پھیلا۔ بکری یا بکرا۔ ادھ کھڑ۔ جس کئی لفظ موجود ہن۔ اینویں اٹھ سکتے کئی ڈاہ بندرہ لفظ ہن۔
 ڈانڈاں سکتے کئی کئی لفظ ملدن۔ تقریباً ہر لفظ در مہنی ہے۔ ایس زبان واسطے بک ورتج ورتج
 کے علاوہ پورے شعری تے نثری خزانہ دیا ایس زبان ورتج موجود ہے۔ اے اور بارتھ بڑوں طراں دے بک
 لوک ادب واسطے اور خزانہ جیڑھا بکر والیں، مہیزالیں، وسب وے سنگھڑ بیانوں داستان گوئی تے زبانیں
 کے کول صدیاں توں سیدہ سید چلیا آندے تے اجاں تیں ترمیری صورت ورتج محفوظ میں کیتا گیا۔ ڈو جھا
 اور سہا یہ اساکوں ترمیری تے کتابی صورت ورتج ملدے۔ زبان وے خیر خواہاں تے تہنر لاتے اینکوں
 قلم بند کر گھدا۔ ایندے ورتج شاعری منعم عشقہ داستاناں۔ قصے، انانے، ناول۔ ترجمے
 آمدناے۔ ڈراے۔ تحقیق تے دینی و دوسری کتاباں شامل ہن۔ کہیں زبان دیا ترمی واسطے اوندے
 ادب واسطے رتبہ پورے ضروری سموندے۔ جھا پ خانہ اس سلسلے ورتج پورے وڈا کردار ادا کرندی
 ہندوستان ورتج انگریز جاگال نے فورٹ ولیم کالج قائم کیتاں اوندے نال ہی ۱۷۹۹ء ورتج مکلتہ
 ورتج بک جھا پ خانہ دیا لگا۔ ایندے بعد ہندوستان ورتج کئی بے جھا پے خانے قائم تھے جبقوں
 اردو کے علاوہ ڈو جھیاں زبانوں ورتج کتاباں چھپن لگیں۔ لاہور ورتج پھلا جھا پ خانہ کوہ نور پریس
 ۱۸۵۰ء ورتج قائم تھیا ۱۲ سرائیکی کتاباں پہلے پہل زیادہ تر مطبعہ مطہانی، آگرہ، ساڈھوہ، میرٹھ
 تے دہلی وچوں چھپیاں۔ سب توں پہلی سرائیکی ورتج چھپی ہوئی کتاب انجیل مقدس واسرائیکی ترجمہ ہے۔
 جیڑھی ۱۸۱۹ء ورتج سہرام پور بنگال توں شائع تھی۔ ایندے بعد ڈو جھیاں کتاب مولانا عبدالکریم مخدومی
 دیا نجات المؤمنین ہے جیڑھی ۱۸۵۱ء ورتج شائع تھی ۱۳ ایندے بعد ورتج کئی بے دیا ایڈیشن سامنے
 آئے۔ ۱۸۵۷ء دیا جنگ آزادی کے بعد سرائیکی کتاباں کے چھپن دیا رفتار خاصی دوھ گئی۔ ۱۸۸۰ء
 ورتج کمال خان ملگسی واسٹو کلام۔ ۱۸۸۸ء ورتج قصہ باغ و بہار از قاضی امام بخش۔

۱۸۹۶ء کسی پڑوں از اکبر شاہ - ۱۸۹۲ء غلام سکندر غلام واگلدستہ، مرثیہ ۱۸۹۸ء، ورج تے علی حیدر ملتان
 کے ابیات وی ۱۸۹۸ء ورج چھپے۔ بیسویں صدی کے شروع ورج ملتان ورج ایچھے کچھو تاجران کتب خانوں
 آئے جنہاں لاہور تے ہندوستان وچوں بہوں شاعری مرثیے تے عشقیہ منظوم قہے ویاں کتاباں طبع کرایاں۔
 پنڈھ زیادہ ہون پاردوں زبان کوں صحیح نہ سمجھن۔ پروت ریڈنگ دارواج نہ ہون دی وجہ توں انہاں
 کتاباں ورج بہوں ساریاں کمیماں تے غلطیاں ہن پر انہاں دی اشاعت بک تاریخی اہمیت رکھدی ہے۔ جیکوں
 نظر انداز نہیں کیا ونچ سگدا۔

الفاظ دا ذخیرہ :- سرائیکی زبان ورج لفظاں دا بہوں وڈا ذخیرہ موجود ہے۔ عربی زبان دی طرح ایس
 زبان ورج بک بک لفظ دے کئی کئی متبادل ملدن۔ اردو زبان ورج بک لفظ ندی ہے۔ سرائیکی ورج انگل
 نالا، وار، کسی، یٹھیا، اڈ، مائیز، جانے کتنے ناں سڈیے ونیدن۔ کچھور واسطے سرائیکی زبان ورج
 پنڈ، ونڑ، بڑکا، جھفل، کندوڑا، ڈنڈا، تنل، جبرنوں، لوزنوں، سوک، غسی جیس بہوں
 سارے ناں ملدن۔ زبان دی میں وسعت کوں ڈیکھ تے اے گلاسری آف دی ملتان یٹگر ورج
 اوپرائن آبدے میں ۲۶ لفظ کچھور واسطے کٹھے کیتن لیکن ہن میں کئی بے لفظ دی معلوم کیتی بیٹھاں
 ایس زبان ورج خاص طور تے زراعت ناں معلق ہر عمل کیتے انچ دا بچ ناں ہن کچھور دے بک بک حصے
 کوں انچ ناں ناں سڈیا دیندے۔ اماں اردو ورج حرف رھٹ استعمال کرنیوں اندے مختلف
 حصاں واسطے کوئی انگ ناں کیتی مگر سرائیکی زبان ورج چکل، گا دھی، ڈھنڈا، نسا، پار چھا۔
 کانجڑ، مھاسن، چکلی، مال، لونیال، جیر جیرھے حصے کوں ڈیکھو اپنا انچ ناں رکھدے۔
 ایس زبان دی بک بک ہی خوبی اے ہے کہ اے ڈوجھی زبانوں دے الفاظ کوں اپنا بناون
 دی بہوں صلاحیت رکھدی ہے۔ بک وڈی زبان دی طرح ایندے ورج وخیل الفاظ دا چنٹا چوکھا
 ذخیرہ ہے۔ ڈوجھی زبانوں دے لفظ ایندے پیٹھے ورج آتے خود پیندے اپنے مزاج ناں رل
 صلح ونیدن۔ فارسی لفظ عرضداشت کوں ایس نے ارداس ثباتے اپنے لفظی سبر ورج کید اسرہا
 اضافہ کیتے۔ اینوں اتابہ، استادہ، ماشا اللہ، شالاہ وغیرہ۔
 ایس زبان ورج ایچھے بے شمار لفظ پاتے ونیدن جنہاں تے حرف زبر زیر پیش لادوں
 ناں انہاں دے مفہوم بدل ونیدن

زبر	زیر	پیش
آن، اردئی،	ان، ادے	ان، اؤن

پچھٹ	زخم	پچھٹ	خراب یا وژن	پچھٹ	بھم
سک	نمڑ	سک	خرامش	سک	سک
نمل	چار کن	نمل	ملن	نمل	نمل
رِس	جرس	رِس	سینا	رِس	ناراضی تمقیرن
مس	سیا ہی	مس	تہو ٹکن	مس	برباد تمقیرن
کھر	خراب تمقیرن	کھر	گھنڈ بن	کھر	پیر
اسے	خوشی	اسے	یہی	اسے	بہرے
گنگ	گنگا	گنگ	شاخ	گنگ	سوراخ
دھکن	دھکن	دھکن	مال دیاں اولزاں	دھکن	کھیر دیون
لکھ	لاکھ	لکھ	تعمیریاں	لکھ	تستی ہوا ۱۵

انہیں بے شمار معادروں کا زبان و توح موجود ہیں۔ جنہاں دازیر زبر پیش نال مطلب بدل و نیدرے۔ انڈرے علاوہ
پہوں سارے ایں زبان و توح ایسے لفظ ہن پے جنہاں دے کئی کئی معنی نکدن مثلاً

وٹ (وگ، وٹ، وٹا، وٹ راندی، وٹ (دل پھیر
ول (دل پھیر، ول (اجڑ، ول (دل پھیر، ول (دوبارہ) ۱۶

ایں ہک ہک لفظ دے کئی کئی معنی کدھن ٹے اتھناں کور شعراں و توح بدھن داوی ایں زبان دے
شعری ادب و توح پہوں روانج ہے۔ شاعر لفظاں دیا ایں سانجھ نال شعری مسن پیدا کرنین۔ برائگی
زبان دے مشہور شاعر خوشدل دا ہک پڑوہرہ ملاحظہ کر۔

میں ہکا بدلال یار کولوں بھیری دلڑی مول نہ بدے

یار میٹے دے ڈیکھن سکتے بن بن آدن بدے

گول گتھاں جگ سارے کول ہک میں دلبر بدے

خوشدل ار کیا خاک جلیں یار جنباں تول بدے ۱۷

ایں پڑوہرے و توح بدے دے لفظ کول چار مختلف معنی و توح استعمال کیا گے۔ (بدل و نمبن، بادل

مقابل تے ناراض،

انہیں ہک بیا پڑوہرہ ڈیکھو۔

دہر لائی تھو کہ پرے میکوں مار لیس بھر دے سانگے
 ماہی کارن کھلی ہویم کر کے جوگن سانگے
 سب ڈکھ درد قبولیم آپے دل منٹھی دے سانگے
 سید مبارک رب کریم یار منن دے سانگے ۱۸

بھٹ پئے سانگے سانگے کتا گئے سانگے پوریم نہیں سانگے
 بھڑ بھڑ مانگھے گزریا مانگھے اجڑی سرخی مانگھے
 مانگھے تے چڑھ لوراں مانگھے مانگے تکاں تک مانگھے
 بھر برہوں دے لنگھاں لانگھے بنو کراں کڈھ لانگھے
 مہو زفریدی روز ازل دی بانگ سنہ ایم بانگے ۱۹

انیس کہے یاد دہرہ

رنج نہ بھیریں عرض کراں جے گھنیں سونہاں من توں
 عزت والی تھلکی چنگی بے عزتی دے من توں
 نور حضور تے شک نہ کر اے پال بھلا دے من توں
 اخگر جتھو کے منکر پکھیں دور رہیں بے من توں ۲۰

ایں ڈورے ورتج من چار مختلف معیاں ورتج ورتیا گے۔ پوری سرائیکی شاعری ایں قسم دی لفظی
 تے معنی تکرار نال بھریا پئی اے۔ ہک ہک معنی ورتج ہک لفظ کون کئی کئی انداز نال دی استعمال
 کیتا ویندے۔

ہاسے تال جگ دسدے ہاسے اوج گوگ کرنیدے ہاسے
 پاسے پللیاں توڑے جیرھا ویندا عشق دے پاسے ۲۱
 (جناز جرن)

ایں شعر ورتج ہاسے تے پاسے دے ہک توں زیادہ معنی بدھ گسن۔ اے لفظاں دی کھیڈاں
 دے لکن تھی سگدی ہے جیڑھے زبان ورتج پہوں زیادہ وسوت ہورے۔ الفاظ دا پہول
 دہرا ذخیرہ ہورے تے ہک ہک لفظ دی جاتے کئی کئی لفظ بانہ بدھی کھڑے ہورن۔

اکھانڑاں - محاورے - دعائیں :- کہیں زبان دی قیمت لاوٹی ہرے تاں اونڈیاں اکھانڑاں ڈیکھیاں
 چا بیدن - زبان دی داڈوائی تے وسیب دی ساری کس وکس اکھانڑاں ورتج موجود ہونڈی ہے اے اکھانڑاں
 وسیب دے سیانڑے سگھڑ لوکاں دے تجربات تے زندگی دے مشاہدات دا پنورٹ ہونڈین - کب کب بول ورتج
 جیاتی دا سارا تجربہ تے ات رت ساہ پایا گھنڈا ہونڈے - وسیب صدیاں دی اپنی گتھن ڈنڑ کول وقت
 دے نال نال اکھانڑاں دی صورت ورتج سمجھدے دنیا - اے محاورے ضرب امثال کہیں زبان دے
 بولن وائیں دی زبان تے - اونڈی سمجھو لوجھو معاملہ نہیں دی سطح دا اندازہ ڈیندن - ایں طراں اے اکھانڑاں
 اول وسیب دی سماجی زندگی دیاں ادبھیماں ششکلاں ہونڈن جس ورتج جیاتی دے سنہڑ پ خاٹے تے
 اونڈے اصول بھنڈن - انھاں اکھانڑاں بھارتاں - ضرب امثلاں محاوریاں تے دعائیں نال ہی کہیں وڈی
 زبان دی سنجان تھینڈی ہے - سرائیکی زبان ورتج سنہڑ پ - سگھڑ پ تے حکمت دیاں اے سوکھڑیاں
 بے اندازہ ہن ۲۲ اگر انھاں کول کھاکت دینے تاں کئی ڈنڑ تیار تھی سگدن - اے اکھانڑاں سچائیاں
 دے اوڈس ہن جتوں ایں وسیب دی تمدنی تے تہذیبی زندگی دی عکاسی تھینڈی ہے -
 سرائیکی علاقہ ہمیشہ حملہ آوراں دا شکار رہیے - چڈاں دی حکمراناں دی آپس ورتج جنگ تھی اے
 عام مخلوق کول پہوں نقصان تھیے - سرائیکی زبان ورتج کب اکھانڑاں ہے " لڑن سان پیٹھن بولے یعنی
 لڑے وڈے ہن نقصان بھاریے جھوٹے بھگدن - اینویں " سکی نال رسی دی کابل دیندے
 جیویں " دانے نال گھنڑاں ایں علاقے ورتج ہمیشہ جاگیر داری - تمن داری - سرداری تے شہنشی
 راج رہیے - کب کہوت ڈیکھو " ڈاڈھے دے بول جھے یا بھاگ وند دا گھنڑاں تے غریب دا مہورا
 وسیب وچوں کئی بندہ کئی اچی جھکی کال کرے چاتاں ساریاں تے مہرت آونڈی ہے " پولی دی کتی
 شہینہ کول بھونگی ہئی سارا شہر اویس؟ شہر کاتے دیاتی معاشرے ورتج ہمیشہ کب فاصلہ
 تے اجنیت قائم رہندے ہے - دیات دے رہن والے شہر لوکاں تے گھٹ وساہ کرنڈن -
 اکھانڑاں ہے - " شہر کاتے لہی دا انکار " جیویں لہی دا انکار اجدی کسم ریندے اینویں شہری
 دی یاری تھی ہونڈی ہے - آدمی اپنی حیثیت کول ڈیکھو تے کم کرے نال تاں اوکھا تھینڈے - سیاٹے آبدن
 " سوڑ ڈیکھو تے پیر درگھیر " کب لوکاں کول پڑکھارے دا پہوں شوق ہونڈے - بھانویں " پلیہ نیں پلے ہار
 گھناں کہ مچھے " منگ پن تے کوڑی شان پڑکھا گدھی دل اوکھا ودا تھینڈے سرتے کئی کئی بارے پلے
 گئے - سیاٹیں ڈنس پرتے - " بھٹ پایا بھاسونا جھیرھاکن پاڑے " بندہ اپنی حیثیت تے
 حالات کول سانڑیں رکھو تے وقت گزارے ایں زچہ ما جھناں دی گنہی تے سرائی کنگھیاں دے کوئی
 کے تیں اے اکھانڑاں بیان کرے بے شمار اکھانڑاں سرائیکی زبان دا سہاگ ہن ۲۳

سرائیکی زبان و بچ محاوریاں دا وی بہوں چوکھا ذخیرہ موجود ہے۔ لڑک عام بول چال جملے جملے نال
 محاورے ورتیدن۔ اے محاورے منقر لیکن بہوں بلنح من۔ "اٹا گھر کچھ اتج"۔ اکھ چکی تبا لور غرق۔ روئیاں
 چیرن۔ "چھپے چھپے ریت"۔ سبج کول مرچاں۔ انا مکن۔ گھوٹ دی بوا مبن۔ بگ و نامون۔ کن کپا وے
 بھڈاں لکھاؤں۔ متاں ڈیوں۔ اٹا بھت گھانا کرن۔ "پانی دی منڈھانی"۔ آپ جبرگی۔
 بزرگ آمدن سرائیکی دعائیں دی زبان ہے۔ ایں زبان و بچ بے شمار دعائیں جملے موجود مبن۔ لباس
 پاؤں کیتے دعائیں۔ سفر و نمبن تے دعائیں۔ گھر آون تے دعائیں۔ روئی کھاؤں تے دعائیں۔
 خوشی و ہر مرتدہ کیتے اپو اپڑیاں دعائیں مبن۔ سرائیکی علائقے بے بزرگ بال بال نال اتنی دعائیں ورتیدن جبرے
 دعائیں دے کوٹ لگدن۔ سمجھو دعائیں۔

۱۱. پیرہ تری	۱۱. لال گھوٹ سٹھیریں
۱۲. پوٹھی کمان ہوری	۱۲. قران و سیلہ ہوری
۱۳. دشمن زیر پا	۱۳. جوانی مانٹیں ۲۲
۱۴. بک اے تے مکھ پے	۱۴. :
۱۵. تتی واہ نہ لگی	
۱۶. ڈودھ پتر جیویں	
۱۷. پالیں دا شہر بھوری	
۱۸. جتھ پیرا تھ غیر	
۱۹. بڈھراں بھیریں	

بجھارتاں :- ان دنوں کی فطرت و اخصا ہے کہ اردو چارٹن چنڈے ۔ اوندی سک ہونڈی ہے کہ اردو اپنی سمجھ

بوجھ کر لیں پر کھے ۔ سیٹے لوگاں نے ہالاں دی ذہنی تربیت ۔ آزمائش تے دڑے لوگاں دی سمجھ بوجھ استمان گھنن دی خاطر

لفظاں دے دل پھیرناں بھجارتاں بنزایاں تاکہ لوگ عقل لاویں ۔ سوچن تے غور دے بعد انھاں گنڈھیں کول کھوین ۲۵ ۔

بجھارتاں وسیب کول سوچن و اشعر بنشین ۔ سرائیکی زبان و توح دھیر ساریاں بجھارتاں موجود ہن ۔ پراسے معلوم نہیں تھیڈا کہ زبان

و توح انھاں دا آغاز کدہن تھی ۔ رب توں پہلیاں بجھارتاں داکپ جیڑھا گدے اور حضرت امیر خسرو دیاں مشہور بجھارتاں ہن ۔

حضرت امیر خسرو ۱۲۸۰ء و توح ملتان آئے تے اتھاں پنج سال میں قیام کتوئیں ۲۶ ۔ اتھوں دی زبان سکھے تے ڈر جھ

صوفی بزرگاں تے عالماں دی طرح مقامی زبان کول ہی اپنے علم دے اظہار شاعری تے تبلیغ و اذریعہ بنزایا ۔ کیونکہ اول ویلے ملتان

دی طرح ڈر جھ علم و فضل و ادب امرنہ بنی حضرت امیر خسرو دیاں مشہور بجھارتاں خالص سرائیکی زبان دیاں ہن بلکہ کجھ بجھارتاں

تاں اناج دی تھوڑی پہول تبدیلی نال سنزایاں دیندن ۔ امیر خسرو دی اکب بجھارت ۔

” باہرول آیا بابا لشکری ۔ جانڈیں جانڈیں کر گیا مشکری ۔ (ڈینیوں)

” ڈول کبوتر کو کوئی کھنڈ انھاں دے کالے ۔ چال انھاں دی اگلی مشکی رب انھاں نوں پائے (اکھیں)

سرائیکی زبان دے علاقے و توح اے کہات اناج میں امیر خسرو :- ڈول کبوتر جہاں جوڑی کھنڈ انھاں دے کالے

نور انھاں دی اکول منکول رب جھاں کول پالے (اکھیں)

حضرت امیر خسرو دی اکب بنی بجھارت :- ” اچے بے ماسی دے ۔ میں جانواں تے کھڑ کھڑ بیسے (کپاہ) ۲۷

ہن کجھ سرائیکی بجھارتاں ۔ اے بجھارتاں اکثر اشعار و توح ملتان یا کم رز کم ہم قافیہ جیکے ضرور ہوندن ۔

۱، ” اٹھ کتورے نانواں تھال ۔ عقل ہور دی تاں بھو ڈھال (کھٹ) ، ۲، ” بکرتی دہلی دانے دار ۔ موتی جیس و توح نور ہار ” (اندر) ۲۸

۳، ” ایو جیدی ذی اے کک تک پتیر بھرا اے دھجا ، ۴، ” اے گئی اوگئی اوگئی (دیدہ) ، ۵، ” یارے پاؤں آئے گنگ ۔ یارباں ٹوپیاں نیلے گنگ (وٹاوں)

کھیدیاں دے بول :- سرانگی علاقے وچ پہریں ساریاں مقامی کھیدیاں مقبول ہن۔ انھن خالص مقامی کھیدیاں وچوں کجوالی

دی کھید۔ پھنگیاں، جھی دھی۔ پیدر بیو۔ ہڈی پور۔ مانسری چاؤن۔ دردا پھن۔ بانگی لائوں۔ پیگھاراں۔ ٹوبا ٹوبا۔

ہنٹریں جھاریں، نلی پکڑن، لال بوالیاں، چیکل۔ پیو، کاسکے ماریا۔ آکی پوری۔ دھال دھکڑا ماما جمال خان۔ در۔

گیڑیاں۔ گھرے اہلی۔ ہانڈ و نیزہ بازی، بانڈر پلا۔ گنہی کتتری تے درھی اوج دی۔ دیہاتی علاقے وچ ہاں آتے نیڈر تے

کھیدون۔ سرانگی زبان وچ انھن کھیدیاں واسطے وڈے دھچپ پل بن جیڑھے ٹیم دی ڈنڈ تے کھید دے دران آکھتے دین۔ کھید کیتے

ڈول ٹوہیاں بٹراوہیاں ہون تان ڈول ہانٹریں بھین، اسن تان اکھن۔ بھکتے بیٹھا کاکاں کہیں دے زپ تے کہیں دے ناں زان۔ کوئی

زپ چنر دے کوئی زان۔ میں طرح بھین دے پہلے سارے منظم بول سرانگی زبان وچ پاتے دین۔ کجھ بول ایجھے دیا ہن جنھاں کوں

گول داسے دے اندر کھڑتے آکھیا دیندے جنھاں تے جھس کھلڈی دے اگوں پل مک دینن اداری ڈیندے۔ ایجھے بک نظم دے پل

انگن مشکن۔ لال سٹیکن۔ لوہا لائوں۔ چنن گھاٹوں

چنن دی شمی، اول گھول۔ کئی اے پھدکا کئی اے چور

چوریں رادھا پھرا۔ جیم پئی جوار۔ چل پئی کنوار۔ ۲۹

لال بھنوالی کیتے نیگرنی چنہ اوج چنبا پاتے اے بول دھو دین۔ ”آندکا آں میں دیندی آں۔ دگ تے سورٹا سورٹے کوں

میں چھک ماری۔ چنر کے میڈا چوڑا۔ چوڑا بھائی دا۔ چوڑا لال بھنوالی دا۔ ۳۰

کب بنی کھید دے براہ ہن۔ ”اڈنگ بڈنگ تارے تگ۔ نمرزی لوطا بھر بھر بھانڈا۔ شگر شرنڈی جرمون لکن پورے سسور۔ انھن کھیدیاں

دے بولان وچ ڈھیر سارے لفظ بے منہ ہن۔ کئی کھیدیاں وچ دا۔ سک۔ بہت تے نفرت دے اظہار دے بول دی ملدن۔ سرانگی

علاقے دی تہارت زیادہ تر مذہب بنیا دے تھوہی۔ مسلمان کوں ہر چیز انھاں توں دہانج تے خرید کرنا پونڈکا ہئی۔ نیگرنی دی کب کھید دے بول

ملاحظہ کرد۔ پہلے حصے وچ والدین کیتے خورشیاں دی خواہش تے ڈر جھے حصے وچ کراڑ ناں نفرت دا اظہار ہے۔

پھنگریں دا کچاوا۔ اتوں رام جھلی اے۔ اتوں رام جھلی اے۔ بھیریں دے باغ دا۔ بھیریں گتھ دھال آں۔ سنجال بی بی اماں

آباد سے تیریں نال۔ اماں سے نوہریں نال۔ میڈی لڑی دا پھنڈا۔ بوڈی دے بچا اے بازار۔ اگوں چانگھی کراڑ۔ کراڑ کوں ڈیو کھیں دیا مار

لوک قصے :- لوک داستانوں سے لوک قصے تہذیبی زندگی دی جڑ پاڑ نال گانڈھا رکھن۔ صدیاں دے

انھال قصیاں و ترح اساڑی معاشرتی زندگی دیاں تصویراں تے تاریخی حقیقاں دے پچھاڑیں ملدن۔ سرائیکی زبان و ترح آ

قصے کئی طراح دے ملدن کجور بالاں واسطے من۔ انھال و ترح جانور کچھی۔ پھلے تے ایجھاں کھاوٹں پیرن دیاں چیزاں کول

موضوع سبڑا یا گے جیدے و ترح نکلے پال دیکھی گھن تہ تہ پلا تھ پالیں کول اونڈیاں۔ پنج انگلیں تے بک بک انگلی

کول داری واری موٹ تے سنا یا دیندے۔ انھال گاں ویاٹی۔ انھال نارہ ڈودھو سے۔ انھال کھو سے پتو سے۔ انھال

میڈاھ۔ بی آئی تے چاگئی۔ بی واپیرہ جاؤ۔ پلڑو کپڑو۔ اے آکھ تے پالیں دی کچھ و ترح گنگتیاں کڈھیاں

دینن جیس تے پال کھدن ۱۶ جھوٹے بالاں دے قصیاں و ترح اے قصہ دیاں پہوں مشہور ہے۔ قصہ تھوئی۔ مر گیا پوئی۔

پوئی دی پان چاگیا درکھان۔ درکھان دی ڈوئی چاگئی چڑھوئی۔ چڑھوئی دا بھت چاگیا جت۔ جت دا ڈنڈا چاگیا

منڈا۔ منڈے دے پیر چاگیا شیر۔ ایندے علاوہ ”نئی پڈھڑی دے پھلے“ ”کال تے لالی“ جام جوہی دا قصہ

تے گنہو لیلے دا قصہ پالیں و ترح پہوں مقبول من۔ کجھ وڈی عمر دے پالیں کیتے ”لال شہزادی“ بہادر شہزادہ۔

”پچھاں بادشاہزادی“ سمجھول شہزادہ تے دیہہ پیرا دا قصہ سنرا یا دیندے۔ انھال قصیاں و ترح بالاں کیتے

حیرت خوشی۔ ڈر بھوتے جاناں پریاں دے واقعات نال دلیریا۔ سپج پونٹ۔ والدین دی فرمانبراری۔ بہت

نہ ہلٹ تے ممت کرن دے سبت ڈرتے دینن۔ سرائیکی زبان و ترح وڈیاں کیتے دیاں پہوں لوک قصے ملدن۔ آ

لوک قصے تھوئی حفرات اپنی بک مخصوص طرز و ترح بیان کرن دین۔ انھال و ترح حسن تے عشق دی ملدے۔

جستجو جذبہ دیا پاتا ونیدے۔ اپنی دھرتی نال پیار۔ اسلام تے بزرگان دین دی عظمت دیری۔ مشکل چیزاں
 دا حصول تے سبب نال عشق و اسبق ملدے۔ ڈھیر سارے قصے تاریخی واقعات تے منہی من۔ جیویں پن منارے
 دی شہزادی دا قصہ۔ سرائیکی علاقے و ترح تریکھی دے چندر کون منموس سمبھا ونیدے۔ اگر کوئی تریکھی دا چندر
 دیکھ گھنے تاں بزرگ اوکوں کہہ خاص قصہ سننیدن تاکہ چندر دی نموست دا اثر ختم تھیرے۔ اے غالب سرائیکی
 زبان دا یک پہوں قدیم قصہ ہے۔ اینویں پیغیراں دے قصے وی پہوں ذوق شوق نال سنننیدن۔ سرائیکی
 علاقے و ترح اکثر بادشاہاں دا راج ریہے ہر قصے دا آغاز ہی یک جمہوری سبوح نال تھیدے۔ یک ہی
 بادشاہ زمین دے ٹوٹے دا بادشاہ۔ اساڈا تاراڈا خدا بادشاہ یعنی حقیقی بادشاہ اللہ سیں ہے۔ اے تاں دیتی
 تے محدود دیکرے دا حاکم ہے۔ این جیلے دے بعد کافی لوہاں منڈھ دے خاص جیلے قصے دے شروع و ترح آکھ
 ونیدن۔ انھاں و ترح دوما دی ہندی ہے تے تعری کوں موتہ دی ملدے کہ او لوگاں دی توجہ اپنے پاسے
 کر گئے۔ سرائیکی زبان دے ارب و ترح لوک تھیاں دا پہوں وڈا ذخیرہ موجود ہے۔ بالاں دے تھیاں
 دے علاوہ ”ہوائی محل“۔ ”مقوم دا یک لکا“۔ ”شوگرزادہ“۔ ”یک یا بادشاہ“ پہوں مشہور من۔ سرائیکی زبان دے
 دے محقق محمد بشیر احمد ظامی بہاولپوری نے ڈھیر سارے اے قصے کھٹے کرتے اردو تریکھی نال شائع
 کرا جھوڑن۔ اینویں ملتان دے بڑوں منفرد قصہ گو اللہ بخش یادتے مشکور قطب پوری کول دی لوک
 تھیاں دا یک چنگا چوکھا ذخیرہ۔ غیر ملبرہ موجود ہے۔ این توں لوک تھیاں دے ضمن و ترح سرائیکی

ادب و تہج ہک مہاندرا ناں مرحوم طاہر غنی دا آندے۔ طاہر غنی نے اپنی لوک کہانیاں دی کتاب
 ”ہک ہا بادشاہ و تہج دھکا لوک قہے کھٹے کرتے اپنے چوے انداز و تہج تمیر کیتن۔ انھن قہیاں و تہج
 ”سرجا ملاح۔“ کہانی گانوں دی۔ ”تھیل پھی دا انت نی۔“ ”مچلا بُرا۔“ ”آجر ہی۔“ ”ہک ہا بادشاہ۔ سوداگر“
 ”نامی چوڑے تہج تقدیر شامل ہن۔“ ڈاکٹر طاہر تونسوی آہن۔ ”اے سارے قہے اساڈے ویب دی ہر طرح
 ترجمانی سرنیدن تہج انانی رڈیس دی کہانی ہن۔ ہر عہد کے انسان دی کہانی، انسان کے ہر قسم کے جذبہں۔ خواہش
 تہج جلیس دی کہانی،“ ڈاکٹر مہر عبد الحق دا آکھان ہے کہ اساڈے ایں لوک ادب دی خصوصیت
 اے ہے کہ ایں و تہج سادے سادے جذبات داسدے سارے اسلوب دے ذریعے پوری صداقت کے مال
 جواب ملدے۔ اود واری سندھ دی کوئی داستان ایجھی کیتی جیندا انجام اچھ نہ ہرے۔“ ۳۵

سرائیکی زبان کے لوک ادب دا ہک نشا بر محبوبہ انھن کہانیاں تہج مشتمل ہے جیلوں ایف ڈیبلو سکیپ نے
 ترتیب دتا تہج ترجمہ کیتا۔ سکیپ دی ایں کتاب جیندا نام ”ملتان سٹوریز“ ہے۔ ۱۹۱۷ء و تہج چھپی
 ایں کتاب و تہج چوتھی کہانیاں شامل ہن۔ اودے ساریاں رومن رسم الخط و تہج انگریزی ترجمے سو دھ ہن
 ایں کتاب کے آخری حصے و تہج کچھ ڈیڈ پڑیاں تہج کہانیاں کے انگریزی ترجمے دی شامل ہن۔ ایں کتاب و تہج کئی
 کہانیاں نواب بہاول خان۔ نواب مظفر خان تہج اوندے پہلوان کُربل خان کے متعلق ہن۔ اے سب کہانیاں
 اساڈے ویب ویب دی اندر لی سر و تہج و چار کول طاہر سرنیدن۔

سرائیکی زبان کے ایں علمی ادبی تہج لوک ذخیرے دا ذکرہ اول وقت تہج توڑنی بیج سگد جے تہج سرائیکی
 زبان کے انھن انگریز سبھراں دی کمال نہ کیتی ونچے جہاں ہک سو سال پہلے ایں زبان کے ایں خزانے کوں بھن دا و تہج
 ڈاکٹر کرسٹوفر شیکل آہن۔ ”انگریزی زبان و تہج سرائیکی مطالعے کے سو سال تہج جو تحقیقی کم تہج اود
 چنبا مل ہانگا ہے۔ انگریزاں کے تحقیقی کارنامے۔ ادبی یادداشتاں تہج تاریخی حوالیاں کیتے سٹاڈینزاں دی

حیث نال بہوں توجہ کے لائق ہیں۔ ۲۷۱

اس سلسلے میں ادبرائن داکم وڈی قدر رکھو۔ ادبرائن خلع مظفر گڑھ ۱۸۷۳ء اور
 ۱۸۷۵ء میں اسٹنٹ کوشنر تھے سٹینٹ آفیسر ریاست ۱۸۸۲ء میں ڈپٹی کوشنر بن گیا۔ اُن نے
 ۱۸۸۱ء میں گلاسری آف دی ملٹنری لینگویج مرتب کرتے بھاپی۔ اسے گلاسری ۱۸۵۰ء کے گنگ
 بھگ اندراجات والی ہے۔ لفظ عربی حروف ہجا دی ترتیب مطابق لکھے ہوئے ہیں۔ اس میں لوگ بہت
 آگاہ ہیں۔ ماورے جمع کہتے ہیں۔ اس کتاب دی ترتیب میں ڈپٹی کوشنر بن گیا اور مولانا عبدالرحمن مظفر گڑھی
 سے احمد پور خلع بھگ کے تاحی غلام مرتضیٰ راوڈا ہتھیے۔ اس طرح اس گلاسری کے شائع ہونے سے
 پہلے سرائیکی لوگ ادب و ذخیرہ پہلی واری بھپ کے محفوظ تھا۔ اس کے بعد سر جیمز ولسن نے پنڈت پرکاش
 کون نال ملاتے گریمر اینڈ ڈکشنری آف ولینڈیا پنجاہی لکھی جیڑھی ۱۸۹۹ء میں بھپ۔ ادبرائن دی وفات کے
 بعد ولسن نے اونڈی گلاسری سے نظر ثانی کیتی اتے ۱۹۰۳ء میں اینڈا ڈو بھپ اینڈیشن بھپ۔ اس
 اینڈیشن میں پہلے گرائمر دا حصہ۔ اول مختلف موضوعات کے تحت لفظاں دیاں فہرستاں تے اونڈے بعد انگریزی کے
 سمیت ضرب الامثال، آگاہ۔ شاعر کے آخر میں ۵ ہزار لفظاں دی لغت ہے۔ زبان کے ذخیرہ کوں محفوظ کرن دا
 بک عنیم کم ڈائری اینڈریو جیکس (۱۸۲۷ تا ۱۹۳۱) نے کیتے۔ انھاں دا کتاب مقدس دا پہلا ترجمہ ۱۸۸۸ء
 میں بھپا ہئی۔ اتے ڈو بھپ واری سرائیکی ترجمہ ۱۸۹۸ء میں اردو رسم الخط میں شائع تھا۔ لکڑیاں
 انھاں جیکس دی ڈکشنری آف بھپ اور ولینڈیا پنجاہی لینگویج دا تذکرہ کرن چندوں۔ جیڑھی ۱۹۰۰ء
 میں شائع تھی۔ اونڈے میں تقریباً ۱۰ ہزار الفاظ کے ذخیرہ کوں محفوظ کیتا گئے۔ سرائیکی زبان و
 ادب کے تحفظ کیتے کے بک عنیم کم ہے۔ ڈائری سٹیٹسٹیکل اینکلوپڈیا ایس دی گلاسری ایس زبان واسطے بک وڈے
 کم داناں ڈینڈن۔ انوس جو جیکس دی انگلش سرائیکی ڈکشنری جیڑھی جو تقریباً مکمل تھی نہ بھپ گئی تے
 نہ ہی اونڈا ہن کوئی پتہ نشان ہے۔ انھاں کے علاوہ سر جارج گریسن (۱۸۵۱ - ۱۹۴۱) جیسے
 ماہر لسانیات نے لینگویج سر آف انڈیا جیاد لسانی سر کرتے۔ سرائیکی زبان و ادب دی جوڈی
 خدمت کیتی ہے۔ زبان کے علمی خزانے اور لوگ ادب کے ضمنی میں انھاں شخصیات دا تذکرہ اس کیتے فروری
 ہئی کہ انھاں نے سب توں پہلے اس زبان کے کھڈیے پنڈیے اولیٰ خزانے کو لکھ جانے کھا کیتے۔

لوک شاعری :- لوک گیت اساطیرے وسیب دی لوک ریت دیاں سوکھڑیاں ہونڈن انھاں وچ وسیب دیاں خوشیاں
 غمیاں ساہ گھنڈن۔ حدیاں کنوں اساطیرے وسیب دے ہانڈن اپنی مٹھی چس دس ناں لوکاں دے من پر چنڈے آندن۔ ہانڈن
 دیے دیاں اسے نشانیاں ازج دی اساطیریاں سنگتی ہن تے کل دی انھاں اساطیرے وسیب کوں بھاگ سہاگ لاتے۔ لوک
 گیتاں دی روح وچ وسیب دے سہل ہونڈن ہیں کیتے اسے کڈ پھانیں نہ پرانے تھنڈن تے نہ وقت دے سمجھوں مردن۔
 بلکہ حدیاں دے پنڈے کرتے سینہ بہ سینہ اساطیرے تیس بہکن۔ انھاں وچ لوکاں دے جذبات، احساسات تے روایت
 دے ترکے یکٹے ہوئے ہونڈن۔ سرائیکی لوک گیتاں دی زبان آکھیا ونیدے۔ ایس زبان وچ بے شمار دگر دنگی لوک
 گیت ملدن۔ خوشی غمی دا کوئی موقع ایجھانیں ڈسدا جس اتے اسے لوک گیت انانی ڈکھ سکھ دی سنگت نہ ٹرنیدے
 پے ہون۔ جہڑیں توں لاتے پرے تیں تے مرنیں تیں ازج ازج گیت موجود ہن۔ مورن۔ ٹہر۔ باگھیاں۔ ڈھولے
 چے پباکے ڈوہڑے۔ جھہر۔ لولیاں۔ گانمن۔ بگڑو۔ سہمی دے گیت مختلف فصلاں۔ موسماں۔ طبقیات تے
 رسماں ریتاں دے اسے گیت سرائیکی زبان دے ہک پوں وڈے لوک ورثے دی حیثیت رکھدن۔ وسیب تے کلیپ
 دے اسے گیت سارے سرائیکی علاقے وچ خود رو کھلاں دی کار کھنڈے پن تے انھیں دیاں خوشبوئیں چرگڑھ
 مہکدیاں ہن۔

لولی :- بال ماہیوری اکھ دی تھاڈل ہونڈن ماداں نکلے پالاں کوں پھنگوئیں وچ جھوٹے ڈنڈیں برٹیں لولیاں
 آہن۔ انھاں لولیاں وچ ماہیوری محبت چنگے مستقبل دیاں داناں۔ مادے پکٹس ستر بھیں دی محبت۔ پھولیاں
 مرنیدی ڈنڈی ہے۔ سرائیکی لولی "الڈ توں۔ الاالڈ" توں شروع تھنڈی ہے۔ اسے کئی وار پیلے دھرایا
 ونیدے دل زبان کوں منہ وچ پھیرتے الولی دی آواز کڈھنڈی ہے ہک قدیم لولی دے پرل۔ لولی ازج
 رحیم یار خان دے علاقے وچ ڈتی ونیدی ہے۔

ڈیواں لولی ونجاں میں گھولی۔ الولی

سدا جیویں ڈنڈی آں کھیر۔ الولی

اکھیں میڈے بچنیں دیاں کڈیں نہ آیاں

لگی نہ کوسی دا۔ الو۔ لولی

پر ویس دیاں خبراں کڈیں نہ آیاں

جیون دیر تیدے — الو۔ لولی

خیر دیاں خبراں تیدے نائیں مائیں ڈو آیاں

اللہ نگہبان ہووی۔ الو۔ لولی۔ ڈیواں لولی و نجاں گھولی۔ ۳۹

سرائیکی و سب و ترح مقبول بک سنی لولی و نمونہ۔ اے لولی ڈیرہ غازی خان 'جام پور' راجن پور کے علاقے دی ہے۔

مٹھو لول۔ لولی۔ امری جھلے جھولی۔ حوراں ڈیون لولی

پنگیے دی راندرسی۔ ابا۔ نور خدائی و سی

چکن پنگیے دیاں لاہیں۔ گطن ٹھڈیاں ہرائیں

مٹھو لولی لولی۔ امری جھلے جھولی۔ حوراں ڈیون لولی۔ ۴۰

چورتان دی بک پراٹی لولی اس و ترح ماد پتر کے وڈا تھیرن تے اوندے ہتھوں پانی پیون دی اس کرنیدی ڈر دی ہے۔

گگھونہ گرا۔ نہیاں گونگاں سنترین ائی

مارم لولی آل لو۔ لودو لولو۔ مارم لولی آل لو

پکیاں جواریں لا پا کون پیے

اے جے دیاں خبراں مے کون پیے

مارم لولی آل لو۔ لودو لولو۔ مارم لولی آل لو

گگھونہ گرا تیدی گوگھ نائیں

اللہ پیے تیدے ہتھیں واپائی

مارم لولی آل لو۔ لودو لولو۔ مارم لولی آل لو۔ ۴۱

انج دیاں ماواں اپنے کماں کاراں و ترح اتنیاں مٹھو گن کہ نمیں لولیاں دی اسکھ دیاں پراٹی ریت مکدی ویندی ہے۔ پالان

کوں سماون کیتے نمیں لوریاں ماواں کے لباں توں نہیں کر دیاں۔ پال کوں سماون کیتے بک لولی کے کھ لول۔

لولی ڈنیدی میں و نجاں گھولی

لولی ڈنیدی ہاں رتی کے راوے

نندر خرسی دی تیدیاں اکھیں کول آوے

لولی ڈنیدی میں و نجاں گھولی

لولی ڈنیدی میں ڈے نہ واری

اکھیں تے رکھدی تیدی چند پاری

لولی ڈنیدی میں و نجاں گھولی ۴۲

سرائیکی زبان و ترح کجھ ایجیاں لولیاں دی ملن جیڑھیاں مرانی پال کے چنڑیں تے دروازے تے پہر تے چاندن۔ تیزا چورا
چیرے لال۔ لولی لال کول ڈیواں۔ ایں علاقے تے مذہبی اثرات بہوں زیادہ ہن کجھ مانواں لقیہ لولیاں اکھتے دی اپنے پالیں
کول سکھ کے جھوٹے دیندن۔

پرنے دے گیت :- اولاد نیکر تھی ونچے تاں ماہ پیرتے کھنڑیں کھنڑیں دی سب توں دڑی سک انھاں کول
سہرا بدھن دی ہوندی ہے۔ ماداں ویاں لولیاں ڈیون ویلے دیاں سکاں پوریاں کھنڑیاں دا وقت آندے تے دھیتے
پتریتے گھر خورشیاں کے بھل ترڑ ویندن۔ سرائیکی زبان و ترح پرنے دے ہزار ہا سہرے ہن ماہ ہر علاقے و ترح
اپنے اپنے انداز و ترح گانے ویندن۔ کجھ سہرے ایچھے ویا ہن جیڑھے کھنڑی بہوں تبدیلی نال سارے سرائیکی
وسب و ترح رانج ہن۔ انھاں سہریاں و ترح وزن بحر دا اتنا خیال نہیں رکھیا ویندا۔ سب توں وڈا مقصد خوشی
دا اظہار ہونڈے۔ بعض اوقات تاں موقع دی مناسبت نال زمانیاں بہوں ویلے ویا مہرے گھر گھرتے نال رولی
آئین۔ شادی بیاہ کے انھاں گیتاں دا کوئی انت شمار کینی ہک ہک رسم کے کئی کئی سہرے ملن۔ پرنے دی
رہاں دا آغاز گھوٹ کنوار دیاں گندھی پاؤن توں کھنڈے ایں کے بعد چنگ پاؤن دی رسم ادا کیتی ویندی
ہے۔ داٹے ار کھلی و ترح جھڑتے پتریتے گھرتوں شادی ویاں رہاں دا منڈھ بدھنڈے۔ گھوٹ کنوار کول
ایں موقع تے گانے دی بدھ ویندن۔ گانے دا ہک گیت۔

بدھ گانا۔ پاگانا۔ توں شالا جیویں بدھ گانا

تیزے ہتھ گانا۔ تیزے پیر گانا۔ تیزیاں ویلاں گھوٹے مانا۔ توں شالا جیویں بدھ گانا ۲۳

گانے دا بیاہک مقبول سہرہ :- بدھ گانا بدھی آگانا۔ میڈا خیر اللہ دا بدھ گانا

تیزے گانے کول لاناں گھر خاناں۔ تیزیاں جیج سوسہی تیزا پتو خاناں۔ بدھ گانا

ایڈے بعد مختلف چیزاں ڈھی۔ ماکھی و فیروہ کے ناں گھن تے اگول سوڑے رشتے داراں کے ناں لاتے ایسے لول
دھراٹے ویندن۔ گانے دی رسم دے بعد پتریتے دھیتے گھر و ترح تے کنوار ویاں منڈھیاں کھلیندن۔ ایں موقع
تے بہوں سارے منڈھی دے گیت اکھیے ویندن۔ منڈھی دا ہک گیت۔

تیزیاں منڈھی دامور

میں تاں کنگن گھال جوڑ

میں تاں اول چن پیلیں۔ دے تیکوں منڈھی دامور

تیزیاں منڈھی دامور۔ میں تاں لولا گھال جوڑ

میں تال اول جن پیاں اسے تیلوں میں ڈھکی تالوں مورہ م م
 اس گیت و تاج واری واری سارے زور گنراتے بقیہ پول ساگی دھرائے ویندن۔ میں ڈھی و بعد میں دی رسم ادا کیتی ویندی
 ہے۔ دھیتے جنج گھن سے پتریتے گھر ویندن سے پتریتے دھیتے گھر کنوار کول میں دی لاون ویندن۔

ایا میں دی تالوں وک میں دی میڈے

مپورے و تے ہتھ رنگیدی - شالا

جیرے بناں - لکھ مقیرے بناں

ساکوں میں دی لاون ڈے

تیڈی - میں دی کول لائوں چھا - تیڈیاں

دیلاں گھر نسیم ما شالا

جیرے بناں لکھ مقیرے بناں - ساکوں میں دی لاون ڈے ۲۵

انھوں سبوں کے نال نال شادی دیاں تیاریاں زور پکڑ ویندن۔ ڈانج وری دی تیاریاں مقیدیاں پئی ہونڈیا ہے۔ جوڑے
 لکھنے پے ہونڈن اس موقع سے گھول و تاج جاگے پونڈن۔ دستیاں دیاں زائیں لں سے ادھا ادھا رات تیں ہرے آہیل پئی
 انھوں سبیاں دا زیادہ تر موزع ڈانج وری دی تیاریاں تے انھوں دی تعریف ہونڈیا ہے۔

کھاری چامیں بھری - میڈے دیرن وری

گل چندن سائیں - جھوکاں ویدیاں دکھائیں

پانڈی بیٹھ جھانبر - وری اتے نکائیں

تیڈی وری گفادن گیاں

میڈا جیریں دیرن سیں آں ۲۶

گھوٹ دیاں بھٹریں نیانڑیاں اپنے کیتے زور تر پور وری تا گھر رکھی بیٹھیاں ہونڈن۔ اس موزع سے ڈھیر سارے سہر ملدن

پوپا پئی گھر ویندی ہاں - دیرن پئی پریندی ہاں

وسے بھلی کر آئیں لاڈلا - میڈا جھوٹا بھل غلاب دا

ہسی پئی گھر ویندی ہاں - دیرن پئی پریندی ہاں

وسے بھلی کر آئیں لاڈلا - میڈا جھوٹا بھل غلاب دا ۲۷

سرائیکی ویب و تاج پر سنے دیاں پوریں ساریاں رتیاں۔ رساں بن۔ بہک قدیم رسم گھروکی ہے۔ اس رسم دیاں

پاڑاں منڈاری تلبیاں و تاج وری ملدن بھٹریں اپٹیاں سنگت نڑیاں نال لال سورا بوجھن پاتے گھری بھون ویندی

تالوں سہرا آکھیا ویندے۔

اے گھڑی گھڑی لال سیاں جھوکی کے۔ وچدیاں واچیاں کے نال
 کہیں کوں بھرن نہ ڈلیاں - بھلاں میں تاں آپ بھولیاں کے گھڑی لال ۲۹
 ایندے بعد چکیوں ملن دی اہم رسم ادا کیتی ویندی ہے۔ دل پرے دا بڑیندے آندے گھوٹ کھارے چڑھتے دھاندے
 تاں مرانی بل تے سہرے آہن۔ ولا گھوٹ کوں شا دیا پرشاک پوٹا ویندی آ۔ سنگتی ساتھی ویاں ڈیندن۔

متھے تے چکن وال میڈے بنے کے

بھتاں اتے مینڈی لال میڈے بنے کے

آوے بناں پاشنگن دا سپرا - سہرے دیاں ٹریاں نزار

آوے بناں چڑھو شنگن دیا گھڑی - جوڑی بھولیاں کے نال

آوے بناں گھن شنگن دا ڈولا - نکلی جھی بنو تیبے نال ۵۰

کنوار کوں سنگارن ویلے دیا ڈکھو دیکھی دے سہرے آکھیے ویندن۔ جس وچ کنوار دے حسن دیا تعریف ہوندا ہے۔ پتر پتھا
 جنج تیار تھی تے دھیتے گھڑے روانہ تھیندا ہے تاں نقرے تو تیاں۔ شرنانویں دیا رونق لگ ویندا ہے۔
 اٹھ گھڑے بیل گاڈیاں سنگریاں پنگریاں جنوں چاتے روانہ تھیندن تاں جنج کے اگروں اگروں مھوڑی تے
 بنیاں دا گاڈن چاندے ہرے رُدن۔ نرائیں رستے وچ جنج تے پھل کرنیدن ویندیاں تے ایس لراں جنج
 کنوار دے گھر بندھی ہے۔ اتھاں کئی نکیاں نکیاں رسماں ادا کیتاں ویندن تے ڈوبیں پاسوں قسم قسم دے سہرے آکھیے
 ویندن۔ سرائیکی علاتے وچ گھوٹ کنوار کوں ست لگیریں ڈیون دا سپرو پڑانا رواج ہے اے شاید مہندو تمدن
 دیا یادگار ہے۔ ایس رسم کوں لاناں لہن آہن۔ لائیں دے گیت بکو منرا جیہ دیا ہرندن لاناں دا بک گیت ہے۔

تیکوں پہلی ہے لاناں

تر تر تر باغ بھلاں دا بھیرے

ککھی تیڈے دنڑھن والا جیرے

سانگ مہوڑے۔ باہل دیا ہے کنوار

مہوڑے جوڑے

آڈ جہوں ملتان۔ زیارت پیر دی

وڑی ایس عمر و نر کھنڑیاں دیر دیا ۵۱

تیکوں دو مہی لاناں

اینویں ست لاناں لکھیا ویندن تے گھوٹ کنوار دیا شادی تھی ویندی ہے۔ ایندے بعد رخصتی دا موقع آندے کنوار
 دے گھرواے ڈوکی کوں بنوں نال رخصت کرنیدن۔ ڈوکی کے گیتاں وچ کنوار دے وچھرن ویلے دے جذبات
 دا اظہار ملدے۔

میڈی ڈوکی دے وچ گھوڑی اماں

میکوں ملن نی ڈنڈے سکا پٹوڑی اماں

ذرا ڈولی کول من رکھووی اماں

میں تیاں ونیدکا پیاں بناں دوسری اماں

۵۲

میڈی ڈولی کے وترج گھیروی اماں

سرائیکی ویب دیاں اسے سماں رتیاں اپنی بک نوکلی ببار رکھدن۔ مہراں پنڈی بسیرے گاندی۔ پھل میرنوی اس تعانت
 کے سبز پ کھنن وترج میں آندے۔ پرنے دیاں آجاں کئی سماں تے ابھال دے گیت چک گن جیرے اتھال سارے میں
 کھیجے ونج سگدے۔ اتھال سہریاں وترج اننی رشتیاں دے سارے روپ۔ گھوٹ کنوار دی تعریف۔ اتھال کھیجے
 دعائیں۔ بھیریں دے ارمان۔ وری ڈراج دی تفضیل تے سہاگ دے سنگاں دیا نشان بیان کیتی ونیدکا ہے۔

موسماں دے گیت :- انن داموسماں نال ہمیشہ پیوں گھانا رشتہ ریجے۔ موسم اساڈے سنگتی بن جیڑھے دن ون دیاں

سرفتاں چاتے اساڈی جیاتی وترج آندن۔ سرائیکی علاتے وترج گرمی پیوں پنڈی ہے۔ ایندے علاوہ اتھال پانی داری پیوں تال
 ہے۔ ساون دے مینے وترج مینہ رزج رزج تے دوسرے تال دھرتی دی گرمی تریسہ سیر ونیدکا ہے۔ ڈوجھا انب پنڈا تھال
 دے مشہور میرے من۔ جیرے امیر غریب ڈوہاں دے جک من۔ میں کیتے میں علاتے وترج ساون دے موسم کول دڑی سک
 نال یاد کیتا ونیدے۔ ساون موسم تے کئی کوک گیت سرائیکی زبان وترج ملدن۔
 گرمی دے موسم وترج کچھانہ حرف ٹھڈیاں بیلاں ڈنڈی دے بلکہ اسے ویب دی بک تھاننی علامت دیکھے۔

کچھے دا گیت :-
 جھلاں کچھاتے آدے ٹھڈیاں داتے موسم گرمی دا۔ جھلاں کچھاتے خندرنجے آتے موسم گرمی دا
 پنج روپے ڈنڈی آں تے دوزی کول سڈونڈی آں۔ میڈے کچھے کول ڈیرے جھال تے موسم گرمی دا
 پنج روپے ڈنڈی آں تے لوہار کول سڈونڈی آں۔ میڈے کچھی کول ڈیرے ڈنڈی لاتے موسم گرمی دا ۵۳
 باہی مہراں وترج اینویں دکھان۔ سارے ناں شامل کرتے پل دھولے ونیدن۔

فصلاں دے گیت :- فصلاں دی بک تے آندے تیار تعمیر کول انسانی زندگی وترج وڈی اہمیت حاصل ہے۔ فصل دی تیار

تے پرے ویب وترج خوشی تے امید دی ہرور ونیدکا ہے۔ سرائیکی زبان وترج پیوں سارے
 فصلاں دے کوک گیت ملدن۔ کنزاک دی کاپی ہرورے تے بھانویا ونوازیں دی چنڑانی۔ سبزیاں تیار تعمیر ون دا
 موسم ہرورے تے بھانویا پنڈوں کپش دی رت۔ کوک گیتاں وترج اسے سارے سکھ دے سبب موجود من۔ ونواڑ سرائیکی
 علاتے دی بک پیوں وڈی نقد آور فصل ہے۔ عمرتاں پونڈی پاتے مزدوری تے کمانجے کرتے وار چنڑوں۔ ونواڑاں
 دی چٹائی دا بک مشہور کوک گیت جسیں وترج عمرتاں بک ڈور بھے کول سڈون ہار سنگھار کرن۔ مزدوری خاطر
 گھوڑ بے گھوڑ تیرن تالاں دی ڈیکھ بھال بک ڈور بھے نال دل دے حال دنداون تے بک بے توں اکول دودھ وورھ
 تے وار چنڑ دے سارے منظر لولاں وترج بدھے من۔

آئی موسم دنوار ڈھی - چنڑ دیاں کھلیاں بھولیاں
 بُیاں سے چڑھ مچھاں مارن
 آڈھی کاکیاں ترڑ پے واڑ ان
 سڈ آں سڈ بھج آڈھی بھج - واڑ ہن اوج
 ہک پئے دی دت ریس کرول بھر بھر بندیاں بھولیاں
 پھیرے مار کے آنوں دل
 آتے کھین پالاڈھی کلے
 امری بھولی - حدتے گھولی - ڈیوے لولی
 بال بھنڈوے - ڈھاک تے ٹردیاں مت مہولیاں
 آئی موسم دنوار ڈھی چنڑ دیاں کھلیاں بھولیاں ۵۳

کھجی ایں علاتے داسب توں دڑا میرہ ہے کھیاں نقل روہی دیاں رونقاں مسلماناں سے ایں علاتے دتج اول دی یادگار
 ہن - کھیاں سے موضوع تے کئی گیت ملدن اسے زیادہ تر ڈوبڑیاں تے گانن دی صنف دتج ہن -
 اجی تاں کھجی جنڈیے لال پورے - ہرواں طوطا گانن یارنگ سٹاں پھولارے ۵۵
 کنک اتھوں دی ڈر بھجی وڈی فصل ہے کنزک سے پکین تے گانن ہے کچھ بول
 پکیاں نی کنٹاں اُھوں کون کھولسی - تیں جہاں گانن یار میوں کون سنبی
 پکیاں نیں کنٹاں دتج تراس سے پیرے - پرتھیاں گانیاں گانن یار تھے منہ سے چہرے ۵۶

آجڑیاں تے مونڑیاں دے گیت :- سرائیکی زبان دتج آجڑی - مہیزال بکروال ہمیشہ شاعری دا موضوع رہیں
 دریا دی بھک تے یا نقل دی بکل دتج گوتیں منجھیں تے بکریاں سے اجڑ چھڑی اسے بکروال - مہیزال دتھلیاں
 بانسریاں - الغرزے تے نر دجاتے اپنا دل پر چنڈیے رہ دیندن - مہیزالیں داک ہک کوک گیت جیڑھا سندھ
 دریا دے کنڈے تے گایا ونیدے -
 مل گئی ہے شام دی بانگ
 تے منجھیاں جلد نرو
 میوں ہے یار دی تانگھ
 تے منجھیاں جلد نرو -
 نمبر دیاں چھڑیاں اجن نی رجاں
 نر دے ازلی تانگ تے منجھیاں جلد نرو
 قدم کول چاڈو یار ملاو
 اللہ کرسی سانگ تے منجھیاں جلد نرو ۵۷

پتہ کنوں سرانگی شاعری و توح پار بجاؤں دھجڑیے ملاؤں تے منزلاں تے بجاؤں دی علامت اکھیا گے۔ دریا دی بک منڑ
توں ڈوجھی منڑ تیں پور بجاؤں سیتے ملاحوں دا بک قدیم دعائیہ گیت

بیرے کوں کندھی لا۔ لاوے سیاں ساکوں تیدا آسرا۔ بیرے کوں کندھی لا

بیرا سا ڈا پُر پُر بھریا۔ آپ نبی جی قدم دھریا

اتوں مینگھ ملہا سیاں۔ بیرے کوں کندھی لا

بیرا سا ڈا لوں دا بھریا۔ آپ نبی جی قدم دھریا

مہری کر بجاؤں بیرے کوں کندھی لا۔ اتوں مینگھ ملہا سیاں بیرے کوں کندھی لا ۵۸

سرانگی زبان و توح کئی لوک شاعری دیاں خالص اصناف دی موجود بن جنہاں و توح وسیب کے ورت ورتا دے تے
دس وسیب چساں دا سواد ملدے۔ لوک گیتاں دیاں انھن صفاں دیاں اپنیاں طرزاں تے گاؤں دا
بک نورنگلا انداز ہے۔

چھلے :- لوک گیتاں دی اے بک قدیم صنف ہے چھلے زیادہ تر عشقیہ بن کجھ طنز و مزاح و اے ملدن بہر مع
چھلے کے حوالے نال بیان مقیدے۔ بک چھلے ملاحظہ کرو۔ زبان خالص تے تشبیہات و اکال ہے۔

چھلا اڑنگ بڑنگ اے۔ سانوں تیلی دھچنگ اے۔ جیوں ناگ سنگ اے

چھلا نون نندیاں۔ لوکاں لائیاں بدیاں۔ نانوں یار دے دی آں

چھلا کالا گیساں۔ سر پٹے پیرتے ولیاں۔ سنیں دیاں منٹاں ڈلیاں ۵۹

مورن :- اے خالص سرانگی لوک صنف ہے کہیں ڈوجھی زبان اتج انداز و توح کینی۔ مورن دا لفظ محبوب کہتے
استعمال مقیدے۔ کجھ مورن ایجھ دی ملدن جنھاں و توح ڈوجھیا معرے دھرایا منیدے تے ادا گلے

بند و توح پہلے معرے دی جاگھن گھدے مورن و توح محبوب کو مخاطب کرتے مہنٹے ادا نبھے ڈتے و بندن۔
اے صنف پیوں گھٹ ملدے اے۔

دل گھر دے مورن۔ مورن متارا

گھر دل دے مورن۔ مورن متارا

روہی تے کونجاں۔ ڈیندھرات مورنجاں۔ پبہ نیر پونجاں۔ دل گھر دے مورن

روہی تے گیار ڈیکھاں دگ سے پیرا۔ پام ڈھول پھیرا۔ دل گھر دے مورن

روہی تے ٹوٹھی لائوں دی پوتی۔ پنوں پوتی۔ دل گھر دے مورن ۶۰

ٹہر :- اے لوگ شاعری دی ایک اہم تہ ۸ صدیاں قدیم صنف ہے۔ سرانیکی علاقے و تاج بزرگاں، پیراں فقیراں دے پہوں عرس منیدن تے میلے لگدن۔ زائرین پرے پرے توں ٹولیاں بنا تے انھاں عرساں و تاج شریک عقیدن۔ سارا راہ بزرگاں دی منقبت دے طور تے اے ٹہر آکھئے دیندے۔ سب توں زیادہ مشہور حضرت سلطان سخی سرور دے ٹہرین۔ انھاں سخی سرور دے سپہے دی آمدن ۱۱۶۱ جنھاں کوں آرمسی ٹیمپل نے وی حکایات پنجاب دے ناں نال مشرقی پنجاب میں زل چیل تے کھا کیتاںہی۔ صدیاں توں سخی سرور سیں دے دربار تے حاضری ڈیون دا اے سنگ۔ اے ٹہر آکھدے آندن۔ حضرت سخی سرور دے علاوہ مخدوم رشید حقانی۔ پیر بھان تے ڈوجھے بزرگاں دیاں مناتب وی ایں علاقے و تاج پہوں ملدن۔ سخی سرور دا ایک ٹہر۔

فقیر بھٹی اللہ دے آ۔ تیڈا۔ وسدا سرور دے دربار۔ فقیر بھٹی اللہ دے آ
 پھل پئے پونڈے نی سرور۔ پھل پئے پونڈے نی سرور۔ تیڈی ماہی اندر وار۔ پھل پئے پونڈے نی
 سندھو رانی و تاج بیڑہ گھڑیا۔ ہیرے موتی نال بے جڑیا
 پہلی پوری سرور چیرھیا۔ سنگاں کوں پار بچیا۔ فقیر بھٹی اللہ دے آ
 در تیڈے تے کھو نہ کوئی۔ کھو نہ کوئی۔ کھوئی نہ کوئی
 چشتے مھول پلا۔ کبوتر چگدے نی۔ کبوتر چگدے نی تیڈی ماہی اندر وار

گانمنٹ :- ترے مہر عیاں دی اے صنف چارھیاں و تاج پہوں مقبول ہے۔ کجھیاں چٹنٹ ویلے جو ابی سوالی ڈوہڑے تے گاؤں پہوں آکھئے و نیدن۔ این ڈوجھا مہرہ گانمنٹ یار دے ناں نال شروع عقیدے ہیں۔ کتھے کتھے لوگاں دا قیاس ہے کہ اے اوتج دے مشہور کردار گانمنٹ سچار دی تخلیق من۔ پیراں گال دی اتھاؤں تقدیق میں عقیدہ اے ہزاراں دی تعداد و تاج لوگاں کوں زبانی یاد ہن ہے۔ ہک ہک موضوع تے کئی کئی گانمنٹ ملدن۔

وسیا دی مینہ بھریئے کھریئے کیا رے۔ منو ساڑے جگرے گانمنٹ یار جنھاں دست و سارے
 سستی تاں پئی آں منہ کر ڈینہ لاکوں۔ میڈی تاں دل دا دھی گانمنٹ یار تیڈی خبر خدا کوں
 اچی تاں کجھی چڑھ کھڑے چارھے۔ کر گھنہ خوشیاں گانمنٹ یار ساون چار جیارے
 اچی تاں کجھی جنیدے لال بوہارے۔ ہر داں طوطا گانمنٹ یار نک شاں چھوہارے
 اچی تاں کجھی جنیدے لال کندورے۔ طبع دے ویلے گانمنٹ یار توں ڈنڈیں مروڑے
 اچی تاں کجھی نئی کھوی اے کیڑا۔ ڈھنڈیاں غریبی گانمنٹ یار مل کیتون پھیرا ۶۲

مھہر دے گیت :- مھہر خوشی تے تنگ دے اخبار دا ایک قدرتی ذرا ہے۔ انسان چہرہ پرند ہر شے سستی و تاج رقص کریندی ہے۔ سرانیکی علاقے و تاج مھہر کئی قسم دیاں کھیڈیاں و نیدن۔ راکھا مھہر دی ہک قسم ہے۔

انیکوں مرد کھیڈوں کچھاں پلا بلاتے نال نال اُندے ویندن ۔ . . راگھا راگھا راگھاتے راگھا راگھا راگھا ۔
 تارڑی والی جھرنانیاں مرد ڈوہیں ورتج مقبول ہے ۔ سرائیکی علاقے دی اک مخصوص جھرنی اکیں والی دی کا ہے ۔ ہتھ ورتج
 ڈا کے پکڑتے پلٹھے دی طرزتے جھرنی کھیڈی ویندی ہے ۔ ایدے علاوہ چھج وکی بندے نال ملدی جلدی جھرنی ہے ۔
 اے دی ڈاکیں نال کھیڈی ویندی ہے ۔ تارڑی والی جھرنی ورتج فصل دی بوٹا توں لاتے کاپی اک بک عمل کرتے
 ڈکھا یا ویندے ۔ افعال جھرنی دوران جھرنی پول وکی گائے ویندن ۔ ایں تہل واکہ مشہور جھرنی گیت ۔

میڈا چن مسانا ، اینویں میں کرنیا

کوئی سے آکھیے ، اس میں ونیندا

سٹھلی سٹھلی پیری ورتج منبع کٹیندی ۔ سببن گڈی ویندے پھول سنج ڈسنیدی

میڈا چن مسانا اینویں میں کرنیا

سٹھلی سٹھلی پیری ورتج کوئی ماترے ۔ سببن توں نکھریں اوج ڈا وھیں راستے

میڈا چن مسانا اینویں میں کرنیا ۔ ۶۳

جھرنی کئی خالص زنانیں پول وکی ہن ۔ جھکوں زنانیاں اپناں کچاریاں ورتج جھرنی ویندیں وے گاندن ۔

بگڑو :- بگڑو سرائیکی لوک گیتاں دی اک قدیم صنف ہے ۔ ہک روایت مشہور ہے کہ بگڑو بک مٹی ہئی جس اپنے
 ہتھوں وے پالنے بک نینگرنال عشق کیتا ہئی ۔ پر اوزدا محبوبہ ہمیں اپنی سینگ نال شادی کر گدھی ہئی
 تے بگڑو نے ساری حیاتی اوندے فراق ورتج جیڑے گیت کھیے کہ بگڑو وے ناں نال مشہور تھی گئے ۔ بگڑو دی
 صنف ہن ختم تھی گئی ہے ۔ کہتا ہن کہتا ہن ایدے پول ملدن پر ادوی ٹپے ۔ پنا کے تے ماہیے وے نال
 رلے ملدے ۔ بگڑو ورتج عورتاں دی بے ہسی ۔ روایتاں وے سٹھل ورتج بدھی ہوئی محبوب عورتاں دیاں ارداساں
 فراق تے عشق لاوٹ دیاں آساں وڈے وڈے موزع ہن ۔

کوٹھے تے پھل شکدے ۔ اندر بیارہی آں بارھوں جڈڑی وے نل چکدے

کوٹھے تے راہ کینہی ۔ ملاں قاضی مسلہ کیتا یار کا لاوٹ گناہ کینہی ۶۴

سمسی :- سمسے گیت پورے پنجاب ورتج وڈے ذوق شوق نال گائے ویندن سمسے توں سمسے بک موی دی دھی
 ہئی ۔ جس برابری بلوچ راول نال عشق کیتا ہئی ۔ اے بک سمسے داستان بے غلام حسن حیدرانی نے سمسے دا منظوم
 قصہ دی ناکیا ہے ۔ سمسے نال منسوب گیت بک باقاعدہ صنف دی صورت اختیار کریں ۔ کہو محققین سمسے دی
 صنف کوں شمس رانی تے دھول بادشاہ وے نال منسوب کرنیدن جو درست کینہی ۔ سمسے خود شاعرہ ہئی ۔ اوندے
 اپنے کھے ہوسے ڈھیر سارے گیت دیا ہن تیں بھو گدھے گن ۔ سمسے واکہ گیت ۔

بھلا جمبوکاں والڑے دا بھلا میڈے ماہی دا

آسمی اپاں تھل جلوں تھل سے بازے کھو

آجر وائے آجر ہی مال تار کی جو

بھلا جمبوکاں والڑے دا بھلا

چھڑیاں کو کو منجھیں گائیں ننگ جنھاں سے لڈن سے

مقبرے کھیرے بھر بھر ڈیون کھا جوار سے نڈے

بھلا جمبوکاں والڑے دا - بھلا

گائیں مہورل ماہی والیاں چھڑ کے بلے ریاں

پنچھ جنھاں سے پٹ سے بوڑے تھن سونے دیاں لیاں

بھلا جمبوکاں والڑے دا - بھلا میڈے ماہی دا ۶۵

باگھی :- باگھی سرائیکی لوک شاعری دی اصناف و ترح میں منڈھوں ملک گئی ہے اگلے ویلے دیاں کجھ باگھیاں اجن
دی پرانے ویلے دی فقیر دستیاں و ترح اہدے دن "باگھی لہے - طوطا لہے" آکھتے باگھی شروع کیتی
دیندیا ہے - ۶۶

ساوٹن ماکھوں :- انھاں کوں سرائیکی و ترح "لڑھاؤ" دی آکھیا دیندے - ساوٹن مینے و ترح جیڑے دریاوں
تے جیڑھا ہرندے تے جیڑھ مینے داوی زور ہرندے تال پانی و ترح لڑھدیاں ہریاں شہیں سے حوا کے مال
اے گیت آکھتے دیندن - اے آخر مزاجیہ ہوندن -

ساوٹن ماکھوں ساوٹن ماکھوں لڑھدے آنے نی لوڑے

جتنی شردی پرئیں دیندیا کون جیڑھ لسی توڑے

ساوٹن ماکھوں ساوٹن ماکھوں لڑھدے آنے نی دنگے

بڈھرا بڈھرا یار دھرا سے درتے بیٹھا کھنگے - ۶۷

پوڑی :- زلافوں ہارنگھار و ترح پوڑی لوں ہمیشہ حسن سے محبت دی نشانی سمجھا گئے - پیارن دا پوڑی دیاں
سوکھریاں ضرور ڈیندن - پوڑی کے گیت نکیاں چھو ہریں کے گیتاں و ترح وی ملدے تے وڈیاں زمانیاں
کے گیت وی ایس موضوع تے ملدن - بالال و ایک گیت ہے "میڈی پوڑی دا چھنگل - پوڑی منجھ پوڑی بازار
وڈیاں زمانیاں پوڑی کے گیت خاص طور تے جھرا تے گاندین

پوڑی میڈے اتھاں جھڑی ہے - کھڈیاں میں رنجے کے مال کے

گھڑنارے پوڑی آندی - نو سو گھلور کے مال کے - پوڑی میڈی

ایں بوڑھی کول عطر لولیاں۔ گللی گللی مہاروے۔۔۔ بوڑھی میڈی
ایں بوڑھی سو اگر آئے۔ نو گھورے سراسر وی۔۔۔ بوڑھی میڈی ۶۸

پہا کے :- اسے کوک گتیاں دیا یک ایجھی صف ہے چکیں ڈو زانیاں اُٹنے سانھے پیتے آبدن۔ انھاں دج
بک پنے تے طنز کیا دیندے۔ کچھ پہا کے پر سنے دے ویلے کنوارے کمال پیتے کھل مہس دے طرتے اکھیے دیندن۔
پہا کے جوابی سوالی دیا مہنڈن تے سانھے دیا یعنی بک لول بک بندہ آبدے تے ڈو مچا لول ڈو مچا بندہ۔ ہر پہا کے
تے سیل دیاں باتی زانیاں ٹاٹا کرتے کھدن۔

۵۔ سوسنی چلی دے ہزار۔ مارے اکھ اٹھا دے یار۔ تیز ایار ہے سنا
۶۹۔ سنا ڈوینے جھانراں۔ سنا ڈوینے یار۔ توں چل تاں ہزار۔ تیز ایار ہے سنا

ٹپہ :- سرائیکی زبان تے پشتو زبان دیا لولی ڈیرے ہزار سال پرانی صف ہے پشتو لٹریچر دا خیال ہے کہ اسے
پشتو شاعر دیا سب توں پہلی صف ہے۔ اسے ٹپہ سرائیکی دج زیادہ تر ڈیرہ اسماعیل خان تے ڈیرہ ناز کا خان
دے علاقیاں دج گائے دیندن۔ انھاں ٹپاں دج محبت، نفرت، میل محبت دھرتی دیا محبت۔ بہادر دیا تاریخی
تے واقعات ہر قسم دے مضمون بد سے دیندن۔

ساوی مررا کین تے لوٹا۔ کڈھ ڈے چرے تے
رعفی نہ منیاں میں۔ پہوں ناراض آل ڈھوتے
اساں انھاں تے ڈھول ساڈا مچا دیا۔ روڑی کٹ تے سُرک بناوئی
پہوں ناراض آل ڈھوتے۔ ساوی مررا کین تے لوٹا

چرخہ :- اگلے ویلے دیا اسے یک ریت ہنی کہ زانیاں اگر اڑا دج پہ تے چرخہ کتیزیاں ریندیاں ہن۔
نڈھڑیاں نینگریں دیا پڈھیریاں نال پہ تے اُن کتین ہی چرخہ کتیش دے اسے موتو تے گیت دیا اکھیے دیندے
ہن۔ اول صف کول چرخے دا ناں پُٹا گیا۔ اسے صف اتنی مقبول تھی کہ لوک شاعری دے علاوہ صوفی
کرام نے دیا کئی لغتہ چرخے نامے کین۔ حضرت حافظ جال ۱۲۲۶ھ دا چرخہ نامہ پہوں مشہور ہے۔ یک
قدیم چرخے دے کعبہ لول۔

چرکھ گھر چرے درکھاناں۔ تتی ساہرے گھر جانراں
اجی ماہی تے کھٹواں دا جزا۔ نڈھی موت تے دپا پت دچھورا
اجی ماہی تے ڈو دھوئی رُماں۔ میوں سارے بُردیاں مقبر ماں

چرکھ گھر چرے درکھاناں ۷۱

ڈھولا :- ڈھولا پورے پنجاب دی اکہ مقبول لوک صنف ہے۔ کچھ لوگاں دا خیال ہے کہ مارو ڈھولے دے مشق سببوں اے صنف جمی۔ حضرت خواجہ فرید سیس نے وی اکہ جاتے ہیں قسم کے خیالات دا اظہار کیتے۔ اے تھی سگدے ڈھول (مہرب) دی وجہ توں ایں دا آغاز تھیامر دے یا گل ورتج پارن و اے ڈھولے دی نسبت نال مہرب کول دی ڈھولن یا گل دا بار آکھتے ایں صنف دا منڈھ بدھا گیا ہر دے۔ ڈھولے دی صنف ورتج پھول وسعت ہے۔ سرائیکی زبان ورتج مہرب دی یاد۔ اوندی بے وفائی دے وپرے۔ فراق دے سول۔ مہرب دیال قدر لیاں بارے زیادہ تر ڈھولے ملدن۔ چرتانی ڈھولے دے کچھ لوپل۔ اے ڈھولام ڈھولیاں توں اینج ہے

دا جھلارا بر مچھن دا - دے ڈھولا
لاکے حسن جوانی دا - ڈر گیا تے دل نی آیا
دے ڈھولا

ڈھولا میڈارات نی رہندا
منڈال نال رہا یا تے دل نوک آیا - دے ڈھولا
ڈھولامیڈا پچھیں دا شترتیں
دیرھے میں باغ لویا - تے دل نوک آیا - دے ڈھولا ۷۲

ماہیے :- سرائیکی علاقے ورتج ماہیے زیادہ بکیر والا تے تلبزے علاقے ورتج گلے و نیدن ماہیے دا پہلا مصرعہ اثر مہمل ہر دے۔ ڈر مچھے مہرماں ورتج پوری گال سرے لاتی و نیدن ماہیے۔ اے صنف دی اپنے وسیب دیال سیمال ریتاں۔ ڈکھ سکھ۔ زنج رسماں تے انسانی رشتیاں دے ورتا و نیاں دے بیان ورتج پھول آپول ہے۔ پھول قدیم صنف ہے میں کیتے بعض ماہیے ایجھے وی ملدن جنھن ورتج اگلے وقتاں دے تاریخی معاشرتی سماجی حوالے لہجے ورتج ملدن۔

کوٹھے تے کھیس پیا - بک دم سبھاں دا - او دی لڈ پرسیا گیا -
باغاں ورتج گھا کوکائی - جیرھے پاسے ماہی ٹریا - اوں پاسے داراہ کوکائی نہیں
جنگھو بعضی اے ڈر ڈر دی - اربا کندھی ڈرے پورے - ساڈے سبھاں دے او ڈر دی ۷۳

تورا :- تورا لوک گیتاں دی اکہ قدیم صنف ہے۔ جیرھی اجکل نیں ملدی۔ کچھ لوک گیت تورا دے نال نال ملدن۔ ایندے علاوہ اچ توں ادھو صدی پہلے دے چھپنے سہرے نعتیہ تورا دے وی ملدن۔ نعتیہ تورا دے اتے منزان دتا گئے "نعت لہرز تورا"۔ ایں توں معلوم تھیڈے کہ تورا دے اپنی اک خاص طرز دی موجود ہے۔ اس کول گول پھول نال اکہ قدیم تورا ملینے ملاحظہ کرو۔ ایں گیت ورتج ہر انترے دا پھلکری لہل اگلے مصرع نال رلاتے

دھرایا دیندے -

توراییا - توراییا

یاری تورڑی دیندیں۔ دسے بے نیجا

نزار وکاندے آٹے

تساں گورے تے اساں میں سانولے۔ سانولے تے ڈراڈھے من بجانولے۔ توراییا

کلیاں۔ اے لوک صف پہوں قدیم ہے۔ اسا ڈا تیاں ہے کہ چار معرے دسے ڈوہڑے کنوں دیا پیلے ڈو
معرے دا بیت قدیمی طرے رانج ہئی۔ ایشوں بیت دیا اہن تے کلیاں دیا۔

جیون جتیاں چکیاں تے من جتے چند راہ

جیون کورآ آسرا تے من حقانی راہ ۷۵

ڈوہڑے :- سرائیکی شاعری دیا اے سب توں وڈی صف ہے۔ سرائیکی ویب و تچ ہزاراں ڈوہڑے

گائے دیندے پن۔ اٹھاں و تچ بے شمار ڈوہڑے ایچھے من۔ جنھاں بے تخلیق کاراں دا کوئی علم کینی۔ متاں
توں اے ڈوہڑے لوک ادب دا سنگار بڑے آدن۔ اے ڈوہڑے اکثر چار معرے۔ پنج معرے۔ چھ معرے
کے ہون۔

م ماک دا بھاگ ڈیکھو ددا شہر دیات پھنڈے۔ آن ڈکیندے۔ انت گھنڈے

دل دا بھیت ذرائیں ڈیندا۔ تھول پیا کڑیندے۔ حکم منیندے۔ روز چنڈے

جس منہ کیتے دنیا کے ہوں منہ دیا رک پلیندے۔ پیندے جنڈے تاں خوش تھنڈے

سرہنیاں نال گلے کھرا سوہنیاں ڈنڈاں تے رگریندے۔ پیا چھڑیندے۔ ہونڈو رنگیندے

عاشق ڈیکھو تے دلچاپا رولن نیر اکھیں دے۔ بس نیں تھنڈے۔ لکھ سمجھیندے ۷۶

لوک ادب دیاں پاڑاں دھرتی دے سینے و تچ پڑیاں ہریاں ہونڈن۔ جھو جھو زبان دسے ہونڈاں دے لوگ

دسے ہونڈاں اٹھاں اوں زبان دا لوک ورثہ دیا موجود ہوسے۔ صوبہ سندھ و تچ چونکہ آبادی دیا کب

چوکی اکثریت سرائیکی بولن والی ہئی۔ میں کیتے سندھ و تچ بعض لوک گیتاں دیاں ایجاں اصناف رانج من

جیڑیاں اوں طراں پنجاب دے سرائیکی ملاتے و تچ مروج کینی۔ جیوں سرائیکی مورن تے سندھی مورن

و تچ کافی فرق ہے۔ من اسان منقرا اٹھاں لوک اصناف دا تذکرہ کر لیسوں جیڑیاں سندھ و تچ

موجود من۔ میں کتے ڈاکٹر عبد الجبار جریںجو دے اسان فقورایت ہیں جنھاں دیا لوک گیتاں اُتے تحقیق

نے اسا بڑی بہوں مدد کیتی ہے۔ سندھ دے سرائیکی لوک گیتاں دے موضوعات دیا سانجھے من۔ اٹھاں

و تچ مذہبی اعتقاد اتے۔ ہجر و فراق۔ عشق و محبت۔ شادی بیاہ تے خوشیاں شادمانیاں

کے موضوع ملدن۔

لولی :- ڈاکٹر عبد البچار جو پنجو دے اکھان مطابق لولی بالائی سندھ دامتقبروں کو گیت ہے۔ اسے گیت زیادہ تر ساربانوں سے سفر بارے ہن اور اکثر لولی دے بول سرائیکی و ترح ہن۔ پنجاب دے سرائیکی علاقیاں و ترح این قسم دی کوئی صنف اس دے علم اتح نی آئی۔ اتھال لولی حرف ماواں اپنے بالوں کو سنڑویندن

ویندا جو پیا ہیں گدھی آفریں توں پھنڑیاں
 نہ آویں این ایڈے شاید دل گیا ہیں کھنڑیاں
 عارب جی ہونڈیاں نوریاں پتھر و ہنڈیاں
 عارب مری ویو، نوریاں دیس مٹاوی
 کندھ کوٹ جے شہر میں سمیٹوں آسن
 ماچھانڑیوں
 عارب جیہڑو نہ وری بیو جنر نیڈیوں ماچھانڑیوں
 سانول لولی

۷۷

گامنٹ :- سندھی لوک ادب و ترح گامنٹ دا انداز مرود۔ بیلن تے لولی دانگوں ہے۔ اسے دھوڑے دا گیت ہے اسے بالائی سندھ دا گیت ہے۔ آہن جو گامنٹ نامی کب شخص لارین تلوں سندھ توں چلا گیا تاں اونڈی زال نے اونڈے فراق و ترح گامنٹ آکھے۔ اسان پنجاب دے سرائیکی علاقیاں و ترح راجھ لوک صنف گامنٹ دا پچھلے صفیاں و ترح حوالہ دتے۔ اور این توں بالکل مختلف کب صنف ہے۔

گکڑا بھی آیا میڈا سالول نہ آیا
 کیں کنوں بچھاں سارا ساتھ پرایا۔ گامنٹ دو
 لاڑ جو ویندیاں و ترح کیا کر لیس
 ماندا جو تھیس بیٹھا بڑینہ گنڑ لیس گامنٹ دو
 پت دا چولا میڈے سینے تے سہارے
 جوڑ ہنڈھیاں ڈٹل پکیاں دا ڈانج ہے
 اُجھے دی گاڈی ڈیکھو تے دا دوشاں
 اتھال و ترح رلی جتھاں کبھی نہ سپوہناں
 شہر تڈے دا کوئی مٹھرا ہے پانی
 اکھیاں نی ہونڈیاں روزی ڈٹری نائی۔ گامنٹ دو ۷۸

چھلو :- سندھ و پنج رانج چھلے دے گیت موضوع دے اعتبار نال پنجاب دے چھلے "نال کانی
حدیں مائمت رکھان - سندھی علاقے دے ہک چھلے دا نمونہ -

چھلے مینا کاری	تہنجی مہربانی
سونہروں تہجداری	چھلو ڈے نشانی
قالبو کئی آ یاری	چھلوسن وارو آ
چھلوسونھن جوانی	مورکھے ڈاڈھو پیارو آ
چھلو ڈے نشانی	پائے تہنجو وارو آ
چھلو دشمن پاتو	تہنجی آ جوانی
ادہروں سنجی تو	چھلو ڈے نشانی
تورکھے مورہ جاتو	

تہنجی توں وٹ نشانی
چھلو ڈے نشانی ۷۹

پیلین :- ایس لوک گیت کوں ڈوں ہم قانیہ مہرمیاں دی وجہ توں پیلین سڈیا رینڈے - اے اٹھوالاں
دا گیت ہے - سندھ و پنج اینڈے زیادہ تر لوں سرائیکی و پنج ملدن - اے صنف ہو بہو ساگی بیت نال
ملدی ہے -

پار وریاؤں سونہراں پوکھے نی لیسے
ڈینہ گٹرنیدی میکوں ٹنگو گئے ہینے
پار وریاؤں کاں جہڑھی مئے
پڑھ گھن نماز ول ملن تھے
پت دا چولا میکوں پاؤں نہ ڈیندی
وڑھے تڈے میکوں آون نہ ڈیندی
گھوک دے غیر رب خیر کر لیسے
دھڑھے مارو میکوں رب ملیسی ۸۵

چھلو :- ڈاکٹر عبد الجبار جو بیجو دے اکھاں موجب اے ہک مقبول صنف ہے ایس لوک صنف دے اثرات سندھ

وے معروف شعراء وے کلام ورج دی ملدن ۔ کتھا ہیں اے بنیاں تے مشعل ہونڈے ۔ کتھائیں ڈرا باراں
معریاں تے ۔ کتھا ہیں اے کاخی وے روپ ورج وی ملدے ۔

بن بنیر بولی میڈا جانی نور نشانی

قسم قرآنی

لنگ تنھنڈی لوڈی میڈی

دل کیتی مستانی قسم قرآنی

بے سنگھار کرے میڈا سونیاں

تہ گھٹیاں حوراں کرن حیرانی قسم قرآنی

تیر نینیاں تکبیر کرن

واہ ابرو سنت کانی ۔ قسم قرآنی ۸۱

*

رولو :- ڈاکٹر بنی بخش دی تحقیق وے مطابق اے گیت ڈھولا مارو دی مشہور کرک داستان تلوں متاثر
کیتی تے لکھیا ہویا ہے ۔ پنجاب ورج اے گیت دی اپنی بہوں مقبولیت رکھدے ۔ اے سرائیکی زبان دا
گیت ہے ۔

ڈھولا لاڈا در کھولی بیٹھی ہاں ست مارو دا

بازار دکاندے اب وے

دشمن ڈرمیو نہ کنب وے

اکو اکو اشارے ۔ جیویں ڈھولا

ڈھولا تال میڈا بتیلی والا

پتروں پار پیجا دیں

دوسالوں آ

میں تیڈی ہاں ۸۲

*

موڈی :- موڈی دی بیت دی طرح ڈوں ڈوں معریاں تے مشعل ہونڈے ۔ اے دی بالائی سندھ واکو گیت ہے ۔

موڈی میڈی دلبر دی ۔ موڈی میڈی سپن دی

موڈی ورج تھل ہے ۔ موڈی ورج کناں ہے ۔

موڈی پچھوں رلدی رلدی ۔ دل اکھنڈی اکھیاں میڈیاں ۸۳

تہڈیاں سمون تال وتی ۔

گیچ

سہے کوں سدھی ورتج گیچ آہدن۔ اسے لوک گیت اسڈیاں سانجھیاں خوشیاں دے سبب ہوندن شادی دی ہک ہک رسم تے سنگراں گیت ہر علاقے ورتج تلاش کیتے ورتج سگدن۔ ڈاٹر بنی مینش بلوتج سٹیس نے سدھی سہرے کافی تعداد ورتج جمع کیتے۔ آپ دی آٹھ سو صفحات توں زیادہ ضخیم ہک پہوں اہم تحقیقاتی کتاب گیچ دے ناں نال سدھی ادبی بورڈ نے شائع کیتی ہوئی ہے۔ اٹھال سہریاں ورتج ڈھیر سارے سرائیکی مہرے ملدن۔

سرائیکی زبان ورتج لوک گیتاں دیاں اٹھال اضاف دے علاوہ نئی چھوٹیاں چھوٹیاں ونکیاں پیاں دی ملدین۔ جیویں مذریکا۔ سوئی وغیرہ۔ اینویں واراں تے منظوم لوک داستاناں دی پہوں ملدین۔ خاص لوک تھیاں ورتج "ڈھول بادشاہ" تے موٹل راتو" دا منظوم قصہ پہوں سوادیا ہن۔

لوک گیتاں دے ایں جائزے توں معلوم تھندے کہ سرائیکی لوک گیت اسڈی لوک رہتل تے وسیبی ورتا دیاں نال بڑا ڈھانگھا ناہنتہ رکھدن۔ ایں زبان ورتج بے شمار لوک گیت موجود ہن۔ ایں گیتے ایں زبان کوں لوک گیتاں دی زبان دی آکھیا دیندے۔ لوک گیتاں تے اجاں باقاعدہ طور تے وڈے پیمانے تے کوئی ایجھانسا برکم نہیں تھیا اور نہ ہی ایں سلسلے دیاں بے شمار گھنڈے ورتج نکھیرا تھے۔ ایں گیتے اسڈے دانشوریں کئی جہیں تے آپوں اپنے فیصلے فرمائیں۔ جیویں غلامی ہادپوری اپنی کتاب "چھرے" ورتج بگڑو دی تعریف کرنیدیں ہوئیں آہدن۔

"بگڑو ساڈی زبان دا پہوں پرانا گیت ہے۔ اصل ورتج بگڑو۔ گانن تے لولی، کوئی علیحدہ گیت نہیں۔ آ سب ڈول مہریمیاں واسے ڈوھرے دیاں تھال ہن۔ جیڑھیاں ان پڑھ عورتاں تے مرداں ورتج رچیاں ہریاں ہن۔ ۸۴

اسکوں غلامی صاحب دی ایں رائے نال اختلاف ہے کیونکہ گانن۔ بگڑو تے لولی ہیت تے نفس مغز دے کاظ نال بالکل انج وانج اضاف ہن۔ اینویں غلامی سٹیس پسا کے نئے بچے کوں دی ہک ہک کرڈتے۔ حالانکہ اٹھال دا وی آپس ورتج کوئی سانگائیں بنڈا۔ ایں طرح سٹیس جمید سو پوری نے ساون ماگھوں دی صنف کوں گاؤن دے سرناویں نال اپنی کتاب ورتج شامل کیتے ۸۵ حالانکہ گانن ہک انج صنف ہے مے جو جھاسرائیکی زبان ورتج ہر گانے کوں گاؤن آکھیا دیندے۔ ہندا ساون ماگھوں تے گاؤن دا میل بنڈا نہیں۔ اینویں جھمر دے بول ہک لوک گیتاں دی صنف دے طور تے نکھیردیں پیش نہیں کیتے ورتج سگدے۔ جھمر کھیددیں ہوئیں نیلگر ہر قسم دے گیت ایں ورتج گاندن۔

حواشی - باب پُوجا

- ۱- پیام فرید - مُرتب ڈاکٹر مہر عبدالمق - سرائیکی ادبی بورڈ ملتان ۱۹۸۷ء ص ۲۲۳
 - ۲- ایفا - ص ۵۱۹
 - ۳- ایفا - ص ۶۵
 - ۴- اے گلاسری آف دی ملتان لیگنٹس - اوبرائن، گورنمنٹ پریس لاہور ۱۹۵۳ء (مقدمہ)
 - ۵- نقش ملتان - عتیق نگری - نگری اکیڈمی ملتان ۱۹۸۲ء ص ۲۸۲، ۲۸۵
 - ۶- آب گوشر - شیخ محمد اکرام ادارہ ثقافت اسلامیہ ۱۹۷۵ء ساتویں بار ص ۲۱۷ تا ۲۷۷
 - ۷- اولیائے بہاول پور - مسعود حسن شہاب - اردو اکیڈمی بہاولپور ۱۹۸۲ء ص ۱۹ تا ۲۵
 - ۸- ملتان زبان اور اس کا اردو سے تعلق - ڈاکٹر مہر عبدالمق - اردو اکیڈمی بہاولپور ۱۹۶۷ء ص ۱۹۶ تا ۹۷
 - ۹- تاریخ و ثقافت ضلع رحیم یار خاں - پروفیسر سعید احمد سعید ۱۹۸۱ء رحیم یار خان ص ۱۸ تا ۱۲۵
 - ۱۰- نواب مظفر خان شہید از علم کمال خان - سرائیکی ادبی بورڈ ملتان
 - ۱۱- صادق نامہ تا ریخ بہاولپور سید نذیر علی شاہ - ترجمہ صدیق طاہر - سرائیکی ادبی مجلس بہاولپور ۱۹۷۲ء
 - ۱۲- سرائیکی اور اس کی نثر - دلشاد کلانجوی - سرائیکی لائبریری ۱۹۸۲ء ص ۳۸
 - ۱۳- سرائیکی مطالعے کے سوسال - کرسٹوفر شیکل ترجمہ دلشاد کلانجوی - سرائیکی ادبی مجلس بہاولپور ۱۹۸۶ء
- ص ۳۳
- ۱۲- اے گلاسری آف دی ملتان لیگنٹس اوبرائن ۱۹۵۳ء دیباچہ گورنمنٹ پریس لاہور
 - ۱۵- سرائیکی اردو لغات دلشاد یہ - دلشاد کلانجوی - سرائیکی لائبریری بہاولپور
 - ۱۶- سرائیکی شاعری - از کیفی جامپوری بزم ثقافت ملتان ۱۹۶۹ء ص ۲۳
 - ۱۷- تلی بیاض دیوان خورشید ملکیہ سیٹھ عبد الرحمن - دبیر الملک لائبریری بہاولپور
 - ۱۸- داغ جگر سید محمد مبارک شاہ - اقبال برقی پریس - ملتان ص ۱۳
 - ۱۹- تلی بیاض ملوکہ ممتاز فرید فریدی ایڈوکیٹ لیاقت پور
 - ۲۰- بیاض غیر مطبوہہ میاں عبد الرحمن اخضر بہاولپور
 - ۲۱- ارداساں مجموعہ کلام جانباز جتوئی - بزم جانباز جتوئی اوچسٹریٹ ۱۹۸۷ء ص ۱۲۹
 - ۲۲- بہار سرائیکی مرتبہ محمد بشیر احمد ظامی اردو اکیڈمی بہاولپور ۱۹۸۲ء
 - ۲۳- سرائیکی دیباں مزید لسانی تحقیقات - ڈاکٹر مہر عبدالمق - سرائیکی ادبی بورڈ ملتان ۱۹۸۵ء ص ۱۲۵، ۲۰۲

- ۲۱ - سرائیکی سہل از جہد کتر سرپوری - سرائیکی ادبی مجلس بہاولپور ۱۹۷۷ء ص ۷۵
- ۲۵ - لغات سرائیکی - محمد بشیر احمد نظامی - سرائیکی ادبی مجلس بہاولپور ص ۳۳۲ تا ۳۳۷
- ۲۶ - تاریخ ادبیات مسلمانان پاکستان و ہند - پنجاب یونیورسٹی لاہور ۱۹۷۱ء چودھویں جلد - جلد اول ص ۲۵۵ تا ۲۶۰
- ۲۷ - پنجابی ادب کی مختصر تاریخ - حیدرآباد - ڈاکٹر مرہٹا سنگھ دیوانہ - گیلانی پریس لاہور ص ۲۶
- ۲۸ - سرائیکی بھارتوں - مرتبہ حسنین تھیرانی - ص ۲۳ تا ۲۶
- ۲۹ - سرائیکی سہل از جہد کتر سرپوری - سرائیکی ادبی مجلس بہاولپور ۱۹۷۷ء ص ۹۵
- ۳۰ - سرائیکی زبان سے ادب - دلشاد گلانی - سرائیکی ادبی مجلس بہاولپور ۱۹۸۷ء ص ۵۱
- ۳۱ - سرائیکی لوک کہانیاں - محمد بشیر احمد نظامی بہاولپوری اردو اکادمی بہاولپور ۱۹۸۲ء ص ۵۱
- ۳۲ - ایفا ص ۳۵
- ۳۳ - کب بادشاہ - لوک کہانیاں از طاہر غنی - طاہر اکیڈمی کبیر والا ملتان ۱۹۸۱
- ۳۴ - ایفا ص ۱۶
- ۳۵ - ایفا ص ۱۲
- ۳۶ - ملتان سٹوریز ایٹ ڈیپلوکیمپ - پنجابی ادبی بورڈ لاہور ۱۹۸۳ء ڈومینا ایڈیشن
- ۳۷ - سرائیکی مطالعہ سوسال - از سنی شکیل ترجمہ دلشاد گلانی - سرائیکی ادبی مجلس بہاولپور ۱۹۸۲ء ص ۳۳
- ۳۸ - ایفا ص ۵۰ - ۵۲ - ۵۷ - ۷۶
- ۳۹ - مٹھیاں لولیاں - مٹھیاں لولیاں از صدیق طاہر - غیر مطبوعہ
- ۴۰ - سرائیکی سہل از جہد کتر سرپوری - سرائیکی ادبی مجلس بہاولپور ۱۹۷۷ء ص ۷۶
- ۴۱ - گلوکارہ حینہ ممتاز - ساؤنڈ لائبریری ریڈیو پاکستان بہاولپور
- ۴۲ - سرائیکی لوک گیت - ڈاکٹر مہر عبد الحق - بزم ثقافت ملتان ۱۹۷۲ء ص ۱۲
- ۴۳ - ایفا ص ۵۳
- ۴۴ - سرائیکی سہل - جیب نائق ملتان - غیر مطبوعہ
- ۴۵ - وسدیاں جھوکاں - خان رضوانی - سرائیکی اکیڈمی ملتان ۱۹۷۱ء ص ۲۲
- ۴۶ - سرائیکی سہل - جیب نائق ملتان - غیر مطبوعہ
- ۴۷ - گلوکارہ شریا خانم - ساؤنڈ لائبریری ریڈیو پاکستان بہاولپور
- ۴۸ - اردو کی قدیم تاریخ - عین الحق فرید کوٹی - اورینٹ ریسرچ سنٹر لاہور ۱۹۷۹ء ص ۱۵۱
- ۴۹ - گلوکارہ لوزیہ خانم ساؤنڈ لائبریری - ریڈیو پاکستان ملتان

- ۵۰ - سرائیکی سپرے - جیب فائق - غیر مطبوعہ
- ۵۱ - ایفا
- ۵۲ - ایفا
- ۵۳ - گلوکارہ گل بیدبانو - ساؤنڈ لائبریری ریڈیو پاکستان بہاولپور
- ۵۴ - سرائیکی لوک گیت - ڈاکٹر مہر عبدالمق بزم ثقافت ملتان ۱۹۴۲ء ص ۲۸
- ۵۵ - وسدیاں جھوکاں - خان رضوانی - سرائیکی اکیڈمی ملتان ۱۹۴۱ء ص ۳۸
- ۵۶ - ایفا ص ۲۷
- ۵۷ - گلوکارہ سجاد سیرل - ساؤنڈ لائبریری ریڈیو پاکستان بہاولپور
- ۵۸ - گلوکار شہزادہ حیدر کا ساتھی ایفا
- ۵۹ - زبانی روایت رب نواز محمدی بہاولپور
- ۶۰ - گلوکار جیل پرواز نعیر متانہ ساؤنڈ لائبریری ریڈیو پاکستان بہاولپور
- ۶۱ - سرائیکی لوک گیت - ڈاکٹر مہر عبدالمق بزم ثقافت ملتان ۱۹۴۲ء ص ۱۲۲ تا ۱۲۳
- ۶۲ - وسدیاں جھوکاں - خان رضوانی - سرائیکی اکیڈمی ملتان ۱۹۴۱ء ص ۳۷ تا ۳۸
- ۶۳ - ایفا ص ۹۳
- ۶۴ - چہرے - محمد بشیر احمد نظامی بہاولپور - بہاولپور ۱۹۴۶ء ص ۲۸
- ۶۵ - سہمی از غلام حسن حیدرانی - حیدرانی پبلیکیشنز - رائیڈز کالونی ملتان ۱۹۴۲ء ص ۸۷
- ۶۶ - انٹرویو - علامہ عتیق بکری - مصنف نقش ملتان
- ۶۷ - سرائیکی سہلی - جنید کٹر سہولپوری - سرائیکی ادبی مجلس بہاولپور ۱۹۴۷ء ص ۴۸
- ۶۸ - گلوکارہ حینہ تازہ - ساؤنڈ لائبریری ریڈیو پاکستان بہاولپور
- ۶۹ - لغات سرائیکی - محمد بشیر احمد نظامی - سرائیکی ادبی مجلس بہاولپور ص ۳۸۲
- ۷۰ - تاریخ ادبیات مسلمانانِ پاکستان و ہند - پنجاب یونیورسٹی لاہور ۱۹۴۱ء تیسرے جلد - جلد اول ص ۲۳
- ۷۱ - سرائیکی لوک گیت - ڈاکٹر مہر عبدالمق بزم ثقافت ملتان ۱۹۴۲ء ص ۱۱۲
- ۷۲ - گلوکارہ رقیہ خانم - ساؤنڈ لائبریری ریڈیو پاکستان بہاولپور
- ۷۳ - سرائیکی لوک گیت - ڈاکٹر مہر عبدالمق بزم ثقافت ملتان ۱۹۴۶ء ص ۱۵۱ تا ۱۵۲
- ۷۴ - مولد بنی مختار - مصنفہ نذوم نوبہار سیری ۱۳۵۳ھ ص ۲۲
- ۷۵ - چہرے - از محمد بشیر احمد نظامی بہاولپور ۱۹۴۶ء ص ۲۵

- ۷۶ - ہدیای محبوبوں - مرتبہ خان رضوانی - سرائیکی اکیڈمی ملتان ۱۹۷۱ء ص ۲۲
- ۷۷ - سندھی راک گیت - مرتبہ ڈاکٹر عبدالجبار جوینیجو - لوک ورثہ اشاعت گھر ۱۹۸۵ء ص ۲۵
- ۷۸ - ایفا ص ۱۵۹ ص ۴۵
- ۷۹ - ایفا ص ۲۸
- ۸۰ - ایفا ص ۳۵
- ۸۱ - ایفا ص ۲۲
- ۸۲ - ایفا ص ۴۲
- ۸۳ - ایفا ص ۷۸
- ۸۴ - پھیرے - محمد بشیر احمد نظامی پٹانہ پوری - پٹانہ پور ۱۹۶۶ء ص ۲۶
- ۸۵ - سرائیکی سہل - جنید اختر سہل پوری - سرائیکی ادبی مجلس پٹانہ پور ۱۹۷۷ء ص ۶۸

ترجما باب شاعری دا جائزہ

(موضوعات دے حوالے نال)

saraikibooks.acw-614.com

سرائیکی شاعری

سرائیکی زبان دی شاعری دا ولور اکرے جے تاں ایندی سب توں وڈی صفت اظہار دی سادگی تے سچائی پڑدی ہے۔ آسانی، سہولتی تے غیر حقیقی گچھیں کوں موضوع بنادوں دی بجائے پوری شاعری دا مزاج حقیقت پسندانہ تے اینداریشتہ اپنی دھرتی نال پوری طرح بگنڈھیا نظر آندے۔ زمینی حواسے، وسیبی علامتاں تے سچا پو صدقاتاں کوں شاعری دی بنیاد بنایا گے۔ ایجاں گچھیں جیکوں نہ عقل منے نہ دل۔ انھاں دا این زبان دی شاعری ورتج وجود کینی۔ این اتہام کوں اکثر منظم لوک داستانیں ورتج دی سانئیں رکھیا گے حالانکہ داستان ورتج ایجھے مواد دا بیان نہ کرن پڑا پڑھا پڑکھا ہے۔ این زبان ورتج کھیجے گئے منظم ڈراسے دی معاشرتی تے سماجی مسیلاں تے حقیقی روئیاں دی نشاندہی کرنین۔ سرائیکی شاعری دی زبان پر عبد ورتج چوڑی تے مٹھی ماکھی ملدی ہے۔ گدے جو شاعر لفظاں دی چوڑی ورتج منڈلاتوں پڑا پڑے اٹاک بن۔ سادست تے روانی پورے ہے۔ رعایت لفظی تے سن بھانوریاں تشبیہات دا استعمال سرائیکی شعرا دا بھانوریاں ورتیرہ رہیے۔ انہی رشتیاں تے حواسے تے انہی جہدات دا اظہار این سونے طریقے تے سرائیکی زبان کے شعری ادب ورتج پڑدے جو ایندی مثالیں ملدی۔ حضرت علام غریب۔ حضرت سہیل سہیت میاں لطف علی۔ علی حیدر ملتانی۔ نوروز تے خرم بہادر پوری جیہیں شاعران نے انہی موسماں کے اندر پورے لفظاں دیاں کے مورتاں جوڑن۔ انھاں شاعران دا کلام کس پڑھجی زبان کے مقابلے ورتج رکھیا ورتج گدے فطرتی تے قدرتی مناظر دا بیان این شاعری ورتج سب توں زیادہ ہے۔ روہی کے ہے۔ دریا دیاں موجلیاں ساون کے بدلاں دی رام بھم۔ اباں کے باناں ورتج پنگھاں کے جھوٹے۔ پورب تے پکھن دیاں مٹھیاں بیلاں کے تڈرے تھل بیابان میدان پہاڑاں کے قدرتی مناظر این زبان دی شاعری دی سبناں ہن۔ موسیقیت سرائیکی زبان دا خاصہ ہے پرانے ویلے دیاں چھاں ساریاں کتاباں ورتج کانیاں دے اُتے انھاں داراگ تیں ورتج کرن دا انھاں رواج ہئی۔ آشر و پے شعرا علم موسیقی توں واقف ہن۔ اد شاعری ورتج مترن تے موسیقیت نال بھریاں رجیاں کبراں دا استعمال کرنیے ہن۔ سرائیکی شاعری کوں درد تے سوز دی شاعری دی اکھا گے۔ کانیاں پڑ پڑے تے پڑھجیاں انھاں ورتج فراق جدائی۔ مونسو مالاں کے دپرے تے سنجوں ہر کے ملدن۔ ایندے علاوہ سرائیکی مرتبے نے معائن تے سوز کے بیان ورتج کمال حاصل کیتے۔ ہند سندھ تیں دیاں عزاداریاں دی تھل ورتج اپنی اثر انگیزی کے جادو جگائیں۔ ملتان دا مرتبہ کھنڈرے وایاں کوں بک بک سنجوں روئیدا رہ گئے۔ این زبان دا عشق تے رومانی ادب دی اپنی بک لڑیکی سرستی رکھدے۔ عشق حقیقی تے عشق مجازی کے درخت پار سرائیکی شاعری دی روح ہن۔ لقوت تے معرفت کے بیان ورتج اے زبان پورے وڈی ادبیا ریت رکھدی ہے۔ ایندے شعری ادب دا آغاز دی مند ہی تے فقہی رسائل تے مسائل دیاں دستی دینی کتاباں توں تھلے۔ نورنا۔ مہراج نامے۔ میت نامے۔ نہات المؤمنین جیاں کتاباں نے ایندے مند ہی

ادب کوں بک ممتاز مقام بخشے۔ اسلامی روایات اخلاقی اقدار تے معاشرے دی اصلاح۔ سرائیکی شاعری دا بک خاص موضوع ہے۔ تہذیبی اور ثقافتی سطح تے دیاں زبان نے اپنی معاشرت دی عکاسی وچ بک نمایاں کردار ادا کیتے۔ ایندے جگ نامے داراں۔ مشنریاں تے ٹپے کئی تاریخی واقعات کوں ہمیشہ ہمیشہ تہذیب اپنی بکل وچ سانجھ گدھے۔ این زبان دی شاعری چھڑی جنہوں تے ارداساں دی شاعری نہیں بلکہ این چوں لوگاں کوں امید۔ آس تے خوشی و سنجیہ دی ملدن۔ اے شاعر کا باسے تے کھل دیاں سونگناں دی ہمیشہ کنوں وڈی آئی ہے۔ ایندی مزاحیہ شاعری کوں کس طرح نظر انداز نہیں کیا وچ سگدا۔ این زبان نے تقریباً تمام قدیم تے جدید اظہار و سانسے درتین۔ کجھ اصناف خالص اپنا لکھیاں نے پیدا کیتے جیلو مقبولیت رکھ حاصل تھئی ہے۔ سرائیکی زبان دا شعری ادب پورے وسعت تے وڈائی رکھدے۔ اسان اینوں موضوع و اعتبار ناں پنج وڈے عنوان اچ تقسیم کر سگدے ہیں۔

۱. مذہبی شاعری، ۲. صوفیانہ شاعری، ۳. عشقیہ شاعری۔

۴. ملی شاعری، ۵. مزاحیہ شاعری

مذہبی شاعری :- سرائیکی علاوہ حضرت محمد بن تاسم و سندھ ملتان فتح کرن نال اسلام و سوجھلے قول منور تھیا۔ این علاوہ وچ سب توں پہلے مذہبی شاعری دا پڑ بدھا۔ شاعری چونکہ ڈوبھیاں کوں اپنی طرف جھکدیا ہے ہیں کیتے نثر توں دیاں پہلے دینی موضوعات تے شعر آکھھے گے۔

سرائیکی علاوہ وچ سب توں پہلے مذہبی موضوعات تے ملدے۔ مذہبی شاعری کوں اسان اگوں چار حصاں وچ تقسیم کر سگدے ہیں۔

۱. حمدیہ تے نعتیہ شاعری۔ جس وچ اللہ سرہن تے اونڈے جیب پاک معلم دی شان تے عظمت بیان کیتی گئی۔ پڑویا دینی رسائل تے فقہی مسائل تے مبنی شاعری جنیں وچ ارکان اسلام تے نبی دینی ضرورتاں کوں موضوع بنایا گے۔ ترکیبھا وڈا حصہ مرثیہ واسے جنیں وچ اہل بیت دی شان تے واقعات کربلا دا بیان ہے تے چوتھا بزرگان دین تے اولیائے کرام و مناقب = ایندے علاوہ سرائیکی زبان و شعری ادب وچ اصلاح معاشرہ تے دیاں پورے کلام ملدے۔ انھن نظماں وچ اسلامی تے اخلاقی تعلیمات دا عکس پڑدے۔ این طرح این زبان و شعری ادب دا پورے وڈا حصہ مذہبی شاعری دے کھاتے وچ آندے۔

۲. حمدیہ تے نعتیہ :- سرائیکی زبان و شعری ادب وچ سب توں ادبیت حمد کوں دتی گئی ہے۔ بارے (حمد و نعت)، شاعرانے اپنے کلام دا آغاز ہمیشہ حمد توں کیتے۔ ہیں کیتے سرائیکی شاعری دیاں سبھے اصناف وچ حمد ملدیا ہے۔ نعتیہ اصناف، مرثیہ، بند، بحر، کافیاں، پڑ پڑے سب اللہ سرہن دی پاک تعریف

نال شروع تھیندن۔ دینی موضوعات تے درسی مسائل کے کلام دا آغاز دیا حمد پاک توں تھیندے۔ انھن حمدیہ اشعار و دوح
اللہ سئیں دا واحد لاشریک ہونڈ۔ اول توں برکت تے بخشش تے نجات منگنڈ۔ اپنی بندگی تے عاجزی کے مضامین
مدن۔ اسان ہنڈ منتھرا سرائیکی زبان کے چوڑوویں شعری ادب وچوں کجھ حمدیہ کلام کے نمونے پیش کرنیوے ہنڈ۔
قدامت کے لحاظ نال سرائیکی زبان دیا پہلی دستیاب کتاب نورنامہ ہے جیہڑوں سرائیکی شاعری دیا متقبل تصانیف دا
پہلا دور شروع تھیندے اسے طویل لغتہ نظم ۱۵۵۰ و دوح کھی گئی ہے ایذا آغاز حمد کنوں تھیندے۔

صفت سنا رہے دی کیئے جو مہنگاں دا والی۔ جو کجھ روئے زمین تے پیدا ہنڈ سفید سیاہی

باجوں مفت سنا رہے دیا جانیں کوئی خالی۔ سرخی زردی گونا گونی قدرت سمجھ اہی

خالق خلقت نکل روپانی مکھ ہزار کروڑیں۔ اللہ واحد خالق رازق قادر رب توڈا

مول شمار نہ کیا جاوے عقل ونچے کے توڑیں۔ جو کجھ جاتیں سر کجھ کتیں ہر حکمت توح وانا ۱

دینی رسائل تے فقہی مسائل تے مبنی تمام شعری ادب و دوح دیا مہری گال حمد دیا ہے۔ مولانا عبدالمکریم مہنگوی دیا
نجات المؤمنین ۱۰۸۶ء و دوح کھی گئی۔ ایندے دوح ارکان اسلام تے احکام شریعت تے مسائل دین دیا منظوم تفصیل
ہے۔ حمد توں اسے کتاب شروع تھیندیا ہے۔

سب ثنا خدا سیزلی جنید اکل جہان۔ بت درود رکول توں لھتاجیں اتے فرمان ۲

تمام منظوم عشقیہ داستاناں دا منڈھ اللہ پاک کے نال توں تھیندے۔ چراغ اعران دیا بیبر ہونڈ۔ عبدالمکریم اچوی
تے صدیق لالی دیا یوسف زلیخا۔ اکبر شاہ دیا صاحبان مرزا۔ نور الدین مسکین دیا سسی پنوں یا لطف علی دیا
سیف الملک سب نے حمد توں اپنے کلام دیا ابتدا کرتے اسے سعادت حاصل کیتی۔ سید اکبر شاہ دیا صاحبان
مرزا دا آغاز ایں شعروں تھیندے

اللہ توں میں داری آل زنگی بادشاہ۔ رنگ بنائیں عشق دیا مہر دیا کرنگاہ ۳

ڈیرہ غازی خان کے گل محمد شیر دیا دیا لیلی مہنوں و دوح منڈھلا شعر

خداوندا خداوندا خداوند

نہ کردل بند ایں بندے کنوں بند م

سرائیکی زبان دیا شہر مشنوی سیف الملک میاں لطف علی داسال تصیف ۱۱۰۵ء شہر دے شاہ منیل دیا داستان

دا پہلا حمدیہ سبب۔ اکھوادا کر بندہ ہر دم صفت سنا ربانی۔ صدق سیتی کر جان صدر کر یاد ذکر نیردانی

ہے ہر شے تے حاضر ناظر ہنڈ ظاہر باند۔ رکھے شاہ شمار اندر کل قطرہ رنگتانی

جن انان دلوں دا حدوا آکھن ذکر ربانی۔ ہے فارغ ہر عیب کنوں لاریب جمال حقانی

لطف علی کوں کھول ڈکھائیں گوہر گنج معانی ۵

کسی حرفی دہی صفت سرائیکی شاعری و ترجمہ کافی مقبول رہی ہے تقریباً تمام قدیم شعراء نے سہی حرفیاں آکھن ہے۔
 اکثر سہی حرفیاں یا دہی نول شروع کھیندن۔ علی حیدر ملتانی دہی پہلی سہی حرفی داپلا بند

الف ایتھے اوتھے اماں آس تیدڑی تے آسرا تیدڑے روردا اے

منجھیں حواڑے تیدڑے میں اماں خوف نہ کھنڈڑے چوردا اے

توں ہی جان سوال جواب سمجھ سانوں ہوں نہ اوکھڑی گوردا اے

علمی در نول سک تیدڑی اے تیدڑے باجھ نہ سائل ہوردا اے ۶

کافی دہی صفت سرائیکی شاعری دامن ہے۔ تمام وڑے کافی گو شعراء نے اپنے کلام و ترجمہ توحید و معنوں
 کول وڑا سنگار سنوارتے پیش کیتے۔ انھوں صوفی شعراء اے کلام و ترجمہ توحید و جودہی دانتلفہ حقیقت دے دس
 پاکے عشق دے جلوے ڈکھنڈا پے۔ حضرت سہیل سہرست ہرون۔ بیدل نقیرندھی۔ خواجہ عاتل جوگی۔
 احمد یار بلبل۔ مہرورج شاہ۔ سید ولایت شاہ۔ یا حضرت خواجہ غلام فرید سب محبوب حقیقی تے خالق کائنات
 دہی وحدانیت دے پروانے بن۔ خواجہ فرید سہیل فرمیدن۔

الف بکرم بس دے میاں جی۔ بے تے تے دہی کل نہ کالی۔ الف گدھم دل کس دے میاں جی

رہ کتہک ہے کتہک ہے۔ جیر ہاک کول ڈول کر جانے اوکا فرتے مشرک ہے

سرائیکی ڈوڑے دہی صفت و ترجمہ وحدت دے سمندر چھولیاں مریندا پے۔ سرائیکی زبان دے شاعر وحدت دے کابے
 خودی و ترجمہ آتے حیرتاں دے دریا و ترجمہ پیاں کھاندے ڈسدن۔ انھوں دے لبناں تے بائیرید بھائی دا قول سترنڈی

سہاں میڈی شان کتنی وڑی ہے

حضرت سہیل سہرست دس دا بک ڈوڑے

بے خودی و ترجمہ وحدت والی جڈاں اچانک اندھے۔ آدریانے حیرت اندھنڈ پ غوطے کھاندے

سہانی ما اعظم شافی سہیل ابھو حرف الاندے ۸

ڈول جہاناں دے سردار مٹھے مدنی منتظر بنی کریم علی اللہ علیہ وسلم دہی ذات مبارک دہی شان بیان کرنا میں دنیا
 دہی سب توں وڑی سعادت ہے دنیا دہی میں عظیم ترین شخصیت۔ تمام انبیاء کرام دے امام۔ اللہ سوہنے دے
 محبوب کالی کالی والی سرکار دہی مدح سرائیکی کول لغت آہدن۔ آساں مسلماناں دا ایمان تے لکھ عقیدہ
 ہے کہ کونین دے والی دا ذکر۔ آپ دہی سیرت۔ آپ دہی ذات پاک اتے درود سلام بھیجن آساں
 کو جھے ککے لوکاں دہی نجات دا ذریعہ تے ثواب دا وسیلہ ہے۔ اسدا اپو عقیدہ لغت گولی دا سبب بنڈے
 سرائیکی زبان و ترجمہ بے شمار شاعران نے اپنے اپنے رنگ و ترجمہ لغت دیاں سرکھڑیاں جوڑن۔

سرائیکی زبان دی شاعری وچ معنوی لحاظ نال نعت دیاں کئی اقسام ہن۔

۱. نورنامہ :- ایس نظم وچ کائنات دی تخلیق تے اوندے سب توں وڈے سبب بنی کریم علی اللہ علیہ وسلم دی شان بیان کیتی ویندی ہے۔
۲. معراج نامہ :- جس نظم وچ واقعہ معراج کول تلبند کیتا گیا ہرے۔
۳. تولد نامہ :- حضور بنی کریم علی اللہ علیہ وسلم دے مبارک جنم تریں و احوال تے ایس دنیا وچ آپ دی تشریف آوری دے فیض دا ذکر ہونڈے۔
۴. درود نامہ :- اے نعتیہ نظم دی صفت ہے۔
۵. تاج نامہ :- سرتاج انبیاء دی وڈائی تے عظمت دا بیان ایس نظم وچ کیتا ویندے۔
۶. حلیہ مبارک :- بنی کریم علی اللہ علیہ وسلم دے حلیہ مبارک کول سیرت طیبہ دی روشنی وچ منظم کیتا ویندے۔
۷. بیارات نامہ :- حضور مدنی سئیں دی شادھی مبارک دا احوال بیان ہونڈے۔
۸. وصال نامہ :- حضرت بنی کریم علی اللہ علیہ وسلم دا ایس دنیا توں پردہ وٹاؤن کول نظم وچ پیش کیتا ویندے۔
۹. مولود :- سرائیکی زبان دی ایس نعتیہ صفت وچ آپ دا درود معبود واقعہ معراج تے شانِ معظمی دا بیان ہونڈے۔
۱۰. نعت شریف :- ایس وچ بنی کریم علی اللہ علیہ وسلم دی تعریف بیان کیتی ویندی ہے۔ ایس وچ ہر طرح دے نعتیہ مضامین آسکدن۔

اے چاہ سرائیکی زبان ویاں خالص نعتیہ اصناف شاعری ہن۔ ایندے علاوہ پُرجھیاں تمام اصناف وچ نعت اُکھی ویندی ہے۔ جیویں نعتیہ جوگی نامے، نعتیہ لوطے نامے، نعتیہ چہرے نامے، نعتیہ تورے، نعتیہ جیوڑیاں، نعتیہ بارہ نامے، نعتیہ کانیاں، نعتیہ ڈھوڑے، نعتیہ ماہیے، نعتیہ لوری نامے، نعتیہ گھڑ دلیاں تے محمدی بارہ عاصے وغیرہ ہن۔ اسال ایس بے انداز نعتیہ شعری ادب اتے مختراً مختلف اصناف دے حوالے نال کمال مہار کریندے ہن۔

نورنامے او قدیم ترین نظماں ہن جھان وچ نور محمدی دی تعریف و ثنا کیتی گئی ہے۔ سرائیکی زبان دا مشہور نورنامہ حضرت عیسیٰ دے لکھیا ہویا ہے۔ ایندے اشعار دی تعداد ۱۵۰ ہے تے اے مشہوری دی طرز تے لکھیا گئے خود نورنامے دا مصنف حضرت عیسیٰ ایذا سن ترمیر ۵۰۰ ہجری بیان کیتے

پنج سو سال جو گزرے آہے ہجرت باجھو رکولوں

ملاں کسے غریب وچارا کم علماواں کولوں۔ ۹

ایس نورنامے وچ حمد الہی دے بعد شاعر آہدے کہ اللہ سرہنے کول اپنا آپ سبجواں تے اپنا محبوب پیدا کرن دی خواہش پیدا تھی۔ تاں کن فرماتے جو کجھ معنی ہی۔ اسرار دے خزانے جو لکھیں ہرے ہن ظاہر کر ڈھونس۔ دل نور محمدی دا شان بیان کیتا گئے۔

عمرش اُتار تے جن کرکے جو کھل تارے ۔ فکے والی بنی کے کو لوں چارے ٹول سوارے
 جو کجھ چوڑاں طبقاں ورتج پیدا کل خلائق ۔ بنی محمد جیساں رتبہ نہیں کیس کے لائق ۱۵
 ایندے بعد معراج کے معجزہ کوں بیان کینا گے کہ کیوں اللہ سر پہنے واحفرت مہر سب کوں معراج نفیب تھی

ہو اسوار برات کے اتے ورتج چڑھیا اسمانے
 حفرت تائیں ظاہر کنئیں کل اسرار خزانے
 نور اسمانے کہتے رب پیدا ہر اسمانے چڑھیا
 کند عمرش نکاترئیں ہو یا قدم بنی جاں دھریا
 ساز و ضرں پڑوں نفل رکعتاں ترت گذار سدھایا

کندھی پانی ہلدے آہے جاں پھر سجدے آیا ۔ ۱۱

دل خلفائے راشدین وی شان دا بیان اسے۔ اوندے بعد سرد کائنات کے پاک نور دی تخلیق کوں موضوع
 بنا آیا گے ۔ حفرت ملاں کے ایں ۹ ہوسال قدیم لغتہ نورنامے کے علاوہ مرادنا بنیا ۔ امام الدین چکوری
 دا نورنامہ محمدی ۔ مدحت رسول مقبول علم ورتج تصنیف کیئے گن ۔ سرائیکی زبان کے شعری ارب ورتج بنی
 شاعران نے معجزہ معراج کوں اپنی شاعری دا موضوع بناوے ۔ اے معراج نامے باقاعدہ سرائیکی دی منف
 بیٹ تے صدیاں توں سرائیکی زبان دی شان و دھندے پن ۔ تخیل حادق آباد کے بک چانڈیہ قوم کے بزرگ
 حفرت میاں قبول تے دو کے شاہ کے معراج نامے قدامت کے لحاظ مال چھریں صدی ہجری دی لغتہ
 شاعری کے نمونے ہن ۔ قبول چکیری عمر ورتج حفرت پیر مہنی نواب کے مرید تھے ہن ۔ جو حفرت شیخ السلام
 بیاد الدین زکریا ملتانی کے سوتر ہن ۔ تے جفاں دا زمانہ ۶۱۲ھ کے لگ بھگ ۱۲ ہے قبول فقیر کے معراج نامے
 دا نمونہ (میری تے فارسی دا ایں معراج نامے ورتج کافی اثر بڑدے)

سجھو راز و دراز نکتہ بیان
 وہم آدکا داکا کر سیا عیاں
 سمجھ میں قبول عقل پرش کن
 نہیں جاہ تیز کا توں خاموش کن
 بڑھیاں گھٹ کھوہ گال کیتی خدا
 بنی محمد کوں پوس جنرا
 امت بنمیا دل حبیب خدا
 کندھی ہدی اہی پانی وندیا
 اہی سبوت محمد رسول
 دیویں بخش بیستی ایمان قبول

میاں قادر یار دامسراج نامہ ۱۲۴۷ء ورج کھیا گے حافظ محمد یار دامسراج نامہ خمس کے انداز ورج ہے
 اس دے کل ۲۶ بند بن۔ ہر بند دا جھکڑی مقرر کھو ہے۔ " توں اگے فریاد میڈی یا محمد معلف :
 اس مسراج نامے ورج فغانل سیرت - واقف سیرت ، حضرت علیؑ دا ذکر واقعہ کربلا کے علاوہ یاران
 محمد معلف دا ذکر وی وڑی تفصیل تے عقیدت نال کیتا گے۔

توں بنی کوشن سرور پاک سید مرسلین - دین روشن - شان انفل توں پیغمبر آفرین
 توں بنی سراج پتیر یا محمد خاتیں - حوض کوشر داتوں ساتی ہر نبی دا پتیرا

توں اگے فریاد میڈی یا محمد معلف - ۱۳

دنیا گمراہی کے اندھاریاں ورج فرق ہی جو اللہ سوئے نے بطما توں یک ایجھے بھاگاں دا سر معلف دا
 پھور فرمایا۔ جیندی روشنی نال ساری دنیا جگ جگ کرن گئی۔ سٹھے مدنی سرکار بنی کریم معلم دی تشریف آوری
 اس پوری کائنات کیتے اللہ سوئے دا یک عظیم احسان ہے۔ سرائیکی شاعری کے لغتہ ادب ورج آپ معلم دی
 ولادت باسعادت کے موضوع کیتے کئی تولد نامے تخلیق کیتے گن۔ انھن لویں لغتہ نظماں ورج آپ کے
 جنم تری توں بنیادی موضوع دی حیثیت حاصل ہوندا ہے۔ سرائیکی زبان ورج مولوی غلام قادر قریشی و تولد نامہ
 وڑی اہمیت رکھدے اے تولد نامہ اگرچہ صرف یک صدی پہلے کھیا گے مگر اپنے مضامین کے بیان تے شاعری
 کے کمال دی وجہ توں یک ممتاز مقام رکھدے اے تولد نامہ ۱۰۷۲ اشعار تے منیا ہے مولوی صاحب پیروں وڑے
 عالم دین بن۔ سیرت طیبہ تے تاریخ دا پہلا مطالعہ اس تولد نامے ورج انھن کے پیروں کم آیا۔ اے تولد نامہ سرائیکی
 شاعری کے لغتہ ادب دا سنگار ہے تولد نامے دا آغاز انھن اشعار توں تھیدے۔

شان محمد عالمی شان - انفل کل بنیاں دی جان

باعث خلقت نور پوری - ادل ما خلق اللہ نوری

نور مجسم کے تقیس جان - زمین آسمان تے جن انسان

نام محمد نور مجسم - علی اللہ علیہ وسلم ۱۴

انیدے بعد سرور کائنات و التفصیلی شجرہ نسب - حضرت عبداللہ سنس دی شادی - حضرت عبدالمطلب کوں خواب ورج
 خوشخبری ٹالٹن - دل آپ دی ولادت باسعادت و التفصیلی ذکر - انیدے بعد تمام انبیاء کرام و تاریخی حوایاں نال بیان
 حضرت بابی حلیہ سعدیہ سین دا آپ کوں جھولی پاوٹن - بنی کریم دیاں بچپن دیاں سونہاں ماوتناں و احوال بنام و سفر
 تجارت تے حضرت بابی خدیجہ سین نال شادی مبارک - آپ دی سیرت پاک تے معاملہ منہمی دا بیان - جبرائیل
 دا واقعہ - انیدے بعد غار حرا ورج آپ دی عبادت ، وحی دا نزول سب کجھ پوری تفصیل نال بیان کیتا
 گے۔ اے سیرت طیبہ کے موضوع تے یک مکمل منظوم کتاب ہے۔

رب و اخصا ہے محبوب - نہلے ڈولنگ و امطلب

ختم رسل تے عالمی شان - جبرائیل امین دربان

غلام قادر کولسی دامن - ڈوہیں جہانیں ہوسا خان

ڈولنگ جگ سے سرہٹے مدنی منتھار دی شان تے آپ دی سوسنی صورت دی تریف و تعریف بیان کرن کیتے غلامان محمد نے حلیہ مبارک سے ناں نال بک نویں شعری صنف ایجاد کیتی - سرائیکی زبان و ترح حلیہ مبارک پہوں سارے قدیم تے جدید شعراء نے منظم کیتن مگر محمد اعظم و احلیہ مبارک سرائیکی ادب و ترح بک تاز مقام رکھدے - اے پھیویں صدی ہجری سے آخری ادھ و ترح تکرر کیتا گئے - تقریباً اٹھ صدیاں قدیم ایس حلیہ مبارک و ترح ڈو جگ سے محبوب تاجدار بظاہر دی سوسنی صورت داسر بنایاں ہے - اعظم و احلیہ مبارک ۹۰-۱۹۱ اشعار تے مشتمل ہے ایس حلیہ مبارک و ترح آپ و اتقد مبارک - جنبہ مبارک سونہاں اکھیں دا بیان - ڈاؤھی مبارک - چال دا پاک انداز - دلیل والیاں زلفاں دی تعریف - طرز گفتار - خوراک - بستر لباس ہر شے بارے بنایت سرہٹے لفظاں و ترح بیان کیتا گئے - کونین سے سنہرپ و اسنہرپ ایس سرہٹے لفظاں و ترح سمبایا گئے -

نوری عالم سارا آکھے ماہ کنڈانی سرہٹا - پرچین عرب و ایت سلوٹا سرہٹا تے من موشا

لعل یا توت لبان دی لعلی ڈیکھین ڈی سدھوالی - رم فہم ڈنڈاں دی ترقی ترقی گول گھائی

ہر دم حمد ایہی آکھاں رب کول خالق جانڑاں - جس رب اپنا دوست بنڑا یا سرہٹا ڈوہاں جہانیاں

زنگ کنڈ داسرخی بھریا بھیل لولاکی پنڈا - زنگ بھریے کول ڈیکھے بھیرے بھیل تازہ شرمندہ ۱۴

سرائیکی زبان سے شعراء نے آپ دی شادھی مبارک کول موضوع بنڑا تے بارات نامے لکھین - خاص طور تے حضرت بابا خدیجہ سین نال آپ سے نکاح دیا - انھن بارات نامیاں و ترح و ڈی تفصیل ملدیا ہے - اے بارات نامے سرائیکی شاعری دا سہاگ تے بھاگ ہن - بارات نامیاں دے بعد سیرت طیبہ سے جڑے ڈوہے پیلو وال تے شاعری کیتی گئی اے - اول و ترح درود نامے - تاج نامے تے دھال نامے شامل ہن - اے نور نامے - معراج نامے - حلیہ مبارک - تولد نامے - بارات نامے تے دھال نامے او خاص لقیہ اضاف ہن - جو صرف مدنی لہجہ دی تعریف تے شان سے بیان واسطے مخصوص ہن - انھن خاص اضاف سے علاوہ مولود تے لغت سے مفہمین واسطے ڈوہجیاں تمام اضاف سنن کول دی سرائیکی شاعری و ترح ورتیا گئے - آساں ہن ایہجیاں کجھ قدیم اضاف دا ذکر کر لیں جنھن و ترح لغت آکھی گئی - انھن و ترح ترے - گھڑولی لعل - جہگ نامے - طوط نامے - ڈھوے نامے - سی حرفیاں تے مومکا بلوہ نامے

شامل ہن - گھڑولی لعل بک قدیم شعری صنف ہے سی حرفی دی طرح و کنوں لاتے محاسن ہر حرف نال بک

بک بندھ پدھا ویندے - ایندے ترے مھرے ہم قافیہ ہونڈن تے چوتھا حرف گھڑولی لعل - پرانے زمانے

وہج اے صف صوف سہریاں واسطے مخصوص ہئی لیکن شہزادوں ساریاں لغتہ گھڑولیاں لکھن جسوں وہج
 ڈوجک و سبزے عربی گھوٹ رنگیلے و سہرے اکھچے ویندن۔ گھڑولیاں دا آغاز حدتوں عقیدے۔
 ایندے بعد شان رسالت دا ذکر درود معبود۔ معجزات نبوی۔ واقعہ معراج دا ذکر ایس عقیدت نال کیتا
 ویدے جو سہریاں آویندن۔ لغتہ گھڑولیاں دا آخری بند ہمیشہ دھاتیہ ہرندے جسوں وہج شاعر اپنی نمیش سنگدے
 بک قدیم گھڑولیاں کجھ بند۔

ج۔ حوراں پریاں شادی گاؤں جی۔ شاہ بنی توں گول گھاون جی

بھلا مولا ملک وسایا۔ گھڑولیاں لعل

خ۔ خالق تیدے کم سنوارے جی۔ کرن دھانیں ڈینہہ چن تارے جی

حوراں غلمان ہرون وارے جی۔ شالاکل ملائک نال۔ گھڑولیاں لعل

ن۔ نت و سے مینہ کرم دا جی۔ پانی کوشر باغ ارم دا جی

مادریا۔ صاحب کل شرم دا جی۔ ساری امت دار کھوال

بھلا تکیوں شرم اساڈا جی۔ گھڑولیاں لعل ۱۷

تورا وی سرائیکی شاعری دیا بک خالص مقامی قدیم صنف ہے لوک گیتاں کہتے مخصوص ایس صنف وہج وی لغتہ کلام
 پیش کینا گے۔ اے لغتہ توریے معجزہ معراج و بیان تے من۔ مہر شاہ نوبہار سیرکا حقانی سرائیکی زبان
 و پیروں وڈے لغت گو شاعر سن۔ آپ دا بک لغتہ تورا۔

یا بنی جی ذرا بند اجڑی ڈے بھیرا یا بنی جی

وہی ان کھڑوتا ورتے۔ کھڑا پڑے درود سورتے۔ سر بھیاں دھرتے۔ یا بنی جی

جلو عرش تے یا جبھی۔ تمہیا فضل تے خوش ہئی لیبھی۔ قرب تر سیھی۔ یا بنی جی

طلک تاج لولاک دو سالہ۔ بنی روح الدین سالہ۔ سہر یا نوالا۔ یا بنی جی ۱۸

سرائیکی زبان وہج بک ہئی قدیم صنف جہرگی نامہ مدتاں میں ورتی گئی۔ ممبرب حقیقی کول جہرگی وے نال

نال یاد کرتے اپنے دل ویاں مونجھاں۔ ارداساں تے سکاں وے حال پڑتے ویندن۔ لغتہ جہرگی نامیاں

وہج باغ شاہ و جہرگی نامے کول خاصی شہرت حاصل ہے۔ ایس جہرگی نامے وہج سرور کائنات

دی ایس دنیا تے تشریف آوری۔ آپ دی رحمت تے شفاعت دا وڈی عقیدت مندی نال اظہار کینا گے۔

ولیاں جہرگی دکا طرف ضروری۔ باجموں دل طاتے

وہاں خاص حضور کی۔ میڈا دل نشاتے

تخت ہزاروں بک جوگی آیا - جھنگ مارنے فیض کھنڈایا

کتیش لطف و نورنی - دھماں ملک انلاک اسے

شان جوگی واسے لولاکی - سجدہ کر کے سب اخلاکی

خادم حور و نورنی - دوزن ہمیش براتے ۱۹

باغ شاہ کے اس جوگی نامے کے علاوہ بک بیا قدیم جوگی نامہ مولوی بنی بخش بنشا داملدے کے باغ شاہ
والے توں مختلف ہے پنج پنج مہرمیاں دابک بک بند ہے تے بک بک لفظ و وج کھلا کر وڑاں
عقیدتال پڑدین۔

دلیاں جوگی کے نال - رزراں زور زورے لایاں - ہے جوگی لچال - جھوٹاں کدش تے لایاں

جوگی میدا پاکوں پاک کے - خاطر جنیدی کل لولاک کے

ادولوں حاضر تھی کھڑا براتے کے - عاشق خود غفار کے - حوراں خدمت آیاں ۲۰

انھوں جوگی نامیاں کے علاوہ ہیرتے آذدی مادی طرفوں سراں تے جراب کے انداز و وج کئی جوگی نامے لکھے گن۔
مولوی بنی بخش بنشانے وی ایجھے جوگی نامے لکھن بید مبارک شاہ نے کافی کے انداز و وج لغتہ جوگی نامے لکھن
سورٹے مدنی سنھار تیں اپنے دل کے ارمان بچاؤں سیتے عاشقان رسراں نے ہر اس کوں سنیے ڈتن۔ کچھیاں
کوں اپناں عرضاں بچاؤں وی سنت کیتی ہے۔ ہیں سک تے اس تے لغتہ طوطے نامے وی صفت کوں
ایجاد کیتا۔ انھوں طوطے نامیاں و وج طوطے کوں مخاطب کرتے دل کے احوال دربار بنوی و وج بچاؤں
دیاں زاریاں کیتاں گن۔ نور الدین مسکین دا مشہور لغتہ طوطا نامہ۔

بومیں طوطا نال ادب کے - اگوں میدے شاہ عرب کے

آکھیں طوطا یار میدے کوں - دل کے بھید ان ڈیواں کیکوں

توں ہیں واقف راز نہانی

و وج مدینے ہر ویں باقی - علوی خالی سب مشتاقی

کڈ ہیں پھیر سمجھا جانی

سرتے دھرتے تاج سنہری - کر کے پھیر براتے سواری

شب معراج کرو سیرانی

دلبر جانی ڈے نہ روئے - بھن سب عامی تیدے اولے

تیدا دامن ہے امن امانی ۲۱

عربی ڈھولا جیدے سہرے ساری خدائی گاؤے جیدیاں تھیں رب سیں کھادے۔ اودنی ڈھولا ساکی امت وادھنڑوال،
 کریم سیں بچال جا جاتے سرائیکی شاعری دا سہاگ بنیے۔ ڈھولے دی شہر رصف عربی ڈھول دی شاد ورج
 ایں رنگیج گئی جو سفین دے پئے سارے روپ ایندی ریس کرن۔ سرائیکی شاعری ورج ان گنتر لغتہ ڈھولے کیجے
 گن۔ انھال ورجوں خادم کلھن بیلوی دالغیہ ڈھولا بک پہوں آچامقام رکھدے۔ ایں ڈھولے ورج لاکنوں کی تھیں
 ساری تختی تیرب دے بنرے دی تعریف ورج رقم تھی اے۔

الف آلبم اللہ میڈا ڈھول پیارا۔ مورومنزہ میں توں ملدی ماہ مقارا
 چھوڑیم تیدے سانگے گھرز مال پیارا۔ ہویاں خادم تہن دی روپس دلارا
 م مدلی ڈھول آڈے دیدار ضروری۔ اصلوں مار مکایا ایں فرقت مہوری
 زکربے پروایاں دل نہ سہنڈی دوری۔ خادم خاک نکاری توں میں خلقت نری ۲۲
 ناطق دالغیہ ڈھولا کوں دی خاصی شہرت حاصل ہے۔ اے ڈھولا سی حرفی دی طرزتے لکھی گئے۔

ل لاج امت دی احمد پاک پسی۔ کھوئی کھوئی امت کوں اپنے دانن لسی
 ہر ہر اکھ و پاپے سنے سنے ڈھولے تاں پسی۔ ناطق عاجز امت کوں ایہ پار پسی ۲۳
 مولانا شائق سرائیکی زبان دے سنے ہرے شاعر گزرن۔ انھال دی کتاب گلستہ عشق ۱۹۱۹ء ورج اگے توں چھپی
 اے شائق دے لغتہ ڈھولے دا بک بند

ل مک چھپ ڈھولا برقعہ میم داپالو۔ آپوں مک ٹرب ورج احمد نام دھوالو
 کیتو حسن دا جلوہ مانگاں دموم بچالو۔ شائق یار دے دل ورج ڈھولا قہوک بزارو ۲۴
 انھال شعرا دے علاوہ جان محمد گدازتے مولوی بنی کنش بنشا دے لغتہ ڈھولے دی پہوں شہور ان۔ سب
 ڈھولے۔ عربی ڈھولے دی شان بیان کرن ورج بیاں انھال توں بک فریگی چس رکھن۔
 سی حرفی دی مقبول صفت گنہی ہے تقریباً تمام بزرگ شعراء نے ایں صفت ورج طبع آزمائی کیتی ہے۔ آخر سی حرفیاں
 لغتہ۔ صوفیانہ تے عارفانہ مزاج دیاں ہن۔ لغتہ سی حرفیاں ورج عبد جبار گپری دے شاعر سید امیر حیدر میرن
 علی حیدر متانی۔ حضرت حافظ جمال اللہ۔ گل خان لغاری۔ حضرت سہیل سرمست۔ فائق۔ شائق سید مبارک شاہ
 محمد کنش بنشا۔ سید شہیر محمد گیلانی۔ تے بیاں رحیم کنش دے ناں قابل ذکر ہن۔ امیر حیدر میرن دی بک لغتہ
 سی حرفی دا بند۔

م محمد دے ناں توں گھول تھال جگ سارا ما۔ عاجز جہی مان کینی چھوڑوس تہنت ہزارہ ما
 میں ماندی در ماندی کوں ڈکھلاں روپ نظر ما۔ میرن شاہ میڈے من بھایا ما ہی ماہ مقار ما ۲۵
 علی حیدر متانی دیاں پنج سی حرفیاں کوں وڈی شہرت حاصل تھی۔

علی حیدر ملتان کی کون کون کریم معلم نال بے حد عشق نبی ۔ او کیوں کونین دی بھیاں ورتج
تقیہ تان و تذرانے پیش کرنین ۔

م محمد علی ملانی دا ہر دم ساکوں آسرا اے ۔ اسے دی امید اباں عملاں نہ بھرو اسرا اے
اوکے دے دربار دے مائل تھو انا ڈرے کا سرا اے ۔ اوسے دے دلا سے تے حیدر سنچوں والا باسرا اے ۲۶

بارہ ماہے ورتج باراں مہیاں دے حوالے نال اپنی روح دے ڈکھ سکھو ڈڈانے وینین ۔ سرائیکی زبان اتج کئی موی بارہ
زی ملدن ۔ انھاں نفیہ بارہ ماہیاں دے علاوہ نفیہ عفت روز بہشت یاس دی کئی کھیے گئے ۔ میاں رحیم بخش
دے بارہ ماہ موی معلم چوں سسر کھڑی ۔

چیتے چیتھ بہنہ کرے ورتج مدینے جاواں میں
روضے پاک نبی دے اتوں جذری گھول گھول میں
جے کر سہرے حفوری پوری سارے مطلب پاواں میں

رب رحیم کریم قادر توں ایہو ہر دم جاہواں میں ۲۷
سرائیکی زبان دے شعری ادب ورتج بے شمار نفیہ سسرے دی ملدن ۔ جس ورتج معراج تے حضور کریم دے تشریف
گھن وینن کون موضوع بناتے وصال دے سہرے اکیھے گھن ۔ مولانا شوق نے ۱۵۹ صفحات ورتج معراج
دے سہرے کون منظم کیتے ۔ ایندکا نظم تے نثر ڈوہیں انتہائی عالمانہ تے رواں من ۔ محمد شاہ حقانی نو بہار سیر
یک مہاندروے لوت گو شاعر گزرن ۱۳۵۲ء ورتج آپ دا یک نفیہ مجبورہ ظلام شائع تھے جس ورتج معراج
دے سہرے ۔ مندی دے سہرے اپنی مثال آپ من ۔

معراج مانٹے بناں معراج مانٹے دے ۔ سرتاج مانٹے بناں جگ راج مانٹے

۲۸
اکھے محمد شاہ کیا سائیں تیڈی عفت تان ملدی ناہیں تھیا خشک ختم فس پناں معراج مانٹے دے
سرائیکی زبان دیاں انھاں خاص اصناف دے علاوہ لغت بنی کریم صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کیتے ایں زبان دی یک مہاندری
عفت مولود ہے جس ورتج آپ دے درود مسعود دے علاوہ ڈور مجھے دی ہر قسم دے نفیہ مضامین بیان کیتے ویندن ۔
لغت تے مولود یک بنے نال پہوں حد تک سانجھ رکھدن ۔ سرائیکی زبان دے وڈے لغت گو شعراء ورتج
حفرت خواجہ فریدؒ ۔ محمد یار مہبل ۔ شاطر خانان ۔ مجروح شاہ ۔ سید جلال کلیم ۔ خرم بہادر پوری ۔ گلشن
کنتہ ۔ کبتر ۔ نورن گدائی ۔ حابر مبارک پوری تے سید ولایت شاہ دے نال پہوں مشہور من ۔ سرائیکی زبان
دے شعری ادب وادامن لغت رسول مقبول صلی اللہ علیہ وسلم نال رنج رنج تے بھریا ہویا ہے ۔ اتیاں زیادہ
نفیہ اصناف سخن شاید ہی زبان اتج ملن محال ہے ۔ سرائیکی زبان ورتج لغت گوئی دا زیادہ تر موضوع واقعہ
معراج ۔ کونین دے شہر پ داسرا پا ۔ حلیہ مبارک درود سلام ۔ روضہ اقدس دی زیارت دی سک

آپ دسے قُرب دی سک۔ اپنے گناہگار ہونے سے پشیمانی۔ مدنی منتخباتوں دویکا دی اردو اس سے۔ اور دیکھا بخش را
سہارا تے اور دسے سرم دی اُس ہے پڑوں جگ سے مجرب دی شان بیان کرن ایس دنیا دی سب توں وڈی خوش بختی
ہے تے سرائیکی شعرا نے مذہبی شاعری کے صن و بجز اسے سعادت رنج رنج تے حاصل کیتی ہے حضرت خواجہ فرید
سیس داندرانہ عقیدت۔

اتھال میں مٹھری انت جان بلب

ادناں خوش رسدا رنج ملک عرب

تورنیں دھلے دھورے کھانڈی ہاں۔ تیدے نام توں مفت وکانڈی ہاں

تیدی بانڈیاں دیا میں بانڈی ہاں۔ ہے درے کتیاں نال ادب ۲۹

اب، دینی رسائل :- سرائیکی زباں دی مذہبی شاعری کے پٹے و بجز دینی رسائل تے فقہی مسائل دیاں منظم کتاباں
کوں پہوں اہمیت حاصل ہے۔ دینی موضوعات کے ملے مسائل دی وضاحت و بجز کھیال گیاں اتھال کتاباں کے
پڑوں وڈے مقصد بن۔ ہک تاں شاعری کے حوالے نال اُن پڑھ لوگاں کوں مذہب توں سرناں کرن تاکہ
عام لوگ دی اس کے نال واقف بھیرن تے پڑجھا اتھال تصفیات نے اول وقت دیاں درسی کتاباں دیکھا ضرورت
کوں دی پورا کیتا۔ اسے کتاباں گھراں و بجز تے مدرسائیں میناں و بجز طالبان کوں پڑھایاں دیندیاں بن۔
اتھال کتاباں و بجز زیادہ تر دین کے بنادیاں شے تے رندمرہ پیش اُون راسے حالات کوں سامنے
دکھ تے فقہ کے حوالے نال گپاں مہار کیتی گئی ہے۔ ایندے علاوہ ایمان دی نصیحت بفس دی اصلاح شرک
بدعت تے معاشرتی برائیاں توں بچن دی تلقین ملدی ہے۔ اتھال دینی رسائل را آغاز کڈن تھا۔ اچاں
ایندا یقین نہیں تھی سگیا۔ پر ستریں صدی ہجری توں اتھال دی سونہ روئے گدی ہے۔ اساکوں سب توں پہلے
مولانا عبدی ابن محمد ساکن باقر دار سالہ مندی ملدے۔ ۱۰۷۱ھ دی تصنیف ہے۔

نوسور ریھے سازے جاں گزرے و بجز شمار۔ سمجھ سیرت مصطفیٰ تدن تھی تید

مولانا عبدی کے متعلق باوا بدھ سنگھ پیر پٹنہانی و بجز مکھن کہ ملکہ ہانس ساہوال کے رہن واسے بن پہلے
کبروال بن ول دین دی تعلیم حاصل کرتے اپنے آپ کوں تبلیغ واسطے وقف کر پڑ توں ۳۰۔ مولانا عبدی کوں پنجابی
مفتین پنجابی شاعر آہن۔ مگر اتھال واسدا کلام سرائیکی آئینہ پنجابی ہے۔ بیا ملکہ ہانس کے باشندے ہون
دی وجہ توں دی یقین آندے کہ اول وقت اس علاقے تے سرائیکی زبان دا اچھا خاصا اثر نہیں
کیتے اتھال کے رسالہ سانجھی زبان ا بجز رقم کیتا ہرے۔ رسالہ مندی وچوں کلام دا نمونہ

روزے ماہ رمضان کے سب سے فرض کچھانٹ۔ سبھاں کمان نینا فرض کیتا رحمان
 پھوڑن کھانا پیوٹنا کرن ترک جماع ۔ ۱۔ اپور روزہ بچہ توں نال تیاں سماج
 ”عبدی کے بعد مولوی عبداللہ کے بارہ انواع یعنی فقہ کے بارہاں رسالیاں کولں وڈی اہمیت حاصل ہے۔ حافظ محمود شریانی
 پنجاب میں اردو و ترجمہ کھدن ۔ ”مولوی عبداللہ حفصہ میت نال قابل ذکر سن جو جیا نگیر کے بعد توں شروع کر کے
 شاہ جہاں کے آخر ایام میں برابر چالیس سال میں تصنیف تے تالیف و ترجمہ معروف ریسیے ۔ شریات انھن
 دامیدان ہے انھن دی پہلی کتاب ”تحفہ“ ۱۰۲۵ء و ترجمہ تے پھیکری کتاب ”خیر العاشقین“
 ۱۰۶۵ء و ترجمہ ختم کھئی۔ ”مولوی عبداللہ کے حالات زندگی توں اسال واقف کینی۔ ”مولوی عبداللہ کے
 رسائل دی زبان سرائیکی آئینہ پنجابی ہے سرائیکی زبان کے خالص تے سٹھہ الفاظ انھن دی شاعری و ترجمہ
 رچھئے ہوئے ہن کہ انھن کولں نکیتر یا نہیں و بیج سگلا۔ ہیں کیتے اسال مولوی عبداللہ کے رسائل کولں دی سرائیکی
 زبان دی مذہبی شاعری دے کچھ و ترجمہ کھئیے ۔ ڈاکٹر مہر عبدالمق انھن سبھہ رسائل واسانی تقابلی
 جائزہ گھذیں ہوئیں آہدن ”انھن رسائل دی زبان و ترجمہ ملتان کے خاص الفاظ تے تراکیب اس
 قدر زیادہ ملدن کہ لقب کھذے۔ ”بہر حال مولانا عبداللہ دی زبان تے ملتان کے اثرات پہوں زیادہ ہن۔
 مولانا عبداللہ نے فقہ کے ۱۷ بارھوں رسالے لکھتے دین کے پھیلاؤن تے علم دی اشاعت و ترجمہ کب
 نل مہانگا وارھا کیتے ۔

مولانا عبداللہ کے بارھوں رسالیاں کے نام تے انھن کے کھانی کے سال آہن۔

۱،	تحفہ	۱۰۲۵ء	۱۱،	نص فرافض	۱۰۳۰ء	۱۲،	حدیثنا	۲۲ء
۲،	خاصہ معاملات	۱۰۲۳ء	۱۵،	انواع العلوم	۱۰۲۲ء	۱۶،	معرفت الہی	۱۰۲۵ء
۳،	خیر العاشقین طال	۱۰۵۲ء	۱۸،	سراجی	۱۰۵۸ء	۱۹،	خیر المؤمنین	۱۰۶۵ء
۱۰،	حصار الایمان	—	۱۱،	مقیل اول	—	۱۲،	مقیل دوم	—

نص فرافض و ترجمہ ماہ پیوری رنگی، کوزی شہادت ڈیوٹن تے کور مارٹن اور سہائے رنگارٹن بارے کب بیان دا
 نمونہ ڈیکھیو۔

گوسرگندڑے کوئڈ دی یا ما پیور کبھی ۔ مہرالا اندر شرک آنے کور گواہی دیسی

آکھ فقیرا کورڈا بسن کیا عذاب ۔ ماس انھن دا گل گل پوسی اندر زمین خراب

جورنج کرے ہمایہ تانیں تنہاں کیا سزا ۔ دوہیں ہتھ کپسن انھن دوہیں کپسن پا ۲۳

اگر نال کو کھڑے تے یا کھڑی ٹرے دا پانی پیت تھی دنجے تال ادکول کیری پاک کینا دینے ایس سٹے نول حصار الایمان
 و ترجمہ ایس مولانا عبداللہ نے بیان کیتے ۔

جے متفرق پائی کدھن صالح دوزنما . تراسی کوئی نکتہ پر ہی پھر پائی پاکی آ
 کنگھو ابا سی ہنسی ککھ کچھا دا درد . ایسہ پارے بسین مباح حکک استجاب ظہور
 نڈھا چورا وڈا چمپڑے ورتج آب ننا . ہر دے بوسے دہ وہ کڈھے دل ورتج شک نرپا
 دینی تے فقہی مسائل تے سرائیکی زبان دیا بک اہم تعریف مرلانا عبدالمکریم ہنگری دیا نجات المؤمنین ہے۔ اے فقہ دیا
 کتاب ۱۰۸۶ ورتج مکھی گئی۔ زبان انتالی صاف۔ رواں تے شگفتہ ہے۔ فقہ تے ایس رسالہ اتے مصنف خود
 روشنی پندے۔

صہرت اک ہزار بھی اوپر بھیسا جان۔ اے رسالہ فقہ داکترب آسان
 اے مسائل فقہ تے پڑھ کے رکھو یاد۔ تاحور ڈینہ حشر تے دوزخ کنول آزار ۳۲
 ایس کتاب ورتج فرائض ایمان۔ ارکان اسلام۔ غلاب بے نماز۔ احکام بشریت۔ وضو۔ غسل۔ تیمم۔ فرائض
 نماز۔ روزہ۔ حج۔ زکوٰۃ جس کئی موضوعات تے فقہ دیا روشنی ورتج تفصیلی بیان مقرر کیتے گئے۔ نماز ورتج ہتھ پھین
 بارے بیان ہے۔

سنت ورتج نماز تے پڑھوئیں ہتھ اٹھا۔ ورتج پہلی تکبیر تے کے نام خدار
 مرد اٹھا دن کنل تک عورت موعذیاں تا۔ کجھ اوپر رکھا سما ہتھ لڑکا۔
 فرائض وضو تے سلسلے ورتج مذہبیں واضح کینا گے۔

رب فرمایا مومنو فرض وضو تے چار۔ دعویٰ مرنہ ہتھ پیر مسح دینی تاک
 منہ نیک پائی پارنا دعویٰ ننگ سبار۔ ریش انگشت خلال کرکس مسح بیار
 سنت بک نوکڑہ بے کوئی ترک کرے۔ او مہرم شفا تروں جڑ عقیسی پڑینہ حشر تے
 حاجی شیر محمد شیر گڑھی باولپوری نے دیا ۱۲۰ اور ورتج میت نامہ تے ناں نال مردے کوں دفن نفن پڑیوں
 تے مسائل تے بک رسالہ منظم کیتا۔ ایس رسالے ورتج او بے علم مولویاں تے طنز کریندن جو انھاں کوں مرت سچ
 کور آگھو تے لوگاں کوں ٹھکن آندے۔ لوگاں کوں ترے ترے کفن وا پڑیندن مشورے غریب لوگ ترے کفن
 کھول آہن۔ اگروں تے او کفن دیا دلا میل پڑیندن۔

چنا دعوتنا بہتر ہے۔ ساد اپلا مکروہ

لغافہ پڑھائی پوتھوا۔ گھٹھ مٹھ پڑھیں طرف ودھا

ادل پائی کوستا۔ بیری پتر ورتج گھتا۔

سکے سوزے دل نال ملین۔ پرائے دل ورتج ننگ کرین

جڈن میت پر رکھیرے۔ سرانڈی بہ تبار پڑھیرے ۳۵

انھاں سٹے مسائل تے رسالے نال نال علما نے عام لوگاں کوں ایس دنیا تے عارضی بہر دن چٹلے عمل کا دن۔

انگلی دنیا کی اوکھوتے نیکیاں کرنی کی راہ دکھان سکتے دی کئی نظماں آکھیاں۔ حضرت شیخ عبداللہ مدنی دی
۱۰۹۰ء دی مکھی ہرئی جذبڑی پر ویسی ایجھی بک ایں علائقے دی مقبول نظم ہے جس وچ ایں فانی دنیا کے کڑے
پسار کنوں انگلی دنیا کے سچ واسطے تیاری دے درس پڑتے گئیں۔ جذبڑی پر ویسی کے بند۔

الف اللہ دی بندگی کرتوں۔ بہت صلوة بنی تے پڑھتوں

چوہاں یار وچ نگاہ چھڑوں۔ تا ایمان رب دلیا

سمجھ بندے توں نال نکرے اے جذبڑی پر ویسی

میم ملاں بن شرح جگائیں۔ کر کردی خالق سنائیں

آپ نہ سدھے راہ تے جائیں۔ دوزخ رب دھیکیا

سمجھ بندے توں نال نکرے اے جذبڑی پر ویسی ۳۶

سرائیکی زبان وچ ایجھے دینی۔ درسی۔ اصلاحی تے فقہی رسائل ہے دی کئی ملدن۔ خلیع منظر شرف دے مور ایں سفر
نے لذت العشق دے ناں نال نماز دی نفیلت تے فریفت بارے بک سہی حرنی مکھی۔ سہی حرنی دے آغاز
دا بک بند

آزمین ل مسجد جائیے جو سدک دا آیا۔ واقیمو الصلوة سنت سواری خود خدا فرمایا

جو منکر قرآن توں ہر یا اس دوزخ تے چایا۔ پر ایس محمد دوزخ دسین جہاں رب بھلایا ۳۷

حافظ سراج الدین نے قاری تے حافظ قرآن حفرات واسطے بک رسالہ مشابہات قرآن منظم کیتے۔
انھاں اینکوں ۱۲۰۵ وچ لکھے ایندے اشعار دی تعداد ۱۵۱ ہے ایندک وجہ لقیف بیان کرئیں ہرئی

ہر یا ہے ہن ختم رسالہ نال اللہ کے یاری

جیڑے پڑھدیاں نفع بے اذک پارے حافظ قاری ۳۸

اے رسالہ مشابہات حافظ سراج الدین دی علمیت تے شکر مہارت دا بک بہترین نمونہ ہے۔

ان للمتقین سے دوسری وچ قرآن تامی۔ بک وچ عم تے دو جہاں اندر سورت نون گرامی

و صفوا ثعلی العظیم بھی دوسری وچ قرآن ربانی۔ بک وچ بقرتے دو جہاں سورت شورا وچ جانی

نرسین بھی دو مشابہ استخس نیں زیادہ۔ بک وچ صورت تعص پڑھیر بک و خان امارہ

لقوی عزیز دی دو مشابہ وچ ترانے ساکے۔ پڑھیں صرہ حج د وچوں پڑھیں یاد پارے

۱۸۵۶ء کے زیرے تیرے دا بک دینی رسالہ نفع قلب مع نافع الصلوة و صدقہ سید ملدے۔ ایں

درسی رسالے وچ سرائیکی علاقیاں کے پڑانے درسی انداز تعلیم وچ سوال و جواب کرتے فقرے مسائل بیان

رسالہ توبہ نامہ واقتباس -

یا رب تیکوں واحد جانا - اسماں صفقال نال بچھاتا
پاک محمد حق کر جانا - مناں حکم نہ کراں عدوان
یا رب توبہ یس قبول

تیڈا نام غفار ستارا - توں میں بدیاں بخشھارا
جے توں بکر میں عذر نہ چھارا - فضلوں باجھونہ تیکر مولے
یا رب توبہ یس قبول

قادر شاعر نے قصہ روزہ نامہ رمضان المبارک و حج پہلے روزے توں گھن تے آخری روزے میں ہک بک پڑھینہ
دی کیفیت - روزہ دار دی حالت تے آخرد حج کامیا جی نال پورا مہنہ روزے رکھن دی سعادت دا احوال بیان
کیا گئے -

میں پہلا روزہ رکھیا - دل نہایت کر کے ڈھکیا
میکرں نند نہ ارسے سنبھال - دل صاف نہ رہنڈا انجھال
میں کبت دل بھجاں قادرا - اگے شرح محمد یار دی
اگوں روزہ پڑھجا آئیا - میڈا تلخی جی اکائیا -
میں پئی بیار زمین تے - دل نہایت رکھ یعین تے
میڈجا آپ بھنائیں قادرا - سے پنڈ گنہ سے بار دی الم

میاں مکین واکب رسالہ "نیم ملاں خطرہ ایمان" کے نال ۱۲۹۷ھ و حج شائع تھے۔ رسالہ انجھال اپنے
ورے پال نور محمد کو مخاطب کرتے کھیجے - آغاز و حج حمد لغت منقبت سے بعد علماء دیگ شان بیان کیتی گئی
ہے دل بے عمل علماء کوں مخاطب کرتے انجھال سے عیب تو آب گن وئے گن کم کیوں کے لوک مذہب کوں
اپنے تے تے لایح واسطے استعمال کرنیان - پھلکر و حج علم دی فضیلت بیان سرندیں سرشیں آدن

اللہ کارن علم پر معلوب مہور ڈیوڑو پڑیا

پکر حلیمی کار کرو جوروب بنی فرمایا

مہور ڈیوڑو شیطانا پیشہ مجلس ترک سہالی

کرودن گلہ نیک لوکال مت آورے پیش خرابی

جے کوئی چاہے رب نوں لھے لھے کوال فقیراں

وسدا رب بے شک انجھال و حج صدقوں کرے نظر اں ۲۷

اسی توں علاوہ ڈھیر بارے سرائیکی شعرا نے بک بک پڑوں پڑوں نظماں دی صورت و تہ اصناف دینی مسائل تے قلم جاتے۔ اصناف واسب توں وڈا عقید دین کے بنیادیاں توں لوکاں کوں واقف کرائی۔ امیر حیدر میرن دی بک ایجھی نظم نظرانے کے بیان و تہ ملدکا ہے۔

واجب ہر مومن کے اتے عید فخر کے ویلے
 پڑیے حدیث نظر واجب عید کنوں بھی پہلے
 جنتی بندے گھر کے بیرون و پڑے چھوٹے مارے
 خدمتگار تے بانہاں بانہے سمجھے کرے شمارے
 بک بک بندے دا نظرانہ کنگ جیٹی چڑھیر
 جو جارتے باچھریاں چاول پڑوڑہ ڈیوے پھیر
 دراکھوتے بنڈان تھامی کنگ باچھوں گل
 ہر بندے کے چار سیر سٹلے و تہ نہ بھل
 پڑیے بس روزیت غریب کوں جسیں نہ کیتی عید
 انا سونیاں روکی چاول ہے تراب شہید ۲۳

آتے بیان کیتے گئے دینی مسائل کے علاوہ کئی بیاں فقہ دیاں کتاباں دا وی علم تھئے۔ اصناف دینی مسائل تے قلم ذاتی لائبریریاں دی زینت ہن۔ جمعاں تیس اساڈی پنج اجاں تیں نی تھی سگدی۔ صرف ابتدائی معلومات مہیا تھی سگتیں۔ جہانیاں منڈی کے چک نمبر ۱۱۲ و تہ جناب اسعدی الفارسی دی ذاتی لائبریری و تہ کئی قدیم نادر تعلیمی نسخے موجود ہن۔ جنہاں دی تفصیل آہے۔

۱۱	شہداء مجلس	صفحات ۲۰۰	محمد امین علوی	سن تہیف ۷۰۵	تعلیمی
۱۲	مسائل اسلامی	۲۰۵	غلام نبی قوم سورا	۸۷۲	۷
۱۳	شرح نبی	۹	مردی سلطان محمد الفارسی	۱۱۰۰	۷
۱۴	مسائل غسل	۲۰	مردی محمد رمضان	۱۲۲۹	۷
۱۵	نصحت نامہ	۸	حضرت خواجہ خدابخش	۱۲۰۰	۷

اصناف دینی تے فقہ کے رسالیاں کے علاوہ سرائیکی زبان و تہ واقعات کربلا اور اہل بیت و کاشان و تہ قاصد۔ مرثیہ تے بزرگان دین کے مناقب دی پیوں ملدن۔ اسان اگلیں جمل تے مرثیہ اتے اصناف سنن دی فصل و تہ تفصیلی روشنی پیوں۔ سرائیکی شعرا نے بزرگان دین و تہ حضرت سنی سرور۔

حضرت شاہ شمس سنبھاریؒ - حضرت خواجہ محمد عاتقؒ - حضرت فخر جہاں سیرؒ - حضرت موسیٰ نوابؒ حضرت نذیر محمد علیؒ
تے حضرت خواجہ فریدؒ کے زیادہ تر مناقب اکھین۔ سرائیکی شاعری و قح سب توں زیادہ مناقب
پیر و شکر حضرت نوث الاممؒ کے ملدن۔ اے مناقب سرائیکی زبان دی انیم مذہبی شاعری دا ایک پہلو
اہم حصہ بن۔

صوفیانہ شاعری :- تعریف نفس کوں کو جہیاں خواہناں توں پاک کرن تے کائنات دیا ہر شے کوں حق دا
شہید سمجھن تے جاچن دانہاں ہے۔ اے انسان دیا روحانی زندگی دیا ایجھی دھیر دانہاں ہے جیڑھی
دنیا کے میل کپیل توں کوری تے عشق حقیقی دیاں لذتاں دیا متوالی ہر ہے۔ صوفی سبیل جاٹے ہال دالمی کار
دنیا دیا جھک توں برے۔ عبادت تے بندگی دارسیا۔ لائق دیا محبت دائل و کاڈ۔ روح دا کٹھا۔ اپنے نفس
دا حاکم تے اللہ تے اوندے جیب دا بانہ بدھا غلام ہرندے۔ اوندی دید تے فکر اللہ کے سہرپ اتر
ٹہی تھی ہرئی ہرندی ہے۔ اوکوں چو گوٹھو کے ذات پاک دا حسن کھڈ یا ڈر سدے۔ اوندیاں اکھیں ایں
سے حسن کے علاوہ ہنے جس جلوے کوں تبول میں کرن دیاں۔ تعویف کے دگ تے ٹرن و اے لوگ
معدن تے طریقت ڈر دہیں کوں اپنا سرشد بنن دیاں تے روح کوں ریاضت کے و کیرنال پاک عاف کرن دیاں
صوفی اپنے اندر تے باہر دے دریاں آسریاں کندھاں میٹ پونڈے۔ اوندنا ظاہر تے باطن یک تھی
ونڈن۔ دنیا اوندکا نظر دا وزج پانی کے بوٹے دالمی کار وقت تے عارضی شے ہرندی ہے جس اوندکا سک
دا سلوب او ذات واحد ہرندی ہے۔ جنید کا کل کائنات یک بچھاواں ہے۔ اوندنا و حال صوفی کوں
جانی تے موت کے پکھیریاں توں بے نیاز کرن دیاں۔ ادا اپنے عمل۔ عشق تے ریاضت نال سلوک دیاں
منزلاں طے کرن دیاں برداشت۔ صبر۔ فقر۔ استغفار۔ سوز و گداز۔ ذکر و فکر تے حیرت کے مقام توں
گنوا۔ رسالت تے توحید کے بے کنار سمندر اتر دا داخل تھی و بندے۔ حضرت ذوالنون مصر کا فرزند
صوفی اد ہے جیڑھا سب کوں چھوڑوتے یک رب دا تھی و ہنے۔ ایہو پھال حضرت جنید بغدادی
آہن :- لغوت اے ہے کہ انسان اللہ کے سوا کسی نال تعلق نہ رکھے۔ تعویف دیاں تعلقات قرآن
تے حدیث دیاں طالع میں۔ اول توں انج کیتی۔ تعویف دا منبع حضرت نبی کریم صلعم دا اسوہ حسنہ تے
روحانی زندگی دیا عملی تربیت ہے دل آپ دے صاحب کرام نے ایں سوہنی سیرت دیا سپرد کیا کیتی۔ لوہاں
کے ڈکھ سکھ و نڈاؤں۔ اپنی ذات دیا نفی۔ اپنے نفس دیا خوشی تے اللہ دیا خا کوں ترنج ذریعہ
ایمان دا حصہ بن گیا۔ حضرت اصحاب صفہ دا وتیرہ صوفیا دے روحانی مدارج دیا تکمیل دا سب توں
وڈا لقب پونڈے۔ اصحاب صفہ نے جویں خود کوں تمام دنیا دیاں کاراں توں انج کرتے عبادت
دا سبب وقف کیتا ہر باہمی۔ انیوں صوفی دیا زندگی اللہ دیا رضا۔ اوندی منشا تے اوندکا جتو دیا بد عمل

ہونڈی ہے۔ علاوہ نزدیک تعارف کے سلسلے دا آغاز حضرت علیؑ قول تھیندے۔ حضرت علیؑ نے براہ راست
 اے فیض نبیؐ سریم معلم توں حاصل کیتا تے دل اتوں تعارف کے سارے سلسلے چلیئے۔ تریجھی صدکا توں گھن تے پنہویں صدکا تک
 اسلامی دنیا وچ تعارف دکا جوت جگہوں واسے بزرگاں وچوں حضرت ذوالنون مصرکا۔ حضرت ابراہیم ادرہم۔
 حضرت جنید بغدادی۔ حضرت حسین بن منصور۔ حضرت شیخ شہاب الدین سہروردی۔ حضرت بایزید بطامی۔
 حضرت معروٹ کرخی۔ حضرت ابوبکر شبلی خراسانی۔ حضرت امام غزالی تے شیخ الاکبر محی الدین ابن عربی کے ناں
 قابل ذکر من۔ تعارف کے چاروڑے سلسلے من۔ سلاہ چشتیہ۔ سلاہ نقشبندیہ۔ سلاہ سہروردیہ تے سلاہ قادریہ
 سلاہ چشتیہ :- برعظیم پاک و ہند وچ ایں سلسلے کے مہاندے بزرگ حضرت خواجہ معین الدین چشتی۔ حضرت خواجہ
 قطب الدین بنجارا کا۔ حضرت بابا فرید الدین عین شکر۔ حضرت محبوب الہیما۔ خواجہ نظام الدین ادلیا۔ حضرت خواجہ غفر الدین
 فخر جاں خاص طور قابل ذکر من۔

سلاہ سہروردیہ :- اے سلاہ حضرت شیخ شہاب الدین سہروردی کے ناں نال روشن تھیا۔ ایں خاندان کے
 وچ حضرت قاضی حمید الدین ناگورکا۔ مخدوم نوح بکھو کا تے شیخ السلام حضرت بہاؤ الدین زکریا ملتانی کے نام سرائیکی انداز
 سلاہ نقشبندیہ ۱۔ ایں سلسلے کے سرتاج بزرگاں وچ حضرت شیخ احمد مدد العف ثانی۔ حضرت شاہ ولی اللہ
 تے حضرت شاہ عبدالغفر شامل من۔

سلاہ قادریہ ۱۔ اے خاندان حضرت نثر العظم شیخ عبدالقادر جیلانی دکا ذات نال منسوب ہے برعظیم
 پاک و ہند وچ ایں سلاہ تعارف دا اوڑا اثر سرخ ریہے۔ ۱۴۴۰
 تعارف سرائیکی علاقے دکا گٹھی وچ پیاہریا ہے۔ سرائیکی علاقہ شروع توں ہی بزرگان دین تے صوفیانے کرام دکا
 خاص توجہ داکر سر ریہے۔ ملتان دکا سندھ تے ملتان دکا فتح کے بعد اے علاقہ اسلام کے سوجھے نال لکن
 گاتاں بزرگان دین تے اولیانے کرام نے دین دکا تبلیغ تے وادھے کیتے اتھال آدن شروع کیتا تے حقیقی
 معنی وچ اتوں کے رہن واسے لوگاں دے دل فتح کرتے اتھال اسلام دکا برکت پھیلانی۔ سرائیکی علاقے
 وچ اوتھ تے ملتان کولہ ہمیشہ علمی سرسبز ہون دکا عزت حاصل رہیا ہے اوتھ شریف وچ سب توں پلے
 صوفی بزرگ حضرت صفی الدین گادرونی جو قہقی صدکا ہجری وچ تشریف گھن آئے۔ آپ نے اتھال باقاعدہ ہک
 دینی مدرسہ قائم کر کے ایں علاقے وچ تعارف دکا شمع بالی پھیلویں صدکا ہجری وچ ملتان تے اوتھ
 دکا سر زمین تے صوفیانے کرام دکا پھال تھی گئی۔ ملتان وچ حضرت بہاؤ الدین زکریا ملتانی۔ رحیم یار خان
 وچ حضرت شیخ حمید الدین حاکم۔ پاکپتن وچ حضرت بابا فرید الدین گنج شکر تے اوتھ وچ حضرت مخدوم
 سید جلال الدین سرخ بھاری کے فیض جاری تھی گئے۔ اتھال صوفیانے کرام نے نہ صرف مکھال لوگاں کول
 ملتان کیتا بلکہ اپنے روحانی کرام نال بے شمار لوگاں دے لیب جگانے۔ اتھال بزرگاں داکر توں تے فعل
 طریقت تے شریعت کے مطابق ہوندا ہئی۔ اتھال انان دوستی۔ سونے عمل۔ خلق خدا دکا خدمت۔

حسن سلوک۔ روح دکا صفائی سحر الٰہی چمکے اخلاق۔ بھائی چارے۔ رواداری۔ ایثار۔ علم۔ تقویٰ تہ چلیاں
تدراں تے نور پڑتا۔ علم تے عرفان کے چشمے جاری تھے تاں انوں علموں علم تے معرفت کے پیا سے اتھاں
کھٹے بقیوں نگ پے۔ حضرت خواجہ معین الدین چشتی۔ حضرت امیر خسرو۔ حضرت عراتی جیاں تحقیقات
ملتان ورج آیاں تے ایتھوں علم تے معرفت دیاں جھولیاں بھریاں۔ سرانگی علاتے ورج لقون دکا
جبر پڑ لاوٹن وائے پورجے بزرگاں ورج حضرت جہانیاں جاگنتشت (ادرج) حضرت خواجہ سلمان تونوکی تونو
حضرت رکن عالم (ملتان) حضرت خواجہ نور محمد مباروکی (چشیاں منڈیا) حضرت خواجہ خدا بخش (خیر پور نامیالی)
سید صدر الدین راجن تال (ادرج) خواجہ نکم الدین سیرانی (خانقاہ شریف) حضرت حافظ جمال اللہ تال
حضرت قاضی محمد قاتل تے ایتھاں کے پورترے حضرت خواجہ غلام فرید تے ناں اتے اتے آندن۔ ایتھاں
بزرگاں کے دل اگول روحانی سلسلے سرانگی علاتے دکا بک خچد توں بی چند تیں پھلے سرے من۔
اے صوفیا کرام لقون کے چاراں وڈے سلسلیاں ناں تعلق رکھدن۔ سرانگی علاتے دے گوگ شروع
توں ہی دین دار۔ اسلامی قدراں کے مترے تے اولیائے کرام کے عقیدت مندین۔ این علاتے ورج
اتنے وڈے وڈے بزرگاں دکا موجودگی تے لقون کتے بک خاص نقاسازگار کر پڑتا۔ صوفیا دا اپنا بک
وتیرہ تے انسان دوستی دا خاص بیج ہرندے۔ ایتھاں داسر کم اللہ دکا خوشی تے لوکاں دکا بھلائی واسطے
ہرندے۔ ایتھاں بزرگاں نے ہندو مسلم سب کول اپنے سینے ناں لاتا۔ اپنی شفقت کے کج بختے۔ سرہنے
خلق۔ چمکے عمل تے مذہبی روادارکانے غیر ملکان کول پیراں متاثر کیتا تے او بھج بھج کے اسلام دکا آم
شام ورج آندے گے۔ دین دکا تبلیغ و اعظ نعمت واسطے علوم دکا زبان واسبارا اور آوندے تہذیبی
ثقافتی مزاج واسبارا بکھا گیا۔ لوگاں کول علم و حکمت سمجھاوے کیتے سہیا پوراے۔ وسیبی کرداراں
تے شعر و شاعری کول ذریعہ بنایا گیا۔ سرانگی زبان اتے صوفیا کے این عمل نے ڈول وڈے اثر
سیئے۔ بک تاں زبان کے اندر ڈھیر سارے علم بکھا دکا الفاظ شامل تھی گے تے سرانگی زبان
اسلامی روح ناں بھریج گئی۔ ڈوجھا لقون کے عقائد اونڈیاں رنراں۔ بھید۔ اصطلاحاں زبان ورج
داخل تھیاں تاں سرانگی شاعر دکا دامن ورج صوفیانہ رنگ ورج رنگیج گیا۔ سہا حرفیاں۔ ڈورے
کافیاں۔ بارہ ماسے۔ نکلاں تے منظوم شقیہ داستان اسلامی عقائد تے صوفیانہ ملک کے اظہار واسطے
بن گیاں۔ ایندے علاوہ شاعر کار ورج سچے تے پاک جذبیاں دا بیان جاپاون لگا۔ خارجی شاعری
دکے جاتے داخلیت آگئی۔ انسان دا درد بھریا دل شاعر دکا ورج دفتر کن لگا تاں درد مندکا۔ سوز و گداز
رکھ۔ رکھو۔ روحانیت۔ جذب دوستی۔ عشق تے مناس زبان و ادب دکا بنیاد بن گئے سرانگی
شاعر دکا ورج لقون معرفت تے عرفان کے خزانے کھل گے۔ این طرح نہ صرف سرانگی زبان
نے رنج رنج تے اپنے جوہر پڑکھائے بلکہ آ صوفیانہ خیالت تے عقائد کے اظہار داکہ پیراں وڈا

ذریعہ بن گئی۔ سرائیکی شاعری کا تمام اہم سنن و توح لہجوں کے مفاہیم پیش کرتے و بندے رہن افغان
 و توح لوگ شاعری کہتے مخصوص افغان مثلاً چرنے نامے۔ لوط نامے۔ جوگ نامے وغیرہ و کا شامل ہیں
 سرائیکی زبان کے تمام وڑے وڑے شعرا نے لہجوں کوں جا جاتے اپنی شاعری کا موضوع بنراٹے مویانہ
 شاعری کا دا اے سلا عبد قدیم توں عبد جدید تیں پھیلا ہوا ملدے۔ مویانہ قدیم شاعری کے نمونے اتنے زیادہ
 نیں ملدے ول وکا حضرت بابا فرید الدین گنج شکر کے مویانہ کلام توں سرائیکی شاعری و توح لہجوں کے شاعری
 ارتقا دا آغاز تھدے۔ صوفی شعرا نے ہمیشہ انسان تے اوندے وسیا ورتاویاں کے حوالے نال مدد
 سادے لفظاں و توح نکیاں حقیقاں اتوں گھنڈ جاتن۔ ایس مویانہ شاعری و توح وڑی آسانی نال سرائیکی
 علاقے دا وسیا نکس گویا و توح سکدے۔ سوتج وکا ہی ریت نے مویانہ کلام کوں عام لوکس و توح
 مقبول بنایا تے ایدیا مفاہیمی محکم نے کھیاں روحاں برما گدھیاں۔ عشقہ کوک داتا ناں کے
 کردیاں کوں وکا مہرب حقیقی کے ورس پواتے شاعری و توح پیش کتا گیا۔ راجھن۔ پنل جوگی۔
 ماہی ڈھولا۔ مارو۔ بہت حق وکا سبحان بنرے تے کھیرے۔ چوچک کیدو۔ بنوں کے پیکے
 نفس کھیرے اگلی دنیا کوں ساہرے گھر وکا شال آکھیا گیا۔ جتھاں پر نیج تے و تون والیاں سہاگنیں
 کتے استمان دیاں سیمباں و تھیاں پن۔ تے گھر والا سنت مرلیا ہے۔ علی حیدر پکس و تون نہ ورس
 تے گھر والا سنت مرلیا ہے۔ چوکھا کتن۔ جکی سپین۔ بالن چنن۔ سکھرا پے دیاں علامتاں تے
 خنگے عملاں کے استعارے ہن۔ ایاز دی دھی تے تونہ۔ انانی برتے و توح روح وکا کمال کے۔ شرکا
 دریا۔ جاتی واپنڈا تے اوں رچوں مرھ سلامت گھن و تون وکا آس۔ زندگی تے بندگی واسب توں وڑا
 مقعد۔ انیس فیئہ ہاری۔ مہر۔ مینہ اندھار۔ بند۔ دنیا وکا جاتاں تے ان تارا ہون وکا مہر اپنے
 کو جے اعمال کے اندیشے۔ نفس کو بھی لندھاتے میر ہے او دنیا واری دا کھیا ہے۔ او کوں ملد کھال
 بک خالص مویانہ کل ہے جیویں منیع کئیڈا ہے انیس میں کوں مارن کے پس ملون۔

۴ میں کوں مارتے منیع کر منیع کوں نکا کٹ۔ بھرے خزانے رب کے پکھس جو چاہیں سونڈ
 ایدے علاوہ کھیر کوں جاگ لاون۔ کھیر و لوڑن نے کھن کدھن لو کام وسیا حوالے ہن جتھاں کوں صوفی شعرا
 تے وڑے گنڈو جے ملیاں دیاں گنڈھیں کھن کتے استعمال و توح گھن آندا تے میں سبوں غلطی تے حکمت
 کے وڑے وڑے مشکل موضوع عام لوگاں کوں سمجھاون و توح پوں مدد ملی۔ سرائیکی زبان کے ہاندے
 صوفی شعرا کے ہن۔

۱۱۔ حضرت بابا فرید الدین مسعود گنج شکر۔ حضرت سلطان بانہر۔ حضرت شاہ جریب۔ میاں علی حیدر ملتانی
 شیخ عبد اللہ ملتانی۔ حدیق لالی۔ حضرت حانظ جبال اللہ۔ حضرت سہیل سرمت۔ رحیل فقیر
 حل خان فقیر۔ بیدل ندھی۔ مخدوم املاک شمس الدین۔ حضرت مکم الدین سیرانی۔ امیر حیدر سیران

دیوان خوشدل حضرت خواجہ غلام فریدؒ - خواجہ باطل جہگی - سید مبروح شاہ - سید دلایت شاہ - احمد یار - محمد یار بلبل
حضرت خیر شاہ -

حضرت بابا فرید الدین گنج شکر :- (۵۶۹ھ توں ۶۶۲ھ) سرانگہ زبان و دہج صوفیانہ شاعر کا دا
آغاز حضرت بابا فرید الدین گنج شکر کے کلام کوں تھندے - اس توں پہلے اسکوں بیا کوئی ایجھا شاعر نا ملدا جس
اپنی شاعر کا دہج صوفیانہ خیالات دا اظہار کیا ہر دے - حضرت بابا فریدؒ ملتان کے قہر کھو توں دہج پیدا
تھے - آپ حضرت قطب الدین سنجیار کا گما کے مرید تے دہجے مرتبہ واسے صوفیا بزرگ بن حضرت
بابا فرید دے شاعر کا دہج نفس دے اصلاح - عبادت - تقویٰ دے دنیا دے تباہی - دنیا دے لذتوں دے
نقصی - ریا کاری دے عبادت توں پرہیز تے اللہ سر ہنٹے دے زندگی کے دوس ملدن - بابائیں اللہ
سر ہنٹے دے عبادت کوں زندگی دے سب توں دہج موزی سمجھدن - انھوں کے نزدیک باہجے داکم
اتما دے غلامی کے سوا بیا کجہ کینی

۴۵
انھو فرید دے صوفیانہ دہج تے صبح نماز گزار - جو سر ہنٹے نہ جھکے سر سر کپ اتار
صوفیانہ دے مسک باطن دے پاکیزگی ہر دے او انسان دے صوف باہرے ہیج دہج تے نیکی پاک کوں او
حقارت دے گناہ نال دیکھدن - صوف باہر دے پوچھا پوچھا کیتی رہن کوں دھوک جانو دن -
کامے میڈے تیرے کالا میڈاویس - گناہاں بھر بائیں پھر الوک آکھن درویش
عشق دے راہ بڑا ڈھی اوکھی تے انا لگی ہر دے کئی دنیا دے مہرباں پیراں کے سنگل بن ویندے -
اپورتت ہک سچے صوفی کیتے استمان دا ہر دے او کوں اے سارے بھوگ سہ تے ہیج دے راہ تے
راہی تھوڑا پونڈے -

فرید اگلے جگڑ دور گھرنال پیارے سینہوں - جلال ناں کجھے کھی رہاں تے ترٹے نیہوں ۲۸
اسماعیلی بزرگ :- (۵۶۰ھ - ۶۶۵ھ) حضرت بابا فرید الدین گنج شکر کے ہم عصر ملتان
دہج کے اسماعیلی بزرگاں دے کلام دہج اسکوں اپنی طرف توجہ جودیندے - اگرچہ اسماعیلی بزرگ
مکمل صوفی مسلک کے پیروکار نہ بن مگر انھوں دے کلام دہج لغت دے سارے فکر کا رویے غیر شعری
طورتے شامل تھے ہر ملدن - انھوں بزرگاں کوں بندرت کے متن والیاں دہج تبلیغ کرنی
پونڈکا ہیج - ہن سانگے انھوں دے کلام دہج زیادہ تر اوں دور دے ہندوانہ زبان - عقائد تے روایات
ملدن - اسماعیلی فرقہ دہج نیاں تر توجہ انسان کے باطن تے دتا ویندے - ہن کیتے انھوں
بزرگاں کے پہلے دور دہج اس فرتے کے مسلمان تھے ہونے لوگاں کے ناں ہندوانہ ہر دے ہن
تے او ہندو مہنت دیاں سماں ریتاں دے اختیار کیتی رکھدے ہن - حضرت پیر شاہ شمس سبزواری
اس دنیا کوں ہک وقتی ٹکانہ سمجھدن - انھوں انسان صوفی جگے مگلاں کے سوا بیا سمجھاں نا چا ویندے

اپنی ان گنن ورتج او ایس دنیا دے کوڑ پلاں تے اگلی دنیا دے وسواس پڑویدیاں۔

اے سربھاگا اس دنیا میں کیا گھن آویں۔ کیا گھن ویسی نال۔ سربھاگا۔

اے سربھاگا ناگوں آویں ناگوں توں ویسی۔ کجھ نہ بھسی نال۔ سربھاگا

اے سربھاگا پیر پھاڑ پیوں ورتج چرنکے۔ کال نہ اوے یار۔ سربھاگا۔ ۲۹

انسان دے اندر گھوٹ ہرے تے ہتھ ورتج تہیج تاں کھیا اصول کجھ نہیں تھیندا۔ دل دکا صفائی تے اوہند
ورتج حق دیا روشنی ہرون لازمی ہے ہیندا نال سچا امانت ہے۔

من میرا مصلے اور اللہ میدا قاضی۔ کایا ہارکا متیاں۔ اندر بیٹھ میں نماز گزاروں مورکھ کاجانے حالت ہاری

بک پڑو جھ اسماعیلی بزرگ پیر صدر الدین اپنی کتاب ست پنٹھ شاستر ورتج آدن کہ مسلمان کے مدینے

تاں کجھ دے، ہتھ تے قرآن وی چیلے پیر او گل کپنڈے۔ ہڈیاں کھاندے۔ اچھ کم نال کوئی بہت

نیں دیندا۔ حج نماز۔ روزے کوڑ دکھا دے بن۔ انھاں نال کوئی کم نہیں سردا۔ انھاں بزرگاں دے کلام

قرآن صاف پتہ لکھے کہ کجھتی ہر توں وی تاشتر من تے صوفیہ تعلیمات توں دکا۔

مسلمان کے مدینے جاوے ساہی۔ ہتھ قرآن پر حق نہ لایا

گلا کائے تے بدلا کھائے۔ کارے جیہا لئی بہت نہ جائے

رام جے نیڑا ہرے پار۔ تو قتل کرائے اپنا گھار دگر،

حج نماز جو جائے۔ کوڑی کر پائے کوئی کم نہ ہرے ۵۰

شیخ ابراہیم فرید ثانی :- (۱۲۵۹ء توں ۱۱۵۷ء) :- حضرت شیخ فرید ثانی دکا سلسلہ چشتیہ

دے بک نئے ہونے بزرگ نزن۔ آپ حضرت بابا فرید الدین گنج شکر دکا بارہویں گدکانشین بن

آپ پوں عبادت گزار۔ نیک تے اللہ دے رتے درویش بن۔ لوگ عقیدت نال آپ کوں فرید ثانی

آدے بن۔ میں وجہ توں پوں سارے لوک مخالف نال آپ دے کلام کوں بابا فرید دکا کلام سمجھدے

رہن۔ آپ گرو نانک دے ہمعصر دے سنگتی بن۔ ڈوہاں دے آپس ورتج جوالی سوالی منظوم دکا لے

دکا ملدن۔ آپ دیاں کجھ کانیاں تے ۱۰۳ اشوک بابا گرو نانک دے گرتھ ورتج شامل بن۔ انیدے

علاو بک لہت نامہ دکا ملدے ایہ شیخ ابراہیم فرید ثانی دکا زبان سادہ۔ منڈو دکا۔ فارسی آمینر

سرائیکی ہے۔ حیات، صوفیاء دے نزدیک دھال دکاراہ ورتج بک کندھ ہے، اتے فوت من بھارتی

نئے جو نکر دکا روح کوں محبوب نال ملیدکا ہے۔ پس کیتے صوفی ہمیشہ جیتی توں اُختے ہوندن۔ فرید ثانی

دا بیت ہے۔

بڈھا ہر یا شیخ فرید کنبن گئی دیہہ۔ بے سوز میاں جیونا بھی تیں ہرنا بے

آپ دنیا داری تے دنیا دیا سکھ کوں وقتی دنداوا سمجھدن۔ اے آسانیاں انساں کوں صبح دھگ

توں پشکا پڑیدن۔ قنالت صبر تے لفظی خرافاتیاں دیا لفظی درویشاں دے روج دیا غذا سہندیا ہے۔
 فریدا روٹا میڈیا کاٹھ دیا لاون میڈیا کبھو۔ جنھاں کھادیاں چوہ پڑیاں سواو سہمن ڈکھ
 زندگی دے منافقانہ رتی تے فرید تانی چرٹ کرنیدیں سہیں اپن۔
 فریدا۔ کندھ معلیٰ۔ صوف گل۔ دل کاتی۔ گزرات۔ باہر ڈسے چاشا دل اندھاریاں

حضرت سلطان باہو :- (۱۰۲۹ھ - ۱۱۰۲ھ) حضرت شیخ ابراہیم تانیا فرید دے لہب سرائیکی زبان دیا
 صوفیانہ شاعر کا وسیع معرفت دا اک سچھ اہل بیت ہے جو گو گو جاگ ہے۔ معرفت تے معرفت دے
 این مینارے دانان سلطان العارین حضرت سلطان باہو ہے۔ آپ تادریا سلسلے نال تعلق رکھدے ہن
 آپ دتے پورے کلام وسیع معرفت دیا ازلی تے ابدی سہو گو کھدیا پئی ہے۔ اللہ پور دیا اک آواز
 عشق حقیقی دیا اوباریا ہے جنیدے وچوں عارف گزرتے آپ آپ نیا رہند۔ اوندی ذات صفات
 دا عکس سبھو نیدے

اندز سہو تے باہر سہو
 سہو دا داغ محبت والا دم دم نال سترنیدا سہو
 جھتھ سہو سہو روٹا اوتھ جھوڑ اندھا اونیدا سہو

پڑو میں جان غلام اوس باہو جیڑھا سہو فریج کرنیدا سہو ۵۲

حضرت سلطان باہو سہو دا سارا کلام معرفت۔ شریعت۔ عشق الہی۔ عشق رسول۔ مرشد دیا محبت۔
 دین دیا تبلیغ۔ فقر۔ فقیری۔ دنیا دیا بے ثباتی دے علاوہ عالم دیا بے عملی۔ ڈکھارے دیا عبادت
 تقویٰ دیا تلاش تے بریاں تدرال دیا لفظی دے موضوعات نال کھریا سہو ہے آپ دکان زبان مٹھی ماکھی
 درد فراق تے سوز گزار نال رچا سہو تے روح دیا سرمستی لفظ لفظ وچوں انبر دیا پڑھے۔ اپو جی
 ہے کہ عوام حدیاں توں این معرفت اتج رنگیئے سوئے کلام اتے جھدے ہن۔ لہوت جھوڑا روحانیت
 تے اخلاقیات دانان لیا ہیں کیتے حضرت باہو چنگے کلاں کوں سب توں دیا گن آندن۔ بندہ سوں
 ویلے کامیاب تھدے جیڑھے او اپنے اندر دے کو جھوڑا پڑیدے۔ پھریاں کلاسری علم عبادت کسین
 کم نیا تھیاں۔ ایندے واسطے درویشی راہ اختیار کرنی پونڈیا ہے۔

اللہ پڑھیا۔ پڑھو حافظ سہو۔ گیا جابوں پردہ سہو۔ پڑھو پڑھو کلام ناخلی سہو یا کھی طالب سہو یا زردا سہو
 مکھ ہزار کتاباں پڑھیاں کلام نفس نہ مردا سہو۔ باہو فقیراں کسے نہ ماریا باہو اے کلام چوڑا اندر دا سہو۔
 حضرت باہو کب فلسفی صوفی ہن۔ او کلاسری شرعی عملاں توں زیادہ اندر لے سچ دیا گول تے نور
 پڑیدن۔ انھاں دے کلام وسیع شریعت۔ طریقت۔ حقیقت تے معارف دے چارے درجے موجود ہن

تصرف چونکہ روحانی زندگی کے سفر داناں ہے۔ اسی واسطے دنیا دہا میش آرام حق دہا راہ کے مسافروں تھے حرام
ہر ذن حضرت بابو کتنی نفرت نال ایں دنیا کے کو مجھ پڑ سیدن۔

اے دنیا زن حیض پلیتی ہرز پاک نہ تھیوے ہو۔ جسیں فقر گھر دنیا ہر کے لفت تہ سے جوہرے ہر
حب دنیا دہا رب تھیں مرڑے دیے مگر کیچوے ہر۔ سر طلاق دنیا نوں دئیے بے با برسیج پوچھوے ہر

میاں علی حیدر ملتانی :- (۱۱۰۱ عتوں ۱۱۹۹ء)۔ میاں علی حیدر ملتانی سرائیلی زبانی کے پیوں وڈے شاعر تے
پیوں وڈے عرفی منش النان من۔ آپ حضرت خواجہ نور الدین دہلوی کے بہت بہت تے حضور نخر جیاں کے سب
توں پے خلیفہ من۔ حضرت خواجہ نور محمد مہاروی، حضرت حافظ جمال اللہ جیاں شہنشاہ آپ دا احترام
کرنیدیاں من۔ میاں علی حیدر ملتانی نے اپنی صوفیانہ شاعری کے ذریعے اللہ دہا مخلوق کوں حقیقتاں تے حدائق
دا سرنا کیتا۔ آپ کے کلام ورج عشق خدا تے عشق سرل اُتے سب توں زیادہ بند ملدن۔ ۳
ل مجھ لیا ڈھونڈ ماہی کوں بے غیر کنوں دل ددر کیتا۔ نال منظر لام نفی کے بھن تباں کوں چور و چور کیتا
باسجہ خدا اللہ نہ کوئی ادسے سب ظہور کیتا۔ دل میڈے کوں روشنی کے حیدر پاک سرل کے نور کیتا
حضرت معروف کرنی دا قول ہے کہ رب دہا حقیقت کوں حاصل کرن تے دنیا کے مال تارے توں بے نیاز
تھی وغبث تصرف ہے۔ صوفیا عرف رب کے موجود کوں حق منیدلے باقی سب وجود اعتباری من۔ ہن سدا
وحدت الوجود نے کئی صوفیا توں جان کے نذرانے شیکئے۔ علی حیدر ملتانی دہا جان پڑے پڑیوں دہا ایچو
سک ورج اُپدے پن۔

م محبت یار دہا شالا اور ہم پل جیونیاں نوں۔ زریا یار داد در کما دے آرے بیٹھ چہر بندیاں نوں
مفرور دہا مارے سرور نعرے سرلی کپڑ چڑھیاں نوں۔ تیکوں شرم نہ آدے او حیدر عاشقاں ورج کسر نیدیاں نوں
علی حیدر ملتانی کے کلام ورج عشق کوں مرکزی حیثیت حاصل ہے۔ ہر جاتے او اینڈی تفسیر کرنی دے پڑ سدن۔
ع عشق دہا منزل او کھی ہے متاں سوکھی پکھتے نعل پوویں۔ اگوں نئے کوہاں کے پینڈے من۔ متاں پیر پادہ چل پوویں۔
ایزیں سہا حرفی کے بک نئے بند اوج اُپدن۔ "عشق شراب دہا چہرھی مستی کھڈال بھڈیاں بھڈیاں نعل گیاں"
علی حیدر عشق کوں نیکی تے چنگائی دا معیار قرار پڑنیدن۔ "با جھاں عشق دہا رنرنہ لدھی او حیدر انفرمون
نیزید پلید ہوے۔"

آپ بک صوفی شرب بزرگ من۔ اپنے مذہبی عقائد بارے خالص صوفیانہ رنگ اوج اظہار خیال کرنیدن۔
م مذہب کیا بچھریں قاضی میڈا رانجھ رکن ایمان دا اے۔ عشق امام نماز محبت مرلی حرف قرآن دا اے
سمجھ وقت رکوع سمجھ اوج رندے ایہ سبہ رب جان دا اے۔ علی حیدر بلیر رنجھے دہا آہی انیریں کوزا وہم جہان دا اے
ہیں دور کے پڑو مجھے صوفی شعراء ورج ایہہ کے حضرت شاہ جیب صادق آباد کے پیارے شہید حضرت شیخ عبداللہ ملتانی

جنگ و صدیق لالی سے بہاول پور سے حضرت حکم الدین سیرانی قابل ذکر ہیں۔ حضرت شاہ حبیب حضرت سلطان باہر سے مرشد تھے استاد ہیں۔ اور محبوب سے وصل کوں عشق دی مدراج سمجھان۔ ۴ ملن جیب متراں دا جیون نیی سب کوڑ کبالی آپ زندگی و عیش آرام دی بجائے باہرہ ریاضت سے تکالیف سہنسوں مطلوب سے قرب دا وسیلہ چاندون کیونکہ ایندے نال نفس دا تزکیہ تھیندے۔

سینو میکل نکھو لوں ڈکھو بھارے۔ میں ترہان جیب ڈکھال توں جوڑ دکھ دست ملائے۔ ۵۴
حضرت شیخ عبداللہ ملتانئی بک نئے ہرے صوفی عالم تھے درویش ہیں۔ آپ دی اک مشہور نظم جڈڑی پڑوسی ملدی ہے ایس نظم وچ دنیا دی عارضی زندگی کوں سنگھڑن سنوان دی بجائے اگلی دنیا سے سفر دی تیاری سامان جڑن دی تلقین پچھے گل دی لوڑ۔ من دی صفائی تے ایکن دی سلامتی دا وسواس ڈروایا گے۔
ص ص صفائی رکھو دتج کینے۔ چھڈ دنیا سے سارے کینے
باجھ صفائی گل ناہینے۔ سچا عمل ترسیا

سمجھ بندہ توں نال فکر سے اسے جڈڑی پڑویا ۵۵

صدیق لالی نے یوسف زلیخا واقعہ کھو تے صوفیانہ سائل تے عقائد کوں ایس قرآنی تھے سے رنگ و دتج پیش کیتے۔ پیارا شہید، سپرد دی سلسلے سے صوفی منش انسان ہیں۔ آپ سے کلام کوں تعریف دی پاٹن لگی ہر لکھی ہئی۔ آپ دے پہوں سارے عارفانہ تے صوفیانہ ڈورے ملدن۔

حضرت خواجہ حکم الدین سیرانی :- (۱۱۳۷ - ۱۱۹۷)۔ حضرت خواجہ حکم الدین سیرانی بک بلند پایہ بزرگ تھے دی اللہ من۔ آپ توں پرے برغیر پاک و ہند سے روحانی فیض حاصل کیتا۔ آپ واسلہ اولیسی ہے لیکن قادری سلسلے سے اذکار کرندے ہیں۔ آپ تعریف سے مسک ہمہ از اوست اور وحدت مشہور سے قابل ہیں۔ لطف سیریت و دتج و دتج سے پس فرمودند مولوی باشد یا غیر مولوی خود بداند مذہب این فقیر ہمہ از اوست آپ نے فرمایا کوئی مولوی آکھے یا غیر مولوی اور انھال دا کھو سی مسک ہر سے فقیر و مذہب ہمہ از اوست کینی بلکہ ہمہ از اوست ہے، حضرت خواجہ حکم الدین سیرانی تے ہر وقت جذب و متنی دی کیفیت طاری رہندی۔ آپ دی بک سہی صوفی ملدی ہے جسی و دتج ابدن کہ محبوب سے بغیر ساک کوں بیا کھو نہیں سمجھا۔ ہر پاسے اوندیاں اکھیں اپنے محبوب دی چاہج کریدن۔ نفس پیسے ابجا کھیزا ہے جیڑھا پیر یعنی روح نال ہر ریٹے لچھدا رہندے۔

د دیوانی ہر ہی میکل گل نہ کالی شجھے

ماہی میڈے دیدن ہے ہر نہ کالی کجھ

ایر کھیرا بھیرا کر کر نال میڈے نت لچھے

دولتہ بن کاغیا منکم جوڑ پیم میڈا کوئی بچے ۵۶

حضرت حافظ جمال اللہ د ۱۱۴۰ھ توں ۱۲۲۶ھ :- سرانگی زبان دی موفیانہ شاعرگی کوں بہ نواں مردوع
 حضرت حافظ محمد جمال دے نطفے فکر تے تعلیمات نال ملدے۔ حضرت حافظ جمال پہلے بزرگ بن جنھاں ملتان
 دوج پشتیہ سلے کوں رواج پڑتا۔ آپ پھول و پڑے عالم دین و اعظمت اللہ دے رتے درویش بن۔ آپ نے عربی
 فارسی تے سرانگی زبان اتج شاعرگی کیتی۔ آپ دیا مشہور سی حرفی چہرہ نامہ دنیا دیا بے ثباتی دے پس منظر دوج
 چنگے عمل کاوتن دیا تبلیغ اے۔ ۲۹ ہذاں دی ایں شاندار شعری تصنیف دوج زبان انتہائی سادہ دل
 چٹھریں تے روزمرہ زندگی دے تجربیاں نال چاؤدھویں ہے۔ ایں سی حرفی داپہر بند نیک عمل تے صالح زندگی دے
 نطفے دیا سوکھے انداز اتج تعلیم پڑندے۔ انسان ایں دنیا دوج آتے اپنے آوتن دا وڈا مقصد سار بند
 آوتن دیا زندگی دیا شام تھیڈی اے تال مٹا دے ویلے اندے پلے کہو کا ہرندا۔ خالی ہتھو ملیندا اگلے گھر خست
 تھیڈے۔ حضرت حافظ جمال چہرہ کستن کوں نیک عمل کاوتن۔ ناپیڑ دے گھر کوں اے دنیا۔ اتے سپور
 گھر اگلے جان دیا علامت دے طور استعمال کیتے۔ او فرمیدن عظمت دیا خندر چھوڑے ویلا ول ہتھو آسی
 چلے گن کا گھن جیڑے اگلے جان تیڈے کم آسن اگلی دنیا دے سفر تے تیں کلبا و بجزیں۔ اے دنیا دیا
 رونق پھری ڈوجا جہاڑے ہے مٹا دے توں پہلے پہلے کہو راہ داسا مان جوڑ گھن۔

غ غریبی پکڑ دھیا توں نہ کراے مغروری ایں دنیا اعتبار نہ کوئی حرص کتوں کر دوری
 شہر دے نال محبت تیڈی شالاڑ کھلے پوری۔ جنھاں کیتی پاک گالی لہسن جمال مژوری
 سوئی دھی آ دنیا عارضی کٹاٹہ ہے۔ ایں دنیا واسب کہو اتھا ہیں چھوڑ تے اگلے جان و بجزا پونڈے
 صرف اللہ سوہنے دانفل اوں ویلے کم آندے عمل حویلیاں کہو کیکر دا۔
 ظ ظلم تہر اندھری اتج آیا جال اکیسی۔ ناں اتھو خویش قید ہر سی ناں کئی سنگ سبیلی
 چھوڑ ویس تمام دھیا گھر بار عمل حویلی۔ فضل جمال اللہ دے با قبول کوئی نہ ہر سی بلیا ۵

حضرت سچل سرمست (۱۱۵۲ھ توں ۱۲۲۲ھ) ابن عربی دا قول ہے کہ دلی کامل شریعت محمدیہ دے انرار
 رموز کوں سمجھدے اور اوں تے کشفی حالت اتج کلام ایہی تے کلام رسول دے انرار کھدے معلوم تھیڈن۔ ول
 اور انھاں تاثرات کوں خود اپنے نفس دیا اصلاح تے عوام دیا اصلاح کیتے استعمال کرنیڈے تے صحیح کوں
 غلط کتوں نکھیر پڑندے۔ موفیانہ نے ایں و پڑے مقصد کوں حاصل کرن کیتے شاعرگی دے ذریعے خلق
 خدا دی بہتری دے بیڑے چاتے۔ حضرت سچل سرمست سنیس ایجے بہ بزرگ بن جنھاں ابہامی انداز
 اتج شریعت تے طریقت کوں اپنی شاعرگی دا موضوع بنرانے۔ آپ دے کلام دوج عشق حقیقی دیا
 سرمستی تے جذبے دیا سچا کما ہے میں کیتے ایکوں سچل سرمست آکھیا گیا۔ آپ شروع شروع دوج
 صوم و صلوٰۃ دے پابند بن پرول اے ساریاں پانچیں بھل بھلاتے ہر ویلے جذب و مستی دوج رہن لگ پے

آپ کی شاعری داینا دیکھنے والی غلطی وحدت الوجود ہے۔ ساری شاعری لقون کے مسائل سے معرفت کے اسرارِ نال
 مہربانی پٹی ہے۔ آپ نے لوگ کہاں کہاں سے کس کس کوں کی اپنی صوفیانہ شاعری کا ورتج استعمال کیتے مطلقاً انور
 عمر مار دی۔ ہمیرا بھگا، سوہنی مہنوال سے کس کس کوں کی حقیقی حیرتوں کا پانی پوسدن۔ سچیل سرمست کے نزدیک
 عشق بک مرنزی نقطہ ہے جنید سے باہر دل انحال دیکھا ساری سرتج فکر سے غلط طوائف کس کس سے

سچیل سرمست عشق کوں ہی بنیاد کی سچائی منیدن۔ سچ عشق کے باجھوں بیاسب کوڑ۔ جنت مہر تصور۔
 سلوک دیاں منزلاں عشق دیکھا مہربانی کے بغیر طے نہیں تھنڈیاں۔ وحدت واسے رستے اتے جھیرا عشق بندہ غیر و تھنڈ
 سچ ایس طرح لقی وحدت والا ساؤلں پیوں خوش آیا۔ سچیل گالھ عشق دیکھا سچ بیاسب بندہ اجایا
 اوہر انسان کوں عشق دیکھا مستی ورتج مت است تقیوں دیکھا تعلیم پوسدن۔

جیس دل پیا عشق دا جام - سادل مت دست تمام
 سچیل سرمست سچیں بک سچے مرنزی واسطے پہلی تے جھیکڑی پورے عشق کوں قرار ڈنڈے۔ عشق دیکھا پچھل
 بغیر بندہ ہرگز اہل معرفت ورتج نہیں گنڈیج بگڈا۔

عشق محبت باجھوں جالی۔ ہی سب واہ خدائی
 بزرگی کان دنیاسے کس کس سے سچو کے نال تلافی
 سچیل ارہے کڈاں نہ تقیوں ہرگز مرنزی صافی

آپ دا کلام عشق۔ فراق۔ درد لقون سے معرفت دا بک ان کھٹ غزانہ ہے۔ ملد وحدت الوجود سچیل سرمست
 کے شری سرانے دیکھا روح ہے۔ بے شمار بند۔ کائیاں۔ بیت ایس ملے دیکھا تشریح تے تفسیر ارج
 ملدن۔ سچیل سچیں آبدان۔ محبت واسے لوگ سولی کے زیادہ نیرے ہر دن۔ اسے حق پندیاں تے ناملق
 آکھتے سولی تے چڑھ دیندن۔ وحدت کے دریا ورتج بہر تے سب غیر و مورتج دیندن سوانے رب
 دیکھا ذات کے۔

جیڑے مرد محبت واسے سولی کوں کھڑو لوف۔ عاشق انا ملق دیکھا چوٹی تے کلے نال چڑھیرن
 حق ورتج گم تقیوں سے ٹی ڈرن ترے کھنڈ گنڈون۔ وحدت کے دریا ورتجوں نیریں اشک ارہیوں
 باقی ذات بقا دیکھا کھنڈ سچیل غیر لڑھیرن۔

سچیل سرمست ظاہر کی عبادت تے دکھلا کے دے تقوے زوں ہنزار ہن
 مسجد چھوڑتے پکڑ کنا کس کس تو بہ ترک ثوابوں۔ پاک جائیں سمجھ گول، ہمیں رنج لدمم دوست خرابوں
 پڑو ہمیں جہاں دسر گیرے ساؤلں پیوں نال شراہوں۔ سچیل عشق حاصل نہ تقیرے پکھین نال کتابوں
 سچیل سرمست دیکھا ساری شاعری لقون کے رنگ ارج رنگی ہوئی ہے اد آپ جو کجھ آہے ہن اندھے اتے عمل کس کس سے

ہن۔ انھوں نے اسرارِ کلام بک درویشیہ مزاج سے روحانیت دی چھک رکھ دی۔ بک بند و توحیح سہیل سہیل
اپنے صوفیانہ مسلک کا اعلان ایسا کر لیا۔

سہیل کرم کرتے۔ جس و توحیح الذا آپ بنو تے

اپنا تکریم حنائی والی۔ پہلے پر پڑھے

مارتھانہ انا الحق واسرلی آ چڑھے

اندر باہر حکو سہیلوں تو تہیل مریے

دوح کفر اسلام کڈا ہاں عاشق تانہ اڑھے

سہیل ما اعظم شانی سہیل سر سڑھے ۵۸

حضرت سہیل سرست سہیل کے علاوہ ندھو کے رہن والے سرائیکی زبان سے ترے و پڑے شاعران روحل فقیر
صل خان لغاری سے فقیر بیدل ندھی نے صوفیانہ شاعر کا دوح پہوں تہیتی افسانے کہتے۔ انھوں نے ترے
شعرا دا دور بک بے نال ملوڑے۔ اسے حقیقت سے معرفت کے بھیدی سے رز تھاس ہن۔ صوفیانہ
مسلک سے درویشی ریت روش رکھن والے انھوں شعرا دا ہن مختراً انج و انج تذکرہ پیش کیا ویدے و
ایندے باجموں صوفیانہ سرائیکی شاعر کا دی گال مکمل میں تھیدا۔

روحل فقیر (پ ۱۷۲۲) :- روحل فقیر بک بند پایہ صوفی شاعر ہن۔ آپ ندھو کے مشہور

صوفی بزرگ حضرت شاہ عنایت کے خاص مرید ہن۔ آپ نے دنیا داری ترک کتے فقیر کا اختیار کر گدھی لیا۔
آپ اللہ سے بے سوا کس سے دی گول کول پائی دی مندھائی سے کوڑ تھائی ابدل۔

دنیا و موندھو سے طالب کتے سبھاں مل کر تائی۔ بڈی سے ہر ڈا بندھکا و دھیں عمر دہائی

اندھیاں در اللہ دا چھوڑا پنے ولوڑن پائی۔ روحل راہ ربانی باجموں لیا سب کوڑ تھائی ۵۹

صل خان لغاری :- (۱۸۱۰ء تا ۱۸۷۹ء) - صل خان لغاری بنیا دی لور تھو حانی سے عشق شاعر کا کر لیا۔

پر انھوں نے کلام و توحیح صوفیانہ اشعار دی پہوں ملدن۔ اگر صل خان بک مجلسی بندے ہن لیکن مزاج سے اعتبار
نال درویش ہن۔ آپ نے وڈی سیلانی طبیعت پائی ہے۔ آپ دا مشاہدہ پہوں تیز ہے۔ کلام درویش لہریا

ہریا ہے سلہ وحدۃ الوجود سے ڈھیر سارے اشعار ملدن۔ او فرمیدن اپنی ذات دی سبھاں انسان کول
حق دی سبھاں دا سلیقہ بخشیدھا ہے اور اپنی ذات دی اس سبھاں دیاں باریاں عشق کھولیدے۔

جر کھو جاتی۔ سونہ جاتی۔ نہ جاتی سر جاتی۔ روز ازل سے عشق امانت بارہ برہ سر جاتی

جن ملک دی جاہ نہ جتھاں پر اتھاں وچ پائی۔ صل حق سبھاں توں ہے اپنا آپ سبھاں

بک بے بند و توحیح ایس خیال کول ایس ڈھیر ویدن۔

من عرف لغز نقد عرف ربہ سمجھ اپو سمجھان۔ صل حق سبھاں تہن باجموں ابتر عمر و بکارن

حاصل خان لہاری انھیں مولویاں کے خلاف ہن جہاں کول اپنے زہد و امان ہے اور عبادت میں سانگے کرنیڈان کر جگ
انھیں دیکھت کرے۔ انھیں کول رب سبب دیکھ رضا مطلوب میں ہر مذہب حق صرف سچے عمل اتح ملدے
تبیح اتے تکر گھیر دل دل منگے پھیریں۔ شوق تیکوں منت شینی دامن آپرے کول پیریں
سر ڈتے سر حاصل توڑے ہس گئے توں سیر میں۔ حاصل حق کیا و ترح اندر توں پگولیں زبریں زبریں ۴۰

بیدار سندھی (۱۸۱۲ء توں ۱۸۶۹ء) :- قادر بخش بیدل سندھی بک پیوں وڑے عالم فاضل تے صوفی منش
النان ہن۔ آپ پیریں فقیریں نال وڑی عقیدت رکھدے ہن جھرت شہباز قلندر سبب سے نال آپ کول وڑی
عقیدت ہئی بیدل سندھی دازبان وڑی سیاسی انز اتفری دازبان ہئی۔ سندھ و ترح تالپوراں تے انگریزاں دیکھ جگ
نے لوگاں کول کافی بیدل کر ڈتا ہئی۔ انگریزاں نے سندھ تے قبضہ کیتا تاں لوگاں و ترح مایوسی تے وڑی نفا
پیدا تھی گئی۔ ایجھے سیاسی تے سماجی حالات دیکھ ترح و ترح وڑے مددگار ثابت تھن۔ ایں
عہد کے سارے شاعر تقریباً صوفیانہ شاعری کرنیڈے پے ہن بیدل فقیر سندھی ملد و حدت الوجود کے قائل ہن اور نینڈ
کشف قبر تلو بہ منگیں۔ منگیں درد سہلا۔ سنے نر شاں د امشب چرکا قبیح چھوڑ مھلتی
منفردی منصب دا بیدل ہے مقصود مھلتی

بیدل سندھی کے کلام و ترح صوفیانہ سرمستی ملدیک ہے آپ دیکھ صوفیاء دیکھ طرح ظاہری علوم تے عبادت توں اڑوں
معرفت تے طریقت کے پندھ کھنڈے ڈسدن جھان علم کتاباں میں بکدیاں۔

عالم فاضل و ترح میستیں بہ بہ مٹے کڑے

نیک نامی کول چھوڑ اساں ہن راہ رنگا دازنڈے

بامبوں حرف عشق کے بیدل بیا کول سبن نہ پڑھدے

ملد و حدت الوجود کے علاوہ عشق کول بیدل دیکھ شاعری و ترح پیوں وڑی روحانی تے صوفی حیثیت حاصل ہے
آپ عشق کول روح دیکھ مزاج تے مطلوب کے و حال دا اعتبار ابدن۔

ساک سیر سلوک دا کر۔ چڑھ عشق دالی طرقات

تیدے و ترح حقیقی کعبہ۔ کردور سبھا درجات

بدھ احرام توں وحدت والا۔ بک جانی ذات صفات

آپ نے اپنی صوفیانہ شاعری و ترح علامتی علامتاں تے عشقیہ داستاناں کے کرداراں دافانی استعمال کیتے۔ خاص طور
تے ہیرا بجاتے جگ حقیقت تے معرفت کے طور تے دل دل شاعری داور مزاج بڑین

عشق دا مینا و ترح سیالیں۔ جہ اسان سر چایا چایا چایا

عشق جگ دایاں اچانک۔ سر ساڈھے آیا۔ آیا آیا

صورت والے دیں میں راغبین۔ سچ ساڈھے نال پایا پایا پایا۔

مکدی پال اے کہ بیدل فقیر سندھی دا پورا کلام عشق دی مستی و توح رنگیا ہویا تے مست اتمی دا منظر ہے۔ عشق حقیقی تے سہر اوست۔ آپ دکا شاعر کی دست بن۔ آپ دکا پس درویشانہ تے صوفیانہ روش نے پورے کئی شعرا کوں متاثر کیا۔ انھوں و توح بیکس سندھی نے پہوں نال گائے۔ بیدل دیاں گانیاں پڑھن نال اینہیں احساں تھیڈے جیوں الفاظ تے عشق حقیقی دا جذبہ مل تے بے طردی و توح دھلاں پندے بے ہرون۔

دم مولا دم مولا - نین انھوں کجھ مولا
اول اخر صوفی ظاہر - گم تھیڈو جوں گولا
بیدل کجھ سرباہر تھیوں۔ عبادت دا اول ۷۱

محمد حسن بیکس (۱۸۵۹ - ۱۸۸۵) :- بیکس سرائیکی تے سندھی زبان دے مشہور شاعر بیدل فقیر دے پال بن آپ بک دے علم دین تے صوفی عشق نیگہ بن ۶۲ بزرگان دین تے اولیا کرام نال پہوں عقیدت رکھدے بن۔ آپ دکا شاعر کی تعریف دے مفاہیم نال پڑدکا ہے ملد و وحدت الوجود آپ دے کلام دا مرکزی بیان ہے۔

باز کجا عجب بڑائی - آدم نام دھرا کے
ناز معشر تے کھال رکھدا - اقرب مال الایہ
برہا دکا راہ تبا کے
فور نیارا اندر باہر - آپ نوں آپ کھلاو
نازدی رنر رما کے

حضرت خیر شاہ (۱۸۱۲ - ۱۹۰۲) :- حضرت خیر شاہ سرائیکی زبان دے بک مہاندے صوفی شاعر گزرنی آپ ترقی دے نیڑے گھالی دے رہن دے بن۔ خیر شاہ سیں اللہ دے لوک بن۔ انھوں دے حالات زندگی آجاں پورے طرح سامنے نیں آئے پر گھنڈے پندے کلام توں معلوم تھیڈے جو آپ معرفت تے تعریف دے سارے سبق پنجاگ لاد دے بن۔ کلام و توح فقیرانہ رنگ ہے تے اظہار اتنا بے ساختہ ہے جیوں اے شعر انھوں دکی روح لکھی آواز ہرون۔ آپ نے ویسی علامتاں کوں اپنی صوفیانہ شاعر کی و توح دا ڈھکا ورتیے۔ پر فقیر ظاہر توں لکھی آبدن۔ خیر شاہ داسارا کلام معرفت دا کلام ہے تعریف دیاں گانھیں۔ وحدت الوجود دا تذکرہ ہے۔ خدا کوں بگون دا ذکر اے۔ جذب تے مستی اے دیدار دا شوق اے۔ عشق دی تلاش ہے۔ عشق دیاں رنزاں بن تے بک نال بک تھی و بن دیاں واردتاں بن ۶۳ حضرت خیر شاہ محبوب حقیقی دے ورد کوں اپنی زندگی دا وظیفہ آبدن۔ ذات حق دی گول و توح صوفی این ملد دجے جو دل ذات خود اپنیوں صفات دے گھنڈ کھول پڑیے۔ دوریاں نک و بن تے جبر کل دا مقصود حاصل کر گھنے۔

اللہ اللہ کریدیں خط لہ موسے دل پر رہا ہے خود اللہ - پر وہ دل توں دور تھا جدوں کیتا دل ترسلا
 دید فرید کیتا کل عالم سمجھو کے روح معر اللہ - خیر و حال نیتا خود آپس کر دوری دارلا
 حضرت خیر شاہ شریعت کے ظاہری امراں توں زیادہ دل دیکھا پکی تے شریعت کے لفظ دیکھا روح کوں حاصل
 کرن تے نور ڈیندن۔ اور اپنے ڈور پیاں و توح بے محل عاموں - بے نیض پیریں کوں طنز و اٹانہ سزیندن -
 بکد ڈکھلا کے روزے - ناز تے حج کوں پھر ا دل دنگلاوا ابدن - اصل روزہ حج نازاد ہے جس و توح
 بندہ دلوں بجانوں اپنے مانک و اتقی دے تے ایذا و احد رتہ عشق و ا رتہ ہے -

عاشق عشق ناز ہمیشہ جولا عزوں کرن ادا کی - سنت فعل تیں فرض واجب انکھاں سمجھ کیتی یکتائی
 قمرات سکوت تے خفیہ سیدہ ار خفیہ خانہ جاہی - عشق دیکھا خیر خبر جاں آئی ہی ولکھا خبر نہ کائی -
 حضرت خواجه عاتق جگرگی (۱۲۷۰ - ۱۳۱۱) :- آپ ہرند ڈیرہ غازی خان کے رہن و کے صوفی باصفا
 عارف ہیں - آپ دانشور سرائیکی زبان کے چرٹا کے شعراء و توح عقیدے - معروف تے معرفت نال آپ دیاں
 کانیاں ابرویاں ہیں - آپ کے پورے کلام و توح ڈو موضوع بنیاد کی حیثیت رکھدن - بک مسد و وحدت الوجود
 تے ڈو جعاشق - خواجه عاتق جگرگی ہناں ڈوں نگر کی اکائیاں نال اپنی مونیانہ شاعر کی دا ایرا اسریندن
 راجنن ماہی دا جلوہ ہر پاسے کھنڈیا ہے - زیر زبر سب آسے پاسے ہرند نور نگارہ ہے
 ہر جا راجنن ماہی ڈسدا

زیر زبر سب آسے پاسے - جلوہ نور اپنی ڈسدا
 ہر صورت ہر وضع شکل و توح - بانگ یار سپاہی ڈسدا
 جے میں اپنے آپ کوں ڈیکھاں - زعمون یار کاہنی ڈسدا
 خواجه عاتق جگرگی شیخ اکبر ابن العربی کوں اپنا پیر طریقت منیندن خود کوں بہاوتی مشرب و امرونی قسرویندن
 نظر حقیقی کمول ڈموسے - ہے ہر صورت حق موجود
 مشرب شیخ اجل ابرو - جاتے اصل اصول فقروا
 بک نبی کانیا و توح میں خیال دیکھا تا نید کریدیں ہر شیں فریندن عظم مشرب ابن العربی کوں سمجھ اپنا ایمان و
 آپ کثرت کوں گان تے وحدت کوں ایمان ابدن -

کل کثرت و معم گانی - ہے وحدت اصل جہانی
 دیوان خواجه عاتق جگرگی و توح عشق کے غلطے اتے پیوں ساریاں کانیاں تے شعر ملدن - آپ عشق کوں سلوک دیکھا
 راہ و اپندھ سہماز تے سفیر ابدن - آپ دا غلطہ عشق رسالت تے توحید کا شان نال گنڈھیا ہر یا
 ہے - آپ عشق کوں ہی کون و مکان تے کائنات دیکھا اصل قرار ڈیندن -
 عشق دیکھا ساری شان ساگی شان خدا دیکھا - عشق اصل عام و امانت کوں مکان

عشق اختیار کرن والے دلاں ورج غیریت کے میل خود بخود ننگ ویندن

دل نکستی کل جنجال کنوں - عشق حقیقی پایاں جھاتاں

عشق حقیقی نہیں دل ورج ساونچے اکتال علم کل کے بڑکھلاوے عارف کنوں و سر تیج ویندن۔ دل کنوں بس
پئی ذات دیکھا سدھ بدھ نہیں رنڈی اور ہر وقت مجرب دیکھا بدت اتج معروف رنڈے

عشق سنتے دل کل دوز - و سر یا علم کل دو

بک حق یا وریا ہریے - ہر نہیں کئی کل دوز

۶۲ راہ طلب ورج رنڈو جو ہے - ہے مقفود اصل دوز

حضرت مجروح شاہ (۱۸۹۱ء/۱۳۰۸ھ) ۱۔ حضرت سید جان شاہ مجروح شہر اللہ آباد تحصیل لیات پور
کے رہنے والے صوفی شاعرین عالم باکل تے دیکھا اللہ نزرین۔ آپ حضرت خواجہ اللہ بخش تونسوی کے مرید ہیں۔
حضرت خواجہ فرید سیس نال عقیدت تے سنگت رکھدے ہیں۔ آپس ورج اکثر میل ملاقات رنڈی ہی۔
مجروح سیس کے کلام ورج لہون تے معرفت دابک نولیکا رنگ پایا ویندے۔

ہر طرف دل کھدا - تیڈا ناز مایا

بت خانے آرام کتوے - آزر مہ گدھوے

رت علیل خلیل دلاندا - آن کفیل کتوے

لاکب کا غلیس پڑھ کے سدھ دت دوسدا - بندہ نواز مایا

آپ پیوں وڈے عاشق برل بنن۔ آپ کے ڈورے تے سی صوفی عشق برل کے بیان ورج بے نظیر ہیں

م ماہ تال شاہ جمال دا اے - میڈے یار کے نال مجال نسبی

ادھے خد نسبی ادھے حال نسبی - ادھے ڈنگرے ڈنگرے دل نسبی

ادھے ابرو توں شال نسبی - ادھے نرگس جاوہر حال نسبی

یار تال بے دیکھا شال سہریا پر مجروح کے حال تے مجال نسبی ۶۵

❖

حضرت خواجہ غلام فرید (۱۸۲۵ء - ۱۹۰۱ء) ۱۸۵۷ء دیکھا جنگ آزاد دیکھا بعد برصغیر دیکھا سیما تے

سماجی حالت اتج پیوں وڈی تبدیلی آگئی۔ دور سرائیکی زبان دیکھا صوفیانہ شاعر دیکھا واسطے پیوں سازگار ہی پورے

سرائیکی علاقے ورج لہون دا دور دورہ ہی۔ سرائیکی زبان کے اکثر شعراء لہون کے رنگ ورج مکھن

رپنا امتیاز سمجھدے ہیں۔ اس علاقے کے ادیب کرام تے علماء نے دیکھا اس مسلک دیکھا چنگی چو کھی حوصلہ انزالی

کیتی۔ خود ڈھیر سارے بزرگاں نے صوفیانہ شاعر دیکھا ورج نال پیدا کیتا۔ ایذا نتیجہ کے لیکھا کہ سرائیکی شاعر دیکھا

دا پورا مزاج عارفانہ تے صوفیانہ تھی گیا۔ لہون تے معرفت کے اس ماحول ورج عرفان دا سمجھتے

سرائیکی زبان دا عظیم مرفی شاعر حضرت خواجہ غلام فرید اپنے فکری سرمچلے گھن تے پورکا آب تاب نال اعبریاتے ہر پاسے چھا گیا۔ حضرت خواجہ فرید سیسئیں مزاج تے عمل نال بک صوفی صافی درویش ولی اللہ مین۔ حضرت شاہ ولی اللہ دین دیاں ڈول جیتاں کے محاذوں دا تعین ایں طرح کرنیدن " او بزرگ جھنوں کوں خدا تعالیٰ دیا طرفوں شریعت دیا حفاظت دیا استعداد ملی تھی او دین دیا ظاہر کا جیت کے محاذوں بزرگیے۔ اے تقہا محدثین نمازی تے تدبیراں دیا حالت ہے دین کے محاذوں دا ڈوجا گروہ اوسے جیکوں اللہ تعالیٰ نے باطن دین دیا حفاظت دیا استعداد عطا فرما دیا ہر زمانے اتح ایں گروہ دے بزرگ عوام الناس دیا آنکھیں کے مرکز ریہے اگھن دیا پیمانے ہر گروہ کے کے لوگاں و توح اگھن دیا ڈولانی شان دا چرچا عام ہر دے ۶۶

حضرت خواجہ فرید سیسئیں و توح اے ڈوجہیں مقال اللہ سیسئیں نے رنج رنج تے عطا تیاں مین۔ اگھن اپنی سیرت۔ عمل تے انکار نال خلق خدا کوں خدا دیا طرف پھیریا۔ حضرت خواجہ سیسئیں دا سارا کلام معرفت تے تعریف دا آئینہ ہے عشق حقیقی دیاں رزاں نال بھریا اے کلام پورکا سرائیکی شاعر کا دامن ہے۔ خواجہ سیسئیں تعریف و توح شیخ می الدین ابن کوں اپنا امام تے مرشد منیدن۔ دل دل اپنے ایں روحانی مرشد دا عقیدت نال اظہار کرنیدن تے ریت روش منور کا کوں اپنا روح دا نغمہ سمجھن۔

سے عارف ابن العربی ہے ساڈا استاد۔ سمجھ فرید ہمیشہ رہو غیروں آزاد

سے مصیبت فقہ اصول عقائد کوں۔ رکھ ملت ابن العربی دیا

بک پئی کافی و توح فر مندن۔

ملوانے کے و غلظت نہ کھانے۔ بے شک ساڈا دین ایمان ایں

ابن العربی دیا دستور

مسد و حدۃ الوجود آپ کے پورے کلام دیا روح ہے ہمہ ادست کے مسک دیاں جا جاتے تفسیر ایں ملدن۔ فرید دا ذوق تے وجدان سارے کلام و توح و ناطق دیا تسبیح پھر نیا ڈر دے۔

مرشد محقق و توح رجا۔ ہمہ ادست دا ڈر تہر استق

ایہو ذوق دم دم نال ہے۔ ایہو تسبیح ہے بیابان عشق

خواجہ فرید کوں ہر پاسے عین ظہور ڈر دے۔ اگھن دیا نگاہ بس بک نور دیا جانور ہے۔

سمجھ سبھاٹی غیر نہ جانی سمجھ صورت ہے عین ظہور۔ رکھ تعہد حق نہ تھی ادارہ کبد قبلہ دیر و وار مسجد مندر پھر ڈر نور

معرفت دیا اکھ کل یار اخیار کوں یار ڈر دیا ہے۔ اوکوں سمجھ کے نور کے الطوار ڈر دین۔ کیا زمین آسمان ہر صورت

و توح یار دا جلوہ اوندا ایمان تے یقین بن دیندے معرفت دیا ایں رزوں خواجہ فرید ایں کھولنے۔

مؤمن نہ اقرب از انوکھا۔ و فہو منکم بلیا سرکا

سمجھ سبھاٹی عام لوکا۔ ہے ہر رب و توح عین نظر

دیا انوکھ سر اہی۔ کیتا نماز دا ڈھنگ نیارا

عارف کے دل و ذبح ذاتِ حق کی جرت جاگ پورے تان اذکار پر کیا و پریاں توں آزاد تھی و نیدے
ریت فرید و کا پھر کی ساری - رہنما صوم ملوا توں عاری
رند کا شرب ہے مشہور

تصرف سے عشق بک ڈوجھے کیتے لازم ملزوم ہن - فرید عشق حقیقی دا ڈوجھناں ہے آپ کے کلام سے غلیفے دیا ڈوجھی
وڈی طاقت عشق ہے آپ عشق کوں اپنا نام - رہبر - درد دارو - معرفت کے اسرار دا واقف وصال دا
وسیلہ - کائنات دیا اصل حقیقت - تخلیق و مقصد سے بندگی دیا مزاج سمجھن -

عشق ہے ڈکھڑے دل دکا تادا کا - عشق ہے رہبر شد با دہی
عشق ہے ساڈا پیر - جس کس کل راز سمجھایا

حضرت خواجہ فرید کے دل و عشق دیا بھلا بھلا کدی پئی اے - عشق ہے سوا انھن کوں جو گوٹھ و ذبح بیا کجھ نہیں
سمجھا - اے ساری کائنات - ایندے موجودات - اسکانات - مسمیات سب عشق سے این توں ماسوا دیا عشق
ہے عشق دا جلوہ ہر رجا - سبحان اللہ سبحان اللہ
خود عاشق خود مشوق بنزایا - سبحان اللہ سبحان اللہ

فرید کے دل و ذبح عشق ہے سے عشق فرید دا دل ہے عشق کے نور نال سکدا اے بنماور دل باقی سدیاں کائنات
توں پاک تھی سے اول لا شریک دیا محبت اذبح مدہوش ہے کہیں علم عمل دا ہوش نہیں -
جڈاں عشق فرید اتا دتھیا - سب علم عمل برابر تھیا

پر حضرت دل آباد تھیا - سو وجہ کنوں کجھ حال کنوں

خواجہ فرید فرمیدن عشق انوکھی پیراے جس اندر کے سو سو سول جو اڈتن - پیر مفاں کے تھوں عشق دا
جام پیا تے وحدت ایجا غلبہ کرنی دیا ہے جو کفر اسلام ٹھیل و نیدن - عشق دیا ڈتھی ڈات عاشق کے دل کوں
عشق بری بنزایا دیکھا ہے - سب توں پہلے ذات ایہی خود عشق دیا تھدیق فریالی

- فرید فرمیدن عشق دا پانڈ پکڑی رکھ

سرات دیا ہے کہ بات محب - قسم خدا دیا قسم نبی دیا عشق ہے چیز لذت محب
عشق ہے رہبر راہ فقر دا - عشقوں حاصل ہے عرفان

خواجہ فرید کے کلام و جوں جان ڈسدے جو میں عشق نے انھن کوں تھانی الشیخ منافع الرسول نے منافع اللہ
دیاں منزلاں توں ہدا و سدا پار بچایا - اپنے مرشد فرید الدین مٹھل دا ذکر ہو کے تاں فرمیدن پانڈ گول گھٹاں
میں فخر جہاں توں جنت صحر قمر -

رسولِ کریم حضرت محمد مصطفیٰ صلعم دیا ذات نال آپ کوں بے پناہ عشق ہی - حضور کے فراق و ذبح آپ دیاں
اکھیں ہمیشہ رت روڈیاں رہنمایاں ہن - عجز سے غلامی دیا اے حد پئی -

تیزگی بانڈیاں دکا دکا بانڈر کا ہاں۔ ہے در کے تیاں نال ادب
 صوفی کہتے سلوک دیاں منزلوں ورتج مرشد و عاشق تے رسالت و عاشق پڑوں و پڑیاں پوریاں بن مایندے بعد اوندے آتے
 توحید کے اسرار کھلوان تے اوکل سے بے کنار سمندر ورتج تم قلم ویندے۔

بن میں را بخش ہوئی۔ ویسا فرق نہ کوئی ۶۷
 حضرت خواجہ فرید سرائیکی زبان تکب توں وڈے صوفی شاعر بن آپ نے قہر کے سلسلے کوں یک ذراں رنگ پٹختے آگوں تے
 لوبیا۔ مخران کے اس سرخسے توں ہے جنھاں سرائیکی صوفی شعراء نے نبض حاصل کیتا انھاں ورتج سید ولایت شاہ۔
 مولانا محمد یار۔ سید جلال کلیم۔ احمد یار بیل کے ناں قابل ذکر بن۔ انھاں صوفی شعراء نے دکا سرائیکی زبان دکا صوفیانہ
 شاعر کا ورتج پھوں آچا مقام حاصل کیتے۔ سارے شعراء کرام حضرت خواجہ فرید سب کے خاص خلیفے۔ روحانی مرید
 تے آپ دیاں صحبتاں ورتج انھن بسن راسے بن۔ لہذا انھاں کے کلام ورتج حضرت خواجہ فرید سب دکا فکر تے ورتج
 دکا پنجاب پھوں گھائی ہے۔

مولانا محمد یار گڑھی اختیار :- آپ حضرت فرید کے دل منگدے مرید بن۔ سڈ وحدت الوجود کے بیان ورتج یک
 کافی ملاحظہ کرو۔

ماہی من ورتج رسدے
 ہر جا یار کوں گولے
 دور نہیں ولدار دسین دا
 قبہ قلب دا بھول
 اہلوں سخن اقرب نیرے
 رہنہ مکم کوں
 دجھوالہ عیان بیانے
 حضرت عشق دا قول
 وحدت والا سبر محیط
 کثرت جنید کا مبعول
 انسی پاک الف حقیقول

۶۸

ب و احرف نہ بول
 اسان اختیار توں کم گھدیں پھیں پھیکر ورتج حضرت سید ولایت شاہ گیلانی کے صوفیانہ کلام دا نمونہ پیش کریندے ہیں۔
 سید ولایت شاہ

چاندنچ اکو دلبر کوں میڈے درداں دا انسانہ
 جن سیتی اماں مٹھری پلائی مشق دی گھڑی - کڑے دلیاں ڈوگھی کوٹھری - نہ جی کس رنج نہ جانہ
 کیا آکھاں حل دلبر دا کنڈی شاہ بے کنڈی بردا - کڑے ڈوگھی مکے سے سردردا - کنڈی مطرب تے مینانہ
 جادل چاچڑی جادیں - ایسا بدو عرض سنڑواویں - ادب ک نال پشیں آویں اوہے دربار شاہانہ ۶۹

حضرت خواجہ فرید سے صوفیانہ دلبان کے علاوہ اول دور کے صوفی شعراء ورح حضرت سمنی فقیر راضی - حضرت پیر سید شیر محمد گیلانی
 صوفی نبی بخش - صوفی رکھیل شاہ قابل ذکر ہیں - سرائیکی زبان دیا صوفیانہ شاعری دا کوئی حد بناں کینی - حضرت بابا فرید الدین
 گنج شکر توں گھن حضرت خواجہ فرید پیش این علائقے ورح لغوت دیا سرستی صدیاں تیں رحاں کوں بر میدا رہی ہے -
 صوفیا کے این صلح کل ملک تے فراخ دلانہ ریش نے لکھاں لوگاں کوں حقیقت تے معرفت کے رستے دکھائے - غیر مسلم لوگاں
 نے دیا این ریت ریش توں فیض حاصل کیتے - لوگ لغوت دیا لعل دیڑھو تے روحانی تے ایامی ہند چنڈے ریجے -
 سوز و گداز دیاں سیرھاں دلاں ورح و بندیاں رسیاں - لہغان دیاں سوگاتاں بہ دل توں بے دل تیں وینڈن دیاں
 رسیاں تے اسلامی لغوت کے شعری اظہار دیاں بے نظیر تمہریاں وجود ورح انڈیاں رسیاں - سرائیکی زبان کے صوفیانہ
 شعری ادب ورح زیادہ تر مسند و وحدت الوجود تے عشق حقیقی دا بیان ملدے - شعراء نے سب توں زیادہ شعرا لکھاں
 پڑوں موضوعات تے آکھین - ایندے علاوہ دنیا دیا بے تباتی - مولویاں دیا تنگ نظری - ظاہر علوم عبادت دیا نفی - باطنی
 طہارت دیا فضیلت تے عشق رسول کوں شاعری دا موضوع بنڑایا گے - لغوت دیاں خالص اصطلاحات کے علاوہ تعالیٰ
 حوایاں - لوگ داستانوں کے کرداروں تے وسیعی علامتاں کوں دیا لغوت کے بیان ورح وڈے سنہرپ تے سلیقے
 نال درتیا گے -

*

عاشقانہ شاعری :- فطرت دیا جمہوری ورح پلن داسے لوگ فطرت کے زیادہ نیڑے تے جذباتی طور تے اوندے
 نال گندھے ہوئے ہونڈن - اسے تمدنی زندگی گزارن داسے لوگاں توں زیادہ سچے - سادے تے معلوم جذبے رکھن - انکھ
 دا اظہار دیا کہیں دل پھیر دیا بجائے زیادہ حقیقی تے شدید ہونڈے - اول ورح سپردگی - داخلیت - غلوں تے ذات
 دیا اندھی آواز پاتی دیندیا ہے - اچھے ویب دیا شاعری کڈا پس نقلی نی تھی ملدیا بیکہ انکھ عشق تے اوندے وچے
 حقیقی جنڈے جاگدے - ساہ گھدے تے زمینی ہونڈن - شاعری ورح لطافت - سنہرپ - بے ساختگی توں اپن
 تے بھر پور شعریت پاتی دیندیا ہے - انانی ویب دیاں ٹردیاں پھر دیاں کھیر و لوڑن دیاں - بکریاں منہیں چرن دیاں
 حسن دیاں صورتیاں شاعری دا موضوع بنن گ پونڈن - وڈے عاکانہ مسائل دیا بجائے چھوٹے چھوٹے گھوٹے
 وسیعی ورتا ہے - انانی جذبے فطرت دیاں سمت رنگیاں تے روح دیاں ارداساں شاعری دا اٹھاگ ہونڈن - نویں نقطہ
 نویں خیال یوہاں تشبہاں ادب اوج داخل بھینڈن - ایں رومانوی شاعری ورح زندگی داسارا سنہرپ سنگار دیا
 پاتا دیندے تے انانیا دکھ داسچا ملال دیا ملدے - سرائیکی زبان دیا رومانوی تے عشقیہ شاعری فطرت کے حسن دیاں

من بھانوریاں تھویراں وکا پیش کریدکا ہے تے روح دے وئیڑ تے دھچوڑے دے سول وکی اینڈی گوجھی من۔ سرائیکی زبان وکی عشقیہ شاعری ورج وصال وکی تڑپ۔ نرات وکا تپش تے بے پناہ پیار دے دن پونے اظہار ملدن۔ عشق دیاں کیفیاں کوں شدید بناوٹ کیتے زلاواں اظہار بیا وکی موثر ثابت تھیدے۔ بنیاد کور تے سرائیکی زبان وکی شاعری دھچوڑے تے تعمیرے دے سول سیاہیاں وکی شاعری اے۔ اسکوں اے شاعری بڑوں رنگاں ورج ملدکا ہے۔ سرائیکی شاعری دے ابتدائی دور ورج جتھاں کجھ شاعر تھوت دی گھائی چھاپ اتج ویٹھے ہوئے بن اتھاں رومانوی تے عشقیہ شاعری دے دل چھیکوں رنگ وکی موجود من۔ شعراء نے لہرف دے نال نال عشقیہ شاعری کوں وکی اپنے اظہار دا موضوع بنایا۔ اسکوں ایجھی عشقیہ شاعری کوں صوفیانہ شاعری توں نکھیرنا پوسی۔ سرائیکی شاعری دے میں ابتدائی دور ورج منظوم عشقیہ داستاناں مکھن والے شعراء نے خالص رومانوی تے عشقیہ رویے اختیار کیتن۔ اتھاں دا کلام پہوں بڑے رومانوی ادبی ورثے وکی حیثت رکھدے۔ حضرت خواجہ فرید دے دور ورج سرائیکی شاعری ورج بک نراں مور ایہ۔ ڈھیر سارے شعراء نے لہرف توں ہٹ تے اپنی شاعری دے عشقیہ بنیاداں تے ایسے بدھے تے خواجہ فرید سیں دے بعد صوفیانہ شاعری وکی جاکھل طور تے عاشقانہ شاعری نے حاصل کرگدھی۔ ایس طرح سرائیکی زبان ورج انسانی ذات تے کائنات وکی سجاوٹ شاعری دا آغاز تھیا۔ سرائیکی زبان دے ڈھیر سارے شعراء نے منظوم عشقیہ داستاناں مکھن جتھاں واقعہ جانرہ اسان اخاف سنن دے بیان ورج پیش کرلیوں۔ نرنے دے طور تے اتھاں کجھ شعراء دیاں مشنویاں وچوں عشقیہ شاعری دیاں مثالیں پیش کریدے ہن۔ ایندے بعد خالص عشقیہ تے رومانوی شاعری کرن والے شعراء دا تذکرہ کتنا وسی۔

چراغ اعران (۱۰۹۰ - ۱۱۲۵) :- صوفیانہ شاعری دے دور ورج سب توں پہلے اسکوں چراغ اعران دا دوسرے ملدے۔ جیٹ اپنی شاعری ورج حسن تے عشق دیاں پانھیں چرین۔ چراغ اعران خود عشق حقیقی تے عشق مجازی دے نکھیرے کریدن۔

بے شک پڑواں جہان کوں خالق قدرت نال اپایا

بکریاں عشق حقیقی - بکریاں عشق مجازی لایا

چراغ اعران وکی ہیر عشقیہ شاعری دا سونہا نمونہ ہے۔ ہیر دے جذبے کتنے کچھ۔ محبت بھرے تے عشق دیاں نوراں نال مرت من۔

ہیر کیتی تقریر زباں توں میڈاسیاں - جتھاں لیاں ورج تھوک تہاڑی میں حدتہ تنہاں لیاں

سے تریان تھدق تیں توں کھکھ بیلیں میں جہاں - جتھن عشق محبت لہجھی صحیح ہکامیں صیماں

ہیر وکی طرح رانجھے دا دل وکی عشق وکی بھاد ورج سڑا پڑدے رانجھے دے دلی جذبات دا اظہار چراغ اعران ایس کریدن۔

رنج ڈکھو مثال تنگ تھیم واہ طالع بنت ایڈے - رہوں پیش تہاڑے دہر چھوڑ ونوں من کیدے

بھاتے دام زلف دے عاشق کیا سنن اد دے ایڈے۔ بھل بازی عشق چراغ ماہی نال ہر عاشق دے کھیدے ۷۰

مولوی لطف علی، ۱۱۲۹ - ۱۲۰۹ سیف الملک :- مولوی لطف علی سرائیکی زبان کے بہترین قادر الکلام شاعر ہیں۔ حضرت خواجہ فرید فرزند "اصل شاعر کی لطف علی کہتی ہے اس میں تامل چھڑاؤ ڈھ چڑھئے" عشقیہ جذبات کے اظہار و طرح لطف علی دا اپنا ایک خاص انداز ہے۔

تینیاں تیز بہوں دیاں کارن دردناں کے ڈریاں۔ مچھتی توڑ کیلے مجھیں جان جگر ورح دریاں
سز کنوں دل بریاں ہرین کون کرے دلبریاں۔ لطف علی تھیاں خاک دیس تے اس آتش دیاں سڑیاں
شاہ سیغل بدلیع الجہاں کے عشق ورح رات ڈیہاں کڑاؤسے اوکوں چین آرام سب دسرگے۔ این مضمون دا بیان دیکھو۔
دوسری سیج زنگی ہنہ کوں چنگ گلی رت روڑے۔ پلکیں نال بہنوں کے رانی موتی مثل پرورے
نارے دہین بہنوں کے نارے درکا زری رنج دھورے۔ نیناں نیند رو نہائی سیغل مکہ پلکیں پرورے ۷۱

عبدالحکیم اچوی، یوسف زینما (۱۱۶۱ھ پ ۱) :- یوسف زینما کے قرانی قصے کوں عبدالحکیم اچوی نے سب توں پہلے ۱۲۱۸ھ ورح تحریر کیے۔ این قصے دیاں بنیاد عشق تے رکھی گئی ہے۔ حضرت یوسف کے عشق ورح بی بی زینما دیاں حالت کوں عبدالحکیم اچوی دیکھی خوبورتی اتے سوز وگداز نال پیش کریندن۔

گایاں، عشق نے تیدے جہاں۔

آیا ورح خواب کے ادبیر جانی۔

جیرے زینما حضرت یوسف کوں اپنے دل دیاں ارداساں سنویندیا اے تامل اتھال شاعر دا علم دیاں جذبات کے کتنے سچے عکس چھکیندا ڈسدے۔

میں ہاں اے دلبر اماند کتا ڈیے۔ ازل کے روز دیاں بانڈی تیا ڈی

میں ہاں اے دلبر اٹھی تیا ڈی۔ ازل کے روز دیاں کھٹی تیا ڈی

میں ہاں اے دلبر اکلی تیا ڈی۔ ازل کے روز دیاں رٹی تیا ڈی ۷۲

گل محمد شیر دیاں - لیلیٰ مجنون (۱۲۵۱ - ۱۲۱۵) :- لیلیٰ مجنون کے عشقیہ قصے کوں گل محمد شیر دیاں نے عشقیہ شاعر کا دا ایجا دیس پوائے جو لفظ لفظ ورح مہمتاں کے چھول ابر کے ڈسدن۔ عشق تک ایجھی ان چستی بجاہ ہے جیرے سب کجھ ساڑ سوا کر ڈیندیا ہے عشق کے جادو ورح کڑھے لوگ اپنا سب کجھ ہار بندن۔

میں کوں عشق دا جادو لگا ہے۔ نہیں کے حال دا واقف خدا ہے

دل کوئی محرم راز کوئی ڈکھ سکھ دا بھئی وال نہیں بنڈرا۔ بھر دا اے عذاب عاشق کوں کلیا اپنی تھی جان تے بھر کراں پڑندے

کوئی وانگے میڈے مہور ناہیں۔ کوئی وانگے میڈے رنجور ناہیں

نیں ڈسدا کوئی دیاں درد مندا اے۔ نمانے کے جہڑ دکھ سکھ آن وندے

نیں کوئی میڈے ڈکھ درد وندے۔ میڈے دل کے کڈھے جہڑ کوئی کندے ۷۳

سید اکبر شاہ - مہری بائی ۱۲۴۵/۱۸۵۸ء سرانگی زبان کے عشقہ داستان ادب و توحہ قصہ مہری بائی ایک دکھرامقام رکھدے۔ اسے عشقہ سے زرمیہ قصہ سید اکبر شاہ کے اپنے زمین دکان پیداوار ہے۔ اس داستان و توحہ جذبات نگاری کے بہوں سوہنے نمونے ملن۔ بائی رامبوب ایک جنگلی مہم تے دہن گلے تان دھچورے دارمان بائی داہاں کڈھ گھدے چڑھدیاں مہری خان دا بائی کپڑنڈیا لڑھ۔ من توں نام خدا واساوت تان ایک بھہر ادل اساکوں مارتے پچھے گھورے تے چڑھ۔ حال سترنڈیا یارکوں پنہوں دہن بھہر سبھن دہن جاوندے رکھاں چھلے کج۔ لوکاں لیکھے جگ وسدا میں قیامت اوج

اس تھے و توحہ جا جاتے عشق محبت دیاں درد سیرھاں رُندیاں پن۔ مہم تے فراق کے ڈکھ بھہر تے سکھے کینی۔ جدائی نال بائی کے حال ظہیر من۔ محبوب تیش سکھ سینیہ دی کوکراہ کینی۔ دھچورے توں موت کے آزار بھلے مگدن۔

کڈھ کلجہ نکیاں سیزراں چاک۔ کھیاں میں کاغذ جڑتے گا لھیں سب غمناک
تھلیاں لٹاں گل و توحہ مندے اڈے خاک۔ ہورناں ہر سیا جگ و توحہ جہیں میں ہاک
جکھ جکھ اندر زندگی اس ڈے بونے کوں طاق۔ اس دھچورے توں منگدی اس مرت ڈے سچا پاک ۷۲

منشی برات علی - سسی پنوں ۱۳۵۶ء / ۱۱۹۳۷ء :- سسی پنوں دادا توحہ عشق دکان ایک ایجھی انوکھڑی داستان ہے جس و توحہ دنیز نرنڈیا سسی اپنے پیل کے پیرے چاتی تھل مارو کے پنڈے کھنڈیا ڈسدک ہے ایک رات دکان پرکاسی کے دھچورے کوں۔ سرانگی زبان کے شاعران نے عشقہ شاعری دا سب توں زیادہ موضوع بنڑائے۔ منشی برات علی دی سسی دا ایک بند ملاحظہ کرو۔

عشق آزار پوجایا چشم تار دہن ڈونڈیاں۔ میں منتاری تانگھ بہوں سربار سہر دیاں بدیاں
دسہر پھیرنہ پھیرا کیتا گزر گیاں سنے صدیاں۔ اس امید برتا دل و توحہ یار گونڈیا دکان اس
درد رسیدہ لوگیں کوں فرقاں رات ڈیماں ستینڈیاں رنڈیاں۔ سکھ چین برباد تھی دینڈیاں تے غم کڈھ کر کے ڈکھیلے دل
کے بہان تھی دینڈیاں۔ منشی برات علی دی سسی دچوں ایک ڈورہ۔
شوق مقدم کر کے لایم کان سکھاندے نیڑا۔ عشق اسن برباد تھی دینڈیاں تے غم کڈھ کر کے ڈکھیلے دل
فرقت سمت ستایا آیادات ڈکھاندے جیڑا۔ عشق کے درد رسیدہ کوں کیا ڈیسی مرت نیڑا ۷۵

گل محمد چشتی (گاڈر نامہ) :- گل محمد چشتی دا عشقہ قصہ ایک دعویٰ ننگرتے شہزادی دکان محبت تے منی ہے
دعویٰ شردا اٹھے دیے شہزادی کے کپڑیاں نال آپ ہانگا جابھیں سرنڈیا رنڈیا ہی۔ گل محمد چشتی نے اس قصے و توحہ
محبت کے اظہار دیاں عجیب و غریب راہیں کڈھیاں۔

و توحہ خدمت ہر لوزھی تروپا۔ بنہ سب تے چھایا۔ دسوں گوناں گون سرنڈیا قصہ درد سیاپا
و توحہ خدمت پورشاک کے آکھے عاشق ہتہ تہ۔ تان میڈا ونا ہر روز میں تسا ڈا ونا۔ ۷۶

انھیں عشیقہ مشنویاں لکھنے والے شعراء کے علاوہ نے وی ڈھیر سارے شعراء نے منظم داستان لکھیں۔ پر اس میں انھیں صرف نمونے طور سے ایک ایک داستان اور عشیقہ شاعری کے ضمن میں ذکر کرتے ہیں۔ انھیں شعراء کی طرف سے یہی جہاں سرائیکی زبان کی عشیقہ شاعری میں چنگی چوکنی شہرت حاصل کرتی ہے۔ انھیں ذکر کیوں نہیں کیے صرف یہ شاعری کے حوالے سے نال آچکن۔ اچھے شعراء نے صرف یہ شاعری کے علاوہ رومانوی سے عشیقہ شاعری کی کیتی ہے۔ اس میں عشیقہ عشق و محبت کے نال علی حیدر ملتانی سے حضرت خواجہ غلام فرید من۔ علی حیدر ملتانی بنیادی طور سے ایک مرنی شاعر من مگر علی حیدر سے ڈوہڑیاں سے سہی حرفیاں عشیقہ مضامین کی موجود من۔ انھیں علی حیدر دا محبوب صرف ایک استعارہ کہتی بلکہ جنیڈا جاگدا انانی ہوتا ہے۔

تو قسم میوں تیدڑی اے من اکھیں نہ سونہ نہ کھلانی آں

منہ سراک نہ ڈنڈ مسی نہ میں کھل پادنی آں

سب سپا لیس بھر کھڈن نیور نہ جھٹکا ونی آں

حیدر راجھن ماہی باجھوں میلرا ولس بنڈوانی آں ۷۷

نوروز :- میں محمد بخش نوروز سرائیکی زبان سے گزرتے چترتے ہانڈرے شعراء وچوں ایک من۔ آپ حضرت خواجہ فرید کے ہمر سے محبت یافتہ من۔ نوروز عہد فریدی سے اوپے نامندہ شاعر من جہاں لغتوں تو نکل سے خالص رومانوی اور عشیقہ شاعری کو اختیار کیتا۔ انھیں دا محبوب کوئی خیالی سے تصور اتی محبوب کہتی بلکہ اس سے ویب وادوں وان اے۔ نوروز کی شاعری دا خلقت سے خارجیت سے وڈے سورہنے ملاپ دا نمونہ اے۔ انھیں کے اخبار دا رنگ سب شاعرانوں توں دکھرا ہے۔

ایں دل درداں مونجھاری ڈو شتالی کوئی دا بھجور

کھی بھو گیم لیاں دیا۔ کیتی چاتم جیساں دیا

تیکوں ہے نتھو رتیاں دیا تاں چوری خط لکھا بھجور ۷۸

نوروز کی ایک بچی کافی عشق و محبت کوں خط لکھتے سے مفرن عشق کئی نقطے پیدا کیتے گن۔ اسے انداز پہلی داری سرائیکی شاعری عشق ملے۔

تمہی من کیا لکھے کاغذ۔ میں کئی بھیسے اچھے کاغذ

کتو پیارا عزیزاں کوں۔ کیوں ماری رلیاں کوں

کتو پرزے ترنیاں کوں۔ بڑیکھے کاتب کہنے کاغذ

اسے دل کوں درد ہے یارا۔ لکھاں جے حال کل سارا

بھیسے اونرم دل پیارا۔ جیکر سارا پرے کاغذ ۷۹

نوروز دیاں کانیاں بک مٹھی مٹھی درد دی کک نال رچیاں ہریاں گلن۔ اتھاں عشق دی پیڑ وچ قربان
کے سرادی ڈس ملن۔

میڈے من بھا گیا ساؤل - تے لوں لوں دھاں گیا ساؤل

ڈمٹم گھنڈ کھول رخارے - گئے بھاں من متارے

نہ کئی بی سدهو کیے وارے - انیوی کڈھ ہاں گیا ساؤل

بیٹھا بک لفظ سنگت وچ - تقیم حیران صورت وچ

گدھس من مرہ مورت وچ - نہ کر ہوں ہاں گیا ساؤل ۸۰

نوروز ڈوہڑے دیا صنف دا ہوں وڈا شاعرے۔ اوڈے اکثر ڈوہڑے مشقہ مفاسین نال مرصع ہن۔

بک لوکاں کے تا نگھو نکھیڑے بیا برسوں دیاں بھاہیں بلیاں

سُرگی بدن سُرئیے واسے سنے سنے سب ہراڑاں جھلیاں

یار نہ آن سہایاں اصول شہر آساڑے دیاں گلیاں

دیندیں منت کرنیدیں تمک گیاں روز پیریاں دیاں تلیاں ۸۱

مندوم الملک سید :- مندوم شمس الدین سید اردو فارسی تے سرائیکی زبان وچ شاعری کرنیڈے من پاپ

دیاں کانیاں وچ ساڈگی۔ مٹھاس۔ پنتگی تے مشق دی دارنگی ملدا ہے۔ کانیاں وچ حزن رطلال دا رنگ ڈاڈھا

گھانا ہے اکثر کانیاں دیا ردیف "سائیں" ہے۔

نہ کیتور مل ملاپ سائیں - سے دل رنڈاؤن پاپ سائیں

تھی بے پروا بھلیڈا ہیں - دھگلیڈا شرح انڈا ہیں

نہ ظلم کرن توں دیندا ہیں - تیڈے کھا گئے من سہاپ سائیں ۸۲

سید دیا بک بی کانیاں وچ عشق دی واردات تے اوڈیاں ڈاتاں۔ ڈوکھ سرناتاں دا ذکر وڈے درد و انداز

وچ کیتا گے۔ ایہ سید دیا شاعری دا مخصوص رنگ ہے۔

تیڈے عشق رو دا یار ج سائیں۔ گے جو خوشی دے بھج سائیں

جیس ڈینہہ میں اکھیاں لایاں ہم۔ گیاں خرتیاں بے ٹکلیاں ہم

بھج مومجھاں گل کول لایاں ہم۔ گئی اس دن دیا دھج وچ سائیں ۸۳

کمال خان گلوسی :- کمال خان گلوسی دیاں کانیاں وچ زبان دی ساڈگی تے جذبات دی ہلکی ہلکی آنج

پاتی دیندی ہے ہمبر فراق تے انتظار کمال خاں دیا کانیاں کے خاص موضوع ہن۔ زبان اتنی مختصری ہونی

ہے جو اجو کی ملدی ہے

تیڈے با مجھ دلبر دل بے ترارے۔ ڈینہہ رات دھولنا تیڈا انتظار اے

کیکول و پنج شازاں میں درداں دیاں گابھیں ۔ ہن غم ہزاراں جبرائیل خواراے
 واہ واہ پیارے آپریشان کیتو ۔ تیدے باجھو ڈسا جگ دھول اندھراے
 ابرو تیخ اکھیاں مٹگاں تیرکاری ۔ کیتا خون یارا کجے دیا دھارے ام ۸
 دیوان خوشدل :- دیوان خوشدل ڈورے دے بادشاہ ہن ۔ آپ دے ڈورے ڈول ترے ڈورے
 شامراں ورتج شامرتھیدن ۔ آپ واسارا کلام عشق تے فراتیہ ہے ۔

کرکر تاگھیاں تاگھو رہی میڈے یار نہ انگ سرعایا
 سیاں کنھیاں طعنے ڈیون بھر اسارا واہ تاپا
 بھانگے بھاگ نہ ہائی اسارے اودرن جبرن اجایا

بھیریں عمر گزاری خوشدل یار نہ پھیرا پاپا ۱۵

خدا گھن بیلوی :- اللہ بخش خادم انھال شعرا ورتج گترنیدن جنھال داکلام ۱۰ دیا انویں چنڈاپے آپ
 دے کلام ورتج پوں سوز وگداز ہے خادم دے ڈھولے کول وڈی شہرت حاصل تھی اے ۔ آپ دیاں کانیاں
 ورتج حسن تے عشق دیاں چارھیاں چھریاں گابھیں بھدین ۔

اینویں یار دیا خادم رہاں ۔ درسن کراں قدسین ڈھپاں
 ناں غم جدائی دے سہاں ۔ سانگے ہمنن وارے ورتج

خادم دے ڈھولے وچوں بک بند

ززار رودایا تیدے ہن ادیرے ۔ چالیونگیال سیاں کردیاں روز کھیرے

لایم پیت سکھال کول انا پنے مل بھیرے ۔ تیس بن تیس درونہن میں جس خادم بھیرے ۱۶

امیر حیدر میرن :- سید امیر حیدر میرن دیا شاعری اگرچہ عاشقانہ ہے لیکن معرفت دارنگ گدھی ہوئی ہے خاص
 طور تے آپ دیاں سہی حرفیاں عشقہ جذبات دے اظہار ورتج انھال شاعری شاعری توں اگول ہن ۔ مجاز تے حقیقت
 دیا سنگت کلام ورتج گہرائی ۔ اثر آفرینی تے سوز وگداز پیدا کر ڈیندی ہے ۔ امیر حیدر میرن دے بچلے ڈورے
 ہیرتے سہی حرفیاں سرائیکی زبان دیا روانگی تے عشقہ شاعری ورتج بک مل ہانگا اخاند ہن ۔ میرن غم کول
 زندگی دیا سب توں وڈی گوجھی سمھدن ۔ امیر حیدر میرن دابک ڈورے ۔

غم الم سہم کنوں کھو مور نہ بندہ کیوں جردم جیویں
 سردی گرمی سنٹی نرمی ڈیکو نہ مول مو بھیریں جردم جیویں
 تلخی ترشی تنگی سنٹی نال سدا خوش تھیویں جردم جیویں

صبر داجام حقیقی میرن شہد شکر کر بیوی جردم جیویں ۱۷

امیر حیدر دیاں سہی حرفیاں کراہل درد وظیفے دے طور تے پڑھدے ڈھنن ۔ انھال ورتج اتا درد تے اثر ہے

الف آدیرے من بجا میرے میرا باجو تیرے دل بکدا اے
 کرو انمن بھیرا - اکھیں وچ دیرہ تیرے راہ میرا جی دکدا اے
 کسھی کاری نیناں مارن بھائی بھیناں میں چایا مٹیاں سر بکدا اے
 میرن سولاں گھیری بسن وارے وری ڈکھی کانگ میڈی کون لکھا اے
 ج جل گئی جل بل گئی میڈی کل گئی زلفاں کالیاں توں
 تیرے مین کاسے کالیاں نکال واسے مرن کئی انخال متوالیاں توں
 پری صور سبھونا منظور سبھو چنپیں چور سبھو بندے چالیاں توں
 میرن مٹھی بولی بوسے نال لولی و نجاں ادلی گھولی مٹھیاں گابھیاں توں ۸۸

سید مبارک شاہ :- سید مبارک شاہ احمد پوری نے کافی سارے باراں ماہ ڈوہڑے۔ کافیاں تے سی حرفیاں
 یکھن۔ بنیادی طور تے آپ ڈوہڑے دے شاعر من۔ آپ دے عشقیہ ڈوہڑے شعریت نال بھرے ہوئے ہن
 انخال دا سرائیکی ادب وچ چنگا چوکھا مقام بنر دے

بھیری دڑی مفت ڈترے یار زمانہ کیتا میں کیا کیتا - میں تلیاں دی خاک تھیم اگوں بھانہ کیتا میں کیا کیتا
 اپنی طرفوں پوری کیتا میں کیا کیتا - ظالم یار مبارک شاہ کجھ خون خدانہ کیتا میں کیا کیتا
 مبارک شاہ کون زبان تے بیان تے ہوں قدرت حاصل ہے۔ ادبک بک کانھے کون کئی کئی معنی وچ استعمال
 کرنین انخال دے ایجھے ڈھیر سارے ڈوہڑے ملن۔

پیت پریت کون توڑ بھیاں جے میں جنڈی سردی - عشق بیمار کول ہے دیدار نہ حکمت کرمی سردی
 سر قربان کر لیاں بانڈی تسم ہے یار دے سردی - دلبر باجو مبارک شاہ نیں برگر میڈی سردی ۸۹

جان محمد گداز :- جان محمد گداز دا دور سرائیکی زبان دی عشقیہ تے رومانوی شاعری دے عروج دا دور اے۔
 حضرت خواجہ فرید - نوروز تے خرم بجاو پوری جیہے شاعر نگر و نمن دے کالات ڈکھندے بے ہن۔ گداز نے
 ڈھیرے۔ بارہ ماہ۔ سی حرفیاں تے کافیاں لکھ تے اپنی حیثیت کون نہ صرن تسلیم کرایا بلکہ عشقیہ شاعری وچ بک
 لولیکا رنگ جمایا۔ کلام اوج روانگی تے نئی نبتگی گداز دی خاص سبھاں ہے۔ سی حرفی ملاحظہ کرو۔
 الف آب آب اب بھل گئی جڈاں مشت پڑھایاں پٹیاں میں - مکتب پھوڑ مہرب داراہ گدمم ہتھ پٹیاں گل وچ گٹیاں میں
 آبا آبا تے آبا پڑھانا میں سمجھ پٹیاں مشت دیاں بھنیاں میں - جان محمد پٹیاں کیوں پڑھاں جیڑھی روز میناق دیکھا پٹیاں میں
 گداز دے بارہ ماہ دا ایک بند۔ کلام پڑھ تے طبیعت کول موندھ گھیر دیندی ہے۔

پچاگن پھلا پھول سب سنگیاں گیاں بگلزار - سرنے سر ہندی یاں سانولیاں گوریاں سہاوان ہار
 بو چھن پتوں پلڑے ہر بک رجھائے یار - بک میں گدازن ماندی آں ڈھون تھیم بے زار

گداز کے عشیقہ ڈوہڑے دی ڈاڈے پرتاثرین - اداکتر سسی کے حوائے نال اپنی گال کرنیدن -

سسی بیج سہانہ ڈوٹھی نہ لکھس سکھ سہناں کے

نہ گال کتوسی نال نپل کے نہ نال لگائیں ہاں کے

کیج دی راہیں بانہ اولارے چدی پیراٹھانڈے

یار گداز نپل کے سانگے ونج کیتے پنڈھ تھلاں کے ۹۵

خرم بھاولپوری :- مولانا فیروز الدین خرم بہاولپوری حضرت خواجہ فرید کے بعد عشیقہ شاعری کے ڈوجھ وڑے شاعر
ہن۔ آپ دا کلام ٹیٹھ زبان دی جس وس تے بیان دی لطافت تے زمینی دا بہترین نمونہ ہے۔ خرم کے کلام ورج
روزمرہ تشبہات - ماردے تے ضرب امثل دا ایڈی مہارت نال استعمال ملدے جو سرائیکی دا بیاگولی شاعر
انیدی مثال پیش کر گدا۔ اے حرف خرم واضح ہے۔ پیار محبت دیاں گالھیں دی اوہڑے لے ورج کرنیدن
جیویں دودھو گالھیں پیا مقبذیاں ہرون۔ مہرے نثر دے انداز تے مکالمے دے انداز ورج وڑے موثر
ثابت مقیدن۔

پنل آلد آ پارول - رل مل یار گزارول

کاوڑ کول لاڈیوں تیلیاں تے ہاں پتے چامارول

رومان خرم دی شاعری داسب توں وڈا مہر ہے۔ اوندی اکھو حسن سنگار دی گولی ہے۔ جمالیاتی ادراک خرم دی
شاعری کول مک نواں اسلوب عطا کرنی دے۔ اس طرح اے موسات دی شاعری بن گئی اور جتھاں حسن نال
مشق دے گانڈے جوڑتے خرم اپنی شاعری دا کوٹ اسریندن۔

۷۔ ایو نیگر کھیل جو پائی کھڑی ہے - چٹے ڈہینہ کے چندر چڑھالی کھڑی ہے

خرم نے عشیقہ شاعری ورج اپنا اوج دگ بنلائے۔ اوندی فکر دارستہ انسانی روح اتج نیکھے غم دی محبوب
اچول تھی کے لنگھدے۔ اوندے شعر درد کے پھلکڑی سول دیاں منہ بولیندیاں تقریراں ہوندن۔

تمت جو میں تے کاوڑی - گھر ترنچہ کھلدا آوڑی

جائس جو ہے بے پاوڑی - جو دس گگن گئی رت روا

اس شاعری ورج فراق دی بھاوی ہے تے وصال دی آس دی - جذبات نگاری ورج خرم بھاولپوری
کول پبول قدرت حاصل ہے۔

کھٹے پے ہیں یار کے نازاں کے - بنس رہ گئے ہر شس نمازاں کے

میں دانگہ لگی تال مل پوری - ساڈے سواں دی سدھول پوری

ایو پتھر ہاں جو ڈل پوری - سن کو کال سوز کے سنازاں دے

خرم محبوب کول بے وفائی کے اٹا بھے دی ڈنیدن تال دعائیں دی اٹھ ورج - وصال تے قرب دی آرزو

کرنیدان تال ہک دسپی رکھ دکھاؤتے سلیقے نال -

الذذہ بھی مہول دے - سنج بر دوج نہ رول دے

جتنی سول رُسے جتنی پیاتا - نہیں اتھو کے دم مارن دیجا جا

اکھیں اگوں پیا دس سدا - بھانویں بول یا نہ بول دے ۹۱

سرائیکی زبان دی شاعری دا اے دود خالص رومانوی تے عشقہ شاعری دا دور ہے تقریباً تمام اصناف و دوج شعراء نے اپنے فن دے کمال دکھائے - ہن تیں آساں جہاں نائندہ شعراء دا تذکرہ کیتے اجھاں دے علاوہ کئی بڑے شاعراں نے وی عشقہ شاعری و دوج کافی ناں کائے - اجھاں و دوج جندن ملتانہ - محمد امین عاشق - محمد بخش ہمدان بھاولپوری - گل محمد فائق - سمنی امیر - عاصی پیر بخش - صاحب مبارک پوری تے پرورد دے ناں قابل ذکر ہن - مختصر نمونہ اہکلام پیش ہے -

جندن ملتانہ :- ۶ کافی ۶

خطا میں دوج کیرھی دلبر - دلوں ساکوں بھلا یو کیوں

تیدے کارن ہاں دیوانی - خلق ساری ہے حیرانی - بڑکھا کھڑا او دل جانی - اکھیں سکدیاں سکا یو کیوں

چو طرفی دید پر پاسے - طلب ویدار و دوج پاسے - نغصیں ننگ چھپ توں تر پاسے - خیا لے ساکوں زلا یو کیوں

سکا یوں نہ توں ماہی - لہاں تے جند میڈی آئی - توڑیں جندن ہے سو دانی - نہ دامن نال لا یو کیوں ۹۲

محمد امین عاشق :-

۶ کافی ۶

بھل ہار سنگار گیسے - جان دکھرا نیند لیسے

نت پھر دیاں میل کچلی - سنج بر دوج پھراں اکیلی - نغصا دشمن سنگ سبلی - اپا قسمت عشق بڑتوسے

بن یار آرام نہ آوے - جند سولاں وات سناوے - سب عشق قرار نہ بھادوے ایو درد و فراق بھوے ۹۳

آ یار تے حال دنڈا نواں - پہر دکھڑے صاف ساناواں - کجھ درد کنوں سکھ پانواں ہن عاشق شان و بھوے

عاصی پیر بخش :-

۶ کافی ۶

دل بھول درد کو کیندکا ہے - سنے ٹھڈے ساہ بھرنیکا ہے

آوس کول تے سٹ گھت دوری - کھیا یار تیدے بھوری

جالیں دور توں کر مغروری - زاری یار دے پیش نہ ویندکا ہے ۹۴

۶ کافی ۶

سمنی امیر -

سیاں دلدار کول آکھ توڑے ہک وار پوسے ہا

وفا میڈی کول توسے ہا نہ ڈیوسے روز روے ہا

اینویں سکدی رہاں نہ میں - کلبھی اصلوں بہاں نہ میں
 جدائی پل سبھاں نہ میں - مفسر دی گال چوسے ہا
 کرے نہ خوش رقیماں کول - بھلا سے نہ غریباں کول
 ودی روندی فیجاں کول - اندر میڈے کول پھوسے ہا ۹۵

گل محمد فائق -

نہ کافی نہ
 دلدار دلداری کرو - بڑکھیاں دی غم خواری کرو
 ایڈی نہ ہن خواری کرو - چا دور بیاری کرو
 سنگیاں دی ڈولی بک طرف - خلقت دی لولی بک طرف
 دل کئی بھولی بک طرف - بک دی طرف داری کرو ۹۶

صابر مبارک پوری -

نہ کافی نہ
 جانی رات رہ پر ساٹا خدائی اے
 متاں دل نہ ٹکوں جنڈری پرائی اے
 من گھن سے من گھن بک پواتھائیں - تیسے خدا دی سکدیاں نیں جاہیں
 لول لول اساڈی بڑیڈی دعائیں - متاں میناں ہم پیریں بہائی اے
 جدی پنل سے تیڈی ملی ہاں - سک لاتے سینے جنگیں رلا ہاں
 کساں دی ہم تاں ہن بے ملی ہاں - رب جانڈرا ہے جیر دھی میں بھائی اے ۹۷

پیر درد -

نہ بڑوہڑہ نہ
 بڑکھیجی تھلی دلبر دا دل اڑدی اڑدی اڑ گئی
 بن سودا سن یار سے درتے کھڑدی کھڑدی کھڑ گئی
 عشق آرام قرار خوشی بنت لڑدی لڑدی لڑ گئی
 ایں پر درد دی سنت بھیری شردی شردی شردی گئی ۹۸

مزاجیہ شاعری :- سرائیکی زبان دی شاعری دا وڈا حصہ مذہبی - صوفیانہ تے مشقیہ ہے مگر گول پھول نال پتہ مگدے جو شاعراں نے طنز و مزاح کول وی اکثر اپنی شاعری دا موضوع بنڑاے۔ اول تاں سرائیکی لوک شاعری وچ مزاجیہ رنگ پھول ملدے کجھ اصناف تاں بالکل طنز و مزاح کیتے ہی مخصوص بن۔ جیویں جو بک صنف ہے ساون ماکھوں یا لڑھاؤ' ایں صنف وچ ہمیشہ مزاجیہ تے ہزلیہ شاعری کیتی ویندی ہے۔

ساون ماکھوں ساون ماکھوں لڑھاؤ اے نی اک

چانگھاں میں پڑتری کب گنفا میں نک

ساون ماکھوں ساون ماکھوں لڑھاؤ اے نی دنگے

پڈھا پڈھا یار لدمو سے دتے بیٹھا کھلے۔ ۹۹

لوک شاعری دی بک ہی مقبول صنف چھلا ہے ایں وچ گھٹ ودھ بول سنجیدہ ہون۔ زیادہ تر گیت مزاجیہ تے طنزیہ ملدن۔ ایندی وڈی وجہ اے ہے کہ اصناف خوشیا دے موقع تے گانیاں ویندن۔ منگراں یا جنڑاں ہر دے تاں کچھاریاں وچ اصناف مزاجیہ بولاں نال خوشیاں پوریاں کتیاں ویندن۔ مزاجیہ لوک چھلے بول بڑ کیکھو۔

چھلا کھو دی ونگری - بھجی پیو دی چنگری

چھلا کھو بے کھا بے - مزیں پیو بے ڈا بے -

چھلا اولوں گھولوں - پے بڈھا بھولوں -

اگر مرد جھرا وچ چھلا گاؤن تاں اکثر لڑکی زال کول چھلے دا موضوع بنڑیندن۔

چھلا نیلی تنگری - رن بیٹی وگری

جیویں چھتی گدڑی

جھو بولاں وچ اکثر طنز تے مزاح ہوندے

میڈا چن ساتا اینوں نیں کرنیڈا

ٹھلی ٹھلی بیڑی وچ موہری دی وال آے - تیڈے گھرنی آنڈی میں تیڈی لڑکی زال آے

ٹھلی ٹھلی بیڑی وچ ساوے دھاگے - تیڈے گھرنی آنڈی تیڈے کتے بھاگے ۱۰۱

بکروا میں سے کئی گیت، پہا کے - سہرے مزاجیہ طنزیہ تے ہزلیہ شاعری تے مہنی ہون۔ اصناف رامقعد

کھل ہس تے بک بے دا دل پر چاؤن ہونڈے - پہا کے تاں صوف زلازلیں مزاجیہ شاعری واسطے ہی مخصوص

تھی گن - جیں وچ شادی بیاہ دے موقع تے زباناں پنج پاک اچ بک بے لول دن دن سے

آلا بھ بڑیندن - بکروا میں سے گیت دا بک لڑنا بڈھیر - ایں وچ بکرواں مال چہریندن وقت گزرن

کیتے بک بے کرل مزاجیہ جو ابا بول سنڑیندن۔

لولی ہو — کھودا پیلا
تے صد تے تھیواں تیکوں کیتاں چا گھیلیاں

لولی ہو — کوئی فنڈی بنا رہا اے

تے گورڈیاں تیں گھگھری رن پیکس تیار اے ۱۹۲

مزاحیہ لوک شاعری کے علاوہ سرائیکی زبان دے کئی شعراء نے مزاحیہ تے طنزیہ شاعری کوں اختیار کیتے۔ انھن وچ اکثر ایجھے شعراء ہن جنھن مثقیہ شاعری وچ دیا دوی شہرت حاصل کیتی ہے کجھ شاعر ایجھے دیا ہن جنھن دا بنیادی شاعری اظہار مزاحیہ کینی۔ پر کتھا ہن کتھا ہن ایجھے اشعار ضرور ملدن جنھن طنز و مزاح نکلدے۔ مولانا لطف علی رائے جنھن دے تھے سیف الملک وچ رنگائی عورت دے رنگ روپ ڈول ڈول دا نقشہ پھینڈیاں ہویں ہوں جیکھے طنز تے مزاح توں کم گدھے۔ اور امدن کہ اول حسیدہ دامنہ کنائی کنوں دڑا ہی۔ ناساں کھال تے ڈین ڈکھالی ڈینڈی ہی پر شہنشاہ دے دھال سیتے کتنی اچھالی ہئی۔

ہئی بد حال جھانی کائی رنگائی منہ کالی - بسر بد ڈول تدار گناں وات عنیم گنائی

بینی گرم دوکان دے بس ہر بک نامس کھالی - ڈیکھ ڈراکل ڈنڈاوندے خود تھیرے نعل ڈنڈالی

من و سلاں دا ہار گلے وچ ڈیوے ڈائن ڈکھالی - ہر گاہن تے زیور با مچوں پھردی کوتل خالی

تھی عاشق شہنشاہ تے بہ ہوں کرے فرمالی - اور تھی کو جھی کئی کالی کان وصال ابا ہی ۱۹۳

لطف علی کے علاوہ مخدوم محمد بخش نے دیا اپنی شاہ سیل وچ ایس رنگائی دے رنگ روپ دے وڈے کھلادریں نقشے بدھن۔ حمل خان لغاری عاشقانہ تے صوفیانہ شاعری وچ ہوں اچھا مقام رکھدن۔ حمل خان دے کلام دا بک حصہ طنزیہ تے مزاحیہ دیا ہے۔ انھن اپنے کلام وچ بے عمل مولویاں۔ بے کار نینگراں۔ جھگڑالو لوکاں دے علاوہ خود اپنی ذات کوں دیا طنز و مزاح دا نشانہ بنائے۔ ایس طنزیہ شاعری وچ اول دور دے معاشرتی انداز تے تفادات دیا عکاسی ملدی ہے۔ حمل خان لغاری بک واری اپنے بک سنگتی وڈیرے میر شاہنواز دے گھر مہان تھے۔ نوکراں نے انھن دے گھرے کوں رات دا گھا پھانہ سیا۔ سریرے مینبان نے مہان دیا خیریت پچھی تاں حمل خان لغاری فی البدیہہ اے شعر پڑھیا۔

کوٹ وچ جو کوڑ ڈھٹو سے سر ڈینہ کنوں بھی ڈوڑا

اگل لاتے کوئی اٹھ انیسوں نہ تے ٹھن مری گھوڑا ۱۹۴

بک چنگے مزاح نگار دیا سب توں وڈی سبھاں اے ہے کہ اور اپنی ذات دیاں کمزوریاں تے کھل تے طنز کرنی دے۔ اپنے آپ کوں مزاح دا موضوع بنی دے۔ خود اپنی ذات دے باہر توں نکل تے خود تے کھل ہوں اور کھا ہے۔ حمل خان اپنے عشق کوں دیا میں بنی دے۔ راتیں کوں رحال دیا تا گھوڑا کتے کھنکاون دا بیان ڈیکھو۔

درد فراق فکر کرفوجاں جان جگر و بچ بختے - ساری رات کھڑا سڑکاں دلبر سے دُر آتے
 بڑیکھ میوں دروازے اتے کھڑے کوکان کھتے - تنھاں کتیاں توں تربان صل جنھاں دست جگانے سستے
 کجھ لوکاں دی عادت ہندی ہے کہ ہر ویلے منہ سے تریدیاں پائی رہندن - حق سبائے نال ہرول بھول لڑن انھاں
 دیشور ہوندے - صل خاں ایجھے لوکاں کوں اپنے طنز و امر مزرع بنرندے -
 بک بکڑیاں دی عادت ایہہ جہر بیٹھاں برتھ سبجائی - آڑے پاڑے نال عداوت بیٹھاں جنگ جیانی
 کم کار و بنن بازار بڑوں دل آون رات دھائی - ہے جہر صل آکھے انھاں لوٹھاں بچ دہائی
 صل خان لغاری ایجھے مولویاں کوں دی طنز و مزاح دائشانہ بنرندین - جیڑے صرت خلق خدا کوں مذہب
 دیناں تے اپنی طے دی خاطر لیدن - اہرت دنیا دی لایح دے لوہی تے کردار توں زیادہ گفتار دے
 نازی ہوندن -

کرکر سے ملک ٹھوئی کوڑاں دا بھیروں قاضی - مچھاں مچھ مکرے کیتے جوڑ بیٹھوں ہم بازی
 نہ کوئی تیکوں عشق اللہ دانہ کوئی موزج مجازی - قلب کیتھئی نال کھڑے منہ و بچ بک نازی
 جوانی بک بچھاویں آئی کار ہے - جیڑے ہی سدھ بڑتیں بغیر صل و نیکا ہے - صل خاں اپنے نینگرپ کوں
 مخاطب کرتے آون - جو ہے دے جون آں پرانی سنگت بھنے و بچ مچھوڑ گئیوں - بڈناس - بڈنوال
 سب کجھ اساکوں مچھوڑ گن - ہن تاں سمب دی چا چا مانا سڑتے الیندن
 ہے دے جون جاڑ کتھئی مچھوڑا کرتیں مچھوڑ گئیوں - جاتم مجلس توڑ تانی پر یار پرانی توڑ گئیوں
 صورت سرشتی سموریاں تھیویں بڑا انھاں بڈن اکھوڑ گئیوں - کالے کڈھ کلور کیتھئی اچھے وال و کوڑ گئیوں
 ہر کوئی آکھے چا چا مانا مجٹ ابا بھی جوڑ گئیوں -

صل خان لغاری دی آدرے نینگراں تے اکھی سہئی نظم طنز و مزاح دا بہترین نمونہ ہے - ایجھے فوجوان جو بڈنگے
 چکے پاتے - ٹول بنرائی بے مقصد بناریں و بچ بھڑے رندن - اڑ بھلچین و بچ نیں آندیا - تریدھیر
 تے کھیسے خالی ہوندن - ایجھے نینگراں کوں اڑ گھروں پوسے ہوندن - ایجھے بے کار نینگریں کوں صل خاں
 دے طنز دی سانگ تے چیرھا بڑیکھو - کجھ مہرے پیش ہن -

بڈنگی ٹورتے بڈنگا پنکا - ہتھیں پنج بھی بھلے - اڑ شا کڑ نال شہر و بچ ٹور کرن کرے
 سارا بڈینہ گھیاں و بچ گھدے دل دل ڈیون بے - مکھ روپے ٹور کرن تے گھر و بچ کھلے
 گم گم تے گھر آون سانجھی پیہ مول نہ پلے - اگوں اکھن کیا کھٹ آیواری وات نہ وے
 زالاں اگوں نور سے بڑا ڈھیاں کھوند مرندیاں کھلے - منساں کر کر ما مچھوڑ نیدی اگھو اگھو اگھیاں
 گھر و بچ کھلا نجا باہر شیر بہادر بے - صل جنھاں گھر حال اہر سہر آکھ کوئی گھر بے ۱۵۵

۱۸۵۷ء کی جنگ آزادی کے بعد انھوں نے علاقوں و تاج انگریز کی تہذیب کے اثرات پھیلنے شروع تھے گئے ہیں
نویں نسل ذرا جلدی فرنگی تہذیب توں متاثر ہوتی گئی تھی تاں اقدار کی اس تبدیلی نے روایت پسند لوگوں کوں کاؤر
ڈروائی۔ ہیں کہتے اول دور کی طنزیہ مزاحیہ شاعری کا موضوع اکثر اسے ایچے نینگرن جیڑھے پڑائیاں
قدراں توں واقف کینی۔

حسین دیندر :- تحصیل قنبر ضلع لاڑکانہ کے رہن والے شاعر ہیں۔ آپ نے کافیاں، سہی حریناں کے
علاوہ طنزیہ و مزاحیہ شاعری کی کہتی ہے۔ نبی بخش لغاری کی مشنوی سہی دی ترمین کریندیاں ہوں بیے کلر
تے کم چور لوکاں تے چوٹ کریندن۔ جیڑھے ادھار تے ڈکھارے دی آن بان بنرائی رکھدن۔ سارا ڈیند
ادارہ پھرن کھرن تے انھوں دا گزران ہے۔

پورجیاں کر کر پیٹ پلیدے نہ کوئی پیہ پائی۔ نہ کوئی دانہ وام گوندے وچ نہ کوئی ان چرتھائی
تنگھن کڈھو تنگھون راتیں منہ تے پاندولائی۔ ان ادھار گزارن راتیں تاں بھی بے بھائی
ستوہاں گز سوائن چہرے قرض کینے چائی۔ پگڑ گھن ادھار لے بدھن لنیٹاں بچ نہ کائی
گھٹیاں گم گم آگھر ولدے او ڈولن رن رن کائی ۱۵۶

حاجی ٹالپور۔ سندھ کے رہن والے ایک سرانگلی شاعر گزرن۔ انھوں کی بہوں ساری مزاحیہ شاعری کہتی
ہے۔ اپنی ایک نظم وچ ننگراں کوں طنز و مزاح و اٹھانہ بنزیندن۔ سندھی تے سرانگلی علاتے کے لوک بہوں
روایت پسند ہیں۔ نویں نیشن۔ نویاں قدراں کوں اسے لوگ وڈی مشکل نال قبول کریندن۔ ہیں کہتے اکثر
مزاحیہ شاعراں نے ننگراں کے لباس۔ ٹور۔ کچا ریاں۔ مچھاں تے فیشن اوں طنز و مزاح دا موضوع بنائے
حاجی ٹالپور دے کہہ طنزیہ شعر ملاحظہ کرو۔

ڈنگلی لڑتے ٹھوٹی پٹکے دل دل ڈیکھو بچھاواں۔ مچھاں جھناں دیاں ٹوپ ٹنڈن تے واٹ پیا اٹھاواں
جنگ سرنیدے مردے سوریہ گھر مرخیہ ماواں۔ حال جھناں دا ایچھا حاجی بن تنھانڈیاں لاواں ۱۵۷
علمی ملاں جیڑھے چہرے میٹاں وچ بہ تے نویں نویں ملے گھر نیدے رہنڈن تے مسلماناں کوں آپس وچ
ٹرنیندن۔ تمام موٹی شعرا و کے طنز ملاں دا موضوع بنن۔ انھوں کی دو ٹی ڈکھا کے دی عبادت و بندگی
کوڑ کائی۔ ملک توں ناواقفیت۔ عمل توں دوری۔ لالچ دی مہر کی اتے بہوں سارے صرفی شعرا و احکام
ملدے۔ مذہبی تے فقہی مسائل اتے شاعری کرن واکے شعرا نے دی اکثر اسے آگھ تے دینی مسائل متعلم کین
کہ شوہے ملاں لوکاں کوں دین دا صحیح علم نیں ڈیندے۔ ہیں کہتے انھوں کی دوری رسائل دی فورموسس
تھئی ہے۔ این موضوع تے فخرت خواجہ فرید کے مصرعے ڈیکھو۔

ملاں میں نہیں کارے۔ شیوے نہ جاڑن یا رے
 سمجھن نہ بھید اسرارے۔ ورنج کندے بھڑیں تھو دریں۔ ۱۵۸
 مولوی گل محمد چشتی نے قصہ لیلیٰ مجنوں، "گاذرنامہ"، "لقون نامہ" کے علاوہ "ملاں نامہ" سے "پیرنامہ" لکھتے ہیں بلکہ وہی
 طنزیہ سے مزاحیہ انداز اہج سبھاں کرائی ہے۔ پیرنامہ ورنج ادکوڑ تہوڑے کٹو پیراں کے کردار تو ایس
 پردہ چیدن:-

جیرھی مریدنی ہرے سلوٹی - پیلے پیر کر بندے بوٹی
 پچھے مرید بھنڈے بھوٹی - ایچھے پیراں کھلے لاوٹی
 بھنے پیر جو من لکھتی - نہیں روا ڈیون بک رتی
 کتھے آیات حدیث لکھتی - بھریاں جاہیں پھر تھو او ۱۵۹
 پیری دا اے رواج ہے کہ او فضل کے فضل مریدیں کول دورہ کر بندن سے لول اہج مال ڈاندھتے
 روک رقم اگر بندن - مولوی گل محمد چشتی اہدن -

نانگ دتھوہیں سور بلائیں - سب وڑ دندے اپنیاں جاہیں
 مرشد ہندے بریاں بلائیں - سفر کر بندے منگھ پوہ
 میں پیرنامے کے علاوہ فقیر ارم شاہ ماہی دا چھا "قصہ ملائیاں" ملدے جنڈے ورنج مولویاں کول اپنا حلوہ بناوٹی
 کتے سر سو جتن کر نیدا ڈسایا گے۔ کوئی مرے کوئی پر نیسے ملاں اپنے پیسے کھرے کرن جاڑون اد کفن دنن
 اچوں رقم کادن توں نہیں جکدے - ایس بند ورنج حلوے دی باڑھ وا ذکر ڈکھیو۔

گیا ملاں جو گھر لیا بنا یا - سوئی مدت کتھوں حلوانی آیا
 کوئی عورت نیں ڈیندی ہے کئی - بیٹھے کے واسطے رندی ہے منی
 اگر نہیں کے گھر قفیلہ تھی دسے تاں ملاں دی موز بن پونڈی ہے - قصہ ملائیاں توں بک ٹوٹا -

مرے جو آدمی گھر موناں کے - ہونڈی ہے عید گھر ملائیاں کے
 آکھے وارث جنازہ جلد پڑھو - آکھے ملاں پلاں اسقاط کر لو
 جنازہ ٹھیک جز اسقاط ناہیں - سوا اسقاط معافی باپ ناہیں
 کہے ملاں جرنہ اسقاط کرنا - جنازہ دی اسان ہرگز نہ پڑھنا
 اے ملہ شرع ورنج ہرگز نہ آیا - طمے کے واسطے ملاں بنایا

ہو یا لاچار او من بچارا - لوکاں تو منگدا مبلغ ادھارا ۱۱۵

امیر حیدر میرن سرائیکی زبان کے بک مہاندے شاعر ہن۔ آپ دیاں سہی حرنیاں ڈروہے سے قصہ پیر داہوں
 مشہور ہے امیر حیدر میرن نے طنزیہ و مزاحیہ شاعری دی کیتی ہے "قصہ کالی گوری" ورنج انکھاں نے

کالی تے گوری زنائی سے بھیرے کول خالص زلائویں زبان۔ محاوریاں روزمرہ اُلا بنھیں تے طعین نال گندھ جوڑ
تے تیار کیتے۔ ایں بھیرے سے ادے وچ میرن ظاہری سنہاپ کول شخصیت دی سنبان سمبھن والیاں تے
بھر پور طنز کریندن۔ سوہنے کو بھے سب رب دی پیدلوار من۔ چنگا تے سونہار ہر چندے گن چنگے ہر دن
کالی گوری تے کجھ مکالے پیش من۔

دماغ تنڈا سے کالو ساڈے نال گھس زئی۔ روز چہارے کھلے مارن ہے ننان نے سس زئی
کالی بلھین پھینا ایں کول کوئی بے دس زئی۔ کول برابر آکھے کالو۔ سونے دا ایل س زئی
ز۔ زبان دراز ہیں گوری پئی چہارے روک۔ سس ننان بھر جانی رنجیو سورا موہ نہ دھو
کالے وال تے کالو سہ کال لخال نہ ہور۔ کالی مہی مول نہ ملیں کوڑی مل نہ پور
س۔ سنبھال الدون کالومتاں ارمائی تھیویں۔ بڑکیو سوننا ائی رنگ اسا ڈا گھٹ زہر واپویں
بے جیا بے لہی موئی بھلی مول نہ جویں۔ ورنج سر کھا۔ کہیں دا کالو پھول لیہہ ہن کیویں
ض۔ ضرور مرویسیں گوری ناکر ایڈا ماناں۔ ہر بہیں مرو تہا سونہاں اندھا کو جمبا کانا ۱۱۱
گئی جوانی آیا بڈھیا وقت ضیعت پڑنا۔ اتھاں اتھاں سونہاں لوہر جیڑھا اللہ من بجانراں
امیر حیدر میرن سے ایں قہہ کالی گوری وچ پوں مارے مندے دی بیان کیتے گن۔ نظم دی زبان اکثر جیس تے
غیر معیاری تے بہت ہے۔ ایں طویل نظم توں علاوہ امیر حیدر میرن دی ہک نظم رہی ہے موضوع تے دی
ملدی ہے۔ سرائیکی کے اکثر وڈے شعرا نے رہی ہے حسن کے قہدے پڑھین۔ حضرت خواجہ فرید سیں
نے تاں رہی ہے حسن کول اتنا سنگار تے پیش کیتے جو اندھی نظیر نہیں ملدی۔ ہر میرن شاہ مزاجہ انداز وچ
رہی رانقتہ ایں چھکندن۔

میرن شاہانگ امان

شالا پیش نہ آدے، کہیں کول رہی دی گزراں
مگر شور اچو نہ کھارا۔ پانی کوزا زہر انگارا
کرے جگر کول یار اپارا۔ سزدا سنگھ زباں۔ میرن شاہانگ امان
ہر دم دون مہو کال لڈی۔ سرتے کھاری اُکھتے ملدی
ہر کئی دے پئی تھڈی۔ کیا کو توج معان۔ میرن شاہانگ امان
جداں کہیں کول زحمت تھیوے۔ نیں حکیم جو ستھو بڈھیرے
نیت مرارتے مے جیرے۔ نہ دارو تے نہ درمان

میرن شاہانگ امان ۱۱۲

اگو بھل تے میرن شاہ ایں نظم اتج بیوہ عورتیں کے معاشقیں۔ کول طنزیہ بیان کریندیں۔

حق کرندیاں تک کپندیاں - یار رکھندیاں تے ملح پندیاں

اپے گون سان

میرن شاہانگ امان

امیر حیدر میرن نے بک مزاحیہ پٹواری کا نام دی رکھیے۔ جندے ورتج پٹواری کے رقم اگورن کے ترے ڈکھائے
گن۔ بے مزاحیہ نظم سنن تے امیر آت پھارل پور نے میرن شاہ کون مایہ معاف کرنا ہی تے کجھ انعام دی
ڈتا ہی۔

پٹواری تخفیف کرن جتھ کھاون گالا مالا - پنچھ تو نرس چا سفم رن واہ بھکتی واہ اچالا
گرو گو سائیں برہمن سیدارن کرن نہ نالا - بیت نال الارے ہر بک رانی خان واسالا
جے دت کوئی نہ ڈوبے انا نقدی چرب نوالا - گھٹ جریب فریب سستی بھر جریب قدم لو کھالا
ڈول کر یاں بھو تیدر کھن کر ڈیون گایا مالا - کٹر شور خراب انگاری کر ڈیون رچرالا
چاہ بناں چا چاہی کھن بنری باجھول نالا - میرن شاہ کجھ کورنہ اچھا کون سن بخش وال
بے دت میں تے پت نہ آوے پھیر کر پرتالا

۱۱۳

گامن کروری کوٹ کرور ملتان کے رہن دی بک مزاحیہ شاعر بن۔ انہاں اپنے قبے کے بک ہندو دوکاندار جندے
مل کے گھوڑے اتے مزاحیہ نظم لکھی۔ اس نظم ورتج مزاح دی ہے تے شہریت دی ہے اد گھوڑے وا
سراپا اس پھیکدن

گھوڑا گدھا جندے مل - کتے توں نیں سکداہل
آگھوڑے دیاں دھماں پیاں - شہر بازاراں بٹے لیاں
خان کون تازیاں خبراں گیاں - اچھے کے پیا مقرر تھل
آڈیکو گھوڑے دانور - خواہ منواہ مچا کے شور
تورنہ سکدا کچا ڈور - غھے کولوں منداہل
ڈر گھوڑے دی ڈیکو سائیں - کوہ کرے ڈینہہ تھتے تائیں
جے مارن ڈھے پورے اتھائیں - ٹرے نہ مول کھڑے پڑ

۱۱۴

گامن کروری سید امیر حیدر میرن کے علاوہ ڈورے کے مشہور شاعر میاں بخش نے دی بک فقہ کالی گوری کھے کے فقہ
منقرے لیکن ایندی زبان کالی سلھی سولی میاری تے قدرے سنجیدہ ہے۔ کجھ شعر ڈیکو۔
کون بے سمجھارے ساکوں فسخن سالی کالی - چاندنی رات سرہانری کے ورتج کالی رات اندھاری
اساں کنویں شرنده سرناتوں لوہا کیا گے - سیر جان داگے کالو مول نہ تھندے بگے
تر بھاسنن الایو گوری نہ ہا لائق اھیواں - رنگ تان تیدا پھیر داگول گدا ساوا پھلا

رتی رت نہ مرنہ تیز سے توڑیں کریںھیلا - مان کر میں غماز اجایا تو نہیں بدھیں بیڑا ۱۱۵
 مولانا فقیر الدین خرم بہاولپوری داسرائیکی زبان دی شاعری ورتج یہوں وڈا ہر کاسکے ہے رومانوی سے عشق شاعر کی سے
 علاوہ آپ کے حکام ورتج طنز و مزاح دابک وڈا حصہ ملدے - خرم سیں سرائیکی زبان کے پہلے شاعر میں جنہاں
 مزاحیہ کافیاں ورتج دی اپنے محبوب کوں الدنہجے دیاں مٹھیاں مٹھیاں چوندیاں پاتن - کافیاں دا اٹنا بک خاص
 مزاج سے رنگ ہے - ایندے ورتج طنز و مزاج کوں خرم سیں نے وڈی صفائی سے مہارت نال سلہارے
 خرم بہاولپوری دی زندگی مجلسی تے مددی دمدی گزری ہے آپ کے مزاج دی ظرافت تے زینتی نے حکام تے
 دی اشراپا تے بلکا پکا طنز - گھنٹی گھنٹی چوٹ تے جھنڈا جھنڈا مسکار - انہاں دی طنزیہ و مزاحیہ شاعری دی
 سنجائ ہے -

اساں سواں بک نہ ملیا

کھیجے دا پُر گنڈھ دا پورا

محبوب میں چلا تھی تے اپنیاں بے نیازیاں کے پر کے پاویندے خرم نے کئی شعراں ورتج محبوب دی بے نیازی
 کوں اپنے طنز و اٹانہ بنائے -

دیندیں دیندیں ترس جو ایس - لاش تھی تے پھیرا پائیس

دل بھولا میں تے آفرائیس - آرت مروا کیندا ہے

بک پئے شعرو ورتج آبدن -

دل کے حکمرے جڈاں کھولاں - بن دیندے میں مچلا ڈورا

ادمبرب کوں حرف سہجہ بدھ تے سہجے میں کریندے جکہ اوندے رویے تے طنز کریندے ڈردن

جھل کے پلا خوشیاں نہ کھا - ٹنڈر نے پیا تنگ نہ پیا

خرم تال پکاتا رگے - اچھی طرح میں دل چاچائے

دھرتال نہ کتے پیا اجلی - اندھیاں کوں ورتج کے راہ لا

بک پئی کافیا ورتج ڈوں ڈوں گا میں ایس ستر دیندن -

کیا تھی پوری اتھ آں پیس - دھجاں ڈکھندا پیس کبس

ڈکھم ہزاراں میں جسیں - ایڈیاں دشقاں نہ ڈکھا

خرم کوں جدائی کے درد توں زیادہ - سڑی روٹی کھاوٹن دا ڈکھ کھادی دیندے - محبوب کے وچھڑن نال ادوں

چنگی بچی روٹی میں ملدی پئی

سڑیا سڑیا کچا پکا

ماہی میں بن ملدہ لولا

اپنے طنز سے ہتھوں خود کوں دی نہیں بخشیدے۔

ہر کوئی دل کوں ٹکنن والا

اڈرک ہے مل کھڑی موکالا

خرم سئیں بہوں عن پرست ہن۔ سنبڑپ جھال ڈسے ہانگی تھی دیندے ہن۔ ہک سرہنے جھونہر دی نفلت تے اہدن

خرم تال اصلوں باڈوں دا باڈوں ہے۔ - نہر حور کتھوں دب آئے زئی

النان جو بہیندے اوہر کپیدے۔ ڈکھ آدے تال تقدیر کے شکوے شروع کر ڈیندوں۔ اپنی رادھی یادنی آندی۔

اپنیاں رادھیاں ونا چانویں۔ - کوڑے لے تقدیر کوں لانویں

سچ بچھدی تال توں خود ہانویں۔ - سچ بچ خود ہیں ڈا دا

کیا تھا جو پیدیں مند آہولی۔ - یا توں سوال کرنیدی ہٹ مولی

نہیں ڈیندا پر نہیں ڈیندا کوئی۔ - کوئی زور ہے تیڈی ما دا

رقیب ہمیشہ دھچوڑے تے نکھڑے واسبب سنبڑن۔ رقیباں کوں خرم جا جاتے چٹکے چو کھے ترند کے ڈتن۔

نویاں شوشیناں نت لیندے ہن۔ - بانساں کوں بھابھیں لا ڈیندے ہن

ایسے نطفے آن بکھدے ہن۔ - تیکوں تیڈی جا بیکوں میڈی جا

لوگ ملے دیے صورتاں بدل گھدن۔ - تلم دا طنز ایجھے چہرے توں نقاب چیدے

مطل پئیں پیسے دا پیرا۔ - تھنڈیں ڈا ڈھا میا گیرا

توڑنیں چوریاں کٹ کٹ ڈویں۔ - سچی گالھ اکھیوں ویرا

خرم بیا دلپوری ملاں دی وقت بے وقت دی لھیت تے تقریر توں اختے ڈسدن۔ - اعظاں دا ناصح نال مخاطب دا انداز

سرا نیکی زبان دے پئے سبھے شاعرال توں دکھارے ادر نہ حرف ملاں کوں کھریاں کھریاں سنو دینن۔ بلکہ پٹ پلوت

توں دی نہیں چکدے۔

ملاں جیڑھارت آن کیتی۔ - نالا کڑکی غینسی گولا

جو بکدیں اج بک گھن ملاں۔ - کڈھفت روز جہاری دا

کوڑے جو کجھ ملاں آہدے۔ - اعتبار نہ کرایں درازی دا

ہک ہنی جاتے واعظاں باکے آہدن

جس سونہاں دامندا سنگے

دوزخ ویسی ادپر ٹولا

طنز و مزاح دا اے نولیکلا رنگ خرم بجا دلپوری دی ساری شاعری دتج دگھڑپے۔ بعض سمیدہ کافیاں دے کھڑے

مزاحیہ رکھتے باقی کافیاں ڈر جھے مزاج دی رکھ ڈیندن۔

ساڈھی تال مجال ہے انھیں بلیاں کے پال نال

پال نہ پال جنجال نال

خرم سئیں دی نظم بڈھیا پہوں مشہور تھی اے ۔

بارو بڈھیا آگیا ۔ بہن دس داہونا چا گیا

کنگھان صحتے ہاں زان کر ۔ نتریاں انھیں بڈھیاں کر

۱۱۶ میں نہیں سبھا تا معان کر ۔ انھیں کول دھا با آ گیا

حاجی شاہ خالق ترمذہ محمد نپاہ بچی محمد خان تحصیل احمد نپور شرقیہ کے رہن و آئے ہن ۔ وڈے مشہور و اعظمتے عبادت گزار
ہن ۔ آپ دی شاعری عشقیہ تے عارفانہ ہے مگر آپ کول طنز مزاح کھن داوی پہوں شوق ہئی ۔ و عظم کر نیدے
ہن تال تقریر کے دوران مزاحیہ شعر تے مزاحیہ گانھیں دی پہوں سنو نیدے ہن ۔ ایہ وجہ ہئی کہ جب ڈاہ ڈاہ
میل تال انھیں کے و عظم سترن آندے ہن ۔ بک واری انھیں کول شادی دا کا نڈھا آیا ۔ انھیں و عظم کترے
نہیں شادی دایاں نے ڈول روپے پھڑے مولوی صاحب کو ہدیہ پیش کیتا ۔ مولوی صاحب نے او ڈول روپے نیندر
اتج گنڑوں پھوڑیے ۔ ایندے اتے حاجی شاہ خالق نے بک مزاحیہ پھڑی کھی جیذا مکھڑا اے ہا ۔
ڈول لئیے ڈول ڈیئے سولن سولن دھا ۔

حاجی شاہ خالق دا بک مولود کا ہی رنگ دا کالا ۔ حاجی شاہ نے بک واری اوکول ساون کے موسم اتج دولت نہ بھجیا
جیڈے کھ پل اے ہن

گئی آساوٹی جبر بن

نیکیاں سیاں گادن دھلون

روراں میں بک اللہ راسی

مٹھامن ٹھارنگی آ ۔ گڈاں کھوتی کوئی منگی آ

اینویں امڈیں بے سہی پھاسی

گنی ناش کریا تن تے ۔ نہ چڑو زخ ڈھونگری کھن تے

۱۱۷ بے چڑو سیں تال داں داں تال ۔ خالق تا نگھاں ہا پھسی

سرائیکی زبان کے چھکڑی دور اتج غلام غوث غلام پہوں وڈا ہزل گو شاعر گنڑیے ۔ اونڈی ہزلیہ شاعری جیڈے
کیدے مشہور تھی ۔ اسال اونڈی ہزل گوئی تال در گنڑ کر نیدیں ہونیں ۔ بک مزاحیہ شادی دی نظم پیش کر نیدے ہن

شادی کیتی کھدے پار کے ۔ بے جنج دا دھول اندھار کے

کیا کیا کھال ہیں حال کول ۔ شادی کے خزان نکال کول

پیاندر کے احوال کول ۔ اگر تھے روپے ڈو چار کے

شادی سے واہ سامان میں - جھوپڑ پرانے بھانڑ میں
 کھڑے سب سے وانڑ میں - سب چیزیں ہی بے کار سے
 شادی سے بعد مورکھے دا ویلا آیا تاں کھڑے یار کتھاں تک گیا - اس جاتے غلام کھڑے
 دل مل کی گون دے - چاوا نورال پھولن دے
 پرے پرے بون دے - متاں پیار سے وترج گھاڑے
 دھلی دا واہ موکھا تھا - انا گدھو نے کیس چا
 گاؤن دھا واہ میس سزا - بک گاؤں گدھس پیار سے ۱۱۸

اے بک لویں نظم ہے۔ دراصل اس نظم وترج اکھاں لوکاں تے چوٹ کیتی گئی ہے جیڑے سر ڈیکھتے پیر میں
 درگھنڈے بک ڈکھا سے دی پھرت پھات کیتے اچی چیت توں ودھ شادیاں تے خرتج کرنین تے بعد وترج
 کھیاں کاسبیاں کنوں لکدے دے ہرنن - سرائیکی وسیب دا شادیاں تے بے پناہ روپہ خرتج کرن پھولن دہا
 سڈے - اس نظم وترج وڈے سرہنٹے طنزیہ تے مزاحیہ انداز وترج اس سماجی برائی تے اوندے منفی اثرات دیا
 نشاندھی کیتی گئی ہے۔

موجی ملتانى دا قہہ نوہ سس سرائیکی زبان دے مزاحیہ ادب وترج اپنی سونہ رکھدے۔ اے قہہ بک طرح توں
 چھپا پے خفہ ویا تاں وترج انیکوں پھول پنڈ کیتا ونیدے۔ چاہے تباہہ اشعار والے قہہ نوہ تے سس دے
 روایتی بھیرے آتے منی ہے۔

سس اکھنڈی کارن تیڈے جبول ناخاں انب گائے۔ گھن رکھدی ہاں شام سرے پچھی بھر کے ان ڈکھائے
 جبول نہ کھاں میں نہیں چنڈی نہ گھر بندیا نہ کھو کھنڈی۔ بن سدھی میں پکیش جانڈی بس چنڈی توں چپے کرائے
 زر زور دانہ کمرانٹراں گھر تیڈے وترج میں نہیں رہنٹراں - بھانڈے مانن مخص نہ جانٹراں روٹی تیڈی کون لکائے
 روٹی اپنی آپ پکیاں بھانڈے مانج بوباریاں ڈلیاں - کم سجھے میں خود بھگتیاں کیوں تیں ان تتی کون تائے
 سکے مرئی پکیاں ویساں خرتج تیڈے لیکھ کھو لیاں - ناں میں تیکوں منہ ڈکھلیاں خاندان پیراں کڈے
 گھر وترج پتر آیا تاں مانے ادکوں سارا حال سنایا پر پترنے زال دی ونک گدھی تے ماکوں دڑ کا پس -
 کھپا پدا رڈا ونیدا دڑکے ڈنڈا تھاں بھنڈا - پٹکا چنڈا جتی پندا ونج سرہریں داد کھڑ کائے
 اکوں عورت دنہ کھوے اے بولے او مخص نہ بولے - آخر بولے کھڑکے اڈے ستیاں کوں تیں کیوں جھٹے
 بوبہ کھول کے روٹن کھڑ گئی اہدی سس کنوں میں سڑ گئی - جاں لہاں تے آکے اڑ گئی ڈاڈھا او کھاوت بنائے
 نظم دے اس جھے وترج زال پنے دے مکالے بن - پنے زال دے جھن پیریں پوندے جرواپس ول جمل آخر زال منے
 شرطاں منواتے کھو نقد رقم گھن تے واپس گھر دیا۔ اس نظم وترج پنے دا کردار روایتی زن مرید دا ڈکھایا گے کہ کیوں
 اوزا میں سے مکر وترج آتے اپنیاں ماواں کوں بے عزت کرنین۔

دل جل گھر سب حکم منیاں انج بلیاں سمجھ کر لیاں۔ اماں کول میں کڈھ پھوڑ لیاں پنڈی کھڑی راویا ہے
 نرنہ۔ اہڈکا کیا وعدہ پالم آکھیم جیوں کر ڈکھایم۔ کیوں تیدا جھگا گایم کیوں ڈوہاں کول پنچوائے ۱۱۹
 موحی اگے نازک سمہ تھی گئی شادی پھیہ گیا طم۔ بھل گیا باباڑل گئی اماں بھین نہ گھر ورج نکانے

خواجہ محمد الدین سیس دربار پر اراں شریف سے سجادہ نشین ہن۔ آپ داکہ شہری مجموعہ دیوان محمد عالیہ شیر
 کے نام نال ملے۔ اس ورج کانیاں بندتے ڈورے ہن۔ انھن داکہ مزاجیہ تے ہرلیہ دیوان
 چچا ہئی۔ لیکن مریداں اوکول مل گھن تے نکا ڈوتا ہئی۔ خواجہ محمد الدین نے تمام وڈے شہرا دیواں
 ترمینیاں ہرلیہ تے مزاجیہ انداز ارج کتیاں ہن۔ مزاجیہ شاعر کا ورج انھن کول اتنی شہرت حاصل
 تھی گئی کہ کہیں واکوئی سنگتی میں دہنے تاں رک مذاق دے طور تے اہدن۔ "منیدو کہ محمد الدین سیس
 کول چڑھاؤں۔"

خواجہ محمد الدین زیادہ تر مزاجیہ ڈورے آدے ہن۔ کجھ نظماں دیکا ملدن۔ ہک مزاجیہ نظم داکھرا ایں ہے
 واہ ہے لگا تیدی تڑی ہے
 اسے گھوڑی تاں پچھ مروڑی ہے
 خواجہ محمد الدین داکہ بیت ملاحظہ کرو

وڈے ویٹے چڑیاں چلن کھک لئیں کول پٹی اسے قسم تداوی
 بکری موٹی تاں گھولیا تھیا جیون گھوٹ کے نامانے قسم بھاری

ہک بیابیت

حال احوال اللہ پاک جانے

میڈے یار کول مہورا کھاکے گھوڑا چاگے ۱۲۰

تھیل ڈیرہ غازی دی چوٹی بالا۔ مٹھل ٹامٹھن کے در محمد بوج ڈورن فقیر نے دی پہوں شاندار
 مزاجیہ شاعر کی تھی ہے۔ انھن زناں کے موضوع تے ہک طویل نظم لکھی ہے۔ زناں رل
 بہن تاں کئی نساہ پنج ویندن۔ اوہک توں یارھاں تیں عورتاں جوڑ جوڑ کے دل ہک ہک
 گھنڈے پھوڑ تے وندن۔ اس طرح نظم ورج ہک نو لیکھا پن پیدا تھی گے۔

- جھقال رن اے ہک - اٹھال جیرے دیا ہے سک
 جھقال رناں ڈور - اٹھال جیرے دیا ہے جر
 جھقال رناں ترے - اٹھال جھیرا سلی لائے
 جھقال رناں چار - اٹھال جیرے دیا بچار
 جھقال رناں پنج - اٹھال جھیرا سوں بسج
 جھقال رناں چھی - اٹھال جیرے کدھی جی
 جھقال رناں ست - اٹھال جھیرا متھر ہتھ
 جھقال رناں اٹھ - اٹھال جھیرا بوڑٹ
 جھقال رناں نوں - اٹھال جھیرا نونوں
 جھقال رناں بڑا - اٹھال جھیرا دیا آ جاہ
 جھقال رناں یارھاں - اٹھال جھیرے دیاں پچاراں
 جڈاں جھقال آ بارھاں - ہک کول گھال پئی کول ماراں
 باتی پچیاں بڑا - ادھوں کھا گئی بلا
 باتی پچیاں نوں - ادھوں موٹی وٹون
 باتی پچیاں اٹھ - ادھوں لگ پئی ست
 باتی پچیاں ست - ادھوں پئے مارا ہے لت
 باتی پچیاں چھی - اور جھئی پئی اے دھی ۱۲۱
- انیریں ول ہک ہک کر شاعر ناں گھنڈے دینا تے این نظم توڑتیں پچدی آ۔

ہزل گوٹی ورج عداؤن تمھیں لیاقت پورا، رحیم یار خان فلع ورج گڈریے۔ عدا بیٹے رسن والا پئی۔
 اول نے کافی ساکی سنجیدہ شاعری دیا کیتی ہے۔ خاص طور تے پورے سرائیکی علاتے دے ہک ہک شہرتے
 اونڈیاں سوکھڑیاں گڈوان اتے ہک طویل نظم ملدی ہے۔ عداؤن دیا دریائے سندھ دے کنڈے تے ہن
 دیا ہک شاعرہ تگلی نال ادبیا چٹھک تھی گئی۔ ڈوہیں ہک پئے دے خلاف بیجور تے ہزلیہ شاعری کریدی
 رہدے ہن۔ عداؤن دیا ہک ہزلیہ نظم داکھڑا ہے۔

بن کے پادوں آکریں تے تگلی مارا سیٹی

تھی عدا منہ دھیان کھڑیں تے ٹپ آواں جے رستی

سوجھا منشی شیدانی شریف دے نیرے دیا ہک دستی چاکر خان داکھام مزاجہ شاعر گزریے اول نے پھراں

تے ہک مزاجیہ نظم کھجی۔

پھیر کر نیدے نیلے
پر کوئی اپنے کھڑے تے چیلے

ہک واری سربجائمنشی کول اٹھال د پتر ہی لڈوا ڈتی۔ سال بعد پتر حباب کتاب منلیا تاں سربجائمنشی نے ہک نظم کھو
تے اگول رکھو ڈتی۔

وڈے نامراد ان چو ہے
ہٹی کھا کھا کتسی ہے گورنہ
تلمونڈے کھا تلمنڈی کھا دن
گجک کھاتے نہرتے دھاون
خوش تھی تے دل بھیریں پا دن
وڈے نڈھے پھو ہے

وڈے نامراد ان چو ہے۔ ۱۲۲

افسوس جو سربجائمنشی داسارا حکام بھیل دی نظر تھی گے۔
سنخی امیر نے 'دال دے حال' دے ناں نال ہک مزاجیہ نظم کھجی ایں نظم دے کجھ شعر

دال نامڑیں ریل تول تھی درد ونداؤنڑ کیتے
وچہ ماڑی دے ملی میکل یا د ونداؤنڑ کیتے
میں دی کھٹ تے بیہم ایندے سر دیاؤنڑ کیتے
کھا کھا ہٹے مول نہ کھٹی ساڈے تاؤنڑ کیتے
بچدی کھا سال نمبر سوئے بخت ازماؤنڑ کیتے
ہک پیسے دامل ایندا مہمان رجاؤنڑ کیتے
بسم اللہ جی آئی مائی فیض بکھاؤنڑ کیتے

دال دانان دلدار رکھیم دلدار بکھاؤنڑ کیتے ۱۲۳

مصری خان منٹس باغ ملکر بجا بیٹی سواگن نور پور نورنگا دے رہن واسے مزاجیہ شاعر من۔ آپ اکثر اصلاحی نظماں
مزاجیہ انداز و توح مکھدے من۔ دیپاتی دسیب ایتھ پاتیاں دیندیاں سماجی برائیاں اٹھال دی شاعری داسب تول
وڈا موضوع من۔ اٹھال حقے دے موضوع تے کئی نظماں آکھین ہک نظم دے کجھ بند۔

ایں ساہ اتے کھانہ وساہ - غافل نہ رہ بچھیا خدا
جھو رکھو حقہ جوڑ تے - اٹھو بندے نئے کھوڑ تے

ہک بے ڈو دیدیاں پورے - کھوالبین جلدی والا - غافل نہ رہ -

تو نرئی تباخوں ستر دیندے - بیٹھے اٹھا میں مرد دیندے

دیگر سے ویسے گھر دیندے - اکھن دیر نہ کمرے روٹی لپکا

اگول اوکول دی خد ڈھیر ہے - جوں جوں کر نیدی دیر ہے

ما پیو گھتیا گل گیر ہے - بن یا خداوا جند پھرا -

ڈینہ ڈھلیا روٹی ہک گئی - چپ کرتے اگول سٹ گئی

منقاں منیندکا تھک حمنی - کڈھ پھوڑ میلوں نہ بلہا

کھا پاتے پھوڑ سے - نیاں رکھدے جوڑ سے

قودن سجھ تک بوڑ سے - پھنرئی کر نیدی مگر گئی ما - غافل نہ رہ پچھیا خدا - ۱۲۲

منظس دی ہک اپنی نظم دی حقہ تے ملدکا ہے - ایس نظم ورتج تباخو پیوں واسے دی لغیات کول ساہنس رکھوتے
طنز و مزاح دے نثر پورے گن ایس دا ہک بند پیش ہے -

اکھن سیتی کم نی سمجھاپے بجاہ کول گولوں - پانی گھت ہے برکندے جرمہ کر نیدے بولوں

حقہ جوڑتے جڑ جڑ بندے جیوں فقیر بندے بھولوں - سمجھایاں تیں بے یاد کرن ڈیکھاں ہے تباخوں گولوں

سردار غلام حیدر خان یتیم جتوئی نے دور متاخرین دے پھیکڑی وڈے شاعران جنھاں دے بعد سرائیکی شاعری دے جدید دور

دا آغاز تھیدے - یتیم جتوئی نے پوں ساری طنزیہ و مزاحیہ شاعری کیتی ہے - یتیم جتوئی دی سب توں کھی طنزیہ

شاعری اد ہے جس ورتج انھاں سماجی بُرائیاں کول موضوع بنرائے - انھاں مزاحیہ طنزیہ نظماں ورتج "شعرت"

اپنے گئے - "کبوتر بازی" "کنواری دی فریاد" - "رچھو واسلام" "من کھو" - "تک نہ ناساں" - "پہا جال" - "تیاں کول

قیمت ڈھیر ہے" تے "شامین بس" قابل ذکر من - یتیم جتوئی بے کار لوگ کول سمکت لغوت کر نیدے من - ایجھے

لوگ جنھاں دی زندگی دا کوئی چنگا مقصد کینی انھاں کول ہک اکھ نہ بھاندے من - انھاں من کھوواں تے ڈول

طنزیہ نظماں کھین - نظم من کھو دے ڈوشعر -

نہ ڈھوڑکا ہے نہ گھوڑکا ہے نہ واگ تے ہناں لائے - توں روندیں ہک ملڑے کول اتھو بھر جل جنھاں لائے

ڈینہ گزیرے ورتج پترے بازی بے روزہ بیانیہ ناری - من کھو بیکار دے گھوڑے ڈیٹی ڈناں لائے

ایجھے لوگ جیڑے صرف تلکھی روٹی دی گول اتج سردان رنڈن - دین ایمان دے ان سوہنس من کھو یتیم دے

ہاں واساڑا ہن - او ایجھے من کھوواں کول اچا جھکا اولادن توں دی نیں رنڈے او زندگی دی مقصدیت دے

غافل من -

من کھو چاہی سناں - اجاں کھید دے ڈیٹی ڈناں

کر دھپ تے صورت کالی - رہے ڈیرے ڈینہ دے بالی

اسلامی نورتوں خالی - وڈ بھیا لو بھیر کناس
 نہ دین رسول داسو نہاں - جھد بڑدے دکھدا دعوال
 پٹ وات تے زنگدا کوہاں - گل پے گئے گائے بھناں

رشوت بک پہوں وڈی لعنت ہے جیڑھی اساڈے وسیب دیاں پاڑاں پئی ویدی ہے یتیم جتوئی نے ایس موضوع
 تے بڑو نظاں آکھین - اتھاں نظاں ووج ایس معاشرتی برائی کے منفی اثرات بڑاے گن
 کئی بے تفسیر ڈھکائی کھڑی ہے - کئی ناحق دار چہرہ عالی کھڑی ہے
 ہر مد ووج بے حد زور نظرے - گنم زیر زبر چٹ شد نظرے
 ہر قدم تے غار لحد نظرے - تا فلک بلندی قد نظرے
 رشوت دیا ڈین ڈرائی کھڑی ہے -

رشوت کے نال بڑو جھیاں سماجی برائیاں دیا یتیم کے طنزیہ قلم دیا کاٹ ووج بڑدین - نظم اٹھے کھٹے ووج اٹھے
 وڈیاں برائیاں دیا طنزیہ تے اھلوں ساگی تصویر کشی کیتی ہے -

بک دیے بک جاہ تے تھی گے سارے ظالم کھٹے - چوری ظلم زنا رشوت بیا کور حرامی پھٹے
 جرا چھٹی ٹھکی فون کئی نکھے کئی ٹھٹے - بک بڑوں تے کیا چارے پنچے بھینے تے اٹھے
 کور اکیھا میں سب توں اتے بیج دیا وال نہ گئے - لب چولاں تاں اُنک دین تلواراں ساٹھاں بھٹے
 بڑیکھ میکوں بیج موربہ کروئیدے رستے چھوڑے گئے - تکھی بجاہ پڑول دیا میں کئی صادق بیک نہ بھٹے
 ا جکل کور دیا رات وڈی کئی بیج دیا بات میں پھچدا

چھٹی کے ایمان والا صورت آیات نی پھچدا

سرائیکی علا تے دیاں زانیاں دیا نویں تہذیب توں سونہیاں تھی گن - یتیم جتوئی چھوٹے والیں تے نویں فیشن دے
 لباس کوں اپنی مزاجیہ نظم پیا جاں ووج طنز دانہ بنزیدین -

وڈی - وڈ شانی توں بڈنہ مردی - اُنڈے وال انگریزی وردی

اندروں باہروں ہے بے پردی - ہمدی پھردی مثل چکور

بکلی - ہر دم رہیاں اینویں ہمدی - رہیاں نال سہلیاں ددی

پاشکوار گون چس رسدی - شری ریاں ملتان لاہور

سخت پیا جاں پایا شور -

یتیم جتوئی دیا بک نظم طباخی ہے ایس نظم ووج اتھاں بھر پور مزاج پیدا کرنیدیں ہوئیں طباخی کوں پیا کے سنڑوئیں

مری کنزار طباخی آ - سنگ دل یار طباخی آ

گتھی مار طباخی آ

بڑو بھاجی محض پر دھتی - کب ہڈی دکل دی چوتھی
 مرجیں ساڑ گتھی ہے بو تھی - بے اعتبار طباخی آ
 مری کنوار طباخی آ -

دیپتاں دتج کتے رچھو دی لڑائی ہے باقاعدہ دنگل کرائے دیندن - رچھو داتما شہہ بڑکھین پرے پرے توں لوک آندن - نظم
 رچھو داسلام دتج اور ایں گال تے طنز و مزاح کرنیدن - اینویں بک ہی نظم کتیاں کوں فیرت دھیر ہے - دتج انھال
 والدین تے طنز کیتا گے جیڑے جوان دھیاں کوں گھر دتج بلہاتے پیسے واسے گھوٹ دی گول کر بندے رنڈن -

نہ جب بے کامل پیر دی - سک نلم رانجھ میر دی
 دھی واسے زر گون دد - دھن والا در گون دد
 رنج والا در گون دد - رتی شہر گون دد
 کاشد پھرن چو فیر ہے -

شاہین بس یتیم جتوئی دی بک مشہور مزاحیہ نظم ہے - ایں نظم دتج انھال دیپاتی روناں تے چلن رالیاں
 مہتیاں بساں دا مزاق اڈائے -

ساڈی یار بسے - جے شاہین بساں

جتوئی توں چل پئی تے پھلن تے پھانسی - دھکے دے تے لڑکی تاں پرورٹ تے لاکھی

گدھاں ک برابر ہے لوہے دا ہتھی - بیا کثرت سواری تے بویا جس اسے

نہ پیشی تے برزت نیندی انیندی - نہ سائل نہ ملزم کوں تیدھی بچندی

چاریرھی مثل دتج ہرا دے اڈیندی - چڑھے جرمافر ویند اپار بھس اسے ۱۲۵

یتیم جتوئی نے انھال طنزیہ تے مزاحیہ نظماں کے علاوہ بے کئی چھوٹے چھوٹے دیسی موضوعات تے قلم چاتے - انھال
 کے اظہار دتج مزاح دی و نوک دی ہے تے طنز دی کھی کاٹ دی - سرائیکی زبان دی طنزیہ مزاحیہ شاعری دتج یتیم جتوئی دا
 انداز بیان شاعراں توں دکھارتے قسا ہے - انھال کے علاوہ قصبہ ماہرہ منظر گڑھ کے قاصد ماہر دی نے دی
 مزاحیہ شاعری کیتی ہے - انھال دی بک نظم مشہور تھی ہے جیندا عنوان ہے - بھنج پرائی تے احمق سنے -
 خلیق ملتانى مرحوم نے دی کئی سدیاں مزاحیہ نظماں آکھین - انھال دی مزاحیہ شاعری دتج طنز و عنفور دی
 پاتا دیندے - اور دی اکثر سماج دشمنوں کوں اپنی طنزیہ شاعری دتج دپھندے بوسدن - انھال دی بک
 مزاحیہ نظم دا بک بند پیش ہے -

دھدھل دھدھال پیوں ہن - چندے اگاڑ پیوں ہن

تقریر جھاڑ پیوں ہن - ملت سنوار کینہی

اسے او بہار کوئی نہیں

لالہ خداگواہ ہے - لڈھان کے نال واہ ہے -
 سرنے کے بجا کپاہ ہے - کھلن دی اناج گناہ ہے
 بونن دی تھار کوئی نہیں - اے ادب پار کوئی نہیں ۱۲۶
 موجودہ زمانے کے مزاجیہ شاعراں وچوں - جنگھ مفلوں تے منشی حسین بخش نام کے نال قابل ذکر ہیں -

ملی شاعری

سرائیکی زبان دی ملی شاعری کولں اسان ترے دڑے حصیاں وچ تقسیم کر سگدے میں برصغیر پاک و ہند
 وچ انگریزاں دی آمد توں پہلے سرائیکی زبان کے شعری ادب وچ اپنے وطن دی محبت - اسلامی ملی جذبات دی
 عکاسی تے غیر ملکی حملہ آوراں دے خلاف نفرت دا اظہار ملدے - انگریزاں کے برصغیر وچ قدم جماون تے پرے
 ہندوستان دی طرح سرائیکی علاقے کے لوگاں دی محسوس کیتا کہ فرنگی نے انھن دی آزادی کولں کھس گدے - ۱۸۵۷ء
 کے بعد خصوصاً غیر ملکی انگریز جاگیاں کے خلاف شاعری کیتی گئی - ترے دور وچ تحریک پاکستان - تیام پاکستان تے
 استحکام پاکستان کے موضوعات تے شاعری ملدے ہے - ایندے علاوہ معاشرے دی اصلاح آپس دی بھری اسلامی
 قدراں دے فروغ تے منصف و ملت نال گندھیے رہن دی تلقین تالں سرائیکی زبان دی شاعری وچ جا جاتے
 موجود ہے - ملتان دا علاقہ خاص طور تے غیر ملکی حملہ آوراں دی زد وچ ریہے - علی حیدر ملتان ایہنے وطن دی
 ٹٹ ٹٹ کولں نہ ڈیکھو سیہے - سکھاں تے بڑ بھے باہرے حملہ آوراں کے خلاف اد شعرا ہدیس ہرئیں بڑی دا
 مظاہرہ کرن والیاں کولں جو ش ڈیونیدیاں تے انا بھے ڈیندن -

ب بھی زہر نہیں جو کھامرن کھو شرم نہ ہندوستانیوں کولں - کیا جیا انھن راجیاں نوں کھو بلج نہیں تو رانیاں نوں
 بھیرے بھیرے خزانے خزانے فارسیاں خراسانیاں نوں - وچ پھوٹیاں کے پانی تک بڈو بے ہونہ وڈیاں پانیاں نوں
 کے نال کھا کھاری مر رہے سکھ مارا ایرانیاں نوں - ڈاڑھیاں چانیاں اکھیر کشف کے انھن زانیاں نوں
 تو پچھیاں زہنور چیاں نوں برقندازاں بانیاں نوں - انھن بانکیاں پڑھیاں ڈنگیاں نوں انھن زکیریاں کھرخانیاں نوں
 نوک بنداں دکھنی جابے بانکے تے پوس کمانیاں نوں - انھن بھٹی بازاں کولں انھن نیل قدراں انھنیاں نوں
 انھن تبتیاں کشتی گراں نوں انھن تیرانداز کمانیاں نوں - حیدر اکھاں انھن پھیریاں نوں چیزاں نامردانیاں نوں
 منظوم عشقیہ داستان وچ دی اکثر شعرا نے حمد لغت منقبت کے بعد اپنے وقت کے جاگیاں کے عقیدے کھین
 انھن بندیاں وچ حکمراناں دی تعریف کے نال نال اپنی دھرتی نال محبت کے اشار دی ملدن - مولانا لطف علی
 سیف الملک کے چھینڈ وچ اپنے دیس دی خیر منگیں ہرئیں مکھدن -
 سوہنے دیس پنجاب اتے ہے پنج تن پاک واسیہ
 این توں اگلے بند کولں ڈیکھو -

وہج ملتان مظفر خاں واہ نیک نواب بنیوے۔ رہن سدا ملتان اندر پر نور محمد ڈیوے
 اپنے دیس بہادر پور دا بھی اتھو رسم اینوے۔ شالارے اباد سدا جتھ ہر دم شاد رہیوے ۱۲۸
 لطف علی دے علاوہ ڈر جھے داستان گو شعرا نے وکام میں قسم دی شاعری کیتی ہے۔ قصہ سسی پنوں ووج منشی برات علی دا اکہ بند
 ملا حفظ کرو۔

دکلمش دیس بہادر پور سرسبز ہمیش فراواں۔ آن پائی وکام قید سستی نی روزہ عمر بجاواں
 شاد رہے فیروزہ ہر ویس دائم قائم نازاں۔ کیوں دلبر دھورہ ڈیرہ غازی خان بھلاواں
 ملتان اپنی تاریخی اہمیت دے علاوہ اک سرسبز تے زرخیز علاقہ ہے مہاراجہ رنجیت سنگھ ہمیشہ اینکوں نتج کرن دے خواب دہدا
 رہدا ہی۔ اول ویسے ملتان تے اک نیک دل۔ بہادر تے عادل نواب مظفر خان حکومت کرنی اپنی۔ مہاراجہ رنجیت سنگھ
 نے ملتان تے پہلا حملہ فروری ۱۸۰۶ء ووج کیتا لیکن ناکام رہیا۔ ایندے بعد سکھ فوج نے پنج داری ملتان تے حملہ
 تھی۔ پھیکڑی داری جون ۱۸۱۸ء ووج خالصہ فوج ملتان نتج کرن اتج کایاب تھی گئی۔ نواب مظفر خان نے سکھاں اگوں
 ہتھیار سنن گزارا نہ کیتا تے اک سچے مجاہد وکام طراں بہادر کی نال لڑا ہر یاشید تھی گیا۔ نواب مظفر خان دے ایس دیرانہ
 اقدام کوں کئی اردو۔ پنجابی تے سرائیکی شاعراں نے اپنیاں واراں تے نظماں داموضوع بنرائے۔ سرائیکی ووج ہفتگ
 دے مشہور شاعر شاہ غلام نے ایس واقعہ تے پوڑی مظفر کھی۔ جیڑھی اول وقت دی شاعری دا اک بہترین نمونہ ہے۔ اس
 لوہیں نظم رزمیہ دیکھی ہے تے ایندے ووج اپنے وطن دے دلیراں دی تعریف وطن توں سر قربان کرن دی شان دے بیان
 اتے سکھاں دے حملے تے انھماں دے منظام دے خلاف جذبات دا اظہار کیتا گے۔ سکھاں دیکام ملتان آمد و انقشہ شاہ غلام
 ایس چکیندن۔

سنگھ سدایاں پوتھیاں بل پنڈت مارے۔ بہت کھرک سنگھ دالکھیا کھارے
 ہاتھی ڈین پیلے جیریں اہنل تارے۔ ڈھک پئے ملتان چھٹ پئے تارے
 نواب مظفر خان دے سکھاں دے سفیر قطب الدین خان کوں ایس جواب ڈتا
 حج اکبر دا ثواب بھڑن کفارناں۔ اگوں بھتھی پیا حباب تھوڑیاں تے باہلیاں
 مٹ وین سب عنراض جنگ مقابے۔ میں مد کر لیاں طرزاں طر تر لوزیاں
 اوسن وانگوں مکڑی تراڑی ماریاں۔ جوان مرین دھم چکڑی آموں سانڈیاں
 سرے آئے میدان تے رل گاہس سڈے۔ میں تاں لوہا ڈلیاں سدا دتھی باہر تھڈے
 کنیاں میڈے پیٹ ووج کوئی پارے کڈھے

نواب مظفر خان دے پتر وکام انھماں دیکام طراں دلیر تے لڑن تے ایمان رکھدے ہن۔ پتر اپنے والد کوں عرض کرنین
 پتراں ہتھ بھو عرض کیتی ووج خدمت تہگاہ دے۔ پیوڑے اسا ڈرا سکھ اگے دے دل نہیں اسا ڈے اہدے
 اسان لڑن کولوں ہن ڈرنا جیر کھکھیا ووج درگاہ دے۔ یا تخت یا تختہ جتن ہارن دس اللہ دے۔

قطب العزمین کوں اے دلدا جواب ڈتا گیا ۔

سن او وزیر سکھاں دا اسا ڈی کریں گل فہمی ۔ لھی میا داساں منگدے نیں تے فیصلے ہوسن دھمی

کھل تیخاں وچن ورتج رن دے

جیون کرڈیاں کھیدن سہمی

ایں جنگ ورتج نواب مظفر خان دی باڑی دی مردانہ لباس پاتے سکھاں نال لڑی شہید تھی گئی ۔ پوڑی ورتج ایں واقعہ دی ایں منظر کشی کیتی گئی ہے ۔

بنت مہر کی چڑھ آئی اوپر جنگ دے ۔ اوہ لبم اللہ کر جالی گھر نواب دے

اس ارہو گھت فرمائی جھکی تہ نال ۔ اس مارے بنت پاپی کھرب ننگ دے

اوتیاں گئی اے گھل گھائی تارے خوش توں ۔ اس کوں حوراں مہندی لائی ورتج رن دے

پوڑی مظفر خان دا پھیکری شعراے ہے ۔

مظفر ورتج ملتانیاں ڈکھائیں کرلا

اس رکھی پت جوناں پچھاں نہ پٹیا ۱۲۹

۱۸۵۷ء دی جنگ آزادی دے بعد سرائیکی علاقے ورتج دی انگریز حکماں دے خلاف رد عمل شروع تھی گیا ۔ شروع شروع ورتج کئی گنم شاعراں نے انھماں دے خلاف قلم چاتا ۔ ایجھے کئی اشعار جنھاں دے لکھن ڈالیاں دا کوئی پتہ نیں اجاں تیں گائے سنڈاے دیندن ۔ اکثر دیوتاں ورتج قلم دا اے مہر مہر مشہور ملدے ۔

اے گجھ دی تھو اک مکرے حکرت داہ پھکائی بیھن ۔

انگریزاں کوں ایں مہرے ورتج انھماں دے چٹے رنگ دی وجہ توں اک مکرے اکھیائے ۔ ایہیوں ہک مشہور لوک گیت ایہو لکھے والی اکھ متائی یار دی ورتج ہک بند ہے کہ اساں انگریزی تلو لراں توں اصولوں نیں ڈرے ۔ اسا کوں پھر خدا دا خوف ہے ۔ ڈیرہ اسمیل خان دے ہک قدیم سپے ورتج انگریزاں دے بیگد گھنن تے شعر ملدن ۔

اساں انھماں تے ڈھول اساڈا جھارتی

روڑی کٹ کے تے سڑک بناوئی

رہسی نہ منیاں میں ۔ پٹوں ناراض آں ڈھوے تے ۱۳۰

انیسویں صدی میسوی دے شروع ورتج قتل توں شہد شیر جران ۔ لودھراں ملتان توں ملک انبن تے صادق آباد پہلو پوڑی توں موسی مکھ پال جیس جنگ آزادی دے ہیرو ابھریئے جنھاں علی پور تے انگریز دے خلاف ہتھیار چاتے ۔ ملک انبن ہک چھوٹے کانن نے گوگڑاں موضع تحصیل لودھراں ورتج انگریزاں دے خلاف اپنی خود مختار حکومت دا اعلان کرتے جبا د دی تحریک شروع کر ڈتی ۔ موسی جونا انگریزاں دے خلاف ہتھیار چاتے اچھیا تاں انگریزاں نے اد کوں ڈاکو تے برطانوی حکومت دا باغی قرار ڈتا ۔ عوام نے اد کوں مکھ پال سندھیاں اونڈیاں واراں بڑیاں ۔

مکھ مرے ۔ مکھ پال نہ مرے ۔

شہد شیر جوان دیاں انگریزاں نے ہتھیس پیریاں دیاں رجاں کپراں تے اوکوں لو تھہ بڑا بھڑیا اونڈیاں واراں اے
تیں لوک گاڈن۔

اللہ چا بھڑا دے ہا ایں شہد شیر جوان کوں
شہد تاں لو کھڈانی کجھ کھس دی مسلمان کوں

۱۸۴۹ء وچ قلات دے والی نواب میر مراب خان انگریزاں دے خلاف جنگ رنیدیاں ہوئیں شہد تھی گئے تاں بوجیان
دے بوجیاں دے نال سرائیکی علاقے دے بوجیاں ہتھیار چاتے انگریزاں دے مقابلے تے آگے۔ ۱۸۴۸ء وچ مسٹر برٹس
نے کجھ داتلہ فتح کر گدھا۔ ۱۸۴۳ء وچ مسٹر چارلس نیپئر نے پورے سندھ کوں اپنے قبضے وچ گھسن گدھا تاں پورے
سندھ وچ انگریزاں دے خلاف جہاد دی تحریک شروع تھی گئی۔ سرائیکی زبان دے علماء تے شعراء نے کھل تے انگریزاں
دی مخالفت کیتی۔ ایندے باوجود کہ ریاست بہاول پور نے ایٹ انڈیا کمپنی نال معاہدہ کیتا ہویا ہی۔ انگریزاں دے
خلاف ایں موہ تے حیدر خان چانڈیو دھڑائی دی ہک نظم ملدی ہے جس وچ ۱۸۴۲ء دے ہک موہے کوں موضوع
بڑایا گے۔

انج گھٹ گھسوں بھنگ بھارا

ماروم حیدر دانفرہ ۱۳۱

خواجہ فرید سیس دے ہمعصر خلیع مظفر گڑھ دے شاعر مولوی اللہ جانباڑے دی انگریز دے خلاف اپنی کاوڑ دا اظہار
ایں کیتا۔

نہرا نیاں دی فوج نے سو بھر کیتا ساڈا وطن

سوریاں دے ابرے نے بھر اپدھر کیتا ساڈا وطن ۱۳۲

ملتان دے مشہور شاعر گل محمد خانی نے دی انگریزی تسلط دے خلاف آواز بلند کیتی۔

۱۸۵۸ء دے نیڑے تیرے سامیواں دے علاقے دا فوراً "فورنگ" کاٹھیا انگریزاں دا باغی تھی گیا۔ جنرل برکلی
نے فور پور بنگلہ پنج تے آندے خلاف تحقیقات شروع کیتی۔ فورے فورنگ نے انگریزاں کوں بڑا ٹکیاں ملدیاں
فورنگ دی ایں وار دا ہک بند ملدے

نندڑوں ہک انگریز دگیا تے ناں رکھیں برکلی

سڈے چاچے فورنگ کوں ہک کیتس گال ادلی

چاچے فورنگ سوئی بھدی تے پئے گئی تھہر تھلی

کھدو سر انگریز سیس تے رب نہ کیتس بھلی ۱۳۳

ملتان بہاول پور کے علاوہ ڈوجھے سرائیکی علاقے وچ انگریزاں دا اعلیٰ دخل ددھیاں تاں اینویں ہی لوکاں دا رد عمل دیکھا دیکھا
تھیا۔ انگریزی تہذیب کے اثرات کوں شعرا نے مزاحیہ طنزیہ شاعری وچ کھل مہس دا موضوع بنڑایا۔ سبیدہ شعرا نے
ادب وچ قومی تحریک دیکھ بنیادٹی جنڈے تحت اسلامی تشخص۔ اصلاح معاشرہ تے اپنی ذات دیکھ سنبھان اتے
زور ڈتا گیا۔ حضرت خواجہ فرید تے اٹھال کے ہمعصر شعراء دا اعلان ایندیک شہادت ڈیندے بلکہ حضرت خواجہ فرید نے
جھٹاں گے لفظاں وچ خود شناسی تے زور ڈتے اٹھال کھل تے وی انگریزاں کے خلاف بولین۔ اور واضح الفاظ
وچ امیزاں بہاول پور کوں اُہن کر انگریز دیکھ عمارتی کوں ہن اتھوں مندھوں پٹ ڈے۔

اپنی نگری آپ دساتوں

پٹ انگریزی تھانے ۱۳۴

عوامی سطح تے وی ایس تحریک دے اثرات پئے۔ سرائیکی علاقے وچ انگریزاں نے نہری نظام رائج کیا تاں غریب
لوکاں تے ایانے بھلکے لاڈتے جیرے اٹھال دیکھ استقامت کنوں باہر ہن۔ ہیڈ پنچند توں نہراں کڈھتے ٹیکس
لایا گیا تاں ایس موضوع تے ہک مشہور نظم ملدیک ہے جنڈے شاعر داکوئی پتہ کینی۔

ہیٹ کنوں نہر آئی ہے۔ گورنر سستی تپائی اے
ویندے مونٹر بھجائی اے۔ گال نہ سنرے کئی اے
مخیاں ڈے ڈے تے ہارے۔ جٹ ڈاڈھا خوار اے

سرتے بھلے دابار اے

برصغیر پاک و ہند وچ تحریک پاکستان دا آغاز تھیا تاں ملتان ڈیرہ غازی خان کے علاقے ایس تحریک وچ وڈے
زور شور نال شامل تھئی گے۔ بہاول پور وچ اول وقت ہک انج خود مختار ریاست قائم ہئی مگر اٹھال دیکھ علی گڑھ
کے خارجہ اٹھیل ننگراں نے تحریک پاکستان دیکھ بنیاد رکھی تے آزادی دے قافلے وچ شامل تھئی گے ایس
طرح سرائیکی علاقے کے لوکاں کے جذبات دیکھ برصغیر کے ڈوجھے مسلمان نال سانجھے تے بھر جہیں ہن۔ ہک شعر
اول وقت ایس علاقے کے ہر چھوٹے وڈے دیکھ زبان تے ہئی۔

۴۔ واہ واہ تاندا اعظم سو تھاندا پاکستان بنڑیا ہے۔ نہر دسیس نویندا ہے۔

ڈیرہ غازی کے علاقے وچ سردار غلام رسول خان ڈڈا نے رستی رستی وچ تے لوکاں کوں تحریک پاکستان توں
اپنیاں نظاں نال سونہاں کیا۔ غلام رسول ڈڈا تحریک پاکستان کے پہلے سرائیکی شاعر ہن جھٹاں نے پہوں ساریاں
علی نظاں اکھ تے لوکاں کے اندر ہک نویں روح پاڈتی۔ اٹھال کے علاوہ احمد بخش سرائی ملتان۔ شیرن شیرنی
تے بہار ملتان نے وی تحریک پاکستان کے موضوع تے نظاں اکھیاں۔ مرانا نقیر الدین خرم بھاولپوری نے
اپنے مخصوص انداز وچ قومی نظاں کے نال نال مسلمان کوں ایس جدوجہد واسطے ہک مٹھ کرن دیکھ کوشش
کیتی۔ اور غیرال توں آزادی حاصل کرن قومی اتحاد تے قومی شور کے بیدار تھیون تے زور ڈیندن۔

مسینزیارو - ضد چھوڑو - من مارو
 بھڑکیاں کھاؤ بھڑک اٹھو - دسینے ہوئے اٹھارو
 گچھا پیچ مقیوراپت ورتج - غیر دہم و سارو
 وٹھوں سو دھی لٹھی وینڈا - رل مل بیڑی تارو ۱۳۵

کب بچی نظم ورتج اور ماضی دیاں شاندار اسلامی روایات دے حواسے نال مسلماناں ورتج آزادی دی روح بیدار کرن دی
 کوشش کرنیڈی۔

بھڑک اٹھو دلدا اونویں سار سڑیاں چٹاریاں
 کب واری اول بڑکھا ڈیوڑ دنیا کول دینداریاں
 اٹھال جہازیاں کنوں - نیک نمازیاں کنوں
 منہ جتے نمازیاں کنوں فرجیں دیاں فوجاں ہاریاں
 دل اونویں مقیور کھڈ جہڑے کبیں کول کھاوے دند
 نہیں تاں تہاں تے پوندے ڈنڈ کھا دیاں اگل بڑیواریاں ۱۳۶

خرم باد لپوڑی اپنے وطن ورتج کبیں کول کھڈا شرکارا بھرنیادری نہیں ڈیکھن چنڈے۔
 بچی وت اساڈی ایارکا ہے بے من گھنیں تول پروردگار
 ساڈے ملخ ورتج کوئی ڈیکھے نہ شے دردی ڈکھارا کھڈا شرکارا ۱۳۷

اورتج شریف دے غلام شبیر خاکی بھٹی دیا ملی نظم "تہدہ بدشان پاکستان" دے نال نال قیام پاکستان دے وقت
 دی چھپی کتاب خزانہ صدیق ورتج ملدی ہے ایں طویل نظم دے کچھ بند پیش من۔
 مومن مرد رہو شادان - بن گیا ہیرے پاکستان
 بانگ صلوات دے نعرے جاری - غرض تھی گئی اے خلقت ساری
 سنبھ امام دی خاص تیاری - نارکا بے شک ہر گئے نارکا
 مول نہ رہیا کفرستان
 محمد علی دی ڈیکھ کائی - جگ دے ورتج واہ کر ڈکھلائی
 مسلمان کب بے کھائی - قسم خدا دی فرق نہ کائی
 گھر گھر دے ورتج پڑھن قرآن
 جے کر ہنڈا ہنڈتاے - مٹ ویندا اسلام دانے
 فرق نہ ورتج حلال حرامے - ہر کوئی ابدارے رامے
 سر چرتے تک نشان۔
 مومن مرد رہو شادان - بن گیا ہیرے پاکستان ۱۳۸

قیام پاکستان سے بعد سرانیک کی زبان و بچ بہوں ساری ملی شاعری تھی ہے۔ وطن دیاں تھریاں۔ اوندی آن تے جذبہ لرن۔ اوکوں دنیا دی صف اتج اچا مقام ڈیون۔ ممت نال اوند اکونہ کونہ آباد کرن۔ پاک وطن اتج دین اسلام داسوجھل کرن۔ اپس و بچ اتھا و اتے تومی یکجہتی این ملی شاعری دے مئے مئے موضوع بہن۔ ۱۹۶۵ء دی جنگ نے سرانیک شاعران و بچ دل ہک نواں جوش تے جذبہ پیدا کر ڈتا بے شمار ملی نغمے۔ ترانے تے نظماں اکھیاں گیاں۔ اسے نظماں سرانیک زبان دکا ملی تے تومی شاعران دا بہوں وڈا سرمایہ بہن۔ ایندے علاوہ سندھ کشمیر ملہ فلسطین تے مسجد اقصیٰ کول بہو دیاں دکا بھالادون تے تقریباً تمام سرانیک شاعران نے وڈیاں پر جوش نظماں آکھیاں۔ این طرح بہوں تھوڑے عرصے و بچ سرانیک شاعری و بچ تومی تے ملی موضوعات تے ہک بہوں وڈا ادبی ذخیرہ کھٹا تھی گے اور اسے سلسلہ اجاں تیں جاری ہے۔ ملی شاعری کرن واسے مہاندے شاعر و بچ سنس یتیم جتوئی دانال آتے آتے آندے۔ انھاں دی ہک ملی نظم دا نمونہ ڈیکھو۔

ساڈی ہے پاک بگری

سرہنا ہے شان اساڈا

فردوس دا نمونہ - کشمیر دی ولایت
 تاغرب مشرق شاہی - اللہ دی عنایت
 اسلام تے عطا ہے - ہر نفس دی رعایت
 پیغمبریا حدیثے - سچی ہے اسے روایت

تکبیر ضرب اساڈی نعرہ اذان اساڈا
 ساڈی ہے پاک بگری سرہنا ہے شان اساڈا

*

saraikibooks.acw-614.com

حواشی۔ باب تریسجا

- ۱۔ نورنامہ سرائیکی مرتبہ دلشاد کلانچوی سرائیکی لائبریری بہاولپور ۱۹۷۵ء
- ۲۔ نجات المؤمنین مولانا عبدالکیم جھنگری - مطبوعہ بلائی سٹیٹ پریس ساڈھورہ ص ۲
- ۳۔ قصہ مرزا صاحبان مصنفہ سید اکبر شاہ کتب خانہ مولوی خدایار، نور احمد
- ۴۔ لیلیٰ مجنوں - گل محمد شیردیا بموالہ ملتان زبان اور اس کا اردو سے تعلق - ص ۲۵۶
- ۵۔ سیف الملک مصنفہ مولوی نطف علی اردو اکیڈمی بہاولپور ۱۹۶۴ء ص ۵۱
- ۶۔ مکمل مجموعہ ابیات علی حیدر مرتبہ ملک فضل الدین سکے زئی اللہ داسے کی دوکان سی حرنی ادلی ۱۳۲۵ھ ص ۷
- ۷۔ دیوان فرید مترجم و شارح مولانا نور احمد خان فریدی - قصہ الادب رائیڈز کالونی ملتان جلد دوم کافی ۱۷۵
- ۸۔ منتخب کلام سچل سرمست مرتبہ محمد اسلم رسولپوری - بزم ثقافت ملتان - ۱۹۷۷ء
- ۹۔ نورنامہ حضرت ملاں - تصحیح و ترتیب - دلشاد کلانچوی - سرائیکی لائبریری بہاولپور ص ۲۵
- ۱۰۔ نورنامہ ایفا ص ۲
- ۱۱۔ ایفا ص ۶
- ۱۲۔ تاریخ ادبیات مسلمانانِ پاکستان و ہند - پنجاب یونیورسٹی لاہور ۱۹۷۱ء چودھویں جلد - جلد دوم ص ۲۷۱
- ۱۳۔ مدراج نامہ - حافظ محمد یار - مرتبہ دلشاد کلانچوی - سرائیکی لائبریری بہاولپور
- ۱۴۔ تولد نامہ بزبان ملتان - مولوی غلام قادر قریشی - ۱۳۲۲ھ ص ۲
- ۱۵۔ تاریخ ادبیات مسلمانانِ پاکستان و ہند - پنجاب یونیورسٹی لاہور ۱۹۷۱ء چودھویں جلد - جلد دوم ص ۲۷۱
- ۱۶۔ مولود اعظم از محمد اعظم - اردو بازار الیکٹریک پریس امرتسر ص ۵
- ۱۷۔ گھڑولی لعل - ناشران سیرانی سنسر ملتان ص ۳
- ۱۸۔ مولود نبی مختار مصنفہ نوبہار سیری - مولوی فیض احمد تاجر کتب ملتان - ۱۳۵۳ھ ص ۲۲
- ۱۹۔ داغِ جگر از سید مبارک شاہ - اقبال برقی پریس ملتان ص ۲۲
- ۲۰۔ آتش عشق مجموعہ کلام امیر حیدر میرن - حافظ حاجی شمس الدین - تاجران کتب ملتان الیکٹریک پریس ۱۳۵۱ھ
- ص ۱۸
- ۲۱۔ مجموعہ مولوی نور الدین الوردی و اولاد مطبع اسلامیہ سٹیٹ پریس لاہور ص ۶
- ۲۲۔ ڈھولا خادم مصنفہ خادم ناشر مولوی فیض بخش محمد ذوالفقار تاجران کتب ملتان
- ۲۳۔ سی حرنی ڈھولا مصنفہ جناب ناطق مرحوم کتب خانہ احمدیہ بیرون بوہڑ دروازہ ملتان -

- ۲۲ - عہدہ عشق ڈھولہ شریف مولوی اللہ بخش شائق - ابوالکلام اسٹیم پریس آگرہ ۱۹۱۹ء
- ۲۵ - آتش عشق امیر حیدر میرن - ایکٹوگ پریس ملتان ۱۳۵۱ھ
- ۲۷ - مکمل مجموعہ ابیات علی حیدر مرتبہ ملک فضل الدین گنگے زئی - اللہ واسے گنگا دوکان - سی حرفی چارم ۱۳۲۵ھ ص ۲۱
- ۲۷ - مجموعہ رحیم یار از میاں رحیم بخش - مولوی فیض بخش، محمد رحیم نواز، تاجران کتب ملتان ص ۱۲
- ۲۸ - مولود بنی منتیاز معنفہ نوبہار سیری - مولوی فیض احمد تاجر کتب ۱۳۵۳ھ ص ۲۲
- ۲۹ - دیوان فرید مترجم و شارح مولانا نور احمد خان فریدی - قہر اللادب رائیٹرز کالونی ملتان ص ۲۶۵
- ۳۵ - پنجابی ادب کی مختصر تاریخ - قریشی احمد حسن ص ۵۲
- ۳۱ - پنجاب میں اردو - حافظ محمود شیرانی ص ۷۷
- ۳۲ - ملتان زبان اور اسکا اردو سے تعلق - ڈاکٹر مہر عبدالحق - اردو اکیڈمی بہاولپور ۱۹۶۷ء ص ۳۵
- ۳۳ - پنجابی ادب دکی کہانی - عبدالغفور قریشی - عزیز بکڈپو لاہور ۱۹۷۲ء ص ۲۳۱
- ۳۲ - نجات المؤمنین - مولانا عبدالمکریم مہنگوی - مجموعہ جلالی سٹیم پریس ساڈھوہ ص ۲۲ - ۱۵ - ۷
- ۳۵ - مسیت نامہ از لور محمد شیر گڑھی بموالہ ملتان زبان اور اسکا اردو سے تعلق - ڈاکٹر مہر عبدالحق - اردو اکیڈمی بہاولپور ۱۹۶۷ء ص ۲۲۵
- ۳۶ - جندری پردیسی از شیخ عبداللہ ملتان کتب خانہ صدیقیہ ملتان
- ۳۷ - لذت اللشوق از محمد الیاس سانر - اقبال برقی پریس ملتان
- ۳۸ - مشابہات از حافظ سراج الدین مطبع یونین پریس ملتان
- ۳۹ - فتح قلوب و صدوسی مسدہ - رزق عام پریس - لاہور
- ۴۵ - تفسیر سورۃ عم از فقیر محمد دلپذیر - حاجی چراغ دین تاجران کتب - رزق عام پریس لاہور
- ۴۱ - قد روزہ نامہ قادر شاعر - حاجی چمن دین حاجی محمد شریف تاجران کتب - مقبول عام پریس لاہور
- ۴۲ - رسالہ بیان نیم ملاحظہ ایمان از میاں سکین ۱۲۹۷ھ در مطبع محمدی لاہور
- ۴۳ - کلیات میرن شاہ - امیر حیدر میرن قلمی ملکیہ حافظ محمد شریف بہاولپور
- ۴۲ - قلمی منظومات ملکیہ اللہ بخش اسدی الفاروقی چک نمبر ۱۱۲ جہانیاں منڈی -
- ۴۵ - خواجه غلام فرید - حیات و شاعری مؤلف مسعود حسن شہاب - اردو اکیڈمی بہاولپور بار دوم ۱۹۷۳ء ص ۱۲۵
- ۴۶ - ادبیاتے بہاولپور - مسعود حسن شہاب - اردو اکیڈمی بہاولپور ص ۳۹ تا ۵۸
- ۴۷ - خط پاک ادب شریف - مسعود حسن شہاب - اردو اکیڈمی بہاولپور ص ۱۷۲
- ۴۸ - آکھیا بابا فرید نے از محمد آصف خان - پنجابی ادبی بورڈ لاہور - ص ۲۳ - ۲۱۶ - ۱۶۷ و ۲۵۶
- ۴۹ - گن نزات اسماعیلی پریز - ڈاکٹر جی الانہ - ہڑپائی نرس پریس آغا خان - شعبہ امامیہ اسماعیلیہ ایسی ایشین کراچی -

- ۵۰ - اسماعیلی بزرگوں کا عارفانہ کلام - عین الحق فریدی کوئی ماہ نو اکتوبر ۱۹۸۱ء ص ۸۹
- ۵۱ - پنجابی ادب و کائنات - عبدالغفور قریشی - عزیز بک پبلشرز لاہور ۱۹۷۲ء ص ۲۱۲
- ۵۲ - کلیات باہو - ثرتہ عبدالحمید بیٹی - آئینہ ادب چوک بازار انارکلی لاہور ۱۹۷۸ء ص ۱۱۵، ۲۵
- ۵۳ - مکمل مجموعہ ابیات علی حیدر - ملک نفل دین سنگے زئی اللہ داسے کی درکان ۱۳۲۵ء ص ۱۰، ۷۲
- ۵۴ - پنجابی ادب و کائنات - از عبدالغفور قریشی - عزیز بک پبلشرز لاہور ۱۹۷۲ء ص ۲۵۶
- ۵۵ - پردیسی جندری - شیخ عبداللہ ملتان - شیخ غلام حسین اینڈ سنز تاجران کتب لاہور ص ۸
- ۵۶ - تاریخ ادبیات مسلمانانِ پاکستان و ہند - پنجاب یونیورسٹی لاہور ۱۹۷۱ء چودھویں جلد - جلد دوم ص ۲۸۶
- ۵۷ - نور جمال - از ڈاکٹر مہر عبدالحق - سرائیکی ادبی بورڈ ملتان ص ۱۷۵، ۷۶
- ۵۸ - سہیل سرمست جو سرائیکی کلام - مرتبہ مولانا حکیم محمد صادق رائیپوری سندھی ادبی بورڈ -
- ۵۹ - کنڈری وارن جو کلام مرتبہ لطف اللہ بدوی - سندھی ادبی بورڈ سندھ
- ۶۰ - منتخب سرائیکی کلام محل خان لغاری مرتبہ محمد اسلم رائیپوری - بزمِ ثقافت ملتان ۱۹۷۸ء
- ۶۱ - بیدل سندھی انتخاب محمد اسلم رائیپوری - بزمِ ثقافت ملتان ۱۹۸۲ء
- ۶۲ - تذکرہ شعراء سکھ از جن عبدالمجید سندھی - سندھی ادبی سوسائٹی اسلامیہ کالج سکھ ص ۱۹۶۵ء ص ۷۲
- ۶۳ - خیر شاہ واکلام از طاہر تونسوی - بزمِ ثقافت ملتان ص ۲۸
- ۶۴ - مجموعہ کافیاں معنی مضفہ جوگی - در مطبع الہی شہر آگرہ ۱۳۲۳ء
- ۶۵ - بحر الفراق کافیاں مجروح شاہ - ابو العلامی سہیم پریس آگرہ ۱۹۱۹ء/۱۳۲۷ء ص ۷
- ۶۶ - ہمعات اردو ترجمہ لغتوں کی حقیقت اور اسکا فلسفہ تاریخ ص ۲۵، ۲۲ - بحوالہ ادیبانے بہاولپور
- ۶۷ - مسعود حسن شہاب اردو اکیڈمی بہاولپور ص ۲۶
- ۶۸ - دیوان فرید مترجم و شارح مولانا نور احمد خان فریدی - حصہ اول و دوم - قصر الادب رائیپور کالونی ملتان (سارے اشعار حاصل کیتے گئے)
- ۶۹ - دیوان محمدی الموسوم بہ انوار فریدی - مولانا محمد یار فریدی - آستانہ عالیہ دربار محمدیہ کرمی اختیار خان - پرنٹنگ پریس ملتان -
- ۷۰ - مجموعہ کافیاں معنی غزلیات کلام خواجہ فرید - اسلامیہ سہیم پریس لاہور ص ۱۵
- ۷۱ - قصہ ہیر در انجمنہ تعیفہ چراغ اعوان - اقبال برقی پریس ملتان ص ۲-۷
- ۷۲ - سین الملوک معنی مولوی لطف علی - اردو اکیڈمی بہاولپور ۱۹۶۲ء ص ۱۲۹
- ۷۳ - مثنوی یوسف زینما معنی مولوی عبدالمکیم اچری - اردو اکیڈمی بہاولپور - ص ۱۷۵، ۱۵۲

- ۷۳ - یلی مجنوں از گل محمد شیردی سبوالہ ملتان زبان اور اسکا اردو سے تعلق - ڈاکٹر مہر الحق - اردو اکیڈمی بہاولپور ۱۹۶۷ء ص ۲۵۷
- ۷۴ - قصہ معری تھیغہ اکبر شاہ - مطبع مصلحان لاهور ۱۸۸۲ء ص ۱۱۷
- ۷۵ - قصہ اصلی سسی و پنوں بزبان بہاولپوری از منشی برات علی خان ساکن فیروزہ ۱۹۵۱ء ص ۲۸ - ۲۹
- ۷۶ - سرائیکی شاعری از کیفی جامپوری - بزم ثقافت ملتان ۱۹۷۲ء ص ۱۹۲
- ۷۷ - لعل پیرے منتخب ابیات علی حیدر - از غلام رسول حریت - حریت سنز اینڈ کمپنی پیرمحل لاہور ص ۲۳
- ۷۸ - شہلہ دل سوز حصہ اول مجموعہ کانیاں از نوروز - کرشنا سٹیٹ پریس ملتان ۱۲۲۱ء ص ۵۵
- ۷۹ - ایفا ص ۱۹
- ۸۰ - ایفا ص ۲۵
- ۸۱ - مجموعہ ڈوہڑہ جات نوروز کمال - مولوی فیض نبش - محمد ذوالفقار محمد رحیم نواز تاجران کتب ملتان
- ۸۲ - ارمغان ادب - انتخاب کلام مخدوم الملک سید شمس الدین خاص گیلانی سرائیکی ادبی مجلس ص ۴۴
- ۸۳ - ایفا ص ۶۹
- ۸۴ - کانیاں کمال خان - در مطبع مبتدائی لاہور جون ۱۹۸۸ء ص ۴
- ۸۵ - ڈوہڑہ جات خوشدل - قلمی ملکہ سیفہ عبید الرحمن دبیر الملک لاہور
- ۸۶ - ڈھولا خادم - مولوی فیض نبش - محمد ذوالفقار محمد رحیم نواز تاجران کتب ملتان ص ۲
- ۸۷ - کہیات امیر حیدر میرن - قلمی ملکہ حافظ محمد شریف بہاولپور
- ۸۸ - فرحتہ العاشقین فی لغت ختم المسین در مطبع خادم رحیم پریس لاہور (از امیر حیدر میرن)
- ۸۹ - داغ جگر - از سید محمد مبارک شاہ - اقبال برقی پریس ملتان ص ۱۱۰ - ۱۲
- ۹۰ - مجموعہ جان محمد - از جان محمد گداز - ص ۲ - ۱۲ - ۲۵
- ۹۱ - خیابان خرم - مولانا محمد فقیر الدین خرم - سرائیکی ادبی مجلس بہاولپور ص ۲۲ - ۱۵۵ - ۴۵
- ۹۲ - بازار عشق کانیاں - میاں جہدن ملتان - بار نالت - مطبع خادم سٹیٹ پریس لاہور ۱۳۲۳ء ص ۱۷
- ۹۳ - کیمیائے عشق کانیاں اردو ہندی عامی محمد امین عاشق در مطبع مبتدائی لاہور
- ۹۴ - رہنمائے عشق - مولوی پیر نبش - حافظ شمس الدین - نور الدین - حمید الدین ملتان در مطبع ہندستان سٹیٹ پریس - لاہور
- ۹۵ - دیوان امیر - از سنی امیر نبش شاہ پورترا - مولوی فیض نبش - محمد رحیم نواز ملتان ص ۳۱
- ۹۶ - تاریخ ادبیات مسلمانان پاکستان و ہند - پنجاب یونیورسٹی لاہور ۱۹۷۱ء جوڑھویں جلد - جلد دوم - ص ۳۱۹
- ۹۷ - وسدیاں قہر کال - مرتبہ خان رضوانی - سرائیکی اکیڈمی ملتان ص ۳۵

- ۹۸ - سہ ماہی سرائیکی بہاولپور جلد ۳ ماہ جولائی ۱۹۶۹ء شمارہ ۱۲ - سرائیکی ادبی مجلس بہاولپور ص ۲۵
- ۹۹ - سرائیکی سہل - از جمشید کٹر سولپورکی - سرائیکی ادبی مجلس بہاولپور ص ۶۸ ۱۹۷۷ء
- ۱۰۰ - ایفا ص ۶۷
- ۱۰۱ - رسیدیاں جمعہ کال - خان رضوانی سرائیکی اکیڈمی ملتان ص ۹۳
- ۱۰۲ - سرائیکی لوک گیت - ڈاکٹر مہر عبدالحق - بزم ثقافت ملتان ص ۹۲
- ۱۰۳ - سیف الملوک مصنف مولوی لطف علی بہاولپور - اردو اکیڈمی بہاولپور ص ۱۸۵
- ۱۰۴ - منتخب سرائیکی کلام محل لغاری - مرتبہ محمد اسلم سولپورکی بزم ثقافت ملتان ۱۹۸۸ء ص ۱۱
- ۱۰۵ - ایفا ص ۱۲ - ۱۸ - ۲۲ - ۲۳
- ۱۰۶ - ایفا ص ۱۸ - ۱۹
- ۱۰۷ - ایفا ص ۲
- ۱۰۸ - دیوان فرید ترجمہ مولانا نور احمد فریدی جلد دوم - قمر الادب رائیڈز کالونی ملتان ص ۶۱۹
- ۱۰۹ - سرائیکی شاعری از کیفی جامپوری - بزم ثقافت ملتان ص ۲۷۵ ۱۹۷۲ء
- ۱۱۰ - قصہ نلوئیاں - در مطبع مفید عام پریس لاہور ۱۹۵۹ء
- ۱۱۱ - قصہ کالی دگوری مصنف میرنشاہ - ملک چراغ دین کیکس پرنٹنگ پریس الیکٹریک دکن لاہور ۱۹۵۵ء ص ۲
- ۱۱۲ - کلیات میرنشاہ تلمی نسخہ ملکیہ حافظ محمد شریف - بہاولپور
- ۱۱۳ - ایفا
- ۱۱۴ - تاریخ ادبیات مسلمانانِ پاکستان و ہند - پنجاب یونیورسٹی لاہور ۱۹۷۱ء چودھویں جلد - جلد دوم ص ۳۱۲
- ۱۱۵ - قصہ کالی دگوری مصنف بخشن - ملک چراغ دین کیکس پرنٹنگ پریس الیکٹریک دکن لاہور ص ۵
- ۱۱۶ - خیابانِ خرم - مولانا محمد فقیر الدین خرم - سرائیکی ادبی مجلس بہاولپور ۱۹۸۶ء ص ۷۷ - ۷۸ - ۷۹ - ۸۰ - ۸۱ - ۸۲
- ۱۱۷ - ابیات حاجی شاہ فائق - تلمی ملکیہ ماسٹر رحیم بخشن کچی محمد خان ترنڈہ محمد پناہ
- ۱۱۸ - بیاض غلام غوث غلام - تلمی ملکیہ راقم -
- ۱۱۹ - نوہ سس قصہ مصنف موجی ملتان - قریشی بک ڈپو اندرون دھلی گیت ملتان
- ۱۲۰ - بیاض تلمی خواجہ محمد دین - ملکیہ ممتاز فریدی ایڈوکیٹ لیاقٹ پور
- ۱۲۱ - بیاض تلمی ملکیہ نذیر لغاری - روزنامہ جنگ کراچی
- ۱۲۲ - تلمی بیاض سوہجا منشی ملکیہ منشی محمد عارف فرزند سر سوہجا منشی بستی چاکر خان مکانہ شیدائی شریف تحصیل لیاقٹ پور ضلع رحیم یار خان -

- ۱۲۳ - دیوان امیر مصنف سخی امیر بخش شاہ پوترا - مولوی فیض بخش محمد ذوالفقار - حافظ محمد رحیم نواز تاجران
کتب ملتان ص ۷۱
- ۱۲۲ - زبانی روایت - بزرگ شاعر سفیر شاری مصنف "وہرے" مراب والا - تحصیل احمد پور شرقیہ -
۱۲۵ - ڈیر یتیم - غلام حیدر خان یتیم جتوئی - سرائیکی اکیڈمی ملتان ۱۹۷۷ (سارے اشعار تقاضا کر کے)
- ۱۲۶ - سچا سرائیکی - مرتبہ غلام یاسین نوری - سچا پہلی کیشنز کی تیسری پبلیکیشن - کراچی ۱۹۸۱ ص ۸۶
- ۱۲۷ - مکمل مجموعہ ابیات علی حیدر - مرتبہ ملک نضال دین سکے نئی - اللہ داس کی دکان لاہور ص ۲۶
- ۱۲۸ - سیف الملک - مصنف مولوی لطف علی ترجمہ محمد بشیر احمد نظامی بہاولپور - اردو اکادمی بہاولپور - ص ۳۶۹
۳۷۰
- ۱۲۹ - نواب مظفر خان شہید اور اسکا عہد از عمر کمال خان فاروقی کتب خانہ ملتان - ص ۳۱۱ م ۳۱
- ۱۳۰ - گلکارہ خورشید بانو - ساؤنڈ لائبریری ریڈیو پاکستان بہاولپور
- ۱۳۱ - تاریخ ادبیات مسلمانان پاکستان و ہند - تیرموس جلد - پنجاب یونیورسٹی لاہور ۱۹۷۱ ص ۳۵۱
- ۱۳۲ - منظر قلم بیژن تینترہ وقفہ جاہانز عالم مصنفہ اپنیش جاہانز تلوکہ محمد نواز خورشتر بحوالہ تاریخ ادبیات مسلمانان پاکستان و ہند جلد ۱۳
ص ۳۵۱
- ۱۳۳ - زبانی روایت - سید حسن رضا گریزی - مصنف دھوڑے ڈھابے ملتان
- ۱۳۳ - پیام فرید - مرتبہ ڈاکٹر مہر عبدالحق - سرائیکی ادبی بورڈ ۱۹۸۷ ص ۶۵۶
- ۱۳۵ - خیابان خرم - مولانا محمد نصیر الدین خرم - سرائیکی ادبی مجلس بہاولپور ۱۹۸۶ ص ۳۲
- ۱۳۶ - ایفا ص ۳۵
- ۱۳۷ - ایفا ص ۳۱
- ۱۳۸ - خزینہ حدیف - حصہ دوم - مولوی اللہ بخش حدیف کربلائی - غلام شبیر خاکی بھٹی - مولوی فیض بخش
محمد رحیم نواز ملتان - ص ۱۷

پہلو کتاباں
اصنافِ سخن و اجائزہ

saraikibooks.acw-614.com

پوتھا باب

”اضافہ سخن دا جائزہ“

سرائیکی شعری ادب دی بکھل دنگوون دے سچے موتیاں نال بھری ہوئی ڈسری ہے۔ ادب دیاں اے نل مہانگیاں دنگیاں اپنے اپنے دلہن تے اظہار سانچے رکھن ہے۔ اضافہ سخن ترے سم دیاں ہن۔ کجھ خالص سرائیکی علاتے دی پیداوار ہن تے صرف سرائیکی شاعری وچ ہی انھن کول درتیا گئے۔ مثلاً پوڑی جندری، گانمن، چرخہ، جوگی نامہ، مچھلاتے تورا وغیرہ کجھ اضافہ سخن ایجھاں ہن جیڑھیاں یا تاں باہرول آئن تے مقامی اثر گھن تے انھن دی صورت بدل گئی ہے یا ادھماہ زبانان وچ دی ارنج ہن تے سرائیکی زبان نے دی انھن کول اپنی شاعری دا وسید بٹرائے۔ انھن وچ کافی بسی حرفیاں بارہ ماہے، ڈھولا، واراں، جنگ نامے، ٹپہ، بند، بکر، ہشت پاس، ہفت روز تے ڈوہڑہ وغیرہ شامل ہن۔ انھن کول علاوہ جیڑھیاں صفیاں ہن اور باہرول آئن تے سرائیکی زبان نے وستی تقاضا دے تہمت انھن کول قبول کیتے اور اول وچ رجب رجب تے شاعری کیتی گئی ہے۔ انھن وچ مددس، مخمس، رباعی، غزل وغیرہ ہن۔ مغزوی لحاظ نال اضافہ سخن ایں

توں علاوہ ہن۔ جیوں جو حد لغت۔ مولود۔ منقبت۔ معراج نامے۔ درود نامے۔ گولڈ نامے۔ جیلے مبارک وغیرہ۔ انھوں نے اسوں پہلے ہی مذہبی شاعری کے ضمن و ترچہ گال مبارک کر چکے ہیں۔ خالص لوک اصناف وادی پہلے تذکرہ کر جتا گئے۔ سرائیکی زبان سے اونڈے ادب دا اپنا کج مخصوص مزاج ہے ایس زبان کے شعری ادب سے اونڈیاں اصناف وادی کج خاص زمینی مزاج سے جیڑھا صرف سرائیکی علاقے نال ہی تعلق رکھدے۔ سرائیکی ادب کے شعری ادب دا جائزہ گھننے نال سب توں زیادہ شاعری۔ کافی۔ سیا حرفی تے ڈورے دی صنف و ترچہ ملدی ہے اسوں میں ترتیب نال تام اصناف سخن دا مختصراً جائزہ گھدے ہیں۔

کافی۔ کافی کوں سرائیکی شاعری و ترچہ سب توں زیادہ مقبولیت حاصل رہی ہے۔ نظم دی کج قسم ہے۔ جس و ترچہ سب توں آتے ڈوں مہریاں دا کج مکھڑا تے دل ڈوں ترے یا چار مہریاں دا کج کج بند ہندے۔ اکثر ٹیپ دا مہرہ مکھڑے دا ہم تانیہ ہندے۔ کج مہرے کے مکھڑے تے چار مہریاں توں زیادہ کے بند دی کانیاں اتج ملدن۔ پڑھٹ و دھ۔ کافی دا لفظ طریقی توں آئے جیدے معنی ہن وافر۔ زیادہ پاکفایت کندہ۔ مگر طریقی شاعری و ترچہ کافی جس کوں مخصوص صنف سخن نہیں ملدی۔ سندھی ادیب رشید لاشاری انیکوں حضرت امیر خسرو دی ایجاد دیکھدن۔ "تاریخ مرشد امیر خسرو نے بادشاہ وقت کے تعاون نال تقریباً ست سو سال پہلے اول زمانے کے شاہی موسیقار نائیک گوپال کوں شکست ڈیون دی فرض نال مندی تے بمبئی راگ کے ملاپ نال کجھ نوں راگ ایجاد کیتے تھکے۔ بمبئی راگ میں توں امین کلان۔ جہاز توں ویج تے ہر پر یا میل توں کافی بروہ راگ ایجاد کیتے۔ یعنی امیر خسرو نے ہر پر یا میل توں کج سنپورن راگ وضع کیتا اور اونڈا نال کافی رکھیا ایس راگ کوں کافی ایس واسطے آپن کم ایس و ترچہ موسیقی کے سب راگ براہ راست موجود ہن۔" سندھی ادب کے تذکرہ و ترچہ سید لطف علی شاہ منظور دی رشید لاشاری سیس کے ہیں خیال دی تصدیق کرنیدن۔ "راگ ہر پر یا میل توں نکلیا ہر یا کج راگ ہے۔ جید از مزاج توں ست کمال پہلے پنڈت سازنگ دیونے اپنے گرنھو رتنا کر و ترچہ کیتے یا کجھ لوگ کافی کوں دانی دی بوجھی صورت سمجھدن۔ حالانکہ کافی تے دانی دی بندش و ترچہ کافی فرق ہے اور اے دانی توں کج قدیم صنف سخن ہے۔ تھی سگدے ایدانی حالت و ترچہ کافی کوں دانی اگھا دیندا ہر کے تے حضرت شاہ لطف نے اپنے رسالے و ترچہ انیکوں کافی توں نکھیرا ہر ہے۔ سندھی زبان دی کج قدیم بہادت ہے۔ "سندھی دانی تھنہ آئی" تقریبی صورت و ترچہ اول توں پہلے اینڈے دانی نال دا امکان تھی سگدے۔ ہر پر یا گھٹ۔ پنجابی زبان و ترچہ سب توں پہلے سوہریں مدی میسوی و ترچہ حضرت شاہ حسین نے کانیاں مکھیاں۔ اسڈے نزدیک سرائیکی زبان و ترچہ سب توں پہلے ستویں صدی ہجری و ترچہ حضرت شاہ شمس سبزواری نے جو گنان ترسیر کیتین۔ اور کافی دی سرائیکی و ترچہ پہلی باتامدہ نگری شہادت ہے۔ "بندش۔ مزاج تے سانپے کے اعتبار نال ہر طرح تے کافی صنف دا رنگ دیکھدن۔"

اے سر بھگا گیا گھن ویسی نال
 نالگوں ایوں نالگوں تو ویسی
 کجھ نہ بھسی نال۔ سر بھگا
 پیر پیر پٹیوں ورتھ چوٹکے
 کال نہ آدے یار۔ سر بھگا۔ ۳

سرائیکی کافی ورتھ زیادہ تر نڈازر نہیں داسے۔ یعنی اظہار سمجھو عورت دی طرفوں ہے۔ ایس طرح کافی ورتھ سوز گولہ
 نزاکت۔ عاجزی تے محاسن پیدا ہتی گیا۔ کافی ورتھ ہر طرح کے مفامین بد سے گن۔ پیر زیادہ تر موریا نہ
 عارفانہ تے عشقیہ موضوعات ایس صنف داسہاگ ہن۔ مجاز تے حقیقت دی سامجھو نے ایس صنف کول انسانی
 جذبات و احساسات کے اظہار دابک پیر تاثیر وسیلہ بنرا مچھوڑیے۔ کافی صنف ورتھ منڈھولا توں اوج میں
 ترے واضح مرز بڑدن۔ پہلا کافی رنگ قدیم شعراء داسے محفل ورتھ حضرت سہیل سرمست سب توں
 امجدویں شاعر ہن۔ ڈر مجاز رنگ حضرت خواجہ فرید دی شاعری نے ایس صنف ورتھ مچھوڑیے۔ آپ کے بعد
 سرائیکی کافی نے بک نواں رنگ اختیار کیتا تے ادقوں تے داخلیت توں نکل تے خارجیت۔ مجازی عشق
 تے زبان و بیان دیاں نویاں راجھاں توں سونہی تھی۔

سرائیکی کافی گھن واپے پے دور کے شعراء ورتھ سہیل سرمست۔ منشی غلام حسن گانمن ررحل فقیر تے بیدل فقیر
 منڈھی کے علاؤ الدوم شمس الدین سید داناں سب توں اُتے اُتے آندے۔ انھاں کافی گو شعراء کے کلام ورتھ
 عشق حقیقی دی سرمستی ملدی ہے۔ کافیاں تصرف تے معرفت کے مفامین نال پیر ہن۔ مذہبی روا داری انسان
 دوستی۔ زندگی کے مثبت رویے۔ رجائیت ایس دور دیاں کافی دیاں خصوصیات ہن۔ زبان سادہ رواں۔ عربی
 فارسی الفاظ واز زیادہ استعمال۔ علاقائی علامتاں تے عشقیہ داستانں کے کرداراں وادوتاوہ زیادہ ملدے۔ سہیل سرمست
 دیاں کافیاں ورتھ بیکے تصرف دی سرمستی ہے۔ وحدت الوجود دی جا جاتے تفسیر ملدی ہے آپ دیاں کافیاں
 زیادہ تر بڑوں بڑوں مھرے کے بند دایاں ہن بالکل فترل نال ملدیاں جلدیاں۔

زاری زاری یار زاری

نال تیدے مکھو داری

نال تباڑے میڈی آہی - یاری یاری یار یاری
 محبت تیدے کے مینہاڈی - ماری ماری یار ماری
 ہے تباڑی - گبی اسادی - گاری گاری یار گاری
 گال سہیل دی سمجھو تباڑے - سدھی ساری یار ساری م

مفتی غلام حسن گانمن شہید نے دیکھا اپنی کافیاں ورتج جوگی۔ رانجھا۔ منجھا۔ جس علاقائی علامتاں کوں تعریف
کے مفاسین کہتے استعمال کہتے۔

اماں نی بک جو گھیرا آیا - کوئی صاحب حسن جالے
ما پیو چھوڑ گئی نر اس کے - بھلا لایاں دیکھا لچ پالے
رانجھن میڈے سردا والی - بھلا گھیریاں دیکھا کیا ہالے
ڈانگاں اس توں گھول گھایاں - بھلا حدتے ڈانگاں والے

گانمن باجھ جال اہی

بھلا کوں میڈے غم نالے ۵

بیدل فقیر سندھی کوں کافی گو شعراء ورتج بک اچا مقام حاصل اے۔ تعریف کے علاوہ آپ دیاں کافیاں
ورتج اپنے دور دیکھا سیاسی تے سماجی حالات دیکھا عکاسی علامتاں کے اولے ورتج ملدکا ہے۔ صرفیا نہ رنگ ورتج
بک کافی ڈیکھو۔

صورت دا دا پاری آیا

ایا ساڈے ویس

عشق کے کہتے رانجھن کیا - چھوڑ کے تحت ہزاری

جوگی والے ویس

رنگ پور کے ورتج دیر کر کے - شاہ پھرے بکھاری

درد کیا درویش

آ اتھاہیں سرتے چائس - بار ڈکھاندے باری

پرت لالیں پر ویس ۶

ایندے بعد حضرت خواجہ فرید نے کافی ورتج اپنا بک فریڈنگ جایا۔ اس توں کافیاں ورتج نہ صرف مفاسین دیکھا
سخت پیدا تھی بلکہ کافی ورتج کئی بیت کے تجربے دیکھا کہتے گے۔ مریج مثلث مجھس۔ مدرس تے ڈومر عمارت کب
کوں کافی کے ویس پوانے گے۔ تعریف کے علاوہ عشق۔ رومان مناظر فطرت۔ تہذیب و ثقافت۔ رسم و رواج
لوک داستان انسانی جذبیاں دیکھا عکاسی تے وسیجی ورت ورتا کے کافی دیکھا صرف اوج شامل تھے۔ جنید کا رجب
نال کے صرف سمنن اس دور ورتج باقی تمام اصناف تے چھا گئی۔ حضرت خواجہ فرید نے اپنی شاعر کا نال ڈونجھے
جمع شاعر کوں اتنا متاثر کیا کہ بک ادو کوں چھوڑتے باقی سب شاعر فرید سب کے رنگ ورتج کافی آکھن گے
اس دور کے ہاندے کافی گو شعراء ورتج خواجہ عاتق جوگی۔ کمال خان نگسی۔ خواجہ احمد یار۔ سید ولایت حسین۔

محمد بخش حمدان سے جذبن لگائی کے نال قابل ذکر من۔ مگر حضرت خواجہ فرید کا کافی صفت کے سب توں وڈے شاعر
من۔ آپ دا پورا دیران کافیاں دیا احرک رنگی نال مگر پاپے۔ موضوعات کے اعتبار نال دیا تے اسلوب
کے اعتبار نال دیا اے کلام اتنا متنوع ہے جیدی نذیر منیں ملدیا۔ ہک کافی ڈیکھو مکھڑے کے بعد ہر بند ترے
ترے مصرعے دا ہے بند دا ڈوبھج تے ترے بجھا مصرعہ ہم تانیہ من۔

دل دردوں ہن ہارکا دو یار۔ دل سیریاں ہا کارکا دو یار
زلحف سیاہ تھی ناگ وادھے۔ ڈنگ مریدے کارکا دو یار
لول لول سیرھا جاری دو یار
لاکریا توڑنہ نیتو۔ جذری صفت ازارکا دو یار
ڈکھڑی تیدی یارو دو یار
سافول آفوس نہ ترسانویں۔ موسم چیتہ ہارکا دو یار
گھر گھر تھی گلزارکا دو یار ۷

ہک ہنی مثلث نا کافی وزح بند دا ہر ڈوبھج مصرعہ مطلع کے پہلے مصرعے تے ترے بجھا مصرعہ مطلع کے ڈوبھجے
مصرعے دا ہم تانیہ ہے۔

توں بن حضرت یار۔ ہر دم بھراں حیرانی
ماہی باجھوسل گھنیرے۔ جیون ہے بیگار۔ جانے دل دا جانی
دسہر جیاں ہر نہ کوئی۔ خولیا داسردار۔ صورت وزح لانا نانی
در درید ہے چیز ماہی۔ تھفدے وزح و پار۔ جذری تر تر بانی ۸
ربیع وزح خواجہ فرید دیا ہک کافی۔ بند کے پہلے ڈر مصرعے انج من۔ لیکن ترے بجھا مصرعہ مطلع کے پہلے مصرعے دا
چوتھا مصرعہ مطلع کے ڈوبھجے مصرعے دا ہم تانیہ ہے۔

سن یار پرائی پینر وڑو۔ تھیلا تھیلاں چھل گئی دڑی گل
کانبہ ٹانے اچھریاں مہرکاں۔ سمت سیالیں کردیاں ٹوکاں
رندکا دل دیکر وڑو۔ سر درد اچھل پے روگ اٹل
گکڑا ہنیرے رنجھنے والا۔ دسرا منہم نکر دا چالا
پیر گئی مہنگ چیر وڑو۔ سٹ بیج پنک تے رنگ گل ۹

حسرت خواجہ فرید دی اے کافی ڈیکھو اس دوج کافی دے معرے نو لیکے انداز اوج در تھے گن جھکاں اس کافی دا مغلن
دل نچکواں ہے۔ اٹھاں بک بند دوج بڑ دھوے تانیخہ دی رکایت نے موسیقت تے سنہرپ پیدا کیئے۔

سنسی کرہوں قطار بکچ ڈوہوں ہن ہن ہے
جھاگ جہل عقل بار نال نیل ہن تن ہے
کیڈے کبل ساگ گیوسے ۔ کیڈے ہار سنگار
گا ہنریاں دی گھنہ گھنہ دے
پڑے ڈو گناہ نہ میڈے ۔ ہے دے بر جہل یار
مفت کتوں ان ہن ہے
دڑی چہت نہ تھیویں بھڑی ۔ مطلب ہن دیدار
موسن چندیں تن تن ہے

۱۵

سرائیکی کافی دوج قدرتی مناظر تے موسماں دیاں ست رنگیاں خواجہ فرید توں پہلے اس چس نال نظر نہیں اندیاں آپ
اس طرح مناظرِ فطرت دی تصویر پھیکیدن کہ سب کجھ انکھیں دے اگروں آدیندے ۔ ساوٹ دے موسم دا
بیان ڈیکھو۔

آٹے ست بڑیا رے ساوٹ دے ۔ ودہ ساوٹ دے من بھاوٹ دے
بدے پورب مار ڈکھن دے ۔ کچلے بھوڑے سرورن دے
چاروں طرفوں زور پون دے ۔ ساڑے جوڑ و ساوٹ دے ۱۱

محمد بخش نوروز بڑوڑے دے شاعر من پر کاناں دی پہوں چنگیاں آکھین ۔ اسان نوروز دیاں کاناں کول اس
کیتے اہمیت بڑیندے ہیں کہ اٹھاں کافی صنف دوج اپنے توں پہلے دے شاعران توں ہٹ تے بک نواں رنگ
اختیار کیتے مجاز تے خارجیت اٹھاں دیاں کاناں دی سب توں وڈی سبجان ہے او کافی کول تصرف وچوں
کدھ تے خالص انانی جذباں دے اظہار دے رستے تے گھن آئین ۔

سبھن مرنجاں مرنجاں دوج اینویں گھٹ گھٹ نہ ماریں ہا
سدانویں ہا سبھانیں ہاتے دل توں نہ وساریں ہا
سکالیو اے بدن ساڈا ۔ گیا جو بن تے سن ساڈا
بہر توں ساڑ تن ساڈا ۔ سوا کر نہ اوڈاریں ہا
سڑی سوزوں میڈی رگ رگ ۔ اجاں تیدھی اوہا وگ تگ
گیوں لوکاں دے آکھو گب ۔ سنسریں سمبھیں و بپاریں ہا

میں جذقربان رہنا فولدی - کدواں دکیاں نہ اجھلدی

ہینے اول داغ ہے تھلدی - لگا ساکن کنواں ۱۲ -

ایں دور سے بڑھے سب شاعران نے پھلی ریت کواں بھائے یا فرید سئیں سے رنگ ورج رنگیے گن۔ تے اپنی انج
کوی راہ نہیں بنائی۔ ول مولانا لغیر الدین خرم بھاول پوری نے کافی کواں بک دکھا اسلوب بڑے تے روایتی انداز
توں اصلوں توڑ گدھا۔ انھاں دیاں کانیاں وارستہ خواجہ فرید دکی طرح نہ تھل کے سنج برنیاں دچوں نگھدے
جھال فراق تے دچھوڑے دیاں ارداساں بن۔ نہ تصوف معرفت تے سلوک دیاں منزلاں اونڈے سانسیریں
آذن نہ روایت دکی اتمو سونہ روئے ہے تے نہ زبان و بیان دا اور مخصوص مزاج جیڑھا کانیاں نال گنڈی گئی
ہئی جگہ خرم بھاول پوری ہمدے دھدے بازاراں دچوں گزردا۔ کچاریاں سانوڑیاں تے مجلسی زندگی دیاں چھاں
چندا۔ جیدے جاگدے سنگریئے پنگریئے حسن دیاں خوشبوئیں بھنڈا۔ محبوب نال چیداں کر نیدا اپنی نگر
دا جدارستہ بن نیدا نگھدے۔ خالص زبان دکیاں جس۔ روزمرہ۔ موارے۔ تشبیاں دسبھی علامتاں
مکالے دا انداز۔ شرفی بے باکی زبان و بیان تے قدرت تے اظہار دکیاں بے ساختگی خرم دیاں کانیاں دا
سناپو اسلوب ہے جیڑھا کس بے شاعرانہ نظر میں آندا۔

سرخیوں کواں رنگ لائی کھن ہر گھٹ گلابی یارو

کچیاں کواں پیچ پئی کھن پیچ زلف دکیاں تارو

چندر چپاتا بھٹ گیا - سبھ کواں کھن چھٹ گیا

مکھڑے تے تیدے بڑیکھ رنگ - رنگ بھریا بہار دے

توں جتی سانگاں ہاں ہال پور - اتلی پیرا انگیس ڈور

لانڈے وتن بھلا نشتے - یار تیدے پیارو

انھیں بھاتوں ساڈے نال - کھرو بچے ساڈا وال وال

جھتہ ہوں تھے بہہ کروں - یار تیدے پیارو ۱۳

خرم بھاول پوری اپنی کافی کواں غزل دے نیڑے گھن آئے تے ایں طرح سراہیکی شاعرکا ورج غزل دکی صاف
دا باتا مدہ پڑ بدھا۔ خرم بھاول پوری دکی ایجھی غزل نا کافی بڑیکھو۔

سانگے بیت پریت سے سارے - یار پیل انج توڑ گیا

واہ جو کاریاں کر گیا ساڈیاں - ہاں ورج سانگا پور گیا

ساکن ساڈا سانول سائیں - بروج روند اچھوڑ گیا

بڑکھاں توں بھڑا دن والا - ہتھوں بڑے بڑکھو بڑوڑ گیا

خرم انج او بند دیندا - آپاں توں منہ مڑ گیا ۱۴

ب باقی دن چار بڑھارے پھوکی پھری سندا۔ مفر کنوں مفرور پھری تیزے اندر و توح اندھلا

سمجھ جیب صبح کر سمجھیں گز گزوں دن سدا

ت تقریر نہ کر توں بندیا بہت مال پھمیا۔ نیکیاں بدیاں سب تھیں جلد ہر یک تھی نکلھریا

سمجھ جیب صبح کر سمجھیں قبر دوز کر لیا

شاہ جیب کے بعد سلطان العارین حضرت سلطان باہو سیں نے سہا حرفی دکا صف کوں اپنے عارفانہ خیالات
نال پوں وڈا بھاگ لاتے۔ آپ دیاں پنج سہا حرفیاں عشق حقیقی تے معرفت حق دی خوشبر نال
بکدیاں پن۔

الف اللہ چنے دی بوئی میرے من و ج مرشد لالی ہو

نغی اثبات دا پانی ملیں ہر رگ اگے ہر جانی ہو

اندر بوئی شک پچا یا جان بچھن تے آئی ہو

جیرے مرشد کامل باہو جیں اسے بوئی لالی ہو۔ ۱۶

علی حیدر ملتانی سہا حرفی دکا صف دا امام منیا و نڈے۔ اوندیاں سہا حرفیاں زبان و بیان۔ سلاست و روانی
تے عشق و معرفت کے اسرار و رموز کے بیان و اشالی نمونہ بن او خود فرمیدن۔

پنج سہا حرفیاں حیدر اکھیاں پنچے گنج معانی دے نی

دانگ حروف مقطعہ کے راز رموز نہانی دے نی ۱۷

علی حیدر ملتانی دکا سہا حرفیاں و توح لفظ گندھج گندھج تے سانسریں آندن۔

ع عشق شراب دکا چڑھی مستی کھڈیاں کھڈیاں کھڈیاں کھڈیاں کھڈیاں

میںڈھی گندھی ہی عطر پھیل دالی زلفاں کھڈیاں کھڈیاں کھڈیاں کھڈیاں

سرد پاتا ہا پارے ڈکھنڈے کول ہنوں ڈھلڈیاں ڈھلڈیاں ڈھلڈیاں

علی حیدر آیار پیارے با محوں ہڈیاں زلدیاں زلدیاں زل گیاں ۱۸

جندڑکا پردیسی بک ایجھی سرائیکی زبان دکا ٹولی نظم ہے۔ جیرھی حدیاں توں گھر گھر و توح پڑھنڈکا ہی اسے انیکوں

مقان دے بک درویش حضرت شیخ عبداللہ نے تخلیق کیتے۔ جنھاں دا زمانہ ۱۰۹۰ھ / ۱۶۷۹ء کے تیزے

تیزے دا ہے۔ جندڑکا پردیسی چٹے کھلاں دکا ترفیب دنیا دکا بے ثباتی تے اگلے سفر کیتے چٹکے عمل

کا دن دکا تلقین تے مبنی نظم ہے۔ اسے نظم سہا حرفی دکا صورت ہے۔

س سدا نین باغ بچیے - سدا نہ ہونڈے فرس غلیچے

ہر دم نگر چلن دا کیچے - اوڑک موت کینیا

سمجھ بندہ توں نال نگرے اسے جندڑکا پردیسی ۱۹

سرائیکی سی حرفی کے اس پہلے دور کے ڈوبھے شعراء و ترج حفرت سپہل سرست حافظ جمال اللہ منظر الہی سے خواجہ مکرم حسین
سیرانی کے نام سب ترن ممتاز من۔ سپہل سرست سٹیں نے اپنے ڈوبھے کلام کے علاوہ سی حرفی دیا کھی۔ اس
سی حرفی و ترج عربی فارسی دے الفاظ دیا کثرت ہے مضمون عارفانہ، بحر طویل سے ہر بند ترے ترے معریاں
دا ہے۔

خ خواب گیا کنوں تات تیڈی کیا برسا کوں بے تاب میاں
توں شتاب آویں ڈوبیں آب میوں سائیں کھول نقاب حجاب میاں
تیڈے نینہ نواب کباب گیتم کوئی بنیں نقاب خطاب میاں
س ساری اکھاں جاکھ یاری والی تیش نال کریجے دوزاری میاں
باری برہ و ہائی کاری سانوں گل چا گھترئی گاری میاں
داری یار تیں توں سو داری دنیاں دتیاں ترج گتیر تیاں گکاری میاں ۲۰

حفرت حافظ جمال اللہ ملتان نے سی حرفی چرخہ نامہ کھتے اس صفت کوں یک نواں رنگ عطا کیا۔ اسل چرخہ
نامہ کے عنوان نال اگوں انج اس سی حرفی سے جمال کریوں۔ حفرت خواجہ حافظ جمال اللہ دیا ہے سی حرفی نوری
سرائیکی و ترج یک نولیکلا مقام رکھدی ہے۔ ہن حفرت خواجہ مکرم الدین سیرانی دیا سی حرفی دا نمونہ پیش ہے اس سی
حرفی و ترج قرانی جے دیا اشعار و ترج استقلال کیتے گن۔ سی حرفی دا مضمون عارفانہ ہے۔

د دیوانی ہوری مینوں گل نہ کائی سنبھے
ماہی میڈے دین لے ہور نہ کائی بچے
ایو کھیرا جھیرا کر نال میڈے نت بچے
دولتہ بین اکا غنیا و منکم جو پڑھیم میڈا کوئی بچے ۲۱

سرائیکی سی حرفی کے وچلے دور کے شعراء و ترج حل خان لغاری، سید اکبر شاہ حسین ویدر۔ امیر حیدر میرن
بیدل ندھی مولوی محمد بخش صدن سے مبرور شاہ دیاں سی حرفیاں نااندہ حیثیت رکھدن۔ اس دور دیاں سی حرفیاں
و ترج مجاز سے حقیقت دکاری علم شاعر کی ملدی ہے۔ حل خان لغاری دیا سی حرفی "مغرب نال خطاب سے التبت"
دا ہر بند اٹھ معریاں یعنی چار شعراں دا ہے۔ سارے مصرعے ہم قافیہ کینی بلکہ اشعار دیا صورت و ترج
صرف مصرعہ ثانی دا قافیہ ملدے۔

و آسونہا جانی یار میڈا
گل گک کروں مٹھیاں جالھیاں جی
تساں باجھ آرام حرام ہویا
تیڈے مار و جھورے تساں جالھیاں جی

اوڑا پاڑا جیرھا مینے بُرندا۔
تیسہناں کولں بڑے توں آیار بڑکھالیاں جی
نال حمل نئی اکال ملو !!!

دعوتیاں سمجھ تھیوں سُر کالیاں جی ۲۲

بیدل سندھی دیاں بڑوں سہی حرفیاں ملدن انھناں وچوں بک سہی حرفی دی مردجہ ریت توں ہٹتے ہے ایندے ہر حرف
نال بڑدھریاں دا بک شعر ہے تے چار چار حرفاں کولں بکے قافیہ نال بڑے تے بک بند بڑایا سگے۔

الف اکھن دی کائی گل نہیں جرتوں

جھتہ کتھ آپ دکھاؤندا ہیں

ب بجلی وانگ جھلکار بڑکھاوت

آپ توں آپ چھاؤندا ہیں

ت تاب تبلی دا کون جھلے

کوہ طور کولں ریت بناؤندا ہیں

ث شہ و جب اللہ آپ اکھیو سرنگ میں

خود آپ ہی رنگ رناؤندا ہیں ۲۳

سید اکبر شاہ سرائیکی زبان کے بک قادر الکلام شاعر من۔ آپ کے جنگ نامے تے منظوم قیماں دی طرح سہی حرفیاں
دی بیوں شہرت رکھین۔ سہی حرفی بے نمازاں دوج نماز دی فضیلت بیان کیتی گئی ہے۔ سہی حرفی داڑھی
اکبر شاہ دوج بک بک حرف واپند مینے بک بک بڑینہ نال جوڑتے وچھوڑے کے احوال بیان کیتے
گن۔ این سہی حرفی دوج زبان سادہ تے جذبات دی بہترین عکاسی کیتی گئی اے۔

اے انتری بڑینہ حساب کراں بے تاب تھیواں جیوسی

شوق شراب وصال والے دکارہاں پیاسی تھی

عجز نیاز تفریح زاریاں پویم قبول بکیسی

اکبر شاہ میکل یار ملے جس دل اسا بڑی کھسی ۲۴

اکبر شاہ دی بک سہی حرفی دی ونکی بڑیکھو ایندے آخری مصرعے قرآنی من۔ بیہر انجھا کے حوالے نال معرفت
دی گال کیتی گئی اے۔

الف آرنجھاسک اللہ اسا بڑی ہریتہرب تیرین۔ نال ماہی کے پاک محبت کھیر اردھین

شوق یار بڑیم رانجھا ڈونڈھ اسان زمین۔ ان اللہ یب التوا بین دیکب المتظہرن

ب پانہ نہ چھڑسی میڈی رانجھامیزل ہے لعین - ایہہ دل خوش دلدار کرئیے ثابت رکھاں دین
 کل عالم اکھے بھیرا نھے دیا میں آکھاں امین - با غفری دلی رجعتی من المکرین ۲۵
 سید امیر حیدر میرن دیاں سی حرفیاں پوری سرائیکی شاعری و ترج بہک اچا مقام رکھیندن - الفاظ دے انتخاب
 اظہار دی برجستگی - سوز و گداز تے کلام و ترج سلاست دے لحاظ نال او سی حرفی دے صنف دے صنف اول دے شعرا
 و ترج گترنیدن - امیر حیدر میرن دیاں پنج سی حرفیاں عشق حقیقی دیا مستی نال لبریز ہن۔

الف آیا کرو پھیرا پایا کرد نہ سکایا کرو اسال بانڈیاں کول
 سوہنے رنگ بھرئیے اون زرے زرے منع کون رے جذ جانیوں کول
 کرو دور دوری رکھو پیت پوری گھو لو خلق کوڑی بے ایمانیاں کول
 میرن کھو واری میڈی جذ و لری تیں توں کراں واری چیزاں فانیوں کول
 امیر حیدر میرن نے میر تے لوندی ماہ دیاں موالی جو ابی سی حرفیاں دی کھین۔ ایجھی بہک نعتیہ سی حرفی
 دی وکھی۔

م محمد دے نال اتوں گھول گھٹاں جگ سااما - عاجز جی کان کینی جھوڑئیں توت ہزارہ ما
 میں ماندی در ماندی کول بڑکھائیں رب نظرہ ما - میرن شاہ میڈے من بھایا ماہی ماہ متدا ما ۲۶
 سی حرفی دے وچلے دور دے چھیکڑی شاعر حضرت مجروح شاہ ہن۔ آپ حضرت خواجہ فرید دے ہم عصر بہک صوفی
 بزرگ ہن۔ آپ دیاں سی حرفیاں و ترج ڈوڑے دا رنگ غالب ہے۔ زبان فتریا ہوتی تے دل چھکویں ہے
 انھن سی حرفیاں کول سرائیکی دیاں بہترین سی حرفیاں آکھیا و ترج سگدے۔

م ماہ تاں شاہ جال دا اکی میڈے یار دے نال بجال نسی
 اوہے خط نسی اوہے خال نسی اوہے وگرے وگرے وال نسی
 اوہے ابرو قوس نالی نسی اوہے نرگس جادو خال نسی
 یار تاں بے دیاں نال ہویا پر مجروح دے حال تے بجال نسی ۲۷
 سی حرفی دیا صنف دے چھیکڑی دور و ترج ذوق ملتان، گداز - محمد مٹھا - سید مبارک شاہ - میاں رحیم بخش
 نبی بخش بنشا محمد امین عاشق تے پیر سید شہیر محمد گیلانی نے بیوں اچھیاں سی حرفیاں لکھین۔ میاں مٹھا دیا
 سی حرفی نیگرو نیگور کول کافی شہرت حاصل تھی اے۔ انھن قصہ بھیرا نھے کول سی حرفی دے انداز
 اترج کھیے۔

الف اللہ دی قسم دے نیگرتیں پھول میں دیوانہ - گھر بار سیم تے توت ہزارہ ستھ و ترج پکڑیم کاناں
 ما پڑو میکول خفتی سڈنڈا تے کوک سڈے دیوانہ - اری نیگرتیں بگ ملا ہیں تے دے ہا ملک رباناں ۲۸
 میاں رحیم بخش پہلے شاعر ہن۔ جنھن نیتہ سی حرفی دے علاوہ پنڈ دلفت تے واقعات کر بلا دے موضوع تے

سی حرفیاں لکھیاں۔ این طرح پہلی داری این صف و برج شہادت حسینؑ دامظون شامل تھے۔
ک کر بلا کے و برج شور پیا قبلہ دانماز جد نعتیوں نے

اول شمرنے چھک تلوار مارکی دید یار پیارے بڑے کتونے

سر بڑے کے عاشقاں سر لیا مٹے یار دسے نشے دیکا پتونے

رحیم بخش فناہ تھیں کوچ کر کنبھی و برج فردوس دیکا لیتونے ۲۹

سی حرفی لکھن دے پھلکیر دیکر دور سے شعراء و برج جان محمد گداز کول پہوں اہمیت حاصل ہے۔ کئی شعراء نے منظم
مشقیہ داستان کول سی حرفی دیکا صف و برج کھینچے۔ انھوں و برج گداز نے سی پہوں دے قہے کول سی سے
سی دے ما دے جواب سوال دے انداز و برج و بڑے دکمش پیرائے و برج بیان سیتے۔ سی دیکا ماسی کول
تال بڑی دیکا کہ کبھی لوک پیچی ہر دن انھوں دے ساہ تے و ساہ نہ کھا۔ بوند ملاحظہ کرو۔

ت ترک تے کیچ دے لوک کچے کڈاں پلندے نی کیتے قول دھیا

بک بول تے لکھ مغول کرن اھتال بولاں قول پوندے ہول دھیا

ہودن میت تے پیت دیکا ریت ترورن پتیاں دایاں دے بڑول دھیا

دنا باز گداز ہراز تیدے جیرے شگے نی ڈانواں بڑول دھیا

ث ثابت زبان کر سوچ اماں ایسے بول کرارے نہ بول مانے

بک بات تے لکھ نکات بوسے میڈا کیچ مکران دا ڈھول مانے

اول ہی میت دیکا پیت دیکا آس میکول جیس دل لٹا سینہ بھول مانے

لاجاں پال گداز ہم از مندا اینویں محض نہ ولیم رول مانے ۳۰

پیر سید شیر محمد گیلانی فتور دیکا نے کئی عارمانہ سی حرفیاں لکھین۔ انھیں اپنی بک سی حرفی و برج میت دا بک
نواں تجربہ کیتے۔ دیکھی :-

الف آہ بک ہکلا - کیتوس عشقوں بک بکلا

ہو یا جس تھیں نی آولا - ایہ عشق کھڈ پائی

ہے احمد سہرا ہی

شک دور کرو سبکائی

نخ خاطر یار پیارے - کیتے عاشق ایڈ پیارے

ایہ چوڑاں طبق جو بارے - سوہنے یار دی خاطر آہی

ہے احمد سہرا ہی

شک دور کرو سب کائی ۳۱

چرخہ نامہ :- چرخہ نامہ نظم دی ایچجی قسم ہے جس وچ چرخہ تے اُدھے لوازمات کوں علامت
 دے طور تے دریا دیندے۔ چرخے کوں دہی ویب وچ پھول اہمیت حاصل ہے۔ زالیں کیتے چرخہ کیتے
 سگھرا پے دی ثانی ہے۔ شعرا نے چرخہ - تند - ستر وغیرہ کوں نیک اعمال - خوش اخلاقی - رزقِ حلال
 اُماری عاجزی تے عبادت دیاں علامتاں بنڑاتے ایں صف وچ شاعر کی کیتی ہے۔ سرائیکی وچ اسے
 چرخہ نامے سی حرفی دی صورت وچ ملدن۔ سب توں مشہور سی حرفی چرخہ نامہ ملتان دے بزرگ تے اولیاء
 حضرت خاندانِ حلال اللہ منظر الہی دی ہے (۱۱۶۰ھ - ۱۲۲۶ھ) کھال اسے چرخہ نامہ لکھتے نہ صرف ایں صف
 کوں فنی کمال بخشے بلکہ سی حرفی وچ اپنے اُن مٹ نقوش چھوڑین۔

الف اٹھی دھیانت جاگ سوئے توں سنڑھی بیانئیں
 گھن چرکھا پاکتر کھوڑی بمبئی رات دہانئیں
 ایو ویلا ہتھ تیدے ناں آسی دھی بلپانئیں
 اُتھ جال سہاگنڑ سو ہے جو شوہ دے من بھانئیں
 ص جھانکی نال دھیانئیں کت ہی بکا جھلی
 نھلے ستر دے کتھ کنوں تند نکھیری بھلی
 ساری عمر دا کیتا ونجا یو گھت کر تند ادلی
 فضل جال اللہ دے باجھوں سچھے نہ کئی لگتی ۳۲

ڈھولہ :- اے سی حرفی دے انداز وچ نظم دی ایچجی قسم ہے جس وچ محبوب کوں ڈھولا دے
 ناں نال مخاطب کرتے اپنی مونجھ ملال تے ڈکھ وچھوڑے دیاں ارداساں پیش کیتیاں دیندن۔ نعتیہ
 مضامین دے بیان کیتے اے صف پھول مقبول رہی ہے ایں وچ عشقِ ڈھولے دی ڈاڈھے چلے کھیلے
 گن - کہ شعرا نے اصلاحی مضامین دی ایں وچ بدھن - خادم مکھن بیلوکی - ناطق - شائق - جان مورگدان
 مولوی نبی بخش بختیا - ماسی پیر بخش - جڈن ملتانی تے نور الدین مکین دے ڈھولے مشہور عقین۔ اے ڈھولے
 زیادہ تر نعتیہ - اصلاحی تے عشقِ مین - خادم مکھن بیلوکی - دا ڈھولہ نعتیہ شاعر کی دا بہترین نمونہ ہے۔

م ملکی ڈھولا آڈے دیار ضرور کی - اعلیٰ ملد نکایا ایں فرقت ہجور کی
 نہ ترے پروا بیاں دل نہ سہنکا دور کی - خادم خاک نکا کی توں میں خلقت نور کی
 ع غفل تیا سوں کیتا عشق نکاں - پاگل لوق پر م دا گولاں بندندھ کمال
 دسرے خوش قبیلے بھل گے بل اماں - خادم بن لڑیا دے کیوں گھر وچ سماں ۳۳

مولوی محمد امین شائق بہک نے ہرے شاعرین آپ سے بہک نعتیہ ڈھولے دا بند ڈیکھو۔

ل مک چھپ ڈھولا برقعہ میم دا پالو - ایوں ملک عرب و توح احمد نام دھوالو
کتیو حسن دا جلوہ نکال دم پالو - شائق یار سے دل و توح ڈھولا جھوک بنالو م ۳۲

مولوی بنی بخش بنشیا کے نعتیہ ڈھولے دکا زبان تے بیان سے سارے سنہراپ کھدن۔

ل لاکے نیڑہ پالو مول نہ جھاتی - ایار منرتا ڈی اماں خوب پھجاتی

ڈھولا بھرتا ڈے لانی جگر اتح کاتی - بنشیا آخر ویسے ہر دی کلمہ ساتھی

الف افر ڈھولا رکھیں پیت پرانی - میدا رضامن ڈھولا و توح ڈوہاں جانی

بیرے چشتی تے چڑھاں کلمہ آکھو زبانی - بنی بخش دا ڈھولا بویا حق حقانی ۳۵

نعتیہ ڈھولے دکا صف و توح نور الدین مسکین نے دکا بہوں چنگا وا دھا کیتے - انکھاں سے نعتیہ ڈھولے عشق رسول
سے تقدس نال پُرمین۔

ض ضرور اسا ڈی سن فریاد سے ڈھولا - کیتا قول تول اپنا کھیں یاد سے ڈھولا

سارکے عمر گن ہوں گئی ہر باد سے ڈھولا - اوکھے رنڈ حشر سے سر امداد سے ڈھولا

ط طہ یسین تیدا لقب قرانی - دالشمس والقصی رخ روشن نورانی

تیدا کا تار زلف تول ہے والیل نشانی - تول محبوب ایسی سو نہا دلبر جانی ۳۶

انکھاں نعتیہ ڈھولیاں سے علاوہ وسیب دکا اصلاح تے انسان کول چنگے گن کا دن دکی ترغیب کیتے دکی نئی ڈھولے

کھینچے گن - ناطق سے مشہور ڈھولے و توح دنیا دکا ہے ثباتی - سماجی برائیاں تے دنیا دکا حرص دکا نفسی -

قبر سے عذاب دا خوف نیک اکمال تے عبادت دکا فضیلت دا بیان تے چھیکر و توح ترے نعتیہ بند

شامل ہن۔

م مشکل منزل پہلی مرٹ والی - ڈور جھی قبر دکی منزل جھی صحت کھالی

ترجیحی حشر دکی منزل جھی سب تول مالی - ناطق ہر منزل تول اللہ آپ سمجھالی

ن فکر کریں پیندا سنت سفر دا - کالی رات اندھاری ڈیو اپال قبر دا

ستیس ایں گزارو او ڈھولے تول ڈورا - ناطق اگے اکیس سے ڈسدا حال قبر دا ۳۷

عشقہ ڈھولے کھنڈن و توح جان محمد گداز تے جندن ملتانی ڈول ابھریں شاعر گزریں - گداز سے ڈھولے و توح

فراق دکا کیفیت کول بہوں پرتا تاثیر انداز اتح بیان کیتا گے۔

نغ غرض نہ رہی تو نہریں ڈھولے تیکوں - سماں بھی لائق ناہیں اینویں روڈن تیکوں

محرم حال نہ کوئی اکھاں حالت لیکوں - تھیندا ویری کا گدازا جانوں سب جیکوں

ف خاک ہے تارے مارے شاہد میرے - کھڑیں این گزراں اکیس ہو گیاں بیرے
 ایو ڈھولا نہ آہی ڈھولیں سے تیرے - دلیں کھس کے گداز کیتو جھوک پریرے ۳۸
 خدن ملانی کے ڈھولے ورتج نینہ لادن ہے ڈکھریں دا بیان ڈکھیو۔
 ش ثابت پیاں ماہی سنت سفرتج - ڈکھیاں طرف چودھاروں آنویں تولں نندرتج
 ڈھونڈھاں کوچے گلیاں تازاں بزار شہرتج - ونڈی لکلی نہ جڈزی اکیس علم قہرتج
 ج جیکر جاناں تاں میں نینہ نہ لیندی - جہدی پنج نہ جہدی جہدی لا مروندی
 ڈکھڑے ڈورے ڈدری گلی کیرنکر پنڈی - بوس بن ڈھولا سائیں پئی دت تا نگھڑے کیندی ۳۹

جوگی نامہ :- جوگی نامہ ہک مقبول صفت سخن رہی ہے۔ کانیال ورتج جتو جتو صرفیا نہ مفاہین بدھے گن۔
 اتھان گلکوں محبوب حقیقی کے روپ ورتج پیش کیتا گے۔ نعتیہ اشعار ورتج وی جوگی دا لفظ بنی کریم علی اندھیل
 واسطے استعمال تقیذا رہیے۔ جوگی نامے دی صفت عشقہ کوک داستان پیرا نچھے کے زیر اثر وجود ورتج
 آئی ہے۔ ایندے ورتج جوگی کوں محبوب دیا حیثیت نال مخاطب کرتے مارے دل کے ورد سنڑائے ونڈن۔ جوگی
 نامے عشقہ وی ملدن تے نعتیہ وی۔ اسی حرفی کے انداز ورتج وی کھینے گن تے اول تول پٹ تے عام نظم
 کے سانچے وی اختیار کیتے گن۔ کافی رنگ ورتج وی کافی جوگی نامے ملدن۔ پیرتے اندھی ما کے جوالی سواہی
 جوگی نامیاں دا وی چنگا بھلا رواج رہیے۔ سرائیکی ورتج باغ شاہ۔ بنی بخش بنیشا تے سید مبارک احمد پوری
 کے جوگی نامے مشہور ہن۔ مولوی بنی بخش بنیشا داسی حرفی کے انداز ورتج پیرتے اندھی ما کے جوالی سواہی
 جوگی نامہ دا نمونہ -

ر اسنڑاں جوگی

ت توبہ میکوں اماں ہور نہیں - ڈر ساں مول نہیں شہر شور تھیں

ہور ہنگی نہ رہاں زور تھیں - جوگی نال میڈا دل توڑ نہیں

ر اسنڑاں جوگی

ش ثابت رکھ ایمان پی - تیکوں اکھاں میں نال احان پی

کبھ پائے حق دی پچھان پی - اوس جوگی دا جھوڑ دھیاں پی

کون ہوندا جوگی

ج جوگی نیں آتاں جذبی - ایندا اتانی نہیں بند بندھنی

میڈی جذوں مول نہ بندنی - جوگی جان میڈی تے بندنی

ر اسنڑاں جوگی ۴۰

باغ شاہ دانقیتہ جوگی نامہ ہیرا رانجھا دی لوک داستان سے حوالے نال کھیلاگے۔ اس وچ جھنگ شہر۔ تخت ہزارہ تے جوگی کے لفظ علامتاں سے طور تے استعمال کھین۔ اسی حرفی سے انداز توں ہٹ تے ہے۔

دیاں جوگی دی طرف ضروری باجھوں دل طاقتے

رہیاں خاص ضروری میڈا دل مشتاتے

تخت ہزاروں بک جوگی آیا - جھنگ سارے جین نضی کھنڈایا

کتیس لطف و ضروری - ڈھماں مک انلاک اے

شان جوگی دا ہے لولاکی - سمدہ کر کے سب اخلاقی

خادم حور ضروری - دوزن پیش براتے ام

بنی بخش بخشا دانقیتہ جوگی نامہ فنی تے نکرکا لحاظ نال قابل توجہ ہے۔

دیاں جوگی کے نال - رنزاں زورے ندرے لائیاں - ہے جوگی بلج پال

جھوکاں عرش تے لائیاں

جوگی میڈا پاکوں پاک ہے - خاطر جنیدی کل لولاک ہے

ادبوں حاضر تھی کھڑا براق ہے - عاشق خود غفار اے

حوراں خدمت آئیاں

کانجا رنگ وچ پوں سارے جوگی نامے کھیے گن۔ رانجھے جوگی دی علامت پورکا سرائیکی شاعرکا وچ پھیلی ہوئی

ملدی ہے۔ سپہل سرمت، خواجہ فرید، بیدل نقیر، خواجہ غافل جوگی تے ڈونجے سب ہانڈرے صوفی شعرا

نے جوگی نامے کے رنگ وچ کانیاں کھین۔ سید مبارک احمد پوری کے جوگی نامے کے ڈول بند۔

ہیں جوگی بلج پال

اپنے دامن لایو

بین و جا کر کیترا ماندی - ہیرا ہوئی ہے تیڈی بانڈی

بن جوگیاں دی چال ہے - دھڑکی چا بر مالو

گھولان جھنگ سیالیر ہلا - چٹا میکر تخت ہزارہ

جھلاں تیڈے نال ہے - وگدہ خود فرمالو ام

گھڑولی :- گھڑولی سرائیکی تے سندھی شاعرکا دی بک قدیم صنف سخن ہے۔ اے زیادہ ترسی حرفی کے

انداز وچ کھی دیندی ہے۔ اس صنف کوں گھڑولی یا گھڑولی لعل کے نال نال لوک شاعرکا وچ بھوں دیتاگے۔

سب توں پہلی گھڑولی اساکوں حضرت سپہل سرمت سبیں دی ملدی ہے۔

سوہنے یار دی گھڑی بھردی - ماہی یار دی گھڑی بھردی
 بک اللہ کنوں میں ڈردی - بک مولا کنوں میں ڈردی - آہا آہا سوہنے یار دی گھڑی
 پیر پیراں حضرت میراں - نام گھنڈیں جے نییاں زنجیراں
 میں مرشد کامل کردی - سوہنے یار دی گھڑی بھردی
 حسن حسین علی دا جایا - بار آمدت واسر تے جایا
 میں بانہی شاہ حیدر دی - سوہنے یار دی گھڑی بھردی
 نوح نبی دی بیڑی آئی - جیس ورتج چڑھیا نور خدائی
 میں صدق تبیس تے چڑھکا - ماہی یار دی گھڑی بھردی
 سپہل سارا نور الہی - علی ولی دکا ہے مہراہی
 میں ہر دم رب رب کردی - ماہی یار دی گھڑی بھردی ۱۳۳
 حضرت سپہل سہمت سہیں کے بعد بک بے بزرگ شاعر مہمت علی شہر منوکی ۱۸۲۰ - ۱۸۹۰ نے گھڑی نامہ
 لکھیے۔ نمونے کے ڈول بند۔

الف اللہ ہے صاحب تارکی - صدقے بنی توں جان پیاری
 علی ولی تے ہے لاج ہارکی - گولی ہاں میں تنیس دردی
 دو موٹی گھڑی بھردی آہیاں میں تاں گھڑی
 ب بتول پیغمبر زادی - پاک دامن ہے ساشنہرادی
 لیلہ مہر کم ہے صاحب دودھی - توں تہنیدی میں تردی
 دو موٹی گھڑی بھردی آہیاں میں تاں گھڑی - ۱۴۱
 بک پٹی طویل نعت گھڑی دتاں توں متواتر سرائیکی زبان اچھ چھدی پٹی اے۔ ایندے شاعر دا صحیح پتہ
 کینی۔ البتہ ایندے نال گنڈھوڑ مولود کے شاعر خلیفہ محمد مجاور مہن۔ ایں گھڑی دی زبان تے طرز بیان
 قدیم شاعری والا ہے۔

الف اللہ سر جن ہاراجی - باغ لالیس ساراجی
 ظاہر کشیں گل پھاراجی - گھڑی لعل
 ج حوراں پریاں شادی گاون جی - شان بنی توں گول گھاون جی
 بھلا مولا نکس و سایا - گھڑی لعل ۱۴۵

بارہ ماسا :- شاعری کی صفت و برج بارہاں مینیاں دیا نسبت نال بک بک مینے دی موسیقی کیفیت کول
 سائرس رکھتے بند آکھے ونیدن۔ انھاں ورج زیادہ تر مزاجیہ جذبیاں دیا نکاسی ہونڈی ہے۔ موسال کے سوہنے
 رنگ دی ایس شاعری ورج لکھدے ملدن تے مونجہ ملال سے وپرے دی سنڑائی ڈنیدن۔ سرائیکی زبان ورج پھول
 گھٹ بارہ ماسے کھیچے گن۔ مگر جتیاں کھیچے گن او عشقیہ شاعری دا بہترین نمونہ ہن۔ بارہ ماسیاں کے نائندہ
 شعرا سید ولایت شاہ، جان محمد گداز، حمدان بہاول پوری تے سید مبارک شاہ احمد پوری ہن۔ حضرت خواجہ فرید
 خرم بھاولپوری نوروز تے ڈو جھے کافی تے ڈوہڑے کے شعرا نے کئی ترورک بارہ ماسے لکھین یعنی اپنے کلام
 ورج کتھامیں بک بک مینے دیا نسبت نال بند۔ کافیاں یا ڈوہڑے تحریر کیتن۔

سرائیکی زبان ورج سب توں قدیم بارہ ماسے دا شاعر میاں محمود بخش محمودن بہاولپوری ہے (۱۷۸۲ء) ایس
 توں پہلے داکوئی بارہ ماسہ نہیں ملا۔ البتہ روایت ہے کہ معبود سعد سیان (م ۱۰۲۱ تا ۱۰۳۱) نے ہندی زبان ورج
 بک ویران مرتب کیتا ہی جس ورج بارہ ماسے تے ست وارے شامل ہن ۱۱ اول دور ورج سرائیکی زبان کول
 ہندی آکھیا ویندا ہی اور ایس زبان دا لاہور اتے دیا پھول گھانا اثر ہڈی ہن سیتے قیاس کیا ویندے کہ معبود سعد سیان
 کے بارہ ماسے تے ست وارے سرائیکی زبان ورج کھیچے گئے ہون۔

میاں محمودن بہاولپوری کے بارہ ماسے ورج وچھوڑے دارمان دیا ہے۔ موسال دیا تنگی ترشی دا ڈر دیا تے
 گنج گنج و سداں مینہ ویاں ٹھڈیاں مٹھیاں چنگاراں دیا ڈنیدن۔

۱۔ پہلے گنڑاں میں مانگھ دیا جاتی سا فر جو - گھن پاند پونجاں نین کول بچھیں پوسایم رو
 مانگھ سہاڈن نیکیاں جنھاں نیں غم کو - بک میں محمودن مانڈیاں اس سر بھرنہ ڈنڈم دھو
 ۲۔ ہار آیا تراں بھوئیں تسی ساڑے زمین سر پیر - مچھاں تے دھپ ڈوہیں کھوہریاں گرمی ڈیسے ڈھیر
 کونھے کے اندر بہہ روواں میڈا پنچول نال دہیر - گیا ہار ماہ محمود نا جانی نہ پایم پیر
 ۳۔ گنج گنج وینڈی سادنی آسن من سن پے مینہ - پیس پیس پکارے پوسپی و سدا مینہ ہرے
 جیرا اداسی ہو گیا چوہاں چلایا ہنہ - گیا سادنی ماہ محمود نا تیں بن جوہی ہنہ۔ ۷۔ م
 سید ولایت شاہ کے بارہ ماسے دل تے عجیب کیفیت طاری کر ڈنیدن۔ بند کے پہلے ترے مہرے خوشی
 دا تاثر پیدا کر نیدن۔ پھیکر دیا مہرے ورج اور حالت بھر پور مونجہ اوج بدل وینڈی ہے۔ انھاں بارہاں ماسیاں
 ورج آسا ڈیاں و سبھی ریتاں دا عکس دیا ملدے۔

بھاگن - بھاگن بھلاو پھول سب گڑھے سرے گل ہار - سرے سہاگن اور رضی جھن جھن نسن بھنگار
 سرخی سوہے ہندی خبرے کبے چڑھالی دھار - بک جگ ڈوہلیاں میں بھراں سنج برڈیم چوہار
 چیت - آیا مینہ چیر دا گل بھل ڈنڈاں و جھج - میل بھنور گل باس گھن خوشیاں کرن زج زج
 پئی ہے بھلیاں کول پانسی ہن گل پیاں دیا لچ - بک جگ ڈوہاگن میں بھراں میڈے اوگن ڈیکھو بھج

کاتنگ - کتیس مینہ سنیلیاں کتین پن کر ستمہ - سرستے دوپٹے چوڑیاں نک دتج سہندی نتمہ
 پیڑے بستے پیڑے کئی لال چہنہ بھو - بک جگ بڈو گن میں پھراں رورو بھرایم پتھ ۲۸
 سید ولایت شاہ سے علاوہ جان محمد گداز بارہ ماہ سے بڈو مجھے ماہانہ کے شاعر من - انھال کے بارہ ماہ سے موہاں
 دیاں سوکھڑیاں تے عشق دیاں درو سوفا تاں دی سا بھو نال گنڈھیے ہرے من - مرقا تہ جذبات کے اظہار
 دتج گزار کول پھول ملکہ حاصل ہے - انھال کے کلام دتج پھول یاس و تنولیت ہے -

آیا مینہ مانگھ دا ماہی گیم پر دیس - کنگن تلابہ ہاتھ کر جو گن ڈا کیتیم دیس
 روپن براگن ہر کھڑی گل کھول مانگیس - بک میں گدازن مانڈیاں ملیم نکالی دیس
 اسوں مینہ آگیا بڈو کھڑے کرن گھٹ وٹ - عراں گزرایم روزنڈریں خوش تھی نہ جا لیم جھٹ
 بڈو کھڑی کھڑیاں کاتیاں لول لول تھی می پھٹ - بک میں گدازن مانڈیاں اس سانول گھڑی سٹ
 آیا مینہ پوہ دا برناں کرن پامال - خالی پنگ تے سی بھڑی ساڑاں چنوا تھی نال
 بارھاں مینہ سال کے اصلوں نہ کتیں نال - بک میں گدازن مانڈیاں رورو و پنہیم حال ۲۹
 سید مبارک احمد پوری دا بارہ ماہ سا زبان و بیان سے لحاظ نال انھال بارہ ماہیاں تول کمزور تے بڈو مجھے درجے دا
 جیٹو ماہ دیاں اندھا دیاں گھڑیاں جو گدو ہار - ڈیہاں راتیں نت میں اوڈ لیکال آکر میں دلوار
 ننگ سبیلیاں نہ پھدیاں میکوں محض ڈیکھو پار - سید مبارک میم دلبر نہ تھیم غم خوار
 شگر مینہ میں موٹی آیا نہیں ولند - بڈو کھال خطا کیا میں تول تھی پنے گئی اوڈری تاند
 سارے بدن دتج پیڑے وانڈا ہنس کوئی نہو - سید مبارک آما ہما دل ورد اندر داوند ۵۰

ست وارے - ہشت یاس + ست دار سے دتج ہفتے کے بک بک بڈینہ دا احوال بیان کیا ویندا
 ہفت روز ست بند دی بک گنڈھو زخم ہونڈی ہے - انیویں ہشت یاس و تچ اٹھ پھر سے وپرے دا بک
 بک پھر دا پنج پنج بند ہنراتے پیش کتے ویندن - سرائیکی شاعر کی دتج ست وارے سب تول پہلے
 حضرت خواجہ غلام فرید دیاں کانیاں دتج ملدن - انھال بک بک بڈینہ اتے بک بک کافی کھی ہے تے
 ہفتے کے تے بڈینہ دی بجائے صرف بک بڈول بڈینہ تے کانیاں کھو تے بس کر دتا - حضرت خواجہ فرید
 کے کلام دا نمونہ جنھال دتج ایں صف کول تھوڑا پھول ورتیا گے - انھال کول مکمل ہفت روز ہرگز نہیں اکھیا
 دتج سگدا اونڈی نا مکمل تے ادھوڑی صورت ضرور ہے -

انج مانگھ مینہ دکانا نویں سے - دل انویں آگل لانیوں سے

رت زگیلی ساکت سو شہی موسم گل بھل ہے من مو شہی

مد ستانی ڈو کھڑی کتہی سانول صمن سربانویں سے ۵۱

ایندے بعد ڈوبھی کاغی شروع تھنڈی ہے۔

انج مانگھ بننے دیا بارھی ہے۔ کیوں بیٹھی یار و ساری ہے

آفے موسم چتر بہاراں۔ سنگیاں سرتیاں ملیاں یاراں

جوبن مہریں تار تاراں۔ بک میں صفت ازریا ہے ۵۲

سراٹھی زبان و توج صفت روز تے ہشت پاس حرف جان مہر گداز نے لکھین۔ او ایس صفت کول اتنا مہر پورتے
پر تاثیر انداز آج کھیٹے۔ جو شامریک و احق ادا کر مہر پورے۔ ایس صفت و توج بچے کہیں شامر و اکلام نیں ملو اتونے
طود تے ہشت یاس تے صفت روز ہے کجھ بند۔

پہلا ڈینہ :- بچن مچن کرنی دیاں سنگیاں زلیور سندیایں ٹھیک

بک میں ڈوبانگن مانڈیاں دروول کڈھاں سرجیک

نڈھری جوانی سانولا تیزی گویا لیک

بک میں گدازن مانڈیاں روساں جیاتی تیک

ڈوبھا ڈینہ :- آڈت اٹلی میں پھراں سانول گویا ٹھڈ

ماپو ڈر میں بنزار تھئے کندی کراں میں تڈ

سبھیاں سنگھریاں سنگیاں سانول جہاں ہے گڈ

بک میں گدازن مانڈیاں جل پل گیا خیم پڈ

تر بکھا ڈینہ :- آیا سفوار نہ یار گھر درواں و ہانواں نیر

بھیراں مرندیایں طعنے ڈیون الا بھیر ویر

ٹوکاں کرنی دیاں سنگیاں کیا کیا کراں تقریر

بک میں گدازن مانڈیاں سندی کا مہر ہے تیر ۵۳

، ہشت پاس۔ اٹھ پیر ،

پہلا پیر :- پہلا پیر ہے ڈینہ دا سنگیاں ٹرن ٹھم ٹھم

چڑھیاں سمبن دی سیج تے ٹھری راہاں بک دم

دڑی آئی و توج چوش ہے اکھیاں دہن جیم جیم

بک میں گدازن مانڈیاں بک جان سو سو غم

ڈوجھا پیر۔

ڈوجھا پیر ہے ڈینہہ واسنیگیاں آیاں سب رل
 زلفاں سنواریاں نلم دیاں سٹے سٹے کرنیدیاں دل
 نوکاں تے نوکاں جوڑ کے چوکاں ڈیون بل پل
 بک میں گدازن ماندیاں سبناں نہ لدم کل
 تر بچھا پیر ہے ڈینہہ دا چولا تے بوچھن لیر
 مچھوڑیم نزاکت ناز رے ہرٹیاں ملنگ فقیر
 کزن ناز نمرے سنیگیاں سانول جنھاں کھنڈ کھیر
 بک میں گدازن ماندیاں اصلوں نیں ٹوئی دھیر
 اٹھواں پیر ہے رات واسنیگیاں سمجھ سہرشار
 پنچیاں قرب مدار کول نکھڑی رہیاں بے کار
 سانول نوازیں لطف کر بھول تھیاں بیزار
 بک میں گدازن ماندیاں جانے بنی مختار

تربچھا پیر۔

اکھواں پیر۔

۵۲

ڈوہڑہ :- ڈوہڑہ کافی دکا طرح سرائیکی زبان دیا بک پیوں مقبول تے قدیم صنفِ سخن ہے۔ ڈوہڑے

دوہڑہ عموماً چار مصرعے یعنی ڈول بنیت ہوندا۔ ہن سانگوں انیکوں ڈوہڑہ اکھیا گے۔ ڈوہڑہ صرف چار مصرعے
 تیں محدود نیں رہیا۔ بلکہ مچھی مصرعے کے ڈوہڑے دیا بے شمار کھچھے گن۔ سرائیکی ڈوہڑے دوہڑے سوالی یعنی سترہ
 دا دیا پیوں معراج ملدے۔ ایس صنفِ سخن دا بنیت۔ بند۔ مہرتے سی حرفی نال پیوں تقریبی تعلق ہے۔
 ڈوہڑے دکا ابتدائی صورت بنیت ہی۔ اسے ڈوہڑا تھی تے ڈوہڑہ بنیا۔ ڈوہڑے توں بندتے مہر وجود
 دوہڑے آئے تے ایزیں سی حرفی وی ڈوہڑے کے نال ملدکا جلدکا صنف ہے۔ اٹھواں دکا بندش کے معراج
 مچھی بک ہے۔ صرف سی حرفی دوہڑے نال ڈوہڑے یا بند بندھے ویندن۔ ڈوہڑے دوہڑے زیادہ
 نعتیہ، مازخانہ تے عشقیہ مضامین پیش کیتے ویندن۔ سرائیکی مرثیے دا پیوں دوا تھہ حسینی ڈوہڑیاں دیا
 صورت دوہڑے موجود ہے۔ ایس توں علاوہ اکثر مستظم ڈوہڑے دیا ڈوہڑیاں نال تحریر کیتے گن۔ اسے بک کوک صنف
 کے طور تے پیوں مقبولیت رکھدی اسے۔ پورے سرائیکی وسیب اوج ہزاراں ڈوہڑے گائے ویندے ہن۔ ڈوہڑہ
 گائون دیا اپنی بک مخصوص طرز ہے۔ اچے سٹراں دوہڑے الاپ گھن تے انیکوں گایا ویندے۔ اکثر ڈوہڑے
 ڈوہڑے مٹھا کھڈ دوہڑے گائے ویندن۔ صدیاں توں اسے صنفِ سخن رتی دیاں کچاریاں۔ پتھراں کے ملاحوال
 آجریاں۔ مہنڑاں۔ جتوالاں۔ پنڈول چٹرن دیاں چارٹھیاں۔ لوک نثرکاراں۔ زنانیاں تے ننگراں
 کے دیا سکھ سہیے دیاں تنواراں نال سرائیکی علاقے کے چھپے چھپے تے گونج دیا پٹی اسے۔ ایذا مندھ

کڈن بدھے۔ - ایں گال دا کوئی پتہ کینی پر سب توں پہلے ڈوہڑے اسا کوں ستویں صدی ہجری و تہج ملدن۔
حضرت شیخ بہاؤ الدین زکریا ملتانی (۱۵۶۶ء تا ۱۶۵۸ء) نے سب توں پہلے اپنے خط و تہج حضرت مخدوم حمید الدین صاحب
کوں ہک ڈوہڑہ لکھ بھیبیا۔ اوڈے جواب و تہج مخدوم حاکم نے وی شیخ السلام کوں ہک ڈوہڑہ لکھیا۔
حضرت زکریا ملتانی دا ڈوہڑہ ہے۔

حاکم آپ میں حکم تو کریں آپ، اپ و چار۔ بے دن گانوں سے کئی و سپر وار
بے دن لدھیا منڈے نہ ہار۔ جس لاناگ نہ توہا سے کیوید لنگھن پار
حضرت حاکم ڈ ڈوہڑے دے صرت ترے مھرے محفوظ رہ سگن۔ جو ابی ڈوہڑہ ایں ہے۔

حاکم آپ ہر حکم کرو دکیا، میں و چار
جھاں اللہ تعالیٰ منیا اتے نبی محمد یار۔ جنہاں لاناگ نہ ترہا سے بھی لنگھن پار ۵۵
ایڈے بعد صادق آباد دے علاقہ بھنگ بھارہ دے ہک درویش شاعر پیار شہید (۱۵۸۶ء / ۱۶۹۹ء) نے
جنگ نامے، درود نامے تے معراج نامے دے علاوہ ڈوہڑے وی آکھئے۔ جیرے ۱۰ ج تیں لوکاں
دی زبان تے ہن، نمونے طور انھال دا ہک مشہور ڈوہڑہ۔

گ گئی میت تے بھل گئی ساری ذات صنات دی موہی
مشق دی راہ و تہج خار ہزاراں تے میں ٹھہری ان سوہی
سنگیاں سیاں کرد وکائیں شالا سرڑے بھتواں اگوہی
لازم کفر پیارا ہوں تے جیرھی راہوں تھی بھچوئیں ۵۶

پیار شہید دے بعد کجھ عرصہ تیں چار مھرے والا ڈوہڑہ نہیں ملدا۔ البتہ ڈو مھرے دا بنیت ایں دور و تہج
مقبول رہیے۔ حضرت بابا فرید گنج شکر نے وی بنیت آکھن۔ اکبر اعظم دے زمانے دے شاعر دمودرنے
سب توں پہلے انکھیں ڈکھا میرا بچے واقصہ لکھے۔ او اپنی ایں مثنوی و تہج ڈوہڑہ لکھدن۔

بیرے من و تہج رانجن سے حال نہ جانے کوئی
رانجہا رانجھا لیکوں آکھاں آپے رانجن سربئی
رانجن بیرتے بیر رنجی رتی فرق نہ کوئی
آکھ دمودر بہار مشق دی دوئی جان سکوی ۵۷

ایں دور و تہج باقاعدہ کہیں شاعر نے ڈوہڑے دی صفت ا تہج مشق سخن نہیں کیتی۔ کتھاہیں نانویں نانویں
ڈوہڑے اہل ویندن۔ مولانا عبدی تے مرثیہ گو شاعر سکندر دے ڈوہڑیاں دا کیفی جا پوری نے سرائیکی
شاعری و تہج تذکرہ کیتے۔ سکندر و احسینی ڈوہڑہ ہے۔

جاں سٹے ہاشب دھے ہامنہ چنے ہازہراے

مٹاں رو پورے ڈکھ پر پورے شالہ سو پورے واہ وائے

اے جانی سے تے نشانی ہے نمائی مادا سا ہے

شالہ نام رہیں تے نشان رہیں فیض نام رہیں ہر جائے

۵۸

ڈوہڑے دکی صف دا باقاعدہ طور تے حضرت سلطان باہو (۱۴۲۹ - ۱۴۹۰) نے ایرا بدھ۔ آپ نے سی
حرئی توں علاوہ ڈوہڑے دکی مخصوص عارفانہ رنگ اتج مکھین۔

ف مہجری ویلے رل مل ہر کے گویا کرن مہجری ہو

کافواں بلاں یکے گلاں ترہ بھی رلی چند دکی ہو

گھر سوارن کرن مشقت پٹ پٹ سنن انور دکی ہو

ساری عمر پندیاں گزری باہو کدی نہ پئی آپور دکی ہو

۵۹

حضرت سلطان باہو سے بعد سرائیکی زبان کے ترے پہوں ڈوہڑے شاعر علی حیدر ملتانی لطف علی تے حضرت سچل سرمست
نے ڈوہڑے دکی صف کول اپنے فن دیاں دوانیاں بنھیاں۔ علی حیدر ملتانی (۱۱۰۱ - ۱۱۶۹) نے سی حرئیاں
کے علاوہ کئی شادار ڈوہڑے دکی اکھین۔ انھوں نے ڈوہڑے ایجھ دکی ہن جیڑے ایات
اتج شامل کیتی۔ پر دیہاتاں دتج بزرگ مرداں عورتاں کول یاد ہن۔

اساں کڑیاں دیاں گلاں سجاتاں جلاں کڑیاں کھجے کول اڑیاں

چھڑا کار کھجوں پار گیا کسین ظالم سار نے گھڑیاں نین

کب کڑیاں ظالم۔ ڈوہڑے گھڑیاں ظالم ترہیاں ظالماں کے پیریاں جڑیاں نین

علی حیدر کے تیکوں کیوں نہ ساڑن جیڑے عیاں آپ آتش دتج سڑیاں نین ۶۰

مولوی لطف علی (۱۲۳۹ - ۱۲۵۹) نے اپنی مثنوی سیف الملوک دتج ڈوہڑے کول چار مصرعے دکی قید کول
کڈھ تے مبردی جدت بڑے بڑی۔ مگر انھوں ایں تھے کے علاوہ کئی ڈوہڑے دکی مکھین۔ جنھوں دا ذکر آئینہ دارالرحم
تے سیف الملوک کے مقدمہ دتج ملدے۔ لطف علی دا ایک ڈوہڑہ۔

نورٹن دا چینل کول ہتھ دھونے مول نہ اوسے۔ غرق تھیاں دتج غم کے کھکاں شرمول ملد مکاوسے

مور ملکہ کول چھوڑ چلن ایں نورٹن کے دوسے۔ لطف علی کے ڈوہڑے نال بیا کون کوسے ہن دوسے ۶۱

حضرت سچل سرمست (۱۸۲۴ - ۱۸۲۶) نے اپنیاں کانیاں دکی طرح ڈوہڑیاں کول دکی تعریف تے موفت
حق دکی سبھاں دا ذریعہ بنایا۔ آپ نے ترے مہرمیاں۔ چار مہرمیاں تے چھی مہرمیاں کے پہوں ڈوہڑے اکھین
ایں ابتدائی دور دتج سلطان باہو کے علاوہ سچل سرمست ڈوہڑے شاعر ہن۔ جنھوں باقاعدہ ڈوہڑے دتج مشق
سنن کیتی۔ انھوں کول پہلے کے باتی شعرا نے صرف چند ڈوہڑے اکھن تے ہی اکتھا کیتا۔ سچل سرمست

دسے ڈوہڑے دی دنکی -

چمکن جھکن جھکن رنج سے ماہ موتی کے دانے - ساگی صورت حق دی ڈیکھو جے کوئی آن سنبانے
جھکن جوڑ جبین تے جادو سوہنے یاد کروں بھانے - سپہل قدر انخال دا جانڑاں یاد ت آپ او جانے
سپہل سرمت کے ہک ترے مہرے کے ڈوہڑے دا غونہ -

عشق لگا گھر و سرگیو سے مطلب بدھ تھیرے

حاصل آتھیرے سارا جو کجھ آپ منگیو سے

سود زیاں کنوں میاں سپہل بن تال پھٹ پیرے ۶۳

سپہل سرمت کے بعد ڈوہڑے کوں سرائیکی شاعری و ترج پوں غرونج حاصل تھیا۔ کافی کے نال نال تقریباً
سبھ شعراء نے ڈوہڑے آکھئے۔ سندھ کے ہاند کے سرائیکی شاعر سیس روحل فقیر نے اس صنف و ترج
پوں آپے اخانے سیتے۔ انخال کے مریداں و چوں فقیر ڈرمند، مراد فقیر، دریا فقیر تے غلام علی فقیر
نے وی چنگے ڈوہڑے لکھین۔ ایس توں علاوہ روحل فقیر کے پیر بھالی صدیق فقیر تے حفرت پیر محمد راشد بھانڑ
(۱۸۵۶ - ۱۸۱۷) نے وی خوب ڈوہڑے آکھے۔ روحل فقیر کے عارفانہ کلام و ترج عشقیہ لوک
داستاناں کے کرداراں کوں علامت کے طور تے ورتیا گئے۔

چپ چاقتی ویرھے کے و ترج میڈے نوشتہ آیا - نہ میں سرمدہ بندھ گندھائی نہ میں جڈن لایا

لوں لوں کے و ترج جھوک جینڈی تھی راضی انگ لگایا - میں وت بلیر غائی دا چا اللہ بھانڑ و سایا ۶۴

اساں پہلے آکھ چکے ہیں کہ اے سارا دور ڈوہڑے دی مقبولیت تے غرونج دا دور ہے۔ اتے ڈوتے گئے
شعراء کے علاوہ کجھ نئے نئے پر سنے ناں آساڈے سانتریں آندن۔ انخال و چوں ڈوہڑے لکھن والے
ترے ہمعصر شعراء بیدل سندھی (۱۸۱۲ - ۱۸۶۹) - حمل خان لغاری (۱۸۱۲ - ۱۸۷۸) تے
حفرت خیر شاہ (۱۸۱۲ - ۱۹۰۴) خاص طور تے قابل ذکر بن۔ حمل خان لغاری کے ڈوہڑے حقیقت
و معرفت تے حسن و عشق دا سسونا امتزاج بن۔ ہک تلو ترن زاندا انخال ڈوہڑیاں و ترج چار مہرے
جھی مہرے کے علاوہ سوائی یعنی مستزاد و اے ڈوہڑے وی پوں ملدن۔

گھڈی گھڈ گھٹن دی عادت آکھ کتھوں ہتھ آئی - کئیں سکھلائی

ہک وت سُر دیں نور عجیب دی بیا جو بانہہ لڈائی - کئیں سکھلائی

نال سبھاں دے نرم الینڈا میں نال گرم الائی - کئیں سکھلائی

حمل کوں ہک ڈینہہ کڈاں نہ مڑ کر منہ ڈکھلائی - کئیں سکھلائی ۶۵

بیدل سندھی کے ڈوہڑے زیادہ تر ترے مہرے یاں کے ملدن۔ مہرون عارفانہ تے صوفیانہ ہے۔

ماہی نال اسا ڈیاں اکھیاں آچانک اڑیاں
 ناز حسن دیاں فوجاں ڈیکھو نال کٹھ سے چڑھیاں
 بیدل ہے پرواہ بلا تگ خون کرنی دیاں کھڑیاں ۶۶
 حضرت خیر شاہ تونسہ دی دکنی گھالی سے درویش منش شاعر من۔ اپنے دکھ سے رنگ نیکراں ڈور سے لکھتے انھوں
 سرائیکی موفیانہ شاعری و دج بہوں قیمتی اضافہ کیتے۔ جذبہ مستی۔ تعریف سے معرفت خیر شاہ سے ڈور ہڑیاں دی بنیاد
 سنبھان ہے۔

جو کئی سبق ماہی دا پڑھدا بیا پڑھنوں نہ پڑھدا۔ جتھاں ڈیکھے بجا دوزخ دی ڈھک اڑا ہیں وڑدا
 عالم کول خود سارے دوزخ۔ دوزخ کتا توں ڈوردا۔ خیر جوڑے گھر بجا اندر دل ساوا مول نہیں سڑدا ۶۷
 حضرت خیر شاہ سے ہم عمر تے ہرطن اللہ داد توں سوئی نے دی چٹکے ڈور سے اکھین۔ ایندے بعد حضرت خواجہ فرید
 دا دور شروع تھیزے ایس دور و دج کافی کول بہوں مقبولیت حاصل تھی۔ مگر ڈور سے دی اہمیت و دج دل دی کوئی
 کمی نئی ڈسدا۔ اسوں اے وضاحت کرنی دے جوں کہ خواجہ فرید نے ڈور سے کہنی لکھیے۔ انھوں سے مریدوں
 تے عقیدت منداں نے خود لکھتے انھوں نال منسوب کیتن۔ یا اے گلکاراں تے لوک فنکاراں دا کل ہے۔
 فرید کا دور سے ڈور سے گونا گوندہ شعراء و دج دیوان خوشدل۔ نوروز۔ بخشش۔ سید مجروح شاہ۔ بہر خوراز
 مولوی محمد یار۔ محمد بخش ملتان۔ عبدالغفور طالب۔ نور محمد کبیر۔ عمر خان شاہد۔ محمد بخش شاعر۔ غلام تغیر سید بابر شاہ
 تے مرثیہ گو شاعر غلام سکندر غلام سے نال قابل ذکر ہن۔ اگر انھوں شعراء و جوں دل جوں کر بیجے تاں نوروز، خوشدل
 سید مجروح شاہ تے شاعر دے نال سب توں اُتے اُتے آندن۔ نوروز نے ڈور سے کول گزریے تھجے
 مفاہین توں کدھ تے دکھوئی سے خیالات دا سنبھالو کیتا۔ اوڈے غلام و دج نواں پن۔ روانی اثر تے بے پناہ
 جس رس ہے۔ او ڈور سے دی پچھلی روایت سے ایرے تے اپنے فن دے نوٹیلے کوٹ اُسرنی دے۔ نوروز
 سے ڈور ہڑیاں سے ڈورں ضمیمہ روایت وار مجوسے ملدن۔ دکنی۔

ڈیکھو شکار سنگا ریانڈے آئے سائول روریلے۔ کیس ہائے ویس نویں سر بوجھن ساوے پیلے
 گھت بغلاں چک تگ کھڑے گل چولے کائے نیلے۔ ڈیکھو اساکوں مان بھرنیے تھی بہندن نہ پیلے ۶۸
 نوروز آور چھوڑ نہ دیسوں کر کر ستریں چلے

سرائیکی ڈور سے دی صفت و دج دیوان خوشدل دا مقام صفت اول سے چند گزریے چتر نیے شعراء و دج بھیزے
 آپ سے زیادہ تر ڈور سے عارمانہ ہن۔ زبان تے بندش من موہ گھنن والی ہے۔

آدن آدن کیتو ماہی تے مول نہ کیتو آدن۔ کب اکھ مڈی بدرہ لایا ہئی اکھ لایا ساون
 توں بن تھی دھاون سٹیا سر کب پاون۔ خوشدل لاون نینہ سوکھن ہن ادکھ توڑ بکارن ۶۹

سید مجروح شاہ دا ذکر اسان سی حرفی دے ضمن و توجہ کر آئے ہیں، ہن اسان ہک بے اچے شاعر تے محنت خواہنہ
دے دل منگدے مرید مولوی محمد یار دے صوفیانہ ڈوبڑے دی دکنی پیش کریندوں۔

روز بروز بے سوز لوں ہن جان جگر و توجہ گھانگے۔ تو نثریں ستی کولن تاڑیا سرسین رات ڈیناں جذبات گھے
میں من تاری تے بنیہ باری پرہیاں گھر گھولانگھے۔ احمد جذبات و توجہ ڈیساں سر پالیم جی دے سانگھے
محمد بخش شاعر سب توں کم عمر شاعر گزرئیے پر اوندے ڈوبڑے و ڈے رڈے قد اور شعراء دے کلام دی
ہمسری کریندن۔ شاعر بنیا دی طور تے ڈوبڑے دے شاعر ہن۔ فراتیہ جذبات دے اظہار و توجہ اگھاں کر ملکہ
حاصل ہے۔

سنیڈیاں سرتیاں گھور درتیاں ہک میں ہن توجہ پئی۔ پھٹ سٹ مار دسا گیا ول یاد نہ مرہم پئی
برہوں جنگاور جیرستی جڑھ پاڑ خوشی دے پئی۔ شاعر منیتوکل دی واہ عشق پڑھائی پئی ۷۵
اگھاں شعراء دے بعد جدید شاعری دے آغاز توں کھیلے جھاں شاعراں نے ڈوبڑے و توجہ ناں پیدا کیتا۔ اگھاں و توجہ
پرورد۔ مہجور، منشی برات علی، یقیم جتوئی تے محبت فقیر دے ناں آندن۔ سرانگی زبان دے مرثیہ گو شعراء نے
دی واقعات کربلا کولن زیادہ ڈوبڑیاں و توجہ بیان کیتے۔ شہادت دے واقعات والے ڈوبڑے اتنے درد
تے سوز ناں بھرنیے ہرے ہن۔ جو ہک ہک معروف سن تے دھاراں نکل ویندن۔ سرانگی سریشے دے ہندو پاک
و توجہ شہرت تے مقبولیت دی ہک وڈی وجہ آ حسینی ڈوبڑے ہن۔ سرانگی ادب و توجہ حسینی ڈوبڑے
دی روایت کولن پک بارھویں صدی ہجری و توجہ ملیا۔ ایندے بعد ہن تین سیکڑاں مرثیہ گو شعراء نے حسینی ڈوبڑے
کھینن۔ جھاں وچوں مشہور شاعراں دے ناں اسے ہن۔ مولوی فیروز، غلام سکندر غلام، سید علی شاہ،
گل محمد عاشق ملتان، ثابت علی، مفضل ملتان، امام علی شاہ شفیق، گدا، خداوفا، نبی بخش شوق تے
بار ملتان، اسان حسینی ڈوبڑے تے تفصیلی گفتگو مرثیہ دے ضمن اتج کریموں۔ ہن حرف حسینی ڈوبڑے دی
ہک دکنی پیش کریندوں۔

کیوں دے بابا دیس پرانے دل تیدی و توجہ ملی۔ زمین ڈیکھو ویٹے و توجہ ہک تیدی جھوک نہ ولی
صبح شام آرام نہ آوے نت رہاں دروازہ ملی۔ این جیون کولوں بابا سسین موت آوے ناں بھلی
سرانگی زبان دا ڈرامائی ادب زیادہ تر منظم تے ڈوبڑیاں دی صورت و توجہ ہے۔ ڈرامے دے کردار
سیج اتے ابھیں ساغریں کھڑے سواں جوالی ڈوبڑیاں ناں اپنا مقصد بیان کریندے ہن۔ این طرح
ڈوبڑے نے ڈرامائی ادب و توجہ پہوں وڈا کردار ادا کیتے۔ ڈرامائی ڈوبڑے آکھن واسے شعراء و توجہ
گائمن ملتان، حابر مبارک پورکا، نورن گدائی، حسرت ملتان، پیر بخش پیرن، دے ناں قابل ذکر ہن۔
منشی غلام رسول حسرت ملتان دے ڈرامے عرب داد، نر وچوں ڈوبڑے دا نمونہ، بادشاہ سلامت اپنے
پتر کولن ڈو مجھے دجیئے شہزادے دی گولن دا حکم ڈیندا ہے۔

بُورہ ظفر خان (شہزادہ)

رہی بخت سلامت شاہی اقبال بلند مدائے
حکم حضور داسن کے قلم پر یا حاضر آن غلامے
دوسو مطلب حکم داسیں کھڑاں کر لیں مرض انجائے
حسرت حکم توں عذر نہیں ہاں خاص غلام بے داسے
مرجا اے نور نظر ہر دے پنپتیں پاک داسایا
کرو تیار کی سفر دیا پکڑا سمت وقت بڑکھایا
گول گھنور پنج ویر اپنے کول جنیدی مومخو نے سنت مومکھایا ۷۱

بُورہ شاہ افضل (بادشاہ)

دفعہ :- چار مصرعے کے بُورہ ہاں نال ترتیب بُتی ہوئی اول طویل نظم کول اُپن جیں وچ سو بُورہ
کی شامل ہرندن - اے صف حرف سرشیر گو شعرا نے ورتی ہے - دفعہ داغورنہ -

نہ ماریں میڈے دیرن کول اسان آہیں اللہ راکا
ایں فریب پر دیکھا ہے تیدے ماریں ہتھو جہ آسی
ہیں بھر دے جگ خان دا نام اللہ دارہی ڈک چا
ڈک چا گھوڑا دنیا کم نہ آسی
نہ سانگ ماریں نہ تیر ماریں نہ کالی رنگ پر جائیں
خون فریب شبیر دے وچ نہ اپنا پانڈاڑا میں
ابا عبد اللہ کسے سڈیں ادب کے نال لائیں
وار نہ کسریں رب توں ڈریں جی دوزخ پر اوں

۷۲

چھلا :- چھلا محبت دی سوکھڑی تے پیار دی علامت کے طور تے نینگر ننگریں بہتال وچ پنیدن -
تاری وچ مشق دی ایں سوغات کے حوالے نال ہک نویں صنف سنمن وجود وچ آئی جس وچ دلاں کے
بُکھ سکھ پھولٹے گن - ایں صنف کے موجد سید امیر حیدر میرن (۱۸۰۸ - ۱۸۹۸) - انیکوں "خیال چھلا"
داناں دی بُتاگے - سرانگی زبان وچ لوک چھلے دی بہول ملدن جیڑے زیادہ تر منرا جیہ بن -
سید امیر حیدر میرن کے چھلے داغورنہ پیش ہے -

چھلا یار فتانی بُتاوں دل بُویدیاں چھلے فوں
چھلے بُکے کسریا ساڈا کھس وٹری رنج سو یا وراڈا
تیں بن ہر نہیں کوئی ساڈا ولول روئدیاں رے نور ۷۳
چھلے

صلح حیدرآباد سندھ شاعر فقیر محمد خان کھتران (۱۸۷۹ - ۱۹۲۰) نے دی مچھلے مکھین - انھماں دے مچھلے
دچوں کلام دا نمونہ درج ہے۔

۱. پھلاب دی بازی - کھل کھیڈن غازی
۲. پھور تہل ماضی، وحدت والی دیرے - تھی تہینہ نیرے
۳. پھلاج نوں جوگی - بھو بھگا بھوگی - ونج تھاروگی
۴. بن نرسے نیجیے - گالھ کراں کیھے
۵. پھلاس سک ہے لوں لائی مک ہے، ورتج پھتالی چٹک ہے
- میم معنے مانی - جان عیب جانی

۷۲

پلوڑی :- اور زمیہ نظم جس ورتج کہیں جنگ سے واقعات بیان کیتے ورتجن۔ ایندے پڑھن یا گادوں
دی کوئی مخصوص طرز وی ہوندا ہے۔ ایس جال دا پک کینی۔ اے صف اجکل تاں متروک ہے سب توں
پہلی پلوڑی اسا کوں نواب مظفر خان دی ملدی ہے۔ اینو پوڑی صدی ورتج مہنگ دے مشہور شاعر شاہ عظیم نے
سکھاں نال نواب مظفر خان دی ملتان ورتج جنگ کوں پوڑی مظفر خان دے ناں نال کیھے۔
نواب مظفر خان نے سکھاں دے سفیر کوں جو جواب بڑتا اوندا انداز پلوڑی ورتج بڑکیھو۔

بولیا حضرت دا اصحاب مظفر اولیا - اسان پیرھیاں دے نواب ورتج ملتان دے
میں تے زج بند ایارانج بھقیس اینٹریں - کیوں عزت کرے خراب مل کے ننگہ دے نال
نوج اکبر دا ثواب بھڑن کفار نال - اگوں بھقیس پیا حباب تھوڑیاں تے بابلیاں
مٹ ولین سب غزفاں جنگ مقابلے - میں مار کر لیاں طرزاں طر تر بوزیاں

نواب صاحب دل تکرئی منہ تھی بولیا - کب جہاں دے تر کرئی لڑکی جانڑ دے
اوڈسن دانگول ملکرئی تراری ماریاں - جوان مرلین دھم چکرئی آمول سانٹریں
نواب آکھے قطب دین کوں پک سنن نتر دے - میوں کے سمجھاواں تیں نڈھے
سورے آئے میدان تے رل گامبن نڈھے - میں تاں لوبا بڈیاں ساردا تھی باہر کھڈے

کنبیاں میڈے پیٹ ورتج کوئی پار کے کڈھے۔ ۷۵

شاہ عظیم دی ایس پلوڑی دے علاوہ سو بھجا فقیر شجاع آبادی نے دی گورگیمج بلوچاں دی امیر آن
بہاول پور نال جنگ اتے احمد خان پھان دی نواب بہاول پور نال جنگ دے واقعات
تے بڑوں پلوڑیاں مکھین۔ گورگیجاں دی پلوڑی ہن نایاب ہے۔ البتہ پھانال دی پلوڑی دے چند

بندمل ویندن - نمونہ - مل بھان تھے من کھے مرد نویں پانڑی - دتج کچھری بیٹھے احمد خان الازہری
 کتھاں لہجن سرکار کول اسال جسیر میاںڑی - اعتبار میڈا سرکار استے چاکیے خلی وداڑی
 نبیر تھو اسال دتج کالی بالکل خان بچاڑی - دم مار گئی سرکار وچری ڈینہ نزر گئے وداڑی
 آخوڑو چڑھو مڑیاں بالکل اڈرک گھا کناڑی - نت نہ بخت جراتی ہی اٹھو سپر گناڑی
 نزر کی دی کل ہر کول مہم آمدن کوئی نہ جاتری - اوکھے مندر میندن سرکار بالکل ناگ وداڑی

ڈاکٹر موہن سنگھ دیوانہ نے دی بک ابھی قدیم پوڑی دا ذکر کیے جیدے شاعر کوئی علم کینی - ایں پوڑی دے
 اٹھو بندال وچول چار بندال دتج ملتان - اوتج تے پاک تبن دے بزرگاں دے احوال تے اٹھاں نال عقیدت
 دا اظہار ہے - اسے پوڑی رزمیہ دی بجائے منقبت دا انداز رکھدی ہے - پوڑی دے ہر بندے بعد بک شعر
 سلوک دے عنوان نال دتج کتا گے - پوڑی دی زبان تول تیاں لگے جو اسے کلام پارھویں صدی عیسوی
 تول پارھویں صدی دے دیکھا رہا ہے ۔

حضرت میراں لہداد کا حکم خدائی جانے - مخدوم جاناں ملتان کا سبح اللہ پاک بچانے
 پورب کا شاہ مدار ہے ہر دو جاڑے نہ آنے - ملک داؤد لہداد دا دیکھو قدرت سبح نہانے
 ملکہ شاہ جلال ہے در لگانہ نہ ربانے
 سبھ چلن تیرے بچانے

سلوک - سبح محبت رب نال لائن سیتی پیر - شیخ مشائخ ادریئے سیٹی شاہ فقیر
 شیخ نبیر ملتان کا جن سچا نہ لگانیا - سرنہا لال شاہ باز ہے کر صبح خدائے دھینا
 پیر بابا الدین ملتان کا جس تیرا بھاناں بچانیا - پٹن شیخ فرید کا کر محنت اللہ پانیا
 سر سٹے پٹن جتو لو ہار دل صاحب اک وٹیا - پیر بنوئی نام کا جن ددجا بھانچک انیا
 سبھ تیرا پناہ خدائیا

سلوک - جھنیں صاحب بھیا جاتا دل ہی مانہ - تنہاں نیر نہ آوئی دوزخ سندی بچاہ ۷۷

گائمنش :- گائمنش دتج بنیت دی طرح ڈول مھرے ہوندن - پہلا مھرے کہیں دسیبی
 ریت ، موساں دے احوال وغیرہ تے مہنی ہوندے یا مھل ہوندے - البتہ ڈو بھے مھرے
 دتج دی واردات دا بیان تے عشقہ فراقیہ جذبات دا اظہار کیتا ویندے - اسے صنف سمنن
 دیتاں دتج کھیاں چنڑو اسے چاڑھے پھوں گاندن - ایں صنف سمنن دے موجد منشی غلام حسین گائمنش
 شہید من - (۱۲۹۲ء - ۱۲۴۵ء) گائمنش دی دنگی -

یار تارا میدا کئی پتلا پتنگ اے ۔ مور دی گچی گانن یار ۔ کئی سونے دارنگ اے
 سستی تارا پئی اس منہ خانے کعبے ۔ تڑپھراٹھال گانن یار ۔ سپے خواب تارا ڈے
 وجیا لغارہ وداروج ترساوے ۔ فونو تریاں گانن یار جانی جھرتے آوے
 اچھی تارا کبھی ٹٹی کھڑی ہے کیرا ۔ ڈھنٹاں غریبی گانن یار مل کیتونہ پھیرا ۔ ۷۸

طوطا نامہ :- سرانگنی زبان دی قدیم شاعری ورتج طوطے نامے دا پہول روانج رہے ۔ اس نظم ورتج
 طوطے کول دل کے احوال ڈے تے سبڑاں تیں سنہیے بچائے ویندن ۔ طوطا نامے زیادہ تر لغتہ تے
 عشقہ ملدن ۔ نور الدین مسکین کے لغتہ طوطے نامے وے کھونڈے ۔

بولیں طوطا نال ادب وے ۔ اگول میدے شاہ عرب وے

صلی اللہ علیہ خواتی

اکھیں طوطا یار میدے کول ۔ دل وے بھیدن ڈیواں لیکول

توں ہیں واقف راز نہانی

ورتج مدینے ہریوں یا تھی ۔ علوی خاکی سب مشا تھی

کنڈیں پھیر سمجھالو جانی

ساری خلقت عاجز ہوئی ۔ مخلص تیں بن ہووڑن کوئی

کرو مہرتے فیض ربانی

نور اللہ ذات رسول اے ۔ مچھڑیاں ناہیں دامن مول اے ۷۹

میدادین یقین ایمانی

تورا :- اے بنیادی طرستے لوک شاعری دی ہک صنف ہے لیکن شعرا نے اس صنف سمن ورتج
 طبع آزمائی کیتی ہے ۔ مذوم نور بہار سیری حقانی دا لغتہ تورا نمونے طور پیش ہے ۔

یا بنی جی ذرا بند اجڑی ڈے پھیرا پانہی جی

وحی آن کھڑو تادرتے ۔ کھڑا پڑے درود سدرتے

سر ہینھاں دھرتے ۔ یا بنی جی ۔

ظنہ تانج لولاک دوشال ۔ بنیا روح الامین بالہ

سہرا نوالا ۔ یا بنی جی

جھو ماہی کول ملیا ماہی ۔ دھتھ تاب تو سین دی آہی

جانے خدائی ۔ یا بنی جی ۔

جندڑی :-۔ این نظم ورتج شاعر زندگی گوں مارھی۔ غانی تے دقتی جان تے اگلی دنیا کیتے نیک
اعمال کاوٹن دی ترنیب بڈیدے۔ سرائیکی زبان ورتج این صنف دی سب توں پہلی تے عنیم نظم ملتان
د بزرگ شاعر حضرت شیخ عبداللہ (۱۰۹۰ء - ۱۱۶۷ء) نے جندڑی پر دیکھی ناں نال مکھی۔

جج خاناں دی شکل بُناریں - اوچے عمل بلند چڑھاویں

مہاناں بھیں بے نس جاویں - کیکھرا خان کہیسا

سنجہ بندے توں نال نکر دے اے جندڑی پر دیکھا

وال - دلیاں چھوڑ تھامی - فکر کریا ورتج ہر دم سامی

بیرھی تیری جاگ مداہمی - رب حباب پو پھیسا

سنجہ بندے توں نال نکر دے اے جندڑی پر دیکھا

سی یارو شیخ عبداللہ - ورتج تصنیف بے معرے بھلا

کہو خطا یاں مھر ز مولا - نس بھی رب کہیسا

سنجہ بندے توں نال نکر دے اے جندڑی پر دیکھا ۸۱

بنیت :-۔ اینکوں بڑوں بتیا دی آمدن - اے بڑوں معریاں تے شتلی ہندے۔ بڑوہرہ میں بڑوں بیٹے دی

ودھیک شکل ہے۔ سب توں پہلے بنیت اساکوں حضرت بابا فرید الدین گنج شکر دے ملدن - ایندے بعد بنیت

بڑوہرے دا حصہ بن گیا مگر شعرا بڑوہرے دی بنیت دی لکھدے رہ گئے۔ مگر صنف بنیت دے سرکار بابا فرید دے بن

فرید بڑوہرے سیتی بڈینہ گیا سولاں سیتی رات - کھرا پکارے پاتنٹی بیڑا کپڑوات

فرید کاسے میڈے کپڑے کلامیڈا لیس - گناہاں بھریا میں پھراں لوک آگھن درویش ۸۲

جنگ نامہ :-۔ این نظم ورتج جنگ دے واقعات بیان کیتے ویندن۔ سرائیکی اوج وارتے پوڑی توں ہٹ

تے جنگ نامے واقعات کر بلا نال منوب ملدن۔ مرثیہ گو شعرا تے علاوہ سید اکبر شاہ دے

جنگ نامہ بہوں مشہور ہے جنگ نامہ سید اکبر شاہ توں چند اشعار

گم ہو یا سبھ ترائے جہڈے ذرا نظر نہ آیا - گئی روشنی جن تاریاں دی رنگ سیاہ سرایا

رت امام حسین دلی دیا دھرتی مول نہ آئی - قادر قدرت نال نکتے لٹکاں تہوں اڑائی

ابراہیم دھبھی تیزوں دھوکی رکھ غلامی - والی حسن حسین اسڈے گھنیں بخش کائی ۸۳

بکسر :- بحر سرائیکی شاعری دی ہک مقبول صنف سخن ہے۔ ڈوبڑہ دے انداز دی ایں صنف ورتج چار توں زیادہ ہم قافیہ مصرعے ہوندن، اے پوں طویل دی ہوندن۔ عشیقہ داستان ایں صنف ورتج کھیال گن۔ ایں توں علاوہ شعراء عشیقہ تے کسسی دے بحر کھدے آئن۔ اسان نمونے طور لطف علی دا ہک بحر سیف الملک توں پیش کریدے ہیں۔

تاب کنوں بے تاب تھیاشہ ڈیکھو حسن داشتد - خوبی طور رخدار اتے ا خونی تنک تیلو
 ڈنخشاہ چین دا یادت بگی چوزنگ جیولہ - تھی گولہ اس گل دا گل تے ہویا اولہ گولہ
 ماریں جوڑ جال جگر ورتج زہری سنت شکر - کیتی برہوں جادل تہس تے درد آیا کر ٹولہ
 چوہڑوں جڑ بھاگی تھی جان جگر جل کولہ - عشق آرام تام ونچایا ہویا نصیب رولہ ۸۲
 لطف علی گل پاتا شورتوں شاہ پریم دا چولہ

مشکت :- ایں نظم دے ہر بند دے ترے مصرعے ہوندن۔
 مہمس :- جیں نظم دے ہر بند دے پنج مصرعے ہوندن مہمس اکھونیدی ہے۔
 مدس :- چھو مصرعے ہر بند دے ہوندن تاں اوکوں مدس اکھیا ویندے۔ بنی نمیش شوق کربلائی دے مدس
 پلوی سرائیکی شاعری دا سنگھار ہن۔

غزل :- سرائیکی زبان ورتج غزل نا کافیاں تاں منڈھو قدیم توں ملدن۔ لیکن باتا علاوہ سرائیکی غزل
 مولانا لغیر الدین خرم بہاولپوری نے اکھی غزل دے چند شعر پیش ہن۔

دم دم لعل دے رنڈھ دے سا
 توں بن سوٹا سمجھ نہ وا
 اوگن ڈیکھو کے نہ سٹ مٹلا
 گلری یاری توڑ بھا -
 جیں ور جانواں دکھڑے کھانواں
 گھر ورتج دشمن بھین بھرا
 رگ رگ ورتج دھوئیں دکھدے
 سوز جگر تن بھڑے بھا
 خرم گریب فقیر ناواں
 جگ دشمن ہے شردے وا ۸۵

رباعیات تے قطععات :- سرائیکی زبان ورتج رباعیات دی پوں ملدن۔ شعراء نے رباعی دی نمونہ
 بحر دا دی خاص خیال رکھیے۔ مرثیہ گو شاعران نے ایں صنف کوں ڈرا ڈھا درتیے۔ ایں توں علاوہ قطععات

وی بہوں پختے ملدن - خرم بہاولپوری نے رباعیات سے قطعات بہوں زور دار آکھین۔ نمونہ

لیکھاں ورتج ہم لکھیا خدا نے - جودم جی رہ ورتج مینمانے

لکھتاں ہونڈیاں پوریاں تھیوں - ملاں میں تے کڈھے آنے

سرائیکی زبان دے شعری ادب ورتج درتیمین والیاں انھال اصناف وچوں ڈھیر ساریاں ہنن متروک تھی گن تے کوئی شاعر انھال اصناف ورتج شاعری نہیں کرنیا۔ مثلاً پھلا۔ تورا۔ پڑی۔ گانمن۔ طغانہ۔ بندڑی۔ گھڑی۔ ہشت یاس ہفت بارہ ماہ تے جوگی نامے وغیرہ۔ ڈوہڑہ، کانی، نظم، رباعی، قطع، بند، مدس، منمس، اجن تین شاعری ورتج موزج بن۔ ایس توں علاوہ جدید اصناف سنن وی اجرکے شعری ادب دا حصہ بن چیکن۔ تمام جدید شاعر غزل تے آزاد نظم ورتج شاعری کرنی دے پن۔ سرائیکی زبان ورتج بہوں ساریاں نثری نظماں وی لکھیاں گن۔ اسے آکھیاں پنج سگڑے کہ سرائیکی ادب ورتج تمام قدیم تے جدید اصناف سنن موجود ہن۔ ایذا ادبی پیدا اتا دینے ہے کہ ہر صنف کول ایندے وچوں ناں سرتا

حصہ ملدے۔

‡

عشقیہ داستاناں -

انان ہمیشہ توں تھے کہانیاں سنن داستانیں رہیے۔ انھال داستاناں ورتج

ادکوں جیتی دیاں دنکوونگی سورتاں وی بڈس دیاں ہن تے ڈھیر ساریاں فرضی تے تھوڑی گالھیں دیاں چھاں دیاں اوچندے۔ لوکاں وی ہن دلچسپی توں اگلے وقتاں ورتج داستان گوئی دانن پیدا تھی تے ددھیا پھلا۔ داستان گویا تھوڑی کہ خاص طرز تے لے ورتج گاکے یا تکت اللفظ تھے دیاں ادائیگی کرتے پوری کچاری دے دل برابڑن دین۔ ہن کیتے اسے تھے تفریح دا کہ بہوں وڈا سوادے فریہ تے بیانیہ عشقیہ ادب دا مثل ہانگا سرمایہ بنڑیے۔ سرائیکی زبان دا ادب عشقیہ داستاناں نال بھریا ہے۔ بہیر انجھا۔ سی پزل، مرزا صاحبان۔ یلی چنیر۔ سوہنی مہیناں تے سیف الکر دیان داستاناں دے علاوہ بہوں سارے شعرا نے قرانی تھ یوسف زینبا کول وی تلمبند کیتے۔ ایس توں علاوہ سرائیکی زبان ورتج کہہ پئے تھے دی ملدن مثلاً مہری بائی، سسی راول۔ گاؤرندہ۔ پورن بھکت۔ قصہ پیش منیرہ۔ گانمن سپار، قصہ جمعہ سلطان، تے قصہ جیسی وغیرہ اسے منظوم داستاناں جھڑیاں عشق و محبت دے واقعات بیان نہیں کرنیاں بلکہ اپنے دور وی تاریخ۔ تہذیب و ثقافت لوگاں دے سانجھے ورتا دے۔ انانی جذبے۔ مومبھال دھوڑے خوشیاں۔ رساں۔ مذہب۔ عقائد۔ قدرتی مناظر تے وسیبی زندگی دی ساری وچلی دیار وی دیاں عکاسی کرن دین۔ کئی شعرا نے انھال عشقیہ کرداراں دے اولے معرفت دے نکلے اسرار و رموز دے گھنڈ چاتن تے لوگاں کول آسان تے سدھے سدھے انداز ورتج تعریف حقیقت و معرفت دی سونہ کرائی ہے۔ سرائیکی زبان دیاں منظوم عشقیہ داستاناں ورتج ایس علاقے دا مزاج۔ تاریخ تے اوندا تہذیبی ماضی جیندا جاگدا نشا بر بڈسے۔ انھال قصیاں دیاں سب توں وڈی خوبی اے ہے کہ انھال ورتج حقیقت نگاری کیتی گئی ہے۔ مافوق الفطرت واقعات

داقتات و ابیان اٹے و تاج لوں دے برابر ہے۔ زیادہ تر اسے قصے ایسی زمین نال سیتے پوتے ہرے بُمدین۔ شعراء نے علاقائی لوک داستان دے علاوہ باہروں جیسے قصے گدھن جیوں یلئی مجزل۔ شیریں فرہاد یا قرانی قصہ یوسف زلیخا انھن کول دی علاقائی ویس پراسے اقصوں دی تہذیب و ثقافت دی پان لاتے پیش کیتے۔ ایسی طرح اسے قصے سرائیکی علاقے دی تمدنی۔ ثقافتی تے اولیٰ درشے دی حیثیت رکھن۔ اسے منظوم داستان بند۔ بحر۔ بیت ڈرہے تے سی حرفی دے انداز و تاج کھچھے گن۔ ڈرہیاں اصنافِ سخن مثلاً کافی۔ گیت وغیرہ کول دی کجھ شعراء نے تھیاں دے درمیان استعمال کیتے۔ سرائیکی زبان و تاج سب توں زیادہ میرا نجبے تے سسی پوں واقعہ کھیا گے۔ اسے ڈوں علاقائی رومان انویں سرائیکی شاعری واسب توں ڈو موضوع رہیں تے ہر صنفِ سخن و تاج انھن کول ورتیا گے۔ دمور و اس سب توں پہلا شاعر ہے جس سرائیکی و تاج میرا نجبے واقعہ کھیا۔ عبدالمکیم اجڑی دی یوسف زلیخا تے لطف علی دی سیف الملک کول ہمیشہ رہن والی شہرت نصیب تھی۔ ایندے علاوہ ڈرہے شعراء نے داستانوی ادب و تاج دے قیمتی اضا نے کیتن۔ انھن داستان کول ہر شاعر نے تھوڑے بہوں فرق تے تبدیلیاں نال بیان کیتے۔ نیشن اسل انھن عشقیہ داستان کول منتقراً واری واری بیان کرنی دے ہیں۔

میرا نجبے

ب۔ سرگودہ ڈویشن و تاج تخت ہزارہ دی اک مشہور دستی ہے۔ رانجھا انھن دے وڈیرے واسب توں چھوٹا لاڈلا پترہی۔ پترہی وفات دے بعد بھرانویں دے سلوک توں مایوس تھی تے رانجھا گھروں نکل پیاتے ہیر دے وطن جھنگ آن پنجا۔ دریا دے کنڈے تے ہیر دے کونے و تاج اوند احسن دے ایس شہکار نال ناکرا ستیا تال ڈو ہیں ہک پئے اگول دل ہر بیٹھے۔ رانجھن گھر بار و سارے ہیر دیاں منجھیں چارن لگ پایا۔ عشق دی آرمی تھی تال بجا دے بے جیڑے کیڑے پچھے۔ ہیر دے پیونے فوراً دھی دی شادی موضع رنگ پور دے کھیرے سیدے نال کر ڈتی۔ رانجھا ضلع جہلم و تاج جہلم گورکھ ناتھ و اچلا بن تے کجھ عرصہ دے بعد جہلم دے ویس اتج رنگ پور بجا۔ ہیر نے اپنی ننان سہتی دی صلاح نال نانگ توں ڈنگین داہانہ کیتا۔ جہلم مانڈرے دی حیثیت نال ہیر دے علاج کیتے سڈوایا گیا تے ایس طرح موقعہ گول تے ہیرا نجبے ڈرہیں اقصوں بھیج گے لیکن رستے و تاج ہی پکڑیے گے۔ کوٹ تہوں دے قاضی اگول مقدمہ پیش تھیا اول رانجھے دے حق و تاج فیصلہ کیتا تے ہیرا نجبے کول مل گئی تے ڈو ہیں عرب شریف روانہ تھی گے۔

دمور و اس دمور

ب۔ ہیرا نجبے واقعہ سب توں پہلے دمور نے کھچھے۔ دمور گلالی ذات و اہل ہندو تے جھنگ واریں والا ہی۔ اولو دھی رانج اتج جیاتے اکبری عہد و تاج فوت تھیا۔ آرہی ٹپیل نے حکایات پنجاب و تاج اڈکول پورای کھچھے۔ حالانکہ او چوچک دی دستی و تاج ہی کرنی دے ہی۔ او خود اپنے قصے و تاج ہند دے کہ رلدا پھلدا چوچک دی دستی آیم تال انھن میڈا دل لگ گیا تے ہیر دی ماکنڈی نے میکل سہارا ڈے تے

ہی کھلاڑتی۔

اُتھے کیتا رہن دمور اوہ کتی خوش آئی۔ چوچک تے دنہ ملیا ہی نائے کندی تاہی
 چوچک بہوں دلا سہ کیتا تاں دگلی لایا ہی۔ آکھ دمور ہویا دلا ساہی اتھ سبزی
 دمور اُہدے کہ ہیر رانجے دا واقعہ اکبر بادشاہ کے عہد وچ تھے تے اے سب کجھ اوتھا اکھیں ڈٹھا ہے ادا پنے
 قصے وچ جا جاتے ایں دعوے دی تکرار کرنی دے "آکھ دمور" میں اکھیں ڈٹھا جو سیریلی سے آہی۔
 آکھ دمور میں اکھیں ڈٹھا لگی ہون لڑائی۔ یا کجھ پئی جاتے اوکھدے۔ آکھ دمور میں اکھیں ڈٹھا جو کوک کھلوی۔
 قصے وچ جا جاتے دمور اپنی موجودگی ظاہر کرنی دے۔ منڈھ لا توں گھن تے توڑ تاہیں بلکہ چھیکڑا وچ ہیر رانجے
 کوں شہروں باہر خدا حافظ لکھن وائے لوگاں وچ دی اور اپنی موجودگی ڈنیدے۔ دمور دی ہیر دا کجھ بند کجھ
 جیں وچ دل اور دھات نال ایں چشم دید واقعے دی شہادت ڈنیدے

اکھیں ڈٹھا قصہ کیتا میں تاں گنی نہ کوئی۔ شوق شوق اٹھی اے میڈی تاں دل اُنک ہوئی

اساں مونہوں الایا اور جو کجھ نظر پیوئی۔ آکھ دمور کر کے قصہ جو سنے سب کوئی

ایں گال تے سب متفق ہن کہ دمور پہلا شاعر ہے جیں ہیر رانجے دا قصہ لکھے پر دمور کے اکھیں ڈیکھن دے

بیان کوں نقاد تاریخی لحاظ نال غلط ثابت کرنی دن دمور دا کجھ شہر ایں اختلاف دی بنیاد بن دے۔

پندرہ سو انتری آہا سمت بکرم رائے۔ ہیر تے رانجے ہونے اکٹھے ٹھہرے رب مکائے۔

اکبر بادشاہ 1565ء مطابق 1613 بکرم تحت اتے بیٹھتے 49 سال شاہی چھکا کے 1605ء بمطابق 1662 بکرم

وچ فوت تھی گیا۔ ہیں کیتے دمور دے اکھاں موجب 1529 بکرم دا حوالہ تاریخی لحاظ نال غلط ثابت تھیندے

مولانا بخش کشتہ اُہدن کہ اے قصہ ہیر لکھن داساں کیتی بلکہ جیڑھے رانجے ہیر کوں کھیڑیاں اچوں کڈھتے

کوٹ قبوے گھن آیا اوں وقت دا حوالہ ہے ۸۶۔ راجندر سنگھ بیدی دی اے یقین رکھن کہ اے دمور اکھیں

ڈٹھا واقعہ ہے تے دمور ہی سب توں پہلا تے اصلی رنگ وچ بوسن والا شاعر ہے۔ ڈاکٹر موہن سنگھ

دمور دا دور 1486ء توں 1568ء مقرر کرنی دن ۸۷ اسڈا اپنا خیال دی ایہو ہے کہ دمور دی روایت سچ

ہے تھی سکدے جرتا بت وچ سن دا معاملہ پایا ہرے سولہ سو انتری دی جاتے پندرہ سو انتری لکھیو گیا ہرے

دمور داس کے ایں قصہ ہیر رانجے دے کل ۹۹۱ بند ہن۔ ایندی زبان بھنگ تے ملتان دے ہجے دی طور

سرائیکی ہے۔ مولانا بخش کشتہ اُہدن "بولی ہندی اے ہندی تے ملتان لفظاں دا رلا ڈھیرائے" محمد سرور اپنی

کتاب "پنجابی ادب" وچ ابوگال اکھینن کہ دمور نے ہیر رانجے ہندی یعنی بھنگ تے ملتان دی رلی بولی وچ

لکھی ہے ۸۹ دمور دے قصے وچ رانجے دا اصلی ناں دھیدو ہے تے اوندے پیو داناں مندم۔ اوچھی

سال وچ یتیم تھی ویندے تے بھرانواں دے ڈر توں گھروں بھیدے۔ دھیدو دے ترے بھراہن ظاہر۔ ظاہر

تے جیون۔ ہیر دی ماداناں کندی ڈنیدے تے قصے دے چھیکڑ وچ دمور ہیر رانجے دا ملاپ کر ڈنیدے

بڑے شہروں و نخبوں گلدن تان قاضی رانجھ توں پچھدے جو من تان کیدے دلیوں رانجھ اکھندے
مکے و نچ بہساں ہسیں آووں نہ ایہو گلی

دمودر دے بعد ہوں سارے سرانگی تے پنجابی شاعراں نے قصے کئی تبدیلیاں نال پیش کتیں جیذا ذکر اگوں آسی۔
دمودر دے قصے دیا بیرو و بڑی دلیرتے جگجو عورت ہے او نور خاں چدھڑ دیا بیڑی تے قبضہ کر گھدی ہے تے
اوندے 360 گھر سواریں کول کٹ سٹ تے بھجا بڑی دیکھی ہے۔ ایں طرح ایں عشقہ قصے و ترج رزمیہ عناصر دیا ملدن

چھک تلواریں کڑیاں سجھے ڈھالیں آن بھڑائیاں

آکھ دمودر دل کڑیاں دا علی علی کر دھائیاں

نورخان نے پیرتے پہلا وار کیتا۔

تان دھو میانوں مھری کدھی سر پیرے دے لائی

گردی کھاتے گئی دل بچھاں او تان سٹ بچائی

دل پیرے ولدا وار کیتا۔

پیرے دھیرے ماری سروا ہی سر نورے دے لئی

آئی راس نہ گئی گھسا ویں دھرتی رت درتی

ادھا دھڑ ہنے و ترج بچھاتا ادھا ڈھکا دھرتی

آکھ دمودر لیکن دے جیوں دھولی ستمن گھتی

دمودر دے ایں قصے و ترج دیپتی زندگی تے اونڈیاں رساں رتیاں دے حواسے دیا ملدن۔ جاگیر دار کا نظام دی

ظاہری آن بان۔ نوکر بانیاں دیا فوج۔ نکلی عمر دیاں شادیاں۔ منگڑیاں۔ پوری برادری دیا صلاح لواب

نال رشتے ناطے کرٹ دیا ریت۔ جھیرے مھجڑے و ترج برادری دیا سانجھ۔ مراٹیاں دا رشتہ چا

و نخب و غیرہ۔ قصے و ترج تشبہاں محاورے ہوں سر ہنے۔ منتظر کشی دل چھکویں۔ زبان چسولی چارھی تے

ادل و ترق کول کم از کم بک صدی اگوں دیا ہے سیالیں دے سنہڑپ دا بیان بڑیکھو۔

حواراں دیا ذات سیالیں آہن انہر پارٹن خاکی پیریاں

میدا کھائیں۔ پٹ نہڑائیں۔ نقل جنفلاں دے گڑیاں

چراغ العوان

:- چراغ العوان سرانگی زبان دا بڑدھجا و بڑا شاعر ہے جس پیر رانجھ دا قصہ

۱۱۲۱ء بمطابق ۱۷۱۰ء مکمل کیتے۔ اور آہن۔

پسپنی پیر تمام قصی تاریخ پنجم شعبانی۔ یارہاں سن سال اکیسویں سن مومن دل جانی

زمانہ شاہ مظفر سچا شاہ سجادول وانی۔ عالم فاضل عادل غازی رعیت و ترج احسانی۔

کیفی جامپوری دا خیال ہے کہ "چراغ نے اے مشنوی منظم شاہ کے زمانے وچ مکھن شروع کیتی ہو سے
تے جیڑھی ۱۱۲۱ وچ توڑ پنی کیوں جو منظم شاہ ۱۱۲۵ وچ فوت تھی گیا پئی ۹ پر و شیر طاہر تو لہری نے ایس
گاں دا کافی دلورا کیتے تے اوری پس نتیجے تے بچڈن کہ چراغ امران اے قصہ اورنگ زیب کے عہد وچ مکھن شروع
کیتا تے منظم شاہ کے عہد وچ ختم تھیا! ۹ چراغ امران احمد کوں دا ہمعصر ہے اوں اے قصہ احمد کوں توں ۱۶ سال
بعد۔ مقبل دی پیر توں ۳۵ سال پہلے تے وارث شاہ توں ۵۹ سال پہلے کھچے۔ چراغ امران دی
پیر وچ دمورر دی طرح رانجھے کے پیرواناں منظم ہے۔

دمورر نے رانجھے کے ترے بھرا بوسین چراغ آدھے۔ رانجھن لڑت پدی کنوں بھائی پنج دُخا لے
دمورر دی پیر اچ رانجھن بھراواں توں جان بچا تے بھدے۔ چراغ دی پیر اچ بھراواں بھرا جیاں
کے بنیے الانجھ اکوں گھر چھوڑن تے مہور کریدن۔ ایندے علاوہ اوکوں سیر دا دی پھوں شوق ہئی۔ جنڈے کان
اوادھن چھوڑیا۔ جوگی داناں دمورر کورگھ نامتھ تے چراغ جگ نامتھ بڈندے۔ چراغ نے پیر دے
پئے داناں سیدے دیا بجاڑے صلاول کھیڑا آکھچے۔ اوکھاہیں کیدو تے سہتی دا ذکر نہیں کریندا بلکہ رانجھ
دا ملار پ کرادن والی عورت کوں میاں داناں بڈندے۔ دمورر دی طرح چراغ دا قصہ دی پیر رانجھ
کے ملاپ اتے ختم تھدے۔ دمورر انھن بڈہاں کوں عرب شریف نور چھوڑندے چراغ ایندا دلورا
کئیں بغیر گال مکا بڈندے۔

رل پیر رانجھن گھڈ کھیر تھے رب کرم کتے سک لاہی

تن ذوق ہمیشہ شوق ہے تے ہر دم خوشی سوئی

بھل شاد ہمیشہ پیر رے خوش حال چراغ سردالی ۹۲

چراغ امران دی پیر اچ توں ترے صدیاں پہلے کے سرائیکی تمدن دی ساہ گھڈی تھویر ہے۔ چراغ نے دُوی
تفصیل نال شادی پرے دیاں سماں۔ لباس۔ زیورات، کھڈاں۔ جھیریں تے دسبھی سماں ریتاں دیاں کاسی
کیتی ہے۔ اولاد کے جنم تے بھانویں اور دھی ہر دے یا پتر پھوں خوشیاں منایاں دیندیاں ہن۔ کئی کئی سون
سوتر تھدے ہن تے ساری برادری وچ مٹھائی دندی دیندیاں ہن۔ شادی توں پہلے مراسی رشتے چاستے
دھتے گھوڑندے ہن۔ دل پتریتے آئے دھتے گھر گھڈھیں بدھتے مہیا دلکا کرندے ہن۔ چراغ
نے جنج دی تیاری تے اونڈی آمد دا نقشہ دی پھوں چولا نچکے۔ جنج پوری شان و شوکت نالی روانہ تھدی
ہئی۔ عورتاں زیوراں نال لڈیاں ہویاں۔ مرداں تیر تلواراں تے ہتھیار سجائے ہرے۔ اُکھو گھوڑے سنگریے
پنگریے۔ جنج دے اگوں بڑھا بڑھی داراں گاندے روانہ تھدے ہن۔ میل وچ کنبھریاں کے مہرے تے
شراب پیون پلاوٹ داروانج ہئی۔ میل ہلکاری دیندیاں ہن۔ شادی کے موقع تے آتش پاؤکا تھدی تے
بھرتاڑی لگدی ہئی۔ گھوٹ کنور کوں لائراں بڈیوں داروانج دکا پیا۔ پرے کے بعد ساری دھتی پتریت

برادری اگلوں ڈانچ گنتر دایا ویندا ہئی۔ ایس طرح شادی اولں ووز ورتج خوشی تے برادری دے کھڈ دا ہک پہوں وڈا سنبوک ہئی جس ورتج ہر مچھوئے وڈے کول کاڈھیا ویندا ہئی۔ چراغ اعران نے ہیر دی شادی تے پرے دیاں رسماں ریتاں تے خصوصی توجہ ڈتی ہے کھیڑیاں دی جنج دا منظر ڈیکھو۔

کرنا دی شدیا نے کھیڑے جنج تیار کرنیڈے۔ گل ساواں اسباب شادی دا بدھ کر خوب جڑنیڈے
 جھابے لال پلاں کچا بے شتر شنگار بنیڈے۔ جت چلے کر سہتہ مہاراں خوب سنبھال چھیکڈے
 بانکی چال چلن سب کھیڑے صورت شان ڈکھڈے۔ کرن سنگار کم بناتی سینی جفت ٹھہندیڈے
 ڈھالاں لال کاناں ترکش ساگھا دست جڑنیڈے۔ ڈنگے پیچ بدھن دستاراں کمر بند بدھنیڈے
 شعلے خوب دوپے جبرے سبج کنوں ول ڈنیڈے۔ کنگن ورتج پہونے نمرہ۔ ویرھو چڑھنیڈے
 ساری جنج سونہاری کھیڑے جھنگ ورتج ان لہیڈے۔ ڈیکھو چراغ سیال اگلوں چارترت سامان بنیڈے ۹۳
 چراغ اعران نے اپنے ایس قہے ورتج نکلی نکلی گال کول دی انکھیں توں اوڈھو نہیں کھیون ڈتا۔ ایس منتر قہے
 ورتج انھاں پہوں سونہی جزئیات نگاری کیتی ہے۔ کھیڈاں دی تفصیل دھی دھی وغیرہ۔ جھریں دیاں رسماں
 جنج دے کھانڑیاں دیاں ونکیاں۔ علاقائی سازاں دا بیان۔ زیوراں دی تفصیل آتش بازی دا احوال۔ گھوڑیاں
 دیاں لٹلاں تے چڈے آسی نوکراں دا چھال نال گھلاں ساڑن۔ ادکھاہیں دی اترا دھو دیدن پنیڈے۔
 بکے آسے پاسے دی ہر چیز دا ذکر وڈی مہارت نال کرنیڈن۔ انھوں معلوم کھنیڈے کہ چراغ دا مشاہدہ
 پہوں وسیع تے زبان و بیان تے انھاں کول وڈا عبور حاصل ہے۔ چراغ اعران کول جذبات نگاری ورتج
 دی پہوں وڈا ملکہ حاصل ہے اڈ گھٹ توں گھٹ لفظاں ورتج دی جذباں دی کھل پور تر جانی کرنیڈن۔
 گھنن کانن تھی رائجھن ہیر آلی رل سیاں۔ چھوڑے جھنگ رہیں ورتج جھرے جتھو پکال ورتج رہیاں
 ہیر کیتی تقریر زباناں سن توں میدا سیاں۔ جھاں سیاں ورتج جھوک تہاڈی میں صدقہ تنہاں لیاں
 وسن لنگھ کٹے دلبر جانن جو خوشیاں آیاں۔ رب سبب کریم آپے بیاں آساں بھ پیاں
 سے قربان تقدق توں کھدھ پیراں میں جھاں۔ جت مق عشق محبت نبھی صبح پکا میں صیاں ۹۴
 چراغ منظر کشی ورتج دی کمال رکھدے کھیڑیاں دی جنج سیال عورتاں دا میل اترج سنگرنگر سے جھریاں
 وغیرہ۔ ایس قہے دی ہک بی گال دی وڈی سواد کی ہے۔ چھوئے وڈے بنداں دے باوجود قہے دے کرداراں
 ورتج مکالمے دا انداز پہوں موثر ہے۔ رائجھے دا بھرا بھرا جاناں دے مکالمے۔ بکھی بھاری۔ ہیر دی
 موہنڑی دی گال بات، ہیر دی رائجھے نال پہلی ملاقات دا بیان۔ سیاں تے ہیر دے راز نیاز۔ کھیڑے
 تے جگہ دے مکالمے۔ قاضی دی عدالت ورتج کھیڑے تے ہیر دے بیانات سب شاندار مکالماتی چھس رکھن
 مکدی گال ہے کہ قہے دی زبان ورتج عربی فارسی دے الفاظ دی شمولیت دے باوجود اترج توں ترے سو سال
 پہلے لکھا گیا ہیر رائجھے دا اے قہے سرائیکی شہری ادب ورتج ہک سنگ میل دی حیثیت رکھدے۔ ٹھیکہ زبان

دی چس دس لفظاں دی میناڑی ڈیکھو۔
 جھکیا شمس قمر رنج رانجھن ڈیکھ نیال بھکیاں۔ انکاں ہیر پاتیاں جاگل وچ پیش رانجھن مل بھکیاں
 پھکیاں فوج برسوں دیاں کٹھاں بھکے وچ اٹکیا۔ منکیاں شیر چراغ شکر وچ دیس ڈوہاں دیاں کٹیاں ۹۷

علی حیدر ملتانی (۱۱۰۱ھ - ۱۱۹۱ھ) - علی حیدر ملتانی نے وی قصہ ہیر رانجھن لکھیے۔ اے قصہ ہیر تے اونکی
 ماں دے سرائی جواہی بندیاں اتے مشتمل ہے اتے سی سرائی دے انداز وچ ہے۔ اس قصے دے کل ۲۶ بندہں پہلا
 بندہ ہیر ہے تام قصہ عازمانہ انداز نگرہ حاصل ہے۔ ہیر دی زبانوں معرفت تے قصوں دے مفاہین اکھوائے گے
 من۔ رانجھن ذات حق دا استعارہ ہے جیدکی ساری دنیا دیوانی تے گولی ہے۔ قرآنی آیات دے حوالے تقریباً
 ہر بند وچ موجود من۔ احمد حسن قریشی اس قصے کوں علی حیدر ملتانی دی تخلیق نہیں منیدے او آپن۔ تحقیق
 نال معلوم تھے کہ اے قصہ ہیر علی حیدر ملتانی دا کینی بلکہ غلام حیدر جلال پوری دی تصنیف ہے تے اوں مصنف
 دا تلمی نسزہ اسدے کول ہے۔ ۱۹۶۶ء ساڈی تحقیق دے مطابق غلام حیدر نال دا کوئی شاعر جلال پور اتج نہیں گزریا
 نہ علی حیدر دے زمانے وچ تے نہ اوندے بعد۔ قریشی احمد حسن دے تلمی نسزے اتج علی حیدر لکھدیں ہئیں
 کاتب غلطی کیتی ہے۔ یا اے نال کاتب دا خود اپنا ہے۔ جس اے قصہ نقل کیتے۔ ہن علی حیدر ملتانی
 دے قصے وچوں دکھی۔

کلام مادر با دختر — بکچ دے دی عشقوں تینکوں فی الواقع میں جاتی دھی

ساکھ گواہیو چاک سوہاویو لایو داغ کیوں ذاتی دھی

ماہی نال نوالہ پیالہ جھلی نہ سمجھ بچھاتی دھی

حیدر متیس ڈیندے تھکے ما پیو دھی ڈیندے اتی دھی ۹۷

ہیر: — میں تے بنگ ماہی دے تے مت نہ آوے ما۔ کیا مہبت فی بشیم کون اے رازنا دے ما،

ا کت یعلیٰ رانجھ با مہوں ہور نظر نہ آوے ما۔ من بھکے اٹھ حیدر اس نول راہوں کون بھکاو ما،

حاصل خان لغاری :- حاصل خان لغاری نے ہیر رانجھن دا قصہ ۱۲۶۳ھ وچ لکھیا۔ اس قصے دے

۲۶ بندہں تے ۲۷ بندہں۔ حاصل خان خود ایندے سمٹ بنیت ڈیندن۔ اس نول انکاں دی مراد چوہے

یعنی ڈوہے نول ہے۔ قصے دا ہر بند اکھو مہریاں دا ہے۔ حاصل خان قصے دے پھیکر وچ اینداسن
 تصنیف تے اشعار دی تعداد ڈیندن۔

ترہیں سن دی تریہٹ پڑی۔ سمٹ بزت میں جوڑ کتاب کیتے

حاصل حق ناحق پاک جاتے۔ کلمہ پڑھ شتاب ثواب کیتے ۹۸

حل خان لغاری نے ڈوجھے تمام شعراء توں ہڈتے اپنے نو لیکھے انداز و توح اے قہہ لکھے۔ اے قہہ ہلیرے ادنی والدہ بے سکے تے ہلہائیاں کے سوال و جواب تے مبنی ہے۔ ہلیر ویاں ساریاں سنگ رت، سہیلیاں، ہسائیاں اوکوں متاں ڈیندن جو رانجھے دا دھیان چھوڑ بڑے پراو کہیں وی گال نیں منیدی تے سب کوں لکھنویں جلوب ڈیندی ہے۔ ہلیر کوں سمجھاؤں والیاں و توح ماہ۔ ماسی، بھین، پھپھی، بھائی، چاچی، ماما۔ ڈاڈی نانی، سہیلیاں۔ دائی، ہسائیاں تے قاضی شامل ہن۔ حل خان نے مروجہ رستے کوں چھوڑتے اپنا ہک انجج راہ بنریے تے سوالی جوابی ڈوہڑیاں کے دتج مارے قہہ دا نچوڑ پیش کر ڈتے۔ اپنے ایں نو لیکھے انداز بارے او خود آہن

ہن مکھ لغاری کر گالھ ساری
عجب شعر تیڈے اظہار گدھا

قہے دی زبان پوں چولی تے زالاویں مھاوریوں تے روزمرہ نال سنگری ہوئی ہے۔ اشعار و توح روانی تے عشیقہ جذبات دی فروانی ہے۔ بھین نال ہلیر کے سوالی جوابی ڈوہڑے ڈیکھو۔

بھین :- تنڈاں بھین اٹھی بڑے دین آکھا۔ توں سین سکے دلگیر کیتے
کہی ہلیر! تیکوں بد ہلیر لگی۔ دنج سر بھنٹی لب کھیر کیتے
متاں ویر تیڈی تقصیر سنے۔ تک تیر ماری تقدیر کیتے
پنیو پیر کنوں تقدیر گئی۔ تیڈی پیڑ پیڑ ہلیر کیتے
ہلیر :- آکھ بھین تو تریں مکھ دین ڈیویں۔ نہین لگ ریہے ہن وی نہیں
ماہی ہس میڈی دل کھس گدھی۔ ہور کس ڈٹھے بے کس نہیں
ہر کس کے نال ہے عکس تیدا۔ بکس سون بھیر نس نہیں
جیکوں روز ازل کے مکھ چھوڑیا۔ اوتناں میڈے میسن دی مس نہیں ۹۹

حل خان مختلف کرداراں دے۔ اکھاں دی عمراں تے رشتے دی زبان دے اعتبار نال۔ انجج و انجج نقشے چھیندن۔ ہلیر دا اپنی بڈھڑی بڈھڑی کبھی بڈھڑی نال مکالمہ ڈیکھو۔ زبان و بیان اتج کمال مہارت ڈکھائی گئی ہے۔

ڈاڈی :- تنڈاں ڈاڈی ڈانگ اتے ڈک ڈک آکھا۔ بے شک ساڈا بولیا بھانڈا نہیں
ہو لکھائے نال دھوپے۔ اے لکا دھوتے بیہ جانڈا نہیں
کائی کھڑک پیٹی کھیرے خان کیں۔ منڈھوں مونجھ کنوں مانی کھانڈا نہیں
دل تنگ تھیا جو جھنگ گھے۔ ارننگ تے گھر لنگھ آندا نہیں

ہمیر :- ہمیر آکھے ڈاڈی دند بھنے ہمو ڈانگ آلی - بھیجی دانگ نیں ڈے دانگ آتے
 میں مانگ ماہی سجھے مانگ سجھے - جھیاں دا تا نگھ پوواں تر تا نگ آتے
 کھیڑے بھیرے قبیرے ویر پایا - نالا پیر پوویں بسیں نا نگ آتے
 ایہو سوند سونا کر بھونڈ گھے - تھاندا ڈھونڈو کھانن نالا نا نگ کتے - ۱۵۵

احمد دین :- احمد دین نے ہمیر رانجھے واقعہ ۱۲۹۵ھ ورتج تھفہ عشق دے نال نالی لکھیا۔ احمد دین
 مہنگ دے دوسوں وان بن۔ اے قہہ بوسیدہ تعلیمی صورت اوج موجود ہے۔ جیذا ذکر کیفی جا پوری نے کتے!۔
 این قہے ورتج احمد دین جھنگوی بمر دے علاوہ کانیاں تے ڈوہڑے دی درتین۔ احمد دین واقعہ واقعاتی
 اعتبار نال ڈوہڑے قہیاں توں کجھ مختلف ہے۔ ہمیر تے رانجھے دے ملاپ توں پہلے ہمیر نے کجھ رات خواب
 ورتج رانجھے دی صورت ڈٹھی تے اونڈے عشق دے پھول بے دام غلام تھی گئی۔ ول کجھ مند پچھوں سوہنی
 مورت والے کوں اپنی ہمیری ورتج ستا ڈٹھس تاں جھٹ سنبھان گئی۔ شاملے ہر عنوان دے نال بمر دا
 نمبر دی درج کیتے۔ این قہے دے تیرھواں بمر اوج مصنف اپنا احوال درج کرنی دے۔

نہ میں شامل شعر دا واقعہ لیکر شعر الائیں۔ ہمیر کرن تمہری شاملے سنے میں بھی جوڑ دکھائیں
 جوڑ تیار کرال افانہ در دو دھوں دکھائیں۔ ظاہر برہوں زمین نہ ڈیندا۔

ظالم بجا ممبرواں دی سارے سنبھ جاحیں۔ نال کے میزوں فرض نہ کائی میں اپنا شور جھائیں
 غالب شوق سبب دے کوئی بھیجاں برہوں بلائیں۔ شوق الہی احمد دنیا منگ ہمیش دعائیں

اے مشنوی چار مہینے ورتج مکمل تھی۔ ایندے سن تصنیف بارے احمد دین جھنگوی لکھدے

سنہ تصنیف لکھدے اس جاول ورتج خیال لیاہم۔ ناقص مقل اندر انسانہ جوڑ تام سنایم

جو کجھ میں تھیں سر یا ہے کر ظاہر حال ڈکھائیم۔ پا پردہ کجھ عیب میرے توں بے کر غلط الایم

تاہو دی پورہ دی شروع کیتا ورتج دسا کجھ مکھائیم۔ بارھواں سو پچا نوے ہاسن ہمیری نام ڈسایم

چار مہینے چار ڈہاں ورتج احمد دین بناہم۔

احمد دین این ہمیر رانجھا دا اختتام دنیا دیا بے ثباتی تے دعائیہ اشعار اتے کرنی دے۔

نیں دسا جاتی دا چھڈ جانناں ایس جہانوں۔ عمر سہی برباد اینویں ہے یاد او گالھ اسانوں

جندری اے پردیسی کجھ ڈینہ کرسی کوڑج رانوں۔ ربا بخش میرے استادں بھی پیوتے مارنوں

وقت نزع دے کریں آسانی مہانگ بخش ایانوں۔ احمد دین ختم کر دفتر کلہ آکھ زبانونں

امیر حیدر میرن ۱۲۲۴ھ - ۱۳۱۸ھ) امیر حیدر میرن کجھ قہہ ہمیر رانجھا تے ڈوں سہی حرفیاں ہمیر تے اونڈی ماہ

دیاں سوالی جوابی مکھین۔ ہیر رانجھے داتھ 33۰ اشارتے مشتمل ہے۔ امیر حیدر نے قصے دی ترتیب کول کتھاہیں
دی بتقراری رکھیا۔ بلکہ ترورک ترورک بنداں ورتج مختلف حصے رلاملاتے منظوم کیتن۔ رانجھے دے گھول روانہ
مقیوٹ دی کوئی دھبہ نیں ڈسائی گئی۔ بلکہ او ہیرے عشق دیاں سرستیاں گھن تے ہی گھول روانہ مقیدے۔ قصے
ورتج تسلسل اصول کیتی پر قصے دی زبان بہوں شمرکی ہوئی ہے۔ بھر رواں تے کلام ورتج شمریت رتج رتج تے
مہرکی ہوئی ہے۔ ایں شمر جہیں قصے کول میرن نے کہیں بزرگ دی فرمائش تے شمر یہ کیا ۱۰۲! او لکھن۔

امیر حیدر کراں طبع آزمائی۔ کراں دلدار دی دکدہ ومانی

تاں دلدار دادل شاد مقوی۔ میڈاول عنم کنوں آزاد مقوی

جڈاں دلدار دی خواہش د مقوی۔ تڈاں بک داستان ایہا اکھیرے

اے سارا قصہ امیر حیدر نے صرف ترے عنوانات دے تحت شمر کر سکتے۔ انھن قصے دے عنوان ایں بدھن۔

۱. روانہ ہونا میاں رانجھے دا اپنے گھر تول زنگ پور دی طرف

۲. پنچنا رانجھے دا ہیر دے گھرتے سوال جواب کرنا

۳. تدریغ سراپائے حسن ہیرے نظیر بطور عجیب و غریب

قصے دا آغاز رانجھے دی گھول روانگی تول مقیدے۔ امیر حیدر شروع تول ہی رانجھے کول جو گیا نہ ویس اتج ہیر
کے وطن روانہ کرنی دے۔

ہزارے کول رنجھا چھوڑ جلیا۔ سلیٹی ہیر وائے عشق رلیا

تڈاں بھگوا جوگی دا ویس پائیس۔ مقہ ملکر بھبھرت تے بین چالیں

انھی جلیا رنجھا راہ گھن کر۔ کرنی داتوت اپنا ٹکڑے پن کر

ابتدائی بند کعبد ہی ہیر کول کھیریاں دے گھر مورنجھ ملاں دی کیفیت اتج ڈکھایا گے۔ اوڈوں رانجھا دی فراق دی
بھا اتج سسر دارنگ پور پنجدے۔

گھیس دل ورتج بہوں دی چاٹ کھری۔ جو سبناں با مہو جیون جگ خواری

کھاوٹ پیون سبھن جیون نہ بھادس۔ سبھن دی تانگھ من ورتج سانگ لالیں

کرسے روروتے دل ورتج ایمرگال۔ کیوں گزری نانی ہیر دے نال

میڈے کارن ہوئی بدنام بے کس۔ وچالے دشمنان دی قید بے کس

ادندے پیو دی ڈتی بن کھیریاں نال۔ کیوں اس دی گزری دی دیریاں نال

کوئی محرم نہ واقف حال اس دا۔ تے بک بک پل گزری سال اس دا

رنجھے دی اسے نول تانگھ ہوئی۔ ڈبھیاں راتیں اڈندی گانگ ہوئی

رنگ پور پنچ تے رانجھا گھر گھر پن شروع کر ڈیندے۔ بک ڈپنہ موقعہ ڈکھتے ہیر تول خیرات منگدے۔ ہیر خیرات

جگر دی جھولی پنیدی ہے تاں اور جان بکھو تے زمین تے دانے ویٹ ڈنڈے۔ اینویں چنڑے بیٹھتے
ول ویٹے بیٹھا۔ ایں منظر کشی اتج بھیر تے جگر دی گال مہاڑ پھوں سوادی تے شعری حسن رکھری ہے۔

گھدس خیرات ڈتس ویٹ فی اکال - پچھے بیٹھا چنڑے دانے مکرناں
جڈاں چن چن تے ول سکھے کتونس - دے نال ول اکس جاوئونس
اینویں چنڑا اینویں چنڑ چنڑ ویندا - طرف اکس بھیر دے ول ول تکیڈا
ڈٹھی جاں بھیر اس دی جید سازی - الایس غصہ ہو کر بے نیازی
توں ہنڈیں تون کے جگر سپیاسی - توں یں ٹٹک باز تے مکر لہاسی
آکھیا رانجھ تلمانی نال ول کر - فقیراں نال کجھ لوہو سمجھل کر
فقیراں دے جوبن کپڑے پرانے - ویٹے ہن تڈاں ول ول آ دانے

مثنوی دا چھڈی لویں حصہ بھیر دے کھیڑیاں دے گھر پر بیچ کے آون۔ اوندے حسن سنگھ دی تعریف۔ کنوار
دی منہ ڈکھلائی تے بھیر دی رانجھ دے فراق ورتج بے قراری دا بیان ہے۔ میرن نے بھیر دے حسن دی تعریف
اتج حد تک چھوڑی ہے۔ اوندے بک بک لنگ بت دے سنہرپ کوں بیان کیتا گے۔ ایں حصہ دا آغاز اتھال
اشعار توں تھندے اتھوں ہک بیا قیاس وی ابھر دے کہ میرن نے اپنا عشق بھیر رانجھ دے تھے بیان کیتے۔

کھال میں شعر اس تدبیر دے ورتج - نکاواں یار پر دے بھیر دے ورتج
سیٹی بھیر جرم تاب ہوئی - سیاسین ڈیکو سبند بے تاب ہوئی
سیٹی بھیر دیکن لور ہوئی - پری بھیر سراسر حور ہوئی
سوسنی صورت تے سونا قد قامت - قیامت بے قیامت بے قیامت

امیر حیدر میرن دیاں کسی حرفیاں ورتج بھیر رانجھ دے تھے کوں عارفانہ انداز اتج پیش کیتا گے اتھال
رانجھ محبوب حقیقی دی علامت دے طور تے ورتیا گے۔ بھیر روج دی صورت اتج اپنے محبوب دے حال
کیتے بے قرار ہے۔ مایہو خویش تیلے۔ سنگ رت۔ نام نموس کجھ وی اوندی راہ نی روک سگی۔
بھیر دی مادھی کوں سمجھیدی ہے کہ اسا ڈے وسیب ورتج رشتے خاندان دی برابری ڈیکھ تے کرنیدن
نوکراں نال دھیاں پرناون دا اتھال کوئی تصور کینی۔ ذات پات تے طبقاتی امتیاز کوں میرن ایں
بیان کرنیدن۔

ذات اسا دی دیو توج چاک بناوا لے دھی - ڈرے مارند لیسوں اتھوں روزنگھوں چلے دھی
نوکرناں منڈاون دھیاں منڈکے ماک بھلے دھی - میرن سونا سکے کیوں ہک کھالی ڈھلے دھی
ر رانجھن داتان سوایا اوسونا میں سکے ما - بانڈی گھول گھانڈی رہیاں مان نہ بھسیم ما
لاڈن توڑ سبھاؤن چٹاں کوں بھیرے دل بھٹکا ما - میرن مرساں مول نہ مرساں تون سن بھین بھکا ما

نور الدین مسکین

:- مولانا نور الدین مسکین نے مشنوی ہمیرا پنجہ چودھویں صدی کے رابع اول
 ورج مکھی۔ اسے ایک تمثیلی مشنوی ہے جسے بھی خالص مذہبی تہ اخلاقی نقطہ نظر سے تحت مکھی گئی ہے
 مسکین نے اس قصے کے حوالے نال عشق خدا۔ عشق رسولؐ تہ آخرت کیتے چنگے عمال دی لود دی آہر
 کیتی ہے۔ ہمیرا پنجہ کے مجازی عشق کے پردے ورج حقیقت تہ معرفت دے دس دتے گن۔ جا جا
 تہ قرانی آیات تلمیحات، احادیث کے علاوہ معجزات نبویؐ تہ واقعات کر بلاوی بیان کیتے گن۔ جنیدی
 وجہ توں قصے و تسلسل بہوں تاثر تمقیدے پر چونکہ اس قصے کے مکھن دا وڈا مقصد ہی عشق رسول کریم معلم
 تہ راتقہ معراج دی تفسیر کرن ہئی۔ اس کیتے اسے مضامین مشنوی دا بہوں اہم حصہ بن بن۔ مولوی نور الدین
 اپنے اس تمثیلی قصے تہ روشنی پنیدیں ہوئیں دسین کہ میں معراج کے واقعے کوں قصے دارنگ دتے۔
 اس ورج رانجھن توں مراد نبی کریم معلم بن۔ جوگی خدا۔ ہمیرا مت گہنکار تہ جھنگ مدینہ شہر۔ قید شیطان
 کھیڈا نفس ڈرانیاں سس قبر تہ ہمایاں قبرستان واسے ہن۔

قصہ معراج داسن ہوش دے کر۔ رنجھے ہمیرا کوں ہوش دے کر

مید مقود رانجھن مہلے ہے۔ تہ جوگی لامکانی خود خدا ہے

تہ ماہی ہمیرا ہے امت گنہگار۔ اتے کھیڈا ویرا نفس بدکار

ڈرانیاں سس قبر ساہی بچھانی۔ اتے شیطان کیدو لنگ جانی

جو سورھا ڈیر بھی منکر نکیرے۔ عذاب القبر بھی تاخی سریرے

تہ ہمایاں اسے قبرستان واسے۔ چھاپا مکھراستے قبرال وچاے

مدینہ پاک ہن جھنگ دا شہر ہے۔ حقیقت حال قصہ مختصر ہے ۱۵۳

مسکین کوں حضرت نبی کریم معلم نال۔ بے حد عشق ہئی۔ قصے ورج ار جا جاستے اپنے اس ازلی عشق
 دا اظہار کرنیدے دسین۔ رانجھن ہمیرا دی بیڑی ورج آتے سمھ تھیا تاں ہمیرا آکے ان سونہیں رانجھن
 کوں نندروں جگیدی ہے۔ اس بند ورج ار معراج کیتے عمرتاں اتے بلا دے دا مظہر پن پیش کرنین۔ نبی کریم
 نال لفظ لفظ ورج مسکین دی محبت تہ عقیدت چھولیاں مرندی کاپی اسے۔

اٹھی ہن جاگ کے ڈھونڈ کر بوا۔ شفعہ ائمہ نہیں اتے مان سب دا

اٹھی سونہاں جو رندیوں کوں رہا توں۔ گنہگارل سے سب ڈکھڑے ونگا توں

اٹھی نندروں میدا دلبر پیارا۔ کھرا منتظر ہن لوک سارا

اٹھی سکھ سپہج توں ڈھونڈ مجازی۔ ونگاؤ ہمیرا سب جا نگدازی

ذرا ردھے کنوں یک مہجات پاوے۔ خدا کے واسطے مکھرا ڈکھاوے

کھڑیاں من منتظر حراں ہزاراں - ملائک راہ بھلیدے بے شماراں
 انھوسیاں کرو مکین نورزی - کرو ہپہا رگاں دی چارہ سازی ۱۰۴

نورالدین مسکین دی پیر رانجے، ورج و اتقاتی اختلاف پہوں ہے۔ اور رانجے دا پیدا نشی ناں دھیدو دی
 بجائے رانجھن کھدن۔ شروع توں ہی رانجھا عاشقانہ مزاج رکھدا ہی۔ جھنگ کے ہک مسافر کنوں پیر
 کے حسن دی تعریف سنن تے ان ڈٹھا دیوانہ تھی گیا۔ والد دی وفات کے بعد دمورر یا چراغ دی طرح
 اوندا بھراواں نال جھٹرا نیں تھیدا بندہ ایں تھے ورج بھرا بھرا جانیال اونڈی منت زاری کرنیدین جو گھر کوں
 پھوڑتے نہ ورنج۔ کیدو کوں پیر دا چاچا تے پیر تے پیو دانال سیدے دی جاتے نورنگ کھیڑا کھدے
 دہستی اتھاں نوکرانی ہے، پیر کیدو دے گھر کوں بھالا ڈنڈی ہے۔ کیدو دی شکایت تے پیر دا بھرا
 رانجھے کوں قتل کرن چنڈن۔ تاں تلوار اونڈے اتے اثر نیں کرنیدی اسے ڈکھتے پیر دا پیو اپنی دھی دارشتہ
 رانجھے کوں ڈے ڈنڈے۔ ڈو جھے تھیال ورج اسے واقعہ کھتاہیں نی ملدا۔ بعد ورج پیر دا پیو ہسپتال
 دے آکھے لگ تے کھیڑے نال پیر دی شادی کر ڈنڈے۔ جہگی قاضی کھیڑیاں کے حق اتج نیلہ کرنی
 تاں دستی کوں بھاگ ویندی ہے۔ دمورر تے چراغ کے تھے دی طرح مسکین کے تھے ورج دی
 پیر رانجھا عرب شریف ڈو راہی تھی ویندن۔ نورالدین مسکین نے کردار نگاری دی چنگی کیتی ہے رانجھن
 صدق صفاتے عشق ونا دا پکیر ہے اور عزم حوصلہ تے حالات دا مقابلہ کرن دی بہت رکھدے۔ سب توں
 مرنزی حیثیت ہونکوں حاصل ہے۔ پیر اول دسیب دی ہک بے وس نمائی دھی کے کردار اتج سامنریں
 انڈی ہے۔ پیر دی ماتے اوندا پیو جہان اولاد دے اگول بالکل بے وس ہن۔ انھال دی اپنی کوئی رائے
 کیتی۔ کینڈو لنگ ابھیا منفی کردار ہے جیڑھا اپنی ضد بچھوں اپنی بھتر بچی کوں بدنام کرن توں وی نیں
 نکھدا۔ مسکین دی ایں مشنوی دی بھر رواں ہے۔ تھے کے دوران فارسی کے اشعار دا اول ول برمل
 استعمال شاعر دی علیت دا ڈس ڈنڈے۔ نورالدین مسکین دی قدرت کلام کے اندازے کہتے ہک
 بند دی دکھی -

جو ہے ساگی اوہو جیکوں گولیندی - میں جیدے کان ہر پاسے بھلیدی

جو ہے ساگی اوہو جیدا کھارہ - جیدے کلان مقیم ول پارہ پارہ

جو ہے ساگی ایہو جیدی منبھاری - جو جیدے کان ہر دم جانگدازی

جو ہے ساگی ایہو جیدی منبھاری - جو جیدے کان سکدی خلق ساری ۱۰۵

دنواڑ چنن دی موسم انڈی ہے تاں نینگریں کانہے بدھتے ٹولیاں دی صورت ورج دنواڑ چنن ویندین۔
 ہک بے نال کھل ہس۔ چھیر خانیاں۔ ہک ڈو جھے تے ڈھن کے نظارے مسکین دی مشنوی ورج بالکل
 حقیقی انداز اتج پیش کہتے گن۔ منتظر نگاری دا نمونہ -

ایاں کڑیاں نواڑوں ناز بھریاں - تھیرن خوش حال ورج و لوڑ وریاں
 کرن پیلاں جیلاں ہار پاسکے - چٹن پھیلاں ہوسے واگیا سوہا کے
 تھیرن لولیاں کرن بولیاں چوسے - جیویں ورج باغ دے بلبل سوسے
 پھرن سپہوں سہیلیاں بدھ کے فعلی - نرن چھم چھم جیویں پریاں دکی لولی
 بھرن جھولیاں چٹن تھی کرسولیاں - ڈہن کہ پئے آتے کیلاں تے بھولیاں ۱۵۶

خادم مکھن بیوی

:- حاجی اللہ بخش خادم مکھن بیوی نے قصہ ہیرا رانجھا بندہ آسمان دے زمیندار
 محمد حسین چھبڑہ دی فرمائش تے لکھا۔ اے سرائیکی زبان دا سب توں ضخیم ہیرا رانجھا دا قصہ ہے۔ ایندے
 صفات دی تعداد پورے ڈوسو صفحات ہے اے قصہ خادم نے ذوالحجہ ۱۳۶۲ھ کوں مکمل کیتا او مکھن
 القہ تھی فیصل قصہ آیا ورج تھیراں۔ تیرہ سئو تالی ہیری بکت پتھن پیراں
 عیداضے ذی الحجہ مبارک ختم تھیال تقریراں۔ بس تاکید مزید کیتی ہر طرفوں خان امیراں ۱۰۷
 این قصے ورج لطف علی دی سیف الملک والی بکر استقال کیتی گئی ہے۔ ایندی زبان ورج فارسی عربی الفاظ
 دی آمیزش زیادہ ہے۔ اے قصہ علامانہ انداز ورج لکھاگے۔ حمد و لغت دے بعد نواب محمد صادق عباسی
 امیر بھول پور تے نوابزادہ سیف اللہ خان رئیس خان گڑھو دی شان ورج قصیدے تے اوندے اصلی
 داستان دا آغاز تھیدے۔ اے کہ سیدھی سادھی عشقیہ داستان ہے۔ جس ورج کوئی تمثیلی یا علامتی انداز
 اختیار نہیں کیتا گیا۔ نورالدین مسکن دی طرح خادم دی ہیرا ورج دی رانجھے کوں جھنگ دے کہ شخص
 کنوں ہیرے سنہرے دیاں گالھیں سن تے عشق گلے تے ادا پئے پیو دی وجات دے بعد جھنگ دے رہے رہی
 تھی پوندے۔ این قصے دا انجام دی ہیرا رانجھے دے ملاپ تے تھیدے۔ خادم کوں اپنی این شہسوی تے پہوں
 مان ہی۔ ادا نیکوں فارسی دے اچے کلام دے ہم پلہ قرار دیندے۔

گردش گذر پون زمانہ کرے ضرور زیانے

خادم میندی نظم اسا بڑی مثل کلام ایرانے

رانجھن دی کچاری ورج جھنگ دے مسافر دے آدن دا مضمون دیکھو چندیاں گالھیں سن تے رانجھے
 کوں ہیرے عشق دا دھک لگا۔

شاعر شرح بیان دل مند عنرم عنانے۔ کہ ڈہینہ صبح سمور ویلھے خورشید فلک تابانے

ناگاہ مرد تھیا کہ حاضر ورج مجلس دے آئے۔ شکل لطیف شریف طبع فرخندہ خوش عنوانے

طور عجیب ادیب مہذب خاص نجیب نشانے۔ آکھیں حزن سلام علیکم فرحت خوش الحمانے

صاحب بیان جوان دی جانب کیتا خان دھیانے۔ راجپنٹن ڈیکھ شکل خوش اس دی فرمایا فرمانے
مرد منیر مبارک طالع دس خود وطن مکانے۔ ہے راہ رسم رواج طریقہ کر کوئی حال بیانے ۱۰۸
سرائیکی زبان و تہذیب تقریباً ہر سہی حرنی نکھن واسے شاعر نے ہک نہ ہک سہی حرنی ضرور بہیر رانجھے دے تھے اتے کھھی
ہے۔ ایندے علاوہ مکمل تھے دی سنے کئی شاعران نے تھری کیتن۔ جنھاں دی فہرست درج کیتی دیندی ہے۔

۱.	سید جلال حکیم	بدلی شریف رحیم یار خان
۲.	احمد بخش غافل بیرانی ٹوبا	گورمانی منظر گڑھ
۳.	سسو بھجے خان	جلال پور پیر والا
۴.	نورن گدالی	ملتان
۵.	غلام رسول الفارسی	چک ۱۱۴/۱۰۴ جانیان منڈی
۶.	محمد مسٹھا	قطب پور ملتان
۷.	ملک غلام محمد جھٹ پرویز	میانوالی
۸.	حضرت مولانا عبداللہ ملتان	ملتان
۹.	کریم بخش واصل	"
۱۰.	روشن	ملتان

سسئی پنوں

بھنبھور کے راجے اوم جام دے گھر سسئی پیدا تھی تان رملیاں راجے کولں ڈسیا کہ اے لڑکی
وڈی تھی تے ہک مسلمان نینگرنال عشق تے شادی کر لیسے اور انھاں تلمناں اتج ایندیا شہرت پئیے۔ راجے
نے بدنامی دے ڈرتوں ہک صندوق اتج زر جو اہر سمیت سبیل چائی دھی کولں بند کرتے دریا ئے سندھ و تہذیب
لورھ چھوڑیا۔ اے صندوق آتا دھوبی دے بھولگا۔ اوندی کوئی اولاد نہ ہی۔ اول سسئی کولں وڈی سک
نال پالیا۔ سسئی جوان تھی تان اوندے حسن دا چرچا چو گوٹھ ہلایا۔ سسئی دا دریا دے پتن تے ہک شاندار
باغ ہی۔ مکران دے بلوچ سودگراں دا قافلہ پتن پیا تان سسئی انھاں کولں گرفتار کرا گدھا۔ تاملے دا
سردار پیل خان کیچ تول اپنا مال اسباب چھڑوان آیا تان سسئی تے پنوں ہک پئے دے عشق و تہذیب گرفتار
تھی گے۔ پنوں نے سسئی نال شادی کر گدھی مگر پنوں دے پور عالی خان کولں اے گل پسند نہ آئی اول
اپنے بندے بھیجے تے اونوں کولں نشہ پلاتے بے ہوشی دی حالت اتج کیچ چاگے۔ سسئی ڈو مجھے ڈیپنہ
کھپی پنوں دی گولں اتج تھل سے سفران تے راہی تھی گئی تے اوندیا رڑ دی بھیدی دھرکدی صورا و تہذیب مرکب
گئی۔ اڈے پنوں کولں ہوش آیا تان اودی سسئی دی گولں و تہذیب بچھول تے بھال تے آخر سسئی دی قبر

تے آتے جان ڈسے ڈتس۔ ایں طرح ڈوہیں وچھڑئیے روح بک ڈوہجے نال مل گئے۔ سسی پنوں دی ہانی ورتھ
 مقرر اپوں واقعاتی اختلاف پایا وندے۔ سرائیکی شعراء انیکوں بھڈ واپن سے راجے دی لڑکی منیدن۔ جیرھی اتھوں
 کڑھتے بھنجور سے دھوبی سے ہتھ آئی۔ تمھیل حدائق آباد سے تاریخی قصے بھڈ واپن اتھ اجاں تیں ڈوں منزلہ
 سسی دی ماڑی موجود ہے۔ اتے اوں گھرتے اتھ دی منگ دیرے لائی بیٹھن۔ جتھوں سسی کوں دریا بڑدکیتا
 گیا ہئی۔ سرائیکی زبان ورتھ سسی پنوں سے قصے دی روح خالص روحانی انداز اتھ ملدیا ہے۔ مگر تصوف سے زیر اثر
 اکثر شعراء نے انیکوں تمثیلی انداز ورتھ دی بیان کیتے۔ پیل محبوب حقیقی تے سسی بک سپے عاشق دی طرح آندکی
 گول اتھ سرگردان بڑدکیتا ہے۔ سسی پنوں کوں عشق و محبت تے حقیقت و معرفت ڈوہاں رنگاں ورتھ رزح رزح
 تے پیش کیتا ہے۔ کافیاں بڑدکیتا ہے۔ سسی حرفیاں تے لغتہ شاعر دی ورتھ ایں عشقیہ داستان دا پہوں ذکر آئے۔
 اسے بک المیہ داستان ہے۔ جیرھی مذہبی تے سماجی قدراں دی جوڑ ہے سسی دا پور صرف ہیں سانگے اذکوں
 دریا سے حوالے کرنی دے کہ اوہیں مسلمان نال شادی نہ کر گھنے تے پنوں دا پیڑ دی اسے گوارا نہیں کر سگدا جو کچھ
 دے سردار دا پتر بک دھوبی دی دھمی نال پر نیجے۔

خلیفہ نبی بخش لغاری (۱۷۷۶ - ۱۸۶۲)۔ سرائیکی زبان اتھ سب توں پہلی مکمل مشنوی سسی پنوں خلیفہ
 نبی بخش لغاری دی ملدیا ہے۔ روایت ہے کہ حل خان لغاری کوں مشنوی مکھن کیتے اکھیا گیا تاں اوں جواب بڑتا
 جو لطف علی دی سیف اعلوک تے نبی بخش دی سسی پنوں سے بعد مشنوی مکھن دی گنجائش نہیں بچھی۔ ۱۸۶۹ نبی بخش لغاری
 دی مشنوی سے تیشخ اتھ کجھ مکھن شیر کوں جال اتھ بند کرتا ہے۔ نبی بخش لغاری نے اپنی اسے مشنوی سسی
 ۱۸۳۶ء ورتھ مکمل کیتی۔

بولی سسی سنڑو میڈیاں سبیلیاں	-	سنڑو دڑے گوش البیدیاں اکیلیاں
سنڑو یا میں تاں سو داگر کچھ والا	-	آیا مکھن دو کفوری منگ اعلیٰ
سنڑو پڑ سمجھ سے سولا و پارکا	-	بڑنیدا ہے منگ عالم کوں اڈاری
تساں ہن تاں سرور تر تو تیار	-	بڑدکھو جل منگ بنر دا و پارکا
گعا جادو پنوں دا شاہ پری کوں	-	کیش سجدہ صبح تا انوری کوں
دوریں ڈرناز ناز و ناز پیر ناز	-	کر نم ناز نیناں ناز کوں ساز
جا کیتے گل بیدار خواہوں	-	بڑدکھو مکھو دو کھڈے منہ ماہ نقابوں

سید اکبر شاہ م ۱۸۰۸ء تا ۱۲۴۰ء۔ سید اکبر شاہ نے سسی پنوں دا قصہ ۱۲۵۵ء وچ لکھا ایندا پہلا چھپیل نسخہ مطبع ہاشمی میرٹھ ۱۸۹۴ء داندے۔ سید اکبر شاہ نے اپنے اس قصے وچ اختصار توں پہوں کم گدھے۔ سسی وچ جنہیں تے اوندے دریا وچ لوزھن وچ واقعات وچ بعد او دریا وچ پتن تے سسی وچ باغ وچ تعریف تے مکرانی سودگراں وچ قید دا احوال شروع کر ڈیندے۔ دھولجا دا تذکرہ انتہائی مختصر ہے۔ صرف چند اشعار وچ کال مکالی گئی اے۔ قصے وچ پھیلے وچ سسی وچ لگوں اتج پنوں واپس ولدے تال بکروال۔ اونکوں سارا احوال ڈیندے۔ پنوں بکروال کول کاوڑ اتج قتل کر ڈیندے۔ اسکوں پئے کہیں قصے وچ بکروال وچ قتل دا حوالہ نہیں ملدا۔ اس مشقہ قصے وچ زبان پنوں رواں۔ ٹھیٹھ تے ادبیا جس رکھدی ہے۔ اکبر شاہ نے منظر لکھاری وچ پنوں چنگی کیتی ہے۔ سسی وچ سوہنے باغ دا نقشہ تے باغ وچ سسی داسپیلیاں نال کھینڈن ہسن دا بیان اوندی شاعرانہ وڈائی دا ثبوت ہے۔ سسی پنوں وچ شادی دیاں رونقیاں۔ زیورات، لباس تے پر نیوے دیاں رسماں۔ کھارا چڑھن۔ چکیوں ملن تے لالواں ہسن وچ تفصیل اول دور وچ تہذیب و معاشرت وچ مکاسی کرنیدی ہے۔ بلوچ نینگر ہتھیار بند تھی تے روانہ تھیندن تال اکبر شاہ انھن وچ ولس دا نقشہ اس جھکیندے

کرتو کل پڑھ کر فاتمہ زن بلوچ تیاری - اٹلس - ملل - جائے گل سر چیرے گل اناری
 سرخ چیرے سر بیچ ناری مرادید زمالاں - ملک تلواریں بند نہاتی تنبالاں منبالاں
 دست کماناں - ترکش ٹٹن پھن ٹٹن ڈھالاں - بازو بند ساری گٹن جڑیئے جو اہر لعل
 ست مستی کستوری پیڑی لگا معطر والاں - ڈیکھ ہوتاں وچ لٹک سسی دل پایا وچ خیالاں ۱۱۱
 سسی وچ پیونے اوکوں دریا وچ لوزھ ڈیون دا حکم صادر کیتاں سسی وچ ما دا ہاں نکل گیا ماوے ڈیکھ
 جذبات وچ تر جانی اکبر شاہ کیا خوب کرنین

شر شر ڈیکھے ماوے منہ دل کرے نگہ کیاری - چائی جاہلی مائی درد فراق وچ ماری
 ما ڈیکھے منہ آکھے تتی کیوں جاہم ہتھاری - ایہودارغ قیامت میلا - سترساں عمریں ساری ۱۱۲
 صندوق منہ زور وچ لکھیو اتج تر دا پڈا گھر گھیرے کھاندا - کڈیں اس کڈے کڈیں اول کڈے گڈا تال
 بے وی سسی کڈا ہیں سبے کجھے پاسے بڑھانڈی تے کڈا ہیں منہ بھرنے۔

ٹھاپا ٹھاپھیں - ہراں سے دھڑلاں ڈیوں اجھاری - گھر گھیرتے چکر کیر شہتارے زن منجھاری
 آئی چال سسی کوں اتھے کیئے توبہ زاری - گاہ اول کڈھی گے اس کڈھی کہ لورے سیر لورای
 اٹنے سبے کجھے پاسے گے منہ بھرنے بھاری - اکبر شاہ اتھ درد منڈیں وچ کون کرے دلاری
 سسی تے پنوں وچ شادی والی رات گھوٹ کنوار دیاں نار نیاز والیاں مٹھیاں مٹھیاں گاہیں تے جو بڑھ پڑیئے
 دلاں وچ وصل وچ کیفیت دا بیان ملاحظہ تھیوے۔

واہ واہ مٹھیاں زمراں واہ واہ ناز نیا زلفاں - واہ واہ مٹھیاں گاہیں واہ واہ گن پیار پیارے
 واہ واہ گن گلاہے جانی واہ واہ پن پنگاہے - واہ واہ نمزے واہ واہ مشورے دل چک گھنڈے مارے
 واہ واہ سماعت اتھاہاں حقیقاں عاشق مشوق گذارے - اکبر شاہ ارہے موہاں ملن جھان کتبت نیارے ۱۱۳
 داستان دے پھیکڑی حصے ورتج اکبر شاہ نے سسی دے ڈکھ فراق بیان کرنیدیں ہوئیں وڈا درد تے مرنجا
 انداز اختیار کیتے۔
 ثابت مانگ رسایا سسی ہر ہرت پھول مردانی - ہو بے فکری فکر نہ کیتس کیتی عشق دیوانی
 بکھ ترہیہ تے تاپش ورتج تھل بے عشق ڈتی مہانی - اکبر شاہ سسی یارنپوں توں جد کیتی قربانی

صالح محمد مسکین :- صالح محمد مسکین نے اپنی مشنوی سسی پنوں ۱۲۵۵ھ ورتج مکمل کیتی۔ اس مشنوی
 دے کل ۵۹۹ مصرعے ہن۔ مسکین ذات "کھوکھر ملوانا" تے ملتان ضلع دے قصبہ باگڑ سرگانا دارہن والا اک گنم
 شاعر ہئی۔ او خود کھدے کہ میں تو پہلے ہک مشہور شاعر صالح محمد تھی گزرئیے جس سسی پنوں دا شاندار
 قصہ کھیے۔ پس کیتے میں اپنا تخلص مسکین رکھیے تاکہ ناناں دا امتیاز تھی سکے۔ قصے دے شروع ورتج او
 اپنے نال نسب، جالکانہ تے مشنوی دے سن تعریف بارے آہن۔

جوڑ تیار کیتا شش ماہی ورتج باگڑ سرگانه - اکھ سونانوسے مصرعے ورتج کتاب سماناں
 ختم پنجا سسی بارھاں ورتج ہیری آسن میں جاناں - مسکین تخلص رسم مصف صالح نام ناناں
 باگڑ جاسکنت میری ہاں کھوکھر ملواناں - کوہ بید تارے راہی طرف جہز لکاناں
 سدھی بنیہ مشہور جہاں ورتج جانے بزرگ ایاناں - شاعر ورتج زمانے سابق صالح مردیاناں
 آگے اس قصہ جوڑیا پوتا ورد انانک - ایس سبب مسکین میں عاجز اپنا نام الانا ۱۱
 صالح محمد مسکین دے اس قصے ورتج سسی دے پیرواناں بہر شاہ ہے۔ اس سسی دے عشق دی بنیاد اوندے خواب ورتج
 پنوں دی ملاقات کول بنریندے۔ اس قصے ورتج ہک نواں کردار سسی دی وزیر سہیلی بادل کول دی شامل کیتا
 گے۔ جیڑھی اوندی ہمزاتے وفادار ہے۔ پنوں سسی کول آندے تاں اڈنکول حلاج ڈیندک ہے کہ توں میڈے
 پیو کول مزدور کھڑ ورتج۔ اس طرح ہک عرصے تین پنوں دھویاں کھنڈ چڑھنڈا رہ دیندے۔ اس داستان
 ورتج بکروال دا کردار بناں تمام قہیاں توں مختلف ہے۔ ایندے ورتج بکروال نیک، شریف النفس تے ہک
 مہرور انسان ہے جیڑھا سسی دی دلجوئی کرنیدے۔ اوندی خاطر پائی گھنڈ دیندے تاں بچوں ادساہ ڈے
 ڈیندک ہے۔ صالح محمد قصے دے شروع ورتج بکروال دے نیک ہروں دا ڈس ڈیندے اتے انھاں شاعراں
 نال اختلاف کرنیدے جہاں بکروال دے کردار کول دجاڑتے پیش کیتے۔

قصہ شروع سسی دا کیتم نال گواہی شاعراں - اکثر شعر حذے وچوں کھو دلیلاں غیراں
 تہمت حسن عیال نہ ڈتی ملیا سسی دیراں - ہے جو شاعراں تہمت آکھی اس توں دل ہے حیراں ۱۱۵

مسکین دا باقی سارا قصہ ساگی اکبر شاہ ہے قصہ دی کار ہے۔ بلکہ مسکین اکبر شاہ توں بے حد متاثر مگدے۔ سسی
 دے باغ دی تیاری۔ اوندی رونق۔ سسی کول سہیلیاں دا سمجھاؤن۔ سسی پنوں دی شادی۔ کیچ دے بلوچاں
 دے لباس تے زیور وغیرہ ہر جاتے اینویں مگدے جیویں مسکین نے سید اکبر شاہ دا قصہ سامئیں رکھ تے بند نال بند ملاؤن
 دی کوشش کیتی ہووے۔ مسکین جو جیہاں داستاناں وچوں پیرا نبھاتے یوسف زلیخا توں دی متاثر مگدن۔ اپنے قصے
 وچ جاتے قصہ یوسف زلیخا دے حوالے ڈیندن۔ اوسے دی محبت کول زلیخا دی محبت تے پنوں دے پیو دے فراق
 کول حضرت یعقوب دی جدائی حوالے نال پیش کریندن۔ اینویں پنوں دا دھوبی دے گھر مزدوری کرن تے لوکر
 کھڑن۔ رانجھے دا پیر ویاں منجھیاں چراؤن دی یاد ڈویندے۔ سسی دے نیگر پ تے حسن دیاں دھواں جیڑے
 کیڑے پیاں۔ مسکین این جاتے سسی دے حسن دی تعریف وڈے زور دار انداز وچ کریندے اول تشبہات
 دے استعمال تے لفظاں دے ورتارے وچ نل مہانگے موتی پرتن۔

چشماں خون کتے دل پرزے زلفاں دام بڑانے۔ شرگاں تیر زندگِ ظلم دے خونی رنگ خانے
 ابرو قوس کمان کیانی شرگوں تیر چلائے۔ گردن طول کونگ دا نگوں زینار کبک دیا پائے
 کمر باریک نہایت سسی حسن بنبت سوائے۔ نازک دست خانی انگٹے ساگ تلو لیاں لائے
 پولا جھول لباس تے اٹے نوش کرے نہائے۔ دمن باریک دولڑیاں اندر ڈور پوند بنائے
 نازک گوش جھوسے زریاؤں زیور جان پھمائے۔ سرمہ نازا کھیں وچ سندا ساگ لباس ردائے
 زیور نہ شمار آدن دل وچ حیرت دے آئے۔ مسکین ڈیکھاں کیا نال سسی دے ننگ کرے آئے ۱۱۹
 سسی نیندروں اٹھی تاں پیل کول کینا بس۔ سکدے ہندے سببن کول بک رات دیا پرئی سسی وچا بیٹھی تاں
 اول پٹکے گھت ڈتے۔ این جاتے مسکین دا زور تلم ڈیکھو۔

دیریاں تے گھر آوے جاوے مہندی زلف پٹیدی۔ کیس رنگ خالی دا ہر بے ہوش پٹیدی
 زور تے چوڑیاں بھنے بوچھن چیر سٹیدی۔ کواں تے کراٹ کرے نہ جھٹ ڈنکھیر وٹیدی
 یار سنے کر عمل کھتے تے کھیا کیوں مٹیدی۔ مسکین وچیدی ہرت کیوں بے بیٹھی ات گئی ۱۱۷
 این مشوی وچ کوئی ابھی گال نیں کیتی گئی جیکوں عقل نہ مٹیدی ہووے۔ سسی دی موت دی وڈے نظری تے
 حقیقی انداز وچ کیتی گئی۔ بکروال پائی گھن تے واپس ولیا تاں سسی بیٹھیں بیٹھیں رب کول پیاری تھی چکی ہئی۔
 سسی دی موت دا ذکر وی صالح محمد مسکین وڈے دکھ دے انداز وچ کریندیں کہ بکروال واپس آیا تاں لوہار
 یعنی روح نے اے نادیا دوکان چھوڑ تے اگلے گھر روانگی کپڑی۔

بعد پیریاں پائی لے پنچا کول شہزادی۔ خالی سرد دکان ڈھنس ڈھنس ہل گیا منادی
 چھوڑ لوہار دوکان گیا ٹنگ ٹھکا کا ٹھوک زیارتی۔ کہلاں دہرندا کر گیا پوری کار آزادی
 گیا لوہار مکان ددیتے چھوڑ مکان منادی۔ مسکین نیکاں کول خوشی وچیدی بریاں مول شادی ۱۱۸

منشی برات علی :- منشی برات علی خان بلوچ ضلع رحیم یار خان کے شہر فیروزہ کے رہنے والے ہیں۔ انھوں نے
 اے قہ - اصلی سسی پنوں کے نام نال ۱۰ ربیع الاول ۱۳۵۲ھ بمطابق جولائی ۱۹۳۳ء کو مکمل کیا۔
 منظور ختم تھیا دفتر خوشتر حال سپاہوں۔ سن الزی سوویہ وچالے تیرہاں تیرت ملائواں
 ماہ جولائی سال مسیحی کر تفصیل ڈسلاواں۔ وقت کمال زوال ظہر کے مہرہ فرد بانواں
 سن تیرہاں سوناں با و بھجا بہرکی نزلانواں۔ ڈاہ ربیع الاول دکی بدنت صدکا کن جانواں ۱۱۹
 منشی برات علی نے اپنے قہے دے شروع ورج پنج حضرات داکہ تحقیقی دیباچہ دکی کھیئے۔ ایں دیباچے ورج
 انھوں مرچہ قہے کے واقعات اتے بٹھ کیتی ہے۔ اد سسی کول بھنجور دکی بجائے بھڈ واپن دے راجے
 اتم رام دکی دھی ڈسیدن۔ انھوں دا استدلال ہے کہ اگر سسی بھنجور توں دریا ورج لڑھی ہی تاں اتنے ڈینہہ دریا
 ورج رہن کے باوجود صدق بھنجور کیوں پکڑیا گیا۔ ایندے علاوہ بھڈ واپن ورج انج میں سسی دکی ماڑی تے او
 گھیر جتوں سسی کول دریا ورج تاریا گیا ہی " لڑھوئی" کے نام نال مشہور چلیا آندے۔ اد پنوں دکی شراب
 نوشی کول دکی تسلیم نہیں کرنیدے۔ بلکہ ادکول اپنے قہے ورج کہ زاہد۔ عالم باعلی تے صوفی ظاہر کرنیدن۔ فنی
 لحاظ نال منشی برات علی دکی اے مشنوی سراہیکی زبان دکی صفت اول دکی مشنوی گنتری ورج سگدی واقعات
 وائلس۔ زبان و بیان دکی قدرت، منظر کشی۔ حقیقت نگاری۔ جذبات نگاری، جزئیات نگاری تے معاملہ بندی
 ورج انھوں ایچھے جوہر ڈکھائے جو چس آونیدیا ہے۔ نجومیاں نے سسی کے منسوس ہرون دکی خبر سنائی۔
 تاں راجے نے نجومیاں کول ایں توں بچپن داکوئی رستہ بچیا۔ نجومی تے راجے کے درمیان مکالمہ لکھدیں منشی برات علی
 واقلم اظہار دیاں کیدیاں قدرتاں ڈکھندے۔

بھر کر سرد شوکارا راجہ نال نجومی بولے - جان جگر ورج جوڑ لٹونی زہری سمٹ سنگولے
 نال خیال عقل کے سوچو کئی قدری اداں - آکھیں دھرم دنجیسی سسی رسی مسلم ٹولے
 راجے دل فرمایا ساڈے رل گئے تاک تلولے - آکھیں عشق دکی شہرت چسی بھول نہ ایدے پیرے
 دل فرمایس کیوں بھون ڈینہہ نہرت تمولے - آکھیں قدرت قادر نہیں بھڈے مطلق بھولے
 دل فرمایس عامل کوئی عقد مصیبت کھولے - آکھیں لازم ورج قسمت کے نظر عشق کے شعلے
 راجے دل فرمایا کوئی دان کڈھلا گولے - آکھیں لیکھ نہ لمسی تونٹریں نال جوہر تولے
 تھی حیران گیانی راجہ لب ارمانی چولے - آکھیں اورک سسی پیسی عشق نیل کے چولے ۱۲۵
 صدوق ورج بند کوش توں پہلے سسی دکی ما اپنی نکلی جہنی دھی کول بھولی ورج پاتے الوداعی لولی ڈیندی ہے
 منشی برات علی دکی جذبات نگاری دکی ذمگی ڈکھیو۔

رانی درو رنگانی دختر چا پاتی ورج بھولی - آہ دفعاں افرودہ خاطر دین سائیں لولی
 ننت جگر محبوب نظر دھی بھولی مرغ ممولی - ورج میزان صداقت کے میں بات معر دکی تولی

چھوٹے سن و توج بھوگ ڈتونی لایورگ دی گولی ۔ بھاگ بھاگ اسا ڈے بھاگئے سرگ آ کر لوی
 و توج گرداب سے پھاتم اگی سر آلام دی چھولی ۔ توں نو فاد پری انت جیوں بھقواں ادلی گھولی ۱۲۱
 سسی سے من بھانویں باغ دی تفصیل بیان کریدیں ہوئیں منظر نگاری دے ایجھے دل چھکوں نقشے پیش کیتے گن
 جو قاری خود کوں باغ دیاں بہاراں و توج ساہ گھندا محسوس کریدے ۔

گل گلزاری رونق توں کوئی تختہ مرل نہ خالی ۔ موتی تے رائے بیل باہو جعفرت سمجھلی
 گل رعنا ریمان شمیمی راحت خوب ڈکھالی ۔ داؤدی بھاکا عودی پیوسے اب شرالی
 سنبل نرگس گل داوھکی ڈکھنڈی جوش جلالی ۔ آب رواں دکانالی تے کشمیر کایسر پالی
 سسون لبت سہنری سارکی بھل مہر دی بھالی ۔ نور نخرے ناز کرے نہیں دجاوے قالی
 درد منداں سے کارن کرنا قاطع تعلق ملائی ۔ سنگھ سانگ سپاہ سے سون سیج منم دی سالی
 زارغ پھرن و توج باغ بہاراں داغ رکھے دل لالی ۔ وقت سحر سے تم تم کر دی کوئی خواب خیالی
 باد بہاری رہے مدامی نت نوروز ڈوالی ۔ نورمل دی صفت دکھال پریاں کرن دلای ۱۲۲
 سسی سے حسن دی تعریف کریدیں ہوئیں تشبیہات ۔ عاوسے ۔ ضرب الاثال تے تلمیحات دا استعمال و ڈی فنی
 مہارت نال کیتاگے ۔ اگرچہ عربی فارسی لفظاں دا ورتاوا زیادہ ہے مگر ایندے باوجود مضمون اوپر انہیں گھدا ۔

رین ساہ و توج چشم منور نور دا ڈیوا بلدا ۔ آہو برے آن لٹا یا رخت لبا ط عقل دا
 درد منداں کوں مارٹے بک جلوہ دھار کھل دا ۔ رشیم جان ملایم بازو شان رکھن نرمل دا
 رخ فردوس جناب مقدس منظر حور نسل دا ۔ خال گتھے ہر حال عقل تے جال خیال عقل دا
 درد منداں مزین موتی قیمت دار دودلدا ۔ بینی ہتر نال کڈاں تلوار داپلا رلدا
 دست تارفت یوسف ہر دم کان زیارت ملدا ۔ تاب حسن دی مول نہ جھلدا شمس تھر ڈور دھلدا
 غنچہ دین معطر گیو کیفیت قشوں جمدل دا ۔ چاہ زرخ و توج ماہ گھنھے ہر چالا زود متل دا
 ابرو ڈیکھ تے توس قزح دا پیر ساں دل جھلدا ۔ تفرم لبت پناہیں کیتا قرب کنارہ جل دا
 نور نرالی کیکال والی قدم قدم چینیل دا ۔ ڈیکھ امانت تاروت دی خود سرونہ ہوش سمجھدا
 مستک مان بھری متانی فرقت حرف جمل دا ۔ منظر حور نسل دا با یا جلوہ نور از لدا ۱۲۳

ہمس مشہور و معروف براتانا شان شعور عدل دا

معاملہ بندی و توج سوائے لطف علی سے بیا کوئی سرائیکی شاعر منشی برات علی سے سائرس نہیں نک سگدا ۔ انھن دی
 ادب لطف علی والا علامتی تے سوسولیاں و توج گنجھا انداز بیان اختیار کیتے سسی تے پنوں دی شادی والی رات
 وصال دا مضمون ۔

فرقت دور تھئی دو طرفہ وقت وصال خلوصی ۔ پئی پالوس سعادت جاں معدوم تھئی مایوسی

ممت تھیما پیوست خوشی دو در وسط عمل مانوسی - پروپت مدوسے مجھٹ پٹ کیتی ہیوہ کی مکرسی
 خوشتر آب مقطر توں ترکتیا پر طاؤسی - بھوسے پریم پیاسی گلگول پیت پریم رس چوسی
 باد بہاری جھولے توں طرفین تھئے مانوسی - گویا مرد مبر دکتیا دور حجاب عروسسی ۱۲۲
 مکدی کمال اے ہے کہ منشی برات علی دیا اے مشنوی سرائیکی ادب و ترح کہ پہوں و ڈاڈا دھاپے - اے گنام شاعر سرائیکی
 زبان کے مہاندرے شعرا و ترح اپنی ہک جاکھسے - ایندے تھئے و ترح سسی کے فراق - دچھوڑے تے تھل
 دے ڈکھاں کول جیسں دردیے انداز ا ترح پیش کیتاگے - اونڈی گھٹ مثال ملدیا ہے - زبان اُتے برات علی کول
 اتنی قدرت حاصل ہے کہ لفظ اونڈے اگول پانہ بدسے پانہیں ڈسدن - پنوں نال سسی کے اظہار محبت دا بھر
 ڈیکھ اٹھاں کجھا سونپا شعری تمبرہ کیتے -

میں کمتر میں احقر بانڈی ناقص قوم نہائی - توں لہج پال شہنشاہ دولا تیدا شان عطائی
 تن من و ترح تین مذرخ دی بک لیا رسائی - سک لیا رسائی کیا بک مورت دل برائی
 مورت دل برائی کیا بک تیر لگا دل جانی - تیر لگا دل جانی کیا نت فرقت رہے مورت جانی
 فرقت رہے منجھائی کیا سب راحت نشت ڈکھائی - راحت نشت ڈکھائی کیا منوس گھری سر جانی
 دعوڑنی سر جانی کیا جذ جان لہا تے آئی - جان لہا تے آئی کیا تدبیر نہ سجدی کائی
 راہ نہ سجدی کائی تھئی رہبر ذات خدائی - رہبر ذات خدائی کیا تجونیز عجب لائی
 و ترح تجونیز مقدر کے آچھا تا مرغ ہوائی - کیا نہ مرغ مہائی ہا یا رحمت عرش علائی
 رحمت عرش علائی کیا شب رات برات بنائی - ۱۲۵

احمد بخش غافل :- ملک احمد بخش غافل نے جدید قصہ سسی پنوں دے نال نال اے مشنوی لکھی -
 انیکوں مولوی فیض بخش، محمد رحیم نواز محمد ذوالفقار تاجران کتب ملتان نے چھپوایا ہئی - ملک احمد بخش ذات
 دے گورا ہا ٹوبہ من - اٹھاں دا گھر قصہ گورمانی ضلع مظفر گڑھ و ترح ہئی - اد تھئے دے چھیکر و ترح اپنا ناں
 ٹھکانہ ڈیندن -

جے کرنگ ملن دی ہودی ڈساں پتہ نشانی - چوی کوہ ملتان دے ہندے شہر گورمانی
 خاص ٹکانہ ڈھیم اٹھاہیں جیکر قسمت آئی - اعلی ذات گورا ہا ٹوبہ احمد بخش سیرانی ۱۲۶
 احمد بخش غافل نے اے قصہ پہوں سدسے سادسے انداز ا ترح کھیے - اٹھاں نہ تاں کوئی تمیشی رنگ اختیار کیتے تے
 نہ ہی عامانہ انداز اپنائے - ایں قصہ و ترح عربی فارسی دے الفاظ دی آمیزش دی کینی - زبان سادہ ہے کتھاہیں
 کتھاہیں اٹھاں دا استعمال شعر و ترح حسن پیدا کر ڈیندے - مجموعی طور تے قصہ کمزور تے پھسچھا ہے - شاعر نے
 زور بیان توں زیادہ پلاٹ دی طرف توجہ ڈتی ہے - ایں قصہ دے کجھ واقعات بناں توں مختلف من مشرا

سسی دا مدوق خود حضرت خواجہ خضر دھوبی دے سپرد کرنیدن تے اوکوں ایں امانت دیا چنگی طرح دیکھ بھال کرن دی تاکید کرنیدن۔

خضر آکھیا اے میاں دھوبی کراپنے طرفوں پوری - بُد دے ہونے کوں کندھی لاوون ہے میدا کم ضروری
ہن میں ہان بجائی ثابت بھل توں نہ کریں ادھرکا - تنخواہ کھاویں ایں مال دے چوں کریں حوال ضروری
نفع نقصان دا مالک اللہ تیکوں ملی آنظرکا - احمد بخش رکھیں گھر اپنے نہ کریں پیا مشہورکا ۱۲۷
غانغل آہن کہ پنوں تے اوندے بھرا خود تجارت کرن بھجور آئے ہن اتھاں - سسی دے حسن دا مشہور سن تے
بھراواں دیا صلاح نال اپنی قسمت آزماون دانیہ کیتا کہ دھوبی ہن تے سسی دے گھر مہان آکھیا - سسی دے
پنیوں نے ذات بھرا سمجھ تے شادکا گنتر ڈتی - پر جڈاں بھجور دے دھوبی پتیرتیا گھر دیکھن پنوں نال کیچ گے
نال پنوں دے پنیوں نے اتھاں کوں پہوں بے عزت کیتا تے پنوں کوں دیا کیچ روک گدھا - غانغل نے قصہ ورتج
ہک ہئی تبدیلی دیا کیتی ہے - پنوں دے بھرا سسی تے پنوں ڈوباں کوں بے ہوشی ورتج بدھو کے بھجور توں روانہ
تھیدن تے تھل دے ادھ ورتج آتے بے ہوش سسی کوں سٹ چھوڑنیدن جو آپے رکھپ ویسے - سسی ہوش
ورتج اندکا ہے تاں بکروال تے دید پونڈکا ایس - اوندے بچھن تے او اپنا حال ڈنڈکا ہے -

میں رات کوں ستم کول پنوں دے خبر نہیں کیا تھیم - کیچ دے ہرت مہان اساڈے خاطر کرنیکا ریم
اپنے سمجھتے گھر لکایم سنٹی گل ورتج پیم - ندر ہئی کوں سٹ گے اتھاں مکھیا لنبہ ڈھیم
بھلا کیتم تے برا کرگے میں ناز اتھاں دے سینم - پنوں کوں ہن کیچ گولیاں بھو وچوں چک گیم ۱۲۸
سسی پنوں دے قصہ دیا ہک روایت ایں علا تے ورتج وڈی مشہور ہے کہ ہک شتر سوار مسافر سسی دیا
قبر تے اتے پنوں دا حال بچیا تاں قبر وچوں سسی لہی کہ میکوں پنوں دیا کیا خبر - ڈو مجھے ڈینہ اور مسافر
پیدل آتے ایہ سوال دھرایا تاں قبر وچوں سسی جواب ڈتا جو پنوں میدا میڈے کول اے - مسافر کل دے انکار
دیا وجہ بچھی تاں سسی لہی کہ کل شتر سواراں کوں ڈیکھو تے میں مگر گئی ہم جو متاں کیچی ہون تے میڈے پنوں
کوں میں کولوں کھس رہن - غانغل نے اپنے قصے دا اختتام ہن روایت تے کیتے -

سسی آکھیا اے بندہ رب دالوں ذرہ توں ہونے - کل اکھو ڈیکھو کے مگر گیم تے پیا میکوں دل ہونے
ایں جا اتھاں واسے اگے ڈنے گن میکوں رونے - کل میں سمجھی تکھن کیتے متاں پنوں کوں کولے
ایں واسطے میں مگر گئی تے انج نہ کیتم اوسے - میں مشکل نال پنوں کوں لدھا سہہ کیتے جھوٹے ۱۲۹

سید جلال حکیم :- سید جلال حکیم ضلع رحیم یارخان دے ہک سادات گھرانے ورتج ۱۸۲۶/۱۸۲۷

دے نیرے تیرے پیدا تھے - آپ دا منزار بدلی شریف تھیں رحیم یارخان ورتج ہے آپ نے ظاہری علوم
اپنے والد ماجد توں حاصل کیتے - سید جلال حکیم نے پیرا بھگتے سسی پنوں دے قصے مکھین جیرے

بہن نایاب بن۔ سسی پنوں دا اکہ نیچا تلمی نسہ میرا احسان امیدری دے کول موجود ہے بمیرا پنجہ راقم الحروف
کول ہی مگر تومی دی نظر تھی گے۔ آپ کول حضرت خواجه غلام فرید نال بے پناہ عقیدت ہی۔ بمیرا پنجہ دے
ہر بند دا چھیکری معرہ حضرت خواجه فرید نال منسوب کیتا گئے۔

پھڑھی ہے بے پرس کندوری بے منت منا نول

میر فرید پلیسی ساغر وحدت دے خم خانول

سسی پنوں واقعہ سید جلال حکیم نے اپنے والد دی فرمائش تے تحریر کیتا اگھاں دی سسی دا اکہ
شعرتاں ہر نکلے وڈے دی زبان تے ہے۔

اگھاں والیاں نول میں قربان بھیراں

پتل دی ذات دے دھوپیر پیراں

سید جلال حکیم نے سسی پنوں واقعہ ۱۸۸۰ء / ۱۳۰۳ھ ورج مکمل کیتا۔ اس مختصر قصے ورج او
سرائیکی تہذیب و ثقافت دی وڈی خولہورتی نال عکاسی کریندن۔ سسی پنوں دی شادی دے موقع
تے سرائیکی علاقے دی مشہور جمہور دا نقشہ اس چھکیندن۔

محبب بنریا اگھاں چرچا بھیرا۔ قتل چرچا کئی جان باز کردا

چرچا فرجاں حسن دیاں شاہ پریاں۔ بنا سرچا مقابل آن کھریاں

پہن زلفیت سرچرے دوشالے۔ تھئے داخل بھیر دے ورج دخلے

پہن سسی بنا بیدل چڑھوی۔ کاندن سر بھیر ورج آکھروئی

جھڑی میدان دے ورج جنگ بازکا۔ تھئی جاری قتل دی کار سازی

نگہ کرناز بھریاں دے نہرے۔ قتل کردل کھن احسان بھیرے

رجن رن ورج نغیراں ناد نریاں۔ کرن دھڑ بڑ تھامی دھوس دھریاں

مرن سیتے پھرن ماندے مارے۔ پون پڑ ورج بادر مار لہرے ۱۳۰

سسی پنوں واقعہ سسی حرنی دی صورت ورج ڈھیر مارے شاملوں نے کھینچے مکمل قصہ کھن دے بے شعراء
اسے بن۔

۱، صالح محمد

۲، نور الدین مکین

۳، حاجی شاہ نائق

۴، سید لال شاہ

۵، صاحبزادہ حاجی محمد صفوری

تلمی۔ کچی محمد خان ترنڈہ محمد پناہ تحصیل احمد پور شرقیہ

تلمی۔ اوج سادات اوج شریف

تلمی۔ بارغ لانگے خان لاہری ملتان۔

۱۶	صوفی احمد جان فریدی	تلمی	چاچراں شریف
۱۷	عطا محمد زخمی	تلمی	خیر پور سادات علی پور
۱۸	آدھا خان نطقل	تلمی	میانوالی
۱۹	مک حاجی احمد ننگار	.	نور پور تھل
۲۰	جانناز جتوئی	.	ادرج شریف
۲۱	حسرت ملتان	عبرت نائک	
۲۲	منشی نور محمد		
۲۳	حسین دیدر	۱۲۶۶	کیات حسین دیدر مرتب عبدالمکرم سندھ سندھی ادبی بورڈ حیدرآباد سندھ
۲۴	غلام حیدر تانہ	گلزار سنی پاکستان پنجابی ادبی بورڈ لاہور	۲۵۸ تا ۲۷۷

سیف الملوک -

حضرت سلیمان کے زمانے ورج مصر اسے شاہ عام نامی ایک بادشاہ حکومت کرنی رہی۔ اوندے گھر اولاد نہ تھی ہی۔ اونکوں نجومیاں نے حاب لاکے ڈسیا کہ اگر اوندی شادی مک میں دی شہزادی نال تھی رنجے تال اوندے وچوں سمجھ چنر توں سوٹا یک شہزادہ جسے۔ صالح وزیر دیاں کوششاں نال شاہ عام دی مین دی شہزادی نال شادی تھی تے اللہ سبب نے انھال کول چنر جیا سوٹا پتر شاہ سیغل عطا کیتا۔ نجومیاں نے پیشگوئی کیتی کہ شہزادہ کول جوانی ورج بڑا بڑھ ڈکھ کٹا لے آسن۔ بادشاہ نے ایں بڑر توں چوڑاں سال میں شہزادے کول وزیر زادے سدے ہمراہ بھروسے ورج پالیا۔ یک ڈینہ شہزادہ پرستان دے بادشاہ شہپال دی لڑکی بدلیج ابانہ پری دی تصویر ڈیکھ تے اوندے عشق ورج مبتلا تھی گیا تے آخر اوندی گول ورج پیوں وڈا بھری بیڑہ تیار کراتے روانہ تھی گیا۔ پہلے چین تے دل او تسلطنی گیا۔ بعد ورج بیڑہ بھری طوفان دی نظر تھی گیا۔ شہزادہ کھلا پھاڑاں۔ جنگلاں، سبج برتھلاں دے ڈکھ بھوگنڈا زنگیاں۔ گورن کچھی بانڈراں دی قید وچوں نکھدا یک دیران جنگل ارج جادو دے یک محل ورج پچا۔ انھوں شہزادے نے دیو دی قید وچوں سرانڈیپ دی شہزادی ملکال کول نجات ڈوائی۔ شہزادی ملکال دے ذریعے شاہ سیغل دی پری نال ملاقات تے دل بہت تے آخر ورج شادی تھی۔ ایں طرح شہزادہ دل منگدی پری کول پر نیج تے اپنے وطن واپس ولیا۔

مولوی لطف علی :- سر ایلی زبان دے ہاندرے شاعر مولوی لطف علی نے داستان سیف الملوک ۱۱۹۵ھ ورج مکمل کیتی۔ انھال توں ڈیڑھ سو سال پہلے ملاں غواھی دکنی نے ۱۰۳۶ھ ورج ایں قصے کول فارسی توں قدیم دکنی زبان ورج ترجمہ کیتا ہی۔ پنجابی زبان ورج میاں محمد بخش جہلمی نے لطف علی توں ۲۶ سال

بعد ۱۲۲۱ء ورتج اے تھہ منظوم کیتا۔ ایندے ورتج کوئی شک کیتی کہ انھن تری شعراء کول ایس مشنوی دے مکھن نال اپنے اپنے عہد تے آپوں اپنی زبان ورتج فنی و نکرکا وڈا یاں دُھیاں۔ مولوی لطف علی دا دور سرائیکی شاعری دے مردوخ دا دور ہے۔ انھن دے مہمعراں تے سنڈیاں ورتج علی حیدر مدنی، عبدالمکیم اچری تے حافظ جال اللہ مظہر نے تصوف، معرفت اور مذہبی نقطہ نگاہ کول سامنٹری رکھ تے شاعری دے پُربدے۔ پر مولوی لطف علی نے اپنی داستان دے ایرے خالص عشقیہ شاعری اتے قائم کیتے۔ انھن دا اسے شاعر سرائیکی زبان دے شعری ادب دا مان ہے۔ ایس داستان دے واقعات بک بڈر جھ نال مینڈھیاں والی کار گنڈھے سہرے بڈر دن۔ البتہ ایس داستان ورتج مافوق الفطرت عناصر دے بھر مار ہے جیڑھی اول دور دیاں داستاناں ہاک لازمی حصہ شمار تھیا ہئی۔ لطف علی نے ایس عنصر کول داستان دے کرداراں نال متوازن کرن دی کوشش کیتی ہے۔ ایس داستان دے سارے کردار بھالویں جو او دیوہ پریاں ہن۔ دل دی اسادھی زمین نال گنڈھے سہرے گلدن۔ بالکل عام اناناں والی کار۔ انانی فطرت دے مطابق ایندے بلیندے ہلدے وسدے دھرتی دے وسوں وان گلدن۔ ہیس کیتے پڑھن یا سنن والا انھن توں کوئی اوپرا تاثر قبول نیں کریندا۔ بلکہ اذکوں سب کجھ اپنا سنا پو گلدے۔ زبان و بیان دیاں خوبیاں دے سببوں اسے سرائیکی علاقے دی واحد داستان ہے جیڑھی وڈائی کول بعد دے آون و اے ہر شاعر تسلیم کیتے۔ اتے ایندے اثرات دی قبول کیتن۔ مشنوی گو شعراء نے ایندی بھر تے ہن رنگ ورتج شعر مکھن کول ہمیشہ اپنے واسطے امتیاز سمجھ۔ ایس توں علاوہ بڈر ہر بند بھر سہی حرنی تے کافی گو شعراء نے وی لطف علی توں گھائے اثرات قبول کیتن۔ حضرت خواجہ غلام فرید سنیں دا اے قول ایندی شہادت ہے۔ ”کہ میکوں لطف علی دے کلام جیاں بیا کوئی کلام نظر نیں آندا میں ابتداء ورتج سیفل نامے دا بک بک جنر بڈوں بڈوں گھنٹے ورتج یاد کریندا ہم اتے میں سیف الملک کول پڑھ پڑھو تے ہی شاعر بنریاں۔“ ۱۲ مولوی لطف علی کول خود اپنی ایس تخلیق اتے وڈا مان ہئی۔ داستان ورتج کئی جیڑھی تے ایندا فخریہ اظہار کریندین۔

۱ طوطی طور لطف ورتج ہر دے کیتی سخن طرازی۔ یاع لطف علی دے پنہرے ورتج کئی طوطا خوب بولیندا لطف علی کول یقین ہئی کہ انھن دی ایس داستان دا چرچا ہمیشہ ادب دی دنیا ورتج رہی تے ایس قصے نے انھن کول شہرت دوام بخشی ہے۔ انھن دے بڈوں مہرے دیکھو

۴ لطف علی دا غوغا رہی ایس جگ تے جگ تو نٹریں

انیوں بک بیا مہرہ ہے۔

۶ رہی لطف حیات سدا جس جوڑ یا سیفل نامہ

سیف الملک دی اے داستان لطف علی دی لہج زاو کیتی بلکہ انھن کتھاؤں اے تھ سن اتے پڑھو تے بیان کیتے۔ او خود اپنی مشنوی ورتج ایس حقیقت دا اقرار کریندین۔

ع لطف علی کبھ کوڑ نہ بولیا آندس نقل کتابوں

یا " لکھیا بڑکھ سنرا یا تھ لطف علی جگانی

حدولت تے مراتب دے بعد پہلے بند ورتج او اے دی بڑسیدن کہ میں اے تھ ڈوترے مختلف رنگاں
ورتج سنرا یے تے دل پہوں ممت ترہ کرتے میں اے جواہر موتی پوتن۔ جیڑے ہمیشہ میڈاناں روشن رکھین۔

رہے لٹانی نقش میڈے دکانانی ملک لیگانہ۔ مدت پہوں مشقت کیتم پوتم جوہر دانہ

شوقوں زلف سنواری میں نے جو زبان کلٹانہ۔ بڑوں ترے طرح شنیٹیم اے تھ حرف پکاروانہ ۱۳۲۲

شاہ سیغل دا اے تھ ہک سال دی۔ سنرا دے بعد ۱۱۹۵ھ ورتج توڑ پچا۔ لطف علی اینداسن لطف
ایں لکھن۔

روز خمیس ختم تھیا دفتر سنرا تاریخ لکھوے۔ بارھویں سخت مدی پچھ پنہک چا گھوے

ماہ مبارک رجب دی ستویں آگرہ گینوے۔ تھیا فیصل اے سیغل نامہ یاراکھول لکھوے ۱۳۲۳

منظوم عشقیہ داستاناں دی ہک وڈی خوبی اے ہوندا کہ اے اپنے عہد دی تاریخ تے تہذیبی واقعات
تدراں دی عکاسی کرنیدین۔ لطف علی دی سیف الملک ورتج اصح توں بڑوں صدیاں پہلے دی تمدنی زندگی

دی جھلک ملدی ہے۔ علم نجوم دی مقبولیت۔ مہماناں کوں شہر توں باہر نکل تے رخصت کرن یا استقبال کرن۔

سرائیکی علاقے دے اجوکے رواج دی طرح شادیاں دیاں رسماں دا کئی کئی ڈہینہ جاری رہن۔ جیویں سعد

وزیر زادے دی ملکان سنرا دی نال شادیاں دیاں رسماں 4۵ ڈہینہ جاری رہندن۔ اینویں جاتے۔

لانواں۔ مہر بدھجن۔ اولاد دے جنٹریں تے سڈ پیرامی دی رسم۔ دیلاں، موکھ لباس۔ ساز، جھیریں

نذر نیاز۔ غرض لطف علی سارے وسیبی ورتاویاں کوں اپنی داستان ورتج موقع موقع نال بیان کرنی

لطف علی دی بہاول پور دربار ورتج پتہ پتہ ہی۔ انھاں نزدیک توں شاہی رسم ورتج۔ دامطالعہ

کیتا ہی۔ این تھ ورتج میں کیتے وڈی تفعیل نال انھاں رسم ورتج تے درباری آداب دا ذکر ملدے۔

ایں مشنوی ورتج زرمیہ ناصر دی ملدن۔ دیوا، شہپال تے پیریاں دی جنگ۔ طرفین دیاں فوجاں دی

تفصیل ایں مشنوی ورتج زرمیہ شاعر دی والکا جیاں رنگ پیش کرنیدن۔ منظر نگاری ورتج لطف علی کوں

خاص ملکہ حاصل ہئی۔ او جیڑے منظر بیان کرن چندن اونڈی تصویر لفظاں ورتج ایں چھکندن کہ

ہک ہک شے اکھیں اگوں ساگی بڑ سیمن گ پوند کا ہے۔ شاہدہ دی دست تے جزئیات نگاری تے

عبرنے انھاں دی منظر نگاری کوں ورتا سہاگ لایا۔ شاہ سیغل دے بڑکھے پنہاں دا بیان بڑ لکھو۔

بڑھدا پوند اینداسیغل سنرا سول ہزاراں۔ چندا دوست نہ ہندا دل ورتج کھندا سے گفتاراں

آیا پیش ملک مدن دے پر بت پنہ پیاڑاں۔ کائے روہ بڑکھانی بڑیون مثل سیاہ انگاراں

نازک پیر تھیوس پیرز سے ظلم کیا جس خاراں - سببسن چیکاٹ بوکاٹ سنے لڑھ لاتاں لٹھ کاراں
 کیا نعل نعل غمراٹے غمراٹے سببسن تہٹ تواراں - کیا ڈہکے دھدکارے جوکن پودن ہزار کوکاراں
 گرگن گرگ تے گرگن گیندے بڈیدے ہزاراں - رورن پوز تیز روہی توج رچھ کرن سے زاراں
 چیتے چرخ ہزاراں پھرے گھن چارے جو دھاراں - گینوز گور گراز وجوں گدگو میں روہو اندھاراں
 سنے ارے مکھ ہرنے حافر بشیر بدلیاراں - سامر سلھ سلھٹ کنوں تھل ڈسد تار تاراں ۱۳۲
 لطف علی شاہ عام دیا فوج دیا ملک میں ڈسے روانگی - میں شہرے باہروں مہری فوج کے پڑاؤ
 تے اونڈی شان و شوکت دیا تفصیل بڈیدے تاں اکھیں اگوں سارے منظر پھر ویندن - ملک ارم کے
 بانات مملات دا بیان آندے تاں سو توج و توج خوشبوداں کے بدبکار توج ویندن - تے جکی زنگائی
 کے کر جھپ دیا منظر کشتی تھیدی اے تاں کر بہت کنوں ہاں گھنیمن گک پوندے -
 بی بد حال سہمائی کائی رنگائی منہ کائی - سر بد ڈول تدا در کنا دات عنیم کئی
 بینی گرم دوکان ڈسے ہس ہرک ہاس کھائی - بڈیکھ بڈراکل بڈند اونڈے خود تھیوے قبل بڈی
 بندڑ خوب کھوئے جھوٹے پیٹ بند برائی - دپے ہاں غریباں دا جاں بڈیوے ڈائن ڈھائی ۱۳۵
 لطف علی کوں عشقیہ جذبات نگارک تے کال حاصل ہے - شاہ سیفل کے مورجھے دل کے غم دا ذکرہ
 ہرے - تاں پریا بد یح البانو دیا صورت بڈیکھ تے شہزادے دیا بے تھاریا دا بیان لطف علی ہر جا
 تے دلاں دے گجھے ارمانی تار ہنڈا بڈسے - شاہ سیفل دیا پریا دے اگوں ملکاں شہزادی دے
 باغ اتج اظہار عشق دیا ارداس بڈیکھو -

ظالمت تیدی بڈینہ رات میوں منڈاری دیا کھاری - عشق تیزے دتج رات ڈیجاں میں سدکا عمر لڈاری
 میں مسکین مسافر دیا غم خواری کردل داری - درد منداں کوں یار دلوں یک باری پھریں ہاری
 نین تیزے ند چین جیویں گھاری برگ انداری - باس بڈیویں او باس گھنھے کھچھاری بھور ہاری
 باہنیں درس دیوانے دیا سن زارکا وین سدکا - گھول گھنھاں توں بڈمول او توں مکھ داریا جڈپاری ۱۳۶
 لطف علی دیا تمہیل آفرینی قصے کے ہک ہک بند دتج اپنی جس چترنڈی اے - پریا بد یح البانو دے
 حسن دیا تعریف ہرے یا میں دیا شہزادی کے رنگ و روپ دا ذکرہ شاعر دا تلم ہر جاتے
 تمہیل دیا نگری اتے شاہی کرنڈا بڈسے - میں دیا شہزادی دے سراپا اتے انھاں بڈوں طویل
 کبر کھین اسان طوالت دے خوف توں کجھ معرے وکی طور پیش کرنڈے ہیں -

نوری نین بہرٹ ناظر نرگس ناز نوانے - کیوں باجھ کھوری کجلہ مست متاع لٹاے
 دھار کبل دیا بھتی بھٹے واہ سرہ ریخ رساے - چھٹے تار لٹاندے تھریا ناگ و اگوں دل کھائے

سرخی لعل لبوں سے سسوندی بیل لعل لائے - مینڈکا ٹنگ موبندی جاں او نازک دست رنگائے
 کٹھالا کبھ کرے نہ نالا حکمی برہوں بچھائے - ہسی نال رنے دل کھسی واہ ڈھولن پانچھائے
 ڈینھو وانگ ڈینگڈا ڈوڈن دورو ڈنگ چلائے - بردا لے دکانک جگر دج چانپ کلی بچھائے
 وستیاں ویں شکتیاں واسب صبر شکیب دہائے - اپری پھیر کرے دل سکرکا مندرکا ٹنگ مسائے ۱۳۷
 شاعرانہ محاسن کے لحاظ نال اسے ہک نو لکھی مشنوی ہے۔ اینڈکا بھر رواں - لغظاں دا انتخاب - مہارات -
 ضرب اللشال - مکالمہ لگاری - تلیجات - معاملہ بندی تے فصاحت و بلاغت دا اسے ہک ایجھا ان نل
 خزانہ ہے جیڈکا ندریں ملدی - لطف علی کے ڈھیر سارے مصرعے ضرب اللشال دی حیثیت اختیار کر
 چکین - خاص طور تے ہر بند دا چھیکڑی مصرعہ انھاں دی فکری بلندی - بصیرت - تجربہ تے گھائے
 شایدے دا پجور ہے -

۴ لطف علی مسکیناں کول رب ڈنڈے رزق پوائی
 ۴ لطف علی مہرباں کول بن عاشق کول سنجائے
 ۴ لطف علی رب صاحب کے ہن نادر کم نرالے
 ۴ لطف علی مشتاقاں کول شب روز محبت مہرے
 ۴ لطف علی اس دھرت اتے جو رادھاسو چنڑیا
 ۴ لطف علی خس خانہ اسے جگ دنیا خواب خیالے

ۛ

مخدوم محمد نبش :- مخدوم محمد نبش نبش مہو مبارک تحصیل رحیم یار خان کے رہن والے ہن۔
 آپ حضرت مخدوم حمید الدین حاکم دی اولاد وچوں ہن۔ مولوی لطف علی کول انھاں کے بزرگاں نال
 ڈا ڈھوی عقیدت ہئی۔ پر مخدوم محمد نبش نے لطف علی دے تتبع و ترح مشنوی سیف الملوک کھئی۔ او آہن
 کہ میں خواب و ترح لطف علی توں باتا عدہ اینڈکا اجازت گدھی ہے۔ انھاں دی منظری - خواہش تے
 خوشی دی خاطر میں اتنے ہاندرے شاعر کے سانس تلم چیدا پیاں! ۱۳۸ مخدوم محمد نبش نے لطف علی دے
 تھے کول سانسوں رکھ تے ہو بہو ہر بند کے مقابل ہک بند تحریر کیتے تے سارا قصہ ہوں بھرتے بالکل
 ہوں معرین نال کھٹھے بلکہ اکثر جس تے قافیہ ردیف دی بکرا اختیار کیتے۔ مخدوم محمد نبش دی مشنوی
 دا فنی جائزہ گھنئے تاں اس گنام شاعر دے فنی کمال کول داد ڈیوڑیں پونڈی اسے۔ انھاں کول
 زبان اتے وڈی تھن حاصل ہئی۔ کئی بھر ایجھے ہن جتھاں لطف علی اظہار دے رستے بند کر گئے ہن مگر نبش
 نے اوں جاتے دی اپنا بک دکھا رنگ جائے۔ حقی کال اسے ہے کہ کبھ جس ایجھاں دی آئین جتھاں

بخش و اقلیم لطف علی توں اگوں نقل و نیدے۔ مگر مجموعی طور تے اسے مشنوی لطف علی دے بعد اس موضوع تے جو بھی وڈی مشنوی ہے۔ اگر مخدوم محمد بخش ایندے بھر بگردا تے ہر معنوں دا متبع کرن دی بجائے صرف قصہ کوں گھن تے۔ اپنے انداز و ترح مشنوی مکمل کرنی دے تاں تنقیدی نقطہ نگاہ نال پہوں اعلیٰ مقام حاصل کر سکدے ہن۔ مخدوم محمد بخش دی زبان و ترح لطف علی دی طرح عربی فارسی الفاظ دی چنگی چرکھی آمیزش ہے۔ انھن ڈوہاں مشنویاں و ترح کم و بیش ڈیڑھ صدی دے زمانی فرق دے باوجود زبان یک سنے نال طرز دی تبدیلی ہے مخدوم صاحب نے چونکہ ہر بگردی ساگی نقل کیتی ہے پس کیتے اساں تقابلی مطالعے واسطے ڈوہیں شعرا دے کجھ بھر پیش کرنی دے ہیں۔

حمد باری تعالیٰ

مخدوم محمد بخش

حمد حمید مزید مزین کرتوں ذکر زمانے
دل تمہید توحید مجیدے کر تائید بیانے
صدقوں صاف صدر کرسینہ صفت ثنا سہانے
ذات کریم قدیم حکیم رب رحیم رحمانے
ہے بے عیب مثال مثل و ترح لازوال زینے
کیا تعریف کراں میں عاجز نال لبوں دہانے
شان بیان عیاں کراں کیا زائد از اکانے

مولوی لطف علی

آکھ ادا کر بندہ ہر دم صفت ثنا سہانے
صدق سیتی کر صاف صدر کریا ذکر نیروانے
فا ذکر نیا اذکر اسے دل سمجھ رموز ربانے
رب غیور لیگانہ بکو واحد ہے لاثانے
ہے ہر شے تے حاضر ناظر۔ ہن حاضر ہر آنے
رکھے شاہ شمار اندر کل ذرہ رنگت آنے
جن انسان دلوں دا اور دا آکھن ذکر زبانے

ہائی تصویر پری دی قوس تے نازک نیک نشانی
شعلہ شکل شمع شرمندہ شمس تھر تابانی
مترگاں تیر و سخن تن چیرا ابرو قوس کمانی
مست ہو یا و ترح مستی دے خوش ڈکھت مورت ستانی
انگ چنگ چٹ چشماں بوئیاں تیر چٹے چشمانی
سیغل کول نشیر کیتا تصویر پری ذیشانہ
گردش گرد اندر سب کھاون شاہ گدا گردانی
تھیا حیران ہر اسان سیغل حاصل پھری حیرانی
بخش بیا آ بیچ پری دے پیش آئی پریشانی

تاب کنوں بے تاب تھیا شاہ ڈکھت خوش داشتہ
خوبی طور رخسار اتے با خرنی تلک تولہ
ڈکھا شاہ چین دا یادت گل چورنگ چبولہ
تھی گولہ اس گل دا گل تے ہو یا اولہ گھولہ
ماریس جوڑ جمال جگر و ترح زہری سخت منگولہ
کیتی برہوں جاول قس تے درد آیا کر ٹولہ
چو طرفوں جڑ بھاگی تھیا جان جگر جل کولہ
مشق آرام تمام دہنایا سہ یا تھیبہ رولا
لطف علی گل پاتا مشقوں شاہ پر م دا چولہ

لطف علی دی شاہ سیفل داہک مشہور بند زنگانی دی بد صورتی دانقہ ہے۔ مخدوم محمد بخش دی اسے نقہ بدھیے
 بی بد حال بڑی اس خردی دختر زشت خضای۔ سیفل کوں پا نظر کتوںے تحفے طور سجایے
 شکل تبیع قباح تیا مت قیامت فیل شای۔ انجن وانگ مریدی کوماں کردی تیل مکایے
 مکھ مکھ دین لہوراں بقوال لیکان گند کپای۔ سنہس مکھیاں دے مکھ تے بندے نائے گیماں پالے
 انگ انگ زنگ زنگانیں کانی مثل سہائی کالے۔ سر پا گوش برابر کوجھی بڈند من مثل بڈندے
 لطف علی دی طرح مخدوم محمد بخش دی رعایت لفظی۔ تکرار تے الفاظ دی تجنیس تے خاص توجہ بڈندین۔
 بخش دی براج اور روانی۔ زور تے تمیل دی گہرائی ملدیا اسے۔ شاہ سیفل کن کپڑے بندھ کر نیدا بدلیج البانو
 دی گول وچ روندرا رڈا رڈا ریندے ایس مخزون کوہ محمد بخش ایس پیش کرنین۔

سیفل ترت مکھیرے نکھتا رڈا طرف اتر دے۔ سمیس ہزاراں غداں نظرن رادے روہ بڈنگ دے
 نگر فراق بلاک کتیس غم ناک فراق جگر دے۔ پیر بڈن سے پپوں پب وچ پتیل بندھ پتھر دے
 پلٹ تلٹ پاچرے پیہوں چھدے خار لکر دے۔ چھلک چھلک چھلک چھلک چھلک سنت مذاب تھر دے
 سیفل مار لکر کوں لکراں لکرے نال لکر دے۔ جان کنڈن دی تلخی وانگراں ڈالٹھ سنت سقر دے
 قسموں قسم بلائیں بڈیکھے سیفل وچ اس جھر دے۔ برسو ہونگن ہونگاں چیتے خونیا شیر بر دے
 باندر بوز بلائیں بدوں بھیل بھولوں لڑ بھڑ دے۔ لڈھ لنگور ہزاراں جبر کھاں بد تر! بتر بھڑ دے

۱۳۹

:

سلطان سومرو :- سلطان سومرو نوشہرہ احمد پور لہہ دے رہن واسے مت مولائی بندے
 ہن۔ آپ شیہ ملک نال تعلق رکھدے ہن۔ انھاں ۵۵ سال امیران بہاول پور دی فوج وچ دی ملازمت
 کیتی۔ سلطان سومرو حضرت خواجہ فرید تے مولوی لطف علی توں بے حد قاشر ہن او خواجہ فرید نال اپنی
 عقیدت دا اظہار این کرنین۔ ع۔ محض کلام فرید میکوں نت نویں سواگ پواسے۔
 کہ بے بند وچ سلطان سومرو، لطف علی دی اتا دی تے اپنے جا لکانے دا بڈس بڈندیں ہوسیں آہن
 کہ میں لطف علی دے قہے کوں سانئیں رکھ ہر مخزون بمطابق مخزون کیھے اور ایندے وچ میکوں بڈرتے سال داعرہ ملے۔
 منگوار تھیا ہر منگل پر منگل انساناں۔ پورڈر خوب درست ہنر ایم قہہ باد شہاناں
 پڑھ مخزون بالمخزون آکھیم بدھ مخزون میاناں۔ رہر دی امداد سیتی رب پاک کیتا خھاناں
 لطف علی استاد گدھم بیا ہویا لطف رباناں۔ کرسن رند پند برابر شعر سخن رنداناں
 بڈوں ترے سال رھیا اسے جاری دختر رڈر دواناں۔ کتیم خنزج مغز داپانی چرچہ بڈیکھ پراناں
 ہاں نوکر عباسی دا خود نوشہرہ ایشاناں۔ محمد احمد پور سنہر نیدا تہندے وچ لکاناں

سلطان سومرونے سیفل نامہ شوال ۱۳۵۶ھ ورج مکمل کیا۔ داستان دے چھکڑی مبروج اپنی تصنیف دی تاریخ بیان کرنیدن۔

بعد ختم تصنیف معنی سن تاریخ ڈسائے۔ تیر مہویں سنوت ۱۲۵۶ھ صدی توں ہن ستونجاہ سال سوائے
 ماہ شوال مکرم دے لنگھ تیریاں ڈینہ سدھکا۔ منگوار شروع ہتھا قہہ منگوار موکائے
 آکھیم آکھ سنترایم جو کجھ رب میں توں اکھرا۔ میں تصنیف پرانی کول میں لوہی لباس پوائے
 شتوقوں جوڑنبرایم قہہ مکھیم نال ذوکائے۔ شتوقوں میں شغل ورج میں کئی سال دماغ کھکے
 سلطان سومرونے این داستان ورج مکمل لورتے لطف علی دیا سپردی کیتی ہے۔ این قہے دیا زبان
 لطف علی تے لذوم مہر بخش توں سادہ تے آسان ہے۔ سلطان سومرو قہے دا تاثر ودھاون کیتے کھکے
 کھکے ہیں واقعات کربلا دا بیان دی کرنیدن۔ اپنی دھرتی نال انھاں کول بے حد پیار ہی۔ او بزرگان دین
 نال وڈی عقیدت رکھدن۔ این داستان ورج سرائیکی علاقے دے وڈے بزرگان دین دے احوال تے انھاں
 دے فیض وکرم دے وڈی سک نال تذکرے کیتے گن۔ عرس اتے میلے ٹھیلے اساڈی ثقافتی زندگی دیا سبھان
 ہن۔ سلطان سومرو میلیاں ٹھیلیاں دی منظر کشی کرنیدی ہونیں رونق میلے دیا ہک ہک تفصیل بیان کرنیدن

چھیل چیت چڈول چکاٹو بنریں نقیب نمائے۔ سن چراٹ چکاٹ ہزاراں لوگ تماشے آئے
 کئی تاجہر طرار زبانی گھن اسباب سوائے۔ لگن دوکان منیاری دے خریداریں ہل چائے
 چھہ چھہ پنے مہرے ہتھون گھڑی گھڑی واہ وائے۔ بھراں مارٹ لوک شہر دے رونق روگ دہنائے
 منتاں ڈیوٹ لوگ ہزاراں سہریں سانگ رسائے۔ شترنائیں کرنائیں تریاں ٹرلیں زنگ ہائے
 دہاں دہاں کرن نقارے ہر سوہر کئی خوشیاں منائے۔ ڈھوک ڈھول تمبر ستاریں شتر شہر دھائے
 ہر ہر تار توارے توں توں ہر ہر تار منائے۔ سرگم باز گویے سوزی پرے پرے توں آئے۔

سراندپ دی شہزادی ملکاں دے باغ دی تعریف کرنیدی ہونیں سلطان سومرونے بھل کیا ریاں
 بوئے کچھی سب کچھ جزئیات سمیت این مضمون ارج پیش کیتے ہر اہل لطف علی جہاں زنگ نہیں بدھگی

دوج گلزار گلاب ڈھنیں سبھان پکار پڑیے۔ واہ رونق گنارکا دیا ہر آن دلوں سمجھیے
 ہنن نور ہزارنے دے خود پالیں روج پرچیے۔ ڈکھیہ دھنیاں گل دھاکا دیا کر پاسجان پیچھے
 نور تے سرینی دا خود خوش تھی روپ ڈکھیے۔ وقت زوال سماں سیتی گل سہنس مکھی سنگریے
 چھوڑ نال لٹ دھاکا دل دل جن اتے دلینجے۔ پیچ گتے ہر گل کول پیچ پیچ پذیر بھلیے
 سچوں چین چیلی دیا بھج ہر ہر کلی چھینجے۔ بے قدرت کھار دالی اتھو کیا تکرار کریے
 سیتی گلکاری توں خورشید پیا شریے۔ پانگواڑی ہر ہر کیا رکا دل دل دل پر چھیے

سلطان سومرونے ہک وڈے شاعر دے موضوع اتے تخلیق مقرر دا جھنڈہ ہرائے۔ یں سانگوں اودھا

فن اساکوں پچھو داں گدے ۔ اوں ڈبھا ونجے تاں او پکے چٹکے کبڑ مشق شاعر ہن ۔ بدیع البانو سے حسن
دی تعریف و توج سلطان سومرو اپنے قلم سے ایس زور ڈکھیندن ۔

رُخ ہساب تجلی نوری خال خلش رندانی
گورے نین شرابی آبی منغر کھن سلطانی
ڈکھ ترانی گردن دی کل کونج رہی کر لانی
دھار کھل دی مار گتھے بیا سرے سانگ رسانی
ڈنڈ جو اہر موتی کنڈن لال جو اہر دانی
مست اکھیں مخمور ڈھیس گل نرگس کوں حیرانی
لب چون خوش بوئن توں مکھ شہد نگر قربانی
پھوڑ چن آستق پڑھن خوش تھی بل بتانی
جت دل رن چڑھائی بھورے پاخرے نورانی
سنس امیر فقیر کریدے جلوسے جوڑ جوانی
قدرت کار حقانی توں مخلوق خدا حیرانی
بن ڈاکر سلطان ہمیشہ ذکر کرول نیر دانی ۱۴۰

انھاں شعرا توں علاوہ قاسم علی شاہ سندھی ۔ حابر ملتان تے امام بخش نے دی سیف الملک دی شقہ
داستان منگوم کیتی ہے ۔

یوسف زلیخا

سرائیکی زبان دے کئی شعراء نے احسن القمص یوسف زلیخا دے قصے کوں منظوم کیتے۔ اے قصہ سورہ یوسف دی کہانی پارہ ۱۲-۱۳ نال تقریباً ملدا جلد ہے۔ شعراء نے کتھا ہیں کتھا ہیں قصے دکھا جس ودھاون کیتے نکتے نکتے امانے کیتن ورنہ بنیادی قصہ اُنویں دا اُنویں پیش کیتے۔ سرائیکی زبان دے شعراء نے ایس حقانی قصے کوں بیان کرنیدیں ہوئیں ایندا ماحول سارا تمل و سبھی رکھیئے۔ یوسف زلیخا دا قصہ لکھن دے شعراء و ترجمہ صدیق لالی۔ عبدالمکیم اچری۔ غلام سکندر غلام۔ احمد یار تونسوی تے خوشتر جموی دے ناں قابل ذکر ہن۔

صدیق لالی :- ۱۲۰۸/۱۱۰۹ء محمد صدیق لالی موضع لالیالیاں ضلع جھنگ دے رہن دے زمیندار ہن۔ سرائیکی و ترجمہ سب توں پہلے اے حقانی قصہ ہنوں کھیئے او قصے دے اخیر تے ایندا سن تصنیف لکھن قصہ عشق محبت والا آپ ابھی چنیا۔ حال جیساں تے مجبورباں کل عالم و ترجمہ سنریا تار ازل دیکھا رگ اٹھایا سن پائنتاں۔ مست پیالا دلبر والا پلاسے و ترجمہ خاکاں آیا وقت قیامت نیڑے گئے ہون اٹھیرے۔ لوکاں حرص پیالہ پیتا پھلکے عشق دے جھیرے مک سوہک ہزار ستتری سن پیغیر ہی جمیری۔ اہندے میڈی اماں بابا عمر خلیع سب گزری ستراں سن محمد شاہ چو غلطے دیکھا بادشاہی۔ جوڑن دیکھا رب بہت بخشن ہو یا کرم ابھی ۱۲۱

کتھا ہیکتا تب دیکھی نال ۱۱۳۷ء دیکھا جاتے ۱۱۳۲ء وی لکھ بڑتا گے۔ کیونکہ محمد شاہ ۱۱۳۱ء و ترجمہ کتھا دے بیٹھے اتر اوندی کتھا نشینی دے ست سال بعد اے قصہ لکھیائے تال اس حساب نال اے ۱۱۳۸ء ہون چاہیدا ہے۔ صدیق لالی نے اے قصہ سادھے سادھے انداز و ترجمہ تحریر کیتے۔ انھاں سادھے عام بول چال دی زبان استعمال کیتی ہے۔ انھاں زبان و بیان دے جوہر دکھاون دیکھا بجائے قصے دے معنوں تے ساری توجہ ڈتی رکھی ہے۔ پنجابی زبان دے ہاندرے شاعر یاں محمد بخش سیف الملک و ترجمہ صدیق لالی دے نن کوں ایس خراج پیش کرنیدن۔

بک صدیق کیا دے لالی مرد بھلا کوئی ہو یا۔ متبر یوسف دا اکس سبرہ جن جن پھل پرویا ستراں سن محمد شاہ چو غلطے دیکھا بادشاہی۔ جوڑن دیکھا رب بہت بخشن ہو یا کرم ابھی ۱۲۲

صدیق لالی اپنے قصے و ترجمہ حضرت یوسف دے کردار تے خفوی توجہ بونیدن۔ او کئی جیس تے حضرت یوسف دے حسن دے نقشے چھکیدن۔ بی بی بازغہ حضرت یوسف دا حسن بڑیکھتے اپنے زرد جوہر دے سارے مان بھل ویندیکھا ہے۔

امریکیوں نے غلاموں کو تائیں کل جو اہر مرقی زینت - درم دنیا سے بھارت لے کر آئے تھے چہرہ سمجھال خرنیت
 نظر نہیں جو مہتر یوسف پر ہی دتھ حیرت - آکھے کون توں کس بنایا واہ جو تیری صورت
 مل تیدے سے پاسک ناہیں مال خزانہ میرا - دولت ملک بے دنیا ساری مل نہ ہوندا تیرا سہم
 اینوں مالک ابن فخر حضرت یوسف داحسن بڑیکھو تے بوا تھی ونیدے -
 مہتر یوسف دا اس بڑیکھ حسن جمال جو اصلی - ماراوازاں گریا دھرتی کوک جانے جند نکلی ۱۲۱۸
 زلینجا نے یوسف سے حسن دا شہرہ سنڑیا تاں غرنیز دی اجازت نال اپنیاں سبیلیاں سو دھی شکر نگر
 تے یوسف کوں ڈیکھن چلی -

کیتی طلب زلینجا جلی ڈیکھن یوسف چلی - ملیا ازن غرنیز کیسا جانال سبیلیاں رہا
 ماری عشق دی صورت باطن لاه قدیم ڈکھائی - او سے عشق شکاری اس کوں کیتا مار لبتائی
 کسے نہ حسن زلینجا جیہا جردل آہی گھر بابے - مہتر یوسف نظر کی آیس گھول کھلا دتھ خواجے
 زلینجا یوسف سے عشق دتھ بے حال تھی تے اونکوں اپنے دل دی اروا کس سنڑونیدی ہے - صدیق لالی
 شعر دے ہک ہک معرے دتھ زلینجا دا مکالمہ تے بڑ مجھے دتھ یوسف دا جواب وڈی مہارت نال
 پیش کرنیدن

کسے زلینجا یوسف سیان واہ جو تیریاں چشماں - آکھو کس تیری روز تہر دتھ بھس پوسے دتھ اکھیاں
 کسے زلینجا یوسف تیرے وال مجاہب کیسے - آکھو کس دتھ تہرے پہلوں میتھوں جھڑسن ایسے
 آکھیں اللہ صورت میری ایسی راس بنائی - تے ہور بنا دن اس تا درنوں مشکل ناہی کائی ۱۲۵
 اے قصہ بنیا دی طور تے ایمانی پہلو کوں سا نٹریں رکھو تے لکھیا گے - حضرت یوسف دے اچے کردار کوں
 بیان کرتے صدیق لالی اساکوں نیکی تے بلند کرداری دا ڈس بڑنیدن - قصے دتھ کئی جیس تے او ایمان
 دی وڈائی تے چنگائیاں کے معیار خالص مذہب دی روشنی دتھ پیش کرنیدن - او ایمان کوں نور
 کے بیڑے دی کار پناہ بڑیوں والا - دھرتی دی کار مضبوط تے سونے روپے توں تیتی قرار بڑنیدن -
 انھاں دے ہک بند دتھ ہک حدیث شریف دا ترجمہ بڑیکھو -
 ترے شخصیاں کوں کیسا بنی نے نہیں شفاعت میری - ما پیو دا کو علاق جو ہے یا ضرور کے کچھ دیری
 تریجھا جو کرے نمازی جاوے چھلی کھاوے - چغلاں اتے رحمت رب دی ہرگز مول نہ آوے

مولوی عبدالحکیم اچوی :- مولوی عبدالحکیم اچوی دی مشہوری یوسف زلینجا سرائیکی شاعری دتھ بک اچا مقام
 رکھدی ہے - مولانا ہک جدید عالم بن - انھاں کوں دینی علوم کے علاوہ عربی فارسی ادب تے دی خاص عبور
 حاصل ہے - آپ نے یوسف زلینجا واقعہ ۱۲۱۸ھ بمطابق ۱۸۰۲ء تحریر کیتا - حافظ محمود شیرانی نے

قصے دی تعریف کیتی ہے تے اینکوں سب توں قدیم مشنوی قرار دتے مگر اسے درست کینی۔ انکھاں توں پہلے کئی
 بیاں مشنویاں لکھیاں ورنج چکیاں ہن۔ خود یوسف زینبیا انکھاں توں پہلے صدیق لالی نے لکھی ہے البتہ این
 کوں زبان و بیان ہن تے بڑے فنی حسن دی رونماں این موضوع تے پہلی آچی مشنوی دی حیثیت حاصل
 ہے۔ مولانا عبد الیکم اچوی نے حضرت مولانا جامیؒ دی مشہور مشنوی یوسف زینبیا توں متاثر تھی تے ہوں
 ترتیب تے ہوں بروج اسے مشنوی لکھی۔ مولوی صاحب جامی مدیرت توں اتنے متاثر ہن کہ انکھاں کے
 بعض اشعار تیں ترجمے دی صورت ورنج ایس قصے ورنج شامل ہن۔ او مولانا جامی دی پیروی دا این حوالہ
 ڈیندین۔

میں اینویں راویاں تھیس سب لکھایا - معلم جامی رحمت لکھایا
 جو جاں یوسف زینبیا توں سدھایا - بقا دے ملک ورنج پیر پایا
 کینی جامپوری نے انکھاں اشعار دی بک نہرست مرتب کیتی ہے جنکھاں دا مولانا عبد الیکم نے ہر ہر اشعار تیں ترجمہ
 کیتے نمونہ پیش ہے۔

جامی :- سحر چوں داغ شب پرواز برداشت - خردس صبح گہ آواز برداشت
 مولوی :- جہاں کال رات کے پرواز کیتا - فخریٹ مکر آواز کیتا
 جامی :- غافل سخن دل کش بر کشیدند - نقاب غنچہ از گل بردیدند
 مولوی :- ہویا آواز از خوش بلبلان دا - بیچھے ظاہر ہویا جلوہ طلال دا ۱۲۷
 مولوی عبد الیکم یوسف زینبیا دے آغاز حمد۔ بدیہ نعت تے اپنے پیروی منقبت نال ٹرنیدے ایندے بعد
 اپنے قصے داسن تصنیف تے اپنے جالکانے دا دوس ڈیندن۔

ورنچ احمد پور بہاول خان داسے - بہاول خان کے احسان داسے
 اسال اسے عشق واقفہ سہڑایا - جو ورنج درگاہ رب دی خوش تر آیا
 سن آہاسل بارھاں سے انکھاں - بڑینارے وی زیادہ ہر بارھاں
 میکل بنشا خدا کے فیض حصہ - میں کیتا عشق دا تصنیف قصہ ۱۲۸

مولوی عبد الیکم اچوی دی مشنوی ورنج عربی نارسا الفاظ و تراکیب دی کثرت ہے۔ کئی اشعار ایچھے دی مدن
 جنکھاں دا بک معرہ عربی زبان داسے تے بوجھ سرائیکی دا۔ قصے دے ورنج عربی الفاظ کوں دڑے
 سہڑاپ تے سلیقہ نال جوڑیا گئے نارسا اشعار دی وی ایس مشنوی ورنج کثرت ہے۔ بک معرہ سرائیکی
 داتاں بوجھ معرہ نارسا دا ترمیر کیتا گے۔ قصے دے آغاز ورنج بک نعت برکات مقبول کھل کورتے نارسا
 زبان ورنج ہے۔ مولوی صاحب نے بھینھ سرائیکی زبان دے دی شاندار فنی نمونے اپنے ایس قصے ورنج
 پیش کیتن۔ اسے زبان دالی - تمیل آفرینی - قصے دے تسلسل - پلاٹ - کردار نگاری تے منظر نگاری

کے لحاظ نال بک بلند پایہ مشنوی ہے۔

اس تھے ورتج واری واریکا زلینما سے ترے خواباں دا ذکر تے تارکا سے تبس تے اشتیاق کول دودھایا گے۔ تریجے خواب ورتج زلینما کول اوندے محبوب دا اسے ڈسن جڑنیز مرے تے زلینما دا بھلاندرے ورتج مستقبل سے عزیز مرے (حضرت یوسف) دیا بجائے اول وقت سے عزیز مرے (فرہی ناز) کول غلطی نال اپنا محبوب سمجھ تے اوندے نال شادی کر گھنن۔ تھے ورتج بہول وڈا ڈرامائی تقادم پیدا کر نیدے۔ جس نال تھے دی دھپسی تے اوندے نئی ارتقا دی لوڑ پوری تھندی ہے۔ اس تھے دے سبھے کردار اپنی اپنی جاتے لکافوں تے جھپے تلھے بن۔ حضرت یوسف دی سیرت۔ صبر۔ طہارت تے شادی سے بعد زلینما دی خوبترتی۔ زلینما دیا بے صبرکا۔ زلینما دی محبت۔ لغنائی ہوس تے چیکڑ ورتج راہ حق دی سبھاں۔ حضرت یوسف کے بھرانواں واحد تے انتقام۔ حضرت یعقوب ورتج بک پتو دی مونجھ ملاں زنانہ مرے واسیل کردار۔ زلینما دیا دائی دا خلوص تے ایتار۔ غرض ایجھے کردار واضح طور تے اپنی بک سبھاں رکھن۔

مولوی عبدالمکیم اچری نے اس تھے ورتج اپنے علاتے دیاں سماں رتیاں کول دی بیان کیتے سونے دائی دی رسم۔ دیاں ڈیون۔ سلامی دارواج۔ اٹھ گھوڑیاں کے ناچ۔ ونجھلیاں۔ نقارے۔ ٹولیاں گھنڈ ڈاکے۔ چھریں والی بھر۔ زلیور۔ لباس۔ طرز تعمیر۔ اینوں گدے جیوں اسے پس دھرتی دا کوئی تھہرے جھاں سب کجہ جائز یا سبھاں یا ڈرے۔ اس مشنوی کول شاندار منظر نگاری نے رنگ لاتے۔ زلینما کے سوہنے باغ دا بیان۔ اول ورتج ونگوونکی کے درخت۔ پھل میرے۔ بکھی حوض۔ سنگریاں بنگریاں روشاں کیرھی تھے ہے جیرھی دل میں پھنڈی۔ جزئیات نگاری تے مرتج نگاری کے دی حق ادا کیتے گن۔

جڈاں گل مرتے چکار لایا - تاریاں تے جیوں لشکار لایا

رہے سوزج مکھی عاشق ہمیشہ - کہے دلدار توں مکھ نہ موڑ لیاں

جوڑ کھیر لا جوتی پاکداسن - بنگانہ ڈیکھ تے گدی کھاوٹ

صوبہ ارغواں منل پیارے - کھڑا کینال مھلکے خوب مارے

تے لوو دسمہ پائی دھم گھاں تے - زلف جیوں مہباں کے موناں تے

آسے اس باغ ورتج ڈول خوش نادر - جو بک شیر دل ڈو جھماکھی کنوں پڑ

اها بک تحت انھاں کے وچالے - بے توں ڈیکھیں تا کیا من حور جالے

بلند آسمان وانگ اس دا پھارا - جڑیا گوہر کنوں تارے تے تارا ۱۲۹

اس مشنوی ورتج جذبات نگاری کے دی بہول سوہنے نمونے ملن۔ حضرت یوسف اتے انھاں کے

حسد بھرانوں کے مظالم و ا بیان - حضرت یوسف دا والدہ دکی قبر تے دھاں ڈیون - حضرت یعقوب دا پتر
دکی جدائی و توح آہ و فغاں کرن - زینبھا و ایرسف کے عشق و توح زار نزار سرورن تے یوسف اگوں اپنے دل
دیاں ارداساں سناون و نیے مولوی عبدالحکیم جذبات نگاری دیاں شاندار دیکیاں پیش کرنیدن -
زینبھا حضرت یوسف کے اگوں اپنے دل دے رنگ کھولنیدی ہے۔

میں ہاں دلبر مخلص بانڈی تہا ڈی - ازل کے روز دی ماندی تہا ڈی

میں ہاں دلبر مٹھی تہا ڈی - ازل کے روز دی کٹھی تہا ڈی

میں ہاں دلبر اکلی تہا ڈی - ازل کے روز دی رملی تہا ڈی

جراے دلبر نہ ترساؤ اسان نوں - تے قدماں نال رکھواؤ اسان نوں

پہر آ دلبر ابن کول میڈے - سنڑونن عرض میڈی ڈھول میڈے

میں ہاں کے دلبر اللہ راسکی - غریباں دے قتل توں پتھو کیا آسی ۱۵۰

حضرت یوسف کول زینبھا دیاں کینزراں بن مٹھن تے درغلادن آندین تاں - ایں موقعہ تے آپس دے
مکالے دھا جس تے قدرت بیان دکی دیکھا ڈیکھو۔

کیسا بک میں تہا ڈی ہر دلیاں سنگ - کیسا یوسف جو خیر اللہ توں سنگ

کیسا بک دلبر میں نال تاں بول - کیسا یوسف خدا دسا پئے کول

کیسا بک دلبر سر عشق دی گال - کیسا کھلی خدا دے راہ اتے جال

کیسا بک پانہس متھے اتے ول - کیسا یوسف خدا دکا راہ ڈوول ۱۵۱

تخیل آفرینی ایں سارے تھے دکا روح ہے - ہر مضمون و توح ایندیاں پروزاں نال قصہ پڑھن دے
کول نویں نویں سواد آندن - مولوی صاحب تخیلات دیاں کیدیاں سوکھڑیاں جوڑنیدن۔

زینبھا نے جڈاں خود کول بٹرایا - تھامی ملک تے مقرر تھل ہا آ ہا

کیا اکھیں کے و توح سرے پلارا - جہاں سارے کے و توح سو یا اندھارا

زلف نے شک نوں کیا شرمسار - گنداس کے کرن دل نوں گزرتار

جڈاں کنوں کے و توح جھکے پے جھکن - جیویں آسمان تے تارے پے جھکن

کینزراں کے جہر آہے نین غمور - غملاہاں کے دلاں نوں کیتا رنجور

گلی آراہ کے و توح تیخ چکن - پورن زخمی اتھال مست جھن جھن

ڈیون بک ڈو جھے کول جو وار چڑھ چڑھو - کرے تلوار تے تلوار کر کر

زلف کے نانگ جہر آہے ایانٹریں - ڈنکن دل دل کوئی منتر نہ جانٹریں

کیتی جہر طرف نیناں لڑائی - خلق جانٹریا قیامت پھیر آئی ۱۵۲

مولوی عبد الیکم کوں زبان دانی و دج کمال حاصل ہئی۔ زبان اتے ایں مہارت نے انھال تھے کوں وڈے
 بھاگ لاتن۔ لفظاں دیا تکرار ہم جنس الفاظ دا استعمال ایں قدرت نال اشعار و دج وڈھلے جہنفس مغز
 دیا سنگر ویندے تے سلاست و روانی و دج دیا بے پناہ وادھا تھی ویندے

یوسف دے مشق جو کیت گھر گھیر - زیر زیر و زیر و زیر
 لیتھے یوسف دے سرتوں ناگ کماے - بڈگن دل دل بڈگن دل نہ کر کے مول نامے
 زلف دے ناگ نے پاتے عجب دل - بڈگن دل دل بڈگن دل بڈگن دل
 بڈگھونے حسن دے جو بگردی جھل - گیاں جل جل بل - گیاں جل بل گیاں جل
 ایں مشنوی و دج کئی اکھاٹاں - روزمرہ تے سرائیکی محاورے دیا اشعار و دج پر دتے سوتے ملدن
 زینینا نے کیہا لائن نہ لارے - جو اس لارے تے پر نیسے دیا کنوارے
 پیاں یوسف دیاں جد مھر خیراں - گیاں ملاں کوں بھل زیریں تے زبراں
 بیانے قوت دے بکری گئی چھڑ - بڈگن سیتی ہئی بگھاڑ دے پڑ
 زباناں بڑیکھو کے مکران چلا دے - بڈکھارے کنڑک تے او جو دکارے ۱۵۳

غلام سکندر خان - غلام سکندر خان تحصیل بکھر ڈیرہ اسماعیل خان دے رہن واکے بن۔ آپ ۱۸۸۸ء
 دے نیڑے تیرے پیدا تھے۔ غلام سکندر خان نے مرثیہ و دج چنگاں نال کماے۔ انھال بک مشنوی یوسف
 زینینا دیا کھی ہے۔ اے سرائیکی زبان دیا واحد مشنوی ہے جس و دج نظم دے نال نال نثر دیا شامل
 کیتی گئی ہے۔ تھے دے بیان و دج انتہائی اختصار توں کم گدھا گے۔ زبان سادہ تے عربی فارسی الفاظ
 توں کورکا ہے۔ نثر نال مختلف منکوم جو رہے گن تے تھے کوں اول تے لوریا گے۔ غلام سکندر خان
 تھے دے آغاز و دج یوسف زینینا دے سبب لقیف بوسیدیں ہوئیں ابدن کہ سوسہی مہیرال جس تھے محض
 واکہیں مستند کتاب و دج ذکر کینی پیش کرن وقت دازیاں ہے۔ میں کیتے میں قرانی تھے دیا چرن
 کیتی ہے۔

اے انسان دھیان کرو سترقہ یار سچا نواں - سوسہی تے مہیرال کیتے کیوں اپنا مغز کھانواں
 و دج کتاباں حال نہ کوئی دل جھاتی پانواں - تھے یوسف دے لاکر تعقیب سنا نواں
 ہمبر یعقوب تے یوسف دامیس واہ واہ فرش و پانواں - عشق یوسف دے پوکے موتی سندھ پنجاب پانواں
 بر سر عاشق کوں یوسف دامیس کر مذکور رووانواں - وت حال لبالی دینا دے اتے کیوں تمام انھانواں
 نت نت راہ مہر دا بڈیں و بڈے بھل پھانواں - آکھے آد ویر تاخیر نہ کرے روزیں بڈینہ لنگھانواں
 بھنڑیں شرویاں کوں خاص اندر و دج ہرنڈی اس بھانواں - واہ عشق زینینا یوسف دامیس کر تشریح دیکھانواں ۱۵

مصر دیاں سو بیٹیاں عورتاں نے زلیخا کوں طعنے مارے کہ اوہک غلام کے ہتھ دکا گئی ہے۔ غلام کے قصے و طرح مصری عورتاں دے طعنے۔ زلیخا کے جشن کے اہتمام تے مصری عورتاں دے انگلیں کپن دا بیان دیکھو۔

شہر مصر دیاں ذالیں رل مل کیتی شروع کہانی
وصلت یوسف مصری کان زلیخا تھئی دیوانی
عشق یوسف دے اجل چیتی ہاں ورتج گلشن کانی
جاں عشق یوسف دا ہتھ گلشن تے جاے تھی کربخانی ۱۵۵

قصے ورتج غلام دکی شردانمونه ملاحظہ کرو۔

نمونہ نثر :- " جیڑے ویلے زلیخا سنڑیا کریمتیں طعنے مریدیاں و دیاں ہن۔ ساریاں کوں سدوا لیس مند بنوا لیس۔ کرسیاں تے بہلا لیس۔ ہک ہک دے ہتھ ورتج گنجھریاں تے پھریاں ڈوٹو لیس۔ چھلن دی بیٹھیاں۔ گلن دکی بیٹھیاں اپس یوسف کوں سدوا لیس تاں اول ویلے چہ تھیا۔ ۱۵۶

نظم - جاں رت ذالیں یوسف والا پاک جہاں ڈھونے۔ ڈیکھ کے صورت یوسف والی چیتے مل گورنے گنجھریاں ہتھ ورتج رہ گیاں تے انگلیں کپ چھوڑنے۔ ڈیکھ تراش یوسف دکی دہنی ہتھ تراش گورنے تھیاں روانہ گھراپنے کوں جاں و ہندکارت ڈھونے۔ مٹاں وارث ڈیکھ اساکوں مارن پٹیاں بدھ گھونے انگلیں دے زخماں تے ہنوں علم کترنے۔

جاں ہتھ کپا تے رت و ہاتے بریاں گھوڑے راہی - چیتے چرخ تے چوڑ تھونے دتین گھر و بھائی
عشق یوسف دے کلیاں کیتاں کل نہ رہی کانی - ما پتر اندام نہ ڈیکھے نہ بھین سبھانے بھائی
رل کرن گال ہک بیٹیاں زلیخا سبھی آہی - اساں گھولیاں جھک کر بولیاں جابلون دکانا ہی
نہیں آفرشی ہے کوئی عمرشی طلعت نور آہی - حانع موجودات نے اپنی قدرت خاص دکھائی
گلشن دعائیں سبج جاچیں یارب توں توں ماہی - گھر آباد بر باد ڈسیندا یوسف کانی لانی ۱۵۷

مولوی احمد یار تونسوی :- مولوی احمد یار تونسوی دستی جذب میرانی فیصل تکرر ڈورین ڈیرہ غازی خاں خاص سے رہن دورے بلوچ خاندان سے فرد ہن۔ ہک روایت مشہور ہے کہ لطف علی نے احمد یار داتھ سن تے اچھا کہ معلوم اسے نہ ہی کہ تونسے دکا جائز ورتج حافظ احمد دکی پٹے تھیا۔ اساکوں ایں روایت تے یقین نہیں اندا کیوں جو احمد یار تونسوی داتھ ایڈازور وار کینی کہ لطف علی جیاں دڈا شاعر ایڈے الفاظ بوسے۔ مولوی صاحب نے سدھے مادھے انداز ورتج اسے تھہ کھیٹے۔ ایں قصے ورتج نئی حسن تاں ہے۔ مگر عبدالمکیم اچری دکی ریس نیں کیتی ورتج سگدکی۔ تنقیدی نقطہ نگاہ نال اسے اسے لکی زبان دا ڈوجا مکمل تے اہم یوسف زلیخا داتھ ضرور بڑے۔ اگر تمام شہزادیاں سے حراسے نال پرکھیا ورتجے تاں مولوی احمد یار کوں پچھو کڑا تھ جا ملے۔ احمد یار تونسوی اپنے ایں حقانی قصے داسبب تعریف ایں ڈوریندن ہک ڈوبیندے آیا شوق میڈے دل ایہو جگ دیرانہ۔ رہے ہا نقش نشانی میڈی کوئی تھہ جر شہانہ گھن مذکور قرآن کنوں جوڑیم یوسف و انبانہ۔ بیرے لعل جو ابر پوتم مجلس کان جوانہ ۱۵۸

حضرت یوسف کوں اوندے متراے مہرا جنگل دتج گھن آئے تاں حضرت یوسف تے طرح طرح دے ظلم کماون گئے انھاں واقعات کوں بیان کرنیدیں ہوئیں دولوکا صاحب ساگی نقشہ چمک رکھیدن۔ منظر کشی دکا دیکھی۔

جتی چمک گدھوئے پیروں کنڈیاں تے سرواوں - چمکن ڈکھن چھالے پیراں وائے نیرے رت دہاوں
 جے کر رہے پھوپھاں دے چاٹاں آون لدون - جے کر ڈرتوں آگے دوڑے گھنئی کنڈ چلاون
 جے کبروہ گھننے آپا سے نپ کر گوش ہلاون - جے یوسف ڈھے قد میں پورے رکھو سرتے لت مکاوں
 جے کرباں مہرے رو یوسف آوازہ جوڑ رلاون - احمد نو کوہ یوسف نائے ایسوکسب کما دن ۱۵۹
 زلیخا نے مہر دیاں سوہنیاں زمانیاں سڈواتے یوسف سانگھڑیں آندا تاں سب اوندے حسن دیاں
 دیوانیاں تھی گیاں۔ ایس کبر دتج دولوکا احمد یار کب کب زمانی دے جذبات دکا شاندار عکاسی
 کرنیدیں۔

نور تھئے چٹے رخ تے حسن ڈیوے جھلکاراں - سرخی لعل لبیاں دکا سوہنی دل دل ڈیوے ماراں
 ڈیکھ کے سوہنے یوسف کوں سب ترش من عشق آگاراں۔ تھی بے ہوش سٹن پٹ گلوں ہیاں لوڈے ہاراں
 کب آکھے ایجاب قبول دیاں ترش ہانج ہاراں۔ بئی آکھے میڈیاں کیوں سنگھن یوسف باجھو ڈیسوراں
 کب آکھے میں عدتے تھیواں کوں مہر دواراں۔ بئی آکھے ہمیں فرض جھگے دکا لہ چنواکی ساڑاں
 بئی آکھے میں بنٹرا ہاں باہنی دتج خدمت مہر نڈاراں۔ تاب کنوں بے تاب تھیواں سب ڈیکھ حسن دیاں تاراں
 نالے دہن ہنوں دتج تے احمد مثل بیاراں ۱۴۵

حضرت یوسف تے بی بی زلیخا دکا شادکا دے موقع تے احمد یار توں لوکا نے لباس۔ زیورات۔ ساڑاں
 تے پرے دیاں رساں رتیاں آتے کھل دید مہنواکی اے۔ جذبات نگارکا توں کم گھنیدیں ہوئیں نکلی
 نکلی شے کوں دکا نظر انداز نہیں کیتا۔ شادکا دتج زمانیاں دکا مہر تے انھاں دے ناز خمرے کوں
 بیان کرن دیکے دولوکا صاحب دا تم بیادکا تکھا تھی ونیدے۔ ایس بند دتج سجھ شعری
 عا سن گوئیے دتج سگدن۔ دیکھی ڈیکھو۔

دتج پھیرکا تھی دہن دہیرکا پتھواڑوں بدن چھپاوں۔ کہیں کہیں دیکے بدک مثل نپ بانہہ تے بانہہ مسکاوں
 پیشانی نورانی تے متوالے خوب چٹھاوں - بول لبیاں تے جھول کھڑکا کھڑکا دتج دتیاں لکھاوں
 لعلی لعل لبیاں دکا توں کئی رنگ شفق شراراں - مہریاں دیاں ڈیکھو کے زناں سنبل سمن چھپ جاوں
 قتل کرن عاشق دے کیتے سارے ہنر کماوں - گل رنگس دکا جاہ نہ جتھ اوچتھاں رمزاں لدون
 چشماں نال کرنیدیاں گابھیس گنگھٹ دتج مسکاوں - چشماں نال مہر نیدیاں مہرے چشماں نال مہاوں
 چٹک نال مہا میں مہر کماوں چشماں نال مسکاوں - شرس مینن دتج چشماں دے چشماں رمز بچھاوں

ماز بھریاں مسرور سمجھ کھر خلقت کوں تبلادن - بعضی بعضی اوز نظر کرن نہ ہک تے دید تھرادن
جوڑ کے رنرے دج زتاری ٹھک ٹھک ٹھکانی - تید تھیرن لغتار آوں ہتھ جوڑ کے جان چھڑادن
جادوگر کرنیدیاں جادوگت گند بھرادن - احمد یار حسن دانشد والی عقل بھرادن ۱۷۱۰

محمد نواز خوشتر - محمد نواز خوشتر جموی اساڈے علم موجب پھیلڑی شاعر من جہاں این
حقانی تھے کوں منگوم کیتے - خوشتر جموی دا اصلی گھر گڑھی اختیار خان ہئی - آخری عمر دج
تھیل خان پور دے نیڑے جہ بھاسیاں دج رنہدے ہن - آپ نے ہوں طویل عمر پائی - سرائیکی
زبان کے وڈے وڈے شعرا دال انھال دا اکھن بہن تے میل ملاقات رہی ہے - جہاں دج
حسرت مولوی محمد یار دال قابل ذکر ہے - خوشتر جموی اگرچہ اتنے تعلیم یافتہ کینا ہن مگر انھال
کوں سرائیکی زبان تے وڈا عبور حاصل ہی - خوشتر جموی دلاشنوی یوسف زلیخا وچوں ہک نعتیہ
مہر دی دکھی ملاحظہ تھیوے -

ہنیں کئی بیا وسیلہ تیں بن صاحب شان شرم دا - دشمن درد کرے نت جھے رکھے عندم رنم دا
ہنیں کئی بھدا حال سنازاں کیوں اپنے عنم دا - زخم میدا محتاج ہنیں کہیں پٹی تے مسم دا
تھی گھران محاط آتا درد بھرے پریم دا - آگھن خیراں خیر دیاد کی مانگ لوج تلم دا
میں تر بان دنیاں بھو وارکا تیدی ریت رسم دا - جنیدیں مال اکھیں کے ڈیکھاں درد یوار حرم دا
کنڈی بھیرا دا گھنیں پردہ بھیب رسم دا - آگرنیں وڈائی میگوں تھیف لطف نظم دا
آسرا صرف ہے ذات تیدی دانشاں نہیں کرم دا - حمد اللہ شکر اللہ ورد میدے ہر دم دا ۱۷۲
تکیہ مان توڑا حق حق خوشتر شاد حرم دا

خوشتر اپنے تھے دج بیان کرنیدن کہ ہک وارکا حسرت یوسف نے شیشے دج اپنا حسن ڈیکھتے
خیال کیا کہ اگر میں دکانواں تاں میدا آتتا نل پوسے یا کون ہوسے جو میدی قیمت ادا کرے گے -
رب کوں اے گاکھ نہ بھانڑی بھرے بازاراں دج دکھیں دیے ہک مائی سوتر دی اکی چا
تے یوسف کوں خرید کرن آئی تاں حسرت یوسف اشد سیں آوں این زار کی تھی -
سن کر قیمت اپنی یوسف درد تھیا تو آئی - آکھے شیشہ ڈیکھو کے موی کیتیم آگرو ڈائی
ہے تھیر کثیر میدی تقدیر خدائی - بخش میگوں ہر حال خدایا مرض ہے مال بھکائی
خوشتر تو بہتر گھن جلدی موت کھڑی ڈروالی

خوشتر دی زبان ٹھیکو تے کلام دج ہوں روانی ہے - تھے دج سوز و گداز پاتا
ونیدے - اے تھہ ہوں منیم - ہزاراں اشارے شقی این تھے دج خوشتر نے جاجاتے اپنے قلم کے جان

بجا ہمبر دکان من جاے عشق مارے سرشاں - رور و شیر اکھیں گم کینا پائی سرخ پلٹاں
 نہ معلوم یعقوب کون آہی یوسف و زنج دکر سے مہاں - سید سنہرا گل بچل آیا ستھو مہر لال جہاں
 آئین ماسی دیر نہ کر خوش خوب و چچا کیم کھشاں - جب تک یار سے اصلوں غیرتے اکھونہ پٹاں
 اسی سال برابریاں روڈ میں پیاں سلواں - منزل عشق دکا ادکھی ہے نہ کھیل کاشاں
 خوشتر بارگا بار برہ سر چایم مول نہ انیکوں سٹاں

— ❦ —

لیلیٰ مجنوں بے سراہیگی زبان و زج لیلیٰ مجنوں دا مکمل قصہ ڈوں شاعران نے کھیئے سب توں پہلے
 گل محمد شیر دکانے تے اکھاں کے بعد محمد بخش نوروز نے - اس کے علاوہ گجو شعراء نے اے قصہ
 نائک کے انداز و زج تکریر کیتے - سراہیگی علاقہ عرب کے صحرانال بدلا خلد ہے - ایندے
 علاوہ تہذیبی اقدار دکا گجو جیاں ہن - ہن کیتے عرب دکا سرزمین نال تعلق رکھن و اسے اس
 قصے کوں سراہیگی شعراء نے مستلوم کیتے تاں اے ساگی ہک تل وطنی قصہ گلدے - ایندے
 کردار - واقعات تے مقامات کوں علاقائی ولس پواتے پیش کیتا گے -

گل محمد چشتی :- مولانا گل محمد چشتی ڈیرہ غازی خان کے ہک چھوٹے قبیلے شیر دے رہن
 و اے ہن - آپ ہک علمی گھرانے نال تعلق رکھدے ہن تے خود دکا پوں و ڈے عالم دین
 ہن - آپ نے کئی ڈوجھیاں کتاباں کے علاوہ سراہیگی زبان و زج لیلیٰ مجنوں تے گاڈر نامہ
 ڈوں عشقیہ قصے کھیئے - مشور لیلیٰ مجنوں ۱۲۷۶ھ و زج مکمل تھی - مولانا گل محمد اپنی کتاب
 داسال تعریف این ڈسیندن -

حدکا ہئی تیر دعویں داسن چھتر - تھیآ اتام اے لندہ منور

اتے و زج راج انگریز کا زمانہ - تھیآ تعریف اے قصہ لیانہ

شکر رب دا ہو یا قصہ تمام اے - نصف گل محمد اس کلام اے

ایو ہے گل محمد ذات چشتی - کبرفت خواجگان ہر و چشتی ۱۴۳

گل محمد شیر دکانے عبدالمکیم اچوکی توں ادھ حدکا بعد اے قصہ کھیئے - ایندے و زج کبر دکا
 یوسف زلیخا والی استعمال کیتی گئی ہے - فنی محاسن دکا رو نال اے مشورک سراہیگی ادب
 و زج ہک نائندہ حیثیت رکھدکا ہے - ایندکا زبان زیادہ عالمانہ ہے مگر سلاست و روانی
 اظہار دکا قدرت - بے ساختگی - عشقیہ جذبات نگارکا تے مرصع کاری نے انیکوں ہک نوکھیا

مقام عطا کیتے۔ گل محمد چشتی دریا دے کندھے تے رہن واسے شاعرین۔ انھاں دے کلام ورتج
 اوہ روئی تے زور ملدے۔ اوہ تھہ کوں پر تاثر بناون کیتے موضوع دی مناسبت نال حکایات
 تے ڈوہڑے دیا شامل کرنیدن۔ ایں تھہ دا منڈوہ روایتی طور تے حمد۔ لغت منقبت تے
 عاشقانِ صادق دے ذکر توں تھیندے۔ حمد بارگاہِ تعالیٰ کجھ شعر۔

خداوندا خداوندا خداوندا - نہ کر دل بند این بندے کنوندا

خداوندھکو بہجور کیتو - ڈو جھادل دلہراں دے دور کیتو

خداوندا میکوں گردان کیتو - طلب دیدار ورتج حیران کیتو

خداوندا خداوندا خداوندا - تو فرما عرض میڈی کوں سمایا

خداوندا طفیلوں ٹرسلاں دے - نہ ڈے دلچے وچھوڑے دلہراں دے

سکیاں ندیاں خدا یاد دل و بہم ہا - اتے آجھوک اجڑی دل دسم ہا

پنجا مقوود گل گل محمد - مہرمت سرور دارین احمد - ۱۴۲

مولوی گل محمد شیردیا کوں لہری فارسی زبان تے چنگا چوکھا عبور حاصل ہئی۔ اردشوی ورتج لہری فارسی
 الفاظ دا پہوں زیادہ استعمال کرنیدن۔ کتاہیں کتاہیں تان پورے فارسی دے مصرعے سرائیکی
 اشعار نال راجھتے پیش کرنیدن۔ دنگی پیش ہے

جیر دھی جاعتش دا غونما پیاصل - سجاتد میر تقریر اتھو گئی مجھل

بسا دیوانہ را فرزانہ کردہ - بسا فرزانہ را دیوانہ کردہ

بسا غافل از دواصل الہی - بسا دواصل از دواصل غاہی

ایں مشنوی ورتج جذبات نگارکا دے پہوں چنگے نمونے ملدن۔ لیکن تے نمونوں دے جذباں دی
 عکاسی کرنیدیں ہوش گل محمد چشتی نے پہوں درد دیا انداز بیان اختیار کیتے۔

کڈاہیں میں ڈووی آسیں یارول کے - دنڈیں ہا آکڈا ہنیہ احوال دل کے

توڑے میکوں ہنس آندا نظر ورتج - گڈے تا نگوہ تیدیا نت اندر ورتج

کراں پرواز تیں ڈویار آواں - نہ پورے ہک گھڑی سراتھ بجاواں

ہالی بھڑہ میڈا از لول ستارہ - گولنیدیں سرگیم دلہر ستارہ

تھامی سنیلیاں خوشحال بیدیاں - سنجھ ورتج عشق دے ڈینہ رات بیدیاں

خداوندا میڈے غم نال ٹائیں - ہجر دے ورتج عمر میڈی نہ ٹاھیں ۱۴۵

تیس دی لیکن دے فراق ورتج دنیا جہان دیا سدھ بدھ دسارتے ہک لیکن دے ناں دا ورد
 پکیندا رہندے۔ گل محمد شیردیا انھاں عشقیہ جذباں کوں ایں اظہار دے منجھارے پس پونیندا

کوئی دانگے میڈے مہجور ناہیں - کوئی دانگے میڈے رہجور ناہیں
 کہیں دل و توح تنکر کار دا ہے - میڈے دل و توح تھور یار دا ہے
 جیڑے دل و توح جو حضرت عشق و دردا - شکر تے شیر دانگول کتھ نکھدا
 و چھوڑا مرت ثانی عاشقاں کول - نکھیرا جان کنڈن و احلاں کول
 آکھے مہجوں جو ہے لیلیٰ علم با - کنڈاں اے جھوک اجریا دل و سم با ۱۶۶
 عشق دی اتنا اے کہ مرن دے بعد دی محبوب دی طرف رخ کر پورن دیا مسک ہووے - مہجوں دیا چھیکری
 وصیت دی ایہو بیان کیتی گئی ہے -
 تھہ کوتاہ کیتی مہجوں وصیت - قبر دے و توح مہجوں جمیعت
 میڈا رخ طرف لیلیٰ دے کرا ہے - سوا دلدار بے ڈونہ پھر ہے -

محمد بخش نوروز :- محمد بخش نوروز نے مشنوی لیلیٰ مہجوں ۱۲۱۸ء و توح مکمل کیتی۔ انھاں اے مشنوی
 اپنے ہک مسن سید غلام علی شاہ دیا فرمائش تے دوستاں دے اصرار تے تحریر کیتی۔ نوروز ایندا سن تصیف
 کھنڈن -

بن آکھاں سن آناز دامیں جاں اے بخش تھیدی تھی

تیرہ سواٹھاراں مہجری یوم الحجہ دیا عید تھی ۱۶۷

نوروز دیا ایس مشنوی و توح عربی تارسی الفاظ پہوں زیادہ بن - انداز بیان انتہائی دقیق ہے - روانی
 تے سلاست ناں کول کیتی - کتابی تے علمی زبان اختیار کیتی گئی ہے - ایس مشکل تے انتہائی عالمانہ رنگ
 نے تھہ دے ابلاغ تے اوندی چس تے منفی اثر پاتے - آکھیا دنج سگدے جزوروز دیا اے مشنوی
 مشکل لپدی دی نظر تھی گئی ہے - البتہ ایندے کھجھے ایجھ دیا بن جیڑے اپنی چس دس نال
 تاریا کول اپنی طرف چھیکنڈن - لیلیٰ مہجوں دیا پچس اوج کھٹی تعلیم حاصل کرن تے عشق دیا پہلی بھاکھ کرن
 کول نوروز ایس بیان کیتے -

آ بعد ہک سال و حال و چاے جاں تھے آن جوان ڈوہیں - پُر رنگ نراکت نازک نازوں صورت حسن ذیشان ڈوہیں
 تھیامیل محبت الفت تلبی جوش ڈیون جانان ڈوہیں - آ طوق مسلسل شوق کنوں پر ذوق تھے ہم جان ڈوہیں
 ہی سچاں کول تعلیم بھلی اے ہک بے تے حیران ڈوہیں - پھر چھوڑ کتاب بے تاب تھے اینویں ہک بے تے تیران ڈوہیں
 آ عشق اویرے شک لپایا تھے بدنام جان ڈوہیں - نوروز ایویں اوروز حشر دے رہن نال ایان ڈوہیں ۱۶۸
 مہجوں لیلیٰ دے حضور اپنے ہجر دیاں ارداساں ایس پیش کریدے -

سے ڈیلنہ کہ رات دفات میکل ہسپتال ہجر ہیہات ہجر - افلاک کنول سرآن ہی آفات ہجر آفات ہجر
 تول یار کنول قھی دور گیم حرکات ہجر حرکات ہجر - ہر آن گھڑی ہر شام گھڑی اوقات ہجر اوقات ہجر
 ہن قھی ہر شہر ہزار میکل کلما ہجر کلما ہجر - ایہو عقل فکر گرداب کیتا کلما ہجر کلما ہجر ۱۶۹
 آیار سہن ہن ہر کیکھ میدی سکرات ہجر سکرات ہجر - ایہے عمر دے ڈیلنہ ہوں گالیٹھے میں ڈیلنہ رت ہجر ڈیلنہ رت ہجر
 یلی مجنوں دی ملاقات کول نوروز نے ہک گو کیلے انداز اتج پیش کیتے - ایس بند ورج قافیہ دکا پرداہ
 دی نہیں کیتی گئی -

ایہے سارے درد دراز اندر کڈیں بولی کڈیں اولوے - اے محرق عشق دکا نار کنول کڈیں اے بولی کڈیں اولوے
 دل اٹھڑے زخم جدائی کڈیں بولی کڈیں اولوے - کرخاک ٹی ورج جان بدن کڈیں بولی کڈیں اولوے
 کل حال فراق ہلاکت کڈیں بولی کڈیں اولوے - خوش شربت اسن قرار و اے کڈیں بولی کڈیں اولوے
 اوبا عبد دفاتے ریت سبھی کڈیں بولی کڈیں اولوے - نوروز نکل بے ہوشی تول کڈیں اے بولی کڈیں اولوے

۱۷۵

مرزا صاحبان :- سرائیکی زبان ورج مرزا صاحبان واقف صرف ترے شاعران نے کھیٹے اٹھان
 ورج سید اکبر شاہ - سراج احمد پر دیسی تے نورن گدا کی دے ناں شامل میں - سب تول پہلا قصہ سید اکبر شاہ
 کھیٹے - پر دیسی دے قھے کول قھولی دہوی چس گھن گھن تے دیتیاں ورج سنرو نیدن - نورن گدا کی
 دے قھے کول ناگ دایاں ٹولیاں دی سیٹج کر نیدیاں رہ گن -

سید اکبر شاہ :- سید اکبر شاہ واقف "مرزا صاحبان چھپا ہوا ملدے - اے قھ مہر کی خدایا
 نور احمد تے فیض احمد تاجران کتب ملتان نے ہک ہزار دکا تعداد ورج چھپوایا - کتاب داسن تصیف یا
 سن طباعت کتھا میں درج کینی - لیکن کاغذ دکا قداست - چھپائی تے نکھائی تول اندازہ تھیندے کہ
 اے قھ ۱۸۵۷ء فوراً بعد چھپایا گے - قھے ورج مرزے کو مر جاتے 'د' تے کتھا میں بندی
 درج کینی کیتی گئی - قھے د ہر بند اتے نمبر درج کیتا گے ایندے کل بند ۱۲۶ ہن - اکثر بند یا
 ڈوبڑے چار مہر میاں ک ہن - ایس تول دودھ مہر میاں دے ڈوبڑے دکا شامل ہن - سید اکبر شاہ نے
 اے قھ اپنے پیر و مرشد دکا فرمائش تے اٹھان دکا خوشی واسطے تفسیر کیتا اور کھدن -

کتھ مرزا کتھ صاحبان کتھ اکبر بادشاہ - قھ نواں بنایا میں سید اکبر شاہ
 غیر دی میکل نرض ہنس رکھ مرشد دا چاہ - کلمہ پڑھ سول تے اکھان علی اللہ ۱۷۱

سید اکبر شاہ نے اس قصے و طرح بہوں افتخار توں کم گدھے۔ تھہ مرزا صاحبان دیا ملاقات توں شروع
تھیندے دل اس دے ہمد پیمان دا بیان ہے۔ مرزے دے فراق و طرح صاحبان اوندیاں راہیں بھینڈی
رہندی ہے۔ ظاہر خان دیاں گندھیں بدھیں دا وقت آندے تاں صاحبان مرزے خان کو سدا
بھینڈی سے مرزا اپنے پیو ما۔ بھیں بھرانواں توں دعائیں گھنن تے بھریے میل وچوں صاحبان کول چا
ونیدے تے رستے و طرح لڑا ہویا ماریا ونیدے۔ سید اکبر شاہ دے اس قصے و طرح سلاست۔ روانی۔ عشق
جذبیاں دیا عکاسی تے یک نولکھا تخلیقی سنہڑپ ملدے۔ ایندے اکثر جھے سواہی جواہی ڈوہڑیاں ناں ترتیب
ڈتے گن۔ قصے دا آغاز حمد لغت تے اصحابہ کرام دیا منقبت دے بند توں تھیندے ایندے بعد گزرتے
عشق دیا حاکمیت دا بیان تے مرزا صاحبان دیا مکتب و طرح پہلی ملاقات دا ذکر ہے مرزے دیا سوہنی
مرتی ڈیکھو تے صاحبان علم کتاباں دسا رہندیا ہے۔

مکتب دے و طرح صاحبان پڑھدی علم قرآن - صورت مرزے دیا ڈیکھو تے ہوگئی حیران
الغول بے نہ آمدی اپڑس نہیں زبان - جنھاں عشق خریدیا دانے ہوئے نادان
ذات زور آور عشق دیا لڑا زوریا زور - چوکاں مارے دل دیاں گھت نیماں دے چور
ظالم جاتا عشقوں جگ و طرح نیں کوئی ہور - بھٹ پئی اسے دوستی عشق کرے بے طور ۱۷۲
مرزا صاحبان ہمیشہ ہمیشہ کہتے لائیاں توڑ بنھاون دے ہمد و پیمان کرنیدن۔ سید اکبر شاہ نے اتھان
صاحبان کول یک حوصلہ مند تے عشق اتوں قربان تھی و عنین دے کردار دے روپ اتج پیش کیتے
صاحبان آکھے مرزے آہونڈ دے جوڑ نہ جوڑ - اوکھے پینڈے عشق دے کئی چھڑنیدے توڑ
عاشقاں کیتے معاطے بدیاں لکھ کرور - صادق تھی و عشق دے کوڑاں دے لڑ چھوڑ
عشق تیز دے وا صاحبان سینے دے و طرح تیر - پیڑاں عشق جگائیاں ڈکھے سبب سریر
عشق دے مارے مرگئے راجے ہوئے فقیر - سارا جگ میں سو دھیا کوئی عشق جہانیں پیر
مرزا آکھے صاحبان نہ کریں نہ ایڈیا تیل - دل سلامی دل دیا نیماں دے نین وکیلے
زج زج ملسوں دوستا سسر سسر من بنیں - لگیاں توڑ بنھاون دے جنھاں دیا ذات امیلے
صاحبان آکھے مرزے آسن میں آکھاں لگ - پیا پیالہ عشق دا شاہ شمس لواہی کھل
منور کول سولی چا بڑیا پنوں مویا و طرح تھل - مینوں درجھ جابا کھڑیاں و طرح جنگلے
اسے طریق ان عشق دے جے توں لاہیں کل ۱۷۳

مرزے دے فراق و طرح صاحبان واسکھ چین مک ونیدے اورات ڈینہ اپنے سہمن دیا تانگھ اتج ماڑی
اتے چڑھ چڑھ تے اوندیاں راہیں بھینڈی رہندیا اسے۔ اتھان شاعر نے جذبات نگاری تے زور
بیان دیاں شاندار وکیاں پیش کیتیں۔

صاحبان چڑھو کے ماڑیاں من کوئی ڈیوے دبیر - دیکھے راہ پندھیزو آندے گھت دبیر
 ننگ پچائے یار دیا اکھیں پونجے نیر - بٹھ و چھوڑا یار دا سارے سب سریر
 صاحبان صبح دیا واکوں رو رو ڈیوے پیغام - ڈیویں مرزے یار کوں میڈے مکھ سلام
 جسیں ڈپنہ دا توں و چھڑیوں گیا اٹھ آرام - پانی طعام نہ رجدا نیناں مندر حرام
 ریت نہ آہی سبھاں ڈیویں سبمن وسار - سبج ڈیویں ماڑیاں گلیاں دھول اندھار
 من توں خوشیاں اٹھ گیا روون نال دپار - عشق تہا ڈے دردکا ساڈے گل پوائے ہار
 اکھیں مرزے یار کوں مڑ مڑ کر تکرار - ایویں نہ ہونڈیاں یاریاں سن کے مرزا یار
 ڈے کر یار فراق کے سبمن نہیں وسار - طعنے ڈیویں سپیلاں اتن کرن وچار ۱۷۲
 صاحبان مرزے دے ایں تھے و تچ رزمیہ عناصر دیا ملدن - مرزا ہک اچا شہسوار تے وڈا
 تیر انداز ہی - اور اپنی دلیری تے کھل قوم دیا یادری تے مان رکھدے -
 مرزا آکھے بھٹے کوں صاحبان کریں بیان - چڑھن تریاں تازیاں کھل خوب جوان
 سانگا پھن وایاں مارن دیا خراسان - مال کھس کے کھاندے بادشاہ اندامار کے و تچ میدان یا
 مرزا صاحبان زمین تے بیٹھے گوڈے بچار - چھک چھک مارے کانیاں دمیرواں گھنے وار ۱۷۵
 لیسرم کان لاہور کے اتے نقش زردار - سانچا آہا شہو دامار کے کرے انبار -

‡

مولانا سراج الدین پردیسی :- اوتج شریف کے مولوی سراج الدین پردیسی نے دیا مرزا
 صاحبان دا قصہ تحریر کیتے - اے قصہ چھپ نی سگیا - لیکن تھری انکوں اچ تئیں کچاریاں و تچ
 گاندے پھردن - ایں قصے و تچ ڈونہے - بنیت تے طہیں بند استعمال کیتے گن - زبان سادہ تے
 جاکا ہے - زبان عربیان دیاں خامیاں پہوں ہن - اکثر جس تے موتی تانیسے بدھے گن - نئی تے عرفی
 نقص و تچ تھریاں دا پہوں ہتھو گدے - مرزا منوں نال مراسی توں صاحبان کے حسن دی تعریف
 شہر دے مال کھیرے خان دی نگری روانہ تھی ویندے - ایں قصے دا انجام ڈو جہیاں توں مختلف
 ہے - صاحبان مرزے کوں کھیرے خان کے بال تمل کرن دیا بجائے زخمی کرتے سٹ ویندن
 بعد و تچ اے ڈو نہیں علاج منال بھیک تھی تے کافی عرصہ تئیں جنیدے رہندن تے دل
 اپنی طبیعت موت مردن - باقی بنیاد کا قصہ ساگی ہے -

صاحبان مرزا خان کوں اپنی سونہہ رو نہ تے آرا پارا ڈیندکا ہے -

جام کھیرے دیاں نالیاں ودھ ودھ تھنڈیاں تھنگ - تیلے بدھنڈیاں تازڑیں بھنور جھاں دے رنگ
 پھیرن نہ بونڈیاں کھر کھر مچکن نہ بونڈیاں تنگ - چڑھن نہ بونڈیاں ٹھٹھ تے جنڑے بھلینڈا پنج
 خان کھیرے دی میں بیٹی آں خان طاہر دی منگ - تیں جس پے کرن گدایاں کئی دھوئیں دارملنگ
 کناں کول لگیاں ستریاں کناں دے رُئیے کرنگ - تیکوں آکھاں مرزے خان آہولا کھا مشق دا توں نہ لنگھ
 صاحبان دیاں طاہر خان نال گنڈھیں بدھیج ویندن تاں صاحبان مرزے کول کئی قاصد پھنڈیا ہے -
 چھڑا توں مراسی آتے خان طاہر دا بھٹ - خط بے کول نہ ڈیویں تے ڈیویں مرزے دے ہتھ
 اندر پتے لکھیا رُئی آں ڈا دھنا بھٹ - لوگ تاں روندے پائی تیڈی صاحبان روندکارت
 ریشم گنڈھیں شادی دیاں پیاں باقی ڈینہہ راندے نیاست

چھڑا توں مراسی آ خان طاہر دا بھٹ - اے خط بے ہس کول نہ ڈیویں تے ڈیویں مرزے دے ہتھ
 چولا پاریا میڈرا اتے سینہ ہے رتورت - پٹ پٹ ساں مینڈھیاں بڑے انگلیں دے دٹ
 چھڑا توں مراسی آ خان طاہر دا بھٹ - مرزا ہانویں پھل غلاب دا جھولی آپسوں
 دسر جھوے میں سنگھیا لولوں دھاگیوں - میں آکھے کوئی جٹ پھاتے ہتھوں پھانگیوں
 صاحبان اپنے بھرانوں کول مرزے دے تیراں توں بچاؤں دی خاطر تیر کمان بھن سہنڈیا ہے تاں مرزا
 ایں صاحبان کول بے وفائی دا لالچہ ڈیندے -

میں چڑھدے مرزے خان کول پیو دھنل ڈتی ہمت - بھڑناں دی دوستی کھڑی جھاں دی ہمت
 ہس تے لیندیاں یاریاں روتے بہن بوس - ہتھیں کھادن یار کول بڑے گردن تے لبت
 اچے محلان تے چارھ تے گھنڈیاں پوزیاں کپ - کلر کوٹ نی اسردے نہ تھنڈے چرنے پنج
 ما اکھیا میں مرزے کول تے پیوا کھیا ہئی سبج ۱۷۶

نورن گداٹی - نور محمد گداٹی ملتان نے مرزا صاحبان واقعہ سوالی جوابی ڈوبڑیاں نال تھری
 کیتے - قصہ دے منڈھ و تہج بک طویل بھرتے دچکار کتھا ہس کتھا ہس کانیاں وی مضمون دی مناسبت
 نال شامل کیتاں گن - نورن گداٹی دے ایں قصے کول نانگ دے طرتے وی ہوں کھڈیا گے -
 صاحبان دے حسن دی تعریف -

مرزا خان بک گال تیکوں انج یار عجب نارے - توں دی رنج رنج سونہا ہس پر سر بنے کون چھارے
 کھیرے خان دی دختر جے کررب تیکوں بڈکھارے - ہوش کول مدد ہوش تھیویں دل ہوش نہ کوئی رہ جاوے
 صورت بڈکھ اول گل انور دی یاد خداوند آوے - مارے نور پیشانی جلوہ شمس قمر شر مارے

زلف سیاہ سپ بستر گالے غضب دا ڈنگ چلاوے۔
 نک پتلا تلوار دا تیلانوک نازک غم کھاوے۔
 چٹے ڈنڈ چنبے دیاں کلیاں بجلی رم جسم لاوے۔
 زنتار کبک دی چال عجب کئی وار کھول کھاوے۔
 نازک پیر ملوک بمبائے پازیر ٹھمکاوے۔
 مرت گلاب آسودیاں چشماں کجلا ڈھنگ چلاوے۔
 پتلی سرخ صراحی گردن کھا گرداب بلاوے۔
 گل نرگس گل سنجھ توں گل لالہ گھول گھاوے۔
 پتے ہتھ نراکت توں وت ریشم رنگ کھاوے۔
 نون کیا تکرین کرے جتھ مقل چکر نی کھاوے۔

⋮

saraikibooks.acw-614.com

قصہ مہری بائی - سرانگی زبان و ترجم مہری بائی دانو لیکا قصہ سید اکبر شاہ نے کھینے۔ اسے ایک عشیقہ تے رزمیہ قصہ ہے۔ دیپاتی دیب و ترجم اسے قصہ ہیوں مقبول ہے قصوی انیکوں لولی دیا صورت و ترجم ایک مفصص طرز نال گاتے سنز و نیدن۔ مہری بائی دا قصہ چھپا سپریا ری ملدی۔ انیکوں مولوی خدیو تے نور احمد تاجران کتب ملتان نے مطبع معطفائی لاہور توں ۱۱۸۸ بمطابق ۱۳۰۱ھ و ترجم ۱۰۵۔ دی تعداد و ترجم چھپوایا۔ اس قصہ و ترجم اینداسن تصنیف کھتا میں دزج کینی۔ صرف چھیکڑ و ترجم سید اکبر شاہ اتنا اشارہ بڑنیدن۔

حادث محمدی حاجی ہوس دین ایمان - اللہ محمد داسایہ سرتے ہوس مدام

۱۷۸ نوآب محمد صادق خان اول - ۱۷۲۲ تا ۱۷۲۶

اسے قصہ اس سے کہ بہری خان اعوان دے گھر مہری خان جیہا تاں اوندی ماں کوں مٹرائیاں نے ایک سازش دے تحت قتل کرا ڈتا۔ مہری خان گھر چھوڑتے راد پندیا بھیج گیا تے اتھاں حید خان گکھڑنے اوندی پتراں وانگول پرورش کیتی۔ مہری ایک دلیر نینگر تھی وڈا تھی تے اوں ایک لولی بنراتے دھارے مارن شروع کرا ڈتے۔ اکبر بادشاہ کوں دھانہہ بچیا تاں اوں حید خان کو گرفتار کرا گدھا۔ مہری خان نے دلی بچ تے بادشاہ دیا خواہش اُتے تیر نال نشانہ چٹ تے سزا دیا معافی تے بائی نامی سوسنی نینگر انعام و ترجم حاصل کیتی۔ بائی مہری نال عشق کرن لگ پئی تے حید خان بائی تے عاشق تھی گیا اوں مہری کوں کوٹ تلور دی مہم تے بھجوا ڈتا تے بائی توں مایوس تھی تے اونکوں قصور دے پھانناں کوں و پچ ڈتس۔ مہری خان نے واپس آتے بائی واپس حاصل کیتی تاں حید خان نے انتقام و ترجم مہری کوں بدھواتے ہاتھی تلورں ڈوا ڈتا۔

سید اکبر شاہ دے اس مشہور قصے دیا زبان رواں تے موسیقیت نال بھری ہوئی ہے۔ اس و ترجم عشیقہ شاعری دے ہیوں سرینے تے من موہنے نمونے ملدن۔ کردار نگاری کرنیدی ہونیں اکبر شاہ نے مہری خان تے بائی دے کرداروں تے خفوی توجہ ڈتی ہے۔ بائی مہری دے عشق و ترجم ناکام عقیدے تے تاں حید خان کوں اگیندی ہے کہ او مہری دے زیرے بکیاں کڈھ گھنے۔ تے جڈا اپنے محبوب دی موت دیا کوڑی خبر سنز دی ہے۔ تاں بے تاباں و نیر کرنیدی ہے۔ اس کردار و ترجم زلا نوس فطرت تے رقابت دیا بھر پور عکاسی کیتی گئی ہے۔ مہری دے کردار و ترجم دلیری محبت۔ وفاداری تے احسان شناسی دیاں صفقاں ہن۔ مجموعی طور تے مل وطنی حواس رکھن والا اسے سرانگی زبان و ایک دلچپ تے مقبول قصہ ہے۔

بائی مھلوں نکلتی جیویں چوڑی دا چن - متھا صبح صادق حادقاں نین مشال بلن
 دل دل بیچ زلف دے کالے ناگ بہن - ابرو مشال کمان دی مڑگاں تیر چلن
 بوند چنبے ویاں کلیاں اُتے بھنور بہن - کچھی کلاوے مور دی ریاں مور کرن
 پاناں توں لب پتلے بھنویں ریس کرن - باہاں بور پسیاں مھل داٹوں تن
 سینے گل انار ڈوں چھکن نال جو بن - پیٹ پٹوھلا پندا اتے گل چن
 ساق ثبوت لیا دھرتی نہ پیر سہن - صورت بڈکھو ملوک دی نکلوں ملک بہن
 بجلی لک مار دی جو بن بار حسن - اکبر شاہ ایں جگ وترع عاشق گے کجھ پٹے پنھ ۱۷۹
 سید اکبر شاہ کوں عشقیہ جذبات نگاریاں تے پہوں قدرت حاصل ہے۔ قصہ مصری بائی وترع جا جاتے ایندے
 سوہنے منو نے ملن۔ بائی دے فراقیہ جذبات بیان کرنیدیں ہوئیں او مرنجہ ملاں دیاں ایجاں
 کیفیاں بیان کرنیدن جو ساگی صورتاں سامہیں آویدن۔ مصری خاں کوٹ قلعہ دی ہم تے روانہ
 تھندے تاں بائی دے جذبات -

چڑھدیاں مصری خان دا بائی پکرنیدی لڑھ - من توں نام خدا دا سلامت ماں کج بھہر
 اول اساکوں مارتے پچھے گھوڑے تے چڑھ - حال سنرنیدی یار کول ہنوں دمن بھہر
 سبھن بڈسن جاوندے رکھاں چلے کج - لوکاں لیکھ جگ ودا میں تیامت ازج
 جے کوئی آکھے یار آندا پیریں پوساں بھج - ہکلاری مڑ یار داکھڑا بڈکھاں زنج ۱۸۰
 سید اکبر شاہ سرائیکی زبان دے کج مہاندے شاعر من۔ آپ دی زبان - اکھاڑاں - محاورے
 تے روزمرہ دے سنہرپ نال سنگری نگری ملدی ہے۔ قصہ مصری بائی وترع جا جاتے اکھاڑاں دا
 استعمال ایندیا تاثیر تے فنی حسن وترع وادھا کرنی دے -
 انب نہ لگن نالیاں توت نہ لگن شربینہ - باجھ نصیلاں کوٹ نا بدلاں باجھ نہ مینہ
 باز نہ چکدے دانہ درجھ نہ کھاندے شینھ - پوچھو ونج سیاٹریاں زور نہ گلدا بنہ۔ ۱۸۱

‡

گادر نامہ :- مولانا گل محمد چشتی نے قصہ دھولی یا گادر نامہ ۱۲۹۶ھ وترع تصنیف کیتا۔
 گادر نامہ کج نینگر دھولیا تے شہزادی دے ان ڈکھے عشق دی داستان ہے۔ کج بیوہ دھو بن دا
 پتر شہزادی دے سوہنے کپڑے بڈکھو تے بن بڈکھیں شہزادی دے عشق وترع متبلا تھی ونیدے
 تے سارا سارا بڈینہ اوڈے لباس نال گاکھیں کرنیاد رہدے۔ اوڈوں شہزادی دی ایڈے صاف
 کپڑے دھوتے بڈکھو تے دھولیا کوں دل دل وترع چاہیں لگ پونڈی اسے۔ دھو بن کوں پتر لگدے

تاں سنرا دے ڈرتوں پتر کوں نال لاتے نہیں ہے شہر چلی ویندی اے۔ جتھاں اوندا پتر شہزادی دے
فراق و توج دیوانہ تھی تے مرویدے۔ شہزادی کوں حقیقت حال دیا خبر گدی ہے تاں اوردی عشق دی
بھارتی ستر مردی ہے۔

مولوی گل محمد چشتی دیا اے مشنوی ۲۱۵ شعراں اُتے مشتمل ہے۔ انھاں اے قہہ مشنوی شیر و تکر
وچوں پڑھتے سرایکی و توج منظوم کیتا۔ ایں قہے دا اپناک دکھ اسلوب ہے۔ جذبات نگاری۔ جزئیات
نگاری تے الفاظ دے انتخاب تے خصوصی توجہ ڈتی گئی ہے۔ مولوی صاحب ایں مشنوی دے اشعار
تے ماخذ دا ڈس ڈیندن۔

پندھراں بالا ڈوسو بتیاں کیتم قہہ پورا۔ جے عمراں تیں پیاں بناواں رمیم شوق ادھورا
شیر تکر و توج قہہ ڈنھم شیر تکر توں ممھا۔ ایجھا عشق نہ کہیں سنریا نہ وت اکھیں ڈنھھا
دھوبی نینگر داسنہ پ۔

صورت صورت ہالانانی گویا یوسف ثانی۔ سکھ سونہاں تے من مہنہاں اول وقت جوانی
زنگھیں ڈھنٹیس انگیس نینگر گجر بے نظیرے۔ صورت سیرت کیرت اس دیا کیا کراں تقریرے
دھوبی دا عشق ایں رنگ لیندے۔

غالب بن مغلوب گیا مغلوب گیا بن غالب۔ طالب بن مغلوب گیا بن طالب
نکوں سکری۔ پیروں پکری بھج بھج تھی کہا ہے۔ شرموں ڈردی شوقوں مردی گل گل تھی کہا ہے
نکریں وات رہن نت عاشق یا دیلیں وات ان۔ نہ مردے نہ جنیدے جگ اتج جنیدے تھے ہاکن
دھوبی زادے دیا شہزادی دے لباس نال بھکلائی۔

دوج خدمت پروردھی تر پابجہ سیتے چھاپا۔ دسوں کوناں گون کر نیدا قہہ درد سیا پا
دوج خدمت پریشاک دے آکھے عاشق ملتہ ملتہ۔ تاں میدا ونا ہور میں تسا ڈا ونا
دوج خدمت برنھن دے آکھے جاں پنچر دوج خدمت۔ مچک چک نام اللہ دے ڈیوں میدا یار کوں پارت
۱۸۲

— — —

لیلاں چنیر :- سرایکی زبان و توج لیلاں چنیر دا قہہ غلام محمد بہاولپوری تے غازی محمد خان
دا پوترے دیا فرمائش تے ۱۸۷۳ء / ۱۸۸۷ء و توج تحریر کیتا۔ بھنور دے حاکم چنیر داسرے
د حکومت تقریباً ۱۳۵۱ء تے لیلاں دے عشق دیا ایں کہانی کوں سرایکی زبان و توج صرف ڈوں
شاعران نے سمجھئے۔ غلام محمد بہاولپوری دے علاوہ ڈو بھاشا شاعر گننام ہے۔ اوں دا صرف یک ادھ بند
دستیاب تھی سکے۔ غلام محمد بہاولپوری دا قہہ دیا نایاب ہے۔ ایں قہے و توج چراغ اموان دیا پیر

تے مولوی لطف علی دے سیفل نامے والی بھراستعمال کیتی گئی ہے۔ مولانا غلام محمد لیلاں چنیر دا سبب تھیف
بیان کرنیدن۔

جوڑیم شعر "چنیر لیلاں" خان غازی دے دارے۔ عدل احسان تہیں دے ہتھوں مکھ ہندے داد و چارے
دوات مند سکندر ثانی دانش غفلت دارے۔ بخت بلند سخی سمجھا سیتی نہم قرارے
جیویں جند جوانی مانڑی نال حسن گلزارے۔ کرے دعا غلام محمد اس نول دم دم شوق ہارے ۱۸۲
لیلاں جیڑھے کچھ دے راجہ دی دھی کنور دے نوکھے ہار دے لالچ و ترچ اپنے محبوب کول دیسج
ہندی ہے تے بعد و ترچ اپنی ایں بھل تے ارمانی تھندی ہے۔ ایں مضمون دا بیان ملاحظہ کرو۔
تھر گھتے رب تنہاں تے لیلاں نال سہیلی سکھی۔ جسیں مکھی گنت چنیر دی تہیں میت مرل نہ مکھی
سے مکھ ہار تھدق تہیں نول جام و فاجیس چکھی۔ دیسج و نا اول ابیلی پچھے ملیں ہتھ مکھی
گزری گال نہ پہونچن گھوڑے اڈر تھیرن توڑے کھی۔ لیلاں ماں بیٹی ہن سائیں ہار سینے تے رکھی
۱۸۳

بیزن منیشرہ :- شانہ فروسی دی مشہور عشقہ داستان بیزن منیشرہ کول سرایکی زبان
دترچ کردر لعل عین منظر گڑھ دے شاعر سید باغ شاہ قریشی نے ۱۸۸۰ء / ۱۲۹۸ دترچ مکمل
کیا۔ ۱۸۵ سید باغ شاہ بک دے عالم دین تے قادر الطام شاعر من۔ انھاں دے علاوہ تحصیل علی پور
منظر گڑھ دے مشہور شاعر مولوی اللہ بخش جانا نے وی ایں عشقہ تھے کول سرایکی نظم دا ویس پوایا
مولوی اللہ بخش جانا دی مثنوی بیزن منیشرہ وچوں بک وئی۔

عاشق تے مشوق جڈیاں بیدار تھے خوش خواہوں۔ آن کینز جام تپا یا مشک عیسر گلابوں
دھوون نئی بیزن دے اعفاء خادم ملل جاہوں۔ بعد ازاں پوشاک پواون تار جڑی زر تابلوں
کچییاں کینچیاں آیاں نور بھریاں مہتاہوں۔ تہا کہیں مہتاب کول تنہاں تاب گئی آنتاہوں
پاد پشواز آواز کرن پئے ساز و جن ہر بابوں۔ تن تن توں منن تن چھن چھن ہوش کھن اربابوں
ناچے گاوت باجے باجت بک بے نال خطاہوں۔ تار تے نت مارن تار ی چنگی عجب جاہوں
سازگی سازنگ کول بزم زیر دجے مفرابوں۔ طبلے طبلک تھاپ گئی دھم دھم ابھی مفرابوں
نوجیاں نسج نسج ناتج کیتا نسج ناتج کرن دل تابلوں۔ کھا پھیری تھی ڈھیری دیندیاں دل گھیری اچاہوں

سراپ :- پیارے لال جام پوری نے مندوانہ عقائد تے مہنی اے مشنوی شاہ جہاں
 ۱۷۸۲ء بمطابق ۱۷۲۸ء مکمل کیتی ۱۸۶۶ء پیارے لال مشنوی دے پھیکر ورتج ایندا
 سن تصیف تے اپنا ناں ٹھکانہ این بیان کرنیدن -

لکھیا اینویں مکھن ہار - جو ہے ہر دا پالن ہار
 چھیا دیس ملیا پردیس - متھے آئے کش کلش
 جاں پُر جام پُر کیتا آکر داس - ڈیہاں راتیں جی اداس
 ستاراں سوچر اسی یار - لکھیم کتھا کر وچار
 سماں شاہی شاہ جان - نندہ گوت اسا ڈی جان
 ہن بلو ورتج اتھاں چودھل - نٹن مارن جہاں دی کار
 ڈیس اسا ڈا ہا کر نال - نانواں میدا پیارے لال

مشنوی واقعہ این ہے کہ بک داری راجہ رام چندر دے پیٹونے ہرن دے بھلکے ورتج بک دیہائی نینگر
 کوں تیر مارتے مدر سیٹا نینگر دے بدھڑے پیٹو اونکوں پلوتا ڈتا کہ او دی اونڈی کار اپنی اولاد دی
 جدائی ورتج مرے - کافی مد بعد راجہ دستر دی زال کیکئی نے اپنے پتر رام چندر تے کوڑا
 دود بدھ تے رام چندر تے پھن کوں ۱۲ سالوں دا بن باس ڈوا ڈتا تے این طرح اول
 پلوتے مطابق راجہ دستر اپنی اولاد دے علم ورتج جکھ جکھ تے مر گیا - این مشنوی ورتج ہندی
 بھاشا الفاظ دی کثرت ہے - ہر واقعہ دے سیتے انج دانج بھرا اختیار کیتی گئی ہے -

رام چندر دی تخت نشینی والی رات جشن دی کیفیت -

دیپ جلائے ہر نر ناری - جگ جگ جگ دھرتی ساری
 دھرتی تے آکاش دی جوتی - تارے تارے مرتی موتی
 پر جاگیت خوشی دے گارے - راجہ دستر انگ نہ مارے
 رام دے سر تے مکٹ رنگیلا - پھمن پھر دا چھیل چھیل
 ستا گھونگھٹ ورتج مکارے - ورتج زنواس دے پیلاں پارے
 ہونئی امو دھیا نار لوٹی - جیویں سنگیاں ورتج سبلی
 کیانی دیس دنانے پیلے - رو دے گھر ورتج کرانویلے
 رو دے ڈھارے تے کر لارے - بھرت کوں راجہ کون بناوے

قصہ جیسی :- سرانگی زبان وا اے منظوم قصہ ۱۱۰۵ھ و توح دستی امیر پور سربانہ تھانہ زنگ پور ضلع مظفر گڑھ دے بک عالم مولوی محمد صدیق نے قلم بند کیا۔ اس قصے کوں مولوی محمد خیر الدین صاحب تاجر ان کتب مدائن نے مطبع الہی آگرہ توں ۱۳۱۵ھ و توح چھپوائے۔ اسے قصہ کچھی دے علائقے دے بک بندہ موتی رام دی سوہنی دھنی جیسی 'دے مسلمان تھیوں' دے واقعے تے منہی ہے۔ بچپن توں ہی جیسی دے دل و توح ایمان دی روشنی لشکاں پئی مریدی رہی۔ او مسلمان تھی گئی تاں بندہ قوم نے اونکوں بدلاؤں دی بہوں تنڑ لائی تے آخر اک تک تھی تے اونکوں شہید کر ڈتا گیا۔ قصے دے پھیلے و توح شاعر ایندا سن تصیف تے اپنا پتہ نشان ڈیندے۔

جمادی الاول دی دسویں تاریخ آہی کیا ختم اسال اسے ظلام یارو
 پیراں ۱۱۰۵ھ تے پنجواں او سال ابا ہجرت نبی دی کولوں انجام یارو
 زنگپور تھیں طرف شمال اُبھے سربانہ نانہ مشہور مقام یارو
 پیڈا بک فرنگ دا زنگ پوروں آہی کیتی اسے کل ظلام یارو
 عاجز بہت فقیر کنڈال آہاں اسے ہے رب دانیض انعام یارو ۱۸۷
 جیسی دے حسن دی تعریف مولوی محمد صدیق ایس کریندن۔

اس دے حسن دا کیا بیان کیجیے جس تے نفل ہو رب غفار یارو
 وال جیسی دے خوب دراز کالے بے مثل نانگ رہن کنڈال دار یارو
 متھامو کلا چین شمال آہا چھوڑے روشنی چین ہزار یارو
 آکھیں کالیاں تے چٹے ڈندا نیویں تک آہا شمال تلوار یارو
 لعل ہوٹھ باریک بے حد سرہنئے شبنم دے وانگ رخسار یارو
 سینہ نور الہی دے نال تاتا پیندی دہن انار یارو
 شکم آہا ہموار بھی نان سوہنی جوڑی کمر باریک ستار یارو
 ران پلایاں نوں رب شرف ڈتا چین وانگ آہن جبردار یارو
 ہر ناخن وازیب لاریب آہا ہر انگل دراز ہم دار یارو
 پیر پھل گلاب دے کولوں نازک جیسی سوہنی بے زنت شہد یارو
 چہرہ وانگ سوزج دوروں لاث مارے صادق جان ہزار شمار یارو ۱۸۸

قصہ تمیم انصاری - حضرت تمیم الفاری صحابی رسول صلعم واے قصہ سرائیکی زبان و ترجمہ مولوی محمد
نے تحریر کیا۔ اس قصے واسن تفسیر کتھا میں راج کینی۔ انیکوں مولوی خدایار سہریں تاجران کتب ملتان
نے ماہ ستمبر ۱۹۱۰ء و ترجمہ مطبع اسلامیہ سیم پریس لاہور توں چھپوایا۔ اس قصہ و ترجمہ حضرت تمیم الفاری
کوں بک دیو پکڑتے اپنے مک گھن ویدے۔ اتھاں حضرت تمیم الفاری حضرت ایاس نال ملان۔ و جاں
کوں ڈبڈن۔ بک فرشتہ قیامت دے آثار ڈسندے ول اتھاں دی حضرت خفر نال ملاقات تھیدی
ہے۔ اتھاں پیر زال دنیا کو ڈبڈن۔ یا جوج ماجوج دی ہرنک آواز سن تے ڈرون تے پھلکڑ
و ترجمہ حضرت خفر دی مدد نال اپنے وطن واپس پڈن۔ حضرت تمیم الفاری دی علم موجودگی و ترجمہ
اتھاں دی زوجہ حضرت عمر فاروق دے فیصلے مطابق ڈونجا نکاح کر گھدن۔ اتھاں دی واپسی تے
شرعیہ موجب عقد ثانی کیا ویدے۔ اے سارے واقعات انتہائی دلچسپ انداز و ترجمہ بیان
کیتے گن۔ قصے دا آغاز حمد تے لغت رسول نال تھیدیے۔

کہاں الحمد خاصا میں خدا کوں - صلواتاں مکھ محمد مصطفیٰ کوں
محمد دوست رب العالمین ہے - محمد شاہ ختم المرسلین ہے
محمد نور اکھاں میریاں دا - جو ہے سردار کلی فرساں دا
پنچھے اس توں صفت یاراں کیاں میں - اتھاں کولوں پہوں ہاں لیاں میں
جو چارے یارین برحق نبی دے - محمد مصطفیٰ دے برگزیدے
پچھے اس توں کر نیدا گال اصحاب - کہیں ڈبھی نہ سنئی مول و ترجمہ خواب
تمیم الفاری دا قصہ کر نیداں - توں سن بولی بندی سوکھی تہر نیدا
جو میں مکھی ڈبھی انویں حکایت - جو کیتی ہے خبر صادق روایت ۱۸۹

❖

باغ و بہار ملتانى :- سرائیکی زبان دے بک منے پرمنے عالم تے مہاندرے شاعر تافھی انبش
شیردی نے میرامن دھلوی دے قصے باغ و بہار کوں باغ و بہار ملتانى دے نال سرائیکی نظم
دا ویس پوائے۔ قصہ چیلر درویش کوں میرامن نے جیویں اردو نشر و ترجمہ کرتے پہوں نال
کمایا انویں امام بخش شیردی نے انیدا متلوم ترجمہ کرتے اپنی فنی و ڈوالی واسک منوائے۔ تافھی
امام بخش نے اے مشنوی تمندار سردار بہادر خان کوسر دی فرمائش تے ۲ صفر ۱۳۰۰ھ و ترجمہ

مکمل کیتی اور قصے دے چھیکڑ و ترح لکھدن۔
 بخت بلند سخنی مردانہ خان معظم شانہ - کرمین نظر کرم دی تھی گیا کامل کل انسانہ
 کیتیم بہوں مشقت صاحب پورہیا بے پایانہ - توں صاحب دی خاطر جوڑیم اے دفتر صحبانہ
 رہی نام نشان تہا ڈاجے تیں زمین زمانہ - کر انصاف مصنف دانشالا سو دی رحمہ ربانہ
 پس مصنف مشہور جہاں و ترح نائزہ فیض بانہ - تیرھویں سکت صدی تہی پوری سن صاحب فرزانہ
 روز سنوار ظہر وے ویے دوم مفر شکرانہ - کیتیم ختم بخوبی اے انسانہ بادشاہانہ ۱۹۰
 مشنوی وچوں کلام دانمونہ - پہلے درویش دی سرگزشت دا ابتدائی حصہ

پہلے یا فقیر مسافر گالھ مبارک اٹھائی - آکھیں یا رسو غم میڈا جو تھی سرائی
 وطن آسم ملک مین و ترح پشت بہ پشت آبائی - خواجہ احمد بیومید ا صاحب بھال بھالائی
 نہ کوئی مثل سرداگر با و ترح ملک خدائی - زور دولت اسباب خزانہ سر نفل ایہی
 سے نوکھ بانڈی بردی بالکل فرض نہ کائی - ہر ملک ولایت و ترح کو تھی تہا بھالائی
 تھیوے سرد - منافع نوکھ آندے لڈائی - جوں فرزند ہستے رب لطفوں بھین بوجھامیں بھالائی
 تھی ہمیشہ جوان جڈاں سہمی شادی ترت سدھائی - رہاں اکیلا گھر و ترح ہر دم اصلوں باجھونہ کائی
 نہیں دھا و ترح عالم وے ہے کوئی ہرکس پرائی - پیسو تھیجا بیار کئی ڈہینہ آخر امر خدائی ۱۹۱

”سمی“ :- غلام حسن حیدرانی نے سہمی راول دی لوک داستان کوں وڈے چوے انداز و ترح
 منظوم کیتے۔ ایں موضوع تے اے پہلی مشنوی ہے جیڑھی سرائیکی زبان و ترح لکھی گئی ہے۔ ایں توں علاوہ
 سرائیکی زبان وے شہری ادب دی اے چھیکڑھی مشنوی ہے جیڑھی جدید شاعری وے اجوکے دور و ترح جون
 و ترح شائع تھی اے۔ حیدرانی دی ایں مشنوی و ترح زبان و بیان دیاں ساریاں خوبیاں تے نفی
 وڈائیاں وڈی سچ و ترح نال موجود مین۔ نمونہ کلام

سمی راول دی تانگھ و ترح بے قرار ہے ! -

پیو ما دیر وے نال گزارے سہمی تھی بے غمی - شایدزل بھل آدے اہل آس کھنڈی سہمی
 گزریا سال کریندی رہ گئی انتظار نکھی - کالی رات وچھوڑے والی پرنہ اصلوں دھمی

آکھ حسن رو آکھ سہمی کان ڈکھاں ہم جمی

حواشی — باب چوتھا

- ۱ - تاریخ ادبیات مسلمانان پاکستان دہند - پنجاب یونیورسٹی لاہور ۱۹۷۱ء تیسرے جلد - جلد اول - ص ۲۲۲
- ۲ - ایفا ص ۲۳۳
- ۳ - دیکن نرآن اہمیلی پیریز - حفور وزیر ڈائریجی الاذہ، ہرمانس آفاخان شعیبہ امیڈ ایسٹریٹس کراچی
- ۴ - سہیل سرمست جو سرائیکی کلام - مرتبہ مولانا حکیم محمد صادق رائیپوری - سندھی ادبی بورڈ ۱۹۸۲ء ص ۲۶
- ۵ - سرائیکی شاعری از کیفی جامپوری - بزم ثقافت ملتان ۱۹۶۹ء ص ۲۶۵
- ۶ - بیدل سندھی انتخاب اسلم رسولپوری - بزم ثقافت ملتان ۱۹۷۸ء ص ۷۵
- ۷ - دیوان فرید - مترجم و شارح مولانا فرحانہ خان فریدی - جلد اول، قصر الادب رائیپور کالونی ملتان ص ۲۲۷
- ۸ - ایفا حصہ دوم ص ۲۸۷
- ۹ - ایفا جلد اول ص ۵۷۹
- ۱۰ - دیوان فرید - مترجم و شارح مولانا فرحانہ خان فریدی - جلد دوم، قصر الادب رائیپور کالونی ملتان ص ۵۳۷
- ۱۱ - ایفا ص ۲۱۲
- ۱۲ - شعلہ دلسوز حصہ اول مجموعہ کانیاں نوروز ۱۲۲۱ھ کوشنا سیم پریس ملتان ص ۵
- ۱۳ - خیابان خرم - مولانا نصیر الدین خرم - سرائیکی ادبی مجلس بیابانپور ص ۵۶
- ۱۴ - ایفا ص ۶۵
- ۱۵ - سرائیکی شاعری - از کیفی جامپوری بزم ثقافت ملتان ۱۹۶۹ء ص ۱۹۲
- ۱۶ - کلیات باہو - مرتبہ سید عبد المجید بعضی آئینہ ادب چرک مینار انارکلی لاہور ص ۱۳
- ۱۷ - مکمل مجموعہ ابیات علی حیدر - مرتبہ ملک فضل الدین سکے زئی اشد واسے کی دکان لاہور ۱۳۲۵ھ ص ۲۵
- ۱۸ - سرائیکی شاعری از کیفی جامپوری - بزم ثقافت ملتان ۱۹۶۹ء ص ۲۲۵
- ۱۹ - جذری پروسی از شیخ عبداللہ ملتان - صدیقہ کتب خانہ ملتان
- ۲۰ - سہیل سرمست جو سرائیکی کلام - مولانا حکیم محمد صادق رائیپوری - سندھی ادبی بورڈ ص ۹۲، ۹۵ ۱۹۸۲ء
- ۲۱ - تاریخ ادبیات مسلمانان پاکستان دہند - پنجاب یونیورسٹی لاہور ۱۹۷۱ء چوتھے جلد - جلد دوم ص ۲۸۶
- ۲۲ - منتخب سرائیکی کلام حل لغاری - مرتبہ اسلم رسولپوری بزم ثقافت ملتان ص ۱۵۹
- ۲۳ - بیدل سندھی - انتخاب اسلم رسولپوری - بزم ثقافت ملتان ص ۱۱۳ ۱۹۸۱ء

- ۲۲ - مجموعہ رسالہ بے نمازاں اکبر شاہ مطبوعہ اسلامیہ سٹیم پریس لاہور ص ۷
- ۲۵ - ایفا ص ۲
- ۲۶ - فرحت العاشقین فی لغت ختم المرسلین - امیر حیدر میرزا درویش خادم التعليم سٹیم پریس لاہور - بارہم ص ۳
- ۲۷ - بحر الفراق کانیاں مجموعہ شاہ - ابوالاعلیٰ سٹیم پریس آگرہ ۱۹۱۹ء ص ۱۵
- ۲۸ - نینگرو نینگور - محمد سمحا مرفیع قطب پور ۱۳۲۱ء ص ۲
- ۲۹ - مجموعہ رحیم یار از میاں رحیم بخش مولوی فیض بخش - محمد رحیم نواز، تاجران کتب ملتان ص ۱۴
- ۳۰ - مجموعہ جان محمد از جان محمد گداز مولوی خیر الدین حابر - محمد بشیر الدین، محمد بشیر الدین ملتان ص ۷
- ۳۱ - مکتوبات عشق از حضرت پیر شیر محمد گیلانی دربار قطبہ سندھیاں والی ضلع نیفل آباد ۱۹۷۹ء ص ۹۶
- ۳۲ - نور جمال - ڈاکٹر مہر عبد الحق - سرائیکی ادبی تعلیمی بورڈ ملتان ص ۵۱، ۷۸
- ۳۳ - ڈھولا خادم مصنفہ خادم مولوی فیض بخش محمد ذوالفقار محمد رحیم نواز تاجران کتب ملتان ص ۷
- ۳۴ - نینگرو نینگور معہ ڈھولا نور الدین قاضی مولا بخش تاجران کتب ملتان ص ۷
- ۳۵ - سی حرنی ڈھولا مصنفہ ناطق مرحوم کتب خانہ رحیمہ بوہڑ گیٹ ملتان ص ۱۶، ۷
- ۳۸ - مجموعہ جان محمد گداز از منشی جان محمد گداز، مولوی خیر الدین حابر، محمد بشیر الدین ملتان ص ۱۱
- ۳۹ - بازار عشق - کانیاں جہدن ملتانی بارثالٹ - مطبعہ خادم التعليم سٹیم پریس لاہور ۱۳۲۲ء ص ۲۲
- ۴۰ - سی حرنی جگر نامہ مولوی بنی بخش بنیشا حافظ شمس الدین منور الدین - تاجران کتب بوہڑ درولڈہ ملتان ص ۱۷
- ۴۱ - تاریخ جگر - وجوگی بانگشاہ مجموعہ سید مبارک شاہ - اقبال برقی پریس ملتان ص ۲۲
- ۴۲ - تاریخ جگر سید مبارک شاہ - اقبال برقی پریس ملتان ص ۱۵
- ۴۳ - کانی گھڑولی آوز عابدہ پروین ساؤنڈ لائبریری ریڈیو پاکستان پھولپور
- ۴۴ - تاریخ ادبیات مسلمانان پاکستان و ہند - پنجاب یونیورسٹی لاہور - چودھویں جلد و جلد دوم، ص ۲۵۸
- ۴۵ - گھڑولی لعل ناشران سیرانی سنز تاجران کتب بوہڑ گیٹ ملتان
- ۴۶ - اردو دائرہ معارف اسلامیہ جلد ۵ ص ۶۷۲ ۱۹۷۸ء
- ۴۷ - نینگرو نینگور معہ بارہ ماہ محدود - قاضی مولا بخش تاجران کتب ملتان ۱۳۲۱ء ص ۷

- ۲۸ - سرائیکی شاعری از کیفی جامپورکی بزم ثقافت لاہور - ص ۲۵۳ ۱۹۶۹
- ۲۹ - مجبورہ جان محمد گداز از منشی جان محمد گداز مولوی خیر الدین صابر محمد بشیر الدین تاجران کتب ملتان ص ۱۲
- ۵۰ - داغ جگر سید محمد بیدک شاہ۔ اقبال برقی پریس ملتان ص ۹
- ۵۱ - دیوان فرید - مترجم و شارح مولانا نور احمد فریدی جلد دوم قمر الادب رائیڑ کالونی - ص ۲۵۵
- ۵۲ - ایفا ص ۲۶۵
- ۵۳ - مجبورہ جان محمد گداز از منشی محمد گداز - مولوی خیر الدین صابر - محمد بشیر الدین تاجران کتب ملتان ۱۳۲۲ء ص ۱۲
- ۵۴ - ایفا ص ۱۱
- ۵۵ - سیرت حضرت بہاؤ الدین زکریا ملتانی ص ۱۸۲ مطبوعہ قمر الادب جگودالا ملتان بحوالہ تاریخ ادبیات مسلمانان پاکستان وہند - پنجاب یونیورسٹی لاہور - چودھویں جلد - جلد دوم ص ۲۶۸
- ۵۶ - تاریخ ادبیات مسلمانان پاکستان وہند - چودھویں جلد - جلد دوم ص ۲۸۱
- ۵۷ - پیر و مودر پاکستان پنجابی ادبی بورڈ ۱۹۸۶
- ۵۸ - سرائیکی شاعری از کیفی جامپورکی - بزم ثقافت ملتان ص ۹۲ ۱۹۶۹
- ۵۹ - کلیات باہو عبد الحمید بھٹی - آئینہ ادب چوک بازار انارکلی لاہور ص ۸۲ ۱۹۷۸
- ۶۰ - لعل ہیرے - حضرت علی حیدر کے منتخب ابیات - حسرت سنسر اینڈ کمپنی - مرتبہ غلام رسول حسرت پیر محل - فیصل آباد ص ۶۱ ۱۹۷۳
- ۶۱ - آئینہ دار السور بحوالہ سیف الملک مصنفہ مولوی لطف علی - اردو اکیڈمی - پاول پور ص ۲۱ ۱۹۶۲
- ۶۲ - سچیل سرمست - از شفقت تنویر مرزا - لک ورتہ اشاعت گھر ص ۲۱۸ ۱۹۸۲
- ۶۳ - سچیل سرمست جو سرائیکی کلام - مرتب مولانا حکیم محمد صادق رائیڑ پورکی - سندھی ادبی بورڈ ص ۲۵
- ۶۴ - کندڑی وارن جو کلام - روحانی فقیر میراں فقیر مرتب لطف اللہ بدوی سندھی ادبی بورڈ ص ۷۸
- ۶۵ - منتخب سرائیکی کلام - حمل لغاری - مرتبہ محمد اسلم رسول پورکی - بزم ثقافت ملتان ص ۲۲ ۱۹۸۱
- ۶۶ - دیوان بیدل - مؤلف عبد المسین شاہ موسوی - سندھی ادبی بورڈ ۱۹۶۱ ص ۲۲۸
- ۶۷ - خیر شاہ دا کلام تحقیق و تہذیب - طاہر تونسوی بزم ثقافت ملتان ص ۴۵
- ۶۸ - ڈوہڑہ جات نوروز - مولوی نیض بخش محمد ذوالفقار - محمد رحیم نواز تاجران کتب ملتان
- ۶۹ - ڈوہڑہ جات خوشدل تلمی ملکیہ سیٹھ محمد عبید الرحمن - دبیر الملک لاہور کی بہاولپور
- ۷۰ - ملتانئی زبان اور اس کا اردو سے تعلق - ڈاکٹر مہر عبد الحق ص ۲۶۷
- ۷۱ - عرب دا مسافر مصنفہ منشی غلام رسول حسرت ملتانئی - قریشی بک ڈپو ملتان ص ۸

- ۷۲ - گلدستہ مرثیہ ملتان - اہلی پریس آگرہ ۱۳۱۵ء ص ۲۵
- ۷۳ - پنجابی ادب کی کہانی - از عبدالغفور قریشی - عزیز بک ڈپو ص ۳۵۵ - ۱۹۷۲ء
- ۷۴ - تاریخ ادبیات مسلمانان پاکستان و ہند - چودھویں جلد - جلد دوم ص ۲۳۹
- ۷۵ - نواب مظفر خان شہید - عمر کمال خان، فاروقی کتب خانہ ملتان ص ۳۱۳، ۳۱۲
- ۷۶ - پورٹی احمد خان - علی علیہ سید عبید الرحمن - دبیر الملک لائبریری بہاولپور
- ۷۷ - پنجابی ادب کی مختصر تاریخ از ڈاکٹر مومن سنگھ دیوانہ - گیلانی پریس روڈ لاہور ص ۱۵۷
- ۷۸ - وسدیاں جبر کمال ترتیب خان رضوانی - سرائیکی اکیڈمی ملتان ص ۲۷ تا ۳۹
- ۷۹ - مجملہ مولوی نور الدین الوری والی مطبع اسلامیہ سنیم پریس لاہور ص ۷
- ۸۰ - مولودہنی مختار مصنفہ مخدوم نوبہار مولوی نیض احمد تاجر کتب ملتان ص ۲۲ ۱۳۵۵ء
- ۸۱ - پردیسی جہڑی - حضرت شیخ عبد اللہ ملتان - شیخ غلام حسین اینڈ سنسز تاجر کتب لاہور
- ۸۲ - سرائیکی شاعری - از کیفی جامپوری - بزم ثقافت ملتان ص ۲۳۱ ۱۹۷۲ء
- ۸۳ - جنگ نامہ اکبر شاہ بحوالہ سرائیکی زبان سے ادب، دانش و کلا فیزی - سرائیکی ادبی مجلس بہاولپور ۱۹۸۷ء ص ۴۵
- ۸۴ - سیف الملک مصنفہ مولوی لطف علی مترجم محمد بشیر احمد نظامی - اردو اکاڈمی بہاولپور ۱۹۷۲ء ص ۱۲۴
- ۸۵ - خیابان خرم - مولانا نصیر الدین خرم - سرائیکی ادبی مجلس بہاولپور ص ۷۵ ۱۹۸۷ء دوسری جلد
- ۸۶ - پنجابی شاعری و اتذکرہ از مولانا نبش کشتہ ص ۲۸
- ۸۷ - پنجابی ادب کی مختصر تاریخ - از ڈاکٹر مومن سنگھ دیوانہ ص ۲۳
- ۸۸ - پنجابی شاعری و اتذکرہ از مولانا نبش کشتہ ص ۵۲
- ۸۹ - پنجابی ادب از محمد سرور ص ۲۵
- ۹۰ - سرائیکی شاعری از کیفی جامپوری بزم ثقافت ملتان ص ۱۵۱ ۱۹۷۲ء
- ۹۱ - چراغ اعوان کی ہمیر از طاہر کونوی مقدمہ ص ۹
- ۹۲ - پیر چراغ اعوان مرتب عین الحق فرید کوٹی پنجابی ادبی بورڈ لاہور ص ۹۸
- ۹۳ - ایفا ص ۷۹
- ۹۴ - ایفا ص ۷۶
- ۹۵ - ایفا ص ۷۲
- ۹۶ - پنجابی ادب کی مختصر تاریخ از احمد حسن قریشی ۱۹۷۲ء ص ۸۵
- ۹۷ - مکمل مجملہ ابیات علی حیدر مع ہمیر مرتبہ ملک فضل دین اللہ والے کی دکان لاہور ۱۳۲۵ء ص ۸۲

- ۹۸ - منتخب سرائیکی کلام حمل لغاری - مُرتبہ محمد اسلم سرسپوری - بزم ثقافت ملتان ۱۹۸۱ء ص ۱۵۸
- ۹۹ - ایفاً ص ۹۸
- ۱۰۰ - ایفاً ص ۱۵۲
- ۱۰۱ - سرائیکی شاعری از کیفی جامپوری - بزم ثقافت ملتان ۱۹۷۲ء ص ۱۵۲
- ۱۰۲ - مکمل قصہ پیر رانجھا - مصنفہ سید میرن شاہ - حافظہ محمد حسن حافظہ عبدالحمد تاجران کتب ڈیرہ غازی خان ص ۱۵ - ۲ - ۱
- ۱۰۳ - پیر رانجھا مصنفہ مولوی نور الدین - مولوی نبیغیش - محمد ذوالفقار تاجران کتب ملتان ص ۷
- ۱۰۴ - ایفاً ص ۱۶
- ۱۰۵ - ایفاً ص ۶۳
- ۱۰۶ - ایفاً ص ۶۷
- ۱۰۷ - سرائیکی شاعری از کیفی جامپوری بزم ثقافت ملتان ۱۹۷۲ء ص ۱۶۲
- ۱۰۸ - پیر رانجھا از خادم مکن بیلوی - تعلیمی کتابت محمد نواز خورشتر جموی ۱۳۸۹ھ - فرانسٹیلٹ ملکیہ راقم
- ۱۰۹ - منتخب سرائیکی کلام حمل لغاری مُرتبہ محمد اسلم سرسپوری بزم ثقافت ملتان ۱۹۸۱ء ص ۱۷
- ۱۱۰ - سنوئی سسی پنول از خلیفہ بنی نبش لغاری مطبوعہ مجبئی فرانسٹیلٹ ملکیہ راقم
- ۱۱۱ - سسی پنول از اکبر شاہ - مطبع ہاشمی میرٹھ ۱۸۹۲ء ص ۷ - ۸
- ۱۱۲ - ایفاً ص ۲
- ۱۱۳ - ایفاً ص ۱۳ - ۲۵
- ۱۱۴ - سسی پنول از میاں سکین ۱۲۹۷ء در مطبع موری لاہور ص ۶
- ۱۱۵ - ایفاً ص ۲
- ۱۱۶ - ایفاً ص ۵
- ۱۱۷ - ایفاً ص ۱۶
- ۱۱۸ - ایفاً ص ۲۲
- ۱۱۹ - قصہ اصل سسی پنول مصنفہ منشی برات علی ساکن فیروزہ ریاست بہاولپور - ۱۹۵۱ء - ص ۵۵
- ۱۲۰ - ایفاً ص ۱۷
- ۱۲۱ - ایفاً ص ۱۸
- ۱۲۲ - ایفاً ص ۲۶

- ۱۲۳ - تصد اعلیٰ سسی پنول مصنف منشی برات علی ساکن فیروزہ ریاست بہاولپور ۱۹۵۱ء ص ۲۹
- ۱۲۲ - ایفا ص ۲۲
- ۱۲۵ - ایفا ص ۲۷
- ۱۲۶ - جدید تصد سسی پنول من تصیف ملک احمد نبش ٹوبہ غافل سیرانی - مولوی نیض نبش، محمد رحیم نواز، محمد ذوالفقار تاجران کتب ملتان ص ۳۱
- ۱۲۷ - ایفا ص ۸
- ۱۲۸ - ایفا ص ۲۸
- ۱۲۹ - ایفا ص ۳۱
- ۱۳۰ - تاریخ ادبیات مسلمانانِ پاکستان و ہند - پنجاب یونیورسٹی لاہور - چودھویں جلد - جلد دوم ص ۲۱۸
- ۱۳۱ - مقابیس الجالس تلمی جلد ۲ - ص ۲۷۵ بحوالہ مقدمہ سیف الملک مصنف مولوی لطف علی - اردو اکادمی بہاولپور ص ۳۵
- ۱۳۲ - سیف الملک مصنف مولوی لطف علی مترجم محمد بشیر احمد ظلمی - اردو اکادمی بہاولپور ۱۹۶۲ء ص ۶۹
- ۱۳۳ - ایفا ص ۳۷۵
- ۱۳۲ - ایفا ص ۲۵۲
- ۱۳۵ - ایفا ص ۱۸۵
- ۱۳۶ - ایفا ص ۲۹۳
- ۱۳۷ - ایفا ص ۱۵۲
- ۱۳۸ - سیفل نامہ از مخدوم محمد نبش تلمی فوٹو کاپی ملکیہ راقم
- ۱۳۹ - ایفا ص
- ۱۴۰ - تصد شاہ سیفل وا - از سلطان سومرو سڈ احمد پور تلمی نسیم ملکیہ صدیق طاہر رحیم یار خان
- ۱۴۱ - بحر العشق از صدیق لالی - کلیات لالی مرتبہ ریاض احمد شاد - پاکستان پنجابی ادبی بورڈ لاہور ۱۹ ص ۲۵۶
- ۱۴۲ - پنجابی ادب دی کہانی از عبدالغفور قریشی - عزیز بک ڈپو ۱۹۷۲ء ص ۲۸۹
- ۱۴۳ - بحر العشق از صدیق لالی - کلیات لالی مرتبہ ریاض احمد شاد - پاکستان پنجابی ادبی بورڈ لاہور ۱۹ ص ۲۶۳

- ۱۲۲ - بحر العشق از صدیق لالی - کلیات الہی مرتبہ ریاض احمد شاد - پاکستان پنجابی ادب بورڈ لاہور - ۱۱۹
ص - ۲۷۱
- ۱۲۵ - ایفاً ص ۲۸۱
- ۱۲۶ - پنجاب میں اردو حافظ محمود شیرانی فریب ڈاکٹر وحید قریشی
لاہور ص ۷۸
- ۱۲۷ - سرائیکی شاعری از کیفی جامپوری - بزم ثقافت ملتان ص ۱۷۶
- ۱۲۸ - مثنوی یوسف زینبغا مصنف مولوی عبدالمکیم اور چوٹی ترجمہ پروفیسر ڈاکٹر انجمی اردو اکیڈمی بہاولپور ص ۳۹
- ۱۲۹ - مثنوی یوسف زینبغا مصنف عبدالمکیم اجوی - اردو اکیڈمی بہاولپور ص ۱۳۳
- ۱۵۰ - ایفاً ص ۱۲۵ ، ۱۲۶
- ۱۵۱ - ایفاً ص ۱۳۸
- ۱۵۲ - ایفاً ص ۱۲۲
- ۱۵۳ - مثنوی یوسف زینبغا مصنف مولوی عبدالمکیم - اردو اکیڈمی بہاولپور ص ۱۶۶
- ۱۵۴ - قصہ یوسف زینبغا مصنف غلام سکندر غلام - حافظ شمس الدین - نور الدین تاجران کتب ملتان
مطبع کرشناسٹیم پریس ملتان
- ۱۵۵ - ایفاً ص ۹
- ۱۵۶ - ایفاً ص ۸
- ۱۵۷ - ایفاً ص ۹
- ۱۵۸ - قصہ یوسف علیہ السلام مصنف مولوی احمد یار تونسوی ص ۳
- ۱۵۹ - ایفاً ص ۶
- ۱۶۰ - ایفاً ص ۱۶
- ۱۶۱ - ایفاً ص ۲۵
- ۱۶۲ - قصہ حضرت یوسف صدیق از محمد نواز خوشتر سال تکمیل ۱۳۷۲ء مہتممی فوٹو کاپی ملکیہ راتم -
- ۱۶۳ - بیٹی مجنوں از گل محمد چشتی بحوالہ ملتان زبان اور اس کا اردو سے تعلق - ڈاکٹر مہر عبدالمق - اردو
اکیڈمی بہاولپور ص ۳۵۹
- ۱۶۴ - ایفاً ص ۲۵۶
- ۱۶۵ - ایفاً ص ۲۵۸
- ۱۶۶ - ایفاً ص ۲۵۷

- ۱۶۷ - قصہ لیلیٰ مجنوں از نوروز پاکستان پبلسٹی پرنٹنگ پریس چوک شہیدان ملتان ص ۵
- ۱۶۸ - ایضاً ص ۷
- ۱۶۹ - ایضاً ص ۲۵
- ۱۷۰ - ایضاً ص ۲۵
- ۱۷۱ - قصہ مرزا و صاحبان بزبان ملتانی مصنفہ سید اکبر شاہ، خادم التعلیم پریس لاہور ص ۱۶
- ۱۷۲ - ایضاً ص ۲
- ۱۷۳ - ایضاً ص ۳
- ۱۷۴ - ایضاً ص ۹
- ۱۷۵ - ایضاً ص ۱۲ اور ۱۵
- ۱۷۶ - زبانی روایت قصہ گر محمدن ما چھی رحمن آباد تحصیل بہاولپور
- ۱۷۷ - مرزا صاحبان - نورن گدائی - مولوی فیض بخش - محمد ذوالفقار - ملتان یونین پرنٹنگ پریس ملتان
- ۱۷۸ - حادث نامہ بریگیڈیر سید نذیر علی شاہ - ترجمہ صدیق طاہر سرائیکی ادبی مجلس بہاولپور ۱۹۷۱ء ص ۲۶
- ۱۷۹ - تہہ مصری تغیف اکبر شاہ ۱۸۸۲ء مطبع معطفائی لاہور ص ۱۱
- ۱۸۰ - ایضاً ص ۱۷
- ۱۸۱ - ایضاً ص ۱۲
- ۱۸۲ - گاذر نامہ از مولانا گل محمد چشتی سبوالہ سرائیکی شاعری - از کیفی جامپوری - بزم ثقافت ملتان ص ۱۹۳ ، ۱۹۲ ، ۱۹۷۲ء
- ۱۸۳ - تاریخ ادبیات مسلمانان پاکستان دہندہ - پنجاب یونیورسٹی لاہور ۱۹۷۱ء - چودھویں جلد - جلد دوم ص ۲۸۵
- ۱۸۴ - لیلال چنیر - مقالہ عن نذیر الرحمن - مطبوعہ ماہنامہ الغفریز ماہ اپریل ۱۹۶۱ء بہاولپور
- ۱۸۵ - تاریخ ادبیات مسلمانان پاکستان دہندہ - پنجاب یونیورسٹی لاہور - ۱۹۷۱ء چودھویں جلد - جلد دوم ص ۳۱۷ ، ۳۱۹
- ۱۸۶ - سرائیکی شاعری از کیفی جامپوری - بزم ثقافت ملتان ۱۹۷۲ء ص ۱۳۵
- ۱۸۷ - قصہ جیسی از مولوی محمد صدیق مطبع اہی پریس آگرہ ۱۳۱۵ء ص ۲۸
- ۱۸۸ - ایضاً ص ۶

- ۱۸۹ - قصہ تیمم انفاری بزبان ملتانی - در مطبع اسلامیہ سٹیم پریس لاہور ص ۲
- ۱۹۰ - باغ و بیار - تفسیر قاضی امام بخش مرتبہ اقبال صلاح الدین - سنگ میل پبلی کیشنز لاہور ۱۹۷۳
ص ۱۷۷
- ۱۹۱ - ایفان ص ۲۷
- ۱۹۲ - سہی از غلام حسن خان حیدرانی - حیدرانی پبلی کیشنز - رائیڈز کالونی ملتان - جون ۱۹۷۲ ص ۷۳

*

پنجواں باب

سرائیکی مرثیہ

saraikibooks.acw-614.com

سرائیکی مرثیہ

سرائیکی زبان دے شعری تے نثری ادب دا بہوں وڈا حصہ واقعات کربلا بارے ہے۔ جتھاں تئیں سرائیکی مرثیہ لکھاری واقعات ہے۔ سرائیکی علاقیاں وچ واقعہ کربلا (۶۱۱ھ) دے فوراً بعد ایذا آغا زتھی گیا ہئی۔ ۶۸۱ھ وچ دت قوم دے لوگ کافی تعداد وچ عرب وچ آباد تھے۔ کربلا دے واقع وچ انھاں وناں نے حضرت امام حسین علیہ السلام دا ساتھ ڈوتا ہی ایس موجب یزیدیاں دے ہتھوں تنگ تھی تے انھاں کو عراق وچوں نکلنا پاتے ایران توں تھندے ملتان تے ذیرہ اسماعیل خان دے علاقیاں وچ دل آباد آن تھے۔ دت موہل برہمنیاں دی بک قدیم شاخ ہے۔ کورو پانڈواں دا اتالیق درون اپازج پيس قوم دا فرد ہئی۔ اور ایوہا بھارت دی جنگ واسپہ سالار ہئی۔ دت پنڈی اولاد ہئی! اے دت پورے سرائیکی علاقے وچ کھنڈیے ہوئے ہن۔ اپنے گل وچ کربلا دی جانتاری دی یادگار دے طور تے سرنج پئے دانشان لیندے ہن تے گلی گلی قدیم رکوڑ ملوڑ زبان وچ واقعات کربلا بیان کرنی دے ہن۔ انھاں علاقیاں وچ انھاں کو حسین بھانڈن (برہمن) سدا ویندا ہئی۔ اے اوپے ڈاکر ہن جنھاں شہدا دے کربلا دے واقعات کو اہتوں دے لوگاں تئیں پجایا۔

سرائیکی علاقے دا مرکزی قدیم شہر ملتان ہے۔ ایس ملتان دی تاریخ سینکڑاں صدیاں تئیں کھنڈی ہوئی ہے۔ ملتان تے عرباں نے پہلی صدی ہجری وچ قبضہ کیتا تے اے علاقہ اسلام دے سونھلے نال منور تھی گیا۔ ۱۳۲ھ (۵۰۱-۱۷۲۹ء) تئیں ملتان واقعات بنی امیہ نال ریسا۔ اموی حکومت دے خاتمے دے بعد اے بنو عباس دے کول آ گیا۔ ۱۵۱ھ وچ حاکم منصورہ ہشام بن عمر تغلی نے ملتان کو فتح کر گدھا مگر تریبھی صدی ہجری دے وسط وچ ملتان سندھ توں انج تھی تے بک خود مختیار سلطنت بن گیا۔ تے انھاں بنو ساسہ دی حکومت قائم تھی گئی۔ اے بنو ساسہ خالص عربی نسل ہن تے اپنے آپ کوں ساسہ بن لویا قریشی دی اولاد سدا ویندے ہن۔ بنو ساسہ دی ملتان تے حکومت بارے پہلی تاریخی شہادت ۲۹۰ھ (۹۰۲-۳ء) وچ ابن رستہ دی کتاب الاملاق النفیہ وچوں ملدی اے اوکھدے "ملتان وچ بک خاندان دے جیدا گمان ہے کہ او ساسہ بن لویا دی شاخ بنو مبنہ توں ہے۔ اجکل ایہو خاندان ملتان تے حکمران ہے۔ اے خلیفہ عباسی بغداد دے نال خطبہ پڑھدے۔" ۳

ابن رستہ دے بعد مسعودی ۳۰۳ھ وچ ملتان ابدے تال اول ویلے دی انھاں حکومت ساسہ بن لویا دے خاندان دی ہئی۔ اول ویلے انھاں جو شخص منحص حکم ہئی اوندنا نال

ابوالباب منبہ بن اسد قریشی سامی ہا۔ اور ملتان اول ویلے بہوں کسر سبز و شاداب ملک ہی ہر جاگائوں تے شہر آباد من۔ جیندی تعداد یک لکھ بیس ہزار ہی۔ م
عرب سیاح اسحاق اعطوفی سعودی کے چالیس سال بعد ۳۲۰ھ (۵۲-۹۵۱ء) وچ ملتان آئے اوندے بیان اے۔

”ملتان داناں بیت الذیب وی ہے۔ ملتان تول ڈیرھ میل تے ہک بیاشہر آباد ہے جیکوں جنر ابدن اے۔ درحقیقت امیر ملتان دی چھاوٹی ہے اوہیں جاتے رہندے صوف جمعہ دی نماز پڑھن ہاتھی تے سوار تھی ملتان ویندے۔ اے امیر قریشی ہے جو سامہ بن لوی دے خاندان تول ہے۔ امیر خود مختار ہے البتہ خلفیہ لہذا داناں خطبے وچ پڑھدے“ ۵
اعطوفی اپنے سفر نامے الماک و المہاک وچ ملتان تے اسماعیلی حکومت کے قبضے بارے ویندے ”چوتھی صدی دے آخر وچ جیسے اسماعیلیاں واقبفہ ملتان تے تھی گیا تاں اتھاں ہک بیاسک راج تھی جیکوں ”تاہریہ“ ابدن اے مصر دے فاطمی ائمہ دے ناں تول تاہرہ وچ بڑا یاد دیندے اے عراق دے ۵ درہم کے برابر ہے۔“

ابن حوقل لہذا دی ۳۶۷ھ وچ ملتان آندے تاں اتھوں دے امیر کول لوی خاندان وافر دیندے جیڑھا خطبہ وچ خلیفہ بنی عباس داناں پڑھدا ہی۔ مشہور عرب سیاح بشاری مقدسی ۳۷۵ھ وچ ملتان پجھدے اوندے اکھان ہے۔

”ملتان دابا دشاہ مصر دے فاطمی خلیفہ داخلہ پڑھدا ہے اھو کوئی کم مصری فاطمی خلفاء دی اجازت دے بغیر نہیں کیتا ویندا اتے ہمیشہ ملتان دابا دشاہ اتھاں کوہدیے تے تحفے بھیجندے۔ ملتان وچ فاطمی خلیفہ دے حکم نال ہی والی مقرر کیتے ویندن اتھاں دی اجازت دے بغیر کوئی والی نہیں تھی سگدا۔ ملتان دابا دشاہ شیخ بن آذان وچ ہی علی اخیر العمل اور امانت وچ کلمات کول دوں مرتبہ ابدن۔ ملتان دے سکے خلیفہ فاطمیہ (مصر) دے نمونے تے من۔“ ۶
اتھاں تاریخی شواہد تول معلوم تھیندے کہ ملتان تے سامہ بن لوی دابا دشاہ ۳۷۲ھ تیں سر حکومت ریا ایدے بعد قرامطہ دابا دشاہ تے قبضہ تھی گیا تے جلیم بن شیبان نے اتھاں اسماعیلی حکومت دی بنیاد رکھی۔ ابوریحان البیرونی نے کتاب الہند ۳۲۲ھ وچ ملتان وچ قرامطہ کے اقتدار دا حوالہ دیندیا ہونے کھیندے۔

”جیسے ملتان تے قرامطہ قابض تھئے تاں جلیم بن شیبان نے جیڑھا بنو قلابض تھیایا۔ بنو امیہ دے وقت بنش والی سابق جامع مسجد کول بند کر ڈتا۔ اوندی جاتے ہی مسجد بنوائی تے قرامطہ کے ظہور دازمانہ اسد دے زمانے تے مقدم ہے۔ اور اے تقدم تقریباً سو برس دابے“

البیرونی دے میں بیان توں تاریخ سندھ کے مصنف اجماعاً لائق تقدسی کون مفاصلہ لگے کہ بک سوسال
 پہلے قرامطہ دے ظہور و اقمقہ ملتان و تاج ظہور مراد ہے۔ حالانکہ البیرونی نے عراق تے خلیج فارس
 دے ساحل تے قرامطہ دے ظہور دی طرف اشارہ کیتے۔
 بشاری مقدسی نے اپنے سفر نامے و تاج بک بنی گال دی طرف اشارہ کیتے کہ بنو ساسہ کے زمانہ حکومت
 دے دوران ملتان اوج اسماعیلی داعی متواتر تبلیغ کرنی دے پہن اور انھوں دی تبلیغ کے نتیجے
 و تاج اندرون شہر لہاوتال تھیاں اور بنو ساسہ دا اقتدار ختم تھی گیا تے انھوں جلیم بن شیبان نے
 ۳۷۳ھ (۸۸۲-۹۸۳) قرامطہ دی حکومت قائم کر ڈی۔ قرامطہ صحیح معنی و تاج اسے عرباں تے
 نیطیاں دی انھوں باغی جامتاں واناں تھی جو ۲۶۲ھ (۸۷۷) توں عراق زیریں و تاج زرخ
 دی جنگ غلامی دے بعد منظم تھیاں۔ پرجوش تبلیغ دے باعث اس خفیہ جماعت دا دائرہ
 عوام۔ کسان تے اہل حرفہ تک وسیع تھی گیا۔ الاحسا و تاج انھوں نے خلیفہ بغداد توں آزاد تھی
 تے بک ریاست دی بنیاد رکھی۔ اور خراسان، شام تے یمن و تاج انھوں دے مرکز قائم تھی گئے
 بعد و تاج بک اسماعیلی خاندان نے اس تحریک تے قبضہ کیا۔ انھوں نے ۲۹۷ھ (۹۱۰) و تاج
 خلافت فاطمیہ کے نال نال بک حرفیہ سلطنت قائم کیتی۔ اس تحریک دے اولین قائد قرامطہ
 نے واسطہ دے مضافات توں شروع کیتا۔ ۲۷۷ھ (۸۹۰) و تاج اول نے کوفہ دے مشرق
 و تاج بک دارالہجرة (مفوضہ محصور کین گاہ) دی بنیاد رکھی۔ ۲۸۷ھ (۹۰۹) و تاج عبید اللہ
 نے فاطمی خاندانی لقب اختیار کیتا اور اس طرح عبید اللہ پہلا فاطمی خلیفہ بنزیا اور تونس و تاج
 خلافت فاطمیہ قائم تھی گئی۔ عبید اللہ نے آذان دے خاتمے تے صلوة علی ابیہی دی ترویج
 کیتی۔

قرامطہ دے دور اقتدار و تاج اس علاقے و تاج مرثیہ گوئی کولں بہوں روانج حاصل تھیا۔
 قرامطیاں نے واقعات کربلا دے حوالے نال مندواں و تاج وی اپنے عقائد دی تبلیغ کیتی تے
 انھوں کولں کئی مراعات دی ڈتیاں جنہ دے نتیجے و تاج مندو آبادی دی مندو مذہب دے نال نال
 ذکر حسین کرن لگ پئی۔ اس طرح ملتان برصغیر پاک و ہند و تاج مرثیہ دا پہلا مرکز بنزیا۔
 اس توں علاوہ واقعہ کربلا ۶۱ھ کے بعد پورے عالم عرب و تاج وڈے زور شور نال ایندا زور عمل
 شروع تھیا۔ بنو امیہ تے بنو عباس دے دور حکومت و تاج بہوں سارے عرب مہاجرین ہجرت
 کرتے وادی سندھ و تاج داخل تھئے۔ سندھ دی پہلی عرب آبادی منصورہ دے علاوہ
 اوج تے ملتان و تاج کافی عرب مہاجرین آباد آن تھئے۔ مہاجرین و تاج ڈھیر ساری تعداد

سادات دی دی ہنی جیڑھے واقعات کر بلا کوں اپنے سینے نال لاتے اٹھاں آن دسیئے تے مقامی آبادی کوں اٹھاں حالات و واقعات واسو نہایتا۔ ملتان و پنج اسماعیلی حکومت دے تیاں۔ اسماعیلی مبلغین دی تبلیغ سرانگی علاقیاں و پنج علوی و ہاشمی خانداناں دی آبادی اور شہیت دے دادھے نے ایں سارے سرانگی علاقے و پنج کر بلا تے اہل بیت دے ذکر کوں پھیلایا۔ جنڈے نتیجے و پنج یقیناً اول ویلے اٹھاں ذاکری تے مرثیہ گوئی کوں فروغ ملیا ہوسکا۔ مگر افسوس جو ایں علاقے دے ابتدائی مرثیہ بارے اساڈے کول کوئی تحریری شہادت موجود کینی۔

:- سرانگی مرثیہ دی سب توں قدیم صورت جیڑھی اساڈے سامنے

آندی ہے او حسینی بھانبراں دے کبت ہن۔ اٹھاں کتاں و پنج ۶۸۱ دے نیڑے تیرے دی جیڑھی سرانگی شاعری دا نمونہ ملدے او ڈھیر ساری سنسکرت ملوڑ ہندی ہے۔ ایندی سب توں وڈی وجہ اے ہے کہ حسینی بھانبر زیادہ تر اپنی قدیم زبان واسکھارا گھنڈے ہن تے ہوں آپ بھرنش دی قدیم صورت کوں اپنے خیالات دے اظہار واسیلہ بنریدے ہن۔ اختر وحید اپنی کتاب ملتان زبان دے قواعد تے فرہنگ مطبوعہ ملتان ریسرچ اکیڈمی ملتان و پنج اٹھاں کتاں دازمانہ بکرماجیتی عہد دے نیڑے یعنی (۶۸۱) مقرر کرنین^۹ میر حسان المیدری دے مطابق حادق آباد تے سندھ دے علاقیاں و پنج اچاں تیں ایجھی قوم آباد اے۔ جیکوں چارٹن آکھیا ویندے اے پرانے شہرے تے کبت سنر ویندن^{۱۰} انیویں سیں علامہ عتیق ندری نے اپنی کتاب العتیق العتیق و پنج حسینی بھانبراں کوں سرانگی زبان دا قدیم محافظ فرقہ قرار ڈیندن تے ملتان و پنج دس وائے سورالہ حسینی بھانبراں نال اپنی ملاقات بیان کرتے اختر وحید ہراں دی تصدیق کرنین۔ اے حسینی بھانبر تیاں پاکستان تیں ملتان، بہاولپور، ڈیرہ غازی خان تے ڈیرہ اسماعیل دے علاقیاں و پنج اے کبت سناں تے خیرات منگدے ہن۔ اٹھاں کتاں دی زبان اور لہجہ ہوں قدیم ہے سرانگی مرثیہ دی پہلی پورٹی دے طور تے ایندی حیثیت منی ہوئی ہے۔

سدھ جھو جھاکا انش میں دت نام سلطان
سدھ دیوگ جو سیر جی عرب کیو استخان
راے پن پن آتمی سریا دیس جو دھیان
دھارو میر وجودت ہن عرب کیو استخان
جنے دت جو سیر سار دو لوک مچا لے
سب شترو کو مار بیج رن پھیرے دہا لے

بچے بھیر کو چرٹ فتح میدان جو پائی

بدیہ لیا دیت - دھن دھن کرے لوکاں ۱۱

” سدھ جو مجھ اسم بامسما بادشاہ نے جو سدھ یوگ جی دیا اولاد وچول ہے عرب ورج دیرے لاتے نیک سیرت رائے پن اپنی سلطنت دا دھیان کرن والا - دھارو میرو جودت من - انھاں نے عرب کول اپنا وطن بنایا - وناں نے بہادر کی نال اپنے دشمن کول قتل کرستے انھاں تے خوف طاری کرڈاتا تے جیڑے دیے انھاں فتح پائی تال جنگی نقارے و جائے گئے - حضرت امام نے بدلہ گھلا تے لوکی بہادر بہادر آکھن لگی؟“ ایس ٹوٹے دی زبان خالص سرائیکی کہنی اتے نہ ہی ایذا زیادہ حد حضرت امام حسینؑ دے مرثیے تے منی ہے پر زبانی روایتاں کئی ایجیاں ملدیں جو اسے حسینؑ بانہن اثر ایجھے لکڑے لگی لگی پھرتے سنوڈیزے پن - جفاں ورج واقعات کر بلا دا دا وچ ذکر موجود ہوندا ہئی - پس کیسے واقعہ کر بلا دے ہک سال بعد دے اسے منظوم ٹوٹے اساوڑے کیسے بہوں مل مہانگے من -

اسماعیلی پیراں دا کلام

:- اسماعیلی عقیدہ دے انھارویں امام سیدنا مستفرب اللہ دے فرمان مطابق سید نور الدین ۵۴۲ھ / ۱۱۴۹ء ورج سندھ - ملتان تے گجرات ورج آئے تے انھاں اپنے عقائد دی تبلیغ کیتی - ایس طرح انھوں دے لوگ شیعیت دل متوجہ تھے ۱۲ انھاں بزرگاں نے خود کول سید سادات تے ست گزرفر دے نال مشہور کیتا - انھاں بزرگاں نے اپنی تبلیغ واسطے مقامی زبانوں کول اختیار کیتا - سید نور الدین دے بعد سید نور الدین شمس سبزواری ۵۶۱ھ تا ۶۴۵ھ نے سرائیکی علاقیاں ورج تبلیغ کیتی - انھاں دے بعد پیر شہاب الدین تے انھاں دے فرزند پیر صدر الدین نے ۶۸۹ھ توں ۸۰۸ھ میں ملتان - گجرات تے سندھ ورج اپنی تعلیمات دا پرچار کیتا - پیر صدر الدین دے پتر سید حسن دریاتے ڈو قصبے اسماعیلی بزرگاں نے مقامی زبانوں ورج گن ن پیش کیسے ۱۲ اسے گن ن نظم کافی تے سسی حرنیاں دیاں صورتاں ورج موجود من - ایس دینی شاعر کا دا وڈا مرصع اسلام دے اصول - لغت بھائی چارہ اور حضرت علی علیہ السلام دی تعریف و توصیف ہے - کتابیں کتابیں انھاں بزرگاں نے اپنے گن نال ورج واقعات کر بلا دا حوالہ دتے - اسے گن ن گجراتی سندھی تے سرائیکی ورج ملدن - پنجویں توں آٹھویں صدی ہجری میں اسماعیلی بزرگاں دے سرائیکی گن ن سرائیکی مرثیے دی صورت ورج دستیاب تھیدن - جیویں بوجھ نرنبٹ دے پنجویں پانھ ورج شہادت بارے اسے شعر من -

دا تھیں ہوئی مثال میں آدے - تا تھیں ہوئی جاشہادت پارے
چر تھا ملک شہادت کہیں - بھلا برا سب جائے ہیں م ۱

ایں طرح سی حرفی سید احمد شاہ

ایک نور محمد مصطفیٰ

دو جا نور علی مرتضیٰ

مائی غلطہ بھی ان کے بیٹے

حسن حسین اس نور ماہیں کھیلے ۱۵

مولانا عبداللہ لاہوری ملکہ ہانس ضلع ساہیوال دے رہن واسے ہن بعد و توح او ملکہ ہانس توں
منتقل تھی تے لاہور چلے گئے اپنی ۴۰ سالہ حیاتی و توح انھال فقہ دے ۱۲ رسالے لکھے جنھال
کوں پاراں انواع نال شہرت ملی۔ پنجابی زبان دے اے ہک مئے پر مئے قدیم شاعر ہن
پر مولانا عبداللہ دی زبان تے سرائیکی دا بہوں سارا اثر ہے۔ بلکہ بیشتر انھال دا کلام سرائیکی
مزاج دا لگدے۔ تھی لگدے ملکہ ہانس دے دسوں دان ہوں پاروں انھال دی مادری
زبان سرائیکی ہوسے۔ بعد و توح لاہور منتقلی دی وجہ توں انھال سرائیکی آمینر پنجابی و توح شاعری
کیتی ہوسے۔ ایہ وجہ ہے کہ ڈاکٹر مہر عبدالحق تے کیفی جامپوری نے مولانا عبداللہ لاہوری مئے
کلام کوں سرائیکی زبان دے قدیم ادب و توح شامل کیتے یا مولانا عبداللہ لاہوری نے رسالہ
حصار الایمان و توح امیر معاویہ دا ذکر کرنیدیں۔ تقریباً ۵۰ - ۵۱ شعراں و توح واقعہ
کربلا بیان کرنیدن۔ اگرچہ اے فقہ دی کتاب اے حوالے دے طور دا حضرت حسن دی
شہادت تے کربلا دا ذکر آندے۔

نیرید ہویا سلطان خود شکر نوں فرما
مال خزانے دیساں جے ایسا کرونا
ناؤں آہا تھی بی بی زینب نبستی بڈھی آ
تہہ تے غم کرنیڈا سرگن وارو ایہہ پیا
وارو آہا زہر دا شربت اندر پیا
دس حضرت حسن اسنوں تلمنی آ
اس حضرت دیکھ حسین حقیقت حکم اپو فرما
پکر انوا یوسی بڈھی تائیں کیجے ادنا
خراں حضرت حسن نوں بڈھی نہ سدا

ہے کبھ بڈھی تائیں مینوں نہ دل بھا
 وت حضرت بھ حسین نزل شکر گھیر لیا
 ایہ بھی تھا شہدوت و وج ارادت آ
 ہک لغت کین یزید نول ہک منع گئے فرما ۱۷

سولہویں صدی عیسوی و وج اساکوں سرائیکی مرثیے دا کوئی نمونہ نہیں ملدا۔ ملتان، اوتج دے تاریخی حالات دے جائزے توں اے گال یعنی محقی دیندیا ہے کہ اکتھال پہوں پہلے توں مرثیہ گوئی دا ہرے۔ پرہن تیں اسازے ہتھیں تک کوئی شے نہیں اپڑی۔
 شیخ فرید الدین ابراہیم فرید ثانی دے کبھ شعر ایجھے ملدن جس و وج مرثیہ دا مضمون تے دین دا انداز ہے۔ عبدالغفور قریشی نے پنجابی ادب دی کہانی و وج ابراہیم فرید ثانی ۱۲۵۰-۱۵۷۵ دے ہک لغت نامے دا ذکر کیتے۔ جندا تلمی نسخہ پنجاب یونیورسٹی و وج محفوظ اے۔ ڈاکٹر موہن سنگھ دیوانہ ہرراں پنجابی ادب دی مختصر تاریخ و وج ہک لغت نامہ و وج کیتے ۱۹ جنڈے پہلے تے چھکڑی شعراں و وج فرید واناں آندے ہیں کیتے ڈاکٹر شہباز ملک ایں لغت نامے کوں فرید ثانی دی تخلیق قیاس کریندن۔ ایں لغت نامے و وج وڈے وڈے پیلراں دے قدرت ولوں امتحان دا ذکر کرنیدی ہویں کبھ شعراں و وج، کرلا و وج شہدا دی شہادت دا تذکرہ دین دے انداز و وج کیتا گے۔

حضرت دا دامادسی کر یا اٹھو علی
 اوٹوں سٹی پار و وج کردی ذکر علی
 مویں نہٹاموت تے دعوئدھے کامی لگی
 چارے گنداں دعوئدھیاں اگے موت کھلی
 رووے بی بی ناظمہ بیٹے دوویں نیں
 میں کی پھر یارب دامیریا جوڑی خاک کی زلی ۲۵

۱۸ شعراں دے ایں نصحت نامے دے خاص طور تے ۹ شعرو و پنج خالص مرثیہ دا رنگ ہے۔ حضرت بی بی فاطمہؑ روکے فریاد کرنیدن کہ اللہ سیس دا کیا تصور کیا کہ میڈے پتراں دی جوڑی خاک و پنج رل گئی۔ اسان پیسے واضح کر چکے ہیں کہ ایں دور و پنج شعراء نے اپنے کلام و پنج کتھاہیں کتھاہیں واقعات کر بلا اور شہدائے کر بلا دا ضمن حوالہ دتے۔ حضرت سلطان باہو $\frac{11029}{11429}$ تا $\frac{1102}{11491}$ - اپنے ہک ڈوہڑے و پنج سانمہ کر بلا دا ذکر کرنیدن۔ ایں بند و پنج حضرت امام حسینؑ دے سر مبارک کول نیزے تے چڑھاون۔ اہل بیت دے تہنوساڑن ا سادات تے پانی بند کرن تے شہداء کر بلا دی دین حق دی خاطر عظیم قربانی دا بیان اسے۔ ایں طرح ڈوہڑے دے ۵ مصرعیاں و پنج حضرت سلطان باہو نے ہک کل مرثیہ قلم بند کر دتے۔

جے کر دین علم و پنج ہوندا تاں سر نیزے کیوں چڑھدے ہو
اکٹارہ ہزار جو عالم آبا اودہ اگے حسین دے مردے ہو
جے کجھ ملا حظ سرور دا کر دے تاں خیسے تہنوں کیوں سڑدے ہو
جے کر مندے بیعت رسولی تاں پانی کیوں بند کر دے ہو
پر حادق دین تہاں دا باہو جو سر قربانی کر دے ہو ۲۱

سندھی شعراء دے سر تاج حضرت شاہ عبداللطیف بھٹائی $\frac{1101}{11489}$ نے سندھی دے علاوہ سرائیکی زبان و پنج شاعر کی قربانی ہے۔ بھٹائی گوٹ نے دی سرائیکی زبان و پنج مرثیہ لکھیے۔ ایذا لکھڑا ہے۔
مینڈی لادن ڈے جیویں شاہ مینڈی لادن ڈے
شاہ قاسم سیج و جھاون ڈے مینڈی لادن ڈے
مینڈی تیڈی رنگ رنگیلی

..... مینڈی لادن ڈے ۲۲

تھوڑا جیاں اگول رتبے تاں سرائیکی زبان دے عظیم شاعر مولوی لطف علی $\frac{1129}{11614}$ - $\frac{1206}{11491}$ نے اپنی منظم داستان سیف الملک و پنج جیڑھی انھاں ۱۱۹۵ء و پنج مکمل کیتی ہے۔ اوندے شروع و پنج، حمد لغت، منقبت، چار یار دہ امام حسین صلوٰۃ اللہ علیہ دے عنوان نال اہل بیت عظام دی بیان کرندن تے حضرت امام حسینؑ دی کر بلا دے میدان و پنج شہادت دا ذکر کیتے۔

حسن حسین امام ڈوہیں من قول رتبہ ہر ہر دا
ہک خسرو تھیآ جیوں ویلے پٹیس جام زہر دا
ڈوہجا شاکر تھیآ جڈال جاں چکھیس گھا خنبر دا
در دستار نبوت ہر اک شان رکھے کر فر دا
کر تعریف ہمیش اٹھاندی شام صبح تھی برتا ۲۳

لطف علی حضرت مذوم جانیوں واقفیدہ لکھدیں ہونیں فرمیدن۔

گل گوہر دلنڈ علی سلطان دا

توں فرزند حسین شہید جوان دا

ایں طرح کے اشعار سرائیکی زبان کے ابتدائی دور کے شعراء و رح بہوں ملان۔ پر مرثیہ نگاری دہا مکمل روایت ساڈے سامنے کھل تے نی آئی۔

یارھویں صدی ہجری و رح مرثیہ :- سرائیکی مرثیہ گوئی دہا سب توں پہلی وڈی شہادت جبرھی

اساکن علی ہے او ڈیرہ اسماعیل خان کے دسوں وان سید زمان شیرازی کے مرثیے من۔ سید زمان شیرازی دہا تک قدیم مخطوطہ بیاض انھنوں کے خاندان کے بک بزرگ سید خورشید عالم شیرازی کول محفوظ اے۔ سید خورشید عالم شاہ دُساٹے جو انھنوں دے پر ڈاڈہ سید ذوالفقار علی شیرازی دے پر ڈاڈہ دہا ڈاکر تے مرثیہ گوہن۔ اے بیاض سید خورشید عالم کول انھنوں دے پر ڈاڈہ سید ذوالفقار شیرازی کے توسط نال ورثے و رح ملی ہے۔ سرائیکی مرثیہ دہا تاریخ دے مشہور محقق سبب خلش پیر اجمالی نے سب توں پہلے ایں قدیم بیاض کول تلاش کیتا تے سید زمان شیرازی دے مرثیاں دا دور یارھویں صدی دا آخر تے بارھویں صدی ہجری داربع الدول متعین کیتا۔ بک تال انھنوں مرثیاں دہا زبان بہوں قدیم ہے۔ ڈیزدو سر صفیاں دہا ایں کتاب و رح اشعار دہا تعداد تے ہزار کے قریب ہے۔ ایں دے قدیم رسم الخط و رح ڈو۔ گھ۔ ژ۔ گ۔ کوہا ترتیب دے ک۔ ر۔ ک نال لکھا گے۔ اے بیاض سید زمان شیرازی دے اپنے ہتھ دہا لکھی سوئی کیتی۔ بلکہ انھنوں کے بعد کہیں حاجی لعل کر بلائی نے تحریر کیتی۔ راقم الحروف خود ڈیرہ اسماعیل خان و رح تے ایں قدیم تلمی بیاض دا مطالعہ کیتے او ابتدائی صفحات جبرھے ستوی دے کھاون دہا وجہ توں بک بے نال لسنر گے من۔ انھنوں کول کوشش نال انج و انج کیتا گیا تال ابتدائی صفحات و رح اپنا سن تحریر ۱۰۹۷ھ اساکول مل گیا۔ ایں طرح سرائیکی مرثیہ گوئی دہا تاریخ و رح اے پہلی پوڑی ہے جبرھی یارھویں صدی دے سرائیکی مرثیہ دہا مکمل روایت ڈس ڈنڈی ہے ۲۵ ایں بیاض کے تفعیلی مطالعے توں اے گال دہا سامنے آندی ہے کہ سید زمان شیرازی دے دیے تیں دفعہ یا مدرس دا رواج اجال کینا پایا ہی۔ اتے نہ ہی مرثیے و رح نثر دے نوٹے شامل کیتے و نڈے من۔ سید زمان شیرازی دے مرثیے مفائل کنوں شروع تھیدن تے شہادت اتے دعاتے ختم تھیدن۔ شیرازی صاحب نے کسی حرفی دے انداز و رح مرثیے کھین تے کجھ مرثیے قدیم اردو و رح دہا ایں بیاض و رح موجود من۔ شیرازی صاحب دے

وہی مرثیہ نگاری دیکھی کہ بنی روایت وہی ملدی ہے اور مرثیہ کے ہر بند کے بعد ایک ڈوہڑہ لکھدیا۔ وہی
مرثیہ دابندتے اونڈے دچکار بیا ڈوہڑہ اینویں سارا مرثیہ مکمل تمھڈے ۔

ڈوہڑہ ۔
ورثہ شاہ کول خنجر والا ملیا سجدے وترج علی دا
زخم دے نے والا ورثہ ملیا آپس بنی دا
ڈوند شہید امام دا ہویا جیویں ہر یا پاک بنی دا
ہویا سید زمان مہد شانی رتبہ ابن علی دا
کاذب قوم کنوں آپس موزی سن بد ذات کینے
مار سٹھے توں سردار عرب کے جیویں بجا کے کرینے
تیں کٹھا حسین علی کے کول ا ج کیتا سبج مدینہ
سب ساڑ کے خیمے آل عبادے لٹ گہ طامال خرنیہ ۲۴
سید زمان شیرازی کے مرثیہ صلوات کے ڈول بند ملاحظہ کرو ۔

کچھ صلوات پیغمبر کول ہے امت دا سردار سلام
دعوت توں کر بلا دے بن وترج قاصد اکھ ہزار سلام
اکھ سبب پیغمبر دے کول آپر کا ہے بیار سلام
جول دچھڑی وترج شہر مدینے رووے زار دزار سلام
بے فرست بابل دہی خدمت قاصد پنچ شتاب ضرور
ایہ لہیہ نمانے سرور کے جو وترج مشک کے جلوہ طور
چہرہ سرخ مانند حیدر کے مثل نبی کے میت ضرور
ما خاتون قیامت دہی پیو صاحب ذوالفقار سلام ۲۷

مرثیہ حضرت زین العابدین علیہ السلام ۔ جاں اقربا پیغمبر کے وترج شام سسکر کے آئے
سر تمام شہیدال دے کر طلب یزید مسکائے
ڈیکھو دیرن دے سر کول زینب رو رو نیر دہائے
رو سید زمان علی عابد کے جو پیش کشائے آئے
سلام اوپر جو قیدی ہو شہزادہ شام وترج آیا
معبت تن اوتے باری کٹالہ با جفا پایا
آہا رہبر اسیراں را جو ہر کے پیشوا آیا
جو طالب سر طلب کیتے علی عابد کول سدا دایا

دُورہ -

طرف یزید دے روزنا جلیا کسز نال شہیدال واسے
 رودے عابد دیکھو ہووے رستے کوئی گیسو بابل واسے
 دیکھو کسہرے قاسم دے رودے۔ خم ابرو قاسم واسے
 رودے دیکھو جیسو حیدر دی شانے منہ علی بکاس واسے
 رودے سید دیکھو کسہر عابد جو غلظاں خون میں
 دیکھو اکبر دے خم ابرو کسہرے قاسم دے بیاہ واسے
 جو رودے دیکھو کر زلفاں معتبر تہ گاہ واسے
 رودے مرنہ دیکھو عباس واسے سنی حسین دا جابا ۲۸

پار مھویں صدی ہجری و تہج کب بے مرثیہ گو شاعر اساد دے سائنٹری آندن۔ اسے ہن سید غلام حیدر شاہ
 آف ناٹک۔ بڈھڑے ڈاکر اٹھیاں کول بابائے ڈاکرین دے ناں نال یاد کرنیدن۔ سید غلام حیدر شاہ
 ریاں زیادہ تر کلیاں کول یاد ہن۔ کلیاں و تہج بیت دی طرح دو مھڑے ہونڈے ہن۔

ترازاں تے مینہ دھیا۔ تھے تھے باللاتے کول بے جرم گیا کھیا
 کوئی ڈھکیوں چھٹ گئی آ۔ ماریا عباس گیا کمر حسین دی تڑ گئی آ ۲۹

ایسوں معلوم تھیندے کہ پار مھویں صدی و تہج سرائیکی مرثیہ و تہج کسما حریفی۔ کلیاں۔ ڈورے۔ بیت
 تے سلام کھینے و نیدے ہن۔ مرثیے دے ہر بند دے بعد دُورہ اکھیا و نیدا سٹی تے مرثیہ ڈعا تہ اشعار
 تے ختم تھیندا ہئی۔ ایں توں علاوہ مرثیے و تہج نثر دے لوسے شامل کرن تے دفعہ مدرس وغیرہ
 دا اجاں تیں روانج کینا پیا ہئی۔

پار مھویں صدی و تہج مرثیہ :- ہر مغیر و تہج کھنڈتے ملتان ڈو مرزیا شہر ہن۔ جتھاں ڈاکری

تے مرثیہ کول کابل غرورج حاصل تھیا۔ منڈھ لاکنوں کھنڈ دے شعبہ علماء عباس پڑھن ملتان آندے
 رندے ہن تے ملتان دے ڈاکرین تے شعراء کھنڈ و تہج سوز خوانی دیاں مہلباں کول گرمیدے
 ہن۔ میر سودا دے زمانے دے کئی اساد دے علاقے دے شاعران دا تذکرہ اوں دور دے ادبی
 تذکریاں و تہج محفوظ ہے۔ میاں مسکین ملتانی۔ فدوی سکندر وغیرہ۔ جان گلر اسٹ دے مرتب اراے
 گئے اردو شعراء دے تذکرے و تہج میاں مسکین ملتانی دا ذکر درج ہے۔ اینویں تاریخ ادبیات اردو
 و تہج رام بابو سکین نے میاں مسکین دا ذکر سیتے اور دیکھے کہ اٹھاں دانان میر عبدالشد ہئی ۳۰
 سودانے اپنے اشعار و تہج میاں مسکین دے حوالے ڈتن۔ ایں توں علاوہ سکندر مرثیہ گو دا
 ذکر ہر تذکرہ لکھار سیتے۔ رام بابو سکین اردو مرثیے دی ابتداء تے روشنی پندے ہونے ڈسیدن

”میر تقی نے اپنے تذکرہ نکات الشعراء ورج اور میر حسن نے اپنے تذکرہ ورج اثر ایچے شعراء ورج
 کھیلے جیسے مرثیہ گوین۔ مثلاً میر عاصمی۔ درختاں۔ سکندر۔ قادر و شیر۔ گلشن بے خار ورج
 نواب محمد خاں شیفتہ سکندر بارے آبدن۔ ”سکندر تمدن خلیفہ محمد علی۔ صاحب مراٹھی مشہورہ از
 مردم پنجاب است مزاج بہ مزاجش غالب بودہ از تلامذہ محمد شاعر ناہجی شہرہ می مشہور۔
 آب حیات ورج مولانا محمد حسین آزاد مرزا سلیمان شکوہ دہا کچاری ورج جنس طرح سکندر تے سورا
 را تذکرہ کریدن اہمقوں معلوم ہندے کہ سکندر دہا سورا نال دا دہی گھڑی سنت ہی تال
 سورا نے میر صاحبک کے اہمقاں آون تے اپنی کھلی ہوئی بھو سکندر کے حوالے نال پڑھی۔
 جنس تے سکندر نال میر صاحبک کا ڈر کنوں اڑوہ تھی گئے۔ بھو یہ مخمس دا پہلا مصرعہ ہے۔

یارب یہ دعا مانگتا ہے تجھ سے سکندر ۳۳

اے منی ہوئی گال ہے کہ سکندر مرثیہ گوئوں کھنوں کے علمی ادبی حلقیاں ورج چنگی چوکھی او کجبت
 حاصل ہئی۔ سکندر خان مرثیہ گو دے حالات زندگی معلوم نہیں تھی گئے۔ البتہ کجھ قدیم تلمی بیاضاں
 ورج انھاں دا سرا نیکی کلام مل دیندے۔ کیفی جامپوری نے اپنی کتاب سرا نیکی شاعری ورج کھیلے کہ
 سکندر خان شاعری بلو ورج ہی تے آندا خاندان نواح ملتان ورج آباد ہا۔ اورنگ زیب دہا امارت تے
 زمانے ورج سکندر زندہ ہئی۔ ایندے بعد انھاں سکندر خان مرثیہ گو دا بک ڈوہڑہ ورج کہتے۔ ایس
 ڈوہڑے ورج حضرت سیدنا امام حسین کے پلین ورج انھاں دہا اماں سین دہا محبت ڈوسی گئی اے۔

جاں سسے ہا شب دھے ہا منہ چھے ہا زہرا اے

ماتاں رو پورے ڈکھ ہر پورے شاکہ سو پورے واہ دا

اے جانی ہے تے ثانی ہے تے ثانی ماوا اے

شالا نام رہس تے نشان رہس فیض عام رہس ہر جائے ۳۴

خلش پیر اہمابی کوں دہا سیدنا بیت حسین نا تو تو دہا دہا بک پیرانی مخطوطہ بیاض ملی ہے اے بیاض
 ۱۲۷۹ ورج کھلی گئی اے۔ ایس بیاض ورج اس دور کے قدیم شعراء دے سرشیے ورج ہن۔
 ایس مخطوطے ورج سکندر خان دے سرا نیکی مرثیہ کے کجھ اشعار دہا ورج ہن۔

بی بی مفرابو دے غم کے ورج روو حال ونبایا۔ کھڑی رہی جوکھٹ کے اتے اندر پیرنہ آیا

گو دہا لے کے ام سلمہ اندر لا بھلایا۔ ہنجوں پونجے جھاتی لاوے گھال کر سبھایا

نال رو میڈی لاؤلی ہنجوں کھجھ رہن

صبح شام کوں آدھی تیدا باب حسین ۳۵

بارہویں صدی کے شروع ورج بک بے شاعر قادر بخش ورج سراغ لگے۔ قادر بخش نے ۱۱۱۸ھ

دع شہادت نامہ حضرت امام حسینؑ تصنیف کیتے ۶۲ صفحات تے مشتمل اے شہادت نامہ ۱۸۷۷ء وچ شائع تھیاتے اے سنہ جانیان چک نمبر ۱۱۲ دے جناب اسد نظامی دی ذاتی لائبریری وچ محفوظ ہے۔

ایں دور دے کوبے سرائیکی مرثیہ گو شعراء دا علم تقیدے مگر انھاں دے حالات زندگی آجاں تیں معلوم نین تھی گئے۔ انھاں مرثیہ گو شعراء دا کلام بارہویں صدی وچ تحریر کیتاں گیاں تلمی بیاضاں وچ وچ ہے۔ انھاں شعراء وچ بردہ کترین۔ عاجزتے غلام حسین دے ناماں قابل ذکر نین۔ تلمی بیاض ملوکہ کرم حیدر شاہ بکس ۱۸۷۲ء دی مرتب شدہ ہے۔ چراغ حسین شاہ بخاریا سکھ بلوٹ دے سچ دی لکھی سولی بیاض ۱۸۷۲ء توں پہلے دی تحریر شدہ ہے۔ تک تلمی بیاض ڈیرہ اسماعیل خان دی سرائیکی اکیڈمی دے سرپرست ایما کنشس سردالی پوریں کول دی موجود ہے۔ جنیدے وچ قدیم شعراء دا کلام وچ ہے۔ (اجکل اے تلمی محفوظ راقم دی تحویل وچ ہے) ایں تلمی بیاض وچوں غلام حسین د مرثیہ جناب عابد بیار علیہ السلام

تساں کھڑے ہوسفر تیار ووڑ - ویر نہ جیواں میں
 پلوں بنہ گھٹاں چھکڑی دار ووڑ - ویر نہ جیواں میں
 نالان جیویں میڈا بھائی - پلوں بنی اربھائی
 کتن تے دنجاں درد ستائی - دلایاں روزی مریاں ووڑ -
 ویرن تیکوں سپہ پانواں - بنرے تیکوں ڈیواں لانواں
 سپہریاں دی چانک پانواں - میڈے ویدے شیر ہزار ووڑ
 بیار چادر کوں گنڈھ چا پائی - زچ زچ مانے ڈاڑھی آئی
 بیار دی پئی آس نہ کائی - مانے سپہریاں مذکب ہار ووڑ
 اے چادر اپنی دھی ہا چا - پلوں بنھائی کرارا چا
 میں بیار وار وچ پر چا چا - نہ کیتے گھو انکار ووڑ -
 پلوں اکبر دا پیو بھی چھوڑا یا - پیو پیجا کوں دھپڑی گل چالایا
 آکھے دو دھپڑیے واہ خدایا - ٹرولیسو آخر کار چوڑ -
 غلام حسین تقدیر ربانی - روزی مریاں بیار نامی
 شاکہ خیر نال آنویں حسین واجالی - ڈاڑھی رب دی ہے سرکار ووڑ ۳۶

معلوم تقیدے ایں دور وچ سرائیکی مرثیہ نے ہند سندھ اپنے ہر کے سکے جانے۔ سرائیکی مرثیہ دی مقبولیت دا اے عالم ہئی کہ اردو دے مشہور مرثیہ نگار سردانے دی سرائیکی زبان د مرثیہ لکھیا جڑھا

انھوں نے انھیں دیکھا کہ وہ دوزخ میں ہے۔ اگرچہ سرائیکی زبان تو ان واقعات کی وجہ توں تھوڑی دیر کے بعد ہی لکھی گئی تھی مگر اس وقت وہ دوزخ میں تھے۔

مرثیہ مدس حضرت امام حسین در زبان پنجاب

تینڈی خاطر اوج سیکڑ پٹ پٹ سر روئے۔ بازو بے ہلانے بھالی بک پل نیندر نہ سرے
 دیکھو تے او دکھاری رو رو کیکر جڈ نہ کھوئے۔ جس دا بابا و شہت بلا دوزخ دینچ پیا ہرے
 بک ڈکو تیدے مرن دا بھالے نینڈ کا نال۔ ڈونجے ساڈے سر پیا نیندر دا جھالے ۳۷
 آساں پہلے آکھو چکے ہیں کہ اس دور کے سرائیکی مرثیہ گو شعراء نے ہندوستان و دوزخ سرائیکی مرثیے کوں دوزخ
 تے منوایا اور انھوں نے شعراء کوں اس میدان و دوزخ چیلنج کیا۔ مرزا سودا دیکھا ساڈے علا تے
 دے بک شاعر مذکورہ نال ٹرائی توں اندازہ تھندے کہ مذکورہ نے جیڑھا پنجاب دارین والا اپنی
 سودا دیکھا شاعر و دوزخ نقص کڈھے۔ جیدے اتے سودا نے ناراض تھی مذکورہ دیکھا زبان
 اونڈے اہل زبان نہ ہر دہن تے اونڈکا شاعر کوں اپنی ہجویات دا موضوع بنائے۔ سودا دے
 کلیات و دوزخ کوئی چار پنج ہجویات مذکورہ کے متعلق سن ۱۳۸۱ء بک عجیب اتفاق سے کہ سودا
 ہی او پہلا شاعر ہے جس نے سرائیکی مرثیے و دوزخ مدس دا آغاز کیا۔ تے سودا ہی او پہلا شاعر
 ہے جس نے اردو مرثیہ دیکھا ابتدا مدس و دوزخ کیتی ۱۳۹۹ء خیر تے خلیق دے زمانے و دوزخ مرثیہ و دوزخ
 زیادہ تر جو معرکہ دارواج ہی۔ سرائیکی زبان و دوزخ دیکھا مرثیے پہلے ڈورے۔ کلیاں۔ بند
 یا سلام و منشی دے انداز و دوزخ کھئے ویندے ہن۔ اس دور و دوزخ سرائیکی مرثیے دیکھا مقبول
 ترین صفت و نفع کوں دیکھا رواج ملیا۔ و نفع و دوزخ واقعات کر بلا دچوں کوئی بک موضوع دا انتخاب
 کر کے مسلسل ڈوریاں دے نال اس مضمون کوں اگوں تے ودھایا ویندے۔ و نفع و دوزخ سو توں اتے
 بلکہ بک سو ستر تین دیکھا ڈورے کھئے سن بارھویں صدی دے مرثیے و دوزخ بک پٹی و دیکھا تبدیلی دے
 تھی کہ نظم دے نال نال نثر دیکھا مرثیے دا حصہ بن گئی۔ شعراء واقعات کر بلا دے تسلسل تے انھوں
 دے بیان و دوزخ اثر پیدا کرن کیتے نثر دا سہارا گھنن لگے۔ اسے نثر اگوں تے و نفع تے
 سرائیکی مرثیے دیکھا سبھا بن گئی تے اس طرح شاعر دے نال نال سرائیکی ادب دا دامن
 نثری خزانے نال مالا مال تھی گیا۔

تیرھویں صدی و دوزخ مرثیہ

:- تیرھویں صدی سرائیکی مرثیے دے لہر و دوزخ دیکھا

ہے۔ اس صدی نے جتھاں اسکوں وڈے نامی گرامی مرثیہ گو شعراء ڈتے، انھوں نے بہوں ساریاں شعریاں

مذہب مرثیہ دا حقہ بنریاں۔ مفاہین ورج ورجت تے دادھا تھا۔ تے سرائیکی مرثیہ منظوم اتے
نثری صورت ورج اتے کمال کول پنا۔ تیرھویں صدی ورج ملتان دے شاعر اکول جھاپے خانے دیا
رجہ توں اشاعتی سہولتوں حاصل تھی گیاں ہن۔ ملتان دے دوسے تاجران کتب محمد خیر الدین ماسر و محمد خیر الدین
خود دیا شعیر مسک رکھدے ہن۔ انھن مذہبی فریضہ سمجھو تے مرثیہ جات دیا اشاعت ورج بہوں وڈا
حصہ گدھا۔ محمد خیر الدین ماسر ملتان جیڑے آپ دیا مرثیہ گو شاعر ہن، ایس پاسے جٹ گئے تے آگرہ
ساڈھوا۔ انبالہ، میرٹھ وغیرہ توں بے شمار شعراء دے مجموعے شائع تھے۔ ایس اشاعتی سہولت نال تیرھویں
صدی دے مرثیہ دا مزاج۔ اُندھی ٹور تے اندھا سمجھو انداز نثر کے اساڈے سائٹریں آونڈے۔ پھلی
صدی ورج چند مخصوص اصناف ورج مرثیہ لکھیا دینا پیا ہئی پر ایں دور ورج جگ ناسے۔ مدرس
مرجع۔ خسہ۔ طویل نظم۔ چومھرہ۔ رندہ۔ حسینی ڈوڈرہ۔ بیت۔ حسینی ڈومولہ تے سسی حسینی
تقریباً اے تمام اصناف مرثیہ دے رینیٹراں نال بک بک سینوں رونڈیاں۔ سرورج مٹیاں پینڈیاں
تے نواسٹہ رول دے ڈکھ ورج عزا دارکا کرنڈیاں ڈوسن۔ سرائیکی زبان دیا وسعت تے
حقیقی لسانی طاقت ایندیا فصاحت و بلاغت نثر کے سامنے آئی۔ شعراء نے زبان تے اوندے عظیم
ذخیرہ الفاظ کول واقعات کربلا دے بیان ورج ایں پرویا کہ لوگ اے آکھن لگ پئے کہ اے
زبان غم حسین دے بیان واسطے بنریا ہے۔ تے سرائیکی حسنیہ دیا زبان اے۔ پھلی
صدی ورج مرثیہ اظہار عقیدت تے عبادت دا وسیلہ تے ذلیلہ جان تے اختیار کیتا گیا۔ چونکہ شعیر
حفرات کے نزدیک ایندا سنن تے سادوں ثواب تے بخشش دا خاصن ہے۔ ہن کیتے عقیدت تے
محبت دے بیان ورج مرثیہ دے فنی ماسن تے کوئی خاص توجہ نہ ڈتی گئی۔ مگر ایں دور ورج مرثیہ
دے مفاہین ورج وارے دے نال نال فنی ماسن تے خصوصاً توجہ ڈتی گئی۔ مرثیہ دے ادب کول نگہریاں
سنواریا گیا۔ جنڈے نال مرثیہ دا علمی معیار ودھیا۔ مرثیہ ورج علمی۔ ادب۔ چاشنی پیدا تھی
شعراء نے قرآنی آیات۔ احادیث۔ حمد و نعت تے اسلامی تعلیمات کو اپنے مفاہین دا جز بنرایا۔
نفسہ شجارت۔ استدلال۔ تاریخی واقعات تے تحقیقی انداز نے مرثیہ کول آسمان تے بجا ڈتا۔
ایندی مقبولیت ورج بے پناہ افا نہ کھیا۔ تے ہندستان دے علاوہ سندھ۔ سرحد۔ بلوچان دے
او علا تے جتال سرائیکی زبان لوگ نی بلندے۔ انھن دیا مجلس ایں زبان ورج برپا تھی
تے اے روایت ہن میں لگی آندی ہے کہ مہرم دے ڈیہاں ورج پاکستان دے بک کونے توں
بے کونے تک سرائیکی زبان دے ڈاکر تے مرثیہ گو اپنی زبان ورج واقعات کربلا بیان کرنڈین
تے لوگ ایں زبان ورج شجارت دے مفاہین دل دے کناں نال سنڈن۔ کجھ شعراء نے
ڈوجھی زبان دے چونسڑویں ادب کول سرائیکی زبان ورج ترجمہ کرن دا سوچو دیا چایا۔ فارسی

کتاب روضۃ الشہداء و المنظوم ترجمہ فردوس الشہداء کے نام نال سید غلام محمد شاہ ولد محمد شاہ بخاری
سکنہ چاننا نزد شہر کرول تحصیل خوشاب نے کیا۔ سید غلام محمد شاہ نے اسے سرانیکلی ترجمہ ۱۲۲۰
و تاج کیا۔ اس منظوم ترجمے کو گل محمد شاہ ولد محمد چراغ الدین شاہ نے ۱۲۷۰ھ و تاج نقل کیا۔
اسے مخطوطہ وڈی تختی کے ۳۶۲ صفحات رکھدے۔ اجکل یہ تلمی نسخہ خلیش پیر اجمالی کوں ہے
انکھال ایندے کجھ حصے وڈی فوٹو کاپی اساکوں عنایت کیتی ہے۔

ہر ہر بیت مرتب کیتا درد اماں واسے۔ کجھ کجھ جام اتوں تے پتیم درد حسینی واسے
جے کو درد حسین کاہے ولد کے نال اخلاصا۔ یارب کرتوں فضل انکھال تے جھٹے سب دواوں
میں بھی درد حسین کیتا دردوں سنن الائنے۔ شنیم نے کو درد کاہے سرور کوں سو کجھ واسے
یارب کنش اتاد میرے کوں جس محمد نامی۔ غلام محمد شیر گروے کھری ایند انور تہ مدامی
ماپو او ستازوں میرے سبھال طوق غلامی۔ سید محمد سرور عالم جس داستان عظمی
مبارک و تاج رجب مینے تھہ قسم بنایا

۱۲۳۲ء تیرہ سالوں تے باروں صدیاں مہر کا سن لکھایا ۲۵

تیرہویں صدی کے سقے تے بے شمار مرثیہ گو شعراء وے نام لکھئے ڈسدن، پر لوالت وے ڈرتوں صرف
انکھال چونڈیں شعراء دا ذکر سرلیوں جنکھال اپنی شاعری۔ انداز تے اسلوب وے زور تے تمام علاتے
کنوں اپنی عظمت منوائی۔ اپنے دور وے بے شمار شاعران کوں متاثر کیتا تے پوری صدی کے پیٹے
و تاج اپنی اتادیا تے فنی عظمت تسلیم کرائی۔ انکھال مرثیہ گو شعراء و تاج غلام سکندر غلام۔ مولوی فیروز
سید ابر شاہ۔ سید ذوالفقار شیرازی۔ ندوی۔ نواب شاہنواز خاں۔ غلام حسین شیراز کاندھا
سید علی شاہ چھوڑکا۔ سید علی ملتانیا تے کمال خان مگسی سب توں مہاندے مہن۔

غلام سکندر غلام :- غلام سکندر غلام سرانیکلی مرثیہ کے اسان تے بک سبھو والی کار کبھدا
ڈردے۔ موضع سیال علاقہ کبھر دا اے بلوچ شاعر ۱۸۰۲ و تاج پیدا کھیا تے ۱۹۰۲ و تاج
وفات پاتی۔ پر اس شاعر وڈی مرثیہ گوئی ہمیشہ اسڈے وسیب و تاج زندہ رہی۔ انکھال
کے ہمعمر تے بعد کے تمام شعراء نے آپ کوں سلطان الشعراء دا لقب ڈتا۔ انکھال کے مرثیہ
نورے بند۔ دفعے۔ حسن۔ مدس۔ نثر کا حصے تے سلام بیان وڈی قدرت۔ علمیت
تے نگری وڈائی کوں نشا بر کریدن۔ غلام سکندر غلام کے ۲۰ توں زیادہ مرثیہ جات وے
مجموعے شائع کھتے تے اجاں تین انکھال وڈی اشاعت دا سلسلہ جاری ہے۔ ناشر اول انکھال
مرثیہ جات کوں شائع کریدے پن۔ اتوں وڈی غلام وڈی مقبولیت دا اندازہ لایا و تاج سکدے

انکھاں کے زیادہ تر مرثیے محمد خیر الدین عابری۔ محمد فخر الدین تاجران کتب ملتان نے شائع کیے۔ کچھ کتاباں کے نام اسے من۔ نشترِ عثم۔ مینرانِ عثم۔ نقابِ ماتم۔ عروجِ عثم۔ سامانِ ماتم۔ روضہِ ماتم۔ ذائقہِ ماتمی۔ مرثیہِ غلام۔ بیاضِ عثم۔ آئینہِ ماتم۔ تذکرۃ الشہداء۔ جو شہسبِ عثم۔ مجلسِ عثم۔ مجلسِ ماتم۔ محیطِ عثم۔ درجہِ ماتم۔ خمیرِ عثم وغیرہ۔ غلام سکندر خان نے سسی حرفی کے انداز و تبحر پر ویسے مرثیے لکھیں۔ حضرت علی اصغر کے مرثیے کے ڈرو بند ملاحظہ فرمادو۔

الف آما ہی ڈیوے تھنج والی نہیں ہو یا تاں ویلا شام دا
سے ویلا صہولی دا تیڈی مٹھی لولی واسے تیڈا وقت آرام دا
آتاں ڈیواں لولی بھٹی مٹھیواں مٹھیواں مٹھیواں گل تے سرہے نام دا

پ پنگی تیدا میں ابراں بچڑا ڈیوے لولی ایہا شتاق تیڈی
آدھی ہے رات وصل والی کیوں نہ ہوئی تاں ندر سو جاگ تیڈی
آتاں گل گل دعوواں علی اصغر ماہی سو نہاں چوٹیاں توں خاک تیڈی
رت بھرے جوئے توں بھٹی مٹھیواں گھولے کیس کیتی لال پرتاک تیڈی ام

گلدستہ مرثیہ یلانی ۱۳۱۵ھ و تبحر ایہی برس آگرہ توں شائع تھے۔ اسے مجموعہ و تبحر اول دور
دے نمائندہ مرثیہ گوشترا و احکام شامل ہے ذمکی کے طورتے ہک دفعہ دے کچھ بند۔

جاں خون کنوں گلگون تھیا خاتون والورنگا ہے۔ ہلکے بھین نہ جیسے انج دیر نہ ڈسے پانکھے ڈیس پرانے
روح تا نگھی کھرا گولی سانگے کیتے لانگھے بند پاپے۔ بان بڈگیا جان سہراں اوڈگی ادہ بیل زپر اسے
کھ تیر آہا بک ویر آہا و تبحر بھیر آہا لوکا ندے۔ آکھے دنجاں ہا ڈکھ ونداں ہا کوئی مٹھناں ہا و تبحر فوجا ندے
جے پھراں ہا ایسا سراں ہا و تبحر مراں ہا و تبحر تدماندے۔ سر لوداں کا و تبحر روداں ہا توڑے ہواں حا کول اچھاندا
بھرا آھایدا ساہ آھایدا ساہ آھایدا ساہ آھایدا۔ ایھا ڈنگ کھرا ڈسے سنگ کھرا سر جگ کھرا شایاندا
تس نال کھرا خون لعل کھرا اینہ نال دے تیر اندا۔ نغش ننگ کھرا مٹھی بک کھرا این جگ کھرا مٹھیاندا

مولوی اللہ بخش فدوی :- مولوی اللہ بخش فدوی ڈیرہ اسماعیل خان کے رسول داٹن من آپ
نے اول وقت دے بک پہرں وڈے ڈاکٹر سید مرید حسین سموں شاہ توں نون ڈاکری دی تربیت
حاصل کیتی۔ فدوی نیک سیرت تے درویش صفت آدمی من۔ آپ دا شمار تیر مویں صدی دے
نامور مرثیہ گوشتراں و تبحر بھندے۔ فدوی ۱۲۲۲ھ کے نیزے تیرے جیسے تے

۴، جمادی الاول ۱۲۰۱ھ و تاج اللہ سب کوں پیارے تھی گئے۔ ۲۳
شونہ کلام۔ فانی جہان بھر رس نہیں زندگانی دا۔ سوسال زندہ گریے پسی جام فانی دا

دنیا مثال ہے جیویں حساب پائی دا۔ کل من علیا فان امر حق سبحانی دا

علاں سے باجھ برز نہ کجھ ویسا

الفت سسئی حسین دی ہر جا پھڑ لیا

دفعہ حضرت عباس علیہ السلام و چوں حضرت عباس علمدار دی باوری دا بیان ڈیکھو

تیخ در تیخ نہ تھیوے گھدے یکسر ناریا دیڑے۔ آب فرات دا زہر پلاہاں جاں اون نیرے

آکھے عمرا ڈوسر بھیرے کی پھیر پیوے بھیرے۔ آکھن دن و تاج آن پیا کوئی شیرے شیرے شیرے

دیدتے جو آندا جاندا تھی ڈھانڈا دیکھ ہے۔ آکھن شامی ہے ہے ہے تیخ نہیں ایہ چک ہے

آکھے عمرا مارن والہ بکھرے یا کجھ ہے۔ آکھن شامی قسم خدا دی بک ہے بک ہے بک ہے

سید اکبر شاہ :- سید اکبر شاہ نے سرانیکی زبان دا فولیلا جنگ نامہ تحریر کیتے۔ جنگ نامہ اکبر کوں

اساڈے ادب و تاج بہوں اہمیت حاصل ہے۔ سید اکبر شاہ جدی پشتی مرفع جہانمی مسافر خانہ بھاول پور

کے وردے ہن۔ آپ ۱۲۵۴ھ و تاج و نجات پائی۔ سید اکبر شاہ جنگ نامہ دے کجھ شعر۔

پھر اوپر تین شاہ صاحب نوں گردن خنجر دہایا۔ اللہ اکبر ہاتھ کیسا سرتن توں جدا کرایا

شہزادے کو تین دے نوں قتل کیتا ملعون۔ انا للہ و انا الیہ راجعون

دھرتی کنب گنہ ساری تے کنبے نوں فلک۔ جن انان تے حوراں پر یاں روزے کل ملک

گم بریا بکجھ ترے جہاڑے ذرا نظر نہ آیا۔ کئی روشن جن تاریاں دی رنگ سیاہ کرایا

زت امام حسین ولی دیا دھرتی مرل نہ آئی۔ قادر قدرت نال ملک تے ملک تہوں اپڑائی

اکبر اجر دھیبی تینوں۔ دعوی رکھ غلامی

والی حسن حسین اساڈے گھنن بخش تاملی ۲۲

مولوی فیروز الدین فیروز :- مولوی فیروز الدین فیروز بھکرے رہن واسے بک ماندے مرثیہ گو شاعر

گدرین۔ آپ نے سرانیکی زبان کے مرثیے کوں بک نواں رنگ تے روپ عطا کیتا۔ مولوی فیروز بہوں

عالم ناہل شخصیت کے مانگ ہن۔ آپ کے کلام و تاج دھکا تاثیر تے درد ہے۔ مفاہین کربلا بیان

کرنیدیں وقت آپ موضوع دیا مناسب نال ایجھے لفظاں دا انتہا ب کربلن جو شعر خود بخود دل و تاج

پیوست تھی ویدن۔ مولوی فیروز نے تقریباً تمام اصنافِ شاعری کا ورج مرثیہ لکھے۔ اور اپنے زمانے کے
سر تاج شاعر شمار تھیں۔ ہن۔ سنگو لٹ سروس آف انڈیا کی انٹرویو جلد ورج سر جارج گرین
نے مولوی فیروز کی شاعری کے مرثیہ گوئی دا چنگا چوکھا ذکر کیا ہے۔ فیروز پہلے سنی عقیدہ رکھنے
ہن۔ بعد ورج انھوں نے شیعہ مسلک اختیار کر لیا۔ آپ ۱۳۰۶ھ ورج فوت تھے۔ فیروز کے کئی
مجموعے پھیلے ہوئے ملن، صحنہ تہذیب، صحنہ تہذیب، صحنہ تہذیب، اسرار ہاتم، انوار ہاتم، ذخیر ہاتم
شمع ہاتم، تو ضعیف ہاتم۔ اسرار ہاتم وغیرہ۔ مولوی فیروز نے مرثیہ کے ورج نثر کے لکھنے
کی بہوں استعمال کیتن۔ آپ کی نثر ورج خطابت دا زور دی ہے۔ اسے عربی فارسی دا دیکھا کا نثر
ڈنڈے نثر ورج روانی۔ برجستگی تے حسن ہے، بلکہ اسے آکھن سچ لکھنے کہ فیروز نے نثر ورج دی
شاعری کیتی ہے۔ مولوی فیروز الدین فیروز کے ایک نونے کے کج بند۔

میں کھڑی ہاں شام تیار۔ کے دیرن اللہ کے حوالے
میں قیدی ہاں لاچار۔ کے دیرن اللہ کے حوالے
میں جھوک لڑائی ہے پار ہے۔ دیندا بھر غماندا تار ہے
کے دیرن اللہ کے حوالے

میڈی سنگت چا ترڑی ہے۔ بھین اجڑی کول نہ مال تویے
میڈا اللہ باجھوں کیا ڈکھوئے۔ ہم سرتے بار ہزار ہے
مویاں جنیدیاں سانگے ترے۔ موئے پھٹے جنیدے لے
راہ دیندی ساتھ ما نرے لے۔ دے غم دا دریا تار ہے
اسا کول آئے ڈاؤ دے غم ڈرے۔ سیکہ کول ماریا شایاں گھولے
ڈے جھنڈ کال شمر ڈاؤ دھا بولے۔ اوندے سرتے آندھا چھک توار
موتجا روح تھیم درباندا۔ جاں ماریا ڈکھم ساتھ سبزا اندا
کھوٹ رنجے جیکوئی دم باقی رہندا۔ ڈکھی جیڑا ہم لاچار ہے
توں بن آہی غم ورج جائے۔ یا سید توں ہیں لہج پالے
رکھیں فیروز کول دامن نالے۔ ورج خالق کے سرکار ہے ۵۰

سینگو لٹ سروس آف انڈیا ورج فیروز کے مرثیے دا انگریزی ترجمہ دی شامل ہے
ترجمہ سر جیمز ولسن نے کیتے۔ اسے ہن دی گریمر اینڈ ڈکشنری
آف شاہ پوری ورج شامل ہے۔ فیروز دا اور مرثیہ ہے۔

کتھ مدنیہ کتھ شاہ بخت - تھیا شام مقام سکینہ وا
 ملک پیغمبر ذات خدا دیا - کرن ارمان سکینہ وا
 سن آوازہ عمر شمر وا - روح معلوم وا بہوں ڈورا
 سانگ دے آوں پو آبر وا - رکھے دھیان سکینہ وا
 بے کوئی دلیں پرے مردنیا - توڑے ہرے دشمن ڈھنڈا
 بے بیت رسیا گلندا - کفن دے کانڑ سکینہ وا
 جاں غش دج ذبح علی مابڈکے - آکھے میت سکینہ وا ویرن کون سڈکے
 تڈے زخماں توں بھینڑ حدتے حدتے - نہ کوئی گیا بان سکینہ وا
 شبیر فیروز دا ہر دم مانڑے - جہاں تڈے توں تڈے کانڑے
 جگ ویریا تو رکھ دھیانے - مدتے ذیشان سکینہ وا

سید ذوالفقار علی شیرازی :- سید ذوالفقار علی شیرازی نے کبھتے ڈیرہ اسماعیل خاں دے
 علاقے دج مرثیہ گوئی دیا روایت کول ددھان پھیلاؤن تے لوگاں دج مقبول بان دج بہوں سارا جو گدھا۔
 آپ بک دے علی سید گھرانے دے فرزند بن تے خود دیا دے عالم دین بن۔ اللہ سیں نے آپکوں بہوں
 سرشتی تے من موہٹی صورت تے آواز عطا کیتی ہئی۔ دگ پرے پرے کنوں آپ دیاں مجلساں دج شُر
 تے آندے بن۔ سید ذوالفقار علی شیرازی ۱۸۱۵ء دج پیدا تھئے تے بک سو داسال دیا عمر
 گزار کے ۱۹۲۵ء دج فوت تھئے۔ شیرازی سیں دیا اوں دیتے دے مشہور مرثیہ گو شعرا دج
 نواب محمد شاہ نواز خادم والی ٹانگ غلام سکندر غلام نال دا ڈھی گھائی سنگت ہئی۔ ۱۸۳۹ء دج
 جیرے انگریزاں نے والی ٹانگ کول گرفتار کر کے لاہور دج تید کر ڈتا تاں فدوی۔ غلام تے شیرازی
 اپنے ایں شاعر سنگتی کول ڈیرہ اسماعیل خاں توں پیدل لاہور آگئے تے اتھاں کافی عرصہ خادم نال
 گزاریا۔ ایں دوران سید ذوالفقار علی شیرازی کانے بک بیاض مرتب کیتی۔ جنڈے دج قدیم
 شعرا دے مرثیے دج بن اتے بیاض اتھاں دے پڑ پڑے۔ سید خورشید عالم شاہ دے کول
 موجود اے۔ سید ذوالفقار علی شیرازی نے دھے۔ فرح تے مرثیے کھینڈے پر کوئی نثری
 ملوڑ مرثیہ نہیں کھیا۔ آپ دیاں پنج چھی تلمی بیاضاں سید خورشید عالم شیرازی کول ڈیرہ اسماعیل خاں
 موجود بن۔ سید ذوالفقار علی شیرازی اپنے کلام دے سبہوں سراہیکی مرثیہ گو شعرا دیا تندیر دج
 اتے اتے آندن۔ آپ دے کلام دج خیال دیا ندرت۔ روانی بیان دا سہڑ پ بہوں من موہن ہاں ہے۔

آپ دہلی رزمیہ شاعر کی دہلی کمال دہلی ہے۔ جنگ دہلی ابھی منظر کشی کر رہی ہیں کہ سارا لفظ انکھیں اگلیں پھر دیکھیں
انسانی جذبات دہلی کا کسی طرح انکھیں کول ہوں قدرت حاصل ہوگی۔ انکھیں مرثیے تے دہلی ورج مکالمات
کول رہتے۔ انکھیں دہلی مرثیے منظر نگاری دے سہنے نمونے پیش کر رہی ہیں۔

بند شہادت حضرت امام حسینؑ۔

دہلی دہلی دہلی تے شاہ دہلی ہلیا تھی زمین گئی کجواسی - ونج لگا تھا کوچ دے اُتے جو جہڑی آہی پیا سی
اللہ امان پناہ دہلی دے آسے شہر مدینے دا واسکا - جناب خاتون دہلی کوک آئی اور میڈا اللہ را کسی
سمجھوں دہلی مچھٹ گیاں گئے نکل پیر رکابوں - رخ انوار سید دا پاواہ جن روشن ہتا ہوں
کل ارواح پیغمبر آندے گریاں اچھے تھی خواہوں - فلک کنوں آواز آئی اوج مچھٹ گئی امت مذاہوں
جیرے دے مابیس بزنج بچڑے کول گل لایا - قرآن ناطق کول رو روکے آہل پیراں توں چایا
کب اور دہلیا جو میرا تے محسد چا کھڈایا - اوج اوہیں جن کول تیراں اتوں آما مزید ہایا
مافر پتر مانا تھی رو رو گل چسندی - تیر چھنڈی نیر و پندی رو روکے فرمندی ۲۸
آہیں سہنے بدن تہے تے دمورنہ پورن دہلیکا - اوج اوہیں نازک تن تہے توں بیچھڑی تیر کھنڈی

سید علی شاہ چھینوی :- سید علی شاہ تہہ مچھنہ خلیج بکھر ساکن پنڈ دادن خان دے رسن دے

کب ہوں دہلی مرثیہ گو شاعر تے ذرا اہلیت ہن۔ آپ سید غلام حسین شاہ شیرازی کا خدا دے
شاگرد ہن۔ سید علی شاہ نے تقریباً ۸۸ سال دہلی عمر اوج دہلی ۱۹۰۶ یا ۱۹۰۷ء ورج وفات پائی۔
سید علی شاہ دہلی نثر دے سب توں نو لیکلا رنگ ہے۔ اوہ مرثیے ورج نثر دے لکڑے کول این
سہنڈے ہن جو اد نثر کا حصہ دہلی نظم کس تہہ اٹھلا۔ کجا بہت انسان ضعیف البیان دہلی۔
جو کرے شارب رحمان دہلی۔ بے شک کیا جانے جو کرے قیل وقالے۔ تعریف ذرا بھلا لے
بھلا اے کوئی حقوڑی گالھے۔ سید علی شاہ نے حمد۔ نعت۔ مولود۔ مرثیے نوے دہلی
سب کجھ کھیے۔ انکھیں دا شمار سرائیکی زبان دے انکھیں چند گتڑیے چترے شاعر ورج تہہ
جنکھیں سرائیکی مرثیے کول مقبول بناؤں تے آوندے علما و ادبا معیار کول اچا کر تے اپنی صلاحیتاں
صرف کیتاں۔ سرائیکی زبان دے مرثیہ گو شاعر دا کب وڈا اعزاز اے دہلی دے کہ چوڑی صدی
دے تقریباً سارے دہلی دے شاعر جیرے پیدا تھے او آپ دے شاگرد ہن۔ مثلاً غلام حیدر رضا
ماشق ملتانی، مفر ملتانی، شرف ملتانی، گدا، صفدر، گلین، تائب و اصف وغیرہ۔
سید علی شاہ دے نال نال کب بے مرثیہ گو شاعر دہلی نثریں جیرے ملان نال تعلق رکھدے ہن۔

اد چھینو کی کنوں پہلے کے شاعر من ہیں کیتے چھینو کی کوہ سید علی شاہ کلاں دی کھیا ونید اپنی۔ اس اوے ساٹھے
سید علی شاہ ملتان دی محبوبہ مرثیہ جات ۱۹۰۲ء مطبع ایہی انگرہ دا شائع شدہ موجود ہے۔ ایندے وچ
سید علی شاہ ملتان دی کون 'کلاں' کھیا گئے (تیس ہے کہ اسے کتابت دی غلطی ہے) اکثر لوگ انھوں
دوہاں شاعران کون ہک سمجھن، میں مغالطے دی بنیاد ناں دا ہک ہروں کے علاوہ آ کے وگا ہے کہ دوہاں
دا وطن مالوت دی ہک یعنی بکھر سٹی۔ پھر حال سید علی شاہ ملتان دی وگا اپنے وقت کے ہک
نائدہ تے سنے ہرے مرثیہ گو شاعر من۔

سید علی شاہ چھینو کی کے کلام دی ذکی

تیکوں کیں پائے زنجیرود پر دسی تیدی - حقیروں کس جرم کے وچ اسیرود پر دسی تیدی
ڈیکھ کے تیدا جاہ و جلاے - دل وچ پوندے سے نیچاے
بھلے پوندے شاہاں دالے - کس ڈیس دا ہیں امیرود پر دسی تیدی
بیات آندیا عبرت کیڈی - گزری ایہ جاتی ایڈی
اساں کوئی نی دُعا تیدی - جو زنجیر پڑھن تکبیرود پر دسی تیدی
تساں دُمدے ہر عابد سارے - اثر سجدے دے من اظہارے
خبر نہیں حاکم سراں مارے - کیوں کیتا ذلیل حقیرود پر دسی تیدی
جیڑھا چڑھیا ادھ مورھے تے آندے - دُسا ہے سردار سجانڈے
ناں ویراندا گھن کڑ لاندے - ایندا کس بھیرے ماریا ویرود پر دسی تیدی
دُوسے تاں سے تید دُکھو سے - تئاوے ڈیکھ کے حال حیران حقیرے
مقل نکر تھی گم گیو سے - ڈیکھ تیدی بال صغیرود - پر دسی تیدی
جیدا سر اول اتے نوک سنانے - نوک نیزے تے پڑے قرانے
داؤد کنوں بھی خوش امانے - ایندی عجب دُکھی تاثیرود - پر دسی تیدی
بیا ہے سر ہے جھاں باندا - بال ایڈا وچ پیلے - عندا
ہے آندا سانگ تے جھوٹے کھاندا - رب ڈاڈھے دی تقدیرود - پر دسی تیدی
سید علی بس روک زبانی - بلس کے وچ حشریمانے
کر عمر من عابد کون شہر زلثانے - میڈیا صات حقیرے تقدیرود - پر دسی تیدی

تیرھویں صدی کے انھوں نامور شعرا کے علاوہ دُوسرے سر کڑھویں مرثیہ گو شعرا وچ کمال خان گھسی۔ مذہم شاہ شہر
تہر ملتان سید محمد شاہ ماہر پانچوڑکا۔ محمد خیر الدین صاحب ملتان۔ منشی کمال خان ساہلی کجھوڑکا۔ فراب شاہراز خادم کے ناں قابل ذکر من

چوڑویں صدی و دج مرثیہ :- سرائیکی مرثیہ کی صدیاں سے کھنڈی ٹور دا جائزہ گھنچے
 تاں تیرھویں سے چوڑھویں صدی کی شاعری اپنی نظیریں رکھدی۔ چوڑھویں صدی و دج شعرا پچھلی
 صدی کی روایت کوں اگوں تے ٹوریا بلکہ ایندے و دج ہوں سارا نگر کی وادھا کیتا۔ ایس دور و دج
 اردو مرثیہ دے عناصر ترکیبی دی سرائیکی مرثیہ و دج متعارف کرائے گئے ہن۔ مرثیہ صرف
 روونٹ روونٹ دی شے نہ رہی۔ بلکہ اوندے و دج عظمت۔ ادبیاتے فنی ماسن نے ہوں
 پکڑویں انداز و دج ساٹھے آئے۔ ایس توں علاوہ سرائیکی نثر کوں ہوں پکارت تے پھیلاؤ ملیا۔
 شعرا نے واقعات کربلا کے بیان سیتے نویاں فریاں راہیں اختیار کیتاں۔ نثر تے شاعر کا مال طرز
 مہلباں لکھن دا رواج ودھیا۔ شعرا نے واقعہ کربلا کے بیان توں پہلے ڈر مجھے مذہبی موضوعات
 کوں دی تمہید کے طور تے شامل کیتا۔ مرثیہ و دج حمد۔ نعت تے حضرت علی علیہ السلام دی منقبت
 کوں مرثیہ و دج یک مستقل موضوع دی حیثیت ڈتی گئی۔ ایس دور و دج مرثیہ دیاں لاتعداد
 کتاباں چھپیاں تے بے شمار شعرا نے مرثیہ گوئی دا بکھل اپنیاں نگر کی تے تخلیقی سرکھریاں
 نال بھریا۔ چوڑھویں صدی دے پہلے ادھ و دج جیزے سب توں مہاندرے مرثیہ گو ہن،
 انھاں کے ناں ہن ہگل محمد عاشق ملتانی۔ منشی بنی بخش مفسر ملتانی۔ غلام حیدر خدا۔ امام علی شاہ شین
 سید نوبہار سیرکا۔ عاشق حسین شیرازکا۔ شرف ملتانی وغیرہ۔

منشی بنی بخش مفسر ملتانی :- ۱۸۷۸ء - ۱۹۲۰ء - منشی بنی بخش مفسر ملتانی دی
 مرثیہ گوئی دا ہوکا سک پورے سک و دج چلدا ہی۔ او تمام زندگی پنجاب۔ سرحد تے سندھ دے دور
 دراز علاقیاں و دج مہلباں پڑھدے رہیے۔ مفسر ملتانی سید علی شاہ چھینوی کے شاگرد ہن۔
 مفسر کوں اپنے وقت و دج شیریں گفتار۔ وجیہ العز، سلطان الشعرا پنجاب دے نال نال یاد
 کیتا ویندا ہی۔ مفسر نے حمد و نعت تے قصیدے ہوں کال کے کمین۔ عہد تے مفسر وچوں دنگی
 سخی شیر نے یار و دھایا شان کربل دا۔ گیا و دھ باغ جنت توں ایہو بستان کربل دا
 نبی دا دل ربا یارو۔ امت دا پیشوا یارو۔ آہی ڈر فوجی گرم دی تھیقا مہان کربل دا
 تھیں جاں بخت دا پھیرا۔ لگا سرور دا آدیرا۔ سک صلی علی آسکھن آیا سلطان کربل دا
 نبی کے ناز دے پٹے۔ ہرتے خاک و دج رینے۔ غضب بے گرم ا یارو ہوں میدان کربل دا
 ہوں ظلم و جفا ہویا۔ نبی دا گھر مفا ہویا۔ کیوں کوئی ڈسے یار و بھلا ارمان کربل دا
 زمین و آسمان آتے ہیں سارے جگ جہاں آتے۔ ایہو منظور ہا رب کوں چلے فرمان کربل دا ۵۱

مولوی گل محمد عاشق ملتانی :- ۱۸۵۸ء - ۱۹۲۲ء :- مولوی گل محمد عاشق ملتانی کوں مچھوٹی عمر

توں ہی مرثیہ خانی عاشق ہئی۔ بس شوق دی خاطر انھن دل لاسے مری نارسا دی تعلیم حاصل کیتی۔ آپ شروع توں ہی شعردار بن دیاں مھلاں دتج شرکت کرنیڈے بن۔ شاعری دتج اور مھطر ملتانی دے شاعر بن عاشق ملتانی کوں معائب دے بیان دتج ملکہ حاصل ہے۔ عاشق ملتانی اپنے نوے۔ مرثیے تے قیدے دتج مھطر ملتانی دیا طرح طویل ردین دا انتخاب کرنیدن۔ ردین دی سرہنٹی تکرار انھن دے کلام دتج ہئی دیا زیادہ تاثیر تے روانی پیدا کر ڈیندیا اے۔ عاشق ملتانی کوں رزمیہ نثر تے رزمیہ شاعری دتج پہوں مہارت ہئی۔ اکثر اور مھطر تے مسجع نثر لکھدے بن۔ نثر دتج فارسی عربی دے الفاظ دیا دیا کثرت ملدی اے۔ آپ ڈرہڑیاں تے مرثیے دتج آیات قرآنی تے احادیث وادی خولعبورت استعمال کرنیڈے بن نمونہ کلام۔

میں تریبان اول ویلے دا جاں آئیاں زہرا جانیان

وال پریشاں چاک گریباں سر دتج خاکاں پائییاں

آمد خیر دیا ہور نانا آکھن درد ستایاں - مارو مھقل کنڈیا لے دتج میں ویر مرا کر آئیاں
نہ کعبہ آرام ڈھیا احرام کوں ترور ڈونے - کوفہ تک نہ پہنٹے آہن آکر دھیرھو گھدو نے
مارو بن کربلے دتج آمل کر ظلم کیتے - پائی بند سارات دا کر کے زح زح آپ ہرنے
ڈہینہ ڈہانویں دے کیا ڈساں کیا کیتا ظلم دے بانی - روندے رہ گئے بال نمائے کر کے پائی پائی
کبیس سینے دتج سانگ مھلی کبیس گل دتج مھلی کانی - من ڈریا تے ماریا گیا قبد حیدر ثنائی
آخر پاک نواسے تڈے سر سجدے دتج پایا - ہئی نماز سرور دی رھنڈی ظالم خنجر چلایا
ترہیں ڈیساں دا ٹھکے تہ ماریا زہرا جایا - درخیمے تے روندی ریم کبیس کوں ترس نہ آیا
بعد شہادت شاہ بکس دی جوہری سوہری - مچھوئے مچھوئے بال و لے آکون ترے دھوئی
ہر گئی دشمن جان ڈے نہ مرم حال دا کوئی - ہے ارمان اے نانا سائیں مول نہ خبر گدو ہئی ۵۲
مولوی گل محمد عاشق ملتانی دیاں دی بہوں ساریاں تصنیفاں یادگار ہن۔ مہراج نورانی۔ الواح نورانی
مہتاب نورانی۔ آئینہ نورانی۔ مسطح نورانی۔ مرتع نورانی۔ صحفہ نورانی۔ گوہر نورانی۔
دربار نورانی۔ تاج سلطانی۔ پیغام عاشق احص اول دوم، یادگار عاشق وغیرہ۔

غلام حیدر فدا :- ۱۹۲۲ء - غلام حیدر فدا۔ کرور لعل عین دے رہن والے بن۔ غلام حیدر فدا
سرائیکی مرثیہ گو شعراء دتج اپنا بک نولیکلا مقام رکھن۔ آپ نے مرثیے دتج آیات قرآنی دا استعمال

زیادہ کہتے۔ - اس توں علاوہ آپ داکلام زور بیان اور جوش و جذبے و توجہ بناں ہمعصر شعراء کتوں
 کافی نکھیراواں ہے۔ فدائے جد و نعت کے علاوہ مرثیے دیاں تام مروجہ اصناف و توجہ اپنے فن دے
 جوہر ڈکھائے۔ اُنھن دے کلام و توجہ اساکوں ذرا انگلی ملدی ہے۔ کتھیں الفاظ دیکھاں و شرکت
 مریجا و نارسکی دے الفاظ دیکھاں کثرت تے انداز فکر خالص عالمانہ ہے۔ کتھیں اوسادگی تے سدھے سادھے
 جذباں دیکھاں سدھے سادھے طریقے نال عکاسی کرنیدن۔ سیں غلام حیدر فدائوں و سیر پنجاب لوکاں دیکھاں
 خطاب یلایا ہی۔ انھن دا شمار سرائیکی زبان دے مہاندے مرثیہ گو شعراء و توجہ تھیندے۔ فدائے ہوں ہاں
 مہرے شائع تھین۔ جنہاں وچوں کجھ دے ناں ہے من۔ آفتاب مدینہ۔ اجاب شہداد۔ ازکار مدینہ۔ کسرا شہداد
 باغ شہداد۔ جنگ خیبر۔ تعمیر کربلا۔ تنویر اہلدا۔ دربار سندھ۔ ریاض الشہداء۔ سید الشہداء۔
 گلزار ایتما۔ معراج الشہداء۔ مزج غم و اوقات چہلم۔ نجم الھدا حیدر اول دوم وغیرہ۔

جاناں اکیھاں نوئیاں پاک نبی کھل گیاں امت دیاں اکیھاں
 جتھہ باجھو سلام کلام ناہی اوتھہ ظلم دیاں رسماں و کھیاں
 تھپیر تھیر دے پلایاں دے آدرتے بھابھیاں بھکھیاں
 زج پہلو دے آزار ڈھٹھے یار و حرم حریم دے بھکھیاں

کتھہ ہے پاک رسول تبولدے ادب ڈسانوں والا۔ - علی دلی کول منبر تے ہے کون بھلانوں والا
 نور العین حسنین دا کتھہ ہے منڈھے چانوں والا۔ - زلفاں مثل مہار بنا بازار پھرانوں والا
 ان معروف و مشہور مرثیہ گو شعراء دے علاوہ چوڑھویں صدی دے آخری ادھ و توجہ جنھاں
 ایں میدان و توجہ عروج حاصل کیتا تے مرثیہ گوئی دے میدان دیکھاں آبیاری کیتی اُنھن دے توجہ نثار
 ناں من۔ سید امام علی شفیق۔ حاجی نبی بخش شوق کربلائی۔ منشی نور محمد گدالی منشی محمد رمضان
 بہار ملتانی۔ منشی محمد خاں ناز۔ قاضی خدا بخش معزوں۔ مولوی شریف الدین ملتانی۔ حافظ احمد بخش
 شائق۔ میر باز محکم۔ احمد بخش سیف بھٹی۔

منشی محمد رمضان ملتانی :- بہار ملتانی۔ مولوی گل محمد عاشق ملتانی دے شاگرد من۔ تنویر الابصار بحر معانی
 حسینی زوار۔ سانر مسانی۔ شمس الانوار۔ صفحہ انوار۔ ہاشمی دربار۔ گلستا اشعار۔ مجالس چاروہ
 گلزار حیدری وغیرہ خلق منشی محمد رمضان بہار ملتانی دا رنگ بہوں دل چھکواں تے پرسوز ہے۔ آپ دا
 کلام ہر طرح تے نئی میار تے پورا اترو دے۔ کلام و توجہ انامی جذباں دیکھاں حقیقی عکاسی ڈدی ہے۔
 نوہ :- چاکر لاشے بالال دے شاہ گنج شہداد و توجہ آیا۔ سنن فریاد خدایا
 پاک ہمیشہ دیکھاں جوڑی کول اوج خاک تے آن لٹایا۔ سنن فریاد خدایا

- نیر و ہارے کمر مچکا دے سین تبول دا جایا - سن فریاد خدایا
 جوڑ کے لاشے بالال دل بھین کول آپر چایا -
 ڈیکھ کے حالت شاہ بکس دکا بیباں پٹنراں لایا -
 رو فرمایا زینب خاتون درواں مار نکایا -
 بہار حسین دے در اقدس تول عالی رتبہ پایا - ۵۳

سید امام علی شفیق :- سید امام علی شاہ شفیق شاہ پور دورہ صلح مظفر گڑھ دے
 دسرں واٹن ہن۔ آپ غلام حیدر فدا دے شاگرد ہن۔ آپ نے بہوں ساریاں مرثیے دیاں کتاباں یا دگار چھوڑن
 بہارستان کربلا - گلستان کربلا - چمنستان کربلا - فردوس کربلا - سیلان کربلا - بیان کربلا - گلزار کربلا
 منتیار کربلا - شہدائے کربلا - باغ شہداء - بوستان کربلا - شان کربلا - گلشن اسلام
 مسافران کربلا -

فریاد کیتی ہمیشہ حسین دی نپ کے سانگ بھرا دی
 بند -

ڈیکھ دے دیرن بھین تیدی ہے بیدل نرن دے ڈاوی
 اگے ہر منزل تے لویں نویں تکلیف ڈکھو سے راہ دکا
 ہن آبدن شامی شام تائیں آدے زینب پیر پیادی

تیریں میلاں توں شہر دے ورج آیاں ٹردیاں سید زادیاں

دیرن سانگ سوار آہن اتے بھینس پیر پیادیاں

شام دیاں کوچے گلیاں ورج تھیاں ہر طرف مناویاں

آڈ دے لوکو آڈیکھو ورج لیاں موت بھرا دیاں ۵۴

حاجی بنی بخش شوق کربلائی :- حاجی بنی بخش شوق کربلائی کول پڑھو تے اینویں معلوم تھیندے
 جو علم دا بک دریا ہے جیڑھا موجاں پایا مریندے - آپ دی نثر توں شوق کربلائی، عدلیت - عربی
 فارسی زبانوں تے عبور، دینی تعلیمات تے دسترس تے زور بیان دا منہ بولیندا ثبوت ملے اینویں آپ
 دی شاعری ورج دومی روانی - لفظاں دی پُرکاری - جوش تے حقیقی جذباں دی کھری عکاسی دندی
 ہے - آکھیا دوج سگدے جو شوق کربلائی سارے مرثیہ گو شاعران ورج اپنے بک دکھوے مقام دے
 مانگ ہن - انھن دا انداز بیان تے نثر دا انداز تمیر بہوں پرکشش ہے تے انتہائی سنہرپ دکھدے

حاجی نبی بخش ششوق کربلائی عاشق ملتانی کے سب توں وڈے شاگرد ہن۔ مرثیہ کے علاوہ آپ نے سیرت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم دی کھئی ہے۔ سیرت دی کتاب اور مکمل نہ کر سکیے۔ صرف ستر تیس پنج سو صفحات تحریر کر سکیے۔ آپ دیاں جھپن والیاں کتاباں کے ناں آہن۔ انوارِ شوق۔ سامانِ شوق۔ انوارِ شوقِ اخبارِ شوق۔ اقرارِ شوق۔ دلستانِ شوق۔ سامانِ غم۔ وغیرہ۔ گفتارِ ذوق وچوں کلام دا نمونہ۔

تاسم دی ماہ روکر آکھے ماریا سپہریا نوالا۔ ماہ اکبر دی آکھے ماریا اکبر ماہ متوالا۔
 ما اصغر دی آکھے ماریا ہے اصغر گل لالہ۔ ہے وعا ورج دنیاں کے کئی این نہ اجرے نکالا۔
 ماریا موت عزیزاں دا بھی نیر و بنیدا آندے۔ دین فراق کے سن کے قیدی صبر کر نیدا آندے۔
 دیکھو کے لاشے بھائیاندے دل دا رخ اٹھندا آندے۔ صبر و مستوراں کوں تقیم کر نیدا آندے ۵۵

منشی نور محمد گدائی :- منشی نور محمد گدائی شعرا و ادب دی دنیا و برج گدائی کے ناں نال مشہور ہن۔ آپ تحصیل لیاقت پور کے مردم خیز علاقے کے دسوں وان ہن بعد و برج آپ ملتان شریف آدھیے۔ سب توں نورن گدائی بک ہم گیر شخصیت کے مالک ہن۔ مرثیہ گوئی کے علاوہ قصے۔ ناولک گیت تے ڈرجا کافی کلام یا دگار چھوڑیے۔ آپ دیاں مرثیہ دیاں دھگ ساریاں کتاباں شائع تھی چکن۔ کلام و برج شہرت تے روانی ہے۔ نورن گدائی دیاں کبھ کتاباں مرثیہ بارے اے ہن۔ اظہارِ شیدا ئی اعجازِ کربلائی حصہ اول و دوم۔ انوارِ کربلائی۔ بیاض شہدائی۔ داستانِ غم۔ دربارِ کربلائی۔ ذوالفقار شہدائی۔ روضہ رضوان۔ غوغا کربلائی۔ گلزار شہدائی۔ گلزار کربلائی۔ سب توں نورن گدائی کے دفعہ فقیر و اے کوں وڈی شہرت حاصل تھی این دفعہ دے ۹۹ شعرا و برج حضرت امام حسین دی ستمناوت تے میدانِ کربلا و برج بک اجنبی فقیر درویش نال گال مہارُ بیان کیتی گئی اے۔ نورن گدائی کے این دفعہ دا آغاز حمدیہ اشعار توں تھندے تے دل کربلا دا دردناک منظر پیش کیتا گے۔

سن کر عرض فقیر نے دل کر ایہا دس مانر۔ یا کہیں شہر دا ہیں سو دا گریا ہیں سید صابر
 شاہ فرمایا بندہ رب و اقصہ دکھاں دا بھارا۔ سن نہ سنگیس حال میڈا ہاں تھییا پارا پارا
 اے میں غریب کے مارن کتے کھڑا ہے عالم سدا۔ دیکھ گھنیں اوں بھٹے تائیں جو ہر دنا ہے یارا
 بیا جوتوں بچھا ہیں میڈا میکل جانے کل زمانہ۔ نام جیندے دا کلمہ پڑھدین میں حسین دا نانا
 بابل میڈا شاہ مروانہ امری مالک دوں جاناں۔ اچ میں غریب دے مارن کتے کھڑے چاتیر کاناں ۵۶

مخدوم نوبہار سیری :- مخدوم نوبہار سیری حقانی مخدوم رشید کے بک اچھے لغت گو تے مرثیہ گو شاعر تھے ہن۔

آپ کے نعتیہ کلام کے مجموعے سے مرثیے کئی واری شائع تھی چکین۔ بارغ ارم وچوں حضرت عباس دی جنگ دا احوال دیکھو۔
 ملوار دا ہک وار۔ دشمنان دیاں گیمیاں دا کپ کپ تے زمین تے دُمعن نو بہار دی رزمیہ شاعری دا کمال اے۔
 فر فر کر نیدی تیخ گذر شہر بار گئی۔ ایس صف و پارہائی اول صف و پار گئی
 نازاں بھری کر نیدی مر نیدی شکار گئی۔ ہک بے کوں آہرے لشکر اویکیوں مار گئی
 سر کپ تے تیخ آدھرتے ٹٹک تھی۔ سر او ڈگیا زمین تے آلاش پھک تھی ۷۷

اساں پتلے آکھ چکے ہیں کہ جوڑھویں مدیا سرائیکی مرثیے کے عروض دیکھا گیا ہے۔ تمام قدیم و جدید اصناف و توح شعرا نے مرثیے
 دا مضمون تلم بند کیا۔ ہک ہک شاعر دیاں بڑا بڑا تے دیا دی کتاباں شائع تھیاں۔ لوگاں و توح مرثیے اکھن تے سنن
 دا حد توں زیادہ رواج و دھیاتے مرثیہ گو شعرا نے اپنی فکر۔ جذبیاں، عقیدتاں۔ تے فن و اظہار ناں سرائیکی
 مرثیے دیا ادب دیا دنیا و توح چھاں پدھرتی۔ اساں صرف نمائندہ مرثیہ گو شعرا دا تذکرہ کروں تاں دیا اجاں
 کئی دفتر درکار ہون۔ ہس کیتے اساں صرف انھاں شعرا دا اعلام پیش کیتے جنھاں دیا اتا دیا فن تے مرثیے کول ہر کس نے مینے۔
 ”ملتان مرثیے“ دے عنوان اُتے ڈائریکٹر سرفر شیکل نے ہک مفصل مضمون چھاپے۔ جنیدے
 و توح انھاں سرائیکی زبان کے بارے دی لکھے تے ملتان مرثیے کے رواج پاؤں، دے متعلق، ایندیاں مختلف
 تہاں کے متعلق اتے ایندے موضوعات تے مواد سالے دے متعلق بہوں کھول پار تے بحث کیتی ہے۔
 تے نال نال سرائیکی و توح مرثیہ نگاری دی ٹور کول چلا بڑیکھاؤں۔ خاص طور تے ملتان مرثیے کے موضوعات
 تے مواد سالے دا بیان کافی تفصیل نال لکھے۔ اتے مثالوں بڑے بڑے تے آپریں بیان کول و زندان تے
 قابل توجہ بنائے۔ ڈائریکٹر شیکل دا ایہ مضمون توڑے جو بڑا ہارھاں مضامین میں درگیا ہرے۔ پر ایندے
 و توح ملتان مرثیے دیاں ساریاں چنڈاں گھٹاں ظاہر کیتیاں سمجھن تے و بڑی ممت نال ظاہر کیتیاں گھن
 ملتان مرثیے دیا ابتداء کے بارے و توح انھاں دیا تحقیق اتے انھاں کے خیالات دا کجھ اظہار ایس مضمون
 وچوں کڈھیاں ہونیاں انھاں سلاں وچوں تھی سگدے۔ ”آخری گالھ ایہ ہے جو سرائیکی و توح
 توڑے جو فارسی کنوں قدیم ترجمیاں دیا تقدیق مناسب طور تے نہیں تھی سگی، اول دی ہک جی شیکل
 صورت دی شے اُہنویومی صدی دے ادھ و توح ضرور بن مٹن تے سامنریں آگئی۔ جس اگرنال
 دی حکمرانی کے دور کے آخری سالوں و توح پورے طور تے ترقی کر گھدی۔ ایہ ہی ملتان مرثیہ!
 اتے ایہ بہوں واضح طور تے بڑو جھیاں زباناں کے مرثیاں کے طرز تے انداز کنوں دکھرا ہے۔ نہ صرف
 آپریں زبان کے لحاظ نال بلکہ ہک مضمون اسلوب دی وچ کنوں وی۔ جنیدے و توح نظم تے نثر دا ہک
 انوکھا امتزاج ملدے۔ بیا ایہ جو ایندے و توح سرائیکی نثر نگاری کے موجودہ دور میں دے کھلے نمونے دی ہن؟

سندھ و پنج سرانگلی مرثیہ ۱۔ پورے سندھ و پنج زیادہ تر ملتان سے بکھری علاقیاں

دسے ڈاکرین و پنج تے مہلاں پڑھن تے مرثیہ خوانی کریندن۔ اسے روایت منڈھو قدیم توں چلی آندی ہے۔ اگر سندھ و پنج مرثیہ نگار کا دا جائزہ گھنیں تے ماں سب توں پہلاناں سوہنے بھٹائی گھوٹ و آندے جنہاں سندھی زبان و پنج مرثیہ نگاری دا منڈھو بدھا۔ شاہ دسے رسالے - سرگیدارو دسے عنوان نال شاہ سیس دے کافی بیت مرثیہ دسے ملدن۔ اگرچہ کجھ معقین اسے آہن کہ اسے سر شاہ سیس واکینی ۵۹ بھٹائی سوہنے نے سرانگلی زبان و پنج دیا مرثیہ کھینے

مینڈی لاوون دسے جیویں شاہ مینڈی لاوون دسے

شاہ تاسم سیج و مچااون دسے مینڈی لاوون دسے

مینڈی تیدکا رنگ رنگیلی

ما پیو دتا اسے سہرا - خیر نیالی کے نال مینڈی لاوون دسے ۴۵

سید ثابت علی شاہ ثابت ملتان داناں دی سندھی زبان دے قدیم مرثیہ گو شعراء و پنج سر نہرست ہے آپ ملتان دسے رہن واسے ہن۔ شروعات و پنج سندھ دے مشہور فارسی شاعر مسن معطقی دے پتر غلام علی مداح دے درس و پنج شامل رہے۔ میاں سرفراز گلپور دے نال انھن دے سنگت پئے گئی۔ میاں سرفراز دے زوال دے بعد ثابت بھٹے توں سپہن شریف منتقل تھی گئے۔ تالپوراں دے دور و پنج آپ کوں وڈی عزت ملی میر کرم علی خان نے آپ کوں اپنا دربار کا شاعر بنایا۔ سندھ و پنج مرثیہ نگار کا دکا تاریخ تے آپ دسے اشار سندھ دا درجہ رکھن جنڈا مطلب آ ہے ”اس توں پہلے سندھ و پنج مرثیہ موجود کیا ہی اگر کہیں جا ہا دکا سہی ماں ہر جگہ مشہور نہ ہا میکوں دوست نے آکھیا ہندی زبان و پنج مرثیہ بہوں دردناک ہے۔ تو دیا کجھ سندھی شعراء ماتم تے مرثیہ تعریف کرے ثابت سیس دا بک شعر ہے۔

شاہ جے تابوت ساں معطقی اردے پلیور

معطقی اردے پلیور ماں خور خدا رو دے پلیور ۴۱

سید ثابت علی شاہ ثابت دے بارے و پنج آکھیا دندے کہ سندھی فارسی دے علاوہ اپنی ماورکا زبان سرانگلی دے دیا مرثیہ گو شاعر ہن۔ آپ ۱۸۱۰ء و پنج سپہن شریف و پنج فوت تھے۔

سید علی شاہ چھینری جیڑھے بکھر دے علاقے دے رہن دے بک مشہور مرثیہ گو شاعر گزرین۔ پچھلے صفات و پنج آساں انھن دا تفصیلی تذکرہ کر آہوں۔ انھن ہارے مستند روایات ملدن کہ آپ کافی عمر تیں سندھ و پنج وستی وستی پھر دے رہے تے انھن اپنیاں مہلاں تے مرثیہ خوانی نال لوگیں کوں غم حسینی دا سونہاں کریدے رہے تے آپ کنبھ دے علاقے و پنج پنے ماں پتہ لگا انھن کوئی شیعہ کینی تے انھن دسے لوگ صرف لوک داستان کوں دلچسپی نال سنن دن۔ آپ نے دیا اعلان کر دا دتا کہ میں رات کسا کوں بک قصہ سنن دیاں۔ چناچہ جیڑھے

لوگ کھٹے تھے تاں آپنا کر بلا وا واقعہ بڑے پرسوز انداز و توج شروع کیتا۔ اس طرح کہ لوگ رورور کے نڈھال ہو گئے
 ایندے بعد سید علی شاہ نے سندھ دے ڈوبھے دیہاتوں و پنج تے اس طرح ویاں مہلباں کیتاں۔ او جتھے بلبس
 کرنیدے ہن اول توں پے لوگاں کول اطلاع ڈیون واسطے مارو (نقارہ) وجایا و نیدا ہی ۱۲۱۲ اکھاں توں علاوہ
 سندھ دے مونی شعراء نے اپنے کلام و توج جا جاتے واقعہ کر بلا دے حواسے نال شعرا کہین۔

حضرت سچل سمرت - ۱۷۲۹ء - ۱۸۲۶ء

حسن حسین شہادت پائی ڈوبھا قتل کرنیدا کون
 سچو ہے مکین اللہ وا ڈوبھا رام رنجیدا کون

بیدل فقیر سندھی - ۱۸۱۲ء - ۱۸۷۲ء

دم اللہ عشق کیتے میں جانی دے
 عشق کہیں دے نال نہ کیتی جہی نال اماں
 سر اکھاں پاکانڈھی ہویا بے جدہل ہنگاماں
 کر بلا دیا سر زمین نے ہولی تیارت چانی دے

ہمت علی شاہ رضوی - ۱۷۷۰ء - ۱۸۹۰ء

ش ثبوت میڈا ہے مدامی شاہ حسین حمایت حامی
 رکھے شہادت طلب تامی چاش چکھتے خنبر دیا
 دو مونی گھڑولی بھرنیدا آئیاں میں تاں گھڑولی

۱۲۷۲ء - ۱۳۲۲ء

قائم فقیر

شمس قمر قربان مقصود واہ صدق صدق صد بار ڈوبھی
 شوق شبیر شبر و شامل دوست میکوں دلکار ڈوبھی
 حسن حسین حمایت میڈی مولادے مختار ڈوبھی
 قائم حامی دتج حشر دے علی نبی سردار ڈوبھی

۱۲۹۷ء - ۱۳۶۰ء

سید ہادی بخش شاہ مکین -

اکبر ار رحمن سال وا - ڈیکھو حال سید دے بال وا
 تمھیا زخمی ڈینہ زوال وا - اسے امت بال بھلایا
 ڈیکھو حسن دے پتر کاشا دیا - بے وارث تمھی مرشد زادی

آپے گھوٹ کو ہائے نہیں

ایچھے ستم ستائے نہیں

اتھال اسان صرف چند شعراء دا مقصوداً مقصوداً کلام دویں تے اکتفا کیتے ورنہ سندھ دے اکثر سرائیکی شعرا تے
 کہیں نہ کہیں صورت و بیج اپنیاں کانیاں - سہمی حرنیاں ، بھراں - غزلاں ، ڈوہڑیاں و بیج کر بلا دے واقعات کوں
 بیان کیتے -

مرزا قربان علی بیگ قربان :- نڈو آغا حیدر آباد دے صرف بک دے مرثیہ گو واپک اساکوں گے -
 آپ داناں مرزا قربان علی بیگ ہمایا آپ نے مجالس المؤمنین دے ناں نال مرثیے تے مجالس واپک مجموعہ تحریر کیتا -
 اے مخطوطہ سرائیکی تے اردو زبان و بیج ہے - ایندا سن تالیف ۱۳۲۵ھ ہے - اے مخطوطہ انسٹی ٹیوٹ
 آف سندھالوجی دے کتب خانے و بیج محفوظ ہے - ڈاکٹر غلام علی الائن نے کمال مہربانی نال اساکوں ایندے
 کچھ صفحات دی فوٹو کاپی عنایت فرمائی ہے - ایس مجموعہ و بیج حمد - لغت - مرثیے - حمد - ڈوہڑے تے نثری
 مجالس شامل ہن - مرزا قربان علی بیگ دی زبان بہوں صاف - رواں تے پیر اثر ہے - نثر دے دوران
 ڈوہڑے تے بند شامل کیتے گن - کتاہیں کتاہیں نثر دے درمیان اردو زبان و بیج بند دی تحریر کیتے گن -
 ڈوہڑا دیکھو -

نانی میڈیا ہے فاطمہ زہرا ہاں دختر تنہا عربی دی
 شافعہ محشر آبدن میگوں تے زوجہ ہاں علی دی
 جیندے غم و بیج کل مومن عربیاں ہن ہاں مائی اول ولی دی
 ہر وقت بھر غم و بیج رزندی ہاں میں ڈکھی ستم رسیدی
 بے بازو میڈے سلامت رندے کیوں شبیر کوں کوئی مرید
 بے میں جیندا رندہ اکرل و بیج کیوں شہرا لورہ و سیندا
 جڈاں بازو میں فریب دے کپٹے میں دو اہم پائی بھرنیدا
 ہم ارمان شبیر ہنگلا رہ گیا وداں ہن میں ہتھ ملیندا
 مرزا قربان دی نثر دی شعراں دانگوں پوتی پرتی ہے - بک نثری نگرا دیکھو -

تفسیر لولاک کنوں میان ہے - جو سبب پیدائش دا اد زلیشان ہے - اوندکی ثنا ادا کرن میگوں
 کیا امکان ہے - اتھ عاجز زبان ہے - تمک مقرب انبیائے مرسل ہر بک لغت خوان ہے -
 قصہ :-

واہ شان عجب ایس پاک دا ہے - جو باعث ارض اخلاک دا ہے
 بیا لقب انیکوں لولاک دا ہے - اتھ کم نہیں ادراک دا ہے
 جو لغت کھتے ایس پاک دا ہے - مدھوش عقل چالاک دا ہے

موقوف اتھال ہر بات کور

صلوٰۃ پڑھو صلوٰۃ پڑھو ۴۳

مرید حسین مرید کربلائی مشہدی :- مرید حسین مرید کربلائی مشہدی کا کوٹ ڈیجی ریاست خیر پور سے
دوں دان ہن۔ آپ مشہور مرثیہ گو شاعر سیں غلام حیدر فدا سے سنگی سیں سید فضل حسین و فدا سے شاگرد ہن
مرید کربلائی نے اردو سے سرائیکی و پنج مناقب سے مرثیے کھین۔ غلام حیدر فدا سے سید فضل حسین و فدا سے مرثیاں
دے مجموعہ تصویر کربلا و پنج مرید کربلائی دی رباعیات سے قصیدہ شامل ہن۔ مرید حسین مرید دے بک قصیدہ
دے کچھ شعر غرتے طور۔

بشر کر علیٰ وی شتا توں ہمیشہ - اے فرض خدا کر ادا توں ہمیشہ
اے ذکر علیٰ ہے عبادت خدا وی - علی اسم اللہ کا توں ہمیشہ
جے ظلمت اندر وی کرن دور چنڈیں - محبت وا ڈیوا جگا توں ہمیشہ
مرید علی بیت جنت جے گھنڑیں - علی دے قصیدے بنا توں ہمیشہ ۱۳

سرائیکی مرثیے دے خاص گن :- مرثیہ سرائیکی شاعری دا او مان ہے جیڈے سبوں ایں زبان
دی شاعری سے ادب کوں برصغیر پاک و ہند دیاں زبانوں و پنج غرت، دوائی سے شہرت لغیب تھئی۔ سرائیکی
زبان دے شعری ادب دا بک بہوں وڈا حصہ مرثیہ گو شعرا دیاں تخلیقاں دے نازیں ہے۔ اسان ہن
مختصراً سرائیکی مرثیے دیاں خصوصیات سے روشنی پندے ہیں۔
۱۔ مرثیے دیاں تمام ساریاں لفظی سے معنی تہاں کوں دے سہنہ پ سے سلیقے نال سرائیکی مرثیہ گو شعرا ورتیا
مثلاً جنگ نامہ۔ سلام۔ قصیدہ۔ نوحہ۔ سوزا وغیرہ۔ اصناف سخن دے حوالے نال جیڑھیاں اصناف مرثیے
و پنج استقلال تھیاں۔ اصناف و پنج مشنوی۔ کلیاں۔ ڈوبڑے تے چولہے۔ دفعہ۔ بند۔ مدس۔ سہی حرنی
خمرہ۔ گھڑولی، سہی حرنی ڈھولہ خاص طور سے قابل ذکر ہن۔ ابتدائی دور و پنج یعنی پارہویں صدی ہجری میں
مشنوی دا انداز۔ کلیاں یعنی ڈو ڈو معریاں دے بیت۔ ڈوبڑے۔ بند تے سہی حرنی دے روپ و پنج مرثیہ
کیا دیندا ہی۔ پارہویں صدی و پنج دفعہ یعنی چار معریاں دے بک بک ڈوبڑے دے تسلسل نال کہیں بک شہادت
دے واقعہ کوں بیان کرن کولاز زیادہ رواج ملیا۔ دفعہ دے و پنج ڈول ڈول سر دے قریب وی ڈوبڑے
کھیچے گئے۔ پارہویں صدی و پنج ہی دفعہ دے نال نال نثری ٹکڑے دی مرثیہ دا حصہ بن گئے۔ اصناف نثری
ٹکڑیاں نال شاعر واقعات دیاں کڑیاں ملیڈے ہن۔ تیرہویں صدی و پنج مدس تے خمرہ اور ڈوبڑھیاں
ڈھیر ساریاں اصناف مرثیے دے مفامین واسطے درتیاں گیاں تیرہویں تے چوڑھویں صدی سرائیکی مرثیے
دے عروج دیاں صدیاں ہن۔ مرثیے نے ایں دور و پنج شاعری سے فنن دی چوٹی کوں سمجھ لا گھدا۔
اردو مرثیے دے عناصر ترکیبی۔ چہرہ سراپا۔ رخصت آمد۔ رجز جنگ۔ شہادت ہن۔ اگرچہ سرائیکی مرثیے

وہج میں ترتیب نال پیش نہیں کیئے گئے، پر اسے سبھے عناصر سرائیکی مرثیہ وہج کالوکان تھی تے آئین تے مرثیہ گو شعراء نے انھال موضوعات تے وہج رنج اپنی تخلیقی جبر ڈکھائے۔ انھال سارے عناصر واقعات و تعلقات واقعات کر بلا نال ہے تے سرائیکی مرثیہ وکی پور وکی طرح انھال واقعات وکی بنیاد تے قائم ہے۔

۲۔ معیار اور موضوع دے اعتبار نال سرائیکی مرثیہ مختلف مراحل وچوں گزرئیے۔ مرثیہ وکی ابتدائی حالت وہج مذہبی اعتقادات وکی وجہ کوں فن شاعری تے توجہ گھٹ ہی۔ مگر آہتہ آہتہ شعراء نے ایس طرف بھریاں توجہ ڈتی۔ بدریج مرثیہ گوئی دے پیئے وہج اضافہ تھیا۔ زبان وکی صفائی۔ زبان وکی وسعت الفاظ دے انتخاب۔ روزمرہ محاوریاں۔ تشبیہات توں علاوہ ادب وکی چاشنی تے حسن بیان ایندیکہ سبھاں بنریا۔ تاریخی واقعات دے بیان دے نال تخلیقی تفضیلات جو مرثیہ گو شعراء وکی اپنی تخلیقی فکر دا نتیجہ ہن۔ اول نے مرثیہ دے موضوع کوں پہوں وسیع کر چھوڑیا تے انسانی زندگی۔ اخلاقیات سماجی قدراں جاتی دے وسیع تناظر وہج ابھر کے اساڈے سانسزس آیاں۔ مرثیہ گو شعراء اپنے عظام وہج اہلیت عظام وکی سیرت بیان کریدیں ہرئیں فضائل انسانی دیاں بہترین تصویراں اساڈے سامہیں رکھیاں۔ ایس طرح سیرت نگاری واکہ مثالی مضامین سرائیکی مرثیہ نے ادا کیتا۔ ڈوجھے دے موضوع جیڑھے سرائیکی مرثیہ وکی پیشانی تے پکھدے کھڑے۔ انھال وہج خاص خاص سماعت۔ شجاعت، عالی ہمتی و گزیر۔ صبر و تحمل۔ ایثار۔ وفاداری۔ ارادے وکی پختگی۔ عزم تے استقلال۔ ایمان وکی سلامتی یقین حکم۔ خدا ورسول وکی خوشنودی واصل۔ باطل دے اگوں سر نہ جھکاؤن واورس۔ احوال تے حق وکی خاطر جان و مال وکی قربانی۔ بندگی و مقام تے غلظت و شجاعت، قابل ذکر ہن۔ سرائیکی مرثیہ اساڈے ادب کوں ادبی سطح تے جیڑھیاں بیاں سرکھڑیاں عطا کیتن۔ انھال وہج جذبات نگاری، مکالمہ نگاری۔ واقعہ نگاری، ڈرامائی عناصر، خودکلامی، منظر نگاری، مرتعہ نگاری، مقامی ثقافت، علاقائی رسم و رواج تے سرائیکی معاشرت وکی بھرپور عکاسی شامل اسے۔ سرائیکی زبان دے مرثیہ نے ادب وکی خدمت دے علاوہ اساڈے دین وکی خدمت تے تبلیغ وہج وکی ڈوا اہم کردار ادا کیتے۔ اسلام وکی تاریخ۔ اسلامی تعلیمات۔ قرآنی آیات و حدیث وکی تفسیر بیان کیتی گئی اور انھال دا زیادہ توں زیادہ شاعری وہج استعمال کیتا گیا۔ عالمی ادب واکہ وڈا موضوع رزمیہ ادب شمار تھیندے۔ سرائیکی زبان دے مرثیہ گو شعراء نے واقعات کر بلا دے حواس نال اساڈی زبان دے دامن کوں اٹھائی تے اُچے پیمانے دے رزمیہ ادب نال مالا مال کیتے اور رزمیہ شاعری وکی وسیع تے مکمل موضوع وکی حیثیت نال سرائیکی مرثیہ وہج اپنے لسکارتے جھلکار ڈکھیندیکہ ڈسدیکہ ہے۔ اینویں زندانی (حیات) دسم ادب واکہ نو لیکلا موضوع انھال مرثیاں دے دنیاں وہج ڈسکدا ہویا ملدے۔ مختصر اسے کہ سرائیکی زبان وکی مرثیہ گوئی اپنی اک علمی دینی اور ادبی فزیدت و عظمت رکھدی اسے۔

دنیا نے ادب دیکھا ساری رزمیہ شاعری اس طرز کی حیثیت رکھتی ہے۔ حقائق اور تاریخی واقعات کی سند انہیں کون حاصل کرتی۔ سرایتی زبان دیکھا رزمیہ شاعری تاریخی حقائق سے مبنی ہے اور ایذا نفس معزوں سپائیاں اور صداقتوں کے حوالے پیش کرتا ہے۔

saraikibooks.acw-614.com

حواشی - باب پنجواں

- ۱- ڈیر گوبہر ملتان - زبان کی تاریخ - صحت و ترجمہ از اختر وحید - مطبوعہ ملتان ریسرچ اکیڈمی ملتان ۱۹۵۲ء ص ۹
- ۲- تاریخ سندھ - اعجاز الحق قدوسی - حصہ اول، مرکزی اردو بورڈ لاہور ۱۹۷۶ء ص ۲۹۹
- ۳- الاطلاق النفیہ - ابن رسنند بحوالہ تاریخ سندھ ابو ظفر ندوی ص ۲۵۵ مطبع معارف انٹرنیشنل ۱۹۷۷ء ص ۱۳۵
- ۴- مروج الذهب جلد اول - بحوالہ تاریخ سندھ ابو ظفر ندوی ص ۲۱۱ مطبع معارف انٹرنیشنل ۱۹۷۷ء ص ۳۸۷
- ۵- سفرنامہ اسحاق اعظمی حالات سندھ - لیڈن بحوالہ تاریخ سندھ ابو ظفر ندوی ص ۲۱۷ مطبع معارف انٹرنیشنل گڑھ ۱۹۷۷ء ص ۱۸۵
- ۶- برصغیر اور عرب مورخین از خورشید احمد فاروق - نفیس اکیڈمی کراچی ۱۹۸۶ء ص ۱۷۵ تا ۱۹۱
- ۷- کتاب اہند ترجمہ سید امیر علی - انجمن ترقی اردو ہند دہلی ۱۹۲۱ء ص ۱۵۵
- ۸- دائرہ معارف اسلامیہ اردو جلد ۲/۱۶ پنجاب یونیورسٹی لاہور ۱۹۷۸ء ص ۲۱ تا ۲۵
- ۹- ڈیر گوبہر - از اختر وحید - مطبوعہ ملتان ریسرچ اکیڈمی ملتان ۱۹۵۲ء ص ۹
- ۱۰- تاریخ ادبیات مسلمانانِ پاکستان دہند - چودھویں جلد - پنجاب یونیورسٹی لاہور ۱۹۷۱ء - مقالہ میر جاناں الہی دیکھا ص ۲۶
- ۱۱- العقیق العتیق - سرائیکی ادبی مجلس بہاولپور ۱۹۷۱ء ص ۱۲۵
- ۱۲- ڈیر گوبہر - از اختر وحید - مطبوعہ ملتان ریسرچ اکیڈمی ملتان ۱۹۵۲ء ص ۹
- ۱۳- تاریخ ادبیات مسلمانانِ پاکستان دہند - تیرھویں جلد - جلد اول - پنجاب یونیورسٹی لاہور ۱۹۷۱ء ص ۲۵۵
- ۱۴- "بوجھ نربن" اسماعیل انیسوی ایشن برائے پاکستان کراچی ص ۱۳
- ۱۵- "سی حسنی" سید احمد شاہ شیعہ امامی اسماعیل انیسوی ایشن کراچی ص ۲
- ۱۶- سرائیکی شاعری - از کیفی جامہ پوری - بزم ثقافت ملتان ۱۹۷۹ء - ص ۵۸
- ۱۷- باران انواع - از مولانا عبداللہ لاہوری ص ۲۷۸ بحوالہ "جنگ نامہ" مقبل تے پنجابی مرثیہ "ڈاکٹر شباز ملک" ۱۹۷۲ء
- ۱۸- تاج بک ڈپو لاہور ۱۹۷۲ء ص ۳۳
- ۱۹- پنجابی ادب دی کہانی - عبدالغفور قریشی - عزیز بک ڈپو ۱۹۷۲ء ص ۲۱۲
- ۲۰- پنجابی ادب دی مختصر تاریخ - حصہ اول - ڈاکٹر موہن سنگھ دیوانہ - گیلانی پریس لاہور ص ۱۵۱
- ۲۱- جنگ نامہ مقبل تے پنجابی مرثیہ از ڈاکٹر شباز ملک - تاج بک ڈپو لاہور ۱۹۷۲ء ص ۲۵ تا ۸۱
- ۲۲- مجموعہ ابیات باہر مرتبہ ملک فضل دین لاہور ص ۹
- ۲۳- مقالہ عین الحق فرید کوئی ماہنامہ ماہ نو لاہور جون ۱۹۸۸ء

- ۲۳ - مثنوی سیف الملک ترجمہ محمد بشیر احمد غلامی - اردو اکیڈمی بہاولپور ۱۹۴۲ء ص ۴۶
- ۲۲ - سرائیکی مرثیہ گوئی کے چار سو سال از خلش پیر اجمالی بکھر ۱۹۸۵ء ص ۳
- ۲۵ - فوٹو سٹیٹ بیاض تعلیمی سید زماں شیرازی - مملوکہ راقم
- ۲۶ - تعلیمی نسخہ بیاض سید زماں شیرازی مملوکہ سید خورشید عالم شیرازی - امام بارگاہ لاہور ڈیرہ اسماعیل خان
- ۲۷ - ایفا
- ۲۸ - ایفا
- ۲۹ - تاریخ عزا - از جعفر نقوی - غیر مطبوعہ - ملکیہ فقیر نور جعفری شہر سلطان
- ۳۰ - تاریخ ادبیات اردو ترجمہ مرزا عسکری مکتبہ نو مکتور لکھنؤ ص ۲۲۶
- ۳۱ - ایفا ص ۳۱۷
- ۳۲ - گلشن بے خار - از شیفتہ - مجلس ترقی ادب لاہور ۱۹۴۳ء ص ۲۲۱
- ۳۳ - آبِ حیات - مولانا محمد حسین آزاد - شاہ میل پبلی کیشنز لاہور ۱۹۵۰ء ص ۱۸۲
- ۳۴ - سرائیکی شاعری از کیفی جامپوری - بزم ثقافت ملتان ۱۹۴۹ء ص ۹۲ و ۲۲۲
- ۳۵ - ملتانی مرثیہ - از خلش پیر اجمالی - پاکستان پنجابی ادبی بورڈ لاہور ۱۹۸۶ء ص ۲۵
- ۳۶ - تعلیمی بیاض از چرخ حسین بخاری سکڑ بلوٹ بذریعہ الہی بخش سودائی ڈیرہ اسماعیل خان مملوکہ راقم
- ۳۷ - کلیات سودا جلد دوم ص ۱۸۶ بحوالہ " جنگ نامہ مقبل سے پنجابی مرثیہ " از ڈاکٹر شہباز ملک ۱۹۷۲ء ص ۳۶
- ۳۸ - کلیات سودا - منشی نو مکتور لکھنؤ ۱۹۳۲ء ص ۱۳ تا ۳۲۵
- ۳۹ - تاریخ ادب اردو - رام بابو سکینہ ص ۳۱۲
- ۴۰ - فردوس الشہداء از سید غلام محمد شاہ تحصیل خورشاب تعلیمی نسخہ مملوکہ خلش پیر اجمالی بکھر
- ۴۱ - تعلیمی بیاض غلام سکندر غلام مملوکہ راقم
- ۴۲ - جلد ستہ مرثیہ ملتانی - الہی پریس آگرہ ۱۳۱۵ھ ص ۱۹
- ۴۳ - ملتانی مرثیہ - از خلش پیر اجمالی - پاکستان پنجابی ادبی بورڈ لاہور ۱۹۸۶ء ص
- ۴۴ - جنگ نامہ اکبر شاہ بحوالہ سرائیکی زبان سے ادب - دانش دکن پوری - سرائیکی ادبی مجلس بہاولپور ۱۹۸۷ء ص ۱۷۵
- ۴۵ - جلد ستہ مرثیہ ملتانی - الہی پریس آگرہ ۱۳۱۵ھ ص ۳۲
- ۴۶ - سرائیکی مطالعے کے سوال از سی شکیل ترجمہ دانش دکن پوری سرائیکی ادبی مجلس بہاولپور ۱۹۸۶ء ص ۱۱۷
- ۴۷ - انڈولو سید خورشید عالم شیرازی ایڈوکیٹ و مبتم امام بارگاہ لاہور ڈیرہ اسماعیل خان .

- ۲۸ - قلمی بیاض سید ذوالفقار علی شیرازی امام بارگاہ لاہور میں۔ ڈیرہ اسماعیل خان
- ۲۹ - مجموعہ مرثیہ و رباعیات و تقریرات۔ سید علی شاہ "کلاس" الہی پریس آگرہ ۱۹۵۳ء
- ۵۰ - گلدستہ مرثیہ ملتان۔ الہی پریس آگرہ ۱۳۱۵ھ ص ۳۳
- ۵۱ - انوار السمر۔ گلدستہ منظر ملتان ایکراک پریس ملتان ص ۳۷
- ۵۲ - گوہر نورانی جذبات عاشق ملتان۔ کتب خانہ صادقہ ملتان ص ۲۷
- ۵۳ - تنویر الالبصار از منشی محمد رفغان بہار ص ۱۹
- ۵۴ - قلمی بیاض سید امام علی شفیق مملوکہ حبیب نائق ملتان۔
- ۵۵ - گفتار ذوق یعنی اسرار شوق از منشی نبی بخش شوق شجاع آبادی۔ کتب خانہ صادقہ ملتان۔
- ۵۶ - مولود شریف جدید و دفعہ فقیر والا نور احمد نون گدائی ص ۲۹
- ۵۷ - باغ ارم مولوی فیض بخش محمد ذوالفقار ہستہ مرثیہ خانی ص ۶۸
- ۵۸ - ملتان مرثیہ از ڈاکٹر کرسٹوفر شیگل۔ پرونیور لندن یونیورسٹی (انگریزی)
- ۵۹ - تاریخ ادبیات مسلمانان پاکستان و ہند۔ تیرمویں جلد۔ پنجاب یونیورسٹی لاہور ۱۹۷۱ء ص ۵۲۷
- مقالہ پرونیور لطف اللہ بدوی
- ۶۰ - ذکر حسین پنجابی زبان میں مقالہ از عین الحق فرید کوٹی۔ ماہ نو لاہور نومبر ۱۹۸۲ء ص ۸۱
- ۶۱ - تاریخ ادبیات مسلمانان پاکستان و ہند۔ تیرمویں جلد۔ پنجاب یونیورسٹی لاہور ۱۹۷۱ء ص ۵۲۹ تا ۵۵۰
- ۶۲ - تاریخ عنزا از جعفر نقوی۔ غیر مطبوعہ۔ ملکیہ فقیر نور جعفری ملتان
- ۶۳ - مجالس المؤمنین از مرزا قمران علی بیگ قمران۔ قلمی اسٹیٹ ٹیوٹ آف سندھیا لونی لاہور میں۔ جام شورو سندھ۔ ۱۳۳۵ھ
- ۶۴ - تصویر کر بلا از غلام حیدر خدا ونا۔ مکتبہ صدیقہ ملتان

saraikibooks.acw-614.com

پہلوں باب

سرایکی شاعری دا پہلا دور

دینی شاعری دا دور

۵۰۰ھ قوی ۱۱۰۰ھ

۶۱۱۰۷ ۶۱۴۸۹

سیاسی ادوار دا خاکہ

سرائیکی زبان دے قدیم دور دے ادب دا ولور گھنن توں پہلے خودی کا ہے کہ ایس تلی ویب تے ایس دھرتی دے قدیمی تاریخی - مذہبی تے سماجی حالات دا تصور اپوں تیزیہ کیتا رہے۔ سرائیکی زبان دا علاقہ قدیم و عظیم وادی سندھ دے مرکز و توح آندے۔ عظیم وادی سندھ دیا تہذیب ترے وڈے دریازاں دے کنڈے اتے کھنڈی ہوئی ہندی اے۔ اے دریازاں دریائے سندھ جیکوں عہد قدیم و توح سندھو اکھا ویندا ہئی۔ ڈوجھا دریا ہے ہاکڑا، جیکوں آریا عقیدت نال سرسوتی آندے ہن تے تریجھا دریا ہے۔ ستلج جیکوں اول ویلے ستاورد دے نال یاد کیتا ویندا ہئی۔ انھاں دریاداں دے نیڑے تیرے اتنی تہذیب دا ایس علاقے و توح آغاز تھیا۔ اے ادوت تے جیڑے اتنی تمدن اجاں پنہریں پنہریں اکھیں پیا کھویندا ہئی۔ پتھر دے زمانے دا اتن تنگ تاریک غاراں وچوں نکل تے آبی گزرگا ہراں دے کنڈے تے اپنیاں رستیاں آباد کریندا ہے۔ دل ہولے ہولے اتھاں۔ بابل مصر دیا ہمدھ یک وڈی تہذیب پڑ بدھنڈے۔ ہڑپ تے موشہو داڑو دے شہر اسرن لگدن۔ وادی سندھ دیا تہذیب کول ہک تنظیم ملدی اے۔ اتھوں دے دسوں دانڑاں دا رہن سہن تے ثقافت حد درجہ معیاری تھی ویندی ہے۔ ہڑپ تے موشہو داڑو دے شہر نہایت سلیقے نال تعمیر تھے۔ انھاں دیاں سڑکاں یکیاں تے ہک ڈوجھے دے زاویہ تا کمر تے تعمیر کیتاں گیاں۔ پانی دیا نکاسی دا بہترین بندوبست کیتا گیا۔ شہر و توح چھوٹیاں نالیاں وڈیاں نالیاں نال آن تے ملین ہا۔ ہرنالی یکیا تے حفظان صحت دے اصولاں دے مطابق ہئی۔ آج دیاں انھاں شہراں دے کھنڈرات و توح موشہو داڑو و احام تے ہڑپ دا اناج گھر اول عہد دے تہذیب تے تمدنی عروج دیاں نشانیاں ہن! ایس عظیم وادی سندھ دے ادھ و توح یعنی ہڑپ تے موشہو داڑو دے درمیان اجوکے سرائیکی علاقے و توح کیا ہئی۔ اور اتھوں دیا تہذیب و تمدنی حیثیت کیس طرح ہئی ایس بارے ماہرین اثریات اساد دیا کافی مدد کرنین۔

سر مورٹیر و پیلر نے ایس یقین دا اظہار کیتا ہا کہ وادی سندھ دیا قدیم تہذیب دے ڈو وڈے شہراں ہڑپ تے موشہو داڑو دے عین وسط و توح داتھج بہاولپور دے علاقے و توح ایس قدیم تہذیب دے مرکز ضرور ہوسن۔ چناچہ انھاں نے بہاولپور دے حراسے چولستان و توح یاراں ایجھ مقامات دیا نشاندھی کیتی۔ ایندے بعد سر آرل سٹن نے انھاں جاہیں تے آزمائشی کھدائیاں کروایاں۔ اور اتھوں ہڑپانی تہذیب دے شواہد ملے۔ اینویں معروف اطالوی محقق اور تاریخ دان ڈاکٹر ایل پی کساٹورکا دریائے ہاکڑا دے کناریاں تے قدیم تہذیب گولینڈے رہے^۲۔ انھاں گول پھول کول موجودہ ۱۹۹۹ دے ماہر آثار قدیمہ ڈاکٹر رفیق منگل تے بنے لاتے ہڑپ، موشہو داڑو دے عین وسط و توح حراسے چولستان و توح ہک وسیع قدیم شہر گنوری والا دے آثار دریافت کر گئے۔^۳ ایس طرح ملتان دا قدیم شہر ہڑپ۔ اوتھ دیا تاریخ ہڑپ یا بہاولپور دا

عمرائے چولستان اسے سبھے عہد قدیم کے تمدنی ارتقاء ویاں کڑیاں بن ویندن۔ اتے ایہو او پہلی پورٹی ہے جتوں اسوں ایں علاقے دی فکری اساس دی طرف تھوڑا جیہا اگوں تے سُردے ہیں۔ دراوڑی تہذیب دے ایں عروج یافتہ زمانے وچ تاریخ ہک نویں کڑوٹ گھڈی ہے تے اٹھال آریا جلد اور تھی ویندن۔ جیندے نتیجے وچ دراوڑی تمدن کول زوال تھیندے تے ہک نواں آریائی تہذیبی روپ وادی سندھ دا مقدر بنرے۔ آریا جیڑے ایں علاقے وچ بچی طرح اپنے قدم جا گھندن۔ انھوں کول سکون و اطمینان حاصل تھیندے تاں او اپنے فکری تے تہذیبی ورثے کول تھریا صورت اتج محفوظ کرن دا کم شروع کریندن۔ ایں طرح آریاواں دی ایں کوشش کے نتیجے وچ وید تخلیق کیتے ویندن۔ اسے گیت اول طویل فائز شدہ زمانے دی یکتا یا دو گارہن جیندے جالیاتی قدر و قیمت بہوں زیادہ ہئی تے جیں وچ حقیقی شاعری دی جھلک ملدے ہے۔ انھوں ویداں وچ جتوں آریائی تہذیب و تمدن دا عکس ملدے اٹھال اسے وید ایں علاقے کے سب توں پہلے شعری ورثے کے روپ وچ اساتذے ساغتر میں آندن۔ انھوں ویداں وچ سب توں قدیم رگ وید ہے جیندے عہد تصنیف ۱۵۰۰ تا ۱۲۰۰ قبل مسیح دا زمانہ ہے۔ قدیم ادبی اور آریائی شعرات و نلف و اشا بکار اسے رگ وید کیڑے علاقے وچ تخلیق تھیا اسے ہک سوال پیدا تھیندے جیندے جواب وچ اسوں اتنا آکھ سکدے ہیں کہ ویداں وچ پنجاب کے دریا نواں کے تھیندے ہن۔ شروع دے ویداں وچ کتھا ہیں گنگا جنا و ذکر کینتی حرف سندھو (دریا سندھو) سرسوتی (ہاکڑہ، شتادرو، ستلج) تے دپاش (بیاس)، دی مہت وچ آریا سرشار بوندن۔ او انھوں دریا نواں کول پیار نال کھیر بڑیوں وایاں گڑیں۔ تیز تے خوبصورت گھوڑیاں۔ اسپنڑیاں ملواں تے بھینڑیاں تک سٹیندن۔ کیوں جو اوں ویلے دے انسان دی زندگی دی ڈھیر ساری ضروریات دا انحصار دریاواں تے آبی نزر لگا ہواں نے ہئی۔ ایہو وجہ ہے کہ زمانہ قدیم وچ ندیاں اور دریاواں کول انتہائی اہمیت حاصل ہئی۔ رگ وید وچ سرسوتی دریا یعنی اچ کے عمرائے چولستان دے خشک دریائے ہاکڑہ دا تذکرہ کیڈی عظمت نال کیتا گے۔

د سرسوتی ندیاں وچ سب توں پاک ہے اور پیاڑاں توں آکے سمندر وچ بڑھاندا ہے۔ دنیا واسطے او دولت تے مسرت گھن تے آندا ہے۔ جیڑے لوگ ایندے کناریاں تے آباد ہن۔ انھوں واسطے پانی وچ کھیر تے ماکھی ہے۔ ۵

ظاہر ایں اوں ویلے انھوں دریا نواں کے کنڈے تے آریا آباد ہن۔ تے انھوں دریاواں دی شادابی توں رنج رنج تے ناملے پے چیندے ہن۔ ایں طرح دے بہوں سارے گیت اساتذے ایں تیس کول یقین دا درجہ بڑیندن کہ اسے وید ویا وادی سندھ کے ایں دل اور دچکارے سرائیکی علاقے وچ تخلیق تھئے اور عہد قدیم کے ایں بہوں وڈے تخلیقی معجزے کے خالق دانشور ہیں علاقے کے وکوں

وان ہن۔ اگر اس علاقے کے قدیم اناطیر کا ورثے کی گول پھول کیتی ونچے تاں کئی ایجھ پرانے گیت ہن دی گویئے ونج سگدن۔ جنھاں وانگری۔ گانڈھا صدیل پھول دیاں انھاں گم شدہ تے معدوم صدا داں نال ملدے۔ جہد قدیم کے اسے پہلی تخلیقی شاہکار ہن۔ جیڑے اس سرزمین توں ابھریئے۔

آریاواں کے بعد اس علاقے تے نویں نویں فاتحین کے پرچم بہر بندے رہیئے۔ نویں نویں تہذیبیاں اس علاقے تے اپنا اپنا اثر و سرخ چندیں رہیاں۔ دارپوش اول شہشاہ ایران (۵۲۲-۴۸۶ ق م) نے وادیاں سندھ دے پورے علاقے کوں اپنی سلطنت و ترح شامل کر گدھا۔ اس طرح ملتان تے سندھ کے علاقے تے ۵۰۰ ق م توں ایرانی تہذیب و ثقافت کے اثرات پورن لگ پے۔ ۲۲۷ قبل مسیح و ترح سکندر اعظم نے وادیاں سندھ تے حد کیتی۔ مگر انھاں یونانی اثرات اتنے زیادہ نہ پے۔ تاریخ و اسے عمل چند گیتا اور اشوک توں سدا سہریا اسلامی تہذیب کے اثر و لغز و تک بچدے۔ اگرچہ عرب تے سندھ کے تعلقات منڈھ قدیم توں قائم ہن۔ ظہور اسلام توں صدیاں پہلے عرباں دے تجارتی جہاز بحر عرب کوں عبور کرتے چین ویندے ہن۔ راستے و ترح او سندھ دیاں بندرگاہاں تے رک تجارتی مال دی خرید و فروخت کریندے ہن۔ انویں اس علاقے دا حال عرب نمالک تیں بجدا مگر حقیقی تہذیبی اور تمدنی اثر و سرخ دا آغاز اول ویلے تھیا جیڑے محمد بن قاسم اسلامی لشکر نال ۷۱۱ ق م و ترح دیبل بجایے دیبل و کا فتح کے بعد نیروں۔ سہوان۔ بہمن آباد کوں فتح کریندا اسے نیلگر سپہ سالار ملتان دیا طرف ودھیا تے ۷۱۳ ق م و ترح مسلماناں نے اسے تاریخی مقام دی فتح کر گدھا۔ اور اس طرح بڑوں سال کے عرصہ و ترح سندھ تے ملتان تیں سارا علاقہ مسلماناں دے تھو آ گیا۔ اسلام نے اس علاقے و ترح مساوات۔ ایثار۔ رواداری۔ اخوت تے علم و فضل دی بنیاد پاتی مسلماناں کے حسن سلوک۔ طرز بود باش اور سماجی روش نے مقامی لوگاں کوں حد درجہ متاثر کیتا۔ مسلمان فاتحین دی اخلاقی بلندی تے سونٹیاں تدرال بڑیکھ تے مقامی آبادی خود بخود اسلام دے سر ہنئے دین و ترح داخل تھیون شروع تھی گئی۔ آپس دا میل جول ودھیا۔ عربی تے اسلامی تمدن نے اپنے اثرات ونڈائے۔ تہذیبی دھارے اس نویں دین تے اسلامی اقدار توں اپنی سماجی زندگی دا حصہ بنادن شروع کیتا۔ زبان و ادب تے ثقافت تے دی ایندے اثرات مرتب تھے اور اس طرح صدیاں کے میل جول نال اگلوں تے ونج تے اسے علاقہ اسلامی تہذیب و ثقافت دا مرکز و محور۔ علمی اور ادبی گہوارہ بنیا۔ ملتان۔ اوتج نئے منصورہ و ترح عربی تے فارسی زبانوں دی درس و تدریس شروع تھی تاں مقامی زبانوں تے ایندے لائی اثرات ودھیے اور وقت کے نال نال اس علاقے دا تہذیبی اور علمی تشخص عربی فارسی زبانوں نال اس گندھ چھچ گیا کہ ول آنج تیں صدیاں گزرن دے بعد دی اسے گانڈھا اوٹ

برقرار ہے۔ ۲۶۵ھ (۸۵ - ۱۸۷۹ء) وچ دبار خلافت توں پنج تھیں دے بعد سندھ وچ ملتان تے منفرہ
 بڈوں وسیع تے خود مختار ریاستاں قائم تھی گئیاں! ملتان پہلے منفرہ دے تحت ہی مگر تریبھی صدکا ہجری وچ ملتان واقع
 منفرہ نال ختم تھی گیا۔ مسعودی بیان ہے کہ او جیڑے ۳۵۳ھ وچ ملتان آیا تاں ملتان وچ سامہ بن لوکا دے خاندان
 دی حکومت تھی۔ ایس توں علاوہ ابن خلدون۔ بشاری مقدسی۔ اصطخری تے البیرونی دے حوالے اسان گذشتہ ابواب وچ
 پیش کر آئے ہیں۔ ملتان تے عرباں نے پہلی صدکا ہجری وچ قبضہ کیا اور غزنوی عہد تیں اسے قبضہ برقرار رہیا۔ مختصر اچھا
 وقت دے نال ابوں ددھوں تاں معلوم تھیندے کہ سندھ تے ملتان وچ بڑھتی صدکا دے آخر اور تریبھی صدکا ہجری دے شروع
 وچ حضرت علیؑ دے اولاد زید سے عمر الاطرف دے بنی بنو عباس دے اقتدار علویاں دے خروج دے وجہ توں ہجرت
 کرتے اتھاں پہنچ چکے ہن سندھ تے ملتان اولاد علیؑ واسطے امن دے جا ہی۔ ایس توں پیغمبر اسلام سرور کائنات حضور نبی
 کریم صلعم دے اولاد و اشرف حاصل ہون دے وجہ توں انھوں دے نو مسلم ایس خاندان نال انتہائی عقیدت رکھدے ہن۔ تاریخ
 ابن خلدون دے مطابق اتھاں آرن دے سادات دے اثریت اسمعیلی تھی۔ اور انھوں دے زبان ہندی ہی۔ علاوہ عنین نوری
 اپنی کتاب نقش ملتان وچ علامہ سید عبدالحی حسنی دے تصنیف نزہتہ الخواطر دے حوالے نال اسے بڈوں بڈین کہ ملتان
 وچ آرن دے سادات علوی دے اثریت اسمعیلی مسلک دے پیروکار ہے تے انھوں دے زبان ہندی (ملتان یا سرائیکی) تھی
 ایس حوالے توں بڈوں گالھیں نتر کے سائنس آرن۔ بک تاں ملتان وچ اسمعیلی مبلغین دا اثر سونے قائم تھیاتے
 بڑھیا انھوں نے تبلیغ واسطے مقامی زبان کوں استعمال کیا۔ اسے بڈوں نتر کے سرائیکی ادب دے قدیم دور دا جائزہ
 گھنن ویسے اس بڈوں بھوں مددگار تھین۔ اسے بک تاریخی حقیقت دے ہے کہ ملتان وچ اسمعیلی بزرگان دی آمد تے
 انھوں دیاں تبلیغی سرگرمیاں نے مذہبی اقتدار دے پھیلان دے علاوہ اور دیے دے سرائیکی زبان دے فروغ اور وادھ
 وچ بھوں وڈا کردار ادا کیا اور ایس طرح ملتان تے ادب کوں علم ادب دے مرکز ہون دے علاوہ پہلے اولی گھوارے
 ہون دے عزت دے حامل تھی۔ سرائیکی مرثیہ ایس ماحول وچ پیدا تھیاتے اور نے پورے ہندوستان دیاں اکھیں وچ
 واقعات کربلا دے دردیے اظہار نال بھوں بھرتے۔ اور صدیاں تے گھنڈی مرثیے دے اسے روایت ادب وچ
 سرائیکی ادب دامن ہے۔

ملتان اتے قراقرظ دا اقتدار چوتھی صدکا ہجری دے نصف آخر وچ قائم تھی گیا ہی۔ ایسے بعد ایس علاقے وچ غزنوی
 عہد حکومت دا آغاز تھیندے۔ ۳۸۱ھ وچ پہلے پہل سبکتگین نے ملتان دے طرف توجہ کیتی۔ اوں دی وفات دے بعد
 ۳۹۵ھ - ۱۰۵۲ء وچ سلطان محمود غزنوی نے ملتان دے متعلق ہندو ریاست بھائیہ تے حملہ کیا۔ ایس مہم
 دے بعد ۳۹۶ھ وچ محمود غزنوی ملتان تے حملہ آور تھیاتے ترمطی حکمران داؤد بن نصر کوں شکست بڈوں تے ایس
 ترکیب کوں ختم کیا۔ شیخ ابوالفتوح داؤد بن نصر نے صلح دی درخواست کیتی۔ کچھ عرصہ بعد داؤد بن نصر نے محمود غزنوی
 دے خلاف راجہ انند پال دی مدد کیتی۔ جیندی وجہ توں ۴۰۱ھ - ۱۰۱۰ء وچ محمود غزنوی نے ملتان تے حملہ
 کر کے ایس تے مکمل قبضہ کر گدھا! سلطان محمود غزنوی دے بعد ۵۷۱ھ - ۱۲۵۲ء وچ شہاب الدین محمد غوری

نے ملتان سے حملہ کیا اور اوتج دا علاقہ وی سومرہ قبیلے توں کھس گدھا۔ ایں علاقے دی تاریخ و ترح ناصر الدین تباچہ دا دور حکمرانی خاصی اہمیت رکھدے۔ ۴۲۵-۴۰۶ھ ۱۲۲۸-۱۲۰۶ء میں اسے خطہ علمی و ادبی تے سیاسی سرگرمیاں دا مرکز رہیا۔ ناصر الدین تباچہ دا دارالکویت اوتج ہی۔ ایں دور و ترح مدرسہ فیروزپور دے علاوہ کئی بئے علمی مراکز اوتج قائم تھے۔ ناصر الدین تباچہ کوں سلطان شمس الدین التمش ۴۲۵/۱۲۲۸ء و ترح شکست دے تے ملتان تے اوتج تے قبضہ کر گدھا۔ دل اوتج تے ملتان کافی عرصہ تیں سلطنت منعلیہ دے طالب رہیے۔ منعلیہ سلطنت دے زوال دے بعد اوتج بہاولپور دا علاقہ بھاسکی فرما نرواویں دے زیر تسلط آ گیا تے مختلف بھتاں و چوں تھنڈی ملتان دے بادشاہی نواب مظفر خان اسلات سدزوی پھانناں دے کوں آئی۔ سدزوی پھانناں دے سب توں تکھنڈا ناں تے ملتان دے امان نواب مظفر خان (۱۱۸۱۸ھ - ۱۱۸۵ھ) ہی جیڑھا سکھاں نال لڑا سپر یا شہید تھیا۔ استقوط ملتان دے سیاسی اثرات پہوں گھائے ہن۔ استقوط ملتان نال ہی رنجیت سنگھ کوں ڈیرہ غازی خان۔ منکیرہ۔ ڈیرہ اسماعیل خان تے قبضہ کرن دا موقع ملیا۔ اور اے سبھے سرائیکی علاقے ہن۔ سکھاں دے بعد انھن علاقیاں تے انگریزی عملدار کھنڈے۔ ایں سیاسی تبدیلی نال ایں علاقے دی تہذیبی۔ تمدنی تے سیاسی زندگی و ترح بک نواں مورسائنٹریں آندے۔ انگریزی ساج تے تہذیب دے اثرات اپنی جاتے بہوں گہرے نقش چھوڑن۔ مہتر بن قاسم دے ایں علاقے و ترح آمد توں بعد انھن دے دسوں دان مختلف اوکھائیاں و ترح مبتلا تھنڈے رہیے۔ اسلامی دور دی شاندار روایات انھن واسطے بک خواب دی حیثیت اختیار کر گئی۔ کئی نسلاں دے اوکھے پنڈھ دے بعد ایں مسافرت کوں منزل نصیب تھئی۔ اور حدیاں پہلے دے خراب کوں دل تعبیر عطا تھئی۔ اے منزل قیام پاکستان دی صورت و ترح بک نعمت بن تے اساڈا مقدر تھئی۔ پاکستان دے قیام نال ایں علاقے دے نہ صرف تمدنی زندگی تے نو لیکھے اثرات پے بلکہ پاکتانی ادب دے نواں مہاندا ساڈے سامنے نہیں آیا۔

علم و عرفان دے مراکز ۱۔ تقریباً ۵ ہزار سال تے کھڈیے اوتج تے ملتان دے سیکھ اوداز اور تاریخی جائزے توں اے گال واضح تھیندک ہے کہ قرون وسطی و ترح اے ڈول شہر ہمیشہ ایسی اہمیت دے حامل رہیے۔ اسلامی عہد کنوں پہلے دی انھن شہراں دی حیثیت منی ہوئی ہی مگر اسلام دے آون نال اے ڈول شہر علم و ادب دے ڈولے مراکز و ترح تبدیل تھئی گے۔ سید شہاب دہلوی خٹہ پاک اوتج و ترح لکھن دے اتھال اساکوں بک مدرسے دے سراغ ملدے جینداناں مدرسہ فیروزپور ہی۔ اے درس گاہ تباچہ دے عہد و ترح دی موجودی۔ اور ایں و ترح مشہور مورخ (طبقات ناھرگی) علامہ منہاج سراج جیا جلیل القدر عالم صدر نشین منڈ تھیں ۱۳ھ دے شہاب دہلوی دی ایں تحقیق توں ثابت تھنڈے کہ برصغیر دی پہلی دینی درس گاہ اوتج و ترح قائم تھئی اور ایں درس گاہ کوں بہوں فروغ حاصل تھیا۔ ایں دور دیاں نامور شخصیات و ترح علامہ منہاج سراج دے علاوہ قطب العین کاشانی علی بن حامد البوبکر کونی۔ نور الدین محمد بن عوفی الحنفی البخاری اور شیخ محمود ناروتقی جیے اصحاب علم و فضل اور

زید و تقویٰ دا پتہ ملدے۔ جو تھی صدی ہجری و توح حضرت سید صفی الدین گاروونی اوتوح و توح تشریف گھن آئے اور خانقاہ گاروونیہ سکناں نال بک درگاہ دا آغاز کیتا۔ ایں توں علاوہ ایں دور و توح شیخ جمال خنداں دروکی درس گاہ جمالیہ مدت تیں اتھاں علم دے سر مہلے کھنڈنڈی مری۔ بخاری خنداں دے سرتاج حضرت سید جلال سرنج بخاری نے ایں سرزمین تے قدم رکھا نہایت اتھاں رشد و ہدایت دے فیض جاری تھی گے۔ ایں درگاہ کول آپ دے پوترے حضرت مخدوم جہانیاں جان گشت دے زمانے و توح بہوں زیادہ شہرت حاصل تھی۔ اتھوں صدی ہجری و توح سید حسن کبیر نے بک دینی درگاہ قائم کیتی۔ ایہوں نریں صدی ہجری و توح خانوادہ گیلانیہ نے اتھاں علمی تے روحانی درس تدریس دا سلسلہ شروع کیتا ۱۱

سندھ و توح بک خود مختیار ریاست منصورہ دے بانی عمر بن عبدالعزیز بہاری دا خنداں تریکھی صدی دے نصف و توح ملتان و توح آباد تھیا۔ او دیکا اوتوح شریف دے رہن دا دے ہن۔ سندھ میں لشکر اسلام کی آمد اور فتوحات کے بارے میں سب سے پہلی مستند کتاب "توح نامہ" کا مؤلف علی بن حامد بن ابوبکر کونی ۶۱۳ھ / ۱۲۱۶ء بعض نامساعد حالات کی وجہ سے اپنے اصل سے ہجرت کرتا ہے تو وہ صاحب علم اوتوح مبارک کو اپنے قیام کے لئے منتخب کرتا ہے۔ توح نامہ کے آغاز میں علی کونی اس کتاب کی تصنیف کا سبب بیان کرتے ہیں۔

و جب اپنی عمر کا ایک بڑا حصہ نعمت و آرام میں بسر کر چکا اور اس دنیائے دوں سے بڑا فیض اور مکمل حصہ پا چکا تب حادثات کی صعوبتوں اور زمانے کی اچانک آنتوں سے اپنے اصلی وطن اور پیدا نشی مکان سے جدا ہوا اور کچھ دن اوتوح مبارک میں آکر سکونت گزریں اور آرام پذیر ہوا ۱۱۵" اوتوح چونکہ اس وقت دیکھ کر مرز علم و عرفان تھی۔ ایں کیتے علی کونی اونکوں احترام نال اوتوح مبارک تھیر کر نیدے۔ بے شک ایں خطہ زمین کول اللہ دے عظمت و اسے نیک بندیاں نے اپنا مسکن بنایا۔ اتھاں و توح حضرت سید احمد کبیر۔ حضرت مخدوم جہانیاں جان گشت۔ سید صدر الدین راجوتالی۔ شیخ عبدالقادر جیلانی ثانی دے نام نامی قابل ذکر ہن۔ ایں طرح اوتوح عہد ماضی تو ہی بک تاریخی اور تھریک ساز شہر دیکا حیثیت رکھدا ہے۔ جتھاں کنوں علم و عرفان اور تقویٰ کی روشن کرنیاں پورے جنرلی ایشیا و توح پھیلیاں۔

بن اسان سرائیکی علاقے دے بک نئے علمی۔ ادبی اور روحانی مرز دے عظیم ماضی و توح مہجرات پندے ہن چینی سیاح ہیون سانگ اتھاں آندے تاں ایندی سبج دھج توں متاثر تھندے۔ ابن بطوطہ کول ایندی مچک پونڈی اے تاں ہزاراں میلاں دے پندھ کرتے ایں شہر دیکا زیارت کول پندے۔ ابن حوقل بشاری مقدسی۔ اصطخری۔ البیرونی ایں قدیم شہر تیں سفر کر نیدن اور ایندے حالات و واقعات کول اپنے سفر نامیاں و توح دزج کر نیدن۔ اہل علم بہوں تے بھانویں صوفیاء کرام دے شہر اتھاں واسطے ہر دور و توح توجہ دا باعث ریہے۔ عہد قدیم و توح ملتان وادی سندھ و توح مسلماناں دا سب توں اہم تہذیبی مرز تھی۔ ایں شہر دیک

سیاسی اور علمی دہائی دا اتھوں اندازہ مقیدے کہ حضرت داتا گنج بخش کشف المحجوب ورج لکھن "من اندر دیار ہند در بلدہ میانور کہ از مضافات ملتان است میان نا جنساں گرفتار ماندہ" (ص ۱۱۵) آپ لاہور کوں ملتان دا مضافاتی شہر آبدن۔ غالباً عالماں تے صوفیاں دی عدم موجودگی کے باعث اپنے آپ کوں صحبت نا جنساں ورج گرفتار محسوس کرنیدن۔ اسے بک منی سہی حقیقت ہے کہ مغللاں دی آمد توں پہلے تک لہور کے سب توں دڈے مرکز ملتان تے اوجہ من۔ ایہ وجہ ہے کہ دڈے دڈے بزرگ ملتان شہر ورج آکے ٹہر کے من۔ مثلاً حضرت خواجہ معین الدین اجمیری۔ خواجہ قطب الدین بختیار کاکی۔ خواجہ نظام الدین اولیا دہلی توں اجودھن آتے کئی کئی بیٹے اپنے مرشد کوں تیاہ فرمیدے۔ مشہور فارسی شاعر عراقی بک طریل عرصہ ملتان ورج بسر کریدے تے اتھاپہیں شادی کریدے^{۱۴}۔ عربی اور ہندی علوم اور لسانیات دا ماہر البیرونی۔ محمود غزنوی دے زمانے ورج ملتان آندے اور سب توں زیادہ وقت ملتان ورج گزاریدے اور اتھاپہیں میں علاقے ورج یعنی اوجہ ملتان اندر اور اپنی تصنیف "کتاب الہند مرتب کریدے۔ اپنی اس کتاب ورج اور نے ملتان دے بارے اتھوں دی رسم درواج تے تہوار وغیرہ دی پوری تفصیل بیان کیتی ہے۔

خواجہ امیر خسرو ۱۲۸۵ ورج شہزادہ محمد نال ملتان آئے تے کافی عرصہ تیل ملتان ورج تیاہ کیتا^{۱۸}! باہر آون و اسے اتھوں علمائے دین۔ صوفیاء کے علاوہ خود ملتان دی سر زمین بزرگان دین تے صوفیائے کرام کے دم قدم نال ہمیشہ آباد رہی ہے۔ حضرت بابا فرید گنج شکر ۱۱۷۲ھ کھو توں ملتان ورج پیدا تھئے۔ اسماعیلی پیراں حضرت شاہ شمس سنبھاری۔ سید نور الدین۔ پیر شہاب الدین۔ پیر صدر الدین دیاں تبلیغی سرگرمیاں دا اسے شہر مرکز رہیا۔ اتھوں توں علاوہ حضرت شیخ صدر الدین عارف۔ حضرت شاہ گردینر ملتان۔ شیخ رکن الدین ابوالفتح حضرت دیوان چاولی مشائخ۔ حضرت عبدالرشید حقانی۔ حضرت سید موسیٰ پاک شہید حافظ محمد جمال ملتان۔ حضرت شاہ ارجن شیر بناری۔ حضرت سید علی سرور۔ حضرت بلی راستی جیساں بے شمار شخصیاں دے فیض نال شہر ملتان دا مزاج ہمیشہ صوفیانہ رہیے^{۱۹} اور اتھوں دے وسوں وان دے لوں لوں ورج لہور۔ معرفت تے علم و طراناں کے جذبے ورج دس گئے۔ بزرگان دین اور صوفیائے کرام دی اس علاقے ورج موجودگی۔ اتھوں دی تعلیم و تبلیغ نے اجتماعی سماجی زندگی تے بہوں گھاٹے اثرات مرتب کیتے۔ اثرات کہیں بک شعبے ورج نہ من بلکہ فکری اور علمی برڈ سطح تے اتھوں نے علوم الناس کوں متاثر کیتا۔ لوکاں دی عام رہتل اتھوں معرفت کے جذباں توں منور تھی تاں علم دارب۔ تے تہذیب و ثقافت دی روح دی لہور دا ایہودھارا ثابت تھیا۔

تہذیبی وراثت

تہذیبی قدرات ہمیشہ سیاسی سے سماجی حالات دیاں جم ہل ہونڈن۔ سرائیکی علاقے داسیای طور تے اسان ولوراکیتے تان معلوم عقیدے اے علاقہ وڈے وڈے حکمرانن تے حملہ آوریں دی ذد و ترح ریہے۔ انھن دے اقتدار نے این علاقے تے اپنے اپنے طور تے کجھ کجھ اثرات سیٹن۔ پرسب توں نولیکھاتے گھانا اثر این علاقے تے اسلامی لشکر دی آمد نال پئے۔ تمدنی عمل و ترح حکمرانی اتنی موثر ثابت نیں عقیدے جتنا عوامل جبرے اسڈے ویسی زندگی دا حصہ بن دینڈن۔ صوفیائے کرام دے دم قدم نال سرائیکی علاقے دیاں سماجی قدرات و ترح ہک واضح تبدیلی آئی۔ انھن بزرگان دین نے انانی رہتل کوں سامنٹریں رکھ تے معاشرتی اصلاح تے تبلیغ دے کم کوں ٹوریا۔ عام لوکاں و ترح رہ تے۔ عام لوکاں دی زبان و ترح گال کرتے انھن اپنا پیغام بچایا۔ اور اندامثال نتیجہ دی سامنٹریں آیا۔ برصغیر و ترح اسلام دے فردغ تے اسلامی تعلیمات دے وادے سیتے حکمرانان یا فاتحین کوں اتنی کامیابی نیں تھی جتنی انھن سدھے سدھے صوفی بزرگان کوں حاصل تھی اے۔ انھن انج جتنی دی دینی اور روحانی نفاذ دے سبب انھن بزرگان دین دے نبوض برکات دا ثمرہ ہے۔ این ماحول دا مقامی زبان تے دی چنگا چوکھا اثر پیا۔ عربی تے فارسی زبان دے تال میل نال ہک نویں لسانی صورت نتر کے آئی۔ عربی تے فارسی دے بے شمار الفاظ سرائیکی زبان و ترح داخل تھئے اور اے دخیل الفاظ مستقل زبان دا حصہ بن گئے۔ اور اے دخیل الفاظ مستقل زبان دا حصہ بن گئے۔ اسلامی روایات۔ اقدار تعلیمات اور اسلامی موضوعات ادب دے و ترح چھا گئے۔ ہر تلم دی نوک توں اسلامی تے دینی موضوعات دے موتی وشن گئے۔ تصوف دی تبلیغ نے جھن انھن اچھائیوں کوں لوکاں و ترح ددھایا انھن تصوف مقامی تہذیبی اور ثقافتی حوالیاں نال ودھیا پھلیاں۔ عشق و معرفت عرفان دا آگہی دے وڈے وڈے ادکھے مفامین لوک داستان مقامی حوالیاں اور زمینی روایات دے ویس وٹا کے خالص تمل وطنی انداز و ترح سامنٹریں آئے تان لوکاں نے بھج بھج تے اذکوں ہاں نال لایا۔ اور بفرہیں اڑی دے تصوف دی تعلیمات اور فلسفے کوں قبول کیتا۔ اے صوفی بزرگ دستی دستی و نچ کے اپنے خیالات دا پرچار کرنیڈے ہن۔ لوکاں دے ڈکھ سکھ۔ غمی خوشی تے سماں ریتاں دے بھئی وال بنڈ دے ہن تے انھن کوں اپنی مٹھی ماکھی زبان و ترح بچ دے بڈس بڈنڈے ہن۔ انھن دچوں اکثر نے شعر و ادب کوں اپنی تبلیغ دا فریجہ بنڈرایا۔ اور داتھی اے انداز بہوں موثر ثابت تھیا۔ اے ہک حقیقت ہے کہ زبان و ادب دے بچھوں ہزاراں ورھیاں دے تاریخی تے سماجی عوامل کار فرما ہونڈن۔ اسان ہی کیتے سرائیکی علاقے دی تاریخی مذہبی اور سماجی صورت حال دا جائزہ گھدے تاکہ اسکوں سرائیکی شعری ادب دے وسیع ذخیرہ دے فکری پس منظر دا صحیح اندازہ کھی سکے۔ اور اسان کوں این شعری درشے دے ادوار دا اصولی تعین کرن ا ترح سوکھ تھیوے۔

سرائیکی ادب دی وند

اور اپنے وسیب و ایشیہ ہندے۔ ہیں کہتے کہیں دی دور کے ادب و اداس ہندے سیاسی سماجی حالات نال بہوں گھاٹا گانڈا ہوندے۔ این توں علاوہ ہر زمانے تے ہر عہد دی اپنی ہک دسیبی شناخت ہوندی ہے جیندی ہر کھ پڑ چول نال اسان اوں دور کے اجتماعی فکر کی مزاج تیں پنج سگدے میں۔ ہک بئی حقیقت جیڑھی محسوس کیتی گئی اے۔ او اے ہے کہ ہر زمانے و ترح تقریباً ہکو جیساں ادب پیدا تھیندے یا کم از کم اوں دور دا ادبی مزاج تے فکر کی شعور دا منہ متھا ہکو جہاں ہوندے۔ اگر اے سانجھ نہ بچھے تال دل انھن سانجھیاں قدراں دی گول کولی پوندی ہے جیڑھیاں ڈھیر لوگاں و ترح نشا بر ہوندن۔ ادب چونکہ بھوس پھوڑ والی کار دسیبی رتھل وچوں ابھر کے اوندیاں پاڑاں لوکاں ویاں عاداتاں۔ رسماں۔ ریتاں۔ عقائد۔ تہذیبی قدراں۔ ثقافتی روایتاں اور فکر کی بہوں نال گنڈھیاں ہویاں ہوندن۔ ہیں کہتے کہیں زبان کے ادب دی وند کرن ویلے اوں علاقے کے تاریخی۔ مذہبی تے سماجی حالات کے ضرور دید بھنوا دتھیں پوندی اے۔ اسان ہیں مقصد کہتے پچھلے صفحات و ترح سرائیکی علاقے دے تاریخی اور تہذیبی تشخص تے ہک نظر سٹی ہے۔ ادب چونکہ ہک تخلیقی عمل داناں ہے ہیں کہتے ایندے ادوار دا یقین کرن ویلے کوئی ہک ٹک اصول یا قاعدہ قانون لاگو کرتے ایندی وند دہا آسان کیتی۔ کوئی ادبی تجربہ جیڑھے تمکیک دی شکل اختیار کرنی دے تال اونہ کہیں مخصوص سیاسی عہد دا پابند ہوندے اور نہ ہی اوندیاں واگاں وقت تے زمانے کے ہتھ و ترح ہوندن۔ ایندا انحصار اوں ادبی تجربے دی قوت بلھری ثقافتی اور قدر و قیمت تے ہوندے کہ اونکوں کتنی وسیب و ترح پزیرائی ملدی اے۔ او اپنے زمانے ویاں کتیاں لوڑاں پورا کرنی دے اور ہک عہد توں بڑو بھے عہد تیں ودھلن پھلن و ترح کتا کامیاب تھیندے۔ ایہو وجہ ہے کہ زبانوں دی ادبی تاریخ و ترح کئی ہاندرے نال ایجھے ملدن جیڑھے کہیں عہد دی قید توں نکل تے ہمیشگی حیثیت اختیار کردیندن۔ بحر حال ہر دور و ترح لوگاں دی سوجھ بوجھ تے ورت درتا نوایاں اور فکر کی بہوں و ترح کہیں نہ کہیں حد تک سانجھ ضرور ہوندی اے۔ اور ایہو اجتماعی فکر کی سانجھ سرائیکی زبان کے شعری ادب دی وند کرن و ترح اسان دی رہنما بنو دی ہے۔ اسان اپنے دسوں سنسرا لاتی ہے کہ سرائیکی شاعری کے این وسیع ادبی سرمائے کوں ادوار و ترح تقسیم کرنی دے وقت اُتے بیان کیتاں گیاں سب صورتاں کوں سانجھیاں رکھوں۔ این طرح سرائیکی شعری ادب کے ادوار دی وند این کیتی وندی اے

پہلا دور :-	مذہبی شاعری دا دور	۱۱۰۰ھ — ۱۱۵۰ھ
دوہجا دور -۱-	صوفیانہ شاعری دا دور	۱۱۵۰ھ — ۱۱۸۹ھ
ترہمجا دور -۱-	حضرت خواجہ فرید دا دور	۱۱۸۹ھ — ۱۲۴۳ھ
چوتھا دور -۱-	پاکستانی دور	۱۲۴۳ھ — ۱۹۴۷ھ
		۱۹۴۷ھ — ۱۹۸۸ھ

مذہبی شاعری دا دور - ۵۰۰ھ - ۱۱۰۰ھ

سرائیکی زبان و ادب دا اسے پہلا دور شعر و ادب دی اتنی وڈی عمارت دے ایسے دی حیثیت رکھدے۔ اگرچہ ایسے دور دا آغاز تان منڈھ قدیم تو تھیندے مگر ویسے دے بقول قدیم عہد دے ادبی شہ پارے تیں اساڈی رسائی ممکن کینی۔ اساکوں یقین ہے کہ عہد قدیم وچ ایس زبان دے بولن دے واسے ضرور تخلیقی جہر بڑ کھیندے ہون۔ آو ذرا تھوڑی دیر کیتے ہک سرسبز و شاداب وادی دا تصور کردوں۔ جیندے وچ ترسے سخی دریا و ندی سنے ہن۔ دریا ئے سندھ۔ ستلج تے ہاکڑہ دے کنارے کساناں۔ تاجراں تے ملاحواں دیاں دستیاں ہن۔ گاندھارے تے داستاناں دے رسیا اے لوگ گیت نہ آہدے ہون۔ انھاں شعر تخلیق نہ تھیندے ہون کیا وادی ہاکڑہ دے فنکار دریاواں۔ موسماں۔ ہوائیں تے جتیس دے گیت نہ گاندے ہون۔ انھاں دے گیت کتھہ گے۔ ظاہر ہے انھاں معدوم آوازیں تیں اساڈی پہنچ کینی لھذا اسان سرائیکی زبان دے شعری ادب دا آغاز اول عہد توں کرنیدے پے ہیں جتوں اساکوں شعری تخلیقات کتابی صورت وچ دستیاب ہن۔ ہیں کیتے شعری ادبی تاریخ دی پہلی پوڑی حضرت مٹلاں دا نورنامہ ہے۔ جیڑھا ۵۰۰ھ وچ تخلیق کیتا گیا اور زمانی شہادت خود نورنامے وچ موجود اے اور ثابت شدہ ہے۔

سرائیکی علاتے چرنکہ محمد بن قاسم دی سندھ وچ آمد دے نال ہی اسلام دے سوجھلے توں منور تھی گے ہن۔ ہیں کیتے ابتدائی اسلامی دور وچ ہی انھاں ملتان تے اوتھ وچ دینی مدارس تے علمی مرکز قائم تھی گے ہن جتوں عربی فارسی دے علاوہ مقامی زبان وچ وی درس و تدریس تھیندی ہئی۔ ہیں کیتے ضرورت محسوس کیتی گئی کہ تدریسی کتاباں تیار کیتاں وچن۔ ایس توں علاوہ ایس دور وچ تبلیغی سرگرمیاں پورے زور شور نال جا رہی ہن اسماعیلی پیراں نے وڈے منظم طریقے نال تبلیغ و اکم شروع کیتا ہوا ہئی۔ انھاں اسماعیلی پیراں وچ حضرت شاہ شمس سنبھاری۔ سید صدر الدین۔ پیر شہاب الدین جہاں شہنشاہ تبلیغ دین وچ مصروف ہن اور وڈے پیمانے تے لوگاں کوں مسلمان کیتا دیندا پیا ہئی۔ لھذا اول عہد دی اے سب توں وڈی لوڑ ہئی کہ لوگاں کوں دین دی تعلیم اور دینی مسائل دے سونہاں کیتا وچن۔ لھذا درسی مقاصد اور تبلیغی کوششاں کیتے مذہبی شاعری ایس دور دی سب توں وڈی ضرورت بنی۔ ایندے نال نال اوتھ تے ملتان دے دینی مدارس دے لھاب وچ مقامی زبان وچ علوم دینی اور مسائل فقہ پڑھائے ویندے ہن۔ ہیں کیتے دی ایس دور دے شعری ادب دا عہد اول حصہ مذہبی شاعری تے منبی ہے۔ مسلمان علماء نے احکام دین کوں شعراں وچ قلمبند کیتا۔ کئی مذہبی کتاباں تخلیق کیتاں گیاں۔ جتوں وچ نورنامے۔ معراج نامے۔ جلیسے مبارک۔ نماز روزہ۔ حج۔ زکوٰۃ بارے تعلیمات شامل ہن۔ اینویں ایس دور دے شعرا نے حمد و نعت دے علاوہ واقعات کر بلا کوں وی اپنے اشعار دا موضوع بنرایا۔ ایس دور دی شاعری دا ہک وڈا حصہ اخلاقیات اور اسلامی تعلیمات تے منبی ہے۔ لوگاں کوں

صراطِ مستقیم سے ٹرن کے طور طریقے بڑھائے گئے۔ زندگی دے فانی ہونے اور اس مختصر مہلتِ اربعِ آگوں کے سامان جوڑن کے درس بڑتے گئے۔ اسے گال منٹری پونڈیکا ہے کہ اس دورِ دوح حضرت شیخ فرید الدین معود گنج شکر حضرت سلطان باہو۔ اور شیخ فرید ابراہیم نانی نے اپنے اشعار کے ذریعے تعریف و تہنیت کی۔ اسماعیلی پیراں کے کلام دوح کی صوفیانہ رنگ دیا جھلک نشا بر ہے۔ مگر اسماعیلی پیراں کی تبلیغ خالصاً مذہبی شاعری کے ضمن اربع آنڈی اے علاوہ اینڈے اس دور کے بیشتر شعراء نے دینی موضوعات کو خالص عالمانہ انداز اربع درتھے۔ اسل اسے پہلا دور مذہبی شاعری کے پکھے دوح پاتے۔

شعراء دے علاوہ اور زمانے دوح سرائیکی علائقے دے علاوہ نے دی سرائیکی زبان دوح پہوں ساریاں کتاباں تے رسالے لکھے تاکہ مسلمان دین کے مسائل توں واقف تھی سگن۔ اسے کتاباں اثر منظم ہونڈیاں ہن۔ کیوں جو نثر دے مقابلے دوح نظم لوگاں کوں جلدی یاد تھی وینڈی ہئی۔ اوکوں یاد کرن دی آسان ہونڈے۔ اسل توں علاوہ اس دور دوح چھوٹے بالاں دی تعلیم و تدریس واسطے دی لفظی کتب واسلہ شروع کیتا گی۔ کیونکہ منڈھو قدیم توں اس علائقے دوح بالاں دی تعلیم دا رواج مادر کی زبان دوح ہئی۔ لفظ ضروری وغیرہ جییاں کتاباں ہن سلے دی کڑی ہن۔ حافظ محمود شیرازی ابدن معلوم تھیڈے کہ پنجاب نے بالاں تے غیر تعلیم یافتہ گروہ دی تعلیم دا انتظامات پے مقامات توں بہتر کیتا ہئی۔ اوفرنینڈن ” پنجاب دے علما نے بے شمار کتاباں اور رسالے اس نظر نال تھیف کیتے۔ مسلمان جماعت دا غیر تعلیم یافتہ طبقہ احکام دین روزے نماز مسائل شرعیہ توں ضروری واقفیت حاصل کر گئے۔ پنجابی دوح ایجھی تالیفات واسلہ پہوں وسیع ہے اگرچہ تحقیق توں معلوم نہیں کہ اسے سلہ کس زمانے توں شروع تھیڈے لیکن انھن دے قدیم ہونڈن اربع کوئی شک نہیں۔ ۲۰۱۶

اس دور دیاں خصوصیات -

اسلامی تعلیمات تے دینی مسائل شاعری دا موضوع بنڑے تال زبان و ادب دا عمومی مزاج مکمل طور تے مذہبی رنگ اختیار کر گیا۔ جیدے گھائے اشرا ت آج تیں زبان تے برقرار ہن۔ اسل توں علاوہ سرائیکی زبان صرف ہک بولی نہ رہی بلکہ عملی اور تدریسی سطح تے اینڈی ترویج دا آغاز تھیا۔ اور زبان دالسانی گھیر ودھیا۔ عام بول چال دی بولی دوح عربی فارسی دے بے شمار الفاظ داخل تھیے۔ اینڈی لغت دوح وادھا تھیا اور اسے الفاظ زبان دے تخلیقی مزاج نال اسل مس گے کہ کجھ وقت گزرن دے نال اسل مستقل ایندا جھ گئے۔ سرائیکی علائقے دے عمومی مزاج اور ادبی تخلیقات دا رنج ہک سوال تھی گیا۔ زبان و ادب کوں وڈے وڈے علمائے دین اور نبرنگان دین دی سرپرستی حاصل تھی گئی۔ تبلیغی اور تدریسی زبان دا درجہ حاصل ہونڈن پاروں اسے زبان ہر طبقہ فکر دوح مقبول تھی گئی اور ہک تسلسل نال اسل زبان دوح ادب تخلیق تھیون لگا۔ اس دور دے ادب دا جائزہ گھننے تال ادب دوح فارسی عربی دے دخیل الفاظ دی کثرت نظر آنڈی ہے۔ قرآنی آیات

احادیث مبارکہ اور مسائل فقہ اور دینی احکامات کے ممبروں استعمال دی جا رہی تھی اور جب توں ادبی چس دی گئی ہے۔ حضرت بابا فرید گنج شکر۔ حضرت سلطان باہو نے اس دور و ترح صوفیانہ شاعری دا منڈھ بدھ جڑ تاہی۔ اسلامی تعلیمات دا اس دور کے ادب تے اتنا گھانا اثر پیا کہ دمور داس دمور کے اس قصے نال اسلامی مذہبی شاعری کے اس دور و ترح رومانوی شاعری دا آغاز دی کر جڑ تا گیا۔

قدیم نمونے۔

سرائیکی زبان کے قدیم شعری ورثے کوں جڑوں حیاں و ترح دنڈیا دنج سگدے۔ کہ تاں ادب شاعری ہے جیڑھی کہیں کتابی صورت و ترح موجود ہے یا شعرا و اعلام تے انھن کے حالات تاریخی تذکریاں و ترح محفوظ ہن۔ جڑوجھا حصہ زبان تے ادب کے ارکھڈیے پنڈیے ٹوٹے ہن جیڑھے کافی ٹول پھردل نال محققین کوں بھین۔ آکانوکان ٹوٹے کتھاہیں کہ مھرے دی صورت و ترح ہن۔ کتھاہیں شعر۔ یا بند دی حالت و ترح تے کتھاہیں کہ جڑوڑے تے مشتمل ہن۔ انھن قدیم نمونیاں نال زبان کے ابتدائی شعری ادب دی سر نہہ حاصل تھیدی ہے اتے شاعری ادبی تاریخ دے ارتقاء دی اسے نیکے وڈے ٹوٹے انتہائی اہم کڑی دی حیش ت رکھدن۔ اسے قدیم نمونے تریجھی صدی توں اسکوں دستیاب تھیدن۔

تریجھی صدی ہجری دا نمونہ۔

تریجھی صدی ہجری کے ادھ اول و ترح عمرائے چولتان بہاولپور یعنی وادی ہاکڑہ دیاں آبادیاں بھٹی تے بھائیہ راجواں کے ماتحت ہن۔ ۹۵۹ سبت مطابق ۵۸۳۲ - ۲۶۶ھ و ترح راجہ دیواسدھ نے اپنے مائے راجہ ججہ توں ہک زمین دانڈا حاصل کیتا اور اوں نے قلعہ درادر دی تعمیر شروع کرائی۔ ججہ کوں جیڑھے دی قلعے دی تعمیر دا علم تھا تاں اوں نے اونڈی تعمیر رکوا جڈی۔ اس تے دیواسدھ دی مائے اپنے بھرا راجہ ججہ کوں خط لکھوایا۔

”رائے ججاتیں وینتی بھین پچھا دے

کیا بھٹی کیا بھائیہ کوٹ اُسارن جڑے“ ۲۱

یعنی راجہ ججہ کوں اونڈی بھین اُدی ہے کہ بھٹی تے بھائیہ کجھ ہن تو قلعہ تعمیر کرن دی اجازت جڑے۔ اسے نمونہ تریجھی صدی دا ہے تے ایندے ملن نال اسکوں ہک تاں اسے پک لگدے جواں دیے لکھ پڑھ دی زبان سرائیکی ہئی تے جڑوجھا تھریاں و ترح شاعرانہ زبان دا استعمال عام ہئی۔

سرداہی دے شعر۔

سرداہی تحصیل صادق آباد و ترح ہک قدیم ٹھہر مشہور ہے۔ تحصیل صادق آباد دے قلعہ سنجر پور

تو مشرق داسے پاسے ہک میل دے فاصلے تے ہک پہوں وڈا تاریخی ٹھہ ہے۔ قدیم یونانی مورخین نے ”سولڈی“

نام دے جیڑے شہر دا ذکر کیتے۔ قدیم جغرافیہ ہند کے مؤلف جرنل ٹنگم کے نزدیک ایہ شہر سردا ہی ہے۔ تاریخ
ہند دے مختلف حوالیاں نال پتہ چلے اے سندھ کے راجہ ساہلسی درم ۶۳۵ء کے چھو نا قابل تسخیر
تلاں دتج ہک ایہو قلعہ سردا ہی ہی ۲۲۲ ہن توں کوئی ہک سو سال پہلے سردا ہی کے قریب ہک پرانے کھوہ توں
اوردی صفائی دے دوران ہک سلھ ملی جیڑے اُتے سرائیکی کے اے اشار کنڈہ ہن۔

سلاں سلہند تمپیاں پھگیا نام لفسیر
کھوہ کھٹایا پتر گامنن دے ادرن نام حیر
دقت سکندر بادشاہ ملک دھنی پہلوان
رعیت راضی ایسا جٹی جو بڑھانت جوان
ھک لکھ سلھاں لگ چکیاں تمپیاہ کھوہ تام

ترے سولہوی باغ دکی رادھی ادرن جام ۲۳

ایں سرائیکی کتبے دی زبان بالکل صاف ہے کہ ”سلھ بند نصیر ذات دا پھگیا ہے اوں نے سلھاں تیار کیتن اے کھوہ
ادرن قبیلے کے حیر پتر گامنن نے بنووائے۔ زمانہ سکندر بادشاہ دا ہے اور حاکم دھنی پہلوان ہے رعایا اتنی
خوشحال ہے کہ بڑھڑے دی جوان لگدن۔ ایں کھوہ تے ہک لکھ سلھ لگ چکی ہے اور ادرن سردار نے باغ دتج
ترے سولہوی لاتن۔“ کجھ اساڈے محققین ایں سرائیکی کتبے کوں سکندر اعظم کے ویلے دا منیدن کے مغالطہ
قلعہ سردا ہی دی قدامت اور زبان نال محبت دی وجہ توں پیدا تھے۔ حقیقت اے ہے کہ سکندر شاہ توں سکندر یونانی
مراد کینی بلکہ سندھ دا حکمران جام سکندر ہے۔ جیذا خاندان ۷۵۰ء تا ۹۷۵ء تیں حکمران رہیا اور ارج دی سردا ہی
دے آرے پاڑے ادرن آباد ہن۔

پتن منارے دا چرن۔

پتن منار رحیم یار خان شہر توں تقریباً چھ میل جنوب مشرق دتج واقع ہے۔ اتھاں
ہک پہوں اُچے ٹپے تے ہک عظیم الشان شہر اور دریائی بندرگاہ کے آثار موجود ہن۔ ماہرین آثار قدیمہ ایٹوں
واڈی ہاکڑہ دا ہک قدیم ترین شہر قرار بوندن۔ کڈا ہیں اے شہر سمراداں دا دارا حکومت ہئی۔ سمراداں دا
آخری راجہ ہمیر ایں تے حکومت کرنیوالا۔ ارنڈا ہمایہ راجہ جو پھل وڈا (موجودہ رحیم یار خان) دا حاکم ہئی
اد اپنی سخاوت دی وجہ توں بہوں مشہور ہئی۔ راجہ رکھتا نے ہک چرن سوامی کوں کجھ گھوڑے انعام دتج بڑے
مگر پتن پور (پتن منارہ) دتج اوندے اے گھوڑے چوریا تھی گئے۔ چرن کوں یقین ہئی کہ اے گھوڑے
ہمیر تے اوندے وزیر دی منشا نال چوریا کیتے گن۔ چناچہ اوں نے ہمیر دی ہجو ارج ہک نظم آکھی۔
جیڑے ترے مھرے ایں ہن۔ بہاؤ پور گنریڑ دتج اے مھرے درج ہن۔

دھڑی دھوڑا رائے جینہ چرن سانکھیا

پتن پٹیجو تھیو - سیج وٹا یو راہ

ھمیرا پورا راج نہ کنڈا سمر ۲۲

دھوڑا رائے لیرا ہے جس چرن کول لٹ گدھے - پتن برباد تھی ونچے تے دریا اپنا رستہ تبدیل کر ونچے اور ھمیرا سمر پورا راج نہ کر سکے، ھمیرا دی تاریخ و نوات ۷۵۲ ہے - ڈاکٹر عبد الحق انھن اشعار کول ۷۵۲ ھ توں پہلے دی تعین آبدن -

کوٹ مروٹ دی کہاوت -

بہادل پور دے نامور محقق مولانا عزیز الرحمن نے ۱۹۲۶ء وچ مروٹ داسر دے کیتا۔ اے قلعہ مروٹ مہرائے چولتان وچ گم شدہ دریا ئے ہکڑہ دے جنوبی کنارے تے واقع ہے - ایندے دروازے تے ہندی حرف وچ اے عبارت کندہ ہے - سنبت ۱۵۲۸ ہکڑھی پوہ سوری ۲ مروٹ پاتھا ملک جام سومرا کوٹ پکی کھیل پھرائی - ایں توں معلوم تھیندے کہ اے قلعہ جام سومرا دے کول ہی - تے اُوں تے ۱۵۹۲ء وچ ایندے مرمت کرائی - انھن مندر دے ہک ۷۵ سالہ بیماری مہنت پورن چند جی نے مولانا صاحب کول بڈسایا کہ قلعہ بہوں قدیم زمانے واسے - اینکوں سودھارا ڈو امیر نے مرمت کرایا ہی - اول امیر دی تعریف اچ بہوں اشعار مشہور ہن - انھن اشعاراں دی زبان خالص سرائیکی ہے - اور اول عہد دی نشاندھی کرنیدی ہے جڈاں ہکڑہ دا اے دہندا دریا خشک تھی گیا - پیر لوگ پُر امید ہن کہ اے دریا ہک داری دل ضرور دہسی - ایندے بڈھے مہرے وچ سودھارا ڈو امیر دی تعریف ہے -

ہکڑا پھیر بھی دہسی ندیاں دہسن پور

نہ جایا نہ جھسی سودھارا ڈو امیر ۲۵

اشری باتیاں دیاں پشیمانیاں تے لکھیے عہد قدیم دے اشعار توں ہٹ تے اسان ہن بزرگان دین دے ملفوظات اور انھن دے ارشادات دی طرف متوجہ تھیندے ہن - انھن نامور بزرگان نے کتھا ہن اپنے ملفوظات وچ سرائیکی شعر لکھین - کتھا ہن اپنیاں گالھیں وچ شرتے مہرے بیان فرمائن - جیڑھے تاریخ دیاں کتاباں وچ محفوظ ہن -

ہارون بن موسیٰ ملتانی !

سب توں پہلے اسان ملتان دے ہک وڈے دینی شاعر ہارون بن موسیٰ ملتانی دا تذکرہ کرنیوالے - ہندوستان دے عظیم عربی شعراء دا تذکرہ کرنیوالے بوٹیں ڈاکٹر حامد علی خان آبدن دو میڈی نظر وچ ہندوستان واسے توں پہلا بلند پایہ عربی شاعر ہارون بن موسیٰ ملتانی ہے جا حفظ نے اوکوں ملتان اور ایندے گرد و نواح واسے توں

وڈا شاعر قرار دیتے۔ اوندے قصائد اور مختلف عربی اشعار جا حفظ منے "کتاب کیوں" ورج نقل کیتن۔ ۲۴ حیران بھیری
تاریخ سندھ کے مصنف مولانا ابوالفضل ندوی کے حوالے نال آبدن کہ تمام مؤرخین و این کمال تے اتفاق ہے کہ
ہارون بن موسیٰ ملتانی عربی کے علاوہ مقامی ملتانی زبان ورج وی شعر آبدی اور مقامی لوبی کے اشعار نرم توں
زیادہ رزم نال تعلق رکھدے ہن۔ ۲۷۔ این لحاظ نال ہارون بن موسیٰ ملتانی ستویں صدی مسوی داپہلا سرائیکی شاعر ہے۔

حضرت خواجہ فرید الدین گنج شکرؒ

حضرت مخدوم بہاؤ الدین زکریا ملتانی دامعہول ہی کہ ہر سال حضرت خواجہ فرید الدین گنج شکرؒ
کنیں گاجراں دی سوکھڑی بھینڈے ہن تے حضرت گنج شکر اپنے این سجن کول پاکپتن کے سیر بھینن ہا۔ ہک مرتبہ
زکریا ملتانی "سینے گاجراں نہ بھینیاں تاں آپ نے اے شعر لکھ نے روانہ کیا۔
ہتھڑیں وٹوں ہتھڑے پیراں وٹوں پیر
تاں نہ متیاں گاجراں اساں نہ متے سیر ۲۸
حضرت خواجہ فرید الدین گنج شکرؒ داپہول سارا سرائیکی گم جو دہے۔ ہیں باب ارج اساکوں اگروں تے تفصیلی۔ آپ
دی شاعری دا تذکرہ کریوں۔

حضرت بہاؤ الدین زکریا ملتانی دا ڈوہڑہ۔

حضرت مخدوم حمید الدین حاکم میو مبارک ضلع رحیم یار خان کے ہک نامور بزرگ گزین۔ ہک
واری مخدوم حمید الدین حاکم کے عاملان نے قاضی کبیر مرید حضرت بہاؤ الدین زکریا ملتانی تے کجھ سختی کیتی۔ قاضی کبیر
نے اپنے پیر مرشد کول شکایت کیتی تاں شیخ السلام حضرت بہاؤ الدین زکریا ملتانی نے مخدوم حمید الدین حاکم
کول ہک سفارشی خط لکھا جس ورج ہک سرائیکی ڈوہڑہ دی تھری کیتا۔ این خط تے ڈوہڑے کے جواب ورج
حضرت مخدوم حمید الدین حاکم نے وی حضرت زکریا سنیس کول جوابی ڈوہڑہ بھجوا یا۔ ڈوہڑے بزرگ فارسی دا
چنگا چوکھا شعری ذوق رکھدے ہن۔ اقول معلوم تھیندے کہ اوہ کدھیں کدھیں سرائیکی زبان ورج شعر آکھدے
ہن۔ انھاں ڈوہڑاں ڈوہڑیاں ورج پنجویں توں ستویں صدی ہجری دی شاعری دا رنگ نشاہر ہے۔ این
توں علاوہ صفت ڈوہڑہ کے آغاز دی پہلی سلھ وی اساکوں میر آئی ہے۔
حضرت زکریا ملتانی دا ڈوہڑہ۔ حاکم آپ ہیں حکم آپ (کریں آپ) دچار
جے دن گانوں سے کئی دلہر ولار
جے دن لدھیا مندے نہ ہار
جس نامگ نہ توہا سے کیوید لٹھن پار ۲۹

اسے بڑوہیں بڑوہڑے مولانا نور احمد خان فریدی کی نے سیرت حضرت بہاؤ الدین زکریا ملتانیؒ ورج درج کیستن۔
حضرت حاکم کے جوابی بڑوہڑے کے صرف ترے مہرے ہیں۔ ہک مہرے محفوظ نہیں رہ گیا۔

حاکم آپ ہو حکم کرو (یہا) میں وچار
جہاں اللہ تعالیٰ مینا اتے بنی محمد یار
جہاں باجمہ نہ تو ہاسے بھی لشکر یار

عزیز بنی ملتانی دی تاریخ گوئی۔

حضرت بہاؤ الدین زکریا ملتانیؒ کے نامور پوترے حضرت شاہ رکن عالم دی تاریخ دنات
اول وقت کے ہک بزرگ شاعر جیڑھے عزیز بنی تخلص کریدے ہیں۔ سرائیکی زبان ورج لکھی تھری کہتی۔ جیکوں خاندان
غوثیہ کے ہک نامور خلیفہ میاں محمد افضل نے اپنی تلمی کتاب ”خلاصۃ الاحباب“ مرتبہ ۱۶۵۲/۱۱۶۶ھ ورج
درج کیتے ”چنانچہ عزیز بنی در زبان ہندی در تاریخ دنات ایساں ہک بیت گفے است“ مولانا نور احمد فریدی
نے ”تذکرہ قطب الاقطاب شاہ رکن عالم“ ورج اسے بیت شامل کیتے۔

ست سیسے پنجرہ پہا سن تے ستویں ماہ جادی الاودی
چلو تاں سینہوں دیکھن جاوڑن ستا شاہ جلولا ۳۵

حضرت مخدوم جہانیاں جہاں گشت دے مہرے۔

حضرت مخدوم جہانیاں جہانگشت کے ملفوظات کے

ایں زبان کے کئی نکھڑنویں مہرے ملدن۔ مناقب برہانی ورج مذکور ہے کہ جیڑھے سیر کریدے گجرات پینچے
تاں بٹو ورج اول جاتے قیام فرمایا۔ جقال اچکل حضرت قطب العالم دامزار ہے۔ آپ نے اول جا
تے فرمایا۔

”اتھاں اساڈے ہاڈواں دی خوشبو ہے“

ہک واری اپنے چھوٹے بھائی سید صدر الدین راجن قتال کول فرمایا۔

”اساں خوجے تہاں راجے“

اپنے ہک مرید کول ہک موقع تے فرمایو نہیں۔ ”اساں دی جہانیاں تہاں دی جہانیاں“
حضرت قطب عالم برہان الدین کے بارے روایت ہے کہ آپ نے اپنے فرزند دی پیدائش کے فرمایا۔

اساں یقیں وڈا تہاں یقیں وڈا مخدوم جہانیاں آیا۔ اس

تاریخ فیروز شاہی و فقرہ -

اکھویں صدی ہجری واکہ مشہور جلد جیڑھا تاریخ فیروز شاہی شمس سراج عقیف

و ترجمہ ملے کہ ”برکت شیخ پٹھا - اک مویا اک ننھا“

آکھیا دیندے اے جلد یا مہرہ اوں دیے آکھیا گیا ہے جڈن سلطان مہر تفلق نے سومریاں دے شہر کھٹھہ تے حملہ کیا پر بیمار تھی تے فوت تھی گیا۔ پر دنیور دشا د کلا نپوری دا خیال ہے کہ یا تاں کتابت دی غلطی دی وجہ توں اے فقرہ تبدیل تھے یا اوں دیے لکھا ئی دے وقت ٹ - ڈ - ژ - گ - وغیرہ تے مخصوص نشانات کینا لائے دیندے ہن ایس طرح ہک سدھا سادھا فقرہ تبدیل تھی گے ورنہ حقیقی صورت ایندی آہے۔ برکت شیخ کھٹھہ - ہک مویا ہک ننھا اے کوئی ۷۵۲ھ واقف ہے کہ دہلی دا سلطان مہر تفلق ۷۵۲ تا ۷۹۰ھ اپنے سدھ تے حملے دے دوران فوت تھی گیا۔ اوندے بعد اوندے جانشین فیروز شاہ نے ایس حملے کوں جاری رکھیا۔ لیکن ناکام تھی تے لڑائی جھوڑ گہرات چلا گیا۔ تاریخ فیروز شاہی دے مصنف شمس سراج عقیف دی ایندا مطلب ایسوں لکھدن ”سلطان محمود نے اسدے بچھوں پٹے تے اپنی جان دے بڈے بڈتی اور سلطان فیروز اسوں کنوں بھج کرا تھیا۔ پر دنیور دشا د کلا نپوری دے آکھن موجب پیر حام الدین راشدی اہدن کہ اے لفظ پٹھا ہے جیڑا ہک شیخ داناں ہے لانا ہک گال منی ہوئی ہے کہ اگرچہ اے ہک منقر جیاں فقرہ ہے لیکن ایندے و ترجمہ ہک وڈا تاریخی واقعہ قلم بند کیتا گے اور فقرہ دی شہرہ د مہرہ لکدے۔“

قدیم ووردی ہک منظوم تاریخی کہاوت -

سکندر اعظم جیڑھے ملک فتح کریندا سرائیکی علاقے و ترجمہ بچا تاں
اتھاں اوندی مقامی آبادی نال زبردست جنگ تھی۔ سکندر دے وقائع نگاراں نے اتھاں جنگاں دی پوری تفصیل
بڈتی ہے۔ ملتان اور تلبہ دے نیڑے تیرے اوں دیے ملی قوم دا اقتدار ہی۔ ملی قوم نے سکندر اعظم دا وڑی
بیادری نال مقابلہ کیتا اور سکندر ملی قوم دے بہادر لوگاں دے ہتھوں زخمی تھیا۔ ہن ملی قوم دے حواکے نال ایس
علاقے دے ہک مشہور ترین کہاوت ملتان گنریٹ و ترجمہ ہے۔ اے کہاوت منظوم ہے۔ ایس کہاوت و ترجمہ
اگلے وقتاں دیاں اتھاں گوتیاں دا تذکرہ کیتا گے جیڑھیاں ایس علاقے تے حکمران ہن۔

سنگلی جنھاں دی ڈاڈی

سودھی جنھاں دی ماد

ملی جنہیے پنج پتر

ڈاہر کھٹھہ۔ تاریخ شہرا لنگاہ ۳۴

سید نور علی ضامن حسینی این بہادت کوں ہک تاریخی شہادت کے طور تے پیش کریندن۔ سکندر اعظم کے زمانے
 وچ سوی قوم این پورے علاقے تے پھیلی ہوئی ہئی۔ - ہیں سوی قوم دی مختلف شاخاں وچوں ہک شاخ
 ملہی کے نال اتھال آباد ہئی تے ہے۔ - ہیں قوم دی ہک عورت ملہی قوم دی ماہیڑی اور سوڈھی ملہی
 کے پنج پالاں دی ماہیڑی۔ اے اوہر قوم ہے جیکوں ایرین نے آکسی ڈرائیکی آکھئے اور ملکی مورخین نے سوڈھا
 قوم آکھئے۔ اے ملہی قوم تے ایندیاں شاخاں خلیج ساہوال۔ ڈیرہ غازی خاں۔ ملتان تے بہاولپور کے قدیم علاقہ وچ وکھری ہئی

سب توں پہلا منظوم جنگ نامہ :- منور کے انتقال دے بعد مہدی خلیفہ بنڑیا۔ مہدی د ۱۲۹ء وچ
 انتقال تھیا تاں اونڈی جاتے ہاڈی خلیفہ مقرر تھیا۔ - ہیں سال حسین بن علی بن حسن بن شلت بن مشی بن
 حسن بن علی بن ابی طالب نے دی خروج کیا۔ مکہ وچ جڈال حسین بن علی دا عباکی لشکر نال مقابلہ تھیا تاں اتھال
 بعض ترکاں اور مہدی غلاماں نے حسین بن علی دا ساتھ ڈتا۔ اے مہدی غلام بطور جنگی قیدی منور کے کوں تہجے ہن۔
 اتھال کوں مہدی غلام آکھیا ویندا ہئی۔ اے حسین بن علی کے ساتھ تھی گئے۔ اور حسین بن علی بن شلت دی کامیابی کوں اپنی
 کامیابی سمجھدے ہن۔ علاوہ عتیق فکری دی تحقیق مطابق اتھال وچوں کجھ لوگ فرار تھی تے کسین نہ کسین طرح دل سندھ
 واپس پہنچ گئے ہن۔ اتھال لوگاں دی اولاد اپنے آپ کو حسینی برہمن آہدیا ہے تے دعویٰ کریندی ہئی کہ اتھال کربلا
 کے میدان وچ حضرت امام حسین دا ساتھ ڈتا ہا گیا اے حسینی برہمن یا باہمنٹر گھیاں وچ خیراں پندے ہن تے ساتھ
 کربلا بارے کبت سنڑ ویندے ہن۔ عین الحق فرید کوئی اپنے ہک تحقیقی مقالے ”ذکر حسین پنجابی زبان میں لکھدن
 و کہ اتھال برہمنوں دا دعویٰ ہے کہ اتھال کے بزرگ ساتھ کربلا کے موقع تے شام وچ رہندے ہن۔ اتھال
 نے مختار ثقفی کے نال مل تے قاتلان حسین توں انتقام گدھا۔ اور این جنگ وچ اپنے کارنامیاں کوں
 منظوم شکل وچ پیش کیا جیکوں کبت آکھیا ویندے اور سینہ بہ سینہ منتقل تھیندا ہویا اے رزم نامہ وچ تیں
 موجود ہے۔ ” سدھ دت کے نزد جی۔ سہی رائے پرمان ہرس رائے جودت جی رکھیں نیک میدان۔

جنگ دا منظر نامہ :-
 سدھ جھوٹا کی انش میں دت نام سلطان
 سدھ بیوگ جو بیر جی۔ عرب کیو استھان
 بھارو وانج جو رکھی جی ان کی یہ سنستان
 سر دیجے نام حسین کے عرب کیو استھان
 چڑھے عرب سے دت۔ بڑے جودھے بکھاری
 بے ہے شتری بھیر۔ نال فوجاں اسواری
 جئے دت جو بیر سار دو لوک پنجابی
 سب شتر و مار بیچ رن پھرے دو ہائی

سب کافر گئے بھاگ جانے نظر نہ الویں
مدد دی حسین قدم پچھے نہ پانویں
ٹریو دت دل کھیت جی - تیں ساکا پڑھیر
چڑھیر دت دل گاں جی - گدھ کونہ لیو
بے بھیر جو چوٹ - فتح میدان جو پائی
بدلہ لیا حسین - دھن دھن کرے لوکالی
جو حسین کی جد ہے - دت نام دھیانو
عرب شہر کے بیچ - راہب تخت بھاٹیو ۳۵

ترجمہ :- لڑاکا سدھ دیا پیرھی وچوں دت ناں داہک سلطان اپنے وطن کوں چھوڑتے عرب و تاج رپہا کے
پیش بھار دواج دیا اولاد وچوں ہا - اوں نے حسین کے ناں تے اپنا سر قربان کرڈتا - سدھ دت کے حقیقی
پتر سہس رائے اور ہرش رائے نے میدان جنگ و تاج و تین دانمزم کیتا - عرب توں دت قبیلے کے جو شیلے بہادر
میدان جنگ دیا طرف ودھے - انھن تے رکھے ہرے داماں تے چوٹ و جی - اور گھوڑا سوار فوجاں اگوں
تے ودھیاں - دت قبیلے کے بہادر جوان جنگ و تاج مت تھی گئے - اور قتل و غارت دا میدان گرم تھی گیا - انھن
سب دشمنوں کوں قتل کرڈتا اور چارے پاسے دوہائی بیج گئی - ہر دلاں دیا فوج میدان جنگ توں ایسریں بھنی کہ
کتھا ہیں انھن دانام نشان دیا نظر نہ آیا - دت قبیلے کے بہادر ال نے حسین دیا پورکا پورکا مدد کیتی اور کہیں نے
میدان جنگ توں پیر بچھی تے نہ بنایا - دت قبیلے کے لوگ میدان جنگ و تاج رجز پڑھدے ہرے اگوں تے ودھے
اور کونہ کے قلعہ کوں لٹ گدھا - جیڑھے فتح حاصل کر گدھی ناں فتح دا طبل دجایا - شہادت حسین دا بدلہ
ایں طرح گدھا کہ لوگ عیش عیش کرن لگے - جو حسین دیا اولاد وچوں ہیں انھن کوں ہمیشہ دت دا نام رکھا
چا پیدا ہے - عرب و تاج دت قبیلے کے راہب نے ہک سلطنت قائم کرڈتی ، عین الحق فرید کوٹی آہن کہ ایں
جنگ نامہ و تاج اگوں مختار نقضی دیا تحریک کے ختم بھوڑ تے دت قبیلے دا پنجاب ول آون دا ذکر ہے
اے دت قیام پاکتان تیں تحصیل صادق آباد توں گھن تے ملتان تیں کے علاقے و تاج منگدے پھر کے
رہندے ہن - بلکہ ملتان و تاج دہلی گیٹ کے باہر انھن دا ہک محلہ آغا پورہ کے ناں نال اوج دیا موجود
ہے - عین الحق فرید کوٹی ایں شہری نمونے دا تجزیہ اور ایندا زمانی تعین کریندے ہوئیں آہن - اتر انھن روایاں
کوں سامنٹریں رکھوں تاں دت قوم دا اے جنگ نامہ پہلی صدی ہجری دیا ستویں دہائی یعنی ستویں صدی مسوی کے
دا آخر کے عہد نال تعلق رکھدے - لسانی لحاظ نال دیا اے جنگ نامہ قدیم اسمیلی دایمیں اور دھادیں صدی مسوی
کے نامہ جوگیاں دیا زبان نال مطابقت رکھدے - اس واسطے ایندی قدامت توں انکار نہیں کیتا و تاج منگدے - ایں
لحاظ نال کے ہر مغیر و تاج منقبت حسین دیا سب توں پہلی مثال ہے - ۳۶

پہلا مسلمان سرائیکی شاعر :-

تحقیق دکی شریعت ڈاڈھی ادکھی ہے اے لوہے دکی کمان ہے جیکوں غنم تے حوصلے
 وائے لوگ مچکیندن۔ لندن یونیورسٹی دے استاد کرسٹوفر شیگل نے کجھ عرصہ پہلے یارھویں صدی عیسوی دے تیرے
 تیرے داہک مسلمان سرائیکی شاعر جن مت دکی ہک قدیم کتاب دتج دریافت کیتے۔ اینداناں عبد الرحمن
 پٹی تے اے ملتان دارمئن والاہی۔ سرائیکی زبان دکی اے نظم موجودہ سرائیکی دکی پیشرو زبان آپ
 مہریش دتج لکھی گئی ہے۔ ڈاکٹر کرسٹوفر شیگل اپنی اس نویں تحقیق تے روشنی پسندے ہوئیں آبدن۔
 د سرائیکی دکی قدیم تاریخ اجاں تین واضح طور تے سامنے نیں آسگی۔ یارھویں اور چوڑھویں صدی عیسوی دے
 درمیان ہک نمایاں ادبی تے مقامی دھمپی داکم سامنے آندا ہے۔ اے پاکستان لوہ شمالی ہندوستان تے موجود
 زبانوں دکی مورث زبان اتج تحریر کیتی گئی اے جینا سنسکرت ٹائٹیل "سندھیہ راسکھا" ہے۔ اے مقامی
 ادبی مورخین دکی توجہ اپنی طرف مبذول نہ کرسواسکی کیونکہ اے جین مت دے قلمی نسخیاں دتج محفوظ ہئی۔
 واحد نظم ہے جیڑھی ہک مسلمان شاعر دکی تخلیق ہے۔ ایندا اس نظم دا آغاز نمایاں طور تے حمدناں تھے جو
 جین مت دے ادب دتج کتھاہیں نی پاتی ویندی۔ اس نظم توں شاعر دکی بیک وقت اول عہد دکی زبان
 اور پراکرت اتج شاعری تے عبور دا پتہ جلدے۔ شاعر عبد الرحمن ملتان دارمئن والاہی۔ کیوں جو اوندی
 شاعری دتج ملتان دا نمایاں طور تے ذکر ہے اور اوندے مذہب دے حوالے دکی اول دتج ملدن۔
 ڈاکٹر سی شیگل نے اپنے مقالے دتج عبد الرحمن ملتان دکی حمد داہک ٹوٹا دا انگریزی ترجمہ شامل کیتے۔
 اصل محفوظ دتج عالم لوکاں نے مختلف وقتاں دتج سطراں دے اندر حاشیے تے سنسکرت زبان
 دتج اتنے معنی تے نوٹ تحریر کیتن۔ جو اصل نظم دکی اشارہ ایندے نال کافی متاثر تحقیقین۔ ڈاکٹر سی شیگل
 دکی اے نویں تحقیق سرائیکی زبان دے قدیم شاعری ادب دتج ہک نل مہانگا واہا ہے۔

سترھویں صدی عیسوی داہک ہندو شاعر۔

ڈاکٹر کرسٹوفر شیگل تحقیق دے ہندو مچکیندے ڈیرہ غازی خان دے ہک
 قدیم ہندو شاعر دا کھوج پسندن۔ ڈیرہ غازی خان دے ہندو برہمنوں اپنی ہک علیحدہ گدی دا آغاز
 کیتا اے گدی اٹھویں گدی دے نال نال مشہور ہئی۔ اس گدی دا بانی سری لال جی ۱۶۱۳ - ۱۵۵۱ء پنجاب
 دے مغربی اضلاع دتج اٹھویں گدی دے گوسوامی بہوں اثر دسوخ رکھدے ہن۔ ڈاکٹر دکی تحقیق دتج جیں
 تے توجہ ڈتی گئی ہے اور سری لال جی دے پوترے کیوں رام (۱۶۱۷) دے بہوں سارے بھین ہن جیندے
 مہرے کوں "راس مان کے پڈ" آکھیا گے۔ کیوں رام نے مقامی سرداری قبول نہ کیتی اور اپنا پنج کھلہ بلوٹ
 دے مقام تے ہک بوہڑ تے بنایا۔ جیندے جہ توں انکوں سستی بوہڑ یا نوالہ دکی سڈایا وینداہی۔ کیوں رام دکی

” راس مان کے پڈ ۱۹۴۷ء ورتج وندرابن گھن آئی۔ اس سلسلے ورتج کہو نظاں کے منظوے انھوں صدی توں
موجودہن۔ انھان نظاں دا طرز ادا مذہبی ہے اور انھان ورتج گو پیاں واسطے پیار بھرسے جذبات دا
اظہار کیتا گے۔ کیوں رام کے سرائیکی بھیناں وانو نہ۔

جگ جگ جوڑی سہج و لاسی - سکن رس پر تال
بل جاوے کیوں گن گارے - چکھ اسان دو بھال
لوی ڈیواں موہن لال کول لوی - ڈیکھ ڈیکھ جیواں میا جسرت موی
جھل پگھوڑے لڈ میڈری جھولی - دڑا مقبوس تیں چر جیویں اہل تھری لوی
دودھ پوا سبھیکھ رچا پوت ناں گھولی - انٹن اتیں پیر ڈنڈے مکھ دا جھولی
سیام سلوٹریں کنول نین منکئی تھولی۔ ۳۷

گرنتھ ورتج سرائیکی شاعری۔

سرائیکی شاعری اس دور ورتج اسلام کے علاوہ ڈوبھے مذاہب کول دی تاثر کرندی
پئی ہئی۔ ہندومت - جین مت دی طرح سکھ مت دی اس توں تاثر تھے بغیر نہ رہ سگیا۔ حضرت بابا زید مومو جی
دا کلام گرنتھ ورتج محفوظ کیتا گیا۔ انہوں حضرت ابراہیم فرید ثانی دا کلام دی گرنتھ دا حصہ ڈسے۔ اگرچہ
سکھ گورو خود سرائیکی نہ بولنڈے ہن۔ لیکن انھان دی شاعری اور انداز فکری مزاج اس دور کے سرائیکی
اسلامی ادب توں تاثر ہئی۔ ”ادھی گرنتھ“ جیوں ۱۶۵۲ء - ۱۶۵۳ء ورتج پنجوں سکھ گورو ارجن
نے لکھی کیتا۔ اس کال دی شہادت ڈنڈے ہرے ڈائریکٹور سٹورس سیکل اپنے ہک مضمون ورتج آہن ”گرو نانک
دیاں مذہبی نظاں توں پتہ چلے کہ انھان دی شاعری تے سرائیکی اسلوب بے پناہ طانت کے نال غالب
ہی۔ اس توں علاوہ گرو ارجن کے اسلوب توں ظاہر تھیندے کہ سوہوں صدی کے آخر ورتج سرائیکی
شاعری دی نسبت زبردست روایت موجود ہئی۔“ ۳۸۔

چارے کنڈاں ڈھونڈیاں کو نہیں میڈا
جے تڈھ بھارے صا جا توں سوں تیدا
تر بیجھایس نہیں میکو کیں تریں سلام
ہکو میڈا تولادھنی سا چا مکھ نام

قصیدہ بردہ شریف و المنظوم ترجمہ۔

سیاسی حالات کی وجہ توں سرائیکی علاقے دیوں بے شمار کتاباں وقت
کے نال نال ضائع تھیں دیاں رہیاں۔ کجھ کتاباں جیڑھیاں محفوظ رہ گیاں تے اسوں تیں بچدن انھوں کس محفوظ رہن
دیاں ڈو ترے وڈیاں وڈیاں وجوہات ہن۔ کجھ تاں بزرگان دین کس ملفوظات وقت دسے سمجھوں ایس کیتے محفوظ
ریسے کہ انھوں بزرگان نال بے شمار لوگاں دیاں روحانی عقیدتاں والبتہ ہن۔ کجھ محفوظ خانہ الی وراثت کس طور
تے کجھ پیڑھی کنوں اگلی پیڑھی تیں تھے۔ اور کجھ کتاباں وقت کس بے رحم ہتھوں توں صرف ایس کیتے بچ رہیاں
کہ انھوں کوں اساڈے بزرگ و ذلیلہ سمجھتے پڑھدے ہن۔ انھوں کتاباں ورتج نور نامے۔ معراج نامے تے
حدیہ مبارک خاص طور تے قابل ذکر ہن۔

ڈاکٹر مہر عبد الحق نے اپنی کوشش نال قصیدہ بردہ شریف و المنظوم سرائیکی ترجمہ لکھیے۔ ایس کتاب ورتج قصیدہ
بردہ شریف کس عربی متن کس تے لطف اللہ مہندس لاہورکی و فارسی منظوم ترجمہ ہے اور ایس فارسی ترجمے دیاں
سطراں کس وچکار سرائیکی زبان و المنظوم ترجمہ لکھیہ سو یا اسے۔ ڈاکٹر مہر عبد الحق نے ایس کتاب دی تحریر کس زمانہ
و تعیین داخلی شہادتوں کس حوالے نال کیتے او آہن۔ قصیدہ بردہ شریف و ترجمہ انھوں ساریاں ترجمیاں
کنوں زیادہ قدیم ہے جنھوں دا ذکر مختلف کتاباں ورتج ملدے۔ لکھذا اینکوں ہندو پاکستان دیاں زبانوں و ایلا
ترجمہ آکھ سکدے ہن۔ ترجمہ دی زبان قدیم سرائیکی واپتہ ڈیندی ہے۔ بیانہیں تے اسے کم از کم پنج سو سال
پہلے دی زبان ضرور ہے۔ فارسی کس لطف اللہ و لے جیڑھے ترجمے کس وچکار کس سرائیکی ترجمہ ورتج ہے او
۱۵۷۹ء دی تصنیف ہے۔ سرائیکی ترجمہ ایس کنوں دی سو سال پورا نا معلوم تھندے ۱۳۹۹ء ایس قدیم منظوم ترجمے
کس خالق و کجھ اتہ پتہ کینی۔ البتہ ایندے کاتب واناں فقیر سعد اللہ ولد مولوی عبد اللہ ملتانہی ہے۔ نمونہ۔

آجی یاد متاں ہسائی بیلے یار ستم دی
ہنوں رت رالی دہاٹن تکھیلے کنوں چندے
یادت داد کنوں کاظمہ دی خبر متراں کھن آئی
یا چکار تمقا ورتج ظلموں چہنگ رہا پڑشانی
پس کھان سوزا کھیں کوں آ یو چہرویاں جہن جہانے
دنگوں درد فراق چکھیوئی تہر کے تاب نہ آنے
ماشق کھلا سہج نجانے کیو کر مشق چھپے
رووی زار کرمی فریا داں کوکاں لوک سنئے
مشق نہو دی جین اندر ہنوں ایک پختے
پیاوت کارن بانی علم و کارات دہاں کوں کھتے

تقیدہ بردہ شریف دیکھا لکھت وی وڈی اہمیت رکھدی اے۔ اے تقیدہ پرانی صورت خطی ورج پیش کیا گئے تاکہ قدیم سرائیکی رسم الخط دا نمونہ دیکھا ساٹھے آونجے تے تقیدے کے اشعار دیکھا اصل صورت دیکھا مدنظر ہے۔ سرائیکی شعری ادب ورج ایس نویں تحقیق نے کئی نویں رستے کھولین۔ ایس منظوم ترجمے کے ۱۶۱ شعرین۔

حلیہ مبارک :- سرائیکی زبان کے شعری ادب ورج حضرت سرور کائنات دیکھا سیرت پاک تھے بے شمار منظومات ملدین۔ دروونامے۔ تاج نامے۔ معراج نامے۔ نورنامے اور حلیہ مبارک ہے سبھے کتاباں ڈول جہانماں کے سردار نال اپنی محبت تے عقیدت دیاں سوکھڑیاں ہن۔ اے کتاباں سرائیکی ویب کے ہر گھر ورج موجود ہن۔ خاص طور تے بزرگ خواتین سویرے نماز تے قرآن پاک دیکھا تلاوت کے بعد انھماں کول دلیپھے کے طور تے روزانہ پڑھدین۔ اول تاں سرائیکی ادب ورج حلیہ مبارک دیکھا صف ورج چنگا چوکھا ذخیرہ موجود ہے۔ خود سرائیکی شاعری کے ایس پلے دور ورج انگوں تے بل تے اسماں ایچھے شعرا ورا ذکر کریسوں جنھماں نورنامے۔ معراج نامے تے حلیہ مبارک لکھین۔ انھماں بک ایچھے قدیم حلیہ مبارک دا ذکر کرنیوے پس جو ڈاکٹر مہر عبد الحق دیاں تحقیقی کاوشاں کے نتیجے ورج سامنھریں اے۔ اے حلیہ مبارک عربی زبان کے حلیہ مبارک مصنفہ قلب العالم شیخ حاجی عبد الوہاب کے معریاں کے درمیان تحریر اے۔ ایندے مصنف دانال غلام حسین ہے۔ مزید حالات دا علم کینی۔ کتاب ورج تاریخ تصنیف درج کینی۔ تحریر دیکھا زبان قدیم ہے۔ ڈاکٹر مہر عبد الحق نے گوپڑا تے اینداسن تصنیف لکھن دیکھا کوشش کیتی ہے۔ او آہن۔ منڈھو قدیم ورج مقامی زبان کول بندھ دیکھا ویندا ہے۔ حلیے مبارک دا مصنف دیکھا مولوی عبد الکریم جھنگوی ۱۵۸۶ء ورا انگوں اہدے جو میں آمتیاں یعنی ان پڑھ آل دیکھا خاطر اے حلیہ تصنیف کیتے۔ زبان کے لسانی جائزے اور انھماں گالھیں توں کے نتیجے کڈھا ورج سگدے کہ ۱۵۸۶ء کنوں پہلے تقریباً ۹۰۰ء دیکھا پہلی آدھل دیکھا تصنیف ہے۔ زبان تے کتابت دا انداز دیکھا ایندیکھا تائید کرنیوے۔ ۵۰ء اے حلیہ مبارک ۵۵ اشعار تے منہی ہے۔ حمدیہ معریے توں ایندیا آغاز تصنیف ہے۔ زبان کافی صاف۔ رواں تے نثری سورتی اے۔

حلیہ مبارک وچل ہک نمونہ :-
 بہت ثواب فضیلت لکھیا دتج خزاں جلال
 کر تعویذ رکھو چند نامے جیوں یا قوت لوالی
 بہت کرے شیفع شامل خبر حدیث کتابی
 سکھ حلیہ محل کماؤ۔ بہو مراد شتابی
 شوق کنوں میں حلیہ جوڑیا امتیاں لوماں کیتے
 سکھ حلیہ محل کماؤ۔ آنو صدق نبی تے

شوق میں حلیہ جوڑیا بندوی لوبی سوکھا
 کالی رنج نہ ڈیکھے ہرگز مول نہ حقیرے اوکھا
 لکھ درود و سلام نبی تے رات ڈیہاں مدامی
 آل اصحاب نبی دیاں اتے کہیے حسین غلامی
 جو کو پڑھسی۔ جو کہ سنسری حلیہ سرور والا
 دوزخ بجا حرم تنہاں تے رنج نہ ڈیکھے شالا

قصیدہ شوقیہ دا منظوم ترجمہ۔

اہل علم گول پھول و تاج رات ڈینہ رُجھے ہوئے ہن۔ کجھ لہر پہلے حضرت شاہ رکن عالم
 ملتان تے داہل طربا قصیدہ شوقیہ سانے آئے۔ ایں طربا قصیدے دا منظوم ترجمہ وی نال شامل ہے۔ اے تلمی نسخہ ڈاکٹر شیباز
 کول ملیئے۔ اور کولی گھٹ و گھٹ ڈھائی سوسال پرانا تلمی نسخہ ہے۔ ڈاکٹر شیباز ملک قصیدہ شوقیہ کے ماخذات دا ذکر
 کریندیں ہرئیں۔ بہادر الدین زہریا یونیورسٹی ملتان تول پندھوئیں حدیثا ہمبری کے سلسلے و تاج شائع کیتی سیت بارے
 بیلوگرانی ارمغان حق مرتبہ سید افتخار حسین (دیباچہ مرتب نومبر ۱۹۸۰) دی پہلی جلد دا حوالہ ڈیندن۔
 ایں تول علاوہ افضال کے خود وی پنجاب یونیورسٹی لاہور دیاں حدسالہ تقریبات دے سلسلے و تاج چھاپے گئے
 جیسا ہی کھوج (۸-۱۹) و تاج ایں نادر تے نایاب قصیدے اور اوندے ترجمے دا ذکر کیتے! حضرت شاہ رکن عالم
 دا اے قصیدہ شوقیہ ۱۹ ازوی شعراں دا اے۔ ایدے اٹھارویں شعر دا ترجمہ شاعر نے نہیں کیتا۔ اے ترجمہ
 حافظ برخوردار نے کیتے۔ ڈاکٹر شیباز ملک دا اکھاں اے کہ حافظ برخوردار رانجھانے ٹکلی پنجابی و تاج کے
 ترجمہ کیتے۔ جڈاں کے ارمغان حق و تاج ایں ترجمے کول ملتان تے تیار ڈتا گئے۔ ارمغان حق و تاج ایذا
 انداز ایں ہے۔

سردوار : ۲۰۸ نام مصنف ! رکن عالم شاہ۔ ملتان

صفحات ۴ ورق تلمی نام کتاب ! قصیدہ شاہ رکن عالم (طربا ملتان)

نام کتب خانہ یا مالک : محمد مختار عالم۔ لاہور

دیگر کوائف : کل اٹھارہ اشعار ہیں اور پردہ کا طرز پر ہے۔ ۲۲

قصیدہ شوقیہ کے ایں تلمی نسخے بارے کھوج کار ڈاکٹر گوہر نوشاہی آپن کہ اے خط نسخے کے ماہر ہیں ملتان کاتب
 دا لکھا ہوا ہے اور ارمغان حق کے اشارے۔ ڈاکٹر گوہر نوشاہی کے ملتان کاتب کے ذکر اور منظوم ترجمے دکان زبان
 کے جانرے تول اے بال نشابر تصدیق ہے کہ اے منظوم ترجمہ سرائیکی زبان و تاج ہے۔ چونکہ اے نواں تحقیقی
 رُجھ سانے آئے آدن دے وقت ا تے مزید کھوج ممکن ہے میں کیتے ایں نادر منظوم ترجمے

کوں دی قدیم سرائیکی شاعری کے اس حصے وچ شامل کیتے۔ حضرت شاہ رکن عالم مدنی دے مری تھیدے "شوقیہ" دا ترجمہ از حافظ برخوردار نمبر ۱۔

- ۱۔ شروع کرینا ہر کم ہسبہ کے اللہ داناں ذاتی
رزق دہندہ بخشن ہارا مومن اسم صفاتی
- ۲۔ ڈاڈھا شوق کارن ہمایاں جو وچ سلمی دے
حیرت دل سن ذکر سرود جد سفیدی دے
- ۳۔ محمد ہے جو چنگا سمجھ خلق اللہ کولوں پاواں
محمد ہے جو چنگا سمجھ عالم کولوں ناواں
- ۱۵۔ بے نہ ہوندے پاک محمد دُنیا کیتھے آہی
نہ انگوری جدی ساری نہ حیران سے راسی
- ۱۶۔ امید ایہہ فضل تیرے دیکر باساولں حشر دہارے
وچ حایت پاک نبی دیکر اے بخشن ہارے

سرائیکی شاعری دے اے قدیم نمونے ہن جنھاں داہن تیں اسان دلیور کیتے۔ انھاں توڑک غزلیاں دا سلسلہ تریجی
حدی ہجری کنوں شروع تھیدے۔ کتھا ہن تاریخی عکارتاں دے متھے تے اشار دیکر صورت وچ سرائیکی ادب
سبیا ڈرے۔ کتھا ہن کھوہ دیاں لوحاں اُتے۔ کتھا ہن بزرگان دے ملفوظات وچ تے کتھا ہن درسی کتاباں
دے اندر اے نمونے موجود ہن۔ انھاں کانوکان ٹکڑیاں توں ایں گال دا اندازہ ضرور تھیدے کہ عہد قدیم وچ
ایں زبان دے شعر و ادب کوں دُری مقبولیت حاصل ہئی۔ مگر انسوس اے ہے کہ اول وقت دیاں مستقل تصانیف
م محفوظ نہیں رہ سگیاں۔ ہن اسان سرائیکی شاعری ادب دے پہلے دور دے ڈر مجھے حصے دیکر طرف آندے
ہن۔ جڈاں اسکوں مستقل تصانیف شیر آندن۔

حضرت ملاں :-

قدامت دے لحاظ نال حضرت ملاں دا نور نامہ سرائیکی شاعری دیکر پہلی مستقل کتاب ہے۔ اے کتاب
سرائیکی ادب دے ہر گھر وچ حدیاں توں موجود ہے۔ اے ہک طویل مذہبی نظم ہے۔ جیندے وچ تخلیق کائنات
دے موضوع کوں بیان کیتا گے۔ ایندے اشعار دیکر تعداد ڈریر ہر ہے۔ حافظ محمود شیرانی اینکوں ۱۰۵۶ھ
دی تصنیف تسلیم کرنیندین ایم مگر ایندے متن دا غور نال مطالعہ کیتا ونجے تاں شاعر نے اپنی نظم دے اندر ہی
ایں تصنیف وچ ذکر کیتا۔ منڈھ قدیم توں آواز چلیا آندے کہ شعرا اپنی تصنیف دے اختتام تے ایندے
سن تصنیف اشعار وچ ضرور قلمبند کرنیندے ہن۔ ایہو اندرونی شہادت ہے ایں کتاب دے سن تصنیف دے

تعمیر و ترمیم اساتذہ مددگار ثابت تھیں گی ہے۔

پہنچ سوسال جو گزرے آج ہے ہجرت بعد سرسولوں
ملاں کہے غریب و چلا کم علماءوں کو لوں
نیکی عمل نہ کیتم کوئی شامت نفس جہولوں
عمر گزری توں پھولوں تاواں بھر کہا قبولوں
جو کھو روئے زمین تے پیدا سمجھ کھو ہر سی فانی
نام نشان نہ رھی کائی جنر ایمان نشانی ۲۵

نظم کے اس حصے و ترمیم حفت ملاں نے اے گال بالکل نکھیر تے پیش کر دتی ہے کہ ہجرت نبویؐ کوں ۵۰۰ سال تھی گئے
ہن جیڑھے او صفت آفرینش کوں نورناے کے و لیس و ترمیم قلمبندے کرنیدن - اس توں علاوہ نورناے کے
اندر یک بی ٹکڑی شہادت موجود ہے۔ جیڑھی ایندے سن تقیف تے یک دی مہر لینی ہے۔ شاعر لکھدے
کہ یک عالم دین نے یک ڈینہ کتب خانے و ترمیم صفت آفرینش ڈٹھی تاں ادنکوں تھنے کے طور تے ادن نے
شاہ غزنی سلطان محمود دی خدمت و ترمیم پیش کیا۔ سلطان محمود نے اس کتاب دی بہوں پزیرائی کیتی۔
سلطان محمود غزنوی دا دور حکومت ۳۶۳ھ و ترمیم سبگین دی و نوات توں شروع تھندے۔ او ۳۹۶ھ و ترمیم
ملاقاں تے حد آور تھندے۔ ول ۴۱۰ھ و ترمیم محمود غزنوی ملاقاں تے حد کرتے اس تے مکمل قبضہ کر گھندے۔ یقیناً
حفت ملاں نے صفت آفرینش دا سرائیکی ترجمہ بعد و ترمیم کیا ہوسے۔ ادن توں پہلے اے کتاب سلطان محمود غزنوی
دی خدمت و ترمیم پیش کیتی و ترمیم چکی ہی۔ اگر اس تاریخی حوالے و ترمیم کوئی زمانی فرق ہوندا یعنی سلطان محمود غزنوی
دا عہد ۵۰۰ھ کے بعد شروع تھندا تاں اے سارا گوئیتر خود بخود ختم تھی دینجے ہا۔ مگر سلطان محمود غزنوی دا
زمانہ اس کتاب کے سرائیکی و ترمیم ترجمہ تھیون توں پہلے دا زمانہ ہے پس کیتے اس اینکوں یک مضبوط تے ناقابل
تردید شہادت کے طور تے تسلیم کرنیدیں ہرئیں اینکوں ۵۰۰ھ دی تقیف منیدوں۔ نورناے و ترمیم سلطان محمود
غزنوی کے حوالے کے اشعار ملاحظہ کرو۔ کہ کیوں یک بزرگ سلطان دی خدمت و ترمیم اسے کتاب پیش کرنیدے

کتب خانے و ترمیم یک ڈینہ اُس نے صفت آفرینش ڈٹھی
لذت اس دی بہت زیادہ شیر شکر توں مسٹھی
تمخہ کرتے شاہ غزنی دو نور نامہ گھن آیا
ہر یا مسافر ستاں ڈیہاں دا پنڈھ کرنیدا آیا
شاہ غزنی جو آندا سنٹریا کتھیس استقبال
صفت آفرینش سنٹرتے بہا ہویا او خوشحال

شاہ سلطان محمود غزنوی جاں پھر آیا خانے

نام خدا تھدق کتیس کاٹی گنج خزانے ۲۶

نور نامے دی زبان دا مطالعہ کر بیٹھے تاں اے زبان پہوں قدیم دور دی لگدی ہے۔ اگرچہ دل دل چھپائی کے نال نور نامے دی زبان تبدیل تھدکا رہ گئی ہوسے مگر دل دی اے ۷۰۰ ہجری دیاں معلوم کتاباں دی زبان توں کافی قدیم لگدی ہے۔ نور نامے کوں پڑھو تے اندازہ تھدکے کہ حضرت ملاں اول وقت کے یک مہاندے شاعر ہن۔ انھوں کے کلام ورتج روانی دی ہے تے خیال دا سنہڑپ اور بلندی دی۔

روئے زمین تے پیدا کتیس حضرت بنی سونہارا

ڈوہاں جہان دادا دی کتیس آھا یار پیارا

اپڑیں نور پیدا کتیس سر رسول مبارک

نور تھلوں پیدا کتیس روئے رسول مبارک

شرم کنوں ڈوں اکھیں پیدا نک بہتتی غیر

عبت دے ڈوں کن سنوارے بنی رسول پیغمبر ۷۷

اسماعیلی پیرتے گنان۔

۱۰۷۹ / ۲۶۲ھ ورتج اسماعیلی عقیدہ کے اٹھارھویں امام سیدنا مستقر بائٹھ کے فرماں مطابق

پیلے اسماعیلی داعی سید نور الدین سندھ ورتج تشریف گھن آئے تے آپ نے انھوں ست گر نور کے نال نال ہندو آبادی ورتج تبلیغ واکم شروع کیتا۔ اسماعیلی پیراں نے یک منظم تحریک کے تحت سندھ گجرات تے سرانگی علاتے ورتج تبلیغی سرگرمیاں شروع کیتیاں۔ اے بزرگ اللہ رسول صلعم کے اشارت دی روشنی ورتج چٹکائی۔ نیکی اور تقویٰ دی تعلیم اپنے مخصوص انداز ورتج ڈیندے ہن۔ انھوں اسماعیلی بزرگان دی تعلیمات کے نتیجے ورتج ہیکڑ ہزاراں ہندو مسلمان تھئی گے۔ اگرچہ انھوں اسماعیلی پیراں وچوں زیادہ تر بزرگ باہر دیں تشریف گھن آئے لیکن انھوں نے انھوں آتے مقامی زبانوں کوں اپنا گدھا اور اولوکاراں دی مقامی زبان ورتج درس و تدریس دا فرض انجام ڈیندے ہن۔ انھوں کے عارفانہ۔ صوفیانہ تے ناصحانہ کلام کوں گنان آکھیا دیندے۔ اے گنان زیادہ تر سندھی ہندکی۔ گجراتی اور سرانگی زبان ورتج ہن۔ سندھ اور گجرات کے علاوہ انھوں بزرگان کے ڈوں وڈے تبلیغی سرسز ملتان اور اورتج ہن لھذا انھوں تبلیغ کریندیں دیے انھوں کوں مقامی سرانگی زبان کوں ذریعہ سنہڑا یا پایا ایس طرح اسماعیلی پیراں کے اے گنان پہلے سرانگی دور کے شعری تے دینی ادب ورتج وڈی اہمیت رکھدن۔ اسماعیلی پیراں نے ہمیشہ قرآنی تعلیمات۔ محبت۔ رواداری۔ خیر سگالی۔ آپس دی بھریا۔ خدا پرستی اور صلح جوئی دی گال کیتی۔ مقامی ہندو آبادیاں ورتج اے تعلیمات اتنیاں پھلیاں کر بے شمار ہندو مسلمان تھقون لگ پے۔

اسان بن اقبال کتبہ چونڑویں اسماعیلی پیراں دامختر تذکرہ کربندے ہن۔ جہاں سرائیکی زبان و بچ گنان لکھین۔
اسماعیلی پیراں بارے زیادہ تر معلومات اسان حضور وزیر ڈاکٹر جی الائنہ دی کتاب ”دگن نر آف اسماعیلی پیرز“
توں حاصل کیتن۔

پیر نور الدین۔ پیر نور الدین ۴۲ھ و بچ عرب توں ابتدائی سومرہ دور و بچ سندھ تشرین گھن آئے۔ آپ
دے گنان اسلامی تعلیمات اور تصوف دے مضامین نال بھر پور ہن۔ آپ نے پیرست گرنور دے نال نال دی کافی
شہرت حاصل کیتی۔ آپ عربی فارسی دے عالم تے وینی علوم تے پہوں عبور رکھدے ہن۔ آپ پیلے اسماعیلی داعی ہن
جہاں نے ہندوواں کوں اسماعیلی مسلمان بنرایا۔ آپ ہک صوفی منش انسان ہن۔ آپ نے جو جہاں زبانوں
دے علاوہ ہندی و بچ دی کلام آکھیا اور اے ہندی کلام حضرت امیر خسرو توں لگ بگگ جو دو سال پیلے دا ہے۔
اے بزرگ جیڑھے علاتے و بچ تبلیغ واسطے دیندے ہن۔ اقبالوں دی زبان کوں تبلیغ دا ذریعہ بنرندے ہن۔
پس آیتے آپ نے سندھی گبر تلی۔ ہندی تے ملتان یا سرائیکی زبان و بچ گنان کھیلے۔ ۴۹

اے جی نام نبی کا مٹھا ہے
جیا شکر میں دو دھ
کلمہ کہو دل سچ سوں
تو بانڈھو شفاوت مول
اے جی کلمہ کہو رسول کا
جو سب کانے پاپ نے دیکھ
یعنی سب جگ فنا ہووے گا
باقی رہیں گے خدا رسول
اے جی۔ مومن دل میں کر د بندگی
تو پھل اللہ علی نبی کا پاؤ
اے جی ہر دم لیو اللہ رسول کا نام
مومن کوں کلمہ مٹھا لاگے
جیا لو بھی کوں بے مٹھا دام
اے جی مومن کلمہ دل سچ سوں
اے جھوٹ باز کا چھوڑ دو
مایا سومن دور کرو

کلھے کول جی سے کر تمھاری
دل نہ تالہ کھوئی جاؤ
تم ہدیت پریت
صاحب جی سونہ رکھو

پیر شاہ شمس سبزواری -

حضرت شاہ شمس سبزواری ۱۱۶۵ھ / ۱۷۵۰ء سبزواریہ دوح پیدا تھے۔ تعلیم کی تکمیل سے
بعد آپ ہندوستان تشریف لائے۔ پہلے پہلے آپ نے تبلیغی سرگرمیاں دا آغاز سندھ توں کیتا۔ مگر بعد دوح آپ
مقتان آگے اور مقتان ہی آپ دیاں تبلیغی سرگرمیاں دا مرکز رہیا۔ آپ حضرت بہاؤ الدین زکریا ملتانی دے ہم عصر
ہن۔ آپ نے بے شمار لوگاں کول دین حق دی راہ دکھائی۔ آپ دے مرید اسماعیلی کھوئے اور شمس اکھونین
اور پنجاب اوج اکھاں دی بہوں وڈی تعداد آباد سے۔ پیر شاہ شمس سبزواری دے زیادہ تر گناں رگوز ملوڑ زبان
دوح ہن۔ آپ نے سندھی، گجراتی، پوربلی، ہندی اور سرائیکی دوح گناں کھئے۔ آپ دے ہک سرائیکی گناں
دا نمونہ۔

اے سوبھاگا

کھا داسو کھاوا - پیتا سو پیتا
ڈوتا سو ہی پرماند - سوبھاگا
دنیا پال رکھو چال تال
پانی پیو چھانٹ - سوبھاگا
آپے شاہ ملاں آپے شاہ قاضی
آپے دید قرآن - سوبھاگا
جنھاں مہارس پیر شمس بولیا
سچا لنگھی پار - سوبھاگا
سنجھے سنجھے صاحب سندھ لنگھیسی
آ دنیا مول استان - سوبھاگا
چارے کنڈو چارے چاکلا
مول چرنک مولستان - سوبھاگا

پیر شمس سبزواری دا ہک بیگانہ -

ہک تیر تھ دیندا پیر شمس غازی دا
تال نہادو، نہادو، نہادو، نہادو دیر نہادو

نہاتے دھوئے جیو جنوں گرو دا فرمایا کیا
 او نہیں آوٹا۔ نہیں آوٹا
 راہو راہا چلوٹساں پیر پو جھی راہا چلو
 او جو گپ نہیں پاوٹا، نا پاوٹا
 الیا میڈے صاحب راجے دا ساڈاوا
 سوئی دے رانے ورتج ہستی ماوٹا دیرا ماوٹا
 پیر شمس نمازی بولیا
 پھل سچا یار یار مونا پاوٹا، دیرا پاوٹا

پیر صدر الدین - $\frac{400}{1300} - \frac{819}{1214}$

پیر صدر الدین سبزواری ایران ورتج پیدا تھے۔ آپ کے والد ماجد دانال پیر شہاب الدین ہے۔ پچھلے
 پہلے آپ ایران کنوں آتے سندھ ورتج آباد تھے گئے۔ بعد ورتج آپ بہاولپور تشریف لے آئے اور اکتھاپن تبلیغی سرگرمیاں
 شروع کیتیاں۔ پیر صدر الدین نے لوہانکا رسم الخط ورتج اصلاح کیتی تے اونکوں اپنے مریدوں ورتج پھیلایا۔ اینکوں
 خواجہ دا سندھی اکھر یا چالہی اکھر کہا آہن۔ اکتھال سب پیراں کے کلام دی ہیت ہکو جہی نہیں ہونڈی۔ پیر نور الدین
 تے پیر صدر الدین دے گنان دا ہر بند بیت دی شکل اترج ہونڈے۔ پیر صدر الدین دے گنیے دی ہیت کافی دی طرح
 ہے۔ آپ نے بہوں طویل تبلیغی سفرے کیتے۔ آپ نے اپنی زندگی دین دی تبلیغ واسطے وقف کر رکھی تھی۔ پورے
 برصغیر ورتج آپ دیاں دینی خدمات مثالی ہن۔ آپ سندھی، ہندی اور سرائیکی ورتج کلام تحریر کیتے۔ آپ کے
 گنان بک علی، روحانی ورثے دی حیثیت رکھن۔ آپ نے وڈی طویل عمر پائی تھی۔ وفات دے وقت آپ دی
 عمر ۱۱۹ سال تھی۔ کلام دا نمونہ۔

اے جی تل بھر تلنا
 کھانے کدھر چلنا
 یہ شاتل تل نہ لکھا بڑیرنا
 میرے جیوے کوں
 پیر صدر الدین سبزواری دا بک بیاسرائیکی گنان۔

ادل تو میں آخر تو میں
 تو میں تو سر جن ہار۔ اے بھائی
 ظاہر تو میں باطن تو میں
 تو میں تو صاحب میرا۔ اے بھائی

ہر دم ذکر کروں الہی
 ایسا توں صاحب سچا۔ اے بھائی
 جس کیرا صاحب ہر دم دیکھا ایسا
 اے بھئی اندیشہ کیا میرے صاحب
 سات دسے نیسے سوزج اوشا
 وہ دن کم کم ہر نیسے۔ اے بھائی
 نیارا مائی ناباب، پوترانا بھائی
 سات گڑاگر ہر نیسے۔ اے بھائی
 خال ای ہارس لولیا پیر صدر دین
 اگم لیرو چاری۔ اے بھائی ۵۳

پیر صدر الدین کے مذہبی تخلیقی ادب و اسربایہ بڑے سب اسماعیلی پیراں توں زیادہ ہے۔ انھوں نے دین و توحہ لکھا ہے
 مرنیانہ مضامین اور اخلاقی موضوعات شامل ہیں۔

پیر حسن کبیر الدین - ۱۳۲۱ - ۱۳۱۳

آپ پیر صدر الدین کے وڈے پال ہیں۔ انھوں نے اپنی پیدائش ۱۳۲۱ء و توحہ ایران توحہ تھی۔ آپ
 عربی تے فارسی کے پہوں وڈے عالم ہیں۔ ہمیشہ امن تے محبت و ادب دیکھنے دیکھنے رہندے ہیں۔ آپ نے پورے ہندوستان
 دا سفر کیا۔ اس توں علاوہ افغانستان تے کشمیر دیکھنے گئے۔ آپ کوں مقامی زبانوں تے بہوں عبور حاصل ہئی
 زیادہ تر آپ مغان تے اوتج دیکھنے تے تعلق رکھتے ہیں۔ ڈاکٹر غلام علی الانیہ کے اکھاڑ مطابق آپ دا زیادہ
 تر غلام مغانی و توحہ ملدے۔ لیکن سندھی کے لازمی تے کبھی بہیاں و توحہ دیکھنے آپ نے شعر آکھین۔ آپ کے
 ہک سرائیکی گنان دا نمونہ۔

اے جی پیر صدر الدین یارا۔ پارے کے قرانا
 باہر جاوے تیکوں اندر لانا
 شاہ نہیں سجانو اپنے پیر نے پہچانو

پیر حسن کبیر کے ہک بے گنان دا نمونہ

اے جی کیا لے آئے کے اس دنیا و توحہ
 میڈے بھائی کے
 تسال جاؤ تو کیا لے جاسو

محمد اعظم خان چانڈیہ -

محمد اعظم خان چانڈیہ تحصیل صادق آباد کے دوسرے واٹن ہیں۔ آپ حضرت موسیٰ نواب کے خلیفے اور مرید ہیں۔ محمد اعظم خان چانڈیہ آخری عمر کے ویرج بیعت تھے ہیں۔ اعظم کے حلیہ مبارک کول دڑی شہرت نصیب تھی۔ اے۔ ہٹ تیں ایندے بے شمار ایڈیشن شائع تھی چکن۔ میرحان المیدرکا دی تحقیق دے مطابق محمد اعظم کے حلیہ مبارک دا دور چھویں صدی ہجری دالغف آخر متین کیا گے۔ اور اے حلیہ مبارک، نورنامے کے قریبی دور دی کتاب اے۔ اعظم کے اس حلیہ مبارک کے کل اشعار ۱۹۲ ہیں۔ حلیہ مبارک دا آغاز حمدیہ اشعار توں تھیندے۔

ہردم حمد اہی آکھاں رب کول خالق جانال۔ جس رب اپنا دوست بڑا یا سوٹھا ڈوہاں۔ جاناں
 ویرج جناب رسول معظم آکھے بندہ اعظم۔ لا تعذ علیہ و آلہ صلی اللہ علیہ وسلم

ایندے بعد شاعر کے مدینے وین تے روضہ رسول اللہ تے حاضر فی ڈیون دیا سک دا بیان اے۔ دل حضور کریم صلعم
 دا حلیہ مبارک۔ آپ کے حسن دیا تعریف بہوں دل چھکویں اندر اوج کیتی گئی اے۔

نوری عالم سارا آکھے ماہ کنغانی سوٹھا۔ پر چن عرب دا بہت سلوٹا سوٹھا تے من موٹھا
 لعل یا قوت لبیاں دیا لعلی ڈیکھن کے سدھرانے۔ رم فہم بڈنداں اتوں موتی گھول گھاسٹے
 رنگ کنک داسرخی بھریا پھل گلابا پنڈا۔ رنگ بھریے کول بڈیکھے مقبرے پھل تازہ شرمندہ
 بڈیکھو جال نبی سرور داسوزج جن شریان۔ حور ملائک صرتے جاون۔ پریاں گھول گھاون ۵۶

شاعر نے سرور کائنات نال اپنی محبت دا بھر پور اظہار کیتے۔ حلیہ مبارک کے بیان کے بعد جگ آمد دا تذکرہ۔ دل
 سیرت پاک دا بیان آپ دیاں پاک عادتیاں۔ لباس۔ چال ڈھل۔ خوراک۔ آپ دیا عمر مبارک۔ دین دیا تکمیل
 دا اعلان تے وصال تیں ہر ہر مرحلے کول بے پناہ عقیدت نال بیان کیتے۔ اس حلیہ مبارک کے مطالعہ توں پتہ
 لگدے جو مہتر اعظم ہک وڈے عالم دین اور قادر العظام شاعر ہیں۔

حضرت قبول فقیر -

چانڈیہ بلوچ قبیلے کے اے بزرگ حضرت بہاؤ الدین زکریا ملتانی کے سینگے اور سوتر حضرت موسیٰ نواب
 کے خلیفہ خاص ہیں۔ آپ دیا یا دگار معراج نامہ سرائیکی شاعریکا دا ہک نادر نمونہ ہے۔ چھویں صدی ہجری دیا سرائیکی
 شاعری دیا اے سوکھری ادبی لحاظ نال وڈی اہمیت دیا حامل ہے۔ حضرت قبول فقیر ہک عالم دین تے عربی فارسی زبان
 کے ماہر ہیں۔ اس معراج نامے ویرج انھوں نے جا جاتے عربی فارسی الفاظ دا استعمال کیتے۔ اے معراج نامہ ۱۶۱ اشعار تے مبنی ہے

حوراں لعل موتی جو اہر جڑیاں۔ سبھ ماہ نبی دا جو بھان کھڑیاں
 عنبر مشک کستور چمکار دا۔ کھلے در بہشتی ادہ گلزار دا

تہمتی خدائی دا چکارھا - کہ برسرِ نبی نور انوارھا
 سبھے لنگھو ننگ دنج پڑھیاں لکراتے - جتئی لاه پیروں لنگھا فرس تے
 سنڑیا عیسیٰ آوازہ ذاتِ پاک - جتئی پیریا کر چا لگی خاکِ پاک
 اُٹا کیتا قول خیر البشر - مشرف تھیا عمرش سیتی فخر

سجھو رازور راز نکتہ بیاں - وہم آدمی دا کیا کرسی عیاں
 سبھالیں تہورا عقل، ہوش کُن - ہنس جاہ تیریا توں خاموش کُن ۵۸

حضرت بابا فرید الدین مسعود گنج شکر - ۵۸۲ - ۶۴۹ ۱۱۸۸ - ۱۲۸۵

سرائیکی زبان دے پہلے سب توں مہاندرے شاعر تے عظیم صوفی بزرگ حضرت بابا فرید الدین مسعود
 گنج شکر دکی تاریخ پیدائش تے دوج کافی گنڑج ہے - حضرت امیر خسرو دکی انقل الفوائد دوج
 مرم پنج شنبہ ۷۱۵ھ - حمید شاعر دکی خیر المجلدس دوج ۷۶۸ھ - امیر حسن سنبری دکی کتاب فوائد الغوار
 دوج ۷۳۶ھ دوج ہے - ایں طرح ڈو میر سارے لکھاریاں نے بابا فرید دے وصال دا سال ۷۶۲ھ ۷۶۸ھ
 تیں ڈریا - یعنی گھٹ رووہ ۱۰۵۵ سالوں دا فرق پاتا ہویا - پنجابی زبان وارب دے کوچی مہر آصف خان
 ایں سلسلے دوج کافی گول پھول کیتی ہے - اور انتہائی گوٹر دے بعد حضرت بابا فرید دکی پیدائش ۵۸۲ھ تے
 وصال ۷۶۹ھ متعین کیتا ہے - اے اوسن ہے جو فرشتہ - ابو الفعل نے کھوئے لکھاریاں نے اپنا
 حضرت بابا فرید الدین گنج شکر ملتان دے نیڑے ایک دستی کھو توں دوج پیدا تھئے - اول وقت دے جدید عالم
 دین مولانا منہاج الدین ملتان کنوں دینی علوم دکی تعلیم حاصل کیتی - فارغ التحصیل تھوئے دے بعد آپ نے
 ملتان توں قندھار - ایران - بغداد تے روم دا سفر کیتا - ایں سفر دے دوران اول مہد دے وڈے وڈے
 بزرگان دین حضرت شہاب الدین سہروردی - خواجہ فرید الدین عطار - شیخ سعدی کنوں ظاہر کاتے باطنی فیض
 حاصل کیتا - سفر توں واپس آتے حضرت خواجہ قطب الدین بختیار کاکلی دکی خدمت دوج دلی تھئے تے آپ
 دے فرید تھئے - راحت القلوب - سراج الادبیاء اور فوائد السالکین آپ دیاں مشہور تصانیف ہن - ۶۵

بابا فرید داکلام -

حضرت بابا فرید گنج شکر کوں سرائیکی زبان دا پہلا سب توں وڈا شاعر منیا دیندے - آپ ملتان
 دے جم بل ہن - ملتان دوج ہی آپ نے ابتدائی تربیت حاصل کیتی - آپ دا خاندان دکی کئی پڑھیاں توں ہن سرائیکی
 علاقے دارہن والا ہئی - ایں کیتے آپ نے اپنی مادری زبان دوج دکی شاعری کیتی - اول ویلے اں پڑھو لوکاں کوں

تصرف تے دین دی تعلیم ڈیون کیتے بزرگان دین اور اولیائے کرام ہمشیہ مقامی زبانوں کوں اظہار دا وسیلہ بنرائے۔
 کافی عرصہ توں اسے ہک ادبی گوسیٹر جاری ہے کہ گرنفق صاحب و برج شامل اشلوک حضرت بابا فرید الدین گنج شکر
 دے کینی بلکہ آپ دیا اولاد وچوں ہک بے بزرگ شیخ فرید الدین ابراہیم ثانی (۱۲۵۰-۱۵۷۵ء) دے ہن
 مہر آصف خان آبدن "امیر خرد اپنی کتاب سیرالاولیاء شیخ ابراہیم توں گھٹ و گھٹ ۱۵۰ سال پہلاں
 لکھی ہے۔ اوندے وچ امخاں بابا فرید دا ہک پنجابی ڈوپڑہ شامل کیتا ہے۔ انویں مہر عبدالواحد بلگرامی
 (۱۵۱۷-۱۶۵۸ء) نے بابا فرید دے ڈوں ڈوپڑے ڈتے ہن۔ امخاں اپنی کتاب ۱۵۶۱ء وچ لکھی جڈاں
 شیخ ابراہیم اجاں نوسال دے ہن۔ اقول ثابت مقصدے کہ بابا فرید نہ صرف پنجابی وچ شعر آپدے ہن بلکہ
 ذکری "اپنی حال بولی وچ کرنیدے ہن" ۶۱ اسے ہک منی ہوئی گال ہے کہ حضرت بابا فرید گنج شکر
 پیلے وڈے صوفی شاعر ہن جفاں نے اپنے غلط فکراں انداز بیان نال ایس زبان کوں بھاگ تے بخت لایا۔
 شیخ فرید الدین ابراہیم فرید ثانی وکی سرائیکی زبان دے چنگے بھلے شاعر ہن۔ امخاں دا ذکر اسوں اگوں تے
 کریوں۔ بابا فرید دے گرنفق صاحب و برج ۱۲ اشلوک تے چار شبد لکھدے ہن۔ امخاں اشلوکاں دا
 مطالعہ کرن نال ڈو گالھیں سامنیں آندن۔ ہک تاں اسے کہ حضرت بابا فرید شیخ نے ایس توں علاوہ دی کلام آکھا
 ہر جیڑھا شاید محفوظ نہ رہ سکے۔ ڈوجھی گال اسے کہ بابا فرید شیخ دیا سنتری۔ پکی۔ سنگری پنگری شاعری اسے یقین
 ڈیندی ہے کہ بابا شیخ توں بڑی سرائیکی شاعری دیا ہک مضبوط روایت موجود ہے۔ بابا شیخ نے اپنے
 بیتاں نال اول روایت کوں اگوں تے ٹوریا۔ تریجھی گال اسے کہ بابا فرید نے سرائیکی شاعری دا ایراقصوف
 تے بدھا۔ حضرت بابا فرید دیا اسے روایت صدیاں دے پنڈے جھاگ تے حضرت خواجہ فرید تیں
 پئی۔ اور صوفیانہ شاعری دیا ایس نو لیکھی روایت نے سرائیکی زبان و ادب کوں ہک ممتاز مقام عطا کیتا۔
 حضرت بابا فرید مسعود گنج شکر دیا شاعری دا سب توں وڈا موضوع اسلامی تقویٰ۔ رب دی بندگی۔ سچائی
 تے صداقت۔ فکر و فریب تے دکھارے دی عبارت توں نفرت۔ تے نیکی دا دا دھا ہے۔ آپ آبدن کہ انسان
 کوں جیڑھے عظیم مقصد واسطے دنیا وچ بھیجا گیا ہے اوندا ضرور حساب تھیے توں اجئی نذر وچ اسے
 زندگی ضائع کرے۔

فریدا چار گوائیاں بندھ کے، چار گوائیاں نسیم

لیکھا رب منگیسا۔ توں آیراں کیڑھے کم ۶۲

سجدائی ہک ایجی طاقت ہے جیڑھی برائی کوں ختم کر سگدی ہے۔ غصہ انسان کوں اندروں پولا کر ڈیندے۔

فریدا برے دا بھلا کر، غصہ من نہ تیدھا

دیہی روگ نہ لگ ای، پلے سمجھ کچھ پا

کچھ بیانہونہ کلام -

فرید اترتی رت نہ نکلے ، بے تن چیرے کو
 جو تن رتے رب سیروں ، تن تن رت نہ سپرد
 فرید کھنڈ معلا - صوف گل ، دل کائی ، گزرات
 باہر دسے چائنا - دل اندھاری رات
 بدھا ہو یا شیخ فرید - کبنت لگی دیہ
 بے سو درھیاں جیوٹنا ، بھی تن ہو سی کھیہ
 فرید ا بے تول عقل لطیف - کاسے لکھ نہ لیکھ
 آپترے گریوان میں - سر نیواں کر دیکھ ۴۳

حضرت بابا فرید الدین گنج شکر داسارا کلام گرنفقہ ورج ہی محفوظ کینی بلکہ گرنفقہ تول باہر دی کچھ کلام بولیا گئے۔
 ایندے وچوں کچھ کلام یا ڈوہڑے اگلے وقتاں دیاں لکھیاں گیاں کتاباں ورج محفوظ ہن۔ کچھ قلمی نسخیاں دے حوالے
 نال ساٹھے آئین - میر عبد الواحد بلگرامی م ۱۰۱۴ / ۱۴۰۶ دی کتاب سب سنابل ورج ورج ڈول ڈوہڑے
 ملاحظہ کرو۔ اسے کتاب گورد گرنفقہ صاحب ۱۴۰۲ تول پہلے لکھی گئی ہی۔ ۴۴

(ا) ٹوپی لیندے بادری ، دیندے کھرے تلج

چوہا کھڈ نہ ماواہی پچھے بندھیے بھج

(ب) سنا! من منیاں - سر مٹنے کیا ہوہ

کیتی بھیداں منیاں سرگ نہ لدھی کو

سید امام الدین بھکری م ۹۷۵ / ۱۵۶۷ (۱۵۶۷) اوج شریف دے بناری خاندان وچوں ہن۔ انھوں داسرار بھکری ضلع

میانوالی ورج ہے آپ دی قلمی کتاب خلاصۃ الادوار وچوں ہک بیت

زندگی واساہ نہیں - سمجھ فرید اتوں

کرے اچھے عمل تے ہو جا سرنگوں ۴۵

ایں بنیت دی زبان کتنی صاف تے تسانرویں ہے۔ اصل ورج بابا فرید داکلام کئی منراں طے کریندا اسارے
 تیں تچے - پس کیتے ڈھیر سارا رلور ملور لفظ یا اوندیاں مختلف صورتاں کلام داحصہ بن گن۔ ڈائریوسن سنگھ دوانہ
 نے پنجابی ارب دی تاریخ ورج بابا فرید دے کا بنیت ورج کیتن - جیڑے گرنفقہ صاحب تول باہر دے ہن ۴۶

فرید دنیا دے لایج لگیاں محنت مٹھل گئی

جاں سر آئی آئے تال سبھو و سر گئی۔

اینویں محمد آصف خان نے وڈا تراز تے گرنفقہ تول باہر دے آہ بیت اپنی کتاب "آکھیا بابا فرید نے" ورج شامل کیتن۔ ۴۷

خواجہ امیر خسرو - ۱۲۵۳ء - ۱۳۲۵ء

آپ دا پورا نام ابو الحسن مین الدین تے تخلص خسرو ہئی۔ آپ کوں قدرت و لوں بے شمار صلاحیتیں نصیب تھیاں ہن۔ شاعری تے موسیقی ڈوں آپ دے خاص میدان ہن۔ آپ نے کئی ساز تے کئی راگ وی ایجا رکیتے۔ اجاں آپ دیا عمر بہوں چھوٹی ہئی کہ آپ دے علم تے مطالعہ چرچا جیڈے کیڈے تھیون مگ پیا۔ امیر خسرو عربی۔ فارسی۔ ہندی۔ سنسکرت گبراتی تے پیاں کئی زبانوں توں واقف ہن۔ امیر ادبی دنیا دا یک ایچا سمجھو ہے جیڑھا ہمیشہ ادب و تہذیب سونجھنے دا راجہ رہے۔ امیر خسرو دے زمانے و تہذیب ملتان ہک بہوں وڈا علمی مرکز ہا۔ پورے ہندوستان تے جنوبی ایشیا توں اہل علم علم دا ادب دے ایس گہوارے دا راجہ کرنیڈے ہن۔ امیر خسرو دیا ۱۳۸۵ء و تہذیب ملتان دے پتر خان شہید دیا ملازمت و تہذیب ملتان پنیے اور انکھاں آتے سرائیکی زبان و تہذیب مہارت حاصل کیتی۔ ڈاکٹر فقیر محمد فقیر آبدن "گمان غالب ہے کہ ملتان دے بیس سالہ قیام و تہذیب انکھاں مقامی بولی جیڑھی اول وقت دیا ملتان سڈوینڈی ہئی دستگاہ حاصل کرنیڈھی ہئی۔ اے گال ایس کیتے صحیح معلوم تھیندا ہے کہ تمام بزرگان دین جنھاں ایس برصغیر و تہذیب اسلام دیا اشاعت کیتی پیلے مقامی بولی سکھدے ہن تے ول اونڈے و تہذیب و معطر فرمیدے ۱۳۸۵ء تا ۱۳۹۰ء شہادتوں اے پک لگدے کہ امیر خسرو نے ہندی زبان و تہذیب شعر آکھیے اور غالباً قیام ملتان دے دوران ہی انکھاں اے سب کجھ تخلیق کیتا۔ امیر خسرو دیاں بھارتاں بہوں مشہور ہن۔ لطف دیا گال اے ہے کہ انکھاں دیاں اے بھارتاں اچ دیا سہو بہو سرائیکی علاقے و تہذیب موجود ہن۔ مثلاً

۱۔ اپنے بے تے ماسی دے۔ میں دنیاں تے کھر کھر ہے کپاہ
 ۲۔ ڈوں کبوتر کو کوئی کھنڈ انکھاں دے کاسے
 چال انکھاں دیا انکھوں منکوں رب انکھاں کو پاسے
 اک جنور اصلی۔ نال اوہدیا ہڈی نال اوہدیا بلی
 امیر خسرو دیا ہک ہئی بھارت ڈیکھو ایس ویسے جھنگ دے ہیس جھنگ دا ڈنر ہے۔
 جھنگ بیلے چور ڈریا نین راجے ماریا۔ بہت راجے پکڑ آندا
 لت راجے ماریا
 پاڑوں آئے ڈو ملنگ۔ ساویاں ٹوپیاں او دے رنگ
 اے بھارت سرائیکی علاقے و تہذیب میں رائج ہے۔

پارے یاروں آئے ڈوں ملنگ۔ ساویاں ٹوپیاں تے بیلے رنگ ۶۹
 حضرت امیر خسرو نے اول وقت دیا سرائیکی بولی جیکوں ملتان دے ہن و تہذیب شعر و شاعری کیتی۔ بھارتاں شہادت

اوتوں اپنے نگرے اظہار دا وسیلہ بنرایا۔ آپ دیاں انھال بھارتاں کول دڑی مللی حیثیت حاصل ہے۔ امیر خسرو دیاں بھارتاں اشعار تے بنیاں دے علاوہ دسی لہاب دیا بک منظوم لغت خالق باریکی دیا انھال دے ناں نال منسوب ہے۔ خالق باریکی بک منظوم لغت ہے جیندے دوج سرائیکی تے فارسی الفاظ موتیاں دالی کار جرئیے ہرے ڈسرن۔ خالق باریکی دے آخری شعرو دوج خسرو درناں دیا موجود ہے۔

دو جگ دوج رہیا خسرو نام - خالق باریکی سہلی تمام
 پنجاب میں اردو دوج حافظ محمود شیرانی نے خالق باریکی دے اتے کافی تفعیلی بحث لیتی ہے اور مولوی محمد امین چیریا کوئی دے ایس دوسے دیا تردید کیتی ہے کہ خالق باریکی حضرت امیر خسرو دیا تخلیق ہے۔ او ابدن اگر خالق باریکی امیر خسرو دیا تخلیق ہوندا تاں صورت حال مختلف ہوندا اور اول ہلد تو گھن تے اوج تیں سیکڑاں کتا باں ایندی تعلقہ دوج لکھیاں دوج چکیاں ہونداں اور اے کتاب بک سنڈی ماخذ بن ویندی ہے۔ خالق باریکی کول امیر خسرو دیا تھیف دیا بکائے اگر عہد فیروز شاہی دے کیس پئے مصنف دیا تھیف من گدھا دیکھے تاں دیا اے ۷۵۲ھ تا ۷۹۰ھ دیا بک اہم کتاب ہے۔ جیندے دوج پنجابہ نبعہ توں زائد الفاظ سرائیکی دے ہن۔

دیگ ہانڈی - کھوہ ڈوٹی بے خطا - تانبہ و کزگان کڑا سہا اور تووا
 مس ہے تانبہ روئیں کالہ آہن لوہ - تیشہ لبوالا - تیر کھارا غنڈ و دروہ
 گاہ و ہینرم گھاس کاٹھی جانیے - اینٹ - ماٹی - خشت و گل بہی پئے
 سرگیں گوہر غلہ ہے پھوسا - کدال کلند جو کہے کسی ۷۱

پیارا شہید - ۱۱۵۸۷/۹۹۰ھ

پیارا شہید تھیل صادق آباد دے علاقے بھونگ بھدہ دے رہن و اے ہن۔ انھال دا ناں پیارے خان پٹی - قوم دے بوج ہن۔ فقیری طبیعت دے مالک انسان ہن۔ آپ نے جنگ نامہ - درد نامہ اور مصراع نامہ تھیف کیتا ہی مگر ہن اے سب نایاب ہن۔ میر حان اکیدریکی پیارا شہید بارے آہن کہ انھال دے کلام دوج لغتوں - جوش جہاد اور ولولہ ایلمانی پایا دیندے۔ نوئے دے طور تے پیارا شہید دا بک ڈوٹی
 لگ گئی پیت تے بھل گئی ساری ذرات صفات دیا موہنی
 عشق دے رہ دوج خار ہزاراں تے میں مٹھی ان سوہنی
 سنکیاں سیاں کرو دعائیں شالا سر ڈے تھیواں اگوہنی
 لازم کفر پیارا ہوں تے جیڑھی راہوں تھی بھونہی ۷۲

شیخ فرید الدین ابراہیم ثانی - ۱۲۵۰ء - ۱۵۷۵ء

آپ بابا فرید الدین گنج شکر دی گدی کے بارہویں سجادہ نشین ہیں۔ آپ اللہ کے نیک بانیوں سے درویش صفت انسان ہیں۔ آپ دی شاعری دارنگ ہر بہو حضرت بابا فرید الدین گنج شکر دی طرح ہے۔ میں کہتے ڈھیر سارے لوگالوں اے مغالہ ہے کہ گرنفقہ صاحب ورج بابا فرید الدین گنج شکر دی بجائے آپ دا کلام شامل ہے۔ عبدالغفور قریشی آدن آپ دی شاعری ورج مہذکی - ملتان دارنگ ورجیہ آئے آپ نے کاناں دی کھین تے ہک نعت نامہ دی آپ کے نال نال منسوب ہے۔ کلام دا نمونہ

ہر ہر ہر آکھیے ہر ہر ہر سلطان
 فریدا جت تن ہر ہر نہ اُتے سوتن جان مسان
 فریدا میں بھلا واپک دامت میل ہو جائے
 گہلا روح نہ جان دی سردی مٹی کھائے
 فریدا چنت کھولا بان رکھ برہ بچھاون سیف
 راہ ہمارا جیونا توں صاحب سہیے دیکھ ۷۲

دمودر داکس دمودر -

سرائیکی زبان ورج ہیرا رنجے داتھ سب توں پے دمودر نے کھٹے۔ دمودر ذات دا اڑوڑا جھنگ ورج ہٹی کولی ہٹی ہس۔ او خود اپنے کاروبار تے ذات بارے ایس ڈس ڈنڈے۔
 ۱. آکھ دمودر - ذات گلکھائی آیا سک سیالیں
 ۲. آکھ دمودر ہویا دلاس۔ ہٹی اتھے بنائی
 دمودر کیرے دور ورج اے قصہ لکھا۔ اے گنر نچ اجاں تیں سدھانیں تھیا۔ ہس واسطے اوندے زمانے دا صحیح تعین اجاں کیں نی کیا۔ ڈاکٹر موہن سنگھ دیوانہ پنجابی ادب دی مختصر کہانی ورج اوندے دور ۱۲۸۶ء توں ۱۵۶۸ء مقرر کرنین جو خود اپنے قصے ورج دمودر دل دل اے دعویٰ کرنڈے کہ ہیرا رنجے دا اے قصہ میڈا اکھیں ڈکھا قصہ اے۔

اکھیں ڈکھا قصہ کیا - میں تال گنی نہ کوئی

اساں مونہوں الا یا ادہو - جو کہو نظر پیو ائی

دمودر ایس قصے ورج ہر جاتے ہر اہم مرتبہ تے اپنی موجودگی ظاہر کرنڈے۔ ہیرا رنجے جاون لا تو اوندے رنجے نال ہمیشہ ہمیشہ کہتے ٹروٹن تیں ادہر جا موجود ہے۔ میڈا خیال ہے کہ موجودگی قصہ تکریر کرنڈیں وقتوں

ذہنی رفاقت دی علامت اے جیڑھا او بلور ہک شاعر مسکس کر نید اپنی ورنہ اے مکن کینی۔ پیر دا اے تھہ چار
چار مہرے دے بندیاں دیا صورت ورتج ہے۔ تھے دے کل بند ۹۶۵ ہن۔ اسان تھے دی زبان بارے مختلف
لکھاریاں دے اکھاٹ۔ اوندے پلاٹ۔ ڈوجھے تھیاں کولوں فرق اتے عشقیہ داستاناں دے متن اتے تھیلی
تذکرہ کر آئے سے۔ کجھ پیر دمور وچوں دکی پیر دے دل ورتج محبت دی چترنگ دکھری اے تال پیر دا
مان ز پیر تھی ویندے۔

تال روندی پیر نہ بوسے داتوں۔ ذرا بلندی ناہیں
ڈکھونہ تھے۔ ڈسکیں وورے۔ کوئی بھو سکے ناہیں
روندے نین۔ سر نیدی زاری۔ کیں تھوں ڈکھو دنڈائیں
آکھو دمور مہسی پیچھے۔ پھر پھر پیرے تائیں ۷۶
پیر دیا ماں دل اپنی دھی کوں سمجھدی ہے کہ اورا بھے نال اپنے سارے رشتے توڑ گھتے۔ پیر دیا ما
تے پیر دے مکھے داہک بند۔

سن دھیے! میں مدتے کہتی۔ تینوں کوں بھائے
رلدا آیا۔ تخت ہزاروں۔ کوئی چاک نہ لائے
آپے آپ سلا پیر دھیے۔ آپے اسان شائے
سارے جگ ورتج اوندھی آئی۔ تینڈے باپ نہ بھائے
سائیاں! ٹھٹ پوراہاں بھے۔ بے رانجھا مر جائے
پیر ما کوں ولدا دیندیا ہے۔ رانجھے دیا میں درد دیوانی۔ پنہو چولا بھیا
جاں جاں شوق جیالی مانا۔ رانجھے نوں میں گھیا
سر دنیا دی راہ کیا جانن حق نہ کیتا جھیاں
کہے دمور پیر سیالی کاج گنا جھیاں ۷۷
عشق دی سرستی تے محبت دیا شریعت ورتج اپنا آپ ونہاتے ڈوجھے کوں پاؤن دا ترلا کر نیدے۔ پیر دے
جذبات دیا عکاسی ڈیکھو۔

نہ کوئی آکھو پیرے مینوں۔ نہ کوئی آکھو سلیٹی
ذات سنات پچھانو ناہیں۔ میں چاکے نال چکیٹی
کدوں چوچک ما پڑو میدا۔ میں کدوں اٹھاں دیا بیٹی
رامن آگلی ٹر تیدے۔ بے یوں تبول جیٹی

ماٹے نی میں چاک لہ دعوائی نت اٹھ منہجیں پارے
برکت جیں دی گھاہ نہ نکتے - مجھ نہ کئی ہارے
روڑا مول نہ لگے کڈاہیں - ساون ورن پھارے
اجیا چاک لہ دعوائی ماٹے ! اگے بہت ہارے ۷۸

مولوی عبداللہ لاہوری - ۱۵۲۵ ۱۲۱۲

مولوی عبداللہ مرفوع ملکہ ہانس خلیع ساہوال کے رہن واسے ہن - آپ کے والد صاحب
داناں جان مہر ہئی - مولانا نے اپنی ساری عمر دین دی تعلیم تے تبلیغ واسطے وقف کیتی ہوئی ہئی - بعد وچ آپ
ملکہ ہانس تریں لاہور تشریف گھن گئے تہ باقی عمر دکھاہیں بسر کیتی - ملکہ ہانس کے سکونتی ہرون دی وجہ تریں آپ
کے کلام وچ سراہیکی الفاظ دی کافی آمینرش ہے - ڈاکٹر مہر عبدالمق آہرن مولانا عبداللہ کے رسائل
دی زبان تے ملتان دی اثرات بہوں گھاٹے ہن - انھاں دی زبان پنجابی ملتان دی آمینر پنجابی ہے ہن کہتے
اساں انھاں کے رسائل کوں ملتان کے سڑ پھر وچ جگہ بڑ بندے ہن - مولانا نے ساری عمر دینی سلسلے
تے مبنی اسے کتاباں لکھیاں -

۱۴۱۴ / ۱۵۲۵	تحفۃ الفقہ	۱
۱۴۲۲ / ۱۵۳۲	نص الفرائض	۲
۱۴۲۳ / ۱۵۴۳	خلاصہ معاملات	۳
۱۴۳۲ / ۱۵۴۲	انواع العلوم	۴
۱۴۳۵ / ۱۵۴۵	مدرنت الہی	۵
۱۴۴۲ / ۱۵۵۲	خیر العاشقین	۶
۱۴۴۸ / ۱۵۵۸	فرائض شرح سراجی	۷
۱۴۵۲ / ۱۵۶۵	خیر المؤمنین	۸
	حصار الایمان	۹
	صیقل اول	۱۰
	صیقل دوم	۱۱
	حد و ثنا	۱۲

۱۰۳۲ ہجری دانموند - نص فرانس -

صفت لیبھی ناکے دیوے نازج کھارے نان
گھٹ گھٹ کرے اکھی دنیا گھن ویسی ارمان
ایہ مقعود کر بیٹھے اپنا دیوے صور و لاہ
ایہ غرق نہ ہوئی آب و توح اس ناں سر لیبھی بجاہ
کو مہی رن نہ کیجئے کالی - لمی کالی چھوٹی
عشق پر جس اندھی کانڑی لمی لڑی موٹی
بہ عبداللہ راگ دانگی امر بیان
خلقان حق چھپایا ایہی غفلت تمہا جہان
کو سو گند کرے کوڑ دی یا ما پیور نجیسی
صور الا اندر شرک آنے کوڑ گو ایہی ڈیسی
آکھ فقیر کوڑ دا لہسن کیا عذاب
ماس انھال دا گل گل پوسی اندر زمین خراب ۸۵

عبد الکریم جھنگوی - ۱۰۸۶ھ

مولانا عبد الکریم جھنگوی جھنگ کے رہن والے ہیں۔ سرانگی شامری کے ایس پہلے دور و توح
مولانا عبد الکریم جھنگوی کوں ایس واسطے جڑا ڈھئی اہمیت حاصل ہے کہ انھال دی مشہور تہیف "نجات المؤمنین"
صدیاں توں سرانگی ملاتے کے دینی مدارس و توح پڑھائی ویندی رہ گئی اے۔ اور ایندے کئی تلمی تے پرانے
پھئے ہرے سنے و توح وی جا جاتے مل ویندن۔ مولانا عبد الکریم نے اپنی کتاب "نجات المؤمنین" ۱۰۸۶ھ
و توح مکمل کیتی۔ "نجات المؤمنین" کے علاوہ "عیار الایمان" اور "نجات الایمان" وی انھال دی تہیفات
ہن۔ جیر عیاں ہن نایاب ہن۔ "نجات المؤمنین" کے سن تہیف بارے مولانا اہدن۔

ہجرت تک ہزار بھی آتے پھیاں جان

اے رسالہ فقہ دا کیا رب آساں

نام نجات المؤمنین ایندے رسالے جان

پڑھ آکھ لکھی جو کوئی رھسی و توح ایمان ۸۱

فرانس غسل - تیمم - خواتین کے مسائل بارے بیان - احکام سفر - فرانس نماز - فرانس روزہ - حج - زکوٰۃ
اور گناہ کبیرہ وغیرہ بارے بیان تے شامل کیتے گن۔ فقہ کے ایس رسالے و توح آساں اور عام مہم انداز و توح

شرعی مسائل کی وضاحت کیتی گئی ہے۔ مولانا عبدالکریم مہنگوی کی زبان چسولی تے دل چکری ہے۔ اوک توں کم الفاظ
 وچ اپنا مطلب بیان کرن دی قدرت رکھن۔ کتاب دے پہلے بندوی خود ایں طرف اشارہ کریندن کہ لفظ تقورے
 تے معنی بہوں، ایہو ساڈا اسلوب ہے۔ کتاب دا پہلا بند حمد و ثناء توں شروع کھندے نمونہ کلام۔

سب ثنا و خدا نیوں جیندا کل جہان
 بیت درود رسول نوں لکھا جس فرقان
 کہتاں درود بھی آل تے جتے اوہ خوشنود
 معرے ساریاں مومنوں لکھ ہزار درود
 پھیر اصحاب رسول دے جفاں شرف ملیاں
 وت دوست بچھ رسول دے جمد مسلمان
 لفظ تقورے تے معنی بہتے رکھن یاد اسل
 جے کوئی عمل کریسی اس تے پھسی اس جہان ۸۲

طیب شکوہی۔

آپ دا پورا نام بیت خان چغتائی ہے۔ اور فارسی تے سرائیکی زبان دے شاعر ہن۔ بیت خان
 سرائیکی وچ طیب تے فارسی وچ شکوہی تخلص کریندے ہن۔ ۱۷۵۲ وچ جیرے دیے شہزادہ داراشکوہ
 ملتان آیا تاں ہک مشہور طیب دی حشمت نال داراشکوہ دے دربار نال والبتہ تھی گیا۔ طیب شکوہی ملتان
 وچ رہندے ہن۔ کیفی جامپوری لکھنیا کہ او دڑے عالم فاضل النان ہن۔ مولوی خیر الدین صاحب ملتان نے لکھا
 دے سرائیکی تے فارسی دے انج و انج دیوان شائع کرائے ہن۔ جیرے ہن نایاب ہن۔ ۸۳

حضرت شاہ ولایت ملتان۔

دوہویں صدی ہجری دے ہک ملتان بزرگ حضرت شاہ ولایت نے دینی مدارس وچ پڑھاون
 کیتے قانون صرف کون منظم تحریر فرمایا۔ اور اینداناں "قوانین منظمہ ہندیہ" رکھا۔ دے دی ہک درسی کتاب
 ہے۔ شاہ ولایت ملتان توں پہلے دی عربی صرف دے قوانین ہن عالم دین نے ہندی یعنی سرائیکی زبان وچ
 تلمذ کیتے ہن۔ مگر شاہ ولایت آہن کر ادنکا زبان یا طرز بیان بہوں مشکل ہے۔ کجس کون سمجھنہ آندا۔ ایں
 کیتے انھاں کون قوانین صرف کو منظم کرن دی ضرورت پیش آئی۔

قانون صرف دے ہن شخص نے "ہندی وچ بنائے
 پر یاد کریندیاں بندوں نوں اوہ بھی مشکل آئے

۱۷ رسالہ چودکی مہیاں دا ہے جیکوں کتب خانہ خضر منزل ملتان نے شائع کرایا ہئی۔ رسالے دے آخری شعر ہئی
 قانون صحت دے سکے یار و نفل کیتا رب باری
 نال نفل دے اللہ بخشے جو کوئی سامع قاری
 شاہ ولایت عاصی بھارا کر امید دعائیں
 شاید برکت کس صاحب دے بخش کرے سائیں ۸۴

شاہ جیب قادری۔

شاہ جیب یار محمدی صدی بھری دے سرکردہ معریں بزرگ اور اولیاء اللہ ہن۔ آپ دامنِ خلق
 لیا و توح ہے۔ ہر امید دے ڈوجھے ڈینہ اگھاں آپ دا لکرا مبارک عقیدے۔ شاہ جیب اپنے وقت دے بہک
 نئے ہوئے عالم دین تے صوفی بزرگ ہن۔ حضرت سلطان باہو آپ دے کول حاضر تھے تاں آپ باہو سبیں کول فقر دی
 راہ اختیار کرن دا حکم ڈتا۔ حضرت باہو تے اگھاں دے فرمان دا اتنا اثر تھا جو باہو سوہنے دی دنیا بدل گئی
 حضرت شاہ جیب سرائیکی زبان دے شاعر ہن۔ نمونہ کلام

گر گھ کوٹاں دتج عاقی ہونا کھس کے دل دیرانی
 تیں باقعوں میں اینویں تڑپاں جیو مچھی بن پانی
 کدیں درس ڈکھال پیارا مدت پئی چرائی
 ملن جیب متراں دا جیون پئی سب کوڑ کھائی
 سیو میوں سکھ کو لوں ڈکھ بھاوے۔ سکھ قربان کراں تیں ڈکھ توں جو دکھ میوں لیاوے
 دکھاں کارن نہیںوں سرے سو دکھ سہل نپاوے۔ میں قربان جیب ڈکھاں تو جو ڈکھ دوست ملاوے

حضرت سلطان باہو۔ ۱۵۳۹ھ - ۱۱۵۲ھ
 سلطان العارین حضرت سلطان باہو۔ صوفی بزرگ شہداء دے سرخیل ہن۔ تھون نال رجبی کئی آپ
 دی شاعر کی نے بعد دے ادب تے کافی اثرات سبیں۔ حضرت سلطان باہو سبیں کول جنوبی ایشیا دے صوفی بزرگان دتج بہک
 متاز مقام حاصل ہے۔ آپ خلیع سرگودھا دے نال تعلق رکھدے ہن تے اعوان قوم دے فرد ہن۔ آپ دی ولادت
 خلیع جھنگ دے تریب تملہ تعمرگان دی بہک دتھی و تھی۔ آپ دی تربیت تے گھانا اثر آپ دی والدہ ماجدہ
 بی بی راستی دا ہے۔ آپ پیدائشی طور تے درویش صفت تے فقیر منش انسان ہن۔ حضرت جیب قادری دی ہدایت
 تے فقر دی راہ اختیار کیتی۔ آپ نے پہلے حضرت بہاؤ الدین زکریا ملتانی دے مزار مبارک تے چلہ کشی کیتی تے
 دل دی و تج تے حضرت شاہ عبدالرحمن دہلوی دے مرید تھی گئے۔ آپ داتعلق صوفیا دے قادری سلسلے نال ہئی۔

آپ نے عربی فارسی نظم و نثر ۱۲۰ سے قریب کتابیں لکھیں۔ آپ دابکس۔ رہن سہن سب دودیشی رنگ و تاج
رنگیا ہو یا بیٹی۔ آپ اکثر حال مستی و تاج سیر سیاحت سے نکل کھڑے تھے۔ دل شگے باتاں نفس مارن کیتے
خیرات تک سنگن کول گریز نہ سرن ہا۔ شرع دیا پابندی دا پہول اتہام فرمیدے ہن۔ آپ دا طریقہ صومرا
شریت دا ہے۔ ۸۶۔

ہر مراتب از شریعت یافتہ
پیشوائے خود شریعت ساختہ

آپ کڈا ہیں کڈا ہیں رڑھ رکھی نال دیا شوق فرمیدے ہن۔ آپ دیاں چار مستوراں تے اٹھ پتر ہن۔ آپ دا
دھال تریسٹھ سال دیا عمر و تاج یکم جا دیا اتنی ۱۱۵۲ء مطابق ۲ مارچ ۱۶۹۱ء جمعرات دے ڈینہ تھیا ۸
سرائیکی شاعری :-

عربی فارسی دے علاوہ حضرت سلطان باہو نے سرائیکی شاعری دا پڑھی حریفی دے انداز و تاج بدیا۔
آپ دیا زبان جھنگ تے ملتان دے ہجے دیا ملوڑ سرائیکی ہے۔ عبدالغفور قریشی آبدن۔ ”آپ معرفت دا وڈا
خزانہ چھوڑ گن۔ جس و تاج ملتان سرائیکی تے مولانا روم دے عارفانہ کلام دا رنگ ہے۔“ آپ دا سارا کلام سرائیکی
دے انداز و تاج اے۔ کتھا ہیں ہک ادھ جاتے آپ چار لہرے دے بند دے علاوہ پنج لہرے دا بند دے بدھے
انوار سلطانی و تاج فقیر نور محمد کلاچی نے کل ۱۱۲ بند شامل کیتن۔ مقبول الہی نے ۱۸۶ بند درج کیتن ۸۹
حضرت سلطان باہو دے ابیات دا دیورا سربے تال سب توں پہلے دل ”ھو“ دے لفظ تے لگی تھی ویندی
اے۔ اے ھو عشق دیا علامت اور جذب و سرستی دیا کیفیت دے اظہار دا استعارہ ہے۔ آپ
عمران دیاں ساریاں رنزاں تے معرفت دے سارے جذبے عشق دیا کجی نال کھولن دے ڈس ڈیندن۔
آپ دیا پوری شاعری و تاج عشق دا موضوع سب توں اچھا ہے۔

الغ اللہ صبح کیتوسس۔ جڈاں چکیاں عشق اگواں ہو
رات دہیں ڈیوے تا نگھڑے نت کرے اگواں سواں ہو
اندر بجائیں اندر بائیں۔ اندر دے و تاج دھواں ہو
باھو شاہ رگ تھیں رب نیرے لدھا جلد عشق کیتا سواں ہو
حضرت سلطان باہو نفس دیا طہارت تے پاکیزگی تے زور ڈیندن۔ ظاہری عبادات۔ تے ڈھلا دے دا مستحقین
انسان کول کھونی ڈیندا۔ نماز نفل زکوٰۃاں سب اندرے بسج نال سوکھ پیندن۔

باہو حضوری ہن منظوری توڑے پڑھن پے بانگ صلواتاں ہو
روزے نفل نماز سزاں توڑے جاگن ساریاں راتاں ہو

باہمول قلب حضور نہ ہووے تو نثریں کہ معنی پے زکواتاں ہو
 باہمو باہمو فنا رب حاصل ناہیں۔ نہ تاثیر جماعتاں ہو

آپ کے ابیات و ترجہ اُترچہ فارسی طربا کے الفاظ تے علمی اصلاحات و کی ملون۔ پُر زیادہ بند سادہ زبان تے
 عام فہم انداز و ترجہ ہن۔ اور دیہی و سب کے حواسے لکھی و بڑے اہم موضوعات کوں بیان کیا گئے۔

جیویں دنیا گھر رتن منافق یا گھر کانفر سونہ کی ہو

آپ دا سارا کلام نفس و کی نفسی۔ اندر لے بیج و کی گول۔ علم اور عمل و کی توت۔ فقر داماں۔ حقیقی طلب تے عشق و کی ازلی
 و ادبی آواز نال بھر پورا ہے۔ کہو بیا کلام نمونے طور۔

ع عاشقاں ہکو و ضرور کیتا روز قیامت تاہیں ہو
 و ترجہ رکوع نماز سجودے رہندے بیخ جاہیں ہو
 ایچھے اوتھے دوہیں چاہیں سب فقر دیاں جاہیں ہو
 عشق کوں لٹے منزل آگے باہو و بیخ پیا کم تاہیں ہو

س سے روزے نفل نمازاں سے سجدہ کر کر تھکے ہو
 سے واری سکتے بیج گزارن دل و کی ڈونہ سکتے ہو
 چلے چلیے چل جنغل بھقوناں اکس گل بھتیں نہ پکتے ہو
 سب مطلب حاصل ہندے باہو جد پیر نظر اک تکتے ہو

الف اللہ چنبے و کی بوٹی مرشد من میرے و ترجہ لائی ہو
 نفسی اثبات دا پانی ملیس ہر رگے ہر جاہی ہو
 اندر بوٹی عشق مجایا جاں بچھن تے آئی ہو
 جیوے مرشد کامل باہو جیہ اے بوٹی لائی ہو ۹۰

شیخ عبد اللہ ملتانى - ۱۰۹۰ھ / ۱۷۷۹ء

شیخ عبد اللہ ملتانى، ملتان کے ایک بزرگ درویش نثریوں۔ آپ و کی ایک طویل نظم پر دہی چندری
 کوں و بڑی شہرت تے مقبولیت نصیب تھی۔ پر دہی چندری صدیاں توں سرائیکی علاقے کے دینی مدارس اور گھراں
 و ترجہ پُر چندری پئی اے۔ بزرگ اشیکوں و فیض دے طور تے ہر روز تلاوت کے بعد پُر حدین۔ ایس نظم دا موضوع
 دل و کی صفائی۔ چنگے عمل۔ دنیا و کی بے ثباتی۔ ظلم توں نفرت۔ معمولی عزت و ناموس و کی مذمت اور صالح اعمال

دے انعامات ہیں۔ نظم دکی زبان رواں تے سلیس ہے۔ نظم پڑھتے شیخ عبداللہ ملتانی دکی شاعرانہ وڈائی واقعین
تغیرے۔ اے نظم سی حرئی دے ورج ایندکی ہیت محس ہے۔ نمونہ کلام۔

س سداہیں باغ بنیچے۔ سدا نہ ہونڈے فرس غلیچے
ہر دم فکر چلن داکیبے۔ ادرک موت لیسیا
سمجھ بندے توں نال نگر دے اے جڈڑی پردییا
ص صفائی رکھ ورج سینے۔ چھڈ دنیا دے سارے کینے
باجھ صفائی کل ناہینے۔ سچا عمل ترلیسیا
سمجھ بندے توں نال نگر دے اے جڈڑی پردییا ۹۱

عظمت خان بڈانی۔ ۱۹۹۷ء / ۱۵۸۰ء

عظمت خان بڈانی سرائیکی زبان دا ہک نام شاعر نرئیے۔ آپ میر آدم خان بانی تریڈ آدم
رندھ، تیلے دے فرد ہیں۔ آپ دا والد سردار اجل خان مری میر جاکر اعظم دے شاہ سواریں ورج شمار عقیدہ ہا۔
جڈاں جاکر اعظم (۱۲۸۸ء - ۱۵۵۵ء) دکی اتے گھرام خان لٹاری دکی جنگ دا آغاز محیاناں میر جاکر
نے اپنے بڈریاں زباناں تے بال نیچے ادرج ہوٹ دکی طرف اجل خان دکی حفاظت ورج روانہ کیے۔ اول
ونت عظمت ۱۷ - ۱۸ سال دا ہک نیگر جوان ہئی۔ عظمت خان عربی فارسی دکی تعلیم دکی حاصل کیتی ہوئی ہئی۔
اپنے والد دکی وفات دے بعد قوم مری بڈانی دا سردار بنیا۔ عظمت خان سرائیکی زبان دکی چنگی چوکھی شاعری
کرنید اہئی۔ انداز صوفیانہ ہا۔ آپ دیاں نظاں استادہ نامہ۔ مینلے نامہ۔ مشہور تھیاں۔ ایں دے علاوہ انھن
ڈوہڑے تے مناجاتاں دکی لکھیاں۔ صوفی احمد جان دے مطابق تقریباً ۱۵۸۰ء ورج عظمت خان فوت تھے۔
نمونہ کلام۔

عشق باجھوں انان نہ بھلا توڑیں ہر دے میر ایسے۔ درد برہوں محبوب دے ڈترے عشق دکی حق تاثیرے
چاون بار ہیر دے عاشق صدق وصال اخیرے۔ عظمت عشق حقیقی دکی حق پیر بڈتی جاگیرے ۹۲

پیارے لال۔

پیارے لال جام پوری عہد شاہجہاں (۱۶۲۷ء - ۱۶۵۸ء) دا شاعر اے۔ پیارے
لال دے بزرگ نقل مکانی کرتے جام پور آن آبا دتھے ہیں۔ اے لالہ گوت دے ہندو ہیں اور چودھری سدھو
ہیں۔ کیفی صاحب دے اکھن موجب پیارے لال وڈے عالم فاضل آدمی ہیں۔ فارسی تے سرائیکی ڈوہاں زباناں ورج
شعر آدہے ہیں۔ انھن دکی مثنوی ”سراپ“ ہندوواں دے ورج وڈی مقبول ہئی۔ اے مثنوی پیارے لال نے

سرائیکی ورتج لکھی ہئی۔

ایں مشنوی دا خلاصہ اے ہے کہ راجہ دسرت دے ہتھوں ہک بندہ مر گیا تاں اوندے پٹونے راجہ دسرت کوں پوتنا بڑتا کہ تیکوں وکی پر ماتا اولاد وا بڑکھو بڑیسی۔ بڈھے وکی دُعا قبول تھئی تے دسرت اپنے پترال رام چندر تے لچھن دے فراق ورتج تڑپ تڑپ تے مر گیا۔ پیارے لال بارے اے ساری تفصیلات اسان کیفی جاپوری دی کتاب سرائیکی شاعری وچوں گھنڈے پے ہیں۔ ایں مشنوی دے ہر واقعہ کوں انج ورتج بھر ورتج تلمبند کیتاگے۔ رام چندر دکی تحت بنشینی والی رات اجودھیا ورتج خوشی واسماں ڈکھیو۔

دیپ جلائے ہر ہرناری - جگ جگ جگ مگ دھرتی ساری
دھرتی اتے اکاش دکی موتی - تارے تارے موتی موتی
پر جاگیت خوشی دے گاؤے - راجہ دسرت انگ نہ ماوے
رام تے سر تے مکٹ رنگیلا - لچھن پھر دا پھیل پھیل
سیتا گھونگھٹ ورتج سکاوے - ورتج رنراس دے پیلاں پاوے
سوئی اجودھیا نار فوٹیلا - جیویں سنگیاں ورتج سہیلی
کیٹی ویس وٹائے میلے - رورے گھر ورتج کراڑیے
رورے بڑھاوے تے کراوے - بھرت کوں راجہ کوں بنڑاوے
پیارے لال مشنوی دے پھیکڑ اپنے بارے تے اپنے تلمبند بارے لکھدے۔

لکھی انیویں لکھن ہار - جو ہے ہر دا پالن ہار
چھٹیا دیں ملیا پر دیں - سیتھے آے کیش کیش
جام پور، جاں پور کیتا آکر واس - بڑیاں راتیں جی اداس
سماں شاہی شاہی سماں - لڈ گورٹ اسانوی جان
دیں اسانوی ہا کرنال - نالواں میدا پیارے لال

چوہدری نعمت رام نعمتی۔

چوہدری نعمت رام نعمتی پیارے لال دا پوتر اہئی۔ نعمتی اورنگ زیب دے عہد حکومت دے والی ملتان لشکر خاں دا ہک فارسی قہدہ وکی لکھی اہئی۔ نعمت رام نعمتی سرائیکی نثر وکی لکھدے ہن۔ انھن بھگرت گیت دا سرائیکی ترجمہ وکی کیتا ہئی ۹۹ بڑ شعر ملاحظہ کرو۔
کندھی تے پر دسٹرا - نیڑے لگی بڑھا
سامتی تیڈے لڈ سدھائے توں کیوں بے پروا

پنجم اٹھیا پرانا - کچھ تھیا اداس
جس گھر موحاں ماٹریاں ٹکن نہ ڈیندے رات

سکندر خان سکندر -

سکندر خان سکندر سرائیکی زبان دے ہک پہوں وڈے مرثیہ گو شاعر گزرن۔ انھاں کول سکندر
پنجابی دی ہندوستان وچ سبڈیا ویندا ہئی۔ گلشن بے خار۔ دریائے لطافت۔ آپ حیات تے تاریخ ادب اردو
رام بابو سکینہ وچ سکندر دے دل دل تڈکے ہن۔ دیندی تفصیل اسان سرائیکی مرثیے دے ضمن وچ ڈے آویں
سکندر نے وڈی عمر پاتی ہئی۔ اد اوزنگ زیب دے شاہی ویلے زندہ ہئی۔ سکندر ہک صوفی مشرب بزرگ ہا۔

بی بی ہندرا پو دے غم وچ رورو حال و نہ پایا
کھڑی رہی چوکھٹ دے اتے اندر پیر نہ پایا
گوردی لے کے اُم سلمہ اندر آ بھٹلایا
ہنجوں پونجے جھاتی لاوے جاکھیں کسمجھایا
نہ رو میڈیا لاڈلی ہنجوں کھربھرنین
صبح شام کول آویسی تیرا باب حسین ۹۵

سید زمان شیرازی -

سید زمان شیرازی یارھویں صدی دے صف اول دے مرثیہ گو ہن۔ جدی پشتی طور تے
ذاکری اور مرثیہ گوئی کرنی دے ہن۔ سید زمان شیرازی دے تفصیلی حالات دا علم کینی۔ خاندانی زبانی روایت آے
ہے کہ آپ پہوں وڈے عالم دین ہن۔ انھاں دا خاندان ایران توں ہندوستان آباد آن تھیا۔ سید زمان شیرازی
انفانتان ویندیں ہوئیں ڈیرہ اسماعیل دے علاقے کنوں گزرنیے تال انھاں دل لگ گیا اور او اٹھا ہن دے تھئی کے
رہ گے۔ ڈیرہ اسماعیل خان۔ ڈیرہ غازی خان تے کچی علاقے وچ مرثیہ گوئی دی روایت دے بانی ہن۔ ڈیرہ اسماعیل خان
دے ہک بزرگ ماہر قانون دان سید خورشید عالم دے سید زمان شیرازی بزرگ ہن۔ انھاں کول سرائیکی زبان دے مرثیہ
گوشوار دا پہوں وڈا قلمی ذخیرہ موجود ہے۔ سید زمان شیرازی دی قلمی بیاض کافی بھتی ہے۔ اکثر جہیں تے
سوی صفحے کھا گئی آے۔ اے قلمی بیاض سید زمان شیرازی دے بعد حاجی لعل کر بلائی نے تحریر کیتی ہے۔ سوی
کھا دے ہوئے صفحہ کول جیڑے راتم نے احتیاط نال ہک بے کول نکھیریا تال خوش قسمتی نال ایں بیاض دا
سن تحریری ابتدائی صفحہ وچ درج مل گیا۔ اینداسن تحریر ۱۰۹۷ھ ہے اور یقیناً اے سید زمان شیرازی
دے بعد تحریر کیتی گئی آے۔ سرائیکی مرثیے دی ایں قدیم بیاض دے ملن نال مرثیہ گوئی دی اول ویلے دی

روایت سے سوجھلا پیندے۔ خلش پیر اصحابی نے اس بیاض کے موجود اشعار و اشعار کیے۔ انھیں مطابق انھیں
دی تعداد تقریباً ترے ہزار ہے۔ ۹۷
کلام دی دنگی۔

- میندی
- لفظ میندی لو گھن آئی - کر سگن تاسم کوں لائی
حسن علی کے گھر ودھائی - جو شادی اللہ بڈ کھائی
مُرسِل نال نبی دے آئے - آدم ابراہیم سدھائے
نوح تے موسیٰ کاندھی آئے - جو عیسیٰ ویل گنرائی
خوا حاجراں ڈھوک سپایا - اتوں ملک آسمانی آیا
زیر اتیل بنے کوں لایا - جو قادر آس بچائی
کیا آکھاں وقت فجر دیکھا - شام کوں ہوئی خبر تھادی
شادی تمام کھئی نو شادی - جو گھوٹ شہادت پائی
تھیندا نیں اینویں کوئی پرناں - صبح کوں جو کھارے چڑھنا
سنج کوں گھوٹ سبے مرناں - جو بنری خاک روانی
رودے بی بی ابن حسن دی - ہوئی بیوا چھوٹے سن دی
اجڑی کر بلا دے بن دی - امام حسین دی جائی
کبرا لاش بابل تے آئی - پیو دی خدمت عرض سزائی
بڈیکھ مراد جو دختر پائی - میڈے سر تے روانہ کائی ۹۸

حافظ محمد شاعر - ۱۱۵۰ھ / ۱۶۸۸ء

آپ ملتان کے رہن واسے بزرگ من۔ حافظ محمد دی زندگی کے حالات کہیں کوں معلوم کیتی
سوائے ایندے کہ مولانا عبداللہ دے فقہی رسائل تے انھیں حواشی لکھے۔ ڈاکٹر مہر عبدالحق انھیں دا عہد ۱۱۰۰ھ
دی ابتدا میندن ۹۹ نورنامے والی کار حافظ محمود کے معراج نامے کوں وڈی شہرت حاصل تھی۔ اے معراج نامہ
دی صدیاں توں سرائیکی ویب کے گھر گھر رتج پڑھیندا ہے۔ بے شمار لوگاں کوں اے پورا زبانی یاد ہے۔ اس
معراج نامے کے ۲۶ بند من۔ حمد توں آغاز تھیندے ول لغتہ بند، ایندے بعد صحابہ کرام دی منقبت
اگر کوں معراج دا بیان۔ حضور کریم کے معجزات۔ ہجرت مدینہ۔ غار حرا رتج قیام کے بعد واقعہ کربلا اور
حسرت حسین دی شہادت دا بیان ہے تے پھیکر رتج دعا آتے۔ اے معراج نامہ توڑ بڈے۔ اس طرح اے

میراج نامہ اپنی نوعیت و ایک نولیکا میراج نامہ ہے جیسے ورج کھوئے مغامین دا افسانہ دیکھنا گے میراج نامے دیکھنا زبان قدیم ہے۔ شاعری رواں تے انتہائی عقیدت بھری ہے۔

توں گیوں میراج تے منصب ڈتر پروردگار
 کند مبارک تے مگی مھر نبوت خال دار
 شان پاک اعلیٰ تے افضل توں خداداد دستار
 توں پیارا شہ سونہارا رب نواز پو توں سدا
 توں اے فریاد میدی یا محمد مصطفیٰ
 تیدا منصب رب ودھایا روبرو عزت ڈھی
 ڈو کمانوں تھوڑی رب تے توں دپالے دتھو ہی
 رب آہا یا توں آہوں نہ ونج سکیا اوں جادھی
 گالھیں ہن منھی دیاں منہ کیتیاں تیکوں خدا
 توں اے فریاد میدی یا محمد مصطفیٰ ۱۰۰

مولوی محمد صدیق صادق - ۱۱۰۵ھ

مولوی محمد صدیق امیر پور سرہانہ تھانہ رنگ پور مظفر گڑھ دے ہک عالم دین تے داعظ من۔ افعال
 قہ جیسی دے نال نال کچی دے ہک ہندو موتی رام دی دھی جیسی دے مسلمان ہون دے واقعات کوں منظم کیتے
 مولوی محمد صدیق نے قہ جیسی ۱۱۰۵ھ ورج مکمل کیتا۔

یہاں سوتے پنجواں او سال آہا ہجرت نبی دے کولوں انجام یارو
 جہا دی الاول دی دسویں تاریخ آہی کیتا ختم اسان آے کلام یارو
 مولوی محمد صدیق دا قہ جیسی مطبع الہی آگرہ توں ۱۲۱۵ھ ورج شائع تھے۔ مولوی صدیق جیسی دے زیورات، لباس
 دی تعریف ایں کرنیدن۔

چوٹی پھل بلند مجائب آہا وانگول شہانہ تے تاج بھجان یارو
 نکا دانگ ماہتاب دے روشن آہا لیتی روشنی وچہ جان یارو
 بندے تاریاں وانگ لنگ مارن ونجے روشنی اتے آسمان یارو
 بس ہارشل برق بجلی چکے آہا گردن دا او نلبان یارو
 چنی رانی دیکھ شیشیاں نال جڑی اندروں اٹھدے دویں کولوں یارو
 دلگال سرج تے زرد سیاہ آہن بانہ جڑت کے سب لوکال یارو

جیسی کوں بچپن کوں ہی سرد کائنات داعشق جبرگٹا۔ اللہ تے نبی دے عشق و توح ہر ویلے ادہ مت رہندی ہئی۔

باراں برس دکانیک غریب آہی عشق ہو یا اُس نبی دا آن میاں
ایہا رب رسول داعشق رکھے کرے دم دم جذقربان میاں
نت رب رسول کوں یاد کرے دہند کاسٹ کے کل جان میاں
دمدم خدا ئینوں یاد کرے آکھے سچا ہیں رب رحمان میاں
ایہو حسن محمد رسول تیرا مینوں کلہ ہے دین ایمان تیرا
تیرا ذات رحیم کریم آکھے رہو عاجزاں کے نگہبان میاں ۱۰۱

سلطان محمد انصاری - ۱۱۰۰ھ

مذہب رشید ملتان دے نیڑے چک ۱۱۶ و توح یک الفاری خاندان آباد ہے۔ جیدے سارے دُر
وڈیرے عالم دین اور سرائیکی زبان دے شاعر ہن۔ انھاں بزرگاں دی یادگار یک شاندار لائبریری دیا ایس چک و توح موجود
ہے۔ جیدے و توح سنکڑاں تلمی کتاباں موجود ہن۔ الفاری خاندان دے بزرگان نے دینی مسائل سیرت پاک تے کافی
منظوم کتاباں یادگار چھوڑین۔ انھاں بزرگاں وچوں مولوی سلطان محمد الفاری نے ۱۱۰۰ھ و توح شرح نبی ۹ صفحات
اور قصہ ثانی مکتوب ۱۲ صفحات تے تحریر کیتے۔ اسے تلمی نسخے انتہائی بوسیدہ حالت و توح ہن۔ شرح نبی وچوں
نمونہ کلام۔

یا رسول اللہ کر باری - صلی اللہ تیکوں لکھ واری
لکھ درود بھیجاں ہر واری - تیدے ذکر دی ہے سرداری
الف اکھاں میں حمد خدا - مانک ملک سچے بادشاہ دا
بھیجس سوہاں ہراہ واہ دا - کارن امت ادمن ہاری ۱۰۲

عبدالہادی انصاری -

الفاری خاندان دے یک بڑے بزرگ عبدالہادی انصاری دلد میاں محمود نے کئی دینی رسائل منظوم
کیتے۔ انھاں و توح مسائل غسل ۲۰ صفحات - سہا حرنی ۶ صفحات - نفیبت ادلیا ۴ صفحات تے سیرت نبوی
۱۸ صفحات تے مشتمل ہے۔ آپ دی وفات ۱۲۳۹ھ و توح نقی اول دیلے آپ دی سوا سوا سال توں زیادہ ہئی
سیرت نبوی وچوں اشعار۔

یا محمد کریں خصماناں - جملہ مومن مسلماناں
مدد ینگے اسے دل میڈا - ڈوہیں جہانیں دامن تیدا ۱۰۳

خالق مالک رازق رب - ایہو کیتا چا سبب
 انس جنس کچھی پرندہ - سبب کس کول رزق دیندہ
 لاشریک الہی پاک - پیدا کیش جس جفتوں طاق
 جوتوں بجاوے تھیوے سوئی - تیدا سر نہ عالم کوئی
 پیدا کیتو نبی دانور - رکھیو اس کول چا حضور

*

saraikibooks.acw-614.com

حواشی — باب چھیواں

- ۱ - وادی ہائرہ اور اس کے آثار - صدیق طاہر - اردو اکیڈمی بہاول پور ص ۲۴
- ۲ - ایفا ص ۲۵
- ۳ - سات دریاؤں کی سرزمین - ابن حنیف سنگ میل پہلی کیشنز لاہور ۱۹۸۷ء ص ۱۵
- ۴ - پاکستان میں تہذیب کا ارتقاء - سبط حسن - مکتبہ دانیال کراچی ص ۹۱
- ۵ - ویدک انڈیا - میڈم ارگوٹرن - جامعہ عثمانیہ حیدرآباد ۱۹۲۳ء ص ۲۵۲
- ۶ - نقش ملتان از عتیق نگری - نگری اکیڈمی ملتان ص ۱۴۷
- ۷ - آب کوثر - شیخ محمد اکرام - ادارہ ثقافت اسلامیہ لاہور ص ۲۳
- ۸ - تاریخ سندھ حصارل - اعجاز الحق قدوسی ص ۲۹۵
- ۹ - تاریخ ابن خلدون جلد ۲ ص ۲ - بحوالہ نقش ملتان جلد اول عتیق نگری
- ۱۰ - نزہتہ المنوایر اردو ترجمہ ص ۱۵۹ - ۱۱۵ - از علامہ عبدالحی حسینی بحوالہ نقش ملتان - نگری اکیڈمی ملتان ص ۲۳۰
- ۱۱ - تاریخ و تعارف ضلع رحیم یار خان پروفیسر سعید احمد سعید ص ۱۱۶ تا ۱۲۵
- ۱۲ - نواب منظر خان شہید اور اسکا عہد - از عمر کمال خان - فاروقی کتب خانہ ملتان ص ۲۱
- ۱۳ - خطہ پاک اربعہ از مسعود حسن شہاب - اردو اکیڈمی بہاول پور ص ۱۴۶ ' ۱۴۷
- ۱۴ - ایفا ص ۱۷۲
- ۱۵ - فتح نامہ سندھ طرک پنج نامہ مترجم اختر رضوی - تحقیق و شرح ڈاکٹر بنی بٹیش بلوچ سندھی ادبی بورڈ حیدرآباد ۱۹۶۳ء اصل متن ص ۹
- ۱۶ - کشف المحجوب از حضرت داتا گنج بخش بحوالہ پاکستان میں تہذیب کا ارتقاء - از سبط حسن - مکتبہ دانیال کراچی ص ۱۸۸
- ۱۷ - نقش ملتان - جلد اول - از عتیق نگری - نگری اکیڈمی ملتان ۱۹۸۲ء ص ۲۰۰
- ۱۸ - پنجابی ادب و کہانی عبدالغفور قریشی - عزیز بگڈ پور لاہور ۱۹۷۲ء ص ۲۰۰
- ۱۹ - اولیائے ملتان - بشیر حسین ناظم - سنگ میل پہلی کیشنز لاہور
- ۲۰ - پنجاب میں اردو - حافظ محمود شیرانی - مرتب ڈاکٹر وحید قریشی - آئینہ ادب لاہور ص ۷۷
- ۲۱ - وادی ہائرہ اور اس کے آثار - از صدیق طاہر - اردو اکیڈمی بہاول پور ص ۲۰۱
- ۲۲ - ایفا ص ۸۲

- ۲۳ - ماہنامہ الغزیز بہاول پور - مدیر مولانا عزیز الرحمن - نومبر ۱۹۲۵ء
- ۲۲ - ملتان کی زبان اور اس کا اردو سے تعلق - از ڈاکٹر مہر عبد الحق - اردو اکیڈمی بہاول پور ص ۲۲۲
- ۲۵ - ماہنامہ الغزیز مدیر مولانا عزیز الرحمن - بہاول پور نومبر ۱۹۲۵ء
- ۲۶ - ہندوستان کے عربی شعراء مقالہ ڈاکٹر حامد علی خان ماہنامہ معارف اعظم گڑھ بابت ماہ جولائی ۱۹۶۸ء
- ۲۷ - بحوالہ تاریخ ادبیات مسلمانانِ پاکستان و ہند - پنجاب یونیورسٹی لاہور ۱۹۶۱ء - جلد چودھویں ص ۲۶۶
- ۲۷ - تاریخ ادبیات مسلمانانِ پاکستان و ہند - پنجاب یونیورسٹی لاہور ۱۹۶۱ء - جلد چودھویں ص ۲۶۶
- ۲۸ - خطہ پاک اوج سعور حسن شہاب - اردو اکیڈمی بہاول پور ص ۲۷۷
- ۲۹ - تاریخ ادبیات مسلمانانِ پاکستان و ہند - پنجاب یونیورسٹی لاہور - ۱۹۶۱ء چودھویں جلد - ص ۲۶۸
- ۳۰ - ایضاً ص ۲۶۹
- ۳۱ - خطہ پاک اوج از سعور حسن شہاب - اردو اکیڈمی بہاول پور - ص ۲۷۷ - ۳۷۸
- ۳۲ - سرائیکی اور اس کی نثر از دلشاد کلاچوی - مکتبہ سرائیکی لائبریری بہاول پور ص ۶۲
- ۳۳ - معارف سرائیکی از سید خاں علی حسینی - مکتبہ شاہ اکیڈمی احمد پور شرقیہ ۱۹۶۲ء ص ۱۵۹
- ۳۲ - نقش ملتان از عتیق فکری - فکری اکیڈمی ملتان ۱۹۸۲ء ص ۳۵۷، ۳۵۸
- ۳۵ - وزیر حسین پنجابی زبان میں - از عین الحق فرید کوٹی ماہ نومبر ۱۹۸۲ء لاہور ص ۷۲، ۷۳
- ۳۶ - ایضاً ص ۷۳
- ۳۷ - *Sirajki Literature, The Islamic Heritage in its wider context* By C. Shacka - ۲۷
- do - ۳۸
- ۳۹ - مزید لسانی تحقیقات - ڈاکٹر مہر عبد الحق سرائیکی ادبی بورڈ ملتان ص ۵۷
- ۴۰ - ایضاً ص ۷۲
- ۴۱ - کھوج پنجابی ۱۷ - مدیر ڈاکٹر شہباز ملک - شعبہ پنجابی - پنجاب یونیورسٹی لاہور جلد ۹ - جولائی تا دسمبر ۱۹۸۶ء ص ۲۱-۲۵
- ۴۲ - ارمغان حق مرتبہ سید افتخار حسین جلد اول ص ۲۲۲، ۲۲۵ بحوالہ کھوج پنجابی جلد ۹، جولائی - دسمبر ۱۹۸۶ء ص ۲۵
- ۴۳ - ایضاً ص ۲۶
- ۴۲ - پنجاب میں اردو - حافظ محمود شیرانی - آئینہ ادب لاہور ص ۷۸
- ۴۵ - نورنامہ سرائیکی تصحیح از دلشاد کلاچوی - سرائیکی لائبریری بہاول پور ص ۲۵
- ۴۶ - ایضاً ص ۲۳
- ۴۷ - ایضاً ص ۱۷

- ۲۸ - دکن نثر آن سہ ماہی پریز از ڈاکٹر جی الائن ہزڈلٹس آغا خان - شیعہ امامی اسماعیلیہ ایسوسی ایشن کراچی - ص ۵۱
- ۲۹ - ایضاً ص ۵۲ - ۱۱۲ - ۱۱۲
- ۵۰ - ایضاً ص ۲۲ - ۵۵ - ۱۲۲ - ۱۲۲
- ۵۱ - ڈاکٹر غلام علی الائن - تاریخ ادبیات مسلمانان پاکستان و ہند - پنجاب یونیورسٹی لاہور - تیسرے جلد ص ۲۵۵
- ۵۲ - ایضاً ص ۲۵۶
- ۵۳ - ایضاً ص ۴۶ - ۱۶۳
- ۵۴ - ڈاکٹر غلام علی الائن - تاریخ ادبیات مسلمانان پاکستان و ہند - تیسرے جلد - ص ۲۶۹
- ۵۵ - تاریخ ادبیات مسلمانان پاکستان و ہند - پنجاب یونیورسٹی لاہور ۱۹۷۱ء چودھویں جلد ص ۲۷۱
- ۵۶ - مجموعہ مولود اعظم از محمد اعظم خان - چاندیہ مطبع خضر مجتہبی اردو بازار امرتسر ص ۵
- ۵۷ - میرحان المیدرکا - تاریخ ادبیات مسلمانان پاکستان و ہند - پنجاب یونیورسٹی لاہور ۱۹۷۱ء چودھویں جلد ص ۲۷۱
- ۵۸ - مجموعہ مولود اعظم و معراج نامہ مطبع خضر مجتہبی اردو بازار - ائیلرک پریس امرتسر ص ۱۱
- ۵۹ - آکھیا بابا فرید نے مرتبہ محمد آصف خان - پاکستان پنجابی ادبی بورڈ لاہور - ص ۱۵ تا ۲۵
- ۶۰ - سرائیکی شاعری از کیفی جامپورکا - بزم ثقافت ملتان ص ۲۲۹ - ۲۳۵
- ۶۱ - آکھیا بابا فرید نے - محمد آصف خان - پنجابی ادبی بورڈ لاہور ص ۷۵ تا ۷۵
- ۶۲ - ایضاً ص ۱۸۱
- ۶۳ - ایضاً ص ۲۲۳ ' ۱۹۲ ' ۱۹۳ ' ۱۸۲ ' ۱۷۹
- ۶۴ - ایضاً ص ۱۵۲
- ۶۵ - خلاصۃ الادراو از سید امام الدین بکھری قلمی مملوکہ اللہ بخش اسد الفاری چک ۱۱۳ - جہانیاں منڈی
- ۶۶ - پنجابی ادب وکامنتقر تاریخ - ڈاکٹر موسیٰ شگھو دیوانہ - گیلانی پریس ہسپتال روڈ لاہور - ص ۲۱ ' ۲۱ ' ۲۱
- ۶۷ - آکھیا بابا فرید نے محمد آصف خان پنجابی ادبی بورڈ لاہور ص ۳۵۴ - ۳۱۸
- ۶۸ - مقالہ ڈاکٹر فقیر محمد فقیر - تاریخ ادبیات مسلمانان پاکستان و ہند - پنجاب یونیورسٹی لاہور ۱۹۷۱ء تیسرے جلد
- ۶۹ - پنجابی ادب وکامنتقر تاریخ - از ڈاکٹر موسیٰ شگھو دیوانہ - گیلانی پریس ہسپتال روڈ لاہور ص ۲۵ ' ۲۵
- ۷۰ - پنجاب میں اردو - حافظ محمود شیرانی - ص ۱۵۲
- ۷۱ - خالق باری حسب فرمائش - حاجی محمد سعید تاجر کتب گلٹہ ۱۳۲۵ء در مطبع کانپور گلٹہ خلاصی
- ٹولڈنبر ۸۵ -

- ۴۲ - مقالہ میرحان المیدری - تاریخ ادبیات ، مسلمانانِ پاکستان دہندہ - پنجاب یونیورسٹی لاہور ۱۹۷۱ء چودھویں جلد ص ۲۸۱
- ۴۳ - پنجابی ادب دکی کہانی - عبدالغفور قریشی - عزیز بک ڈپو لاہور ۱۹۷۲ء ص ۲۱۲
- ۴۴ - ایفا ص ۲۱۲
- ۴۵ - پنجابی ادب دکی مختصر تاریخ - ڈاکٹر مرہین شگھو دیوانہ ص ۲۲
- ۴۶ - ہیسر دمور - مرتب - محمد آصف خان پاکستان پنجابی ادب لورڈ ص ۹۲
- ۴۷ - ایفا ص ۹۲ تا ۱۲۸
- ۴۸ - ایفا ص ۹۳
- ۴۹ - ملتانئی زبان اور اسکا اردو سے تعلق - ڈاکٹر مہر عبدالحق - اردو اکیڈمی بھارل پور ص ۳۳۰
- ۵۰ - رسالہ نض و فرائض از مولانا عبداللہ لاہری کجوالہ ملتانئی زبان اور اس کا اردو سے تعلق ڈاکٹر مہر عبدالحق اردو اکیڈمی بھارل پور ص ۳۳۱
- ۵۱ - نجات المؤمنین از مولانا عبد اکرم مغلوی مطبوعہ بلالی سٹیم پریس ساڈھوہہ ص ۲۲
- ۵۲ - ایفا ص ۲
- ۵۳ - سرائیکی شاعری از کیفی جاسپرکا - بزمِ ثقافت ملتان ص ۲۳۹
- ۵۴ - شاہ ولایت ملتانئی - قوانین حرفیہ منظور ہندیہ - مطبوعہ مکتبہ خضر منزل ملتان کجوالہ تاریخ ادبیات مسلمانانِ پاکستان دہندہ - پنجاب یونیورسٹی ۱۹۷۱ء چودھویں جلد - ص ۲۷۹
- ۵۵ - پنجابی ادب دکی کہانی - عبدالغفور قریشی - عزیز بک ڈپو لاہور ۱۹۷۲ء ص ۲۵۸
- ۵۶ - مقالہ لغوت اور صوفی شعراء ڈاکٹر عبدالغنی - تاریخ ادبیات مسلمانانِ پاکستان دہندہ - تیسریں جلد پنجاب یونیورسٹی لاہور ۱۹۷۱ء ص ۲۹۲
- ۵۷ - ایفا ص ۲۹۲
- ۵۸ - پنجابی ادب دکی کہانی - عبدالغفور قریشی - عزیز بک ڈپو ۱۹۷۲ء ص ۲۵۸
- ۵۹ - تاریخ ادبیات مسلمانانِ پاکستان دہندہ - پنجاب یونیورسٹی ۱۹۷۱ء تیسریں جلد ص ۲۹۵
- ۶۰ - کلیات ہامو - مرتبہ عبد المجید بھٹی - آئینہ ادب چوک مینار - انارکلی لاہور
- ۶۱ - "خندری پردیسی" صدیقہ کتب خانہ ملتان ص ۲
- ۶۲ - تذکرہ شعراء سرائیکی پہلی قسط از صوفی جان فریدی - سرمایہ سرائیکی بھارل پور جنوری ۱۹۷۵ء
- ۶۳ - ص ۱۲ - سرائیکی شاعری از کیفی جاسپرکا - بزمِ ثقافت ملتان - ص ۲۳۷

- ۹۲ - سرائیکی شاعری از کیفی جامپوری - بزم ثقافت ملتان . ص ۲۲۷
- ۹۵ - ملتانى مرثیہ از خلیش پیر اجمالی . پاکستان پنجابی ادبی بورڈ لاہور ص ۲۵
- ۹۶ - انٹرویو سید خورشید عالم ایڈوکیٹ ڈیرہ اسماعیل خان
- ۹۷ - ملتانى مرثیہ از خلیش پیر اجمالی . پاکستان پنجابی ادبی بورڈ لاہور ص ۳۲
- ۹۸ - بیاض تلمی سید زمان شیرازی - فوٹو کاپی ملکیہ راقم
- ۹۹ - ملتانى زبان اور اس کا اردو سے تعلق - ڈاکٹر مہر عبدالحق - اردو اکیڈمی بہاولپور ۱۹۶۷ء ص ۳۲۵
- ۱۰۰ - معراج نامہ سرائیکی از حافظ محمد شاعر - مرتبہ دلشاد کلانجوی سرائیکی لائبریری بہاولپور
- ص ۳
- ۱۰۱ - قصہ جیبی از مولوی محمد صدیق مطبع الہی آگرہ ۱۳۱۵ھ ص ۶ - ۸
- ۱۰۲ - بیاض تلمی مولوی سلطان محمد انصاری - مخدوم رشید ملکیہ اسد نظامی ۱۱۲ - چک جہانیاں منڈی
- ۱۰۳ - بیاض تلمی عبد الباقی انصاری ملکیہ اسد نظامی - چک ۱۱۲ جہانیاں منڈی -

saraikibooks.acw-614.com

سے سوال باب

سرایکی شاعری دا ڈوجھا دور

صوفیانہ شاعری دا دور

۱۱۰۰ھ توں ۱۲۷۳ھ

۱۸۵۷ء ۱۶۸۹ء

سرائیکی شاعری دا ڈوجھا دور

صوفیانہ شاعری دا دور

۱۱۰۰ھ توں ۱۲۷۳ھ تک

سرائیکی شاعری دا ڈوجھا دور صوفیانہ شاعری دے پچھتے وچ آندے ایں دور دا بھرانوال
سزاناں یا ادبی فکر کی لہر دا عزائم ہی تصرف بنڑ دے۔ بابا نسرید الدین گنج شکر دی صوفیانہ شاعری
اور شخصیت دے سرائیکی ادب تے ڈاڑھے گھاٹے اثرات ہن۔ آپ دے فکر کی فیض دا دھارا
اگوں تے دوھیاتاں ادب دی ایسے زمین اتے سلطان بابڑو دی "ہو" دیاں تزاراں مال مرت
تیندا اے صوفیانہ درتادا بارہیں صدی دے سارے ادب دی نشا بر روح بن گیا۔ ایں دور وچ تصرف
کبھی حرمی دے طور تے سامنے آندے۔ حضرت بابا نسرید الدین مسود گنج "زمین" تصرف
اے ہے کہ تیدی کلیت وچ کبھی باقی نہ رہے۔ تصرف صاف ولی دے مال مولاد دی دوستی واناں ہے۔
اور اد صوفیانہ آخرت وچ سرائے مولاد کی محبت دے پکا کبھی چیز تے غنہ نہی کریدے ہے اپہوہ
ہے کہ صوفیانہ ادب کی زندگی دینی اسلام دی تبلیغ اور خدمت خلق واسطے وقف کر دیندے ہن۔
سرائیکی علاقہ منڈھ لائیم توں بزرگان رین۔ صوفیا۔ درویشاں دا گڑھ رہیے، اڈچ تے عمان
دیاں فضاواں ہمیشہ صوفیانہ کرام واسطے حضورھی توجہ اتے چک دیاں باعث رہتین۔ اسان دیکھدے
ہیں کہ سرائیکی شاعری دے ایں ڈوجھے دور وچ ہر پاسے صوفیانہ شاعری دا ہر کاسک

چلدا ڈسڈے ۱۰ ایویں مکرس تھینڈے، ایی دورے سیاسی اقتدار دے بڈاں تہذیبی تے سماجی اثرات تریب
تیوں لگے تاں لوگاں وچ اکران پسندی دا غلبہ تھیا۔ عزت و شرافت دا میار اتقدار بٹسن لگا۔ اوڈوں
جگتی تھریک دے اثرات عام مسلماناں میں پھون لگے تاں صوفیانے فزادت دے تقاضیاں کوں مکرس کیتے۔
متنظم روحانی سلسبیاں دا آغاز تھیا۔ امتاں بزرگاں نے اپنے عمل، قیامات، انکار دے پرچار نال ہک
نواں مسافرہ تشکیل کیتا۔ عشق و محبت بزرگیہ نفس اور ملام دی اصلاح اتے زور پوتا۔ لوگاں کوں سیاسی بکرگی
اور مباشرتی اقتدار توں بچاؤن کیتے نکرہ نظر دیال نہیں راہیں کوریاں۔ مسلماناں دی کئی زندگی اور تہذیب ثقافت
کوں جہاں نقف تاریخی عوامل توں خنڈے ہی امتاں دے سامنے عشق و محبت۔ اپنے من دی اصلاح۔ معرفت
تے ذہب و اکہ بند اُساڑ پوتا۔ عشق و محبت دے جذبیاں توں بھر پور۔ اُچ جہک توں بے نیاز۔ فزیاں کسرتی۔
حرکت۔ نواں نصب العین۔ تسلیم و رضا و اکہ نواں روح پرورد رنج صوفیانہ قیامات دے قیجے وچ سلسلے آیا۔
صوفیانے کرام دا اسے ہون وڈا احسان بے کراہی ملاتے وچ امتاں متاں کسرتی لکھنا زبان اپنے اُکھا
دا وسیلہ بنایا۔ ایی مسرح اصلاحی تصوف دے ال ال نقد حدیث اور دین دی تسلیم کوں رکھا اچھا ملاتیاں وچ پھون اُچ
بیا ہتھیت تے طہریت وچ اک گمانی سانجھ پیدا تھی تصوف دی روایت وچ مرام تے عام لوگاں دے نالی تریبی
تعلق تے ہوں زور لکھدے پھون کیتے فزیاں فزیاں اٹن سو نہیں حکمراناں توں ڈری قوم کوں محبت و مروت اپنائیت
اتے معرفت دی ہک فزیاں چنسن نصیب تھئی تاں مرام وچ راج دی بیدار کار اسان پیدا تھیا۔ اسدی تصوف خذمال
بندے دے شنھی تعلق دا وسیلہ بنیا۔ صوفیا کرام دی قیامات وچ نکرگی وحدت نے عام لوگاں دے دلاں کوں اکہ ذہب
معرفت تے عشق دا اسے رشتے نالی گنڈھ چھوڑیا۔ صوفیا کرام دی روحانی شنھی وڈائی تے چنگے ملاں نے لوگاں وچ
عقیدت دے ذہب پیدا کیتے، ہر گال انہاں بزرگاں دے منہ وچوں نکلی ابے شمار دلاں تے اثر کرنی لگی۔
ایہی نے اسلامی قیامات دے دوسرے اسلامی تہذیب و ثقافت دے فزیاں اور علمی ادبی دھارے کیتے ہک
نیلم انسان نکرگی روایت پڑ بھیا۔

اس دور و ادبی مکھ مہاندرا

سرائیکی شاعری و اسے ڈو جہاد دور پرستے ڈو صدیاں تے گنڈیا ہویا ہے، حقیقت اسے کہ اس دور و شاعری سرائیکی زبان دے پورے ادب و ادان ڈو صدیاں تے شاعری دے لحاظ نالی اسے دور سب توں آجاتے سمآز اسے سرائیکی زبان دے تقریباً سارے ڈوے شاعر ایسا دور و کا پیدا رہن۔ پنجاب دے صوفی شعراء حضرت علی حیدر، تھانی، صدیق لالی، حکیم الدین سیرانی، حافظ جمال مظہر الہی، نمشی غلام حسن گامٹھن، ہک پاسے مشق و معرفت دے فیض گنڈی دے ڈو صدیاں تان وادھی ہرانی و چچ حضرت سہیل سرت، انامک یرسن، ارواح فقیر، حضرت پیر گھگھو، سیدل فقیر، حل خان، مراد فقیر، سید کھیل شاہ، عثمان فقیر ساگی جسی کجھ بکھیرے پن۔ تصوف دے علاوہ عشقیہ تے رمانی شاعری دے طرف جمال بھلیجے تان مرلی لطف علی، چراغ اعوان، عبدالسیکیم اوجہی، خلیفہ نبی بخش نزاری سید ابرہ شاہ، امیر حیدر مین، اگلی محمد چشتی تے غلام مسد بہادر پوری اٹیاں دستاں و چچ عاتالی تہذیب و ثقافت دے سہڑپ بیان کریندے ہن۔ انیریا تریہ گوئی دے روایت کرن، باہریا صدی و چچ ڈو اکھ ملدے، غلام سکندر غلام، نواب محمد نواز خادم فدوی تے سید ذوالفقار شیرازی ایسا دور دے سہڑے ہن۔ اسے ب نکرکاتے نتیجہ و ڈانیاں والے اونان مین جنان نالی سرائیکی زبان دے شاعر ادب دے تاریخ سرفروز ہے اسے سبھے ڈوے شاعر سرائیکی شاعر ادب و اجمہر تے زمانہ ہن۔

ایہی کہتے سرائیکی شاعر و اسے ڈو جہاد دور بہوں ڈوکی ادبی اہمیت و ا حاصل ہے۔

سرائیکی زبان و ادب تے ایسا دور دے پہلے گناٹے اثرات ہن ایسا دور ویاں ادبی خوبیاں پہوں ساریاں ہن، صوفیانہ شاعری دے بدلتوں ادب و چچ منہاس سوز و روتے رچاؤ اور و اعلیت پیدا تھنی، زبان کول رنگینی تے جس نصیب تھی زبان و ادب دے دامن و چچ اسلامی تعارف و نقد حیرت تے مفاہین واد و احاطہ تھیا۔ مرلی نارسکی زبان و ادب دے سرائیکی زبان تے اثرات دریتے، علمی اصطلاحات و استعمال شروع تھیا نیزہ فیض الفاظ و چچ افسانہ تھیان تے ڈرے ڈرے علمی مفاہین دے اظہار و ازبان کول سلیقہ لیا۔

ایسا دور و چچ دستاں گوئی کول دے مرد و چچ بیٹے دستاں گو شرانے نارسکی دے ڈوے ڈوے شعرا وادھی تھیلے چچ کئی منظوم دستاں لکھیاں، ایسا طرح قصہ نگاری و چچ نارسکی ادبی روایت کول استعمال کیانگی۔ صوفیانہ شاعری دے علاوہ رمانی شاعری و ادبی دور و چچ پہوں زور ملدے، منظوم دستاں و چچ اپنے ہدائت اے لوک روایت کول پڑے سہڑپ ال پیشہ کیانگی جنیدے ال زبان وادھی رنگینی و دھی اے تہذیب و اسطے تے سرائیکی ادب نے اپنے ویب و اکس پاتا، زندگی دے عام موضوعات، لوک ریت بے شمار کھنڈے پنڈیے عوامی شعرا وادھی انگریزی

ایں دورِ برج تعرف دے گائے اثرات دیکھو جتوں رو مازی تے مشقیہ شاعر کا پچھا چوکھا صنویا نہ رنگ و پرجہ بگج گیا۔
سرایکی زبانی دے ڈوجھے دور دیکھا شاعر کا وی سب توں دیکھی صغریت اسے ہے کہ ایں دورِ برج شعرا نے
تقریباً تمام اوصافِ سخن کول دیتا تے اپنے اپنے انداز و پرجہ کالہ نما دے جہ ہر ڈکھاٹے، کافی بسی حرفی، ڈوہڑے
بند، جسہ نثری غرض سب اصناف نے ایں دور و پرجہ سوجھ پایا۔

سرایکی شاعر کا ہک بیاسجا پورنخ اونداری تھی دا انداز سے یعنی اظہارِ عشق مرد دیکھا بجائے عورتی
طرفن، کیانہ پنے، کیوں جو عورت ذات و نادر کا اثر بانی اثر تے سپروگی وی علامت جائز کا دیندیا اسے ایں واسطے
مہرب دیکھا سک اتے طلب دے انتہائی جذبات دے اظہار دے واسطے شاعر کا پرجہ عورت دیکھا زبانی توں اظہار
دیکھا کول اختیار کیا گیا۔ ریختی دے ایں استعمال نے سرایکی شاعر کا دے مزاج کول اک نواں رخ عطا کیا دل حیدان تین
اسے روایت اگول تے ٹری۔ ایں توں علاوہ زبانی کول زلا زبانی اظہار داسوا سنا سنا جاہت سہج تے سلیقہ لیا۔

ایں دور داسرایکی زبانی تے ہک بیاد پڑا احسن آہے کہ سرایکی زبان و پرجہ مکھنی دا رواج زور پکڑ گیا۔
زبان ادبی تے مجلسی زندگی پرجہ پرجہ کئی ہر قسم دے سفینے شاعر کا پرجہ دیکھن گے رک ادب تے رک شاعر کا روایت کول
ادب و پرجہ شاکل کیا گیا تہذیبی تے تمدنی حواہیاں دیکھا اسے دین بن گئی علم و منزلت ایندیکھا سبھاں بُریئے تے ادب دے
تخلیقی عمل و پرجہ بے پناہ اصناف تھیا۔ ایں توں علاوہ کہے دور و پرجہ ڈھیر سارے ڈوہڑے شعرا دے پیدا تھیاں نالی ادب داکھو
میاں کافی اچا تھی گئی تخلیقی سطح تے ایں نگر کا بندھکا اور فنی و ڈالئی نے اگول تے ہک مغبول پنچہ اسے اجرک رنگی
شاہدار ادبی روایت دیکھا بنیاد شاکل

ایں دور و پرجہ تقریباً سارے اجداد شاعر دا اسان پھیلے ابواب و پرجہ انج و انج نکیر کرتے شاعر کا دیاں مختلف
اقسام تے اصناف دے حوالے نالی جائزہ گھن آئے ہن آہاں شاعر دے بنیاد کا تمام اپنی طرفوں تھیں دے بعد کہ ادب دیکھا لہوئے
کیڑ کا صنف دا نامزدہ شاعر ہے یا صنویا نہ، مشقیہ شاعر کا کہیں دستاں دا نامزدہ ہے اول حوالے نالی شاعر کا صنف اتھانی
جائزے پرجہ اسان پورکی طرحاں انھاں شعرا دے فنی تجزیہ دیوار کیتے گھر پور کہ انھاں شعرا نے اپنے آپ کول کس صنف دا
بہاصل کیا کانیال دیکھا مکھنی تے منظم مشقیہ تنویاں دیکھا، ڈوہڑے دیکھا اکھن تے سہ جہیاں و پرجہ دیکھا فنی رنگ بدھئے
دیکھ کیتے ہن ایں عہد دے چترئیئے ہرئیئے شعرا دے اسان واری واری متغیرا ذکر کرئیدے ہن۔

علی حیدر لمٹانی

علی حیدر لمٹانی یکم ستمبر ۱۱۰۱ بمطابق ۱۳۹۰ء چک پورہ لمٹان درج سید محمد امین سے گھر پیدا تھے، آپ گیلانی سادات و پتوں بن۔ علی حیدر نے لمٹان دسے ہک وڈے عالم دین مولوی نور محمد کنول علم حاصل کیتا خواجہ غزالی دینی دسے آپ مرید بن، آپ ہک دیندار اتے زاہد عابد شخصیت دسے ماہک جن ۳ ستمبر ۱۹۱۱ء درج آپ داصل تھیاء چک پورہ وچ ہی آپ کول دن کیتا گیا برقع پورہ وچ جیکوں اجکل مریض تانہی غالب آکیتا دیندے سند علی انالی ترل دیکے راوی دی طرف ترے میل تے واقع ہے۔

علی حیدر لمٹانی دا دور سخت انتشار دا دور تھی منعلیہ حکومت دا زور ٹرٹ گیا تھی ہر پاسے امن اتفری پھیلی ہوئی تھی۔ پنجاب وچ سکھان نے دھم مچائی ہوئی تھی ۱۰ ڈیوی پٹھانان دسے صلے جاری تھی۔ علی حیدر لمٹانی تے انہاں حالات پڑا ڈھا اثر تھیاء۔ او اپنے کلام وچ امراد، حکمران اتے نوجوا سرداران تے کاڈنی نکت ملامت کرنیدی کہ شرم دھیادے باعث اسے زہر کھاتے مرکیوں فی دیندے کیوں خزانے بھر بھر تے ایرانیاں تے خواسیاں کوڈتی آڈنی انہاں اشارتوں اسے معلوم تھیندے کہ علی حیدر لمٹانی اپنی دھرتی نالی ستا پیار کرنی دے بن اتے ہک سچے درو مند انسان دی طرح انہاں حلیاں ۱۱۰ انہاں کول کس قدر امان تھی۔

ب۔ بھی جز ہر کھامرن کجہ شرم نہ ہندستانیاں نول
کیا جیا انہاں رامیاں نول کجہ شرم نہیں تو زانیاں نول
بھیڑے بھر بھر ڈیرن خزانے نارسیاں نول خراسانیاں نول
درج مہادیان دسے پانی تک بدھو جے بہرہ وچیا پانیاں نول ۳

علی حیدر لمٹانی دا زیادہ تر کلام سہی مرئیاں تے مشتمل ہے۔ اسے پنج سہی مرئیاں علی حیدر لمٹانی دے افکار تے فن دیاں سرکڑیاں تھی۔ غور علی حیدر لمٹانی کول انہاں انہاں سہی مرئیاں تے سپوں ان تھی

پنج سہی مرئیاں حیدر آکیتاں پنچے گنج مہانی دسے - نے
دانگ حرف مقطوع دے اسے راز رکوز نہانی دسے - نے
جاہلاں نول اتھے یار نہیں اسے سرقتائق دانی دسے - نے
اے گبیاں رنزاں مشتے دایاں معنی حرف مہانی دسے نے م

علی حیدر لٹنا کا اپنے کلام درج کیے ہیں در تاد سے کون رکھا جاہ بڑتی۔ کیر و لوڈن۔ لسی و چوں کسٹن کد من دا
ذکر مد سے ایندی بیڑھیان گندھوا نونٹے کینس وچ سرنے دیایاں دایاں پانوں تے کسرنج رنگ دے پریاں دے
حرا لے لڈن، کب پائے علی حیدر لٹنا فی دے کلام وچ صونیا نہ خیالات و انکار دیا جملک لڈیا اسے بڑ جھے پاسے
انہاں دے کلام وچ جیندے جاگدے ساہ گندھے دیکھی کردار ٹر دے پیر دے نظر آندن۔

م بتیاں صدقہ اکیس متروا سیاں دا مڑ جمالی دے دسبدا واسطی ای
صدقہ زلفناں پریشاں کابیاں دا دیکھ حال دے دسبدا واسطی ای
جلا صدقہ سرنے دے دایاں دا سسٹن کال دے دسبدا واسطی ای
میں صدقہ گلاں آپ دایاں دا فہم مال دے دسبدا واسطی ای
تقدیراں جیندے دایاں دا نامہ ڈال دے دسبدا واسطی ای

علی حیدر لٹنا فی تصوف دے مشکل مسئلیاں کون دیہات دے سدھے ساوھے حویاں ال آسان بنڑاے اتے
اپنے کلام وچ پیش کریندن، تصوف دے سفاین کون ای ویسی رنگ وچ پیش کرن دا انداز انہاں کنوں بالکل فریکلا ہے۔

ان اٹھ سواٹی تے گنت مندھائی دیلا پھیلی رات دا ای
قول ہوئی دھی نہ جی زمر کنڑاں دیا کے بھاگ دا ای
جٹ نہ ٹے ڈودھ نہ دئے دیلا وقت جرات دا ای
جیویں ڈودھ تھی ڈی کمٹن دے جیندے تیوں نشتر نہ پ دیا ڈت دا ای

علی حیدر لٹنا فی کب کچے ماشن برل بن آپ دے کلام وچ ای عشق دیاں مرجاں چو لیاں سریدیاں ہونیاں
بوسدن۔ حضور پاک دے سراج تے نشین گمن و دشمن دا بیان کتنے سہڑ پناں کیتے۔

ع. حورال دیکھ جمال سبجہ را سنگدیاں سنگدیاں سنگدیاں
کو نکلا برائے خدا دے سنگدیاں سنگدیاں سنگدیاں
چوئی نوں کمٹن تے پیراں نوں ہندیاں رنگدیاں رنگدیاں
اتے زلفناں دسٹس دے جیندے بنگدیاں بنگدیاں بنگدیاں

علی حیدر قمانی مشق حقیقی کون اپنا رہنما تھے رہبر جاتروں -

۴۔ نبیب کی بھینٹاؤں کا ضیاء سے میٹھا نمبین رکن ایمان وا اے
 مشق امام نماز مجتہد مرکا مسنون قرآن وا اے
 سجد وقت رکوع سجد و پنج راہندے ایسے سجدے ربمان وا اے
 علی حیدر ہیر رنجھئے دکا آہی انیریں کوزا درم جہان وا اے ۸

سین علی حیدر نے پنج سہی حرنیاں، نظماں متفرق اشعار، بڑوہریاں دے سے علاوہ ہیرتے اوڈکا مارے جڈاڈے
 سرائی ڈوہڑیاں دے انداز دچ ہیر دا قصہ دکا کلیئے اینکوں ڈیکو۔ دیکھی

کلام ماہ۔ قسمت ہیرے کردن پہا تیا عادت پئی بھلیری دھی
 ارج توڑیں اسان توڑ نہائی جو کپو تری خواہش دھی
 اے ہے دیلا ہر شس سما لیں سن کوئی ت چگیری دھی
 حیدر بجا بجا دے تھوڑی مچی شہزاد دھی
 کلام دھڑا۔ بھڑکی بجا برہوں دکا دل دچ ہردم کرے (شہزاد)
 پاتیں پائی مچن لہے پیس نہ جاندا چارہ ما
 دیکو انت کینا بنی ان بھلنہا چھوڑیا اسان کنا و
 اندا کان ظلوما حیدر بجا چکيا سہ بجا ما ۹

چراغ اعوان

چراغ اعوان کوہ سلانی دے دامن دچ تدم نارینجا تلے ہرند دے قیرب موئے کبیری دکا
 کب چرن جہا دستا دچ ۱۰۹۰ عجبکہ دچ پیدا تھے چراغ نے اپنی دستا دے کب عالم دین سینس دت محمد ۱۱۳۰
 کنوں دینا تسلیم حاصل کیتا ایندے بد آپ قمان آئے۔ باقی علم دکا تیرہ ہائی تے اتوں نارغ تھاتے ہا د پور گئے
 یاں چراغ نے باقی زندگی اپنے گرو دچ گزرا دکا چیکڑ ۱۱۴۵ ع مطابق ۱۷۳۲ د شد سینس کوں پیارے تھ گئے۔
 انساں دکا دستا دچ مزار تے کب چھوٹا بیمار دھڑ بنا کھڑا تے۔ جہاں ہر سال اپریل دکا بڑوہ جہاں مزارت کوں چراغ شاہ پلنگہ دے۔

چراغ اعران کون کسرائیگی نسا سہری درجہ و بڑی اہمیت حاصل ہے۔ اعران واپسوں و بڑا شہری کارنامہ
 شہری ہیرا راجا کے جیکوں چراغ اعران نے منظم شاہ و سے زمانے وچ مکن شہری کینتے
 ۱۱۲۱ھ وچ انکوں توڑ بجایا، چراغ اعران و اسے منقر منظم قلعہ ڈھائی تر سے صدیاں پہلے و سے
 کیسی در تانویاں و اعلیٰ سے عین امتی شہریہ کوئی اہرن نہ جڑاں اسان و مورد اس و مورد و سے قلعے و
 یاں صاحب و سے قلعے نال ٹا کر کر کے ڈیکھدے مان آں اندازہ ہوندا ہے پچا ہیرا راجے و قلعہ اجڑا دیسے
 و مورد و قلعہ یاں صاحب و سے سامنے موجود کھاتے اعران نے اپنے قلعے و خاکہ و مورد و سے قلعے و کا
 بنیاد تے رکھی ہے۔ "حقی جمال اسے کہ چہراغ اعران نے اپنا رنگ فریکلا جا ڈتے اپنا رستہ آپ بٹاے۔
 و مورد و قلعے و مشہور کردار کید و چراغ اعران کون کھائی نظر نی آندا ہیرا راجا کھائی ہتھ و کا با ستے
 چراغ یاں و نال گندہ سے و مورد اپنا موجودگی وچ ہیرا راجے کون مدینے شہریہ روانہ کر نیدے جبکہ چراغ اعران
 ایں سلسلے وچ چپ ہے عرف اعران بڑاں و سے رحال تے ملا پاتے قلعہ مکا بوند سے انیوی قلعے و سے مرکز کا طرار
 ہیرا و سے مزاج اہمیت تے سکوک و سے سلسلے وچ و کا بڑاں کینیں پہوں شہریہ ہے اسے کھاسگدے کہ چراغ نے
 و مورد و سے قلعے کون سیرا ہر سے اد ہوندا کا تقلید وچ اذکوں اسے قلعہ مکن و اخیال آیا ہر سے کھائی کھائی
 بیما کیے کھو رنگ سانجھے و کا ہون، زلا زیاں باس۔ زبیرات تے و شہریہ و سے سب جھڑی مکر کئی ڈیکھو۔

کھڑیاں شوق کھیندنا و سے کنوں آکھڑیاں ہن پر یاں
 چور کھوڑے پنپیاں گجہ سے دست گنگن بانہ چڑھیاں
 چرب کھائی کھائے ڈوڑن رنگ مہربیاں پھی جھڑیاں
 مار چیدن چکار کرن سنگار و بڑے پنج لڑیاں
 مڑے و اسے پھیل کھڑیاں آپہن نہ کھڑیاں
 پر پٹا مار چکلے پائین کھائی چڑیاں کھڑیاں
 پچا چالی کر یاد جھڑی کھڑیاں وچ کھڑیاں
 و مورد و کا پرتال اتے نیا کھال آدن سے بڑیاں
 شہر شہر قدم کھائی سو بڑیاں رست الا دن و بڑیاں

سوجے لال سلا سے بومپن پانڈکنا سے زریاں
 سرس لٹوں گل سوجے جوعے ہاگ بوسین بھریاں
 نر شتر زب تعجب صورت مور نزاری جہاں
 پریاں باغ ارم وا چھڈ کر جنگ سیالیں وڑیاں
 کنگھی پھیر نسال چٹن وکا خوب نکا این جہاں
 نیم گور سے متراے دم جہم ناز کرنییاں کسریاں
 بیل ویسی سپر انخ مشا ماں دیاں اتھ کون چھڑکے ایاں ۱۲

چراغ امدان انتہائی نعتیہ الفاظ وچ متعدد کاجالی کرتے تھے کون اگر ان سے ٹور وٹیدن انجا ہیر کوں
 پہلی وار ملدے تاں بیر دے چھپن تے اپناں اذکون نام نشان بوندے محبت دے جذبات وکا مکا سکا بویکو۔

ذات انجمن نام واہیرن وطن ہزارہ میڈ سے
 قسمت روز کا پانی ہتھ داکاں پیک جلاون جیڈے
 رنج بویکو نسال پانگ بھیم راہ طالع نعت اسیدے
 رہیوں پیش سادے و بھر چھوڑنہ ریسول کیدے
 شرم پیر دل کرم اسالاتے طالع نعت اسیدے
 پھاتے دام ظلم دے عاشق چھوڑنہ پھن کیدے
 بیل بازی عشق چراغ اپنا نالی عاشق بے کیدے ۱۳

چراغ امدان و ا ا میں تھ ہر انجا دے علاوہ بیا کوئی کلام نہیں ملدا۔ تیا کسا ہے کہ ایجھے تاو و کلام شاعر
 نے پور کا زندگی وچ کب نہ کب بیا ضرور لکھیا ہوئے جیڑا ہن دستیاب کائیں۔

صدیق لالی

صدیق لالی موضع لایاں ضلع جھنگ دے رسول دائن ہن۔ آپ بہ عالم ناضل نیک درویش لوگماں دے خاندان
 دے فرد ہن انماں دے خاندان وچوں کئی لوگ وڈے وڈے عالم دین درویش تے دلی گزیرن۔ صدیق لالی اپنی نظم

”سپر ادالی“ وچ اصحاں بزرگان داتذکرہ کریدن صدیق لالی دے والداناں کرسی پئی تے آپ بھول دیوانی
 یا شاہ بھول دے نالی مشہور ہن، صدیق لالی دی تاریخ پیدائش دے بارے وچ گوڑیا یا دیندے بلال پیری
 تذکرہ ادیبانے جنگ وچ سن ۱۱۵۲ دوات ۱۳۱۸ء مکھن مولانمش کشتہ پنجابی شامراں دے
 تذکرے وچ سال پیدائش ۱۸۸۵ دے نیرے پڑے عبدالنور سیرنگی پنجاب دی ادب کہانی وچ شہوکی یوسف زینما
 مکھن دی تاریخ ۱۱۳۸ء بمطابق ۱۷۲۵ء مکھن^{۱۴} پرودیس ریاض احمد ناز ای سلسلے وچ کافی نارا کہتے تے کافی جہان
 چنگ دے بعد اصدیق لالی دی پیدائش ۱۰۸۲/۱۷۷۳ء تے دوات داسن ۱۱۷۹ء مطابق ۱۷۶۶ء مقرر کریدن^{۱۵}
 صدیق لالی کوں پھنپ کتوں ہما علم داشتون ہما خاندان دے علمائے دینا ماملے اصحاں کوں اے شوق بخشیا
 اصحاں دی ساری زندگی ذکر خواتے علم دے حصول وچ گزارا۔ اصحاں دی شامراں توں اندازہ تمیندے انور
 بک دے عالم تے مونی بزرگ ہن۔ اصحاں دی شاعری پڑھتے صدیق لالی ماجیڑ مارو پ تھوڑ پٹا اجمردے
 ادوی بک نیک انسان تے اچھا پاکیزہ سرچ نکرے شاعر دا ہے آپ نے دڑک ٹولیں عمر بجاتی ہما آپ دیا دوات
 دیکھے عمر ۹۵ سال بچا۔

صدیق لالی دی شاعری دا اجمرداں رنگ مونیانہ ہے کلام وچ عربی فارسی دے الفاظ دی کثرت ہے
 اصحاں دی شاعری وچ عام لوگان دے اخلاق دی اصلاح نیکی دے واسے تے بڑیاں دے خاتے تے دڑکا
 توجہ دتی گئی ہے

معلیٰ ماری گسر بار چورس دمن ناکر ٹریس

تنت جاسا چوڑ کر اہی تنت جنازے چڑھیں

صدیق لالی نے سرائیکی زبان دی شاعری دا پہون وڈا خندانہ یادگار چھوڑیئے۔ جہاں وچ
 کج کتاباں دے نال اے ہن۔ چہل حدیث، نرحمت نامہ، رسالہ احوال ہیات، علیہ شریف سپر ادلی
 سورتا یوسف، نور الحقیقت، رسالہ ٹوسے، صدق نامہ، رسالہ مروج الفقہ، باغ اہی، جنگ نامہ جنگ فیہر
 جرت نامہ، رسالہ ذوق شوق، تمکدز نامہ، رسالہ چہل جوگی، منت نامہ چربگے سکا حریاں اتے قصہ ہیر
 رانجا قصہ جسر العشق^{۱۶} چہل حدیث وچ پہلے او منظر بیان کریدتا تے اندی مطابقت نالی بک حکایت
 چالیسویں حدیث دا بیان ای ہے۔

چالیسویں ایہ حدیث نبی دہی السنۃ احمد

عن عبد اللہ بن عباس قال رسول اللہ
کوہک حاجت بمائی مومن رد اکرے تالی مولیٰ

ستر حاجتال ادس دیالی خود روا کرے کسی اللہ ۱۴۱

صدیق لالی زیادہ تر کلام قرآن و حدیث یا اصلاح منشورہ تے منجانبے انماں دے رسلے فرحت نامہ

(رسالہ قرآن) وچوں چند شعر

حمد شائیں رب نول اللہ جیسی دانام
رحمان ارحیم کریم ہے ذورجت اکرام
بر مومن تے کانسراں ذیند ارزق کریم
کافر کورے جحیم وچ مومن وچ نسیم
کہاں درود رسول نول پاک مسد نام
رحمت یاراں ادس دیالی جو کجھ آلی تمام

صدیق لالی نے کجھ العشق دے نالی الی قصہ یوسف زلیخا دہی کھئیے ایس قصے وچ واقعات گھٹتے
کتابیں کتابیں تالی اک ادھ اشارے تے آلتفا کیا گے۔ معلوم عقیدے اد جان بھرتے قصے دے واقعات توں
درگزر کرنیہ تے دل دل اخلاقی تے رہانی پہواں تے زیادہ توجہ ڑنیدن۔ قصے وچ روایت تے زبانی دہا چس
دکا گھٹ اے حضرت یوسف دالی گمن

رعنت جڈن زلیخا دہی معلوم سو اکر ہوئی
کیوں منج زیارت لوکاں دیکھن دے نہ کوئی
مالک تائیں لک پھیندا ایہ غلام وچیا نہیں
لی سنا سازن رسا دا جتنے مل توں دنیا ایہا
آدیالی جو کوئی فرشتہ آکھے دیہ برابر
سرتا تریس روپا تریس دیارت بھی مہر

آکیا ملک میں راضی اسکتے اپر بجا و سائے

یوسف نامی برابر نامیں دنیا کل ستا عالی ۱۸

معروفیال عزتال حضرت یوسف دے حسن کول ڈیکرتے اپنے ہتھ کپ پسنہ اے منتظر صدیق لالی دکا زبانی

جے او آیالی تخت بیابان ہتھ درمال بھدے بفعال گن تر بنان چیرال ہر ہر تال کپ کھائے

یوسف نول پنا یانی والی دھما گن سر دے تدر ستی رو پنا حافی دا گول چن بڈ دے

گولیا ہن بھدے آیا یوسف پنج بہت کشارے لکھ سلام درود خدا دے یوسف دے پروا دے

یوسف نظر انماں زول آیا حسن جمال بھونے جلی گیال ہتھ کپن لگیال ہر گر پیر نہ ہیرنے

سبمان لشد اے بشر نیسا اے پان شہر ہرکی موی سخن خدا نیسا سخن پیر نہ روسی

کے زینتیں مکی یوسف بہتہ شکل نہ کائی

دیکھی سنہری نہ سار کا مرے اندر ب خدائی ۱۹

مولوی لطف علی

مولوی لطف علی سرانگی زبانی دا ایڈا وڈا شاعر ہے جینکوں فن دی دنیا وچ ہمیشگی دکا سندھی ہے۔

مولوی لطف علی قدر سیف اللوک مکتوبے شاعر ادب دی دنیا وچ اک ایجا مادہ چاکتے جیڈ پئے سرانگی شری ارب وچ

شالی فی لکری اور لکاح صاحب ضلع رحیم یار خان دے قصبے پاد پور دے ہن داسے ہن آپ دے والد ناان غیاث الدین ہئی۔

محمد بشیر احمد لکھی پاد پور کا مرحوم آبدنی کہ مولوی صاحب قمانی یا قمانی دے نیرے ہن جاہ دے ہن داسے ہن آپنے

عمر دا ابتدائی زمانہ قمانی وچ گزوریا۔ تعلیم دی اتما ہن حاصل کیتی۔ دل آپ پاد پور شریف گن آنے تے مرویلیم تین

پاد پور وچ رہیئے، مولوی لطف علی پاد پور کا ۱۱۲۹ھ وچ پیدا تھے آپ دا حال ۱۲۰۹ قیامتے اپنے اپنجا مشہور شہری

سینل نامہ سین اللوک ۱۱۹۵ھ وچ مکمل کیتی مولوی لطف علی سینل نامے دے توڑ پھوٹی دی تاریخ ایہ مکملن۔

روز فریسن ختم تھیا اے دفتر سن تاریخ لکھیوے

بار بری سخت صد کا توں جو کب پنجک چا گھیوے

مولوی لطف علی کہ مرصہ دا فی قمانی ذاب مظفر خان دے دوبار دے مال دہستہ رہے۔ مگر دل ذاب اول خان کانی

دے زمانے ریاست پاد پور دے دوبار نامی دہستہ تھانگے، مولوی لطف علی بلند پائے دے عالم نامی سنھا ہن۔ شہری سین اللوک دے

دس علاوہ مولوی لطف علی دیاں بیاباں دیاں کئی تعینات ہن۔ جیڑیاں ہن نایاب ہن۔ جہانور فیروز پورکی نے اپنی کتاب
آئیڈیڈارالسردتلمی، درج مولوی لطف علی دیاں ہڈ ہڈ، مزدوم بیاباں جہانور دیاں نسبت تے بقہ کئی نام دسے کجہ شمار
درج کیتن

پیشی قدیر کریم اگے پڑے۔ اے تفسیر الیندا
یارب توں دن رات دچلے کجہ ہن ندر کریندا
یارب شب بیداری ساں سب ساریاں گزاریاں
برسر ستمت معظم غفلت میل ہمار ہناریاں
پھر مرساں رکتے اے سہراں کیتا حق تلمائی
یا مرساں دُعدوت اوتے ہن ہک پر آب پیالہ
دست اوتے پر آب پیالہ جاں مرساں گھلونا
نال سر پر دسے اس کون خوب ڈیا ہک غوطہ
کچر یا ندر بنی کون جاں بے خبری ساں ہتھ مارے
کاسہ گرا زمین اوتے بھجے ہریا پرزے پارے
ہک پل خواب کراں ہن مرساں جے دن رات دچلے
مہن بے آسان زمین تے بے کسٹ لگ پالے ۲۲

بین اللوک کون سوا ہنگا زبانی داوب ماش ہکار سیم کتاو نیدے۔ اہم ہود جہے کہ مولوی لطف علی دیاں پوری
کریند ہن ہونیں مزدوم ہتھ شس نے کئی ڈو جے شعرا دے اے قصہ کسیر کیتا بین اللوک دیا زبانی آتہاں حان تے
نکمری ہونے ہے۔ لطف علی زون زبانی تے آتہاں قدرت حاصل ہن انساں کون ٹیرنگا زبانی دیا ہک سپوں دہرا زحیثا انفاظ ہن اگر جہے
درج اہے توں ہڈوں صدیاں پہلے دیا زبانی دہنی گئی ہے گمراہ بالکن اچوکی زبانی دیا طرح گدکا ہے۔

مولوی لطف علی نے اپنا ہک قصہ بھراں یعنی بنداں درج تلم نہیکتے۔ بنداں دے درج کسٹ کوئی کسٹریے
منجھے کجہ کجہ دے کہیں درج زیادہ ہن زبانی تے بیان دیاں خبریاں کون ساں کونے اے اکھیاں بچ سکدے

جو ملوکی لطف علی پر سے سرائیکی شہری ادب و ادبِ نثار بڑے سمجھوتے سے جیندے سر جھلے ہمیشہ ادب و مروتی سے پرندے ہیں۔ ثمنوی و پرچ شروع توں چیکڑتیں کل ۲۴۲ بند ہیں۔ اسے ثمنوی سرائیکی تہذیب تمدن سے تہافت و عکاسی دکا ہے۔ نئے حسن و دستاویسے جذبات و امرتجی وکی۔ ایندے و پرچ بے شمار نئی خوبیاں وکی ہن تے شہر و سخن و بیباں زبکیاں چہتاں وکی۔ شاعر وکی ماور کلامی واپک وکامدے تے زبانی اسے تدرت و ا یقین وکامتندے، منظر نگار کا جزیات نگار کا، انسانی جذبات و عکاسی لوک روایت و حسن تے رسم و رواج وکی شہر و شہر ہے۔ سرائیکی زبانی و پرچ لطف علی پیلے شہرین جنہاں سینہ و لوک وے حقے کون مستطام کیے۔ بلاشبہ وے ثمنوی شہری حزیباں واک ان مل حشرانہ ہے جیندے وجہ توں لطف علی کون سرائیکی ادب و پرچ ہمیشہ ہرمن والا تمام حاصل تھے۔

شہزادہ شاہ سینہل وے نگر پتے سہترپ وایمان بیکھو۔

صورت ماہ لاکھ صورت شاہ سینہل صنوائی
نشہ شمس مریخ شہاکی یادت یوسف ثنائی
طوکی طور کلاں کشن مات رخ فرورس نشانی
واہ کاکل خندار حشم و غم واہ مستاک مستانی
سنگ نور نمونہ نادر نہیں ڈوہیں ذرائی
تالیش کرے بھارن تے صبلہ جوڑ جوانی ۳۳۱

پہر کا لک تے فیصے و پرچ بے جہر تے شہزادے سینہل کون ڈوہی اسے۔ ایسی پری کون اوستا حسن اندھا کارات و پرچ
ہک چندر دالی کار نگدے،

سرخ تہنو سہرخاب عناباں کلیا فرسش کدو بہ
پونری پرک بیا سکا ڈھٹا لعل تہنو و پرچ طو بہ
جن اد تے ہتاب ڈھٹس من موہ گیس غسو بہ
سیرت صورت ملک نلک دا ملک حسن دا صوبہ
زنگ اتے رخ روپ ڈھٹس تنیا جاں ڈا مہر بہ
لطف علی و پرین سیاہ وے چکیا جانڈ مہر بہ ۳۳۲

شاہ سیفیل دے پتے جذبے پرکاتے ہاں پڑینہ اثر کریدنی تے اوذا دل شہزادے سینل دی محبت مال بھریج دیندے
سب غسٹ تے آہکا اے۔

تھہ ماہی شتاق پداں سٹ غسٹ پرکا سٹرا یا
سیس بدن تون سینیل تھوں میں صدی گھولی گھیا یا
تون جھی بیا کرے نہ کوئی بونا رک نینہ نبھیا یا
از جنہوں تون راہ میڈے تے عزن کینا سٹرا یا
سوزاوتے سر سستی دا تون ہستی بار اٹھایا یا
در منداں دا شیوہ تیکوں سحر کا کیتا پڑھا یا
خاکا مال پرے سنگت چشماں چوٹک لایا یا
منصب دارناب تیکوں مولا مرد یلا یا
تھیا نصیب نکار کا کون دوا بانغ بہشتی سٹیا یا
کرم کنوں تھنا لے تیکوں حبلوہ نوز پڑھیا یا
میں تہ بدن اس صاحب تون جس نور کا ملک نیایا یا
پر در بر سر بے دہکاتے بہرہا عینہ دوسایا ۲۵۰

احمدیہ تونسوی

مولانا احمدیہ تونسوی شہین دے رہن واسے ہک عالم دین ہن آپ کون عربی ناری علوم تے کافی قدرت
حاصل ہئی احمدیہ تونسوی مولانا لطف علی دے ہمعصر ہن بلکہ جیڑے مولوی لطف علی واقعہ شاہ سیفیل پورے سر نیکی تے
وچ مقبولیت تے چہادت دے کالی تئیں پچھو اپا ہئی ادا دیٹے مولوی احمدیہ تونسوی واقعہ پورے زیتادری سارے تہ برب دیان
کجاریاں وچ سنر نیو اپا ہئی مولوی احمدیہ تونسوی تے تھہ بون زینما سیکان زبان پرم مکھوتے اپنے عبد وچ چکا جکھاناں
کھائے، ہک رایت اسے ہے دکا ہے کہ مولانا لطف علی نے اسے تھہ سٹا تے اینکوں پسند کیتا ہئا۔ ۲۴۰

صفت یرن علیہ السلام دے سنہرپ دی توفیق مولوی احمدیہ تونسوی ایسا کریدن۔

کھان دے وچ رب صورت سخن میزب نی دہن کون
سن انوار ہستہ دیا مڑے نکلن پار کھن سکون
ڈیکو س فریون تون سب بٹے جھوڑ وطن کون
رنج دیا مہلک ہاں بھڑک ڈیرے وچ پنے دھک یمن کون

چشم جراحی اکھیں یوسف دیان ٹھارن دہن تن من کول زلف سیاہ گت پیچ کھڑے شام پورے سہل سمن کول
 واہ واہ خوب صنائی اوندکا نازک نیک بدن کول کل کشانی ڈیکھ نہ رجہ سے موتی ارم عدنی کول
 نت یعقوب دے دیس ہے آکر ڈہے فورین کول خالق رونئی آزی لاوے بیل سے گمن کول
 یہودی جھولی دے دہج ڈیکھے روز بروز امن کول احمد یوسف آکر مینتا باران سال کا دکن کول
 زینما اٹھال سپیلیا کول سنگھ سزارتے حضرت یوسف کیس ریکل نبرتے بھجیڈی کا اسے مال ایسا تے امدیا رکھن
 جرز کین زینما جیمیاں یوسف ڈول کھستیاں بیڈے کانی زینما جھل کپڑے کیتے دھیاں
 بڑے دھال زینما کول بے ڈمتر تھانے پتیاں سن یقین یوسف کا بے سلمانا تھیاں
 ڈیکھ زینما بانیاں کول آکے بیڈے کار کھتیاں احمد ایان کھڑے کیتے بن گتیاں بھج پتیاں ۲۰

حاجی نور محمد شیر گڑھی

حاجی نور محمد بک بڑے عالم دین ہیں۔ حاجی صاحب نے بڑھا کر رکھال پچ مانورنگا دی جہنوں پیشہ درگلاں اٹھال کول طرح
 طرح تے ٹھکنے راندن۔ ایسا واسطے آپانے ۱۱۲۰ھ وچ اسلامی فتر دے سلیاں بارے ہک رسالہ نامہ منظم کیتا ایسا سارے دہج میت
 کنن دھن ناز جنازہ تے دعا دیو دے سٹھے بیانی کیتے گنن ایسا طرح مود کا ماب نے ادن دت وکا بک ہم خدمت کول شوقا دے
 انداز وچ منظم کرتے خلق دیا خدمت کیتا ادا دتے ایسا منظم سارے میت نامہ اسکا تعیف ڈیندن۔

سن یا ان کسر آہی چاہی سڈن اسکا دھل سنبلی چرواں دیسیاں بڑے سٹھے بھرا کھ سسڑاے
 حاجی نور محمد شیر گڑھی بانی حالت زنگ نہیں مگر سے صرف اتنا معلوم تھیندے کہ اد شیر گڑھی سندھ دے مہنی داسے ہن

حاجی نور محمد کھندا شیر گڑھی سندھ دالی وچ رانہ
 کھیاں وچ کائے زہدے گمن خلتاں تھی ٹھکیاں کھاندے
 نہ جائزن مسد نہ سکاٹ نہ جائزن فکل کنن دھیاں بات
 پار نہ جائن حد و کنن دا نہ کھد جائزن تن دھن دا
 یکھا چوکا ب کچھ جائزن پر سٹھے دل تھی مول نہ آئین
 لانا ماضی ہو کر بندے نالی مزدی باہل رانہ دے
 آہوں جوڑوں سٹھے کھندے دباکیاں سرتے سیندے
 اٹھال واسطے مگر کھوے چوہا وچ کناں ڈھکھوے ۲۰

روحِ فقیر

روحِ فقیر سندھو سے اور شاہِ مہر میں جمال سے سرتے ہمیشہ دیکھائی داتا برج بگ پیا نوب سے آپ کندھڑی سے دیش میں شاہِ مہر
تے یہی ہنٹے دور کے کرکھ میں شعرا اور چل شمار۔ آپ ذات سے رنگہا میں۔ بے ہوائی ان شہر ہونیرا جانی اگھارا، کتاب مکھی انساں دیکھا تاریخ
پہا انشہ صوم میں تمہی سگی اہتہ آریکا دشوات کون انہ از لایا رنج سگرتے ہرمانا ۱۷۲۲ء یا ۱۷۲۳ء رچ پیدل تھے انشا کا تھیرا سے نفعوت
نہیں مویاں پر انما سے کلام کون ساتے رکرتے بیتا مال دگیا رنج سگرتے انساں سندھو سے علاوہ نامرکاتے مرلہ کا تھیرا کہ حاصل کرتا آپ کون
سندھو زبان سے دیکھا کافی ہونہا بیت سے سورہ منانے سے ہر طرح سے روجہ لایا پچھ کنڑوں لاکہ ہنٹے سیاں مذہم سے دور رچ ناظر ترشہ
نوا ترقی کرتے وزیر سے ہر سے تے رنج پٹے بیال غلام شاہ سے بہ لاند اپتر سیاں کسوزاز حکومت کرن گھاناں اردن سے مال دنگھڑی
بیت نہ کی دزکرت پھورائے ہنٹے دلنا تھو رنج سے گرتے نشہ اپتر کونے آپ دیکھا جانی، اکو حقتہ جو دو پور سے بیکانیر دیکھا سیر ساحت

روحِ گزریا۔ ۲۹۱

شاعر کا۔ روحِ فقیر ہنٹے دیکھے سے ہنٹے سائے صونہا ہنٹا انساں نے ہر ایک کلام سوزتے در زمانہ ہوا ہوا ہے زیادہ
سارو سے نفع سے آپ ہارا نہ شاہ عبدالعظیم سہنٹے سے نیر سے دازانہ ہے لوگاں کول سچ سے سکتے سوزتے سے دیکھا دیندے
آپ شاعر کا سب نزل ورا مفرغ ڈہر ہے۔

نزدک رچ ہنٹے ہمیشہ تھریا سے دلا سے
اسے بگ بازک گوردکا بازکا کہینا پرجا سا
پاہ سے مال شہر آتے کہیں کن تولا کن ہا سا
مدخل تمہا رضائے رضی چے سن سکھ سوسا سا ۱۳۰
سکھنی :-
ان اللہ کیا دسلوات رحمت وچ گزایا
چیرن دے ہن چار ڈہ سارے نام خیال نہ گاریا
اسے دنیا دعویٰ سب بگ مریا حیت چلیں ست ماریا
روحِ راہِ فقیر کا سے وچ فننت نسرول سے ری ۱۳۱
(کافی)

نہنہ لگا منی چار سے دا پیارو کلنگی ہار ما
سبناں کرکال نزلوت مرندہا ماتس تھن نظر سے وا
چندر کرکاسا عام دیکھے ہا بیکانیر سے ہا

ہر دم خیال کھن ریسے ہکوئی گل جہنار سے دا

رد علی بن عجب روی گئی اسے

دو ذرا لو جا گھر سارے دا ۳۳

حضرت سچیل سرت

حضرت سچیل سرت سنیس دا پورا نام عبدالوہاب ہے، آپ سچوتے سچیل شخص سندر منید سے ہن، نارسی پوچ
آپ دتخلض آنت کارہا۔ حضرت سچیل سرت دے دپڑکے پہلی صدی عجبی ورج محمد بن تاسم دے مال سندھ آئے،
انحال دوشجرہ نسب حضرت عمر فاروق مال عدسے، سچیل سنیس دے بزرگ سلطان محمود غزنوی دے عہد توڑیاں سہونے
ساکم رہیے۔ حضرت سچیل سرت اپنے پڑا خواجہ محمد حافظ عرف میاں صاحب ڈپنر جہڑے جو ڈبے پیر فرہن۔
انحال کنول بے مدت سرت تھے، حضرت سچیل سرت ۱۱۵۲ھ بمطابق ۱۱۷۳۹ء خواجہ محمد حافظ دے پڈے صاحبزادے
خواجہ صلاح الدین دے گھر درازا پوچ پیدا تھے، حضرت شاہ عبداللطیف بمٹائی دے وصال دے وقت سچیل سرت دکی عمر
چوڑاں سال تھا جھی سال دکی عمر ورج والد صاحب دادی انتالی تھی گیا روایت ہے کہ سچیل سرت دکی پیدائش دے بعد
شاہ عبداللطیف بمٹائی درازا نشین گھن آئے خواجہ مستد مانتو نے جہڑے بالال کون دما کیتے پٹیش کیتا تاں شاہ نے
نہایا، اسان جہڑا ختم جڑھایا ہے اوڈ ڈھکن اسے بال بے ۳۳ آپ نے کچھن ورج سرت آن مجید حفظ کر گدھایا
ایڈنٹھاپنے عربا نارسی کے تصرف دسرت دکی تعظیم خواجہ عبدالحمی توں حاصل کیتی حضرت سچیل سرت کچھن
ورج ہرقت چپ کے مورخے راہند سے ہن۔ انیوی سارکا زندگی سرت سکا، درریشی ورج گزرکا آپ دا تقدیرمانہ
رنگ صاف خودخال دکش اکیس پڑا پڑ میاں سرتیاں ہن ہرقت سفید لباس پند سے ہن اپنے ہمیشہ صحت مند
زندگی بسر کیتی آپ ۱۲ رمضان شیرین ۱۲۲۲ ورج فدے سال دکی عمر ورج وصال نہرایا، اسے ابن علم دہن
دے سبھو کون درازا ورج دفن کیتا گیا۔

حضرت سچیل سرت کون ہنت زبان ت مرآ گیا دیندے آپ داسر انکی شاعرکا داہک وڈا سارا
دیوان موجود ہے و مدت الوجود آپ دکی صورتیاں شاعرکا دا خاص موضوع ہے۔ آپ داسرا کلام صومیاں
اسرور روزتے عازمانہ انکار نالی جھیرا ہویا ہے آپ دے ہک ہک فنڈ ورج سرت دکی کیفیت جھراں مریدی
ڈسہکا ہے حضرت سچیل سرت نے ڈوہڑے اکا نیال، کسی حسرتیاں تے ہیرا نچھے دا قصہ ڈوہڑے یا

بند دے انداز درج تحریر کیے ۱۰ سے قصہ ۷۲ بندوں سے مشتمل ہے سرانگیک شاعری درج حضرت سپہی سرت
 ما کلام مہاندس شعراء کی تندی درج اسے اتے راندے، آپ دا علمی، درویشی، تے فنہ مرتبہ رتنا
 بلند ہے کہ بعد آٹوٹی واسے بے شمار شعراء نے آپ توں فیض حاصل کیا۔ اٹھناں درج مانگ یوسف
 بیدل سندھی، حضرت خواجہ غلام منیرید خاص طور تے قابل ذکر ہن۔

بڑھڑ

سندھے جو ہر گارے چڑبڑے پانکے نین سپاہی
 شہر دیس داٹ کر نین بڈنڈاشق گواہی
 عشاقاں دے سر چڑھو آدے نوج حسن دی شادی
 سچکے نانٹے ماتوں جاگ درج پردہ رکھیس لہی ۲۵

حضرت سپہی سرت دے پورے کلام درج تعریف دے رنگ جھکدے بوسدن آپ نے بڑھڑے کافی
 دی ہیئت درج کئی تجربے کیتن جنڈے ال شاعری دی حقیقی چس رس بیاد کی وارے تھے حضرت سپہی سرت
 سائیدیاں نہ عزیزیاں درج کتہیں چار معرے دا بند ہے۔ کتہا ہن ترے معرے داتے کتہا ہی حرف بڑھڑیں ۱۔

چار معرے دے بند والی کسی حسرتی

مست کیتی دل چاک میڈی ہن گئی آن شرم حیا کنوی
 رانجھو کب ہرے سالا کن اتے میوں توبہ سیالاں کوسا کنوی
 آپے بھج گیاں ہکو جیڈیاں فی بڈاڑے مشق دے تگھے تاکنوی
 بڈکیو حال ساڈا سب جیڑی ریاں پاسہ کرن نینہے نا کنوی ۲۶

ترے معرے دا بند

م مار ترار سرتان والی میوں مارگیوں دلدار میاں
 بھکا پار وار دیار تیدی ننگو نینہ والی دو نظار میاں
 ہر شیار نہار ہلاک تیرن جہاں آڈ بھجا چھکار میاں

پُر مَعْرُوفِ دَانِدِ

م سے پروٹ نال مرچ چھڑھی کرنی جسم اُدنیں دورغار پڑتا

۳۸ دَہِشِ کَیشِ کَلِ پَوشِ گِی اِہِس مِشِن سارا اِعتِبار پڑتا

معرفت سچا سرت نے سرانگی کافی دوا مزاج متعین کیے۔ سرانگی شمر کا درج صدیماں توں کنڈی

کافی برکتی تے معرفت اچھ بھی روایت موجود ہے اودنر منڈھ سچا سرت نے بدے۔

کافی

سوختے نال اس بڑیاں اکھیاں - ارکن ہوا رکن

غزے نرے پار سبھن دے - کرکن ہوکرن

درتدے کنوں عاشن ٹورے - پھرکن ہو پھرکن

مشامال ہے سرسوتی تے - رکن ہو رکن

۳۹ پرادیماں بھاس سچا دل دچھ - بھرکن ہو بھرکن

صوفی مراد فقیر

کلام دے موئے نال مراد فقیر داسار سندھو تماز ش مران درچ تمندے آپ دارو حل فقیر نال پڑاوتی

تلقی ہما پودمان بزرگمان دی مران درچ میرا بڑاہال دانہرقہ تھی اسے ڈوبیں دروش ہویئے کٹھے رانہ دے

ہن آپ دے بے بوراں واناں محمدیات ہا۔ لطف ارشد بردی ربانی بجزایت وی دشنا چھ آپ دے اریکھ پیدائش

۲۲ معر کرندنی۔ آپ دے ابتدائی تعلیم ہراں بیگی تھی جو فداو حل فقیر دی صحبت و اثر تھی کہ آپ دی شخصیت

درچ درویشی ترچہ دس لگئی۔ آپ کا ہندی دیوان دات پیریم گیان ہے ایزی آپ نارسی سندھماں سے سرانگی دے

ہک ناموش عمرنی۔ کلہوڑا خاندان تے مشکل پیش آئی نال آپ کوٹ دیکھی گئے آئے۔ آپ کا درچ پشنگی ہے۔

سارا کلام در زمان بھریا ہویا ہے آپ بیہ تفریک اسلام دی پڑی حقیقت اسے ہے کہ انسان اچھ رب کوں سبھا ٹریا

اتے حضور بخاتم ۴ جو یک کملی انسانی پیگر تھن انساں دی پیروی کرے۔ کلام سوزدگداز تے علم حکمت دیوان

جگاہیں نال پڑے تلمی واردات و سے ہوش اتے جڈیاں صدتساں کلام دی سبھاں ہی اسرانی بناں درچ مراد فقیر

دسے ڈوہڑے کسی حرفی ہیرا بجاتے کانیاں بلوں مراد فقیر ڈنگلا دسے دیا عبادت توں دیکھندن اور اہدن کر
اندر دیکھا صنائی تے عبادت دسے بغیر اسے نماز حج زکوٰۃاں تیزے کہیں کم نہ آسن۔

ڈوہڑو

کیا مقصود سیت دینن بڑا جے توں نفس نہ ماریں
من دیکھیل نہ دھویں من توں دل دل دھو سوزاریں
منہ کجے ڈسے سرت سیلانی ہج نماز گزاریں
لوک ریائی کر کے کانی مہرا اجائی ماریں
پر سبھے فرض مراد تھیوں جے دوست نادرل و ساریں ۴۱

ہک ہے ڈوہڑے دیکھی ڈیکھو ایسا ڈوہڑے دچ عشق ستر ستر تے عشق کوں دین ایمان بناوٹن داور سچ

ماکھن چننے عشق و چوں سر ڈسے دھو سوزارن
ترک کرن تہ پراں سیں، مرتکب پراں مہارن
دل بیت اللہ دے دچ ہر دم نال نماز گزارن
عشق امام مراد جنال داسے کیوں تہ سارن ۴۲

کانی

سودا عجب سامانی ہے

یہیں گھسرا آیا ڈھول

سر سودا ہ سب سودے دچ دچ تن من ڈتہم تول

سموت بخت سب گنواکے آکھاں دسن ہمیشہ کول

گھر گھر ذرا سب کھجے ڈتہم ساہ سجن نال گول

منت مراد کتوسے سودا جنال دا دل خبول

سودا عجب سامانی ہے

یہیں گھسرا آیا ڈھول ۴۳

فقیر بخش گولو

فقیر بخش گولو ۱۷۳۷ء رچ نیر آباد ضلع دی گوتھ محبت پور رچ پیدا تھے آپ کے والد داناں بگل خان ہٹی چتر سے ایک منفرستے سسٹی بلو رچ مشہور ہیں آپ کی تعلیم و تربیت بہوں اچھے طریقے نال تھی پھوٹی عمر رچ والد دی وفات سے بعد سندھ دے مشہور مشائخ کا پارمی دی صحبت نصیب تھی آپ نے سندھی، فارسی اردو، سرائیکی زبانی رچ مشاعرہ کیتی آخر کار آپ ۸۵ سال دی عمر رچ ۲۳ ۱۸ رچ وفات پائی، آپ ۱۲ مزار گوتھو عاشق آباد تعلقہ محبت پور دے مشہور گوتھو محبت پور توں کہاں ملے تے ہے، ہر سال رمضان ۲۵ ذی الحجہ ۱۲۷۷ ذی الحجہ تک ڈو سے دھرم دھام تے عقیدت نال میلہ لگدے۔ ۲۲۰

دوبہ

محمد حسن سردار آکھاں جنیں جگ جوڑ بنڈرایا
 ہر صورت دی تصویر اتے جتناں نور سندا تمیا سایا
 سرخ رنگا رنگ زردی چلی گل گل لال اپا یا
 سوخنیری انسان مزین زریب فریبی پایا
 پہلے کشتون تاننا گلشن، جھپٹ جگر لایا
 کرموں مادر بخش گداکوں قساور محب ملایا
 کافی

جوگی جادوگر، مرلی نالی گئی من مار
 جیوڑیسی چنگ فرائ دا سوز بھری بھرتار
 آیا قسمت نالی آسمان ہا رینہ پور بھار
 گیزو پامان گورڈی تیاں دم نہ دھار
 تاد بخشش میں پالائی پانواں دلی کیرھے دار

عبد الحکیم اچوی

سرائیکی زبان دے شعری ادب دا ہک بہوں وڈا نام مولانا عبد الحکیم اچوی ہے آپ دی شہسوی یوسف زلیخا کول مقبولیت دے لحاظ نال ہمیشگی دی سند حاصل ہے۔ مولانا عبد الحکیم اچوی نے شہسوی یوسف زلیخا لکھوئے سرائیکی زبان دے شعری ادب کول نارسکا دی صدیاں پرانی شعری روایت دے آٹے سٹے آن کھڑا کیا۔ مولانا عبد الحکیم اچوی ۱۰ اپریل ۱۸۶۱ء دے تاریخی قصبے دہے دہن دے ہن۔ آپ دی پیدائش ۱۱۶۱ھ دے تھی آپ مولانا قبلہ نور محمد بہار دی سٹی دے مرید تے خلیفہ ہن۔ عبد الغفور سریشی انماں کول عباسی قریشی مکمل کئے میر حسن اچوی عباسی لاڈ سیندن ابہ مولوی عبد الحکیم اچوی فصل حالات زندگی تے خاندان دا اتہ پتہ نسا گدا۔ ہن جسے حالات کتاباں دے درج کئے گئے ادیاں قصہ یوسف زلیخا دے وجوں اخذ کیتے گئے یا سب کجواں نال عکسہ بر کردتا گئے۔ مولانا بخش کشتہ نے پنجابی شاعراں دا تذکرہ دے انماں داتماں گائراں دے سیندیں بولے لکھے کہ او اچوی شریف تھانہ چانل دے دہتا دے ہن، محمد عظیم بھگت اچوی انماں دا کوئی تھانہ موجود کیتی اہاں خود اچوی انماں دے خاندان دیا اتے مدرسے دی گول بچوں کیتا ہے مگر کوئی کامیابی نہیں تھی۔ مولانا عبد الحکیم اچوی دی شہسوی نواں ظاہر تھانہ کہ او عربا نارسکا دے ہک دے عالم ہن۔ نارسکا ادب نال انماں کول خاص لگاؤ ہکا انہاں نے اپنا شہسوی دے عربا تے نارسکا دے لفظ دا پہوں استعمال کیتے۔ بلکہ حضور کریم دے سنت شریف تھانہ پورکا دیا پورکا نارسکا دے لکھی ہے مولوی عبد الحکیم اچوی دا بہادر پور رپست دے ذاب بہاول خانی ثانی ۱۱۸۶ (۱۷۷۲ء) دا زمانہ ہے مولانا لطف علی تے مولوی عبد الحکیم ہک پتے دے ہمعصر شہسوی تے ڈوبیں تے حضرت خواجہ نور محمد بہار دی دے مریدان۔ حضرت خواجہ نور محمد بہار دی نال روحانی دستگی تے یقیناً مولوی عبد الحکیم دے مزاج، سوچے تے فکر دے درویشی فورتے روحانیت پیدا کیتی ہو سکتی ہوں۔ انماں دی شہسوی چٹ بہت نال رجاء دے بہا دل دے لکھا ڈسے، مولوی عبد الحکیم اچوی دی شہسوی صرف سرائیکی علاقے دے ہاں مقبول نہیں بلکہ حافظہ محمود شیرانی آہن۔ کہ سب توں قدیم عبد الحکیم دی یوسف زلیخا ہے جو ۱۲۱۸ھ دے دے علیہ نظم ہے اور اتم سلطون نے آئندہ ادبی دے اہل توں پہوں

مدد گدی ہے، حافظ محمود شیرانی نے ایک کتاب درج پہوں سے یا جاہی سے سانی باحت درج مولوی عبدالحکیم
 اور چوکی دی شاعر کا توں نامہ چاتے اعمال دے حوائے پیش کیے ہیں نمنوی نگاری درج تھے دے کرداران
 دیا دوی اہیت ہونگا ہے عبدالکیم اور چوکی دی یوسف زینما درج کردار نگاری دے شادمانوں نے ملوں ہر
 کردار جنیدا جاگدا انیویں اپنی نظرت سے تہا خیال دے مطابق ہن سنوارے اس بڑے سامنے آندے۔
 انیویں قصہ یعنی نمنوی دے پلاٹ درج کہ تسلیم سے ترتیب بڑی اسے حالات و واقعات دی ترتیب سے
 اہاں کیریاں دوی نئی ہمارت نال کائیاں گئیں این توں علاوہ جزئیات نگاری، مرتبہ نگاری، منظر نگاری
 تے جزئیات نگاری دیاں چساں جا جاتے تار کا کول اپنی طرف متوجہ کریندن۔

جھلا جادو گرا جادو کیتوئی زلف دی تار درج تابو کیتوئی
 اسان کیتی کہی چوکی تاروی تسان دل کس گدی زری پڑی
 جھلا زور وار زور کیتوئی عزیزیاں تے نائیاں کول ٹیوئی
 جلا شے میں تہا دی کیا چرائی جو میں تے فوج نیناں دی چڑھائی
 تسان جو دل بڑے نوں چرانا اپو جادو تسان نکلیں سکھا یا ۴۹

مولوی عبدالکیم اور چوکی دی یوسف زینما زبان وانی دے کمال دانموند ہے آپ تاد کلام شاعر ہن شمار
 دیا دوی روانی والی کار کہ بے نال سبڈون دیندے اسان کو ڈاکٹر مہر عبدالحق دی این کال نال ہرگز اتنا کہی
 کہ عبدالکیم دے کلام درج اور غریباں کہی جو لسانی زبان دے بوجے بلند پایہ شاعر اور چھ ہن عبدالکیم دے جزئیات
 خالص کہی اعمال درج تصنیع تے تکلف ظاہر ہے بوجہ نمنوی درج غریباں دی کم ہن تشبیہات معمولی تے فرسودہ ہن۔
 زبان عایانہ ہے خیالات پست ہن تے کلام شیرینی توں خالی ہے، یوسف زینما جی شاندار شعری تعریف باکے
 ڈاکٹر صاحب دیا اتنی سخت رائے اس بڑی سبڈون باہر ہے حضرت یوسف دیا شہیت ہونے یا نمنوی

دے بوجے کردار کہی جاتے کہ اسکے اجیرنی واقعہ سبڈون باہر ہن گیا بلکہ زینما بی بی دے حضرت یوسف نال وصل دیا آرزو اتہا دی
 خواہش کول عبدالکیم اجیرنی کہی تے رگو دھاڈنے قاکہ زینما نال پائی گئے
 جو اسے دلبر ترساؤ اسانوں تے تدا نال رگھو اور اسانوں
 بہو آ رہا ہن کول میدے سنو ہن عرض میدی دھول میدے

میں آئی درت بڑے سے سوائی منہیں لائیں ولادین یار خالی
تساں جے دل اس بڑے نزل چرایا ایہوشیوتساں نول کیں سکھایا ۵۱
ہم تائیں ادب تذکریاں دے وچ عبدالکیم ادجری دی نمنوی یوسف زینما و اتذکرہ کیتا گئے پنجاب
یونیورسٹی جھلمہا کھوج لاہور دے تلمی نسخہ نمبر وچ پہلی وار اٹھال دیاں ڈو بیاں لکھتاں سلٹے آئین۔
اٹھال وچوں ہک پارے زینما ۱۰ سے حیدر تلمی نسخہ کتب خانہ نوٹس ہیرا سہن پالی ضلع گجرات وچ
موجود اسے۔ تے ڈو جھلمہا کھت "مدح پیر" ۱۰ سے ایندا ہک تلمی نسخہ ٹے تے ہک چھپا ہوا پہل نسخہ ہک نمبر سے
وچ شامل اسے جنڈانال اور شجورہ طبرہ حضرت چشت اہل شہت "۱۰ سے انیکوں نمشی گلاب سنگ ہواں مطبع
منیدام لاہور توی ۱۳۲۸ھ ۱۹۱۰ وچ چھپوایا ہئی انید سے کل حقے ۳۲ ہن اتے مدح پیر "مردی مبارکیم نے
اپنے پیر مرشد حضرت خدوہ زرعہ ہار دی کا شان وچ لکھی اسے۔ ڈاکٹر شہباز ملک تے محمد عظیم بھٹی دیاں کوششاں
نال اسے نول تحقیق توڑ پٹی اسے اٹھال کول جنڈانے این کتاب داکمل دیوراتے کمل متن چھاپی کھوج دے جنوری۔
جون ۸۸ دے شمارے وچ چھاپ تے ہک لی مہانگا نمودار لئی ۵۲

نمونہ "مدح پیر"

خواجہ نور محمد سائیں

توں بن کیتوں کوک سنالیں درد میڈا توں سنجو جا جیلں
کل آنت توں نول رکھائیں جے آساں دیا آکس پچائیں

خواجہ نور محمد سائیں

آیا نور محمد سائیں گھر گوردے وچ ہوئی شادی
پاتی دین عمارت بڑا ڈھما ملک تھاکا تھی آ بارہی

اجراں لہو کا چھیر دسائیں

خواجہ نور محمد سائیں

خواجہ حکم الدین سیرانی

حضرت خواجہ حکم الدین سیرانی کھول قوم نال قلعن رکیندے ہن آپ دیا تاریخ پیدائش "ذریعہ" دے
 ملاحظہ ۱۱۳۷ھ ہے آپ پیدائشی دلی ہن آپ نے اپنے سوتر حضرت خواجہ عبدالخالق کنول قیلم و تربیت
 تے روحانی فیض حاصل کیا بعد وچ آپ نے دہلی بچتے حضرت خواجہ محمد الدین فخر جہاں دے دروس وچ
 باقاعدہ قیلم حاصل کیتی حضرت خواجہ نور محمد ہار دیا آپ دے دور کی ہن پیشہ آپ کیتا باریک سرتے
 بگڑی یا تادی ٹوپی پندے ہن آپ کول سیر سیاحت و ایسوں شوق ہن دستی دستی، شہر شہر و بچتے دین دیا
 تبلیغ تے خلق خدا دیا راہنائی فرمیدے ہن گجرات کا تھیلوار وچ آپ نے بے شمار لوگاں کول مسلمان کیا آپ نے
 کئی جگہ پایادہ کیتے آپ ہر رات کول زیادہ کہ جاہ تے نہ گھرے ہن ہمیشہ سفر وچ رہن کا آپ وادمال دھوا
 کا تھیلوار وچ زیر خورانی نالی تھیا آپ ہار پور و مشہور راری تھیا خاندانہ شریف دے وچ ورن ہن آپ انوار
 اچے بے شمار لوگاں دیا مقید مال امرتسر ہے آپ وادمال ۵ ربیع الثانی ۱۱۹۷ وچ تھیا۔ ۵۳

حضرت خواجہ حکم الدین سیرانی کھ دلی کالی تے صوفی نمش بزرگ ہن آپ صوفیانہ رنگ دیا زندگی بسر
 کریدے ہن تے بد جیاں کول دیا فقر و درویشی دیا قیلم فرمیدے ہن حضرت حکم الدین سیرانی دیا کہ کسی عرفی مشہور ہے
 ہر بند ملاحظہ فرماؤ

ب سبم رشد کہہ کرڈ ساں پھر ساں ڈونڈنیدی بیلا
 واناں گناں پچھد کا واناں ڈیکھاں وقت نہ ویلا
 توں ماہادی سکھ بیس کن کڈاں کرسیسا سیلا
 بسنا یا مکرہ بہ دیا تمک جو ہو رہا جی حبیلا ۵۴

نواب ولی محمد لغاری

آپ اپنے پیریاں محمد خاں دے بڑے چتر ہن آجپور (ضلع سنگمڑ) وچ پیدائشے اوں ویلے سندھ و
 حکمران نور محمد کلہوڑا ۱۸۰۷ء آپ دے والد نامی دے عالم نامی ہن اناں اپنے پتر کیتے قیلم واپسوں چکا انتظام کیا عربی
 اتے مذکورہ قیلم توں بعد آپ امیر فتح علی ٹالپور دے ملازم تھیا گئے بے شمار خوبیاں رکیندے ہن آپ ہر

کامیاب سپر سالار سیر، وزیر مشتمل، انجینئر حکیم نمسنی اتے محب وطن شاعرین کالج پوری عہدہ کی مارچ اپریل آپ
 دے کارنامیاں دانائی جا جاتے بلکہ آپ امیر فتح علی خاں دے دڑے دناوار اتے با اعتماد صلاح کارین
 وسیع نظر دوونڈیش ریشمن دماغ اتے ہرگز شخصیت دے مالک ہن آپ دشمار سندھ دیاں اعلیٰ شخصیات
 وچ تھندے۔ ۵۵ دہرہ

آدمبر دیدار ڈکھایا قلب اندر سبھانی
 کھول نقاب ڈکھایا جس صورت حسن جنان ملا تانی
 صوفی رحمت جام پلایا ہر اے لطف ربانی
 دس دنوں شمس شبنم سے وریچ ڈانڈی در نہانی
 دنی لہہ ہیں عبتہ دیوچ شرم عشق انسانی
 (کافی)

کر سہنا ساگ سماون دا
 دے کوئی محب دلا سا آون دا

تیدا شوق توڑے ذوق پیوں	بناں ڈیکھن تیدے شمس کیویں بہوں
ایسا حال دی گجال کیں مال کہوں	ہنیں کجھ کہیں دے سناون دا
تیدارخ ہساب حجاب دے وچ	جیویں گل نرگس نیم خراب دے وچ
ہن کھول نقاب شتاب دے وچ	دعوہ دے کوئی غیبہ سخاون دا
تید کی لعل لبالی کتا لعل مجلس	من موریچ نیتا تیدی دھار کجھ
چن دام دوی دا ہماہ خلیل	گفت مشرق نہ ماگ سناون دا
تیدے ہار سنگھار دامل نہ کو	ابریف تید کا داملی نہ کو
تیدے مکی رنخ جیسا گل نہ کو	جلدی نام ٹکسا کوئی ملاون دا
تیدے ناز دے سازد جن دم دا	جیویں جنگ اپنگ روزگ عدم
ساردا حال حوال تیکوں مسکھ	ایہ بارنی ساڈے چاڈن دا

دلی محمد چاٹول زندگی داندلم
آخر چیلنا ہی دیرج ملک مردم

ہیں شہر مہنی دلی انفسکم
رکھ ذاتی شوق و دربارن دا

حضرت پیر پکارو پیر محمد راشد

آپ داناں حضرت پیر محمد راشد تخلص حسینی تے لقب روضہ وحی ہی آپ ۱۱۷۰ دیرج پیدا تھے تے ۱۲۲۳ دیرج وصال فرمایا
آپ سید محمد نیا ہورال دے مشہور ترین ظاہری اتے دینی تعلیم مخدوم محمد اسماعیل ہورال کنول گدھو نے اماندی عارفانہ تلمیذ کنول
سندھ، بلوچستان، جودھو پور، جہلم، اتے کچھ دے ہزاراں معتقدان فائدہ چاٹا اماندیاں تلمیذ کنول اماندی تعلیمی فعالیت دے
ثبوت ہن نظر یہ دعوت الوجود تے ہمدست دے تامل ہن آپ و جدائی کیفیت داکلم کھلہ اظہار کریدے ہن
اپنا تخلص حسینی، مکہ دے ہن آپ سبیل سرست دے جمع ہن فن اعتبار نال اماناں دکا کافی تے سبیل سرست دا
رنگ چڑھیا نظر آندے۔ ۵۶

عشق نہ پھندا ہے کوئی ذات جہتاں دل لگ گئی اتھاں ستان بنایا دے
عشق پیل کول آن دھوبی کھلویا۔ سسنا نول روہیں دے ویرج ر کرایا
عشق نہ سنسند اکیں دکاباں کشش کر کے ڈو کاند اقبستان بنایا دے

صدیق فقیر سومرد۔

صدیق فقیر سومرد ڈھور دنا د ضلع تھراپار کر دے رہن واسے ہن میر حساں احمیدی نے آپدی تاریخ
پیدائش ۱۱۷۰ مطابق ۱۷۵۶ متعین کیتی اسے جبکہ غلام احمد بدوی ۱۱۷۴ مطابق ۱۷۵۲ اڈینڈن
آپ دی وناں ۱۲۷۵ مطابق ۱۸۲۸ تھی آپ سومرد خاندان دے سرد ہن حادثی تخلص کریدے ہن۔
بہدیرج آپ کچھ توں نقل مکانی کرتے تھراپار کر دیرج آباد تھے۔ اتھاں جمو کے شاہ منایت دے ہتھ تے
بیعت تھے آپ صوفی روح فقیر دے پیر مہال ہن۔ آپ نے سرائیکی زبانی دیرج شامری کیتی ہے کلام
دیرج سادگی تے حسن دکا ہے۔

دُورِہ

ساتھی پانڈھی چھوڑ گئے چھوڑ گئے ملک سے راجا
سے بھی چھوڑ گئے حادث پر پینیبہ خواجا
صورت رانجھے والی انت بلندی درجہ جیلے
ہیر دیپکاری کیا کرے عشق نئی دل جیلے

حضرت حافظ محمد جمال

حضرت حافظ محمد جمال مظہر الہی ۱۱۶۰ھ لٹکان اچ پیدا تھے آپ دسے ابا سیں داناں حافظ محمد یوسف ہی تے آپ دسے
پڑا ابا سیں داناں حافظ عبدالرشید ہی آپ ترم دسے اعوان ہن آپ دسے خاندانی حالات واز زیادہ پتہ نہیں مگرا حضرت نسیمی محمد حسن
شہید اپنی کتاب دوزخ جالیہ، درجہ مکدن حضرت حافظ جمال دسے قبلہ گاہ واز لیرہ مکاشفہ تجارت ۵۹
حضرت جمال جہاد کی عملی تربیت دُنیدسے ہن آپ نے سکماں دسے خلاف خود دی جہاد درجہ حقہ گندا آپ حضرت
خواجه نور محمد ہاروکی دسے مرید ہن تے آپ اپنے پیر در مشہ نال بے پناہ عشق کرنیدسے ہن آپ بکھوئی بزرگ دی ہن تے
وڈے پائے دسے عالم دین دی آپ ہر وقت عبارت در ریاضت تے تبلیغ دین تے درس دتدریس درجہ مشغول رہندسے ہن۔
آپ دا ۵ جہاد کی نشانی ۱۲۲۶ھ کون تقریباً ۶۶ سال دی عمر درجہ تقیاً آپ واز نزار مبارک ارج دی لٹکان درجہ ارج دیان نرسیاں
روحان کون سیراب کرنیدسے حضرت حافظ جمال دتدسے ۲۹ بنداں تے شتلی "الف اٹھی دھی یادگار چھوڑی ہے ہن سہی حرفی دی
زبان سٹھی ماگھی، سہیس تے دل موہ گشتن والی ہے۔ سہی حرفی دسے ہر بند درجہ چنگے عملاں دی تائید و اپنہام لکدے دسہی علامتاں دسے
حوالے نال ایہ دنیا درجہ چنگے گن کماون تے اکون و اسماں جوڑن دی یقین کیتی گئی ہے۔

۱۔ رت بھول دسہی جین کر جلیس سکلا دا

دسہی نال سوئیے تیڈا جا جلیسن کچھا دا

ما پڑھیشا تبیلے دا اتد کوئی نہ جلیسی دھوی

دور جمال سترنید کی کندی پندھ اتوں سنج ردا

۲۔ دھائی سٹ دھیا دل کسرا تے سہی

پڈیکد سیاں نت کوہوں تیڈے بھر کوہوں بندیاں کجھی

آدھیات لگ اتوں میڈی نہ ہن چھوڑ کجھی

پڈیکو جاک احوال سناڈانیت جماند کی سہی

ذکر دایم وقت ہری کر فکراگون دا کوئی
کت دلی چلی دھیات نہ ابتر ہوئی
ٹھلے ستر دے دھر دہتر کنوں تند نیکری ہوئی
کل جال تدا دت پر کسی شاہ کون کشم سپوئی ۱۱

خلیفہ نبی بخش لغاری

خلیفہ نبی بخش دکی ولادت ۱۱۹۰ھ بمطابق ۱۷۷۶ء تھی۔ آپ دے وڈکے سرکائی لغاری بن جہرت کلہوڑیاں
دے اخیرے دور وچ دیرہ غازی خان کنوں سندھ آئے کہ بااثر ستر بلوچ ستر بلالاج خان دے گھر گومتھوٹھے وچ
اکھو کھوپونے رواج دے مطابق نارسی دکی تقسیم کھونے فلسفہ کی طور تے زمین تے لائق نائق بن مسلمانہ ڈیرہ آئے تالپڑی
مہود نے شباب وچ جوان تھئے میرٹھارے خان دے خاص درباری بنڑیئے ۵۵ سال دکی عمر وچ کہ بیگم نال مجازی
مثنی تھونے ۵۵ سال دکی عمر وچ اپنے پر محمد راشد دے خلیفہ بنڑیئے ڈو پتر تھونے کہ انانہ دکی حیاتی اچ نوت تھی گیا تے
ڈر جابے اولاد رہا مدحانیت دکی کورج وچ کاٹھیا ڈاڑھے گجرات دے سفر کونے، آپ ہر وقت مطالعہ یا عبارت وچ مصروف
راندے بن نارسی زبان دارب تے آپ کون کانی مور حاصل ہئی مرانا حاجی دکی مثنوی ریسف زینتوں ہوں تاثیر بن، انانہ
سرائیکی کلام بختہ ہے حضرت سیکل سرت دکی طرحا سرائیکی اتے نارسی دکی قدیم روایت کون نام رکھونے ہیرے اندر
مادرتا بلہ انانہ دکی مادر الکلامی داثوت ہے انانہ دے سرائیکی اسلوب کون بعد اچ حسیں دیڑر اصل لغاری تے
شاہ محمد دیڑر ہونے دینا یا آپ مثنوی کس بنوں سرائیکی شہکار مثنوی کسیمی دیندیا اسے جیڑی ۱۳۵۱ اتوں
۱۳۵۲ء تیں ترے سال وچ کھن تھئی جنیدے میا رسوی کوئی مثنوی بنس لکری انیدے علاوہ کس حری، لولی اتے نظم
۔ محبت تے مجاز دکی کھی آپ دکی شاعری حسن دشن شیریت و طریقت تے بلند پر داز کا دا اعلیٰ نونہ ہے کر سیت
آپ دے شعراں وچ در مورد مولدکی ہے ۳۱۳

بڈن تھن خواب توں گلزار ہر شیار جنم پاس تڈن چو طرف پود عار
بڈن تھن دیرن پلنگ دسیجو خالی ہنس اچ تخت تے اچ تخت دالی
دیکھ سنج سنجڑی بن یار جانی کیتا سڈانا کرد دم دیوانی
پھرے بے دادو ڈو کو میں لیاں آدو علی بے سہیلیاں میں سہیلیاں
رہیا میں کن اتھاں بے نعت پھوکی گیا مجورب میڈا رات چوری

گئے لڈی کچھو سے ساجن سوبلی نکلتے یار میڈ سے دشت سلی
 ستہ لائیں سجن گل رات ساری ونبائی غلاب میڈ کی پشبار کا
 مستی میں سجتے تھی بے خیالی پنل گیا کچھ ڈسے تھی سیمو خالی
 میوں غافل کی مانند برحق دی ہنس معلوم کبہ گورشن نکل دی
 بلوچیں باذہد کر محبوب چایا سجن کون کے کت لا پش آ یا
 تڈاں میوں ہنس جانی جگیا کیسئی ہے تہن کون کون حب لایا
 پلنگ خالی رہسا ہن یار باجھوں رہسا خالی سجن گلزار باجھوں

دانی

محبوب دکنو سے خوب لیس تے دام گھنٹے دردانہ یار یگانہ
 چٹکیا شوق شکار شتابی چاکر کوش ترکانہ کر جہانہ
 من اسارا اہبت دیوچ موہ گدھس مردانہ ہے شکرانہ
 دست بدلیسا دا تیس در او سے جیسے رار ربانہ بے بیانہ
 گل تاسم بے آن گھنونی گھنڈ زلف و گمانہ دست نشانہ

غلام محمد بہاولپوری

غلام محمد بہاولپوری غنڈی ٹوٹ عمر من آپ دا بہاولپور زمان تعلق ہی بہاولپور دے عباس کا خاندان دے بکے رئیس
 غازی محمد خان داد پور تو دی سرائش تے انھان نے لیلان چنیر کون ۱۱۸۷ھ مطابق ۱۷۷۳ منظم کیا بیرحمان الخدی
 آہن کر لیلان چنیر دے قسے کون کھنڈاے غلام محمد بہاولپوری پہلے تے جیکڑی شاکر من سندھ توں بہر نچا بچ
 سب توں پہلے غلام محمد نے اسے قعدہ تحریر کیتے مرانا غلام محمد لیلان چنیر دا سبب تعریف ایسا بیان کرئیاں۔

جویم لشکر چنیر لیلان خان غازی دے دارے
 مدد احسان تہیں دے تہوں مکد لئید سے داد دچارے
 دولت مند سکندر ثانی دہش غفلت دارے
 بخت بند سنھا سبب استی نہم قرارے

جیویں جند جوانی ماٹریں نال حسن لکھنڑا سے

کرسے ما غلام محمد اسوں دم دم شوق نیارے

یلاں ہک ار دے بے فرب وچ آتے اپنا مجرب دیچ بندھی اسے تے بعد وچ ارمائی تھندکا اے -
ایں کیفیت کوں غلام محمد ایں بیان کرنیدنے -

تہر گتھے رب تنہاں تے یلاں نال سہیلی سکھی
جس یلکھی گنت چنیرو دی تیں تہمت برل نہ سکھی
سے مکھ دے رتھو تیں توں جام ونا جیوں جکھی
دیچ ونا اول ابیلی بچھے ملیں ہستو سکھی
گزرکا پال نہ پھونچیاں گھوڑے اڈرتھوں فرڑے پکھی
یلاں ماں بیٹھی ہن سائیں دے سینے تے رکھی ۶۲

عثمان فقیر سانگی

آپ جامڑی سانگی لاڑکانہ دے سوداں ہن آپ دے والد نال خیر محمد ہے آپ دی پیدائش ۱۸۲۷ء اتے دہات
۱۸۶۲ء وچ تھی آپ نے مارسی دی جنگی جوکھی تہم حاصل کیٹی عثمان فقیر سانگی خواجہ عبدالحی تے انعام دے پیرتہ نصیر
تہ بندھی دے مرید ہن تے عقیدت مند ہن کلام صوفیانہ تے فرب دستی نال مہربا ہوا ہے کلام وچ درد تے موشجہ کلام
دے جذبات نشا برہنہ آپ رحمت الوجود دے مال ہن آپ دی ہک مشہور دکان
یار دادھی مشت آتش لائی ہے دے یار سوں لگ گئی بے اختیار

سینے دے وچ نہ سمائی ہے

ہل لگا کر عشق جو آ یا محبت بڑا بڑھا شور مچا یا

تھماں تھماں نایح نہ پائی ہے

عشق ادیرا بہن نہ بوندا شہی گدا گرت کرید ا

گھٹی گھٹی ماں گھٹائی ہے

عشق دی آتش ابہ عثمان ننگہ کے دیندی لا ہو مکان

عشق کنوں ماں آئی ہے

فقیر محمد یار

فقیر محمد یار جنگ دے دین واسے ہیں آپ دی ہک سرائیکی زبان دی جھنگوی ہیجے دچ نمنوی نافع و صلواتا ملدی ہے۔
۱۲۰۲ مطابق ۱۷۸۷ء دچ مگھی گئی فقیر محمد یار اپنے ہم وطن شاعر عبد الکریم جھنگوی توں متاثر گدن ۶۳

کلام دی ذکی

میں کسیاں درد محمد مائیں لکھ ہزار کردراں
ذره صفت نہ ہرے مولے جے لکھ درتا جوڑاں
صفت نبی دی بہت درازے بندہ کون بیچارہ
صفت نبی دی آپ اس کیسی جو ہے سر جنبہارہ
چہر کہاں درد ہزاراں واری جو پنبہ سارے
آل اتے اصحاباں سیریاں جہڑے نبی پارسے

سرائیکی زبان کون اکثر قدیم شعرا دے ہندی آئے آئیے فقیر محمد یار دی فقہ دلیں کتاب دچ ہندی اور لفظ اپنی زبان واسطے استعمال کریندن۔

میں کراں بیان مسائے ہندی جے رب دیرے قوت
ادہو آن سکھ لے مینوں جس دی مگر نبوت
سائل نظرے مینوں دذر فقہ عجیبا !
لکھ غنیمت جاں حیاتی جے توں پڑھیں جیبا

فقیر غلام حیدر شتر

میران تالپور دے دار الخلافہ خیر پور دے نیڑے تیرے فقیر غلام حیدر شتر سرائیکی دانی مرگزیے ادھ صاحب دیوان
شاعر۔ بلوچان دے قبیلے شتر پچ جیہ ڈاکو کنوں درویشی واد رہ پاتس بسندھ دے مشہور درویش ٹانگ یوسف
دے ہتھ توبہ نامب تیا، پس جاہوں اور اندازانہ ۱۷۸۳ء کنوں ۱۸۵۳ء تک داتھی سگدے بسندھی اتے
سرائیکی پڑھیں زبانوں دچ انداز ویر سارا کلام موجود اسے اور انداز ہر شعر درد و محبت، ہجر و سفران دے سارے
ترک دنیا دی ملحقین اتے دکھاں درواں مال بھریا ہویا ہے۔

ڈوہیں جہاں دس گویو سے چڑاں دلب لائیاں دیدیاں
میں ہنس ماہی ہویا ہر دم ہر تباں عیدیاں
غلام حیدر گم تہیو سے ڈتیاں عشق رسیداں

سک تہا ڈی سوہٹا سائیں من و پچ پچ مجھندی
گنت دام زلف دا دریاں کوں مو تو قبس مرندی
تو خیال خود کا دے خارج و سب درد ورنندی
غلام حیدر غیر نہ چھوڑے وحدت درد ورنندی

نمش غلام حسن گانمن

نمش غلام حسن گانمن مہمان دی سیاسی فزجیا، تے علمی تاریخ دے تھے تے ہک کچھدے لکھدے ستارے
والی کارہن آپ اپنے عہد دے ہک ہماندرے محقق صوفی بزرگ مجاہد تے صاحب علم و عرفان کشفین ہن۔ نمش غلام حسن گانمن
نمش غلام حسن گانمن حضرت حافظ جمال اللہ دے مرید تے خلیفہ خاص ہن۔ آپ نے علوم ظاہری تے باطنی وانیض ایسے پورے پورے
توں حاصل کیتا۔ عربی ناری زبان تے آپ کوں پہوں عبور حاصل پئی۔ عربی تے ناری وچ آپ حسن کلموں کرنی دے ہن تے ستر لکھ
دیچ گانمن۔ ناری وچ ہک مجموعہ کلام تے کئی علمی ادبی کتاباں موجود ہن۔ خاص کر انوارِ جاہلیہ نمش غلام حسن گانمن دے وائی
مہمان نواب مظفر خان نال ڈاڑھے گناے تعلقات ہن۔ سکھاں دے عہد وچ آپ کوں آپ دی علمیت تے فخر و فنادی وچ
توں آپ داسب احترام کرنی دے ہن۔ انگریزاں نے مہمان تے حکم کیتا تاں اوں دیلے آپ کوں مسجد دیچ ۲۹ محرم ۱۲۶۵
۱۲۶۵ھ دے ڈنہ گولی مار تے شہید کر دیا گیا۔ آپ دی شاعرانہ بیوی درد سوزان نال بھری ہوئی ہے کئی صاحب
فریڈن کہ گانمن دی نوک صنف نمش غلام حسن گانمن دی و سبار کردہ ہے آساں ایساں گال نال اتناق کرنی دے حرف کلموں
دے ہوانے نال اہل یتیم نوک صنف کوں نمش غلام حسن دے نال نال منسوب نہیں کیتا۔ نیش سگدا، ڈاکٹر ہر عبدالحق اہل
حضرت نمش غلام حسن گانمن شہید ہک بلند پایا شاعر بیوی دے دے انشا پر واز ادیب تے صاحب علم ان ۱۰ نمازے
بیانی دیچ جامعیت آئے ہک کافی دائرہ دیکھو۔

کیا کراں کچھ دس نی میرے چاک کیتا دل چاک نی اہماں
لوکاں لیکھے چاک ہند ا میں لیکھے حق پاک نی اہماں

چاک فی کوئی نور حقیقی صورت شمس انداک فی اماں
 سرمہ نور اکیس میراں دا چاک دے تیاں دی خاک فی اماں
 جاں دست ازخمن بن سبائی بیلے لیاں سو گاک فی اماں
 ہر نظر ہر چاک دیندا گم تھیاد ہم ادراک فی اماں
 گانمن نور جمال اہی
 ڈٹھا جت چالاک فی اماں

خلیل نشاری

اپنے دیئے دے ویرش من آپ اسلام نشاری دی گوٹھ وچ تعلقہ گولگی پیدا تھے جبہ المجد سندھی اہلن کہ انماذی پیدائش تے
 دنات داسن معلوم کینی البتہ اتنا معلوم تھے آپ نور محمد کلہوڑے دے دور وچ ۱۸ صدی عیسوی وچ گزیرنا گولگی دے بزرگ عمن شاہ
 عرف مکن شاہ دے ہم عصر من انماں نالی خلیل نشاری کول دیوکی میتد ہی میر حسان اٹھیدی خلیل نشاری کول پوکا کسرست دا ہم عصر اہلن تے انماذی
 دنات داسن ۱۸۰۰ دے نیرے تیرے ڈیندن ۷۰

کوگال سنا واہ واہ سماں سودا سچ تمہیا تھاہ پا
 چاتی دے وچ جہلا ہے ساکوں فیض جیاتی ہے
 گل اورک تے جنگ ساتی ہے گل جگر برہ وی بھا
 خارج خارج لری لری جا اسے لہذا ذری ذری
 عشق دا پنڈا پرکا پری گھر گھسیاں دے راہ
 محمود ایاز آمل شامی تابو عشق توی کالی
 نفس تادار برتن ہے علی عشق نہاں گمراہ
 کھت چیت خلیل کہو دیں ہر ویں چورتے ساڈنویں
 سو ساواں گل چ ساویں کھنا لار کھیا کم کاہ

امیر حیدر میرٹھ

سید امیر حیدر میرٹھ سرائیکی زبان دے ہک ہاند رسے شاعر گزیرن۔ آپ بناری سید من۔ اماندے بزرگ ہندوستان توی ہجرت
 کر کے منظر راولپنڈی کھنوت اختیار کیتی۔ لوٹ اود دے نیرے وستی کرا وچ اجاں تائیں انماذی خاندان آباد ہے امیر حیدر چوٹی عمر وچ ہی

منظر گڑھ ہاؤس پور آگئے اتمال عداوت و بچ نکال کر تے رہن لگ پے اتمالیں ہک مشہور بزرگ سید جلال الدین شاہ دی میدی اختیار
 کیتی تے دل بہ و بچ انماذی دختر نیک اختر نال نکاح دی کیتا عزیز نشتر غوری اہرن امیر حید ہک سوئے اچھے تد کاٹھو دے نینگر ہن۔
 آپ ہک ہاؤس جو ان فوجی سپاہی تکرے پلوان کال طیب ہر س سہاگر کا تے شوین تے نامور شاہ عین پہلوانی و بچ آپ دا ہوں ہو کا سکھئی
 آپ نے نواب فتح محمد خان جاسکی تے محمد بہادر خان جاسکی رابع دے و و بچ فوج دکا نارت اختیار کیتی آپ ہر س پوسٹس خراسان تے محوش اخلاق
 انسان ہن ۹۰ سال دی عمر و بچ کچھ عرصہ بیمار رہن بعد ۱۲ بیچ الا اول ۱۸۱۸ ہجری کول آپ نے وفات پائی اسید میر حید میرٹھ نے سزائی کلام
 یادگار چھوڑیے اور اتمال کول ہک صاحب طرز شاعر تے من موئے کھار کا دے طور تے ہمیشہ زندہ رکھسی انماذی کلام دا پورا کرتے تے مال
 ادبیات و کا طور تے سکھائی دے دے شاعر ہن انماذی اسکی مرثیہاں و بچ روانی سہاست خیال آفرینی تے الفاظ بستر بہرں چکھو ہی ہے۔
 امیر حید نے ہک شعر قصہ ہر راجھا کھیا ہی ایں توں علاوہ آٹھن مشق، قصہ کالی گری، ہسی مرثیہاں، اتمال، بد ہڑے کانیوں مکھن اتمال دیال
 ننگاں و بچ رمضان شریف، امید سو بھو قدر، پٹواری نامہ روہا تے کشتی دے ۳۰۰ دا بیچاں دیالیاں ننگاں کافی ہن ہن۔
 انماذی شاعر ہک بالکل نیک رنگ ہے او اتمال و بچ حوتی ہم آہنگی تے سرسیت نالی زور ہدا کر نیدن، نمونہ کلام ملاحظہ فرماؤ۔

راہنمیں دانتان سوا یا اوسونا میں سکہ ما	باندی گول گھانڈی ہسالیان نم ہنیم جھکا منا
چاؤن توڑ نہا دن چکا کون جھو سول چکا ما	میرن نرساں مول نہ نرساں توں سن میدی چکا ما
دلا سے نہ سیکول کوڑے سٹ بکھڑے ما	راٹھے نال رہندی کھلی سنجے دھو تے کھڑے ما
نت تمام جنہاں دے گور و بچ چھو نہ دنجے بھڑے ما	میرن واسطہ من اللہ دا دے راٹھیں ہر ہرے ما
س سکھیا لگ ڈگو گیا لک مکھ گیا سہنئے بار والی	کار کم کیا ماروم گیا سا زغم گیا غمور والی
کالی رات آہی کھڑا کھیاں ہی سا میلے چھاہ انوالا	میرن مار چکے ب کوک اکے دل در کوکے دلدار والا
س سہاگ نہ ہمارے سیکول کیر دیاں سیریاں والا	طول دنا بھانے بانے کھانے زہر نشا والا
نہ پور ہن تر پور سوہے گھلاں پٹ ورتشالا ما	میرن شاہ پیار ا سیکول ڈیکھو غیری جالا ما

حاصل فقیر ننگاری

حل خان ننگاری لہور چہ جیسے نال تعلق رکھندن آپ ۱۸۱۰ء و بچ قبیلہ خان ننگاری و بچ پیدا تھے حل خان ننگاری کون
 چنگی چو کھی دینا تے عربی ننگاری دی تعلیم پائی کھی کچھ عرصہ بعد حل خان دا خاندان اتمال اٹھ تے سکرنڈ دے نزدیک و بچ آباد تھیا۔
 او ہک نویں جیسے محمد خان ننگاری دی بنیا و رکھی حل خان ادن ویسے جوان ہن اتمال ہک کتب جارجی کیتا جیسے و بچ
 سکرنڈ غالب ٹیم پرم دے جن حل خان ننگاری ہوں چکھے استاد تے عالم دین ہن پو دے سب و بچ انماذی چنگی بھلی

عزت سے شہرت ہی اداں وقت دے حاکم دی آج دی بڑی بڑی عزت کر نیک سے ہن۔ میر مراد علی نال بڑا بڑی گھائی یاری ہائے۔
 حل فقیر دی طبیعت و برج دریشی ہی۔ اوپر ان فقیراں نال بڑا بڑی عقیدت رکیندے ہن۔ پیر صاحبان پگھارا تے بدین دے بزرگاں
 نال دی ہوں نیاز مندکا دکنڈے ہن۔ پیر اسمان نے ہیبت خواہ محمد نیرانی دے تہو کیجی۔ حل خان ناری دے پتر محمد رحیم نے
 انگریزاں دی نوکری اختیار کر گھئی تال حل فقیر دے روکنی تے انماں کون اسے نوکری چھوڑنی بجی۔ حل فقیر ناری نے اپنی رستی محمود خان
 ناری برج ہنختے دکھارت ۱۸۷۹ کون دنات پائی تے ابراہیم شاہ دے قبرستان اچ دنن تھے۔

حل خان ناری لک صاحب علم ستمن ہن فی البدیہہ شعرا گمن دے ماہر ہن طبیعت سیرانی پائی ہائے تمام عمر گم دے پھر دے

ہریشی۔
 ڈاکٹر بنی بخش بلوچ آہرن جو حل ناری دے کلام تے مولوی لطف علی تے خلیفہ بنی بخش ناری دا پہوں اثر ہے۔ تے عقیق مسنی
 برج اسے بزرگ حل خان ناری دے استاد ہن، حل ناری لطف علی دے تتبع دے دکھائی بند لکین، حل خان ناری نے سرائیکی زبان
 برج سسی حرمیاں ہیرا نمبا، نعت نامہ، مرشد کا برج، تصبہ جمہ سلطان کیجئے، تصبہ جمہ سلطان لطف علی دی تتبع برج ہے۔ حل فقیر دے دانہ برج
 سیاسی، سماجی تبدیلیاں تیزی نال تھیندیاں پیاں ہن نوال تدراسی فیور رنگ ڈیکھ تے ادب شاعری برج رد عمل ظاہر کریندن غزور
 نوجواناں تفریح تے نظم آہرن۔ انیوی اد علماء دین تے نہجی رہنمائی تے دکھائی تھیند کریندن انماں دے کلام برج طنز مزاح دی
 محشوہ دی آندک ہے تے حیقت معرفت دے اسرار روز بھار اڑے دل کون اپنی طرف چمکندن سندھ دے ایس ہانڈے سیر لکی
 نثار نے کئی بڑے شاعران کول تھانٹر کیا جہاں غرضی فقیر نسیم فقیر، جان محمد، نور محمد، حسن بخش شاہ، محمد دیدر شیر محمد ناری تے
 حل بخش لعل، شالی ہن جہے

جانی یار جدائی دانی کجاں نہریں نالی سائیں
 جھننے تری قرار کتونی کسمن سچے سے پال سائیں
 آکھن گدہ ہمیتہ ہوسوں دتھونہ گتسوں والی سائیں
 ہن دت حل نالی کجالی خام کسٹن دا خیال سائیں

ولبر سیکوں درد بڑتا ہے درد پھری تری کیویں دے جگ جویں
 مریں کون نہ مار سائیں تھان مردے مارینویں دے جگ جویں
 آگودا کھس مت بڑتی جورت اسابڑا پویں دے جگ جویں
 نام خدا دامن توں نہ کر نالی اسابڑے پویں دے جگ جویں
 گدہ پونویں گندہ کھیر تھویں ہر نالی حل گدہ تھویں دے جگ جویں

حلقہ نقیب ننداری دہلی کسی حرفی دا بند نمونہ طور
 نس، نسالاجانی یار آسی
 تھیسوی دیر باغ ہمار میاں
 ہار پنوں دے میں مار پوتے
 کر آسی مار سنگار میاں
 ڈمول آسی تان ڈمول دجا
 ڈیساں پھیر ڈیال مکھ نزار میاں
 حلقہ کتاری جانی یار ملے
 اٹھی دہنے اسے کل ازار میاں

بیدل فقیر ندھی

حضرت مادی بخش بیدل روہڑی اہلچ پیدا تھے انما اصل نام عبدالقادر، پر حضرت عبدالقادر جیلانی کے احترام اہلچ اپنا
 نام مادی بخش رکھ گھوئے، والد صاحب دا نام خلیفہ محمد حسن دے، نکلی عمر اہلچ ظاہری علم حاصل کر گھوئے حضرت گل شہباز دی دگماہ تے
 حاضری ڈنید سے رہے اتھاں غیبی اشرا تھوئے حضرت پیر لگاڑا محمد راشد صاحب دے ردھے تے متکلف آن تھے اتھوں دے
 سجادہ نشین دے بتر علی گوہر شاہ اصغر تے نگاہ کونے مال ادو دے شاعر بن گئے اعلیٰ افغان تے علم فضل دے مالک بن روہڑی
 دے نیر جان اللہ شاہ دے باقاعدہ مرید تھے چترے دیٹے آپ دے فرزند محمد حسن یکس مہ سال دے بن مال آپ دے نیا توں ٹر گئے
 دے ضرور بن اتھاں دیال لکستان انما ندھی علیت وادیا نبوت بن آپ نے مارسی عربی کلام دہلچ یاد مار چھوڑی بن بیدل
 شاہ لیلیٰ، سچل سرست مولانا دی تے مولانا جامی توں پہوں ساثر بن، نوعدت نامہ دے سرود نامہ انما دے ستر لیلی
 ستر کی جو سے بنی تہی واردات دا اظہار ڈاڑے سے سوہنے انداز دہلچ کیتے نے جو سب سنماز واوا کول خوشخوار ہتھیاراں مال شہبہ
 ڈتی ایٹے انما ندیاں کایاں پنمہ اتے برہتہ بن کلام فصیح ایٹے بلینج ہے زبانی سلیس ورتیندن، اصاف ستھیاں تیر کساں
 شعراں اہلچ گمن آندن روانی رنگین اتے دیکسی پیداکون کیتے صنعت کھنسی استمال کیتی ایٹے منظر نگاری اتے سیرت نگاری دے
 اعلیٰ نمونے انما دے کلام دہلچ لکھن، بیدل فقیر عربی فارسی، سندھی،سرائیکی، اردو سب زبانان تے تدرت رکھ دے بن انما
 ہک بند غلطہ فرماؤ جیدا ہر مصرعہ ہک ہک زبان دہلچ ہے ایڈ بنج آٹھ سنس دا نمونہ

لیس فی الدارین الاھو، حوالق المبین (عربی)،
 ادست جسم و ادست جان و ادست، انلاک و زمین (پارسی)،
 وہ ہے رُوح اللہ مریم وہ ہے روح دلا مین (اردو)،
 ہر طرف اس داتما شہ کیا مع و کیا اہل و مین (سریلنگا)،
 سبہ صفت میں کیو ظہور و یار جانی، دلربا (سندھی)،
 (کافی)

صورت و اوپاری آیا
 آیا ساڈے ویس
 عشق دے کیتے رانجمن کیتا چھوڑ کے تخت ہزاری
 جوگی دائرے ویس
 رنگ پور دے وجہ و برا کر کے شہ پھرے بکھیاری
 درد کیتا دردیش
 درد فراقوں درد را بھو رو رو کر نیدے زاری
 عشق داہے آہیں
 آاتھا ہن کسے چا تے بار بڈکانڈے باری
 پرت لائی پرویس
 بیدل جہی کہی یار و ہزاریں کہی واری
 نادرک نامزد کی نیس

نانک یوسف

ابے ہورال و انال محمد ہاشم ہنے چہرے ذات کو کرمن عربی نارسکی دے عالم ہن۔ اتے اکر تدریس و مشغل ہن۔
 شہر دے حاکم شرمی متوکی ڈیون دا اختیار ہوتا ہوا ہن نانک یوسف ہن طرح دے علمی گرانے و پوجھے جھونے لاکنول و کفری طبیعت
 ہانے راگ رنگ دے شوقین ہن اپنے ویلے دے رواج عوجب نعمت تفسیر اتے منطق دی باقاعدہ تعلیم حاصل کونے والد
 ہورال دی ونا ت دے بعد مدرسے دا انتظام سنبالیونے اتے شرمی متوے ڈیون دا اختیار و کامل کیونے بنگلاں،

خاندانی اتے درگاہ والی تے پھردے رہیے پردی سکونی نہ ملیونسے آخر سچلی سرشت دے مرید ونج تھئے۔ جنناں انہاری
ہندی شاعر کی کنوں متاثر تھی تے مانگ دالقب ڈتا آپ دے مکھ دے مطابق امرتسر گئے دل مرشد کی بیماری دکی جرسٹ دل آئے۔
مشہور شاعر مدلی نیرنے انہان دکی دنات تے تاریخی قلم لکھیا۔ گفت ظاہر بہ اشیاں زمتہ، شریعت دے ڈانڈہن عام دین ہن۔
جیانی اچ چارٹاریاں کونے اتے آخر کی گھروالی دچول چار پتر تھئے ۷۶

عشق تساؤ دے عقل دسار یا جھل گئی تہ تبرائی
جیہی کسرا آیا سر دل جانے سور کر نیدا کسیرائی
بے اختیار براگی برو فی کوئی بات تہیرائی
عشق تیدا بارشاہ دیندا کیا کبھ دس وزیرائی
یوسف سبھی یار تہاڑی یاری حق فقیرائی
رکافی،

رنگیلڈا یار تخت ہزارے دسائیں
رانگین دس پنجبیا
نڈی دے کنارے جھوک تہیجی دم دم دوشس پائیں
کسڑے دیسوں آ یا
دیرتے بابل کل چھپکارن تے انساں نزلائیں
عشق اصل ایہو را ما
زنگ بھرت تے دیس جگیاں دا سرہنا عشق ادائیں
ڈاڈھا برہ بھجایا
خود ہنس آیا شہر سائیں جہل تداں سرتائیں
صورت دا برما یا
ناتک یوسف یار دے عشق دیاں جان جگدوچے جاہیں
یار سچے زنگ لایا

امام بخش امام

امام بخش کھوکھو ساہیوال دے ہرن واسے ہن آپ ساہیوال دے بزرگ حضرت نوشہ نول تندر دے مریہن بخود حضرت نوشہ نول
تندر دے سدا یکی زبان درج شاعر کا فریہندے ہن لیکن انماذ کلام نایاب ہے اپنے پروردگار دے کبیت اچ روئے امام بخش امام دے
اند درج شعر سخن دے جسے جاری تھے تے انماں سدا یکی زبان درج شاعر کا شروع کردی آپ داد در میرحان الحدیہ مطابق ۱۲۴۸
مطابق ۱۸۳۳ء یڑے یڑے دا ہے امام بخش امام دے کہہ گھنوی تے کہ کسی ہرنی لہری ہے ،

نمونہ کلام ، = بروم بروی ہوم دم واد ہوم اس دم نول غیر خدا تھیں یکدم ہم دم
اے دم ہے کل بساط اساد کی ہوم دماں واصل کار اسان نہیں ہور کم
ہوا اللہ یاد امام فصل من ذکر

کا یاری رہے دی کہ کہہ کس نول اکھدے اورہ پڑھدے درد نماز اور روزے رکھدے
بن ثابت کیسے صاحب کت دل جھا کہے ایہ نہاں سلام قبول جو شہ تو جھا کہے

مولانا عبد الغفور مفتون ہمایوں

مولانا عبد الغفور مفتون ہمایونی دھاری ہمایوں رچ پیدا تھے سینڈ علی تسلیم دا دروجب ڈکی امتحان دے کات پچھوں
مردی سلطان سیت پرری ہوراں باقی تسلیم پرری کرائی اپنے والد ہوراں دے گوری تے بیٹے درس تدریس اتے پرری مری دے سلسلہ شروع
کوتے درس تدریس دے علاوہ کوکماں کول جٹی تسلیم دی ڈنڈے ہن زالیس مرد ووا دارول اتے دعا شری تھوے گنس آپ
کول آندے ہن دڑے عبادت گزار موسم صلوات تے تہجد دے پانڈ ہن کاون ہوں صوری مانے احمدی ساچی گزارن مانے -
رجماں دے باوجود وقت کڈوتے شہد شاعر دی دے کہندے ہن سیاست کنوں اصولوں پرے ہن انماذ پر ہیز نگار کا ایہ
عالم دے مسلماناں دے علاوہ ہندو عیسائی پارسیاں جھوٹے دڑے بے انماذ دے عقیدت مند ہن پچھتر سال دی عمر درج
فرت تھے اتے اپنے والد دی قبر دینال دین تھے ۷۸

میں ماں برو دی آن یار پیارے دی آپہی دست نکل من تھارے دی
در تیدے دا جبر ساں پانڑی سک گزویں ہے ساوں سبائڑی
توں کب نکل من تھارے دی
اصل کنوں کال تیں لٹی براگ کھرتاں سٹی ماں آہیاں ساگ
ڈیناں رات مشتاق نیارے دی

مثنیٰ اسارے سرتے جلیا درج گلیاں دسے درج کرہلیا
 کئی گمڑی چوٹ نثارے دی
 رتے چپڈنڈیانی آنوں اکیسای غرن عاشق دیا خاطر بکلیاں
 میں گمڑوں دہنیں خرنخوارے دی
 مڑگان تیزیاں موت مزیدیاں ریزاں رسیل واٹ پھرنڈیاں
 ساکوں کل نہیں انہیں چارے دی
 مفلوں آکھے بلک تباہی جان جہتے جہڑی ساڈی
 تیکوں بارت ہے بے چکار دی

احمد یار اچوی

آپ ادرج شریف سابق ریاست بہاولپور دے دستوران ہن حضرت قبلہ خواجہ نور محمد بہاولی دے مرید تے مثنیٰ واسے ہن۔
 تے نواب محمد سادل خاں ٹالٹ وناٹ ۱۲۶۹ھ بمطابق ۱۸۵۲ء دے دربار وال وابستہ ہن بنارس تے سرانگلی ڈوہیں زبانال درج
 شاعری کریدین ایس توں زیادہ اماندے حالات داکیں کون علم کینی۔

کلام دی ذمگی

روز تیربانی آکیا جانی میں توں گمڑوں گیتوں میں
 جوائ تیر تیر ہوں داگیا ہرگز زخم نہ سینوں میں
 جبریاں عشتے والا شربت کہہ کر پنیوں میں
 احمد یار جیوں سرتے توں جھانیں اینوں میں

حسین دیدڑ

سینیں حسین بخش نیر دیدڑ گوٹھ دیدڑ قلعہ تمبروج ۱۸۰۲ء درج پدا تھے میرال دے دور درج اہم سرکاری عہدے
 تے رہیے امانڈی جاتی دا پہلا حصہ سرکاری ملازمت اپج گزریا، حیاتی دا ڈوجھا حصہ درس تدریس اتے فقری درج لسر
 کونے ہک معمولی جے واقعے امانڈی زندگی کوی بدلی تے رکوڑیا۔ دنیا دار کا چھوڑتے فقری اختیار کر گدھونے سرانگلی دے شاعر
 حلیہ نبی بخش دی سسی پوی کنوی متاثر تھاتے اعمال دی سسا پویا مکس ایہ نثنوی ہک خاص تمام رکھندی ہے

ہم روایت موجب صلی فقیر حسین ویدرنال ملاقات دی کیتی آپ دی کلمات ۱۳۹۰ بمطابق ۱۸۷۲ مئی اول دیکھے
آپ دی عمر ستر سال تھی ۸۰

انتخاب قصہ سسی پنوں

سپے کونہ میڈا دلدار جانی	گیا جو کر میڈا دلبر دیوانی
گوئیڈی میں دماں سوک تو سالیگی	دعا کرتاں سجادرچ کچھ تائیں
گیارس رات میڈا در اریاتی	گوئیڈی سوکسین ہاں میں نائی
دماں چائی پھراں پر دیس پرا	نہ جانڑاں کتو کتھاں دلدار دیرا
نہ میں سوہنی دہمال گدن داٹ کیرتی	یکھی کوں بڑے گئے دکھ ڈیر ڈیرتی
رقی دل دی شتابی گرگ کا سے	جنویں پھری اجائی دہج سیاسے
دتی بزدار کوں گلنار دل دی	شہابی شور پکار جلد جلدی
آکیس سن ترن او بزدار جہائی	دعا کرتاں کئے قسار جدائی
تلم تقدیر دے دینویں کھلایا	س فرہاں سا بڑے دیس آیا
انہاں دے نالی جو میں نہینہ لایا	ہتیس دے عشق پیالہ جھر چھلایا
تے سب گیا تلمت ریچھ والا	ولا سے لا ملا دے رشہ تھائی
گلیساں یار میں دیند دویساں	نہ ہرتے شاہ بڑی لقب لیساں
سسی سرد مور تھی رند چارانی	اکھیس دہج کچھ کر محبوب جانی
کرے غلبہ جہاں تے عشق غالب	ہے مقصد کوں سر تر ت غالب

انتخاب سکا حرفی

دانت) اے اللہ دی آس محمد	دوس خدا دا خاص محمد
دانت جگ داد اس محمد	کلمہ جی تے اس محمد

رب سنی میڈک بات محمد	صلوات علیہ وسلم
دالمی ہر دیکھ بات محمد	نہنش دیتا توں ذات محمد
	تمام صحیح صلوات محمد
	صلی اللہ علیہ وسلم

تہ تاڑے ملک محمد احمد عاشق ملک محمد
 عشق زیناں خلق محمد دامن ہیروں دلق محمد
 شہنا برہینہ محمد ^{صلی اللہ علیہ وسلم} ہر گشتے آگے سبز محمد
 میکل دین مزیز محمد تیزانام لذیذ محمد
 رخ، مذاگک میر محمد ^{صلی اللہ علیہ وسلم} عرض سوزا کیر محمد
 یمانت دامن گیر محمد صاف کرد نقیب محمد
^{صلی اللہ علیہ وسلم}

خوش خیر محمد سیستانی

آپ غلام حیدر سیستانی دے پتر بن ۱۸۰۹ مطابق ۱۲۲۲ گوں گوٹھ گل محمد سیستانی ذاب شاہ رچ پیدا تھے۔
 انما دے وڈ کے ساہیوالوں آدم شاہ کلہوڑے جہانے سندھ وچ آن دے۔ نیکے لائے آن شیرف اتے ماریسی دیاں
 کتاباں پڑھونے روایتاں موجب خوش خیر محمد سیستانی نو شہرہ دے نشندہ کا بزرگ پر عبدالحی دے مرید تھے انماں دنیاں
 کلا کانیان اپنی مرشد مال عقیدت دا اظہار دیا کیتے۔ وقات دے آپ کوں لگھرن دی گوتھ وچ دنیا یا گیا پر وباد سے رخ بدلن
 سبوں آپ دکایت کوں کیدرائی ضلع خیر پور متعلق کر ڈیا گیا اسے علاوہ ارج دی ہنال دے مال مال مشہور ہے اسے اتحال ہر سال
 ذکا الحجہ دیا ۱۷، ۱۸، ۱۹ کوں میلہ گدے۔ ۸۱

کافی

تید کا حق دے مال جیاتی ہے اپور رچ جسم رچ ذاتی ہے
 جے کے جنیدے تھی مر جین ہے
 وچ ہر ڈو جہاں گمکین ہے
 چال آپ جیات د پتر ہے
 جہاں جہات زہر رچ پائی ہے
 الا انسان سر اچھا سر ڈیکیں
 لانیہ شنگ نروا سر ڈیکیں
 کوں سخن ۱۰ دھپار ڈیکیں
 اسے گھریڈے دا بھائی ہے

تیکوں غفلت نہ نام ہے
 دریا حقیقی دائم ہے
 سدا بحمد بقا و قائم ہے اسے چیل آتی جاتی ہے
 خوشخبر عسید نبی خبر کنہاں
 ستالی بول سناو سے پھر بنہاں
 سر صدق کریں سودار تنہاں جنہاں اسم جسم توں جاتی ہے

سید الفقار علی شیرازی

سید ذوالفقار علی شیرازی سکھان کے دورِ چنگ شاہ پور توں ہجرت کر کے ڈیرہ اسماعیل خان آ گئے۔ سید ذوالفقار علی شیرازی ۱۸۱۵ء وچ پیدا تھے اور ۱۹۲۵ء وچ ہک سرواہ سال دی عمر وچ وراثت پائی، آپ ہوں دوسے عالم فاضل آدمی ہن آپ کوں اشد تہمتا نے خود ہجرت آواز کیتی ہی آپ دی خوش امانی تے تادراں کلامی و باہشت آپ دی مجالس وچ سنہ ہمسماں ہندو سکھ دی کثرت نال شریک ٹھنڈے ہن آپ دتہائی نیک شیرازگ ہن، ڈیرہ اسماعیل خان وچ ڈیر حسین کریمپلاؤن وچ آپ داسوں سا ایچھہ ہے۔ آپ ہوں دوسے شاعر ہن اپنے ہجر ذاب شاہ خوار خان، خادم والی ٹانک، غلام مولوی فزدی نال وڈا گھائی یاری کئے آپ دے مرثیاں دے کئی مہرے منظر طے سید شیرازگ عالم ایڈیٹ کرل منظر ہن، آپ نے زیادہ تر دھن سے فرمے تے شاہ حسینا ڈوہڑے مکین ۸۲

مرثیہ - آیا گھوٹ خالی ہو کے چھپیا سین زینب رو رو کے
 لائی دیر میدے کتھو جو کے میدے دل کول حول رو کے
 تندی زمین دوسے میکوں خالی کتھو چوڑی است دا والی
 ترئی آس حسین والی نبیا جین محبہ داس جو کے
 رت نال بھریو کینوں پشانی کتھان چوڑیو رسول دا جانی
 میکوں دیر روکا دوس کٹھانی کھل منظرہ اتھو کھڑو کے
 میکوں دیر دا حال ڈسا چا ایسا فوج دیا بھیر ٹپا چا
 ہک واری تالی دیر پلا چا مردیاں مسافر ہو کے

کھڑا شرم توں سر جکائی آکھے ستن توں نائب زہرائی
 تیدا مارا گیا ہے جھٹائی لئی دیر تیدے دی محبوب کے
 سجدے حق دے آکا تیدا دیر ہتم شردے آکھ شیرے
 منورب دی سیں تقدیرے جبرے قتل حسین دے ہو کے
 اہدا انوریں حسین جھٹائی تیکوں قید و مشق دی آئی
 دہنجے طرس اکر دیا مائی پاکر دیاں عابد طوقے

ملک نور محمد نورامالی

ملک نور محمد مالی داکم کرنیدے ہن۔ آپ سکھ چاہ پیل والا ڈیرہ اسماعیل خان دے رہن داے ہن، کالو خلی قوم دے
 ایہ واسطے گوں کہ عوامی شاعر نورامالی دی حیثیت نال سبھر نین نورامالی نے ۱۱۰ سال دی عمر وچ ۱۳۳۳ھ وچ فوت پاتی
 نورامالی ڈہرے وراثت مرہے آپ دے ڈہرائی وچ باغالی، پھلان، مسلمان، بہرائے تے چکریاں پکھیاں دے جاجائے ذکر

۸۳

ڈہرے

طوطے کرن بویاں پئی پئی کرنی چار چودھارے
 پیل بویاں سمبھن والا اک صاحب ستارے
 ناک سائیں رنڑ کھائی جینج رتی نین بہارے
 فراسا گئے ڈہرائی پھا اوگئی ہتھال پوں ہمارے

آئی ہار گلزار چن وچ بسلی سکادن گادن

باغ دی سیرو آون داے ڈیکو الحمد الا و ن

سینگال سینگال وچ چن دے پنگیال آن رسول

نورا ارا لیسے یار میکل میڈیاں اکیں کھال پادن

نواب شاہ نواز خادم

نواب شاہ نواز خان خادم دالی ٹانگ سر لیکھی زبان دے کہ منے ہوئے شاعر نیرین، نواب صاحب مرثیہ گوئی
 وچ دکا کمال رکھدے ہن، اپنے مہر شعر و سید ذوالفقار علی شیرازی، غلام سکندر غلام، مولوی نذیر علی، نال انانہ
 ڈاڑھی سنگت یارک ہئی۔ ۱۸۶۹ ڈیرہ اسماعیل خان دے علاقے وچ انگریزاں دی عمارت تھی تھی نواب شاہ نواز خان

انگریزاں دی بھرپور مخالفت کیتی۔ جیندی وجہ توں انھاں کوں قید کر لیا گیا۔ پہلے انگریزاں انھاں کوں ایہ لکھن گئے تے دل نواب صاحب کوں لاہور منتقل کر دیا گیا۔ نواب صاحب کج عرصہ پٹنہ وچ رہے دی قید رہی نواب صاحب پھول وڈے علم دوست انسان ہن۔ آپ خود دی کج صاحب طرز شاعری مریہ گوہن۔ انھاں دے اپنے کلام وچ انگریزاں کاں دی مخالفت دا اظہار کیتا کہ سنگی حکمران عورت (ملکہ دکھریہ) دی غلامی کنوں موت کوں ترجیح دتی نواب صاحب دی وفات قید دے دوران ۳۰ صفر ۱۲۹۹ھ کوں لاہور وچ تھی۔ تے آپ بی بی پاکدامن دے احاطے وچ دفن تھئے۔ ۸۲

مکرم فریب چہاں اچ پسر اکوڑ دیاں پڑھیاں کالنگاں
شاہسوار پھرن پیادے پاویاں دے ہتھ سانگیاں
شیرا سیر تقدیرے سنگل جوڑے مارن بڑانگیاں
خادم رنیاں دے سر شاہی آئی گلر ڈیون بانگیاں

نیلی اکھ وچ جیانی ہرگز اسان کیتا دل دل کپ اسے
نہیں عدالت ہے خجالت اندھے والا کب اسے
خادم بھولوں دی اشنائی کنوں حاصل چونڈھی چک اسے

اساں دامن فیض فیاض پندیا پنہنن پاک اطہر دا
ہے راضی ہر رخا ارتے مدح شہیر شہیر دا
بے تمیزاں دے طعن کنوں ہاں ہرگز ڈر دا
خاتون جنت خود مدد کر لسی نہ ہاں بانھاں فیر دے وردا

نواب محمد اکبر خان شائق

نواب محمد اکبر خان شائق والی ٹانگ نواب شاہ نواز خان خادم دے وڈے پتر ہن۔ آپ پھول پور
بنگور ہن۔ اپنے عرصت پسند والد دی طرح آپ دی انگریزاں دے سخت دشمن ہن۔ شائق ڈر ہڑیاں، کابیناں
دے علاوہ نوے تے مریہ دی کامیابی نواب محمد اکبر خان اپنے والد دی قید و بند کنوں سخت مایوس ہن۔
ایندے علاوہ انھاں کوں نک دے وچے ناسور دی بیماری لگ گئی۔ انھاں حالات توں مجبور تھی شائق نے اپنے

والد دی قید دے دوران ہی خودکشی کر گئی ہنگا۔ پتر دی جوان موت تے ناب شاہراز خادم نے وڈے در دیلے
وڈے نکلے خودکشی توں مذی پہلے کئیے گئے نساکن دے وڈوں وڈے

یار پوائے گلے ہر غماں دے میڈی جسد تے مران سنگدی
ڈکھاں کیتے لاکن قسد دے نہیں غراہس طول پلنگدی
لا علاج ہے مرضی میڈی نہیں دل حیاتی سنگدی
بس کر نساکن اتھاں کھوئی کیتا نی چلدی حکمت ہند فرنگدی
آخری ڈوہڑہ

دل کوں شوق ملن دیا روج کوں تا نگھ نکلن دی
جھا ادا اس پھر سے ہر دیلے بدن کو تا نگھ مدفن دی
تقدیر نے آن تدبیر بنائی کوئی کفن دے ہلو سنن دی
بس کر نساکن سنن رہیں یار پیارے میڈی حالت ایساں دی

سید اکبر شاہ

سید اکبر شاہ بہاولپور دے قعبہ مسافر خانہ دی نزدیکی دستی جہرائی داد دے رہن دا لے ہن اپنی
ابتدائی تعلیم دیا آپ نے اتھاں حاصل کیتی آپ سید شمس الدین شاہ بہاولپور دے مرید تھے، تے دل آپ ملتان
تشریف گئے اور ملتان توں بھی ست میل شمال اچ موضع گنگہ برابر دچ قیام سرایا تے ساری جاتی خلق خدا
کوں دین، سچائی اور نیکی دیا تلقین کریندے رہیے آپ داد حال ۱۲۷۵ ھ دچ تمبا ادن
رہیے آپ دی عمر ۹۰ سال توں دکا زیادہ ہئی آپ درویشاں والی ریت تے چلدے ہن ہر وقت سستی دی کیفیت طاری
رہدی ہئی،

سید اکبر شاہ دا شعر و ادب دی دنیا دچ پوں اچ مقام اے سرائیکی زبان دا واحد جگ نامہ سید اکبر شاہ
نے لکھے، اے جگ نامہ سرائیکی رنیے دیا بک اہم ٹرمی نیادیندے، ایں توں علاوہ کسی عرفی بے نمازاں، سی
عرفی پیرانجا، مدح شیخ عبدالقادر جیلانی، قعبہ سسی پنوں، قعبہ صاحبان مرزا تے قعبہ معری بائی آپ دیاں
تخلیقات ہن جنہاں کوں قبول عام دی سند حاصل تھی تقریباً بک صدی توں اے کتاباں دل دل شائع تھیاں
ہن۔ تے سرائیکی دیب اچ چنیدیاں ہن اکبر شاہ بک تادرا کلام نامہ ہن ادہیشہ ترنم تے رواں جہراں
دا انتخاب کریندن کلام پشورنی ہے قعبہ صاحبان مرزا خان دے نانگر پ دی نئی ہے قعبہ سسی پنوں

اٹھان آخری مردچ مکھی اے قعدہ معری بائی ہک عشقیہ داستان ہے چہڑی اکبر بادشاہ دے مہمال متعلق ہے
اے قعدہ اکبر شاہ دے بالکل اپنے ذہن دی پیداوار ہے۔ یعنی او پہلے شخص ہن جنہاں اے قعدہ تحریر کیتے
این توں پہلے نہ بعد کہیں ڈر جھے شاعر اے قعدہ کائنی نکھیا، بائی دے سہڑپ دی تعریف این کرنیہن قعدہ معری بائی
توں دنگی

بائی مملوں نکلی جیویں چوڑی دا چن
دل ول پرچ زلف سے کائے انگ ہن
بتی الف چھکيا داہ داہ جھان سن
ساتن ثروت پشیا دھرتی نہ پیر ہن
متھا صبح صاوتاں نین مثال ہن
ابر د مثال کان دی شرگاں تیر چلیں
دیکھن جنڈا رکھ پے ہن کردار سنن
صورت ڈیکھد ملوک دیا ننگوں ملک ہن

نہرزا صاحبان دا ہک بند

مستک جنڈی ڈیکھد کے کیفی ہویا رچ
لامبناں تور نیاں عشقوں لادنی بچ
رنج مشو مال دا اکبر عاشق کردے ج
جاں جاں ساہ سیر مردچ عشق ملیا بچ

گھر بازار دکا دساں جے توں دیکھیں اچ ۸۸

سید اکبر شاہ دی مردچ پیر نظم حضرت حکم البریف سیر الف دی نشان مردچ ہے، ۱۱ نیویں انخاندی "دہاڑی اکبر شاہ"
دکاں مردچ ڈاڈھی قبول تھی، این نظم بارے میر حسن دھیدی اور عبدالغفور سریشی ہرول کوں پہوں مناظر لکھے، میر حسن دھیدی
اپنے تحقیقی مقالے مردچ تے عبدالغفور سریشی پنجابی ادب دیا کہانی مردچ (ص ۲۵۲) این نظم بارے لکھے کہ کسی معری
"دہاڑی" پہوں قبول ہے جیں مردچ رئیس دبروت صفا صاحب پیادراں دیا دلنیشیاں اور جے تے انداز اچ موعظمت
کیتی ہے، حقیقت اے ہے کہ این نظم دا ڈاڈھی مال کوئی تعلق کوئی اے ہک نسبتیہ نظم اے جنڈے مردچ بیٹے
دے ہرڈیتہ دے حساباں ہک نسبتیہ بند کھیا گے نظم دا اے نزدیکلا انداز سید اکبر شاہ دی اپنی جدت
ہے، معلوم تھیندے ڈاڈھی نبررگاں نے نظم کوں پڑھیے بغیر قیاس اتے جھے تحریر کیتیں، ہن اسان
دہاڑی اکبر شاہ توں ہک نمونہ پیش کرنیوں۔

جانی جان دن پنجواں آیا پیچ پون تن میرے
جالن جیویں ساڈا جانی دس پیاہن تیرے
حال حال کراں دن چھیواں آیا حال سانواں کینوں
مرن شہید سادات جاسراں بیتم جام حسینوں
سوز دل عشق کہاں کریندا جوں آتش دے بیرے
اکبر شاہ میوں یار ملے جنڈے عشقوں پوند گہرے
در دکوں رنگ زرد ہویا ایہہ مرض ہوی میوں
اکبر شاہ میوں یار ملے میں حال سانواں جنوں

حواشی - باب ستروای

- ۱- اسرار الاولیاء از شیخ بدرالدین اسماعیل اردو ترجمہ پروفیسر محمد مبین الدین بجاوالہ پنجاب کے صوفی دانشور از تلمیذ جاوید مکتبہ نگارشات لاہور ۱۹۸۶ء ص ۶۵
- ۲- نعل میرے۔ از غلام رسول حسرت۔ حسرت سنز اینڈ پبلی کیشنز لاہل پور ۱۹۷۲ء ص ۸
- ۳- مکمل مجملہ ابیات علی حیدر مرتبہ ملک نعل دین اللہ و اکیل۔ اللہ واسے کی توکل دکان لاہور ۱۳۲۵ھ ص ۲۶
- ۴- ایفا ص ۲۵
- ۵- ایفا ص ۲۸
- ۶- نعل میرے منتخب ابیات علی حیدر۔ از غلام رسول حسرت۔ حسرت سنز اینڈ پبلی کیشنز لاہل پور ۱۹۷۲ء ص ۱۹
- ۷- ایفا ص ۵۳
- ۸- ایفا ص ۳۵
- ۹- ایفا ص ۸۵
- ۱۰- سرائیکی شاعری از کیفی جامپوری۔ بزم ثقافت ملتان ۱۹۶۹ء ص ۲۲۷
- ۱۱- پیر۔ چراغ اعوان مرتب عین الحق فرید کوٹلی۔ پاکستان پنجابی ادبی بورڈ لاہور ۱۹۷۸ء ص ۱۵
- ۱۲- ایفا ص ۸۲
- ۱۳- ایفا ص ۷۳
- ۱۴- کلیات لالی۔ مرتبہ ریاض احمد شاد۔ پاکستان پنجابی ادبی بورڈ لاہور ۱۹۸۲ء ص ۲۲
- ۱۵- ایفا ص ۵۲
- ۱۶- ایفا ص ۱۴۲
- ۱۷- ایفا ص
- ۱۸- ایفا ص ۲۷۵
- ۱۹- ایفا ص ۲۸۸
- ۲۰- سیف الملک مصنف مولوی لطف علی اردو ترجمہ محمد بشیر احمد غلامی۔ اردو اکادمی بہاولپور ۱۹۶۲ء ص ۱۳
- ۲۱- سرائیکی شاعری۔ از کیفی جامپوری۔ بزم ثقافت ملتان ۱۹۶۹ء ص ۲۲۹
- ۲۲- آئینہ دار سرور۔ محمد انور فیروز پوری تلمیذ بجاوالہ سیف الملک ترجمہ محمد بشیر احمد غلامی۔ ۱۹۶۲ء ص ۲۵
- ۲۳- سیف الملک۔ مولوی لطف علی۔ ۲۸۲ ص

۲۲	- سیف الملک - مولوی لطف علی	ص ۲۸۹
۲۵	- ایضاً ص ۲۸۹	
۲۶	- زبانی روایت - جناب جاوید احسن اسٹنٹ ریجنل ڈائریکٹر علامہ اقبال اوپن یونیورسٹی ڈیرہ غازی خان	
۲۷	- قصہ یوسف علیہ السلام - مصنفہ مولوی احمد یار احمد تونسوی - تاحی نور الدین اینڈ سنسز منگلہ ٹراڈہ	ص ۱۲ اور ۱۲
۲۸	- پنجابی ادب دکانی - عبدالغفور قریشی - عزیز بک ڈپو لاہور ۱۹۷۲ء ص ۲۹۹	
۲۹	- کنڈری وارن جو کلام - روحل فقیر مرتبہ لطف اللہ بدوی - سندھی ادبی بورڈ ۲۰۵۲ء مقدمہ ص ۱ تا ۱۲	
۳۰	- ایضاً ص ۸۲	
۳۱	- ایضاً ص ۸۱	
۳۲	- ایضاً ص ۹۵	
۳۳	- سچل سرمست - اردو ترجمہ شفقت تنویر مرزا - لوک ورثہ اشاعت گھر اسلام آباد - ڈوبھی واری ۱۹۸۷ء ص ۱۸	
۳۴	- سچل سرمست جو سرائیکی کلام - مرتبہ مولانا حکیم محمد صادق رائے پوری - سندھی ادبی بورڈ حیدرآباد ۱۹۸۲ء ص ۱۵	
۳۵	- ایضاً ص ۲۱۲	
۳۶	- ایضاً ص ۲۲۸	
۳۷	- ایضاً ص ۲۲۲	
۳۸	- ایضاً ص ۲۵۶	
۳۹	- ایضاً ص ۲۸۸	
۴۰	- کنڈری وارن جو کلام - مرتبہ لطف اللہ بدوی - سندھی ادبی بورڈ ۱۲۰۳ء ص ۲۵	
۴۱	- ایضاً ص ۱۵۱	
۴۲	- ایضاً ص ۱۵۱	
۴۳	- ایضاً ص ۱۷۵	
۴۴	- نئی زندگی - شماره ستمبر اکتوبر ۱۹۸۲ء حیدرآباد	ص ۶-۷
۴۵	- پنجابی ادب دکانی - عبدالغفور قریشی - عزیز بک ڈپو لاہور ۱۹۷۲ء	ص ۳۱۹
۴۶	- تاریخ ادبیات مسلمانان پاکستان دہند - پنجاب یونیورسٹی لاہور ۱۹۷۱ء چودھویں جلد ص ۲۹۳	
۴۷	- چھاپی کسوح - پنجاب یونیورسٹی لاہور مقالہ عبدالمکرم	
۴۸	- پنجاب میں اردو - حافظ محمود شیرانی - آئینہ ادب لاہور - چوتھی واری ۱۹۷۲ء	ص ۷۸
۴۹	- مشنری یوسف زینما مصنفہ مولوی عبدالمکرم اچوی - اردو اکیڈمی بہاولپور ۱۹۷۸ء	ص ۱۷۷
۵۰	- ملتان زبان اور اس کا اردو سے تعلق، ڈاکٹر مہر عبدالحق - اردو اکیڈمی بہاولپور ۱۹۷۷ء	ص ۲۵۵

- ۵۱ - مشنری یوسف زینجا - مصنف مولوی عبدالحکیم اچری ، اردو اکیڈمی بہاولپور ۱۹۷۸ء ص ۱۲۷
- ۵۲ - چھاپی کونج - جنوری - جون ۱۹۸۸ء ، پنجاب یونیورسٹی لاہور ص ۱ توں ۱۲
- ۵۳ - اولیس سیرانی از محمد قاسم اولیسی - دربار خواجہ حکیم الدین سیرانی خانقاہ شریف ص ۱۸ تا ۲۲
- ۵۴ - تاریخ ادبیات مسلمانان پاکستان و ہند - پنجاب یونیورسٹی لاہور ۱۹۷۱ء چودھویں جلد ص ۲۸۶
- ۵۵ - کلام نواب ولی محمد خاں لغاری - ڈاکٹر بنی بخش بلوچ - سندھی ادبی بورڈ حیدرآباد ۱۹۶۸ء ص ۶۷
- ۵۶ - تذکرہ شعراء سکھ - مین عبد الحمید سندھی - سندھی ادبی سوسائٹی سکھ ۱۹۶۵ء ص ۲۵
- ۵۷ - تاریخ مقالہ میر حسن امجدری - تاریخ ادبیات مسلمانان پاکستان و ہند - پنجاب یونیورسٹی لاہور ۱۹۷۱ء
- تیسریں جلد ص ۲۹۷
- ۵۸ - مقالہ غلام احمد بدوی ، تاریخ ادبیات مسلمانان پاکستان و ہند - پنجاب یونیورسٹی لاہور ۱۹۷۱ء چودھویں جلد ص ۵۵۹
- ۵۹ - انوارِ جمالیہ - از منشی غلام حسن کائنات شہید تعلیمی بحوالہ نور جمال مرتبہ ڈاکٹر مہر عبدالحق سرائیکی ادبی بورڈ ص ۲۷
- ۶۰ - ایفا ص ۲۷
- ۶۱ - انوارِ جمالیہ - ڈاکٹر مہر عبدالحق - سرائیکی ادبی بورڈ ص ۶۱ - ۶۲ - ۶۳
- ۶۲ - خلیفہ جو رسالو - ڈاکٹر بنی بخش خان بلوچ - سندھی ادبی بورڈ ۱۹۶۶ء (مقدمہ)
- ۶۳ - تاریخ ادبیات مسلمانان پاکستان و ہند - پنجاب یونیورسٹی لاہور ۱۹۷۱ء تیسریں جلد ص ۲۸۵
- ۶۴ - لیلاں چینی - مرلانا عزیز الرحمن مطبوعہ ماہنامہ الغزیر ماہ اپریل ۱۹۶۱ء بہاولپور
- ۶۵ - تاریخ ادبیات مسلمانان پاکستان و ہند - پنجاب یونیورسٹی لاہور ۱۹۷۱ء چودھویں جلد ص ۵۸۵
- ۶۶ - پنجابی ادب دی کہانی - عبدالغفور قریشی - عزیز بک ڈپو لاہور ۱۹۷۲ء ص ۲۲۹
- ۶۷ - تاریخ ادبیات - مسلمانان پاکستان و ہند - پنجاب یونیورسٹی لاہور ۱۹۷۱ء چودھویں جلد ص ۲۹۸
- ۶۸ - سرائیکی شاعری - کیفی جامیونگا - بزم ثقافت ملتان ۱۹۶۹ء ص ۲۵۹
- ۶۹ - نور جمال از ڈاکٹر مہر عبدالحق - سرائیکی ادبی بورڈ ملتان ص ۲۵
- ۷۰ - تذکرہ شعراء سکھ - مین عبد الحمید سندھی - سندھی ادبی سوسائٹی سکھ ۱۹۶۵ء ص ۲۰ - ۳۱
- ۷۱ - میرن شاہ مقالہ عزیز نشتر غوری - سرائیکی ادب ملتان ۱۹۷۵ء ص ۲۸
- ۷۲ - فرحتہ الکاشغری از امیر حیدر میرن بار دوم
- ۷۳ - کلیات لغاری مرتبہ ڈاکٹر بنی بخش بلوچ - سندھی ادبی بورڈ ص ۲۲ - ۲۳ (مقدمہ)
- ۷۴ - منتخب سرائیکی کلام اصل لغاری - مرتبہ اسلم ریلپوری بزم ثقافت ملتان مقدمہ ص ۱۲ تا ۲۷

- ۴۵ - بیدل سندھی - انتخاب اسلم رسو پوری - بزم ثقافت ملتان ۱۹۷۸ء مقدمہ ص ۱۳ نول ۲۲
- ۴۶ - نانک یوسف جڑیلام - تنویر عباسی - سندھ ادبی بورڈ ۱۹۸۲ء مقدمہ
- ۴۷ - سی حرنی میاں امام بخش کھوکھر تلوار تہ تعلیمی نسیزہ بوالہ تاریخ ادبیات مسلمانان پاکستان و ہند - پنجاب یونیورسٹی لاہور
- ۱۹ء تیرھویں جلد - ص ۲۹۱
- ۴۸ - دیوان فقون مرتبہ نیاز حسین قائم الدین جالونی سندھ ادبی بورڈ ۱۹۷۳ء مقدمہ
- ۴۹ - پنجابی ادب دی کہانی - عبدالغفور قریشی - عزیز بک ڈپو لاہور ۱۹۷۲ء ص ۳۲۸
- ۸۵ - کلیات حسین دیدار - مرتبہ عبدالکریم سندھیو - سندھی ادبی بورڈ ۱۹۷۱ء ص ۸ تا ۸
- ۸۱ - کلام خوش خیر محمد ہبائی - تحقیق و ترتیب - تنویر عباسی - سندھی ادبی بورڈ حیدرآباد ۱۹۸۲ء مقدمہ ص ۱۲
- ۸۲ - ملتان مرثیہ خلش پیر اصحابی - پاکستان پنجابی ادبی بورڈ لاہور ص ۸۵
- ۸۳ - دامان مرتبہ نصیر سرحد سائروی - اعین سرائیکی ڈیرہ اسماعیل خان ص ۱۹
- ۸۲ - ملتان مرثیہ از خلش پیر اصحابی - پاکستان پنجابی ادبی بورڈ لاہور ص ۲۲
- ۸۵ - زمریو - ازبانی روایت، مجروح - بزرگ شاہ ڈیرہ اسماعیل خان
- ۸۶ - سرائیکی شاعری از کیفی جامپوری - بزم ثقافت ملتان ۱۹۶۹ء ص ۲۶۱
- ۸۷ - قصہ مہر - از اکبر شاہ - ۱۸۸۲ء مطبع مطعنائی لاہور ص ۱۱
- ۸۸ - قصہ مرزا صاحبان از سید اکبر شاہ مولوی محمد یار - نورا احمد جبران کتب ملتان ص ۳
- ۸۹ - تاریخ ادبیات مسلمانان پاکستان و ہند - پنجاب یونیورسٹی لاہور ۱۹ء تیرھویں جلد ص ۲۵۲
- ۹۰ - مجروح اکبر شاہ مجہ دہاڑی اکبر شاہ - مطبعہ سلیم پریس لاہور ص ۵

saraikibooks.acw-614.com

اکھوال باب

سرائیکی شاعری داترچجادور

حضرت خواجہ فرید دادور

۱۳۴۴ھ ۱۲۷۳ھ تولد

۱۹۳۷ء ۱۸۵۷ء

تربہجا دور

حضرت خواجہ غلام فریدؒ وادور ۱۸۵۴ء - ۱۹۲۴ء
۱۲۴۲ھ - ۱۳۴۴ھ

سراٹھکی شاعری دا تربہجا دور ۱۸۵۴ء دی جنگ آزادی کے بعد شروع تھیں۔ ۱۸۵۴ء دی جنگ آزادی کے بعد انگریزاں کوں برصغیر و تہج قدم جاون دا موقدہ ملیا۔ ہرے ڈاڈے سب علما تے اونڈے قبضہ و تہج آندے گئے۔ برصغیر و تہج انگریز دور کے سیاسی اور سماجی سطح تے ڈھیر سارے اثرات پئے۔ حدیاں توں قائم تہجی روایاں کوں ڈاڈے زور دا ہک دھچکا لگا۔ غیر ملکی حکمراناں دی عطا کیتی ہوئی نویں تہجی تبدیلی کوں روایت بند لوگ قبول کرن کیتے ہرگز تیار کینا بن۔ جہاں کوں گھال و تہج ہک طبقہ ایجا وی ہا جیڑھا انھن تبدیلیاں کوں قبول کرتے جاہ و مقصد کے حصول دا تمنا ہی۔ اور انہیں ہی تہجیا۔ ایں دور و تہج ڈوں مقادیم تہجی رویے ہک ہے دے آٹھنے ساٹھنے کھڑے نظر آندن۔ اے رد عمل سیاسی سطح تے دی ساٹھنے آیا۔ سماجی سطح تے وی اور ادب وی اینڈے کوں متاثر تہجیا۔

سندھ و تہج انگریزاں دی دلچسپی عملی طور تے ۱۸۲۵ء کوں شروع تھئی جیڑھے سندھ و جوں فرانسیسی اثرات ختم کرن کیتے۔ برطانوی حکومت نے ایران سندھ نال ہک معاہدہ کیتا۔ ول جوں جوں سندھ و تہج رنجیت سنگھ دی دلچسپی ودھدی گئی۔ سندھ مجبوراً برطانوی راج دی طرف جھکا گیا۔ آخر ۱۸۳۹ء و تہج لارڈ آک لینڈ نے ہک معاہدے کے تحت حکومت سندھ دی حفاظت دی ذمہ داری قبول کیتی۔ ایں معاہدے کے نتیجے و تہج انگریزاں کوں انھن قدم جاون دا موقدہ ملیا اور آخر سر چارلس نیپئر نے سندھ فتح کر گھیا۔ میانہ صاحب دی جنگ سندھ و جوں انگریزی راج ختم کرن دی چھیکری کوشش ہئی مگر اوں و تہج کامیابی نہ تھئی اور سندھ ۱۹۲۴ء تیں انگریزی راج دا حصہ رہیا۔

ایڈے ریاست بہاولپور و تہج نواب بہاول خان رابع دی وفات کے بعد صادق محمد خان رابع چار سال دی عمر و تہج تخت و تاج دا وارث تھیا تاں انگریزی گورنمنٹ دی سرپرستی و تہج اونڈی تربیت تھئی اور ریاست دا انتظام اونڈی طرفوں ہک برٹش ایجنسی کے سپرد تھیا۔ ایں طرح بہاولپور دی ریاست اور سیاست تے انگریزی اثر و رسوخ قائم تھئی گیا۔ ملتان پہلے ہی بیوں ساریاں مشکلاں و تہج شکار ہئی۔ نواب مظفر خاں شہید کے بعد انھن سکھاں دا شاہی دور شروع تھیا اور ول ۱۸۴۸ء و تہج ملتان تے انگریز قابض تھئی گئے۔

صوبہ سرحد کے سراٹھکی علما تے و تہج سب توں پہلے والی ٹانگ نواب شاہ نواز خادم نے جیڑھے جو غور و سلاٹھکی کے ہک بیوں وڈے شاعر بن۔ انگریزی راج کے خلاف علم جہاد بلند کیتا۔ ۱۸۴۹ء و تہج انھن انگریزاں دا قبضہ تھئی گیا تے نواب صاحب قید تھئی گئے اور انگریزاں دی قید و تہج انھن وفات پائی۔ اسان ڈیکے ہیں کہ ایں طرح سارا سراٹھکی علاقہ انگریزی راج تے ثقافتی اثرات دی زد و تہج ہے۔ انگریزی راج کوں اے سراٹھکی علاقہ چپ کرتے ہرگز قبول نی

کرنیسا۔ بزرگان دین سے شعرا کرام اپنے اپنے انداز و روح شدید رد عمل و اظہار کریدیں۔ علماء اور صوفیا کرام اس عہد و آج
مکس کریدیں کہ اس طرح اسلامی تہذیبی روایات بالکل مٹ و سین اور ملت اسلامیہ کی شیرازہ بندی کان و کان تھی دیکھے
تاں او اگروں سے آتے ترکیب آزادی کا آغاز کریدیں۔ اس عوامی ترکیب و روح سرائیکی علاقے کے علماء سے صوفیا کی مثال
ہیں۔ دانشور نے شعرا کی اور جنگ آزادی کے احمد خان کھول جس کئی مجاہدین کی۔ اس سیاسی صورت حال و اسرائیلی زبان
کے شعری ادب سے وی خاصا اثر پایا۔ شعرا نے اپنی دھڑکی دیا محبت۔ اپنی اناں قدریں نال گھٹائی و ابستگی و اظہار کیا۔
صوفیا کے کرام نے اپنے آپ کی شناخت سے دین نال پکارت سے زور ڈرتا۔ شاعری و روح علامتی اور استعاراتی
انداز و روح افعال ادب کے حالات کے حوالے بڑے گئے۔ بلکہ شعرا نے بارہویں صدی توں ہی اینکوں "اوکھی"
سمت صدی "داناں بڑتاہی"۔ افعال حالات و عکس اساکوں اس دور کے پورے اظہار سے نظر آندے۔

اس دور ویاں ادبی خوبیاں۔

اسے دور اسان حضرت خواجہ غلام فرید سے نال منسوب کیتے۔ اس دور کی ادبی سطح سے سبناں دا
سہرا حضرت خواجہ غلام فرید سیں کے سر ہے۔ اس دور کی ہک و ڈی خصوصیت تاں اس ہے کہ تعریف دی اور روایت جینا مندرج
سرائیکی شاعری و روح حضرت بابا فرید الدین مسعود گنج شکر نے پدھاہی۔ اوکوں اس دور کے بالکل شاعر حضرت خواجہ غلام فرید
نے انتہا تیں بچایا۔ اس توں پچھلے دور و روح جیوس چراغ الموان۔ مولوی لطف علی۔ عبدالمکیم اجوی۔ خلیفہ بنی بخش لغاری۔
صدق لالی۔ امیر حیدر میرن سے سید ابرہ شاہ جس داستان گو شاعر پورے عہد سے بچائے ہوئے بڑسوں۔ اس دور و روح
آتے قہ گوئی دیا روایت تاں باقی رہندی اسے مگر اوندا او زور ترث ویندے۔ گل محمد جشتی۔ حاج محمد مکیں سید جواں
اس پورے زور قلم صرف کریدیں مگر او صورت باقی کینی۔ اس دور و روح معرفت و عشق دی شاعری کے علاوہ رومانوی شاعری
کوں پکارت ملدی اسے۔ داستان کے فرضی قصاں کنوں شاعر حقیقت اور زندگی ویاں سچاٹیاں دیا طرف آندے بڑسے۔
انانی مسائل۔ اوندیاں خردتاں۔ انانی رشتے سے انانی رویے شاعری دا موضوع بنردن۔ اس دور کے پھیکڑی
حصے و روح تاں بالکل روایتی انداز توں ہٹ سے خرم بہاد لہوری نے نوروز شاعری دے نوں ایرے اسریندے بڑسوں۔
سرائیکی زبان سے اس دور کے کافی چٹے اثرات ہے۔ تقریباً تمام اصناف سخن کوں درتیاگے۔ کافی سے ڈوہڑے
کوں سب توں زیادہ سوجھ ملیا۔ کافی سرائیکی شاعری دی سبناں ہن سے شعری ادب کے مستحق سے لکن لگی۔ فارسی۔ عربی
زبان کے اثرات ہرے ہرے گھٹ تمیز سے گئے سے افعال دیا جاتے مقامی حوالے۔ مقامی رساں ریتاں۔ سے دہی
دیب ویاں حقیقی سچاٹیاں ادب و روح نشا برتیاں۔ تل و سب کے منظر۔ روہی نقل کے ذکرے شاعری دا سبب
تھے۔ فارسی اصلاحات سے علامتاں دیا جاتے رسیبی علامتاں رائج تھیاں سے سرائیکی ادب و روح بعدواں حقیقت پسندی
دا شعور جاگیا۔ اور ادب چھڑا ہک تفریح و وسیلہ نہ رہیا بلکہ ہن دیا حیثیت نال سامنے آیا۔ اگر اوندی فنی حیثیت
دا پڑتاں پچھلے دور و روح سرائیکی کے ڈوہڑے و ڈوہڑے کئی شعرا نے بدھ ڈتاہی۔ مگر اونکوں ایچ ادبی رنگ اس دور و روح ملدے۔

اسے دور تک بے لحاظ نال دیا و بڑی اہمیت رکھدے کہ اس دور و ترح مچانہ خانہ دی سہرت پاروں بے شمار شعرا و اسراٹکی کلام پھین لگ پیا۔ ملتان۔ مظفر گڑھ تے ڈیرہ اسماعیل خان دے کتب فردشاں نے ساڈھورا۔ آگرہ، امرتسر اور میرٹھ توں اور سندھ و ترح بمبئی توں بے شمار جھوٹے تے کتاباں پچھائیاں۔ ایندے نال تک نال اساڈا کھنڈیا پنڈیا ادبی ورثہ سانجھا گیا۔ ڈوجا عام لوکاں تیں اسے کتاباں پچھیاں تان شعرا و ادب دا شوق و درھیا۔ نئی اور ادبی سطح تے مقابلے دی نفا پیدا تھی۔ ہک بے کفن اور شاعری کون پرکھن دے موقعے ملیے۔ ادب تلمی بیاضاں توں نکل تے ہر شخص دے ہتھ تیں پچھا جیندے نال شعری ادب کون مقبولیت اور نئی پختگی ملی۔ اور سراسر ایکی زبان و ادب دا چرچا جیندے کیڈے تھیا۔ اس دور و ترح خاص طور تے مرثیے دے ادب کون وی پہوں اشاعت تے چہارت ملی۔ ہن اسماں اس دور کون اگلیں تے ترے حیاں و ترح تقیم کرنیڈے ہیں۔

۱۹. او موندھی شاعر جیڑے پچھلے دور و ترح دی موجود ہن تے اس دور دے شعری ادب و ترح اتھال دی شاعری نال وادھا تھیا۔

۲۰. حضرت خواجہ فرید منہ تے اتھال دے قریبی ہم عصر شعرا جیڑے فرید سیں دی حیاتی و ترح اپنے اپنے جوہر ڈکھیندے ہن۔

۲۱. او شاعر جھان نے حضرت خواجہ فرید دے بعد اس شعری روایت کون اگلیں تے ثوریا تے شاعری دے پھیکری پاکتانی دور تیں دا ادب کون ارتقائی سفر طے کرایا۔

اس شعری دور دے پہلے حصے و ترح دریا خان فقیر۔ پیر علی گوہر شاہ۔ اللہ داو تونسوی۔ گل مہر چشتی۔ میر علی نواز ناز محمد حسن بکس۔ دیوان خورشید۔ حاج محمد مکیں۔ حافظ غلام قادر۔ مخدوم الملک سید غیر شاہ۔ شاہ محمد دیدر تے بے شمار نال ہن۔ حضرت خواجہ فرید سیں دے قریبی ہم عصراں و ترح حضرت جہان شاہ مبروح۔ سید جلال کلیم۔ خواجہ عاتق جوگی کمال خاں گلوسی۔ مخدوم محمد بنش۔ احمد یار بلبل تے سید ولایت شاہ دے علاوہ کئی بے شمار دی موجود ہن۔ خواجہ صاحب دے بعد محمد بنش شاعر۔ سنی امیر۔ پرورد۔ منشی برات علی۔ محمد نواز خوشتر۔ حسرت ملتان۔ کھتر تے گلشن تافھی رافی دے نال شامل ہن۔ اتھال شعرا توں علاوہ اس عہد شاعری و ترح مرثیہ گو شعرا دی ہک لامحدود تعداد ادب دے میدان و ترح نظر آندی اے۔ اتھال بے شمار شعرا دا مکمل تذکرہ ممکن کینی۔ اسماں صرف اتھال نمائندہ شعرا دا ہن تذکرہ کریوں۔ جھان اس دور شاعری و ترح چنگا نال کایا یا اپنے عہد دے ڈوجے شعرا کون متاثر کیتا۔ یا اتھال دے کلام و ترح کون ادبی اور نئی محاسن موجود ہن۔

غلام علی فقیر۔

آپ رحل فقیر دے فرزند ہن۔ آپ دی پیدائش ۱۸۳۹ء و ترح تھی۔ جیڑے بعد و ترح سجادہ نشین تھے۔ اتھال دا کلام ڈھیر کائے نیں۔ پر تقوڑا بہوں جتنا وی ہے او سہکار ہے۔ کانی و ترح کمال حاصل ہانے۔ نئی لحاظ نال

انصاف دی کافی بہوں پختہ ہے۔ انصاف ورج بے پناہ جوش اتے روانی ہے۔ جمالیاتی عنصر انصاف کے کلام ورج ڈھیر مدے۔ حسن و عشق کے رنگ ورج تعریف دی تعلیم ڈرتی ہے۔ جس سبوں کلام ورج رنگینی اتے دلکشی پیدا ہوتی گئی ہے۔ انصاف دا شمار کافی گو شعراء ورج عقیدے۔

عادی والا نکتہ ہلو صبح کریں تو سارا
اندر باہر سوسٹا سائیں نرمل نور نظارہ
جانٹریں تاں توں آپ سبناٹریں بیاسب کوز لپارا
حسن اساتے حملہ کیتا نہینہ مریندا نغرا
کل فقیر کو سبده کیتم شامو شاہ ہمارا
غلام علی توں ظاہر باطن ماریں نہینہ نغرا

خدا بخش فقیر۔

آپ دی رحل فقیر کے فرزند ہن۔ آپ نے ۱۸۲۳ ورج وفات پائی۔ خدا بخش فقیر کب ورج شاعر تے درویش تھی گزرین۔ آپ دا کلام ہن نایاب ہے۔ کبھی حریفی دا نمونہ ملاحظہ کرو۔

اکن اللہ دی ذات اصل ہی رنگ نہ کوئی رنگی
کن نیکون وچوں جگ جوڑ لیں بے رنگی تا رنگی
کھتاں ایرانی کھتاں عراتی کھتہ روی کھتہ رنگی
خدا بخش کھتاں حق کنوں۔ اسان محبت منگی

دریا خان فقیر۔

رحل فقیر کے چھوٹے پتر ہن۔ آپ ۱۸۲۳ ورج پیدا تھے۔ آپ دی تربیت مائے مراد فقیر دی نڈرانی ورج تھی۔ سندھی، ہندی اتے سرائیکی کے باکال شاعر ہن۔ کلام کانیاں اتے بیتاں تے مشتمل ہے۔ رحل فقیر اتے راد فقیر کنوں انصاف دا کلام بلند ہے۔ سوز، گداز، حجاز اتے معرفت دا آئینہ دار ہے۔ رنگینی روانی بیاختگی اتے مستی ڈھیر مدکا ہے۔ انصاف دی شامری کب کامیاب تجربہ دی حیثیت رکھندی ہے۔ کافی کول ڈٹین اتے دلچسپ بناوٹ ورج انصاف دا ڈھیر ہتھ ہے۔ کافی ورج سوک کے نکتے بیان کیتے ہن۔ سرائیکی ورج ڈوہڑے تے کانیاں لکھے ہن۔

کافی :- مہنہ ماہی یاردا - دلدار دالمشق الانبار تے چایم

دلیاں دلیاں مول نہ رہیاں پنڈھ بچیاں یاردا ماہی یاردا

صبح دیکھے سامیں ملیا پانڈھی پریاں دی پار دا
 ماہی یار دا
 رات اندھاری میں ان تار کی شرھا توکل تار دا
 ماہی یار دا
 دریا خان جُہم اکھیں تے چایم طنہ تخت ہزار دا
 ماہی یار دا
 سسی وچاری سر ریش ماری پنل کیچ کوھیار دا
 ماہی یار دا
 دل میڈی درمل ڈیسی کرم میں بیمار وا
 ماہی یار دا

پیر علی گوہر شاہ اصغر۔

آپ پیر حزب اللہ شاہ کے فرزند ہیں۔ والد ماجد کے بعد آپ گدی نشین تھے۔ آپ دی ولادت
 ۱۲۲۱ھ ورج تھی تے ۱۲۶۳ھ آپ نے وصال فرمایا۔ آپ وڈے سنی تے درویش ہیں۔ کڈہیں کوئی آپ کنوں
 خالی تھنہ آندا ہئی۔ آپ علم و ادب دی وڈی سرپرستی کریدے ہیں۔ بے اندازہ دولت کے باوجود آپ دی روش
 فقیرانہ ہئی۔ آپ فارسی زبان کے بہوں وڈے ماہر ہیں۔ شاعری دا شوق پچپن کنوں ہانے۔ آپ شاعری
 ورج اصغر تخلص کریدے ہیں۔ فارسی۔ سندھی تے سرائیکی زبانوں کے شاعر ہیں۔
 نمونہ کلام۔

مولود

تیدا حسن کمال ہین بڑیکھ ستانی جو تھیاں
 ہے سجاؤں زور زیادہ جانی تیدا جال
 حدتے کیتم توں دلبر توں سر سودھا سب مال
 سوز سولاں کے مینوں ساڑیا تھیا سر وبال
 آدے میں ڈے ماہی محرم آہو من سوال
 آو پارو مل کرین کھیدوں برصہ دھال
 اصغر عاشق روز ازل دا کیتا حسن حلال

اللہ داد تونسوی -

سٹیس اللہ داد تونسوی کے حالات زندگی میں ملدے۔ میرحسان المیدری نے انھیں صاحبِ سال وفات بڑھائے کہ ار ۱۸۵۹ء ورج فوت تھے تے آپ کے کلام ورج عشق و محبت دی چاشنی تے ہجر و فراق دی کنگ دا اظہار ملدے۔

ساوٹن آیا رتاں مڑیاں لگیاں یار کے نازیں سڈن
سیرھ پئے دریا نواں کوں رنگے بیٹ کوں جے لگن
ساوا سا توک سبز چہکوں لگیاں سبزیاں دل کوں ٹھکن
آکھ اللہ داد بچھو سبھان توں جھوک و سیر کڈن ۸

مذہب شاہ محمود -

آپ حضرت بہاؤ الدین زکریا ملتانی کے خانوادے نال تعلق رکھدے ہن۔ اتے سجادہ نشین ہن۔ آپ دا دور ۱۸۰۰ء و توں ۱۸۶۹ء تیں ہے۔ آپ قادر العظام شاعر ہن۔ لیکن ہن کلام نایاب ہے۔ آپ دا ہک مرثیہ ملدے۔ نمونہ

مرنیدا بان علمبردار رہیا - پانی آئن کار تیار رہیا
جس فیجے ورج احمد لادے کھاری - جیندی کرن فرشتے چوب برداری
ڈوبینہ مشرے کے امت دیکھے نرواری - سڑا او خیمہ اظہار رہیا
تو نرس عابد ہاتھ توں تنگے - ضعف توں ہو گیا پیلارنگے
بیارتے کیتا ظلم نسنگے - چھدا شام تیں او مہار رہیا ۹

گل محمد چشتی -

مولوی گل محمد چشتی دیرہ غازی خاں دی دستی شیردے دسوں واٹن ہن۔ مولوی گل محمد چشتی ہک پڑھیے لکھیے گھرانے کے فرد ہن۔ انھیں دا خاندان عرصہ دراز توں دین دی تعلیم ورج معروہ ہئی۔ مولوی گل محمد چشتی کے بڑا بڑا سٹیس شیخ غلام حسین تھل فزیر آباد ورج رہندے ہن تے انھوں دے وڈے زمیندار ہن۔ اپنے پیر و مرشد حضرت بابا فرید الدین گنج شکر واسطے سب کچھ جوڑتے پاکستن آگے تے انھوں دل شیرد ورج آباد تھے۔ آپ واسطے نسب ترھی واسطیاں نال حضرت بابا فرید گنج شکر نال ورج ملدے۔ مولوی گل محمد چشتی ۱۲۵۱ھ ورج پیدا تے ۱۳۱۵ھ ورج وفات پاتی۔ ۱۵

مولوی گل محمد چشتی سرائیکی زبان کے ہک قادر العظام شاعر ہن اس توں علاوہ انھیں نے بڑوں کتاباں

شیخ المؤمنین اور گلزار فریدی فارسی و برج لکھیاں۔ سرائیکی و برج لیلیٰ مجنوں تے قہہ گا زرنامہ دی وڈی اہمیت ہے۔ اگرچہ
افخاں نکلاں نامہ۔ قہون نامہ تے پسرنامہ دی لکھیاں پر افخاں دے قہے لیلیٰ مجنوں تے گا زرنامے کول وڈی شہرت لقب
مقتضی۔ گا زرنامہ ہک دعووی لڑکے تے شہزادی دے ان بڑھے عشق دی داستان ہے۔ مولوی صاحب نے اے قہہ مشنوی
شیر و شکر وچوں پڑھو تے سرائیکی و برج منگھوم کیتا۔ گا زرنامہ دے شعراں دی تعداد ۲۱۵ ہے۔ اینداسن تیفین ۱۲۹۶ء
ہے۔ ایں مشنوی و برج مولوی گل محمد نے اپنی شاعری دے کمال بڑکھائیں۔ دعووی نینگر دی شہزادی دے لباس کول ساٹھے
رکھو تے بھگلامی کمال دے ہے۔ گا زرنامے وچوں نمونہ کلام۔

واہ تقدیر ایہی غالب بے غرضیاں پیاں غرضیاں۔ عشق جگائس مرض اندر و برج سکت کنوں ہر مرضاں
واہ تقدیر ایہی غالب منگھ آئی ہک بانہی۔ دعو دعووی کپڑے شہزادی دے مائیں جذب جوانی
بھل پو شاک رکھے گھر اندر دعووی مردنائیاں۔ بڑکھین نال پو شاک نائیاں ہر بیٹھا حیراناں
دعووی دے حسن دا نقشہ گل محمد چشتی ایں بھکیندن۔

صورت سیرت ہا لانا نئی گویا یوسف ثانی۔ سنگھ رسوٹا تے من مرہٹاں اول وقت جوانی
زنیں ڈھلیں زنیں ننگر۔ گھر دے نظیرے۔ صورت سیرت اپرت اس دی کیا کراں تقریراں

مولوی گل محمد چشتی دی "لیلیٰ مجنوں" کول سرائیکی ادب و برج وڈی اہمیت حاصل ہے۔ ایں موضوع تے پہلی
مشنوی ہے جیڑھی چشتی صاحب نے لکھی ہے۔ ایندے اشعار دی تعداد جھی سو ہے اور اے قہہ افخاں ۱۳۱۳ء و برج
مکمل کیتا۔ قہے دی زبان ہول روواں تے شہریت نال بھری ہوئی ہے۔ تکرار لفظی دے جا جاتے کالات بڑکھائے گن۔
ایں قہے دے ہر بند و برج جذبے اور احساں دے تکھے رنگ بار بڑکھیندے بن۔ ڈاکٹر مہر عبدالحق گل محمد چشتی
دی لیلیٰ مجنوں کول عبد الیم اجوی دی یوسف زینبائیاں زبانی۔ دکھشی دے لحاظ نال زیادہ اہمیت بڑیندن ایہیں
مشنوی و برج فارسی الفاظ ہول زیادہ استعمال کیتا گے۔ کئی کئی مصرعے تال مکمل فارسی زبان دے درتھے گن۔

نمونہ کلام۔

بہیں بڑسا کوئی دی درد مندے۔ نمائے دے جو بڑکھ سکھ آن دندے
بہیں کوئی میڈے بڑکھ درد مندے۔ میڈے دل دے کدھے جو کوئی کدھے
بہیں کوئی میڈے بڑکھڑے وندائے۔ کوئی جو خیر دیاں خبراں سنائے

کراں میں بڑووی آسیں یار دل کے۔ وندیں ہا آکڈاں احوال دل کے
تورے میکوں بہیں آندا نظر و برج۔ مگر ہے تا نگھ تیدی نت اندر و برج
کراں پرواز تیں بڑو یار انراں۔ نہ پورے ہک گھڑی سرائقی بھکا داں
بڑکھاں دا حرف تنگ تے لکھیا ہم۔ ازل دے روز دا ایہہ ساہ چکھیا ہم
حالی بھیرا میڈا ازلو ستارہ۔ گولیندیں مر گیم دلبر ستارہ

صالح محمد مسکین۔

صالح محمد مسکین واقف ملتان خلع کے قصبے باگڑ سرگانه نال ہے تے او ذات کے کھوکھری بن۔ اتنی معلومات انھوں کے کلام وچوں ملدی ہے۔ باقی حالات نامعلوم ہن۔ انھوں قصبے سسی پنوں لکھیا تے ہک منظوم رسالہ ”نیم ملاں خطرہ ایمان“ کے نال نال تھری کیتا۔ انھوں بڑو ہاں تفیفات کوں کافی مقبولیت تے شہرت حاصل تھی۔ تے ۱۷۰۰ بڑو ہاں کتاباں دل دل شائع تھیاں۔ صالح محمد مسکین نے اپنی مشنوی سسی پنوں ۱۲۸۵ھ بمطابق ۱۸۶۸ء وچ مکمل کیتی۔ ایندے ۸۹۹ انتھار ہن۔ او خود مشنوی دے شروع وچ بڑسینڈے کہ میں توں پے صالح محمد ہک بزرگ گزرئیے۔ جس سسی پنوں دا قصبہ کھٹے کھڈا میں اپنے نال کے نال مسکین تخلص اختیار کیتے۔

سسی آکھیا راہ سبب دا چھوڑ کیوں میں آنواں۔ خاک مبارک پیراں دلبر سے دانگول پانواں
پینڈا سنت کئیال جلدی گیت سبب کے پانواں۔ بکھو ویلے شوق پنوں میں رنج ہمیشہ جانواں
شوق زنجیر مدلیق میرے گل رشتہ ریت رسواں۔ مسکین جبریاں راہ یار ٹرن گھت کھے کون دلاواں
مسکین کے ایں تھے وچ نہ زبان و بیان دا زیادہ سواد اے تے نہ ہی فنی طور تے اے کوئی وڈی مشنوی ہے۔ صالح محمد مسکین
دی بڑو جھی تعریف ”نیم ملاں خطرہ ایمان“ ہے۔ ایندا آغاز او حمد و نعت کے بعد علماء دی شان اور تعظیم توں کریندن
اور آگول وچ تے نیم مولویاں کے عیب و ثواب گھنڈیندن۔ ایں رسالے کے آغاز دا بند۔

اول صفت اللہ نول آکھال لائق جنوں پاکی۔ باز درود محمد نول جس سیر کیتا افلاکی
پھیر درود اصحاباں تائیں دین شریکے دیوے۔ شاہ مردان نول پھیر شریعت ساتی حوض منیرے
صفت کراں علماءں دی خادم آہاں انہاندا۔ جنہاں کولوں دین نبی دا روشن نام تہناندا
جاہل لوک کی جانن او نہاں جنہاں فیض خدائی۔ خاص حدیث پیغمبر دی وچ حق انھوں کے آئی ۱۲

دیوان خوشدل۔

آپ دا پورا نال دیوان محمد غوث ثالث اتے تخلص خوشدل ہا۔ آپ حضرت دیوان سلطان احمد قتال تے
حضرت مندوم جانیان جہانگشت دی اولاد وچوں ہن۔ آپ اترج شریف کوں نقل مکانی کر کے جلال پور پیر والا تشریف
گھن آئے۔ آپ حضرت خواجہ مکرم الدین سیرانی اویسی کے سسلے وچ بیعت تھے ۱۳ جلال پور پیر والا وچ
آپ دا مزار ہے۔ دیوان خوشدل پہوں عالم تے درویش شخصیت کے مالک ہن۔ آپ کوں طریبا فارسی زبانان تے
عبور حاصل تھی۔ سرائیکی وچ دیوان خوشدل نے زیادہ تر بڑو ہرے لکھین۔ انھوں کوں سرائیکی بڑو ہرے آکھن
دے دوسرے وڈے شعراء وچ منیا ویندے۔ آپ کے بڑو ہرے زیادہ تر صرفیانہ رنگ وچ رنگے ہرے
ہن۔ ایں توں علاوہ خوشدل کوں فراقیہ جذبات دی ادائیگی وچ کمال حاصل ہے۔
(غونہ کلام اعلیٰ صفحہ پر)

نمونہ کلام :-

بُدر پڑھ

سادن مانہ سوہیلا آیانت ملا ہراں جھڑیاں
 کر گھمان دہن دل ندیاں رہن ہمیشہ چڑھیاں
 ٹوٹھ کے بھاٹن - نہ ہسن کندھی دن رات دہن دوج دھڑیاں
 خوشدل ماہی پارسنیدا میں راہ بھینڈی کھڑیاں

بُدر پڑھ -

گلیاں یار پُرسیندا ناہیں ہے دے لوکو گلیاں
 ڈھونڈھاں گلیاں تے سڑم تلیاں عشق ماہی کے تلیاں
 نچھلیاں کت نہ جاناں مانے میں حسن ماہی کی چھلیاں
 خوشدل ماہی پارسنیدا میں طرف اسے کے چلیاں

ہک و جھوڑا یار دا پُرجھا کابل کیتا لوکاں
 عشق میڈے تن وارو ہویا تے ماہی ملیاں جھوڑکاں
 لگے تیر برہنڈے تہری آظاہر ہویاں لوکاں
 خوشدل میں ہن مرچکی پر یقین نہیں انھاں لوکاں م

مخدوم الملک سید -

مخدوم الملک سید شمس الدین خاس گیلانی اوج شریف کے خاندان گیلانی کے چشم و چراغ تے
 خانقاہ قادریہ جیلانہ کے سجادہ نشین ہن۔ آپ عربی فارسی کے عالم تے سرائیکی اردو کے صاحب دیوان شاعر ہن۔ اوج
 گیلانی سادات دی خاندانی لائبریری دوج آپ کے کلام کے تلمی نینے موجود ہن۔ آپ نے وڈی طویل عمر پاتی ہئی۔
 مخدوم الملک سید نے ۱۸۵۷ء دی جنگ آزادی اپنی اگھال نال پُرتھی۔ ہر مغیر ووج مسلماناں دی ابتری دا انھاں
 کوشش پُرتھی۔ اپنے اشعار ووج علامتی طور تے انھاں نے اس غم دا اظہار دی کیتے۔ مخدوم الملک دا اردو کلام
 بہوں پختہ تے شاندار ہے۔ مخدوم الملک سید کے اردو سرائیکی تلمی دیوان کے آخر ووج تحت بالآخر تاریخ ۸ جمادی الاول
 ۱۲۸۲ھ درج ہے۔ ۱۵ جس توں انھاں کے دیوان دا سال تیف معلوم تھیندے۔ بعد الغفور قریشی نے سید
 دا سال وفات ۱۳۵۳ھ مطابق ۱۸۸۵ء لکھئے۔ ۱۶ مخدوم الملک سید نے ۹۰ سال توں زیادہ عمراں گزار تے
 وفات پاتی۔

مخدوم الملک سید دی سرائیکی شاعری ووج صوفیانہ خیالات زیادہ ہن۔ اپنے بے عمل ہون دا پُرتھو۔ محبوب کے

دھال دی آرزو تے عشق دا ترسچاٹ اٹھاں دی شاعری دا مستقل موضوع ہے۔ زبان پہوں صاف تے اجوکی لگدی ہے۔ اگر آپ فارسی زبان تے کافی دسترس رکھدے ہن اور فارسی و شاعری ہن۔ لیکن اٹھاں نے اپنے سرائیکی کلام و ترج فارسی الفاظ دی آمیزش نہیں کیتی۔ اکثر کافیاں دا ردیف سائیں ورتیدے ہن۔

نمونہ کلام -

پسم اللہ ماہی آسائیں - میں وچھڑی دا اگن سوہا سائیں
 آملیں ہا سک سکاندی کول - کئی عمر وہا کر لاندی کول
 لا دامن میں ہن بانڈی کول - نہ تھی توں بے وفا سائیں

سے لطف خلیق الاون دا - سٹ چالا دل رنجاون دا
 نہ رکھو طور ستاون دا - نہیں چنگا جور جفا سائیں
 کرد اجڑی جھوک آباد میڈی - تقصی مونجھی دلڑی شاد میڈی
 ایہا دل ول ہے فریاد میڈی - نال اکھیاں اکھیاں لا سائیں

بے عملی اوگن ہاری میں - ہاں کوچھی تے بدکاری میں
 توڑیں عشق فہور دی ماری میں - میڈی لاج چا دامن لا سائیں
 بے میں ورج بھل خطا سائیں - چا کر ہن سید عطا سائیں
 ہاں توں بن دست بے پاسائیں - میڈا شاہد پاک خدا سائیں

سید خیر شاہ -

سید خیر شاہ دا تعلق گیلانی سادات نال ہئی تے آپ دا خاندان اُدوج شریف توں اٹھی تے تونہ توں ست میل کے فاصلے تے وتی گھالی ورج آباد تھیا۔ اے خاندان حضرت دین پناہ سئیں دا مرید ہئی۔ ہن کتے اے خاندان اپنے پیر کے علاتے ورج اُدوج توں لڈ آیا۔ سید خیر شاہ نے ۹۰ سال دی عمر پائی ہئی تے اٹھاں دا سال وفات ۱۳۱۲ھ ہے۔ ایں طرح اٹھاں دی تاریخ پیدائش ۱۸۱۲ء بتدی ہے۔ پرونیس ظاہر توں سوئی مرتبہ کلام خیر شاہ ہن تاریخ کول تسلیم کریندے۔ آپ نے ابتدائی تعلیم مسجد کے امام کنوں حاصل کیتی۔ قرآن شریف پڑھن کے بعد عربی فارسی دا درس گدھونے تے گلخان بوستان پڑھی۔ آپ بچپن توں ہی دنیا داری توں دُور رہندے ہن۔ سید خیر شاہ کے زمانے ورج سرائیکی علاقہ ورج صوفیائے کرام دا بہوں ہوکا سکے ہا۔ حضرت خیر شاہ دی تعریف دے رنگ ورج رنگ گئے اور درویشی اختیار کر گدھی۔ (اگلے صفحے پر)

حضرت خیر شاہؒ زیادہ تر کافیاں تے بڑو پڑے لکھین۔ انھن دے کلام و ترجہ صرفیا نہ خیالات اور خاص طور تے مدد
وحدت الوجود دا زور ہے۔ آپ دنیا کوں یک مراضی تے ختم تھی و نین والی شے آکھتے ایندے جادو کنوں بہن دی
تلیقن کریندن۔ انھن دے زبان و ترجہ سرائیکی ملاتے دے بہوں سارے بے رٹوڑ ملوڑ ساٹھے آبدن۔ اور اپنے
کلام و ترجہ ہمیشہ مقامی حوالے اور تل و سببی تشبیہات استعمال کریندن جنڈے وجہ توں انھن دے شاعر کا داحسن
ورجیے تے موضوعات و ترجہ رنگ آمیزی تھی اے۔ نمونہ کلام

دو پڑہ

عمر و نجا سوسبت پڑھیں خود سبت مول نہ آلو
جوڑ پکا کے فاضل بنیو نہ صبح جوڑ پکایو
راہ نما و کس و ترجہ بنیو دل گمراہ بنایو
خیر گئی برباد جیاتی حاصل کبھ نہ پایو

دو پڑہ :-
عاشق مشق معشوقاں دے و ترجہ نت رہن ہمیشہ راضی
اکھ تیر و بنے لنگھ چیر جگر کوں غنر مارن غنرے غازی
خوش رہن معشوق معشوقاں تے اور دیکھ نیاز نیازی
حقیا خیر نکاح دیں دادل و ترجہ آپ بنیا خود قاضی

کافی :-
چھک پش دی پاڑ تپال کئے۔ پچھیں راز لہیں و پنج حال کئے
ایہا پاڑ اور ٹھی لائی ہی۔ بوٹی جند دی جوڑ سکائی ہی
اندھی دل نہ کہیں رجائی ہی۔ کڈھ آپس آپ کوں جال کئے
یک دم کے نال مکان تیدا۔ کتھو بے دم بیا مکان تیدا
کتھال رہیا مکان جہان تیدا۔ سٹ دعوے خام خیال کئے
ایہا سمجھ تیدی گمراہی ہے۔ ایہو فعل تیدا بے جا ہی ہے
گذر عمر گئی اجانی ہے

نہ سمجھ پایو توں ایس حال کئے ۱۸

بی بی جنت مائی۔

الماح بی بی جنت مائی شہر نرید چا چراں شریف دی رہن والی و پڑی نیک تے اللہ والی خاتون ہی

آپ نے ست حج کیسے مانے۔ بی بی سین محبوب الہی حضرت خواجہ خدا بخش دی خلیفہ ہیں۔ آپ نے فارسی
پرستان تیں تے قرآن شریف مولوی خورشید صاحب کنوں پڑھیا ہئی۔ مائی جنت سرائیکی زبان دی شاعرہ ہیں۔
آپ نے ۱۲۲۵ء مطابق ۱۸۱۱ء چا چڑھاں شریف دتھ دنات پائی۔ جنت مائی کوں اے شرف دی حاصل ہئی کہ انھوں
حضرت خواجہ غلام فرید جنت کوں جدیں لاکھڑا یاتے پالیا پوسا۔ حضرت خواجہ فرید سیں واسطے جنت مائی دی لکھی
سہڑی لولی بہوں مشہور ہے۔

جیرے میڈا ڈمھوں مولہ رُی - جانی معند سندھو دا ہے ڈھولہ رُی
میکوں مرشد رنگ لاتے رُی - رنگ لاتے دہر چاتے رُی
بھل غیر غرور دی طاقتے رُی - تقیا دین ایمان سمولہ رُی

لکھ جند رُی پیر توں گھولائے رُی - تقی مست و لاحق بولائے رُی
معن مرشد من دتھ بھولائے رُی - پا پریت پریم دا چولا رُی
جند جنت حدتے کیتی رُی - رس رنزد و حدت دی پستی رُی
اینویں ہاری بازی جیتی رُی - دسریا دل کوں غیر دارولہ رُی

۱۹

دائی بھاجیل حفظائی۔

دائی بھاجیل حفظائی کوں دی اے شرف حاصل ہے کہ انھوں حضرت خواجہ فرید سیں کوں
بچپن دتھ کھڑا یاتے کھیر پلایا۔ آپ اول دیلے دے مشہور طیب حکیم محمد کبیر خان شاکر دے گھر ۱۸۰۰ء دے تیرے
تیرے پیدا تھے۔ شعر گوئی آپ کوں بچپن توں شوق ہئی۔ حفظائی آپ تخلص سرنیدے ہیں۔ آپ حضرت خواجہ
خدا بخش دی فرید ہیں۔ آپ نے ۱۸۴۰ء دتھ دنات پائی۔ دائی بھاجیل حفظائی دیاں لوریاں خامی شہرت
رکھدن۔ سرائیکی لوری دالمونہ۔ لوری اوج دی شہر فرید اور کوٹ محسن دتھ لکس تے مرتدے چٹائی دیندی آکے۔

الا اللہ دی جوت جگانواں - لولی ڈیواں لال کوں
محبوب مٹھل دے ہال کوں - ننڈ ہے قطب کمال کوں
فریدن سیں بھجال کوں - حفظائی دیکامن ہال کوں
جند پیا جویں حق دماشتق! عرض آکے ذوا بجلال کوں
الا اللہ دی جوت جگانواں - لولی ڈیواں لال کوں
عشق دے ایں پہوان کوں - محبت دے سلطان کوں
مرشد جمل جہان کوں - حفظائی پیر مضاں کوں

مانٹریں جند جو اٹی جانی - عرض ہے رب جہان کوں
 الا اللہ دی لولی جگانواں لولی ڈیواں خورشید کوں
 فخر جہاں دی عہد کوں عالم حافظ سعید کوں
 سوہنے پیر فرید کوں حفظانی دی امید کوں
 پنکھا لوڈاں لولی ڈیواں - لاج ہے رب حید کوں ۲۰

حاجی ٹالپور -

آپ نے سبیدہ تے مزاجیہ ڈوں طرح دی شاعری کہتی ہے - محل فقیر نے دی حاجی ٹالپور توں متاثر تھی
 تے اٹھاندے ڈوہڑیاں توں ڈوہڑے کھے ہن - محل خان دا دور ۱۸۱۰ء - ۱۸۲۹ء ہے - حاجی ٹالپور اٹھاندے
 بزرگ معاصر معلوم مقبذے ہن -

نین میڈے دن رین سببن از عشقت خواب نہ خفتے
 کیتے یار بیدار تہوں نت شوقوں رہن شگفتے
 عہد اے ایتادہ تنان کوں کیا سایہ کیا تفتے
 کرن کشال وصال ڈیکھن کوں جاگن لعل نہفتے
 ہم ارواح تیدے ارواح سیتی اٹھ روز مشائے خفتے
 نہیں شگاف تقیرن کوں سوزن بیچ صلح سو شفتے
 حال حاجی توں دلبر باجھوں بادگراں بیچ نہ گتے ۲۱

محمد محسن بیکس -

محمد محسن بیکس حضرت بیدل فقیر سندھی کے پتر ہن - آپ بیدل فقیر دی ڈوہڑی زوال کنوں
 ۱۸۶۹ء وچ پیدا تھے - آپ نے مشہور عالم دین اخوند عبد اللہ توں علم حاصل کیتا - آپ نے عمر بھر شادی
 نہ کیتی - آپ کوں حضرت شہباز قلندر تے صوفی عنایت اللہ شہید نال وڈی عقیدت ہی - اٹھاں دی شان وچ
 نظاں دی آپ نے لکھین - بیکس اپنے والد بیدل فقیر کوں اپنا پیر و مرشد منین -
 بیکس مرشد بیدل جیسا ہر دے تادم وچ دوست ملاکے
 آپ دینی علوم وچ بہوں شجھ بچھ رکھ کے ہن - آپ دا کلام لقون تے معرفت کے مفامین نال پُر ہے -
 آپ دی ساری زندگی فقیری درویشی تے انان دوستی دی تبلیغ وچ گزری - بیکس فقیر نے سندھی سرائیکی
 تے فارسی زبانان وچ شاعری کیتی - سرائیکی وچ آپ نے ڈوہڑے تے کافیاں اکھیاں جھاں دا موضوع

تصرف تے حسن و عشق ہے۔ ۱۸۸۱ء ورج عین نیگرپ ورج فوت تھے۔ آپ دامزار روپڑی ورج ہے۔

ڈوبڑے

راغبہ سائیں پھوڑنہ جائیں میں ہاں تیدی گولی
میڈے من کوں بھانڈی ہمیشہ مٹھی تیدی کابولی
بیکس بے دس کیا کرے جو برا چالائی ہولی

آئی بہار گئی خزاں گل پھل تھے سب سادے
تن طنبور اگول سمجھ تاروں روح رباب دجاو
بیکس مرشد بیدل جیہا ہرک تادم ورج دست ملاو ۲۲

غلام قادر قریشی۔

غلام قادر قریشی موضع لابرستان کے رہنے والے ہیں۔ آپ واسلہ نسب حضرت بہادر الدین زکریا علیہ السلام
نال ملدے۔ آپ ۱۸۲۶ء ورج پیدا تھے۔ مولانا غلام قادر قریشی بہوں وڈے عالم دین تے قادر الکلام شاعر
ہن۔ آپ فارسی تے سرائیکی زبان ورج شعر آہکے ہن۔ کافیاں۔ ڈوبڑے قول علاوہ آپ دامعراج نامہ۔
تولد نامہ۔ انھوں دیا شعری وڈائی دیا یادگار اے۔ تولد نامہ ۱۳۱۵ء مطابق ۱۸۹۲ء ورج مکمل تھی۔ تولد نامہ
بک طویل مشوکی ہے جنیدے ورج حضور نبی کریم صلعم کے ورور مسعود دامعفل بیان آکے۔ تولد نامے کے اشعار
دی تعداد ۱۵۷۲ ہے۔ اس طویل نظم ورج حضور دی شان۔ شجرہ نسب۔ حضرت عبداللہ دی شادی۔ حضرت
بجلی آمنہ سین کے خواب وایمان ول آپ دی ولادت باسعادت دا تذکرہ۔ بجلی حلیہ وایمان آپ کول
گھنٹن۔ حضرت بجلی خدیجہ دی آپ نال شادی۔ ہمبر اسود دا واقعہ۔ غار حرا ورج آپ دی عبادت تے
وحی کے نزول دا واقعہ بیان کیتے گئے۔ غرض آکے تولد نامہ سیرت پاک کے موضوع اُتے بک شاندار شعری
شایکار اے۔ ایندے بک بک شعر ورج غلام قادر قریشی دی حضور صلعم نال محبت تے عقیدت جھلکدی
اے۔ اس قول علاوہ تولد نامے کول آکے دی معلوم تھیڈے کہ غلام قادر داسیرت تے مطالعہ بہوں زیادہ
ہی۔ تولد نامے کول نمونہ۔ آپ دی جبر اسود کے معاملے تے معاملہ نہیں دا بیان۔

شور ہو یا ورج خلق۔ امین۔ آیا بھل محمد۔ امین
جبر کعبہ حکم کر لیسے راضی۔ ہرے اور اس اڈا قاضی
سرور آپنی چادر آ۔ اتے زمین وچھائی چا
جبر اسود سرور عالم۔ چادر ورج چا رکھیا بے غم

فرمائیس انون چار جوان - ہر قبیلوں یک جوان
 پکڑن چار گوشے چاروں - ہر ابروسن ورج قدرت سے
 خورش ہونے ہر چار گروہ - واہ کیا حکم ہے پر شکوہ ۲۳
 مولوی غلام قادر قریشی دا برات نامہ دی اپنے وقت ورج کافی مقبول ہے۔ آ برات نامہ ۱۸۹۹ء ورج شائع
 تھا۔ اس برات نامہ ورج اشعار کے نال نال آیات قرآنی وی ورج کیتاں سخن۔ برات نامے دا آغاز
 افغان اشعار توں تھیندے۔

گونا گون ثنا الہی حمد شماروں باہر - لائن حضرت اوس صنم سے ہر دم آکھا ظاہر
 نال نرم انفال تمامی عالم بوتلوں - خود حضرت انسان نواز نیش بڑے تکیم فرزندوں
 پھر احمد مختار کتیس وہ اس لہجہ اختیاروں - حکم لولاک بلند کیتا اوس نال شرکت اظہاروں ۲۴

چھتو سانگی۔

چھتو فقیر سانگی ضلع لاڑکانہ کے دسوں وان ہن۔ آپ دا اصلی نال فقیر مولا داد ہے۔ آپ وقت
 کے سانگی ہن۔ چھتو فقیر سانگی بنگلہ محبوب جی گوٹھ تعلقہ میردخان ورج سال ۱۸۲۲ء ورج جیسے۔ آپ دا
 پچھن ہس دست ورج گنریا۔ آپ نے ابتدائی تعلیم دینی مدارس وچوں حاصل کیتی۔ چھوٹی عمر اں کنوں ہی آپ
 کوں بزرگان دی صحبت ورج ورن دا بہوں شوق ہے۔ آپ نے ہس شوق سے جتوں یک اللہ کے بزرگ
 میاں عبدالرشید شاہ دی صحبت اختیار کیتی تے انھوں کے مرید تھی گے۔ چھتو فقیر سانگی نے ساری جاتی فقیریا تے
 درویشی ورج بسر کیتی تے چھیکڑ ۱۳۱۱ھ مطابق ۱۸۹۲ء ورج ۷۵ سال دی عمر گزار اللہ سس کوں پیارے
 تھی گے۔ ۲۵

چھتو فقیر سانگی یک اللہ کے رنگیے ہوئے بزرگ تے بالکل شاعر ہن۔ آپ کے کلام ورج سادگی۔ سوز تے دلچسپی
 دا رنگ رنج رنج تے بھر یا ملدے۔ سندھی کلام کے علاوہ آپ کے سرائیکی کلام ورج بھر۔ بندے بڑو پڑے
 بہوں دل چکوں ہن۔ آپ بڑو پڑیاں ورج سوائی دا بہوں جا استعمال کریدن۔ کلام ورج رولنی تے سچے جذبات
 دی اصلی عکاسی دسدکا ہے۔

عادت میڈی دل کو آہی صحبت یار سمن دی — تلکوہ بڑکیمین دی
 جفاں کتھو قرار نہ آوے ہرگز جانکن دی —
 نشے وار تہا بڑے نیناں تھے پستی من من دی —
 گھنٹے نال غلام سرنیدی یک چالے ڈھونڈی دی —
 شوق جیتے کوں یار سمن دا بھر پیوار بھمن دی — تلکوہ بڑکیمین دی

تیز سے مُرکن با قبول محبوبا سائیں میں مسانہ مردا
 عرض نہ کردا
 اہیں اکھیاں دی تاب کنوں میں دور توں ڈاڈھا ڈردا - عرض نہ کردا
 باری بار برہ بجائی ساکوں توں دلبر ہیں بے دردا - عرض نہ کردا
 شوق چھتے کوں طلب تماڈی میں مردا قسم پرورد
 عرض نہ کردا -

شاہ محمد دیدڑ

آپ گروٹھ دیدڑ (قبر) کے رہن والے ہیں۔ مشہور شاعر حسین فقیر دیدڑ کے ڈوٹرے ہیں۔
 آپ دی پیدائش ۱۲۲۹ء مطابق ۱۸۲۰ء تھی۔ بہوں ذہین، حلیم اتے سبم الطبع ہیں۔ انہاں کے درویش
 صفت نانے انہاں دی خاص تربیت کیتی۔ قرآن شریف انارسی اتے عربی پڑھینے۔ درس تدریس واسلہ
 شروع کیتوں تان پرے پرے کنوں لوک نیغس حاصل کرن آون لگے۔ فقیر خیر محمد ہبانی نال ڈاڈھی دل
 ہانے اتے ڈوہیں ہک بے کے بغیر نہ رہ سکدے ہیں۔ اتے انھاں کے وصال تے ہک درد بھری کافی اکھونے
 ایجھے قادر الکلام اتے پُر گو شاعرین جو جیڑے ای مشاعرے دتج دینن ہا مشاعرہ لٹ گھنن ہا۔ ہک
 پتر جمیرنے جیڑھا پنج سالان بچھوں فوت تھی گیا۔ آکھیا دیندے جیڑے آپ کے نانا حسین فقیر۔ بہریں
 وصال پاتا تان انہاں دا گوڈا جٹیا پویا ہا۔ شاہ محمد آکھیا "نانا سائیں! تان تان ساکوں جھوڑی
 دیندے دے پر دیندے دیندے اخیر باقی ایہہ چنٹا فوت ہے کیتا۔ لوک کیا آکھین فقیر دامن ویلے ایہہ حال
 تھی گئے۔" ایہہ آکھن دی دیر پٹی جو حسین فقیر دا گوڈا سدھا تھی گیا۔ آپ دی وفات ۱۳۰۹ء مطابق
 ۱۸۹۲ء تھی۔

آپ سرائیکی اتے سندھی کے قادر الکلام صوفی شاعرین۔ کلام تاثر نال بھریا پویا ہے۔ رواں طبیعت
 ہانے اتے ہر موضوع تے شعر آکھے نے۔ کلام اوج نامحمانہ رنگ دی مددے اتے حمازی عشق دارنگ دی۔
 شاہ محمد دے ہک شاعر محمد حسن کے ہک کتبے موجب آپ دی وفات رمضان المبارک دی ۱۴ کون خیس
 دی ڈیہنوار تھی۔

سی حرفی وچوں انتخاب۔

الف اللہ کے نام تے - میں مغل سائل سام تے
 انبیہ بے کس بے آرام تے - کر کر م ننگے ناکام تے
 اس حفت دیکھ فقیر کوں - آکر آزاد اسیر کوں

ب بندہ ہاں قیں شاہ دا - کولں پر جھلا میں بے واہ دا
 تھی بربر میں بے راہ دا - ترڑھ درد ڈکھائی بڑاہ دا
 اس حفت وکھ فقیر کولں - آکر آزاد اسیر کولں

بڑو پڑو ۱۰ - یار تادے درد وکی بردی پُربیت پاچی تھیال بے تک جیال
 ہوسال ہر دم حاضر خدمت پیر سبھن دھوپیاں بے تک جیال
 رکھال محبت من ورج ایجھی کوک کرین ریاں بے تک جیال
 رشتے محبت واسے میں چاہ ساہ اندر بیہسیالں بے تک جیال
 شاہ محمد شاہ تادیاں رکھال یاد حدیثاں بے تک جیال

میر علی مراد خان تالپور مجروح -

میر علی مراد خان میر سہراب کے فرزند بن۔ آپ ۱۸۱۵ء ورج پیدا تھے۔
 میر سہراب خان دی وفات کے بعد ریاست دی حکمرانی وصیت نامے کے مطابق وڈے لڑکے میر سہم خان کولں ملی
 کہو مرصہ بعد میر سہم خان دی چارلس نیپٹرنال نہ بنی۔ کیونکہ او انگریزاں کولں غاصب سمجھدے ہن۔ مجبوراً انھال
 کولں میر علی مراد سے سپرد تخت و تاج کرنا پیا۔ میر علی مراد انگریزاں دی طرف داری کریندے ہن۔ مگر بعد
 ورج انگریز سرکار نال دی انھال دی ان بن تھی گئی۔ میر علی مراد کولں تعلیمی ترقی دا بہولں شوق تھی۔ ادھر ادھر
 تے موسیقی کے دلدادہ ہن۔ فارسی۔ سندھی تے سرائیکی زبانوں ورج شامری کریندے ہن۔ آپ نے جنوری
 ۱۸۹۲ء مطابق ۱۳۱۱ھ وفات پائی۔ انھال کولں کربلائے معلیٰ ذمن کیتا گیا۔ ۲۸
 نمونہ کلام -

کافی

ازج عید سرگھر یار دے - آمل میڈا دلدار دے
 رت آئی مانگھ بہار دی - بیلیل ہزار پکار دی
 ساکوں تانگھ ہے دلن یار دی - گل پھل نظر ورج خار دے

پھل ہار پا کے سبیلیاں - سہجوں پھرن ار بیلیاں
 میں مٹھڑی میل کھیلیاں - نی بھاندا ہار سنگار دے
 بن دید کیرھی عید ہے - بن یار عیش بعید ہے
 دوئی دا درد مزید ہے - گویا عذاب النار دے

سکھستیاں کنٹھے والیاں - اسان بڑکھیاں راتیں جالیاں
مہر و ج درد دیاں پالیاں - ہک دل تے درد ہزار وے

فقیر والیڈنو۔

فقیر والیڈنو شکار پور کے بلند پایہ شاعر تے عالم دین تے عارف کامل گزرین۔ آپ دی پیدائش ۱۲۳۱ھ وچ تھی۔ آپ نے شکار پور کے وڈے مفتی استاد کنول دین دی تعلیم حاصل کیتی۔ دینی علوم کے علاوہ علم جفر تے نجوم وچ وی وڈی دسترس تھی۔ وڈی سخی طبیعت دے مالک ہن۔ کوئی سوالی درتوں خالی نہ دیندا تھی۔ عبادت تے مطالعہ دا بہوں شوق رکھدے ہن۔ ۷۵ سال دی عمر وچ منقر بیماری دے بعد شکار پور وچ ۲۳ ربیع الاول ۱۳۰۷ کوں وفات پاتی۔ شیخ حاجداد صاحب شکار پوری نے وفات دی تاریخ ایں مصرعے تہل کڈی۔

”شاہ دیدم فقیر در فردوس“ ۱۳۰۷ ۲۹
آپ نے معموراً غلام فارسی تے ہاتھی سندھی سرائیکی وچ یادگار چھوڑے

کافی

ساڈھی دڑھی کھس گدوئی	-	تیکوں ترس نہ تل دا پیوئی
درد یار برائے کھیاں	-	دس کنول میں بے دس رہیاں
گاہیں آکھن کنول دھیاں	-	بڑا بڑھا باربرہ دا بڑتوئی
راتیں بڑھیاں تات تہا بڑی	-	ہر گھڑی مصیحتات تہا بڑی
دائی وصل دے وات تہا بڑی	-	بڑا بڑھا ظلم ظلم کتوئی
شہر دی خواری میں سر تے چاتی	-	بے دردا تیکوں کل نہ کاٹی
کرمیں لکھی بھوگن آئی	-	ساڈا ناحق روح رنہوئی
چار بڑپاڑے جو بن جوانی	-	ہیں دے نال بقائیں جانی
آخر ہسے نال اسے ربانی	-	پچھے کیوں برہ بچھوئی
اگن واسے بے اد پیارا	-	ورہ تہا بڑی کیتا وارا
حال سر اندازن وچ سارا	-	ساڈا ناحق روح رنہوئی

مینگھو فقیر۔

مینگھو فقیر سیں غلام حیدر فقیر کے سب توں وڈے بال ہن۔ آپ ۲۷ رجب المرجب ۱۲۲۲ھ وچ ایں جگ وچ آئے۔ اپ داناں جیب اللہ ہی۔ ہک بڑپنہ ہک مجذوب درویش فقیر غلام حیدر دے ہرے

تے آیا۔ اور نے ننڈے بال کوں دعا ڈرتی تے اکیس کہ ایس بالی کوں مینگو کے نال سڈیا کرد۔ ہوں بڑی پتہ توں
آپ واناں مینگو پئے گیا۔ مینگو فقیر ظاہری تنیم حاصل نہ کر سگئے پر اکیوں باطنی فیض اپنے والد صاحب کنوں
حاصل تھیاتے تے آپ نے اپنے والد کے وصال کے بعد انھوں دی گری سمجھائی۔ مینگو فقیر ہر دیے سرستی دی کیفیت
دعہ رہندے ہن۔ آپ صوم ملوہ کے بے حد پابند تے ہوں رحم دل تے بے حد سخی طبیعت کے مالک ہن۔ مینگو
نے ۸۰ سال دی عمر وچ ۱۲، ربیع الاول ۱۳۱۳ء کوں وصال فرمایا۔

مینگو فقیر دی شاعری وچ ہمہ اوست کے جا جا ٹھٹھے آندن۔ آپ یک حال صفت صوفی شاعر ہن۔ کلام
دعہ قرآنی آیات تے احادیث کے مفاہین کوں دی وڈی مہارت تے شوق نال درتندے ہن۔ آپ دا کلام
اندر کے انسانی جذبیاں تے روحانی رنزاں دا سنبالو ہے۔ کلام وچ تلمیحات دا چرکھا استعمال کرنیدن۔ ایس
توں علاوہ مقامی علامتاں تے لوک داستاناں کے حوالیاں نال دی صوفیانہ مفاہین دا بیان انھوں دی شاعری
دعہ ملدے۔
دکانی،

بڑیکھو بار برہ دا باری ہے - سر عاشقاں کے اظہاری ہے
بڑیکھو چاک پوشاک چودھاری ہے - او اکی صاحب تخت ہنراری ہے
بڑیکھو شاہ حسن تے شکاری ہے - مارے تیر کمان کناری ہے
بڑیکھو خراب زینما زاری ہے - وچ مہر کے تھیا دپاری ہے
بڑیکھو مالک ملک مختیاری ہے - جیوں کر بل تہل تیاری ہے
بڑیکھو مینگو منجھ داری ہے - سارا نور جمال جباری ہے۔

پیر رشید اللہ شاہ -

آپ پیر رشید الدین کے پتر ہن۔ آپ دی پیدائش پیر مجنڈو گھوٹ ۱۸۶۰ء وچ تھی۔ آپ
کوں عربی فارسی سندھی تے سرائیکی آتے کافی عبور رکھدے ہن۔ پیر رشید اللہ شاہ عرف پیر سبب خلافت والا رشید
سادات سڈویندے ہن۔ انہاں سرائیکی کانیاں لکھن۔ تعریف انھوں دا خاص موضوع ہے۔ حقیقت تے مجاز بڑو ہن
انگ انھوں کے شعراں وچ ملدے۔ آپ نے اپنے والد ماجد کے مکتب کوں مدرسہ بنا ڈتا۔ جنیدے صدر معلم مولانا عبد اللہ
ہن۔ آپ کے کلام دا یک تلمی نسخہ موجود - ۳۵

کالی :- جادو لاکے جادو یار - روح رنجیلو رادل یار
حسن مشق کوں آگ وچ کر کے - دیدال دونالیاں برسر بھر کے
دھشت ڈو کے دل کوں ڈر کے - تن میڈا کر تا بیدار
دبر دڑی دسرت کتوئی - دنک دھرو دا گھت کتوئی
نال نیناں کے ناز نتوئی - پاکے کبل ڈھون دھار

سید رشید الدین -

آپ پیر محمد یاسین عرف پیر روٹھے واسے پتر بن۔ آپ گوٹھ تلاء خلع لارکانہ
۱۲۵۲ھ ورج ہے۔ سلسلہ نسب حضرت علی کرم اللہ وجہہ نال ورج رلدے نے۔ پھوٹی عمر ورج ای بزرگی
کے آثار پائے دیندے ہانے۔ اپنے ابا ہوراں اتے مرشد کے نال ذکر نیکر ارج مگ گئے۔ وڑے عبادت
گزار بن۔ درود و نیغے اشراق تہجد وغیرہ دی دی پابندی رکھندے بن۔ ۶۳ سال دی عمر ورج اللہ کوں
ورج پئے۔ ہنچ پترتے چار دھیاں ہانے۔

آپ دی سرائیکی کانیاں معرفت دیاں کانیاں بن۔ جا جاتے قرآنی آیات اتے احادیث دے
حصے نظر دن۔ وحدت الوجود انہاں دا خاص موضوع ہا۔ حقیقی عشق دارنگ چرکھا انہاں دے شعراں ارج مکہ
دکانی،

پڑیکھ حسن سارامعوش گیا -	خدا جان عشق تھیا امام
دشتری میڈی دست کتونی -	گھت کے زلف دی دام
نہم مقل سب پھوڑ گیا -	ہن میں ست مدام
دنیا ورج تھی گئی سب -	حسن صلا یا مکام
ظاہر باطن ہر منظر ورج -	الف ریبہ گیا لام
وحدت خوالا وہم گھٹال کر -	مارنبی ورج مام
ذاتی دے ورج ظاہر ہوئی -	امدیت اسلام
سمجھ سید رنر سوٹھے دی -	نہیں نہ تھیسے نظام
ہر سو دے ورج ہر سب ہوئی -	غیر گیا کل کام

سید مہری شاہ -

آپ ۱۸۲۸ء بلند شاہ نھر پوری دے گھر ہے۔ فارسی تے عربی تے عبور رکھندے بن۔
”مثنوی معنوی“ دا درس بڑنیدے بن۔ انھن دے کلام ورج حدیث پاک دے ٹکڑے ملدن۔ کانی دے مقبول
اتے مشہور شاعر بن۔ شعراں ارج دنیا دی بے ثباتی اتے حیاتی دی ناپائیداری دے مفامین دل چھکریں انداز
ارج ملدن۔ آپ دی وفات ۱۹۵۸ء ورج تھی۔ ۳۱

دکانی، - میں بند ابردا دردا - دربان تنہن دلبردا
سہندا سالت نیں کب ساٹل - گھوٹ گھوٹ گھوڑ نیناں دا کھال
مکڑے باجھول مردا

دھڑے دام زلف دھار پوئی - محکم میخ مدفع مار پوئی
 خم خم دار خنجر دا
 چارے جوڑ جھٹاں چا جوڑن - کریاں پا کلجہ سہوڑن
 جوہر دار جگر دا
 دامن دست تیزے دتج دامن - معری منت مشتاق ملازم
 نائب ناز نظر دا

حضرت خواجہ غلام فریدؒ

حضرت خواجہ غلام فریدؒ پوری سرائیکی شاعری دا سنگار ہن۔ آپ دی فلکی دڑائی تے فنی کمال
 کول سرائیکی شاعری کے ہزار سالہ پنڈھ دا حاصل تے ارتقائی ٹور دا اگھ منیا ونڈے۔ حضرت بابا فرید مسعود شکر گنج نے
 صدیاں پہلے جیڑے دن دی حٹر پاڑ لاتی ہئی۔ حضرت خواجہ فریدؒ نے اونکوں پال سانجھو کے ہک پھل در۔ گھائی
 پھاں والا درخت بٹرا ڈتا۔ اس بڑے آکھن دا مطلب ہے کہ سرائیکی شعری ادب دا فرید دی نگر اور کلام دتج
 آتے نتارا تعیندے۔ آپ کے کلام دتج زبان و بیان دا سنہرپ دی تے ہک دڑے شاعر دی فنی عظمت دی۔
 حضرت خواجہ فریدؒ نے سرائیکی زبان دا ادب کول ہک نویں سبھاں بنشی ہے۔ ایندے دتج کوئی شک نیں کہ
 ایں زبان اور ایندے شعری ادب دی سب توں وڈی سبھاں حضرت خواجہ فریدؒ ہے۔

حالات زندگی

حضرت خواجہ غلام فریدؒ ذات کے کور بکہ ہن۔ اور بقول حضرت خواجہ فریدؒ "من نے گویم کہ
 کور بکہ سانج است از قوم ابڑہ یعنی کور بکہ فنی الاصل ابڑہ است"۔ آپ دا خاندان پہلے سندھ دتج آباد ہئی مگر
 نواب معن خان عبوتج دی درخواست تے آپ کے بزرگ کوٹ معن شریف تشریف گمن آئے تے ریاست پاملپور
 کے بہت ودھائے۔ آپ دا خاندان دینی علوم اور روحانی فیوض و برکات دا مرکز ہئی۔ قاضی نور محمد شمس۔ قاضی محمد علی
 حضرت خواجہ خدا بخش شمس جہاں شہقیان نے معن کوٹ کے چھوٹے جیسے تہجے کول دینی علوم دا مرکز بنا ڈتا۔
 پرے پرے توں دڑے وڈے عالم دین افضال علم کے سبق پڑھن آندے ہن۔ ایہو چک حضرت خواجہ سلیمان توفیقی
 کول دی معن کوٹ چک آئی تے افضال دی افضال تقیم حاصل کیتی۔ سکھاں کے دور دتج اسے بھاگیں والا خاندان
 کوٹ معن توں اٹھی تے دریا کے بڑو جھے کھنڈے تے لڈ آیاتے چاچڑاں شریف کول ایں طرح سرائیکی ادب دی
 جینج کے سہرے حضرت خواجہ فریدؒ شمس کے دم قدم نال عزت ملی۔

حضرت خواجہ غلام فریدؒ دی ولادت منگل کے ڈینہ ۲۶ ذی الحجہ ۱۲۶۱ھ دتج محض حضرت بابا فریدؒ
 مسعود گنج شکر کے جڑے دا دی ایہو ڈینہ ہے ایں کیتے آپ داناں غلام فرید رکھیا گیا۔ آپ دا تار بھنی

ناں خورشید عالم" تجویز تھی۔ آپ بچپن توں ہی فقیری تے درویشی مزاج رکھدے ہن۔ پہلے ذہن تے سمجھو دار ہن چار سال دی عمر وچ اماں سین فوت تھی گئے تے اٹھو سال دی عمر اں وچ اباسیں جدائی بڑے گئے۔ اماں ابا دے بعد آپ دے وڈے بھرا حضرت خواجہ فخر جہاں شہ نے آپ دی تربیت کیتی۔ اوں وقت دے وڈے علمائے دین کوں فرید سوہنے دی تعلیم و تربیت واسطے مقرر کیتا۔ خواجہ سٹیس نے چھوٹی عمر وچ قرآن کریم دی حفظ کر گدھاتے عربی تارسی دے علوم تے کافی عبور حاصل کیتا۔ آپ نینگر پور وچ ہی عبادت تے شب بیداری دی طرف بہوں زیادہ مائل تھی گئے ہن۔ آپ نے اپنے وڈے بھرا حضرت فخر جہاں دے دست مبارک تے بیعت کیتی اور وڈے بھرا تے پیر و مرشد نال محبت تے عقیدت مشق دے درجے وچ داخل تھی گئی۔ ایں طرح آپ نے جدیسی لاسی مشق و معرفت تے لغوت و طریقت دی چھوٹی وچ اکھ کھولی۔ آپ کوں پٹنگھ جھانوں والیاں دانیال مائی پھاپھل حفظائی۔ تے مائی جنت دیاں جیساں زنانیاں ہن۔ جیڑی لوریاں دی اشعار وچ بڑی دیاں ہن۔ ایں طرح آپ نے سلوک دی راہ دے پندھو کیتے۔ ۱۲۸۸ء وچ حضرت فخر جہاں سٹیس دے وصال دے بعد منقب سجادگی تے رونق افروز تھے۔ یکسوئی حاصل کرن کیتے آپ نے اٹھارہ سال تیں روہی دے وچ قیام فرمایا۔ خلوت پسندی۔ کم خورگی۔ کم گوئی۔ شب بیداری۔ رحمہدی۔ تواضع اور انکاری آپ دیاں اہم صفات ہن۔ آپ بہوں سخی طبیعت دے مالک ہن۔ آپ ۲۱ شوال ۱۲۹۲ء وچ اپنے اسی ساتھیوں نال حج تے تشریف لگن گئے۔ حج تے روانگی کنوں پہلے آپ ملتان۔ لاہور۔ دہلی وچ تے اولیائے کرام دے مزارات تے حاضری ڈتی تے ول لوں دا سفر کیتا۔ حضرت فرید نے ترے شادیاں کیتیاں۔ ہک شادیاں چاچڑاں شریفین وچ۔ ہک ملتان تے ہک روہی والی جی جی نال۔ چاچڑاں والی جی جی توں ہک باٹریا تے پتر حضرت خواجہ محمد بخش نازک کریم سٹیس پیدا تھے۔ ۳۳

حضرت خواجہ فرید سٹیس مروت اور محبت دے پیکر ہن۔ آپ کوں سیر و سیاحت دا بڑا ڈھانٹو تھی۔ بادشاہی دے پیر ہون دے باوجود اپنی فقیری اور درویشی تے خوش ہن۔ عبادت تے ریاضت آپ دی روح دی خوشی تھی۔ لوکاں دی ثقافتی زندگی کوں بھرپور بناون دی کوشش کرنی دے ہن۔ ہر وقت کچاری وچ علمی مباحث جاری رہندے ہن۔ علماء دی محبت تے خوش تھندے ہن۔ خلق خدا دی رہنمائی خدمت تے بھلائی کوں زندگی واسطے توں وڈا مقصد سمجھدے ہن۔ ادبی اور علمی ذوق دی سرپرستی کرنی دے ہن۔ عشق خدا اور مشق رسول روہی دے ایں عظیم درویشی دا تکیہ مانن ترانن ہن۔ عبادت توں بچیا وقت آپ زیادہ تر مطالعے اچ حرف کرن دے۔ حضرت خواجہ فرید نے اپنی زندگی ایں طرح بسر کیتی کہ زندگی دا حق ادا کر ڈتا۔ آپ نے ۶ ربیع الثانی ۱۳۱۹ء مطابق ۲۲ جولائی ۱۹۰۱ء مغرب دے وقت وصال فرمایا۔ "چار مٹھی لہ و کتاب شراب" توں تاریخ وفات نکلدی ہے۔

حضرت خواجه فرید سیس دی شہنشاہت یک گھاٹی چھاں واسے درخت دی کار ہی۔ جنیدی ٹھڈی ٹھڈی چھاں
 دتج لوگ سکھ دیاں ہیلان بعضن ہا۔ معود حسن شہاب آہدن۔ خواجه صاحب کون علوم متداولہ سے عبور
 حاصل ہا۔ علائے دین دی آپ دے دل دتج بہوں قدر منزلت ہی۔ خدا خوف، بنی دیا محبت تے خلق خدا دا
 درر آپ دتج رنج رنج تے بھریا ہویا ہا۔ آپ طریقت کون شریعت کون خدا کینا سمجھدے ہن۔ ۳۳
 حضرت نازک کریم سیس اپنے بابا سیس دی سخاوت بارے ارشاد فرمیدن۔ "جیرے میڈے والد
 بزرگوار کون سجادگی ملی۔ لکھاں روپے دا سامان موجود ہا۔ مگر حضور نے سارا ترکہ اللہ دی راہ دتج تقسیم کر دتا۔
 اتے جیرے وی میڈے حضرت داد حال تقیاتاں میوں ورثے دتج یک چربی تیسج۔ یک مقلہ ٹوپی تے
 یک تمیض ملی۔" حضرت خواجه فرید سیس۔ مسک ہم اوتی دے قائل ہن۔ "لفظ وحدت الوجود دے حوالے
 نال خواجه فرید شیخ بائیزید لبطانی۔ حسین بن منصور حلاج۔ ابو شیخ اکبر می الدین ابن عربی دے بہوں مداح
 ہن۔ اور خود کون انھاں دا مقلد آکھدے ہن۔ ۳۶

خواجه فرید دی شاعری۔

حضرت خواجه فرید کون دی ہفت زبان شاعر آکھا ویندے۔ خاص طور آپ دی اردو سنیھی
 ہندی۔ فارسی، سرائیکی تاں اپنا یک خاص رنگ رکھدی اسے۔ سرائیکی دیوان دے علاوہ آپ نے کہے اردو
 دیوان یادگار چھوڑیا۔ ایں توں علاوہ یک چھوٹا جیہاں فارسی رسالہ نوائل فریدیہ آپ دی تصنیف ہے۔ آپ
 دے "ملفوظات" "مقابیس المجلد" دے نال مولوی کنال الدین نے جمع کیتے۔ آپ دا اردو دیوان
 شعری دنیا دتج ایں سانگے بہوں اہمیت رکھدے کہ ایندے مطالعے نال علائقائی سطح تے اردو زبان و ادب
 دے ارتقاء دا علم چھندے۔ خواجه فرید دا اردو دیوان صدیق طاہر نے مرتب کیتے تے اردو اکیڈمی
 نے ۱۹۷۲ء دتج شائع کیتے۔ آپ دی اردو شاعری وچوں بڑوں شعر بطور نمونہ۔

میں ہوں سنگ آستانہ جناب رسول کا۔ شکر خدا کہ پایا ہے رتبہ قبول کا
 اک کتہیں غلام ہوں اصحاب پاک کا۔ اک کتہیں بندہ ہوں آل قبول کا

حضرت خواجه فرید نے کہ وڈا دیوان کانیاں دا اپنی یادگار چھوڑیے۔ آپ دے دیوان دتج بڑوں سوانہتر کانیاں
 ہن۔ انھاں وچوں یک سوانہتر دی انھاں ہن جنھاں دتج کہیں روحانی داستان دا حوالہ ملدے۔ باقی یک سو
 ترناہی کانیاں مناظر فطرت۔ عشق و فراق۔ امید و وصل۔ وحدت الوجود۔ عظمت آدم۔ لفظ اور تعریف
 دے مضامین تے مشتمل ہن۔ داستانوی کانیاں دتج آپ نے جمعاں داستاناں دا حوالہ ڈتے انھاں دتج
 سسی پنوں۔ مہر ماروڑی۔ سوہنی ہینوال۔ ہیرا پنجوا۔ مول میندھرا دے حوالے موجود ہن۔ ۳۹

حضرت خواجه صاحب دیال کافیاں وی زبان زیادہ تر رولوڑ ہے۔ ایں دتج سندھی۔ ہندی بھاشا تے فارسی تے عربی دی آمیزش ہے۔ کلام دتج موسیقیت تے تفرز انتہا واسے۔ کلام دتج دریا گیا زبان دا ذخیرہ روزمرہ نماوریاں۔ مقامی علامتاں۔ استعارے ترکیباں خواجه صاحب دا زبان دانی کے کمال دا ثبوت ہن۔

تصوف۔ حضرت خواجه غلام فرید دکناشاہی داسب قول وڈا موضوع تصوف ہے آپ جا جاتے تصوف کے مسائل دا اپنے کلام دتج اظہار کرنین تے فرد کول ابن عربی۔ منور لہجہ وی داپیر دکار آہن۔ امام ابن العربی انصاری دکنری امام ہن۔ خواجه فرید کے سارے کلام دا جائزہ گھنوں تے سلوک کے مدارج۔ ہر پاسے وحدت دے کھنڈے جہے۔ تصوف کے اسرار و رموز تے عرفان و معرفت رنگ لکدے ڈسدن۔ ہر فریادشا دکناشاہی آہن "خواجه فرید حسن ازل کے پرستار ہن۔ انصاریاں نظراں دتج دنیا جہان دیکھ ہر شے حسن ازل دیکھ جہ نظر آندی اسے کیوں جو انصاریاں ایمان آہن کہ حسن ازل نے ہر شے کول گھیر لیا ہے۔ خواجه فرید وی شاعری تصوف کے چارے پاسوں مہونڈی رہندی اسے تے ایں محور توں پرے نی ہندی؟" ۵۴

ہے عشق دا جلوہ ہر ہر جا - سبحان اللہ سبحان اللہ
خود عاشق خود معشوق بنا - سبحان اللہ سبحان اللہ

فلسفہ عشق۔ حضرت خواجه غلام فرید دا اپنا ہے نلفہ عشق ہے جو عشق کول ایں جہان دیکھ سب توں وڈی قوت آہن۔ عشق انصاریاں دا دین و ایمان ہے۔ عشق کہ بلہانگ ساریاں منزلوں طے کرن دیکھت رکھدے۔ عشق کے بغیر عبادت۔ اطاعت تے معرفت کبھی وی لقیب نہیں تعیندا۔ عشق کے اندھارے کھوہ کول صداقت داسوجھلا عطا کرنی دے۔ ایں سوجھلے دتج انان اپنی حقیقی منزل تیں بکدے۔ کیونکہ عشق دیکھیرت کڈا ایں دعوکہ نی کھاندی۔ خواجه فرید کے کلام دتج عشق دیکھیر دے اشعار سب توں زیادہ ہن۔

عشق کھانگھو دسریا - زرد سڑی - در دسریا
پیا عشق اساڈی آن نلت - کئی شد بد زبر زبردی بھت
سب دسریے علم علوم اسان - کل بھل گئے رسم رسوم اسان
خواجه فرید عشق دیکھ سرمستی دتج مست ہن۔ عشق دانثہ انصاریاں دتج جھیریں مرید اڈدے۔

م قسم خدا دیکھ قسم نبی دیکھ عشق ہے چیز لذیذ عجیب
م نامح نامہی نامہی مانخ - عشق اساڈا دین ایمان اسے
ع عشق ہے ہادی پریم نگردا - عشق ہے رہبر راہ فقرا

عشوق حاصل ہے عرفان

بک واری شاعر مشرق ڈاکٹر محمد اقبال نے خواجه صاحب داکلام سن تے فرمایا۔ "جس قوم دتج فرید تے اوندی شاعری موجود ہے اوں قوم دتج عشق تے محبت داموجود نہ ہون" تعجب انگیز ہے۔ "الم

فرید و نظریہ غم۔

حضرت خواجہ فرید کے کلام و روح خوشی دیاں تنواراں دی بن تے بھر فراق دیاں جھواں دی۔ اوہکے
 اردو اسی روح والی کار روہی دے بُیاں کول گل لاتے و نیز کُرنیدے نظر آندن۔ سسی دے حوالے دی ہیں سانگوں انھاں
 دے کلام و روح دل دل آندن۔ جو سسی و پھوڑ ہے مونجہ ملاں تے بھر فراق دا استعارہ ہے۔ خواجہ فرید سسی صوفی
 مسلک نال تعلق رکھدے ہن تے صوفی ایں زندگی کول اتھان تے و پھوڑے دا بڑکھ سمجھدے۔ اوہکے سب قول و پڑی
 سک وصال ہے۔ او وصال دی خاطر ہر دت تڑ پنداتے بے قرار رہندے۔ ایہو اضطراب تے بے ترائی فرید دی شادی
 و روح نشا بر ہے۔ مگر او ایں غم کول مایوسی دا ذریعہ نہیں بننیدا۔ بلکہ غم دل دیاں دھڑکن۔ روح دیکھ تے وجود
 دی حقیقی طلب داناں ہے۔ رفیق جگانی آبدن ” خواجہ فرید نے کائناتی غم داندول دے کھک آغاتی جذبے دی بدولت
 حقیقت و امران حاصل کیتا۔ جنیدے نال غم دا کھک اثباتی تصور پیدا کیتدے۔ فرید دا غم ذاتی احساسات دی سطح کول
 بند تھی تے پورک کائنات دے غم نال دنج ملدے۔ غم دیکھ سستی فرید دے کلام دا بنیاد دی نغمہ ہن نہیں بلکہ انھاں دی
 زندگی دیکھ روح ہے۔ غم عشق انھاں دے نزدیک کھک مقدس زیارت گاہ ہے۔ اہلم
 دُکھیں کارن جانی ہم - سوسیں سانگ سماں ہم
 جاوَن لادک پنڈ بلا دی - چم سر اکیھاں چانی ہم
 گہلی کھلی سبزی دھردی - کھک غم دی سدھرائی ہم

نظریہ جمالیات۔

حضرت خواجہ فرید کے کلام و روح جا جاتے حُسن دے جلوے بڑدن۔ کتھا ہیں جذباں دا حسن اے۔ کتھا ہیں
 سورہنے لباس و اماں و دھندے پن۔ کتھا ہیں مسمان دی ست رنگی پینگھ بڑدک اے۔ کتھا ہیں سادھن من بھادھن دیاں رونق
 بکھیاں دیاں مٹھیاں آوازاں۔ بلباں دے چکار۔ بارش باراں دے نظارے تے کتھا ہیں روہی دیاں رونق اسکول سورہنے
 نظرت دے مناظر دی طرف پھیندن۔ لوگاں دے درتا دیاں دا حسن ہر دے۔ جذباں دا حسن ہر دے۔ عمل دا سنہرپ
 ہر دے۔ روپ تے لباس دیکھ صورت و روح ایندا جلوہ بڑے یا مناظر نظرت و روح فرید سسی دیکھ نغمہ ہر جا حسن دی
 تلاش نظر آندی اے۔

رہی رنگ رنگی - چک کھپ ہار جمیلاں پارے
 بڑے بڑے گھنڈ سہاگول - گیت پریم دے گا دے
 سادھن آیا روہی و نظریا - بار مٹھی گلزار
 سازن منیر بہات دیکھ واریا - پھوڑگ پھلی کھپ پھلے
 گاجاں گہلیں بجلیاں شکن - زوتوں دلڑی چلے

۱۔ حسن پرستی گھات اساڈی - راز حقائق بات اساڈی
۲۔ حسن پرستی شاہد مستی - ساڈا دین ایمانے

کلام فریدہ و توح ملی جذبے -

حضرت خواجہ فریدیس نے بڑوں طراں تے ملی جذبیاں کے داوح تے زور ڈستے۔ کہ تان ملاستی انداز
و توح تے بڑجھا صفا کھیر طریقے تے۔ عمرانہ پر دین منبر مہفہ چاہت فرید اہدن۔ قیام پاکتان دی ترکیب کے بچھوں کہ مربوط
سلسلہ فکر کار فرماہی۔ جنیدے بنیادکا خدوخال برطانوی تسلط کے ابتدائی دور و توح الہرتے سامنے آئے۔ خواجہ صاحب نے
کہ تان اسلامی تعلیمات کوں مسلماناں کے دلاں و توح بلہایا۔ انھاں دی اسے کوشش قیام پاکتان و توح فکرکے سطح تے مددگار ثابت
تھی۔ اور مسلماناں کوں انھاں دا شاندار ماضی بڑویندن تے انھاں و توح حوصلہ پیدا تھیرے۔

روح مثال شہادت توں ہیں - سسبھ سما نثر نہ بھل

دنیا عقبی برزخ اندر - ناہیں تیدڑا مل ۱۳

حضرت خواجہ نے اپنیاں اکھیاں سال ۱۸۵۷ء دی جنگ آزادی کے خونریز واقعات بڑھے۔ آپ انگریزی اقتدار کوں ملت اسلامیہ
واسطے بہوں و بڑا خطرہ سمجھدے ہیں۔ اوں ویلے ریاست بہاولپور کے نواب مکمل طور تے انگریزاں کے اثرورسوخ تے ہیں۔ آپ
گال خواجہ صاحب کوں پسند نہ آئی۔ انھاں نے کھل تے امیر آف بہاولپور نواب محمد صادق خان راجے کوں فرمایا کہ اوہک خود مختار
اسلامی حکومت کے سربراہ کے طور تے انگریزی اثرورسوخ توں نجات حاصل کرے۔ اس علاتے و توح کے پہلی بھر پور آواز تھی
جیڑھی انگریزاں کے خلاف بلند تھی۔ حضرت خواجہ صاحب کے اور اشارے ہیں۔

صبح صادق خان صاحبی مانڑیں - پاسہرے گانے گہنڑیں

سبھوں بھٹوں سبھو سہا توں - بہت تے تخت کوں جڑ چھکا توں

اپنے ملک کوں آپ دسا توں - پٹ انگریزی حقانڑیں مل

حضرت خواجہ فریدیس دا کلام کہ مست رنگی پینگو والی کار ہے۔ جنیدے سارے رنگ سرہنے۔ دل بھٹوں تے من بھانڈے
ہن۔ خواجہ سس کے کلام و توح مضرعات دا بہوں تنوع ہے۔ آپ دا کلام لقون دی علات دیا ہے تے اس و توح
تعماتی زندگی دیاں رونقوں دی ہیں۔ آپ دا کلام محبتس کے پیغام دی بڑیدے تے اپنے ویلے دی روح دا عنوان
دیا ہے۔ اس کلام و توح اللہ سس دا تے آندے پاک رسل و عشق دی ملدے تے لوک ریتاں کے حرا کے دی ایندا
سنکارہن۔ اسے کلام صوفیانہ شاعری کے مقصدے واسپھ دی ہے تے عشق شاعری کے آسمان تے چندر والی کار چکدے ہے
دنیا دی بے ثباتی دا بڑس دیا ہے تے زندگی دی امید۔ حوصلے اور غم دا درس دیا ایندے کنوں ملدے۔ اس و توح
علم و حکمت کے خزانے دی نکھیرے ہوئے ہن تے مقامی اور لوک ریت کے من بھانڈیں حوالے دی ہیں۔ ملدی گال
اسے ہے کہ پورے سرائیکی شری ارب و توح فرید اپنے انداز۔ اپنے رنگ۔ اپنے کلام کے سبب سب توں
نولیکے تے ممتاز مقام تے بڑسے۔ ڈاکٹر مہر عبدالحق آہدن "خواجہ فریدیس عشق۔ لقون۔ مقامی ماحول آتے

عوامی زندگی دی عکاسی کے درجہ اچھیں سکر آفرینی کیتی ہے۔ جو کہ پاسے سرائیکی شاعری اپنے انتہائی عروج تے بچ گئی تے ڈوجھے پاسے شاعراں کے سارے مفامین تے رسالیب ایس میار کے سامنڑیں پھکے پے گن۔ ۱۵۹

خواجہ فرید دے ڈوہڑے -

حضرت خواجہ غلام فرید سیس کے نال نال بے شمار ڈوہڑے دی منسوب ہن۔ مگر حقیقت اے ہے کہ حضرت خواجہ فرید سیس نے صرف کافی صنف دی طرف توجہ ڈرتی ہے۔ کوئی ڈوہڑہ کینی کھیا۔ علامہ طاہر دی تحقیق کے مطابق اے ڈوہڑے خواجہ فرید کے کینی بلکہ انھوں نے مرید عقیدت مند سید ولایت شاہ کے ہن۔ ڈاکٹر مہر عبدالحق دی ایس خیال دی تائید کرنیدن کہ خواجہ سیس کافی کے بادشاہ ہن۔ انھوں نے ڈوہڑہ دی کینی کھیا۔ اساکوں خود دی حضرت خواجہ سیس کے تلمی دیوان ڈیکھن داموتعہ ملیے۔ کہیں درج ڈوہڑے درج کینی اینویں خواجہ صاحب دی وفات کے نیزے تیرے چھین والا پہلا مجموعہ کلام اسڈے سامنڑیں ہے۔ اوندے درج دی کوئی ڈوہڑہ شامل کینی۔ ایس لحاظ نال اے طے ہے کہ اے ڈوہڑے انھوں نے مریداں نے عقیدت دی وجہ توں انھوں نے نال منسوب کتین۔

میداعشق دی آں میدایار دی توں

نمونہ کلام -

میدادین دکاتوں ایمان دی توں

میداسازنل ٹھرا شام سلوڑاں	من مہن جانان دی توں
میداجسم دی توں میداروج دی توں	میداتلب دی توں جذب جان دی توں
میداذکر دی توں میدانکر دی توں	میداذوق دی توں وجدان دی توں

میدانہدعبادت طاہت تقوی	علم دی توں عرفان دی توں
میدے فرض فریغیے حج زکواتاں	صوم صلوة اذان دی توں
میداکبہ تبد مسجد منبر	معرف تے قرآن دی توں

۲۸

روہی نال حضرت فرید سیس کوں عشق ہی۔ روہی داہک ہک منظر انھوں نے ایس انداز نال بیان کیتے کہ سارے عکس اگلے آونیدن

(کافی)

روہی وٹھری ٹوبھاتاروے	-	آمل توں سینٹا یاروے
تھئے نظرے باغ بہاروے	-	چوہار گل طزاروے
کتے چنڑکیمے چھنڑکاروے	-	کتھے میاں دے گھنڑکاروے
ڈرینہ رات مینگھ ملہاروے	-	دوج بکھیاں دے چوہنکاروے

(باقی اگلے صفحے پر)

پئے پھنڈے ہارنگھار دے - سرفی تے کجلا دھار دے
 سینگیاں دس گھوبار دے - لاگل سمن دلدار دے
 ہک میں رتی او اسار دے - بڑکھ سول نال دپار دے
 تول بن فرید خوار دے - رت پنجڑوں روون کار دے ۹م

غلام سکندر غلام -

غلام سکندر غلام سرائیکی زبان دے ہک نئے پئے شاعر ہن۔ آپ ہک قصہ گو اور مرثیہ گو شاعر دی حیثت نال اپنا ہک نولیا مقام بھون۔ غلام قصہ سیال تھیل کجھ دے ہک بلوچ خاندان دے فرد ہن۔ انھاں دی وفات سرسال دی عمراں وچ ۱۹۰۴ء کوں تھی۔ غلام سرائیکی مرثیے دی پوری تاریخ وچ ہک ممتاز مرثیہ گو منیا دیندے۔ آپ بہوں نیک تے عابد و زاہد شخص ہن۔ انھاں دے مرثیے کئی واری چھپ چکین۔ کجھ کتاباں دے نال اسے ہن: بیاض غم بجر خاتم - تذکرۃ الشہدا - آئینہ خاتم - میزان غم - طوفان غم - فغان ماتم - مخزن ماتم - میٹ غم - جوش غم ذائقہ ماتمی - آفتاب غم وغیرہ وغیرہ۔ ایں طرح کم دجیش غلام دے ۳۰ مجموعے چھپ چکین۔

واہ شاہ دا استقرار ریہا - ثابت دین تے آخر کار ریہا
 توڑے زخماں تول لاچار ریہا - پر بیعت تول انکار ریہا

میں ہاں حسین علی ڈورا جانی - بلکہ ہاں میں حیدر ثانی
 سٹ گھت بھیرا بے ایمانی - تیکوں میں سمجھا سو بار ریہا
 فاسق نال کراں چا بیعت - دین بنی کول لاواں تہمت
 جانڈوانی تول میدی عظمت - جو میں دوش نبی تے سوار ریہا ۵۵

مرثیہ نگاری دے علاوہ عشقیہ شاعری وچ دی غلام نے وڈا نال کماٹے۔ وار تھل - مشنری یوسف زینجا، قصہ گیر او باز تے بڑوہڑے انھاں دی یادگار ہن۔

بڑوہڑے :- الف اللہ دے نال تے قاضی کرنی دھنل ویتاں - میدی دل کول بھانڈیاں نیں تیدیاں دھنل نصیحتاں
 کھلی ہوئی رانجھن دے بچھوں تیکوں آل میتاں - غلام ہن صم "کیم" والیاں اساکوں یا سکھایاں ریتاں ۵۱
 قصہ گیر او باز دے پئے چند شعر بطور نمونہ -

اتے حد خداوند خالق کول جس خلقت کل اپائی - کیا مجال ہوئی مخلوقاں دھوئی کرن خدائی
 دم دم دے وچ شکر اہی فرض ہو یا سکھاپیں - خالق رازق صفت او میں دکا بے کول تہمت ناہیں
 (آئی شعر اچھ طبع ہر)

زن فرزند دل پاک منترہ لاشریک جلیلا۔ ناوالذمرود ادہیندا نہ کوئی خوش تیلہ
 احد قدیم ازل و توح پہلا مکان الہی۔ ادہ خالق مخلوق تمامی رب کول لائق و ذوالی ۵۲
 غلام دے قہے یوسف زینجا کول اسان داستان دے ضمن اوج دزج کر آئے ہیں۔ ہن وار نقل توں کجھ شعر بطور نمونہ۔
 ہتھ جوڑ کے آکھن غور کرو اسان پائی مل بنیاری۔ کھو دی خاطر گھو دی خاطر مال بیٹھے ہیں ماری
 کانو کان کتیرے سے قسمت ہال کنایں مائی۔ قسم خدا دی سر رو پیہ ڈلیوں گن سوائی
 راہ گیر تھیوں غمگین مھتلاں دے ڈیکھ کے حال شکتہ۔ ملاں نقل دے دل دے دن علم کتابیں بستہ
 کھول نہ جانہ نامہ خامہ بھلیا حرف دارستہ۔ آکھن یا غفور سائیں بن لانا ج کول سستہ ۵۳

*

مولوی فیروز۔

مولوی فیروز مہر فیروز دہشتی گڈولی بھکر دے رہن والے ہن۔ آپ دے والد واناں حافظ قادر بخش
 ہی۔ حافظ قادر بخش امام مسجد ہن۔ انھن فیروز کول چنگی بھلی تعلیم ڈیوائی۔ محمد فیروز ابتدائی تعلیم حاصل کرن دے
 بعد ٹانے پور ملتان دے دینی مدرسے و توح داخل تھے۔ جتھاں طربا تے فارسی دی تعلیم مکمل کیتی۔ چوڑی سالوں دی عمر
 و توح انھن غلام سندر غلام دی شائردی اختیار کر گدی تے نوے مرثیے لکھن گئے۔ آپ دے سرائیکی مرثیہ گو شاعران
 و توح بہوں اچا مقام ہے۔ آپ دے کج بند توں معلوم تھیندے کہ او ۱۲۰۲ھ و توح زندہ ہن۔

فیروز کج روز مولی مومن اسے درخواست گزاری

امام رضا دی من دے و توح چا شاعران مرت و ساری

کج ہزار ترے سو چار ہجری پورہ دی بارہی

ٹھکے ترطاس تے آکر بسم اللہ کیتی قلم سواری

خلش پیر اصحابی لینکونگ سر دے آن انڈیا دے حوالے نال فیروز دے سال و نوات ۱۸۸۹ء لکھن۔ جبکہ عبدالغفور قریشی
 نے سال و نوات ۱۸۹۰ء و توح کہتے ہیں۔ مولوی فیروز مہر فیروز دے کلام و توح پنجنگی تے بہوں سوز ہے۔

لیل ہزار لپکار پنجباں کول۔ ایمان داتھ جوڑ دے بھائی

جے کوئی پوری سنت مہبت۔ یا علی کول سور دے بھائی

آیا باروں ہزار خط ضبطے نالے۔ شاہ ثریا وطن سنت خٹالے

سب اہل حرم تے بھین دے نالے۔ میلوں وطن دی کیر دھی لوڑ دے

عادل وطن میلوں مثل عدل دے۔ حکم قسمت ناہی حسین حسن دے

شام ڈہوں کھی قید بھیندے۔ بے جوڑ غلم دی ڈور دے ۵۶

دعج اجار ہے نقل بھار دی یار سوند لاسکے
طلب مطلوب دی عاشق کوں چھک اندر دعج عراتے
عشق حقیقت نال طر لیت یا د بڑس سجھاکے
جاں اکبر تاسم سنی عباس دی بیٹھا جھوکر لڈاکے

مولوی نور الدین مسکین -

مولوی نور الدین مسکین الورے والی منظر گڑھ کے دسوں واٹن ہن۔ آپ کے والد صاحب درناں حافظ ٹھٹھڑ
ہی۔ آپ ذات کے اور بھیانہ ہن۔ آپ کے والد اپنے وقت کے بہوں چنگے عالم دین ہن۔ آپ دا آبائی گائوں آلورے والی
مکانہ روہیل نوالی ضلع منظر گڑھ ہے۔ مولانا نور الدین مسکین بہوں د بڑے عالم دین تے اللہ کے نیک بانہے ہن۔ سب
نال شفقت نال پیش آندے ہن۔ بندو تے مسلمان بڑو ہیں برابر آپ دی عزت کرن ہا۔ آپ دا قدر درمیانہ رنگ کنڑاں
زندیا ہی۔ گوٹ آپ کے وعظ دھپسی نال سنو کے ہن۔ مولوی نور الدین مسکین نے سب توں پہلے ۱۳۱۲ھ مطابق ۱۸۹۵ء
دعج سسی پنوں مشنری مکمل کیتی۔ ایندے بعد ہیرانجھا۔ انھال بڑو قیال کے علاوہ انھال ڈھولا۔ مولو شریف
تے سسی حرنی، ہیرانجھاتے کافی طوطا نامہ وی لکھیے۔

نور الدین مسکین دا ڈھولا مکمل نیتہ ہے۔ ایندے لفظ لفظ دعج انھال دی سرور کاشات نال بے پناہ محبت عقیدت

ملدی کے۔ زبان رواں تے اشعار دعج بہوں روانی ہے۔

ت تن من میرا صدقوں صدتے گوئے۔ بے کوئی پڑھ لبم اللہ گالھ عرب دی چولے

ہو یا عشق عربی توں سینہ جل بل کولے۔ سارا جگ برمایا کھے عربا ڈھولے

ت ثابت صدقوں پھر ایم دامن تیرا۔ میں تال ہونیاں تیڈی تو بھی ہونوں میرا

ڈھولا ملک عجم دعج محمود پاؤ پھیرا۔ ٹھاروں جان جگر کوں اکیال لاؤ دیرا ۵۸

مولوی نور الدین مسکین دی ہیرانجھا بناں تمام مشنریاں توں پنج عشق و معرفت دا شاندار نمونہ ہے۔ اس قصے دعج تمام

کردار علامتی انداز دعج پیش کیتے گن۔ (تغییل واسطے عشق مشنریاں کے باب رنج ملاحظہ کرو) نمونہ مشنری ہیرانجھے دھول

کب ونگی -

نمونہ حال رانجھن واسنواں - جدائی دا پس گل دعج گلا نواں

زمانہ خود اصل دا بے رنہ ہے - نہ ہرگز اسے کہیں دا آشنا ہے۔

کریندا ہے جدا جانی پیارے - رکھیندا ہے ہجر کے بار بارے

کہیں کوں عشق دعج تابو کریندا - ظلم زنجیر پیراں دعج مریندا

ایہو منشا ہو یا چوچک مہر دا - مرالیں ہیرا کوں زنجیر زردا

صوفی رکھیل شاہ ۱۔

صوفی رکھیل شاہ بلوچستان کے ایک مشہور درویش ہیں۔ انھوں نے غالب نامہ حضرت علیؑ نال و پنج رکھیں۔ آپ کے وڑے عراق کے رہنے والے ہیں۔ عباسی خلیفہ ہارون الرشید کے زمانے انھوں نے وڑا وڑے سنی سید میاں ولی محمد شاہ ہمدانی ہیرت کیتی تے بلوچستان و تاج آدیے۔ او آہدن۔

ہر مومن مسلمان کوں شالا ملک عراق ڈکھائے
و پنج ڈکھین او نہیں ٹکری کوں جھٹا سنا جن زہرا سے

والی قلات نے آپ کے خاندان دی پہوں عزت کیتی تے جاگیراں انعام و تاج ڈتیاں۔

سید رکھیل شاہ صوفی دی پیدائش ۱۲۶۲ھ و تاج سید نور محمد شاہ دے گھر نتج پور علاقہ گنداوا میر پور و تاج تھی۔ جوانی و تاج آپ کوں شکار دا پہوں شوق تھی۔ ایک واری ایک نہر کوں شکار کتوںے۔ حضرت شاہ عبدالبنی فرمایا ایک نہر مارتے ایذا خورش پیا تھیں۔ نفس دا نہر ماریں تاں کیڈی خورش دی بال تھی۔ ۶ سن تے سارے شوق ست گھیرنے اتے شاہ صاحب دی صحبت و تاج رہن لگ ہے۔

حضرت صوفی رکھیل شاہ فقیراں شراج دے مالک ہیں۔ طبیعت اتج ککوہ غرور نہ با۔ ہر ویلے فقیراں۔ فریاداں تے خادماں کوں نیکی دی تلقین کرنیے رہندے ہیں۔ کوئی سوالی در توں خالی نہ دیندا۔ ہر سال یکم مارتج کوں آپ دا مکر مبارک تھیندے۔ آپ دا روضہ مبارک نتج پور شریف و تاج ہے۔

صوفی رکھیل شاہ دی شاعری صوفیانہ انداز دی ہے۔ آپ نے دنیا دی بے ثباتی۔ نفس دی نفسی۔ خدمت خلق تے انناں نال محبت دا درس ڈتے۔ آپ دا ایک جہڑا کلام " بکر العشق " دے ناں نال حرکت دل کند دل نے چھایاں تھی۔ کافی ملاحظہ کرو۔ حضرت خواجه فرید دارنگ صاف نسا ہے۔

(کافی)

جب دلبر شکل جهان ڈکھم - ہر صورت عین بیان ڈکھم
تاں ہر رنگ و تاج دیکھو - کتھے رہبر تھی ہے ڈرے ہر
کتھے مار دھاڑا دل کھدے ہر - کتھے جنگ کتھے انجام ڈکھم

کتھے عالم تھی بہہ درس پڑھا دے - کتھے دیر کشت برہمن گا دے
کتھے حاکم ہرے حکم ہلا دے - کتھے حیرت و تاج حیران ڈکھم
کتھے ہستی ہے کتھے مستی ہے - کتھے نرمی ہے کتھے سختی ہے
کتھے بار برہ دل خستی ہے - کتھے راز رکھیل تے رحمان ڈکھم ۵۹

مولوی غلام محمد خان نرٹی۔

مولوی غلام محمد خان نرٹی کوں علم دی پیاس سپر معذبی کوں گھن آئی۔ جتوں انھاں ذاتی تے باطنی فیض حاصل کیتے تے اپنی زیادہ تر زندگی اتھاہیں گزار دتی تے اتھاہیں اللہ کوں پیارے تھے۔ لطف اللہ بدی کے مطابق انھاں دی صحیح تاریخ پیدائش تے ونات دا علم نی متھی سگیا۔ انھاں دی اک کتاب دی تعریف واسال ۱۳۵۳ء ہے۔ انج توں تقریباً ادھو مدکا پہلے کے آپ شاعر ہن۔ ”منہاج العاشقین“ کتاب مشہور ہے۔ اوندے علاوہ مولودتے کانیاں وی لکھین۔ حضرت بھائی کنوں شاعر ہن۔ تے اُفغاندا انداز اپناون دا ترے کریندن بوسدن۔ اُتر مغابین دی شاہ بھائی کے بیان کریندے ہن۔ بالکل اُفغاندا رنگ اپنایا ہر یاہی۔ نغماں دی مصوری وچ کمال رکھدے ہن۔ منظر نگاری بہوں کریندے۔ سندھی۔ سرائیکی تے فارسی کے شاعر ہن۔

ذکی ۱۔ راجن نال حسن کے دعوے بے کر آن رکھیں
متھی خراب خردی کے وچ اپنی جان جلیس
مفت مٹھی سا دوزخ کے وچ تھت سراویس۔ ۶۵

شاہ نصیر الدین نقشبذی۔

آپ نوشہرہ فیروز کے اک بزرگ سید عبدالحی کے گھر ۱۸۲۹ء وچ پیدا تھے۔ جھوک میاں پور کے مشہور نقشبذی بزرگ حضرت شاہ نفل اللہ قلندر کے مرید تھے۔ اسلامی علوم وچ عبور ہا۔ انتہائی متقی پربہیزگار بزرگ ہن۔ آپ دی ونات ۱۹۰۰ء مطابق ۱۳۱۸ھ وچ تھی۔ آپ نے کانیاں۔ نغماں تے سی حرفیاں لکھین۔

نمونہ ۱۔
ب بات میکل نہ بی ادت وے طلب تات چناب دے پار دی رُی
جہندی تار میکل بے قرار کیتا خار خار ہے و نجل تنوار دی رُی
زار و زار رُیوں لار پوداں ایہو ہار گتھاں گل یار دی رُی
تورے ہار پوسے تورے جیت رہاں سر عشق دا ڈھارا ڈھارا دی رُی ۶۱

سید فاضل شاہ۔

سید فاضل شاہ حضرت مرثیٰ کاظم دی اولاد وچول ہن۔ انھاں کے ڈاڈا سید علی حیدر استرآبادی فارسی زبان کے اک وڈے شاعر متھی گزیرن۔ سید فاضل شاہ نے پہلے دینی تعلیم حاصل کیتی۔ آپ نے دینی تعلیم مولوی عبداللہ دہاری توں حاصل کیتی۔ دہاری صاحب تقریباً رُیوں کے بہوں وڈے عالم ہن۔ انھاں ڈیہاں قانون کے

قانون کے واقع کاراں کو خصوصی وکالت کے سرٹیفکیٹ ہڑتے دیندے ہیں۔ اس طراں سیدنا فضل نے وکالت کی سند حاصل کیتی۔ آپ اعلیٰ درجے کے ذہین تے پڑھیے لکھیے شمنص ہیں۔ آپ حیدرآباد تے حالہ ڈوریشن ورج قعدت دی پیردی کرنیدے ہیں۔ سیدنا فضل شاہ ۱۸۹۲ء ورج اپنے چاچے دی وفات کے بعد شہر کے قاضی دی مقرر تھے۔ آپ نے ۶۷ سال دی عمر ورج ۱۹ شعبان ۱۳۱۹ھ مطابق ۱۹۰۰ء ورج وفات پاتی۔ ۶۲۔

آپ نقشبذی ملک رکھدے ہیں تے آقا عبدالرحمن سرمنہدی کے مرید ہیں۔ سیدنا فضل شاہ سندھی کے جدید شعرا دے پہلے دور کے نمائندہ شاعر تھی گزرن۔ اخلاقی تعلیمات۔ شعر ورج محتاج پہوں ہے۔ آپ فارسی۔ سندھی۔ سرائیکی کے شاعر ہیں۔

کافی،
 بوس اجئی ہے حال یار کرنائی تے نظر
 سال بھلائی بھال یار ڈوٹو ڈاڈھا چھڈ ڈمر
 توں سوا سب تنگدسی - بالکل باطل بند بستی
 معرفت جو حال یار - ساہ وا اے ہے شمر
 حب تیدی عورت عاویا - شوق دل دی ذوق شادی
 پرت ساں یار - کرمداوت تے نظر

حسن بخش شہداد پوری۔

حسن بخش شہداد پوری ۱۲۶۲ھ ورج پیدا تھے اتے جا دی الاول ۱۳۱۸ھ کوں وفات پاتی۔ فلیح ساٹھڑ کے قبھے ڈکھڑو کے باشندے ہیں۔ حل خان لغاری توں متاثر ہیں۔ سئیں حسن بخش واسلہ نسب حضرت سید عبدالقادر جیلانی نال ملدے۔ ہیں نسبت انھاں دا خاندان جیلانی سید سڈویندے۔ انھاں کے والد پیر گلزار علی شاہ ہیں۔ حسن بخش نے اپنے ناناں دی سرپرستی ورج عربی فارسی دی چنگی تعلیم حاصل کیتی۔ آپ کوں مطالعہ دا پہوں شوق ہی۔ آپ کوں ملا کھڑے دا وی خاص شوق ہی۔ شکار دا وی ڈاڈھا شوق ہی۔ آپ دی پہلی شادی عارف امرئی دی پر ڈاڈھی تے پیر علی بخش دی دختر نال تھی۔ جس وچوں ہک پتر جیسا۔

مہرب محتامن مٹھار میدا میں روز ڈکھیاں تیدیاں راہیں آکھدہ ہیں
 دل جوش تیدے بے ہوش کیتی چودھار برہا دیاں بجاہیں آکھدہ ہیں
 سوز فراق کے سوال سڑاون دل اندر دیاں دھائیں آکھدہ ہیں
 آہنیاں مقبوس ہیں نال حسن بخش بچھن باقہونہ لائیں آکھدہ ہیں

آگن اساڑے آمٹھا دلبر میں تاں تیدی گولڑی آں
 آگن تول آنویں پھیرا پانویں
 جند جان میں ساری گھولڑیاں
 شمس قدرت بے سیر جواہر
 مہر مہر گھوللاں مہولڑیاں
 ندرن سکدی کھڑی لپکارا
 شب روز تیدی میں گولڑیاں
 ہر دم ہر ہر ہیں اندر دتھ
 ہے ہے تیدیاں ہولڑیاں
 نال نہاڑی مرک الانویں
 باجھو دچوں لب چولڑیاں
 بات زبانی سب کا آکھے
 عشق دایاں کی ٹولڑیاں
 حسن بخش ہر دم موزج بکر دیاں
 چھوٹیاں اولن چھولڑیاں

مولوی اللہ بخش فدوی -

آپ دالپورانان مولوی اللہ بخش تھی۔ آپ فدوی تخلص کریندے ہن۔ آپ دا گھر دریاخان تحصیل
 بکھر دتھ ہی۔ بچپن دتھ ہی آپ ڈیرہ اسماعیل خان دے مشہور عالم سید سید حسین شاہ المعروف عون شاہ دے
 کولن شاگرد تھی گے تے ساری جاتی ڈیرہ اسماعیل خان دتھ اپنے استاد کولن گزار دتی۔ مولوی اللہ بخش فدوی پہول
 عالم تخلص ہن۔ فن موسیقی وی جانڑ دے ہن۔ مجلس پڑھن دے فن دتھ استاد نے ویندے ہن۔ زہرست سرودی
 سوزخراں ہن۔ امثال دکانات چوڑویں صدی دے شروع ۶۶ جا دکانا اول ۱۳۵۱ء مطابق ۱۸۸۳ کول
 تھی۔ چوڑویں صدی دے شروع دا تذکرہ چھیکڑی دور دے کج شعرا تھ کریندن۔
 تیرھویں صدیاں گزر گیاں لگی ہے چوڑویں صدی
 اجن حسین دے مارن کیتے لوک ودن کراں بدھی
 کلام دکانگی۔ (مرثیہ)۔ پر دلیں دکان خوشی ہے علم - شالا کولی نہ ہر دے بے وطن
 نہ تباہ ہر دے اداجڑے بن - جیندی گزری دتھ بادشاہی ترن

(باقی اگلے صفحے پر)

باہنے بہت سی جیندے - تن اظہر سے زیب ہوں مدام
افسوس اور سے تن کوں چاہی روز نہ ملیا دمن کفن
بہندی بہار سے ورتج خزاں اوندی نہ دستور ہے
قربان اور باغبان دا جیندا اجر گیا پھلدا جن
صبح کوں شہر بانو سے ویڑھے باغ کھلیا پھریا نندا
ڈھلے ڈوپیراں تائیں تباہی ہو گیا سارا صمن
لٹوا کے گھر سارا شیر امت گن ہنگار بنجا والی
فردی حشر کا خطر کیا بلج پال ہے شاہ زمن ۶۲

مولوی محمود مولائی -

مولوی محمود مولائی ڈیرہ اسماعیل خان کے ایک نامور مرثیہ گو شاعر گزیرین - سید ذوالفقار علی شیرازی
دا بڈ پیا ہی تے مولائی دی جوانی - اینویں جڈاں مولائی بڈھڑے بن تاں سید عاشق شیرازی دا ننگر پ
ہی - مولائی دینی علم رکھدے بن - آپ اپنے مرثیے ورتج آیات قرآنی دا استقبال کریدے ہن - مولائی بہوں
وڈے خطیب تے ذاکر ہن - مولائی نے سوز دے نال نثر کوں وی مرثیے ورتج فرودغ ڈتا - مولائی کمال کے
سوز خوان ہن - آپ دی دنات (سید عاشق شیرازی کے پوترے سید خورشید عالم شیرازی مطابق) ۷۵ رسال دی عمر ورتج
۱۹۲۹ء ورتج مئی ۱۹۵۵ء جناب خلش پیر احمادی نے مولائی کے پوترے منور حسین کے حوالے نال انکھن داسن ۱۹۰۲ء
بیان کیتے -

مرثیہ سلام
سلامی چن محرم وانظر آیا نظر آیا - آکھے سین غاٹھ صغراً اکبر آیا اکبر آیا
مدت گزری بہوں ساری نہ سبجاں یاد کیتا ہے - پورا وعدہ ہویا نانی نہ گھن کوئی خبر آیا
گندھیں پیاں عقیسی شادی علی تام دلا ایں جن ورتج - تقیساں کا ندھی دیاں نانی سڈن کوئی اتر آیا
پوندم اندیشہ دل کوں آٹے سفر عراق سبناں کوں - رتیس تسیاں گھن لوئیں اتھا بہوں نگر آیا
اللہ جانے ڈیندے خواب غم ناک دن ناننے - برہنہ سر علی حیدر نظر آیا نظر آیا
دامن پنجاں دا مولائی پکڑ مکم پکڑ مکم
نہیں چننا مدد تیدی شیر آیا شیر آیا

غلام سکندر خان مسکین -

غلام سکندر خان مسکین ذات کے بلوچ ہن - آپ دتی گرہ رحمان ڈیرہ اسماعیل خان کے رہن دے
ہن - مسکین اپنی دتی کے سردار نمبردار تے مہاندے شخص ہن - نواب محمد شہباز خان خادم والی ٹانک دی لاہور

اسیری کے دوران لکھی گئی تلمی بیاض و ترح غلام سکندر خان مسکین و اکوام دکا درج ۱ سے۔ تلمی بیاض ۱۲۹۹ء توں پہلے دکی تکریر شدہ ہے۔ ۱ سے تلمی بیاض سید خورشید عالم شیرازی ایڈوکیٹ ڈیرہ اسماعیل خان کے ذاتی کتب خانے و ترح موجود ہے۔ ۱ سے تلمی بیاض سید خورشید عالم شیرازی کے پرنٹڈ سے سید ذوالفقار علی شیرازی دکی تکریر شدہ ہے۔ مسکین کے ایں بیاض و ترح بندہ دفعہ نرسے تے مرثیے ہن۔

(دفعہ)

بُذکھ کے وقت زوال داسرور آئے تے لکھا۔ زخم سرور کول بے حد آہن بیٹھنا لہو کے رتا
 آکھیں ذوالجناح و دمیدد کرتوں متھا۔ چا لاناواں ہومستقے تیڈے تے ورنج ڈے نشانی پتا
 جاں و ترح خیسے دے کریں اے کلاے۔ ورنجک آکھیں بہن میڈی کول بہوں اہلادیر سلاے
 ما اکبر دکی دبنے طوسدے پاسے تیکوں شدت شامے۔ کریں دھیان یتیمیاں داسین تیکوں وصیت عامے ۶۶

سو بجا فقیر۔

فقیر سو بجا دا خاندان ریاست بہاولپور توں ہجرت کرتے سندھ و ترح آباد ورنج تھیا۔ آپ قوم کے لندری بلوچ ہن۔ آپ کے والد سٹیس دانال احمدی۔ آپ دکی ولادت و تھی دا ڈوالا ڈرہرکی و ترح تھئی آپ دکی صبح جنٹریں دکی تاریخ دا علم کینی۔ مگر تاریخ و نوات کول سامنٹریں رکھ تے ولادت داسن ۱۲۳۵ء تیس کیتا ویندے۔ سو بجا فقیر نے چھوٹی عمر و ترح قرآن پاک حفظ کر گدھا تھی۔ گلستان بوستاں تک فارسی پڑھی ہانیں۔ سو بجا فقیر نے ساری عمر شادی نہ کیتی۔ فقیر صاحب نے گوٹھ عالمیاں و ترح ۹۰ سال دے تھی تے ۱۲۲۵ء و ترح وصال فرمایا۔ آپ داروضہ گوٹھ عالمیاں میر پور ماہقیو سندھ و ترح ہے۔ ۶۷
 سو بجا فقیر نے کافیاں۔ ابیات۔ نظم چوڑی صدکا۔ کنگن۔ رخصا۔ بھلا۔ ہشت یاس۔ مدح پیر خواجہ نکم امین سیرانی۔ قصہ یلی مجنوں تے قصہ جیون شاہ یادگا جھوڑین

(ڈوہڑہ)

دلبر کے میس راہ اتے ورنج ورنج وائیں ملساں۔ مول نہ ولساں
 ہر کائی ہنگے ہوڑے پنڈھ تھلاں دے چلساں۔ مول نہ ولساں
 بے دت کنت بھڑایا نال سبب دے رلساں۔ مول نہ ولساں
 آکھے سو بجا نال نفل دے سوہنے کول میں ملساں۔ مول نہ ولساں

بھلا توں زکی ۱۔ بھلا ہے امین دا۔ صدقہ محمد دین دا بھراڈے یقین دا
 سن میڈا سائیاں۔ درتیدے سرائن آئیاں

پھلا ہے گجرات دا - صدقہ اپنی ذات دا
سن میڈے سائیاں در تیدے سولن آئیاں
پھلا بادلپور دا - صدقہ احمد نورداس دا ہے جعفر دا
سن میڈے سائیاں در تیدے آئیاں

محمود کٹھیاں

محمود کٹھیاں ۱۸۵۲ء وچ پیدا تھے۔ آپ دا اصلی وطن سہی بارکھال دا علاقہ ہے بعد وچ آپ دا خاندان گوٹوسیلان کٹھیاں حالہ وچ آباد آتھا۔ آپ علی خاں دے پتر ہن۔ آپ دیا اماں سین دا ناں زرنار ہا اتے زندگی نال تعلق ہانے۔ درمیانی طبقے وچ پیدا تھے۔ ہس گالھوں پرورش جنگی طر حال تھیونے چھوٹی عمر وچ والد صاحب دنیا توں ٹر گئے اتے انہاں دیا پرورش دا سارا بار انہاں دیا اماں سین تے آن پیا۔ جہاں پرورش کرن دا حق ادا کیتا۔ آپنے چاچے پیل خاں جیڑھے سدھے سدھے منت فقیر من نال ڈھیر پیار ہانے۔ آپنی نانکی بولی بلوچی دی سکھیونے۔ اتے ایس زبان کافیاں اکھیونے۔ ۲۵ سال دی عمر وچ شادی کیتونے، ساری جاتی آرام دی گزریونے۔ چار پتر تے چار دھیاں ہانے۔ طبیعت دے خوش مزاج اتے کھلے ہنٹے ہن۔ ہس گالھوں شاعری دا ڈھیر حصہ مزاجیہ ہن۔ مزاج سادہ ہا۔ کڈا ہن دیا دولت مند تھیونے دیکھدے ہمیش نہ ہانے کیتی۔ پڑھے کھلے نہ ہن۔ سیر سپائیاں دا ڈاڈھا شوق ہانے۔ ذہین، حسن پرست اتے گلہوں و جاون دے شوقین ہن۔ وفات دے بعد حاجی ترائی دے مقام تے دفن تھے۔ آپ دا وصال ۱۹۵۷ء وچ تھیا۔ ۷۸

جوگی یار جادو لایا ۔ ڈاڈھا منڈ مار دا
تخت ہزارے دا ہے بادشاہ نام ۔ ہس ہاں طالب تیدی رب کرں ہے معلم
کھوہ پیا کھیڑا کھلے وچ تھنہ دوزخ نی انار دا
مھی الدین مرشد ملیا جانی رب شانسی ۔ چارے یار چوڑس پدھرے پنپتن پانکی
صدقہ کراں میں سر سارا میکل قسم ہے ستار دا

جوگی کن چیر لایاں محبت ماراں ۔ مرلی محمود و جد کاتن وچ تاراں
بین برساکھڑا ہے حسن دے نزار دا

عمرخان شاہد۔

محمد عمرخان شاہد دیہی کبیرخان نذرخان بید تعین لیاقت پور کے رہن واسے ہیں۔ آپ محمد حسن خان گوبانگ کے پتر ہیں۔ آپ کوں حضرت خواجہ غلام فرید دی شاعر دی دانشرف حاصل ہے۔ خواجہ فرید سیں جبر سے ویسے نوح نے تشریف گھن گئے تاں عمرخان شاہد نے وی انھن کے نال کے سعادت حاصل کیتی۔ عمرخان شاہد ۱۹۱۲ء ورج فوت تھے تے کوٹ معن ورج آپ کوں دنن کیتا گیا۔ آپ کے کلام ورج فنی محاسن بہوں ہیں۔ نازک خیالی انھن کے کلام دی سبھاں ہے۔ نمونہ کلام۔

رودہ پتھر پڑتاں دیاں رکھ بھال دھال پنل دی
صبح سنبھاتم پیر پنل کے راہوں کیوں دل دی
کتن ورج کیسج دا بڑاںج بڑم۔ اتے سوغات ازل دی
شاہد بہت مول نہ ہاریں او کیسج دی بھلاہ پئی بلدی ۶۹

مولانا برخوردار خوشدل۔

مولانا برخوردار خوشدل ہک عالم دین بزرگ ہیں۔ آپ کوں حضرت خواجہ غلام فرید کے خاندانی استاد ہون دا شرف حاصل ہے۔ آپ دا سال و نوات ۱۹۲۱ء مطابق ۱۳۳۹ء ہے۔ آپ فارسی زبان دا ادب کے بہوں و بڑے عالم ہیں۔ ہیں کیتے آپ کوں سعدی ثانی سڈیا دیندا پئی ۱۹۵۰ء آپ دی سہا حرنی ڈھون کے ڈول بندہ ظ ظالم برہوں تن لایاں سانگیاں۔ میں تاں راتیں بڑیاں بیٹھی ڈھونے نول تانگیاں تیدے درد دیاں ڈھولا بیٹھی کھڈاں کالگال۔ ڈھولہ اجن نہ آیا شہریں ملیاں بانگال ک۔ کانگ اڈانواں۔ بیٹھی غم نول کھانواں۔ رادکی تار غماندی ننگھ کیوں میں آواں قہہ درد بھر دا کینوں آکھ سانواں۔ خوشدل نال ہجر کے بیٹھی ہندیاں لانواں

سید محمد غوث۔

حاجی سید محمد غوث کوٹ شاہانہ جھنگ کے رہن واسے ہک عالم دین ہیں۔ آپ سرائیکی کے بڑا بڑے معروف شاعر ہیں۔ ایں توں علاوہ فارسی ورج شاعری کریدے ہیں۔ میر حسان المیدری نے انھن دا سن ولادت ۱۸۲۸ء دے لگ بھگ بڑے۔ آپ سلسلہ قادریہ نال وابستہ ہیں۔ میر حسان المیدری کھڈن "انسوس انھن دا کلام طباعت توں محروم رہیا۔ ساڈے ساٹھے ۱۳۲۱ء دی چھپی ہوئی انھن دی کتاب موجود ہے "مجموعہ مدحیات" از عمدة السالکین حاجی سید محمد غوث سکذ کوٹ شاہانہ ضلع جھنگ۔ ایں کتاب ورج

حضرت شیخ عبدالقادر جیلانی دیاں منقباتاں تے واصل دی ہک کافی شامل ہے۔ نمونہ کلام
 م محمد نانا تیرا جسوں پھتر لولاک دا اے۔ صلی اللہ علیہ وسلم جو او ہسوار براق دا اے
 نبی محمد نبیاں جسوں سیر اخلاک دا اے۔ غلام غوث تے کرتوں ہر سائیں جو اے غلام شائق دا اے
 ص صان سینہ کرمیں میراں کینے تے حد نفاق کنوں۔ اوتناں دانگ پائی دھان ہر باجھوں خن خاشاک کنوں
 اتے دانگوں شینے دے روشن ہر باجھوں نعل خاشاک کنوں۔ غلام غوث کوں میراں توں اس زمانے ہلاک کنوں ۷۲

سردار کوڑے خان جتوئی۔

سردار کوڑے خان جتوئی سرائیکی وسیب کیتے ہک کچھدے سہجہ دی کارہن۔ آپ صلح مظفر گڑھ
 شہر جتوئی وچ ۱۱۸۰۰ دے لگ بھگ پیدا تھے۔ آپ دے والد دانال سردار خان جتوئی ہئی۔ سردار کوڑے خان
 جتوئی ہک عظیم علم دوست انسان ہن۔ آپ نے ہمیشہ درس و تدریس کیتے دل کھول تے عطیات ڈرتے۔ علی گڑھ۔
 حمایت الاسلام لاہور اور انجمن لغت الاسلام ملتان جیس تعلیمی اداریاں کوں آپ نے ہمیشہ مالی اعانت کیتی۔ سردار
 کوڑے خان جتوئی نے اپنے علاقے وچ انگریزی طرز دے سکول کھولائے تاکہ اول پسماندہ علاقے وچ تعلیم دا واحد
 تھیوے۔ وفات توں پہلے آپ نے اپنی زرعی جائیداد دا تر بجا حصہ پندرہ ہزار ایکڑ رقبہ اپنے علاقے دے نوجواناں
 دی تعلیم واسطے وقف کر ڈتا۔ میرحان الہیڈرکا آبدن ”مظفر گڑھ دا اے نامور فرزند بلا جالفہ سرائیکی
 علاقے داسر سید تے حاجی شریعت اللہ اکھوانڈ دا حقدار اے“ کیتے سردار کوڑے خان کوں حضرت خواجہ غلام فرید
 نال بے حد عقیدت ہئی۔ سردار صاحب دی وفات ۱۱۸۹۸ وچ تھی۔ مزار تے اپو تاریخ دزج ہے۔ ۷۴
 سردار کوڑے خان سرائیکی زبان اچ شاعری کرنیوے ہن۔

تیس باجھوں دل سنگ یارا۔ بیوں اچ کل ڈاڈھے تنگ یارا
 کوڑے خان! ست نمرو ڈالی۔ بن دوہیں دار ملنگ یار

محمد عظیم خان عظیم۔

محمد عظیم خان عظیم رستی جٹاں والی ڈیرہ اکامیل خان دے رہن واکے ہن۔ آپ پٹان قوم نال تعلق
 رکھدے ہن۔ آپ نے فارسی دی بہوں ساری تعلیم حاصل کیتی۔ انھن نے حضرت خواجہ اللہ بخش تونسوی دے ہوتے بیعت
 کیتی۔ انھن دا سلسلہ بیعت چشتیہ ہئی۔ عظیم بہوں نیک تے صوفی منش بزرگ ہن۔ صوم و صلوة دے پابند تے ہر وقت
 عشق رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم وچ مست۔ محمد عظیم نے سرائیکی دے علاوہ اردو زبان وچ دی شاعری کیتی ہے
 آپ دی شاعری تے فارسی زبان دا کافی اثر ڈسدے۔ انھن نے عارفانہ انداز دیاں کافیاں دے علاوہ حمد۔ نعتاں
 ڈوہڑے۔ غزلاں تے مرثیے دی بہوں زیادہ لکھیں این توں علاوہ بھرتے بند دی تخلیق کیتی۔ عظیم دا ہک مجموعہ

کلام ” گلزارِ عظیم “ کے نام نال ادھو صدی پہلے شائع تھی چھکے۔ اس ناول علاوہ انھیں سوسنی ماہیوال دا تھو دی
منظوم کیتا۔ جیڑھا اجاں تیں شائع نیں تھی گیا۔
ڈیرے دا ۱۷ سہرہ شاعر ۱۹۲۰ء ورتج اللہ سئیں کول پیارا تھیا۔ ۷۵

کافی،

کریں چاگر قتل میوں - میں حاضر یار بسم اللہ
اے سر قربان تیڈے سرتوں - منرا تلوار بسم اللہ
تیڈے دربار شاہی ورتج - میڈا دکھئی غلامی ہے
اگر ویچو غلام اپنا - سر بازار بسم اللہ

انھیں مشتاق اکھیاں تے - فراقاں دروڈ کھیاں تے
بجائے فرس اگر خواہش - کرو رفتار بسم اللہ
خوشی فرورس جنت دی - عینیاں گرچہ سب حوراں
ہوون حاصل نہ کر میوں - عوض دیدار بسم اللہ

*

مشتاق رضا۔

شیخ محمد فاضل ماہی مشتاق رضا سرائیکی زبان کے ایک مہاندرے شاعر گزرن۔ آپ دستی کھوئیاں
(چکان، ڈیرہ اسماعیل ورتج پیدا تھے۔ آپ دا تعلق انھوں کے ماہی خاندان نال ہے۔ مشتاق رضا علاتے کے
پہوں وڈے زمیندار۔ ذیلدار تے ہک عالم فاضل شخص من۔ سرائیکی زبان کے اس مایہ ناز شاعر نے ڈیرہ اسماعیل
ورتج شعر و ادب کے ذوق کول ودھاون پھلاون ورتج پہوں وڈا کردار ادا کیتے۔ مشتاق رضانے ڈوہڑے، غزل
کافیاں تے مذہبی شاعری کے علاوہ سوسنی ہینوال تے صاحبان مرزا کے تھے دی سرائیکی زبان ورتج منظوم
کیتے۔ مشتاق رضانے ۸۵ سال سرائیکی شعر و ادب دی خدمت دے بعد ۱۹۲۸ء ورتج وفات پاتی۔ آپ کول
مع اول کے سرائیکی شعراء ورتج گزریا دیندے۔ ۷۶

(ڈوہڑہ)

بگ دی بگے تے ہیس کالیاں کیوں بیونے رلا
بگ جٹن کھاندے مھیاں جیوں مھیں کھاون تلا
جو دوست نہ تھیری دشمن تے پیش نہ آئی اللہ
مشتاق مورکھ دی دوستی کن جیوں پاسا توں بھلا

قصہ صاحبان مرزا وچوں اشتیاق

اشک عشاقان ناز معشوقان اجکل دی گل ناہیں
 خلق خالق توں ظاہر ہو یا بڈیندا عشق صلاحیں
 رانجھا چاک مہیں داہرے ڈوہوندھے کتر کاہیں
 امیر القیس ہر یا ہے مہنوں عشق جگایاں بھائیں
 تھل جل کے ورتج فارغ کوئی دم ڈسدا ناہیں
 عشق اس سن ورتج ہر کوئی بھاتا چھوٹیاں وڈیاں تاہیں
 مشتاق داہنہ شالا توڑ چڑھے عرض کراں تے بھندا باہیں
 سرسرباد خزاں جکھڑ توں اللہ جان بچاہیں۔

حافظ اللہ بخش طالب -

حافظ اللہ بخش طالب بھی قوم کے فرد ہیں۔ آپ داتعلق دستی پورنا خطہ دامان نال ہیں۔ طالب
 دوکانداری کریندے ہیں۔ آپ نے ۴۰ سال دی عمر میں ورتج ۱۹۳۲ء ورتج ورتج پاتی۔ طالب نے سرانگی زبان
 ورتج کانیاں، ڈوہڑے تے نوے لکھین۔ ڈوہڑیاں ورتج انھوں کوں خاص ملکہ حاصل ہیں۔
 سنبل سیاہ کیا ریس کرے میڈے دی زلف سیاہ دی۔ قسم خدا دی
 ادھے خالص عنبر کتور کا تے نیں کئی بوٹی کھاہ دی۔ قسم خدا دی
 اللہ نے جتھاں ہے قسم کیتی وایل اذالیفا دی۔ قسم خدا دی
 طالب! منفع الفان کر لیس تے گالھ کر لیں راہ دی۔ قسم خدا دی

ایں دور کے سرانگی زبان کے کجوبے ایجھے شاعر جتھاں داتعلق ڈیرہ اسماعیل خان نال ہیں۔ اوسے ہیں۔

- ۱، غلام حیدر - دستی ہزارہ پروا
- ۲، غلام حسین توڑا - شیر و نو ورتج ۱۹۳۱ء
- ۳، اللہ وار - دستی فتح خان گڑھاں
- ۴، میاں علی محمد - ڈیرہ اسماعیل خان
- ۵، احمد خان احمد - محضہ بلوچ ورتج ۱۹۲۵ء
- ۶، غلام مصطفیٰ طالب - شیر و کپنہ
- ۷، مولوی احمد احمد - کلاچی

۱۸. جان محمد - دستی جاڑا کوٹ جٹی
 ۱۹. فقیر ابراہیم - دستی حافظ آباد موضع درکھاناں
 ۱۰. صالح محمد صالح - ترانہ تعقل ٹانگہ وفات ۱۹۳۶ء
 ۱۱. احمد نبش ندھی - موضع پہاڑ پُر
 ۱۲. گل محمد - دستی کاڈ
 ۱۳. محمد نواز خان ناز - کنڈی عمر خان
 ۱۴. مرید حسین راز - پہاڑ پُر

غلام فقیر بلوچ -

آپ دا پورا ناں غلام محمد ہے۔ آپ بڑھئی کوئلہ پہاڑ پُر سے رہن والے ہن۔ آپ ہک عالم دین اور تاور الکلام شاعر ہن۔ آپ کے بڑوں شعری مجموعے ڈیرہ اسماعیل خان توں شائع تھئے۔ انھاں دوح سی حرفیاں - نعتاں - کافیاں تے بڑھسے شامل ہن۔ اسے بڑھسے مجموعے مولوی شمس الدین و محمد دین تاجران کتب ڈیرہ اسماعیل خان نے چھپوائے۔ آپ دی وفات ۱۹۳۵ء دوح تھئی۔ سی حرفی دچوں انتساب -

الف اللہ بیل سمب چلے دیندے سوہنے مکھ تے پردہ گت میاں
 اکھیں بھالن نیں مونہہ بولن نیں سردوں ننگے تے خالی ہتھ میاں
 رنج رنج ڈیکھو مونہہ سبھاں دا اہو دیندے دلسی دت میاں
 آ غلام فقیر موئے دلہے ہنیں توڑیں اکھیں روون رت میاں ۷۸

حاجی ولی محمد عاجز -

آپ کوٹ سلطان ڈیرہ اسماعیل خاں سے رہن والے ہن۔ عاجز نے سی پنوں واقعہ منظم کیتے۔ جیزھا ڈیرہ اسماعیل خان سے علاقے دوح کافی شہرت رکھدے۔
 سی نمائی درو درجائی پھدکا رانیاں تائیں - کیچ شہر کے والی دی کوئی ڈیوے خبر میں تائیں
 رو رو دینر کرے ڈیندے راتیں سنبھ ڈسین جاہیں - جگر کباب ہویا سڑکولے ڈکھو دکھو نکلن آہیں
 بے کس کول چادرست دئیں داربا جلدی ملائیں - عاجز درو رسیدے کے چاسارے درو مٹائیں ۷۹

خوشی رام -

خوشی رام ڈیرہ اسماعیل خاں دوح کتابت و اکم کرنیوے ہن۔ انھاں کول ذاتی لائبریری دی موجود ہے۔ اول دور دوح ڈیرہ اسماعیل خاں دوح بہوں ڈبے و ڈبے شاعرے عقیدے ہن۔ خوشی رام پورے شاعرے مکھ گھنڈے ہن

ادب دی ایس خدمت کے علاوہ 'انھوں بڑھڑے غزلاں تے گیت دی لکھے۔ انھوں دی وفات ۱۹۲۹ء ورج تھئی
(بڑھڑے)

نفس کنوں بے نفس تھیوے دل ہے رشتہ جوڑ بڑتا
گنگے ورج روح پاک کتیرے نفس پلیت کول لوڑ بڑتا
مارے چیکاں کڈھے دائیں مار لٹھاڑ کے بوڑ بڑتا
خوشی رام جو نیندر آرام کرے جھے کھاون پھون بھوڑ بڑتا ۸۰

ہمت علی شاہ رضوی -

آپ دی پیدائش ۲۵ ررج الاول ۱۲۹۰ء ورج تھئی۔ آپ روہڑی کے رضوی سادات گھرانے
دے جم پلے ہن۔ روہڑی اسٹیشن کے نیڑے بعتوب علی شاہ دی گھر ورج رہندے ہن۔ انہاں کے ہتھو دی لکھی سہڑی کتاب
موجب انھوں دی تاریخ پیدائش معلوم تھئی اے۔ پرا انہاں دی وفات بارے صحیح معلوم نہیں تھیوے گی۔ عرف اتنا پتہ لگ گئے
جو تیرہویں صدی کے اخیر ورج اوزندہ ہن۔ ہک چٹکے شاعر ہن۔ انھوں کے کلام ورج رس پھول ہے کیشاں انھوں
ارج طبع آزمائی کتیرے۔
انہاں مذہبی رنگ ارج گھڑولی لکھے تے آپنی عقیدت دا اظہار سہڑے انداز ورج کیتے۔ ہمت علی شاہ دی گھڑولی سی حرفی کا شکل
ارج ہے۔

ث ثابت میدا ہے مدامی شاہ حسین حمایت حامی
رکھے شہادت طلب تہاں چاش چکھیس تے خنبر دی
دومونی گھڑولی بھرنیدی آہیاں میں تال گھڑولی

الف اللہ ہے صاحب ستاری - صدقے نبی قول جان پیاری
علی دی تے ہے لاج ہارے - گولی ہاں میں تنہیں دردی
دومونی گھڑولی بھردی آہیاں میں تال گھڑولی ۸۱

میر علی نواز خاں ناز :-

اعلیٰ حضرت ہز ہائیس میر علی نواز خاں بہادر ناز فرمانروائے دولت خدا داد ریاست خیر پور ہرپا
سندھ سرائیکی زبان کے سنے ہوئے شاعر ہن۔ آپ اپنے والد میر امام بخش دی وفات کے بعد تفت تے بیٹھے۔ آپ دی
تعلیم و تربیت انتہائی اعلیٰ پیمانے تے تھئی۔ پلے آپ نے چبھس کالج لاہور ورج داخلہ گدھا اوندے بعد مزید تعلیم

دسے عہدوں واسطے ولایت بھیجا گیا۔ اوہک روشن خیال تے ترقی پسند حکمران ہن۔ چناچہ انھن دا عہد حکومت خیرپور ریاست وچ ترقی دا سبب بڑیا۔ میر علی نواز دے عہد وچ کافی اصلاحات کیتاں گیاں کئی نوایاں نبراں کھیاں گیاں میر صاحب اروو فارسی تے انگریزی دی بہوں لیاقت رکھدے ہن۔ آپ نے مسلم ایجوکیشن کانسفرنس کراچی وچ یادگار خطہ پڑتا۔ اینویں ۱۹۰۹ء وچ علی گڑھ دے ٹرسٹیاں کراں جیڑھا سپاس نامہ پیش کیتا۔ اوکوں اہل علم نے بے حد پسند کیتا ۸۲ میر علی نواز خان ناز ۱۸۸۲ء وچ جیڑھے تے ۱۹۳۵ء وچ فوت تھے۔ آپ سندھی۔ اردو اورسرائیکی زبان دے شاعر ہن۔ آپ دے سرائیکی حکام دا مجموعہ گلہ سہ ناز دے ناں نال ۱۹۳۲ء وچ مطبع منشی نور بخشور کھنڈتوں شائع تھیا۔ ۸۳

اکافی،

دل وچ درداں دیر الایا

کیتھے دل دلبر ودا دے

سانگ تدا دے سانگ بڑایا - تیں تائیں نہ میں ردا دے
 مہر محبت نظر کرھا دے - جگ ہن سارا ہدا دے
 جنھاں دی خاطر خورای چاتی - ایھو دل کیوں ردا دے
 انگھیاں رورونیر و ہاون - مینہ ساون دا ودا دے
 قتل کرا کے کھڑی لھوائی - بڑیکھ عاشق اینویں کدا دے

ناز کوں ڈیکھ اوارہ پھردا

دلبر دلڑی کھدا دے

ایں دور وچ سندھ دے تقریباً تمام چھوٹے و بڑے شاعران نے سندھی دے نال نال سرائیکی زبان وچ دی شاعری کیتی۔ انھن وچوں کجھ پئے شعرا اے ہن۔

نواب شاہ سکائل :-

آپ قوم دے رضوی سید ہن۔ آپ دے ابا سائیں دانان نواب امام علی شاہ ہن۔ آپ دی پیدائش روہڑی وچ ۱۸۲۲ء وچ تھئی تے وفات ۱۹۰۱ء وچ۔ آپ بکس نقیر دے مرید تے شاعر و ہن ۸۴
 بے کس اتے جھٹ جھلایا جو دیر وحدت دا بارغ بڑایا

شاہ حسن دا کاون گایا سورہہ بقیہ سلطان
 مارے دم خدائی

قائم فقیر!

قائم فقیر منیکھو فقیر کے پتر ہیں۔ آپ ۱۲ اشرال ۱۲۸۲ء ورج پیدا تھے۔ آپ کے والد نے آپ کی تعلیم و تربیت سے خاص توجہ ڈالی۔ قائم فقیر نے عربی فارسی کے علوم کے علاوہ طب وکی تعلیم وکی حاصل کی تھی۔ انھوں نے زیادہ وقت عبادت سے ریاضت ورج گذر دیا ہا۔ قائم فقیر ۲۲ رجب الثانی ۱۳۲۲ء ورج میں اپنی نانی دنیا توں رحلت فرما گئے آپ کے اعلیٰ فصاحت و بلاغت وکی بہترین مثال ہے۔ نمونہ کلام

چترنگ پئی ورج چوسے - انہد بولی بولے
صورت سب سلطانی - سیر کیتا سبانی
جڈے کڈے ہے جانی - اکھیاں کوئی کھوسے

دلبر لائیاں دیداں - عشق کرائیاں عیدیاں
اصل ہوائیاں امیدیاں - جذب جان کراں میں گھوسے
واہ و جایا واراہ - ورج انا المکتوم نورا
وحدت واکارا - عشق عجائب ٹوچھے
شاہ درازی ہامی ہردم - بریں آپ رکھیا آپرتم
زدق پیارے زورکا نوم زم - آیا قائم کوسے

حافظ صادی ڈنو۔

آپ نے ولادت تقریباً ۱۸۶۰ء ورج تھئی۔ آپ حافظ عبدالمکرم مین کے پتر ہیں۔ آپ داگھر کوٹ ماڑی سکھر ورج ہے۔ آپ دا وصال ۱۹۱۴ء ورج تھے۔ کلام ورج بہوں تاثیر ہے اور انداز بیان ورج سٹھاج ہے۔ نمونہ کلام۔

ل بچ اساکوں نی آنڈی جڈاں عشق کیتا اظہار
برسر آیا بدیاں دا کوئی برہے والا بار
شرم جیا ونبوسے تے لہو کیتا لاچار
حافظ غم انھوں کوں کیاں جفاں عشق کیتا اختیار ۸۵

میر علی نواز علوی۔

میر علی نواز علوی ۱۸۵۱ء و ترح پیدا تھے۔ آپ دانشکار پور سے مشہور علی خاندان نال تعلق ہے۔ آپ ایک عالم فاضل تے طب و ترح ماہرین۔ آپ دی وفات ۱۹۲۰ء و ترح تھی ۸۸۔ آپ شکار پور میونسپلٹی کے نائب صدر دی راہ چکین۔ کلام و ترح درد تے فراق کے مضمون زیادہ ملدن۔ نمونہ کلام

(کافی)

واہ حسن جیب حقانی دا - جن بشیر حیران ڈھم
 احمد عین احمد بن ایا - ویس کیش انانی دا
 صورت و ترح سببان ڈھم
 شکل آدم و ترح ہر یا ظاہر - منظر ذات ربانی دا
 ہر جا میں عیان ڈھم
 روز العقول سر سبز - بھتر جلیا سلطانی دا
 تابع جن انسان ڈھم
 شب معراج تھی و ترح نزل - شائع جرم جانی دا
 خالق فیض رسان ڈھم
 درد و لہر کے ملک فلک تیں - شوق رکھن دربانی دا
 شمس تھر قربان ڈھم
 علی اصغر عاشق ہر یا - شہنشاہ لاثانی دا
 درد و چوں دربان ڈھم

حضرت احمد یار -

حضرت احمد یار درگاہ خان گڑھ گھوٹکی کے بانی ہیں۔ آپ ۲۵ سال دی عمر و ترح حضرت حافظ محمد مدنی کے مرید تھے۔ شریعت کے سمت پابند ہیں۔ ۶۳ سال دی عمر و ترح ۲۳ شوال ۱۳۵۲ء کو وفات پائے۔ آپ دا کلام سہی حرفیاں۔ بیتاں۔ مناجاتاں۔ مولودہ تے کافیاں تے مشتمل ہے رنگ صوفیانہ تے کلام فنی اعتبار نال کافی بلند اے۔

اساں دین کفر کنوں دور میاں
 ہک وحدت و ترح دھلور میاں

کڈیں ملاں ہوں کڈیں قاضی ہوں
 کڈیں رندی رنڑتے راضی ہوں
 کڈیں بازیگر کڈیں بازی ہوں
 کڈیں موزج تھیوں منفور میاں
 کڈیں صافی ہوں کڈیں صوفی ہوں
 کڈیں غزے باز گرائی ہوں
 کڈیں شورکی کڈیں شافی ہوں
 کڈیں مست تھیوں منفور میاں

میر عبدالحسین سانگی -

امیر ابن امیر شاعر ابن شاعر میر عبدالحسین سانگی، میر عباس علی خان کے فرزند ہیں۔ آپ
 حیدرآباد کے شاہی خاندان نال تعلق ہے۔ آپ دیکھا پیدائش آپ کے والد کی جلاوطنی کے دوران ۱۸۵۱ء وچ
 کلکتہ وچ تھی۔ آپ ۱۸۶۲ء وچ سندھ واپس آئے۔ شعرادب دیکھا ہر درجہ سرپرستی کریدے ہیں۔ آپ
 سندھ، اردو، فارسی تے سرائیکی وچ شعرآپہے ہیں۔ آپ دیکھا وفات حیدرآباد وچ ۱۹۲ء وچ تھی۔ ۸۸
 نمونہ کلام - (ڈورہ) ۱۔ ویندے سافون کون بھلیسی طلب، سیم تکرار دو
 موزج دریا دیکھو نہ مڑساں ویساں ترتر پارو
 رم جمعہ بوندیاں بادل نیساں محبت دادسکار دو
 ساڈے کارن راجھن سانگی قرب کیتا دھنوار دو

قاضی فقیر محمد قانع -

قاضی فقیر محمد ۱۸۶۲ء وچ رورہی وچ جے۔ آپ کے والد داناں قاضی علی بخش ہاتے ذات کے تیریشی ہیں
 آپ ۲۵ جنوری ۱۹۳۷ء وچ لاہور فوت تھے۔ کلام تے بیدل تے بکس دا خاص اثر ہے۔ کلام صوفیانہ ہے۔

قول بن یارا پیارا رین نہ نزرے ساری
 بڈکھڑے والیاں گاہیاں کوئی نہ سنڑے دلوار
 بھابھہ دی بے تاب کیتا سار لہ سر دارا
 موٹ دلھی چا دلھا۔ سڈ سہن سڈ کارا
 قانع سنڈرا بھال سید جام سو ہنار ۸۹

غلام فقیر -

مولانا غلام فقیر لغاری ڈیرہ اسماعیل خاں کے قبضہ ڈھکی کے رہن والے ہیں۔ آپ کی پیدائش ۱۸۲۰ء کے نیڑے تیرے تھی اور آپ ۱۰ مئی ۱۹۳۸ء مطابق ۱۳۵۷ھ کوں وصال فرمایا۔ غلام فقیر اردو۔ سرائیکی تے فارسی کے شاعر ہیں۔ آپ کے پوترے منشی بہاد الحق نے مجموعہ غلام فقیر کے نال نال کئی مجموعے شائع کرائے۔ نمونہ کلام سوال و جواب گھڑا۔

سوال -
آرے گھڑا بھن ٹوٹے کرائیں تیں یار دی چیمہ رنجانی
ہک دی بھار اس پانی والا ڈو بھاؤنیدی جان۔ رانی
عجب نصیب تہاڈے گھڑا اسان مفتی عمر و رنجانی

جواب گھڑا -
مار نہ مینوں کرنہ ٹوٹے اسان بھارے بھار لنگھائے
پیلے کپے نال کیہاں دل دت گھر کبھار کے آئے
ماراں سمت کبھاراں والیاں جھل چکتے سر کپوائے
بعد اس کے ورتج آتش کے اسان سارے تن جلائے
جیڑے سنگی کھوئے اساڈے تھی ٹوٹے گل سڈائے
اتنے اوکھ گزرے اسان۔ تڈاں ہتھو ممبراں کے آئے
غلام فقیر ا اوکھاں باجھوں کہیں ہرگز وصل نہ پاسے ۹۰

کمال خان مگسی -

منشی محمد کمال خان مگسی بلوچ ہیں۔ آپ ڈیرہ اسماعیل خان کے قبضے نوال کوٹ کے رہن والے ہیں۔ ابتدائی تعلیم انھوں نے دینی مدارس وچوں حاصل کیتی تے بقیہ زندگی ملتان ضلع کچھری ورتج علاقہ فریڈریکس ریجے۔ کمال خان دیاں کانیاں بالکل اجوکے دور دیاں لگدن۔ زبان بہوں صاف ستھری تے رداں ہے۔ کانیاں ورتج گیت دا رنگ جھلکدے۔ کمال خان مگسی نے مرثیے دی لکھیے انھوں دا ہک مجموعہ ”مرثیہ غم“ کے نال نال شائع تھے اینویں کانیاں کے بڑوں مجموعے اچ توں پوری ہک صدی پہلے کے چھپے ہوئے ملدن ۹۱ نمونہ کلام

دکانی
را بھن نور حضور اکھیں دا صورت شمس شمال دوسے
کھیرا بھیرا ذات ادیرا را بھن صاحب اقبال دوسے
را بھن تکت ہزارے توں آیا - جھنگ ورتج ننگ ناموں دنجایا
منجیاں دا چروال سڈایا - کارن ہیریاں بڑسے

دکانی گانے اگلے صفحے پر

گھر گھر سے ورتج ہو کال پیاں - سو نہیاں ما پوہ سینگیاں سیاں
 رل مل مہیر کوں اکھن گیاں - اسے گل سنت عمال بڑے
 ولدا ہیر سنایا روکے - ہار ہنجوں سے نیر پر دے
 تادر جوڑیا آپ سنجو کے - نہ کجھ غیر خیال بڑے

خواجہ عاتل جوگی -

خواجہ عاتل جوگی کوہ سلیمان کے تاریخی قلعے ہرنندرتج ۱۲۷۰ء ورتج پیدا تھے۔ آپ دا خاندان علم و فضل
 ورتج ممتاز مقام رکھدے۔ حضرت خواجہ عاتل جوگی دینی علوم ورتج عبور حاصل کیتاتے دل سلوک دیاں منزلاں ملے کرن دی
 خاطر حضرت خواجہ غلام فرید دا دربار ملیا۔ آپ دا شمار حضرت خواجہ فرید دے مہاندے خلفاء ورتج تھیدے۔
 آپ نہایت عابد تے نیک انسان ہن۔ آپ دی شادی خراسان کے وزیر اعظم دی دختر نیک اختر نال تھی۔ حضرت خواجہ
 عاتل جوگی دا وصال ۳۱ رمضان ۱۳۱۱ء ورتج تھیا۔ آپ نے قلعہ ہرنندرتج ہک عظیم الشان لائبریری اپنی یادگار
 پھوڑی۔ جیکوں ہن تیں یا تاں سوں کھا گئی اسے۔ تاں لوگ ہزاراں کتاباں چاگن۔

خواجہ عاتل جوگی دا حکام این پورے دور کے شعرا ورتج بالکل نسا بر بڑے۔ تعون تے معرفت دے
 مضامین نال اسے حکام بھریا ہویا ہے۔ آپ عشق حقیقی ورتج سرمست بڑدن۔ زبان و بیان تے خواجہ عاتل جوگی
 کوں وڈی مہارت حاصل ہے۔ اپنے حکام ورتج کہیں کہیں جا جوگی حضرت خواجہ فرید دیاں کافیاں دا تتبع دی
 کریندن۔ آپ دا ہک محبوبہ کلام ۱۳۲۲ء دا آگرہ تول چھاپلے۔ آپ کے کلام تے فرید دا گھاٹانگ ہے!

نمونہ کلام - کافی،
 راہ ریندا مڑ بھال نی - کھل ہس کر کے گال نی
 سک سرہنے تن جالیا - سارا ماس ہڈاں دا گالیا

نیشا بھوں بچال نی

گل ورتج درد دے دام پوے - سٹ کر عیش آرام تھیرے

حل کنوں بے حال نی

ہن کیوں چھیدیں آسے پاسے - اسان لہا ہن تیزے پاسے

اوڑک پھیر سبھال نی

یار مٹھل کوں کوئی سمجھائے - ہردم تیزے مان سوائے

نگڑیاں پتیاں پال نی

جوگی یار دنجیے کارن - کھیرے آتے ساکوں مارن

طنہ بڑیوں سیاں نی

محمد بخش فائق -

محمد بخش فائق ملتان کے ایک صاحب علم و کمال شخص گزرتا ہے۔ آپ ۱۲۵۷ھ مطابق ۱۸۲۹ء و تاج پور تھے تھے انہر سال دی عمر پاتی۔ آپ پیشہ سے محاط نال طیب ہیں۔ آپ دینی علوم سے جنگی چوکھی دسترس رکھتے ہیں۔ سئیں فائق دی شخصیت سرائیکی شاعری سے ارتقاء و تاج بہک بہوں و بڑا مورث ثابت تھیدی اسے۔ اسان بڑیکے ہیں کہ سرائیکی شاعری دا بھانویں پہلا دور ہرے۔ بھانویں بوجھا دور یا اسے تریبھا دور اساکوں دینی۔ صوفیانہ اور عاشقانہ موضوعات سے تال ڈھیر سارا حکام مل دیندے مگر عہری ضرورتاں کوں سامنے رکھتے تھتے کہیں دی شاعر نے بھر پور انداز و تاج اپنے عہد اور زمانے سے سماجی سائل کوں اپنے انظار اور اشعار دا موضوع نہیں بنرایا۔ محمد بخش فائق این طرح سرائیکی زبان کے شعری ادب و تاج اپنے کلام سے اسلوب نال بہک نواں ایرا بدھیندن جنیدے اُتے اگی تے دینج تے بہک و بڑی مضبوط عمارت قائم تھیدی اسے۔ سئیں محمد بخش دی نظم " تیرسویں صدی" اسادی توجہ اپنی طرف کڑیندی اسے۔ ڈاکٹر مہر عبد الحق کے مطابق۔ اسے پاکستانی زبانوں و تاج پہلی شہر آشوب اسے۔ جیکوں سرائیکی زبان کے این مسن نے ۱۳۲۶ھ مطابق ۱۹۰۸ء کے نیڑے تیرے تلمذ کیتے تھتے تیرسویں صدی دا اسے توجہ جیسا وچوں اسانچا حاکم شاعر گزرے۔ سیاسی، انتھاری اور سماجی ابتری، اخلاقی پستی۔ نوایاں تہذیبی قدراں کے درون تریں بے عملی، حصول الفان و تاج تاخیر۔ قانون شکنی۔ منگائی۔ سٹے بازی۔ دنیا داری۔ کماہی جیساں موضوعات کوں ایک نظم و تاج یکجا کرتے اپنے عہد دا نقشہ بھکیا گیا۔ فائق سئیں دی این نظم کے کل سٹھو بندان۔ این طرح مثنویاں کوں چھوڑتے اسے بہک طویل ترین سرائیکی نظم دی حیثیت وی رکھدی اسے۔

محمد بخش فائق کے پوترے سئیں جیب فائق کے اکھن موجب محمد بخش فائق دا شمار کلام غیر مطبوعہ اصحاں کوں موجود ہے۔ این سارے کلام کوں مرتب کرتے سرائیکی زبان کے این مہاندے شاعر دا صحیح مقام متین کیتا دینج سگدے۔ محمد بخش فائق عربی تے فارسی سے چٹکے عالم ہیں۔ نظماں توں علاوہ آپ نے بڑجیاں اصناف سنمن و تاج دی مل مہانگے وارے کیتے۔

نظم تیرسویں صدی توں نمونہ۔

سنن ملتان دا تھ او تھیاں کے سنن دا
 پرانیاں تے سنویاں جابھیں کے نکتے بہم چرن دا
 قدیمی شہر ہے ملتان۔ لکھیا و تاج کتاباں کے
 جیسے جوڑے اسے تھے ہرنی آندے و تاج حساباں کے
 بہوں ادوار اتھ گزریے غذاہاں تے ٹوہاں کے
 تھی سگدے توڑے لکھ سکے لکھن دا

اگوں ملتان دی شہرت تے اقوال دے حالات دا ذکرہ این کریندن۔
 ہرکے پھوٹے وڈے دے مونہہ دتج اسے بال شہر ہے
 جو تھنے چارہن ملتان دے بسج ہے نہ کبھ کوڑے
 گورستاں تے گداگر۔ گرد بیا گرمی دا تندرے
 گرانی گان پنہواں ہن انھاں جوں دتج لٹن دالے
 انھاں گاناں پنہاں دے دتج سبے گواں ملتان
 گویا "مل طعن" باتی رہ گیا ملتان دا ثانی
 نہ کوئی منفع نہ کوئی عادل برائے نام دیوانی
 گواہ بدخواہ بڑوں کافی آپے پھچھن پھچھن دالے
 مہربنش نالٹ صرت انھاں سماجی برائیاں دی ٹانڈھی نیں کریندا بلکہ ہک وڈے نفاار دی طرح آخر دتج اینداصل
 دی تجویز کریندے اور کفایت شکاری۔ سادہ گزران تے تنالٹ تے زور بڑیندے۔

حافظ فتح محمد قادری۔

حضرت حافظ فتح محمد قادری ۱۲۵۵ھ مطابق ۱۸۳۵ء جلال پور پیر والا دے ہک علمی تے
 دینی گھرانے ورتج پیدا تھے۔ آپ نے ابتدائی تعلیم اپنے ابا سبیس مولانا خواجہ کریم بخش صاحب کنوں حاصل
 کیتی۔ والد صاحب دی وفات دے بعد آپ مذہب تشریح گھن گئے تے انھاں مولانا عبدالستار سندھی کنوں چار سال
 تین علم حاصل کریندے ریہے۔ این توں بعد اپنے پیر و مرشد حضرت خدا بخش سبیس کول منظر ٹڑھ آگے
 تے انھاں سلوک دیاں منزلوں طے کیتیاں۔ مرشد توں خلافت حاصل کر کے آپ واپس جلال پور پیر والا آگے
 تے انھاں خلق خدا دی رہنمائی دافرمن ادا کرن گئے۔ آپ سچے عاشق رسول تے بہوں وڈے واعظ ہن۔ آپ
 دی ساری زندگی دین دیا تبلیغ ورتج صرت تھی۔ آپ حضرت خواجہ غلام فرید دے ہم عصر ہن تے انھاں نال
 بہوں پیار کریندے ہن۔ حضرت خواجہ فرید سبیس نال باتاقدہ خط و کتابت رہندی ہئی۔ ملاقاتاں دی
 عقیدیاں ہن۔ جھیکری ملاقات خواجہ صاحب نال روہی ورتج تھی۔ این ملاقات ورتج بڑوہاں بزرگاں
 ہک نئے نال چادران وٹایاں۔^{۹۹} حافظ فتح محمد قادری نے ۲۵ صفر ۱۲۲۶ھ ورتج وصال فرمایا۔
 حضرت فتح محمد قادری فارسی تے سرائیکی زبان دے شاعر ہن۔ سرائیکی کلام تے حضرت خواجہ غلام فرید
 دے اثرات بہوں واضح ہن۔ آپ حافظ دے علاوہ ممدون دی تخلص فریندے ہن۔ سرائیکی ورتج زیادہ
 تر وڈے تے کافیاں ملدین۔

اصل اصول محبت رب دی بیا کوڑ کھچارا
جیکوں ڈیوے پھاسائیں اوندا وڈا پسارا
دل دی کوٹھی روشن ہوئی گیا دور اندھارا
بنی ولی دنیا سے اونڈے مہزوں کون بچارا

(کافی)

کیا بچھدیں حال اندر دا - جڑ نگریم تیر جگر دا
ہم سنبھری روز ازل دی - سر رک سختی ناہیں ملدی
دقہ جانیں درمل دی - کجھ عیش نہیں بن گھدا
دل دلبر کارن تانگھے - اتھہ جلال کیندے سنگے
تھی چولی چٹری گھا گھے - بیا مادم کوک شہر دا
اپو دیڑھاسارا کھاوے - جنڈ جان لبائے آوے
جڑ کیتے درد کلاوے - ہن تن من سولاں سڑا
کدیں اجڑی جھوک دساؤ - دل حافظ کوں گل لاؤ
ایں آکھن تے پیر پاؤ - من نام علی حیدر دا

چوہڑ لعل مت -

چوہڑ لعل مت جلال پور پیر والا سے ہندو پنڈت ہن۔ آپ حضرت حافظ محمد قادری سے ہم عمر ہن۔
تے ہر وقت انھوں دی صحبت و توج رہندے ہن۔ مرت ہر وقت مستی و توج رہندے ہن۔ انھوں درویشی راہ
اختیار کیتی ہوئی تھی۔ آپ مسلمان صوفیاء کونوں ڈاڑھے متاثر ہن۔ آپ زیادہ تر بکرتے ڈرہڑے لکھدے ہن۔ اخیر
وقت ویلے انھوں اسے ڈوہڑہ پڑھیا۔

(ڈوہڑہ)

پلنگ شیر امیر ہا سے تھی مفت ظہیر گیسے - مت تھیوے
لذت عشق حقیقت والی بکی آن گدھوے - مت تھیوے
بن موالی سفران دے ہن گل دیوان پتوے - مت تھیوے
چھوڑ نمونہ جنت دا ونج نرگ آباد کتوے - مت تھیوے ۹۷

باغ علی شاہ -

باغ علی شاہ قریشی کرد لعل عین خلع مظفر گڑھ کے دوسوں دان ہن۔ آپ دینی علوم سے کافی

مہارت رکھتے ہن۔ آپ دیاں کافیاں و ترج نظم دا انداز جھلکدے۔ انھن نے شاننامہ فردوسی و چوں تھہہ بینن مشرق دی سراٹھکی و ترج منظوم کیتا ہئی۔ ایں مشنوی کے آخر و ترج اینڈے توڑ بکشن دی تاریخ ۱۸۸۵ء مطابق ۱۲۹۸ء ہئی۔ تاریخ وفات دا علم کینئی۔ یقیناً ۱۸۸۵ء کے بعد دی کوئی تاریخ ہوسے۔ باغ شاہ دا جگرگ نامہ "کافی بیوں" ہوں مشہور ہے۔ ایں توں علاوہ پرانے پچھے ہڑیاں کتاباں و ترج انھن دا کلام انثر ملدے۔

کافی،

کلام دی دنگی۔

سبن کے سببن ہن زاریاں

سببن نہ بڑکھا بڑکھاں مڈیاں

توں بن سببن لاچار ہاں	-	و ترج درد دے بیمار ہاں
صبح شام دل انگار ہاں	-	گھٹیاں برہوں اندھاریاں
جس دن تیاں دڑی ٹھل	-	جڑ سانگ سینے و ترج گلی
ماپو قبیلہ سٹ دگی	-	سرچا پریم دیاں کھاریاں
سانول سببن ہن نہ سکا	-	شفقت کنوں مکھڑا بڑکھا
بھر جام رحمت دا پلا	-	جبار کر جباریاں
جند باغ آئی ہے لبوں	-	بڈیند رات روواں زرخشاں
سربار غم دا ہے گراں	-	غم خوار کر غم خواریاں ۹۸

مولوی اللہ بخش جانباڑ -

مولوی اللہ بخش جانباڑ کے والد مولوی قربان علی تندھار توں نقل مکانی کرتے تھیل علی پور و ترج

آن دیے۔ مولوی اللہ بخش جانباڑ کے والد شاہ شجاع کے وزیر ہن۔ مولوی اللہ بخش کے والد بعد و ترج دتی

ملک اراٹیں و ترج دینی درس بڈیندے ہن۔ سببن جانباڑ دا جنم ۱۸۲۰ء و ترج تھیا۔ آپ حضرت خواجہ فرخ چا

سببن کے مرید ہن۔ آپ کوں حضرت خواجہ فرید سببن دی کچاریاں و ترج بہن داوی شرف حاصل تھیا۔ ہوں

وڑے قادر الکلام شاعر ہن۔ فی البدیہ شاعری و ترج کمال حاصل ہانئیں۔ حضرت خواجہ فرید انثر آپکو نمائش کرتے

فی البدیہ شعر سنڑے ہن۔ انھن شاننامہ فردوسی دی مشہور عقیدہ داستان بینن منیترہ کوں سراٹھکی و ترج منظوم

کیتا ۹۹۹ ایں توں تھہہ جانباڑ عالم تھیف کیتا۔ ایں تھہہ و ترج انھن اپنی محبت دی داستان رقم کیتی۔ شروع و ترج

تخلص اللہ بخش کریندے ہن۔ بعد و ترج جانباڑ اکھوئیں۔ نقل حمزہ مقبل لیاقت پور کے شاعر مولوی اللہ ڈوٹہ

نال اکثر شاعرانہ چشمک رنڈی ہئی۔ ۱۰۰

رتیں مڑیاں رانجھن سائیں مینے ساون بے آئے۔ بھکال کا نہ تھے ول ساوے طول تے سر چائے
 مانجھی سارے جھکر لڈا کر بیٹہ اسا ڈرے آئے۔ دل جانناز کلن تاہنگھ سدا کیوں رانجھن بس چرلائے

سید جلال کلیم۔ سید جلال کلیم بدلی شریف ضلع رحیم یار خان دے بنجاری سید خاندان دے فرد ہن۔ آپ ۱۸۸۶ء مطابق ۱۲۶۳ء وچ پیدا تھے۔ عربی تے فارسی زبان تے بہوں قدرت رکھدے ہن۔ آپ ہک بزرگ خاندان نال تعلق رکھدے ہن۔ سید جلال کلیم کون حضرت خواجہ غلام فرید سئیں نال ڈاڈھی عقیدت ہئی۔ انھن کون ہی اپنا پیرو مشر منیدے ہن۔ سید جلال کلیم وا مزار مہڈ ملکان دے نزدیک تحصیل لیانت پور وچ ہے۔

سید جلال کلیم نے ڈوں مشنویاں دے سسی پنوں تے ہیرا رانجھا لکھیاں۔ اے ڈوں مشنویاں زمان دانی اور شاعرانہ وڈائی واثبوت ہن۔ انھن مشنویاں دے سینکڑاں اشعار سرائیکی علاقے دے لوکاں کول یاوے۔ علماء تھون تے معرفت دے مفاہین بیان کرن ویلے انھن اشعار دے حوالے ڈیندن۔ اے ڈوں مشنویاں تلمی صورت وچ محفوظ ہن۔ سید جلال کلیم نے مشنوی سسی پنوں اپنے والد صاحب دی فرمائش تے کھی اور ایں مشنوی وچ ایذا حوالہ ڈیندن۔ اے مشنوی ۱۸۸۵ء مطابق ۱۳۰۳ء وچ مکمل تھی۔ تے تھہ ہیرا رانجھا ۱۳۰۹ء وچ مکمل تھی۔ سید جلال کلیم دی زبان وچ فارسی الفاظ دی کھاپیں کھاپیں بہوں آمیزش ہے پر زبان انتہائی صاف تے رواں ہے زور بیان بہوں زیادہ ہے۔

مشنوی سسی پنوں وچوں نمونہ۔

میکوں توں گھن تے جل بڑی۔ کسج اماں۔ میکوں جل۔ کسج دے وچ وچ اماں
 انھن والیاں توں میں قربان تھیواں۔ پنل دی ذات دے دھو پیر پیواں
 نہ ہا لائق ابنویں دلدار تیکوں۔ دسار لہ جا دلوں ہک بار میکوں
 بے کس جبریں نہ آویں تو نظر وچ۔ اپہو دل کوکری رہی حشر وچ
 دہنوں کیدے مراں کیویں وچاری۔ ڈکھای بے کسی دیداں دی ماری ۱۰۱

مشنوی ہیرا رانجھا وچوں ہک بند۔
 دوری شرم صبور ی پکڑی گرہ کھلی گفتاروں
 آردیار دسار دلوں تھی فادع آردیاروں

خوش حواس حسن کھس نیتس مد پیتس دیداروں
 تن من جان بدن سرواں میں شان شرم گھر باروں
 بن گئی پھیرا سیر محبت برسوں بھلائیں عاروں
 کردارشن دل بردا دل معمور تھیں دلداروں ۱۵۲

سید جہان شاہ مجروح -

حضرت جہان شاہ مجروح بہاولپور ڈوئین کے تاریخی قصبے اللہ آباد کے رہنے والے ہیں۔ آپ
 دا تعلق گیلانی سادات نال ہے۔ حضرت جہان شاہ مجروح خواجہ اللہ بخش تونسوی کے مرید ہیں۔ آپ اپنے وقت کے عالم
 دین تے صوفی بزرگ ہیں۔ آپ کوں حضرت خواجہ فرید سنیس نال ڈا ڈھی عقیدت تھی۔ سید جہان شاہ مجروح حضرت خواجہ فرید
 سنیس کوں مرسمی سوکھڑیاں وی بھجھونیدے رہندے ہن تے انھن نال خط و کتابت وی تھنڈی تھی۔ میر جہان المید
 کے مطابق سید جہان شاہ مجروح نے تبرکاً حضرت خواجہ فرید سنیس توں اصلاح رکھی تھی ۱۱۲۳ھ۔ آپ نے سٹھ سال وی
 عمر وچ ۲۷ رمضان ۱۱۸۹ھ - ۱۳۵۸ھ کوں وصال فرمایا۔ آپ دا مزار مبارک شہر اللہ آباد تحصیل لیانت پور وچ
 حضرت سید جہان شاہ مجروح بنیادی طور تے ڈوہڑے کے وڈے شاعر ہن۔ آپ دیاں سی حرفیاں پورے
 سرائیکی، شعری ادب وچ فنی لحاظ نال یک ممتاز مقام رکھدن۔ حضرت سید جہان شاہ مجروح کے ڈوہڑیاں اور کھنڈ
 کے ڈوں مجموعے آگرہ توں ۱۱۹۱۹ وچ شائع تھے۔ آپ کے کلام وچ درد، فراق تے مرنجھلال کے مضامین
 ڈا ڈھے دل چھکویں ہن۔

ظالم عشق تہا ڈرے وی دل ظلم کرے بیچاریاں تے
 لگی آتش عشق اوڑھے وی میڈی آئی جان انگھریاں تے
 کر درحم کرم رکھو قدم انھن اکھیاں رو رو ہاریاں تے
 مجروح ماہی مہر کرے اسال درد فراق کے ماریاں تے

د درد تہا ڈھے توں گھولیاں میں شالہ درد تہا تہا تہا بانڈری نوں
 بانڈری گھول گھانڈری نوں ترسانڈری تے مہٹے کھانڈری نوں
 تین باجھ ڈھولانیناں ہنیں رکھو سہنڈیاں سول سرانڈری نوں
 مجروح کوچا مذبح کردگھت ونڈیاں مہفت وکانڈری نوں ۱۵۲

اللہ بخش شائق۔

مولوی اللہ بخش شائق اللہ آباد تحصیل لیاتت پرنس رحیم یار خان کے رہنے والے عالم دین ہیں۔ آپ
حضرت مبرور شاہ سس کے یار ہیں۔ بڑے ہیں اپنے حکام کے بچے کوں سنڑو بندے ہیں۔ اللہ بخش شائق نے مولود
شریف کافیاں تے ڈھولہ لکھیا۔ اللہ بخش شائق کے ڈھولے تریں نمونہ۔
الف۔ آ میاں ڈھولہ سوٹھا مکھ ڈکھالو۔ ساڈیاں سکدیاں اکھیں ذرہ جھاتی پالیو
تیدے ہمبر بھجایا ڈھولہ موٹھو ٹالیو۔ شائق یار دے اکھیں تریں ڈیرہ لاڈ
ب۔ بس کے ڈھولہ بڑا ڈکھا ظلم کتوں۔ لدھو خبر نہ ولدی تتی کلہڑی مولی
لاکریت نہ پالیو شہراں دھم بھولی۔ ملو آن شائق کوں مدت بہتی مولی ۱۵۵

مذوم دیوان ولایت شاہ۔

مذوم دیوان ولایت سید حضرت خواجہ فرید کے بڑا بڑے پیارے مرید ہیں۔ آپ واقف آؤج شاعر
کے بخاری سادات نالی ہئی۔ بخاری سید ہروں کے باوجود آپ حضرت خواجہ فرید سس کے مرید تھے۔ حضرت خواجہ فرید سس
جیرے دیے حج مبارک تے تشریف گھن گے تال دیوان ولایت شاہ دی آپ کے نال ہیں۔ آپ پیر کے رنگ ورج
ایں رنگ گے ہن کہ لباس۔ چال۔ ڈھال۔ بول چار۔ سوچ فکر سب اپنے پیر و مرشد کے انداز ورج نظر
آوے ہا۔

مذوم ولایت شاہ دی شاعری اتے وی حضرت خواجہ فرید دا اثر نشا بر ہے آپ انھال کے رنگ ورج شاعری
کرنیدے ہن۔ اوہے مضامین۔ اوہے خیالات تے کافی اوہو صوفیانہ مزاج ہئی۔ مولوی خیر الدین صاحب ملتان نے
و گنج عرفانی موسوم بہ دیوان لاثانی دے نال سید صاحب دا ہک دیوان چھپوایا ہئی۔ جس ورج ۱۵۹ کافیاں
ہک بارہ ماہے اور ۶۳ ڈوہڑے شامل ہن۔

حال کنوں بے حال کیتا بُرے بہروں بروچل والے نمونہ :-

الرے زخم کلڑے بندھڑے۔ کنڈڑے پیریں پچالے

پیت پلیاں۔ کنڈنہ ڈلیاں۔ کیچو ملن مھاتے

سید پیر فرید بننا ہن کولہ میڈے ڈکھ نالے

ہور نہیں ہے سوٹھاں ساگی بھل نے ولڑی بھولی

ہرہر کے ورج یار دا جلوہ تھی ہرہر دی گولی

پیر فرید الدین پیارے دل دی کھڑکی کھولی

سید بے حد کر شکرانہ چدر پیاد ورج بھولی ۱۵۶

مولوی احمد یار -

مولانا احمد یار سٹیس گڑھی اختیار کے رہنے والے ایک درویش انسان ہیں۔ آپ حضرت خواجہ غلام فریدی صاحب کے مرید ہیں سے خواجہ صاحب آپ نال بے حد پیار کر لیتے ہیں۔ مولوی احمد یار سے ہر وقت مجذوبی کیفیت طاری رہتی ہے۔ آپ بہوں زیادہ جمال پرست ہیں انھیں داباتھی کلام نایاب اسے جی کچھ بڑے ہڑے ملدن۔

نمونہ ۱۔ رات رات روواں ہنجر سچو دعواں تیدے یاریاں توں غم خواریاں توں
گئی رات اینویں پر بات نہ پچھو جو کڈا ہیں درد آزاریاں توں
اینویں رت روواں ہن بھال ذری اگھو ہنجر توں ہن پھو ہاریاں توں
احمد یار کوں خار ہزار توڑے پر ہندائیں انھیں یاریاں توں ۱۰۷

خواجہ محمد یار فریدی -

حضرت خواجہ محمد یار فریدی حضرت خواجہ غلام فریدی کے دل منگدے مرید ہیں۔ آپ حضرت خواجہ فریدی کے مکتب فکر کے نمائندہ شاعران۔ خواجہ محمد یار سٹیس ۱۳۵۰ء مطابق ۱۸۸۳ء گڑھی اختیار خان ضلع رحیم یار خان وچ پیدا تھے۔ آپ نے اول وقت کے جدید علماء مولانا رحمت اللہ۔ مولانا محمد حیات اور مولانا تاج محمد کنول علوم دینی دی تعلیم حاصل کیتی تے دل حضرت خواجہ پیر فریدی سٹیس کے ہوتے بیعت کیتی۔ حضرت خواجہ فریدی سٹیس کے وصال کے بعد آپ کے حاجز اور حضرت نازک کریم سٹیس دی محبت وچ وی ڈا سال گزارے اور انھیں کے مدرسہ وچ درس پڑھدے رہے۔ آپ نے ۱۹۱۵ء وچ دی سعادت حاصل کیتی۔ مولانا صاحب بہوں بڑے دانگلاتے مقرر ہن۔ آپ دی تقریر سن تے لوگ حال کنول بے حال تھی وچن ہا۔ آپ مشنوی مولانا روم ڈا بڑے سوشے طریقے تے پڑھدے ہن۔ ہک واری علامہ محمد اقبال نے فرمائش کرتے آپ توں مشنوی سنوئی۔ حضرت خواجہ محمد یار فریدی دا وصال ۱۲ رجب المرجب ۱۳۶۷ء مطابق مئی ۱۹۴۷ء کوں لاہور وچ تھیا۔ آپ دا منزار مبارک گڑھی اختیار خان تحصیل خان پور ضلع رحیم یار خان وچ ہے۔

حضرت خواجہ احمد یار فریدی سرائیکی۔ اردو تے فارسی کے بہوں بڑے شاعر ہن۔ آپ بے تخلص کر لیتے ہن۔ آپ کوں بلبل فریدی سڈیا ویندے۔ آپ دا لقب تے صوفیانہ کلام بڑے درد۔ سوز نال بھریا ہویا اے۔ زبان انتہائی عارف، رواں تے دل وچ بہ وچن ولکی ہے۔ آپ دا دیوان "دیوان محمدی" کے ہن تین کئی ایڈیشن شائع تھی چکین۔ آپ دیاں کئی کتاباں تے نقباں کوں تہرل عام دی سند حاصل تھی اے۔

نمونہ کلام - کافنی، ۱۔
سکھ سبج دیاں نندراں گیاں۔ سانول سدھایا کیا کراں
لائی نہ ہم دیدار دی۔ دیدیں اڑایا کی کراں

کیا کیا شادیاں حال ہنٹر - دلبر نہ فیستم نال ہنٹر
پے گل و بڑے جنجال ہنٹر - زلفیں بھایا کیا کراں

بڈ تر پیسہم و پنج دھار و تاج - ظلمات دعویٰ اندھار و تاج
موجیں دی دار مدار و تاج - قادر کھڑا یا کیا کراں
لائی انوکھی بیت ہم - گئی دیر چھوڑ بیت ہم
نازک بڑا کی ریت ہم - رہیں روایا کیا کراں
کیوں چھانواں درد کوں - رخ زرد آہیں سرد کوں
ہیں فرد غازی مرد کوں - پیڑیں ہرایا کیا کراں ۱۰۹

خواجہ نازک کریم -

حضرت خواجہ محمد بخش نازک کریم حضرت خواجہ غلام فرید کے فرزند ارجمند ہیں۔ آپ ہر طرح نال
حضرت خواجہ فرید سیس دی شخصیت و انعکس ہیں۔ عربی، فارسی، علوم تہ مہارت ہیں۔ لغتوں دی آپ کوں گھٹی ہیں
ہر کی ہیں۔ قرآن و حدیث دی تفسیر و توجہ خاصا علم رکھتے ہیں۔ آپ دی سرائیکی زبان و توجہ شعر آہتے ہیں۔ آپ نے
۱۲۱۹ء و توجہ دھال فرمایا۔ - بک نمونہ -

جیں دل بھالاں جیں بڑو بڑکھا جتھاں نظر لگاواں
تیکوں جانٹراں تیکوں سنبھاں تیدا رہ پ بکاواں
میں حارث توں لہج پال تدمی کیوں قدم و دھانواں
جے نازک یار چاکرم کرے میں جوبی رنگ نہ مانواں

۱۱۵

جان محمد گداز -

جان محمد گداز تلمذہ تعیل خانواں کے بک عالم و فاضل گھرانے کے فرد ہیں۔ ڈیرہ غازی تعلیم حاصل
کرن دی خاطر آتے تے دل ہمیشہ کیتے جام پور کے تھی ریہے۔ آپ پیشہ کے اعتبار نال طبیب ہیں۔ آپ نے
حضرت خواجہ فرید تے انصاف کے خلفا و ولایت سید۔ مولوی عبد یار توں متاثر تھی تے شاعری شروع کیتی۔ آپ
کے بڑو پڑے۔ سکا حرنیاں۔ بارہ ماسے۔ ہشت یاس۔ ہفت روزہ پورے سرائیکی ادب و توجہ سنبلا پور ہیں۔ آپ
کے بارہ ماسے۔ ہشت پاس تے ہفت روز کوں و بڑی مقبولیت حاصل ہے۔ آپ نے ۱۹۳۵ء و توجہ آکی سال

دے تھی تے دنات پاتی۔

ہفت یاس وچوں نمونہ۔

بڑو جھاپر ہے بڑینہ داسنگیاں آیاں سب دل
زلفاں سنواریاں ظلم دیاں تے سے کرنیدیاں دل
نوکاں تے نوکاں جوڑ کے چوکاں ڈیون بل بل
ہک میں گدازن ماندیاں سبناں نہ لدم کل

ہفت روز وچوں ہک بند۔

آیا سنوار نہ یار گھر رونواں دہاواں نیر
بھیناں مرندیاں طعنہ تے ڈیون الا بھے ویر
نوکاں کرنیدیاں سنگیاں کیا کیا کراں تقریر
ہک میں گدازن ماندیاں سنہدی ہجر دے تیر ۱۱۱

سید مبارک شاہ۔

سید مبارک شاہ احمد پور شرقیہ دے ہک معروف سید گھرانے نال تعلق رکھدے ہن۔ آپ ریاست بہاولپور
دے نواب صاحب کول اہلدرہتہ خانہ میگزین مقرر تھے۔ انھاں دے کلام وچ رعایت لفظی بہوں ہے۔ ہک ہک لفظ کول مختلف
معنیوم اہج بدھن دے فن دے ماہر ہن۔ آپ زیادہ تر مولود شریف کافیاں تے بڑو بڑے کھدے ہن۔ سید مبارک شاہ
داجبوتہ کلام داغ جگر پچا ہر یا ملدے ایں لمبے وچ سہی حرفی ہیر۔ بارال ماہ۔ کافیاں ڈوبڑہ جات تے
مولود شریف شامل ہن۔ انھاں داجبوتہ کلام داغ جگر ماہ ستمبر ۱۹۲۸ء وچ شائع تھیاہی۔ سید مبارک شاہ
بنیادی طور تے بڑو بڑے دے ہک نامزدہ شاعر ہن۔

کلام دی فکلی۔

وچ پردیس مافر کون نت رہندی تانگھ وطن دی قسم حسن دی
شہر بازار اجاڑ بڑے نہ بھاوے بوجھن دی قسم حسن دی
ہک پردیاں مونجھاں دل کول بڑو جھی مونجھ سبھن دی قسم حسن دی
سید مبارک بش دلبر دے ہم امید کفن دی قسم حسن دی ۱۱۲

قاضی محمد عارف -

قاضی محمد عارف ایک عالم دین ہیں۔ آپ تحصیل حاصل پور دیہتی بونٹھا محمد رفغان خان کے رہنے والے ہیں۔ اسے دستی لال سپہنر نیشنل پارک توں ڈو فر لانگ شمال واسے پاسے ہے۔ فقیر محمد عارف کون سرائیکی زبان کے شعری ادب و تبحر بڑوں طرح دی اہمیت حاصل ہے۔ ایک نال انھوں نے اردو تے سرائیکی زبانوں اوج اوج توں ایک حد تک پہلے ۱۳۵۱ء و تبحر سفر نامہ پنج منظوم کیا۔ تے بڑو جھ قاضی محمد عارف پہلے سرائیکی شاعر ہن جنھوں باقاعدہ سرائیکی غزل و افواج متین کرن دی کوشش کیتی۔ ڈاکٹر میر عبدالحق سیٹھی کے مطابق قاضی محمد عارف پہلا شاعر اسے جس اردو تے سرائیکی زبانوں و تبحر منظوم سفر نامے دا آغاز کیتے ۱۳۴۱ء مصنف ۱۳ ماہ شوال ۱۲۹۸ء کوں سفر تے روانہ تھے تے ۳۰ ماہ محرم الحرام ۱۳۵۱ء کوں وطن واپس پہنچ کے اپنا سفر نامہ مکاٹے۔ سرائیکی زبان و تبحر ایندے اشعار دی تعداد ۶۸۵ ہے اتے تلمی سفر نامے جناب جیب نائق ملتان دی ذاتی لائبریری و تبحر موجود ہے۔ اساکوں قاضی محمد عارف کے خاندان وائیں انھوں دا ایک تلمی بستہ بڑکھاٹے۔ جیڑھا سرائیکی کلام نال بھر یا ہو یا ہے۔ اس و تبحر زیادہ تر سرائیکی غزلاں اور کانیاں تے منظوم درخواستاں موجود ہن۔ قاضی محمد عارف نے صرف اپنے سفر دی کہانی درج نہیں کیتی بلکہ جاچتے اپنیاں روحانی کیفیات اور قلبی محسوسات کوں وی اپنی اس تخلیق دا حصہ بنوائے۔ اتے اسے سفر نامہ مسافریاں سفری پریشانیاں کے نال نال اوندے غزم تے حوصلے دی وی ایک داستان ہے۔

سفر نامے وچوں ایک بند۔

شوق نبی سرور دا غالب دل و تبحر رات بڑھاڑی
ہر دم حب رسول اندر ہے چشموں گریہ جاری
خواب آرام حرام تمامی درد ہو یا یک باری
شوق وصال جیب اندر گیا درد ہمبر تن ساڑی
دم دم خواب خیال عرب دا ہر دم لیل ہناری
عارف پڑھو الحمد سدا بقیا شامل لطف جاری
طون مدینے تعمیر روانہ ہو یا لطف خدا یا
ہیں کجہ خوف سفر دا ہرگز نام خدا سر چایا
قیسی نفل الہی شامل ہر کسی بندہ سما یا
طالب ہاں دیدار نبی ما ہر دم شوق سوایا

میال محمد بخش نوروز۔

میال محمد بخش نوروز مبارک پور دی یونین کونسل ٹی ڈاٹہ دی ایک معروف دستی رکرانی کے و تبحر پیدا تھے۔ آپ کے جنم کے کجھ عرصہ بعد ہی آپ کے والد فوت تھے گئے۔ آپ کوں دوستی کے دوا پر بخش

ہو رہی پالیا۔ وڈے قہے تان لکھن پڑھن واسطے مرفع شہاد پوز کے ہک بزرگ حکیم تادرنش قریشی کول جلال پور پیروالا بھیج بڑتا۔ جلال پور پیروالا ورج آپ دکی ملاقات اول ویلے کے بزرگ شاعر حافظ فتح محمد نال دکی تھی۔ تے نوروز کول حضرت خواجه غلام فرید دکی صحبت ورج رہن تے بہن داشرف دکی حاصل تھیا۔ آپ فقیرانہ طبیعت کے مالک بن دنیا داری کول ہمیشہ پرے رہندے ہن۔ نوروز چورونجا سال دکی عمر ورج درد تو بلنج دکی وجہ کول جلال پور پیروالا ورج فوت تے وصیت مطابق انھال کول وستی رسانی ورج دفن کیا گیا۔

محمد بخش نوروز نے قہہ یلی نمونوں۔ ڈوہڑیاں کے ڈوں مجھوے تے کانیاں کے ڈوں مجھوے "شعلہ دل سوز" کے نال نال شائع تھے۔ ایں مجموعہ کلام کول اول وقت کے مہاندے شاعر بر خوردار دنانے مرتبہ کیا تھی۔ نوروز حضرت خواجه صاحب دکی ونات کے بعد کافی عرصہ جیندے ریہے۔

سرائیکی زبان دکی شعری ادب دکی تاریخ ورج نوروز ہک دلہان دکی حیثت رکھدے۔ صدیاں تے کھڈی تعریف دکی روایت کول بہت تے او پہلا شاعر اے جیں اپنا ہک نو لیکھارتہ بنراٹے۔ انھال کے کلام ورج فنی تے فکری انفرادیت اے۔ نوروز نے سرائیکی زبان دکی جدید شاعری دا ایرا بدھا اور تعریف دکی روایت کول چھوڑتے اپنے واسطے فن دیاں نوایاں راہی گولیاں۔ عہد فرید دا اے شاعر ایں کہتے ہمیشہ یاد رکھیا ویسے

نمونہ کلام -
 (کافی)
 آڈیکھ انج حال یار ساڈا - تے سوز دل بے قرار ساڈا
 ماکے میکرں نہ کیتو کالی - اے تہمتاں ایان سرا جالی
 ناد برسوں جفا جدائی - نہ چھوڑیا کوئی گل دا ہار ساڈا
 کیویں اے گلشن بہار بھانوسے - اے گل جن سنبھ زار کھادے
 اے بھو جیون ساڈے تھونے آدے - او گل بدن ٹھنڈار ساڈا
 اندھار فرقت غبار غربت - نہ کامیابی نہ جام وصلت
 تے رویا درد مہار گھت گھت - ونجایا الفت و نارا ساڈا ۱۱م

محمد مٹھا -

محمد مٹھا مرفع قلعہ پور کھوہ جگودالا تحصیل شجاع آباد ملتان کے رہن دا کے ہن۔ آپ نے ہک سی حرنی بے نمازاں "تے قہہ نینگور نینگور لکھیا۔ اے قہہ آپ نے ۱۳۲۱ء ورج مکمل کیا۔ اے ہک عشقہ سوالی جو لکھیا ہے۔
 من ضرور نہ ہنساں رُی نینگر جے تیں ورج جیالی۔ ما پیو کنوں اگے انج تھی آباں سر ملاوت چاتی
 گھریا ننگ کنواری چھوڑیم دل نہ پام جیالی۔ اڑی نینگر گل ملٹا میں کیوں پس چپ چپاتی ۱۱۵

منشی تیغ علی کبوتر۔

آپ تعین شجاع آباد کے رہنے والے ہیں۔ کبوتر صاحب ۱۸۲۶ء و تاج پیدائش ۱۹۲۶ء و تاج فوت ۱۹۲۶ء
آپ نظم گو شاعر ہیں۔ ”عطر انور نہ سس“ انھوں نے دیہک طویل سے مقبول نظم لکھی ہے۔

مولانا نور محمد کبوتر۔

مولانا نور محمد کبوتر ضلع مظفر نگر کے معروف تھے۔ سب سے پہلے والد کے رہنے والے ہیں۔ آپ کے عاشق بریل
ہیں۔ آپ دیاں نقاں کول و بڑی مقبولیت حاصل تھی۔ آپ بنیادی طور سے لغت گو شاعر ہیں۔ آپ دیہک پیدائش
۱۸۷۱ء و تاج تعین سے وفات ۱۹۲۱ء و تاج تھی۔

اللہ ڈویا پر جوش۔

منشی اللہ ڈویا پر جوش تعین شجاع آباد کے ایک زمیندار گھرانے و تاج ۱۸۷۵ء کے بڑے تیرے
پیدا تھے۔ انھوں نے دکانیاں داکہ مجموعہ سے ڈیڑھ پڑیاں داکہ مجموعہ چھاپا ہوا ملدے۔ پرجوش بڑے چنگے شاعر ہیں
مظفر ملتان۔

منشی نبی بخش مظفر ملتان سرائیکی مرثیہ و تاج ایک مہاندرا ناں ہے۔ آپ صدر چھاوئی ملتان و تاج ۱۸۷۸ء
و تاج پیدا تھے۔ عربی ناسی کے چنگے بھلے عالم ہیں۔ کبوتر صاحب لاہور کے اجڈ ”اشنا عشق“ کے نائڈے دیہک
آپ کے بڑوں مجموعے انوار السحر اور گلستہ مظفر چھاپ چکین۔ آپ نے ۱۹۲۰ء و تاج وفات پائی۔ مظفر ملتان
دی مرثیہ نگاری سے سرائیکی مرثیہ کے باب و تاج انھوں نے فن سے تعین گفتگو شامل ہے۔
مولوی غلام حیدر فدا۔

مولوی غلام حیدر فدا سرائیکی زبان کے نامور مرثیہ گو شاعر ہیں۔ آپ کرم لعل عین کے رہنے والے
ہیں۔ آپ سید علی شاہ پھینوی کے شاگرد ہیں۔ آپ کول دبیر پنجاب کے ناں نال یاد کیا دیند اہلی۔ فدا
۱۸۸۵ء و تاج پیدا تھے ۱۹۲۳ء و تاج اللہ شمس کول پیار سے تھی گئے۔

گل محمد عاشق ملتان۔

گل محمد عاشق ملتان سرائیکی مرثیہ گوئی داکہ معتبر ناں ہے۔ آپ دلی دروازہ ملتان و تاج
۱۸۸۵ء و تاج پیدا تھے۔ و بڑے و بڑے ذاکر آپ کے شاگرد ہیں۔ آپ سرائیکی مرثیہ گوئی و تاج ایک و بڑے
مہاندرا شاعر و مقام رکھن۔ آپ دی کتاب ”گوہر نورانی“ سرائیکی مرثیہ و تاج سنگ میل ہے۔ عاشق ملتان
نے ۱۳۵۲ھ مطابق ۱۹۳۲ء و تاج وفات پائی۔ مزید تفصیلات کے سرائیکی مرثیہ داکہ باب ملاحظہ فرماؤ۔
خادم مکھن بیلی۔

حاجی اللہ بخش خادم مکھن بیلی ضلع مظفر نگر کے رہنے والے ہیں۔ آپ دیاں کاتیاں اشرف سوز نال
بھر پور ہیں۔ خادم کی شہرت دی وجہ انھوں نے دی لغت گوئی دی ہے آپ نے ہیرا بھادوا تھ دی کیجھے۔ خادم مکھن بیلی بڑے بڑے شاعر ہیں

جذنب ملتانى۔

جذنب ملتانى اندرون پاڪ دروازہ ملہ تافياں كے رہن واسے ہن۔ جذنب ملتانى ايس دور كے پھيكرى شاعراں ورتج ڈوبھياں توں ممتاز نغردن۔ جذنب ملتانى كے ڈوں مھوسے ” انوارِ عشق ” اور بازارِ عشق پھپ پھپن ” انوارِ عشق ” ناياب اسے۔ جذنب ملتانى بنيادى طرستے كافي كے شاعر ہن۔ آپ نے ۹۲ سال دى عمر ورتج ۱۹۲۷ ورتج وفات پاتى۔ بازارِ عشق ورتج ۷۷ كافياں تے ہك ڈومولا شامل اسے۔

(كافى)

نمونہ۔

خطا میں ورتج كيرھى دلبر - دلوں ساكوں بھلايو كيوں
چو طرفنى ديد ہر پاسے - طلب ديدار ورتج ہاسے
گنگھیں لك پھپ توں كر پاسے - اجئى ساكوں رلايو كيوں
تيدے كارن ہاں ديوانى - خلق سارى ہے حيرانى
ڈوكھا مگھرا اول جاني - انكھیں سكدياں سكاو كيوں
شعلہ پر نور نورانى - گوہر لعل بدخشانى
صدق بانى آسول جاني - ديڑے پھيرانہ پالو كيوں
سكا ميكون نہ توں ماہى - لبان تے جذبيڈى آئى
تورے جذنب ہے سودائى - نہ دامن نال لايو كيوں

۱۱۶

قاضى امام بخش شيروى۔

طبغزاد شاعرى كے نال نال ايس دور ورتج ہك منظوم ترجمہ اسا ڈسے سانئس ايندے۔ اسے ميرامن كے قصے چار درويش دا منظوم سرايىكى ترجمہ ہے ترجمہ قاضى امام بخش شيروى نے كيتے۔ قاضى امام بخش قصبہ شيرد ڈويزن ڈيره غازى خان كے ہك طالب علم شمس ہن۔ آپ كے بزرگ فرغانہ توں ہجرت كرتے اتھال آباد آن تھے۔ قاضى امام بخش سلسلہ قادريہ كے بزرگ شيخ خدا بخش مانك پورى كے مرید ہن۔ آپ درويش منش انن ہن۔ قاضى امام بخش دى وفات ۸ رمضان المبارك ۱۳۲۵ھ مطابق ۱۳ مارچ ۱۹۲۷ء بشيرى كے قاضى صاحب بہوں صاحب علم ہن۔ آپ نے كئى كتاباں تصيف كيتياں جنھاں وچوں كہو اسے ہن بصيقتہ الاسرارى اخبار الاسرار۔ اسے كتاب فارسى زبان ورتج ہے۔ ۲۔ شانامہ :- ايس كتاب ورتج محمد بن تاسم توں بادشاہ دى تاريخ۔ امام اللغات۔ قصہ صاحبان مرزا۔ قصہ سوسنى مہنرال۔ تے قصہ بارغ و بہار۔ قاضى امام بخش نے اسے قصہ ۲ ماہ صفر المنظر ۱۳۰۰ھ ورتج كمل كيتا۔ اسے مولوى لطف على كے سيفل نامے دى طرز ورتج ہے۔

ایں قصے کے سوا ڈو ہزار کے قریب شعر ہیں۔ سارا قصہ ۳۵۰ بندوں کی شکل و برج نظم کیا گئے۔ عربی فارسی کے الفاظ و از زیادہ استعمال ہے۔ قصہ نئی ناسن نال بھر پور ہے۔ سہے قاضی امام بخش کی شاعرانہ عظمت کی دلیل ہے

حاتم طائی تے نونل بادشاہ دی کہانی (انتباہ)

وانا مرد دیا نال فرخندہ تے فرزانہ - چاتا میں مکین اگے یک قصہ بادشاہانہ
 ملک عرب و برج رہند نونل نامی شاہ زمانہ - طرح طریق تراوت بہتی دولت و امتانہ
 کمر فر زور زمانے واسر شور مغز سلطانہ - حاتم با و برج وقت اُہنڈے سنی تے مردانہ
 سن کر نام سنی و نونل سمت تھی حیرانہ - دل و برج حیرت غیرت شاہ کول رہند کی روز شبانہ
 آخر کار تیار تھی سمجھ لشکر نال روانہ - سر و برج شور اندر و برج غیرت شہر کرے ویرانہ
 انعام اکرام کے سیکتے نونل عہد کھی پمانہ - جہ کوئی پکڑ گھن اوسی حاتم و عوسے دار پیرانہ
 گھن دولت دنیا بہتی و سبی کر تکرانہ - امام گئے جاسکس جہاں و برج کر کر فکر بہانہ ۱۱۸

سرائیکی شاعری دا اے دور شعر و ادب کے انتہائی عروج دا دور اے۔ ایں دور و برج بے شمار شعراء یک پئے
 توں و دھو تے فن کے ہوکے سکے جنیدے بڑدن۔ اسان مہاندے شاعراں دا تذکرہ کر چھوڑیے۔ کجھ پئے
 شعراء جنہاں ایں دور و برج چنگانال کھایا۔ انہاں کے نال آہن۔

۱،	میاں محمودن	بہاولپور
۲،	صوفی بنی بخش	تلپہ
۳،	مستن ملتانی	ملتان
۴،	سید بناہر شاہ انگار	
۵،	بڑتن ملتانی	ملتان

حواشی - باب اٹھواں

- ۱- غلام اللہ بدوی مقالہ تاریخ ادبیات مسلمانان پاکستان دہند۔ پنجاب یونیورسٹی لاہور ۱۹۴۱ء - تیرمویں جلد ص ۵۲۴
- ۲- بغداد سے بہاولپور تک از صاحبزادہ قمر الزمان عباسی - روزنامہ پرنسز لاہور ۱۹۸۴ء ص ۵۲
- ۳- ملتانى مرثیہ از خطش پیر احمالی - پاکستان پنجابی ادبی بورڈ لاہور ص ۷۴
- ۴- تذکرہ شعراء سکھر از مین عبدالمجید ص ۷۷
- ۵- ایضاً ص ۷۹
- ۶- ایضاً ص ۷۷
- ۷- ایضاً ص ۷۲
- ۸- تاریخ ادبیات مسلمانان پاکستان دہند - تیرمویں جلد - پنجاب یونیورسٹی لاہور ۱۹۴۱ء ص ۳۵۲
- ۹- ایضاً ص ۳۵۲
- ۱۰- سرائیکی شاعری از کیفی جاہوڑی - بزم ثقافت ملتان ص ۲۷۸
- ۱۱- ملتانى زبان اور اس کا اردو سے تعلق - ڈاکٹر مہر عبدالحق - اردو اکیڈمی بہاولپور ۱۹۷۷ء ص ۳۵۶
- ۱۲- سسی پنوں مدد رسالہ نیم ملاں خطہ ایمان از میاں مکین - در مطبع محمدی لاہور ۱۲۹۷ھ
- ۱۳- پنجابی ادب دکی کہانی - از عبدالغفور قریشی - عزیز بک ڈپو لاہور ۱۹۷۲ء ص ۲۷۸
- ۱۴- یاد افغاندى - مرتبہ ماسٹر کرم الدین شجاع آباد - سرائیکی ادبی مجلس بہاولپور ۱۹۸۵ء ص ۱۵-۱۶-۱۷-۱۸-۱۹-۲۰-۲۱-۲۲-۲۳-۲۴-۲۵-۲۶-۲۷-۲۸-۲۹-۳۰-۳۱-۳۲-۳۳-۳۴-۳۵-۳۶-۳۷-۳۸-۳۹-۴۰-۴۱-۴۲-۴۳-۴۴-۴۵-۴۶-۴۷-۴۸-۴۹-۵۰-۵۱-۵۲-۵۳-۵۴-۵۵-۵۶-۵۷-۵۸-۵۹-۶۰-۶۱-۶۲-۶۳-۶۴-۶۵-۶۶-۶۷-۶۸-۶۹-۷۰-۷۱-۷۲-۷۳-۷۴-۷۵-۷۶-۷۷-۷۸-۷۹-۸۰-۸۱-۸۲-۸۳-۸۴-۸۵-۸۶-۸۷-۸۸-۸۹-۹۰-۹۱-۹۲-۹۳-۹۴-۹۵-۹۶-۹۷-۹۸-۹۹-۱۰۰
- ۱۵- ارمغان ادب - مخدوم الملک سید - مرتبہ سید نذیر علی شاہ - سرائیکی ادبی مجلس بہاولپور ۱۹۷۴ء ص ۱۱
- ۱۶- پنجابی ادب دکی کہانی - از عبدالغفور قریشی - عزیز بک ڈپو لاہور ۱۹۷۲ء ص ۳۷۷
- ۱۷- خیر شاہ و احکام - از سید خیر شاہ - تحقیق و ترتیب - طاہر تونسوی - بزم ثقافت ملتان ۱۹۷۷ء ص ۲۲
- ۱۸- ایضاً ص ۳۹ - ۵۸ - ۷۸
- ۱۹- تذکرہ شعراء سرائیکی - مقالہ از صوفی احمد جان فریدی - سماہی سرائیکی بہاولپور جنوری ۱۹۷۵ء ص ۱۲
- ۲۰- مقالہ میر جان امیدری - تاریخ ادبیات مسلمانان پاکستان دہند - تیرمویں جلد - پنجاب یونیورسٹی لاہور ۱۹۴۱ء ص ۳۵۲
- ۲۱- منتخب سرائیکی کلام - محل لغاری مرتبہ محمد اسلم سرگپوری بزم ثقافت ملتان ۱۹۷۲ء ص ۱۹
- ۲۲- بیدل سندھی - سرائیکی منتخب - مرتبہ محمد اسلم سرگپوری بزم ثقافت ملتان ۱۹۷۸ء ص ۱۲۵ - ۱۲۶
- ۲۳- تولد نامہ بزبان ملتانى مضاف مولوی غلام قادر قریشی - سیم برس لاہور ۱۹۲۳ء ص ۲۲

- ۲۲ - برأت نامہ بزبان ملتانی مصنف مولوی غلام قادر مفید عام پریس لاہور
- ۲۵ - سندھی شعرو شاعری کی تاریخ - از لطف اللہ بدوی - آراپنج برادران حیدرآباد ۱۹۵۲ء میں ۲۹۲ - ۹۵
- ۲۶ - کلیات شاہ محمد دین مرتبہ عبدالکریم سندھیلو - مقدمہ ص ۷ تا ۱۷ - سندھی ادبی بورڈ حیدرآباد سندھ ۱۹۷۷ء
- ۲۷ - ایفانہ ص ۱۶
- ۲۸ - تاریخ خیرپور مصنف نسیم امروہوی کراچی ۱۹۵۵ء ص ۵۸ تا ۷۰
- ۲۹ - سندھی شعرو شاعری کی تاریخ - از لطف اللہ بدوی - آراپنج برادران حیدرآباد ۱۹۵۲ء ص ۲۷۵
- ۳۰ - تاریخ ادبیات پاکستان و ہند - تیسرے حصے جلد - پنجاب یونیورسٹی لاہور ۱۹۷۱ء ص ۵۸۸
- ۳۱ - ایفانہ ص ۵۸۶
- ۳۲ - اشارات فریدی از خواجہ غلام فرید جواہر دیوان فرید - متہم و شاعر مولانا نور احمد فریدی حیدرآباد رائیٹرز کالونی ملتان
- ۳۳ - دیوان فرید مقدمہ مولانا نور احمد فریدی قعر الادب رائیٹرز کالونی ملتان
- ۳۴ - اولیائے بہاولپور از مسعود حسن شہاب دہلوی - اردو اکیڈمی بہاولپور ۱۹۸۲ء ص ۱۳۹
- ۳۵ - دیوان فرید مقدمہ مولانا نور احمد فریدی - قعر الادب رائیٹرز کالونی ملتان ص ۳۲
- ۳۶ - پنجاب کے صوفی دانشور از قاضی جاوید - نگارشات لاہور ۱۹۸۶ء ص ۲۸۰
- ۳۷ - مقابیس المجلدات المعروف اشارات فریدی - مطبع رفیق عام پریس لاہور ۱۳۲۶ھ
- ۳۸ - دیوان فرید اردو - مرتبہ صدیق طاہر - اردو اکیڈمی بہاولپور ۱۹۷۲ء
- ۳۹ - پیام فرید - مرتبہ ڈاکٹر مہر عبدالحق - سرائیکی ادبی بورڈ ملتان ۱۹۸۷ء ص ۲
- ۴۰ - کون فرید فقیر از دلشاد گلانچوی - سرائیکی لٹریچر سوسائٹی بہاولپور ۱۹۸۲ء ص ۱۹
- ۴۱ - پیر فرید از ایس حمید اللہ شاہ ہاشمی - تاج بک ڈپو اردو بازار لاہور ۱۹۷۳ء ص ۵۸
- ۴۲ - روح فرید از رفیق خادر حبیبانی - ہنرم ثقافت ملتان ص ۳۱
- ۴۳ - چاہت فرید از عمران پرین غنہ - خواجہ فرید علمی ادبی بورڈ لاہور ۱۹۸۳ء ص ۲۲
- ۴۴ - پیام فرید - مرتبہ ڈاکٹر مہر عبدالحق - سرائیکی ادبی بورڈ ملتان ۱۹۸۷ء ص ۷۵۶
- ۴۵ - فرید لسانی تحقیقات از ڈاکٹر مہر عبدالحق - سرائیکی ادبی بورڈ ملتان ۱۹۸۵ء ص ۳۵۵
- ۴۶ - پیر فرید از ایس حمید اللہ شاہ ہاشمی - تاج بک ڈپو اردو بازار لاہور ۱۹۷۳ء ص ۱۲۵
- ۴۷ - فرید لسانی تحقیقات از ڈاکٹر مہر عبدالحق - سرائیکی ادبی بورڈ ملتان ۱۹۸۵ء ص ۳۵۳
- ۴۸ - پیام فرید - مرتبہ ڈاکٹر مہر عبدالحق - سرائیکی ادبی بورڈ ملتان ۱۹۸۷ء ص ۵۶۲
- ۴۹ - ایفانہ ص ۵۶
- ۵۰ - گلدستہ مرثیہ ملتانی - الہی پریس آگرہ ۱۳۱۵ھ ص ۵

- ۵۱ - مجموعہ تحفہ العشاق از سلطان الشعراء پنجاب سکندر خان غلام - مطبع الہی آگرہ ص ۳
- ۵۲ - ایضاً ص ۱۵
- ۵۳ - تھہ یوسف زینبیا و ارتحل - مصنف غلام سکندر غلام - در مطبع کرشنا سٹیٹیم پریس ملتان ص ۱۱
- ۵۴ - ملتان مرثیہ - از خلیفہ پیر اصحابی - پاکستان پنجابی ادبی بورڈ ص ۴۳
- ۵۵ - پنجاب ادب دی کہانی - عبدالغفور قریشی - عزیز بک ڈپو لاہور ۱۹۷۲ ص ۳۹۱
- ۵۶ - طہت مرثیہ ملتان - محمد خیر الدین مابرو محمد نواز الدین تاجران کتب - الہی پریس آگرہ ۱۳۱۵ھ ص ۳۱
- ۵۷ - ضلع مظفر گڑھ کی ادبی تاریخ - از سجاد حیدر پرویز مظفر گڑھ (غیر مطبوعہ)
- ۵۸ - مجموعہ مولوی نور الدین الودیع والی - مطبع اسلامیہ سٹیٹیم پریس لاہور
- ۵۹ - سبر العشق رکھیل شاہ صوفی جو رسالو از رکھیل شاہ مرتبہ ہرگن دل کند مل سندھ
- ۶۰ - سندھی شعرو شاعری دی تاریخ از لطف اللہ بدوی - ترکیب جلد ص ۳۵۵
- ۶۱ - تاریخ ادبیات مسلمانان پاکستان دہند - چودھری جلد - پنجاب یونیورسٹی لاہور ۱۹۷۱ ص ۳۳۶
- ۶۲ - ایضاً ص ۵۹۸
- ۶۳ - کلام حسن نبش مولف عارف المولائی - سندھی ادبی بورڈ ۱۹۷۱ مقدمہ - ص ۵ - ۱۳
- ۶۴ - کلام فدوی - از اللہ نبش فدوی - تلمی بیاض - مولکہ الہی نبش سودائی سرپرست سرائیکی اکیڈمی ڈیرہ اسماعیل خان
- ۶۵ - ملتان مرثیہ - از خلیفہ پیر اصحابی - پاکستان پنجابی ادبی بورڈ ص ۱۲۲
- ۶۶ - ایضاً ص ۸۲
- ۶۷ - دیوان درد معہ سوانح عمری فقیر سوجھا - مرتبہ سعد اللہ افاری میر پور ماٹھیل ۱۳۷۲ھ
- ۶۸ - کلام محمود کھیان مرتبہ محمد صالح پیسو (مقدمہ) سندھی ادبی بورڈ ۱۹۷۸
- ۶۹ - تاریخ ادبیات مسلمانان پاکستان دہند - چودھری جلد - پنجاب یونیورسٹی لاہور ۱۹۷۱ ص ۳۵۷
- ۷۰ - ایضاً ص ۳۵۵
- ۷۱ - ایضاً ص ۳۱۶
- ۷۲ - مجموعہ مدحیات از حاجی سید محمد غوث مطبع مجتہائی لاہور ۱۳۲۱ھ
- ۷۳ - مقالہ میر حان المیدری - تاریخ ادبیات مسلمانان پاکستان دہند - چودھری جلد ۱۹۷۱ ص ۳۵۳
- ۷۴ - مظفر گڑھ کی ادبی تاریخ - از سجاد حیدر پرویز - مظفر گڑھ - (غیر مطبوعہ)
- ۷۵ - دامان مرتبہ - لفر سرد سائروی - انجمن سرائیکی ڈیرہ اسماعیل خان ۱۹۸۲ ص ۱۳
- ۷۶ - ایضاً ص ۹
- ۷۷ - ایضاً ص ۱۶

- ۷۸ - سحرانی محبوبہ - از غلام فقیر بلوچ - اسلامیہ کتب خانہ ڈیرہ اسماعیل خان
- ۷۹ - زبانی روایت - شیخ محمد امیر مجروح - بزرگ شاعر (علاقہ واران، ڈیرہ اسماعیل خان)
- ۸۰ - ایفا
- ۸۱ - تذکرہ شعراء سکھر از مین عبدالمجید سندھی - سندھی ادبی سوسائٹی سکھر - ۱۹۴۵ ص ۸۲
- ۸۲ - تاریخ خیر پور مضافہ نسیم امر دہری کراچی فروری ۱۹۵۵ ص ۹۸-۹۹
- ۸۳ - آتش عشق تفتیق لسان الغیب اعلیٰ حضرت میر علی نواز خان بہادر ناز - ریاست خیر پور میرک سندھ ۱۹۳۳ ص ۱
- ۸۴ - تاریخ ادبیات مسلمانان پاکستان و ہند - تیرھویں جلد - پنجاب یونیورسٹی لاہور ۱۹۷۱ ص ۵۹۵
- ۸۵ - تذکرہ شعراء سکھر از مین عبدالمجید سندھی - سندھی ادبی سوسائٹی سکھر ۱۹۴۵ ص ۱۱۵
- ۸۶ - تاریخ ادبیات مسلمانان پاکستان و ہند - تیرھویں جلد - پنجاب یونیورسٹی لاہور ۱۹۷۱ ص ۶۵۱
- ۸۷ - تذکرہ شعراء سکھر از مین عبدالمجید سندھی - سندھی ادبی سوسائٹی سکھر ۱۹۴۵ ص ۱۶۸
- ۸۸ - تاریخ ادبیات مسلمانان پاکستان و ہند - تیرھویں جلد - پنجاب یونیورسٹی لاہور ۱۹۷۱ ص ۶۵۱
- ۸۹ - تذکرہ شعراء سکھر از مین عبدالمجید سندھی - سندھی ادبی سوسائٹی سکھر ۱۹۴۵ ص ۱۸۱
- ۹۰ - تاریخ ادبیات مسلمانان پاکستان و ہند - چودھویں جلد - پنجاب یونیورسٹی لاہور ۱۹۷۱ ص ۳۵۸
- ۹۱ - کانیاں کمال خان - در مطبع مجتہدی لاہور ۱۸۸۸ ص ۷
- ۹۲ - سرائیکی شاعری از کیفی جامہ پوری - بزم ثقافت ملتان ۱۹۷۲ ص ۲۷۲
- ۹۳ - مجموعہ کانیاں ہندی مضافہ خواجه عاتل جوگی در مطبع شہر آگرہ ۱۳۲۳ ص ۲۷
- ۹۴ - مزید لسانی تحقیقات - ڈاکٹر مہر عبدالتق - سرائیکی ادبی بورڈ ملتان ۱۹۸۵ ص ۳۵۵
- ۹۵ - خوشیاں دکی نویں فعلیٰ - انٹرویو کتاب مرتبہ زید ایم واگٹا - سنیا سوسائٹی ٹولڈ ص ۲۶
- ۹۶ - یاد الغاندی - مرتبہ کرم الدین سرائیکی ادبی مجلس بہاولپور ۱۹۸۵ ص ۸۲
- ۹۷ - ایفا ص ۱۲۵
- ۹۸ - قصہ کالی و گوری از میرن و کانیاں جدید مضافہ بانغشاہ باہتمام چراغ دین کیلیس پرنٹنگ ایڈریک کرس لاہور
- ۹۹ - مقالہ میرحان المیدری - تاریخ ادبیات مسلمانان پاکستان و ہند - چودھویں جلد - پنجاب یونیورسٹی لاہور ۱۹۷۱ ص ۳۱۹
- ۱۰۰ - منظر گڑھ دکی ادبی تاریخ - از سجاد حیدر پرویز منظر گڑھ (غیر مطبوعہ)
- ۱۰۱ - قصہ سسی پنوں از سید جلال حکیم - قلمی ملکیہ سیمٹ محمد عبدالرحمن دبیر الملک لاہور بہاولپور
- ۱۰۲ - قصہ بلیرانجا از سید جلال حکیم
- ۱۰۳ - تاریخ ادبیات مسلمانان پاکستان و ہند - چودھویں جلد - پنجاب یونیورسٹی لاہور ۱۹۷۱ ص ۳۲۵

- ۱۰۲ - بحر الفراق کافیاں مہرورج شاہ ابوالعلائی سٹیم پریس آگرہ ۱۹۱۹ء ص ۱۲
- ۱۰۵ - گلہ دستہ عشق مولوی حافظ اللہ بخش شائق - حافظ شمس الدین منور الدین تاجران کتب ملتان ۱۹۲۲ء ص ۱۰
- ۱۰۶ - سراپکی شاعری - از کیفی جامپوری - بزم ثقافت ملتان ص ۲۷۹ ۱۹۷۲ء
- ۱۰۷ - ایضاً ص ۲۷۸
- ۱۰۸ - دیوان محمدی - توفیق خواجه محمد یار فریدی آستانہ عالیہ دربار محمدیہ گڑھی اختیار خان رحیم یار خان ص ۹
- ۱۰۹ - ایضاً ص ۱۹۴
- ۱۱۰ - سراپکی شاعری از کیفی جامپوری - بزم ثقافت ملتان ص ۲۸۲ ۱۹۷۲ء
- ۱۱۱ - مجموعہ جان محمد گداز - مولوی خیر الدین صابر - محمد بشیر الدین تاجران کتب ملتان ۱۳۲۳ھ ص ۱۲، ۱۱۳
- ۱۱۲ - داغ جگر از سید محمد مبارک شاہ - اقبال برقی پریس ملتان ۱۹۲۸ء
- ۱۱۳ - مزید لسانی تحقیقات از ڈاکٹر مہر عبدالحق - سراپکی ادبی بورڈ ملتان ۱۹۸۵ء ص ۳۸۲
- ۱۱۴ - شعلہ و سوز حصہ اول - نوروز - کرسٹن سٹیم پریس ملتان ۱۳۲۱ھ ص ۲
- ۱۱۵ - قصہ نینگر و نینگر - از محمد سٹھا - قاضی مولانا بخش تاجرت کتب ملتان
- ۱۱۶ - بازار عشق، کافیاں جہن ملتان - در مطبع خادم التعليم سٹیم پریس لاہور ۱۳۲۳ھ بارنات ص ۱۷
- ۱۱۷ - باغ و بہار - توفیق و ترجمہ - قاضی امام بخش - سنگ میل پبلی کیشنز لاہور ۱۹۷۳ء
- ۱۱۸ - ایضاً ص ۶۵

saraikibooks.acw-614.com

نانوال باب

۲

سرائیکی شاعری داپاکستانی دور

۱۳۴۶ھ تولد ۱۴۰۸ھ

۱۹۲۷ء = ۱۹۸۸ء

چوتھا دور

پاکستانی دور ۱۹۴۷ء تا ۱۹۸۸ء

سرائیکی شاعری دا چوتھا دور ۱۹۴۷ء توں شروع تھیندے۔ ۱۹۴۷ء جنرلی ایشیا دے مسلمان کیتے ہک سنگ میل دی حیثیت رکھدے۔ جنرلی ایشیا دے مسلمان زندگی دے ہر شعبے وچ بچھوں تے رہ گئے ہن۔ ۱۸۵۷ء دی جنگ آزادی دے بعد مسلماناں دی سیاسی تے معاشی حالت بہوں وگڑ گئی تے مسلمان زندگی دے ہر شعبے وچ محرومیاں دا شکار تھیندے گئے۔ مسلماناں کوں ایس اندھا دے وچوں کدھن کیتے اگرچہ سر سید احمد خان اپنے طور تے تشریح دے پے ہن۔ مگر ایس کوشش کوں ہک منظم تحریک دی صورت اول ویلے عطا تھی۔ جیڑے ویلے نواب حسن الملک تے مولانا محمد علی جوہر نے دھاکے وچ مسلماناں دی سیاسی پارٹی مسلم لیگ دی بنیاد رکھی۔ مسلم لیگ پورے جنرلی ایشیا وچ مسلماناں دی نمائندہ سیاسی جماعت بن تے اُبھری۔ جیس نے پورے ہندوستان دے مسلماناں کوں ہک نواں عزم جو مد تے ہمت عطا کیتی۔ مسلماناں کوں اپنا مستقبل بڑھوٹا بڑیوں گاتے ہر جاتے مسلم لیگ دے جھنڈے تلے مسلمان کھٹے تھیون لگے۔ اے مسلماناں دی خوش بختی تھی کہ انھن کوں ایس دور وچ شاعر مشرق علامہ محمد اقبال جیس مفکر اور حضرت تانڈا اعظم جیس رہبر نعیم تھے۔ معورہ پاکستان نے پاکستان دا خواب بڑھاتے تانڈا اعظم محمد علی جناح ایس خواب دی تعبیر دے حصول واسطے رات بڑینہ معروف تھی گئے۔ ۱۹۴۷ء وچ لاہور وچ ہک عظیم الشان جلسہ تھیا۔ جنڈے وچ قرارداد پاکستان منظور کیتی گئی۔ ایس قرارداد دے پاس تھیون نال مسلماناں کوں منزل دی طرف ودھن دا مزید جوش ملیا۔ تحریک پاکستان وچ بھر پور جوش و جذبہ پیدا تھی گیا۔ عورتاں، مرد، فوجواں، بڈھے۔ طالب علم سب تحریک پاکستان دے قافلے وچ شامل تھی گئے اور ایس کوشش دے نتیجے وچ۔ حضرت تانڈا اعظم محمد علی جناح دی رہنمائی وچ جنرلی ایشیا دے مسلماناں نے ہک نواں وطن پاکستان حاصل کر گدھا۔ پاکستان دا قیام اساڈی قومی زندگی وچ ہک سنگ میل دی حیثیت رکھدے۔ پاکستان دے قیام نے جمعاں اسا کوں آزادی دی لغت توں سرفراز کیتا۔ جمعاں اساڈی سوزج، فکر سیاسی، سماجی اور معاشرتی زندگی تے ایندے بہوں گھائے اثرات پے۔ اساڈی قومی زندگی دے ایس نویں سفر اور نویں رخ نے اساڈے ادب تے دی نویں تے نو لیکھے اثرات مرتب کیتے۔

آزادی نعیم تھیون نال جمعاں اسا کوں قومی بیداری، ملی شناخت، اور سیاسی سماجی شعور دی دولت ملی اتھاں اساڈے ادب کوں وی ہک نواں روپ تے منہ مہانڈرا ملیا۔ ہن کیتے اسان اپنے چوتھے دور دا آغاز اپنی ملی زندگی دے ایس اہم موڑ نال گندھور کیتے۔

تخلیقی اور سب چیزیں توں زیادہ حساس ہونڈے۔ اس واسطے پاکستان دے ڈومجھے علاقیاں دی طرح سرائیکی علاقے دا دانشور تے شاعر وی اس ملی تحریک توں متاثر تھی تے اوںدا ہک حصہ بن گیا۔ ڈیرہ غازی خان تے ملتان وچ مسلم لیگ دا زور شور قائم تھیا۔ بہاولپور وچ مسلم لیگ بناوٹ دی اجازت نہ ملی تاں تحریک پاکستان دے کارکنان نے مسلم بورڈ دے نال نال امتحان پاکستان دے قیام واسطے کوششاں شروع کر ڈتیاں اور آخر ۳ اکتوبر ۱۹۴۷ء کوں اعلیٰ حضرت امیر آت بہاولپور نے ریاست بہاولپور دا پاکستان نال الحاق دے معاہدہ تے دستخط کر ڈتے۔ حکومت پاکستان دیا طرفوں حضرت قائد اعظم نے دستخط کیتے اور ایڈے بعد ۱۴ ستمبر ۱۹۵۵ء کوں ریاست کوں پاکستان وچ ضم کر ڈتا گیا۔ قیام پاکستان دے بعد اس علاقے وچ سیاسی تے سماجی تبدیلیاں آیاں۔ نویں نظریاتی سانجھ وچ پورے ملک دے واسی گنڈھے گئے۔ ہم وطنی۔ آزادی اور اسلامی اخوت نے ملک دے ہک کونے توں بے کونے تیں دے لوگاں کوں ہک فکری ہم آہنگی عطا کیتی۔ قومی یکجہتی دا بھرپور شعور جاگیا عوامی بیداری دا نواں سمجھ اساجے وطن اور اساجی سوج نگریاں وچ ابھریا۔

پاکستانی دور دیاں خصوصیات۔

سرائیکی شاعری دے پچھلے ادوار وچ اساکوں تعریف، دین، معرفت اور طریقت، ادب دے محقق تے لکھنے ڈسدن۔ یارت منظم عشقہ داستان دیا ادبی روایت تے جھاں ڈسدی اسے۔ آدور پچھلے رنگ توں ہٹ تے عوامی بیداری۔ چٹے مستقبل دیا آس۔ امن۔ الفاف۔ صداقت اور آزادی دے امکانات نال آباد ڈسدے۔ اس دور وچ حسن و عشق دیاں طویل داستاناں دا باب ختم تھیندے۔ لوک تھے کہانیاں دے جادو توں نکل تے زندگی دیاں حقیقتاں دیا طرف متوجہ تھیندن۔ روایتی تھہ پن جیڑھا شعروادب دیا ڈڈائی دیا عبادت تھی۔ نویں ادبی ہانگ اگوں پھکا پے ویندے۔ بلکہ ہک ڈوں شاعراں دے علاوہ تقریباً داستان گوئی اس دور وچ بالکل ختم تھی ویندی اسے۔

تعریف دیا روایت اساجے شعری ادب وچ منڈھو قدیم توں لگی آندی اسے۔ اسماعیلی پیراں دے گنان ہونڈن یا حضرت بابا فرید الدین مسعود گنج شکر دے بیت۔ صونیا نہ رنگ دے اشرا ت پچھلے دور کنوں شروع تھی تے حضرت خواجہ فرید دے دور تیں توڑ بچدن۔ اس توں بعد نوروز تے مولانا لغیر الدین خرم تعریف دیا اس روایت کوں ہک پاسے کر تے۔ ایٹھے نویں دگ بنریندن۔ لھذا اس پاکستانی دور وچ تعریف دیا شعری روایت بالکل نکل ویندی اسے۔ شاعری وچ صونیا نہ معامین دیا جاتے عمری مسائل۔ حقیقت پسندی۔ سیاسی شعور انفرادی شخصی تجربے شاعری وچ شامل تھی ویندن۔ اس دور دا شاعر اپنے عہد دے مسائل توں اکھیں نوٹ تے کہیں داستانی ماحول وچ اپنے آپ کوں گم نہیں کریندا بلکہ جنڈے جاگدے حواس نال اُد زندگی دیاں

تلخ سچائیاں دا تجزیہ کرنیوے۔ اوندے حل سوچنیوے اور اپنے فکری تجربے کوں اپنے عہد کے لوگاں۔ انھاں دے مسائل۔ انھاں دیاں ضرورتاں اور طہری تقاضاں نال ہم آہنگ کرنیوے۔

اساڈی قومی تاریخ و ترح جڑوں اہم مورڈ آندن یک ۱۹۴۵ اور ڈومجھا ۱۹۷۱ء جڈاں ہندوستان نال پاکتان دی جنگ تقیدی اے۔ انھاں جڑوں جنگاں کے نتیجے و ترح سرائیکی ادب و ترح ڈومجھاں پاکتانی زبانوں کے ادب دی طرح ملی جذبیاں دا بھرپور ابھارہ تقیدی اور جیندے نتیجے و ترح سرائیکی زبان اتج بہوں وڈا ملی شاعری دا ذخیرہ وجود و ترح آندی۔ بے شمار قومی اور ملی نغمے کھچے ویندن جس و ترح وطن دی محبت وطن توں جند قربان کرن دا عزم۔ قومی یکجہتی۔ ملکی تعمیر و ترحی واسطے بھرپور کوششاں دا ذکر ملدے۔ ایں توں علاوہ قیام پاکتان کے بعد اتر تیں ملک و ترح جیڑھیاں سیاسی تحریکاں چلیاں یا حکومتی سطح تے جو سیاسی تبدیلیاں آئیاں۔ شعرا نے انھاں توں اثرات قبول کیتے۔ اور انھاں کے حوالے کتھاں کھل کے تے کتھاں علامتی انداز و ترح وڈی آسانی نال گوئیے و ترح سکدن۔

پاکتانی دور دی شاعری نے زبان و بیان دی سطح اتے دی کئی تبدیلیاں اختیار کیتاں۔ پچھلے ادوار و ترح زبان و بیان اتے فارسی اور عربی زبان دے گھائے اثرات ملدے ہن۔ ہن مغربی ادب کے اثرات صاف نشا برہن۔ پڑھیے کھچے شاعر مغربی ادب کے علاوہ بیے غیر ملکی ادب کے مطالعے کے بعد سرائیکی زبان کے شعری ادب کوں نویں تجربیاں دا سونہاں کیتا۔ نویاں صفاں رائج تھیاں۔ حتی کہ غزل، آزاد نظم کے علاوہ نثری نظم تے جاپانی صفت حواہیکو تک سرائیکی شاعری و ترح ودتیاں گیاں۔ نویں دور کے شعرا نے قومی زبان و ترح مرد و ترح اظہار کے سبھے سانچے اپنے کوں ورتیے۔ جدید نظم کوں کافی اگوں تے ودھایا۔ سرائیکی غزل دا معیار کافی اچا کیتا۔ جدید علامتاں۔ نویں استعارے اور ویسی حوالے شاعری دا حسن بنیے۔ شعری ادب حرف تفریح زا ذریعہ نہ رہیا بلکہ فن اور فکر کے نویں معیار قائم کیتے گے۔ ہن حسن و ترحی دا ذریعہ فکری پس منظر نال پیش تھوڑا گھا۔ ایں ترحی یا نہ ود و ترح تہذیبی زندگی رہے جوں جوں تبدیلی آندی گئی انویں انویں شعری ادب دی تبدیلی تقیدی گے۔

سی حرفی۔ مثنوی۔ بارہ ماہے اور ڈوہڑے تقریباً متروک تھی گے۔ انھاں اصناف دی جاتے غزل کافی اور جدید نظم نے سمجھاں گدھی۔ البتہ اے اکھا نٹراں پوندے کہ شاعری کے ایں جدید رُخ و ترح کافی نے اپنی جا اصلوں نی چھوڑی بلکہ ہک مضبوط روایت کے نال او اجاں دی اگوں تے ودھدی پئی اے۔ سرائیکی شاعری کے ایں جدید دور کوں اشاعتی سہولتاں۔ ذرائع ابلاغ اور شاعرے دی روایت نے دی کافی تقویت عطا کیتی۔ انھاں عوامل نے تخلیقی عمل کوں تیز دی کیتا تے ایندے نئی معیار و ترح دی اضافہ کیتا۔ سرائیکی علامتے و ترح ایں وقت ترے ریڈیو اسٹیشن سرائیکی نشریات کرنیوے ہن۔ جموں نشریاتی ادبی پروگرام

متواتر سامعین تک پہنچے ہیں۔ ریڈیائی ضرورت سے تحت غنائیے۔ گیت اور منظوم ڈرامے تخلیق تھیذ سے ہیں اور اسے
نویں اعزاز پہلے کئی سالوں میں کافی شہرت و مقبولیت حاصل کر گئے۔ اس کے علاوہ جبرائیل۔ اخبارات اور تنقیدی
پائلس کے اشعار نے وہی اس دور کے شعری ادب کو کافی فنی ماسن عطا کیتن۔ آکھیا ونج سگدے کے جدید
شاعری دا اے دور سرائیکی شاعری دا بہترین مستقبل دی بہترین بنیاد ہے۔

سرائیکی زبان دی شاعری دا اے چوتھا دور جیڑھا قیام پاکستان توں شروع تھیذ سے اسان ڈوں
حصیاں ووج تعیم کرنیڈے ہیں۔ پہلے حصہ ووج ادبزرگ شعرا آاندن جیڑھے کہیں حدتیں گذشتہ دور دی
باتیات آکھیے ونج سگدن۔ دھال دے کلام اور فکر ووج فریدی دور دیاں سب خصوصیات موجود ہیں۔
اندے بعد جدید شاعری دا دور شروع تھیذ سے جیذا سلسلہ اجاں جاری اے۔ جیڑھا ونج ارتقائی منزلوں
طے کرنیڈا ہے۔ اگوں تے سُر دا ودھدا ہے۔ اس دور کے ڈوہاں حصیاں ووج کافی عرصہ تیں اسانوں ادبی
نور دا کوئی نشا برورپ نہیں ملدا۔ ہک تعطل دی کیف طاری ڈسدی۔ جیکوں خرم بہاولپوری نے اگوں تے دھایا۔
دل کافی عرصہ دی چپ کے بعد یتیم جتوئی انیکوں اگوں تے دھنڈے۔ اور قدیم اور جدید دور کے درمیان
ہک وسیلے کے طور تے اے شاعر سائمنٹس آندے ہیں۔ اسانوں واری واری اس دور کے کجھ نمائندہ شعرا
دا تذکرہ کریسوں۔ ایندا مکمل ارتقائی جائزہ اجاں پوری طرح ممکن کینن کہ اے سفر حالی جاری اے۔

مذوم محمد بخش۔

مذوم محمد بخش میو مبارک ضلع رحیم یار خان کے مشہور تشریشی خاندان کے فرد ہیں۔ آپ حضرت عید
دی اولاد وچوں ہیں۔ مولوی لطف علی انھال کے بزرگان کے عقیدت مند ہیں۔ مذوم محمد بخش مجلسی زندگی کے رسیا ہیں۔
آپ کافی عرصہ تیں آنریری ممبریٹ دی رہ گے۔ امیر بہاولپور تے امیر خیرپور انھال کول چا چا کرتے سڈنیڈے ہیں۔
تے ڈا ڈھی عزت کرنیڈے ہیں۔ انتہائی واعدار بزرگ ہیں۔

مذوم محمد بخش عربی فارسی علوم ووج ہارت رکھدے ہیں۔ آپ نے لطف علی دی مشہور سیف الملک
کے تتبع ووج قصہ سیف الملک بالکل سہل انداز دا لکھیا۔ مذوم محمد بخش نے قصہ سیف الملک لکھدیں ہوئیں جا جا
تے اپنی فنکارانہ موزائی کے جوہر دکھائیں۔ سرائیکی زبان دی بیان تے انھال کول بے پناہ قدرت حاصل ہے۔

ہائی تصویر پری دی قس تے نازک نیک نشانی
شعلہ شکل شمع شرمندی شمس تھر تابانی
مترگاں تیر ونبن تن چیری ابرو قوس کمانی
مست ہر یا ووج مستی کے خوش ڈیکھو مرتستانی

انک چنگ چٹ چشماں ہوںیاں تیر چھٹ چمانی
سیفل کوں تسنیر کیتا کھویر پری زیشانی
گردش گرد اندر سب کھا دن شاہ وگدا گردانی
تھیا حیران ہر اسال سیفل حاصل ہوںی حیرانی
بنش پیا آپسچ پری کے پیش آئی پریشانی ۲

پیر حضور الدین عاصی۔

پیر حضور الدین عاصی تحصیل صادق آباد کے مشہور بزرگ گزرین۔ آپ بہوں سخی تے فیاض
ہن۔ شاہ عبدالطیف بھٹائی اور سچل سرمست کے کلام نال بے حد لگاؤ رکھدے ہن۔ آپ شاعری وچ عاصی
تخلص کرنیدے ہن۔ ہک دفعہ بارش نہ تھی تال آپ نے اسے منظوم دعا پڑھی۔

مورگہ جینکا ہے سوکھ اساڑھی کر سیراب سجھائی
بھنگ بھاریں تار و ہن ہے حاجت مولیٰ کائی
بھانڈے کوں کر کر کا نڈا سب سے راہکال کے پرواہی
قرض کولوں کر آجے میرے راہک غریب سپاہی
ہتھ کے نال بڑتی ہئی سب شے چری کیتی نہ کائی
نفلوں بڑتی مہروں بنشی صدقہ یمن الہی

شاہ حضور الدین عاصی دی قائم رکھی بادشاہی ۳
پیر حضور الدین ۱۲۸ سال ہی عمر وچ ۱۹۴۵ء وچ فوت تھے۔

مذوم نوبہار سیری۔

مذوم نوبہار سیری حضرت مذوم رشید حقانی رحمہ اللہ کے خاندان کے ہک نیک سیرت اور عاشق رسول
اللہ کے نیک بانہے ہن۔ آپ کے والد صاحب دانال حضرت مذوم کرم شاہ قریشی ہاشمی ہئی۔ مذوم نوبہار دا
شمار سرائیکی زبان کے بڑ ترے و بڑے لذت گو شعراء وچ مقیدے۔ آپ دا لہتیہ مجموعہ مولود بنی مختار
۱۹۲۵ء وچ شائع تھیا۔ اس لہتیہ مجموعہ وچ لہتیہ تورے۔ لہتیہ سہرتے مولود شامل ہن۔

مولود شریف

زارخ توں برقعہ اٹھاکلی والے۔ ساکوں جلوہ اپنا دکھاکلی والے
پڑھال کیوں نہ صلی علی علی والے جوہیں توں رسول خداکلی والے

گناہ والا بیڑا ہے بھنور و چالے بہرستی کندھی تے لاکھلی واسے
ہاں مشتاق باہیں تیزیاں و امیں دہر ذرا بول مٹھڑا سنا کھلی واسے
خدا واسطے ساڈی امداد چاکر نہیں کوئی تیزے سوا کھلی واسے
اونکو کیہاں خطرہ ہے ڈس نو بہار جھٹا تیز اکھ پڑھیا کھلی واسے م

سنہنی راضی فقیر۔

آپ واناں محمد حسن ہئی تے آپ راضی فقیر صوفی کے ناں نال مشہور ہن۔ آپ سائیں راضی فقیر
دے گھر ۱۹۲۰ء ورتج پیر گوٹھ میر پور سندھ ورتج پیدا تھے۔ آپ نے اپنے مرشد حضرت کرم اللہ شاہ گھوٹکی واسے
کنوں تعلیم و تربیت تے روحانی نیض حاصل کیتا۔ آپ حافظ قرآن دی ہن۔ ہر وقت عبارت تے ریاضت ورتج
رہن ہا۔ سادگی تے سہر دی آپ دی سبھاں ہن۔ آپ داسرائیکی دیوان ”درد عشق“ فروری ۱۹۶۸ء ورتج
شائع تھے۔

دکانی،

ذکر اللہ دا نور نزول باقی باتاں سب نغول
آپ کوہوں جڈ ہویں غانی تیرا تیں ورتج بولے جانی
ہر جانفے ذات حقانی وحدت اندر کر وصول
مرشد میگوں سر سمجھایا عشق اساڈے حصے آیا
ظاہر باطن ہکو پایا آپے کیتا یار قبول
کیتھے مومن کیتھے کافر کیتھے یونس کیتھے صابر
کیتھے احمد علی حیدر راضی ہو یارب رسول ۵

منشی برات علی

منشی برات علی ذات کے رند بلوچ ہن۔ آپ قصبہ فیروزہ تحصیل خان پور ضلع رحیم یار خان
کے رہن واسے ہن۔ محکمہ انہار ورتج آفس منشی دفتر دے طور تے ۱۹۲۵ء تیں ملازمت کرنی دے ریہے
اور ۱۹۵۰ء کے قریب آپ فوت تھے۔ منشی برات علی نے قصبہ سسی پنوں کیتھے۔ اے قصبہ فنی محاسن دے
حباب نال سرائیکی زبان دا ہک اچا قصبہ شمار تھیندے۔ قصبہ سسی پنوں تے لغوی گفتگو اسان اصاف سنن دے
باب ارتج ورتج کر آئے ہیں۔ اے قصبہ انھاں ۱۹۳۳ء ورتج نکل تھیا۔ تے انھاں دی دنات کے بعد انھاں

دسے لڑکے حکم محمد مرغوب نے ۱۹۵۱ء ورج شائع کرایا۔

قصہ کسی پنوں وچوں ہک ڈوہڑے۔

عشق ازار پو جیا چشماں تار و ہن ڈو ندیاں
میں منٹاری تانگھ بہوں سر بار پھر دیاں ہویاں
دلبر پھیر نہ پھیرا کیتا گزر گیاں سے صدیاں
آس امید براتا دل ورج یار گولندی و دیاں ۱

خوشتر جمہوی۔

آپ داپورا ناں محمد نواز تخلص خوشتر تے جاٹکانہ جمہ عباسیاں تحصیل خان پور ہے۔ آپ
سوالی طبیعت سے بندے ہن۔ کئی سالاں تین گھوں نعل تے اینویں پھرے شردے رہ گئے۔ آپ کول لطف
لطف علی نال وڈی عقیدت ہئی۔ ہر وقت انھن دا کلام گاندے رہندے ہن۔ دل خود انھن یوسف زینما دا
قصہ مکھیا۔ اے قصہ طویل تے نئی خربیاں نال سبیا ہویا قصہ ہے۔ خوشتر جمہوی چھکڑی بزرگ شاعر
ہن جنھن اے قصہ مکھیا۔ اے قصہ انھن ۱۳۷۲ء ورج مکمل کیتا۔ خوشتر نے کافی طویل عمر پائی ہئی۔
اسی سال توں زیادہ عمر ورج آپ دا انتقال ۱۹۷۵ء ورج تھا۔ دو یوسف زینما سرائیکی علائے ورج
بہوں مقبول اے۔ اس توں علاوہ انھن کافیاں تے ڈوہڑے وی آکھتے۔

کلام دی ذمگی۔

(کافی)

سرس گیوں سانوں یار پھیرا مول نہ پالو
دل ورج درد نزار پھیرا مول نہ پالو
واناں تیدیاں بیٹھی بجالاں - راتیں جڑیناں پانواں فالال
کر گیوں ظلم اندھار - پھیرا مول نہ پالو
کلہڑا چھڈ گیوں نہ مظالم - مورخہ وطن دی دل تے آبر
کیتو مفت خوار - پھیرا مول نہ پالو
کر گیوں سچ سوہانری خالی - ہوت بروجل پنل عالی
سسر دی داسردار - پھیرا مول نہ پالو
بانڈی بر دی تیدے در دی - جنگل بھر ورج رڈی مردی
روواں زار نزار - پھیرا مول نہ پالو ۷

مولانا نصیر الدین خرم بہاولپوری۔

مولانا حافظ نصیر الدین خرم بہاولپوری سرایشی زبان کے چوتھے دور کے سب توں وڈے شاعرین۔ حضرت خواجہ فرید سہیلی کے بعد سرایشی شاعری کے وچ مولانا خرم کے علاوہ کوئی وڈا ناں سامنے نہیں آندا۔ حضرت خواجہ فرید کے بعد نوروز دی طرح خرم بہاولپوری نے وی روایتی انداز توں اپنا پلو بھڑایا تے سرایشی شاعری کوں ہک نویں اسلوب واسو نہاں کیتا۔

حضرت مولانا نصیر الدین خرم کے وڈے ڈیرے غازی خان کے رہن واکے ہن۔ بعد وچ اولڈ کے بہاولپور آئے۔ خرم بہاولپوری مولوی احمد حسن دے گھر ۲۷ رمضان ۱۲۷۱ھ وچ پیدا تھے۔ آپ نے ڈاڈا سال دی عمر وچ قرآن پاک حفظ کر گدھا۔ ایندے بعد آپ نے عربی فارسی دی تعلیم حاصل کیتی۔ آپ عربی تے فارسی کے بہوں وڈے عالم ہن۔

حضرت خرم بہاولپوری ہک مجلسی انسان ہن۔ انھاں کوں مستحق نال بے حد لگاؤ تھی۔ خود وی بہوں چنگا ستار و نمبیدے تے گاندے ہن۔ بہاول پور وچ ساون کے موسم اتے سانوڑیاں ہرن ہاتاں خوش دے بے میلے سبب خرم ہر جاتے جان مغل ہرندے ہن۔ آپ دی طبیعت اتے طرانت تے مزاج دا عنصر بہوں ہے۔ کال کال تے لطیف سنوڑا ون ہا یا کوئی ایجا لفظ کڈھن ہا کہ کجاری ٹھکاریاں نال کھل اٹھدی ہے۔ این توں علاوہ اوہیں تے کوڑ بکن ہاتاں غورا بھویہ اشعار لکھ ڈیندے ہن۔ بہاولپور کے رہن واسے این ہاندے شاعر نے ۲۷ رمضان ۱۳۷۱ھ کوں وفات پائی۔

مولانا نصیر الدین خرم دی شاعری سرایشی زبان دی ہر گام شاعری تاریخ وچ سب توں نیا ہے۔ آپ نے اردو تے فارسی وچ وی بہوں عظیم یادگار چھوڑیے۔ خرم سائیں دی شاعری وچ نہ تعریف ہے تے نہ اور روایتی انداز۔ بلکہ انھاں شاعری کوں جیدے جاگدے انانی جذباں دا عکس بنایا۔ حسن کے خارجی مظاہر اوندی شاعری دا سنگار ہن۔ او زبان و بیان تے بہوں وڈی قدرت رکھدے ہن۔ یس کیتے انھاں دی شاعری نت کے نویں دل جھکویں رنگ پیش کریندی ہے۔ خرم اپنے محبوب نال لاڈ وی کریندن تے ہتھ کھراوندی۔ نہ او سبب کوں بخشیدن تے نہ خود اپنا رعایت کریندن۔

(کافی)

دشمن تان ڈیندن اینویں لا - پھلکیاں نہ چاہر کیاں نہ کھا
کھلا نہ تھی ڈر رب کنوں - ڈھنڈیاں نہ گھت دھندھل نہ تا
ہر کال توں کوٹھے تان یس - پیراے تان ڈس جو یس

سوسنہی نہ را دھی تیں کہ میں گروان و ترح جھاتی تال پا
میں جیواں گھن گھن تید اناں توں ٹھاریں و پکے پیاں دیاں
میں اصولوں گونگا ڈاند ہاں چوبھال توں چوبھال نہ دسا

مولانا خرم دا سراٹیکلی شاعری اتے اے وڈا احسان ہے کہ انھاں سراٹیکلی غزل دا سب توں پہلے پربدھا۔ اس طرح سراٹیکلی شاعری کے ارتقاء و ترح اگو نہی تھی۔ حدیق طاہر آبدن "خرم بجاو لپوری نے کافی دے کینوس تے انانی جذبات دی جنیدیاں جاگدیاں تعویراں بنائیں۔ انھاں دے کلام و ترح معرفت تے تعریف دیاں گالھیں گونگا دی کوڑ نیں۔ انھاں نے کافی کول گوشت پوست دے بندیاں دے احاسات دا مریح بناتے پیش کیتے۔ جنیدے و ترح رنگ تے رس ڈوبیں وافرہن۔ ۸۱

اے نینگر بھل جوبائی کھڑی اے
چھٹے ڈینہ دے چندر چڑھالی کھڑی اے

خرم بجاو لپوری دی کافی ٹھیٹھ زبان دی جس۔ روزمرہ دے مادے دے نال سنگری پنگری سونڈی اے۔ اینویں لگدے جیویں اے شعریا مہرے نیں مکالے ہن۔ جیویں کوئی اپنے حقیقی گال مبارے انداز و ترح وڈی مٹھاس نال کھتاہیں مخاطب سہوے۔ خرم بجاو لپوری دی غزل نازک خیالی۔ مضمون آفرینی تے زبان دی جس دے لحاظ نال ہک ممتاز مقام رکھدی اے۔

(غزل)
دم دم نطدم ٹھڈے سا توں بن سوسنہاں سبھم نہ وا
اوغن بڑیکھ کے نہ سٹھ مٹھا لگڑی یاری توڑ بھٹا
جیں در جانواں دھکڑے کھالوں گھر و ترح دشمن بھین بھرا
رگ رگ دے و ترح دعوں دھکڑے سوز جگر تن بھڑکے بجا

خرم گریب۔ فقیر ناٹاں

جگ دشمن ہے سہوے وا ۹

خرم بجاو لپوری نے قومی نظماں دی آکھیں۔ او اپنی قوم و ترح محبت۔ بھرپی، یکجہتی تے ترقی دی کوشش بڑھیں دے خواہش مند ہن۔ انھاں کول احساں ہئی کہ نویں دور دے نویں تقاضاں دا اساں ساقت نہ جوتا تاں اے بیٹری سارے پور سواھ پائی و ترح بہ ویسی۔ اورسلانیں دی عظمت رفتہ یاد ڈواتے دل کہہ واری اپہو عزم و حوصلہ اپنی قوم و ترح بڑھیں چندن۔

سلیمنو یارو ضد چھوڑو من مارو
 کوئی کم کر ڈکھلاؤ تاں جانوں - جگ تکھر بلیارو
 دتھوں سوامھی تھی ویندی - رل مل بیڑی تارو
 بھر کیاں کھاو وکھڑک اٹھیجو - دسے سوئے اگاڑو
 آکھن من کے خرم سے - چکر چکر چنگارو ۱۵

مولانا عنزیر الرحمن عنزیر -

حضرت علامہ دبیر الملک مولانا الحاج محمد عنزیر الرحمن عنزیر دانشدار سرائیکی علاقے دے
 انھوں نامور شخصیات و ترح تعیندے۔ جنھوں اپنی ساری حیاتی علم و ادب دی خدمت و ترح وقف کر ڈتی۔ حضرت
 مولانا عنزیر الرحمن بہاولپور دے ہک معروف علمی گھرانے و ترح ۱۲۹۵ھ و ترح پیدا تھے۔ آپ عربی۔ فارسی
 دے بہوں و بڑے عالم ہن۔ آپ نے ۱۶ سال دی عمر و ترح شاعری شروع کیتی۔ اول وقت مولانا حالی دی
 اصلاحی اور فطری شاعری اور حضرت خواجہ فرید دی معرفت والی شاعری داہر پاسے ہوکاسکے بیٹی۔ شاعری
 و ترح آپ نے مولانا وحید الدین پانی پتی دی شاگردی اختیار کیتی الہ مولانا دی تفسیر و تھانیف واسلہ بہوں
 زیادہ ہے۔ کچھ کتاباں لکھناں اے ہن۔ مشنوی نورونار۔ صبح صادق تاریخ بہاولپور۔ ذکیر خیر۔ گلخان
 عنزیر۔ جغرافیہ بہاولپور۔ حلیہ مبارک سرائیکی۔ جوتان کے تاریخی تلخے۔ وغیرہ۔ مولانا عنزیر الرحمن
 واسب توں بڑا کم حضرت خواجہ غلام فرید تھے دے کلام دی تدوین تے اشاعت ہے۔ اس طرح حضرت فرید
 دایوان ترجمہ نال مرتب تھیا کہ انج تیں اونکوں ہک مستند دستاویز دی حیثیت حاصل اے۔
 مولانا عنزیر الرحمن۔ عربی۔ فارسی۔ اردو تے سرائیکی زبان دے شاعر ہن۔ "گلخان عنزیر" و ترح ہک جھ آپ
 دے سرائیکی کلام دا شامل اے۔

(مولود شریف)

رب عرب شریف بڑکھایا

دل جیندیاں یار ملایا

دل حرم دے معمول لاچارے - اکھ بڑیکھے تے شرابوے

چھٹے چین قرار نہ آوے - دل پیڑے و ترح تر پاپا

واہ خلق مستحاج حرب وا - ان سوہاں سوہاں سب دا

پر دل دا مطلب بھلا - ایس پاک زمیں دا جایا۔

اس شہر کے در دیواراں - سب کو بچے بیٹ ہزاراں
ہن جنت دیاں گلزاراں - واہ رنگی سنے رنگ لایا
کیا بچھدیاں دل دا عالم - نت حرم دی مچک ہے دم دم
ہے تانگھ او ہینڈی ہر دم - جس سارا جگ برمایا ۱۲

صابر مبارک پوری -

صابر مبارک پوری قصبہ مبارک پور تحصیل احمد پور شرقیہ بہاول پور کے رہنے والے ہیں۔ آپ
بہوں وڈے شاعر دی ہیں تے مشہور ڈرامہ نفاذ دی۔ آپ دا تھیٹر ایس علاقے وچ وڈا مقبول تھی۔ آپ
کوں لوگ صابر نٹ کے ناں نال دی یاد کرنین۔ آپ حضرت نازک کریم کے مرید ہیں۔ صابر مبارک پوری
دی نعتیہ شاعری اد کا فیاں بہوں مقبول ہیں۔ آپ دی وفات ۱۹۴۰ء وچ تھی ہے۔ صابر مبارک پوری دی
مشہور کافی -

د کافی

جانی رات رہ پو سالگا خدائی اے
متاں ول نہ ٹکروں جنڈی پرائی اے
من گھن کے من گھن ٹک پو اتھاہیں - تے خدایا سکرن اے جاہیں
لوں لوں اساڈی بڈینڈی رعائیں - متاں منیاں ہم پیریں پچائی اے
زوریں جو ریس و بن نہ بڈیاں - پا پلڑو گل وچ متاں کیرساں
پیریں فقیریں واناں بڈے ٹکیاں - سکدی جوا بچ دی آرات آئی اے
جدی پنل کے تیڈی ہلی ہاں - سک لاتے سینے جھٹیں رلیھاں
لکھاں دی ہم تاں ہن بے ٹکی ہاں - رب جانڑوا ہے جبر مہی میں بجائی اے
صابر مٹی پیت اصولوں نہ تروریں - سبناں کے درتوں مکھڑا نہ موریں
مکھ بار آدن - دامن نہ چھوریں - پس پیت دی ربت نازک سکھائی اے ۱۲

بابا شیر محمد شیرن -

آپ دا پورا ناں شیر محمد خان ہاتے تخلص شیرن کرنیڈے ہیں۔ آپ موضع ہزارہ کھانہ
کوٹ چھڑ ڈیرہ غازی خان کے رہنے والے ہیں۔ بابا شیرن وڈے خوش اخلاق انسان ہیں۔ علاقے وچ

زمینداروں سے جاگیرداروں کے ظلم کے خلاف ہمیشہ بابا شیرین آواز بلند کریندے ہیں۔ اوکس غریب سے کس زمیندار کا ظلم نہ ڈرکھو سہندے ہیں۔ بابا شیرین ہک دین دار، نیک سے عالم عین ہیں۔ انھوں دی ساری شاعری دیات سدھار۔ سماجی برائیاں۔ قومی ترقی کے موضوعات سے ہیں۔ اور اپنے آپ کو قومی شاعر سڈویندے ہیں تے انھوں دی شاعری دا سارا رُخ دی اصلاحی انداز واسے ہے۔ آپ ۱۹۲۵ء کے نیڑے تیرے فوت تھے۔ انھوں دا ہک مجموعہ کلام ”اصلاحی نظیوں کے نال نال ملدے۔ نمونہ کلام بابا شیرین دی ہک نظم اسے ”بے امدالی خلق“ ایندے چند شعر ملاحظہ فرماؤ۔

امت پاک نبی صاحب ورح مرضاں پے گیاں بھاریاں
کیڑھیاں کیڑھیاں عرض کراں میں بن بے دست شماراں
اول خراج اخراج ددھیونے کروں اسان سرداریاں
شم شم وقت گزار ڈٹوئیں سب جائیداداں عاریاں

آپ زمیندار کوں مخاطب کرتے آہن

مدھوشی کوں مچھوڑا ذرا	کرسوش بھرا زمیندار
ساری خلقت تیکوں کھا کے	تیدی کاشت کے کپڑے پا کے
سیدھیو تے خان سدا کے	توں کیوں سنت نکھرا
ڈوں ڈوں زالاں جب پرنتیجے	گھر ورح بکھو دا زور دسیجے
تیں کنوں یار پناہ نیلیجے	زالیں دا دستاڑا ۱۲

یتیم جتوئی۔

غلام حیدر خان یتیم ۱۸۹۲ء ورح پیدا تھے۔ آپ شہر جتوئی کے بلو ورح خاندان کے فروہن شہر جتوئی کے مڈل سکول توں ابتدائی تعلیم حاصل کیتی۔ پہلی جنگ عظیم ورح فوج ورح بھرتی تھی گئے۔ بعد ورح ڈسٹرکٹ بورڈ منظر گڑھ کے سکول ورح پڑھیندے رہیے۔ اپنے حلقے دی یونین کمیٹی کے چیرمین وکا رہیے۔ ۱۵ برس برائٹی شاعری کے اس چوتھے دور ورح خرم بہا وپوری کے بعد یتیم جتوئی ڈوجھا صاحب طرز شاعر اسے۔ انھوں دی شاعری صحت حسن و عشق کے تذکرے نال نی بھرتی ہوئی بلکہ او اپنے ارد گرد کے ماحول اور عہد کے تقاضاں کوں سامنے رکھتے شعر و سخن کے دگ بشریندن۔ انھوں دا کلام اپنے عہد دا ترجمان اسے۔ اول ورح ہک دردمندانان دا دل دی دھڑکدا پے تے ہک سچے پاکستانی دی ملی تڑپ دی صاف

بُردی ہے۔ اور سارے طبقاتی فرق مٹاتے۔ ہک مثالی معاشرے کے کیتھے ترے کر نیدے نظر آندن۔
 یتیم جتوئی نے سماجی بُرائیاں تے وی قلم چاتے۔ او کتھا ہس تیکھے طنز دا سہارا گھن تے کتھا ہس مزاج
 دے حوالے نال اگھاں برائیاں کول بیان کیتھے۔ او کساناں۔ غریب لوگاں اور معاشرے دے مہروم انساناں
 کول جگاؤن چہندن۔ فرسودہ رسم و رواج کول مٹاؤن چہندن۔

یتیم جتوئی سرائیکی شاعری دے ایس دور و ترح قدیم رنگ توں جدید رنگ دکی درمیانی سڑی اے۔
 سرائیکی زبان دکی شاعری یتیم دے بعد اول روایتی رنگ توں نکل تے جدید شاعری دے عہد و ترح داخل تھیندی اے۔
 ایس طراں اسان یتیم جتوئی کول جدید شاعری دا ایراد مٹن والا شاعر آکھ سگدے ہس۔

غزل

یاری نہ لاوئی تھی کوئی کھلاوئی تھی	رت ساوئی گزر گئی ہک بڑینہ نہ ساوئی تھی
ساہ تھہرتے مجات پانواں ہر وکی الانوال	بڑیکھاں تال چورکی چورکی جڈڑی بھالوئی تھی
قاصد روانہ تھی گیا رنج تے دیوانہ تھی گیا	ولدی نہ ہوں تے ہاں ہے رت بھالوئی تھی
دوگدے خلا فیاں ہن۔ سکھریاں تلانیاں ہن	جو بن جو انیاں گیاں اج تیں نہ آوئی تھی

سائے یتیم دھل گئے شام آئی ڈیوے بل گئے

لاوارثی تہرتے ظلمت جگاؤئی تھی ۱۶

نور محمد سائل

نور محمد سائل ہستی در اسمان ڈوئین ڈیرہ غازی خان دے رہن دے ہن۔ آپ دا تعلق
 بھٹہ قوم نال ہئی۔ دینی کتب دا چنگا چوکھا مطالعہ رکھدے ہن۔ اگھاں نے شاعری دا آغاز ۱۹۲۵ء و ترح
 کیتا۔ آپ باغبانی کر نیدے ہن۔ اگھاں دے کلام و ترح روایتی حسن و کما ہے تے زبان دیاں فنی و ڈانیاں دکی
 ایس دور دے اگھاں شعراء و ترح جگھاں قدیم روایت کول سمجھایا۔ نور محمد سائل ہک اہم مقام رکھدن۔ روایتی
 شاعری دے نال نال نور محمد سائل جدید غزل دے تقاضے پورا کر نیداوی نظر آندے۔ اگھاں دکی غزل
 اپنے عہد دے مسائل و اکیسویں احاطہ کر نیدی اے۔

غزل،

ہے جو گوٹھ غوغا بہاراں بہاراں	نہ بدلیاں آک بڑکھاں دیاں بڑکھیاں بڑینوراں
خیر بری دی جرات کول بغیر پئے گئے	لائے لب تے تالے سمبھل کر لوہاراں
مینڈا میں خاموش ہے جہم لیکن	ملن لب کشائی توں قیداں تے داراں
دعواں میں نکلا تاں تھو لاکے ڈیکھو	تے کیری اولویا پٹی پکھدا انکاراں

باقی غزل اگلے صفحہ پر

تورے سازوں واسے خاموش سائل
لگے جے کوئی دھچکاتاں ہل دیندیاں تاراں ۱۷

بنت علی فقیر۔

آپ داپوران بنت علی تے تخلص بنت اسے۔ آپ احمدپور لکھنوی تھیں۔ ۱۹۱۰ء وچ جیئے۔ آپ تعلیمی گری واکم کریدے ہن۔ آپس دینی مدرسے توں کہیں قسم دی تعلیم حاصل کیتی۔ آپ نے حج وی سعادت وی حاصل کیتی سہی اسے۔ بنت فقیر جڑو لکھنوی پڑھانیاں جانڈے اس واسطے حافظے وی مدونیاں کلام کولں اور محفوظ رکھین۔

بنت فقیر درویش انسان ان۔ لوگاں دے اندر آپ داپوراں احترام ہے۔ سرائیکی شاعری وچ جڑو پڑے دے چند گزٹریئے چنڑیئے شعرا وچ انکاں دانال آندے۔ انداز روایتی ہے مگر جڑو پڑے وچ انکاں دی خصوصیت فکر دی بلندی تے زبان دی روانی ہے۔ بنت فقیر داپوراں دی ۱۹۸۱ء وچ شائع تھی چکے۔

کلام دانوونہ

سسی عشق پیل دے وچ ہک لفظ کیتیاں گھلاں
بدلے ہوں اکھ موٹن دے رب پاک نکھیریاں دلاں
اصول ہوت نہ رولس ہا جے کر سمجھدی ڈھلاں
رو بختا اپنی غفلت کولں سسی ہاں وچ سلاں

بہشت علی تے یار نہ ملیا کیا کیتی بہشت چنگائی
دوڑنج گیاں جے یار ملے تاں اوردی سمجھ گھلاں
عیش امن کل گھول گھلاں اتے گھول گھلاں کل شاہی
اولاں ڈکھ توں بختا صدقے تھیواں جیڑھا ڈکھو ملاو ماہی ۱۸

اس دور دے کجھ بئے شاعر جھیاں روایتی انداز وچ شاعری کیتی اسے۔ لیکن شعری ادب دے ارتقا وچ انکاں داکوئی وڈا کم نظر نہیں آندا او اسے ہن۔

۱. ملک الہ ڈتہ نسیم - ملتان
۲. بہار ملتان

۱۲ محمد یار فوق - جام پور - ڈیرہ غازی خان
 ۱۳ اسد ملتان - ملتان
 ۱۴ حاجی نبی بخش شوق - مرثیہ گرشاعر

حافظ عبدالکریم دلشاد -

حافظ عبدالکریم دلشاد احمد پور شرقیہ کے رہنے والے ہیں۔ آپ لکھنؤ میں تدریس اور تالیف کے ساتھ ساتھ ادبی اور علمی خدمات میں مصروف ہیں۔ آپ نے کئی شعریں اور نثریں لکھی ہیں۔ ان کی زبان سادہ اور سلیس ہے۔ ان کی شاعری میں ہنس و مزاح اور طنز و سخریہ کا رنگ نمایاں ہے۔ ان کی شاعری میں ہنس و مزاح اور طنز و سخریہ کا رنگ نمایاں ہے۔ ان کی شاعری میں ہنس و مزاح اور طنز و سخریہ کا رنگ نمایاں ہے۔

(کافی)

ول پیچ کھاوے وٹ وٹ کے	مئی زلف کھڑی ہے ہٹکے
سمجھ ڈیکھ لنگ شرمادے	لٹ دھار لنگ لٹکاوے
دقیل کھڑی سرسٹ کے	چن مہک دیدار کون آوے
دوچ گرمی نیک نگینہ	دوچ سردی زلف آئینہ
گئی حور پری بھر سٹکے	تھیا کوثر گھبر پسینہ
اپہیں زلف کندھل ویاں دکھل	دلشاد بڑھٹم ایسے رکھل
پیا کون کوئی ساکوں ہٹکے	اساں روز چوسوں چمکال

فیض محمد دلچسپ -

سید فیض محمد دلچسپ سنی جذبہ پر تھیل لیاقت پور ضلع رحیم یار خان کے رہنے والے ہیں۔ آپ تجارت کرینڈے ہیں۔ کم پڑھیے کھیہ ہونڈے باوجود سرائیکی شاعری و تدریس انھوں نے بہت سے شعریں اور نثریں لکھی ہیں۔ ان کی شاعری میں ہنس و مزاح اور طنز و سخریہ کا رنگ نمایاں ہے۔ ان کی شاعری میں ہنس و مزاح اور طنز و سخریہ کا رنگ نمایاں ہے۔ ان کی شاعری میں ہنس و مزاح اور طنز و سخریہ کا رنگ نمایاں ہے۔

دی نمائندگی کرندی اے ۔

نمونہ کلام ۔

جندڑی تیکوں کتھو دا ڈر ہے

خامن تیڈا نچ پرور ہے

توں میں جندڑی رب کوں پیاری تیں کارن ہے دنیا ساری
تھیویں جے نہ محض اداری بنت اقبال دا تیڈا در ہے

توں نہ ہوندی کبھ نہ ہوندا نہ تئی کھلدا نہ کوئی روندنا
نہ گل گیسر ولا کا پوندا بڈکھ سکھ اپناں جانئیں در ہے

گن توں پہلے دی توں ہانویں گن سے کیوں نہ راز ڈسانویں
من ورج جے کر تھجتا چانویں پاک تیڈی لاریب نظر ہے

لوگ ڈریندا توں مرو لیسیں سموت حساب عذاب بھو گیسیں
خاک فنا دی تھو ک سہیں اوتناں تیڈا اصلی گھر ہے

میں دلچسپ تھی ورج بیانئیں نہ تاں ادیس وانگ کھبانئیں
بہیں دی اصول تھی نہ کانئیں نت تیں قضا ال نال صبر ہے

جندڑی تیکوں کتھو دا ڈر ہے ۔ ۲۰

صالح محمد صالح اللہ آبادی ۔

صالح محمد صالح اللہ آبادی تحصیل لیاقت پور سے رہن والے ہن ۔ آپ حضرت خرم بہاؤ پوری

سین سے شاگرد ہن ۔ صالح اللہ آبادی سے کلام ورج ہو بہو خرم دا رنگ جھلکیاں مریدے ۔ بنیا دی طور

تے ڈوہڑے تے کافیاں آہن ۔ انصاف سے کلام ورج رانویں زبان دا بھر پور استعمال ملدے ۔ عام بول

چال دی زبان کوں شاعری ورج ورتیلن ۔ آپ دے اکثر حکام کوں قبول عام دی سند حاصل تھی اے ۔

صالح اللہ آبادی دی کافی رنھے یار بڈا ڈرے اوسکے منیندن بے حد مقبول تھی ۔ نمونے طور تے صالح اللہ آبادی

دی ہک بئی مشہور کافی پیش ہے۔

کافی،
جانی رات رہ پوگا لھیں کر لیسوں
مدتاں کے حال ان ہک بئے کول ڈیسوں

پھل پار مھریاں، ملایاں انانواں	ہتھیں پوانواں، ہتھیں کھوانواں
ہاں در دی باہنی غلامیاں کھانواں	جیویں اکھیں اونویں منیسوں
سجھو ڈکھو سنڑیاں جیویں میں نھئی آئے	میکوں پتہ ہے میڈے نال تھئی آئے
جندڑی نمانٹریں رت روندی رہی آئے	ڈے ڈے دلا سے اینکوں رہیوں

سوں نمانٹراں نت تھیرے لیندین	ٹھنے مریندن ہر ویٹے تیندین
سینڈیاں سہلیاں جیویں مٹھے ڈیندن	انھاں کول سڈیسوں مٹھے لکیسوں

من گھن کے من گھن تک پواتھا ہیں	تھیں خدا دی سکدین آئے جاہیں
کول لول اسا ڈی پٹی ڈیسی دھائیں	خرشیاں منڑیوں چوریاں ونڈیوں

حارج سنڑیاں گزری وہانی	تھے ڈکھاندے۔ غم دی کہانی
تسمت مھرایم در در دا پانی	اینویں تول آہیں تاں اینویں چلیوں

جانی رات رہ پوگا لھیں کر لیسوں ۲۱

سید عاصم اچوی۔

آپ دا پورا ناں سید غلام رسول آئے۔ عاصم اچوی تخلص کریندن۔ آپ ادب شریف و دج
رہنڈن۔ آشرک انیاں و دج جہتاں کریندے رہنڈن۔ زبان و بیان تے کافی قدرت رکھن۔ روایتی شاعری
کے نمائندہ شعراء و دج انھاں دا شمار تھندے۔

کافی،
تول خوشن جال - قول نہ پال
میں ہاں بردی - تیں نینگردی

دیدہ ہر دیکھا - بھال نہ بھال
 دکھڑا بھاگے - عشق سہاگے
 کجبل ساگے - سینکلیاں نال
 اپنے اندر - شاہ سکندر
 مست قلندر - مہوے لال
 واہ تقدیراں - تن تے لیراں
 دانگ فقیراں - میں بے حال
 روندن ایسے - اغن پیسے
 عاصم دی ہے - مست خیال ۲۲

مولانا عبدالخالک صادق -

مولانا عبدالخالک گجرات کے رہنے والے ہیں۔ ملازمت کے سلسلے میں وہ پنجاب و پنجور و پنج
 آباد تھے۔ آپ عربی فارسی کے عالم فاضل ہیں۔ آپ مولانا نصیر الدین خرم کے ہم عصر ہیں۔ مولانا صادق کوں خرم بہاولپور
 کے کلام سے اعتراف ہے۔ اس طرح صادق امد مولانا خرم دی آپس میں و ترج لاگ بازی تھی گئی۔ جو اب سوالی نکلے
 تے کانیاں لکھیاں گیاں۔ ہک نئے کے کلام تے اعتراف کیتے گئے ۲۴ ادبی بحثاں بہاولپور کے جرائد و ترج شائع
 تھیں لکھیاں۔ اس شاعر نے چشمک کے نتیجے میں و ترج وڈا معیار کے کلام سامنے آیا۔ خرم بہاولپور کے اول زمانے
 و ترج اپنی مشہور کافی ”کھٹے پے میں یار کے نازاں وے“ آکھی تاں مولانا صادق نے اوندے مقابلے
 تے ہوں زمین و ترج ہک کافی آکھی۔ نمونہ ملاحظہ فرماؤ۔

(کافی)

جدواں لڈھم یار دے رازاں کوں
 بہوں پڑھداں نفل نمازاں کوں
 ایہا مستی دی ہنڈیاں ہے
 جس صوم صلوٰۃ دساں ہے
 ڈینہ رات ایہو کم جاں ہے
 لکھو ڈوے گیا اوڈن بازاں کوں
 جھان نکر کیتا انجام و ترج
 اتے گزری عمر حیاں و ترج
 انھال سمجھاں گجڑے رازاں کوں
 سبج سبج گئے پیر قیام و ترج
 پر دین دی مڑی توں نہ دنیا
 گئی دنیا سمقوں خالی جا
 سٹ غفلت کے اندازاں کوں
 کھو سہل کوں گھن بھرا

خواجہ محمد دین سیسیں۔

حضرت خواجہ محمد الدین پراراں شریف تحصیل لیانت پور ضلع رحیم یار خان کے سجادہ نشین ہیں۔ آپ ایک مشہور صوفی بزرگ حضرت نصیر الدین کے پتر ہیں تے چشتیہ سلسلے نال والبتہ ہیں۔ محمد دین سیسیں مزاجیہ تے ہجویہ شاعری دی کریندے ہیں تے کانیاں بڑوٹے دی آدے ہیں۔ آپ دایک مہربان حکام دیوان محمد عالیہ شیر کے نال نال چھاپلے۔ جنیدے وچ انھوں دیاں کانیاں تے بڑوٹے شامل ہیں۔ آپ دادھال ۱۹۷۰ء وچ تھے۔

بڑوٹے

درد سلام سنھڑے ساڈے ظلم دی شربت پیواں
نہ جواب آوے نہ وصل تھیوے بن یار دے اوکھی تھیواں
ظلم سوئی تے ہجر دا دھاگا بھیٹی اڑے زخم کول پیواں
محمد الدین بن یار ساؤل دے کیوں ایں جگ تے میں جیوں مہ

غلام حسن حیدرانی۔

غلام حسن خان حیدرانی بلوچ رائٹرز کالونی ملتان وچ رہندے ہیں۔ تے آپ لکھ تھیں نال والبتہ ہیں۔ بنیاد دی طہ تے حیدرانی صاحب انسانہ نگار تے ڈرامہ نگار ہیں۔ انھوں کول سرائیکی زبان دایک مہاندہ انسانہ نگار بنیادیندے۔ ایں دور وچ جیڑے مشنوی نگاری دی روایت بالکل ختم تھی چکی ہے۔ انھوں "سیمی" واقعہ لکھ تے دل بہک واری سرائیکی ادب دی ایں قدیم روایت نال رشتہ جوڑ ڈتا۔ "سیمی" دے تھے وچوں بہک نو

رود عاشق گرفتار کرے ہاں میں راول بے بختہ
پارھاں سال گذر گئے رلدیں رلیا میں تھی اختہ
سن کے گالھیں تیڈیاں وین سکھ واقعہ گے تختہ
آکھ حسن آپہونتا راول۔ پہونتا پرے وختہ ۲۵

غلام حیدر مستانہ۔

غلام حیدر مستانہ ۱۲ ستمبر ۱۹۱۲ء کول موضع غوث پور تھیواں والا تحصیل کبیر والا ملتان وچ جیے۔ آپ بہک علمی خاندان کے فرد ہیں۔ آپ کے بڑا بڑا سیسیں شاعری کریندے ہیں۔ غلام حیدر مستانہ اجر کے

دور سے انھیں شاعراں و چوں ہن۔ جنھیں جدید شاعری کے اس دور و ترح قصہ نگاری کہتی۔ انھیں واقصہ
سسی پنوں پاکستان پنجابی ادبی بورڈ ولوں شائع تھے۔ نمونہ کلام

ابھڑ بھڈ کی اٹھی سسی پنوں نام الاوے۔ بہوں کر لاوے
کر گے سیمی پیچ ن ظلم دا بہوں گھت کپاوے۔ کون ہٹاوے
بھہر آہیں مارے بڑھاہیں ویلا تھوڑے آوے۔ بہہ بچھتاوے
ہرتاں دوس ہنس مستانہ لکھی کون مٹاوے۔ موڑے آوے ۲۶

بیگم نصرت عبدالرشید۔

بیگم نصرت عبدالرشید داتعلو بہاولپور کے ایک معروف علمی گھرانے نال ہئی۔ حکیم عبدالرشید
خود صاحب علم اور صاحب کتاب ہن۔ بیگم نصرت بہ سچی عاشق رسول اور انتہائی عبادت گزار خاتون ہن۔
انھیں وی اولاد و چوں بشریٰ رحمن صاحبہ پاکستان وی مشہور لکھاری ہن۔ بیگم نصرت، اردو۔ پنجابی کے
علاوہ سرائیکی زبان و ترح وی شاعری کریندے ہن۔ آپ داہک مجموعہ کلام "دعاے نیم شبی" کے نال
نال شائع تھی چکے۔ نمونہ کلام۔

انج یار نے جھاتی پاتی ہے
میں صورت یار بچھاتی ہے

انج ماہی نال وصال ہو یا گئی فرقت تریب کمال ہو یا
میں نویں جیالی پاتی ہے

انج ماہی محرم حال ہو یا ہرزخم جگر پا مال ہو یا
انج ہر دھڑکن سن بھاتی ہے

انج نصرت سمت جاگی ہے ہر یاد وصل تے فرقت بھاگی ہے
انج ماہی لایا جھاتی ہے

میں صورت یار بچھاتی ہے ۲۷

محمد رمضان سفیر لشاری۔

محمد رمضان سفیر لشاری محراب والا ڈیرہ نواب صاحب احمد پور شرقیہ کے بلوچ خاندان کے فرد ان۔ آپ نے امیر آف بہاولپور ڈی فوج و تاج پور کے ۲۰ سال نوکری کی تھی آپ سفیر لشاری اپنے دور و تاج میں اس کی بڑی اہمیت رکھنے کے لئے سرائیکی کافی کون غزل سے گیت کے نثر کے گھن آئے۔ اوندیاں کافیال و تاج روایتی جس وی ملدی اسے تے جدید شاعری واسواد وی شامل ہے۔ اوندیاں کافیال پچھلی روایت دی ملکاسی وی کرنیدن تے نویں شعری معیار تے وی پوریاں اتردن۔ اس توں علاوہ سفیر لشاری نے اپنے کلام و تاج چولان تے ڈوجھے تمل و سبھی حوالے و بڑی خوبورتی نال ورتین۔ زبان و بیان کے لحاظ نال او اس دور دے ہک اچھریں شاعر ان۔ کافی کے علاوہ انھوں نے غزلاں ڈوہڑے تے نظماں وی شاندار لکھین۔ آپ دا پہلا مجموعہ کلام "دپرے" ۱۹۸۵ء و تاج شائع تھے۔

نمونہ کلام -

د کافی،

آونج آونج آونج	غم کے حال وندا و نچ
بدلاں لایاں گونجاں	وطنوں ول گن کونجاں
میکوں مارن مونجھاں	ہک دیدار کرا و نچ
روہی لائن بہاراں	ٹوبھے تار ستاراں
میں سرسول ہزاراں	کیتے کول بنجا و نچ
لانے پھوگ پھلاریے	شنگریاں جند سنھاریے
ڈینہ ہن مینگھ ملھاریے	چیترا بہار سہا و نچ
ہر شے روگ دھارے	ساون کھاون آوے
ڈھول سفیر آوے	اجڑی جھوک دسا و نچ ۲۸

محمد امیر مبروح۔

شیخ محمد امیر مبروح ۱۹۱۴ء و تاج ڈیرہ اسماعیل خاں کے موضع شیروہنہ و تاج پیدا تھے۔ ۱۹۳۷ء و تاج شاعری دا آغاز کیا۔ قصہ ہیرا رانجا۔ شاہ بہرام۔ لیلیٰ مہنوں۔ سسی پنوں کھٹے اس توں علاوہ آپ نے غزلاں۔ ڈوہڑے گیت نظماں تے کافیال وی لکھین۔ مبروح سس ڈیرہ اسماعیل خاں

دے ہک نمائندہ بزرگ شاعران - آپ کوں ڈیرہ اسماعیل خان دے بے شمار شعراء واکلام یاد اے -
دامان دے علاقے و اے شاعر زبان و بیان دیاں ساریاں وڈیاں رکھدے -

کافی،

ٹھگ بازی کرگے خان پنل
قسبت بھیڑی روم تھل

ہجر فراق دے گل پائے تھیے
لکھڑے لیکھ متھے دے ڈھیے
سچراں بھیجے نہ سکھ دے سنیے
مستراں دیاں ڈتیاں سنیاں گل

سہت سارے کیوں دشمن بن گئے
بنوں ڈیکھاں کیڑھی گن گئے
عزت اپنی سٹ کیندے کن گئے
مٹاں راہ رلدی دو آسول

ہیے مبروح ارداس نماں دی
بہوں گزری ہے مٹھولی راہندی
سجناں کوں کیوں ترس نی آندی
غانل نہ بن داگان جھل ۲۹

ڈیرہ اسماعیل خان و ہج ایس ویلے جیڑھے شعراء روایتی انداز دی شاعری کرنیوے پن انھاں
کناں اے ہن -

۱۱، شاہ نواز فخری سکے گندی عمر خان
۱۲، غلام عباس شاہ سکے ممریز شریف
۱۳، گل خان عطائی موضع گرہ خاں تمھیل کلاچی
۱۴، شفیع اللہ شفیع سکے پوڑہ مری خان گندہ پور

جانناز جتوئی -

حضرت جانناز جتوئی اوج شریف سے رہیں وہ ہیں۔ آپ شہر جتوئی سے سردار کورے خان
 دی اولاد وچوں ہیں۔ جانناز جتوئی - یتیم جتوئی دی طرح سرائیکی شاعری کے ایک اہم مورث و ادیب شاعر ہے۔
 جانناز دی شاعری و ترنہ نورناے - معراج نامے و ایساں عقیدتاں دی موجود ہیں۔ چراغ اعوان تے لطف علی
 دیاں داستانی شاعری روٹیاں دی۔ سچل سرمست تے خواجہ فرید دیاں صوفیانہ سرمستیاں دی اوندے
 کلام دا حصہ بن تے نویں دور دیاں نویاں بہراں دی اوندے کلام و ترنہ نشا بر بوسن۔ ایں طرح جانناز جتوئی
 دا کلام قدیم اند جدید روٹیں دی رلوڑ تخلیقی حسن دی عکاسی کریندے۔ انھن سسی پنوں دا تھ
 کھینے۔ ایں توں علاوہ کافیاں - نظماں - غزلاں - بڑوٹے دی آکھیں۔ جانناز جتوئی کے کلام و ترنہ
 الفاظ دی شان و شکوہ ہے اند لفظاں کے وڑے وڑے تلخے اسریندے۔ اوند اہم تے اوند اہم تے اوند اہم تے
 پھلے شعرا و اٹھاس دی رکھدے تے سب توں نوٹیکا دی ہے۔ روہی دا اسے درویش شاعر سرائیکی
 شاعری و ترنہ اپنے واسطے ایک ممتاز مقام رکھدے۔

سرائیکی زبان کے شاعری ادب کوں قدیم دور توں کڈھو تے نویں دور و ترنہ گھن آون جیتے۔ جنھن
 شعرا نے فکری سطح تے کم کیتے۔ انھن و ترنہ جانناز داناں اتے اتے اندے۔ جانناز کے کلام و ترنہ
 دیسی و سب - اٹھوں کے واسیاں کے سائل - ویسی ثقافتی زندگی دیاں سرنیاں جھلکیاں ملدن۔ جانناز جتوئی
 دا شعری مجموعہ ارسادال شائع تھی چکے۔

نمونہ کلام -

غزل
 کھونہ تھیوی بڑھول کڈا ہیں
 آرس میڈے کول کڈا ہیں
 اپنڑیں بھیرے میڈیاں زاریاں
 دل و ترنہ پہ تے تول کڈا ہیں
 میں تھڑی دے نال کے ڈھولہ
 مٹھڑا مٹھڑا بولے کڈا ہیں
 گل میڈے تے رکھتے کاتی
 معن گھن جیریں بھول کڈا ہیں
 توں جانناز رہیں نت سائل
 تھیوا پڑ بچکر لے کڈا ہیں

پاکستانی دور دا ڈومجھانصہ :- جدید شاعری

سرائیکی شاعری حفت خواجہ غلام فرید سبیس کے بعد اسکاوں کجھ عرصہ واسطے یکا نیتہ داشکار گدی اے۔ اوندکا نور کوں اگوں تے دو معاوشن دیکا خاطر نرم بجا و پورکا تے انھاں کے بعد قیم جتوئی لپٹے اپنے انداز اتج اولجا اھانے کربندن مگر انھاں ڈوں شاعراں کے علاوہ ایس دور کے باقی تمام شاعر پچھلے دور دیکا باقیات ڈوسدن۔ اوپر روایتی انداز تے بعد اظہار دا پڑنا رنگ انھاں کے حکام و ترح نغز کے۔ قیم جتوئی کے بعد سرائیکی ادب و ترح یک ہی آواز جانا جتوئی دیکا اھدی ہے۔ جانا ز ایسٹج تے آتے اپنے مفعول گمن گرج وکے انداز اتج معاشرتی موضوعات تے نکال پڑھ تے تاں پڑھ کھچے ذہن اوندکا شاعرکا دیکا طرف ترجہ تعیندن۔ ایس توں علاوہ ملتان و ترح ریڈیو اسٹیشن کے قیام نال شعرا کوں اردو۔ سرائیکی ملوڑ شاعر کے پڑھن دا مرتعہ ملدے تاں اردو شاعریکا طورتے اردو شاعری توں متاثر تعیندن۔ ایس توں علاوہ ایس دور و ترح ڈھیر سارے اردو کے او شاعر جنھاں دیکا مادری زبان سرائیکی ہی۔ سرائیکی کوں ذریعہ اظہار بنریندن۔ تاں جدید شاعرکا دا رنگ خود بخود سرائیکی و ترح اپنی بہار ڈھکاوش لگدے۔ ڈھکاوش تے تاں ۱۹۴۰ و ۱۹۴۵ کے درمیان سرائیکی زبان دیکا شاعرکا و ترح جدید رنگ نشا بر تعین شروعا تھی ویندے۔ اور کے نویں روکے پہوں جلدکا شعری ادب دا ٹکڑا حصہ بن ویندن اور ۱۹۴۱ کے بعد سرائیکی زبان و ترح جدید شاعرکا پوری آب و تاب نال تخلیقی سطح تے دہنا پورکا سک جنیدکا اے۔

سرائیکی شاعرکا دا جدید دور اچاں جا رکا ہے۔ اتنی جدید شعرا کے مقام بارے کوئی حتمی نتیجہ نکلن کینی۔ ہین ریتے اساں ایس دور کے کجھ نمائندہ شعرا دا مختصراً تذکرہ کریندوں۔

سید حسن رضا گردیزی

سید حسن رضا گردیزی ملتان کے مشہور سید گردیزی خاندان کے فرد ہن۔ آپ اردو فارسی تے انگریزی ادب دا پہوں مطالعہ رکھدن۔ خوش مزاج تے خوش گفتار اور مجلسی زندگی دیکا ہر چاروں ڈوسدن۔ آپ سرائیکی ثقافت دیکا یک پھر دیکا تاریخ ان۔

سرائیکی زبان کے جدید شعرا و ترح سید حسن رضا و گردیزی دا اُتے اُتے آندے۔ آپ نے غزل دیکا بجائے نظم کوں اپنے اظہار دا وسیلہ بنرائے اور جدید جانات نال سرائیکی نظم کوں سہاگن کر چھوڑیے۔ ایساں عشقی انھاں دیکا شاعرکا بارے آہن۔ ۳۱ اور وقت کے بنیادکا اور اہم موضوع دا انتخاب کریندن۔ جنیدکا وجہ نال انھاں دیکا شاعرکا نویں دور دیکا آواز بن گئی ہے۔ سید حسن رضا گردیزی دیاں نکال

اسا ڈھی و سبھی رستل کولن ظاہر کرنیدن ۔ انھن دا تجربہ شادہ بہوں تیز ہے ۔ اوکھنیں انھنیں نال معاشرے
 دی ہک ہک رمز کولن پرکھدے نظر آندن ۔ انھن دا دکا نظم نوکرا دا بچہ بندکا خانہ ۔ پیرانا قلعہ
 سنجیاں ساہیس تے تھل دیاں گھجیاں سرانیکی زبان کے شعری ادب و ترح ہک نواں مور ان ۔

سنجیاں ساہیس

تھل کے ہاں و ترح لگیاں جھوکاں
 بلدے ریت کے بُیاں بھجیوں
 بھڑ دیاں کندھاں اجڑے کھوے
 چھپر کاٹھ کباڑے نستوں
 و ترح ہک اندھے کھو دا ٹوبہ
 ورت تے ریت بھرے نت جیکوں
 ساہیس گھجیاں دا ہک جوڑا
 تشر تڑ بکھے ایں پنج بزرگیوں
 آندن بکھی رات کے ویلے
 جاں کے ریت کے بئے کھردن
 لندے جن دیاں پیلیاں سرنیاں
 سنجیاں ساہیس و ترح آوڑدن
 اساناں توں پوڑیاں لاکے
 کئی ان جانڑو بندے لہندن
 گنگر و تے پا زیاں و جدن
 اے بڑوں گھجیاں جھلے کھاندن
 پیلا جن تے بڈ کے تارے

جھیریں پیندن ۔ وجد و ترح آندن
 لیکن جاں و ت پو پھڈی اے

اے سب روزگار ماں ویندیاں رہنڈن
انھال سبیاں ساہیں وچوں
روون دیاں آوازاں آندن ۳۲

جیب نائق -

جیب نائق ملتان کے ایک عالم فاضل گھرانے کے فرد ہیں۔ آپ کے بڑا بڑا گھرانہ جیب نائق ایک
حدی پے شہر آشوب نکھوتے سرائیکی شاعری دی لکھل وچ لال جواہر پاتے۔ جیب نائق اس دور وچ
جدید نظم کے حوالے نال سرائیکی ادب کوں سنگر نیا ہے۔ جیب نائق دی نظم سوچ دیاں بڑونگیاں
سوکھڑیاں بڑنڈیاں اے۔ او اپنے عہد کے مسائل اور جبر کے خلاف انسانی کوششوں کوں اپنی شاعری دا مریض
بڑنڈن۔ انھال دی زبان خالص۔ علامتاں اوکھیاں پر لویاں تے خیالات پہوں بلند ہیں۔ انھال
دی نظم تمام جدید شعرا وچ انج پرکھی ویندیاں اے۔

چپ دساکھ

ساڈی سوچ دیاں جڑاں پانی

لال تسیاں تے لائیں

وچ سیپ کے راہنڈن

سناں اکھیں سبال بھینڈیں

پہوں اتوں چپ الینڈیں

نور چڑنڈیں

انگھیں سناں راہنڈن

واہنڈے پانی دریاواں کے

سناں اکھیں ہر کھوتے انگھیں

پوڑی راہنڈن

سوہنے سائیاں

ساکوں اپنی تریہہ ہاون کیتے

وچ سیپ کے راہنڈن بڑویں

لال تسیاں تے لائیں

ساڈے قول دیہا تریں۔ ۳۲

رشید تھیرانی -

سردار رشید تھیرانی داتعلق ڈیرہ غازی خان کے بلوچ تھیرانی خاندان نال ہے۔ آپ سردار شیر بانو خان
کے گھر ہستی شیر نژاد ورج پیدا تھے۔ اعلیٰ تعلیم حاصل کیونے نے پاک نضائیہ ورج ونگ کانڈرتے سکوردن
لیڈر کے عہدے سے فائز رہے۔ آپ اردو شاعری کے بہت سے ناز مقام رکھن۔ رشید تھیرانی دی سرائیکی
شاعری ورج رومانوسیت زیادہ ہے۔ ادنیٰ دی طور سے بہت رومانوی شاعر ہن۔ انھاں دی زبان مٹھی
ماکھی والی کار ہے۔ اوالفاظ دا انتخاب بہنوں سوچ سمجھتے کرنیدن۔ رشید تھیرانی نے سرائیکی
ورج طنز لاں دی لکھن پر انھاں دی جدید نظم دی کوئی ریس نہیں۔

پچھانوال

آدن سمجھ ہن سمجھتے بہرے
رات کے سردا بوچھن ہسے گے
رات دا بوچھن لیر کتیراں
بک بک لیر پچھانویں ونڈی
آن سبھی ہے ڈینہہ دی منڈی
ہن ہر کہیں دا ڈھول پچھانوال
ستا تن - انمول پچھانوال
توں دی گھن کہیں ٹینگ دا پاسہ
توں دی جڈی گول پچھانوال ہم ۳

ارشاد تونسوی -

سئیں ارشاد تونسوی سرائیکی زبان دی جدید نظم کے اکبر وین شاعران۔ آپ
دیاں نظماں ورج طبقاتی نا الفانی اور جبر کے خلاف بہت احتجاج ملدے۔ آپ معاشرے کے مظلوم گروہ
کوئیں دی اداس کوئی اپنی نظم دا موضوع بننیدن۔ ارشاد تونسوی دیاں نظماں اپنے عہد دا نوہ ہن۔ مگر ارشاد
تونسوی انھاں حالات ورج مایوس نہیں تھیندے بلکہ راہ دیاں ان مشکل کوں اد کامیابی دیاں پوڑیاں سمجھن۔

”ہک مجھولا کھڈی وادا“
 زمین کے رتج بلکدے ورس کے کیرے
 جسم دالوں نون ورتتہ کماستی و اتوں سرگے
 سوانیزے سبھوتہ نقل و کاریتہ واپذو
 نہ کوئی دن نہ چھال
 تے لب تے دور کفاہیں
 پہاڑ تے بیھیاں بہریاں
 ترڈے ساہ دیا تند کول جوڑن
 جوڑنہ سگن
 اس کے سانگے جوڑن کہتے
 موت کے کماے خوف کول ترورن
 ترورنہ سگن

سُر کے سُر کے وقت دیاں پوڑیاں چڑھدے چڑھدے
 میں تھک کے دل پچھوتیں بڑھاں
 پھول ہک خوشیاں داقاھد
 ساوے رتیں دا پیمبر
 ہک مجھولا کھڈی وادا
 ودھو کے میکوں گل چالیدے
 میکوں جیون دا حوصلہ بڑے کے
 اگول تے سُر ویندے ۳۵

سید محسن نقوی۔

سید محسن نقوی ڈیرہ غازی خان کے رہنے والے ہیں۔ آپ اردو زبان کے نئے نئے شاعران۔ آپ سرائیکی زبان و تہ و کون غزل تے نغم بڑھیں صفحاں و تہ شاعری سریندن۔ محسن نقوی

نزل و ترغ نازک خیالی سے زبان دیکھا جس کو کہہ سکتی ہے :- نظم و ترغ حسن فقوی دادگشن ڈروچھاں
تو دکھرا ہے ۔

سوچاں

ساری رات سوچتا رہنداں
ویسے دیکھا منہ زور سہا و ترغ
لکھیں وزنگ اڈر دیاں گالھیں
کتھو و ترغ رکت کتھو و ترغ مکسن
ڈکھو دیکھا چھاں و ترغ سمیاں بہوں

کیوں سکسن؟ ۳۶

اسلم جاوید

جناب اسلم جاوید جلال پور پیر والا سے رہن دورے نیگر ساران - آپ زیادہ تر نظاں آہن -
انھاں دیاں نظاں بہوں مختصر مگر معنی کے لحاظ ناں انھاں سے پس منظر و ترغ پورے وسیعی ڈکھو موجود
ہرندن - اسلم جاوید دیاں نظاں و ترغ مہروم سے مجبور انہیں کے ڈکھوے دئے و نیدن -

نظم لہور نمونہ -

میں

میں تہا

بیڈی دھرتی تہستی

تہستی دہی چانی

میکوں آکھو پنچ دریائی - ۷۳

انجم لشاری -

سبب انجم لشاری سرائیکی کے معروف شاعر سفیر لشاری کے ہاں ان - آپ مہاراجا

ڈیرہ نواب صاحب تعین احمد پور شہید کے رہن دورے ہن - پیشہ محافت ہے - اجکل کراچی رہنداں - جدید لٹریچر

دکنال جدید نظم و کما بہوں چنگی آہن۔ انھوں دیاں غلامتاں سجا پوتے و سبھی ہرندین۔

نظم دا نمونہ -

میڈا دل
رف کاپی واکورا ورقہ
چیس تے تاں
کئی شہکار انسانہ نکھو
تے مل
بھار سٹیو ۳۸

احسن واگھا۔

سئیں احسن واگھا داتعلق تونہ شریف نال ہے۔ احسن واگھا ریڈیو پاکستان اسلام آباد
وہج سینئر پروڈیوسرین۔ او سرائیکی زبان و معروف انسانہ نگار وی ہن۔ انھوں دا انسانوی مجاہدہ "مقل کرن
دیا" چھپ چکے۔ ترقی پندانہ خیالات امد طبقاتی اوہج محک انھوں دی نظماں دا بنیادی مفرع
ہے۔ انھوں دی شاعری مجوریاں اور مرمیاں دی نگھ وچوں پیدا تھنڈی اے۔ نمونے طور تے
ک نظم ملاحظہ کرو۔

مہر میر پستھی

میں کلکھا پنڈ جیاتی دا
بت کہے۔ چیل کمان
میڈے وسیے وسیے ہان
معوتی پیڈا۔ میڈی پنڈ دا بارہ بھلے
کتھاں باہراں کتھاں ڈھاواں
کیوں سردی پنڈ ہاواں
ہر کوئی کلکھے
نہ کوئی دن نہ ٹوہجا رہیں

سوانیزے سمجھتیں کجوس تراما
بڈے سرتیں میڈی پنڈ دیا تھاں اکے - ۳۹

ممتاز اظہر۔

آپ ملتان دے رہن واسے بن۔ صافت نال آپ دا تعلق ہے۔ غزل تے نظم ڈوہیں دتج
ممتاز اظہر ہک ممتاز مقام رکھدن۔ ممتاز اظہر کلام دتج اپنے عہد دے ایسے ساہ گھنڈے مسموس تھنڈی۔ او
اپنے ذاتی غم کول دنیا دے غم نال گنڈھوڑ کر ڈینڈے۔ اٹھال دیا فکر سارے کوکسی دیا مرنجھ ملاں دیا کہانی
اے۔ او وقت دے زخم سپر سہتے ڈسکدا ڈسکدا۔

کالے پتھریاں دے پروں

اے کیرھا ویلا ہے

کوئی آکے ڈسارے میکل

جے میں گھڑی ڈورنگاہ ماراں تاں اینویں جا پے جو حرف اینڈی زمین کینی

کلاک چپ ہند

جو میڈے ساہنواں اسان دی ٹک ٹک کول چوریا کر کیں اجاڑ ڈتے

ہوائیں پتھراں دے نالوں رشتے نکیر گھن

کیاہ تے بھا دا فساد کینی

تیں سارے پھلاں دیا رنگ وٹا کیں بھلیکا پاتا ہے سدیاں اکھیں دے سوجھلے کول

تے چندر بدھی کھڑا ہے کالے ہر داسہرا

اے جٹے پتھراں کول کالی کالی پشاک کیں انج پورا ڈتی ہے ؟

میں تانگھ و تج ہاں

جو لکڑاں نے اے ساری دستا جگاوتی ہے

اے میکل آکیں ڈسارے کوئی

جو کالے پتھراں دے پروں سمجھنے اندھار کین دا ذمہ چاتے

زبان بخششی ہے

گٹے پتھراں کول دل ہوانے

تے چندر سونے دا اٹھال بن گے

اے کیرھا ویلا ہے ؟

جیڑھا صدیاں تے بھارا تھی گئے
تے کھوہ دا گیڑا ڈکی گیا ہے۔ ۱۰

منیر فاطمی !

سئیں منیر فاطمی اردو تے سرائیکی زبان دے معروف شاعر ان۔ آپ دا پیشہ وکالت ہے۔ شعر شادری
دے علاوہ کالم نگاری وی کریدن۔ سرائیکی وچ غزلاں تے نظماں آہن۔ مگر انھاں دی ادبی جہت دا تعین نظم دے
حواسے نال تعیندے۔ منیر فاطمی زندگی دے حقائق توں اکھوئی چنیدا بلکہ خود ایں اوکھے رستے توں لنگھتے
انھاں اوکھائیاں کوں مسوس کریدے۔ اور اونکوں اپنیاں نظماں دا موضوع بنریدے۔ منیر فاطمی دا مجموعہ کلام
تدے بچپانویں دے نال نال چھپ چکے۔ کلام دا نمونہ۔

منہ دھیان

میدے اگوں بچوں گلیاں

گلیاں دے وچ لوگ

لوگاں دے ہتھ وچ ہن اپنے ہر

سراں دیاں اکھیں بن بند

جنھاں اکھیں دے وچ ہئی

خواباں دا یک شور

سوجاں دی تک ڈور

ہٹن او اکھیں کھونہ سوچن

میدے ریتے کوئی نہ سوچے

میں ہی سوچاں سب دے ریتے ۱۱

ممتاز حیدر ڈاہر۔

ممتاز حیدر ڈاہر تحصیل صادق آباد دے تاریخی قصبے بھٹہ واہن دے یک زمیندار گھرانے نال تعلق

رکھدن۔ آپ عرصہ دراز توں سرائیکی زبان و ادب دی خدمت کریدے ہن۔ سوجھلا اشاعتی ادارے دے سرپرست

ہن۔ اسے ادارہ ہٹن تیں کئی کتاباں تے یک سرائیکی کتاب لڑی "سوجھلا" دے نال نال شائع کر چکے۔

ممتاز حیدر سرائیکی شاعری وچ یک تکریمی تے نویں آواز اسے۔ غزل تے نظم ڈوہیں پاسے انھاں نواں پہرہ

جدید شاعری کے وارث و تاج اگر وہاں ہے۔ ممتاز حیدر کے کلام و تاج اپنے عہد کے سائل۔ انسانی بڑکھ سکھ۔ عالمی ادبی
تیمیں دے اثرات بوسن۔ انھوں کے مجموعہ کلام کثرت و تاج محمد و چوں ہک غزل و نمونہ

(غزل)

ولیکھا کوئی نی رکھیا۔ منتظر ہر اسے ہن
اساڑے شہر کے سمجھ لوگ کتنے سادے ہن
درخت چھاں کیتے سکدن۔ زمین دھپیں کول
کہیں تے اسے نہ کھلیا سمجھ کے کیا ارادے ہن
اد کتنے توڑیں بھلا بارشیں کنوں نکسن
جھاں کے جسم اتے کاغذی لبا کے ہن
سمندریں بڑوں اٹھی تے کتھاں دسن بادل
جوسب کے ہونٹیں اتے حرف بد دعا کے ہن
گذردا وقت نشانیوں چھوڑنڈا گے حیدر
اساڑے چہرے تے لیکے نساں کیا کے ہن ۲۲

—
سلیم احسن۔

پروفیسر سلیم احسن میاں والی کے رہن و کے فوجان شاعر ہن۔ آپ اردو تے سرائیکی بڑوہاں زبانوں و تے
شاعری کرنیدن۔ غزل تے نظم بڑوہیں اصناف و تاج جنیدی جاگدی ساہ گھنڈی شاعری انھوں دیا سجان آے۔
سلیم احسن نوی نسل کے انھوں شاعراں و چوں ہن۔ جھاں دیا شاعری و تاج اپنے چادھاروں گھنڈی و سبھی
رہتل و اشعار بہوں زیادہ ہے۔ سلیم احسن کول انھوں کے شعری مجموعے ”جگھر جموںے“ اتے اکادمی ادبیات
پاکستان دیا طنزوں خراج فرید الیوارڈ و کامل چکے۔

(غزل)

بڑکھ سبجراں کے سہندے سہندے عمراں ننگھیاں
دھکڑے دھوڑے کھانڈے کھانڈے عمراں ننگھیاں
چھاں دیا ٹیک نہ ساڑے لیکھ مقدریاں اندر
بوٹے سادے لاندے لاندے عمراں ننگھیاں
دھوڑے اج دیا آسے پاسے آساں دالی
راہراں کول مل بہندے بہندے عمراں ننگھیاں

پیر جو مکے اور مکہ تیرے تھکال اتے
اسماناں توں لاندے لاندے عمراں لنگھیاں
انج وی احسن منظر بھیرے صحرا والا
بجوں اکھ توں وانہے وانہے عمراں لنگھیاں مع م

رشید عثمانی -

رشید عثمانی بنیادی طور تے غزل گو شاعران - آپ خیر پور ٹا میرالی تحصیل حاصل پور سے رہن دے لے تے
سرائیکی زبان کے ہاندرے شاعر سئیں ریاض رحانی کے پتر میں - ممکہ نمٹ اتج لیسر انسر میں - آپ کے جوں
مجھ سے " اکھیں دے جگڑے " تے میں مٹی میں سونا شائع تھی چکن -
" اکھیں دے جگڑے " وچوں ہک نظم - " وطن "

مید وطن ہے پیار وی دھرتی
گل پھل باغ بہار وی دھرتی
سارے دکھ تے ٹھڈیاں بھائیں
لول لول ٹھارن مت ہوائیں
سوہنے مت نظارے بڑسن
فرے جن تے تارے بڑسن
دریا نواں دے مٹھے پانی
پیار اسا بڑی ریت پرانی
دستی دستی گن میلے
شہراں وچ رون ہر ویلے
ہک ہک گھرو شیر دلاور
غیرت مند تے غزم دا پیکر
ملک وی آن بچاؤں والا
جان وی بازی لاؤں والا
میڈی عزت میڈی شان اسے
مید اسب کجھ پاکستان اسے ہم

ریاض رحمانی -

حاجزادہ ریاض رحمانی خیبر پور نامیرالی ضلع بہاولپور کے رہن والے ہیں۔ آپ سرانجی زبان کے بزرگ غزل گو شاعران۔ آپ کے کلام ورج جذبات و اجوش - لفظیں و استنباط سے خیالات و مبنی ہندی اسے۔ آپ سرانجی زبان و مبنی غزل کے نمائندہ شاعران۔

(غزل)

غونہ کلام -

عشق و مزلوں مول نہ سمبھن دل دا درد نہ جانن لوک
آپ جھاں لا ڈھیاں نفیس او گلیاں کیوں پہچانن لوک
میں تاں ساؤل سک تیڈی ورج موه مویاں ہاں ڈھینن کوں
تیکوں گوڑے نال بلہاون سنگاں تیڈیاں مانن لوک
رب جیکوں شانان چا ڈیوے خلقت ساری نیونڈی ہے
مررت تیڈی سکے کیشن - شورے مفت و کانن لوک
تیڈا میڈا ساتھ ہے اینویں جیویں چنن سے چانن دا
جے تک ناں میڈا ناں آدے تیکوں کڈاں سبھانن لوک
لوکاں سولی چاڑھو جوتا ہے جیس دلدار دی دست ورج
آپ تماشا ڈھینن آگن اوکوں و ماتاں انن لوک ۵م

نیر سرد سائروی -

نیر سرد ڈیرہ اسماعیل خان کے رہن والے ہیں۔ آپ ۱۸ جولائی ۱۹۲۸ء کوں ڈیرہ اسماعیل خان ورج پیدا تھے۔ آپ جدید سرانجی شعرا ورج اپنی غزل سے نظم و مبنی توں ہک ممتاز مقام رکھدن۔ آپ دیاں نظماں ورج لوک اوپ دے رنگ اور اساطیری حوالے ملدن۔ غزلاں ورج زبان داسنہ پتے جذبیاں و مبنی نکھانج آپ داسنہ پتے ہے۔ آپ داکلام پڑھتے اینویں مومس مقیدے۔ جیویں شاعر و مبنی و مبنی تے ہتھ ہرے۔ ہک نظم دا غونہ

چیمھ -
میڈا بند اگھروا گھروا گھروا ہے
دل دی اکھ ایں گھروا ڈیوا
گھروا کوں روشن رکھن کیتے
گھروا ڈیوا بالی رکھو

دل دی اکھ کوں بھالی رکھو۔

میڈا پنڈا دھرتی روک ہے
دل ایس دھرتی دی کھیتی ہے
نور دا بیج و ہاون سکتے
اے نین سرائی رکھو
اپنی کھیتی خالی رکھو

میڈا پنڈا شہ دریا ہے
دل ایس شہ دریا دی سیر ہے
بیری بنے لاون سکتے
سیرھ کے نال تال یاری رکھو
بھل پتوار سبجالی رکھو ۶م

قیس فریدی۔

قیس فریدی میانوالی قریبیاں ضلع رحیم یار خان دے رہن واسے ہن۔ آپ لکھ تھلیم و ترح استاد ہن۔ نظم
تے غزل ڈوہاں اصناف و ترح شاعری کرنیدن۔ لیکن بنیادی طور تے اجرکی غزل و نماندہ شاعر ہن۔ انھن دیاں غزلاں
و ترح ترنم۔ موسیقیت تے خیالات واسنہ پ ہونڈے۔ ہک ممبر عہدہ کلام " ارداس " کے نال نال چھپ چکے۔
نورہ کلام۔ (غزل)

بھٹ جیون واپھٹ تے مرساں
ڈکھ دا پیرا چٹ تے مرساں
تیڈی یاد ترح جیون جبرگا
نم وکی دولت کھٹ تے مرساں
سارے تیر کرن کے سہاں
چرھ ظلت وکی پٹ تے مرساں
تیڈی جھولی وکی کھیتی و ترح
نوح پنجواں دا چھٹ تے مرساں
قیس ملاپ سبھن دا بھروسے
سر قدماں و ترح سٹ تے مرساں ۷م

ارشدملتانی -

آپ سرائیکی تے اردو ڈروہاں زباناں دے ممتاز شاعر من۔ سرائیکی وچ آپ نے زیادہ تر غزلاں اکھین
ارشدملتانی دی غزل عہد حاضر دے ملال دی عکاس ہے۔

غزل،

کرنفرتوں ایس بک پل دا - سٹ جھگڑا ابد ازل دا
اینویں یار نے جھاتی پاتی - جیویں بدلاں چند نکل دا
سکھی عشق دیکارہ نہ جائیں - پئی پنڈھرا روہ جبل دا
توں صدیاں دی گال کیندیں - اتھ جھیرا ہے پل پل دا
بک نقب ہے بجا بدن دی - ڈوجھا چولا ہے مل مل دا

رہی ارشد سائقہ ہمیشہ

اول سوہنے یار پل دا ۸م

دلشاد کلانچوی -

پروفیسر دلشاد کلانچوی بہاولپور دے معروف محقق تے لکھاری من۔ زبان و ادب تے کئی کتاباں من تک
لکھ چکن۔ آپ دی بک کتاب "کون فرید فقیر کون اکادمی ادبیات پاکستان دی طرفوں خواجہ فرید الوار ڈوی
مل چکے۔ نشر دے علاوہ پروفیسر دلشاد کلانچوی نے "نوی نسل دیاں چھولیاں" دے عنوان نال سرائیکی فنز و فنراں
دیاں مصرعی نظماں دا بک مجلہ تے بیس عنوان نال سرائیکی دیاں ملی - معاشی تے معاشرتی نظماں دا بیا مجلہ
چاپے۔ انھاں نظماں وچ انھاں معاشرتی اصلاح تے خصوصی توجہ ڈتی ہے۔۔۔

نغم - خدا مجھوں نہ بھنے

آپدا ریاں کھدا ریاں

بک گال کول

جو جرم ہا

کوی دی سنڈوانہ ہا آندانہ ہا

ککھ تے چھویندا رہم

لونا دہاتے پالیا ہم

پیل دی گھا

مٹھا بہوں ۔ رتا بہوں سو نہراں بہوں
 ڈھیراں سے کھا دے ۔ کھا نہ دے ہن
 پر پنج نہ سگیا میکوں اے
 سر تاریاں کوں ونج لایا ہم
 آچا بہوں تھی تے بڑھم
 اسان توں کھتی ہے ورج
 پتہ نہ لگ سگیا جو کیوں ۹۹

صدیق طاہر -

آپ دا پورا نام محمد صدیق طاہر ہے ۔ سئیں صدیق طاہر وزارت مذہبی امور اسلام آباد ورج ملازم ہن ۔
 سرائیکی زبان سے نامور محقق تے لکھاری ہن ۔ آپ دی تحقیقی کتاب ” واوئی ہائرہ اور اس کے آثار کوں کافی
 شہرت نصیب تھی اے ۔ سئیں صدیق طاہر سرائیکی نثر تے نظم ڈوہاں ورج طبع آزمائی فرمیدن ۔ آپ دی
 کام ورج پیچے دا دھیان ہن ۔ زبان دا رچاؤ تے تہذیبی زندگی دے رنگ جھلکدن ۔
 (غزل)

اساں اپنے درد ڈکھا دئے نیں
 ہن ماںڑھوں یار مر نجا دئے نیں
 اٹھال بڑکھ سکھ دل وائیں پھنسا
 اسال کھول تے زخم بڑکھا دئے نیں
 رکھ تا نگھ نہ راہی تھی پاندھی
 اے دیکھے یار وکا دئے نیں
 انج بڑیکھ خزاں دل ایں ماندے
 جیویں باغ ولس ونا دئے نیں
 بس طاہر یار نہ تھی ماندا
 اے ادکھے بڑینہ نت راہنئے نیں ۵۰

فتویٰ احمد پوری -

آپ داپورا نال محمد باقر شاہ ہے۔ تخلص فتویٰ احمد پوری۔ سرائیکی غزل گو شاعر و تبحر استاد
نیسے دیندن۔ آپ دیاں غزلاں و تبحر مضمون آفرینی تے زور بیان پاتا دیندے۔ زبان خالص تے رواں بھراں
استعمال کرن دیندن۔
نمونہ کلام۔

(غزل)

جیرھا مونڈے تے ہے او بار بہاواں کیویں
زندگی لاش ہے ایس لاش کوں چاواں کیویں
تیں بے منہ پھیر گدھا۔ منہ چا پھر ایسی قسمت
بڑیکھو ڈھلدا ہے جو سکھ بڑھلدا ہے بچاواں کیویں
جیرھی صورت کوں وی بڑیکھاں اونڈی صورت نظرے
میکوں جا جاتے اتے پوندا ہے الاواں کیویں
میں جو رکدا ہاں او منہ پھیرتے سڑویندا ہے
میں جو سڑوا ہاں او بڑویندا ہے صداواں کیویں
دل کوں آہدا جو بھراویں تے بھراہ نہ کریں
بڑیکھو چا کیتا ہے یوسف کے بھراواں کیویں

۵۱

اقبال بانو۔

آپ کراچی و تبحر رہندن تے محافت کے پیشے نال والبتہ ہن۔ اردو دی معروف ادیب ہن۔ آپ نے
سرائیکی زبان و تبحر انسانے تے ہک ناول کھیٹے۔ سرائیکی زبان و تبحر نظماں دا مجموعہ ”دل تا نگھ تا نگھے“ شائع
تھے۔ سرائیکی نظم و تبحر اقبال بانو دی آواز نویں نگرے تہرے گھن تے اُٹھری اے۔ انھاں دیاں نظماں اکھیں
بڑھی بھیرت دیاں شہادتیاں ہن۔

محبت کے تحفے

عورت محبت و تبحر

کبھ نیں کھنڈی

ماسوائے

بنوں

بڑکھ ہمبر۔ آتے سوائیاں کے عذاب کے۔ ۵۲

اقبال سوکڑی -

اقبال سوکڑی ڈیرہ غازی خان ڈوئیرن کے رہنے والے ہیں۔ آپ محکمہ تعلیم و تبحر ملازمت کرنا۔
اقبال سوکڑی سرائیکی شاعری کے جدید دور و تبحر کے معتبر نام ہیں۔ او جدید غزل و مزاج متعین کرن والے شعراء
و تبحر گزرنین۔ ہن تیس سرائیکی شاعری کے چار مجرے چھپ چکے۔ اقبال سوکڑی دی شاعری اپنے وسیع
دے ڈکھ سکھ نال گندھی ہری ہے۔ او اپنے عہد دے مسائل کوں اپنی فکر تے شاعری و موضوع گزرنین
اپنے دیکھے ہرے ماضی دی گول دی انھن دا ہک وڈا موضوع ہے۔

غزل

دل کوں ترپ زبان کوں زنجیر ڈے گیا
وت وت ہک عجیب جہی تصویر ڈے گیا
چہرے تے معن علامتاں ازج تیں بھکانج دیاں
خواب اتج بغیر کھنڈ کے کوئی کھیر ڈے گیا
اد شخص ویندیں ہوئیں میدے گھل بل شور کوں
تنتے توں نشر تھی ہری تقریر ڈے گیا
ترتر تکیڈے رہ گئے میدے خوشی کے خواب
کل رات چنر بڈ کراہیں تعبیر ڈے گیا
کھ دوستیں و اطور کھ اپنی وفا دا رنگ
میکوں غزل دی بہوں وڈی جاگیر ڈے گیا ۵۳

عزیز شاہد -

عزیز شاہد ڈیرہ غازی خان کے رہنے والے نینگر ہیں۔ آپ نظم تے غزل ڈوہاں صفحاں و
شعر آہن۔ عزیز شاہد دی شاعری ایس پورے جدید دور دا ہن تیں حاصل اے۔ اونڈی نظم اتے غزل
ڈوہاں و تبحر انانی توت دیاں محرمیاں و اشعوری رد عمل ہے۔ عزیز شاہد ایس دور کے نمائندہ شعراء دی تدبیر
و تبحر آتے آتے آندے۔ اونڈا کلام کچے تجربے، گہرے مشاہدے تے پورجیت طبعے دیاں ارداساں و چول ابرے
اونویں متقبل دی تاگھ و تبحر پندھ کریندا ابجا پندھیر و ہے جنید کا منزل اجاں اونڈے اکھیں کے اگول اوڈھر
ہے مگر اونڈا و سوکڑی تے یقین اونڈے نال آے۔ عزیز شاہد کوں زبان و بیان تے انتہائی قدرت حاصل ہے۔
اونڈا بہر اتنا کھرا سچا تے مٹھا ہے جو دل چکھ گھنڈے۔ عزیز شاہد دا مجرہ کلام سن دیا تے شائع تھی چکے

دین

نکھرے ہا سے وقت دیاروں من دریا سے
 آپکے کوں بگلاں ماروں من دریا سے
 اکھیں نوٹ کے بڑیکھوں خواب ابھر کے سمجھو کے
 دل بک واری شام گزاروں من دریا سے
 روندیں روندیں دل کے بڑیکھوں لڑھکیاں ساہیں
 دل بک واری جھوک اساروں من دریا سے
 خواب تال بڑیکھوں خواب تال کئی سچا نکلے
 آکا غز دیاں بیڑیاں تاروں من دریا سے
 کوئی پل شاہد شیت ولا مل پورے ساکوں
 اپنی دلوں تن تے ماروں من دریا سے م ۵

سرائیکی زبان کے اصناف نماندہ شعراء کے علاوہ اس تندی و روح کئی بے شمار وی آئندہ۔ جیسے اپنے فن سے
 فکر نال سرائیکی ادب کے بکل کوں مالامال کرنیوے بن۔ اصناف چند ابھریں شعراء کے نال آہن۔

۱،	فدائے اطہر	بہاولپور
۲،	سید تقاسم جلال	لاہور
۳،	منظہر مسعود	احمد پور شہر
۴،	سید حیدر گرونی	ملتان
۵،	فرحت نواز	رحیم یار خان
۶،	غانی اللہ آبادی	تھیل لیاقت پور رحیم یار خان
۷،	پرونیہ عالم نسیم	ملتان
۸،	نیاز حسین مکھیڑا	لاہور
۹،	رفیق خاور	کراچی
۱۰،	کیف انصاری	ڈیرہ غازی خان

*

حواشی - باب - ناول

- ۱- صادق نامہ سید نذیر علی شاہ ترجمہ صدیق طاہر - ۱۹۷۱ء - ص ۹۲
- ۲- سیف الملک از مخدوم محمد بخش تعلی ملوکہ راتم
- ۳- تاریخ صلح رحیم یار خان از پرویز سعید احمد سعید ۱۹۸۱ء ص ۲۲۹
- ۴- غلور دینی مختار - مخدوم نوبہار - مولوی تاج احمد تاجر کتب ملتان ۱۳۵۳ء ص ۲۵
- ۵- دیوان درد عشق - تصنیف حضرت سنی فقیر رانی ۱۹۷۸ء ص ۱۵۵
- ۶- تھہ اصلی سسی پنوں مصنفہ منشی برات علی خان بلوچ - مطبوعہ عزیز المطابع برقی پریس بہاول پور ۱۹۵۱ء ص ۲۸
- ۷- رت دیباں پنوں مؤلف صادق بشیر سرائیکی ادبی مجلس بہاولپور دوسرا ایڈیشن ۱۹۸۲ء ص ۲۹
- ۸- خرم دی شاعری صدیق طاہر - وسدیاں جھوکاں - سرائیکی اکیڈمی ملتان ۱۹۷۱ء ص ۲۶
- ۹- خیابان خرم از مولانا نصیر الدین خرم - سرائیکی ادبی مجلس بہاولپور ۱۹۸۶ء ص ۷۵
- ۱۰- ایفا ص
- ۱۱- گلستان عزیز از مرتبہ محمد حفیظ الرحمن حفیظ - مطبوعہ عزیز المطابع برقی پریس بہاول پور ۱۳۲۹ء ص ۴
- ۱۲- ایفا ص ۲۵۶
- ۱۳- وسدیاں جھوکاں مرتبہ خان رضوانی - سرائیکی اکیڈمی ملتان ۱۹۷۱ء ص ۳۵
- ۱۴- اعلیٰ نظیں تالیف بابا بشیر محمد شیرین - ناشر کتب خانہ مجیدیہ ملتان - تیسرا ایڈیشن ص ۲۶
- ۱۵- سرائیکی شاعری - از کیفی جامپوری - ص ۲۲۶
- ۱۶- وینڈے نیر - مرتبہ ممتاز حیدر ڈاہر - خانی اللہ آبادی ممتاز اکیڈمی بھٹہ داہن صلح رحیم یار خان ۱۹۷۲ء ص ۱۱
- ۱۷- سرائیکی شاعری از کیفی جامپوری ص ۲۲۸
- ۱۸- دیران بنت از بنت علی بنت - اولیہ پبلشرز بلال گینج لاہور ۱۳۵۱ء ص ۱۱۱ تا ۱۳۲
- ۱۹- رت و پنوں - مؤلفہ صادق بشیر - سرائیکی ادبی مجلس بہاولپور ڈومجا ایڈیشن ۱۹۸۶ء ص ۱۳
- ۲۰- ٹھڈرے ساہ از صوفی فیض محمد وکچپ - نزم فیض لیاقت پور
- ۲۱- وسدیاں جھوکاں - مرتبہ خان رضوانی - سرائیکی اکیڈمی ملتان ۱۹۷۱ء ص ۲۶
- ۲۲- رت دیباں پنوں - مؤلفہ صادق بشیر - سرائیکی ادبی مجلس بہاول پور - ایڈیشن دوم ۱۹۸۶ء ص ۳۲
- ۲۳- سرائیکی وے ڈوشاعرے ڈونظر نیے - سیف محمد عبدالرحمن ماہنامہ سرائیکی ادب نومبر ۱۹۷۷ء ص ۱۶

- ۲۲ - دیوان محمد عالیہ شیر مضافہ حضرت خواجہ محمد الدین - حمایت اسلام پریس لاہور - ص ۷
- ۲۵ - سسی از غلام حسن چدرانی - چدرانی پبلیکیشنز - رائٹرز کالونی ملتان ۱۹۷۲ء ص ۸۲
- ۲۶ - گلزار سسی - غلام چدرتانہ - پاکستان پنجابی ادبی بورڈ لاہور ۱۹۷۸ء ص ۱۲۵
- ۲۷ - دعائے نیم شبی از بیگم نعت عبدالرشید - مکتبہ دار لہر خان بہاولپور ص ۱۸۲
- ۲۸ - وپسے از سفیر شاری سفیر پبلیکیشنز محراب والا - ڈیرہ نواب صاحب ۱۹۸۵ء ص ۵۸
- ۲۹ - دامان مرتبہ لغیر سرد سائروی - انجمن سرائیکی ڈیرہ اسماعیل خان ۱۹۸۲ء ص ۲۷
- ۳۰ - ارداساں از جانباز جتوئی - بزم جانباز جتوئی ادب شریف ۱۹۷۹ء ص ۱۲۵
- ۳۱ - دعایے دھوڑے - حسن رضا گروہری - بزم ثقافت ملتان مقدمہ ایسکس عشقی ص (ب)
- ۳۲ - ایفہ ص ۵۳
- ۳۳ - ماہنامہ سرائیکی ادب ملتان مئی ۱۹۸۷ء ص ۳۷
- ۳۴ - ماہنامہ سرائیکی ادب جولائی ۱۹۸۲ء - ۲۹ رائٹرز کالونی ملتان - ص ۴۵
- ۳۵ - سہیا کتاب لڑی - انڈس پبلیکیشنز ڈیرہ غازی خان مئی ۱۹۷۹ء ص ۲۸
- ۳۶ - ماہنامہ سرائیکی ادب خواجہ فرید اکیڈمی ملتان اگست ۱۹۷۷ء ص ۱۱
- ۳۷ - "سپار" مرتبہ غلام یاسین فخری سپار پبلیکیشنز کراچی فروری ۱۹۸۱ء ص ۸۲
- ۳۸ - ایفہ ص ۸۳
- ۳۹ - خوشیاں دی نویں فصل کتاب لڑی - مرتبہ ایم زید واگھا سہیا سوسائٹی تونسہ آٹھویں کتاب ص ۲۲
- ۴۰ - ایفہ ص ۲
- ۴۱ - بلدے پچھانویں از منیر ناظمی سرائیکی مجلس ملتان ۱۹۸۲ء ص ۴۵
- ۴۲ - کٹرک و بچ سندر از ممتاز حیدر ڈاہر - سر مجلہ اشاعی ادارہ بھٹہ واہن ۱۹۸۱ء ص
- ۴۳ - "جھکڑ جھوٹے" از سلیم احسن میانوالی اکیڈمی میانوالی ۱۹۸۲ء ص ۲۳
- ۴۴ - "اکھیں کے جگڑے" رشید عثمانی خواجہ خدا بخش اکاڈمی خیر پور شریف ضلع بہاولپور ۱۹۷۶ء ص ۳۳
- ۴۵ - ادبی مجلہ سیریز نمبر ۱ - سرائیکی ادبی مجلس ملتان ص ۴۳
- ۴۶ - دامان - مرتبہ لغیر سرد سائروی - انجمن سرائیکی ڈیرہ اسماعیل خان ۱۹۸۲ء ص ۱۱۵
- ۴۷ - "ارداس" از قیس فریدی ممتاز اکیڈمی بھٹہ واہن ۱۹۸۵ء - غلام رحیم یار خان ص ۸۵
- ۴۸ - وسدیاں جھوٹکاں - مرتبہ خان رضوانی سرائیکی اکیڈمی ملتان ۱۹۷۱ء - ص ۷۲
- ۴۹ - نواں سر مجلہ مضافہ دلشاد کلانچوی - سرائیکی لائبریری بہاولپور - ۱۹۷۹ء ص ۲۸

- ۵۰ - رت دیاں ہنوں - مولفہ صادق بشیر سرائیکی ادبی مجلس بہاول پور ۱۹۸۶ء ص ۴۲
- ۵۱ - سرائیکی غزل مرتبہ جیدر قریشی جدید ادب پبلی کیشنز خان پور ۱۹۸۵ء ص ۲۲
- ۵۲ - دل تانگھ تانگھ از اقبال بانو سنہرا پبلی کیشنز کراچی ۱۹۸۸ء ص ۱۵۳
- ۵۳ - درقا ورتا زخمی - اقبال سوکڑی دلبان سمر ڈیرہ غازی خان ۱۹۸۲ء ص ۱۲
- ۵۴ - من دریاتے از عزیز شاہد - سنی پبلی کیشنز نارنگھ ناظم آباد کراچی ۱۹۸۷ء ص ۱۵

*

ڈاٹھواں باب

ستارا

(مخالفہ)

saraikibooks.acw-614.com

ستارا

انسانی تہذیب و تمدن دے ارتقاء و دی کہانی بے شمار صدیاں تے کھنڈی ہوئی اے، تنگ و تاریک غاراں و چ جانوراں دی طرح زندگی بسر کرن والا انسان بانٹرے ڈنڈا اُتھاں غاراں و چوں بکلیاتے ہوئے ہوئے اول نے تمدنی زندگی دی طرف قدم ودھایا۔ ایں توں پہلے عہدِ قدیم و انسان بے ہنگم چیخ و پکارناں۔ یا بے ترتیب لیکے لاتے یا دل ڈنگیاں پھنگیاں تصویراں بناتے اپنی جگال ڈوجیاں تئیں سچنڈا ہئی۔ او اجاں زبان دے سماج اور اظہار دے باقاعدہ اصولاں توں واقف نہ ہا۔ بے شمار صدیاں تئیں انسانی زندگی ہن ڈگرتے چلدی رہی مگر فطرت اگوں تے و دھن و اصولہ ڈیندی اے۔ تنگ و تاریک غاراں و چ سوجھلے دیاں کزیاں سچیاں تاں عہدِ قدیم و انسان خاندان قبلیاں اور چھوٹیاں چھوٹیاں آبادیاں دی صورت و چ کھنڈے ہن لگا۔ انسان کوں بے انسان دی صورت نے ہک پئے دے بیڑے کیٹا اور ی طرح انسانی سماج دی بنیاد پئی بے ہنگم آوازاں نے لفظاں دی صورت اختیار کر گدی، تے ڈنگیاں پھنگیاں لکیراں۔ ابتدائی رسم الخط دی ایجاد دی بنیاد بنیہاں۔ دنیا دے مختلف حصیاں و چ تہذیب تمدن کوں فروغ ملیا۔ شہر آباد تھیون لگے۔ آپس دے و چ میل ملاپ د دھتے۔ تجارت تاں تھی صنعت دا آغاز تھی اور بے خبری دے انداز دے دور و چوں نکل تے انسان نے تمدنی زندگی دے ابتدائی عہد و چ قدم رکھیا۔

انسانی تہذیبی ارتقاء و دی کہانی و چ باہل تے مہر دی تہذیب کرن دی اہمیت حاصل ہے۔ انسانی تہذیبی دے ہم پلہ ہک ہی تہذیب انسانی تاریخ دا حصہ بنی۔ ایں تہذیب کوں داوڑی سندھ دی عظیم تہذیب انماں ملیا عظیم تر داوڑی سندھ دے ہند دے طرف سازی، کپڑا سازی، تانبے کاسی دی مصنوعات بناون و چ کمال رکھدے ہن مہنچوڈ اور ہڑپہ و چ اہرین آثار قدیمہ نے کھدوائیاں کرتے بے شمار ایجے نوادرات حاصل کتین جہڑے اچ توں پنج ہزار سال دے قدیم تمدن دی عظمت دا دس ڈیندن۔ اور اے دی ثابت تھی چکے کہ داوڑی سندھ و چ عہد و چ یافتہ تہذیب دی بنیاد تریچھی ہزار دی قبل مسیح دے آغاز تئیں رکھی و پنج چکی ہئی۔ شہراں دی تعمیر و چ تانہ و سفورہ بندی کیتی و نیدی ہئی۔ پانی دے نکاس دا خصوصی بندوبست ہنڈا ہئی۔ صحت و صفائی دا بہوں خیال رکھیا و نیدا، زیورات دا استعمال۔ غلہ گوداں دی موجودگی۔ ہر گھر و چ غل خانہ، کھلیاں گللیاں۔ بازار۔ وریاداں اور سندراں دے رستے باہرلی دنیا مال تجارت داوڑی سندھ دے عظیم تمدن دیاں گواہیاں ہن، داوڑی سندھ دا اے تہذیبی گھر ہڑپہ اور مہنچوڈ دے آسے پاسے

سے ادھ وچکار کنڈیا ہویا ہئی۔ ماہرین آثارِ قدیمہ راقیاس لاکر ہڑپہ اور موہنجو دڑو دے درمیان بالکل ادھ وچ اتھال ڈوں شہراں دا ہمنہ رکب پیا شہرِ ضرود ہوسے۔ آخر کاشس دے بعد ماہر آثارِ قدیمہ ڈاکٹر رفیق منگل نے ہاڈپو دے پھرائے چوستان وچ ہک پیا قدیم شہر گنویری والا دریافت کر گدھے۔ اسے شہرِ ہڑپہ توں دڑاتے موہنجو دڑو دے تقریباً برابر ہے۔ اور پھرائے چوستان دے ایں شہر وچوں ملن دے نوادرات دے مطالعے دے بعد اسے گال دی ساہنڑیں آندی ہے کہ وادی سندھ دی عظیم تہذیب دا آغاز یعنی قبس از ہڑپائی دور را مندھ پھرائے چوستان اور ہاڈپور دے ہن علاقے وچ بدھا گیا۔ ایں طرح ملتان دی قدامت وی متسی ہوئی گال اسے۔ ملتان دے نزدیک جلیں پوریاں بھرائیاں نے وی اسے ثابت کیتے کہ اسے علاقہ اچ توں پنج ہزار سال پہلے دی تہذیبی زندگی دا مرکز ہئی۔ اور اسے علاقہ ہے جتھاں ایں ویلے سرائیکی زبان پئی ویدھی اور ہن زبان کوں جانڑن سمجھن توں پہلے اسے ضروری ہوندے کہ اوندے وطن اور مل وکھ دی تاریخی اور تہذیبی عمر و اندازہ ہووے۔

انسانی تہذیبی ارتقا دے اگلے حصے اچ قدم رکھوں تاں درادراں دے بعد اتھال آریادی آمد دا علم تھیندے۔ آریا آئے تاں اتھال اسے علاقہ فتح کر گدھاتے اتھوں دے تہذیبی تہذیبیاں یعنی درادراں کوں اپنا غلام بنڑا گدھا۔ آریاواں کوں جہڑے ایں علاقے وچ استقامت سکون حاصل تھیا تاں اتھال اتھال بہتے اپنی فکری۔ ثقافتی اور ادبی بگھجی کوں ویداں دی صورت وچ تحریر کیتا۔ انھاں ویداں وچ وریا کے سندھ، وریا کے ستلج، وریا کے ٹاڈرا دیاں سرسوتی اور وریا کے بیاس دا تذکرہ ہے۔ وید ویداں دا سب توں قدیم وید ہے اول وچ کتاہن گنگا جمناد اذکر کاٹھی اتھوں مسلم تھیندے کہ عہدِ قدیم دے ایں قدیم ترین علمی ادبی سرگے دی تخلیق دی اجوکے سرائیکی زبانی دے علاقے وچ تھی۔

آریاواں دے بعد اسے علاقہ مختلف حملہ آوراں دی زد وچ ویا۔ چھٹی صدی قبل مسیح وچ مہاتما بدھ دی قیامت دا آغاز یعنی ہاڈپو دے نیڑے سوئی دھارتے پن سنارے وچ بدھ تبلیغی مرکز قائم تھے اور ایں علاقے تے بدھ مت دے اثرات پھیلے۔ ایں توں بعد ایران دے بادشاہ دارا نے اعظم نے ایں طرف اپنے لشکر بھیجے۔ ۳۲۶ ق م وچ سکندر اعظم ایں علاقے وچ داخل تھیا تے سرائیکی علاقے دے لوگاں تلبہ تے ملتان وچ وڑی ویر دی مال اوندے مقابلہ کیتا، سکندر اعظم دے بعد اسے علاقہ راے خاندان دے زیر تسلط آ گیا اوندے بعد چچ نے اقتدار سنبھالیا تاں ملتان کوں اپنی حکومت وچ ملا گدھا۔

اس علاقے سے بھاگ بخت اول ویلے جاگئے چہرے اسلامی لشکر محمد بن قاسم کی قیادت میں چچ اسلم
و سے نورانی سر جھکے گھنڈیندا اس علاقے میں چچ آیا اور مغرورہ و سے بعد اچھ تے لمان اسلامی علوم و فنون اور ادب و
تہذیب و سے مرکز بن گئے۔ انھوں کی تہذیب و تمدن نے اسلامی اثرات و ابے بناہ اثر تھیا۔ زبان و ادب عربی
فارسی اثرات نال سنگر بچ گیا۔ لوکاں کی تہذیب و تمدن سے سب اسلامی رنگ و چھ رنگ گئے۔ محمد بن قاسم و سے
بعد اس علاقے سے کڈا میں قسرا ملہ و ا امتدار ڈٹما تے کڈا میں سلطان محمود غزنوی و ا۔ تھیند میں تھیند میں لمان تے سکماں
و ا تبغہ تھی گیا تے و لی ۱۸۴۹ و چچ سکماں و ا بھٹا انگریز اس علاقے تے حکمران بن گئے ۱۹۱۶ و ا بھٹا و رسال آیاتے قیام
پاکستان نال ہی اس علاقے کول آزادی کی نعمت نصیب تھی۔

صدیاں و سے اس تاریخی جائزے توں معلوم تھیندے کہ اس علاقے تے مختلف ادوار و چچ مختلف تہذیبی
اثرات پئے۔ کجھ بالکل وقتی اور کجھ اثرات اس علاقے و سے لوکاں و سے مزاج و ا حصہ اور زبان و ادب کی رُح
بن گئے۔ زبان اور ادب اپنے دیب اور اپنے ارد گرد و سے ماحول و ا عکس ہوندے۔ سرائیکی زبان
چہرے تل دیب و چچ پیدا تھی، اوندے و چچ اپنے علاقے کی تاریخی اور تہذیبی زندگی و سے اثرات نشا بر لہن۔
سرائیکی و ائی سندھ کی بک قدیم زبان ایں۔ اس زبان و سے نال۔ ایندے سے شندھ اور ایندے خاندان و سے بارے ماہرین
لسانیات کول کافی سارے مغالطے تھین۔ کجھ نے اینکول بک آریائی زبان سمجھے۔ کجھ نے ہند، لمانی تے سرائیکی کول
ا بھج و ا بھج بولیاں و سے طور تے پیش کیے۔ کتھا میں ہند کول مندری پنجابی آکھتے لمانی توں ا بھج نکیریا گئے اور ہند و چچ
برلی و منڈانی سرائیکی کول لمانی توں ا بھج بک بولی سمجھا گئے۔ انیوں اسے زبان ہند مندری پنجابی سندھی، جکی، لمانی
سرائیکی و مختلف ناول و چچ ڈڈر صبح تے ماہرین لسانیات و سے ملانے و چچ آند کی رہی اسے۔ گراے بک حقیقت
ہے کہ تقریباً تام ماہرین لسانیات نے اس زبان کول بک کھل تے ڈو جیاں زبانوں و سے ہم پلہ بک اہم زبان کی حیثیت نال
تسیم فرور کیے۔ سرائیکی بک غیر آریائی زبان اسے۔ اور ایندے بڈاندے قدیم دراوڑی زبان نال ملے ہوئے ہن۔
قدیم دراوڑی تے منڈاری زبانوں نال زرخہ اناندا و ا شت رک۔ اسائے ضمیر۔ سابقے۔ لاحقے اور افعال و کی سمجھ اینکول
منڈاری اور دراوڑی زبانوں و اسنگ رت ثابت کریندن، ایندی پیدائش پر اکریاں و کی بجائے اپ بھرنش توں تھیا ہے۔
اور وراچہ اپ بھرنش ہی اچھیکر کی زبان ہے جنیدے و چوں سرائیکی پیدا تھی۔ اس زبان و سے ڈو جے دور و ا
آغاز اول ویلے تھیندے چہرے محمد بن قاسم اس علاقے کول فتح کریندے، لمان، ا و چچ، مسفورہ عربی اور اسلامی
علوم و فنون و سے مرکز بنون تال اتھاں عربی تے فارسی کول شروع ملدے اور اسے زبانوں سرائیکی زبان

نال ہک مک متھی دیندن۔ آڈن ملے مسلماناں دی عربی تے فارسی سب توں پہلے جین زبان نال مخلوط تھینن۔ اوندھی لمٹانی یعنی سرائیکی
 ائی اور اڈن ویلے سندھی تے لمٹانی کہو برلی دی حیثیت نال تمام وادھی سندھ وچ رائج ہی لینا جسک دے منبع توں گنتے
 ساحل سندھ تائیں شمالاً جنوباً کہو علاقہ ہی اور کہو زبان اور کہے تہذیبی رشتے وچ گنڈویا ہویا ہی، اہر وچ ہے کہ چوتھی صدی
 ہجری اور اڈن دے بعد وچ لمٹان آڈن واسے عرب سیاح ابن حوقل، بشاری، مقدسی، اصطخری وغیرہ سفرہ تے لمٹان دی زبان
 کوں عربی تے سندھی بڑیندن ایندی ہک وجہ اسے دی ہے کہ وادھی سندھ واد علاقہ شروع توں گنتے کے عرباں دی آمد تیں
 کہو خطہ بنیادیندا ہول ۱۱۱۱ھ وچ سیاسی طور تے لمٹان سندھ توں ایلچہ تھیا، تمیم بن زید دی موت نال سندھ دی مرکزی
 حکومت کوں زوال آیا اور لمٹان سندھ توں علیحدہ ہک نوکیلی ریاست دے طور تے ابھریا، جیندی وجہ توں سرائیکی زبان سندھی
 زبان توں وکوتھی تے اتھالی پرورش پادٹی گئی، مختلف سیاسی سماجی اور علاقائی اثرات نے بڈوں زبانوں تے
 کافی اثرات مرتب کیتے، ایں کیتے بے حد سانی اثرات دے باوجود سندھی تے سرائیکی بڈ ایلچہ زبانوں دے طور تے
 ایں علاقے وچ ابھریاں

سرائیکی زبان دے مزاج اڈن دے زرخیز الفاظ اور سانی بن بنیاد دا اگر دیورا کیتا دپنے نال اسے زبان
 عربی، فارسی، اردو، سندھی، پنجابی، بلوچی، پشتونالی ہون گھاٹے رشتے رکھدی اسے۔ اسے زبان ایں ویلے پاکستان
 دے آدھلے تے وچکارے علاقے وچ برلی دیندی اسے۔ ایندیاں سرحدوں کتاہیں نہ کتاہیں ساریاں پاکستانی زبانوں نال
 ملدین ماہیں کیتے ایں زبان دا اچیاں ہمایہ پاکستانی زبانوں نال ہون گھراتے کہہ ایں نہ ختم تھوں والا تھلے ہے۔

سرائیکی زبان دی اپنی ہک انفرادیت ہے ایں زبان وچ الفاظ ماہوں وسیع زرخیز موجود ہے۔ ہک ہک لفظ
 دے متبادل کئی کئی لفظ ہن۔ زیر، زبر، پس لادٹی نال الفاظ دے منہ تے مفہوم بدل دیندن، ایندیں اکھاڑاں، ہاڈر
 ضرب الامثال جنہاں توں زبان دی تدریجیت اور اڈن دے اگھو، ہماہ دا پتہ لگدے، اسے زبان بھری ہوئی
 بڑدی ہے، اسے اکھاڑاں سگتر سیانے لوگاں دے تجربیاں داست۔ ایں علاقے دی تاریخی اور سماجی زندگی
 دی شہادت ہن، سرائیکی زبان دے بولن واسے لوگ کجالی کجالی نال اکھاڑاں تے محاورے استعمال کیرندن۔ ایندیں
 ایں زبان وچ دعائیں، بھارتیاں، کھیڈاں دے مفہوم بول تے لوک قصیاں دا اڈن کھٹ حزنہ نہ موجود ہے، ایں
 زبان دے لوک قصے شرمی دی ہن تے منظم دی، اسے قصے بالان واسلے، نینگراں واسلے تے وڈی عمر دے
 لوگاں واسلے ایلچہ دا رنج تے آپوں اپنے مزاج مطابق ہن، انھان قصیاں وچوں تربیت، اصلاح، نیکی، ہمدردی
 سنادت، اعظم و ہمت اور انسانی مہلائی دے بوس لڈن۔

سرائیکی زبان و ادب کوک شاعری مال دی مال مال ہے۔ این زبان کوک گیتاں دی زبان آکھیا دیندے۔
 اتھال گیتاں وچ کوک ریت، لوکاں دے عقائد، انھال دیاں خوشیاں، غمیاں سوچن وانداز اور ویب دی تہذیب و ثقافتی
 زندگی دی مکمل عکاسی ملدی اے۔ انھال کوک گیتاں وچوں این علاقے دے تاریخی اور سیاسی حالات دی طرف دی
 کتھاں کتھاں ایشارے بلدن جھنڑی قول لاتے پر نئے اور مرنے تین ہر بر موقعہ دے کئی کئی گیت ان خوشی
 غمی واکوئی موقعہ ہودے اول موقعہ دی مناسبیت مال گیت آکھئے دیندن۔ سرائیکی زبان دے این کوک درتے وچ
 لولی، مورن، ٹہر، چھلا، باگھی، ڈھولا، چرخہ، پتہ، سہرا، پہا کا، ڈوہڑہ، تورا، گانمن، بوڈی، بگڑو، سسی، ہون کھو
 ماہیا، جھرا، لڑھاؤ، بیت، تولی، علاؤ و فصلاں، مرسمان، کساناں، ملاحوں، آجڑیاں، جتوالاں دے گیت ہے انت
 بے شماراں، کوک گیتاں وچ کئی اصناف ایجھیاں دی ہن جیڑھیاں پاکستان دے بئے کہیں علاقے وچ رائج کینی جویں
 بوڈی، بگڑو، تورا، باگھی، ٹہر، سادوں، ماکھو وغیرہ، اے خالص این زبان دیاں اصناف ہن، لوک ادب دے این
 وسیع زرخیرے کول نہ صرف این زبان دی اہمیت واندازہ تھیندے بلکہ تہذیبی زندگی مال ایندے ان ترٹ
 رشتیاں وادلم دی تھیندے۔ لوک ادب دی اتنی وڈی روایت نے ایندے لسانی اور تخلیقی مزاج تے پہوں سوہنے
 اثرات پاتن۔

سرائیکی زبان و ادب کوک شاعری ادب مال بھرا ہویا ہے۔ سرائیکی زبان کوک جیڑھاں ریب ملے اول وچ
 دریائے سندھ، دریائے ستلج دے زرخیر علاقے دی ہن۔ مختلف جہڑھیاں دے صوبہ دی، کوہ سیلان دے پہاڑی تے
 میدانی علاقے دی، مختلف صحیبی حالات نے ادبی تخلیقات وچ دی کافی تنوع تے رنگ آمیزی پیدا کیتی اے۔
 ہن کیتے این زبان دے شہ و درتے وچ پہاڑاں دی نشان و شکوہ، زرخیر میداناں دی نشا دہی اور کھڑی علاقیاں
 دی وسعت تے مونجھ لال دے حوالے نشا برہن دریائی بیٹ و علاقہ ہودے۔ کوہ سیلان دے وامن یا تھل جوتھان
 وادھرا ہرجاتے زندگی مرسمان دی متراج اور جنف انیائی حالات دے رحم ورم تے ہے این تول علاوہ این
 علاقے تے مختلف حکمراناں دی آمد، سیاسی انتشار، شخصی حکومتاں، سڑیاں، تمنداریاں، ہمسائرتی مجھوہیاں
 اور جڑیاں نے لوکاں دی سوچ اور فکر کوک کئی مخصوص دھارے عطا کیتن، ایہوجہ ہے کہ سرائیکی زبان دی شاعری
 وچ وڈوں اتن، وچھوڑے، ایشہ یا احساس، اپنی مسروہیاں واپٹراں اور متعدد حالات مال متابلے وادھرا
 پاتا دیندے، ایشہ مری وادھرا کھلدا، ٹھلدا کینی، بلکہ این وچ مونجھ لال دے ورو وڈوکارے سیریندن

سرائیکی شعری ادب دے ارتقا و اجائزہ گنٹن کیتے اس کول ترے راہیں اختیار کرناں پسند ضروری ہے کہ پہلے شاعر کا دیاں معنوی اقسام اور شاعری دے وڈے وڈے موضوعات دے حوالے نال ابتدا جائزہ گدہ حادہ پنچے۔ این توں بعد اصناف سخن کول سامنٹریں رکھتے شعری ادب می ٹور واکمل احاطہ کیتا و پنچے۔ اور چھکیر وچ زانی ترتیب نال اواردا تعلقن کرتے ہر دور دے نمائندہ شعرا دے حالات زندگی اور فن اتے گنت گور کیتے و پنچے تاکہ سرائیکی شاعر کا ارتقا واکمل طور تے اس اڈے ساہنٹریں بتر کے آو پنچے۔ ایں کیتے سب توں پہلے آساں معنوی اقسام دے حوالے نال سرائیکی زبان دے شعری ادب کول بڈے ہیں۔ اسے ادب پنچ موضوعات دے تحت ذیاد پنچ سگدے۔ ۱۔ دینی شاعری، ۲۔ صوفیانہ شاعری، ۳۔ عشقیہ شاعری، ۴۔ ملی شاعری، ۵۔ مزاجیہ شاعری، ۶۔ اسان انتہائی اختصار نال اتھاں پنچ اقسام دی شاعری دا تذکرہ کریندے ہیں۔

دینی شاعری سرائیکی شعری ادب دی پہول بڈی سبھاں ایں۔ محمد بن قاسم دی فتوحات دے سلسلے وچ سرائیکی علاقے تے اسلامک اثرات مرتب تھئے تال ادب شریف اور ملتان وچ اسلام دے فزوغ و نال ہی کئی دینی مدارس قائم تھی گے، اتھاں مدرس وچ تدریس کیتے متقوم رسالے دینی موضوعات تے لکھے گئے۔ ایں توں علاوہ سرائیکی شاعر کا داجھواں حصہ حمدیہ تے نعتیہ شاعری اتے منجانبے تمام شعرا نے اپنے کلام دا آغاز حمد توں کیتا، متقوم مشقیہ داستاناں ہون یافقہ دے رسائل ہر با سے آغاز اللہ سورہے دی حمد توں بڈے، خالص نعتیہ اصناف دا آغاز دی حمدیہ اشعار نال کیتا گیا، ایں طرح عہد قدیم دی شاعری توں گنت تے اچ توڑیں اسے روایت برقرار ہے۔ مرثیہ ہر دور تے مجاہدین عشقیہ داستاناں، کافیاں ہون تے مجاہدین بڈے ہر پلے حمدیہ شاعری توحید دے سبت سنڑیندی نظر آندی ہے۔ سرائیکی زبان دی پہلی مستقل تعریف نوزامہ حمدیہ اشعار توں شروع تھیندی ہے۔ ایسویں مولانا عبد اکبریم جنگوی دی نجات المؤمنین دے مؤذھی اشعار حمدیہ ہیں، عشقیہ داستاناں وچ جراحی اعوان دی ہیر، عبد الحکیم اچوی دی یوسف زلیخا، صدیق لالی دی یوسف زلیخا، ابر شہا، دی صاحبان مرزا، لطف علی دیکشا بسفیل نور الدین سکین دی سسی نپوں سب داستاناں شروع وچ حمد موجود ہوندی ہے۔ ایں توں علاوہ سسی حر میاں اور کانیال وچ حمدیہ شاعری تھائی ہک وڈے موضوع دی حیثیت نال سرائیکی شعری ادب واسطہ ہاگ بنڑی ہے۔

بڑھیا نال سراسر محبوب خدا رحمت دوعالم حضور نبی کریم صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم دی تصید گوئی تے نشان بیان کرن اس اڈے ایمان و احقہ ہے۔ سرائیکی زبان دے شعری ادب عربی محبوب دے ذکر نال، اوندی تصویر

تے تصیف مال والا مال اے۔ بلکہ اسے آکسیا پنج سگدے کہ سرائیکی، اب توں وڈا موضوع "نعت" ہے سرائیکی زبان دے شعری ادب وچ منور لفظ مال نعت دیاں پہولیاں تسمائاں ہن، جنہاں وچوں مہراج نامہ، اولاد نامہ، درود نامہ، تاج نامہ، علیہ مبارک، جمال نامے تے مولود خاص خاص ہن۔ انہاں خالقاً نعتیہ اصناف وچ شعرا دے رچ رچ تے سرکار و در عالم دے حضور اپناں عقیدتاں دے نذرانے پیش کیتے۔ مولود کا صنف سرائیکی زبان وچ کافی وسیع منہوم اچ ورتی دیکھی اے۔ حضرت سرکار کائنات دی شان ادر تعریف دا ہر معنوں مولود اچ پیش کیا پنج سگدے ادر فروری فی کہ ایندے وچ آپ دے حرف و رود مسعود واذکر ہود دے، انہاں خاص نعتیہ اصناف دے علاوہ شاعری دیاں بیجاں مرد رچ اصناف وچ نعت دیاں عقیدتاں مہراجاں مریدیاں نظر آدن، خاص طور تے قدیم اصناف کول نعت واسطے وڈے ہنر پ نال ورتیا گئے۔ جنہاں وچ خاص نعتیہ جوگی نامے، نعتیہ طوطے نامے، نعتیہ چرخے نامے، نعتیہ تورے، نعتیہ کسی حریاں، نعتیہ باراں نامے، نعتیہ ڈھولے، نعتیہ لوریاں نامے، نعتیہ گھڑ دلیاں، نعتیہ ماہیے محمدی باراں نامے تے نعتیہ کانیال تباہی ذکر ہن۔ اگوں دہج تے جدید دور وچ شعرا دے غزل، نثری نظم تے آزاد نظم کول دیکھا نعت دے ہن مال سو بھو بھتے سرائیکی زبان دے نعتیہ ادب دے وڈے وڈے موضوع اسے ہن، واقعہ مہراج، حضور دے حسن دا بیان، آپ دی سوٹی سیرت دا اظہار، دیدار دی ارداس تے آپ دے دراتد کس توں دوری دارمان اور حضور نبی کریم صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم دے ہمیشگی لڑگن دی خود شمس، ایں طرح سرائیکی شاعری وچ، نعتیہ ادب علمی ادبی اور فنی لحاظ نال پہولیاں زور وار پرتا تیرتے دل چکھلاں ہے۔ دینا شاعری وچ واقعات کرا دایاں، اہل بیت دے قصائد تے بزرگان دین دے مناقب دی پہولیاں ملدن، سرائیکی زبان وچ سب توں زیادہ مناقب حضرت غوث الاعظم دے ملدن، اسال انہاں مناقب کول سرائیکی زبان دی نیم مذہبی شاعری واقعہ اہل دل -

سرائیکی زبان دی بوجھی و بوجھی قسم صیاناہ شاعری دیکھے، تصوف سرائیکی علانی دی روح وچ شامل اے۔ اسے علاقہ منڈھ توں ہی صوفیائے کرام دی حضور صی توجہ و مرکز دہیے۔ سب توں پہلے چوتھی صدی ہجری وچ ہک صوفی بزرگ صنی الدین گاڈرونی ادچ شہین تیرن گمن آئے تے اتھال ہکت تاہم کیتا ادر تصوف دیکھی شمع ہالی۔ ایں توں آچھویں صدی تے ستویں صدی ہجری اور اوندے بعد

اسے علاوہ - - - - -
 نابور خالہ کی تبلیغ و تدریس و اگر وہ بوسد سے، انھماں بزرگماں درج حضرت بابا فرید الدین مسعود برنج شکر
 حضرت بابا الدین ذکریا ملتانی، حضرت شیخ حمید الدین حاکم، سید جمال الدین سرنج تبارکی، حضرت شہا، رکن عالم، حضرت جہانیاں حاکمہ
 خواجہ نور محمد ہاروی، حضرت حکم الدین سیرانی، حضرت حافظ جمال اللہ سے بوجھے کئی بزرگماں نے احتمال معرفت و عرفان سے
 چھٹے جارجی کہتے اور اسے سلسلہ حضرت خواجہ غلام فیضی میں ہیں، ایں لڑی علاوہ حضرت خواجہ معین الدین چشتی اجمیری، حضرت
 امیر خسرو سے ایجھیاں کئی بزرگ استیاں احتمال آیال سے ایں علاقے کوں سرفراز فرمایا، اسے علاوہ اسمعیلی پیراں حضرت
 شہا شمس سبزواری، حضرت پیر صد الدین سے بوجھے اسمعیلی بزرگماں وہاں تبلیغی سوسرماں و امر نزر ہے، انھماں حضرات نے
 وہی اپنے مخصوص انداز درج تصرف و کی تعلیم و ترقی اور انھماں بزرگماں نے اپنی تعلیمات واسطے تمام زبانوں ذریعہ اظہار فرمایا۔
 پڑا سرائیکی زبان صوبیانہ اظہار و خیالات سے اظہار و اپہول و بڑا ذریعہ بن گیا اور انیدی شاعری و ایک وسیع سرمایہ تصرف سے
 اسرار و رموز اور اصلاحات اور تقاضاں ممبر سچ اپ، زبان درج محاسن و چار ادا و طبیعت سے اسلامی مزاج و انگنائما اثر پیدا ہوتا ہے
 شاعری و ایں تمام فضائل صوبیانہ خیالات پیش تھیوں گئے، زبانوں کوں رویتاں۔ کوک دستاں سے کردار عام اور تمام علاقہ
 تصرف سے مضامین واسطے و تھیوں گیاں، چرخہ کشن، کئی تذکرتن، مہج کشن، سہاگن تھیوں سگڑا ہے دیال بوجھیاں صفات اور ایں طرح
 دیال گھیر لوگا ہاں و بڑے بڑے صوبیانہ مسائل سے بیان واسطے استعمال تھیال۔ راجنجن، جھوگی، ماہی، پتلی جیوں کوک دستاں
 وے کردار، محبوب حقیقی و استعارہ بن گئے۔ ایں عمل مال زبان اوند سے ادب اور خصوصاً شاعری درج پہوں و با علمی ادبی وادھا تھیال۔
 سرائیکی زبان پشاند سے صوفی شعرا اور بہمن حضرت بابا فرید الدین گنج شکر، حضرت سلطان باہو، حضرت شاہ حبیب، میاں علی حیدر
 قمانی، شیخ عبداللہ ملتانی، صدیق لالی، حضرت حافظ جمال اللہ، حضرت سہیل مرست، روحل فقیر، بیدل فقیر سندھی، مخدوم املاک سید
 حضرت حکم الدین سیرانی، حضرت خواجہ فیض، خواجہ عالی جرجی، سید چان شاہ بروج، سید ولایت شاہ، حضرت خیر شاہ اور
 مولوی محمد یار کھیل، اور دیوان خوشدل۔

سرائیکی شاعر کا داتر بھادو اور موضوع عشقیہ شاعر کا ہے، اسے سرائیکی زبان کی عشقیہ شاعری درج ہے لوت جہتاں
 سے جنید سے جاگد سے جنید ہے۔ - - - - -
 ہلی وہنڈ سے نینگراں دیال انگال اور فطرت وے کنوارے سنہرے دیال سرہنیاں صورتاں نظر آندن، اسے شاعری و لایال
 و مکرناں مال گندھوڑ بوسد سے اسے ایں شاعر کا وے دامن درج رنگ خوشبوئیں، و ناہیں جہتاں جدایاں سے وصال سے سارے
 انگ لکن، انھماں موضوعات اور جذباں وکی مٹھی اندر لی جس سے اس نے شاعری کوں سنگارے اور زبان کوں نکھارے۔
 عشقیہ شاعری سے طفیلوں اصناف سخن درج وادھا تھیال۔ شاعری کی نوعیت و درجیا ادب و تعلق و سب، اسے سبکی روایت اور تقاضا
 زندگی مال مضبوط تھیال، اور ادب سے بچ تقاضا زندگی اور کوک ریت وکی عکاسی تھیوں گئی۔ زبان درج نازک خیال، نوزی مضامین
 زبان تشبیہاں، علائقاں استعارے، مثل تھے، انسانی ڈگر سکدا و سوسوچ و چار و سب حقیقی رو بہ شاعری وکی

سنبان بڑیے، ادب تخلیقی سطح سے پہلی سنہرپ تے سواد پاتا، اسے شاعری انسانی رشتیاں دی سبھاں دی شاعری اسے۔
 جتان دے ان ٹکٹ حقیقی جذبے ایند ابلک ان اور این شاعری دے طفیوں منظوم عقیدہ و استمال اور رومیوں کئی
 اضاف سخن شاعری دے پکھے دچ آئیاں، عشقیہ شاعری کون داسے کجھ ساندت شعرا اسے ہن، چراغ احوال، موی
 لطف علی، مبداء حکیم ادچوی، گلی محوشیدہ کی، سید اکبر شاہ، گل محمد چشتی، خلیفہ نبی بخش لغاری، نوروز، خادم مکھن بیلوی، امیر سعید
 میرٹ، سید مبارک شاہ، جان محمد گراز۔ جن دن ملانی تے ختم ہیا پوری،

سرائیکی زبان دی ملی شاعری دے اسال ترے دے حصے کرنی دے ہیں، ابتدائی پشت مری دچ اپنے
 وطن دی محبت، اپنے رین مال محبت۔ اپنی روایت مال محبت، دیر کی ہادی دے حواسے مال پی ملی شجاعت اور
 غیر مکی حکمران دے خلاف نفرت دے جذبات بلون اپی حصے دچ شاعر اپنی دمرتی دے قیودے پڑھتے اوندی
 محبت اچ مت بڑھ دے۔ اور اپنی اسلامی اقدار مال انتہائی حد تین دہستہ اسے۔ انگریزاں دے آون دے بعد خصوصاً
 ۱۸۵۷ء دی جنگ آزادی دے بعد پورے سرائیکی علاقے دچ کجھ شہید بول دی لہرا محمدی اسے جید سے
 حواسے شعرا دچ موجود ہن۔ علی حیدر تلمانی غیر مکی حکم آدرال دے خلاف آواز اٹھین، مولانا لطف علی اپنے
 سوہنے دیس دی قریف کرنی نظر آندے، نواب مظفر خان سکھان مال جنگ کرنی اشہد تھی دیندے۔
 تان اوندیاں پوزیاں لکھیاں دیندین، انیسویں صدی دے شروع دچ تمل تون شمسہ شیر جوان اس ہوال تون احمد خان
 کمرلی، نور مرال تون ملک آتمین، صادق آباد تون موسیٰ لکھپال انگریزاں دے خلاف علی جدوجہد دا آغاز کرنین۔
 تان انہاں دیاں داراں لکھیاں دیندین۔ سرچارنس شہید دچ ہندو میاں مال جنگ کرنی دے تان حید خان چانڈیا
 دمر دانی این مہر کے بارے نکلان آہرے۔ نوروزنگ کاٹھیا انگریزاں دے خلاف نکلان بڑھن دے حضرت
 خواجہ فرید سیٹھ نواب آف بہاولپور کون مشورہ دیندین کرے

اپنی مگر ہی آپ دساتوں
 پٹ انگریزی تھانے

عوامی سطح تے اسے تحریک امجدی اسے اور قیام پاکستان تین اینداز دوشور رنہدے، تحریک پاکستان دچ اور قیام
 پاکستان دے بعد استعمار پاکستان کیتے سرائیکی شعرا ملی شاعری کرنین۔ ۱۹۶۵ اور ۱۹۷۱ء دی جنگ دچ
 بے شمار ملی نغے کھنے دیندین جنہاں دچ بوجھ و جذبات اکہ طومان مرجاں مرید اڑھدے۔

سرائیکی شاعری صرف بڑھیاں تے اسال دی شاعری کینی بلکہ ایندے دچ طنز و مزاح دا
 عنصر دی پوری ہے، اتھوں دے لوگ رچ نون تان رچ کھن دے عادی دی ہن۔ اوندی سرائیکی بولن داسے لوگ جیلے بازی

اور گال و جوں گال پیدا کرنا اور کب گال دے کئی معنی کہ جن وچ منفرد بن۔ سرائیکی شاعری کا مزاج ادب ایسا گال و
ثبوت ہے، لوگ ادب وچ گال طنز و مزاح کا دائرہ زغیر ہے۔ اسی توں علاوہ روانوکی شاعری کرنی دے شعرا دے دیا
کتابیں کتابیں طنز و مزاج دے سہارا گدھے لطف ملی اپنی شہنوی وچ لکھ زنگانی دا نقشہ چھیندن۔ محل خان نذری دا کافی
کلام طنز و مزاج تے مبنی ہے۔ انماں توں علاوہ مہرے شعرا نے طنز و مزاج کوں شاعری وچ درتیا، خاندے نال اسے مبنی۔
عاجی ٹالپور، مولوی گل محمد چشتی، نیر اکرم شاہ، امیر حیدر بیگ، گمانن کرڈی، حسد مہاراجا، حاجی شاہ نالق، مہر علی
سنی امیر، مہاراجا، تے کئی بڑے جھے۔ اسی طنز تے مزاج شاعری دے مضامین وچ نوبل میٹھن، اینگراں دی
بے عملی، روایت توں انخاست، نغول غمہ جی، پیراں نیراں دی خود غرضی، علما دی بے عملی۔ گریو ننگی دی ناچاکی وغیرہ
شامل مبنی۔

اگر اصنافِ سخن دے حوالے نال سرائیکی شاعری دا پورا کر سچے نال ترنن قسم دیاں اصنافِ سرائیکی
شاعری وچ اس کوں طوین، کب او اصنافِ مبنی جنہاں دا تعلق خالص مبنی سرائیکی علاقے نال ہے اور انماں کوں اس
بھونیں چھوڑ، یا تلی وطنی اصنافِ آگدوں انماں وچ پورکی، جڈڑی، گمانن، چر خاندہ، جگنی، نہ چھلاتے توڑتے
اتے کبہ انماں دے سانچے ایسے مبنی مثنوی اثرات قبول کرتے کب نوبل صورت اختیار کرتے اسے اصنافِ سرائیکی
دے علاوہ بڑے جیاں کئی پاکستانی زبانان وچ رائج مبنی۔ مگر اسی زبان دے ادب وافر حصہ انماں وچ جڈے
جیویں کافی۔ سکی حرفی، بارہ بکس، ڈمول، پتہ ہشت پاس ہفت روز تے بڑے ہٹے وغیرہ۔ باقی اصناف
رہ ویندن جنہاں کوں اسی زبان، عمری تقاضیاں اور جدید شعری روئیاں دے تحت قبول کیتے انماں وچ غزل
مثنوی، رباعی، قطعہ آزاد نظم تے نثری نظم وغیرہ۔ اسے اصنافِ باہرلی آئین اور اسی زبان دا حصہ مبنی۔
کافی کوں سرائیکی شاعری وچ سب توں زیادہ چہارت ملی اسے ہیئت دے لحاظ نال ایندے وچ کئی
تبدیلیاں تھیندیاں رگن، کتابیں اسی نظم وار وپ دمارے کتابیں اسے غزل دے قریب چلی گئی ایندے
بند دے معریاں دی تعداد کتابیں ایک تے نہیں رہی، معریے ہمیشہ گت در حد تھیندے رہن، کافی صنف
دے آغاز بارے اس بڑے رائے اسے ہے کہ ایندے ابتدائی صورت ایسی پیراں دے گنن مبنی چھڑے تھیں صدی
دے پہلے اوہ وچ اس بڑے سانچے آئین، گنن دی ہیئت اور آؤند اسانچا بالکل کافی نال کافی حد تھیں بڑے۔
مبنی کیتے کافی دا قطعہ آغاز گنن بنوون، سرائیکی کافی عہد بہ عہد ترقی کریندی گئی۔ ایندے وچ زیادہ تر
اندازِ سخی و اور تیا دیندے۔ جدیدی وچ توں کافی صنف وچ چمک زوالی زبان دی سماکس تے نزاکت
پیدا تھی، تصرف اور صرف دے مفاہین نے اینکوں علمی لوہی سمجھو ڈتا۔ اسی صنف وچ ہر طرح دے مفاہین

بد سے ورنج سگدن لیکن زیادہ تر صوفیانہ اور عشقہ مضامین انہی کی شناخت میں۔ کافی صنف درج شعرا توں لاتے ہیں تین ترے واضح موثر نظر آدن۔ پہلے موڑ دی نمائندگی حضرت سپہی سرت سبیس کریدن اول دور دیاں کافیاں درج معرفت اور عشقہ محبت۔ دے مضامین دا اظہار ہے۔ انہی سے بعد ایسا روایت درج حضرت خواجہ غلام سید احمد کریدن۔ تے کافی کی کیسی حوایاں، مناظرہ فطرت اور کوک تماقت دی علامت بند دی اسے اور اول درج صوفیانہ اور عارفانہ خیالات دی روایت دی تائم رانہ دی اسے۔ خواجہ سبیس دے بعد ختم بہادر پوری تے نوروز کافی کول دا خلقت تون کڈ جو سنے ناچیت داسے پاسے گمن آدن اور کافی وار دپ جیندے جاگدے انسانی رشتیاں دے حواسے مال سامنوں آندے اور ایس طرح کافی روایتی انداز تون بالکل ہٹ ویندی اسے، ا جو کسے دور اچ کافی بالکل نویں نظم تے گیت دے قریب ورنج پئی اسے کافی گوشرا دی تندی بہوں وڈی ہے لیکن کجھ نمائندہ شعرا دے ہن حضرت سپہی سرت، منشی غلام حسن گانمن، بیدل فقیر سندھی، راجہ فقیر محمد شمس الدین سید، حضرت خواجہ غلام فرید خواجہ قاضی جوگی تے ختم بہادر پوری،

سریلی شاعری دی ڈوہچا وڈی صنف کسی حرفی ہے۔ اسے صنف سریلیکی دے علاوہ سندھی تے پنجابی درج دی مروجہ ہے۔ ایں صنف درج الفاظ تون بے تینیں دے حرف نامال یک بندود حادیندے، اس کول کتھیں دی ابھی سکھ حرفی نی ملی، جین درج سریلیکی دے لغو صنف اضافی حروف دی استعمال تھے بہوں مثلاً ب واسطے کہ بند ہی واسطے کتھیں کہیں شاعر نے کوئی بند نہیں آکھیا۔ ایں صنف درج دی کوئی معرےیاں واسطے لگا بد حا حمول نہیں اختیار کیتا گیا اگرچہ زیادہ تر بند چار معرےیاں دے ہن کجھ شعرا نے ایں درج گمانے دا دھسے کیتن۔ حضرت سپہی سرت دی کسی حرفی ترے معرےیاں دی ہے۔ شیخ عبداللہ لٹمانی تھے ۵ معرےیاں دی بند دی پڑوسی لکھی، علی حمید لٹمانی دی پنج معرے استعمال کریدن، محل خان تے رحیم یار خان اٹھ معرے دا ایک یک بند بہریندین، ہر صنف نامال کہ معرے دی کسی حرفی گدی اسے کسی حرفی درج زیادہ تر صوفیانہ مضامین اور عشقہ محبت دے جذبات دا اظہار ملدے ایں صنف دا گھر بہوں زیادہ ہے۔ ایں صنف درجوں کئی بیاں صنفیاں دی نکلدن۔ کسی حرفی ڈمولہ، گھڑولی لعل، جگنادر، چرخ نامہ اسے سب کچھ صنف دیاں بہیت دے اعتبار نامال مختلف صورتاں ہن جرن سفاین دانسرق انساں کول ارنج ورنج کریدے کجھ شعرا نے کسی حرفی کول مشتقہ داستان واسطے استعمال کیتے ایں صنف دے پہلے شاعر شاہ حبیب (۱۰۸۰ھ) ہن ۱۰ نمائیاں تون علاوہ جنساں شعرا نے ایں صنف درج نام لکھیا او ایسے ہن علی حمید لٹمانی، شیخ عبداللہ لٹمانی، سپہی سرت، حافظ جمال اللہ لٹمانی، محل خان ناری

اکبر شاہ، ابیر حید میرن، بیدل سندھی، سید محمد روح شاہ۔ بارالہ ماسے ذمے نمائندہ شاعر میاں مدنی بہاولپور کی سیرت شاہ
تے سید مبارک احمد پوری ہیں ہفت روزہ ہشت یاس و بہترین شاعر جانی محمد گداز ہے۔

سرائیکی شاعری کی تاریخ بھی بڑی صنف بڑھ رہی ہے۔ اسے صنف سخن سرائیکی سب اچھوں قبول ہے۔
بڑھ رہے پہلے بیت کی صورت وچ بڑوں مہرے میں محدود ماڈل اسے چار مہرے و اختیار آہستہ آہستہ ایندے وچ مہرے
وادھا گانا تینوں نگ پیا۔ چھی مہرے۔ اٹھ مہرے۔ پنج مہرے دے بڑھ رہے دی بلن بڑھ رہے وچ زیادہ تر عشقیہ
عارفان تے نئیہ سفاین پیش کیتے ویدن۔ این توں علاوہ سرائیکی مہرے دی بڑھ رہے دے انداز وچ یاد دہندہ کی صورت
وچ پیش کیتے گن۔ سرائیکی زبان دے اکثر منظم ڈرامے دی بڑھ رہیاں وچ بلن ڈرامے دے کردار جاتے سوالی جوابی بڑھ رہے
آکھتے کمال کول اکوں تے ٹریدن اسے ہک کو صنف دے طور تے تان منڈھ قدیم تہن سرائیکی ادب وچ موجود ہے لیکن باتا مدہ ایند
تخیر کی شہادت شیخ بہاؤ الدین ذکریا لسانی ۱۹۵۶ - ۱۹۵۸ دے بڑھ رہے دی لہدی اسکے چیرھا۔ انساں مندوم
حمید الدین کالم کول اپنے مکتوب وچ لکھیا ہئی اور اوندے جواب وچ مندوم حمید الدین حاکم نے دیا ہک بڑھ رہے تحسیر فرمایا، این توں
بد بزرگ ہمارہ صادق آباد دے دریش شاعر پیرا شہید ۱۹۹۰ دے بڑھ رہے آکھتے حضرت بابا فیروز گنج شکر دے
بڑوں مہرے دے بیت اکبر اعظم دے عہد دے شاعر، مودر و اس مودر بڑھ رہیاں دی طرز تے لکھی ہوئی ہیرتے علامہ
حسینی بڑھ رہے کول ایندے ابتدائی عہد دی شاذ ہی تمیز کا اسے ایندے بعد حضرت سلطان بابو علی حید لسانی مولوی
لطف علی حضرت سہیل سرت نے بڑھ رہے دی روایت کول اکوں تے ٹوریا، حضرت سہیل سرت دے بعد
اسے صنف سخن ہوں درما بھلی بندہ دے صوفی شاعرین مدحی فقیر، مراد فقیر، حل فقیر، صدیق فقیر نے بڑھ رہے کول
مراج تے پہلایا۔ بڑھ رہے ہک ابھی صنف ہے جنید دے وچ اکثر شعرا نے طبع آزمائی کیتی اسے، بڑھ رہے نمائندہ شعرا
وچ بیدل سندھی، حل خان ناری، حضرت خیر شاہ، سید محمد شاہ، دیوان حشر، ل فروری، شاطر مہاجی ڈرہن، فرزندے
بڑھ رہے دی صنف وچ جدت کیتی اور بڑھ رہے کول روایتی مضموناں دی قید وچوں کدھ تے نویں انداز مال اور حسن ہشت
دے خارج حواہیاں مال بیان کیتا۔ سرائیکی منظم ڈرامائی ادب وچ جناب شرانے بڑھ رہے کول اختیار کیتا۔ انساں
وچ گانن لسانی، صاحب مبارک پوری، نورن گدائی، حسرت لسانی تے پریش سرت دے نام مابلی ذکر ہیں

استانوں اور قصبے ہانیاں وچ انسانی ہئیتہ تریں وچسپی گھنڈا آئے، اگلے آستانوں وچ تفریح دے زیادہ ذریعے
کیاں ہنہ ہیں جیتے داستان گوئی دے فن کون عروج حاصل تھیا۔ سرائیکی زبان دے شعری ادب وچ منظوم عشقیہ داستانوں
دکی ہک ہیوں کٹھری روایت موجود ہے۔ سرائیکی زبان وچ زیادہ تر عشقیہ داستانوں سسی نپوں، ہیرا رانجھا، تے
سینا لہو کونو شہزاد نے تاملند کیتے۔ ایں تریں علاوہ لیلیٰ مجنوں، لیلیٰ چھیر، قلعہ معرک بائی گاڈزار، سسی رادل
پورن بھگت تے تھہر وکی ملن۔

سرائیکی عشقیہ داستانوں وچ اپنے عہد وکی تاریخ و ثقافت دکا ملدی اے تے لوگاں وکی دیکھی رہن۔
رسالہ ریتاں اور سماجی زندگی وادی علم تھنڈے۔ انساں منظوم عشقیہ داستانوں مال زبان اور ادب کون دڑا نامہ سچا داستانوں
دکی بنیاد کی بال اندازا قابل یقین احوال ہنڈے۔ ہر ہک اردو کون چوڑتے اکثر سرائیکی داستانوں وچ ناقابل یقین حالات و
واقعات انسانی کم ہن۔ شاعر زیادہ تریں زیادہ حقیقت نگاری دے نیرے رہن انساں داستانوں دا مزاج ایں دھرتی
نالی گنڈھوڑ بوسدے۔ علاقائی لوک داستانوں دے علاوہ ہاں دے قصبے مثلاً لیلیٰ مجنوں شیریں نیر باد پورن
زینیا کول مکدی ہن وقت شعرا نے سارے حالات و واقعات کول مقامی ثقافتی دیکس پواتے پڑھن کیتے جنڈے
نال اے قصبے وکی سرائیکی تہذیبی وراثت واک حصہ بن گن، اے منظوم داستانوں بند، جب سسی حرنی تے
ہر ہڑے وچ مکھیاں گن۔ کہو شعرا نے قصبے دے دریاں کانیاں تے گیتاں لیکھ دیاں استعمال دی کیتے۔ سب تریں
زیادہ سسی نپوں تے ہیرا رانجھے واقعہ ایں زبان وچ مکھیا گے، ہیرا رانجھے واقعہ سب تریں پہلے دھور دوس دھور
نے ابراہیم دے عہد وچ تحریر کیتے۔ ایندے بعد چرخ اعوان نے اے قصبہ ۱۱۴۱ھ وچ مکمل کیتے۔
انساں بڑوں شاعران دے علاوہ علی حیدر ملتان، گل خان لغاری، احمد دین، امیر حیدر میرن، نور الدین سکین
خادم کھنٹی بیلوکی، سید جلال کلیم اور پنے کئی شاعران نے لکھیے۔

سسی نپوں دکی داستانوں و تعلق سرائیکی علاقے نالی اے، ہک روایت دے مطابق سسی
بہتہ داہن تحصیل صادق آباد دے راجے دکی دھی ہی، اے قصبہ سرائیکی زبان وچ جنساں شاعران نے تحریر
کیتے انساں وچ سب تریں پہلاناں خلیفہ نبی بخش لغاری ۱۷۷۶ء - ۱۸۶۳ء و آڈے انساں دے
بدیہ محمد اکبر شاہ، صالح محمد سکین، حسین ویدڑ، منشی برات علی، احمد بخش غافل، سید جلال کلیم نے آ قصبہ مکھیا۔

انہاں شعرا توں علاوہ سرائیکی زبان اچ ڈا توں زیادہ پئے شاعر دی ہن جنہاں دا اے قصہ مکھیا ہویا ملدے۔
 سرائیکی زبان دے کلاسیکل ادب وچ قصہ سیف اللوک کوں سب توں زیادہ اہمیت حاصل ہے۔ مولوی
 لطف علی نے اے قصہ ۱۱۹۵ء وچ مکمل کیا۔ سرائیکی زبان دا اے شاہکار منظوم قصہ شمار تیندے۔
 اگرچہ لطف علی دے بعد نذیر محمد بخش اور سلطان سومرو نے وی اے قصہ مکھیا مگر جو تمام تے مرتبہ لطف علی
 کوں نصیب تھے اویں پئے دے حصے وچ ہی آیا اے۔ سرائیکی داستان گوئی وی تاریخ وچ ہک ڈرے قصے
 وی حیثیت نال یاد کیا ویسی ایس قصے وچ زبان دی بیان دے کالات، مہذب ثقافت وی عکاسی جفریات
 نگاری، منظر نگاری اور کردار نگاری دے شاندار نمونے ملدن۔

یونس زینما واقعہ دی سرائیکی ادب وچ وڈا مقبول تے چند اربے صدیق لالی ۱۰۸۲ء تا ۱۱۶۹ء
 پہے ساراں جنہاں اے قصہ پہلے پہلے منظم کیے۔ انہاں دے بعد عبد الحکیم ارچوکی نے ۱۲۱۸ء وچ اے قصہ تحریر کیا۔
 یونس زینما مکھن تے عبد الحکیم ارچوکی کوں سب توں زیادہ شہرت حاصل تھی۔ حافظ محمود شہرانی نے ایندی تخریف کیے۔ انہاں ایگول
 سب توں تدریم قصہ تشریح تے مگر عبد الحکیم توں پہلے صدیق لالی اے قصہ لکھ چکے ہن۔ اہل فنی نقطہ نگاہ نال عبد الحکیم ارچوکی دا قصہ سب توں ممتاز
 ہے۔ برری عبد الحکیم ارچوکی تھنوں نے سرائیکی زبان دا ادب وچ کافی وادھا کیا، انہاں توں علاوہ کئی ڈوجے شعرا نے اے قصہ مکھن جنہاں
 وچ علامہ سکندر خان، احمد یار تونسوی، غیر ہن انہاں دے قصے اتنے میاری کیے۔ ڈوجیاں منظوم مشقیہ داستان وچ گل محمد شہید دی بیٹی
 منجولی بگاڈ نامہ اکبر شاہ د امرضا جہاں تا بلجی ترجم ہن۔ باقی ڈوجے شعرا دے کلام ایسا پائے داکھن۔

سرائیکی زبان دے ایسوں سارے شعری تے نثری ادب و ثقافت کربلا نال متعلق ہے۔ واقعہ کربلا وچ بعد سرائیکی
 عاتقے وچ اپنی علم دیاں داستان چنن شروع تھی گیاں ہن۔ ہندو داکہ فرقہ جیکوں حسین بنہ بنہ سیدنا زینب دے سب تکم کربلا وچ
 مرتے تے تمام وچ موجود انہاں نے متاثر تھنی دیناں لی تے تا کئی حسین توں بدلا گندا۔ انہاں ایس جنگ وچ اپنییاں کربلا
 کوں منگول کرتے پیش کیا جیکوں کبت آہن۔ اے حسین بنہ بنہ کج عرصہ بعد عرب توں واپس پنجاب آئے تے سرائیکی عاتقہ
 وچ آباد تھ گئے۔ اے بنہ بنہ دستیاں تے شہراں وچ پھر پرتے اپنے کبت سنرید سے ہن۔ جیں وچ واقعہ کربلا دے تذکرہ اور
 حضرت امام حسین دے جنگ اور دتاں وی بہادری دا ذکر ہے ایس طرح دت ترم دے جنگ نامہ جیز ما تدریم سرائیکی زبان
 وچ ہے پہلی صدی ہجری دے یادگار ہے ایگول برصغیر وچ ذکر حسین دے پہلی نال دے طرے پیش کیا دے سگدے۔ تہاں تے اچ
 دا علاقہ اسماعیل پور دے تھنی سگرمیاں دے مرکز ہے۔ گراہی پور دے زیادہ تر اصحاب مہاشہ اور مینا جہاں دا

پر چار کیتے یا حضرت علی علیہ السلام کی تعریف اپنے کلام وچ پیش کیتی۔ مگر کتابیں کتابیں حضرت میں دا ذکر دی کیتے۔
 قمان سرانگی علائقے و مرکز شہر ہے، ایں شہر کون مرتبہ اہمیت حاصل رہی اسے ترکیبیں صدی دے او وچ قمان تے
 برسہ صدی حکومت قائم تھی تھی ابن رستہ ۲۹۰ھ وچ قمان آندے ایں توں بعد مسعودی ۳۰۳ھ وچ قمان پکدے ایندے چالیس
 سال بعد عرب و اسحاق اسلمی اصطخری قمان آندے ۱۲۰ھ دے بعد ابن حوقل بغدادی و قمان آندے تھیندے کا اسے اسے
 عرب سیاح قمان اسامہ بن لوی دے خاندان دی حکومت و تذکرہ کریدن اصطخری دے مطابق چوتھی صدی
 ہجری وچ قمان تے اسامیایاں واقفہ تھی گیا تھی۔ بشاری مندکسی ۳۴۵ھ وچ قمان پکدے او ایں حال دی تائید
 کریدے کہ قمان وائے شیعہ بن ابوریحان ابی سہبانی کتاب الہند وچ قمان تے قسریہ دے اقتدار و احوال دے
 انماں عرب سیاحی دے بیان توں تعقیق تھیندے کہ قمان وچ پہلی شیعہ قماندہ شریف تھیا شیعہ حکومتاں
 نے ایندی تبلیغ کیتی اور انماں حالات وچ سرانگی مرتبہ گولی کون دی انماں (رواج ملیا ہوسی او ایں طرح قمان
 برصغیر پاک ہند وچ مرتبہ گولی واسب توں پہلا مرکز بنیا۔ علائقے وچ حسینی بانہر سال دے کلام اور امیلی پیراں دے
 گمان توں علاوہ حضرت بابا فیہر گنج شکرال منسوب نصیحت نامے وچ دی شہادت میں دا ذکر اسے انماں توں
 بعد سلطان ابو ۱۰۳۹ - ۱۱۰۲ھ اپنے ہاں ہڑے وچ سانہ کرکا اور دیکھے انداز وچ ذکر کریدن سندھ
 دے مشہور صوفی شاعر حضرت شاہ عبداللطیف حضرت تھامہ و کتاوی دے توفیق تے ہند کا لاون دی رسم دا بیان
 سرانگی وچ کریدن۔ اردو تذکرہ نگار قمان دے بیان سکین، بیان خیرن تے بیان ٹگین اور بیان کندر دے مریاں
 دا ذکر کیتے جنہاں اردو مرتبہ نگار کا دی کیتی اور ہندوستان وچ پرتگیزی نگار دے تاریخ دا باعث دی ہڑے۔
 انماں قمانی شاعران و اشعار کمند دے ابتدائی مرتبہ گوٹ مراں وچ تھیندے۔ مگر سرانگی مرتبہ گولی دی پک تے بکری
 روایت ابو کس سید بان شیرازی دے مریاں توں بعدے جہڑے پارہیں صدی کا مال تعلق رکھدن ڈیز صوصیاں دی
 ایں قلمی کتاب وچ تقریباً مرتبہ دے ترے ہزار اشعار موجود ان اور اتنے علمی بیاض ڈیز اسیمیل خان دے ہاں بزرگ
 سید خورشید عالم شیرازی کول موجود اسے۔ ایں علمی بیاض تے سن ۱۰۹۷ھ وچ ہے ایں بیاض دے تفصیلی
 مطالعہ توں بارہویں صدی وچ مرتبہ گولی دی روایت واپتہ چلے کہ اول دیکے تھنی و فہم دار وراج اجاں کینا
 پایا تھی، مرتبہ فضائل توں مشہور دے تھیندے تھاتے دعائے ختم تھیندے اسے حریف دے انداز وچ مرتبہ کفن و
 رواج دی موجود تھی ایں توں کلیاں بیت، سلام اور ہڑے کھنڈے دیندے ہن، ایہ ویسے مرتبہ وچ ہڑے

تسلی کرن دکار دایت اچا کینا ہی ۔

بارہویں صدی دے سرائیکی مرثیہ نگاراں دچ تاہ بخش بردہ، کترین عاجزتے غلام حسین دے بیٹے تلمی
 بیاضاں دچوں لہرن، بارہویں صدی دچ دفعہ وار داج پیا۔ دفعہ دچ واقعات رچلا کول سسل ڈوہڑیاں مال پیش کین
 دیندے اورک دفعہ دچ سوسو توڑی ڈوہڑے دکی لہرن۔ بارہویں صدی دے مرثیہ دچ باب سچا ڈوہڑی تہدی
 اسے آئی کہ ایں منگوم کلام دینال مال نثر کا حصے دکی مرثیہ دچ نش مل تھی گے اور ایہو نثر کا کمرے آگرتے دہنج
 تے سرائیکی نثر دکی پہلی بڑی ثابت تھے۔ تیرہویں صدی دچ سرائیکی مرثیہ اپنے عروج کول پچ گیا، ایں صدی
 دے مہتھے تے ڈوہڑے ڈوہڑے مرثیہ گو شعرا دے ناماں دچ غلام سکندر، مولوی فیروز، سیہ کبرشاہ،
 سیہ ذوالفقار علی شیرازی، اشہ بخش ندوی، خادم سیہ علی شاہ، تاجی ذرہن، تیرہویں صدی سرائیکی مرثیہ دکار دچ
 دکی صدی اسے ایش متی ہوتی دکار دجہ مال، تمام مرثیہ گو حضرت داکلام چپ تے لکھاتیں پچا، ایں توں علاوہ
 ایں دور دچ مرثیہ کول نام اصناف دچ ورتیا گیا حسین ڈوہڑے ایں دور دچ کافی مقبول تھے پچھلے اور تہن
 مرثیہ حرف عینت دے اظہار دذریعہ ہی۔ ایں ایں دچ فنی محاسن تے حضرت توجہ ذاتی گئی انے، مرثیہ کول
 سوار گیا، ایندا علمی میار و دھیا اور علمی ادب چاشنی پیدا تھی۔ تسرائی آیات، احادیث، حمد و نعت تے
 اسلامی تعلیمات دے معانی دکی مرثیہ دا حصہ بڑیے۔ فلسفہ شہادت، تاریخی واقعات اور استدلال نے
 سرائیکی مرثیہ کول چنگی اور نیا ڈوہڑاں ملکیت۔ فلذسی مرثیہ دے دکی ایں دور دچ سرائیکی دچ منگوم۔
 تراجم تھے ۱۸ ایں توں بد سرائیکی مرثیہ چوڑی صدی دچ داخل تہندے ایں دور دچ اردو مرثیہ دے خاص
 ترکیب سرائیکی مرثیہ دا حصہ بنون، مرثیہ نگاری دکی پھلی روایت کول پکارت ملدی اسے فنی محاسن تے
 علمی میار دچ دارما تہندے، اکمل مجلساں لکھن دار داج ددھدے، واقعات کر بلا دے علاوہ ڈوہڑے اسلامی
 تاریخی واقعات دکی ذیلی موضوع دے طور تے مرثیہ دچ نش مل بھیندن اور مرثیہ تخلیقی سطح تے آسان کول
 ہتھ لیندے ایں دور دے ہاند دے مرثیہ نگاراں دچ گل محمد، عاشق ملانی، غشی، نبی بخش مفسر ملانی،
 غلام جبید نسا، امام علی ش، شفق، شوق کبر لائی، نوہار سیری، عاشق شیرازی تے شرف ملانی، تاجی ذرہن

سرائیکی مرثیہ نے سرائیکی زبان دے شعری ادب کوں پہوں کجھ عطا کیتے۔ موضوع اور میاں دے اعتبار نال سرائیکی ادب دا اے درجہ پوری ادبی تاریخ دیا فوٹیکلی سبھاں ایس، شروع وچ وچ شاعری دے فن تے ایہی توجہ نہ تھی۔ مگر بعد وچ ایس طرف بھر پور توجہ ڈتی گئی، زبان وچ الفاظ دے ذخیرے، محاوریاں، تشبیہات و اضافہ تھیان، انسانی زندگی دیاں چٹھیاں بندگی و اعلیٰ ترین میاں، اگامت و استقامت، اسلامی قیادت اور اخلاقی اندازوں شاعری دا موضوع بنایا گیا، ایس توں علاوہ شہادت، سخاوت، حق دیا راہ وچ تہذیبی تہذیبوں ایمان تے تمام رہی، جس دے ارادے دیا نمٹگی اور نکتہ شہادت دے معانی اتے بے شمار ارب تخلیق تھیان۔ ایس ارب وچ سوز و الم دیا ہے تے انسانی جذبات دیا بھر پور عکاسی دیا، منظر نگاری، مرتع نگاری اور تہذیبی تہذیبی حوالے دیا ایس ادب دے طفیلوں شاعری دا حقہ ہرے، ایس علاوہ سرائیکی دا تقریباً سبھو زریہ ادب مرثیہ دے حوالے نال ساہتوں آندے پہاں کیتے آکھیا وچ سگدے کہ سرائیکی شاعری کوں مرثیہ گوئی نے کئی لازوال سرائیکی سلاکتیں،

اساں ہن تہذیب سرائیکی شاعری کوں موضوعات اور اخلاف دے حوالے نال پرکھتے، اسے فردی ہے کہ سرائیکی زبان دے شعری ادب کوں باقاعدہ اور وچ تقسیم کرتے زبانی ترتیب نال ہر مہر دے اہم نویں ادب اور مہر دیاں ادبی حضرات کوں ڈٹا دینے، ادارے تہذیب دیا اسے ذمہ داری اسان پہلی داری چہندے پٹھے ہیں۔ ایس توں پہلے سرائیکی زبان دے شعری ادب دے ادوار و تہذیبیں نہیں کیتا گیا، ادوار دے تہذیبیں واسطے اسان کوں کجھ سہارے موجودان۔ سب توں وڈی گال ہر دور دا اجتماعی نگرہ مزاج ہندے، اے گال سوسائٹی کیتی گئی اسے کہ ہر دور وچ تقریباً کجھ پئے نال لدا جلد ادب تخلیق تہذیبیں۔ ایس توں علاوہ سیاسی اور سماجی حالات دیا ایما دور دے تہذیبیں وچ مددگار ثابت تہذیبیں۔ ادب دیا زندگی کرنی نہیں (ادب علاتے دے تاریخی سیاسی، مذہبی اور سماجی حالات کوں دیا سہتوں رکھناں پوندے، مگر تہذیب کوئی ایس قسم دیا بانڈی نو بے لاسگدے کہ

کے دور وچ بالکل بوجھیاں ادب تخلیق تیرے یا اک دور دا ادب بوجھے دور وچ اپنے اثرات سدہ داخل نہ تیرے۔
ادب چونکہ تخلیقی عمل واناں ہے، میں کہتے ہک دور وچ تلف ادبی لہراں ساہنٹری آسگدن، تلف ادبی تیرے
کہتے وچ سگدن اور ہک دور ادبی وچ بوجھے اور کی بنیادیں سگدے اور گزرواڈے شاعرانہ دامن تے
کلام صرف ہون چکتا ہوئے ہوئے ہوندا ہک اولی واسے ڈیر سارے زمانے کول متاثر کرنیوے میں کہتے ادوار
دی وڈ دچ ڈیر ساریاں مشکلاں موجود ہن بیکن ادب دی اندلی نگرک پنجد اور دی وڈ لیکن بناؤ نیو کلاسے۔ ای
سارے حالات کول ساہنٹریں رکوتے اسل سدا لگی زبان دے شعری ادب کول این طیرج وڈیئے۔

۱۱۰۰	۱۱۰۰	۱۱۰۰	۱۱۰۰
۱۱۰۰	۱۱۰۰	۱۱۰۰	۱۱۰۰
۱۱۰۰	۱۱۰۰	۱۱۰۰	۱۱۰۰
۱۱۰۰	۱۱۰۰	۱۱۰۰	۱۱۰۰
۱۱۰۰	۱۱۰۰	۱۱۰۰	۱۱۰۰
۱۱۰۰	۱۱۰۰	۱۱۰۰	۱۱۰۰
۱۱۰۰	۱۱۰۰	۱۱۰۰	۱۱۰۰
۱۱۰۰	۱۱۰۰	۱۱۰۰	۱۱۰۰
۱۱۰۰	۱۱۰۰	۱۱۰۰	۱۱۰۰

سرائیکی شاعری دا پہلا دور دینی شاعری دے پکھے وچ آندے۔ اسلامی لشکر دے ایی علاقہ وچ آدن مال ہی منصورہ دے
ادب وچ نئے گمان علم ادب دے مرکز بن گئے۔ اقبال عربی فارسی زبانان دی تعلیم و تدریس دے مال مدارس وچ متناکی زبان وچ
دی پڑھائی عیندی رہی۔ ہذا ایی مقصد کہتے دینی سائل اذیت دے سائل منظم کہتے گئے۔ دسی قدرت کول پورا کرن کہتے۔
سرائیکی زبان وچ چنگا چوکا دینی مرضعات تے ادب تخلیق تھیا۔ ایی تریں علاوہ اسٹیل پیران نے دی تبلیغ واسطے سرائیکی زبان دا سہارا
گدھا۔ اور مذہب دین دے اصول اور دینی تعلیمات کول شاعری دے انداز وچ پیش کیا گیا۔ ایی اور دی شاعری دا داہرا حصہ اسلامی
تعلیمات، اسلامی فقہ دے سائل دسی کتب اور دینی شاعری تے بنی ہے اور انہاں تالیفات واسطے سول وسیع ہے۔
سرائیکی شاعری دے پہلے دور کول اسان بوجھیاں وچ تقسیم کرنیوں پہلے حصے وچ شاعری دے ادب نے شاعری
بن چڑھی کہ تے پنڈیئے اساکول ملن کتھاں ہک شعر کتھاں ہک شعر تے کتھاں ہک بند وغیرہ بوجھے حصے وچ مستقی
تصانیف تے اسان کمال ہنار کرنیوں پہلے دور دے پہلے حصے وچ تریں صدی دے اول او دور وچ ہک شعر

تعلیم و تادیب سے سلسلے و پانچ صد سے۔ اسے شعر راجا جھجھکی نے اپنے بھائی کوں لکھا ہئی اور اجازت
 لکھی ہئی کہ وہ بند سے پتر کوں وڑاڑ و اقلندہ اسراٹن ڈیو سے، ایند سے بعد صادق آباد دے ماریخی سرائی تعلقے
 دے کھنڈرات و پچ موجود کھوہ توں ہک سیکو برآمد تھی۔ جنید سے ادتے ہک سرائیکی بند و پچ کھوہ دی اسری بارے
 تفصیل اسے ۱۰۷۵ء شمارہ ۵۵۷ء دے گلک جنگ و انمزنہ من، صحرائے جہستان و پچ تدمیر اٹوپے پتی منارے توں چرن و
 ہجویر اشعار میں۔ ایں توں علاوہ کوٹ مروت و کی تدمیر منظم کہاوت۔ وی اس کوں دستیاب تھی اسے تدمیر ماریخی عمارت
 توں لمن واسے اعمال اشعار توں علاوہ گمان دے ڈھنڈا دے مشہور عربی شاعر ہارون بن موسیٰ گمانی دا تذکرہ کدے
 جو عربی دے علاوہ اپنی زبان و پچ زریبہ شاعری کرنیہ ائی، گمان گونڈ و پچ لمبی قوم دے حواسے مال کہ منظم کہاوت
 مدی اسے جنید احمد بن ندیم مال تعلق اسے انیری حضرت بہار الدین ذرا گمانی، مخدوم حمید الدین حاکم دے ڈھنڈا سے حضرت شاہ کن عالم
 دے ہمعصر عزیز گمانی دی تاریخ گوئی، حضرت مخدوم جانیانی ہماگت دے شعرے تاریخ فیروز شاہ دے نقرے اور
 حسینی بانی بڑھالی دے کتب (بنال و اذکر اے سال کراٹھے میں) پہلے دور دی تدمیر شاعری دے کان و کان نمونے ہن۔

سرائیکی شاعری و کی مستقل تصانیف و پچ پہلی کتاب حضرت ملاں ذفر نامہ ہے او خود ایندیا سنہ تیفیف
 ہک شعر و پچ ۵۰۰ء تھیندین، ایسے کتاب دے قدامت بارے ہک پٹی اندرونی شہادت دی اس کوں لمبی اسے حضرت ملاں
 ذفر سے و پچ اپنی کوہک بزرگ کوں کتب خانے و پچ ہک نایاب کتاب صفت آفرینش ملی جیکوں اول بزرگ نے سلطان محمود
 غزنوی و کی خدمت و پچ پیش کیا، سلطان نے خوشن تھا تے پہوں غلام آزاد کیتے۔ غیر اتناں کتیاں ار اول علاتے دے گوگال و
 تیس مساف کر دتا، کتاب دے کئی نسخے تیار کر کے ہر پاسے روانہ کیتے اول دیلے گمان سلطان محمود غزنوی و کی سلطنت و پچ شامل ہئی
 اور علم ادب و ادب و بڑا مرکز ہی یقیناً صفت آفرینش و نسخہ اتناں دی پچا ہرے۔ جیکوں حضرت ملاں نے سرائیکی زبان و پچ ترجمہ
 کیتا، ایسے طرح ذفر سے ویال اندرونی بڑی مضبوط شہادتوں انیکوں ۵۰۰ء دے تیفیف ثابت کریند ان سلطان محمود و
 زمانہ ۵۰۰ء توں بعد و ہر دے اتناں اسے و ہر کی خود بخود غلط ثابت تھی ویند حضرت ملاں دی ایس شاعری تیفیف دے
 علاوہ ایں دور و پچ حضرت بابا فیروز الدین گنج شکر جبین مت و یالی تدمیر کتابالی و چون بھجن والا شاعر عبدالرحمن گمانی۔
 ہندو اٹھویں گدکا دے ہانی سسری لال جی دے پوترے، کیوں رام دے سسری لکی بھجن، عالی و پچ دریانت تھینوں والا
 تیفیف بردہ شہید و منظم سسری لکی ترجمہ ایں تھوں علاوہ مولوی غلام حسین و اٹھویں مبارک حضرت شہ و کن عالم دے
 عربی تیفیف شہوتیہ و منظم ترجمہ اسٹیلیاں پراں دے پنجویں صدی دے تھیں صدی دے گمان۔

ایر خرد و دیاں بجز تالیاں سے خالق باری سے استعارہ چھپیوں صد کا، سے بڑوں نے شاعرانہ علم و اعلیٰ مبارک اور حضرت
تولی نیر و امراج نامہ سرائیکی زبان و سے پہلے دور کی قدیم شاعر کا دے شاندار نمونے ہیں، انہوں نے اسے دیکھا معلوم
تیندے کہ پنجویں تریں ستریں صد کی تیس سرائیکی زبان کی شاعر کی دامن مہبوط پڑ بدھیچ چکا، اسی دور کے سب توں
ابرویں شاعر بابا نیر الون گنج شکر تے سلطان باہو۔ و مود و اس دور تے شیخ عبد اللہ ملتان، ہیں۔

سرائیکی شاعر کا دے اس پہلے دور دیاں ادبی خوبیاں اچھ سب توں بڑی گالیاں۔ اسے کہہ دینی ٹوٹتا
شاعر کا واقعہ بڑی ہے۔ سرائیکی زبان کہ بولی کی بجائے دس دس دس کی زبان بڑی، بے شمار عربی فارسی الفاظ
زبان واحد مٹی گئے اور انیدی کنت وچ دا دما تیبیا۔ زبان و ادب کوں علمائے دین اور بزرگان کرام کی سرپرستی حاصل
تھی، بے بسی اور درسی زبان بنی دیاں وہ توں اسے زبان اور انیدا شاعر کی ادب عوام وچ بتول تھی گی۔ اسی توں علاوہ ایہ
دور وچ صوفیانہ شاعر کی دیاں بنیاد رکھ دتی گئی جیڑھی اگلے دور کی سب توں وری سبھاں بڑی۔

سرائیکی شاعر کا دے پہلے دور وچ بڑوں شاعر جیسے گزیرینا، جنابا، ادب وچ تعریف دیاں روایت اور
صوفیانہ شاعر کا دے ایر سے بدھے، انہوں نے وچ بابا زید امین مسو گنج شکر تے ڈوچے حضرت سلطان باہو سیکھن، انہوں نے
بزرگان دے ہتوں لانا ہوا تعریف وادوں اگوں تے چل تے اتنا دمی پھلیا جو ہر پاسے انیدی جہاں کھنڈ گئی، سرائیکی
علمائے مذہب و قدیم توں صوفی بزرگان کی توجہ و احترام رکھیے۔ اور وچ تے ملتان کوں اسے شرف حاصل ہے کہ انہوں نے صوفیانہ
کرام ویرہ لائے، ایں احوال نے انہوں کی وسیعی زندگی کوں دیاں تاثیر کیتا تے علی ادب اسطرح تے ایندے اثرات مرتب تھئے۔

سرائیکی شاعر کی دیاں اسے بوجہ دور جیڑھا ۱۱۰۰ھ توں شروع تھیندے صوفیانہ شاعر کا دے کہنے وچ
آئے۔ ایندے انشا بر حکم ہاندر تعریف ہے، ایہ دور کی کہ ہر خصوصیت اسے ہے کہ سرائیکی زبان دے اثر
و بڑے شاعر جناب علم و ادب اور شاعر کی دے میدان وچ اتھائی شہرت حاصل کیتا، میں دور وچ پیدا تھئے۔
بے شمار و بڑے و بڑے نام ایہ دور وچ ادب دے آسان تے چھڑ مارے بن تے سکدے دس دن، تعریف
دے رنگ وچ رنگی شاعر کی کرن دانا تھہ شعرا وچ حضرت علامید صلیق لالی، حکم البریہ سیوانی، حافظ جمال مظاہری
مفتی غلام حسن گانن شہید پنجاب وچ کافی ڈوہڑے تے ڈو جیہ اصناف وچ صوفیانہ حکمت و معرفت دے چراغ
بلندے بن تالیاں واد کا ہرانی وچ حضرت سہیل سرت، نامک یوسف رحیل فیروز، حضرت پیر گیارو، بیدل فیروز سندھی
علی خان، مراد فیروز سید رکھیل شاہ تے عثمان فیروز سنگی دیاں سرت عارمانہ آدازاں سترائی زیند، پھیلے دور وچ

دور دور اس دور نے قصہ لکھتے رہا مافی شاعری و آغاز کیا۔ اس دور پر سرائیکی زبان سے تقریباً تمام ڈبے سے قصہ گوئی رہا مافی شاعری و سرتاج اپنے اپنے رنگ و چہرہ سخن و کما و نیا کون سنگرینہ سے نظر آئیں انہماں شکر و چہرہ مری لطف علی، چراغ اموان، عبدالیکم اچوی، خلیفہ نجیب بخش لغاری، سید اکبر شاہ، امیر سعید میرن، سٹی سید حسینی سے غلام سید بیاد پوری سرائیکی زبان پر قصہ نگاری کے داستان گوئی کون عروج تیں گھن دیند ان سے دور سرائیکی مریہ گوئی پر وہی بڑی اہمیت رکھدے۔ اس دور پر غلام سکندر غلام، سید ذوالفقار شہزادی نواب محمد نواز خادم سے مذکور ہے اچھے شعرا و نئے ذکر حسین اور واقعات کر بلا سے بیان کون اپنے فنی کمال اور روپے انداز مال مقبول بنایا۔

سرائیکی شاعری کا اس دور جہاں چہرہ پوٹنے ڈول صدیاں سے گھنڈیا ہوا ہے سرائیکی شاعری کی پوری تاریخ کا حاصل ہے، سرائیکی زبان و ادب کون اس دور نے بے شمار سوکھڑاں عطا کیتاں۔ صومناہ شاعری کی وجہ توں اس زبان سے ادب پر چہرہ نکھار نوائی، اپنائیت، ٹھاس سے رچاؤ پیدا تھیا۔ تصوف معرفت سے مضامین زبان اور شاعری کا حصہ بن گئے۔ زبان سے زخیرۃ الفاظ پر اضافہ تھیا، شاعری لفظوں انظماں کی کھیند نہ رہی بلکہ روح مال ایندے رشتے قائم تھئے۔ اس دور پر قصہ نگاری کے داستان گوئی سے داد سے پاروں کر روایت، تمامی ثقافت اور اپنے عہد کی تہذیبی زندگی ادب پر سانجھی گئی رہا مافی شاعری کون اس دور پر پہلے مقبولیت حاصل تھی کب پاسے تصوف سے ڈبے سے پئے ہن ڈبے سے پاسے شیعہ شاعری اپنی پار ڈبے سے پئی اسے اس دور نے زبان پر رنگینی اور تخلیقی ادب پر شہرہ پیدا کیتا، علم و معرفت مال عام موضوعات کی شعرا ادب کا حصہ بن گئے، اس دور پر تمام اصناف سخن کون شاعری پر درتیا گیا، کافی بسی حرفی، بند بستر سے ڈبے سے کون کافی مقبولیت حاصل تھی۔ سرائیکی شاعری کی کب ڈبے سے سنہاں ریختی و انداز سے یعنی اظہار عشق مرد کی بجائے عورت کی زبان توں کیتا و نئے ریختی سے اس انداز نے سرائیکی شاعری کون ٹھاس اپنائیت سے خالص زبان کی چسپائی عطا کیتی، سرائیکی شاعری پر ریختی کی روایت و انداز (پہلی دور پر شعرا تھندے۔ اس توں پہلے اسے انداز سرائیکی شاعری کا حصہ کیتا ہا۔ اس دور پر شری ادب کی کب پئی و بڑی عربی موضوعات کی رنگ آمیزی اور اظہار کی وسعت طرک کیتا۔ شعرا نے ہر صنف سے حوائی ہر طرح سے دل چکوری مضامین مال سرائیکی شاعری سے بھل کون بھرتا۔ فنی سطح سے کی اس دور و شاعری و نئے سب توں نماز ہے اس طرح اس دور میں ہر صنف طورتے

سرائیکی، انقلا و عروج، قسار ڈیندول، اور سرائیکی شاعری کی روایت کو اس دور پرچ سے پناہ پکادتی تھی، زبان و بیان کو فروغ حاصل تھا۔ شاعری تہذیبی زندگی سے نیڑے تھی سرائیکی ادب سے شاعری ادب کو ملکن اور سٹیٹ پرچ بڑی مقبولیت حاصل تھی۔ اس دور پرچ پہلے سارے بڑے شعراء سے کہ ساتھ ساتھ ہنرمیں آدنی مال تھکتی سطح سے شاعری کا معیار کافی بلند تھا، اور شعراء کی نگرانی و ڈرائی سے کئی سبھو چڑھائے۔

۱۸۵۷ء کی جنگ آزادی سے برصغیر پاک و ہند پرچ سیاسی اور سماجی سطح سے پہلی اثرات مرتب تھے، انگریزوں کے تسلط مال پرانی تہذیبی انداز کو کافی زور دار دکھا لگا، انہیں حکمرانی کی فوری تہذیب توں برصغیر پاک و ہند پرچ تہذیبی سطح سے کہ پہلی بڑی تبدیلی آئی، روایت پسند زمانے نے اس تبدیلی کو قبول کرنے کی بجائے شدید رد عمل وا اظہار کیا۔ سیاسی سطح سے صورت حال پرچ کافی تبدیلی آئی، اعمال حالات پرچ مٹائے دین اور ادیان سے کرام ملت اسلامیہ کی شیرازہ بندی کوں پھاندن کی خاطر ان کوں سے درمے اور آہستہ آہستہ علما کی سطح سے تحریک آزادی وا آغاز تھا۔ بہاولپور توں مرسی مکھ پال، یہ عمل توں شملہ شیرجوانی، لودھراں ملتان توں ملک انہن اس ہیراں توں احمد خان کورل جین جنگ آزادی سے مجاہد انگریزوں سے خلاف صرف آرا تھی دین۔ لوک ادب پرچ انگریزوں کی حاکمیت سے خلاف نوزت وا اظہار ملدے حضرت خواجہ شہید رحمانیہ جین شاعر کی امیر آف بہاولپور کوں کھل سے مشورہ دیندن کہ انگریزی اثر و رسوخ توں نجات حاصل کرے اس دور سے صوفی شعراء اپنی روایات، عقائد، اسلامی قیامات، اور دینی شناخت مال گہری وابستگی سے زور ڈیندی

سرائیکی شاعری کا تریسما دور ۱۸۵۷ء کی جنگ آزادی اور اند سے بعد سے سیاسی و سماجی اثرات مال نڈھوڑا سے اور سرائیکی زبان نے شاعری ادب سے اند سے واضح اثرات کوں دینج سگدن، ادبی سطح سے اس دور سرائیکی شاعری سے عروج وا دور ہے۔ اس سرائیکی شاعری سے اس دور کوں حضرت خواجہ غلام فیض رحمانیہ مال منسوب کیے۔ اند کی باب ڈی رج اس سے کہ سرائیکی شاعری پرچ حضرت بابا شہید الدین مسو گنج نگر رحمانیہ نے جن صوفیانہ روایت وا آغاز کیا تھی ایسا دور پرچ حضرت خواجہ غلام شہید نے ان کوں توڑیہ بجایا، اس توں علاوہ حضرت خواجہ فیض کی ایسا دور سے سب توں بہادر سے تے تہذیبی شاعرانہ، اعنندی شاعر نے سرائیکی ادب پرچ کہ نوال باب کیے، بے شمار شعراء انحال کوں متاثر تھے، کافی صنف کوں انتہائی ترقی ملی اور سرائیکی زبان و ادب خواجہ فیض کیسے و طیفوں دینا سے بڑے ادب کی صنف پرچ نشانی تھیوں جو کا تھی گیا۔

سرائیکی زبان دے ایسے تریجے دور درج قصہ گوئی دے روایت پھلکی پئے گی، زندگی دیباہی محسوس حقیقتاں تے
 سماجی صداقتاں شاعری دا موضوع بنزریاں، صوفیانہ شاعری دے علاوہ عشقیہ شاعری کول زیادہ توجہ ملن گ
 پئی۔ جنید دے جاگدے انسان شاعری دا موضوع بنزریئے، اصنافِ سخن دے دہادے درج وادھا تھیایا تقریباً
 تمام اصنافِ سخن درج شاعری تھیون گئی۔ عربی نارسکی زبانی اور اصطلاحات اتے تہاکی علامتاں تے حواسے
 شاعری دا سنگار بنزریئے، اور سرائیکی شاعری فنی نقطہ نگاہ نالی آگول تے درج ایس دور درج سرائیکی ادب
 کول اشاعتی سہولتاں حاصل تھی گئی ہن۔ لہذا دے تاجراں تے ہندوستان دے مختلف شہراں درج
 بے شمار سرائیکی کتب چھپوایاں اور ایس طرح شاعری عام لوگاں تھیں پئی۔ ایندے نالی تہا بے دی فضا
 قائم تھی اور تخلیقات دا وسیع خاصا بلند تھیایا، لوگاں درج شعرا ادب دا شعور اور شوق جاگیا۔ سرائیکی شاعری
 دے ایس دورے ترے حصے ڈسدن پہلے حصے درج اد شاعر آئین چہڑے پہلے دور درج دی موجود ہن اور
 انماں شعرا نے سابق دور دی روایات کول ایس دور دا سونہاں کیتا، انماں درج دیوانی خوشدلی، مخدوم الملک سید
 سید خیر شاہ دے نالی مابلی ذکر ہن، ڈو جھے حصے درج حضرت خواجہ مسرید اور انماں دے قریب ہمعصر شعرا
 آئین، بیویں خواجہ عاتق جوگی، حافظ فتح محمد مادی، سید جلال کلیم، تے کمالی خان گکھی تے سید جانی
 شاہ عبسرح وغیرہ۔ ایس دور دا تریجھا حصہ انماں شعرا تے مشتمل ہے جنماں خواجہ مسرید توں فیض حاصل کیتا
 تے انماں دے دبستان نکر نالی دبستان ہن انماں شعرا، درج محمد یار بلبل، سید ولایت شاہ تے خواجہ نازک کریم
 نیٹھے وغیر آئین۔ ایس دور دے ڈول شاعر ای دا تذکرہ انماں پہوں ضروری ہے جنماں روایت توں ہٹ تے
 شاعری دے نویں رستے اختیار کیتے انماں دچوں کہ مورکی محمد بخش نائق ہن۔ جنماں سرائیکی زبانی دی
 سب توں پہلی شہر آشوب مکھی اورث مرعی دارخ ماسشرقی سائل دی طرف پھیر ڈیا، انماں دی نظم
 ”تیرھویں صدی سرائیکی شاعری درج کہ نویں سنگ میل دی حیثیت رکھدی اے، اے نظم ۱۹۰۸ء دے تیزے
 تیزے مکھی گئی اور ایندے سٹو بند این۔ ایس نظم درج کہ کال دی ہے علی، تانوں شکنی، کابھی دنیا دارکی، بنگانی غرض
 ہر طرف ماسشرے دے رسدے ہرنے ناسراں تے نگاہ لگی اے۔ مولوی محمد بخش دے بعد ڈوجھے شاعر نوروز ہن
 جنماں تصوف توں ہٹ تے شاعری دیباہی بنیاداں انسانی رشتیاں اوتے استوار کیتیاں یاں محمد بخش نوروز
 ایس دور دا شاعر ہے۔ جین روایتی سرائیکی شاعری دے آگول کہ کنڈھ اسارک تے ایس کنڈھ دے
 ڈو جھے پاسے نویں دور دے نویں تہا نے، سیاکی شعور سماجی اور عمری حواسے شعرا سخن دا وسیع بنزریئے۔

۱۸۵۷ء کی جنگ آزادی دے بعد برصغیر پاک ہند وچ مسلمان سیاسی سماجی اور سماجی طور تے اہتائی پساندگی و استعمار تھانگے۔ زندگی دے ہر شعبے وچ خسرو میاں اناندا متدر بنیاں، مسلماناں کوں پستی دے ایہ اندھا دے وچوں کڑھن کیتے سر سید احمد خاں جیہیں کئی درد مند رہنما اکوں تے آئے، اور انھاں ایٹھی اپنی کوشش کیتی مگر ایہ کوشش کوں سوچھ اول ویلے ملیا چڑھے ویلے مسلماناں دی بک سیاسی جماعت مسلم لیگ وایام وجود وچ آیا۔ اور انیکوں تاں اعلیٰ عظیم محمد علی جناح دی عظیم قیادت نصیب تھی۔ اے آپ دی قیادت کوشش۔ مسلماناں دی کھیتی اور بک پاکستان دی طاقت دا نتیجہ تھی کہ ۱۹۴۷ء کوں اساکوں اے سہنا ملک پاکستان نصیب تھییا۔ اساکوں آزادی دی دولت ملی۔ اسادی سوچ فکر، معاشرت۔ ادب فرض اسدی زندگی وچ بک انقلاب آیا، لوگاں وچ قوی بیداری و شعور جاگیا، ملی جذبے پیدا تھے اور اسان اپنے ملک دیاں آزاد و فداواں وچ ساہ گدھاناں ادب کوں دیکھیا کہ نواں رنگ نواں مزاج اور نواں انداز اظہار نصیب تھییا۔ اسان سر سید کی شاعری دا چوتھا دور ملی زندگی دے ہن اہم مورثاں جوڑیے اور ایہ رکو پاکستانی دور داناں ڈتے۔ اے دور ۱۹۴۷ء توں شروع تھیندے ایہ دور دیاں ادبی خصوصیات جیہوں اہم ہن ایہیں دور دی سب توں وڈی سہناں شاعری وچ مورثا دی تبدیلی اے۔ ایہ دور وچ ادب وچ بک شاندار مستقبل دی خواہش خوشحال تے شمالی معاشرے کیتے کوشش۔ امن، انصاف برابری دی آہ۔ اور زندگی دے سارے مثبت امکانات نشا بر بوسد، حیدیاں تے پھیلی تصوف دی روایت دی جاک بک جنید کی جاگدی انسانی بغیرے گھن گندی اے، انیز میں فرضی داستاناں دی سحر انگیز فدا دی بجائے انسانی سائی وطن دی محبت، حقیقت پسندی، عمری فاضلے اور سیاسی شعور شاعری دا موضوع بڑھے ہن۔ شاعر دنگری تجربہ اندک دمرقی اور اتموں دے لوگاں دی دیکھی تھل نال بک بک دسدے۔

سر سید کی شاعری دے پاکستانی دور وچ بڑھ پئے وڈے مورثا آذنی جہاں ۱۹۴۵ء تے ۱۹۷۱ء وچ پاک بھارت جنگ تھیندی اے، انھاں جنگاں میں پوری قوم دے نال شعرا دے جذبہ حب الوطنی کوں پوری شدت نال جگایا تے جنید سے نتیجے وچ حیدیاں تے بھاری بے شمار ملی ادب تخلیق تھییا۔ ایہ ملی ادب دے لفظ لفظ وچ اپنے وطن دی محبت چھو لیاں مریدی دسدی اے، جذبے صرف ایام جنگ تھیں معدودہ ہیے بکھاریندے بعد سرائیکی ادب وچ ملی نظماں اور ملی شاعری کوں بک مستقل روایت دی حیثیت حاصل تھی گئی، ایہ دور دے اگو بھا وچ ملی ادب سب توں مل سہانگا ہے۔

زبان دا ادب تے ایہ دور دے کئی گنا ٹے اثرات ہے۔ عربی فارسی زبانان دی جاتے انگریزی

اردو اور ڈوہڑے غیر ملکی ادب توں شاعری متاثر تھی، قدیم یا نئے شعرا نے غیر ملکی ادب و سے مطالعے و کی وجہ
 توں سرائیکی شاعری وچ فزوں فزوں تجربے کیے۔ کئی زمیں اصناف جمیوں آزاد نظم نثری نظم اور ٹیکو
 وغیرہ سرائیکی ڈوہڑیاں گہیاں، سرائیکی غزل کوں اردو غزل دی طرح فنی اور نگر کی لمبندی نصیب تھی، خالی
 حسن و عشق و سے تذکریاں دی جاتے شاعر ادب وچ فزوں نگر کی رتے داخل تھے، اسی حرفی، ثمنوی، بارہا
 ڈوہڑے تے ایں طرح دیاں کئی قدیم اصناف ترک کر ڈتیاں گہیاں، انھاں دی جاتے غزل کافی تے
 نظم ایں ویلے سرائیکی شاعری دی سبھاں ان، ایں ادبی نگر کی تبدیلی وچ اہم مقام سہولتاں، لمٹائی
 ڈیرہ اسمیل خان اور بہاولپور وچ ریڈیو اسٹیشن و سے قیام شاعرے دی روایت اور عقیدے جالس کوں کافی اہمیت
 حاصل ہے۔ ریڈیو دی وجہ نالی کئی ریڈیائی اصناف دی سرائیکی شاعری وچ حصہ بنیائی، مثلاً غنائیہ اور
 ریڈیو منظوم ڈرامہ وغیرہ۔

ایں دور و سلسلے وچ ہک وضاحت اتھاں پہوں ضروری اے کہ پاکستانی دور اپنے ڈول حصے
 رکھدے پہلا حصہ قیام پاکستان توں شروع تھیندے۔ اول ابتدائی دور و شعرا وچ ساریاں خصوصیات
 فزیدی دور و الیاں ہن۔ کوئی فزوں ادبی گہرا ہنر نہیں آندی سوائے مولانا نصیر الدین مخدوم اور انھاں و
 بدیہیم جتوں و سے۔ انھاں ڈول شاعرانے اپنی راہ اچھ بنائی، ایتھو کو کشش جدید شاعری دی
 بنیاد بنی۔ سرائیکی شاعرے ایں دور وچ ڈوہڑا حصہ جدید شاعری دا ہے جنیدا آغاز
 ۱۹۶۵ء توں ۱۹۶۵ء و سے دریائی تھیندے۔ اور پہوں جلدی جدید شاعری کوں اے زمانی
 قبول کر گندی اے۔ اور شعرا و فزوں شاعری دا انتہائی محدود مدت وچ مزاج متعین کرن وچ
 کامیابی حاصل کریندی۔

اے جدید دور اچال جاری ہے اچال کئی فزوں تجربے سرائیکی شاعری و اتھن
 بنرکسن، کئی شعرا اپنے تخلیقی کمالات نالی ایں زمانی دا دامن سمبر سین، تخلیقیت و عمل کھڑا ایں فی
 رکھدا، دریا دالی کارہیشہ چلدا راندے۔ اگول تے و در مدار راندے۔ سرائیکی شاعری دا
 اے ارتقائی سفر جاری ہے اتے جاری رہے مگر اسکوں اتھاہیں رکتھیں۔ اس دا
 سفر نالی اتھاہیں ختم پیا تھیندے۔

ہک اکھاٹھ ہے کہ ہزاراں میلاں وا بندھ دی ہمیشہ پہلے تدم توں شترج تھندے۔ اسان
 ایں سلسلے وچ پہلا تدم چاتے۔ امکانات دے ایں میدان وچ تمنا اچن کئی تدم بے چھے۔ اگر
 اساکوں کہیں ہک شاعر کہیں ہک صنف یا کہیں ہک موضوع تے کم کرنا ہوندا تاں شاید زیادہ بہتر طریقے تے
 تحقیق کیتی وچ سگدی ہئی۔ مگر چونکہ شعری ادب کی مکمل تاریخ تلمبند کرنی ہی نہیں کیتے کئی پہلو اچاں تھنہ ہوسن
 جینکوں آونڈن والے لوگ پورا کر سس۔ اچاں کئی سوال اسجھے موجود ہن جنیدا جواب آونڈن والا وقت
 ڈیے مثلاً کیا جدید سرائیکی شاعری لہنی پھلی روایت نال گندھی رہے یا رشتے توڑ گھنے؟ کافی
 صنف دی صدیاں تے بھلی ہک منبوط روایت موجود ہے مستقبل وچ اوندے امکانات کیا ہن؟ کیا اچو کے
 ورواٹ شاعر صرف نویں تجربے دے شوق وچ دسیجا رہن توں اچن تاں نہ تھی دیسے؟
 کیا زباناں اصناف جنماں وایں دھرتی نال کوئی تعلق نہیں مثلاً ٹائیکو وغیرہ سرائیکی شعری
 ادب کوں کیا فائدہ چھین؟ سرائیکی شاعری وچ اردو دے بے شمار ذخیل الفاظ، ادبیاں
 علامتاں۔ ان سونہیں تے گنٹھے ہوئے استعارے ایں زبان دے ادبے کوں اوندھے
 مزاج اور روایتے کوں کہیں حد تک وچا پھیر دیس؟ امتحان سجھے سوالاں دے صحیح جواب
 مستقبل دی بند مٹھ وچ ہن۔ آونڈن والا وقت اسے بند مٹھ کھیلے تاں جواب دے جگنو
 چھگور اڈیراں مر سس۔

کتابیات

saraikibooks.acw-614.com

نام کتاب مع تفصیل

ابن حنیف - سات دریاؤں کی سرزمین شگب میل پبلی کیشنز لاہور ۱۹۸۷

اچری عبدالکیم مشنری یوسف زینینا اردو اکیڈمی بہاول پور ۱۹۷۸

احسن سلیم مجلہ جھولے میانوالی اکیڈمی میانوالی ۱۹۸۲ء

احمد اشفاق مرتبہ اردو کے خوابیدہ الفاظ - مرکزی اردو بورڈ لاہور ۱۹۷۲

اڈوانی پروین مہر چند سندھی بولی جی تاریخ - سندھی ادبی بورڈ حیدرآباد ۱۹۷۷

اردو و آسٹریا معارف - پنجاب یونیورسٹی لاہور ۱۹۷۸

ارگوزن میڈم ویدک انڈیا ترجمہ مولوی عبداللہ انصاری مطبع جامع عثمانیہ دکن ۱۹۲۳

آزاد مولانا محمد حسین آب حیات - شگب میل پبلی کیشنز لاہور - ۱۹۵۰

اسحق شیخ بد الدین اسرار اولیاء اردو ترجمہ پروفیسر محمد معین الدین سبزواری پنجاب صوفی دانشور قاضی جاوید ۱۹۸۷

اصحابی پیر خلس سرائیکی مرثیہ گوئی کے چار سو سال - مارچ ۱۹۸۵ء - خلس منزل پیر اصحاب بھکر

فصلح میانوالی

اصحابی پیر خلس ملتان مرثیہ پاکستان پنجابی ادبی بورڈ لاہور ۱۹۸۷ء

اکرام شیخ محمد آب کوثر - ادارہ ثقافت اسلامیہ لاہور - ساتویں بار ۱۹۷۵

الانہ غلام علی سندھی بولی جی لسانی جاگرافی - انسٹی ٹیوٹ آف سندھولوجی سندھ یونیورسٹی ۱۹۷۹

الہیرونی کتاب الہند ترجمہ سید اصغر علی انجمن ترقی اردو ہند دہلی - ۱۹۲۱ء

امام بخش قاضی باغ و بہار مرتبہ اقبال صلاح الدین شگب میل پبلی کیشنز لاہور ۱۹۷۳

امردہوی نسیم تاریخ خیر پور - ۱۹۵۵

ادیبی محمد قاسم ادیب سیرانی - دربار خراجہ حکم الدین سیرانی خانقاہ شریف

بانو اقبال دل تانگہ تانگہ - سنہرا پبلی کیشنز کراچی ۱۹۸۸ء

بہار ملتان منشی محمد رفیع تنویر الابد

بنجاری ڈاکٹر سبیل اردو کاروب بہاولہ دی پبلی کیشنز اینڈ اوریجن آف لٹریچر - آزاد بک ڈپو لاہور ستمبر ۱۹۷۱ء

بخت علی بخت دیوان بخت اولیہ پبلشرز - بلال گنج لاہور ۱۳۵۱ھ

بخش مولوی نبی بخش سحرانی - جوگی نامہ - حافظ شمس الدین - منور الدین تاجران کتب بورڈ دروازہ ملتان

بخش قصہ کالی و گوری - ملک چرناغ دین لیکچرس پرنٹنگ پریس ایڈزک ورس لاہور

کلام موقوف عارف المولوی سندھی ادبی بورڈ ۱۹۶۱ء	بخش حسن
کنڈرمی وارن جو کلام سندھی ادبی بورڈ حیدرآباد دوسری بار ۱۹۸۳ء	بدوی لطف اللہ
سندھی شعروشاعری جو تاریخ آر۔ ایچ برادرز ۱۹۵۲-۵۳ء	بدوی لطف اللہ
قصہ سسی پنوں ساکن فیروزہ ریاست بہاول پور ۱۹۵۱ء	برات علی منشی
رت دیاں پنوں - سرائیکی ادبی مجلس بہاول پور ۱۹۸۶ء	بشیر صادق
سسی حرنی مجموعہ - اسلامیہ کتب خانہ ڈیرہ اسماعیل خان	بلوچ غلام فقیر
اسماعیل الیوسی ایشن برائے پان تن کراچی	بوچھڑ نرسن
مرتبہ کلیات باہو - آئینہ ادب چوک مینار انڈیائی لاہور ۱۹۷۸ء	بھٹی عبدالمجید
رہائے عشق، حافظ شمس الدین، نور الدین - حمید الدین ملتان - در مطبع ہندوستان	پیر بخش مولوی
سٹیٹ پریس لاہور	
نیلگو ننگور موضع قلعہ پور ۱۳۲۱ھ	ترتر محمد رضا
میزبان ملتان در مطبع اسلامیہ سٹیٹ پریس لاہور	تعمیم الفاری
خیر شاہ دا کلام - بزم ثقافت ملتان	تونسوی طاہر
چراغ اعوان دی پیر	تونسوی طاہر
قصہ یوسف علیہ السلام قاضی نور الدین اینڈ سنز منظر ٹرہو	تونسوی مولوی اجیار
سرائیکی شاعری بزم ثقافت ملتان	جامپوری کیفی
پنجاب کے صوفی دانشور - نگارشات لاہور ۱۹۸۶ء	جاوید قاضی
ارداساں - بزم جانباز جتوئی ارج شریف ۱۹۸۷ء	جتوئی جانباز
روح فرید بزم ثقافت ملتان	حکاتی رفیع خادر
مجموعہ کافیاں ہندی مطبع الہی آگرہ ۱۳۲۳ھ	جگر خواجه عاتل
مرتبہ سندھی لوک گیت - لوک درشہ اشاعت گھر ۱۹۸۵ء	جرینمور ڈاکٹر عبدالمجید
نجات المؤمنین مطبوعہ سٹیٹ پریس ساڈھوہ	مجتوی مولانا عبدالمجید
یہی مجنوں بوالہ ملتان زبان اور اس کا اردو سے تعلق - اردو اکیڈمی بہاول پور ۱۹۶۶ء	چشتی گل محمد
گادرنامہ بوالہ سرائیکی شاعری از کیفی جامپوری - بزم ثقافت ملتان ۱۹۶۹ء	چشتی گل محمد
پیر فرید تاج بک ڈپو لاہور	ہاشمی ایس حمید اللہ شاہ
کلام مرتبہ تنویر عباسی - سندھی ادبی بورڈ حیدرآباد ۱۹۸۲ء	ہبانی خوش خیر محمد

حضرت غلام رسول	لعل پیرے منتخب ابیات علی حیدر - حسرت سنز اینڈ کمپنی پریس لائل پور ۱۹۴۳
حضرت بلقانی نقشبندی غلام رسول	عرب داسافر قریشی بک ڈپو ملتان
حسن بیٹ	پاکستان میں تہذیب کا ارتقاء مکتبہ دانیال کراچی ۱۹۸۱
حسن بیٹ	ماضی کے منرار - ۱۹۸۲
حسن قریشی احمد	پنجابی ادب کی مختصر تاریخ
حسینی غلام عبدالحی	نزهة الخواطر اردو ترجمہ بحوالہ نقشب ملتان نگر کالیدھی ملتان ۱۹۸۲
حسینی سید نور خاسن علی	معارف سرائیکی - معطفہ شاہ آئیڈھی احمد پور شرقیہ ۱۹۴۲
حسین سید انتخار	ارضانی حق بحوالہ کھوج جھانسی دسمبر ۱۹۸۶
حفیظ محمد حفیظ الرحمن	گلستانِ عزیز - مطبوعہ عزیز المطالعہ برقی پریس ملتان ۱۳۲۹ھ
حیدرانی غلام حسن	سہمی - حیدرانی پہلی کیشنز رائٹرز کالونی ملتان
حیدر میرخان	مقالہ تاریخ ادبیات مسلمانان پاکستان و ہند - پنجاب یونیورسٹی ۱۹۴۱
خان عمر کمال	نواب مظفر خان شہید اور اُس کا عہد - فاروقی کتب خانہ ملتان
خان ڈاکٹر حامد علی	ہندوستان کے عربی شعراء - ماہنامہ معارف اعظم ٹرور جولائی ۱۹۶۸ء
خان محمد آصف	آکھیا بابا فرید نے - پنجابی ادبی بورڈ لاہور
خان محمد آصف	پیر و مودر - پاکستان پنجابی ادبی بورڈ ۱۹۸۶
خان ڈاکٹر مسعود حسین	مقدمہ تاریخ زبان اردو - اردو مرکز لاہور ۱۹۶۶
خان ڈاکٹر مسعود حسین	ہندی بھاشا اور اُس کے سادھیتہ بحوالہ تاریخ زبان اردو - اردو مرکز لاہور ۱۹۶۶
خان کمال	کافیاں مطبوعہ جیتبائی لاہور جون ۱۹۸۸
خرم مولانا محمد فقیر الدین	خیابانِ خرم - سرائیکی ادبی مجلس بہاول پور - دوسری بار ۱۹۸۶
دلپذیر فقیر محمد	تفسیر سورۃ عم - حاجی چراغ دین تاجران کتب - رشق عام پریس لاہور
دلچسپ صوفی نض محمد	مٹھڑے ساہ - بزمِ نعتیہ لیانت پور
دمودر	پیر - پاکستان پنجابی ادبی بورڈ لاہور ۱۹۸۶
دیدر حسین	کلیات - مرتبہ عبد الکریم سندیلو - سندھی ادبی بورڈ حیدرآباد ۱۹۴۱ء
دیدر شاہ محمد	کلیات - مرتبہ عبد الکریم سندیلو - سندھی ادبی بورڈ حیدرآباد ۱۹۴۴
ڈاکٹر ممتاز حیدر	مرتب و ہندسہ نیر - خانی اللہ آبادی ممتاز آئیڈھی بھٹہ وامن قلع رحیم یار خان ۱۹۴۳ء
ڈاکٹر ممتاز حیدر	کشتول و بیج سمندر سوسجلا اشاعتی ادارہ بھٹہ وامن ۱۹۸۱

۱۹۸۲ء	سپہل سرمست جبرائیلی کلام - سندھی ادبی بورڈ	رائیپوری مولانا حکیم محمد صادق
۱۹۹۸ء	دیوان درد عشق	راغی حضرت سنی نقیر
	محبوبہ رحیم یار - مولوی فیض بخش - محمد رحیم فواز تاجران کتب ملتان	رحیم بخش میاں
۱۹۸۵ء	سرائیکی زبان اونداز سم اٹھتے آواز ال - سرائیکی پبلسٹرز سول پور	رسولپوری محمد اسلم
۱۹۸۱ء	منتخب سرائیکی کلام گل خان لغاری نبرم ثقافت ملتان	رسولپوری محمد اسلم
۱۹۸۸ء	انتخاب بیدل سندھی نبرم ثقافت ملتان	رسولپوری محمد اسلم
۱۹۷۹ء	سہیا کتاب لڑی اندس پہل کیشنز ڈیرہ غازی خان می	رسولپوری محمد اسلم
۱۹۷۷ء	سرائیکی سہلی - سرائیکی ادبی مجلس بہاول پور	رسولپوری جسید کٹر
۱۹۷۱ء	رسدیاں محبوباں - سرائیکی اکیڈمی ملتان	رضوانی خان
۱۹۶۵ء	ہندوستانی لسانیات کھنڈ	زور محمد الدین قادری
۱۹۸۲ء	وامان - انجمن سرائیکی مجلس ڈیرہ اسماعیل خان	سائرونی نقیر سرمد
	تشابہات مطبع یرین پریس ملتان	سراج الدین حاتم
	پنجابی ادب ادارہ مطبوعات پاکستان	سرور محمد
	تاریخ و لغات ضلع رحیم یار خان	سید احمد سعید
۱۳۲۵ھ	خائق باریک حسب فرمائش - تاجر کتب گلڈہ مطبع کانپور گلڈہ	سید حاجی محمد
	تاریخ ادب اردو	سکینہ رام بابو
۱۳۷۱ھ	دیوان درد سوانح عمری مرتبہ نقیر سعد اللہ لغاری میر پور ماٹیل	سربھانقیر
۱۹۸۲ء	درقا و قازخی دستان سمر ڈیرہ غازی خان	سرور محمد اقبال
۱۹۶۶ء	ارمغان ارتح مرتبہ سید نذیر علی شاہ سرائیکی ادبی مجلس بہاول پور	سید محمد شمس الدین
۱۹۸۲ء	مرتبہ کلیات لالی - پاکستان پنجابی ادبی بورڈ لاہور	شاد ریاض احمد
	قصہ روزہ نامہ - حاجی جنرل دین حاجی محمد شریف تاجران کتب مقبول علم پریس لاہور	شاعر قادر
۱۹۸۷ء	من دیاستے - سنی پہلی کیشنز نارتھ ناظم آباد کراچی	شاہد عزیز
	محبوبہ رسالہ بے نماز ال مطبوعہ اسلامیہ سٹیٹ پریس لاہور	شاہ اکبر
	سسی پنزل مطبع ہاشمی میرٹھ ۱۸۹۲ء	شاہ اکبر
۱۹۵۳ء	محبوبہ مرتبہ درباہیات و تقریرات ایسی پریس آگرو	شاہ سید علی

شاہ کھیل حرفی	میرالشیق مرتبہ معرین دل کندوعل سندھ
شاہ سید احمد	سسی حرفی شعیہ انامی اسامید الیوسکا الیشن کراچی
شاہ سید اکبر	قصہ مرزا صاحبان کتب خانہ مولوی خدایار - نوابشاہ
شاہ سید مبارک	داغ جگر اقبال برقی پریس ملتان
شاہ مہر دج	کانیاں بحر الفراق ابوالعلائی سنیم پریس آگرہ
شاہ اکبر	قصہ مہری - مطبع موعظانی لاہور ۱۸۸۲ء
شاہ پورانی امیر بخش	دیوان امیر - مولوی فیض بخش - مہر حیم نواز ملتان
شاہ سید نذیر علی	حقوق نامہ - ترجمہ صدیق طاہر ۱۹۴۱ء
شاہ باغ	قصہ کالی دگورکی از میرن دکانیاں جدید باہتمام چراغ دین گیلکس ایڈٹرز دکن لاہور
شائق مولوی اللہ بخش	گلستہ عشق - ذمولا شریف - ابوالعلائی سنیم پریس آگرہ
شوق منشی بنی بخش شجاع آبادی	گفتار ذوق یعنی ہزار شوق کتب خانہ عادیہ ملتان
شہاب مسعود حسن	خط ہاک ارتج - اردو اکیڈمی پاول پور بار دوم ۱۹۸۲ء
شہاب مسعود حسن	حیات و شاعری خراجہ غلام فرید اردو اکیڈمی پاول پور بار دوم ۱۹۴۳ء
شہاب مسعود حسن	اولیائے بہادر پور اردو اکیڈمی پاول پور ۱۹۴۳ء
شیرانی حافظ محمود	پنجاب میں اردو - مرتبہ ڈاکٹر وحید قریشی - آئینہ ادب لاہور چوتھی بار ۱۹۴۳ء
شیر غرضی نور محمد	میت نامہ مجولک ملتان زبان اور اردو سے اسحاق - اردو اکیڈمی پاول پور ۱۹۴۷ء
شیرن بابا شیر محمد	تالیف اصلاحی نظمیں - ناشر کتبہ مجیدہ ملتان تعمیر ایڈیشن
شیر علی گل محمد	مرتبہ یلی مجزل بحر الملکانی زبان اور اسکا اردو سے تعلق - اردو اکیڈمی پاول پور ۱۹۴۷ء
شیفہ	گلشن بے خار - مجلس ترقی ادب لاہور ۱۹۴۳ء
صدیق مولوی اللہ بخش	خزینہ صدیق - غلام شبیر خاکی بھٹی - مولوی فیض بخش مہر حیم نواز ملتان
صدیق مولوی محمد	قصہ حبیبی مبلج الہی آگرہ ۱۳۱۵ھ
ظاہر صدیق	وادک ہائٹھ اور اس کے آثار - اردو اکیڈمی پاول پور ۱۹۸۲ء
ظامی محمد بشیر	سرائیکی زبان کا ارتقا - مرز سرائیکی زبان سے ادب پاول پور
ظامی محمد بشیر	پھر کے بہادر پور ۱۹۷۷ء
ظامی محمد بشیر	بہار سرائیکی مرتبہ - اردو اکیڈمی پاول پور ۱۹۸۲ء

- عاشق علی محمد بشیر لغات سرائیکی - سرائیکی ادبی مجلس بہاول پور
- عاشق علی محمد بشیر سرائیکی لوک کہانیاں - اردو اکیڈمی بہاول پور ۱۹۸۲ء
- عاشق علی محمد امین کیمیائے عشق کانیاں (اردو ہند کا) در مطبع مجتہائی لاہور
- عاشق علی محمد امین بندا سے لیکر بہاول تک - روزنامہ پرنسز لاہور ۱۹۸۲ء
- عبد الحق ڈاکٹر مہر مزید سانی تحقیقات - سرائیکی ادبی بورڈ ملتان ۱۹۸۵ء
- عبد الحق ڈاکٹر مہر سرائیکی زبان اور اس کی سماجی علامتوں کی زبانیں - سرائیکی ادبی بورڈ ملتان ۱۹۷۷ء
- عبد الحق ڈاکٹر مہر نورِ جمال - سرائیکی ادبی بورڈ ملتان ۱۹۷۲ء
- عبد الحق ڈاکٹر مہر سرائیکی لوک گیت - نبرہ ثقافت ملتان ۱۹۷۲ء
- عبد الحق ڈاکٹر مہر پیام فرید - سرائیکی ادبی بورڈ ۱۹۸۷ء
- عبد الحق ڈاکٹر مہر ملتان کی زبان اور اس کا اردو سے تعلق - اردو اکیڈمی بہاول پور ۱۹۷۷ء
- عبد الحق ڈاکٹر مہر مقالہ تصوف اور صوفی شعراء - تاریخ ادبیات مسلمانانِ پاکستان و ہند - تیرہویں سہ ماہی یونیورسٹی لاہور
- عثمانی رشید اکیس و چھارے - خواجہ خدائش اکیڈمی خیر پور سرائیک بہاول پور ۱۹۷۷ء
- عسکری مرزا تاریخ ادبیات اردو مکتبہ نوکلشور لکھنؤ
- عطا اللہ قاضی پشتو تاریخ بحوالہ تاریخ ادبیات مسلمانانِ پاکستان و ہند - پنجاب یونیورسٹی لاہور ۱۹۷۱ء
- علی لطف سیف اللہک اردو اکیڈمی بہاول پور ۱۹۷۲ء
- علی سید امیر ترجمہ کتاب الہند - انجمن ترقی اردو ہند دہلی ۱۹۷۱ء
- عزیز عمرانہ پروین چاہت فرید - خواجہ فرید اکیڈمی علمی ادبی بورڈ لاہور ۱۹۸۳ء
- غلام سکندر غلام قصبہ یوسف زینجا - حافظ شمس الدین نور الدین تاجران کتب ملتان
- غلام سکندر غلام مجموعہ تحفۃ العشق مطبع الہی پریس آگرہ
- غنی طاہر نیک ہا بادشاہ طاہر اکیڈمی کبیر والا ضلع ملتان ۱۹۸۱ء
- غوث حاجی سید محمد مجموعہ مدحیات مطبع مجتہائی لاہور ۱۳۳۱ھ
- غارتق خورشید احمد برصغیر اور عرب مورخین نعیمی اکیڈمی کراچی ۱۹۸۷ء
- غلامی منیر بد سے پچھانویں سرائیکی مجلس ملتان ۱۹۸۲ء
- فرید کوٹلی عین الحق اردو زبان کی قدیم تاریخ - اورینٹ لیزنگ سنٹر لاہور ۱۹۷۹ء
- فریدی مولانا نور احمد خان مترجم دیوان فرید - قعر الادب رائیڈز کالونی ملتان
- فریدی مولانا مہر یار - دیوان محمدی المرسوم بہ انوار فریدی - آستانہ عالیہ دربار محمدیہ ٹرہی اختیار خان پرنٹنگ پریس ملتان ۱۹۸۱ء

فرید خواجه غلام	مجموعہ کافیاں و غزلیات اسلامیہ سٹیٹ پریس لاہور
فریدی تیس	آرڈر اس: ممتاز اکیڈمی بھٹہ واسن خلع رحیم یار خان ۱۹۸۵
فریدی کوئی عین الحق	پیر جہراغ اعوان پنجابی ادبی بورڈ لاہور ۱۹۷۸
فرید خواجه غلام	اشارات فریدی مجاور دیوان فرید مترجم و شارح مولانا نور احمد فریدی
فقیر محمد نقیر	تاریخ ادبیات مسلمانان پاکستان و ہند - پنجاب یونیورسٹی پریس جلد ۱۹۷۱
فکری علامہ عتیق	نقشب ملتان - فکری اکیڈمی ملتان ۱۹۸۲
فکری علامہ عتیق	العتیق العتیق - سرائیکی ادبی مجلس بہاول پور ۱۹۷۱
فیض بخش مولوی	بارغ ارم
قادر مولوی غلام	برادرت نامہ شیربان ملتان فیض غلام پریس لاہور ۱۹۹۹
قدوسی اعجاز الحق	تاریخ سزھ حصہ اول - مرزئی اردو بورڈ لاہور بار دوم ۱۹۷۶
قریشی عبدالغفور	پنجابی ادب و کہانی - عزیز بکڈپو لاہور ۱۹۷۲
قریشی مولوی غلام قادر	گولڈ نامہ بزبان ملتان سٹیٹ پریس لاہور ۱۳۲۲ھ
قریشی حیدر	سرائیکی نثر جدید ادب پبلی کیشنز خان پور ۱۹۸۵
قریشی احمد حسن	پنجابی ادب کی مختصر تاریخ - مکتبہ میری لائبریری لاہور ۱۹۷۲
تیسرانی حسین	سرائیکی بھارتیوں
کٹھیاں محمود	حکام مرتبہ مہر صاحب پیسو سندھی ادبی بورڈ ۱۹۷۸
کرم الدین ماسٹر	مرتبہ یاد افغانی - سرائیکی ادبی مجلس بہاولپور ۱۹۸۵
کشتہ مولانا بخش	پنجابی شاعری کا تذکرہ
گلے زئی ملک نعل دین	مکمل مجموعہ ابیات علی حیدر - سہ حرفی ادبی، اللہ کے کئی دوکان ۱۳۲۵ھ
گلاب پوری دلشاد	سرائیکی اور اس کا نثر مکتبہ سرائیکی لائبریری بہاولپور ۱۹۸۱
گلاب پوری دلشاد	نور نامہ حضرت علیاں سرائیکی لائبریری بہاولپور
گلاب پوری دلشاد	نواں سو جھلا سرائیکی لائبریری بہاولپور ۱۹۷۹
گلاب پوری دلشاد	سرائیکی اردو لغات دلشاد سرائیکی لائبریری بہاولپور
گلاب پوری دلشاد	سرائیکی زبان تے ادب سرائیکی ادبی مجلس بہاول پور ۱۹۸۷
گلاب پوری دلشاد	کون فرید نقیر سرائیکی لائبریری بہاول پور
گلاب پوری دلشاد	نویں نسل دیال پھولیاں سرائیکی لائبریری بہاول پور ۱۹۷۸

گھر دلی لعل	ناشران سیرانی سنہر ملتان
گداز جان محمد	مجموعہ جان محمد
گدائی نون	مرزا حاجاں - مولیٰ فیض بخش - مہر ذوالفقار ملتان یونین پرنٹنگ پریس ملتان
گردنیر حسن رضا	دعابہ و معرے - بہم ثقافت ملتان مقدمہ ایساک بشقی
گلدستہ مرثیہ ملتان	الہی پریس آگرہ ۱۳۱۵ء
گیلانی پیر شیر محمد	مکتوبات عشق - دربار قطبہ سندھیاں والی صلح منیل آباد
لاشاری سفیر	دہرے - سفیر پہلی گیشیز کراچ والا ڈیرہ نواب صاحب ۱۹۸۵ء
لالی صدیق	بہر عشق کلیات لالی مرتبہ ریاض احمد شاہ - پاکستان پنجابی بورڈ ۱۹۸۲ء
لاہوری عبداللہ	رسالہ نفس و نرالض بحوالہ ملتان زبانی اور اس کا اردو سے تعلق - اردو اکیڈمی لاہور ۱۹۷۱ء
لغاری نواب دلی محمد	سندھی ادبی بورڈ حیدرآباد
لغاری خلیفہ نبی بخش	خلیفہ جو رسالو ۱۹۷۸ء
لغاری حمل نقیر	سندھی ادبی بورڈ حیدرآباد ۱۹۷۸ء
محمد الدین حضرت خواجه	دیوان محمد عالیہ شیر - حمایت اسلام پریس لاہور
مرزا شفقت تنویر	سپل سرسٹ لوک ورثہ اشاعت گھر اسلام آباد
مرزئی اردو بورڈ لاہور	ہفت زبانی لغت ۱۹۷۲ء
مسافر محمد ایساک	لذت العشق اقبال برقی پریس ملتان
متانہ غلام حیدر	گلزار سسی - پاکستان پنجابی ادبی بورڈ لاہور
سکین میاں	سسی پنوں در مطبع مموی لاہور ۱۲۹۷ء
مفطر	انوار سمر گلدستہ ملتان ایکٹرک پریس ملتان
ملتان شیخ عبداللہ	پروسی جڈری - شیخ غلام حسین اینڈ سنز تاجران کتب لاہور
ملتان شاہ ولایت	توانین حرفیہ منقولہ ہند - مکتبہ خضر منزل ملتان - تاریخ ادبیات پاکستان
	ہند پنجاب یونیورسٹی لاہور ۱۹۷۱ء
ملتان میاں جڈن	بازار عشق کافیاں (بارنالت) مطبع خادم نسیم پریس ۱۳۲۳ء
ملتان سرجی	نونہ سس تعہ - تشریحی بلڈ پو اندرون دہلی ٹیٹ ملتان
ملتان عاشق	گوہر نورانی کتب خانہ صادقہ ملتان

کمزج مچھاپی - شعبہ پنجابی پنجاب یونیورسٹی لاہور ۱۹۸۶ء	ملک ڈاکٹر شہباز
جنگ نامہ - معقل تہ پنجابی مرثیہ - تاج بکڈپو لاہور ۱۹۷۲ء	ملک ڈاکٹر شہباز
دیوان مرتبہ نیاز حسن قائم الدین ہالونلی - سندھی ادب بورڈ حیدرآباد سندھ	مفتون
دیوان بیدل - سندھی ادب بورڈ حیدرآباد ۱۹۹۱ء	سرکار عبدالعزیز شاہ
قصہ کالی و گوری - ملک چیرانغ دیس کیکٹس پرنٹنگ پریس الیکٹریک وکس لاہور	میرن امیر حیدر
فرحت العاشقین لغت ختم المرسلین در مطبعہ خادم رحیم پریس لاہور	میرن امیر حیدر
مجموعہ کلام آتش عشق حافظ حاجی شمس الدین تاجران کتب ملتان الیکٹریک پریس	میرن امیر حیدر
تذکرہ شعراء سکھ - سندھی ادب سوسائٹی سکھ ۱۹۶۵ء	میرن عبدالحمید سندھی
سی حرئی ڈھولا کتب خانہ احمدیہ بیرون بوہڑ دروازہ ملتان	ناطق مرحوم
ادبیات ملتان - سنگ میل پبلی کیشنز لاہور ۱۹۸۵ء	ناظم بشیر حسین
آتش عشق - تصنیف سان الغیب ریاست خیر پور میرس ہندھ ۱۹۲۳ء	نازمیر علی نواز خان بہادر
تاریخ ہند قدیم مکتبہ جامعہ علی گڑھ ۱۹۲۲ء	نجیب اکبر شاہ خاں
تاریخ سندھ سفر نامہ لہاری مقدسی مطبعہ معارف اعظم گڑھ ۱۹۲۷ء	ندوی ابو ظفر
نقوش سلیمان مطبوعہ باب الاسلام پرنٹنگ پریس ایڈیشن نمبر ۲ ۱۹۶۷ء	ندوی سید سلیمان
دعائے نیم شبی - مکتبہ دار المعرفان بہاول پور	نہرت بیگم عبدالرشید
مولودہی مختار - مولوی تاج الدین تاجر کتب ملتان ۱۳۵۰ھ	نوبہار محمد دم
مجموعہ کلام - الودعہ والی اسلامیہ سٹیٹ پریس لاہور	نور الدین مولوی
مضفہ ہیرا پنجہ - مولوی فیض بخش محمد ذوالفقار تاجران کتب ملتان	نور الدین مولوی
قصہ بیانی مہنوں - پاکتان پبلسٹی پرنٹنگ پریس چوک شہیدان ملتان	نوروز
کلاں ڈوہڑہ جات - مولوی فیض بخش - محمد ذوالفقار - محمد رحیم نواز تاجران	نوروز
کتب ملتان -	
شعلہ و سکوز - کرشنا سٹیٹ پریس ملتان ۱۳۲۱ھ	نوروز
خوشیاں دی نویں فصل کتاب لڑی سہیا سوسائٹی ٹولہ آکھویں کتاب	واگھا ایم زینڈ
دُر گورہ ملتان - زبان کی تاریخ مطبوعہ ملتان رلیزج اکیڈمی ملتان ۱۹۵۲ء	وحید اختر
تصویر کر بلا - مکتبہ صدیقیہ ملتان	دعا غلام حیدر نندا

یار حافظ محمد معراج نامہ - مرتبہ دلشاد گل خان پوری سرانگی لاٹبریری بہاول پور
 یتیم خزانہ غلام حیدر خان ڈیرہ یتیم - سرانگی اکیڈمی ملتان ۱۹۶۷ء

یہ غیر مطبوعہ ہے

اخف میاں عبدالرحمن	تلمی بیاض بہاول پور
انفاری عبدالہادی	بیاض ملکیتہ اللہ بخش اسدی انفاری چک ۱۱۲ جہانیاں منڈی
انفاری مولوی سلطان احمد	بیاض ملکیتہ اللہ بخش اسدی انفاری چک ۱۱۲ جہانیاں منڈی
احمد خان پوری	تلمی ملکیتہ محمد عبدالرحمن دبیر الملک لاٹبریری بہاول پور
بخاری چراغ حسین	تلمی بیاض سکے بلوٹ بذریعہ اہلی بخش سودائی ڈیرہ اسماعیل خان ملوکہ راقم
بخش محمد مذوم	تلمی سیف الملک ملوکہ راقم
بخش محمد مذوم	سیغل نامہ تلمی فوٹو کاپی ملکیتہ راقم
پرویز سجاد حیدر	ضلع مظفر گڑھ کی ادبی تاریخ غیر مطبوعہ
حکیم جلال	تھہ سسی پورں ملکیتہ محمد عبدالرحمن دبیر الملک لاٹبریری بہاول پور
حکیم جلال	تھہ ہیرانجا ملکیتہ محمد عبدالرحمن دبیر الملک لاٹبریری بہاول پور
خوشتر محمد نواز	تھہ حضرت یوسف حدیق - تلمی فوٹو کاپی ملکیتہ راقم ۱۹۷۳ء
خوشدل	تلمی بیاض ملکیتہ محمد عبدالرحمن دبیر الملک لاٹبریری بہاول پور
دین محمد خواجہ	بیاض تلمی ملکیتہ ممتاز فریدی ایڈوکیٹ لیاقت پور
سرور سلطان	تھہ شاہ سیغل واسکے احمد پور - تلمی نسخہ حدیق طاہر رحیم یار خان
شفیق سید اہم علی	تلمی بیاض ملوکہ جیب فائق ملتان
شیرازی سید زماں	فوٹو کاپی بیاض تلمی ملوکہ راقم
شیرازی سید زماں	تلمی بیاض ملوکہ سید خورشید عالم شیرازی امام بارگاہ لاٹبریری ڈیرہ اسماعیل خان
شیرازی سید ذوالفقار علی	تلمی بیاض امام بارگاہ ڈیرہ اسماعیل خان
شہید نقشبندی غلام حسن گانمن	تلمی انوارِ جمالیہ بحوالہ نور جمال مرتبہ ڈاکٹر سہیل الحق سرانگی ادبی بورڈ
طاہر حدیق	مٹھیاں مٹھیاں بولیاں غیر مطبوعہ رحیم یار خان
غلام غوث غلام	تلمی بیاض ملکیتہ راقم
غلام سندر غلام	تلمی بیاض ملوکہ راقم

فائق حاجی شاہ محمد	ابیات تلمی - ملکیت ماسٹر رحیم بخش کچی محمد خاں تھکانہ ترنڈہ محمد پناہ
فقیر درن	بیاض تلمی - ڈیرہ غازی خان - نذیر لغاری روزنامہ جنگ کراچی
فیروز پوری محمد انور	آئینہ دار سردور بھوالہ سیف الملک ترقی محمد بشیر نظامی
گھوگر میاں اہم بخش تلوار	سہ حرفی تلمی بوالہ تاریخ ادبیات مسلمانان پاک و ہند۔
لغاری نبی بخش	مثنوی سسی پنوں - فوٹو سٹیٹ ملکیت راقم
محمد شاہ سید غلام	فردوس الشہداء تحصیل خرنشاب ملوکہ خلش پیر املا
مرزا قربان علی بیگ	مجلس المؤمنین تلمی - انیسٹوٹ آف سندھیالوجی جام شورو حیدرآباد
منشی سر بھگت	تلمی بیاض - ملکیت محمد عارف فرزند سر بھگت منشی بستی چاکر خان تھکانہ شیدائی
مکھن خادم بیوی	شرف تحصیل لیانت پور
میرن امیر حیدر	پیر راہبجا - تلمی کتابت محمد نورز خوشتر فوٹو سٹیٹ ملکیت راقم ۱۳۸۹ھ
فردی الہ بخش	کلیات میرن شاہ تلمی ملکیت محمد شرف بہاول پور
فتویٰ جعفر	بیاض تلمی - ملوکہ اہلی بخش سردانی سرپرست سرائیکی اکیڈمی ڈیرہ اسماعیل خان
	تاریخ غزا - تلمی ملکیت فقیر نور جعفری بٹہ سلطان۔

English Books

ALLANA DR. G

GINANS OF ISMAILI PIRS

Published by His Highness prince

Agha Ichan Shia Imami Ismailia Association
KARACHI

BRIEN, O

A Glossary of The Multani Language

compared with Punjabi and Sindhi

published by Punjab Government Press LAHORE

DURRANI DR. A.M.K
MULTAN under The AFGHANS
1752 — 1818
published by *Bazme-Sagafat*
MULTAN

GRESIONI GEORGE.A
Linguistic Survey of INDIA
published by Government Printing Press INDIA
Volume I (part I) 1919

LAMBRICK H.T.
History of Sind Series Volume II
Sind before The muslims Conquest

SHACKLE CHRISTOPHER:
Siraki And Historical Linguistics

SHACKLE CHRISTOPHER.
Siraki Literature
The Islamic Heritage in its wider context

SHACKLE CHRISTOPHER, *The Multani Marsya*

SHACKLE CHRISTOPHER
A Century of Siraki Studies in English

SKEMP F. IN

Muttani Stories

Published by Punjabi Adabi Board LAHORE

SUMMER NAUF S. U. U. S. S. R

Lehanda Language

رسالے

سرائیکی ادبی مجلس ملتان ۱۹۸۱	ادبی مجلہ
ماہ اپریل ۱۹۸۱ بہاول پور، مدیر مولانا عزیز الرحمن	العزیز
جنوری جون ۱۹۸۸ پنجاب یونیورسٹی لاہور	پچھلے کھوج
سپار پبلی کیشنز کراچی	سپار سرائیکی
۱۹۷۵	سرائیکی ادب ملتان
مدیر قاسم محمود	شاہکار لاہور
اکتوبر ۱۹۸۱ لاہور	ماہ نو
جون ۱۹۸۸ لاہور	ماہ نو
شمارہ ستمبر اکتوبر ۱۹۸۲ حیدرآباد	نئی زندگی

زبانی روایت تے انٹرویوز

زبانی روایت - اسٹنٹ ریجنل ڈائریکٹر علاوہ اقبال اوپن یونیورسٹی ڈیرہ غازی خان	احسن جاوید
انٹرویو - ایڈوکیٹ ڈیرہ اسماعیل خان	شیرازی سید خورشید عالم
انٹرویو - مصنف نقش ملتان	نکری عتیق
زبانی روایت - مصنف دھوڑ بے ڈھابے ملتان	گردیزی سید حسن رضا
زبانی روایت - بزرگ شاعر مصنف ویرے محمد اب والا تحصیل احمد پور شرقیہ	لاشاری سفیر
زبانی روایت - قصہ گو رحمن آباد تحصیل بہاولپور	ماجھی محمد
زبانی روایت - بزرگ شاعر علاوہ (دامان) ڈیرہ اسماعیل خان	مہر دین شیخ محمد امیر
زبانی روایت - بہاول پور	محمدی رب نواز

ساؤنڈ لائبریری

ساؤنڈ لائبریری	ریڈیو پاکستان	بہاول پور	گلوکارہ	بانو خورشید
ساؤنڈ لائبریری	ریڈیو پاکستان	بہاول پور	گلوکارہ	بانو گل بہار
ساؤنڈ لائبریری	ریڈیو پاکستان	بہاول پور	گلوکارہ	پروین عابدہ
ساؤنڈ لائبریری	ریڈیو پاکستان	بہاول پور	گلوکارہ	حیدری شوکت
ساؤنڈ لائبریری	ریڈیو پاکستان	بہاول پور	گلوکارہ	خانم شریا
ساؤنڈ لائبریری	ریڈیو پاکستان	ملتان	گلوکارہ	خانم فوزیہ
ساؤنڈ لائبریری	ریڈیو پاکستان	بہاول پور	گلوکارہ	خانم رقیہ
ساؤنڈ لائبریری	ریڈیو پاکستان	بہاول پور	گلوکار	سرسل سجاد
ساؤنڈ لائبریری	ریڈیو پاکستان	بہاول پور	گلوکار	مستانہ نصیر جمیل پروانہ
ساؤنڈ لائبریری	ریڈیو پاکستان	بہاول پور	گلوکارہ	متاز حسینہ

saraikibooks.acw-614.com